

Verg. Tul. HUMANITAS. Demosth. Hom.

IOANNES FROBENIVS VE-
RAE PHILOSOPHIAE
STVDIOSIS S. D.

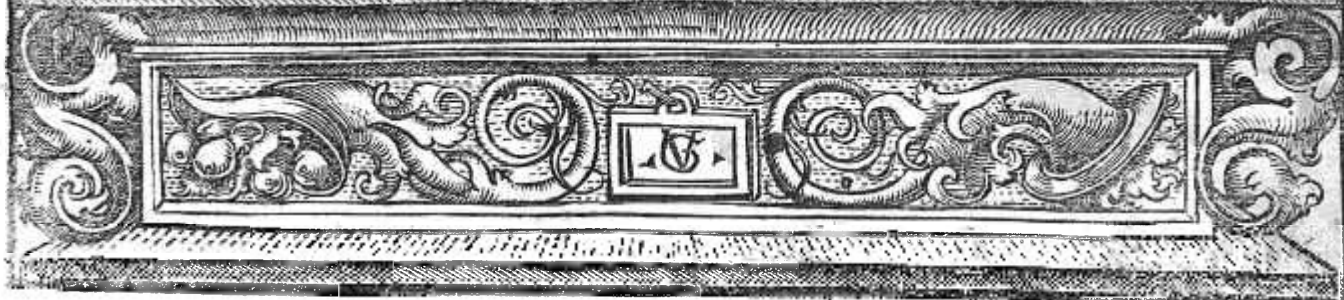
En tibi lector optime, Lucij Annæi
Senecæ sanctissimi philosophi lu-
cubrations omnes, addit etiam
nonnullis

si nō ab omnibus, certe ab immu-
ris mendis repurgatæ. In his euol-
uendis si diligēter uersaberis, & lin-
guam tuam reddent expolitiorem,
& uitam emendatiorem. Bene ua-
le, & nostram industriam, tuo fauo-
re uicissim adiuua. In indyta Ger-
maniz Basilea. An. M. D. XV.
Mense Iulio.

ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

ΤΗΝ ΕΜΕΤΕ

CONTENTA IN HOC VOLVME.

- Praefatio ~~Castigatoris~~ ad episcopum Dulnemensem. pagina. 3.
 Vita Senecae per neotericum, sed incertum autorem. pag. 5.
 L. Annei Senecae ad Ebutium Liberalem, eruditissimi de beneficentia libri septem. pag. 8.
 De Ira ad Nouatum libri tres. pag. 75.
 De Clementia ad Neronem libri duo. pag. 108.
 De Vita beata, ad Gallionem fratrem liber unus. pag. 120.
 De Tranquillitate uitae ad Serenum libri duo. pag. 134.
 De Breuitate uitae ad Paulinum liber unus, nec apparet ea distinctio quam superior editionis index ostendit. pag. 153.
 De Consolatione ad Martiam liber, de quo docti non nihil addubitant num Seneca sit, ob dictionis dissonantiam. Deinde uidetur non absolutum, certe facundissimi scriptoris est. pag. 171.
 De Consolatione ad Albinam matrem liber unus. pag. 183.
 De Institutione uitae ad Lucilium libri uiginti duo, epistolae centum uiginti quatuor. pagina. 193.
 De Diuina prouidentia ad eundem liber unus. pag. 373.
 De Studijs liberalibus, ad Liberalem liber unus. pag. 297.
 De Paupertate liber unus. Quamquam hi tres uidentur ad epistolare opus pertinere, & ideo subiunximus. pag. 379.
 De Remedijs fortuitarum ad Gallionem, liber unus. Quamquam de hoc quoque non nihil ambigo. pag. 381.
 Naturalium Quaestionum libri septem. pag. 383.
 Declamationum libri decem. Complectentes argumenta septuaginta quatuor. pagina. 451.
 Suasoriarum & Controuersiarum libri sex, in quibus Declamationes triginta quinque, sed mutilae, quod graeca deessent in omnibus exemplaribus. pag. 497.
 De Morte Claudij ludus, nuper repertus, & elegantissimis ~~P. et P. Sleze-~~stenis commentarijs enarratus. pag. 609.

Haec licet erudita, tamen, ut a Senecae stilo abhorrentia, semouimus.

- De Quatuor uirtutibus moralibus liber unus. pag. 630.
 Diui Hieronymi de Seneca testimonium. pag. 634.
 Epistolae Senecae ad Paulum, & Pauli ad Senecam. pag. 635.
 Liber de motu terrarum, quem scripsit iuuenis, ut ipse testatur, non extat.
 Mimi Publiani falso haecenus Senecae inscripti, cum alijs aliquot sententijs. pag. 637.

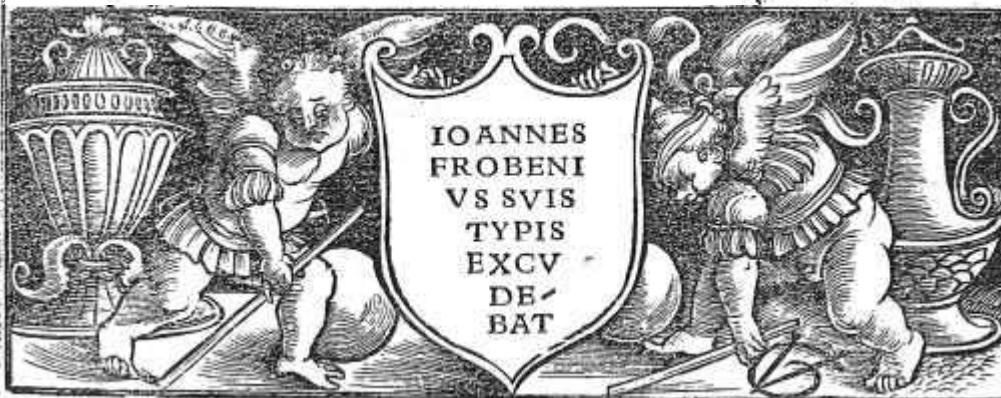
Finis indicis.

AD LECTOREM.

Quia admodum difficile est, in tam deprauatis exemplaribus, cuncta restituere. Igitur ubi autorem nimia uetustate corruptum arbitrati sumus, ✕ asteriscum apposui. ubi uero meliora interferenda putauimus, id quoque suis locis, ubi hoc signum † uideris, annotauimus. Proinde haec boni consulo. Non enim ubique tutum fuit, uel quibuscumque coniecturis uti.

AMPLISSIMO PATRI D. THOMAE RVTHALLO EPI
SCOPO DVNELMENSI SERENISSIMI BRITAN
NIAE REGIS SECRETARIO MAGNO

IRE VIDETVR euenisse, Praesul ornatissime, ut utriq; diuerso q
dem genere, sed tamen haud ita dissimilem militiam eodem tēpo
re militauerimus. Etenim dum tu primū regis uere inuictissimi fe
licibus auspicijs Gallos in fugam agis, deinde a castris in castra re
uersus, Scotorum regem, maximis & instructissimis copijs, in ditiōis tuae fines
irrupentem repellis, fundis, conscindis, ego duos omnium optimos, sed om
nium deprauatissimos autores, Diuum Hieronymū, & Senecam, a mendis, te
rrimis uidelicet litterarum hostibus, quibus haecenus nō cōtaminati fuerāt,
sed prorsus extincti, summo studio uindicaui. Et mihi cū geminis hostibus fuit
res, Nec usq; arbitror in uestris castris plus fuisse difficultatis, aut sudoris, q̄ mi
hi fuerit in hoc negocio. Quanq; hoc etiam uinco nomine, quod unus ip̄e dux
pariter ac miles, cum tot hostium milibus conserui manum, iam nec strages in
hoc conflictu minor, q̄ in uestris praelijs. Nam aduersus Gallos, quo minus cru
enta fuerit pugna, ciuilitas hostium (nam quo potius appellē nomine?) in cau
sa fuit, qui sic ad primum statim congressum, cessere melioribus, ut appareret
in hoc ipsum uenisse, quo uobis praedam adducerent. Caterum e Scotis ingēs
quidem contigit uictoria, nimirum ipso rege cum innumeris optimatibus ca
so, & eo rege, qui gladiatorio (quod aiunt) animo, summam perniciem uniuersae
Britanniae moliretur. Verum ea cōtigat multo uestratium empta sanguine. At
ego unico conflictu, supra quatuor hostium, imo portentorum, milia, iugulaui,
cōfodi, deleui. Tot enim, opinor, mēdas, uel ex uno Seneca sustuli. Adde quod
Scotus miles uix primos Britannicae ditionis fines fuerat ingressus, & unicam
duntaxat occuparat arcem, unde mox depulsus est. At totum Hieronymū, to
tumq; Senecam, multis iam saeculis infinitus mendarum numerus occuparat,
ut nihil usq; esset reliquum, quod non ab hostibus teneretur. Atq; hac quidē in
re mihi pro gladio calamus fuit, pro Marte Musa, pro copijs ingenium. Nec ul
lum alioqui auxilium, in tantis rerum difficultatibus, praeter duos uetustos codi
ces, quorum alterum exhibuit e sua bibliotheca, summus ille meorum studiorū
Mœcenas, & incōparabile nostri saeculi decus, Gulielmus Archiepiscopus Can
tuariensis, alterum, regium apud Cantabrigienseis collegium suppetias misit.
Sed utrunq; primum mutilum, deinde uulgatis etiam exemplaribus mendosi
orem, ut minus fidendum fuerit auxiliariis copijs, q̄ ipsis hostibus. Illud ta
men profuit, quod nō consentiebant errata, id, quod accidere necesse est in his
libris, qui ex eodem exemplari formulis excudūtur. Proinde quemadmodum
aliquoties fit, ut peritus & attentus iudex, e multorum testium oratione, quorū
nemo tamen uerum dicat, rem colligat, ita nos e diuersis mendis ueram conie.

EPISTOLA NVNCVPATORIA.

cimus lectionem. Ad hæc permulta uelut olfecimus, ipsa litterarū & apicū secuti uestigia. In nōnullis diuinandum fuit, quantū id quidem fecimus parcius, non ignari sacram esse rem, tantorum uirorum monumenta, & in his non modo circūspecte, uerum etiam religiose uersari oportere. Quapropter multa reliquimus alijs excutienda. Quæ falso Seneca titulum occupant, ea non resecuimus quidem, ne quid a lectore desideraret, sed in extremum locum relegauimus. Cætera ordine cōmodiore digessimus. Addidimus festiuissimum pariter & eruditissimū libellum de morte Claudij, nuper in nostra reperi- tum Germania, & eruditissimis Beati Rhenani scholijs explanatum. Atq; utinam extaret liber de terræ motu, cuius ipse meminit in naturalibus quæstionibus, & alius item de matrimonio, cuius testimoniū adducit Hieronymus, scribens aduersus Iouinianū, ac tertius ille de superstitione, unde quædam ad uerbum recenset Augustinus in ope, cui titulus de ciuitate dei. Neq; uero me clam erat nullum esse laboris genus, quod plus adferat auctori molestiæ, gloriæ minus. Sic enim fructus omnis redit ad lectorem, ut nec sentiat beneficium emendatoris. Porro cum nihil magis pereat, q̃ quod confertur ingrato, tamen magis etiā perit officiū, quod cōferri in non sentiente. Atq; id cū haud nesciremus, tamen hoc honoris duobus his habendū putauimus. Siquidē unū habemus Hieronymū, quem in diuinis litteris, Graciæ quoq; possimus opponere. Quo si careamus, profecto non uideo, quem omnino pducere possimus uere dignum Theologi nomie. Liceat modo uerum fateri. Et Senecam tanti fecit Diuus Hieronymus, ut hunc unū ex omnibus ethnicis in Catalogo scriptorum illustrū recensuerit, nō tam ob epistolas illas Pauli ad Senecā, & Senecæ ad Paulū (quas nec a Paulo, nec a Seneca scriptas pbe nouerat, uir naris emūctissimæ, tamen si ad auctoris cōmēdationē, hoc est abusus prætextu) q̃ quod hunc unū dignum iudicaret, qui non Christianus a Christianis legeretur. Nihil enim huius præceptis sanctius. Tantoq; ardore hortat ad honesta, ut prorsus appareat illum hoc egisse, quod præcepit. Solus hic animū auocat ad res cœlestes, erigit ad rerū uulgariū cōtemptū, inserit odiū turpitudinis, inflāmat ad amorē honesti. Deniq; meliorem dimittit, quisq; hunc hoc animo sumpserit in manus, ut melior esse cupiat. Nec enim me magnopere cōmouent ueteres quorundā calumniæ, quorum nemo tamen uitā hominis ausus est incescere, sed in dictione modo desiderant, nescio quid. Caligula Senecæ orationē appellauit harenā sine calce. Sed idē Vergiliū & Liuium adeo contempsit, ut parū abfuerit, quin eorum imagines ex omnibus eraderet bibliothecis. Genus dicendi nō probat Quintilianus, sed ita uituperat, ut summā pene tribuat laudē. Taxat hunc acrius A. Gellius, sed immodico quodam Ciceronis studio, Senecæ q̃ par est, iniquior. Quantū est, quod ipse quoq; mutari malim. Offendunt uerba quædam humiliora, & alibi cubi submolesta est senilis quædam loquacitas, tum ioci nōnunq; procaciores, epiphonemata suffrigida, sermonis impetus abruptus. Tum quod abunde sibi tribuit, alieni ingenij parum candidus æstimator. Etenim in controuersijs, dictū mirum, q̃ uix ullum pbet, q̃ multos uelut e sublimi derideat. Proinde exemplū illius in ipsum, ut fit, recidit, opinor. Verum quis unq; extitit autor tam absolutus, ut nihil in eo requireretur? Tantum est in hoc sanctimonix, ut etiam si infantissimus esset, tamen legendus fuerit omnibus, quibus est bene uiuendi studium. Tantū autem eloquentiæ, ut eloquentissimo illo sæculo, inter eloquentiæ proceres haberetur, & periclitaretur Quintilianus, ne inuidere Senecæ putaretur. Neq; uero me fugit, plurimū adhuc restitisse mēdarū, sed quæ sine ueterum auxilio codicū submoueri, uix ab ipso possent Seneca. Hic igitur tā salutaris auctor, nostra industria quoad licuit restitutus, tui nominis auspicijs exhibit in lucem ornatissime præsul. Memini cum e castris ultramarinis in Angliam redisset, mihi forte tum obuiō nonnihil de Gallicanis manubijs impertijt tua benignitas, ut qui belli fuerā. expers, non essem tamen expers prædæ. Ego uicissim meæ trophæa militiæ tibi dedico, consercroq; ne tot tuis prouocatus & officijs & beneficijs, uidear omnino tuorum in me magnitudinem meritorum, uel dissimulare, uel non agnoscere, quorum alterum ingratitudinis sit, alterum stuporis. Bene uale clarissime præsul. Basileæ, Nonis Martijs. Anno salutis. M. D. XV.

Vm permulta sint, uel ad mores, uel ad institutionē uitae, a sapientissimis hominibus praeclare & scripta, & praecepta, quae nos ad rectam uiuendi rationē facile inflammare, atq; excitare debeant, uel praestantissimorum hominum autoritate, uel clarissimis exemplis adductos, tamē nescio quomodo obsurdescimus, & in tot, tantisque bonarum artium disciplinis, nihil perficientes, desidiosa quadam dormitamus, neque id animaduertimus, quanto in honore, & immortalī gloria semper floruerint hi, qui se totos ad ea studia contulerunt, quibus res secundae ornantur, & aduersae aequo animo feruntur, quales fuerunt hi, qui multa, quae uitam, aut meliorem facerent, aut beatam, non minus copiose, quam grauer conseripserunt. Hi uero cum in altissimas rerum cogitationes animū suum demitterent, animaduertenterque, hoc idem & alios saepe antea fecisse, qui sapientis nomen adepti sunt, existimarunt necessario a se quoque faciendum, ut non prius illa constituerent, quam ab eis fuissent hominum mores, atque urbium constituti, qui cum in his elaborarint, quibus perspectis, atque cognitis, ex bonis meliores efficerentur, si quis sensus inferis, sane debent id grauer, molestaeque ferre, cum intelligant se nihil uigiliis suis, nihil curis, nihil denique cogitationibus tale quicquam peperisse, atque consecutos esse, quod ad horum temporum institutionē, disciplinamque proficeret. Heu mentes ignarae, o uana hominum cogitationes. Nihil enim bonum putamus, nisi quod uulgi opinio iudicat, quod in fortunae temeritate positum est, & collocatum. Ea uero, quorum gradibus homines in coelum ascendisse prohibetur, irrita atque inania putamus. Quo fit, ut cum inde usque eiusmodi praua cogitatio per hominum mentes serpsit, res nostrae semper in peius collapsae sint. Creuit enim libido, ad aucta est auaricia, dominatur uoluptas, quae rationi inimica est, & mentis, ut ita dicam, praestringit oculos, ut quod uere bonum sit, nequeat internoscere, & sincera a fucatis discernere. Quae cum ita sint uiri optimi, illud recte factum censeo, & in primis etiam, atque etiam colaudo, ut sapientissimorum hominum praeceptis pareamus, ne scriptura cum ipsis uanescat autoribus. Multa enim sunt ipsis accuratissime, ornatissimeque conscripta, atque illustrata, quae si prosequi uoluerimus, & fama, & immortalī nos afficiet gloria. Quorum Solon & Socrates & Plato nobilissimi philosophi, principes extiterunt. Multi praeterea alij & ipsi sapientes habiti, quos inter, hic, de quo uerba sum facturus, Lucius Annaeus Seneca haud immerito commemorandus est. Cum enim omnis philosophiae ratio foret a nostris ueteribus in tres partes distributa, naturalem uidelicet siue physicam, moralem, atque in eam differendi rationem, quam dialecticam uocant, illud certe constat, eam quoque partem, quae de moribus erat summo ingenio & maxima cura Aristotelem fuisse complexum, perfectissimeque de eius partibus disseruisse. Nam cum illis suis Ethicis partem illam, quae monastica dicitur, perfecisset, oeconomica sunt ab eo, si famae credere est, tanta diligentia conscripta, ut neque aptius, neque sanctius a quoquam in rem familiarem praecipere, conscribereque potuerit. Quo genere philosophandi nihil mihi uideri solet admirabilius, quam in actione magis, quam in cognitione repositum sit. Nam semper hoc animo fui, & mecum sentire doctissimos homines saepe intellexi, nullam ex omnibus artibus, ac disciplinis esse, quae societati hominum ad beate uiuendum magis sit necessaria, quam haec una, quae de ratione uiuendi extat. Cum igitur inter eos, qui in primis numerantur, facile omnium princeps in his existat Aristoteles, neminem tamen habeo, neque ex nostris Latinis, neque ex Graecis, quem ad rationem earum actionum, quas a bono uiro exposcimus, Lucio Senecae comparem. Ut enim uir ille summus Graecorum Aristoteles uirtutem constituit, ita hic noster Latinis, quales oportet ex uirtute actiones prodire, mira exhortatione demonstrauit. Non itaque immerito dictus, uitae magister ab omnibus nostrae aetatis hominibus. Quippe, qui omnem philosophiae fructum in actione constituit, ut ei difficile sit honeste uiuere, qui huius adhortationes, ac praecepta non legerit, quorum refertissimi sunt omnes eius libri, quos cum legimus, quem philosophum non continemus? Sed quoniam de huius hominis continentia, integritate, ac sapientia nunquam satis dici posset, pauca de eius natione, uita, ac genere subiiciemus. Lucius quidem Anneus Seneca, natione Hispanus, genere Cordubensis, professione uero Stoicus, non minus uita conspicuus, quam scientia praeclarus extitit. Hic a Cneo Domitio Aenobarbo, qui cum Romano exercitu missus fuerat ad expugnandam ualidissimam ciuitatem hispaniae Cordubam, quae a Romanorum imperio descuerat, captus cum duobus fratribus, Iunio Anneo Gallione, & Lucio Anneo Meli-

la patre Lucani poetæ, libertate donatus est. Hic se Romam cum fratribus, ac nepote hor-
 tatu Domitij potissimū contulit. Vbi tanto in honore ab omnibus habitus est, ut a nōnul-
 lis creditum sit Claudiū imperatorem inde causam indignationis, aut odi in Senecam tra-
 xisse. Proinde Claudi⁹, siue ab inuidis hominibus ita impulsus fuerit, siue naturæ uitio Se-
 neca in Corsicā exilio relegauit. Cuius rei meminuit idem in Octauia, quādo inquit, Quid
 me potens fortuna, fallaci mihi Blandita uultu, sorte cōtentū mea Alte extulisti, grauius ut
 ruerē, edita Receptus arce, totq; perspicere mōtus? Meliusq; latebā, pcul ab inuidiā mai-
 lis Remotus, inter corsici rupes maris, Vbi liber anim⁹, & sui iuris, mihi Semp uacabat, stu-
 dia recolenti mea. Posteaq; uero Claudius morte affecisset Messalinā uxore propter pu-
 blicū ei⁹ pellicatū, sibi assumpsit Agrippinā Germanici filiam, olim Cnei Domitij uxore,
 & Neronis matrem. Hæc a Claudio, Senecæ restitutionem impetrauit, Cui Neronis cura
 cū esset a Claudio, atq; Agrippina mandata, mortuo Claudio tantū eius potētia, atq; opes
 creuerunt, ut multorū inuidiam excitarent. Fuit enim cōsul, ac senator, & Neronis præce-
 ptor, & diu apud eum potentissimus, ita ut q̄diu Nero pietatem simulauit, & optimi prin-
 cipis officio uisus fungi, nihil sine consilio Senecæ ab imperatore transigeretur, postea ue-
 ro q̄ Pompeiam Sabinam quæstorio patre natam, equiti Romano antea nuptā, prius occi-
 so uiro, iussu eius duodecimo die post diuortiū Octauia, quam sub sterilitatis nomine abi-
 dicauit, in matrimoniū accepisse creditū est, ab hac muliere cōspiratū in mortem Senecæ,
 siue quia Neronē saepe conatus erat, ab amore huius mulieris retrahere, cum adhuc uiuen-
 te Octauia, ipsam in cōcubinam haberet, siue quia sciebat nō placere Senecæ, quæ cū Ne-
 rone diceret ac faceret. Qua re rognita, sapientissimus uir Seneca statuit a Nerone ociū, &
 quietem impetrare, & se prorsus ab omni procuratione ciuili, & curia abstinere, quo tuti⁹
 or senectus eius foret. Orauit itaq; Neronem, ut omneis fortunas, & opes suas acciperet,
 & honores suos ad alterum deferret, fretus excusatione aduersæ ualeitudinis & senectutis
 suæ, quæ indies magis ingrauescebat. Peruagabatur itaq; rura Campaniæ, & alia loca, urbi
 adiacentia, in qua uelut peregrinatione, bonam, magnāq; partem epistolarū ad Luciliū cō-
 scripsit. Reuersus forte illis diebus Seneca fuerat de Campania, ac in Nomētanū uillam sui
 am diuerterat, ad quam Nero misit Sillanum tribunū pratoriæ cohortis, cū iam aduespe-
 rasceret, & circumdedit uillam militibus, intrauitq; domū Senecæ, ubi inuenit eum cōnan-
 tem cum Paulina uxore, duobusq; amicis, cui Neronis mandata exposuit, in quibus conti-
 nebatur, quod uel spontaneā sibi mortem consciret, uel quod ipse sibi constitueret mortis
 genus subiret. Causa uero mo- tis afferebatur, quod Seneca odio Neronis se ab urbe abdu-
 xerat, neq; amicis suis laborantibus aderat. Cui Seneca maxima animi constantia sic respō-
 dit, neq; se ab amicis abfuisse, neq; quenq; ab se destitutum esse, aut negligētia, aut desidia,
 sed se pluris ocium suū facere, q̄ ullius hominis amicitia, se olim alijs, modo sibi & cōtēpla-
 tioni naturæ uacare, quod autē Neronē odio haberet, satis ei psuasum esse Neronē ista nō
 credere, proinde & de morte & uita ei⁹ ita statueret, ut sibi placuisset, se nihil habere, cur
 mortem optaret, neq; in morte quicq; mali cognoscere, cur ipse uitam desideraret, seq; iam
 eo peruenisse, ut neq; pro hac, neq; pro illa uotum ullum Dñs aut hominibus faceret. Tūc
 Sillanus, munita custodibus uilla & domo Senecæ, reuersus ad Neronē, cui, præsentē Pōi-
 peia renunciauit, quæ fecisset, quæ re audita, interrogauit Nero Sillanum, quo uultu sibi ea
 a se nunciari audiuisset, cui respondit se nullum in Seneca uidisse timoris uestigiū. Remi-
 sit ergo Nero tribunū ad Senecā, ut ea maturaret quæ paulo ante sibi mandata essent. Sed
 tribunus ueritus in conspectum Senecæ prodire, misit unū ex centurionibus suis, qui nun-
 ciaret extremam necessitatis horam, quæ uerba uir sapientissimus, uultu & corde immo-
 bili audiuit, iussitq; sibi testamenti tabulas adferri. Sed ubi necessarios omnes & amicos su-
 os agro nimis, & fracto animo mortem eius ferre uidit, cōuertit se ad eos, & tenens manu
 tabulas testamenti, allocutus est eos, & ibi in medio omniū multum habuit cum eis de uir-
 tute ac sapiētia sermonē, egitq; pluribus uerbis gratias omnibus, quod, quia nondum satis
 cumulate pro magnitudine beneuolentiæ eorum in se facere potuerit, dixit se uelle testa-
 mento eis legare, quod apud se gratiosius & pulchrius erat, quā rem si memoria tenerent,
 sibi famam laudabilium artū, atq; rerum retinerent. Illud autem ait esse uitæ suæ imaginē,
 quo nō aliud significare uidebatur, q̄ ut uestigia uitæ suæ sequerentur. His dictis conuer-
 tit se ab amicis ad uxore Paulinā, quæ præter cæteros qui aderant, dolore affecta, neq; cor-
 pore

pore, neq; animo constabat, quā suauissime complexus exhortatus, ut hanc mortis iniuriā uili animo praeferret, inquiring tempus illud iam uenisse, quo illa sanctissimae philosophiae suae praecepta iam nō disputando, sed fortiter faciendo comprobaret, nullaq; alia re meliorem posse immortalitatem consequi, q̄ ubi mori necesse esset, nō solum æquo animo, sed etiam auido complecti. Quare, mea Paulina, caue hanc meam mortem amplius, ut contumeliosam, defleas, ne uel te nimis amasse, uel gloriae meae inuidisse uidearis. Agens itaq; iā annum ætatis suae prope centesimū decimūquartum, aut ultra, iussit uenas brachiorū incidī, & crurum, ut sanguis largior egredere, qui propter longā ætatē in uenis cōgelatus exire non poterat. Qua re cum longius mortē sibi prorogari uideret, rogauit Statiū medicū, & amicum suum, ut sibi uenenū daret præparatū, quod datum ad cor ex debilitate membrorum trāsire nō potuit. Fecit itaq; sibi fieri balneū de cōsilio Statij aquarū plus q̄ mediocriter calidarū, in quod cum intrasset, audita sunt uerba, licet pauca iā uoce attenuata sua immortalitate dignissima. Sentiens deinde mortem appropinquare, quo magis ostenderet eam sibi leuiorem esse, nec homini timendam, primo uelut ridens suos circumspexit, deinde aquā illam accepit sanguine mixtam, & super se respersit, inquiring, Hūc liquorē sanguine & aqua mixtum loui liberatori cōsecro, per quem, ut arbitror, uerum deū intelligens, quo dicto paulo post migrauit. Funus autem maximo cum honore a suis paratū fuit. Composuit autem cum in balneo esset sepulchri sui, ut creditur, epitaphiū, quod postea in marmore incisum fuit, Cura, labor, meritum, sumpti pro munere honores, Ite, alias posthac sollicitate animas. Me procul a uobis deus euocat, illicet actis Rebus terrenis, hospita terra Vale, Corpus auara tamen solennibus accipe saxis. Namq; animā cōelo reddimus, ossa tibi. De ætate uero Senecae potest illud conijci, eum ad centesimū decimūquartū annū, uel ultra potius peruenisse, q̄ citra stetisse. Dicit enim se potuisse uiuam uocem Ciceronis audiuisse. Veri simile igitur eum fuisse tunc rationis & doctrinae capacem. Nam cum ea tempora mecum computo, quae a morte Ciceronis usq; ad mortem Senecae fluxerunt, illud notum omnibus mihi subit, Ciceronem Marci Antonij iussu casum esse circa exordia principatus trium uirorum, scilicet Octauij, Antonij, & Lepidi, illud constat Octauianū annos duodecim imperasse cum Antonio, diuiso tamen imperio. Victo autem Antonio, solus tenuit monarchiā orbis annos quadragintaquatuor, uel circa. Tyberius uero successit Octauiano, & regnauit is annos treis & uiginti. Huic successit illa immanis fera. C. Caligula. Is imperauit annos treis, menses decem, & dies octo, post quem Claudius imperauit annos quatuor & decem, menses septem, dies octo & uiginti. Cui truculentissima bestia Nero successit, adoptiuus Claudij filius, qui orbem terrarū, suo pressit imperio annos treis & decem, menses septem, dies nouem & uiginti, quae tempora si conferantur in unum, constituent annos centū quatuor & decem, dies treis. Mortuus autem Seneca anno undecimo imperij Neronis, biennium anteq̄ Petrus & Paulus martyrio coronarentur. Igitur a morte Ciceronis ad mortē Senecae fluxerunt anni centū, duodecim, uel prope modum. Nunc reliquū est uidere, quae ætate fuisset Seneca iuxta extrema Ciceronis tempora. Nam cum scribat se idoneum iam fuisse ad audiendum Ciceronis eloquentiā, nō alienū est arbitrari eum fuisse annorū duodecim, qua re constet necesse est, Senecam annos centū quatuor & uiginti supergressum esse. Nō ergo mentiens sum, si ad centesimū & decimūquartum annū dixi Senecam ætate processisse. Postremo sunt, qui asserant Senecā moralem autorem fuisse Tragœdiarū. Franciscus Petrarcha in quadam epistola opus fuisse huius Senecae aperte confirmat. Bocatius uero negat, cui uir disertissimus Collucius assentitur hoc opus ascribens fratri Senecae, de qua quidē re non nostrum est iudiciū ferre, quod adhuc sub iudice lis est, sed utcunq; sese res habeat, nos tamen quod institutum, aggrediamur.

Finis uitae.

LV CII ANNEI SENECAE AD EBVTIVM LIBER A
LEM DE BENEFICIIS LIBER PRIMVS.

INTER MVLTOS ac varios errores, temere, inconsulteq; uiuentium nihil propemodum optime Liberalis dixerim nocentius, q̃ quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim, ut male collocata, male debeantur, de quibus nō redditis, sero querimus. Ista enim perierunt, cū darentur. Nec mirum est inter plurima maximaq; uitia, nullum esse frequentius, q̃ ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis uideo. Prima illa est, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus, sed nomina facturi, diligenter patrimonium & uasa debitoris inquirimus. Semi-

tal. effectum

na in solū affectum & sterile non spargimus. Beneficia sine ullo delectu magis proijcimus q̃ damus. Nec facile dixerim, utrum turpius sit inficiari, an repetere beneficiū. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantū recipiendū sit, quantū ultro defertur, de quo queri foedissimū ob hoc ipsum, quia nō opus est ad liberandū fidem facultatibus, sed animo. Reddit enī beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in multis crimen, qui nec confessione quidē grati sunt, in nobis quoq; est. Multos enī experimur ingratos, plures facimus, quia alias graues exprobratores exactoresq; sumus, alias leues, & quos paulopost muneris sui poeniteat. Aliquando quæruli & minima momēta calumniantes, gratiam corrūpimus omnē, non tantū postq; demus beneficia, sed etiam cum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari,

tal. adduxit.

aut semel? Quis non, cum aliquid a se peti suspicatus est, frontem obducit, uultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & uarijs artibus properantes necessitates elusit. In angustio uero comprehensus, aut distulit, aut timide negauit, aut promisit, sed difficulter, sed subductis supercilij, sed malignis, & uix exeuntibus uerbis? Nemo autem libenter debet reddere, quod non

tal. abiicit

accepit, sed expressit. Gratus aduersus eum quisq; esse potest, qui beneficium, aut superbet in iecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut molestia careret, dedit? Errat si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatiōe torlit. Eodem animo beneficium debetur, quod datur, & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quisq; debet, quod a nesciente accepit. Nec tarde quidē, quia in omni officio magni aestimatur dantis uoluntas. Qui tarde fecit, diu noluit. Utq; non contumeliose. Nam cum ita natura cōparatū sit, ut altius iniuriā, quam merita descendant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat, quid expectat, qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autē quod tardiores nos faciat, ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (ut dixi) nos

*tal. inertia

illa merita augemus, deinde ne deos quidē immortales ab hac tam effusa necessitate, sacrilegi, negligenteq; eorum deterrent. Utuntur natura sua, & ipsos munerū suorum malos interpretes iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. Demus beneficia nō foeneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male cessit. Et liberi & coniuges saepe fefellerunt, tamen & educamus & ducimus. Adeoq; aduersus experimenta pertinaces sumus, ut bella uicti, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet, quæ si quis non dat quia nō recipit, dedit, ut reciperet, bonamq; ingratorum facit causam, quibus turpe est nō reddere. Quā multi indigni luce sunt, & tamen eis dies oritur. Quā multi quod nati sunt quæruntur, tamen natura sobolem nouā gignit, ipsosq; qui nō fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni propriū est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoq; bonum quærere. Quid magnificentius erat multis prodesse, si nemo deceperit? Tūc est uirtus dare beneficia, nō utiq; reditura, quorū a uiro egregio statim fructus pceptus est. Adeo qdē ista res fugare nos, & pigriores ad re pulcherrimam facere non debet. Ut si spes mihi pradicatur, gratum hominem reperiendi, malim nō recipere beneficia q̃ nō dare. Quia qui non dat, uitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. Qui beneficiū non reddit, non magis peccat, q̃ qui non dat citius.

DE BENEFICIIS EXHIBENDIS OMNIBVS.

Beneficium in uulgus cum largiri institueris, remunerationem muneris non expecta, Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene. Quasi dicat, Non est curandū, si multa perdantur, dūmodo aliquid bene detur. In priore uersu utrūq; reprehendas. Nam nec in uulgus effūdenda sunt. Et nullius rei, beneficiorū minime, honesta largitio

Ita largitio est, quous si detraxeris iudiciū, desinūt esse beneficia, & in aliud quodlibet incidunt nomē. Sequēs sensus mirificus est, quā uno bene posito beneficio, multoꝝ amissioꝝ rū damna solat. Vide oro te, ne hoc uerius sit, & magnitudinē bene facientis aptius, ut illū hortemur ad danda, etiā si nullū bene positurus est. Illud em̄ falsum est, p̄denda sunt multa. Nullū perit, quia q̄ perdit, cōputauerat. Beneficiorū simplex ratio est, tantū erogatur, si reddet aliquid, lucrū est, si nō reddet, damnum nō est. Ego illud dedi, ut dare. Nemo beneficia in Calendario scribit. Nec auarus exactor ad horā & diē creditorē appellat. Nunq̄ illa uir bonus cogitat, nisi admonitus a ridente. Alioqui in formā crediti trāseūt. Turpis forneratio est, beneficiū expensum ferre. Qualiscūq̄ priorum euentus est, p̄seuerā in alios cōferre. Melius apud ingratos iacebunt, quōs aut pudor, aut occasio, aut timidas aliquādo gratos poterit efficere, nec cessaueris dare. Opus tuū p̄age, & partes boni uiri exequere. Aliū re, aliū fide, aliū gratia, aliū cōsilio, aliū p̄ceptis salutaribus adiuua.

Officia etiā fera sentiunt. Nec ullū tā immansuetū animal est, quod non cura mitiget, & in amorē sui uertat. Leonum ora a magistris impune tractant. Elephantorū feritatē usq̄ in seruile officiū demereꝝ cibus. Adeo etiā, quā extra intellectū, atq̄ aestimationē beneficij sunt posita, assiduitas tamē meriti p̄tina cis euincit. Ingratus est aduersus unū beneficiū, aduersus alterū non erit, duorū oblitus est, tertium etiā in eorum, quā exciderunt, memoriā reducet. Is p̄didit, qui cito se p̄didisse credit. At qui instat & onerat priora sequētibus, etiā ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Nō audebit aduersus multa oculos attollere. Quocūq̄ se auertit, memoriā suā fugies, ibi te uideat. Beneficijs tuis illū tinge, quorū quā uis, quāue p̄prietas sit, dicam, si prius, quā ad rem non p̄tinent, transilire mihi p̄miseris. Nūc dicam, quare tres Gratia, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuuenes, & quare uirgines, soluta ac plucida ueste. Alij quidē uideri uolunt unā esse, quā det beneficium. Alterā, quā accipiat. Tertiā, quā reddat. Alij tria beneficiorū genera, p̄merentiū, reddentiū, simul & accipientiū reddentiūq̄. Sed utrūlibet ex istis iudicauerim, quid ista nos iuuat scientia? Quid ille cōfertis manibus in se redeuntiū chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij p̄ manū trāseuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si unq̄ interruptus est. Pulcherrimus, si cohaerit, & uices seruauerit. Ideo ridentes, quia p̄merentiū uultus hilares sunt, quales solent esse & q̄ dant, & qui accipiūt beneficia. Iuuenes, quia nō debet beneficiorū memoria senescere. Virgines, quia incorrupta sunt, & syncera, & omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec ascripti. Solutis itaq̄ tunicis utuntur, perlucidis aut, quia beneficia cōspici uolunt. Sit aliquis usq̄ eo Gratijs mancipatus, ut hac dicat necessaria. Nemo tamē erit, qui etiā illud ad rem iudicat p̄tinere, quā nomina illis Hesiodus imposuerit. Aeglen maximā natu appellauerit. Mediā Euphrosynen. Tertiā Thaliā. Horū nominū interpretationē, & put unicuiq̄ uisum est cōuenire, deflectit, & ad rationē aliquā conat p̄ducere, cum Hesiodus puellis suis, quod uoluit nomē, imposuerit. Itaq̄ Homerus unī mutauit, Pasithoam appellauit, & in matrimoniū p̄duxit, ut scias illas Vestales nō eē uirgines. Inueniā aliū poetā, apud quē p̄cingant, & spissis, aut phissianis prodeant. Ergo & Mercurius restat. Non quā beneficia ratio cōmēdat, uel oratio, sed quia pictori ita uisum est. Chrysippus quoq̄, penes quē subtile illud acumen est, & in imam penetrans ueritatem, qui rei agendae causa loquitur, & uerbis nō ultra, q̄ ad intellectum satis est, utitur, totū librū suū his ineptijs replet, ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddēdiq̄ beneficij, pauca admodū dicat. Nec his fabulas, sed hac fabulis inserit. Nā prater ista, quā Hecaton scribit, treis Chrysippus Gratiā ait Iouis & Eurynomes filias esse. Aetate autē minores q̄ Horas, sed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoq̄ nomē ad rē iudicat p̄tinere. Eurynomē em̄ dictā, quā late patentis matrimoniū sit, beneficia diuidere, tanq̄ matri post filias soleat nomen imponi, aut poetā uera nomina reddāt. Quēadmodū nomenclatori memoriā loco audacia est, & cuiq̄q̄ nomē nō potest reddere, imponit aliud loco nominis p̄prij. Ita poetā nō putat ad rem p̄tinere, uerum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quēq̄ uocari iubent, quod belle facit ad uersum. Nec illis fraudi est, si aliqd in cēsum detulerūt. Proximus em̄ poeta suū illas ferre nomē iubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua cū maxime agit, apud Hesiodū Charis est, apud Homerū uero Musa.

Alti frange

Alti ascripti

*

Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, ut nec circa re quidē sint, relinqū. Tu modo nos tuere. Siquis mihi obiecerit, quod Chrylippū in ordinē coegerim, magnū me Hercule uirū, sed tamen Gracū, cuius acumen nimis tenuē retundit, & in se saepe replicatur, etiā cū agere aliquid uidetur, pungit, nō perforat. Hoc uero, quod acumē est: De beneficijs dicendū est, & ordināda res, quæ maxime societatem humanā alligat. Danda lex uitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat. Ne liberalitate, quā nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat. Docendi sunt libenter accipere, libetere dare, siue reddere, & magnū ipsis certamē proponere eos, quibus obligati sunt re, animo non tamen æquare, sed uincere. Quia qui referre gratiam debet, nunq̃ consequi, nisi præcessit. Hi docendi sunt nihil imputare, illi plus debere. Et hæc honestissima contentio est, beneficijs beneficia uincendi. Sic nos adhortatur Chrylippus, ut dicat uerendum esse, ne quia Charites Iouis filia sunt, putemus certe paruū ingerere sacrilegiū, si tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorū doce, per quæ beneficentior, gratiorq̃ aduersus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumq̃ animi certent. Vt qui præstiterint, obliuiscantur, pertinaxq̃ sit memoria debentū. Istæ uero ineptiæ poetis relinquant, quibus aures oblectare propositū est, & dulcem fabulā necere. At qui ingenia sanare, & ppositam fidē in rebus humanis retinere, memoriā officiorum ingerere animis uolūt, serio loquantur, & magnis uiribus agant, nisi forte existimas leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimā, beneficiorum nouas tabulas.

Sed quēadmodū supuacua transcurrā, ita exponā necesse est, hoc primū nobis esse discendū, quid accepto beneficio debeamus. Debere em̃ dicit se alius pecuniā, quā accepit. Alius consulatū, alius sacerdotium, alius prouinciā. Istæ autē sunt meritorū signa, nō merita. Non pōt beneficiū manu tangi, sed animo gerit. Multum interest inter materiā beneficij, & beneficiū. Itaq̃ nec aurum, nec argentū, nec qcq̃ eorū quæ a proximis accipiunt, beneficiū est, sed ipsa tribuēdi uoluntas. Imperiti autē id, quod oculis incurrit, & quod traditur, possideturq̃, solum notāt, contra illud, quod in re charū atq̃ p̃ciosum est, paruipendūt. Hæc quæ tenemus, quæ aspiciamus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sūt. Auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria potest. Beneficiū uero etiā amissio eo per quod datū est, durat. Est em̃ recte factū, quod irritū nulla uis efficit. Amicū a pyratibus redemī, hūc alius hostis excepit, & in carcerē condidit, non beneficiū, sed usum beneficij mei sustulit. Ex naufragio raptos, uel ex incendio, liberos reddidi. Hos uel morbus, uel aliqua fortuita iniuria eripuit. Manet etiā sine illis, quod in illos datū est. Omnia itaq̃, quæ falsum beneficij nomē usurpāt, ministeria sunt, p quæ se uolūtas amica explicat. Hoc quoq̃ in alijs rebus euenit, ut alicubi sit species rei, alicubi ipsa res. Impator aliquādo torq̃bus, murali, & ciuica donat. Quid habet p se corona p̃ciosū? Quid prætexta? Quid falces? Quid tribunal & currus? Nihil horū honor, sed honoris insigne. Sic nō est beneficiū id, quod sub oculos uenit, sed beneficij uestigium & nota.

Quid est ergo beneficiū? Beneuola actio, tribuēs gaudiū, capiensq̃ tribuēdo, in id, quod facit, prona & sponte sua parata. Itaq̃ nō qd fiat, aut qd de, refert, sed qua mente. Quia beneficiū nō in eo, quod fit, aut dat, cōsistit, sed in ipso dantis, aut facientis animo. Magnū autē esse inter ista discrimē, uel ex hoc itelligas licet, quod beneficiū utiq̃ bonū est. Id autē, quod fit, aut dat, nec bonum, nec malū est. Animus est, q̃ parua extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat. Ipsa, quæ appetunt, neutram naturā habet, nec boni, nec mali. Id refert quo illa rector animus impellat, a quo forma dat rebus. Nō est ergo beneficium ipsum, quod numerat, aut tradit. Sicut nec in uictimis quidē, licet opima sint, auroq̃ præfulgeant, deorū est honos, sed pia ac recta uolūtas uenerantiū. Itaq̃ boni etiā farre ac fictili religiosi sunt. Mali rursus nō effugiunt impietate, q̃uis aras sanguine multo cruētauerint.

Si beneficia in rebus, nō in ipsa benefaciendi uoluntate cōsisterent, eo maiora essent, quo maiora sunt, quæ accipimus. Id autē falsum est. Nōnunq̃ magis em̃ nos obligat, qui dedit parua magnifice, qui regū æquauit opes animo, qui exiguū tribuit, sed libetere, q̃ paupertatis suæ oblitus est, dum meā respicit, qui nō uoluntate tantū iuuandi habuit, sed cupiditate, q̃ accipere se putauit beneficiū, cum daret. Qui de

dit tanq̃ non recepturus, recepit tanq̃ nō dedisset, qui occasione qua prodesset, & occupauit & quaesiuit. Cōtra ingrata sunt (ut dixi) licet re ac specie magna uideant̃, quā danti aut extorquent̃, aut excidūt. Multoq̃ gratius uenit, quod facili, q̃ quod plena manu dat. Exiguū est, quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit magnū est, sed dubitauit, sed distulit, sed cū daret genuit, sed superbe dedit, sed circumtulit, & placere ei, cui praeſtabat, noluit, ambitioni dedit, non mihi.

Socrati cū multa multi p̃ suis quicq̃ facultatibus offerrent. Aeschynes paup̃ auditor. Nihil inquit dignū te, quod dare tibi possim, inuenio, & hoc uno mō pauperē me esse sentio. Itaq̃ dono tibi quod unum habeo, meipsum. Hoc munus rogo qualecūq̃ est boni cōsulas. Cogitesq̃ alios cū multū tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates. Quid nī tu inquit, mihi magnū munus dederis, nisi forte paruo te aestimas? Habebo itaq̃ curā, ut te meliorē tibi reddā q̃ accepi. Vicit Aeschynes hoc munere Alcibiadis parē diuitijs animū, & omniū iuuenū opulentorū munificentia.

Vides quō animus inueniat liberalitatis materiā, etiā inter angustias paupertatis. Videſ mihi dixisse. Nihil egisti fortuna, quod me pauperē esse uoluisti. Expediā nihilomin⁹ dignū huic uiro munus, & quia de tuo nō possum, de meo dabo. Neq̃ est quod aestimes illū uilem sibi fuisse, qui se preciū sui fecit. Ingeniosus adulescens inuenit, quēadmodū Socratē sibi daret. Non quāta quāq̃ sint, sed a quā li dentur prespicis, dum callidus difficilē aditum praeſbet, imodica cupientibus, spesq̃ improbas nihil se adiuturis uerbis fouet. At eius peior est opinio, q̃ lingua asper, uultu grauis, cū inuidia fortunā suā explicauit. Colunt em̃ detestant̃q̃ felicem, & si potuerint, eadē facturi, odere facientē. Cōiugibus alienis nec clam, sed aperte quidē ludibrio habitis, suas alijs pmisere. Rusticus, inhumanus, ac maliuolus, & inter matronas abominandae conditionis est, si quis coniugē suā in sella prostare uetuit, & uulgo admissis inspectoribus uehi undiq̃ p̃spiciam. Si quis nulla se amica fecit insignē, nec alienae uxori anulum praestat, hunc matronae humilē, & sordidae libidinis, & ancillariolū uocāt. Indecētissimū sponſaliorū genus est adulteriū, & in consensu uidui cōlibatus. Nemo uxore duxit, nisi qui abduxit iam raptam. Agros spargere, auariciā recolligere certant. Nihil penſi habere, paupertatē alienā continere, suamq̃ timere. Nullū aliud uereri malū, non parcere iniurijs, p̃turbare imbecilliores, ui ac metu premere. Nam puincias spoliari, & nummariū tribunal, audita utriq̃ licitatione alteri addici, nō mirū. Quādo quā emeris, uende

Sed longius nos impetus euehit puocante materia. Itaq̃ sic (re gentiū ius est. finiamus, ne in nostro saeculo culpa subſiſtat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc posterī nostri querent̃, euerſos esse mores, regnare nequitia, in deterius res humanas, & in om̃e nefas labi. Aut ista ſtant loco eodē, ſtabuntq̃, paululum dumtaxat ultro aut citro mota, ut fluctus quos aestus accedens longius extulit, recedens interiore littorū uestigio tenuit. Nunc in adulteria magis q̃ in alia peccabitur, abrūpetq̃ frenos pudicitia. Nunc conuiuioꝝ uigebit furor, & foediſſimū patrimoniū exitium culina. Nunc cultus corporū nimius & formae cura, praefereſ animi deformitatē. Nunc in petulantia & audaciam erumpet, male dispensata libertas. Nunc in crudelitātē priuatam ac publicā ibitur, bellorūq̃ ciuiliū infantiā, qua omne ſanctum, ac ſacrū prophanē. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimū meri coepisse uirtus erit. Non expectant uno loca uitia, sed mobilia & inter se diſſentientia tumultuant̃, pellunt inuicē, fuganturq̃. Ceterū idem ſemp de nobis p̃nunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus ad iiciā, & futuros esse. Erunt homicidae, tyranni, fures, adulteri raptores, ſacrilegi, p̃ditores. Infra ista om̃ia ingratus est, nisi q̃ om̃ia ista ab ingrato anio ſunt, ſine quo uix ullū magnū facinus accreuit. Hoc tu caue tanq̃ maximū crimen, ne admittas. Ignosce tanq̃ leuiſſimo, ſi admiſſum eſt. Haec eſt em̃ iniuriā ſūma, Beneficiū p̃diſti. Saluū eſt em̃ tibi ex illo, quod eſt optimū, dediſti. Quemadmodū autē curandū, ut in eos potiſſimū beneficia cōferamus q̃ grate reſponſuri erunt, ita quādā etiam, ſi de illis male ſperabiſ, faciem⁹ tribuemusq̃, nō ſolū ſi iudicabi⁹ ingratos fore, ſed ſi ſciem⁹ fuiſſe, tanq̃ ſi filios alicui reſtituere potero, magno piculo liberatos, ſine ullo cōmodo nō dubitabo. Dignū etiā impediō ſanguinis mei tuebor, & in p̃tē diſcriminis ueniā. Indignū ſi eripere latronibus potero, clamore elato, ſalutarē uocem hominī nō pigebit emittere.

Qua beneficia

Quæ beneficia danda sint, & quemadmodum:

S Equiſ ut dicamus quæ beneficia danda ſint, & quæadmodũ. Primo demus neceſſaria, deinde utilia, deinde iucũda atq; manſura. Incipiendũ eſt autẽ a neceſſarijs. Aliter em̃ ad animũ puenit, quod uitã continet. Aliter quod exornat, aut inſtruit. Poſteſt in eo aliq; faſtidioſus eſſe æſtimator, quo facile cariturus eſt, de quo dicere licet. Recipe nõ deſidero, meo cõtentus ſum, interim nõ reddere tantũ libet quod acceperis, ſed abijcere. Ex his quæ neceſſaria ſunt, quædã primũ obtinent locũ, ſine quibus nõ poſſumus uiuere, quædã ſecundũ, ſine quibus nõ debemus, quædã uero tertiu, ſine quibus nolumus. Prima hui⁹ notæ ſunt. Hoſtiu manib⁹ eripi, & tyrannicæ iræ, & pſcriptioſi, & alijs piculis, quæ uaria & incerta humanã uitã obſident. Quicquid horũ deſcripſerimus, quo maius ac terribili⁹ erit, hoc maiore inibimus gratiã. Subit em̃ cogitatio quãtis ſint liberati malis, & lenociniũ eſt muneris, antecedens metus. Nec tamẽ ideo debemus tardius quẽcũq; ſeruare, quẽ poſſumus, ut muneri noſtro, timor imponat pondus. Proxima ab his ſunt ſine quibus poſſum⁹ quidẽ uiuere, ſed ut mors potior ſit, tanq; libertas & pudicitia, & mens bona. Poſt hæc habebim⁹ coniũctione, ac ſanguine, uſuq; & cõſuetudine longa, cara, ut liberos, cõiuges, & penates, cæteraq; quæ uſq; eo anim⁹ ſibi applicuit, ut ab illis quẽ uita diuelli grauius exiſtimet, Subſequuntũ utilia, quorũ uaria & lata materia eſt. Hic erit pecunia nõ ſupfluens, ſed ad ſanũ modũ habendi parata. Hic erit honor & pceſſus ad altiora tendentiũ. Nec em̃ utilius quicũq; eſt quẽ ſibi utiliẽ fieri. Iam cætera ex abundanti ueniunt, delicatos factura. In his ſequemur, ut opportunitate grata ſint, ut nõ uulgaria, quæq; aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatẽ habent, aut quæ etiã ſi natura præcioſa nõ ſunt tpe aut loco fiant. Videamus qd oblatũ maxime uoluptati futurũ ſit, qd frequẽter occuſurũ habenti, ut toties nobiſcũ ſit ipſe habẽs, quoties cũ illo ſit. Vtiq; cauebimus, ne munera ſupuacua mittamus, ut fœminæ aut ſeni arma uenatoria, aut ruſtici libros, aut ſtudijs ac literis dedito ratiã. Atq; ex cõtrario circũſpiciemus, ne dum grata mittere uolumus, ſuũ cuiq; morbũ exprobratura mittam⁹, ſicut ebrioſo uina, & ualipũ dinario medicamẽta. Maledictũ em̃ incipit eſſe non munus, in quo uitiũ accipientis agi

S I arbitriũ dandi penes nos eſt, præcipue meſura quæremus, ut quẽ mi⁹ (noſciſ. nime mortale munus ſit. Pauci em̃ ſunt tam grati, ut quod acceperint, etiã ſi nõ uident, cogitent. Ingratis quoq; memoria cũ ipſo munere incurrit. Vbi ante oculos eſt, & obliuiſci ſui nõ ſinit, ſed auctore ſuũ ingerit, & inculcat. Eo quidẽ magis duratura quæram⁹, quia nunq; admonere debem⁹. Ipſa res euaneſcentẽ memoriã excitet. Libentius donabo argentũ factum, quẽ ſignatũ. Libentius ſtatuas, quẽ uestẽ, & qd uſus breuis deleat, apud paucos poſt remanet gratia. Plures ſunt apud quos nõ diutius in anio ſunt donata, quã in uſu. Ergo ſi fieri põt, conſumi munus meũ nolo. Extet, hæreat amico meo, & uiuat. Nemo tã ſtultus eſt, ut monẽdus ſit, ne cui gladiatores aut uenationẽ iam munere edito mittat, & uestimẽta æſtiua bruma, hyberna ſolſtitio. Sic in bñficio ſenſus cõmunis, tẽpus, locũ obſeruet, pſonas, quia momẽtis quædã grata & ingrata ſunt. Quãto acceptius eſt ſi id damus, qd quis nõ habet, quẽ cuius copia abundat. Quod diu quarit nec inuenit, quẽ quod ubiq; uſurus eſt. Munera nõ tam præcioſa, quẽ rara, & exquisita ſint. Quæ etiã apud diuitẽ ſui locũ faciunt, ſicut gregalia quoq; poma, etiã poſt paucos dies itura in faſtidiũ delectant, ſi puenere maturius. Illa quoq; nõ erunt ſine honore, quæ aut

A Lexandro macedone, cũ uictor ori⁹ (nemo illis alius dedit, aut nos nulli ali⁹. entis, anios ſupra humana tolleret, Corinthij p legatos gratulati ſunt, & ciuitate illũ ſua donauerũt. Cum riſiſſet Alexander hoc officiũ genus. Vnus ex legatis. Nulli inquit ciuitatẽ unq; dedimus aliq; quẽ tibi & Herculi. Libens accepit de latũ honore, & legatos inuitatione, aliaq; hũanitate pſecutus, cogitauit, nõ qui ſibi ciuitatẽ darent, ſed cui dediſſent. Et hõ gloriæ deditus, cui⁹ nec naturã, nec modũ nouerat. Herculiſ liberiq; uestigia ſequẽs, ac ne ibi quidẽ reſiſtẽs, ubi illa defecerãt, ad locũ honoris ſui reſpexit a dantib⁹, tanq; coelũ quod mente uaniſſima cõplectebãt teneret, qd Herculi æquabatur. Quid enim ſimile habebat uelanus aduleſcens, cui pro ueritate erat felix temeritas. Hercules nihil ſibi uicit, orbem terrarum tranſiuit, non concupiſcendo, ſed uindicando. Quid uinceret malorum hoſtis, bonorum iudex, terrarum mariſq; pacator. At hica pueritia Latro, gentiumq; uãſtator, tam hoſtium pernicies, quã amicorum,

eorum, qui summū bonum duceret, terrori esset cunctis mortalibus, oblitus non ferocissima tantum, sed ignauissima quoque animalia timeri, ob uirus malum.

AD propositū nunc reuertamur. Beneficiū quod quibuscumque datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij, aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuā dantis epulum. Vbi dici potest. Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & uix bene notum sibi, & in illum etiam inimicū, ac turpissimū hominem. Nūquid enim me dignum iudicauit? Morbo suo morem gessit. Quod uoles gratum esse, raro effice. Quis patitur sibi imputari? Nemo hac ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & franis arctioribus reprimam. Illa enim in quātum libet, exeat, sed eat, non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. Nemo nō habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se proprius admissum. Dicat, accepi idem quod ille, sed ultro. Accepi quod ille, sed ego intra breue tempus, cū ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant, sed nō eisdē uerbis datū, nō eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cū rogasset, ego cū rogarer ille accepit, sed facile redditurus, sed cuius senectus & liberorū orbitas magna pmittebat. Mihi plus dedit, quam quis idē dederit, quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodū meretrix, ita inter multos se diuidet, ut nemo non aliquod signū familiaris animi ferat: Ita quoque beneficia sua amabilia uult esse, excogitat, quō multi obligent, & tamē singuli habent aliquid, quo se ceteris praeferant. Ego uero beneficijs nō obijciā moras, quā quo plura, maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamē iudiciū. Neque enim cordi esse cuiusque possunt, forte, ac temere data. Quare si quis existimat nos, cum ista percipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire, ne perperā monitiones nostras exaudiat. Quā enim uirtutem magis ueneramur? Cui magis stimulos addimus? Quibus nō tam cōuenit hac adhortatio quam nobis, societate humani generis fācientibus.

Quid ergo est? cum sit nulla honesta uis animi, etiam si a recta uoluntate incipit, nisi quam uirtutum modus fecit, uero liberalitatem tecum potiri. Tunc iuuat accepisse beneficiū, & supinis quidē manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit, non quod quilibet casus & consilij indigens impetus defert, quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu uocas, quorum auctore fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantoque in partem teneriorem animi nunquam exitura descendunt, cū delectant, cogitantem magis a quo, quam quid acceperis. Chrysippus Panfienus solebat dicere, quorundam se iudiciū malle, quam beneficiū, & quorundam beneficiū malle, quam iudiciū, & subiiciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudiciū. Malo Claudij beneficiū. Ego uero nullius puto expetendum esse beneficiū, cuius uile iudiciū est. Quid ergo? Non erat accipiendū a Claudio quod datur? erat. Sed sicut a fortuna, quam scires statim malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Nō est beneficiū, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens sine ratione, nec recta uoluntate donata, nō magis beneficiū est, quam thesaurus. Multa sunt autem, quae oportet accipere, nec debere.

Explicit liber primus de Beneficijs.

Incipit liber secundus: Quemadmodū dandum sit beneficium.

INSPICIAMVS Liberalis uirorū optime, id, quod ex priore parte adhuc superest, quemadmodum dandum sit beneficium, cuius rei expeditissimam uideor monstraturus uiam, si sic demus, quomodo uellemus accipere. Ante omnia libenter, cito, sine ulla dubitatione. Ingratum est beneficiū, quod diu inter manus dantis hāsit, quod quis egre dimittere uisus est, & sic dare tanquam si sibi raperet. Etiam si quid morae interuenit, euitemus omni modo, ne dubitasse uideamur. Proximus est autem neganti, qui dubitauit, nullāquam meretur gratiam. Nam cum in beneficio iucundissima sit tribuentis uoluntas, qui nolentem se tribuisse, ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed aduersus ducētem, male reuult. Multi autem sunt, quos liberales tacit frontis infirmitas.

b Gratissima

Gratissima sunt beneficia, parata, facile occurrētia, ubi nulla mora fuit, nisi in accipiētis uerecundia. Optimū est antecedere desyderiū cuiusq̃, proximū sequi. Illud melius, oc cupare anteq̃ rogemur, quia cū hominī probo ad rogandū os cōcurrat, & suffundatur rubor, qui hoc tormentū remiserit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit. Quoniāquidē, ut maioribus nostris grauissimis uiris uisum est. Nul la res carius constat, quā quæ precibus empta est, Vota homines parcius facerent, si pa lam facienda essent. Adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite mali mus & intra nos precari.

Molestum ac
onerofū uer/
bū est Rogo.

Molestum uerbum est, onerosum, & demisso uultu dicendum, Rogo, huius fa cienda est gratia amico, & cuiuscūq̃, quem amicum sis promerendo factur us. Properet licet, sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusq̃ uoluntas, & cum intellecta est, necessitate grauissima rogandi liberā da est. Illud beneficium iucundū uicturumq̃ in animo scias, quod obuiam uenit. Si non coningit præuenire, plura rogantis uerba intercidamus, ne rogati uideamur, sed certio res facti statim promittamus, facturosq̃ nos etiam anteq̃ interpellaremur, ipsa festina tione approbemus. Quemadmodū in agris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tem pestiue data remedij locum obtinuit, ita q̃uis leue & uulgare beneficiū sit, si præsto fue rit, si proximam quāq̃ horam nō perdidit, multum sibi adiicit, gratiamq̃ preciosā, sed len ti & diu cogitati muneris, uincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter fa ciat. Itaq̃ latus facit, & induit sibi animi sui uultum.

Ingentia quorundā beneficia, silentium, aut loquendi tarditas imitata grauitatē, & tristitiā corrūpit, cum pmitterent uultu negantium. Quāto melius adiicere bona uerba rebus bonis, & prædicatione humana, benignaq̃ cōmendare quæ præstes. Ut illum castiges, quod tardior in rogando fuit, adiicias licet familiarem querelā. Irascor tibi, quod cum aliquid desyderasses, non olim scire me uoluisti, quod tā diligen ter rogasti, quod quemq̃ adhibuisti. Ego uero gratulor mihi, quod experiri animum no strum libuit, postea quicquid desyderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignosci tur. Sic efficies, ut animū tuum pluris existimet, q̃ illud quicquid est, ad quod petendū uenerat. Tunc est summa uirtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui discessit, dicit si bi, magnū hodie lucrum feci. Malo quod illum talem inueni, q̃ si multiplicatum hoc ad me, de quo loquebar, alia uia peruenisset. Huic enim animo, nunquā parē referā gratiā.

Amplius sunt, qui beneficia asperitate uerborū, & supercilio in odium addu cunt, eo sermone usi, ea superbia, ut impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rē promissam sequuntur moræ. Nihil autē est acerbius, q̃ ubi quid impetrasti ro gandum est. Representanda sunt beneficia, quæ a quibusdam accipere difficili us est, q̃ impetrare. Hic rogandus est, ut admoneat, ille, utumat. Sic unum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimū apud promittentem remanet. Quia au ctiori detrahīt, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaq̃ curæ habebis, si grate æstimari quæ præstabis uoles, ut beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, per ueniant, sine ulla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus est, gratiā suam facere potest, ut non tuam minuat.

Nihil æque amarū quā diu pendere. Aequiore quidā animo ferunt præcidi spem suam, q̃ trahi, plerisq̃ autē hoc uitium est, ambitione praua differendī promissā, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos de lectat potentiæ suæ longū spectaculum, minusq̃ se iudicant posse, nisi diu mul tumq̃ singulis quid possint ostendat. Nihil confestim, nihil semel faciunt. Iniuriæ illorū præcipites. Lenta beneficia sunt. Quare uerissimum existima, quod ille Comicus dixit. Quid tu nō intelligis, tantū te gratiæ demere, quātū moræ adiicis? Inde illæ uoces quas ingenuus dolor exprimit. Fac cito, si quid facis. Et nihil est tātī, malo mihi iam neges, ubi in tadium adductus animus incipit beneficium odisse, dum expectat, potes ob id ingra tus esse? Quemadmodū acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam, & misericordiæ genus est cito occidere, quia tormentum ultimū finē sui secum affert, quod antecedit tē pus, maxima uēturi supplicij pars est, ita minor est muneris gratia quo minus diu pepe dit. Est em

dit. Est enim bonarū rerum sollicita expectatio. Et cum plurima beneficia remediū alii cuius rei afferāt, qui aut diutius torqueri patitur, quē protinus potest liberare, aut gaudere beneficio suo, tardius manus affert. Omnis benignitas properat, & proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumētum amicæ uoluntatis. Tarde uelle, nolentis est.

IN omni negotio liberali, nō minima portio est, quomodo quidē aut dicatur, aut fiat, multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadē ferri uis est. Sed in infinitū interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idem & stringit & transforat, quā presso articulo uenerit, refert. Idem est quod datur, sed interest, quomodo detur. Quā dulce, q̄ preciosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit, si dedisse, dum dat, oblitus est, nam corripere eum cui maxime aliquid præstes, dementia est, & inferere cōtumeliā meritis. Itaq; nō sunt exasperanda beneficia, nec quicq; illis triste miscendum, Etiam si quid erit, de quo uelis admonere, aliud tempus eligito.

FAbius Verucosus beneficiū ab homine duro aspere datū, panē lapidosum uocabat, quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tyberius Cæsar rogatus a nepote M. Aelio pratorio, ut ari alieno succurreret, adere illū sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cū ædita essent, scripsit nepoti, iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nepos nec aas alienum haberet, nec beneficiū. Liberauit illum a creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tyberius secutus est, puto noluit plures esse, qui idem rogaturi cōcurrerent. Ita fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates, pudore reprimendas. Beneficiū uero danti, tota alia sequenda est uia.

OMni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc uero non est beneficium dare, reprehendere est, ut in transitu de hac quoq; parte dicam quid sentiam, ne principi quidem satis decorum est, donare ignominia causa, ametsi inquietudine Tyberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nā aliquot postea, qui idem rogarent, inuenti sunt, quos omnes iussit redere in senatu ari alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Nō est illud liberalitas, censura est. Auxiliū est principale tributum. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse nō possum. Ad iudicem missus sum, ut impetrarem, causam dixi.

PRecipiunt itaq; omnes auctores sapientia, quædam beneficia palam danda, quædam secreto, palam, quæ quod sequitur, gloriosum est. Vt militaria dona, & honores, & quicquid aliud noticia pulchrius sit. Rursus quæ nō producunt, nec honestiorem faciunt, sed succurrunt infirmitati, egestati, ignominia, tacite danda sunt. Vt nota sint solis, quibus profunt. Interdum & ipe qui iuuatur fallendus est, ut habeat, nec a quo acceperit, sciat.

ARcesilaus, ut aiunt, amico pauperi, & paupertatē suam dissimulanti, agro autem, & ne hoc quidem confitenti, deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, cū clam succurrendum iudicasset, puluino eius ignoranti sacculum subiecit, ut homo inutiliter uerecundus, quod desyderabat, inueniret potius q̄ acciperet. Quid ergo? ille nesciet, a quo acceperit? primū nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat, & illius auctore. Deniq; ille nesciet accepisse se, ego sciam me dedisse. Parū est, inquis, parū, si fœnerare cogitas. Sed si dare, quo genere accipienti maxime profuturum erit, dabis. Contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed uideri bene fecisse. Volo, inquis, sciat. Debito rem quaris. Volo utiq; sciat. Quid si illi utilius est nescire, si honestius, si gratius, si nō in aliam partem abibis? Volo ut sciat. Ita tu hominem non seruabis in tenebris? Nō ergo quotiens patitur res, percipiendū gaudiū ex accipientis uoluntate. Sin adiuuari illum, & oportet, & pudet, si quod præstamus, offendit, nisi absconditur, beneficiū in acta nō mitto. Quid nī ego illi sum indicaturus me dedisse, cū inter prima præcepta maxime necessaria sit, ne unquā exprobrem, immo ne admoneam quidē? Hac enim beneficij

inter duos lex est. Alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunq̃. Lacerat animũ & premit frequens meritorum commemoratio.

Libet exclamare, quod ille triumirali proscriptione seruat^r a quodam Cæsaris amico exclamauit, cum superbiã eius ferre nõ posset. Redde me Cæsari. Quo usq; dices? Ego te seruauĩ, ego te eripui morti. Istud, si meo arbitrio memini, uita est, si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, ut haberes, quem ostenderes. Quousq; me circumducis, quousq; obliuisci fortunæ meæ nõ sinis? Semel in triumpho ductus essem. Non est dicendũ, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Nõ est instandum, non est memoriæ reuocandum, nisi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne alijs quidem narrare debemus. Qui dedit beneficiũ, taceat, narret, qui accepit. Dicitur enim, quod illi ubiq; iactanti beneficiũ suum. Nõ negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, quando? Sape quidem, inquit, & multis locis, id est quotiens & ubiq; narraſti. Quid opus est eloqui? quid alienũ occupare officium? Est qui istud facere honestius possit, quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse nõ narras. Ingratum me iudicas, si istud me tacente, nemo sciturus est. Quod adeo nõ est cõmittendũ, ut etiã si quis coram nobis narrabit, respondendũ sit, dignissimus quidẽ ille est maioribus beneficijs, quæ ego magis uelle me scio præstare, q̃ posse. Et hæc ipsa non uenaliter, nec ea figura, qua quidam reiſciunt, quæ magis ad se uolunt attrahere. Deinde adſcienda om̃is humanitas, perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura fata producantur ad segetem. Nihil in fructum peruenit, quod nõ a primo usq; ad extremũ æqualis cultura prosequitur. Eadem beneficiorũ est cõditio. Num quid uila maiora possunt esse, q̃ quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriet. Eadem ceterorum beneficiorũ conditio est, nisi illa adiuueris, perdes. Parum est dedisse, fouenda sunt, si gratos uis habere, quos obligas, non tantũ des oportet beneficia, sed ut ames. Præcipue, ut dixi, parcamus auribus. Admonitio tadium facit, exprobratio odium. Nihil æque in beneficio uitandum est, q̃ superbiã. Quid opus arrogãtia uultus? quid tumore uerborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio. Res loquent, nobis tacentibus. Nõ tantum ingratum, sed iniustum est beneficium, superbe datum.

Cæsar dedit uitam Pompeio Pœno. Si dat, qui non aufert, deinde absoluto & agẽti gratias, porrexit ad osculandum sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum, aiunt socculum auratum, immo aureũ margaritis distinctum ostendere eum uoluissẽ. Ita prorsus, quid hic contumeliosũ est? si uir consularis aurum, & margaritas osculatus est? Et alioquin nullam partẽ corporis eius electurus, quam purius oscularetur, homo natus in hoc, ut mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret. Parum iudicauit, si senator senex submissis honoribus, in conspectu principũ supplex sibi, eo more subiaciussẽt, quo uicti hostes uictoribus iacuerẽt. Inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Nõ hoc est rempublicam calcare? Equidem dicit aliquis, Non potest ad rem pertinere, sinistro pede. Parum enim fœde, furiosq; insolens fuerat, qui de capite consularis uirĩ secatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator pigros suos.

Alr. loccat

*

O Superbiã magnæ fortunæ. O stultissimũ malum, ut a te nihil accipere iuuat, & omne beneficiũ in iniuriam cõuertis, ut te omnia nimia delectant, ut te omnia dedecent, quoq; altius te subleuasti, hoc depressior es. Ostendisq; te nõ agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quicqd das, corrumpis. Liber itaq; ininterrogare, quid tantopere te supinet. Quid uultum, habitũq; oris peruertat, ut malis habere personã, q̃ faciem. Iucunda sunt, quæ humana fronte, leui, placidaq; tribuũtur, quæ cum daret mihi superior, non exultauit supra me, sed q̃ potuit, benignissimus fuit, descenditq; in equũ, & detraxit muneri suo pompam, obseruauit idoneum tempus, ut in occasione potius, q̃ in necessitate succurreret. Vno modo persuadebimus, ne beneficia insolentia perdant, si ostenderimus non ideo uideri maiora, quæ tumultuosius data sunt, ne ipsos quidem ob id cuiq; posse maiores uideri. Vanam esse superbiã magnitudinem, & quæ in odium, etiam amanda perducant.

Sunt quadam

SVnt quædam nocitura impetrantibus, quæ non dare, sed negare beneficiū est. Aestimabimus itaq; utilitatem potius, q̃ uoluntatem petentiū. Sæpe enim noxia concupiscimus, nec despiciere q̃ pernitiōsa sunt, licet, quia iudiciū interpellat affectus. Sed cū subsedit cupiditas, animi impetus flagrantis, qui cōsilia fugat, cecidit, detestamur pernitiōsos malorum numerū auctores, ut frigida agris negamus, & lugētibus, ac sibi iratis, ferum, aut amantibus, quicquid contra se usus, ardor petit, sic ea, quæ nocitura sunt, impense ac submisse nōnunquā etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum inſtitia beneficiorū suorum spectare, tum etiam exitus decet, & ea dare, quæ non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt, qui dicant, scio hoc illi nō profuturū, sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius nō possum. Viderit de se, nō de me quæretur. Falsum est, immo de te, & merito, cum ad mentem bonam redierit. Cum accensio illa, quæ animū inflābat, se remiserit. Quid nī eum oderit, a quo in damnum, ac periculum suū adiutus est? Exorari in perniciem rogantiū, sœua bonitas est. Quemadmodū pulcherrimū opus est, etiam inuitos, nolentesq; seruare: Ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficiū demus, quod usu magis ac magis placeat, quod nunquā in malum uertatur. Pecuniam non dabo, quam numeraturū adulterā sciam, ne in societate turpis facti, aut consilij inueniar. Si potero, reuocabo, sin minus, non iuuabo scelus, siue illum ira, quo nō debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit a tutis, nō cōmittam, ut possit quādoq; dicere, ille amando me occidit.

Sæpe nihil interest inter amicorum munera, & hostium acta. Quicquid illi accidere optant, in id horum intempestiua indulgētia impellit, atq; instruit. Quid autem turpius, q̃ (quod euenit frequentissime) ut nihil intersit inter odium & beneficiū? Nunquā in turpitudinē nostram reditura tribuamus. Cum summa amicitia sit, amicū sibi æquare. Vtriq; simul cōsulendū est. Dabo egenti, sed ut ipse non egeam. Succurram perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguū dilatabo, nec magna pro paruis accipi pariar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam destruit. Itaq; qui quantum det, ostendit, minus suum non cōmendat, sed exprobat. Respiciēda sunt cuiq; facultates suæ, uiresq;. Ne aut plus præstemus, q̃ possumus, aut minus. Aestimāda est eius persona, cui damus. Quædam enim minora sunt, q̃ ut exire a magnis uiris debeant. Quædam accipiēte maiora sunt. Vtriq; itaq; psonā cōfer tecum inter illa, quæ donabis examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum. Nunqd rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

Vrbem cuidam Alexander donabat uesanus, & qui nihil animo nisi grande cōcepit. Dū ille cui donabat seipsum melius, tātū muneris inuidiā refugisset, dicēs non cōuenire fortunæ suæ. Nō quaro, inquit, qd te accipe deceat, sed qd me dare, Animosā uox uidetur, & cū regia sit, est stultissima. Nihil enim per se quentq; decet. Refert quid, cur, quādo, quare, ubi, & cætera, sine quibus facti ratio nō constabit. Tumidissimū animal, si illum accipere hoc nō decet, nec te dare, habet psonarū, ac dignitatū proportio. Et cū sit ubiq; uirtutis modus, æque peccat, quod excedit, q̃ quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te intantum fortuna sustulerit, ut cōiugia tua urbes sint, quas quāto maioris animi fuit non capere q̃ spargere. Est tamen aliquis minor, q̃ ut in sinu eius condenda sit ciuitas.

AB Antigono Cynicus petijt talentum. Respōdit plus esse, q̃ quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denariū. Respōdit minus esse, q̃ quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrū daret. In denario regem, in talento Cynicū respexit. Cū posset & denariū tanq; Cynico dare, & talentū tanq; regi. Ut sit aliquid maius, q̃ quod Cynicus accipiat. Nihil tam exiguū est, quod nō honeste regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probō. Est enim intolerabilis res, poscere nūmos, & cōtemnere. Indixisti pecuniæ odium, hoc professus es. Hanc personā induisti, agēda est. Iniquissimū est te pecuniā sub gloria egestatis acgrere. Aspiciēda ergo nō minus sua cuiq; persona est, q̃ eius, de quo iuuādo quis cogitat. Volo Chrysippi nostri uti similitudine de pilæ lusu, quā cadere nō est dubiū, aut mittentis studio, aut accipientis. Tunc cursum suū seruat, ubi inter manus utriusq; apte ab utroq; & iactata & excepta uersatur. Necesse est autē lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est, nisi utriq; psona, dantis

nā, dantis & accipientis aptatur, nec ab hoc exibat, nec ad illum perueniet, ut debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus, utcumq; enim uenerit, manus illam expedita, & agilis repercutiet. Si cum tyrone & indocto, non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius & in ipsam eius dirigentes manū, remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficijs. Quosdā doceamus, & satis iudicemus, si conātur, si audent, si uolūt. Facimus autē plarūq; ingratos, & ut sint, fauemus, tanq̃ ita demū magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri nō potuit, ut malignis cursoribus propositū est, collusorē traducere, cū damno scilicet ipsius lusus, qui nō potest, nisi cōsentitur extendi. Multi sunt tam praua naturā, ut malint perdere quā prastiterūt, q̃ uideri recepisse, superbi & imputatores. Quāto melius, quantoq; humanius id agere, ut illis quoq; partes suā cōstent, & fauere, ut gratia sibi referri possit: benigne omnia interpretari, gratias agentī, nō aliter q̃ si referat audire, prābere se facilē. Ad hoc, ut quē obligauit, etiam exolui uelit. Male audire solebat fōenerator, si acerbe exigit, aequē si in recipiēdo tardus, ac difficilis moras quārit. Beneficiū tam recipiendū est, q̃ non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquā exiget. Reddi gauisus est, bona fidē quid prastitisset, oblitus, qui accipientis animo recipit.

Quidam nō tantū dant beneficiū superbe, sed etiā accipiūt, quod nō est cōmittēdū. Iam enim transeamus ad aliam partē, tractaturi, quomodo se gerere homines in accipiēdis beneficijs debeāt. Quodcūq; ex duobus cōstat officiū, tātundē ab utroq; exigit. Qualis pater esse debeat, cū inspexeris, scies nō minus operis illic superesse, ut despicias, qualem esse oportuerit filiū. Sunt aliquaē partes mariti, sed non minores uxoris. Inuicē ista quantū exigūt, prastant, & parē desyderāt regulam, quā, ut ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiā quod uicinū honesto est. Nō enim tantū fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totā uiam eundū est. Minima maximaq; ex huius cōsilio gerenda sunt, quomodo hac suaserit, dandū. Hac autē hoc primū censebit, non ab omnibus accipiendū. A quibus ergo accipiemus? ut breuiter tibi respōdeā. Ab his quidē, quibus dedisse uideamur. Nam etiā maiore delectu quārendū est, cui debeamus, q̃ cui prastemus. Nam ut nō sequant ulla incōmoda (subsequūtur autē plurima) graue tormētū est debere, cui nolis. Cōtra iucundissimū est ab eo accepisse beneficiū, quē amare etiā post iniuriā possis. Illud uero hominī uerecūdo & probo miserrimū est, si eum amare oportet, quē nō iuuat. Toriens admoneam necesse est, nō loqui me de sapiētibus, quos quicquid oportet, iuuat, qui animū in potestate habēt, & legē sibi, quā uolūt, dicūt, & quod dixerūt, seruāt. Se de imperfectis hominibus honestam uitā sequi uolentibus, quorū affectus saepe cōtumaciter parent.

Itaq; eligēdus est, a quo beneficiū accipiā. Et quidē diligētius quāredus beneficiū, q̃ pecuniae creditor. Huic enim reddendū est, quantum accepi, etsi reddidi, solutus sum ac liber. At illi plus soluēdū est, & nihilominus etiā relata gratia, cohāremus. Debeo enim, cū reddidi, rursus incipere, monetq; amicitia nō recipere indignū. Sic est beneficiorum quidem sacratissimū ius, ex quo amicitia oritur. Nō semper, inquit, mihi licet dicere, nolo. Aliquādo beneficiū accipiendū est, & inuito. Dat tyrānus crudelis & iracūdus, qui munus suum fastidire te, iniuriā iudicaturus est. Non accipiam. Eodē loco pone latronē & piratam, quo regem, animū latronis, ac piratā habentē. Quid faciā? Parū dignus est, cui debeā. Cū eligendū dico, cui debeas, uim maiore & metū excipio, quibus adhibitis, electio perit. Si liberū est tibi. Si arbitrij tui est, utrū uelis, an uō, id apud te ipse ppendes. Si necessitas tollit arbitriū, scies te nō accipere, sed parere. Nemo in id accipiēdo obligat, quod illi repudiare nō licuit. Si uis scire, an uelim, effice, ut possim nolle. Vitam tamē tibi dedit. Nō refert quid sit, quod datur, nisi a uolente uolenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenū aliquādo pro remedio fuit, non ideo numeratur inter salubria. Quādam profunt, nec obligant.

TVer quidā tyranni gladio diuisit, qui ad eū occidendū uenerat. Non ideo illi tyrānus gratias egit, quod rem, quā medicorū manus reformidauerāt, nocendo sanauit. Vides nō omne magnū in ipsa re momentū. Quoniā nō uidetur dedisse beneficiū, qui malo animo profuit. Casus enim, nō beneficiū est hominis iniuriā. Leonē in amphitheatro spectauimus, qui unū a bestiarijs agnitū, cū quōdā eius fuisset magister, p̃texit ab impetu bestiārū. Nō ergo est beneficiū ferre auxilium? Minime, quia nec uoluit facere, nec benefaciēdi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannū pone. Et hic uitam dedit, & illa. Nec

la. Nec hic, nec illa beneficiū. Quia nō est beneficiū accipere, cogi. Non est beneficiū debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

Disputari de Marco Bruto solet, an debuerit accipere a diuo Iulio uitam, cū occiden-
dū eū iudicaret. Quā rationē in occidēdo secutus sit, alias tractabimus. Mihi em̄,
cū uir magnus fuerit in alijs, in hac re uidef̄ uehemēter errasse, nec ex institutione
stoica se egisse, qui aut regis nomē extimuit, cū optimus ciuitatis status sub rege iu-
sto sit. Aut ibi sperauit libertatē futurā, ubi tam magnū premiū erat, & imperandī, & seruien-
di. Aut existimauit ciuitatē in priorē formā posse reuocari, amissis pristinis moribus, futurāq;
ibi aequalitatem ciuiliū iuris, & staturas suo loco leges, ubi uiderat tot milia hominū pugnātia,
nō an seruiret seruitutē. Quāta uero illū aut rerū naturā, aut urbis suae tenuit obliuio, qui uno
interempto, defuturū credidit aliū, qui idem uellet, cū Tarquinius esset inuentus post tot re-
ges, ferro ac fulminibus occisos. Sed uitā accipere debuit, ob hoc tamē nō habere illū paren-
tis loco, qui unius dandi beneficij iniuria uenerat. Non enim seruauit is, qui nō interfecit, nec
beneficium dedit, sed missionem.

Illud magis uenire in disputationē potest, aliquādo quid faciendū sit, captiuo, cui redē-
ptionis p̄ciū homo prostituti corporis & infamis repromittit. Patiar me ab impuro ser-
uari. Seruatus deniq; quā illi gratiā referā? Uiuā nō obsecro? Nō uiuā cū redēptore?
Quid ergo placeat, dicam? Etiā ab aliquo talī accipiā pecuniā, quā pro capite dependā.
Accipiā autē tanq̄ creditū, nō tanq̄ beneficiū. Soluā illi pecuniā, & si occasio fuerit seruādī, pe-
riclitantē seruabo. In amicitia, quā similes iungit, non descendā. Nec seruatoris illum loco nu-
merabo, sed foeneratoris, cui sciam reddēdū quod accepi. Est aliquis dignus, a quo beneficiū
accipiā, sed danti nociturū est, ideo nō accipiā. Quia ille patus est mihi cū incōmodo, aut etiā
periculo suo, pdesse, defensurus est me reū, sed illo patrocinio, regē sibi est factururus inimicū.
Inimicus sim, si cū ille pro me periclitari uelit, ego, qd̄ facilius est, nō facio, ut sine illo periclitē.

INeptū & friuolum hoc Hecaton ponit exemplū Arcesilai, quē, ait, a filio familiā obla-
tam pecuniā nō accepisse, ne ille patrē sordidū offenderet. Quid fecit laude dignū? qd̄
furtum nō recepit? quod maluit nō accipere, q̄ reddere? Quā est enim alienā rem nō
accipere moderatio? Si exēplo magni animi opus est, ut utamur, Gracini Iulij uiri egre-
gij, quē Xerxes occidit ob hoc unū, quod melior uir erat, q̄ esse quēquā tyranno expediret.
Is cū ab amicis cōferētibus ad impenfam ludorū pecunias acciperet, magnā pecuniā a Fabio
Persico missam, nō accepit. Et obiurgātibus his, qui non aestimabāt mittentē, sed missa, quod
repudiasset. Ego, inquit, ab eo beneficium accipiā, a quo propitiationem accepturus nō sum?
Cunq; illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamiae maiorem summā misisset, instaretq; ut

tal. Caesar

Vaccipi iuberet. Rogo, inquit, ignoscas, & a Persico non accepi.
Trum hac munera accipere est, an senatum legere? Cū accipiēdū iudicauerimus,
hilaes accipiamus, profitētes gaudiū, & id danti manifestum sit, ut fructū praesen-
tem capiat. Iusta enim causa laticiae est, latum amicū uidere. Iustior fecisse, grate ad
nos peruenisse iudicemus, effusis affectibus, quod nō ipso tamen audiēte, sed ubiq; testemur.
Qui grate beneficium accipit, primā eius pensionem soluit.

Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere, testem beneficij & consciū uitant, quos
scias licet male cogitare, quomodo danti intārū producēda noticia est muneris sui, in-
quantū delectatū est, cui datur. Ita accipiēti adhibenda concio est. Quod pudet debe-
re, nē acceperis. Quidā furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurē. Nō est ista uere-
cundia, sed inficiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris, agit gratias. Quidā nolunt no-
mina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographū dare. Idē
faciūt, qui dant operā, ut beneficiū in ipsos collatū, q̄ ignotissimū sit. Verent palā ferre, ut sua
potius uirtute, q̄ alieno adiutorio consecuti dicant, rariores in eorū officijs sunt, qbus iā ante
dignitatē debet, & dū opinionē clientū timent, grauiorē subeunt ingratorum.

Alij pessime loquunt de optime meritis. Tutius est quosdā offendere, q̄ demeruisse.
Argumentū nihil debentiū, odio quærunt. Atq; nihil magis praestandū est, q̄ ut
memoria nobis meritorū hareat, quā subinde reficiēda est, quia nec referre potest
gratiā, nisi qui meminit. Nec delicate accipientiū est, nec submisile & humiliter. Nā
qui negligēs est in accipiēdo, cū omne beneficiū recēs placeat, quid faciet cū prima eius uolū-

b 4 ptas refrixit?

ptas refrixit: Alius accepit fastidioſe, tāquā qui dicat, nō mihi opus eſt, ſed quia tā ualde uiſ, faciā tibi mei poteſtatem. Alius ſupine, ut dubiū præſtanti relinquat, an ſenſerit. Alius uix labra diduxit, & ingrator, q̄ ſi tacuiſſet, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impēſius, & illa adijcienda, plures q̄ putas, obligati. Nemo enim nō gaudet beneficium ſuum latius patere: Neſcis quid mihi præſtiteris, ſed ſcire te oportet, quāto plus ſit q̄ æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquā tibi gratiam referre potero. Illud certe non deſinam ubiq; cōſiteri, me referre non poſſe.

Nullo magis Caſareū Auguſtum demeruit, & ad alia impetrāda facilem ſibi reddidit, Furnius, q̄ quod cū patre Antoninas partes ſecuto, ueniā impetraſſet, dixit, Hāc unā Caſar habeo iniuriā tuam, effeciſti ut uiuerē, & morerer ingratus. Quid eſt tā grati animi, q̄ nullo modo ſibi ſatiſſacere, nec ad ſpem quidē exequēdi unq; beneficii accedere. Hiſ atq; eiufmodi uocibus agamus, ut uoluntas nō lateat, ſed aperiat, ut luceat. Verba ceſſent licet, ſi quēadmodū debemus, affecti ſumus, cōſcientia eminebit in uultu. Qui gratus futurus eſt, ſtatim dum accepit, de reddendo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illum uelut in certamē curſus compoſitum, & cāceribus incluſum, operire debere ſuum tempus, ad quod uelut dato ſigno proſiliat. Et quidem magna illi celeritate opus eſt, magna contētio ne, ut conſequatur antecedentem.

Videndum eſt nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimiū ſui ſuſpectum, & inſolūtū moralitati uitii, ſe, ſuaq; mirandi, aut auaritia, aut inuidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus eſt ſui iudex. Inde eſt, ut omnia meruiſſe ſe exiſtimet, & inſolūtū accipiat, nec ſatis pro ſuo precio æſtimatū putet, nec dicat, Hoc mihi dedit, ſed q̄ ſero, ſed poſt quot labores. Quanto cōſequi plura potuiſſem, ſi illum aut illum, aut me colere maluſſem. Nō hoc ſperauerā. In turbam cōſectus ſum, tam exiguo dignū me iudicauit, honeſtius præterire fuit.

Quando Lentulus augur, diuitiarū maximū exemplū, antequā illū libertini pauperem facerēt, hic quater milies ſeſtertium ſuū uidit, proprie dixi. Nihil enim ampliꝰ q̄ uidit. Ingenij fuit ſterilis, tam puſilli q̄ animi. Cū enim eſſet auariſſimus, nummos citius emittebat, q̄ uerba, tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cū omnia incrementa ſua diuō Auguſto deberet, ad quē attulerat paupertatē, ſub onere nobilitatis laborantē, princeps iam ciuitatis, & pecuniā, & gratia, ſubinde Auguſto ſolebat quari, diſcēs a ſtudijs ſe abductū. Nihil tantū in ſe cōgeſtum eſſe, quātū pdidiſſet, relicta eloquētia. At illi inter alia hoc quoq; diuus Auguſtus præſtiterat, quod illum deriſum, a labore irritō liberauerat. Nō patit auaritia quēquā eſſe gratū. Nunq; enim improba ſpei, quod dat, ſatis eſt. Et maiora cupimus, quo maiora uenerūt. Multoq; cōcitior eſt auaricia, in magnarū opum cōgeſtu collocata. Ut flamina infinita acrior uis eſt, quo ex maiore incēdio emicuit. Aequē ambitio nō patitur quēq; in ea mēſura honorū cōquieſcere, qua quondā eius fuit impudēs uotū. Nemo agit de tribunatu gratias, ſed quari, quod non eſt ad præturā uſq; pductus. Nec hac grata eſt, ſi deſt conſulatus. Nec hoc qdē ſatiet, ſi unus eſt ultra ſe. Cupiditas ſe porrigit, & felicitatē ſuā nō intelligit. Quia nō unde uenerit, reſpicit, ſed quo tēdat. Omnibus hiſ uehementius, & importunius malū eſt inuidia, quā nos inquietat, dum cōparat, hoc mihi præſtitit, ſed illi plus, ſed illi maturius, & deinde nullius cauſam agit, contra omnes ſibi fauet.

Quanto eſt ſimplicius, quāto purius beneficiū acceptū augere. Scire neminem tantū ab alio, quāti a ſeipſo æſtimari, plus accipe debuſſent, ſed illi facile nō fuit plus dare. In multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initiū eſt. Boni cōſulamur, & animū eius grate excipiēdo euocemus. Parū fecit, ſed ſapius faciet. Illum mihi prætulit, & me multis. Ille nō eſt mihi par uirtutibus, nec officijs, ſed habuit ſuam uenerē. Quereudo nō efficiā, ut maioribus dignus ſim, ſed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpiſſimis data ſunt. Quid ad rem? q̄ raro fortuna iudicat. Quotidie querimus malos eſſe felices. Sapeq; agellos peſſimi cuiuſq; tranſierat, optimorum uiroꝝ ſegetem grando percuſſit, Fert ſortem ſuā quiſq; ut in cæteris rebus, ita in amicitijs. Nullū eſt tam plenū beneficiū, quod non uellicare malignitas poſſit. Nullum tam anguſtum, quod nō bonus interpres extēdat. Nunq; deerunt cauſa querēdi, ſi beneficia a deteriore parte ſpectaueris,

Vide

VIdē q̄ iniqui sunt diuinorū munerū aestimatores. Et quidē professi sapientiam queruntur, quod non magnitudine corporis aequemus elephantes, uelocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros, quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, depressior ursis, mollior fibris, quod sagacitate nos nariū canes uincāt, quod acie luminū aquilā, spatio aetatis coruus, multa animalia nandi felicitate. Et cū quādam nec coire quidē in id natura patiatur, ut uelocitatem corporū, & uires pares animalibus habeamus, ex diuersis ac dissidētibus bonis, hominē nō esse cōpositū, iniuriā uocāt. Et in negligētes nostri deos querimoniā iaciūt, quod nō bona ualetudo, & uirtus inexpugnabilis data sit, quod nō futuri scientia. Vix sibi tēperant, quin eousq; impudentiā prouehant, ut naturā oderint, quod infra deos sumus, quod nō in aequo illis stetimus. Quanto satius est ad cōtemplationē tot, tantorūq; beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio uoluerūt saecula sortiri, quod terrenis praefecerūt. Aliquis ea animalia cōparat nobis, quorū potestas penes nos est? Quicquid nobis negatum est, dari nō potuit. Proinde quisquis es iniquus extimator sortis humanae, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto ualentiora animalia sub iugū miserimus, quāto uelociora assequamur. Quā nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot uirtutes accepimus, tot artes. Animū deniq; cui nihil nō eodē quo intēdit momēto paruum est, sideribus uelociorē, quorū post multa saecula futuros cursus antecedit. Tātum deniq; frugum, tantū opum, tantū rerū aliarū sup alias aceruatarū. Circūeas licet cūcta, & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quā tibi dari uelles. Ita bene aestimata naturae indulgentia, confitearis necesse est, in delitijs te illi fuisse. Ita est charissimos nos habuerūt dī immortales, habētq;. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsīs, proximos nos collocauerūt. Magna accepimus. Maiora nō debuimus.

*

HAec mihi Liberalis necessaria credidi, ut elicere, & quia loquēdū aliquādo de magnis beneficijs erat, cū de minutis loqueremur, & quia inde manat etiā inter cetera huius detestabilis uitij audacia. Cui em̄ respondebit grate, quod munus extimabit magnū, aut reddendū, qui summa beneficia spernit? Cui saluti? Cui spiritū debebit? qui uitā accepisse se a dīs negat, quam quotidie ab illis petit? Qui cūq; ergo gratos esse docet, & hominū causam agit, & deorum quibus nullius rei indigētibus, positis extra desyderiū, referre nihilominus gratiā possumus. Non est, quod quisq; excusationē mētis ingratae ab infirmitate atq; inopia eruat & dicat. Quid enim faciam, & quomodo? quādo superioribus, dominisq; rerū omniū gratias referam? Referre gratiā facile est. Si auarus es sine impendio, si iners opera. Eodem quidē momēto, quo obligatus es, si uis, cū quolibet paria fecisti, quoniam qui libēter beneficium accepit, reddidit.

Alr. aliqd.

Hoc ex paradoxis stoicæ sectae minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libēter accepit, beneficium reddidisse. Nam cum omnia ad casum referamus, fecit quisq; quantū uoluit. Et cū pietas, fides, iusticia, omnis deniq; uirtus inter se perfecta sit, etiā si ille manū exercere noluit, gratus potest etiam homini esse uoluntate. Quoties quod proposuit qui cōsequitur, capit operis sui fructū. Qui beneficium dat, quid proponit? Prodesse ei, cui dat ex uolūtate, supra est, si quod uoluit, effecit, puenitq; ad me animus eius, ac mutuo gaudio affectit. Tulit, quod petijt. Nō enim sibi inuicem, aliquid reddi uoluit, aut nō fuit beneficium, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui, quē destinauit portum, tenuit. Teli iactus certe manus peregit officium, si petita percussit. Beneficiū qui dat, uult excipi grate. Habet quod uoluit, si bene acceptū est. Sed sperauit emolumentū aliquod, nō fuit hoc beneficium, cuius propriū est nihil de re editu cogitare. Quod accipiebā, si eo animo accipi, quo dabā, reddidi. Alioquin pessima optimae rei conditio est. Ut gratus sim, ad fortunā mittor, Si illa inuita respōdere nō possum, sufficit animus animo. Quid ergo? Num quicqd potero, & faciā & reddam, & temporū rerūq; occasionē sequar, & eius implere sinū cupiam, a quo aliquid accipi? Sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse gratum licet.

Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acciperet, nondū consummauit officium suum. Restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid pilam iacere, ac diligenter excipere. Sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite

& expedite remisit, quā acceperat. Exemplū hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, nō in animo. Explicari itaq; totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo nō bonum lusorem dicam, qui pilam, ut oportebat, excipiat, si per ipsum mora quo minus remitteret, non fuit. Sed quāuis, inquit, artiliudentis nihil desit, quia partē quidem fecit, sed & partem quā non fecit, potest facere, ludus per se imperfectus est, qui & cōsummas uicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hic refellere. Existimemus ita esse. Desit aliqd lusui, nō lusori. Sic & in hoc de quo disputauimus, deest aliquid rei datae, cui pars alia debetur, nō animo. Qui animū parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod uoluit, effecit.

Beneficium mihi dedit, accepi nō aliter, q̄ ipse accipi uoluit. Iam habet, quod petit, & quod unū petit, ergo gratus sum. Post hæc usus mei restat, & aliquod ex homine grato cōmodum. Hæc nō imperfecti officij reliqua pars est, quod perfecti accessio facit. Videas statuā. Alius est fructus artis, alius artifex. Artis est fecisse quod uoluit. Artificis fecisse cum fructu. Perfecit opus suum, etiā si non uendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientia, hunc absoluto opere percepit, Alter fama, Tertius utilitatis, quem allatura est, aut gratia, aut uenditio, aut aliqua cōmoditas. Sic beneficij fructus primus ille cōscientia. Hūc percipit, qui quo uoluit, munus suū per tulit. Secundus est, & fama, & eorū quæ præstari inuicem possunt. Itaq; cum benigne acceptum est, beneficiū est. Qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedē nondū. Debeo itaq; quod extra beneficiū est, ipsum quidem bene accipiendo persolui.

Quid ergo retulit gratiam, qui nihil fecit? primū fecit, bono animo, bonum obtulit, & quod est amicitia, ex æquo. Post deinde aliter beneficiū, aliter creditū soluitur. Non est quod expectes, ut solutionē tibi ostendam, res inter animos gerit. Quod dico, nō uidebitur durum, q̄uis primo contra opinionē pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse magis, q̄ uerba. In gens copia est rerum sine nomine, quas nō proprijs appellatiōibus notamus, sed aliunde cōmodatis, quia pedē & nostrum dicimus, & lecti, & ueli, & carminis. Canem, & uenaticū, & marinum, & sidus, Quia nō sufficimus, ut singulis singula assignemus, quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est pericula iusta cōtenens, aut scientia periculorū repellendorum, excipiendorū, prouocandorum. Dicimus tamē & gladiatorem fortē uirum, & seruū nequā, quē in contemptū mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia uitandi sumptus superuacuos, aut ars re familiari moderate utendi, parcissimū tamen hominē uocamus pusilli animi & cōtracti. Cum in infinitū intersit, inter modū & angustias. Hæc alia sunt natura, Sed efficit inopia sermonis, ut & hunc & illum parcū uocemus, ut & ille fortis dicat cū ratioe fortuita despiciēs, & hic sine ratione in pericula excurrēs. Sic beneficiū est, & actio dicit beneficij, & ipsum qd dat p illam actionē, ut pecunia, dom⁹, prætēxta. Vnū utriq; nomē est, uis quidē ac potestas longe alia.

Itaq; attende, iam intelligis, nihil me, quod opinio tua refugiat dicere, illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuole excipimus. Illud alterū, quod in re cōtinet, nondū reddidimus, & uolumus reddere. Voluntati uolūtate satisfecimus, rei rem debemus. Itaq; quāuis rettulisse illum gratiā dicamus, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamē aliquid simile ei, quod accepit reddere. A consuetudine quædam, quæ dicimus, abhorrent. Deinde alia uia ad consuetudinē redeunt. Negamus iniuriā accipere sapientem, tamē qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse, & tamē eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omēs scilicet stultos dicimus, Nec tamē omnes curamus elleboro. His ipsis quos uocamus insanos, & suffragium, & iurisdictionē cōmittimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit gratiā rettulisse. Nihilominus illū in ære alieno relinquimus, gratiā relaturū, etiā cum reddiderit. Exhortatio est illa, nō inficiatio beneficij. Timeamus ne uel intolerabili sarcina depressi deficiamus. Animo bono mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes spiritus, & libertas potior spiritu, & quomodo referre gratiam potero, quādo ille ueniet dies, quo illi animum nostrum ostendam? Hic ille est, quo ipse suum ostendit. Excipe beneficiū, amplexare, gaude, nō quod accipias, sed quod reddas.

reddas, debiturus. Nō adibis tam magnæ rei periculū, ut casus ingratus facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despōdeas animum, ne laborum, ac longæ seruitutis expectatione deficias. Non differo te, de præsētibz fiat. Nunquā eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? Nō arma sumenda sunt? Et fortasse erūt. Nō maria emetiēda? Fortasse etiā uentis minātibus solues. Vis reddere beneficiū? Benigne accipe, Rettulisti gratiā, nō ut soluissē te putes, sed ut securior debeas.

Libri secundi de Beneficijs finis.

LVCII ANNEI SENECAE DE BENEFICIIS LIBER TERTIVS.

NON REFERRE beneficijs gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Eburti Liberalis. Ideo de ingratīs etiam ingrati queruntur. Cū interim hoc omnibus hæret, quod omnibus displicet, a deo q̄ in contrariū itur, ut quosdam habeamus infestissimos, nō post beneficia tantū, sed propter beneficia. Hæc prauitate naturæ accidere quibusdam non negauerim, pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos uiguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecū disputationē scio, Cum tu illos non ingratos uocares, sed oblitos. Tanquā ea res ingrati excuset, quæ fecit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus, cum hoc non accadat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorū, ut furum, homicidarū, quorū una culpa est, ceterum in partibus uarietas magna. Ingratus qui beneficium accepisse se negat, quod accepit. Ingratus est, qui dissimulat. Ingratus, qui non reddit. Ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent, & extat apud illos uestigium certe meritorum, intra malam conscientiam concludorū. Et aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas, qualis solet ad tempus, etiam in malis pectoribus exurgere, si inuitauerit facilis occasio. Hic nūquā fieri gratus potest, cui totum beneficiū elapsū est. Et utrum tu peiorē uocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant, cæci, q̄ non uident. Et parentes suos nō amare impietas est. Non agnoscere, infātia. Quis tam ingratus est, q̄ qui quod in prima parte animi positū esse debuit, & semper occurrere, ita seposuit & abiecit, ut in ignorantiam uerteretur? Apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepfit obliuio.

DENIQ; ad reddendam gratiam, & uirtute opus est, & tempore, & facultate, & aspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præstat, nullum habet, quod lateat patrociniū. Nunquā enim uoluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, ut extra cōspectum suum poneret. Quemadmodū quæ in usu sunt, & manum quotidie, tactumq; patiuntur, nunq̄ periculum situs adeunt. Illa quæ ad oculos nō reuocantur, sed extra conuersationem, ut superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt uetustate. Ita quicquid frequens cogitatio exercet, ac renouat, memoriæ nunquā subducit, quæ nihil perdit, nisi ad quod sæpe non respexit.

PRATER hanc causam, aliæ quoq; sunt, quæ nobis merita nonnūquā maxime uelant. Prima ac omnium potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, nō quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus, nō in id, quod est, sed quod appetitur intenti. Quicquid enim domi est, uile est. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis leue, nouorum cupiditas fecit, auctor quoq; eorum nō sit in precio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quā diu nobis placebant, ea quæ consecuti sumus. Deinde irrumpit in animū aliorū admiratio, & ad ea impetus factus est, uti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi, protinus excidit, quicquid ante apud nos beneficiū uocabatur. Nec ea intuemur, quæ nos alijs præposuere, sed ea sola quæ fortuna præcedentiū ostentat. Non potest autem quisq; inuidere, & gratias agere. Quia inuidere querentis & mœsti est. Gratias agere gaudentis. Deinde quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus quod eum maxime tran-

sit. Ad

fit. Ad præterita rari animū retorquent. Sic fit, ut præceptores, eorumq; beneficia intercidant, quia totā pueritiā relinquimus. Sic fit, ut in adolescentiā nostram collata pereant, quia ipsa nunq̃ retractatur. Nemo quod fuit tanq̃ in præterito, sed tanq̃ in perditō ponit. Ideoq; caduca memoria est futuro imminētium.

Hoc loco reddendum est Epicuro testimoniū, qui assidue quarit, quod aduersus præterita simus ingrati, quod quacūq; percepimus bona, non in memoriā reducimus, nec inter uoluptates numeremus. Cum certior nulla sit uoluptas, q̃ quā iam eripi non potest. Præsentia bona nōdum tota insolido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Futura pēdent, & incerta sunt. Quod præterierit, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus quisq; esse aduersus beneficia potest, qui omnē uitā suā transtulit. Præsentium intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit. Memoriae minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

Quemadmodū mi Liberalis quædam res semel perceptæ hærent, quædā ut scias, non est satis didicisse. (Intercidit enim eorū scientia, nisi contineatur) Geometriā dico & sublimiū cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sūt, ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere. Quædā minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa effluunt. Quia (ut dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuiq; debeamus, cognoscimus. Audi uoces petentiū. Nemo non uicturam semper in animo suo memoriā dixit. Nemo nō deditū se & deuotum professus est. Et si quod alius humiliter uerbū, quo se oppignoraret, inuenit. Post exigū tēpus idem illi uerba priora quasi sordida, & parum libera euitant, perueniūt deinde eo, quo, ut ego existimo, pessimus quisq; atq; ingratissimus puenit, ut obliuiscant. Adeo tamē ingratus est, qui oblitus est, ut gratus, cui beneficiū in mentē uenit.

Quæstio, An ingrati sint puniendi,

Hoc tamē inuisum uitiū, an impunitum esse debeat, quaritur. Et an hæc lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit? qua ingrati dā actio, quæ uidetur æqua omnibus. Quid nī? cum urbes quoq; urbibus, quæ præstiterē exprobrent, & a maioribus collata, a posteris exigāt. Nostri maiores maximi scilicet uiri ab hostibus tantū expetierunt beneficia, magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonū gente, non est in ullam data aduersus ingratum actio. Magnumq; hoc argumentū dandum non fuisse, quia aduersus maleficiū omne consensimus, & homicidiū, ueneficiū, parricidiū, uiolatarum regionū, aliubi atq; aliubi diuersa pœna est, sed ubiq; aliqua. Hoc frequentissimū crimen nusquā punitur. Vbiq; improbatur. Neq; absoluius illud. Sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantū odio damnauius, & inter ea relinquimus, quæ ad uindices deos admittimus.

at ad quæ,
uel mittim?
pro admit
timus.

Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimē hoc in legem cadere nō debeat. Primū omniū pars optima beneficij perijt, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est in illo, quod dedimus uel perdituri, quod totum permisimus accipientiū arbitrio. Si appello, si ad iudicem uoco, incipit non beneficiū esse, sed creditum. Deinde, cum res honestissima sit referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. Non magis laudabit quisq; gratum hominē, q̃ eum, qui depositum reddidit, aut quod debet, extra iudicem soluit. Ita duas res, quibus in uita humana nihil pulchrius est, corrūpimus. Gratum hominē, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificū est, si beneficiū non dat, sed cōmodat? aut in illo qui reddit, non quia uult, sed quia necesse est? Nō est gloriosa res gratum esse, nisi tutum est, ingratū fuisse. Adijce nunc, quod huic unī legi omnia fora uix sufficient. Quis erit, qui non agat, quis, cum quo non agatur? Omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere dilatant. Præterea quacūq; in cognitiōe cadunt, cōphendi possunt, & non dare infinitā licentiā iudici. Ideo melior uidetur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, q̃ ad arbitrum mittitur. Quia illum formula includit, & certos, quos non excedat terminos, ponit. Huius libera, & nulla astricta uinculis religio, & detrahēre aliquid potest, & adijcere, & sententiā suā nō prout lex, ut iusticia suadet, sed put humanitas, aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat

tal. citra iu
dicium.

nō erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium nō cōstat, deinde quantūcūq; sit, refert q̄ benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex mōstrat. Sape & qui reddidit quod accepit, ingratus est, & qui nō reddidit, gratus. De quibus etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest: ubi fecisse, aut non fecisse pronunciandū est, ubi prolatis cautionibus, controuersia tollitur, ubi inter disputantes ratio ius dicit. Vbi uero animi coniectura capienda est, ubi id, de quo sola sapiētia de cernit, in cōtrouersiam incidit, nō potest ad hāc sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hareditas misit.

Itaq; nō hāc parū idonea res uisa est, quā deducere ad iudicem, sed nec huic rei satis idoneus iudex inuentus est, quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi regnū exisset. Donauit aliquis magnā pecuniam, sed diues, sed non sensurus impēdium. Donauit alius, sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est, beneficium idem non est. Etiam nunc adijce. Hic pecuniā pro addicto dependit, sed cum illam domo protulisset, ille dedit eādem, sed mutuatam sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est, & hūc, qui accepit, ut daret. Tempore quādam magna fiunt, non summa. Beneficiū est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficiū est, unus in famem panis. Beneficiū est, donare regiones, p quas multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficiū est, arentibus siti, & uix spiritū per siccas fauces ducētib; monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expēdet? Difficilis est sententia, quā non rem, sed uim requirit. Eadem licet sint aliter data, nō idē pendunt. Dedit mihi hic beneficium, sed non libenter, sed dedisse se quāstus est, sed superbius me q̄ solebat, aspexit, sed tam tarde dedit, ut plus prastaturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo iudex inibit aestimationem, cum sermo & dubitatio, & uultus meriti gratiam destruant?

Quid quod quādam beneficia uocantur, quia nimis concupiscuntur: quādam non sunt ex hac uulgari nota, sed maiora, etiā si minus apparent. Beneficiū uocas dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum, quid utilia sualisse: quid retinuisse, ne in scelus rueret, quid gladiū excussisse morituro: quid efficacibus remedijs refocillasse lūgentem: & quod desyderabat uolentem sequi, & auide consilium reduxisse. Quid assexisse agro, & cum ualetudo eius, ac salus, momentis constaret, excepisse idonea cibi tēpora, & cadentes uenas uino refecisse, & medicum adduxisse morienti. Hāc quis extimabit: quis similibus beneficijs iubebit beneficia pēsari? Donauit tibi domum, sed ego tuam supra te ruere prādixi. Dedit tibi patrimoniū, sed ego naufrago tabulam. Pugnaui pro te, & uulnera excepit. At ego uitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

Dies prāterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniā credita. Itaq; potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationem non habent. Sape intra tacitam duorū cōscientiā latent. An hoc indicimus, ut nunc demus beneficia sine teste? Quā deinde poenā ingratīs cōstituamus: unā omib; cum disparia beneficia sint, inæquales, & p cuiusq; beneficio maiorē, aut minorē. Age, intra pecuniā uersabitur taxatio. Quid, quod quādam beneficia uitae sunt, & maiora uita. His quā pronuntiabitur poena: minor beneficio: Iniqua est poena & capitalis. Quid inhumanius, q̄ cruētos esse beneficiorum exitus?

Quādam, inquit, priuilegia parentibus data sunt, Quomodo horū extra ordinem habita ratio est, sic aliorū quoq; beneficiorū haberi debet. Parentū cōditionē sacrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hūc laborem erunt incertam adituri fortunā. Non poterat illis dici, quod beneficia dan-
tibus dicit. Cui dies elige ipse tecū. Si deceptus es, quare dignū adiua. In liberis tollēdis nihil iudicio tollentiū licet, tota res uoti est. Itaq; ut aequiore animo adirent alicū, dāda illis aliqua potestas fuit. Deinde aliqua cōditio est parentū, qui beneficia, quibus de-
derunt

Alii, dices *

derunt, nihilominus daturi sunt. Nec est periculum, ne dedisse illos mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt, & quia utile est iuventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineantur. Deinde omnium parentum unum erat beneficium. Itaque est mari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se intervallis distantia. Itaque sub nullâ regulâ cadere potuerunt. Cum aequius esset omnia relinquere, quam omnia æquare.

Quædam magno dantibus constant, quædam excipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus, quædam amicis data, quædam ignotis. Plus est, quamvis idem detur, si ei detur, quem nosse a beneficio incipis. Hic auxilia tribuit. Ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquiescat. Inuenies rursus, qui dignitati suæ, quam securitati suæ consuli malit, & qui plus ei debere se iudicet per quem tutior est, quam ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo. Beneficium sæpe ab ipso accipio, a quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum uocabis eum, cui beneficium incio, & si sciuisset non accepturo, impositum est. Non uocabis eum, qui utcumque acceptum non reddidit.

Fortè uis/
dicandol.

Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum uno munere ad patientiam omnium iniuriam astringor? an proinde erit, ac si gratiam rettulerim? quia beneficium suum ipse insequenti iniuria rescindit? Quomodo deinde de estimabis? Vtrum plus sit quod accepit, aut in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentant. Tardiores inquit ad beneficia danda facinus non iudicando data, nec inficiatores eorum afficiendo poena. Sed illud quoque tibi contrario occurrat. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum causæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hæc ipsi quoque ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat inuitus, sed quicumque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris, nisi quod uolunt. Minuit enim gloria eius officium, cui diligenter cautum est.

Deinde pauciora erunt beneficia, sed ueriora. Quid autem mali est inhiberi beneficiorum tenerratē? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt, ut circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferuntur. Etiam atque etiā cui des considera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum restituet. Solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatē suam tenent, & magnifica sunt. Pollues illa, si materiā litium feceris. Aequissima uox est, & ius gentium præ se ferens, redde quod debes, uitam inquā debet, dignitatem, securitatē, sanitatem. Reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his inquit, aliquid quod tanti sit, Hoc est quod dicebā, interiturā tantæ rei dignitatē, si beneficium mercem facimus. Non est incitandus animus ad auaritiā, ad querelas, ad discordiam, sua sponte in ista fertur. Quantum possimus resistamus, & quærenti occasiones amputemus.

Vtinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum a uolentibus acciperent. Vtinā nulla stipulatio emptorem uenditori obligaret. Nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur. Fides potius illa seruaret, & æquū colens animus. Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem quam spectare malunt. Adhibent ab utraque parte testes. Ille per tabulas plurium nomina interpositis paratis facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpe humani generis & fraudis, ac nequitiae publicæ confessionē, anulis nostris, plusquam animis creditur. Inquit, Isti uiri ornatu adhibiti sunt. Hi inquit primuntur. Nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit, hos incorruptos uiros & iudices ueritatis existimas? At his ipsis non statim aliter pecuniæ committentur. Itaque non honestius erat, a quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc unum deest auaritiæ, ut beneficia sine sponfore non demus. Generosi animi & magnifici est iuare, & pdesse. Qui dat beneficia, deos imitant, qui repetit foeneratores. Quid illos dum uindicamus, in turbam sordidissimam redigimus? Plures inquit

Plures inquit ingrati erunt si nulla aduersus ingratum datur actio. Imo pauciores, quia maiore delectu dabunt beneficia. Deinde non expedit notum omnibus fieri, quod multi ingrati sint. Pudorem enim rei tollet, multitudo peccantium, & desinet esse probri loco commune maledictum. Nunquid iam ulla repudio erubescit? postquam illustres quaedam ac nobiles foeminae, non consulum numero, sed maritorum annos suos computent, & exeunt matrimonij causa, nubunt repudij? Tam diu istud timebat, quod diu rarum erat. Quia uero nulla sine diuortio acta sunt, Quod saepe audiebant facere dididerunt, Nunquid iam ullus adulterij pudor est, postquam eo uentum est, ut nulla uirum habeat, nisi ut adulterium tuteat? Argumentum est deformitatis pudicitia, quam iuuenes tam miseram, tam sordidam, ut illi satis sit unum adulterorum par: nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus, nisi apud alium gestata est, apud alium mansit. Infirmata & antiquata est quae nesciat matrimonium uocari unum adulterum. Quomodo horum delictorum iam euauit pudor, postquam res latius euagata est, Ita ingratos plures efficies & auctiores, si numerare se coeperint.

Irrites.

a. auda
ciores.

Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? Quid malignus? Quid avarus? Quid impotens? Quid crudelis? Impunita tu credis esse, quae iniusta sunt? Aut ullum supplicium grauius existimas publico odio? Poena est, quod non audet ab ullo beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat, quod in intellectum optimae rei ac dulcissimae amisit. An tu infelicem uocas, qui caruit acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit? Non uocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit. Vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia. Denique satis haec ipsa poena magna est, quod rei (ut dicebam iucundissimae) fructum non percepit. At quem iuvat accepisse, aequali perpetuaque uoluntate fruitur, & animum eius a quo accepit, non rem intuens gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest utriusque uita. Cum alter tristis sit & sollicitus, qualis esse inficiator ac fraudulentus solet. Apud quem non parentum, qui debet honor est, non educatoris, non praceptorum. Alter latus, hilaris, occasionem expetendae gratiae expetens, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens, nec quarens quo modo, de quo, quare, sed quemadmodum plenius uberiusque respondeat, non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si a seruo suo beneficium accepit, existimat non a quo, sed quod acceperit.

a. expectis

Quamquam quaeritur a quibusdam, sicut ab Hecatore, an beneficium dare seruus domino possit? Sunt enim qui ita distinguant. Quaedam beneficia esse, quaedam officia, quaedam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det. Alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse, filij, uxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitatur, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, ut nihil eorum quae praestat, imputet superiori. Praeterea seruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. Refert enim cuius animi sit, qui praestat, non cuius status. Nulli praclusa uirtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exules. Non eligit domum, nec censum, nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentinam? Quid animus magnus promitteret sibi, si certam uirtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino, nec regi quisque suo, nec duci suo miles. Quid enim iterum est, quali quisque teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo quo minus in nomine meriti perueniat, necessitas obest, & patiens ultima timor, idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quam sub dispari titulo, paria in illis licet. At qui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia. Ergo & dominis potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus. Ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc uirtutis est, ideoque dominis serui beneficia possunt dare, & ipsos saepe beneficij sui fecerunt. Non est dubium, quin seruus beneficium dare possit cuilibet, quare ergo non & domino suo possit?

c. 2 Quia non potest

erius dicitur
re beneficia pot

Corpa seruo
rū dñis obno
xia, mēres ue
ro sui iuris

Ali. uenit.

Quia nō potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniā illi dederit. Alioquin quotidie dominū suum obligat. Peregrinantē sequit̃, agro ministrat, & labore sūmo colit. Omnia tamē ista quæ alio præstante beneficia dicerētur, præstante seruo, ministeria sunt. Beneficiū enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & nō dare. Seruus autē non habet negandi potestātē, ita nō præstat, sed pareret. Nec id se fecisse iactat, quod nō facere non potuit. Iam sub ista lege uincā, & eo pducam seruū, ut in multa liber sit. Interest, dic mihi si tibi ostendero aliquē seruum p salute domini sui sine respectu dimicantē, & confossum uulnerib⁹, reliquias tamē sanguinis ab ipsis uitalibus fundentē, & ut ille effugiendī tēpus habeat, moram sua morte quarentē, hunc tu negabis beneficiū dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, ut secreta dñi prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptū, nullis territū minis, nullis cruciatib⁹ uictum, auertisse quantū potuerit, suspitiones quarētis, & impendisse spirītū fidei, hunc tu negabis beneficiū dño dedisse, quia seruus est? Vide ne eo maius sit, quo rari⁹ est exemplum uirtutis in seruis, eoq; gratius qd cum ferre inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, cōmune seruitutis odiū in aliquo domini charitas uicit. Ita nō ideo beneficiū non est, quia a seruo pfectū est, sed ideo maius, qd deterrere ab illo nec seruit⁹ quidē potuit.

Erat si quis existimat seruitutē in totum hoīem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt & ascripta dominis. Mens quidē sui iuris, quæ adeo libera & uaga est, ut ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est teneri quæat, quo minus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitū comes cœlestib⁹ exeat. Corpus itaq; est qd domino fortuna tradidit. Hoc emit. Hoc tuendit. Interior illa pars mancipio dari nō potest. Ab hac quicquid uenit, liberū est. Non em̃ aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra rempublicā imperata nō facient. Nulli sceleri manus commodabunt.

Quædam sunt quæ leges nec iubēt, nec uetant facere. In his seruus materiā beneficij habet, Quā diu præstat, qd a seruis exigi solet, ministeriū est. Vbi plus qd quod seruo necesse est, beneficiū. Vbi in affectū amici transit, desinit uocari ministeriū. Est aliquid quod dñs præstare debeat, ut cibariū, uestiariū. Nemo hoc dixit beneficiū, at indulsit. Liberalius educauit. Artes qbus erudiuntur ingenū, tradidit, beneficiū est. Idem econtrario fit in psona serui. Quicquid est qd seruiis officiū formulā excedit, quod nō ex imperio, sed ex uoluntate præstat, beneficiū est. Si modo tantū est, ut hoc uocari potuerit, quolibet alio præstante.

Seruus (ut placet Chrysippo) ppetuus mercenarius est. Quēadmodū ille beneficiū dat, ubi plus præstat qd quod operis locauit. Sic seruus ubi beniuolentia erga dñm fortunæ suū modū transit, & alius aliqd ausus, qd etiam felicius nato decori esset, & spem dñi antecessit, beneficiū est intra domū inuentū. An æquum tibi uidetur, qbus si minus debito faciant, irascimur, nō haberi gratiā, si plus debito solitoq; fecerint? Vis scire qndo nō sit beneficiū? Vbi dici pōt, quid si nollit? Vbi uero id præstat, qd nolle licuit, uoluisse laudandū est. Inter se cōtraria sunt, beneficiū & iniuria, pōt dare beneficiū dño, si a domino iniuriā pōt accipe. Atqui de iniurijs dominoꝝ in seruos, qui audiat, positus est, q & sauitiā & libidinē, & in præbendis ad uictum necessarijs auaritiā cōpescat. Quid ergo beneficiū dñs a seruo accipit? imo homo ab hoīe. Deniq; qd in illius prāte fuit, fecit. Beneficiū dño dedit. Ne a seruo acceperis, in tua prāte est. Quis autē tantus est, quē nō fortuna indigere etiā infimis cogat? Multa iam beneficiorū genera referam & dissimilia, & quædā inter se cōtraria. Reddit aliquis dño suo uitā, dedit mortē, seruauit periturū, & hoc si parū est peūdo seruauit. Ali⁹ mortē dñi adiuuit. Ali⁹ decepit.

Homo amplissimæ etiā fortunæ cogitur aliquādo indigere infimis.

Fidelitas seruorū.

Claudius Quadrigarius in secūdo & uicesimo annaliū tradit, qd cū obsiderēt Drumentū, & iam ad summā desperationē uentū esset, duos seruos, ad hostē transfugisse, & opere precii fecisse. Deinde urbe capta, passim discurrente uictore, illos p nota itinera ad domū in qua seruierant præcucurrisse, & dominā suā ante se agisse, & querētib⁹ quanā esset, dominā & quidē crudelissimā ad suppliciū ab ipsis duci, pfectos esse. Eductā deinde extra muros sūma cura celasse, donec hostilis ira cōcideret. Deinde ut latiat⁹ miles ad romanos mores cito rediēt, illos quoq; ad suos redisse,

redisse, & dominā sibi ipsos dedisse. Manumisit utrūq; e uestigio illa, nec indignata est ab his se uitam accepisse, in quos uitā necisq; potestatem habuisset. Potuit sibi hoc uel magis gratulari. Aliter autē seruata, minus notā & uulgaris clemētia habuisset. Sic seruata nobilis familia, & exēplū duarū urbiū fuit. In tanta cōfusione captā ciuitatis, cū sibi quisq; cōsuleret, oēs ab illa prāter transfugas fugierūt. At hi, ut ostenderēt quo animo facta esset prior illa transitio, a uictoribus ad captiuā transfugerunt, psonā parricidāz ferētes. Qd in illo bñficio maximū fuit, tanti iudicauerūt, ne dñā occideret, quāti uideri dñam occidisse. Nō est, mihi crede, nō est seruilis animi, egregiū factū fama sceleris emisisse.

At tenus prator Marforum ducebatur ad Romanū imperiū. Seruus eius gladium militi ipsi, a quo trahebatur eduxit, & primum dominum occidit. Deinde tempus est, inquit, me & mihi consulere, iam dominū manumisi, atq; ita se uno ictu transegit. Da mihi quēq;, qui magnificentius dominum seruauerit.

COrfinium Caesar obsideat. Tenebat inclusus Domitius. Impauit medico, eidē q; seruo suo, ut sibi uenenū daret. Cū tergiuersantē eum uideret, quid cūctaris, inquit, tanq; in tua prāte totū istud sit; mortē rogo armatus. Tum ille pmisit, & medicamentū innoxii bibendū illi dedit, quo cū sopitus esset, accessit ad filium eius. Iube me, inquit, seruari, dū ex euentu intelligis, an uenenū patri tuo dederim; Vixit Domitius, & seruatus a Caesare est. Prior tamen illum seruus seruauerat.

BEllo ciuili proscriptum dominū seruus abscondit, & cum anulos eius sibi aptasset, ac uestē induisset, spiculatoribus occurrit, nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit, & deinde ceruicem porrexit. Quanti uiri est pro domino eo tempore mori uelle, quo erat rara fides, dominū mori nolle etiā publica crudelitate. Item inueniri in publica perfidia fidem, cum prāmia pditionis ingentia ostendantur, prāmium fidei, mortem concupiscere.

Nostri saeculi exempla nō prateribo. Sub Tiberio caesare fuit accusandi frequēs & pene publica rabies, quā omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorū sermo, simplicitas iocantiū. Nihil erat tutū. Omnis seruiendi placebat occasio. Nec iā reorū expetebat euentus, cum esset unus. Coenabat Paulus pratorius in cōuiuio quodā, imaginē Tiberij caesaris habens exsculptam, eminente gemma. Rem ineptissimā fecero, si nunc uerba quaesiero, quēadmodū dicam illū matellā sumpsisse. Quod factū simul & Maro ex notis illius tēporis uestigatorib; notauit, & seruus eius quo necebanť insidiā, ei ebrio anulū extraxit. Et cū Maro conuiuas testaret amotā esse imaginē obscēnis, & iam subscriptione cōponeret, ostēdit in manu sua seruus anulū. Siquis hunc seruū uocat, & illum conuiuam uocabit.

Sub diuo Augusto nondū hominibus uerba sua periculosa erāt, iā Molesta Ruffus uir ordinis senatorij inter coenā otauerat, ne Caesar saluus rediret, ex ea peregrinatione quā parabat, & adiecerat idē oēs & tauros & uitulos optare, fuerunt qui illa diligenter audirent, ut primū diluxit, seruus, qui coenāti ad pedes steterat, narrat quā inter coenā ebrius dixisset. Hortat eū, ut Caesare occupet, atq; ipse se deferat. Vt cōsilio, descendenti Caesari occurrit. Et cū malā mentē habuisse se pridie iurasset, id ut in se & filios suos recideret, optauit, & Caesare ut ignosceret sibi, rediretq; in gratiā secū rogauit. Cū dixisset se Caesar facere. Nemo, inqt, credet te mecū in gratiā redisse, nisi aliqd mihi donaueris. Petitq; nō fastidiēdā & ppitiō sumā, & imperauit. Caesar ait, mea causa dabo operā, ne unq; tibi irascat. Honestē Caesar qd ignouit, q liberalitate clemētia adiecit. Quicūq; hoc audiuerit exēplū, necesse ē Caesare laudet, sed cū seruū añ laudauerit, nō expectas, ut tibi narrē manumissū, q hoc fecerat; pecuniā p libertate ei? Caesar nūerauit.

Post tot exempla nō est dubiū, quin beneficiū aliquando a seruo dominus accipiat, quare potius psona rem minuat, q; psonā res ipsa cohonestet. Eadē oibus principia, eadēq; origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingeniū, & artib; bonis aptius. Qui imagines in atrio exponūt, & noia familiā suā longo ordine ac multis stēmatū illigata flexuris in parte prima adiū collocāt, noti magis q; nobiles sūt. Vnus oim parens mūdus est, siue p splendidos, siue p sordidos gradus, ad hūc prima cuiusq; origo pducit. Nō est, q te isti decipiat, qui cū maiores suos recensent, ubicūq; fecit

* Non longa stemmatū series, sed ingeniū felicitas nos generat, quos reddit.

*
falsi domi
nū fingūt

nomē illustre, illo t̄domini fugiunt. Neminē despexeris, etiā si circa illū obsoleta sunt nomina, & parū indulgēte adiuta fortuna. Siue libertini ante nos habent, siue serui, siue exterarū gentiū hoies. Erigite audacter animos, & quicquid in medio sordidi iacet, transilite. Expectat uos in summo, magna nobilitas. Quid supbia in tantā uanitatē attollimur, ut beneficia a seruis indignemur accipere, & fortē eorū spectemus obliti meritorū? Seruū tu quenq̃ uocas libidinis & gulæ seruus, & adulter, imo adulterarū cōmune mancipiū? Seruū uocas quēq̃, tu quo tandē ab istis gerulis raperis, cubile istud tuū circūferētibus? Quo te penulati isti in militū quidē nō uulgarē cultū subornati. Quo inq̃ te isti effertū? ad hostiū alicuius hostiarū, ad hortos alicuius, ne ordinariū quidē habentis officium. Et deinde negas tibi b̄ficiū a seruo tuo posse dari, cui osculū alieni serui b̄ficiū ē? Quæ est tāta animi discordia? eodē tpe seruos despicias & colis. Impiosus intra limen atq̃ impotens, hūilis foris & tā cōtēptus, q̃ cōtēnis. Neq̃ em̄ ulli magis abijciunt anios, q̃ q̃ improbe tollūt. Nulliq̃ ad calcēdos alios paratiorēs, q̃ q̃ cōtumelias facere, accipiēdo didicerēt.

Dicenda hæc fuerunt ad cōtemnendā insolentiā hoim ex fortuna pendētium, uindicandūq̃ ius b̄ficiū dandi a seruis, ut a filiis quoq̃ uindicaret. Quærit em̄, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, & acciperint. Illud cōcedit̄ multos filios maiores potentioresq̃ extitisse, q̃ parentes suos, eoq̃ illis, meliores fuisse. Quod si cōstat, potest fieri, ut meliora tribuerint, cū & fortuna illis maior esset, & melior uoluntas. Quicquid, inquit, est, quod det patri filiis, utiq̃ minus est. Quia hanc ipsam dandi facultatē patri debet. Ita nūq̃ b̄ficio uincit, cuius b̄ficiū est ipsum, quod uincit, primū quādā initū ab alijs trahunt, & tamen init̄ ijs suis maiora sunt. Nec ideo aliquid nō est maius eo qd̄ cōp̄it, quia nō potuisset intantū p̄cedere, nisi cōp̄isset. Nulla nō res principia sua, magno gradu trāsit. Semina omniū rerum causæ sunt, & tamē minimæ partes sunt eorū, quæ gignunt. Aspice Rhēnū, aspice Eufra-tem, oēs deniq̃ indyptos amnes quid sunt, si illos illic unde effluunt, æstimes? Quicqd̄ est quo timent, quo nominant, in processu parauerunt, tolle radicē, nemora nō surgent, nec tanti montes uestient. Aspice trabes, siue p̄ciritatē æstimes altissimā, siue grossitudinem spatiiq̃ ramorū latissime fufas, quantulū est his cōparatū illud, quod radix tenui fibra cōplectitur. Innituntur fundamentis suis templa, & illa urbis mœnia, tantū quæ in firmamētum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit. Principia sua semper sequens magnitudo obruet. Non potuissē quicq̃ consequi, nisi parentum b̄ficiū antecessisset. Sed non ideo quicquid consecutus sum, minus est eo, sine quo cōsecutus nō essem. Nisi me nutrix aluisset infantē, nihil eorū quæ cōsilio ac manu gero, facere potuissē, nec in hanc emergere nois claritatē, quā ciuili ac militari industria merui. Nunqd̄ tamē ideo maximis opibus præferes nutricis officiū? Ad quid interest, cum æque sine patris b̄ficio, q̃ sine nutricis fomento, non potuerim ad ulteriora procedere?

Quod si initio meo quicquid iam possum debeo, cogita nō esse initium t̄nei patrem, nec autē quidē. Semp̄ em̄ ulterius aliquid, ex quo originis p̄ximæ origo descēdat. At qui nemo dicīt, plus debere ignotis, & ultra memoriā positis maioribus, q̃ patri. Plus autē debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus suis debet. Quicquid præstiti patri, etiā si magnus est, infra æstimationem pars muneris est, quia non essem, si nō genuisset. Isto modo etiā si quis patrem meū agrum ac moriturū sanauerit, nihil præstare ei potero, quod nō b̄ficio eius mēnus sit. Non em̄ genuisset me pater, nisi natus essem. Sed uide, ne illud uerius sit æstimari. An id quod potuit, & id quod fecit, meū sit, mearū uiriū, meæ uoluntatis. Illud quod natus sum, ipse intueri quale sit. Animaduertis exigū & incertū, & boni maliq̃ cōmunē materiā, siue dubio primū ad oia gratū. Sed nō ideo maiore oibus, quia primū est. Seruaui patrem meū, & ad summā p̄uexi dignitatē, & principē urbis suæ feci, nec tantū rebus a me gestis nobilitaui, sed ipsi quoq̃ gerendarū ingentē ac facilē, nec tutam minus q̃ gloriosā m̄ dedi materiā. Honores, opes quicquid humanus ad se animus rapit, cōgessi, & cū supra omēs starē, infra illū steti. Dic nūc, hoc ipsum, q̃ ista potuisti, patris munus est. Respon- debo tibi, & prorsus, si ad ista faciēda nasci satis est. Sed si ad benē uiuendum minima portio est uiuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi, & animalibus quibusdam minimis, etiam fo-

Alissimis

diffimis cōmune est, noli tibi asserere, qđ non ex tuis beneficijs, sed etiā sine tuis oritur. Puta me uitā pro uita reddidisse. Sic quoq; munus tuū uici, cū ego dederim sentienti sentiens me dare. Cū uita tibi nō uoluptatis meae causa, aut p uoluptatē dederim. Cum tāto maius sit retinere spiritū, qđ accipere, quanto leuius mori ante mortis moctum.

Ego uitam dedi statim illa usuro. Tu nescituro, an uiueret. Ego uitā dedi, mortē timentī. Tu uitā dedisti, ut mori possem. Ego uitā tibi dedi cōsummatā, pfectā. Tu me expertē rōnis genuisti, onus alienū. Vis scire qđ non sit magnū beneficiū, uitā sic dare. Si exposuisses, nempe iniuriā erat genuisse. Quo quidē colligo, minimū esse beneficiū patris, matriscq; cōcubitū, nisi accesserint alia, quae psequerent hoc initium muneris, alijs officijs ratū facerent. Nō est bonum uiuere, sed bene uiuere. At bene uiuo, sed potui & male. Ita tamē hoc est tuū, qđ uiuo. Si uitā imputas mihi p se nudā, egentem cōsilij, & id ut magnū, bonū iactas, cogita te mihi imputare muscas; ac uermiū bonum. Deinde ut nihil aliud dicam, qđ bonis artibus me studuisse, ut cursum ad rectum iter uitae dirigere, ipso beneficio maius qđ q dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti, ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

tali imputas

Aluit me pater, si idē praesto, plus reddo, quia nō tantū aluisse, sed a filio ali gaudet, & maiore ex animo meo, qđ ex ipsa re percipit uoluptatē. Illius alimenta ad corpus tantū meū puenerunt. Quid si quis in tantum pcessit, ut aut eloquentia per gentes notesceret, aut iusticia, aut bellicis rebus, & patri quoq; ingentē circumfunderet famā, tenebrasq; nataliū suorum clara luce discuteret, non inestimabile in parentes suos beneficium contulit. An quisq; Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscum Socrates expirare non patitur. Caeteros enumerare longum est, qui uiuunt ob nullam causam aliam, qđ q illos liberorū eximia uirtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficiū dedit. M. Agrippa pater, nec post Agrippā quidē notus? An patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, unicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in urbe maxima opera excitauit, quae & priorem magnificentiā uincerent, & in illa hostes uincerentur. Vtrum Octauius maius ullum beneficiū dedit filio, an patri diuus Augustus, qđ uis illū umbra adoptiui patris abscondit. Quanta accepisset uoluptatē, si illum post debellata arma ciuilia, uidisset securā paci praesidentem, non agnoscens bonū suū, nec satis credens, quotiens respexisset ad se, potuisse illum uirum in domo sua nasci. Quid nunc ceteros prosequar, quos iam cōscripsisset obliuio, nisi illos filiorū gloria e tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde quaram, nūi qđ filiū patri maiora bñficia reddiderit, qđ a patre acceperat. Sed an posset alijs maiora reddere, etiam si qua retuli exempla, nondū satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicāt. Capit tamē hoc natura, qđ nondū ulla aetas tulit, si singula paternorum meritorum magnitudinē exuperare non possunt, plura in unum congesta superabunt.

Parētes alioz qui mortales nōnunq; a filijs immortalitate donabuntur.

Seruauit in bello matrē Scipio, & praetextatus in hostes equū cōcitāt, parū est, qđ ut pueniret ad patrē. Tot picula, maximos duces, tot eū maxie pmetia contēpsit, tot oppositas difficultates, qđ ad primā pugnā exitur? Tyro p ueteranorū corpora cucurrit, qđ annos suos trāsiliuit. Adijce ut idē patrē reū defendat, & cōspiratiōi inimicorū potētū eripiat. Ut alterz illi cōsulatū, ac tertiu aliosq; honores etiā cōsularibus cōcupiscēdos cōgerat, ut paupī raptas belli iure opes tradat. Et qđ est militaribus uiris speciosissimū, diuite illū spolijs etiā hostilib⁹ faciat. Si adhuc parū est, adijce ut puincias, & extra ordinaria impia cōtinuet. Adijce ut dirutis maximis urbib⁹, Romani imperij sine amulo adortus occasusq; uenturi defensor & cōditor, maiore nobilitatē nobili uiro adijciat. Dic Scipionis parem, haud dubiū est, quin generandi uulgare beneficiū uicerit eximia pietas, & uirtus. Ipsi urbi nescio, utrū maius praesidium afferens, an decus.

Deinde si hoc parū ē, finge aliquē tormēta patris discussisse, finge i se trāsfulisse, licet tibi inquātū uelis extēdere beneficia filij, cū paternū mun⁹ & simplex sit & facile, nec dātū uolūtariū. Quid necesse est multis? dedit etiā quibus dedisse se nescit. In quo cōsortē habet, in quo spectauit legē patriā, prēmia patrum, domus ac familiā ppetuitatē, oia potius, qđ eū cui dabat. Quid si quis sapientiā cōsecut⁹, hāc patri tradiderit, etiā nunc disputabimus, an maius aliquid dederit qđ acceperat, cū uitam

Non in me
diu literaturæ
promoueri, ni
si iactis fūda
mentis.

beatam patri reddiderit, acceperit tantum uitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quicquid facis, quicquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quod institutis liberalibus præfeci. Ipsos tamē qui tradiderūt illa transcendimus, utiq; eos, qui prima elemēta docuerūt. & quis sine illis nemo quicq; assequi posset, non tamen quātumcūq; quis assecutus est, intra illos est, Multum inter prima ac maxima interest. Nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

Iam tempus est quædam ex nostra (ut ita dicam) moneta proferri. Siquid melius uita est, & a patre sola uita dat, pōt beneficijs a filio uinci pater. Qui id beneficiū dedit, quo est aliquid melius, potest uinci. Pater dedit filio uitam. Est autē aliquid uita melius. Ita pater uinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiam nunc qui dedit alicui uitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficiū, q̄ dedit. Pater autē uitā dedit. Potest autē si sapius piculo mortis liberatus a filio fuerit, maius beneficiū accipere, q̄ dedit. Qui beneficiū accipit mai⁹ accipit, quo magis eo indiget. Magis autē indiget uita qui uiuit, q̄ qui natus nō est, alius quod ait, uel inquit, ut qui ne indigere quidem omnino possit. Maius ergo beneficium accipit pater, si uitam a filio accipit, q̄ filius a patre, eo quod natus est. Patris beneficia uinci a filijs beneficijs non possunt. Quare? quia uitam accepit a patre, quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc cōmune est patri cum omnibus, qui uitam dederunt alicui. Non potuissent enim referre gratiam, nisi uitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest. Solet enim medicus uitam dare. Nec nauta, si naufragū sustulit. Atq; & horum aliorum, qui aliquo modo nobis uitam dederunt, beneficia uinci possunt. Ergo & patrum possunt. Siquis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficijs adiutandum esset, ego autem beneficiū illi dedi, id quod nullius adiutorio egeret, maius dedi q̄ accepi. Pater filio uitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tueretur. Filius patri si dedit uitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, ut permaneret. Ergo maius beneficium accepit a filio pater, qui uitam accepit, q̄ illi dederit.

Hæc non destruunt parentum uenerationē, nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores. Natura em̄ gloriosa uirtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum uincendi spe uenerit, id si patribus idem uolentibus legibusq; contigerit (quoniam plaraq; sunt, in quibus nostro bono uincimur) unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur seipsos filiorum beneficijs impares? nisi hic ita iudicamus. Excusationē damus liberis, & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adijcere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes, posita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo uicerunt, quia occupauerūt. Sumite modo animū, qualem decet, & deficere nolite, ut uincatis optantes. Nec desūt tam pulchro certamini duces, qui ad similia uos cohortentur, ac per uestigia sua ire ad uictoriam sæpe iam peractam ex parentibus iubeant.

Aeneæ pietas.

At discedisse.

Vicit Aeneas patrē, ipse, cuius infātia leue tutūq; gestamē, grauē senio, p̄ mediā hostiū agmina, & p̄ cadētis circa se urbis ruinas ferēs. Cū cōplexus sacra ac penates deos religiosus senex nō simplici uadentē sarcina premeret, tulit illū p̄ ignes. Et qd nō pietas pōt? ptulit, colendūq; inter cōditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuuenes, cū Aetna maiore ui pagitata in urbes, in agros, in magnam insulæ partē effudisset incēdiū, uexerūt parētes suos, descēdisse creditū est ignes, & utrinq; flāma recedēte Limitē adapertū, p̄ quē trāscurrerēt iuuenes dignissimi, qui magna tuto auderēt. Vicit Antigonus, qui cū ingēti prælio supasset hostē, premiū belli ad patrem transtulit, & imperiū illi Cypri tradidit. Hoc est regnū, nolle regnare, cū possis. Vicit patrē impiosum quidē Manilius, qui cū ante ad tēpus relegatus esset a patre, ob adolescentiā brutā ac hebetē, ad tribunū plēbis, qui patri suo dixerat diem uenit, petitoq; tempore quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuiti, & bene meruisse se de iuuenē credebat, cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manilio obijciebat, nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, & nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est. Vtrum pater meus accusatorem non

forem non debeat. Iurauit tribunus, nec fefellit, & causam accusationis remissa concio-
ni reddidit. Nulli alij licuit impune tribunum in ordinem redigere.

Alia ex alijs exempla sunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerāt, qui ex
infimo ad summū protulerūt, & e plabe, aceruoq; ignobili nunq; tacendos sa-
culis dederunt. Nulla uī uerborum, nulla ingenij facultate exprimi pōt, quan-
tum opus sit, q̄ laudabile, q̄q; nunq; a memoria hominū exiturū, posse hoc dī-
cere, Parentibus malis parui, cessi imperio eorum, siue æquum, siue iniquū fuit, obsequē-
tem submissumq; me præbui, ad hoc unum contumax fui, ne beneficijs uincerer. Certa-
te obsecro uos, & fessi quoq; restituite aciem. Felices, qui uicerint. Felices, qui uincuntur.
Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere poterit, neq; enim fas est alteri dice-
re, Patrem meum beneficijs uici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubiq; prædica-
bit, a filio suo se beneficijs uictum? Quid autem est felicius, q̄ ibi cedere?

Libri Tertij de Beneficijs finis.

LVCH ANNEI SENECAE DE BENEFICIIS LIBER QVARTVS.

EX omnibus quæ tractauim⁹ Eburti Liberalis pōt uideri nihil tā necessa-
rium, aut magis (ut ait Salustius) cū cura dicendū, q̄ quod in manibus est.
An beneficium dare, & inuicē gratiam referre, per se res expetendæ sint.
Inueniunt qui, honesta in mercedem colant, quibusq; non placeat uirtus
gratuita, quæ nihil habet in se magnificū, si q̄q; habet uenale. Quid em̄ ē
turpius, q̄ aliquē cōputare, quāti uir bonus sit, cū uirtutem nec lucrum inuīret, nec abs-
terreat damnū. Adeoq; neminē spe ac pollicitatione corrumpat, ut cuncta in se impen-
dere iubeat, ac sapius in ultro tributis sit. Calcatīs utilitatibus ad illam eundum est, quo-
cūq; uocauit, quocūq; misit, sine respectu rei familiaris. Interdum etiam sine ulla sangui-
nis sui parsimonia uadendum, nec unq; imperium eius detrectandum. Quid consequar-
inquit, si hoc fortiter, si hoc grate fecero? Quod feceris, nihil tibi extra promittit, si quid
forte obuenerit cōmodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum precium in
ipsis est. Si honestū p se expetendū est. Beneficiū aut̄ honestū est. Nō pōt alia eius cōdi-
tio esse, cū eadē natura sit. Per se aut̄ expetendū esse honestū, sæpe & abunde pbatū est.

IN hac parte nobis pugna est, cum Epicureorum delicata & umbratica turba, in cō-
uiuio suo philosophantū, apud quos uirtus uoluptatum ministra est. Illis paret, il-
lis deseruit, illas supra se uidet. Non est, inquit, uoluptas sine uirtute. Sed quare an-
te uirtutem est? De ordinē disputas. Disputationē esse oportet de re tota, & de po-
testate eius ambigitur. Non est uirtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt, ducere de-
bet, imperare, summo loco stare. Tu illam iubēs signum petere? Quid, inquit, tua refert?
Et ego nego sine uirtute beatam uitam posse constare. Ipsam uoluptatem, quam sequor,
cui me mancīpauī, remota illa improbo & damno, de hoc uno disputatur. Vtrum uirtus
summi boni causa sit, an ipsa summū bonū? Vt hoc unum quaratur, ordinis tantū existi-
mas mutationem. Ista uero confusio est, & manifesta cecitas, primis postrema præferre.
Non indignor, quod post uoluptatem ponitur uirtus, sed quod omnino cum uoluptate
conferatur. Contemptrix cuius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori, ac dolo-
ri familiarior, uirilibus incōmodis magis, q̄ isti effœminato bono inferenda.

HAec mi Liberalis dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare,
uirtutis est, & turpissimum id causa illius alterius rei dare, q̄ ut datum sit. Nam
si recipiēdi spe tribueremus, locupletissimo cuiq; nō dignissimo daremus. Nūq;
uero diuiti importuno, pauperem præferimus. Non est beneficiū, quod ad for-
tunam spectat. Præterea si ut prodessemus, sola nos inuitaret utilitas. Minime beneficia
distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, & potētes, & reges, aliena ope nō
indigentes. Dī uero tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundūt, nō
darent. In omnia em̄ illis natura sua sufficit, plenosq; & tutos & inuiolabiles præstat. Nul-
li ergo beneficiū dabunt, si una causa est se intueri, ac cōmodū suū. Istud nō est beneficiū,
sed foenus, circūspicere, nō ubi optime ponas, sed ubi quætuosissime habeas, unde facillī-
me tollas. Qd̄ cū lōge a dīs remotū sit, sequit̄ ut liberales sint. Nā si una beneficij dandi
causa sit utilitas, nulla aut̄ ex nobis utilitas deo speranda est, nulla deo dādi bñficij causa ē.

Scio quid

SCio quid hoc loco respondeat. Itaq; nō dat deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus a mundo, aliud agit, aut (quæ maxia Epicuro felicitas uidet) nihil agit. Nec magis illū beneficia, q̃ in iuriæ tangūt. Hoc q̃ dicit, nō exaudi prædicantiū uota, & undiq; sublati in cœlū manibus, uota faciētibus priuata geri ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorē omnes profecto mortales consensissent alloquēdi furda numina, & inefficaces deos, nisi noscerent illorū beneficia nūc oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiua, ingentes minas interuētū suo soluetia. Quis est itaq; tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnā genitus, ut non tantā deorū munificentia senserit? Ipsos illos cōplorantes sortē suam, & querulos circūspice. Inuenies non ex toto beneficiorū cœlestiū exptes. Neminē esse ad quē nō aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autē id, qd' nascētibus ex æquo distribuit, ut quæ sequunt inæquali dispensata mēsurā trāseamus. Parū dedit natura, cū se dedit.

Non dat deus beneficia. Vñ ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? Vnde hæc innumerabilia? oculos, aureis, & animū mulcentia? Vnde illa quoq; luxuriam instruens copia? Neq; enim necessitatibus tantū modo nostris prouisum est. Vsq; in delitias armamur. Tot arbuta, nō uno modo frugifera, tot herbæ salutare, tot uarietates ciborum, per totum annū digestæ, ut infecti quoq; fortuitatem alimenta præberent? Iam animalia omnis generis. Alia in sicco solidæ, alia in humido innascentia, alia per sublime demissa, ut omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos, ingentia illa præbitura cōmercia, uia uasta, & nauigabili cursu uadentia, ex quibus quædā statis diebus mirabile incrementum trahunt, anhela & feruenti subiecta cœlo, locū subita uis æstiuū torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium uenæ? Quid in ipsis litoribus aquarū calentium inundatio? Gelati maxime, teq; fluctibus, & fremitu assurgēs Benace marino.

SI pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium. Immensa terrarū late patentium spacia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuā (quoniam tibi id magnū uidetur) impleuerit, beneficium uocabis. Tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, super quæ decurrunt, sola aurum uehētia, argenti, aris, ferri, imane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latētium diuitiarum in summa terra signa disposuit, negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donatur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum uiridius auro, aut coloribus sparsam, non mediocre munus uocabis. Ingens tibi domiciliū, sine ullo incendiū, aut ruinæ metu struxit, in quo uides non tenues crustas, & ipsa qua seicantur lamina graciliores. Sed integras lapidis preciosissimi moles, sed totas uariæ, distinctæq; materiæ, cuius tu paruula frustra miraris, tectum uero aliter nocte, aliter interdiu fulgens, negas te ullum munus accepisse? Et cum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istū quē trahis spiritū? Vnde ista, per quā actus uitæ tuæ disponis atq; ordinas lucē? Vñ sanguinē, cuius cursu uitalis continet calor? Vnde ista palatū tuū saporibus exquisitis ultra satietatē lacessentia? Vnde hæc irritamenta iam lassæ uoluptatis? Vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices, deus nobis hæc oia fecit. Nāq; erit ille mihi semper deus, Illius aram, Sape tener nostris ab ouilib⁹ imbuet agnus. Ille meas errare boues (ut cernis) & ipm. Ludere quæ uellem calamo permisit agresti. Ille deus non est, qui paucas boues, sed qui per totū orbem armenta dimisit. Qui gregibus ubiq; passim uagantibus pabulū præstat. Qui paſcua hybernis æstiuā substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atq; incōditū carmen, ad aliquam tamē obseruationē modulari docuit. Sed tot artes, tot uocum uarietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo cantu adituros cōmentus est. Neq; em̃ nostra ista quæ inuenimus dixeris, nō magis, q̃ qd' crescimus, q̃ qd' ad cōstitutum tēpus sua corpī officia respōdēt. Nūc pueriliū dentiū lapsus, nūc ad surgētē iā atātē, & in robustiorē gradū trāseūtē pubertas, & ultim⁹ ille dies fugiētī uitæ terminū ponēs. Inſita sunt

Nobis oim atātū, oimq; artū seina, magisterq; ex occulto de⁹, pducit igenia. Natura, inq; hoc mihi præstat. Nō intelligis te, cū hoc dicis, mutare nomē deo. Quid em̃ aliud est natura, q̃ de⁹? & diuina rō toti mūdo & p̃tibus eius inſerta?

Quoties

Quoties uoles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare, & louem, idest optimum ac maximū, rite dices, & tonantem & statorem, qui non (ut historici tradiderunt) ex eo quod post uotum susceptum, acies romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, stator statilioq; est, hunc eundēq; & fatum si dixeris, nō mentieris. Nam cū fatum nihil aliud sit q̃ series implexa causarū, Ille est prima oīm causa, ex qua cetera pendent, quacūq; uoles illi noia proprie aptabis, uim aliquā effectūq; celestium cōtinentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

HVnc & Liberum patrē, & Herculem, ac Mercuriū nostri putant. Liberum patrem, quia omniū parens sit, qđ primū inuenta seminū uis est, consultura p uoluptate. Hercule, quia uis eius inuicta sit, quandoq; laxata fuerit operibus adiutis, in ignem recessura. Mercuriū, quia ratio penes illum est, numerusq; & ordo & scientia. Quocūq; te flexeris, ibi illum uidebis occurrentem tibi. Nihil ab illo uacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortaliū, qui te negas deo debere, sed naturæ. Quia nec natura sine deo est, nec deus sine natura, sed idem est utrūq; nec distat officiū, si quod a Seneca accepisses, Anneo te diceres debere, uel Lucio, Non creditore mutares, sed nomen. Quoniā siue prænomen eius, siue nomē dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic nunc naturā uoca fatum, fortunāq; omnia eiūsdē dei noia sunt, uariæ utentis sua potestate. Et iusticia, probitas, prudētia, fortitudo, frugalitas unius animi bona sunt. Quicquid horum tibi placuit, animus placet.

HAec (ne aliam disputationē ex obliquo habeam) plurima beneficia ac maxima in nos deus confert sine spe recipiendi. Quoniā nec ille collato eget, nec nos ei quicq; cōferre possumus. Ergo beneficiū per se expetenda res est. Vna spectatur in eo accipientis utilitas. Ad hanc accedamus sepositis cōmodis nostris. Dicit, inquit, diligēter eligēdos, qbus beneficia debeamus. Quia ne agricolæ quidē semina arenis cōmittant, pro fructu est. Nostram utilitatē in beneficijs dandis sequimur, quēadmodū in arando serendoq;. Neq; em serere p se res expetenda est. Præterea quaritis beneficium quod nō esset faciendū, si per se beneficiū dare expetenda res esset, quocūq; loco, & quocūq; modo daretur. Beneficium honestū, propter nullā aliam causam q̃ propter ipsum sequimur. Tamen etiā si nihil aliud sequendū est, quærimus quid faciamus, & quādo, & quēadmodū, per hæc em constat. Itaq; cū eligo cui dē beneficiū, id ago, ut quādoq; beneficiū sit. Quia si turpi datur, nec honestū esse potest, nec beneficiū.

DEpositum reddere per se res expetenda est. Non tamen semper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, utrum inficiar, an palam reddam. Intuebor utilitatem eius, cui redditur sum, & nociturū illi depositum negabo. Idem in beneficio faciā. Videbo quando dem, cui dem quemadmodum, quare. Nihil em sine ratione faciendum est. Non est autem beneficiū, nisi quod ratione datur. Quoniā ratio, omnis honesti comes est. Quam sæpe hominum donationem suam inconsultam obiurgantium hanc audimus uocem, Mallem perdidisse, q̃ illi dedisse. Turpissimum genus dandū est inconsulta donatio, multoq; grauius male dedisse beneficium, q̃ non recepisse. Aliena, enim culpa est, quod nō recepimus, quod cui daremus nō elegimus nostra. In electione nihil minus, q̃ hoc quod existimas spectabo, a quo recepturus sim. Eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autē & non redditurus gratus, ingratus, qui reddidit. Ad animū tendit estimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum præteribo. Pauperi uiro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus, & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non uoluptatē, non gloriam, Vni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet, faciā. Quod oportet autē, non est sine electione, quæ qualis futura sit interrogas.

† Alii dicant.

ELigam uirum integrum, simplicem, memorem, gratum. Alieni abstinenter, sui non auarū, non tenacē, beneuolum. Hunc nō cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, ex quo referre gratiā possit, ex sententia res gesta erit. Si utilitas me & sordida cōputatio liberale facit, si nō illi prosum, nisi ut inuicē ille mihi prosit. nō dabo beneficiū, p̃ficiēti in diuersas longinquasq; regiones, Non dabo ab futuro semper, **Non dabo.**

Alit. referant.

Non dabo sic affecto, ut spes ei nulla sit conualescendi. Non dabo ipse deficiens. Non enim dabo in tempus recipiendi. Atque ut scias, rem per se expetendam esse, benefacere, Aduenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris succurrim⁹. Ignoto naufragi nauē qua reuehatur & damus & instruimus, discedit ille uix satis noto salutis auctore, & nunc amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis deos delegat, præcaturque ut illi pro se gratiam reddant. Interim nos iuuat sterilis beneficii conscientia. Quid cum in ipso uitæ fine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis consumitur, quæ diu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus a nullo recepturi? Atqui nunc quæ diligentius damus. Nunc magis iudicia nostra torquemus, quæ ubi remotis utilitatibus, solum ante oculos honestum stetit. Tandiu officiorum mali iudices, quæ diu illa deprauat spes ac metus, ac incertissimum uitium, uoluptas. Vbi mors intercluit omnia, & ad ferendam sententiā incorruptum iudicem misit, quarimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Nec quicquid cura sanctiore componimus, quæ quod ad nos non pertinet.

ET Mehercule tunc magna uoluptas subit cogitantem, hunc ego locupletiorē faciam, & huius dignitati adiectis opibus aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nili recepturi, intestatis moriendū sit, dicitis inquit beneficiū creditum insolubile esse. Creditum autē non est res per se experenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione utimur. Sic enim & legem scimus iusti iniustique regulā esse, & regula non est res per se experenda. Ad hæc uerba demonstranda rei causa descendimus. Cum dico creditum, intelligit tanquam creditum. Vis scire, ad iūctio insolubile, cum creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeo beneficium utilitatis causa dandum non est, ut scire, quæ admodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Si latronibus circumuentum defendo, ut tuto transire permittatur, reum gratia laborantē tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi subtraxero sordes, sub accusatoribus idem fortasse sumpturus, cum abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina, spondeo pro iudicato, & suspensum amici bonis libellum de iūctio, creditoribus eius me obligaturus, ut possim seruare proscriptū, ipse proscriptiois periculum adeo. Nemo Tusculanū atque Tiburtium emere paratus, salubritatis causa, & æstiuū secessus, quoto anno emptur⁹ sit disputat, cum emerit, tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. Nam cum interrogaueris, quid reddat, Respondebo bonam conscientiā. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat iusticia? quid innocentia? quid magnitudo animi? quid pudicitia? quid temperantia? si quicquid præter ipsas petis?

MVndus in quid incessum absoluit, in quid sol diē extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt. Fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in qua cadat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio. Ita uiri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis uoluptas est inertis oculi facere crepusculum, & securitatē sopitis simillimam appetere, & sub depressa umbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatē uocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum laterbras, corpora ignauia pallentia saginare. Nobis uoluptas est dare beneficia uel laboriosa dum aliorum labores leuent, uel periculosa, dum alios a periculis extrahant, uel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cum recepero danda sunt. Beneficium eius commodum spectat cui præstatur, non nostrum. Alioquin nobis illud damus. Itaque multa quæ summā utilitatem alijs afferunt, precio gratiā perdunt. Mercator urbibus prodest. Medicus agris. Mango uenalibus. Sed omnes isti quia ad alienum commodum pro suo ueniunt, non obligant eos, quibus profunt.

Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam, auctio est. Non dicam pudicam mulierem, quæ amatorem ut incederet reppulit, quæ aut legem, aut uirum timuit, ut ait Ouidius, Quæ quia non licuit non dedit, illa dedit, non imerito in numerū peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, licuit

tit, non sibi, Eodem modo qui beneficiū ut reciperet dedit, nō dedit. Ergo & nos beneficiū damus animalib⁹, quæ aut usui, aut alimento futura nutrimus. Beneficiū damus arbutis quæ colimus, ne siccitate, aut imotū & neglectū soli duricia laborent. Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono uenit, nec ad ullam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficiū dandum nō adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis cupiens dare etiā cū dederit, & augere nouis ac recentibus uetera, non habens ppositum; quanto ei qui præstat bono futura sit. Alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis uera beneficij dandi cupidō auocat, Ad detrimentum, iniecta manu trahit, & utilitates relinquit, ipso benefaciendi opere latissima.

NUnquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? quomodo iniuriā facere per se uitanda ac fugienda res est, sic beneficiū dare per se expetenda. Illic turpitudine cōtra omnia præmia in scelus hortantia ualet, ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero neminē non amare beneficia sua, neminē non ita cōpositum animo, ut libentius eum uideat in quē multa concessit, cui non causa sit iterum dandi beneficij, semel dedisse. Quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam saepe dicentē audias. Non sustineo illū deferere, cui dedi uitam, quem e periculo eripui. Rogat me ut causam suā contra homines gratiosos agam. Nolo, sed quid faciam? Iam illi semel, iterūq; affui. Non uides inesse isti rei propriam quandā uim, quæ nos beneficia dare cogit? Primū quia oportet, deinde quia uidemus cui initio ratio nō fuisset prestandi, aliquid ei præstamus, ob hoc quia præstitimus. Adeoq; nos ad beneficia impellit utilitas, ut & inutilia tueri pseuerem⁹ sola beneficij charitate. Cui etiā infelicitate dato, indulgere, tam naturale, q̃ liberis prauis.

Idem isti gratiam referre ipsos fatentur, nō quia honestū est, sed quia utile, quod non esse ita, minore opera pbandum est. Quia quibus argumētis colligemus beneficium dare p se rem expetendā esse, hñsdem etiā hoc collegimus. Fixum est illud, a quo in cætera pbatōnes nostræ exeunt. Honestū ob nullā aliam causam, q̃ quia honestū sit, coli. Quis ergo controuersia facere audebit, An gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominē, sibi ipsi inutilem? Quid autē tibi uidetur, cum tibi narrat de eo, qui aduersus sūma beneficia amici sui, ingratus est? Quomodo id fecerit, utrum tanq̃ tunc turpem fecerit, an tanq̃ utilem rem sibi & profuturam cōmiserit? Puto nequam hominē existimas, cui pœna, non cui curatore opus sit? Quod non accideret, nisi gratum esse p se expectendū, honestumq; esset. Alia fortasse minus dignitatē suā præferūt, & an sint honesta interpretare egent. Hoc expositum est pulchrius, q̃ ut splendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile? Quid tam æqualiter in omnium animos receptū, q̃ referre bene meritis gratiam?

AD hoc (dic mihi quæ causa nos perducit) lucrum, quod qui nō contēnit ingratus est? Ambitio. Et quæ iactatio est soluisse, quod debeas? Metus nullus ingrato. Huic em̃ uni rei nō posuimus legē, tanq̃ satis natura cauisset. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet. Superuacuum est inquit, in naturæ ius impelli. Quemadmodū nemo in amorē sui cohortandus est, quē cū nascitur trahit. Ita ne ad hoc quidē, ut honesta per se petat, Placet suapte natura, adeoq; gratiosa uirtus est, ut insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est qui non beneficij uideri uelit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet, qui nō ipsis quæ impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti? Velit quoq; his uideri beneficium dedisse, quos læsit. Gratias itaq; agi sibi ab his quos afflixere patiuntur, bonosq; se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionē contrariā quærere, & nequitia abdere. Cuius fructus concupiscitur, ipsa uero odio, pudoriq; est. Nec quisq̃ tantum a naturali lege desciiuit, & hominem exiit, ut animi causa malus sit. Dic ergo cuilibet ex istis qui rapto uiuunt, an ad illa quæ latrocinij & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille cui grassari, & transeuntes pcutere quæstus est, potius illa inuenire, q̃ eripere. Neminē reperies qui non nequitia præmijs sine nequitia frui malit.

d Maximū

Virtus omni-
bus illucet.

Fortē. obno-
xio cuiuslibet.

Ingratus.

Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod uirtus in omnium animos lumen suum permittit, etiam qui non sequuntur illam, uident.

VT scias per se expetendum esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse. Quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat, ac distrahit, quam hoc uitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuuamur officiis? Hoc uno instructior uita. Contraque incursiones subitas munitior est beneficio cōmerti. Fac nos singulos, quid sumus? præda animalium & uictimæ, ac bellissimi & facillimus sanguis. Quoniam cæteris animalibus in tutelam sui satis uirium est. Quæcunque uaga nascebantur, & actura uitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillæ uis cingit. Non unguium uis, non dentium, terribile cæteris fecit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxio quolibet ualidissimum facerent, ratio namque, & societas. Itaque qui par esse nulli posset, si seduceretur, Societas illi dominum omnium animalium dedit. Societas terras gentium in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. Hanc societatem tolle, & unitatem generis humani, quæ uita sustinetur scindes. Tolleretur autem si efficies, ut ingratus animus non per se uitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quæ multi sunt enim quibus ingratos esse tuto licet. Denique ingratus uoco, quisquis metu gratus est.

DEos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria. Nec quisquam amat quos timet. Tu denique Epicure deum inermem facis. Omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, piecisti ipsum metum. Hunc igitur septum ingenti quidem & in explicabili muro, diuisumque a contactu & a conspectu mortaliū, non habes quare uerearis, nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio interuallo huius & alterius cœli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens uota, nec nostri curiosus. At qui hunc uis uideri colere, non aliter quam parentes, grato ut opinor animo, aut si non uis uideri gratus, quia nullum habes illius beneficiū, sed te atomi, & istæ micæ tuæ forte ac temere conglobauerunt, cur colis? propter maiestatem, inquis, eius eximia, singularemque naturam, Vt concedam tibi. Nempe hoc facis nulla spe, nullo precio inductus. Est aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit, id est bonum honestum. Quid est ergo honestius, quam gratum esse? Huius uirtutis materia tam late patet, quam uita.

Sed inest, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua, cui enim uirtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quauis habeat aliqua extra se comoda, sepositis quoque illis ac remotis placeat. Prodest gratum esse, ero tantum gratus etiam si nocet. Qui gratus est quid sequitur? ut hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet. Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, ut multa etiam ex appposito acquisitoque perdenda sint? non libens in detrimenta descendit. Ingratus est qui in referenda gratia secundum datum uidet, qui sperat cum reddit. Ingratum uoco, qui agro assidet, quia testamentum facturum est, cui de hæreditate, aut de legato uacat cogitare. Faciat licet omnia quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersa spes, si lucri captator est, & hamum iacit, ut aues quæ laceratione corporum aluntur, lapsa morbo pecora, & casura e proximo speculantur, ita hic imminet mortis, & circa cadauer uolat. Gratus animus ipsa uirtute propositi sui capitur.

Vis scire hoc ita esse, nec illum utilitate corrumpi. Duo sunt genera grati hominibus. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse ostentare se potest, habet quod iacet, quod proferat. Dicitur gratus qui bono animo accepit beneficiū, bono dedit. Hic intra conscientiam occlusus est. Quæ illi contingere potest utilitas ex affectu latenti? Atque hic etiam si ultra facere nil potest, gratus est. Amat, debet, referre gratiam cupit. Quicquid ultra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt. Nec minus canendi peritus, cuius uocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam, post aliquid superest, non ut gratus, sed ut solutus sim, Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus est, & qui non,

& qui non rettulit, gratus. Nam ut omniū aliarum uirtutum, ita huius ad animū tota est imatio redit. Hic si in officio est, quicquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, Fortis etiam qui compressis manibus, uel etiam alligatus, quomodo gubernator etiā qui in sicco est quia cōsummata scientiā nihil deest, etiā siquid obstat quominus se utatur, Ita gratus est, etiam qui uult tantum, nec habet huius uoluntatis suae ullum alium, q̄ se testem. Immo amplius adiiciam. Est aliquādo gratus, etiam qui ingrat⁹ uidetur, quem mala interpretis opinio in contrarium tradidit. Hic quid aliud sequitur, q̄ ipsam conscientiam, quae etiam obruta delectat, quae concioni ac famae reclamāt, & in se omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed una sententia uincit. Si uero bonam fidem pfidiae supplicij affici uidet, nō descendit e fastigio, sed supra poenā suā consistit.

HAbeo, inquit, quod uolui, quod petij. Non poenitet nec poenitebit, nec ulla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc uocē audiam. Quid mihi uolui? quid mihi nunc prodest bona uoluntas? prodest & in eculeo, pdest & in igne. Qui si singulis membris admoueat, & paulatim uiuum corpus circumbeat, licet ipm corpus plenum bona conscientia stillet, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoq; illud argumentum quauis dictum iam reducat. Quid est quare grati uelimus esse, cum morimur? quare singulorū perpendamus officia? quare id agamus in omnem uitam nostrā memoria decernente, ne cuius officij uideamur oblit⁹? Nihil iam superest, quo spes porrigatur, in illo tamen cardine positi, abire e rebus humanis q̄ gratissimi uolumus. Est uidelicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia, cuius pulchritudo animos circūfundit, & delinētos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. ac multa hinc commoda oriuntur, & tutior est uita melioribus, amatq; & secundum bonorum iudiciū atq; securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuiſſet enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonū miserum & anceps & sterile fecisset. Sed illud intueri, an ad istam uirtutem quae saepe tuto ac facili datur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obfessum iter, fueris iturus.

Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoq; emolumentum adhaeret. Fere enim pulcherrima quaq; multis & aduentitijs comitata sunt dotibus, sed illas trahunt, ipsa praecedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunae uicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hyemis tristitia frangatur, alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? Quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat, quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo? Hac mensē minoribus sphaerae spatijs flectens. Ut tamen detrahas ista, non errat ipse sol, idoneum oculis spectaculum, dignusq; adorari, si tantum praeteriret. Non errat digna suspectu luna, etiam si ociosum sydus transcurreret. Ipse mundus quotiens per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarū innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? Quis sibi illa tunc cum miratur prodesse cogitat? Aspice ista tanto superne coetu labentia, quēadmodum uelocitatē suam sub specie stantis, atq; imoti operis abscondant. Quantū ista nocte, quantū in numerū ac discriminē demum obseruas. Igitur quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur, quantā factorum seriem certus limes adducit. Ista quae tu non aliter q̄ in decorē sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurre, cetera haerere, paucorum motus cōprehendimus. Innumerabiles uero longiusq; conspectu nostro seducti discedūt, redeūtq;. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, pleriq; obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo non caperis tantae molis aspectus? etiam si te nō regat, non custodiat, non foueat, generetq; ac spiritu suo rigeat?

Quemadmodum hac cum primum usum habeant, & necessaria uitaliaq; sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat, Ita omnis illa uirtus, & in primis grati animi, multum quidem praestat, sed non uult ob hoc diligi, amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, a quo inter utilia numerat⁹.

Gratus est quia expedit, ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum uirtus amato rem. Soluta ad illam sinu ueniendum est. Ingratus hic cogitat. Volebam gratiam referre, sed timeo impensas, timeo periculum, uereor offensam. Faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio, & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter diuersa proposita sunt. Ille ingratus est quauis non oporteat, quia expedit. Hic gratus est, quia non expediat, quia oportet.

Propositum est nobis secundum rerum naturam uiuere, & deorum exemplum sequi. Diij autem quodcumque faciunt, in eo nihil praeter ipsam faciendi rationem sequuntur, nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo holocaustorum & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuunt, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus uentis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis, solum molliant, uel nascentium fontium arentes redintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine ullo ad ipsos perueniente commodo faciunt. Haec quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta ueniat. Pudeat ullum uenale esse beneficium. Gratuitos habemus deos. Si deos quidem imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria.

Hoc loco interrogant, an uir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? permittite mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiatur. Duos ex constitutione stoica accipe ingratos. Alter ingratus, quia stultus est. Qui stultus etiam malus est, qui malus est, nullo uitio caret. Ergo & ingratus est. Sic omnes malos intemperantes dicimus auaros, luxuriosos, malignos. Non quia ista omnia singulis magna & nota uitia sint, sed quia esse possunt, & sunt, etiam si latent. Alter est ingratus qui a uulgo dicitur, in hoc uitium natura pronus & propensus. Illi ingrato qui hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium uir bonus. Nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato qui beneficiorum defraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam captatori. Quis pecuniam credit, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit? Timidus dicitur aliquis, quia stultus est, & ob hoc quidem malos sequitur, quos indiscrcta & uniuersa uitia circumstant. Dicitur timidus proprie natura, etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia uitia habet, sed non in omnia natura pronus est. Alius in auaritia, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinatur.

Itaque errant illi, qui interrogant stoicos. Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mutius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia uitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent? Sed malum ac stultum nullo uitio uacare, nec audacem quidem timoris absoluius, nec prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, Nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem, Sic qui stultus est, tam acris & concitata habet omnia, quam quidam quaedam. Omnia in omnibus uitia sunt, sed non omnia in singulis extant. Hunc natura ad auaritiam impellit. Hic libidini, hic uino deditus est, aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaque ut ad propositum reuertar. Nemo non sine ingratitudine, id est ingratus est, qui malus est. Habet enim omnia nequitiae semina. Tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc uitium uergit. Huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiae consulit, qui illam contumelioso & saepe repudiato collocauit, Quomodo malus pater familias habebit, qui negociorum gestorum damnato, patrimonij sui curam madauerit, Quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupilloque spoliato rem. Sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

Dicit quoque, inquit, multa ingratis tribuunt, sed illa bonis parauerunt. Contingunt autem malis, quia separari non possunt, Sanctius est autem prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Itaque refert diem, solem hyemis, aestatisque cursus, & media ueris, autumnique tempora imbres, & fontium haustus,

tium haustus, uentorum statos flatus pro uniuersis inuenerūt, excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat. Donatio Imperatoris est, congrariū & indignis. Frumentū publicum tam fur q̃ periuus & adulter accipiunt, & sine delectu morum quisquis ciuis est, cum aliquid est, quod tanq̃ ciui, non tanq̃ bono datur, ex quo boni ac mali fecerunt. Deus quoq̃ quādam in uniuerso humano generi dedit, a quibus excludi nemo. Nec enim poterat fieri, ut uentus bonis uiris secundus esset, contrarius malis. Commune autē bono erat patere cōmercium maris, & regnū humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborūq̃ rura defluerent. Quādā in medio ponunt, tam bonis q̃ malis conduntur urbes. Monumēta ingenuorū, & ad indignos peruentura publicauit edictio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediōrū saluariū nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censurā, & personarū aestimationem, quæ separatim tanq̃ digno dantur, non his quæ promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem nō excludas, aut eligas. Ius fort omnibus dicitur. Pace etiam homicidæ fruūtur, sua repetunt, etiam qui aliena rapuerūt. Persecutores & domi ferrum exercētes murus ab hoste defendit. Legum præsidio qui plurimum in illas peccauerunt proteguntur. Quādam non poterant ceteris contingere, nisi uniuersis darentur. Non est itaq̃ quod de istis disputes, ad quæ publice inuitati sumus. Illud qđ iudicio meo ad aliquē puenire debet, ei quē ingrātū sciam, nō dabo.

ERgo, inquit, nec consiliū deliberāti dabis ingrato, nec aquā haurire permittes, nec uiam erranti monstrabis ingrato. An hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguiam illud, certe tentabo distinguere. Beneficiū est opera utilis, sed non omnis opera utilis beneficium est. Quādam enim tam exigua sunt, ut beneficii nomē nō occupent. Duæ res coire debent, quæ beneficiū efficiant. Primū rei magnitudo. Quādam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? Interdū ista plus profunt q̃ maxima. Sed tamen uilitas sua illis etiam ubi temporis necessitate facta sunt necessaria, detrahit præcium. Deinde quod potentissimū est oportet accedat ut eius causa faciam, ad quem uolebam peruenire beneficium, dignumq̃ eum iudicem, & libens id tribuam, percipiensq̃ ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanq̃ dignis illa tribuimus, sed negligēter tanq̃ parua, & nō homini damus, sed humanitati.

ALiquando daturū me etiā indignis quādam nō negauerim, in honorē aliorū, sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos utilitas, alios nobilitas industrijs prætulit. Sed nobis non sine ratione sacra est magnarū uirtutū memoria, & etiā plures bonos iuuat, si gratia bonorū non cum ipsis cadat. Ciceronē filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cirinam nuper quæ res ad consulatū recepit ex hostium castris? quæ Sextum Pompeiū, aliosq̃ Pompeios, nisi unius uiri magnitudo? Tanta quidē, ut satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impediret uiri uota boni, sacerdotē non in uno collegio fecit, nisi, Versucosi, & Allobrogici, & illi trecenti qui hostium incursionē p̃ repub. unā domū obiecerant? Hæc debemus uirtutibus, ut nō præsentēs solum illas, sed etiam ablatas e conspectu colamus. Quomodo ille idem egerunt ut nō in unam atate grati simus. Hic magnos uiros genuit. Dignus est beneficijs, qualiscunq̃ est, dignos dedit. Hic egregijs maioribus ortus est, qualiscunq̃ est, sub umbra suorū lateat. Ut loca sordida repercussu solis illustrantur, ita merces maiorū suorū luce resplendat.

EXcuse hoc loco mi Liberalis deos uolo. Interdū enim solemus dicere, quid si bi uoluit prudentia, quæ Archideum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare Cæsarem orbī terrarū præfecit hominē humani sanguinis auidiſsimū, quem nō aliter fluere in conspectu suo iubebat, q̃ si ore excepturus esset. Quid ergo tu illi hoc datum existiſſimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoq̃ & ante hos alijs nō minus claris uiris, etiā si priuati paresq̃ alijs uis tam exegerunt. Quid tu cum Maternū Scaurum heroa faceres? Ignorabas ancillarum

suarū menstruum ore illum hīante expectare. Nunquid em̄ ipse dissimulabat? Nūquid purus uideri uolebat? Referā hoc dictum eius in se, quod circūferri memini, & ipso prae sente laudari. Polioni Annio iacenti, obsceno uerbo usus dixerat, se facturū id, quod pati malebat, & cum Polionis actatiorem uidisset frontē, quicquid, inquit, mali dixit, mihi & capiti meo. Hoc dictum suū ipse narrabat, Homīnē tam palam obscenum, ad fasces, & ad tribunal admisisisti. Nempe dum ueterem illum Scaurum senatus principem cogitasset, indigne fert sobolem eius iacere.

DEos uerisimile est, ut alios indulgentius tractent, ppter parētes auosq; Alios ppter futuram nepotum pnepotumq; ac longe sequentiū posterā indolem. Nota est enī illis operis sui series, omnīū illis rerū p manus suas iturarū scientia in apertis semp est, nobis ex abdito subit. Et quā repentina putamus, illi p uisa ueniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum nō fuerunt, quia p summo imperio habuerūt iustitiam, abstinentiā. Quia nō rēpu. sibi, sed se reipu. dicauerūt. Regnent hi, quia uir bonus quidā proauus eorum fuit. Animū supra fortunā gessit. Qui in dissensione ciuili, quoniā ita expediebat reipu, uinci q̄ uincere, maluit. Referre illi gratiā tam longo spacio nō potuit. In illis respectū. Iste populo praesideat, nō quia scit aut pōt, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, aspectu foedus, & ornāmēta sua traditurus. Iam me homines accusabunt, cecum & temerariū dicent, Nescientē quo loco, quā summis ac excellētissimis debent, ponam. At ego scio, Alio me istud dare, Alio olim debitum soluere. Vnde isti norunt illū gloriā sequētis fugatissimū, eo uultu ad pericula euntē, quo alij ex periculo redeunt, nunq̄ bonū suū a publico distinguētē. Vbi, inquis, iste aut quis est? Vnde uos scitis? apud me iste expensorū acceptorūq; rationes disponūtur. Ego quid cui debeam scio. Alijs post longam diem repono. Alijs in antecessum est. Aut prout occasio, & meā facultas tulit.

Afr. rel pri
uaz.

Ingrato ego aliquando quādā, sed nō propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, utrum gratus sit an ingratus? expectabis donec scias? An dandi Beneficiū tempus nō admittes? Expectare longū est. Nam (ut ait Plato) Difficilis humani animi coniectura est. Non expectare temerariū est, Huic respondebim⁹. Nunquā expectare nos certissimā rerum comprehensionē, quoniā in arduo est ueri exploratio, sed eo ire, qua ducit ueri similitudo. Omne hac uia procedit officium. Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus, Cum omnīū incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandū esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentū, nauiganti portum, militanti uictoriā, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, nō qua ueritas trahit. Expecta, ut nisi bene cessura nō facias, & nisi cōperta ueritate nihil noueris, relicta omni actu uita consistit. Dum ueri similia me in hoc aut in illud impellāt, Nō uerebor beneficiū dare ei quē uerisile erit gratū esse.

Multa, inquit, interuenient propter quā & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat, Fallaces enī sunt rerum species, quib⁹ credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationē regam. His ueritas mihi uestigijs sequēda est. Certiora nō habeo. Hac ut q̄ diligentissime estimē operā dabo, nec cito illis assentiar. Sic em̄ in praelio pōt accidere, ut telum meū in cōmittōnē manus dirigat, aliquo errore decepta, & hosti tanq̄ meo parca, Sed hoc & raro accidet, & nō uitio meo, cuius ppositum est hostē ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, nō dabo beneficiū. At obrepit, At imposuit. Nulla hic culpa tribuētis est, quia tanq̄ grato dedi, Si pmiseris, inquit, te daturū beneficiū, & postea ingrātū esse scieris, das bis an nō? Si facies sciens, peccas, das enī cui nō debes dare, si negas, & hoc modo peccas, quia nō das ei, cui pmisisti. Conscientia nostra hoc loco titubat, & illud superbū promissum, nunq̄ sapientē facti sui pœnitere, nec unq̄ emendare qd fecerit, nec mutare cōsiliū. Non mutat sapiens cōsiliū, omnib⁹ his manētibus quā erant, cū sumeret. Ideo nullum, unq̄ pœnitentia subiit, quia nihil melius illo tēpore fieri potuit, q̄ quid factum est. Nihil melius constitui, q̄ quid constitutū est. Ceterū ad omīa cū exceptione uenit, si nihil inciderit qd impediāt, ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionē accidere, quia praesumit animo posse aliquid interuenire, qd destinata prohibeat. Imprudentium ista

dentium ista fiducia est, fortunā sibi spondere. Sapiens autē utrāq; partē eius cogitat. Scit quantū liceat errori, q̄ incerta sint humana, q̄ multa consilijs obstant. Ancipitem rerum ac lubricam sortē suspensus sequitur, & consilijs certis incertos euentus. Exceptio autē, sine qua nihil destinat, nihil ingreditur, & hic illum tuetur.

Promisi beneficiū nisi siquid incidisset, quare nō deberem dare? Quid enim si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisq; faciat, quod ego me amico meo facturū promiserā. pmisi tibi filiam in matrimoniu, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo cōnubium. Eadem res me defendit, quā uetat. Tunc fidem fallam. Tunc incōstantiā crimen audiā, si cum omnia eadē sint, quā erant, promittente me, non prāstitero, pmissum. Alioquin quicq; mutat, libertatē facit de integro consulendi, & me fide liberat. Promisi aduocationē, postea apparuit illa causa prāiudiciū in patrē meū quari. Promisi me peregre una exiturū, sed iter infestari latrocinijs nunciā. In rem prāsente uenturus fui, sed iter æger fili⁹ & puerpera uxor tenet. Oīa esse debent quā fuerūt cū pmitterē ut pmittentis fidē teneā. Quā autē maior fieri mutatio pōt, q̄ si te malū uirū & ingrātū cōperi. Quod tanq; digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoq; causam habebō deceptus.

Inspiciam tamen, & quantū sit de quo agitur. Dabit mihi consiliū promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo. Nō quia dignus es, sed quia promisi. Nec tanq; munus dabo, sed uerba mea redimā, & aurē mihi peruellam. Damno castigabo pmittentis temeritatem. Ecce ut doleat tibi, ut postea consideratius loquaris, quod dicere solemus, Ignarium dabo. Si maius erit, non cōmittam (quēadmodum Mæcenas ait) ut sextertio centies obiurgat⁹ sim. Interesse em̄ utrūq; comparabo. Est aliquid in eo quod promiseris perseuerare. Est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamē quantū est attendendū. Si leue, cōniueamus. Si uero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, q̄ semper, quare dederim. Totum in eo est, quando promisi mea uerba taxentur. Non tantum quod temere promisi retinebo, sed quod nō recte dedi repetam. Demens est qui prāstat errori.

Fortē. in auxilium.

Philippus Macedonū rex habebat militē manu fortē, cuius in multis expeditionibus utilē expertus operam, subinde ex prāda aliquid illi uirtutis causa donauerat, & hominē uenalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdā Macedonis expulsus est. Quod ut Macedoni illi nunciātū est. Accurrit, spiritum eius recollegit, in uillam illum suā transtulit, lectulo suo cessit, effectumq; semianimē recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, uaticino instruxit, subinde dicentē. Gratiam tibi referam, uideri tantum mihi Imperatori meū contingat. Narrauit Philippo naufragiū suum, auxilium tacuit, & protinus petijt, ut sibi prādia donaret. Ille quidē erat hospes eius, is ipse a quo receptus, a quo sanat⁹. Multa interim reges in bello præsertim, opertis oculis donāt. Non sufficit homo iustus tot armatis cupiditatib⁹. Non potest quisq; eodem tempore, & bonū uirum, & bonum ducem agere. Quomodo tot milia hominū insatiabilia satiabuntur? Quid habebunt, si suum quisq; habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illū induci in bona quā petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, nō ut rusticus iniuriā tacitus tulit, contentus qd non & ipse donatus esset. Sed Philippo epistolam scriptam, ac liberaliter scripsit quā accepta itā exarsit, ut statim Pausaniā mandaret, ut bona priori domino restitueret. Caterū improbisimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingrātū hospitē testantia. Dignus quidē fuit, cui nō inscriberent illæ literæ, sed inculperent, qui hospitē suū nudo & naufrago simile in id in quo iacuerat ipse littus impulerat. Quid uidebimus q̄s modus pœnæ seruādu fuit? Auferendū utiq; fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autē pœna eius moueret, qui id cōmiserat, p quo nemo misereri misericors posset.

Dabit tibi Philippus quia pmisit, etiā si nō debet, etiā si iniuriā factur⁹, etiā si scelus factur⁹ est, etiā si uno facto pclusurus est naufragijs littora. Non est leuitas a cognito & dānato errore discedere, & ingenuē fatendū est. Aliud putauī, deceptus sum. Hac uero superbæ stultitiæ perseueratiā est. Quid semel dixerim, quaecumq; est, fixum ratumq; sit, non est turpe cum re mutare consilium. Age si Philippus possessorem illum eorum littorū reliquisset, quā naufragio cōperat

nōne om̃ibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, & literas istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferri. Ostende q̃ sacra res sit mensa hospitalis. Præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista cōstitutio sit rata, q̃ si etiā illam in æs incidissem.

Quare ergo Zeno noster, cum quingentos denarios mutuos cuidam promississet, & ipse illum parum idoneum comperisset, amicis suadētibus ne daret, perseverauit credere? Quia pmiserat primum. Alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ etiā malæ creditæ exactio est. Et appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionē feram. Beneficiū & totū perit, & statim. Præterea hoc mali uiri est, illud mali patrissimiliæ. Deinde nec Zeno quidē, si maior fuisset summa, credere pseuerasset. Quingenti denarij sunt, illud (quod dici solet) in morbo consumat, fuit tanti non reuocare promissum suum. Ad cenā quia promisi ibo, etiā si frigus erit, non quidem si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quāuis non concoxerim, sed non si febricitauero. ad sponsū descendā quia pmisi, sed non si spondere me incertum uidebis, si fisco obligabis. subest inquā tacita exceptio, si potero si debebo. Si hæc ita erunt, effice ut idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterē. Destituere leuitas non erit si aliquid interuenit noui. Quid miraris cum conditio promittentis mutata, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia presta, & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in om̃es datur actio. Deferentem uis maior excusat.

Idem etiā illa in quæstione responsum existima, an om̃imodo referenda sit gratia, & an beneficium utiq; reddendum sit, animum præstare gratum debeo. Cæterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas. Aliquando felicitas eius cui debeo. Quid em̃ regi, quid pauperi, quid diuiti reddam? utiq; quidam recipere beneficium iniuriā iudicent, & beneficia subinde alijs beneficijs onerent. Quid amplius in horum personam possum q̃ uelle? Nec ideo enim beneficium nouum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter q̃ dabitur, & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiā. Qui noua accipere non uult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. Quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas, ille præstitit mihi, nempe cum occasione haberet, cum facultatem. Refert utrum bonus uir est, an malus. Apud bonū uirum, bonā causam habeo. Apud malum non ago. Nec illud quidem existimo faciendū, ut referre gratiam, etiā inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod uolens acceperis nolenti reddere. Quidam cum aliquod illis missum est munusculū, subinde aliud intempestiue remittunt, & nihil se debere testantur. Reijciendi sunt, pignus est protinus aliud inuicē mittere, & munus munere expungere. Aliquādo & non reddā beneficiū cum possim, quādo plus mihi detractus ero, q̃ illi collaturus, si ille non erit sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito mihi multū accessurum erit. Qui festinat utiq; reddere, nō habet animū grati hois, sed debitoris. Et ut breuiter dicā, q̃ nimis cito cupit soluere, iuitus debet, q̃ inuitus debet, ingratus est.

Quarti libri de Beneficijs finis

LVCII ANNEI SENECAE DE BENEFICIIS LIBER QVINTVS:

In prioribus libris uidebar consummasse ppositum, cū tractassem quēadmodū dandum esset beneficiū, & quēadmodum accipiendum. Hic enim sunt hui⁹ officiij fines. Quid ultra moror? nō seruiō materiæ, sed indulgeo, quæ quo ducit sequenda est, nō quo inuitat. Subinde em̃ nascetur, quo lacessat aliqua dulcedine animū, magis non superuacū q̃ necessariū. Verū quia ita uis, perseueremus, peractis quæ rem continebant, scrutari etiā ea, quæ sunt his cōnexa, uerum nō coherencia, quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ precium nec tamē perdit operam. Tibi autem hominum natura optimo, & ad beneficia propenso Liberalis Eburti, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem unq̃ uidi tam benignum, etiā leuissimorū officiorum æstimatōrē. Iam bonitas tua eo usq; plapsa est, ut tibi dari putes beneficiū, qd ulli datur. Paratus es, ne quē beneficij poeniteat, p ingratum dependere. Ipse usq;

† At. expun/
gore,

re. Ipse usq; eo abes ab omni iactatione, usq; eo statim exonerare cupis quos obligas, ut quicquid in aliquem confers, uelis uideri non præstare, sed reddere. Ideoq; plenius ad te sic data reuertuntur. Nam feræ sequuntur beneficia non reposcentem. Et ut gloria fugientes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratos licet. Per te uero non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, ultro repetant, Nec recusabis conferre alia, & suspensis dissimulatisq; plura ac maiora adiacere. Propositum optimi uiri, & ingentis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipit. Succumbunt uicia uirtutibus, si illa cum cito odisse præparauerit.

Illud utiq; unice tibi placet, uelut magnifice dictum. Turpe est beneficiis uinci, quod an sit uerum, non imerito quæri solet, longeque aliud est, quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non proicias, & uictus quoque uelis uincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt uires, easdem facultates, eandem fortunam, quæ optimorum quoque consiliorum dumtaxat exitus temperat. Voluntas ipsa rectum petens laudanda est, etiam si illa alius gradu uelociori antecessit. Non ut in certaminibus ad spectaculum aditis meliorem palma declarat (quãquam in illis quoque sæpe deteriore prætulit casus) ubi de officio agitur, quod uterque a sua parte esse quam plenissime cupit, si alter plus potuit, & ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi quantum conatus est, fortuna promisit. Alter autem uoluntate (parum est) etiam si minora quam accepit reddidit, aut omnia non redidit, sed uult reddere ex toto, in hoc intentus est animo, in hoc uictus est, tantum qui in armis moritur, quem occidere facilius hostis potuit, quam auertere. Quod ipse existimas, id accidere uiro bono non potest, ut uincatur. Nunquam enim succumbet, nunquam renunciabit, ad ultimum usque diem uitæ stabit paratus, & in hac statione morietur, Magna se accepisse præ se ferens, paria uoluisse.

Macedonij uetant suos pancratios cestu decernere, Ibi inferiorem ostendit uicti confessio. Cursor metam prior contingit, uelocitate illum non animo antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum inuictos esse lacedæmonij ciues suos magno aestimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus uictorem facit non iudex, nec per se ipse exitus, sed uox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, uirtus ac bona uoluntas omnibus prestat, ne unquam uincantur. Quoniamquidem etiam inter superantia animus inuictus est. Ideo nemo. CCC. Fabios uictos dicit, sed occisos, Et regulus captus est a Poenis non uictus. Et quisquis alius seuientis fortunæ ui ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficiis idem est. Plura aliquis accepit, maiora, frequentiora, non tamen uictus est. Beneficia fortasse beneficiis uicta sunt, si inter se data & accepta compares, Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se aestimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cum alter multis uulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter uideatur inferior.

Ergo nemo uinci potest beneficiis. Scit debere, si uult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic quam diu in hoc permanet, quam diu tenet uoluntatem, gratum animum signis approbat. Quid interest ab utra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes, at ego tantum accipere possum. Tecum stat fortuna. Mecum bona uoluntas. Tamen tam par tibi sum, quam multis armatissimis nudus, aut leuiter armatus. Nemo itaque beneficiis uincitur, quia tam gratus est quisque, quam uoluit. Nam si turpe est beneficiis uinci, non oportet a præpotentibus uiris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, a regibus, quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subditi cupiditate, qui uix ulla humanis desideriis contenti, quibus nihil potest præstare fortuna. Necesse est a Socrate uincari beneficiis. Necesse est a Diogene, qui per medias macedonum gazas nudus incessit, calcatis regibus

calcatis regijs opibus. Nonne ille tunc merito & sibi & ceteris quibus ad dispiciendam ueritatem nō erat obfusa caligo, supra eum eminere uisus est, infra quē omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, q̄ quod ille posset dare.

Non est turpe ab his uinci. Neq̄ enim minus fortis sum, si cum iuulnerabili me hoste committis. Nec ideo ignis minus urere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis. Nec ideo ferrum secandi uim perdidit, si non recipiens ictū lapis solidus, inuicta aduersus dura naturā diuidendus est. Idem tibi de hoīe grato respondeo. Non turpiter uincitur beneficijs, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunā magnitudo, aut eximia uirtus aditum redituris ad se beneficijs clausit. A parentibus fere uincimur. Nam tam diu illos odio habemus, q̄ diu graues iudicamus, & q̄ diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam aetas aliquid prudentiā collegit, & apparere cōp̄it, propter illa ipsa eos amari a nobis debere, propter quā non amabantur Admonitiones, seueritatem, & inconsultā adolescentiā diligentem custodiam, rapiuntur a nobis. Paucos usq̄ ad uerum fructum a liberis percipiendum perduxit aetas. Ceteri liberos onere senserunt. Non est turpe uinci beneficijs a parente. Quid ni non sit turpe, cum a nullo turpe sit? Quibusdam em̄ & pares & impares sumus. Pares animo, quē solum illi exigunt, quem nos solum p̄mittimus. Impares fortuna, quā sicui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanq̄ uicto erubescendum est. Non est turpe non assequi, dummodo sequaris. Sape necesse est ante alia beneficia petamus, q̄ priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebamus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus, sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos tamen nec uincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quā non sunt in nostra potestate.

*

Alexander Macedonum rex gloriari solebat, a nullo se beneficijs uictum. Nō est quo minus animis macedonas, & grācos, & carras, & perlas, & nationes districtas sine exercitu suscipiat, ne hoc sibi prestitisse regnum, a Thraciā angulo porrectum usq̄ ad litus incogniti maris iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo uictus est. Quid ni uictus sit illo die, quo homo supra mensuram humanā superbiā tumens, uidit aliquem, cui nec dare quicq̄ posset nec eripere? Archelaus rex Socratē rogauit, ut ad se ueniret, dixisse Socrates traditur. Nolle ad eum uenire a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum in ipsius potestate erat non accipere. Deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod utiq̄ ille non erat Socrati redditurus. Etiam nunc Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? Et quid tantum erat accepturus quātum dabat, si ostendisset hominem uitā ac mortis peritum, utriusq̄ fines tenentem? Si regem in luce media errantem ad rerum naturam admisisset, usq̄ eo eius ignarum, ut quo die solis defectio fuit, regiam clauderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem e latebris suis extraxisset & bonum animum habere iussisset, dicens. Non est ista solis defectio, sed duorum syderum coitus, cum luna humiliore currens uia, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit. Quā modo partes suas exiguas, si in transcurso strinxit, obducit. Modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit, modo exclusit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasq̄ media successit. Sed iam ista sydera, huc & illo deducet uelocitas sua. Iam recipient diem terrā, & hic ibit ordo per sacula, dispositosq̄ ac p̄dictos dies habent, quibus sol interkursu lunā uetetur omnes radios effundere. Paulum expecta iam emerget, iam istam uelut nubem relinquet. Iam exolutus impedimenti, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao ferre non posset, si illum negare docuisset; parum scilicet magnum beneficium a Socrate accipiebat, si illud dare potuisset Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit? Ut facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentium. Maluit illi uasre negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset

Forte. filium

cui nō posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollit. Timuit ne quid indignū Socrate acciperet. Dicit aliquis, negasset, si nollit. Sed instigasset in se regem insolentē, & omnia sua magno æstimari uolentē. Nihil ad rem pertinet utrum dare aliquid Regi nolis, an accipere a Rege. In æquo utranq; ponit repullam. Et superbo fastidiū acerbius est, q̃ nō timeri. Vis scire quid uere noluerit? Noluīt ire ad uoluntariā feruitutē is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

S Atis (ut existimo) hanc partem tractauim⁹, an turpe esset beneficijs uinci, quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsis beneficium dare. Manifestum enim fuisset, nō esse turpe a seipso uinci. Atqui apud stoicos quosdam, & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat referre sibi gratiam, qd ut uideretur quærendū, illa fecerūt. Solemus dicere, gratias mihi ago, & de nullo quæri possum alio, quam de me. Ego mihi irascor, & ego a me poenas exigam, & odi me. Multa præterea huiusmodi per quæ unusquisq; de se tanq; de altero loquitur. Si nocere inquit mihi possum, quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulisset beneficia uocarentur, quare si in me contuli non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem, quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, q̃ in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & fui negligentem. Tam alieni corporis leno male audit, q̃ sui. Nempe repræhēditur assentator, & aliena subsequens uerba, paratus ad falsa laudator, Non minus placens sibi, & se suspiciens, & ut ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant inuisa sunt, sed cum in se retorquētur. Quem magis admiraberis, q̃ qui imperat sibi, q̃ qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras impatientesq; alieni arbitrio regere, q̃ animū suum continere & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit, quare Socrates non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait. Quod tibi deerit, a teipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus. Sine tu, loquar mecū, & ego tibi aurem peruellam. Quæ si uera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic gratias agere. Quomodo obiurgare se, sic & laudare, quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium contraria sunt. Si de aliquo dicimus. Iniuriam sibi fecit, poterimus dicere, & beneficiū sibi dedit. Natura sibi dedit. Natura prius est, ut quis debeat, deinde ut gratiam referat. Debitor nō est sine creditore, non magis q̃ maritus sine uxore, aut sine filio pater.

Aurem per
uellere.

A Lquis dare debet, ut aliquis accipiat. Non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quāuis corpus suū moueat & transferat, quomodo nemo quāuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur. Nec statuam sibi tanq; patrono suo ponit. Quomodo si æger cum cura sua conualuit, mercedem a se non exigit. Sic in omni negotio, etiam cum aliquis probe fecerit, non tamen debet referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Ut concedā aliquem dare sibi beneficium, dum dat, & recipit. Ut concedam aliquem a se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) uersura fit & uelut lusorium nomē stat, transit. Neq; enim alius dat q̃ qui accipit, sed unus atq; idem. Hoc uerbum debere, non habet nisi inter duos locum. Quomodo ergo in uno consistit, qui se obligando liberat? Ut in orbe ac pila, nihil est imum, nihil summū, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriunt, Omnia quomodocunq; ierint, in idem reuertuntur, ita in homine existima fieri, cum illū in multa mutaueris. Vnus est, cæcidit se. Iniuriarum cum quo agat, non habet. Alligauit & clausit, de ui nō tenetur. Beneficiū sibi dedit, protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicit perdere, quia quicquid illi auellitur, ad illam redit. nec perire quicq; potest, quod quo excedat non habet, sed eodem reuoluitur, unde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum, huic propositæ quæstioni? dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium, habet illud, qui dedit. Puta te recipere nolle, apud te est, anteq; redditur. Nō potes quicq; amittere. Quia quod detrahatur, nihilominus tibi acquirit. Intra te ipsum orbis agitur, accipiendo das, dando accipis.

Beneficiū, inquit,

Beneficium, inquit, sibi dare oportet, ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, a qua ad charitatem sui compositus est. Vnde illi summa cura est nocitura uitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat, nec clemens, qui sibi ignoscit, nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod alijs præstare liberalitas est, clementia, misericordia, sibi præstare natura est. Beneficium res uoluntaria est, at prodesse sibi necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis unquam laudatus est, quod sibi ipsi fuisset auxilium? quod se eripuisset latronibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium. Nemo sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat. Inuenire beneficiorum suorum non potest numerum. Quando ergo gratiam referet? cum per hoc ipsum, quo gratiam referet, beneficium dat? Quomodo enim discernere poteris utrum det sibi beneficium an reddat. Cum intra eundem hominem res geratur? Liberaui me periculo, beneficium mihi dedi. Iterum me periculo libero, do beneficium an reddo? Deinde ut primum illud concedam dare nos beneficium nobis, quod sequitur non concedam. Nam etiam si damus, non debemus, quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo nisi alteri. Reddit nemo, nisi alteri. Id intra unum non potest fieri, quod totiens duos exigit.

Venditio.

Beneficium est prestitisse aliquid utiliter. Verbum autem prestitisse ad alios spectat. Nunquid non demens uidebitur, qui aliquid uendidisse sibi se dicet? quia uenditio alienatio est, & rei suæ iurisque sui in alium translatio. Atqui quæ admodum uendere, sic dare aliquid, a se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit, quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in uno coeunt, ut idem sit dare, & accipere. Sed etiam nunc multum interest, inter dare & accipere. Quid nunc? cum ex diuerso ista uerba posita sunt. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulo ante dicebam quædam ad alios pertinere, & sic esse formata, ut tota significatio illorum discedat a nobis. Frater sum alterius. Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur, quod iungitur, sine altero non est. Sic & quod datur, sine altero non est, & beneficium sine altero non est. Idem ipso uocabulo apparet, in quo hoc continetur benefecisse. Nemo autem sibi benefacit, non magis quam sibi fauet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet persequi. Quid? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cum sint honesta, pulcherrima, summæ uirtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona fides colitur. Num quis ergo dicitur sibi fidem prestitisse?

Venio nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impedere, sicut qui soluit pecuniâ. Nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium a se accepit. Beneficium & gratiæ relatio ultro citroque ire debent. Intra unum hominem non est uicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, a quo consecutus est aliquid. Qui sibi gratiam refert, prodest sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? qui gratiam refert, sibi prodest. Et quis unquam ingratus hoc noluit facere? imo quis non ingratus fuit, ut hoc faceret. Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos, & ut actum nostrum comprobemus, gratias agentium uerbis abutimur. Beneficium est, quod potest, & cum datum est, non reddi. Qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit. Ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri ut aliquis prodesset, utilitatis interim suæ oblitus est, quod alteri dedit ablaturus sibi. Hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare socialis res est. Aliquem conciliat, aliquem obligat, sibi dare non est socialis res. Neminem conciliat, neminem obligat, neminem in-

nem in spem inducit, ut dicat, Hic homo colendus est, illi beneficium dedi, dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua causa dat, sed eius cui dat. Is qui sibi beneficiū dat, sua causa dat. Non est ergo beneficium.

Videor tibi iam illud quod in principio dixeram mentitus. Dicis me abesse ab eo, qui operæ precium facit, immo totam operam bona fide perdere. Expecta etiā hoc uerius dices, simul ac te ad has latebras perduxero, a quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, q̃ ut eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere, quos ipse ut solueres feceris. Sed quemadmodū quædam in oblectamentū, ac iocum, sic alligantur, ut eorum solutio imperito difficilis sit. Quæ illi, qui implicuit sine ullo negotio separat, quia cōmissuras eorum & moras nouit. Nihilominus illa habent aliquam uoluptatem. Tentāt enim acumen animorum, & intentionem excitant. Ita hæc quæ uidentur callida & insidiosa, securitatem, torporem, ac segniciem, ingenijs adferunt, quibus modo campus in quo uagatur, sternendus est, modo crebri aliquid & confragrosi obijciendum, per quod erepant & sollicitè uestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. Id sic colligitur, Beneficium est quod prodest, prodesse autem nemo homini malo potest, ut dicitis Stoici, ergo beneficium non accipit malus, itaq; nec ingratus est. Quomodo etiam nūc beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est, ergo nec beneficium, quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. Et ideo nō fit ingratus. Etiam nunc ut dicitis, Bonus uir omnia recte facit. Si omnia recte facit, ingratus esse nō potest. Malo uiro beneficium nemo dare potest. Bonus beneficium reddit, malus nō accipit. Quod si est, nec bonus quisq; ingratus est, nec malus. Ita ingratus in rerum natura est nemo. Et hoc inane, Vnum est apud nos, bonum honestum. Id peruenire ad malum non potest. Desinit enim malus esse, si ad illum uirtus intrauerit. Quādiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest. Quia bona malaq; dissentiant, nec in unum eunt. Ideo nemo illi prodest. Quia quicquid ad illū peruenit, id paruo usu corrumpit. Quē admodum stomachus morbo uitiatus, & colligens labem, quoscunq; accepit cibos mitit, & omne alimentum in causam doloris trahit. Ita animus cæcus, quicquid illi cōmiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaq; opulentissimisq; plurimū æstus subest, minusq; se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuantur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod profit, immo nihil quod non noceat. Quæcūq; enim illis contigerunt, in naturam suam uertunt, & extra speciosa profuturaq; si meliori darentur, illis pestifera sunt, ideo nec beneficiū dare possunt, quoniam nemo pōt, quod nō habet dare. Hic benefaciendi uoluntate caret.

Sed quis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficijs similia sint, quibus non redditus ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corpis, sunt fortunæ. Illa animi bona a stulto ac malo submouentur. Ad hæc admittitur, quæ accipere potest, & debet reddere, & si non reddit, ingratus est. Non hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoq; qui felicitatis humanæ longe lateq; terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. Hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaq; beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem, cōmoda tamen illa esse, & expetenda non negamus. Hæc & uiro bono dare malus potest, & accipere a bono, ut pecuniam, uestem, honores, & uitam. Quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum uocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium. Quædam etiā si uera non sunt, propter similitudinem eodem uocabulo comprehensa sunt. Sic parapsidem & argenteam & auream dicimus. Sic illiteratum non ex toto rudem, sed ad literas altiores non perductum. Sic qui male uestitum & pannosum uidit, nudum se uidisse dicit. Beneficia ista non sunt, habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tãq; beneficia, sic & ille tanq; ingratus est, non ingratus. Falsum est, quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita qui uiri boni spem fefellit, tam ingratus, q̃ ueneficus, qui saporem cum uenenum crederet, miscuit.

Cleantes uehemētius ait, licet, inquit, beneficium nō sit quod accipit, ipse tamen ingratus est, quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est etiam ante
e recte manus

tall recti

Longe lateq;

Illiteratus

Latro

teq; manus inquinet, qui ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atq; interficiendi uoluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, si non incipit. Ipsum quod accipit beneficium non erat, sed uocabatur. Sacrilegi dant poenas, quibus nemo usq; ad coelos porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisq;, cum malo dari beneficium non possit: ea scilicet ratione, quia accipiet ab illo aliquid ex his, quae apud imperitios sunt, cui tamē & si malus est, ipse quoq; in simili materia gratus esse debebit, & illa q; liacunq; sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienū habere dicitur, & qui aureos debet, & q coriū forma publica percussus, quale apud Lacedaemonios fuit, qd usum numeratae pecuniae praestat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolue.

Quid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemq; materiā deduci magnitudo nominis clari debeat, ad nos pertinet, sed ad alios spectat. Verum uos ad speciem ueri componite animū, & dum honestum dicitis, quicquid est id, qd nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per uos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (ut dicimus) omnes stulti mali sunt.

Qui autem habet uitium unum, habet omnia. Omnes autem stulti & mali sunt. Omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo, non undiq; humano generi conuitium fit, nō publica quarela est beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inuicem pessime mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmuratiōem putes, pro pessimo prauoq; numerantium, quicquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio quae nam non ex philosophorum domo clamat ex medio conuentu, populos gētesq; damnatura uox mittitur. Non hospes ab hospite tutus. Non focer a genero, fratrum quoq; gratia rara ē. Imminet exitio uir coniugis, illa mariti. Hoc iā amplius est. Beneficia in scelus uersa sunt, & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac uenenis beneficia sequimur. Ipsi patriae manus asferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depressio loco putat stare, quisquis non supra rempublicā stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria concio est. Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos. Aras, focos, penates, armis incendite. Qui ne triūphaturi quidem intrare urbem iniussu senatus deberetis, quibusq; exercitum uictorem reducentibus cursa extra muros praberetur, nunc ciuib; caesis, perfusi cruore cognato, urbem subrectis intrate uexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille uictor, pacatorq; gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obfessus, aquilas suas horreat.

Ingratus est Coriolanus, sero & post sceleris poenitentiam pius, posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catelina, parum est illi capere patriam, nisi euerteret, nisi Allobrogum in illam cohortem imiserit, transalpes accitus hostis, uetera & ingenua odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persoluerint. Ingratus. C. Marius, ad consulatum a Gallia perductus, qui nisi cymbricis caedibus omnia funera aquauerit, nisi ciuili exiliū, & trucidati omnis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam, ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus. L. Sylla, qui patriā durioribus remedijs q; pericula erant, sanauit. Qui cum a praenestina arce usq; ad collinam portā per sanguinē humanū incessisset, alia addidit in urbe praelia, alias caedes, legiones duas, quod crudele est, post uictoriam, quod nefas, post fidem, in angulo congestas contrucidauit, & proscriptionē cōmentus est. Dñ magni, ut qui ciuem Romanū occidisset, impunitatem, & pecuniā tantū non, ciuis causa acciperet. Ingratus. Q. Pompeius, qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte imaturus inuaserat, hanc gratiā reipublicae reddidit, ut in possessionē eius alios induceret, quasi potentiae suae detractus inuidiam, si qd nulli licere debebat, pluribus licuisset. Dum extraordinaria concupiscit imperia. Dū prouineias ut eligat, distribuit, dum ita triumphis. R. P. diuidit, ut tamen in sua domo duae partes essent. Eo rediit. R. P. ut saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ipse Pompeij hostis ac uictor, a Gallia Germaniacq; bellum in urbem circumegit, & ille plæbicola, ille popularis, castra in circo flamineo posuit, propius q; Porcennae fuerant. Temperauit fidem, ius, crudelitatem uictoriae, quod dicere solebat, praestitit. Neminem occidit, nisi armatū. Quid

matum. Quid ergo est? Cateri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquid abiecerunt. Hic gladium cito condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius, Indicatore suum quem iure caelum pronunciauit, interfectoremque eius, in prouincias & imperia dimittet. Patriam uero proscriptionibus, incursionibus, bellis, laceratam post tot mala destinauit, ne Romanis quidem regibus, Vtiq; Athenis, Rhodisque & plarisque urbibus claris, ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet. *

De ingratitudine urbis Romanæ, contra bonos ciues.

DEfficiet me dies enumeratorem ingratos, usque in ultima patriæ exitia. Aequè immensum erit, si percurrere cœpero. Ipsa respublica quæ ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit, quæque non minus sæpe peccauerit, quæ in ipsam peccatum est. Camillum in exilium milit, Scipionem dimisit, exulauit post Catelinam Cicerò diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid uictor Catelina fecisset, Rutilius innocentiae precium tulit. In Asia latenti Catoni populus Romanus præturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publice sumus, se quisque interroget. Nemo non aliquem queritur ingratus. Atqui non potest fieri, ut omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum, quantum & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui uidentur audaces. Adhuc, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quod irascaris. Ignosce illis. Omnes insanunt. Nolo te ad incerta reuocare, ut dicam, quæ ingrata sit uide iuuentus. Quis non patri suo supremum diem, ut innocens sit optat: ut moderatus, expectat: ut pius, cogitat? Quotus quisque uxoris optimæ mortem timet, ut non computet? Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficii ultra res proximas memoria durauit? Illud in confesso est. Quis sine quærela moritur? Quis extremo die dicere audet, uixi & quæ dederat cursum fortuna peregi? Quis non recusans? Quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum præfato tempore. Semp pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita non esse summum bonum in tempore. Quantumcunque est, boni consules, ut prolongetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem. Quoniam mora non fit beator uita, sed longior. Quanto satius est gratum aduersus perceptas uoluntates, non aliorum annos computare, sed suos benigne aestimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit deus. Hoc satis est, Potuit plus, sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt, grati etiam aduersus eos, qui nostris præstiterunt.

IN infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & nostris. Itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri eius dat. Primum de quo uado ad quem currit, quero. Deinde illud utique mihi determinari uolo, si & patri beneficium datur, *

Nunquid & fratri? Nunquid & patruo? Nunquid auo? Nunquid uxori, & socero? Dic mihi, ubi debeam desinere, quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dederò. Si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat exerceperò, tibi beneficium dabo. Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo. Si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum.

DIssimilia ponis exempla, quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dedit, nec dat, sed mihi, & qui domum meam quo minus ruat, fulcit, præstat mihi. Ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri uult. Idem de seruo dicam, mei mancipij res est, mihi seruatur. Ideo ego pro illo debeo, filius ipse beneficii causa pax est. Itaque ille accipit. Ego beneficio lator, contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere te non putas, respondeas mihi, Filij bona ualitudo, felicitas, patrimoniū, pertinet ad patrem? Felicius futurus est, si saluum habuerit filium, infelicius si amiserit. Quid ego? Qui & felicius fit a me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non inquit, quædam in alios enim conferuntur, sed ad nos usque permaneant. Ab eo autem exigere quicquid debet, in quem confertur. Sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quæ ad me illa aliquo modo uenerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non queritur, quo beneficium ab eo

cui datum est transferatur, sed ubi primo collocetur. A reo tibi ipso & a capite repetitio est. Quid ergo oro te, nō dicis, filium mihi donasti, & si hic perisset, uicturus non fui? Pro eius uita beneficium non debes, cuius uitam tuā præsers, etiam nunc cum filium tuū seruauai, ad genua procumbis, Dñs uota soluis, tanq̃ ipse seruatus, illæ uoces exeunt tibi. Nihil mea interest, an me seruaueris, duos seruasti, immo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. Quia & si filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia uolo me offerre tibi debitorem uoluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius uoluptas, summa utilitas, & orbitatis grauissimū uulnus effugi. Non quaritur nūc an profueris mihi, sed an beneficium dederis. Prodest enim & animal, & lapis, & herba, nec tamen beneficium dant, quod nunq̃ datur, nisi a uolente. Tu autem nō uis patri, sed filio dare. Et interim ne nosti quidem patrem. Itaq̃ cum dixeris, patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? Contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitauī. Et quid, quod aliquando euenit, ut patrem oderis, filiū serues, beneficium ei uideberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed ut dialogorum alternatione seposita, tanq̃ iuriconsultus respondeam. Mens spectanda est dantis, beneficium enim dedit, cui datum uoluit. Si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium, sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur si tamen occasionem habuerit, uolet & ipse præstare aliquid, non tanq̃ præstādi necessitatem habeat, nec soluendi, sed tanq̃ incipiendi causam. Repeti a patre beneficium non debet. Siquid pro hoc benigne facit, iustus, non gratus est. Nam illud finire non potest, si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplicabilis subit, cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quæri, Fratres duo dissident, si alterum seruo, an dem beneficium ei, qui fratrem inuisum non perisse moleste laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit, etiam inuito pdesse, Sicut nō dedit beneficium, qui inuitus profuit.

Beneficium, inquit, uocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & urere ut sanes, & uinculis coercere. Non est spectandum an dolere aliquis beneficio accepto, sed an gaudere debeat. Non est malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium odit & accepit, si modo id prodest, si is qui dabat, ut prodesset dedit, nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum hoc in contrarium uerte. Odit fratrem suū, quem illi expedit habere. Hunc occidi, non est beneficium, quous ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria. Vide prodest aliqua res, & ideo beneficium est. Nocet, & ideo nō est beneficium. Ecce, quod nec proffit, nec noceat, dabo, & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine examinem inueni, corpus eius sepeliui, nec illi profui (Quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio, quid enim per hoc cōmodi accessit illi? dicam quid consecutus sit. Officio solēni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare uoluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadaver absconderem. Sed si corpus agnouī, si filium, tunc hoc præstare me cogitauī, aut si terram ignoto mortuo inieci, nullum in hoc habeo huius officij debitorem in publicum. Humanus dicit aliquis, quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tanq̃ repetiturus aliquando? sunt qui nunq̃ iudicant esse repetendū. Et has causas afferunt, indignus etiam repenti non reddet, Dignus etiā per se referet. Præterea si bono uiro dedisti, specta ne iniuriam illi facias appellando, tanq̃ non fuisset sua sponte redditurus. Si malo uiro dedisti, flere beneficium ueto, ne corumpas creditum faciendo. Præterea lex quod non iussit repeti, uetuit. Verba sunt ista q̃ diu me nihil urget, q̃ diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium q̃ repetam. Sed si de salute liberorū agitur, si in periculū uxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiā quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis

hominis ingrati, nouissime recipiendi beneficij necessitas, repetendi uerecundiam uincet. Deinde cum bono uiro beneficium do, sic do, tanq̃ nūq̃ repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exire, uetuit.

MVita legē non habēt, nec actionē. Atqui cōsuetudo uitæ humanæ lege oī ualētior dat aditū. Nulla lex iubet amicorū secreta non eloq̃. Nulla lex fidē etiā inimico præstare. Quæ lex ad id præstādū nos qđ alicui p̃misimus alligat? Nulla. Querar tamen cū eo, qui arcanū sermonē non continuerit, & fidē datā, nec seruatam indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis, minime. Non em̃ exigo, sed repeto, & ne repeto qđē, sed admoneo. Nā ultima quoq̃ necessitas in hoc aget, ut ad eū ueniā, cū quo diu mihi luctandum sit. Quis tam ingratus est, ut illi nō sit satis admoneri? Eum trāsibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fœnerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, nisi quod pereat. Sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter prateribo, nec ab ullo beneficium repetam, nisi a quo non ablaturus ero, sed recepturus.

Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre, qui nec tam boni sunt q̃ grati, nec tam mali q̃ ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ergo non appellabo, sed cōmonēfaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt. Ignosce, non Mehercule sciui hoc te desyderare, alioquin ultro obtulissēm. Rogo ne me ingratum existimes, meminī quid mihi præstiteris. Hos ergo quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quēcunq̃ potuero, peccare prohibeo. Multo magis amicū, & ne peccet, & ne in me potissimū peccet, alterum illi beneficium do, si illum ingrātū esse non patior, nec dure illi exprobrabo quæ præstiti, sed q̃ potero mollissime, ut potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium. Ipse me repetere intelliget. Aliquādo utar uerbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. Nam desperatum propter hoc quoq̃ nō exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si admonitionis quoq̃ sui sugillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam uero sanabiles, & qui fieri boni possint, si quid illos remorderet, perire patiemur admonitione sublata. Quia & pater filium aliquando correxit, & uxor maritum aberrantem ad se reduxit & amicus languentem amici fidem erexit.

Quidam ut expergiscantur non ferendi, sed cōmonendi sunt. Eodē modo quorundam ad ferendam gratiam fides non cessat, sed languet. Hanc puellamus. Noli munus tuū in iniuriā uertere. Iniuria est enim, si in hoc non repetis, ut ingratus sim. Quid si ignoro, quid desyderes? Quid si occupationibus distractus, & in aliam uocatus occasionem non obseruaui? Ostende mihi quid possim, quid uelis? Quare desperas, anteq̃ tentas? Quare properas & beneficiū & amicum perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? Experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, sine conuītio, sic, ut se redisse in memoriā, non reduci putet.

CAusam dicebat apud diuum Iulium ex ueteranis quidam paulo uiolentior aduersus uicinos suos, & causa premebat. Meministi, inquit, imperator in Hispania talum te torfisse circa Sucronē, cum Cæsar meminisse se dixisset. Meministi quidem sub quadam arbore minimū umbræ spargente, cum uelles residere feruētissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, unica illa arbor eruperat, quandam ex cōmilitonibus penulam suam substrauisse, cum dixisset Cæsar, quid ni meminerim? & quidem siti confectus, qui impeditus ire ad fontem proximū non poteram, repere manibus uolebam, nisi cōmilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potest, inquit, imperator agnoscere illum hominem, aut illam galeā? Cæsar ait, se non posse galeam cognoscere, hominē pulchre posse, & adiecit (puto ob hoc iratus, quod se a cognitione media ad ueterem fabulam adduceret) Tu utiq̃ ille non es. Merito, inquit, Cæsar me nō agnoscis, nam cum hoc factum est, integer eram, postea ad Mundam in acie oculus mihi effusus est, & in capite eiecta ossa. Nā galeam illam si uideres, cognosceres.

deres, cognosceres. Machiara enim Isponia diuisa est. Vetiuit illi exhiberi negociū Cæsaris, & agellos in quibus uicinalis uia, causa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit.

Quid ergo non repeteret beneficium ab imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat, quem fortuna ingens exercitus disponentem, nō patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum & paratum. Ad quod tamen ut resumatur, manus porrigenda est. Repetam itaq; quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, a quo repetam. Tyberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, meministi, anteq̃ plures notas familiaritatis ueteris proferret. Non memini, inquit, quid fuerim, ab hoc q̃ diu non esset repetendum beneficium. Optanda erat obliuio, auersabatur omnium amicorum & æqualium noticiam, & illam solam præsentem fortunam suam aspici, illam solā cogitari, ac narrari uolebat. Inquisitorem habebat ueterem amicum. Magis tempestiue repetendum est beneficium, q̃ petendum. Adhibenda uerborum moderatio, ut nec ingratus possit dissimulare, tacendum & expectandum, si inter sapientes uiueremus, & tamen sapientibus quoq; indicare melius fuisset, quid rerum nostrarū status posceret. Deos, quorum noticiam nulla res effugit rogamus, & illos uota non exorant, sed admonent. Dies quoq; in quam Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiose cultas, quos obsequentes facit, & parce moneri uelle ac posse, secūda uirtus est. Huc illuc franis leuiter motis flectendus est, paucis animus sui rector optimus, proximi sunt, qui admoniti in uiam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine uisu, quod lumen a Dijs immissum ad ministeria sua uocat, instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis uoluntas bona, sed torpet modo delitijs, ac situ, modo officij inscitia. Hanc utilem facere debemus, nec irati relinquere inuito, sed ut magistri patienter ferre offensiones puerorum discentiū, memoriæ labentis. Quæ quæ admodum subiecto uno, aut altero uerbo, ad contextum reddēdæ rationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitio reuocanda est.

Libri Quinti Senecæ De Beneficijs finis.

LVCII ANNEI SENECAE DE BENEFICIIS LIBER SEXTVS.

†aī ca/
pire agā

QUÆDAM Liberalis uirorum optime exercendi tantum ingenij causa quærentur, & semper extra uitam iacent. Quædam & dum quærentur, oblectamenta sunt, & quæ sita usui. Omnium tibi copiam faciam. Tu illa utcumq; tibi uisum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoq; si abire protinus iusseris, non nihil actum erit. Nam etiam quod discere superuacuum est, pdest cognoscere. Ex uultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi. Alia detinebo diutius, alia expellam, & teā perire agam.

Quæstio an beneficium eripi possit.

An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. Non enim res est, sed actio. Quomodo aliud ē munus, aliud ipsa donatio, aliud qui nauigat, aliud nauigatio. Et quamuis ager non sit sine morbo, non tamē idem est ager & morbus. Ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad unūquēq; nostrū beneficium peruenit, illud incorporale est, & ideo irritum nō fit. Materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaq; cum eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit, non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen uixit, qui amisit oculos, tamen uidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne sint, effici potest, ne fuerint, non pōt. Pars autem beneficij & quidem certissima est, quæ fuit. Nōnunq̃ usu beneficij longiore prohibemur. Beneficium quidem ipsum non traditur, licet omnes in hoc uirēs suas natura euocet. Recto illa agere se non licet, potest eripi domus, & pecunia, & mancipiū, & quic

Equid est, in quo hæsit beneficij nomen. Ipsum uero stabile & immotum est. Nulla uis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit. Gregie mihi uidetur. M. Antonius apud Rapirium poetam, cum fortunam suā transeuntem

transeuntem alio uideat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis. Id quoque si citò occupauerit, exclamare. Hoc habeo quodcumque dedi. O quantum habere potuit, si uoluisset. Hæc sunt diuitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ leuitate, uno loco permanituræ, quæ cum maiores fuerint, hoc maiorem habebunt inuidiâ. Quid tanquam tuo parcis? procurator es. Omnia ista quæ nos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci uolunt, & cogunt nostræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine raptæ, uestro defecit, propter quæ classes cruentaturs maria deducitis, propter quæ qualitas urbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna cõparet, propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitia, collegij fœderibus, inter cõtendentes duos terrarum orbis elusus est, non sunt uestra, in depositi causa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostes illa, aut hostis successoris animi inuadet. Quæris, quomodo illa tua facias? dono dando. Cõsule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para. Honestiores illas non solum, sed tutiores factururus, illud quod suspicis, quo te diuitem quoque ac potentem putas, quam diu possides, sub nomine fordido iacet, domus est, seruus est, num mihi sunt, cum donasti beneficium est.

Iact animus

Fateris, inquit, nos aliquando beneficium debere ei, a quo accepimus, ergo eremptum est. Multa sunt propter quæ beneficium dare desinimus, non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit, sed uxorem meam per uim stupro uiolauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam soluit me debito, & si plus læsit, quam ante profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed ulciscendi quarendique libertas fit, ubi in comparatione beneficii præponderauit iniuria, ita non auferetur beneficium, sed uincitur. Quid, non tam duri quidam, etiam scelerati patres sunt, ut illos auersari & euitare, ius fasque sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, qui dederant? minime, sed impietas sequentium temporum commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficii gratia, sed efficitur, non ne habeam, sed ne debeam. Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit, & domum meam incendit, pensatum est creditum damno, nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic, quia aliquid benigne aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliose, crudeliter, & eo loco me posuit, ut proinde liber aduersus eum essem, quasi non accepissem. Vim beneficii sui abstulit, colonum suum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui segete eius procuicauit, qui succidit arbuta, non quia ne recepit, quod pepigerat, sed quia ne recipet effecit. Sed debitori suo creditor saepe damnatur, ubi plus ex alia causa abstulit, quam quod est crediti, non tantum inter creditorem & debitorem iudex, sed qui dicat pecuniam, credidisti. Quid ergo est? pecus abegisti, seruum eius occidisti. Argentum, quod non emeris possides, æstimatione facta debitor discede, qui creditor ueneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confert. Saepè etiam beneficium manet, nec debetur, si secuta est datæ poenitentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si cum daret suspirauit, multum abduxit, perdere se credidit, non donare, si sua causa, aut certe non mea dedit, si non desinit insultare, gloriari, & ubique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeat. Sicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debetur, sed non exiguntur.

Dedisti beneficium, iniuriam postea fecisti. Et beneficio gratia debetur, & iniuriæ ultio. Nec ego illi gratiam debeo. Nec ille mihi poenam. Alter ab altero absoluitur. Cum dicimus, beneficium illi reddidi, non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo reddere. Est enim rem pro re dare. Quid ni cum omnis solutio non idem reddat, sed tantundem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauerimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione, & uerbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere, perdis operam. Quorsus enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ ineptiæ sunt acutæ, qui hæreditatem negant usucapi posse, sed ea quæ in hæreditate sunt, tanquam quicquam aliud sit hæreditas, quam ea quæ in hæreditate sunt, illud mihi potius distinguere, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea ea fecit iniuriam. Vtrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo minus uindicare.

care. Ac ueluti duobus modis separatim respondere, an alterum alteri contribuere, & nihil negocij habere, ut beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim uideo in hoc foro fieri. Quid in uestra schola iuris sit, uos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Confunditur formula, si quis apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit. Et ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

Quæ proposuisti mihi Liberalis exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi, lex legi non miscetur. Vtraque sua uia habet actionem propriam, tam Mehercule quæ depositum, quæ furtum. Beneficium nulli legi subiectum est, me arbitro utitur, licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit, tum pronunciare, utrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis, eundum est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est, ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare, & odisse, & queri, & gratias agere, quod natura non recipit. Potius comparatione facta, inter se beneficij & iniuriæ, uidebo an etiam ultro debeat, quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat uersus, priores literas non tollit, sed abscondit. Sic beneficium superueniens, iniuriam apparere non patitur.

Virtus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere, quomodo tantum mihi extrahis? Huc dirige cursum, littus ama. Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeat aliquid, qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse consiliorum, ut distinctio statim subsecuta ostenderet utrumque queri. An ei deberemus, qui nobis dum non uult, profuit, & an ei qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quæ ut uila in hoc uerba impendenda sint. Et hæc quaestio facile expeditur, & si qua similis huic, moueri potest. Si totiens illo cogitationem nostram couerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quibus tam magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant. Nec quasi Nilus beneficium debere se iudicat, non magis quæ odium, si immodicus superfluxit, tandem recessit. Nec uentus beneficium dat, licet lenis & secundus aspires, nec utilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed uelle. Ideo nec multis animalibus quicquam debetur. Et quæ multos e periculo uelocitas equi rapuit? Et quæ multos aestu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, utrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? Cum uelle defuerit. Quid autem interest utrum me iubeas nauis aut uehiculo, aut lanceæ debere beneficium, an ei, qui æque quæ ista propositum benefaciendi nullum habeat, sed profuit casus?

*** B**eneficium aliquis nesciens profecto accipit nemo a nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit, quomodo quorundam flagellis quartana discussa est, & motus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit. Nec ideo quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est. Sic quidam nobis profunt, dum nolunt, immo, quia nolunt, non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid si pernicioiosa illorum consilia fortuna deflexit in melius? an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset. Sape hostis dum aperte peierat, etiam ueris testibus abrogauit fidem, & reum uelut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa quæ premebat potentia eripuit, & iudices quæ dānaturi erant causa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quibus profuerint. Quia telum quo missum sit, non quo peruenit, queritur. Et beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus, dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & unum testem temere dimittit, causam meam erexit. Non quæro an pro

ro an pro me errauerit, quia contra me uoluit.

Nempe ut gratus sim, uelle debeo idem facere quod ille, ut beneficium daret, debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, a quo in turba calcatus, aut resperfus, aut quo nollet impulsus est? At quid est aliud, quod illū quarela eximat, cum in re sit iniuria, quam t̄ extat nescisse quid faceret, eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicum & inimicum uoluntas facit, q̄ multos militiæ morbus eripuit, quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus uadimonio tenuit, ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamē beneficium debemus, quoniam extra sensum officij casus est, nec inimico cuius nos lis exercuit, dum uexat ac detinet. Nō est beneficium, nisi quod a bona uoluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit, profuit aliquis mihi dum nescit, nihil illi debeo. Profuit cum uellet nocere, imitabor ipsum.

tali constat

Ad primum illud reuertamur, ut gratiam referam alicui me uis, ipse ut beneficium mihi daret nihil fecit, ut alterum transeamus, uis me huic gratiam referre, ut quod a nolente accepi, uolens reddam. Nam quid de tertio loquar? qui ab iniuria in beneficium delapsus, ut beneficium tibi debeam. Parum est noluisse te dare, ut debeam non satis est, uoluisse. Beneficium enim uoluntas nuda nō efficit, sed quod beneficium esset, si optimæ ac plenissimæ uoluntati fortuna deesset. Id æque beneficium non est, nisi fortunam uoluntas antecedit. Nō enim profuisse te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

*

CLeantes exemplo eiusmodi nititur, ad quæredum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. Alter totam porticum perscrutatus ē, alia quoq; loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domū non minus lassus q̄ irritus rediit. Alter apud proximum circulatorem resedit, & cū uagus atq; erroneus uernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem nō quæsierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui quantum in se erat, quod iussus est fecit. Hunc feliciter inertem castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officij, cuius uide quæ conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi uelle, nisi profuit, parū est profuisse, nisi uoluit. Puta enim aliquem donare uoluisse, nec donasse. Animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo, quod consummat & res & animus. Quem admodum ei qui uoluit mihi pecuniam credere, sed nō dedit mihi, nihil debeo. Ita ei qui uoluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed nō obligatus. Et uolo illi aliquid præstare, nam & ille uoluit mihi. Caterum si benigniore fortuna usus præstitero, beneficium dederō, non gratiam retulero, ille mihi gratiam debebit referre. Huic initium a me fiet gratiæ.

Intelligo iam quid uelis quærere. Non opus te dicere, uultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, ei ne, inquis, debetur aliquid. Hoc enim sæpe te conquarētem audio, quod quædam quæ homines sibi præstant, alijs imputant. Dicā mihi Liberalis, sed prius hanc quæstiūculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest utrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra, an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest, eo loco mihi est, quo qui pecori suo hybernū & æstiuū pabulum prospicit, eo loco quo qui captiuos suos ut commodius ueneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat, quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet atq; ornat. Multum (ut ait Cleanthes) a beneficio distat negotiatio.

Rursus non sum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, ut sine respectu sui mihi consulat, immo etiam opto ut beneficium mihi datum, uel magis danti profuerit, dummodo id qui dabat duos intuens dederit, & inter me seq; diuiserit, licet id ipse ex maiore pte possideat. Si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit, ingratus sum, non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non uocare beneficium, nisi quod dantē aliquo incōmodo affecit. Aliter illi qui beneficiū dar sua causa, respōdebo, Quare potius te mihi pfuisse dices, q̄ me tibi? Puta, inqt, aliter fieri non posse

non posse me magistratum, quod si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero. Nihil debebis mihi, cum te seruitute ac uinculis liberauero. At quod mea id causa faciam, aduersus hoc respondebo, aliquid istius tua causa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis me, tibi enim ad utilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis. Poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod utilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Praefers me alijs, hoc tecum mea causa facis. Itaque si praetorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus. Nemo quicquam tibi deberet ex nobis, quia nihil haberes quod cuiquam imputares, a tua utilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpret, nec desydero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

*

Quid ergo, inquit, si sortiri nomina nostra Cinici iussissent, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? immo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc dicam. Aliquid mea causa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis, quod nomen meum exit, sorti debeo, quod exire potuit tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunae debeo, sed hoc ipsum tibi, quod fortunae debere potui, illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod undique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum, uiuere non possum nisi emero, sed non debeo uitam, quia emi. Nec quod necessarium fuerit, aestimo, sine quo uicturus non fui, sed quod ingratum, quod non habuisssem, nisi emissem, in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxilium allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi, quod ei non debeo.

Isto modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam dicis, nec praecptori, quia aliquid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna charitas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quaedam plurius esse, quam emunt. Emis a medico rem inestimabilem, uitam ac ualitudinem bonam, a bonarum artium praecptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei precium, sed opera, soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis uacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt. Aliud tamen dici potest uerius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero.

Quadam, inquit, plurius sunt quam uenierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis quamuis empta sint, debes. Primum quidem interest quanti sint, cum de precio inter ementem & uendentem conuenerit. Deinde non uenit illud suo precio, sed tuo. Plurius est, inquit, quam uenit, sed plurius uenire non potest. Precium autem cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris, tanti sunt, quanto plurius uenire non possunt. Praeterea nihil uenditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si plurius ista sunt, non tamen ullum istic tuum munus est, ut non ex usu effectiue, sed ex consuetudine, & annona aestimetur. Quod tu precium ponis transeienti maria, & per medius fluctus, cum e terrae conspectu recessit? Certam secanti uiam, & prospicienti futuras tempestates, & se curis omnibus liberare iubenti, & subito uela stringi, armamenta dimitti, partes ad incursum procellae, & repentinum impetum stare. Huic tamen tantae rei praemium uectura perfoluit. Quanti aestimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam, quantum nobis praestat notum est, qui labentem domum suspicit, & agentem ex imo rimas, insulam incredibili arte suspendit, certo tamen & leui precio futura subducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & a subitis latronum incursionibus praestat. Notum est tamen illas turretes pro securitate publica propugnacula habituras, quas excitaturus faber, quid in diem mereatur, paciscitur.

*

† aut fulcit

In finitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare non medico & praecptori plus quidem debeo? nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac praecptore in amicum transeunt, & nos non arte quam uendunt, obligant, sed benigna & familiari uoluntate. Itaque medico qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat ponit, sine ullo affectu facienda uitandaue praecipiens, nihil amplius debeo, quia me non tantum amicum uidit, sed

audire, sed tanq̃ imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur uenerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunq̃ in me direxit animũ, & cum in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeat multum, non quia pluris est quod uendiderũt q̃ emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt, ille plus impedit, q̃ medico necesse est. Pro me non pro fama artis extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admonuit. Interea sollicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus audiuit. In turba multorum inuocatiũ, ego illi potissima curatio fui. Tantum alijs uacauit, quantum mea ualitudo permiserat. Huius ego non tanq̃ medico, sed tanq̃ amico obligatus sum. Alter rursus in docendo, & labore & tedium tulit, præter illa quæ a præcipientibus in cõmune dicuntur, aliqua stillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus affecit animũ, modo admonitionibus discussit desidã. Tum ingeniũ latens & pigrũ iniecta (ut ita dicam) manu extraxit, nec quæ sciebat, maligne dispensauit, quo diutius esset necessarius, sed cupit si posset uniuersa trãsfundere. Ingrat⁹ sum, nisi illũ inter gratissimas necessitudines diligo.

Sordidissimorum quoq̃ artificiorum institutoribus supra cõstitutum aliquid adieciimus, si nobis opera illorum enixior uisa est, & gubernatori, & opifici uilissimæ mercis, & in diem se locanti corollarium aspersimus. In optimis uero artibus quæ uitam aut conseruant, aut extollunt, qui nihil se plus existimat debere q̃ pepigit, ingratus est. Adh̃ce quod talium studiorum traditio miscet animos, hoc cum factum est tam medico q̃ præceptorĩ precium operæ soluitur, animi debetur.

Platoni cum flumen naue transisset, nec ab illo quicq̃ portitor exegisset, honorari hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulopost, cum aliũ atq̃ aliũ gratis eadem transueheret sedulitate, negauit ille iam apud Platonem positum officium. Nam ut tibi debeam aliqd, quod præstas, debes non tantum mihi præstare, sed tanq̃ mihi. Non potes ob id quenq̃ appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? nihil tibi debetur pro hoc tanq̃ ab uno, nisi cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debeo.

Negas, inquit, ullum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit. Nego. Aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua causa, at utiq̃ non mea. Ad summam ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare, sed aut. R. P. aut uicinã, aut ambitioni suæ præstat, & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, q̃ quod a singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine debebunt? Quid ni debeant? Debebunt autem non tanq̃ propriũ beneficium, sed tanq̃ Ro. Po. partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei illo tempore, quo uniuersis proderat. Noluĩt mihi proprie ciuitatem dare, nec in me direxit animum. Ita quare ei me sibi non substituit, cum facturus esset, quod fecit? Primum, cum cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Eram enim Gallus, & me etiam si non mea, publica tamen uota comprehendit. Deinde ego quoq̃ illi non tanq̃ propriũ debebo, sed commune munus ex populo non tanq̃ pro me soluam, sed tanq̃ pro patria conferam.

Siquis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec ex hoc æs alienum profitebor, aut candidatus, aut reus, ad exoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod uniuersis datur, debitorem me nego, quia dedit quidem, sed non propter me, & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret. Nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoq̃ circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse, quod me obliget. Iste, inquit, modo, nec Luna, nec Soli quicq̃ debes. Non enim propter me mouentur, sed cum in hoc moueantur, ut uniuersa conseruent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum. Adh̃ce nũc, quod nostra & horum conditio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, ut pro me prosit & sibi, non dedit beneficium, quia me instrumentum utilitatis fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis profunt sua causa, non in hoc tamen profunt, ut per nos prosint sibi. Quid enim nos conferre illis possumus?

Etiã inquit

ETiam, inquit, solem ac unam nobis nolle prodesse, si nolle potuerint, illis autem nō licet non moueri. Ad summam consistant, & opus suum intermittāt. Hoc uide quot modis refellatur. Non ideo minus uult, qui non potest nolle. Ergo magnum argumentum est firmæ uoluntatis, ne mutare quidē posse. Vir bonus nō potest non facere, quod facit. Non enim erit bonus, nisi fecerit. Ergo nec bonus uir beneficium dat, quia facit quod debet. Præterea multum interest, utrum dicas, Nō potest hoc non facere, quia cogitur, an non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, nō debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi uelle ob hoc, quia nihil est melius quod uelit, ipse se cogit. Itaq; quod tanq̃ coactio non deberem, tanq̃ cogenti debeo. Desināt inquit uelle. Hoc loco tibi occurrat. Quis tam demens est, ut eam neget uoluntatē esse, cui non est periculum desinendi uertendiq; se in contrarium? Cum ex diuerso nemo æque uideri debeat uelle, q̃ cuius uolūtas usq; eo certa est, ut æterna sit. An si is quoq; uult, qui potest statim nolle, is uidebitur uelle, in cuius naturam non cadit nolle?

AGedum, inquit, si possunt, resistent, hoc dicis, omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam uniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sydera syderibus incurrant, & rupta rerum cōcordia in ruina diuturnam labantur, contextusq; uelocitatis citatissima, etiam tot sæcula promissas uices in medio itinere destituat. & quæ nunc eunt alternis redeuntq; opportunis libramētis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta uarietate soluantur, atq; eant in unum omnia. Ignis cūcta possideat, quæ deinde pigra nox occupet, & profunda uorago tot deos sorbeat. Sit tanti ut tu coargueris ista cōcedere, possunt tibi etiā inuito, euntq; ista tua causa, etiam si maior illis alia, ac prior causa ē.

ADijce nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in lege æterna uolūtas est, statuerunt quæ non mutarent. Itaq; nō possunt uideri facturi aliquid, q̃ uis nolint. Quia qui desinere non possunt, perseverare uoluerunt. Nec unq̃ primi consilij deos poenitet. Sine dubio stare illis, & desciscere in contrarium non licet. Sed non ideo, quia ius suo illos in proposito tenet, in imbecillitate pmanēt. Sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In primā autem illa cōstitutione, cū uniuersa disponent, etiam nostra uiderunt, rationemq; hominis habuerunt. Itaq; non possunt uideri sua tantum causa decurrere, & explicare opus suum, quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & soli, & lunæ, & cæteris stellis beneficium. Quia etiam si potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituros iuuant. Adijce quod destinato iuuant. Ideoq; obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus. Sed hæc quæ accipimus, accepturos scierūt, & quanq̃ maius illis proponitur, sitq; maior actus sui fructus, q̃ seruare mortalia, tamen in nostras quoq; utilitates a principio rerū præmissa res est, & is ordo mundo datus, ut appareat curā nostri non inter ultima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem, & multi non ut gignerent coierant. Dij nō possunt uideri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & alia prouiderint. Nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa generabant. Cogitauit enim nos ante natura q̃ fecit. Nec tam leue opus sumus, ut illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, q̃ non intra homines tantum, sed supra cuncta animantia humani imperij conditio sit. Vide in quantum corporibus uagari liceat, quæ coercuit fine terrarum, sed uicem in partem sui misit. Vide animi quantum audeant, quemadmodū soli aut nouerint deos, aut quarant, & mente in altum data, diuina comitentur. Scies nō esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet, quo magis gloriatur, aut certe cui gloriatur. Quantus iste furor est, controuersia dñs muneris sui facere. Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest? Quis negat ab his accepisse se, a quibus q̃ maxime accepit? q & semper daturi sunt, & nunq̃ recepturi. Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui nō debere, quia etiam inficanti benignus est, & continuationem ipsam seriemq; beneficij argumentum uocare necessaria dantis, Nolo, sibi habeat, quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi uoces his astruat. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dū negas peruenit, cuiuscūq; bñficioz, uel hoc maximū, qd etiā quærenti daturus est.

Non uides

Non uides quemadmodū teneram liberorum infantiam, parētes ad salubriū rerum patientiam cogant. Flentium corpora, ac repugnantium, diligentī cura fouent, & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt, & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus, ad ultimū audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coaptant, & applicant. Adolescentibus quoq; ac iam potentibus sui, si remedia metu, ac intemperantia rejciunt, ius adhibetur, ac seruitus. Itaq; beneficiorum maxima sunt, quæ a parētibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

His ingratīs & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati, qui aliquid incōmodi precari solent, his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent, an hoc recte faciant, & pia uolūtate quæritur, quorum animus simillimus est, prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exilium, ut desertam, fugientēq; committentur. Optant inopiam, ut magis desyderanti donent. Optant morbum, ut assideāt. Et quicquid inimicus optaret, amantes uouent. Fere idem itaq; exitus est odij & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incōmoda optant, quæ detrahāt, & ad beneficium iniuria ueniunt. Cum sanctius sit uel cessare, q̄ per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator a Dijs tempestates infestissimas, & procellas petat, ut gravior ars sua periculo fiat? Quid si imperator deos oret, ut magna uis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat: & uallum trepidante exercitu cōuellat, & in ipsīs portis, infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis, profligatisq; succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili uia ducunt, qui deos contra eū aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & ante illos sterni, q̄ erigi uolūt. Inhumana ista & peruersa grati animi natura est, contra eum optare, cui honeste deesse non possis.

Non nocet illi uotum meum, inquit, quia simul opto & periculum & remediū. Hoc dicis non nihil te peccare, sed minus q̄ si sine remedio periculum optares. Nequitia est, ut extrahas mergere, euertere ut fuscites, ut emittas includere. Nō est beneficium iniuriæ finis, nec unquā id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non uulneres me malo, q̄ sanes. Potes inire gratiam, si quia uulneratus sum sanas, non si uulneras, ut sanandus sim. Nunq̄ cicatrix nisi collata uulneri placuit, quod ita coisse gaudemus, ut non fuisse malle. Si hoc ei optares, cuius nullū beneficium haberes, inhumanū erat uotū, quanto inhumanius ei optes, cui beneficiū debes?

Simul, inquit, ut possem ferre illi opem precor. Primum ut te in mediā parte uoti tui occupem, iam ingratus es. Nondum audeo quid illi uelis præstare, scio quid illum uelis pati. Sollicitudinem illi & metū, & maius aliquod imprecaris malum, ut ope indigeat. Hoc contra illum est. Optas, ut tua indigeat ope. Hoc pro te est, non succurrere uis illi, sed soluere. Qui sic præparat solui, uult non soluere. Ita quod unū in uoto tuo honestum uideri poterat, illud turpe & ingratū est, nolle debere. Optas enim non ut facultatem habeas referēdæ gratiæ, sed ut ille necessitatem implorādæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, benemeritum ad pedes tuos mittis. Quanto satius est honesta uoluntate debere, q̄ per malam rationē soluere. Si inficiareris quod acceperis, minus peccares. Nihil enim nisi quod dederat, amitteret. Nunc uis illum subijci tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocare, ut infra beneficia sua iaceat: Gratū te reputabo, coram eo, cui prodesse uis opta. Votum tu istud uocas, quod inter gratum & inimicum potest diuidi, quo non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema tacentur. Hostes quoq; optauerunt capere quasdam urbes, ut seruarēt, & uincere quosdā, ut ignoscerent. Nec ideo non hostilia uota, in quibus quod mitissimū est, post crudelitatem uenit. Deniq; qualia esse iudicas uota, quæ nemo tibi minus uolet, q̄ is pro quo fuerit, succedere. Pessime cum eo agis, cui uis a dijs noceri, a te succurri. Inique cū ipsis dijs. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. Vt tu prosis, dii nocebunt. Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illum lite implicares, quam subito discuteret, nemo de tuo scelere dubitaret. Quid interest, utrum istud fraude tētur, an uoto? Nisi quod potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas, quomodo
f enim illi

enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum, immo iniuriosum, etiam si irritum. Quicquid non per uotum tuum efficis, dei munus est. Iniuria uero, quicquid optas, sat est tibi. Non aliter debemus irasci, quam si profeceris.

Suota, inquit, ualuisse, & in hoc ualuisse, ut tutus esses, primum certum mihi optas. periculum sub incerto auxilio. Deinde utrumque certum puta. Quod nocet, prius est. Præterea tu conditionem uoti tui nosti, me tempestas occupauit, portus ac præsidiū dubium. Quantum existimas tormentum, etiam si accepero, eguisse? etiam si seruatus fuero, trepidasse? etiam si absolutus fuero, causam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, ut non gravior sit solida & inconcussa securitas. Opta ut reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non ut opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

Quanto hoc honestius uotum est, opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne utatur largiendo iuandoque, ut nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum poenitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam & irriter, ac prouocet turba gratorum. Sed quod illi & habere contingat, nec experiri

necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus, tam æquali in eum fortuna indulgentia perseveret, ut nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc iustiora uota sunt, quæ nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt. Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? Quam multa sunt, per quæ quicquid debemus, reddere etiam felicibus possumus. Fidele consilium assidua conuersatio, sermo communis, &

* sine adulatione iucundus, aut res si deliberare uelit diligenter, tu te sic credere conuictus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt, ut non illi eo magis amicus desit, quam nihil absit.

Ista tam tristis est, & omni uoto submouenda occasio, ac procul repellenda, ut gratus esse possis, iratis Deus opus est. Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es, propone in animo tuo carcerem, uincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem. Hæ sunt occasiones tui uoti, si quis tecum traxit per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse uelis, cui plurimum debes & beatum?

* **Q**uid enim (ut dixi) uetat te referre, etiam summa felicitate præditis gratiam, cuius plena tibi occurreret & uaria materia? Quid tu nescis debitum etiam locupletibus solui, nec te inuitum distringam. Omnia sane excluderit opulenta felicitas, monstrabo tibi, cuius rei inopia laborant magna fastigia. Quid omnia possidentibus, desit. Sic licet ille, qui uerum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi ad ignorantiam ueri perductum, uindictæ a consensu contemptusque falsorum. Non uides quem admodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium seruire submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulanti certamen est, & unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandissime fallat. Ignorauere uires suas, & dum se tam magnos quam audiunt credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella. Utilem & necessariam rupere concordiam, secuti iram, quam nemo reuocabit, multorum sanguinem hauserunt, fufuri nouissime suum, dum hæc sæpe uidisti, iudicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quam uinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maxime nutant. Ingentia super se ac sua regna fregerunt, nec intellexerunt in illa scena & uanis & cito diffuentibus bonis refulgere, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil ueri audire potuerunt.

Cum bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem oblitumque caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuncios belli, & ad primam aduentus famam, terga uersuros. Alius nihil esse dubium, quin illa mole non uinci solum Græcia, sed obrui posset, magis uerendum, ne uacuas desertasque urbes inueniret, & profugis hostibus uasta solitudines reliquerentur, non habiturus, ubi tantas uires exercere possent. Alius illi uix rerum naturam sufficere. Angusta esse classibus maria, militi castra explicandis equestribus copiis campestria, uix patere celum sagittis ad emittenda omnia manu tela. Cum in hunc modum multa undique iactarent, quæ hominem nimia estimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua si bi placeret multitudinem indigestam & grauem, metuenda esse ducenti. Non enim uires, sed pondus ha-

fast num

fast multi

pondus habere. Vi modica nunq̃ regi posse, nec diu durare, quicquid stare non potest: In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentū. Tot ista gē-
tium milia trecenti morabuntur, hārebūt in uestigio fixi, & emissas sibi angustias tuebū-
tūr, & corporibus obstruent. Tota illos Asia non mouebit loco. Tātas minas belli & pe-
ne totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis legi-
bus suis natura transmiserit, in semita hārebis, & aestimabis futura damna, cum cōputaue-
ris quanti tibi Thermopylarū angusta constiterint. Scies te fugari posse, cū scieris posse
retineri. Cedent quidē tibi pluribus locis uelut torrētis modo oblatis, cuius cum magno
terrore, prima uis defluit. Deinde hīnc atq; illīnc coorientur, & tuis uiribus prāment.
Verū est quod dicitur, maiore belli apparatus esse, q̃ recipi ab his regionibus possit, quas
oppugnare constituis. Sed hāc res cōtra nos est. Ob hoc ipsum te Grācia uincet, q̃a non
capit. Vti toto tē non potest. Præterea quā una rebus salus est, occurrere ad primos rez
impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labentia, multo ante
uinceris, q̃ uictum esse te sentias. Caterum nō est, quod exercitum tuū ob hoc sustineri
putes non posse, quia numerus eius duci quoq; ignotus est. Nihil tam magnū est, quod
perire non possit, cuius nascitur in perniciē, ut alia acquiescant, ex ipsa magnitudinis suæ
causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat, diuina atq; humana impellentē, & mutā-
tem quicquid obstitērat trecenti stare iusserūt. Stratulq; per totā Grāciā passim Xerxes
intellexit, quantū ab exercitu turba distaret. Itaq; Xerxes pudore q̃ dāno miserior, De-
marato gratias egit, quod solus sibi uerū dixisset, & permisit petere quod uellet, petit il-
le ut Sardis maximā Asiæ ciuitatē curru uectus intraret, rectam capite tiaram gerens, id
solis datū regibus. Dignus fuerat præmio anteq̃ peteret, sed q̃ miserabilis gens, in qua
nemo fuit, qui uerum diceret regi, nisi qui dicebat sibi.

Diuus Augustus filiam intra pudicitia maledictū impudicam relegauit, & flagi-
tia principalis domus in publicum emisit. Admissos gregatim adulteros, per-
erratam nocturnis cōmessationibus ciuitatē, forum ipsum ac rostra quib⁹ pa-
ter legem de adulterijs tulerat, filia in stupra placuisse. Quotidianū ad Mar-
siam concursum, cum ex adultera in quæstuariam uersa, ius omnis licetia sub ignoto ad-
ultero peteret. Hāc tam uindicāda principi, q̃ tacēda (quia quarundā rerum turpitudō
etiam ad uindicantē redit) parum potens ire, publicauerat. Deinde cum interpolito tem-
pore in locū ire subiisset uerecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quā tā diu
nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit. Horum mihi nihil accidisset, si aut
Agrippa, aut Mecoenas uiuisset. Adeo tot habenti milia hominū duos reparare difficile
est. Cæsa sunt legiōes, & protinus scriptæ. Fracta classis, & intra paucos dies narrauit no-
ua. Sauium est in opa publica ignibus, surrexerūt meliora cōsumptis. Tota uita Agrip-
pæ & Mecoenatis uacauit locus. Quid putem, defuisse similes qui assumerent, an ipsius
uitium fuisse, qui maluit quæri, q̃ quærere? Non est quod existimemus Agrippā & Me-
coenatē solitos illi uera dicere, qui si uiuissent, inter dissimulātes fuissent. Regalis ingenij
mos est, in præsentium contumeliā amissa laudare, & his uirtutem dare uera dicendi,
a quibus iam audiendi periculum non est.

Sed ut me ad propositum reducam, uides q̃ facile sit, gratiā referre felicibus, & in
summo humanarū opum positis, dic illis non quod uolunt audire, sed quod audis-
se semp uolent. Plenas aures adulationibus aliquando uera uox intret. Da consi-
lium utile. Quæris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat, ut sci-
at illā multis & fidis manibus continendā. Parū in illū contuleris, si illi stultā fiduciā per-
mansurā semper potentia excusseris, docuerisq; mobilia esse quæ dedit casus, & maiore
cursu fugere q̃ ueniūt, nec his portionibus quibus ad summā puentū est, retroiri, sed sæ-
pe inter fortunā maximā & ultimā nihil interesse? Nescis quātū sit preciū amicitia, si nō
intelligis multū te ei daturū, cui te dederis amicū. Rem nō domibus tantū, sed sæculis ra-
ram, quæ nō alicubi magis deest, q̃ ubi credit abundare. Quid istos tu libros, quos uix
nomenclatorū complectit, aut memoria, aut manus, amicorū existimas esse? Non sunt
qui agmine magno ianuā pulsant, q̃ in primas & secūdas admissiones digerunt. Consue-
tudo ista uetus est regibus, regesq; simulatibus, populū amicoꝝ describere. Est propriū
f 2 superbia

superbiæ, magno aestimare introitum, ac tactum sui liminis pro honore dare, ut hostio suo propius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt hostia quæ receptos quoque excludunt.

A Pud nos primi omnium Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere. Itaque isti amicos, primos habuerunt, & secundos nuncque ueros. Amicum uocas, cuius disponit saluatio, aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur. Hunc peruenire usque ad distribuendam libertatem licet, cuius uulgare & publicum uerbum & promiscuum. Ignoratus non nisi suo ordine emittitur. Ad quemcumque itaque istorum ueneris, quorum saluatio urbem concutit, scito etiam si animaduueris obsessos, ingenti frequentia uicos, & comementum in utraque partem cateruis itinera compressa, tamen uenire te in locum hominibus plenum, amicis uacuum. In pectore amicus, non in atrio queritur. Illo recipiendus est, illic retinendus est, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es, male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto, si rebus tuis superuacuis. Quæadmodum te & in dubijs, & in aduersis, & in latis sapienter geris, & dubia prudenter tractas, aduersa fortiter læta moderate, ita in omnia utilem te amico exhibere potes. Aduersa eius, si nec deserueris, nec optaueris. Multa nihilominus, ut non optes, in tanta uarietate quæ tibi materiam excendæ fidei præbeant, incident. Quæadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, ut illorum partem ipse ferat, quis pro illo uideatur optare, sibi propiciatur. Sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiatur, quod est ingrati, se illi præfert, & tanti existimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se uult, & graui sarcina liberare. Multum interest, utrum propter referre gratiam, ut reddas beneficium, an ut ne debeas. Qui reddere uult illius se commodo aptauit, & idoneum illi uenire tempus uolet, quod nihil aliud quam ipse liberari uult, quicumque ad hoc cupiet peruenire, quod est pessimæ uoluntatis.

I Sta, inquis, nimia festinatio ingrati est: id aptius exprimere non possum, quam si repeti uero quod dixi, non uis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere uideris, quoniam isto carebo quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares, ut illi solueres de tuo multum, abesse uideris a grato, hoc quod optas iniquius est. Execraris enim illum, & caput sanctum dira tibi imprecatione defigis. Nemo ut existimo de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem, ac metum imprecareris. At quid interest, utrum uox ista sit uoti tui? Sanius aliquid horum opta. Sciuimus nunc & hoc esse gratum puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non usque in odium, sed tantum ad inficiationem beneficii perueniret.

Q Vis pium dicet Aeneam, si patriam capi uoluerit, ut captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, ut bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt ut Aetna immensa ignium supra solitum ardens, daretur ipsis occasio exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si punicum bellum ut finiret, perseuerare maluit. Nihil Decijs, quam morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, ut deuotioni fortissimæ locum, ultima rerum necessitas faceret. Grauiissima infamia est, medici opus querere. Multi quos hauserant morbos, & reuocauerant, ut maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum uexatione uixerunt.

C Allistratum, aiunt, ita certe Hecaton autor est, cum in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas Athenarum, & intemperanter libera ex-pulerat, optante quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem. Rutilius noster animosus. Cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia, breui futurum, ut omnes exules reuerterentur. Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi peiorem reditum, quam exitum optares. Malo, ut patria in exilio meo erubescat, quam reditum mereat. Non est illud exilium, cuius neminem non magis quam damnum pudet, quæadmodum illi, scilicet Callistratus & Rutilius seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos iniquo malo affici, quam omnes publico. Ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus uult opprimere, quas ipse submoueat, qui etiam si bene cogitat, male precatur, ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse quod feceris.

In quibusdam

In quibusdam ciuitatibus impium notum, sceleris uicem tenuit.

Demades Athenis certe eū qui necessaria funeribus uēditabat, damnauit, cū p-
basset magnū lucrum optasse, quod contingere illi sine multorū morte nō po-
terat. Quæri tamē solet, an merito damnatus sit: Fortasse optauit, non ut mul-
tis uenderet, sed ut paruo sibi cōstarent, quæ uenditurus esset. Cū constet ne-
gociatio eius ex empto & uendito. Quare uotū eius in unā partē trahis, cum lucrum ex
utraq; sit: Præterea omnes, licet qui in ista negociatione sunt, damnes, oēs idē em uolūt,
id est, intra se optant. Magnam hominū partē damnabis. Cui em non ex alieno. cōmo-
do lucrum: Miles bellum optat, in gloriā, Agricolam annonæ charitas erigit. Eloquen-
tiæ precium exoptat litium numerus. Medicis grauis annus est in quæstu. Institores deli-
catum mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tēpestas, nullo igne lædantur te-
cta, iacebit opera fabrilis. Vnius uotū deprehensum est, omniū simile est. An tu Aurun-
tium & Ateriū, & ceteros q captandorū testamentorū artē professi sunt, non putas eadē
habere, quæ designatores & libitinos uota: Illi quorum mortes optent, nesciūt. Hi fa-
miliarissimū quēq; ex quo propter amicitia rei plurimū est, mori cupiunt. Illorū damno
nemo uiuit. Hos q quis differt, exhaurit. Optant ergo nō tantū ut accipiant, quod turpi
seruitute meruerunt, sed etiam ut tributo graui liberentur. Nō est itaq; dubium, quin hi
magis quod damnatū est, in uno optēt, quibus quisq; morte profuturus est, uita nocet.
Omniū tamen istorum uota sunt impunita. Deniq; se quisq; consulat, & secretū pectori-
s sui reddat, & inspiciat quid tacitus optauerit. Quā multa sunt uota, quæ etiam sibi fa-
teri pudet, q̄ pauca quæ facere coram teste possimus.

† Forte est li-
tigantiū nu-
merus

Sed nō q̄qd rephendendū, etiā dānandū est, sicut hoc uotū amici, quod in manib⁹
est, male utentis bona uolūtate, & in id incidētis, qd̄ euitat. Nā dū gratū animū se-
stinat ostēdere, ingratus est. Hic, ait, in potestātē meā recidat, gratiā meā desyde-
ret, sine me saluus, honestus, tutus esse nō possit. Tā miser sit, ut illi bñficij loco sit,
q̄qd reddat. Hinc Dī circūueniāt, illinc domestica insidia, q̄s ego possim sol⁹ opprime-
re. Instet potēs inimic⁹ & grauis, infesta turba, nec inermis creditor urgeat & accusator:

Vide q̄ sis æquus, horū optares nihil, si tibi beneficiū non dedisset, ut alia taceā,
quæ grauiora cōmittis, pessima p optimis referendo, hoc certe delinquis, qd̄
non expectas suū cuiusq; rei tempus, quod æque peccat, qui nō sequitur, q̄ q
antecedit. Quomodo non semp beneficium recipiendū est, sic non utiq; red-
dendū. Si mihi nō desyderanti redderes, ingratus esses, quanto ingrator es, qui desyde-
rare me cogis: Expecta. Quare subsidere apud te munus meū non uis: Quare obligatū
molestē fers: Quare quasi cū acerbo fœneratore resignare rationē parem pperas: quid
mihi negociū quæris: Quid in me deos immittis: quomodo exigeres, qui sic reddis:

Ante oīa ergo Liberalis hæc discamus beneficia secure debere, & occasiōes red-
dendorū obseruare, nō manu facere. Hanc ipsam cupiditatē primo quoq; tem-
pore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo em libenter reddit, quod
inuitus debet, & quod apud se nō uult esse, onus iudicat esse nō munus. Quā-
to melius ac iustius in promptu habere merita amicorū, & offerre non ingerere, nec one-
ratum se iudicare: Quoniam beneficiū cōmune uinculū est, & inter se duos alligat. Dic
nihil moror, quo minus tuū reuertatur, opto hilaris accipias, si necessitas alterutri nostrū
imminet, fatisq; quodā datū est, ut aut tu cogaris beneficiū recipe, aut ego accipe, det po-
tius qui solet. Ego paratus sum, nulla mora inter nos est, ostendam hunc animum, cum
primum tempus aduenerit. Interim Dī testes sunt.

Soleo mihi Liberalis notare hunc in te affectū, & q̄si manu prendere uerentis &
æstuantis, ne in nullo officio sis tardior. Nec decet gratū animū sollicitudo cōtra
summā fiduciā sui, & ex cōscientiā ueri amoris dimissa est oīs anxietas. Tam cōui-
tium ast recipe quod nō debes, q̄ non dare quod debes, hoc beneficij primū da-
ti sit ius, ut recipiendi tēpus det, qui dedit. An uereor ne hoies de me secius loquantur:
Male agit, q̄ famæ, nō cōscientiæ gratus est. Duo istius rei iudices habes, illum quem po-
tes. Quid ergo si nulla interuenerit occasio: semp debebo: debebis, sed palam debebis;
sed libenter debebis, sed cum magna uoluptate apud te depositū tueberis. Pœnitet aci-

*

f 3 cepti benefi

cepti beneficii, quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus uisus est, a quo acciperes, indignus uideatur, cui diu debeas.

In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, perferre dona, plurimum sinu ac domum replere, cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Ne sciunt quanto maius ac difficilius sit capere quam fundere. Nam ut nihil alteri detrahant, quoniam utrumlibet uirtute par est, non minoris est animi beneficium debere, quam dare. Eo quidem operosius hoc quam illud, quo maiore diligentia custodiuntur accepta quam dantur. Ideo non est trepidandum, quam cito reponamus, nec procurandum intempestiue, quia aequae delinquit, qui ad ferendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat. Positum est illi apud me, nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est. Non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum, imo ne mecum quidem. Egi illi gratias. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat, praestat se in utrumque facilem, si uult recipere beneficium referamus, reddamusque laeti, illud apud nos custodiri mauult. Quid thesaurum eius eripimus? quod custodiam recusamus? Dignus est cui utrum uolet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tantum non ducere, sed sequi debeat.

Sexti libri de Beneficiis finis.

LV. AN. SENECAE DE BENEFICIIS LIBER SEPTIMVS & ultimus.

BONVM mihi Liberalis habeas animum uolo, in manibus tene. Non hic te carmie longo. Atque per ambages & longa exorsa tenebo. Reliquias hic liber cogit. Exhausta materia circumspectio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cum tibi supersuerit. Si uoluisssem lenocinari mihi, debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem reservari, quam quilibet satiatus appeteret. Sed quicquid maxime necessarium erat in primum statum congesti, nunc siquid effugit, recolligo. Nec Mehercule si me interrogas nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sint, quae regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenii inuenta. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus uir meo iudicio magnus, etiam si maximus conperitur, solet plus prodesse, si pauca praecepta sapientiae teneas, sed illa in promptu tibi & in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexumque perdiscit, quorum usus sub aduersario rarus est, sed qui in uno se, aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat. Nec enim, refert quam multa sciat, si scit quantum uictoriae satis est. Sic in hoc studio multa delectant, pauca manent, licet nescias, quae ratio oceanum effundat ac reuocet. Quare septimus quisque annus aetati signum imprimat. Quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet portionem suam, sed ultima in angustias coeant, & columnarum nouissime interualla iungantur. Quid sit quod geminorum conceptum separet, partem iungat. Vtrum unus concubitus spargatur in duos, aut toties concepti sint. Cur pariter natis fata diuersa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest. Non multum tibi nocebit transisse, quae nec licet scire, nec prodest. Inuoluta ueritas in alto latet. Nec de malignitate naturae quari possumus, quia nullius rei difficilis inuentio est, non cuius hic unus inuentae fructus est, inuenisse. Quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit & posuit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit per se petere diuitias. Si deorum hominumque formidine eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, a deo nihil. Si contemptor omnium quibus torquet uita, dum ornat, eo perductus est, ut illi liqueat mortem nullius mali esse materiam, multorum finem. Si animum uirtuti consecrauit, & quacumque uocat illa, planum putat. Si sociale animal est in comune genitus mundus, & unam domum spectat, & conscientiam suam dominumque opuit, semper tantum in publico uiuit, se magis ueritus quam alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit, consummauit scientiam utilem atque necessariam. Reliqua oblectamenta oculi sunt, licet enim iam in tutum rei tracto animo, ad haec quoque excurrere, cultum non robur ingenii afferentia.

HAEC Demetrius noster, utraque manu tenere perficientem iubet, haec nusquam dimittere, imo aspicere, & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione produci, ut sua sponte occurrant salutaria, & ubique ac statim desiderata praesto sint, & sine mor

ra ulia

Ita tangunt

Vtraque manu tenere *

ra ulla ueniat, illa turpis honestiq; distinctio. Sciatq; nec malū esse ullū nisi turpe, nec bonū nisi honestū. Hac regula uitæ opa distribuat, ad hanc legē & agat cūcta & exigat. Mi ferrimosq; mortaliū iudicet, in quātisq; opibus refulgebūt, uentri ac libidini deditos, quorū animus inertī ocio torpet. Dicat ipse sibi, Voluptas fragilis & breuis, fastidit obiecia, quo auidius hausta est, citius in cōtrariū recidēs, cuius subinde necesse est, pœniteat. In qua nihil est aut magnificū, aut quod naturā hoīs Dīs p̄ximi deceat. Res hūilis, membrorū turpiū, ab altitū ministerio ueniēs, exitu foeda. Illa est uoluptas & hoīe & uiro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quāq; tutissimā est quies, p̄turbatiōe caret, & ea quā hoīm inter se rixantiū ambitus cōcutit, & ea quæ intolerabilis ex alto uenit, ubi de Dīs famæ creditū est, uitisq; illos nostris æstimauimus. Hanc uoluptatē æqualē, intrepidā, nūq; sensurā sui tediū p̄cipit, hic quē informam⁹, q̄ maxime, ut ita dicā, diuini iuris atq; hūani peritus, hic p̄sēntibus gaudet, ex futuro nō pendet. Nihil em̄ firmi habet, qui in incerta propensus est, Magnis itaq; curis exemptus, & distorquētib; mentē, nihil sperat aut cupit, nec se mittit in dubiū, suo cōtentus. Nec illum existimes paruo esse contentū, Omnia illius sunt. Non sic, quemadmodū Alexandri fuerunt, cui quando in littore maris rubri steterat, plus deerat q̄ acquisierat. Illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut uicerat, cum in Oceano omnis loricatedus p̄fectus classibus p̄missis explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreretur. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret: qui se in profundum, inexploratū, & im̄mēsum auiditate caca prorsus immitteret. Quid interest, quot eripuerit, quot dederit, quantum terrarum tributo premat. Tantum illi deest, quantum cupit.

Nec hoc Alexandri tantū uitū fuit, quē p̄ Liberi Herculisq; uestigia felix temeritas egit, sed omniū quos fortuna irritauit implendo Cyrum & Cambysem, & totū regni Persici stēma p̄cēse, quē inuenies, cui modū imperij satietas fecerit. Qui non uitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit. Nec id mirū est. Quicquid cupiditati contigit, pœnitens hauritur & conditur. Nec interest quantum in id quod inexplabile est congeras. Vnus est sapiens, cui oīa sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trāsmaria legatos. Nec metanda in ripis hostilibus castra. Nō oportunitis castellis disponenda p̄sēdia. Non opus est legione, nec equestribus turmis, quemadmodū Dī immortales regnū inermes regunt, & illis rerum suarū ex edito, tranquilloq; tutela est. Ita hic officia sua, q̄uis latissime pateant, sine tumultu obit. Et om̄e humanū genus, potentissimus eius, optimusq; infra se uidet, derideas licet. Ingentis spiritus res est, cum orientem occidentemq; lustraueris animo, quo etiam remota, & solitudinibus interclusa penetrant, cū tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit aspexeris, emittere hanc dei uocem. Hæc omnia mea sunt. Sic fit, ut nihil cupiat, quia nihil est extra omnia.

Hoc, inquis, ipsum uolui, teneo te, uolo uidere, quomodo his laqueis in quos tuasponte decidisti expliceris. Dic mihi, quēadmodū potest aliquis donare sapiēti, si oīa sapientis sunt. Nā id quoq; quod illi donat, ipsius est. Itaq; non pōt dari beneficiū sapienti, cui quicqd datur, de suo datur. Atqui dicitis sapiēti, posse donari. Idē autē me scito, & de amicis interrogare, Oīa dicitis illis esse cōmunia. Nihil p̄hibet aliquid esse, & eius q̄ possidet, & eius cui datū & assignatū est. Iure ciuili oīa regis sunt. Et tamē illa quoq; ad regē p̄tinet uniuersa possessio, in singulos dños descripta sūt, & unaquæq; res habet possessore suū. Itaq; dare regi, & domū, & mācipium, & pecuniā possumus, nec donare illi de suo dicimur. Ad reges em̄ potestas oīm p̄tinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorū uocamus, quos deinde inter se uicini priuata terminatione distinguunt. Ideoq; donare agros nostros Reipu. possumus, q̄uis illius esse dicatur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubiū est, quin seruus cum peculio, domini sit: dat tamē dño suo minus. Non em̄ ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dñs illum habere noluerit. Nec ideo nō est munus, cū uolēs dedit, q̄a potuit eripi, etiā si noluisset. Quēadmodū pbemus oīa sapiētis esse, iter duos cōuenit, illud qd̄ querit colligendū est, quō liberalitatis materia aduersus eū supsit, cuius uniuersa esse cōtendimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt. Quis tamē nescit donare

aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt, tamen Dijs posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si meum tuum est. Potest enim idē esse meum & tuum. Is, inquis, cuius prostitutæ sunt, leno est. Omnia autem sapiētis sunt. Lenon autem est eius, cuius prostitutæ sunt, Ergo sapiens est. Sic illum uetant emere. Dicūt enim, nemo rem suam emit, omnia autem sapientis sunt, ergo sapiens nihil emit. Sic uetant & mutuū sumere, quia nemo usuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, p quæ cauillantur, cum pulcherrime quid a nobis dicatur, intelligant.

* **E** Nimuero sic oīa sapiētis esse dico, ut nihilominus propriū quisq; in rebus suis dominiū habeat. Quemadmodū sub optimo rege, omnia rex imperio possidet singulari domino. Tempus istud probandæ rei ueniet. Interim hoc huic quæstioni sat est. Id quod est meum, aliter sapiētis est, aliter meum. Meum est habere, posse donare sapienti. Nec mirum est aliquid ei cuius est totum, posse donari. Conduxi domū a te. Inde aliquid tuum est, aliquid meū. Res tua est, usus rei tuæ meus est. Itaq; nec fructus tanges, colono tuo prohibente, q̄uis tua in possessione nascatur. Et si antononon carior fuerit aut fames, heu frustra magnum alterius spectabis acruum, in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum quanq; sis dominus intrabis, nec seruum tuū mercennariū meum abduces, & ad te reddā, si conduxero. Beneficium accipies, si tibi in uehiculo tuo sedere permiserō. Vides ergo posse fieri, ut aliquid accipiendo quod suum est, munus accipiat?

In oībus istis quæ modo retuli, uterq; eiusdē rei dñs est. Quomodo? quia alter rei dñs est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis. Eosdē Dorus librarius suos uocat, & utrūq; uerū est. Alter illos tanq; auctor sibi, alter tanq; emptor asserit. At recte utriusq; dicunt esse. Vtriusq; em sunt, sed nō eodē modo. Sic potest Titus Liuius a Doro accipere, aut emere libros suos, Possum donare sapienti, quod uirū meū est, licet illius sunt oīa. Nam cū regio more cuncta cōscientia possideat, singulariū aut in unūquēq; pprietas sit sparsa, & accipere munus, & debere, emere, & conducere. Caesaris omnia habet fiscus, cuius tantum uniuersa imperio eius sunt. In patrimonio propria quid eius sit sine diminutione imperij quæritur. Nam id quoq; tanq; alienum abiudicatur, aliter illius est. Si sapiens uniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

Non modo omnes sacrilegos argumentis esse collegit, modo neminē, cū oīes de saxo deiecturus est, dicit, Quisquis id quod deorū est sustulit & consumpsit, atq; in usum suum uertit, sacrilegus est. Omnia autem deorū sunt. Quod quisq; ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt, Ergo quisquis tollit aliqd sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impune capitoliū iubet, dicit nullum sacrilegium esse. Quia quicquid sublatum est, ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respōdetur, Omnia quidem deorum esse, sed nō omnia Dijs dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini ascripsit. Sic & totū mundum deorum esse immortalū, templum solum quidem amplitudine illorū, ac magnificentia dignum, tamen a sacris prophana discerni, & nō omnia licere in angulo, cui nomē Phani impositū est, quæ sub cœlo & conspectu syderum licent. Iniuriam sacrilegus deo quidem non potest facere, quam extractum sua diuinitas posuit, sed tamen punitur, quia tanq; deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus uidet, qui aliquid aufert sacri, & si quocunq; transtulit, quod furriperat, intra terminos est mundi, sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi nō ex his, quæ uniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ uirū ei seruiunt, illam alteram possessionem agnoscet. Hanc nolet habere, si poterit. Emitteretq; illam uocem, quam Romanus imperator emisit, cum illi ob uirtutem & bene gestam, R. P. tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuisset. Nō est, inquit, nobis eo opus ciue, cui plus opus sit, q̄ uni ciui. Quanto maioris uiri putas, respuisse hoc munus, q̄ meruisse.

C Redo cū animū sapiētis intuemur potentē oīm, & p uniuersa dimissum, oīa illi esse dicimus. Cū ad hoc ius quotidianū, si ita res tulerit, capite censebūt, multū interest possessio ei⁹ aīo ac magnitudine æstimet, an cēsu, hac uniuersa habere de quibus

de quibus loqueris abominabitur. Non referā tibi Socratē, Chrysippū, Zenonē, & ceteros magnos quidē uiros, maiores quidē, quia in laudē uetustorum inuidia nō obstat. Paulo ante Demetriū rettuli, quē mihi uidetur rerū natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet nec illū a nobis corrumpi, nec nos ab illo corripī posse. Virū exactā (licet neget ipse) sapientiā, firmāq; in his quae proposuit constantiā. Eloquētiā quoq; eius, quae res fortissimas deceat, nō concinnata, nec in uerba sollicita, sed ingenti animo prout impetus tulit res suas psequenti. Huic nō dubito quin prudentia, & talem uitā, & talē dicendi facultatē dederit, ne aut exemplū saeculo nostro, aut conuitiū deesset.

Demetrio si res nostras aliquis deorū possidendas uelit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturū dicturūq;. Ego vero me ad istud inextricabile pondus nō alligo, nec in aliā fecem rerum hunc expeditū hominē demitto. Quid ad me defers populoꝝ omnium mala, quae nec daturus quidem accipere, quoniam multa uideo, quae me donare nō deceat. Nolo sub cōspectu meo ponere, quae gentiū oculis, Regumq; praestringunt. Nolo intueri precia sanguinis animarūq; uestrarū. Prima mihi luxuriā spolia propone, siue illa uis per ordinem pandere, siue (ut est melius) in unum aceruū dare. Video elaboratā scrupulosa distinctione testudinē, & foedissimorum pigerrimorumq; animalium testas, ingentibus precijs emptas, in quibus ipsa illa quae placet uarietas subditis medicamentis, in similitudinē ueri colorat. Video istic mentas, & estimatū lignum fenatoris censu, eo preciosius, quo illud in plures nodos arboris infelicitas torfit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas precium. Omnium enim rerum uoluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula, parū scilicet luxuria magno fuerit, nisi nomina capacibus gemmis inter se pronunciaret. Video uniones, nō singulos singulis auribus cōparatos, iam enim exercitatae aures oneri ferendo sunt. Lungūtur inter se, & insuper alij binis supponuntur. Non satis muliebris infania uiros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonialia, auribus singulis pependissent. Video sericas uestes, si uestes uocandae sunt, in quibus nihil est, quo defendi aut membra, aut corpus, aut deniq; pudor possit. Quibus sumptis, mulier parum liquido nudam se non esse iurabit. Haec ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronae nostrae, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo quam in publico ostendant.

Quid agis auaritia, quod rerū charitate aurum tuū uictum est? Omnia ista quae rettuli in maiore honore precioq; sunt. Nunc uolo tuas opes recognoscere. Laminas utriusq; materiae, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra quae quicquid utile futurum nobis erat protulit, ista defodit, & merfit, & ut noxijs rebus ac malo gentiū in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrū ex hisdem tenebris esse prolatū, quibus aurum & argentū, ne aut instrumentū in caedes mutuas deesset, aut precium. Et tamen ad hoc ista aliqua materiā habent, est in quo errorē oculorū animus sublequi possit. Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones uacua habendi simulachra, umbra quaedam auaritiā laborantis, per quae decipiant animū & inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? Quid foenus, & kalendariū, & usura? nisi humanae cupiditatis extra naturā quaesita nomina? Possum de rerū natura queri, quod aurum argentū nō interius absconderit, quā nō illis maius quā quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid sunt istae tabulae, quid cōputationes, & uenale tempus, & sanguinolenta centesima? uoluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quā teneri manu possit, inanis auaritiā somnia. O miserū si quē delectat sui patrimonij liber magnus, & uasta spacia terrarū colenda per uicos, & immeni greges pecorū per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicolis nationibus maior, & aedificia priuata laxitatem urbium magnarū uicentia. Cum bene ista per quae diuitias suas disponit ac fudit circumspererit, superbumq; se fecerit, si quicquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me illis diuitijs redde. Ego regnum sapientiā noui magnum, securum. Ego sic omnia habeo, ut omnium sint.

Itaq; cū Caesar illi ducēta talenta donaret, ridens reiecit, ne dignā quidē summā iudicans, qua nō accepta gliaret. Dī deaq; quā pauxillo illū animū, aut honorare uoluit aut corrumpere,

aut corrumpere. Reddendū egregio uiro testimoniū est. Ingentem rem ab illo dici au-
diui, cū miraretur clementiā eius, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit,
me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

Amicorum
omnia com-
munia.

Sapienti ergo donari aliquid potest, etiā si sapientis omnia sunt. Aequē nihil p-
hibet, cū omnia amicis dicamus esse cōmunia, aliquid amico donari. Non enim
mihi sic cū amico cōmunia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea nō sit
pars illius, sed quō patri matriq; cōmunes liberi sunt, quibus cū duo sint, non sin-
guli singulos habent, sed singuli binos. Primū omnīū iam efficiam, ut quisq; est iste, qui
me in societate uocat, sciat se nihil mecum habere cōmune. Quare? quia hoc confortiū
solū inter sapientes est, inter quos amicitia est. Ceteri non magis amici sunt, q̃ socij, De-
inde pluribus modis cōmunia sunt. Equestria omnium aequitum romanorū sunt. In illis
tantum locus meus sit proprius, quē occupauī. Hoc sicui cessi, q̃uis illi cōmuni recesser-
im, tamen aliquid dedisse uideor. Quādam quorundā sub certa conditione sunt. Ha-
beo in equestribus locum, ut nō uendam, non ut locem, non ut habitem, in hoc tantū ut
spectem. Præterea non mentiar, si dicam me habere in equestri locum, sed cum in thea-
trum ueni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, qui sedere mihi liberum non
habeo, quia ab his cum quibus ius mihi loci cōmune est, occupatus est. Idem inter ami-
cos puta fieri. Quicquid habet amicus cōmune est nobis, sed illius proprium est, qui te-
net. Vti hoc nolente non possum. Derides me, inquis? Si quod amici est, meū est, liceat
mihi uendere? non licet. Nam nec equestria, & tamen cōmunia tibi cum ceteris eque-
stribus sunt. Non est argumentū ideo aliquid tuum non esse, quia uendere non potes,
quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum em̃ est etiā quod
sub lege certa tuū est. Accepi, sed certe non minus habes.

Nec te traham longius, beneficiū datur, possunt esse maiora & plura in quā si ea
beniuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quēadmodū amantes solent, quo-
rum plura oscula, & cōplexus arctiores non augent amorē, sed exercent. Hæc
quoq; quā uenit quæstio profligata est in prioribus. Itaq; breuiter perstringet.
Possunt enim in hac quā data sunt alijs argumēta transferri. Quaritur an qui omnia fe-
cit, ut beneficium redderet, reddiderit. Vt nescias, inquit, illum nō reddidisse, omnia fe-
cit, ut redderet. Apparet ergo non esse id factum, cuius faciendi occasionē non habuit,
& creditori suo pecuniā non soluit his, qui ut solueret ubiq; quæsiuit, nec inuenit. Quā-
dam eius conditionis sunt, ut effectum præstare debeant. Quibusdā pro effectu est pia
attentasse, ut efficerent, Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. Etiā dam-
nato reo oratori constat eloquentiæ studium, & officiū, si omni arte usus est. Laus impe-
ratori etiā uictō, & duci reddit, Si & prudentia & industria, & fortitudo muneribus suis
functa est. Omnia fecit, ut beneficium redderet, Obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit du-
rius, quo ueram amicitia experiretur, locupleti donare non potuit sano assidere, felici suc-
currere. Gratiam rettulit etiam, si tu beneficium non recepisti. Præterea huic intentus sem-
per, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multū sedulitatis impendit,
plus laborauit, q̃ cui cito referre gratiam contigit.

Debitoris exemplū dissimile est, cui parum est pecuniā quæsisse, nisi soluit. Illic
enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere pa-
tiatur. Hic benignissimus, qui tecum curantem & sollicitum atq; anxium ui-
derit dicat. Mitte hanc de pectore curā. Desine tibi molestus instare. Omnia
a te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quicq; amplius desiderare iudicas. Plenissime ad
me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi reddidisse beneficium diceres illum, si gra-
tiam rettulisset? Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra illud poi-
ne, si oblitus esset beneficij, si nec tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam
rettulisse? At hic diebus noctibusq; se lassabit, & omnibus alijs renunciabit officijs, huic
uni iminens, & operatus, ne quo se fugeret occasio, Eodē ergo loco erunt, ille q curam re-
ferenda gratia abiecit, & hic q nunq̃ ab illa recessit. Iniquus es si rem a me exigis, cū ui-
deas animū nō defuisse, Ad summā, puta cū capt⁹ esses, me pecuniā mutuā, reb⁹ meis in
securitatē creditoris

securitatem creditoris oppositis nauigasse hyeme tam saua, per infesta latrocinij littora, emensum quicquid periculi afferre potest etiam pacatum mare, peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat, ego quaererem tandem ad piratas perueni, & iam te alius redemerat, negabis me gratiam retulisse? etiam si in illa nauigatione pecuniam, quam saluti tuae contraxeram, naufragus perdidit, etiam ubi in uincula quae detrahare tibi uolui, ipse incidi, negabis me retulisse gratiam? At Mehercule Athenienses, Armodium & Aristogitonem tyrannicidas uocant, & Mutij manus in hostilia ara relicta instar occisi Porsennae fuit. Et semper contra fortunam luctata uirtus etiam citra effectum propositi opis enituit. Plus praestitit, quam fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per quae referre gratiam posset, quam is quae sine ullo sudore, gratum primo fecit occasio.

D Vas, inquit, res ille tibi praestitit? Voluntatem & rem. Tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit uoluntatem ociosam. Huic uere debes, & qui uult, & qui conatur, & nihil intentatum reliquit, sed non potes dicere, utrumque enim praestat, quantum in se est. Deinde non semper numero numerus aequandus est. Aliquando una res pro duabus ualet. Itaque in locum rei succedit tam propensa uoluntas & cupida reddendi. Quid si animus sine re ad referendam gratiam non ualet, nemo aduersus Deos gratus est, in quos uoluntas sola confertur. Dicit, inquit, nihil aliud praestare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nil aliud praestare possum, quid est quare in eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in Deos confero?

B Ion quid sentit quæris, & uis signare responsum. Hic beneficium recepisse se iudicet, ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat, ille se teneat. Hic dicat, non habeo. Ille respondeat, habeo. In omni quaestione propositum sit nobis bonum publicum. Pracludendae sunt excusationes ingratis, ad quos referre non possit, & sub quibus inficiationem suam gerere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse eodem loco eum, qui pecuniam quam a creditore acceperat, libidine, aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem receperunt, ut homines scirent fidem utique praestandam. Satis enim erat a paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam teteri. Omnia fecisti ut redderes. Hoc illi satis, tibi parum. Nam quemadmodum ille, qui enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur, indignus est. Ita tu ingratus es, nisi ei qui uoluntatem bonam in solutum accipit, eo libentius debes, quam dimittis. Non rapias hoc, nec testeris. Occasiones reddendi nihilominus quaeras. Redde illi, quia repetit, huic quia remittit, illi quia malus, huic quia non malus. Ideoque non est, quod ad te hanc quaestionem iudices pertinere. An quod beneficium quis a sapiente accipit, reddere debeat, si ille desinat esse sapiens, & in malum uersus est. Redderes enim & depropositum, quod a sapiente accepisses, & etiam malo redderes creditum. Quid est, cur non & beneficium? quia mutatus est ille? Quid si quid a sano accepisses? agro non redderes, cum plus semper imbecillo amico debeamus? Et hic ager est. Animo adiuuetur, ferat. Stulticia morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur existimo.

D Vo sunt beneficia. Vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest, hoc est absolutum & uerum beneficium. Alterum uulgare, plabeum, cuius inter nos & imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscunque est debet, am reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. Melius istos iudex, quam ingratus emendat. Nemo te malum quia est, faciat. Malo beneficium proiciam, bono reddam. Huic quia debeo, illi ne debeam.

D E altero beneficij genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, nec reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere, ille non potest recipere. Non est iam huius rei capax. Scientiam utendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas. Stultum est dare alicui, quod accipere non possit, ut respondere ab ultimo incipiam. Non dabo illi, quod accipere non poterit. Reddam etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem, liberari tantum si reddo.

*

falsi solidi

si reddo possum ille uti, illo non poterit, uiderit, penes illum erit culpa, non penes me:

Reddere est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim sicui uinū debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, reddidisse te dices, aut reddere uoles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere est id, quod debeas ei, cuius est, uolenti dare. Hoc unū mihi præstandū est, ut quidam debeat, quod a me accepit. Iam ulterioris est curæ. Non tutelam illi, sed fidem debeo. Multoq; satius est illum non habere, q̃ me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accipit reddam. Etiam si mihi adulteram cui numerē delegauerit, soluā. Et si nummos, quos accipiet in sinum suum discinctum fundet, dabo. Reddendum enim mihi est, nō seruandum cui reddidero, aut tūendum. Beneficiū accepti, nō redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluū sit. Cæterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcens. Reddo bono, cum expediet, malo cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim a sapiente, stulto reddis. Non reddo illi, quale nūc potest accipere. Nec per me fit deterius, sed per illum, id quod accipi reddam. Qui si ad sapientiam redierit, reddam. Quale dum malus est reddam? quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollo dorus, aut Phalaris? Et huic beneficium quod acceperas, reddes. Mutationem sapientis tantam, natura non patitur. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo uestigia boni teneat. Nunq̃ intantum uirtus extinguitur, ut non certiores animo notas imprimat, q̃ ut illas eradat ulla mutatio. Fera inter nos educata cum in syluas eruperūt, aliquid māuetudinis pristinae retinent. Tantumq; a placidissimis absunt, quantū a ueris feris, & nunq̃ humanā manū passis. Nemo in summā nequitia incidit, qui unq̃ hāsit sapientia. Altius infectus est, q̃ ut ex toto dilui, & transire in colorem alium possit. Dein de interrogo. utrum iste ferus sit animo tantū, an & in perniciem publicā excurrat? Proposuisti enim mihi, aut Prohalatū & Titanum, quorū si naturā habet, intra muros ego isti beneficiū suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius. Si uero sanguine humana non tantū gaudet, sed pascitur, sed & supplicijs omnīū ætatum crudelitātē insatiabilem efficeret, nec ira, sed auaritia quadā saviendi furit, si in ora parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte distorquet. Nec urit solum perituros, sed excoquit, si ars eius est cruor, & semper recenti madet. Parum est huic beneficiū non reddere, quicquid erat, quo cohereret, intercisā iuris humani societas abscidit, si præstitisset quidē mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret, quicquid meruerat pdidisset, & referre in gratiam scelus haberet. Si nō patriā meā impugnat, sed suā grauis est, & sepositus a mea gente suā exagitat, abscidit nihilomin⁹ illū tanta prauitas animi, etiā si non inimicū inuisum mihi efficit, priorq; mihi ac potior eius officiū rō est, q̃ hūano generi, q̃ uni hoi debeo.

Sed quis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum bona sint libera, ex quo corrumpendo fas omne, ut nihil in eum nefas esset effecerit, illum mihi seruadū modū credā. Ut si beneficiū illi meū, neq; uires maiores daturū est in exitium cōmune, nec confirmaturū quas habet. Ita autē erit, quod illi reddi sine perniciē publica possit, reddam. Seruabo filiū eius infantē. Quid hoc beneficiū obest, cuiq; eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecunia quæ satellitē stipendio teneat, non subministrabo. Si marmor, uestes desiderauit, nihil oberat cuiq; id, quo luxuria eius instruitur. Militem & arma non suggerā, si pro magno petet munere. Artifices scœnæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram, cui triremes & caratas nō mitterē, luxurias & cubiculatas, & alia ludibria regū in mari lasciuientū mittā. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadē manu beneficiū omnibus dabo, illi reddam, quanq̃ ingenijs talibus uitæ exitus remediū est. Optimū est obire ei, qui ad se nunq̃ rediturus est. Sed hæc rara nequitia est, & semper portentis loca habita fuit, ut hiatus terræ, & de cauernis maris initur ut eruptio. Itaq; ab illa recedamus. De his loquamur, ut de his quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quē inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficiū, quod accipi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse, quod in me non est. Redeat domū, bonus sit an malus. Qui diligenter istud excuterem, si nō redderem, sed darem. Hic solus fabulam poscit.

Pythagoricus

Pythagoricus quidam emerat a sutore phecassia, rem magnam nō præsensibus nūmis. Post aliquot dies uenit ad tabernam redditurus, & cū clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris eiecit combustus est, Quod nobis fortasse molestum est, qui in aternū nostros amittimus. Tibi minime, qui scis futurum, ut renascatur. Locatus in pythagoricū. At philosophus noster treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum rettulit, subinde concutiens: Deinde cum reprehendisset hanc suam nō reddendi tacitam uoluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi uiuit, tu redde, quod debes, Deinde per clostrū, qua se cōmissura laxauerat, quatuor denarios in tabernā inseruit, ac misit, poenas a se exigēs improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

Quod debes, quare cui reddas. Et si nemo posset, ipse te appella. Malus an bonus sit: Ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodū inter nos officia diuisa sunt, illi obliuio impata est, tibi meminisse mādauius. Errat tamē, si quis existimat cū dicimus eū qui beneficiū dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriā rei præsertim honestissimā. Quæ præcipimus ultra modum, ut aduersum suū redeant. Cum dicimus, meminisse nō debet, hoc uolumus intelligi, prædicare nō debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficiū quod dederunt, omnibus circulis narrant. Hoc sobriū loquunt, hoc ebrīū nō cōtinēt, hoc ignotis ingerunt, hoc amicis cōmittunt: Vt hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eū qui dedit, iussimus, & plus imperando q̄ præstari poterat, silentiū suauimus.

Quotiens parum fiducia est in his, quibus imperes, amplius est exigendum q̄ satis est, ut præstetur quātum satis est. In hoc omnis hyperbole excedit, ut ad uerum mendacio ueniat. Itaq; ille cum dixit, qui candore niues anteirent, cursibus auras, quod non poterat fieri, dixit, ut crederetur quantum plurimū posset. Et qui dixit his immobilior scopulis, uiolentior amne. Hoc quidē se persuasurum putauit, aliquem tam immobilē esse, q̄ scopulum. Nunquā tantum sperat hyperbola, quantum audet, sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perueniat. Cum dicimus, qui beneficiū dedit, obliuiscatur, hoc dicimus, similis sit oblito. Memoria eius nō appareat, nec incurrat. Cum dicimus beneficiū repeti non oportere, nō ex toto repetitionem tollimus. Sæpe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo occasionem ignorantī non ostendam? necessitates illi meas nō detegam? quare nefcisse se, aut mentiat, aut doleat? Interueniat aliquādo admonitio, sed uerecunda, quæ non poscat, nec in ius uocet.

Socrates amicis audiētibus, emissem, inquit palliū, si nummos haberem. Neminem poposcit. Omnes admonuit, a quo acciperet, ambiguus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat quod Socrates accipiebat? nonne multum erat, eum meruisse, a quo Socrates acciperet? Non illos castigare mollius potuit, emissem, inquit, palliū, si nummos haberem. Post hæc quisquis properauerit, sero dat. Iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere phibemus, nō ut nūq̄ fiat, sed ut parce.

Aristippus aliquando delectatus unguento. Male, inquit, istis effeminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est, malis istis improbis, & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamen utar hoc iure amicitia, & beneficiū ab eo repetā, a quo petissem alternis. Beneficiū loco accepturus est, potui se reddere. Nunquā ne quares quidem, dicam? Eiectum littore egētem excepi, & regni demens in parte locaui. Nō est ista admonitio, immo conuiuium est. Hoc est in odiū beneficia pducere. Hoc est, efficere, ut ingratiū esse, aut liceat, aut iuuat. Satis, abūdeq; est submissis familiaribus uerbis, memoriā reuocare. Si bene quid de te merui, Fuit aut tibi quicq̄ dulce meū, Ille inuicē dicat: Quid ni merueris? egenū littore egentem excepisti.

Sed nihil, inquit, profecimus, dissimulat, oblitus est. Quid facere debeam? quæris, rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam cōsummari decet. Quemadmodum ingrati ferendi sint, placido animo, mansueto, magno. Nunq̄ te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, ut non tantū dedisse delectet. Nunq̄

in has voces iniuria impellat. Vellem nō fecisse. Beneficij tui etiā infelicitas placeat. Semper illum poenitebit, ne nunc quidē poenitet. Nō est, quod indigneris tanq̃ aliquid noui acciderit, magis mirari debes, si nō accidisset. Alium labor, alium impensa deterret, alium periculum, alium turpis uerecundia, nedum reddit, fateatur accepisse. Alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Aspice quemadmodū immensae hominū cupiditates hient semper & poscant. Non miraberis ibi neminē reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorū tam firmæ uoluntatis ac solidæ, ut tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit. Alius abdomini seruit. Alius lucrosus est, cuius summā nō uinces. Alius inuidia laborat. Alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, & ocia & inquieti pectoris agitatione, tumultusq̃ perpetuos. Adijce aestimationē sui nimiam & tumore, ob quæ cōtemnēdus est, insolentē. Quid contumaciā in peruersa nitentium? Quid leuitatē semper aliquo transilientē loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunq̃ fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus uoluimur. Audacia timidissimorū, discordia familiarissimorum, & publicum malum incertissimis fidere, fastidire possessa, quæ consequi posse spes non fuit.

Inter affectus inquietissimos, rem quietissimā fidem quæris. Si tibi uita nostra uera imago succurrerit, uideberis tibi uidere, captæ q̃ maximæ ciuitatis faciem, in qua omisso pudoris, rectiq̃ respectu, uires in cōsilio sunt, uelut signo ad permiscēda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur. Soluta legibus scelera sunt. Nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, ullum impedimētū est ruentum in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex prophano, hic sacra rapit, hic effringit, hic transilit, hic nō contentus angusto itinere, ipsa quibus arceatur, euerit, & in lucrum ruina uenit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu portat. Nemo nō fert aliquid ex altero. In hac auuiditate generis humani, num tu nimis fortunæ cōmunis oblitus es, q̃ quæris inter rapiētes reuerentē? Si indignaris ingratos esse, Indignare luxuriosos, Indignare auaros, Indignare impudicos, Indignare ægros, deformes, senes pallidos. Est istud graue uitii, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod cōcordiā, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet. Sed usq̃ eo uulgare est, ut illud nec qui quærit qdē effugerit.

Cogita tecum, an quibuscūq̃ debuisti, gratiā rettuleris, an nullum unq̃ apud te perierit officiū, ante beneficiorū memoria comitetur? Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa, quæ in iuuenem collata sunt, nō perdurasse in senectutem. Quædam pdidimus, quædam proiecimus. Quædam e conspectu nostro paulatim exierunt. A quibusdam oculos auertimus. Vt excusam tibi imbecillitatem tuam. In primis fragilis est memoria, & rerum turbæ nō sufficit. Necesse est quātum recipit, emittat, & antiquissima recētissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud te nutricis esset auctoritas, quia beneficium eius longius ætas sequens posuit. Sic factū est, ut præceptoris tibi non esset ulla ueneratio. Sic euenit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorū candidato, quæsturæ suffragator excideret, fortasse uitium, de quo quæreris, si te diligēter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini, stulte tuo, ut absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utiq̃ peiorem exprobando. Non est, quod frontem eius indures, sine, siquid est pudoris residui, seruet. Sape dubiam uerecundiam uox conuīantis clarior rupit. Nemo id esse quod etiam uidetur, timet. Deprehensus pudor amittitur.

Perdidi beneficiū. Nūquid quæ cōsecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter cōsecrata beneficiū est, etiam si male respondit, bene collocatū. Non est ille, qualē sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. Damnū nō tunc factū apparuit. Ingratus nō sine nostro pudore protrahat. Quoniā quidē quærela amissi beneficij, nō bene dati signū est. Quātū possumus, causam eius apud nos agamus, fortasse nō potuit, fortasse ignorauit, fortasse facturus est. Quædā nomina bona, lentus ac sapiēs creditor fecit, q̃ sustinuit, ac mora fouit. Idē nobis faciendū est. Nutriamus fidem languidam.

CRedidi beneficiū, stulte, non nosti detrimenti tui tēpora, perdidisti, sed cum dares. Nunc palam factum est etiā in his quæ uidentur, in perdito moderatio plurimū profuit. Vt corporū, ita animorū molliter uitia tractanda sunt. Sape quod explicauit

explicauit mora, pertinacia trahentis abruptū est. Quid opus est maledictis? quid quærelis? quid insectatioe? Quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna cōtuleris, ut ex amico dubio fiat, nō dubius inimicus? & patrociniū sibi nostra infamia quærat? Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo nō superioris dignitatem quærendo, etiam si non inquinauit, asperlit. Nec quisq; fingere contentus est lauia, cum magnitudine mendaciū fidem quærat.

Asperlit.

Quanto illa melior uia, seruaf illi spes amicitia, & si reuerti ad sanitatē uelit, etiam amicitia: Vincit malos pertinax bonitas. Nec quisq; tam duri, infestiq; aduersus diligēda animi est, ut etiā uitiatus bonos nō amet. Quibus hoc quoq; coepit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaq; cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. Quid faciā? Quod dñj omnīū rerū optimi auctores, qui beneficia ignorantī dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obicit negligentiā nostrī. Alius iniquitatē. Alius illos extra mundū suum proijcit, & ignauos, herbetesq; sine luce, sine ullo opere destituit. Alius solem cui debemus, quod intra laborem quieteq; tempus diuisimus, quod nō tenebris immersi cōfusionē aternæ noctis effugimus, quod annū cursu suo tēperat, & corpora alit, fata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, aut fortuitorū ignium globum, & quiduis potius q̃ deū appellat. Nihilominus tamen more optimorū parentū, qui maledictis suorū infantium arrident, nō cessant dñj beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitatibus, sed æquali tenore bona sua per gentes, populosq; distribuunt. Vnam potentiā sortiti, prodesse. Spargūt oportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, Hyemes, æstatesq; interuentu lenioris spiritus molliunt, errorem labentiū animarum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritū data sint. Demus nihilominus alijs. Demus ipsīs, apud quos iactura facta est. Neminē ad excitandas domos ruina deterruit. Et cum penates ignis absumpsit, fundamēta tepente adhuc harena, ponimus, & urbes haustas sapius eodē solo cōdimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra, mariq; humana opera cessarent, nisi male ruentia iterū tentare libuisset.

Ingratus est: Nō mihi fecit iniuriā, sed sibi. Ego beneficio meo cum darem usus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidi, ab alijs recipiam. Sed huic ipsi beneficiū dabo iterū, & tanq; bonus agricola, cura, cultuq; sterilitatem soli uincam. Perit mihi beneficiū. Iste omnibus. Nō est magni animi beneficium dare & perdere, hoc est magni animi perdere & dare.

Libri ultimi de beneficijs finis.

LVCII ANNEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM LIBER PRIMVS.

Sexigisti a me Nouate, ut scriberē quēadmodū posset ira leniri, nec imerito mihi uideris hunc præcipue affectū pertinuisse, maxime ex omnibus tetrū ac rabidū. Cæteris enim aliquid quieti, placidūq; inest. Hic totus cōcitatus & in impetu est, doloris, armorū, sanguinis, suppliciorū minime humana fruens cupiditate, dū alteri nocēat sui negligēs, in ipsa irruens tela, & ultionis īsecum multam tractare audius. Quidā itaq; in sapiētibus uiris iram dixerūt breuem insaniam, æque enim impotēs sui est, decōris oblita, necessitudinū

† forte secum multā retrāctare audius.

memor. In qd ptinax & intenta, Rationi, consilijsq; præclusa, uanis agitata causis, ad cōspectū aequi, ueriq; inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppellere frangunt. Ut scias autē sanos, quos ira possedit, ipsum illorū habitū intueri. Nam ut furentiū certa indicia sunt, audax & minax uultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manūs, color uersus, crebra & uehementius acta suspiria. Ita irascentiū eadem signa sunt, flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, & æstuante ab imis præcordijs sanguine, labia quatiant, dentes comprimunt, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorū seipso torquentiū sonus, gemitus, mugitusq; & parum explanatis uocibus sermo præruptus, & cōplosa sapius manus, & pullata humus pedibus, & totū concitum corpus, magnasq; iræ minas agens, foeda uisu & horreda facies deprauantiū se, atq;

g 2 intumescē.

intumescētū. Nescias, utrū magis detestabile uitū sit, an deforme? Cetera licet abscon-
dere, & in abdito alere, ira se pfert, & in faciē exit, quātoq; maior hac est, effertur mai-
nifestius. Non uides, ut omnī animalū, simul ad nocendū insurrexerūt, praecurrunt no-
ta, ac tota corpora solitū quierūq; egrediant habitū, & feritatē suā exasperent? Spumāt
apris ora, dentes acuūtur attritu, tauroꝝ cornua iactantur in uacū, & arena pulsu pe-
dum spargitur, leones fremunt, inflantur iritatis colla serpentibꝫ, rabidarū canum tristis
aspectus est. Nullū est animal tam horrendū, tam pnciosumq; natura, ut nō appareat in
illo, si illud ira inuasit nouae feritatis accessio. Nec ignoro ceteros quoq; affectus uix oc-
cultari, libidinem, metumq; & audaciā, dare sui signa, & posse praenosci. Neq; enim ulla
uehementior intra cogitatio est, quae nihil moueat in uultu. Quid ergo interest? qd alij
affectus apparent, hic eminet. Iam uero si effectus eiꝫ damnaq; intueri uelis, nulla pestis
hūano generi pluris stetit. Videbis caedes ac uenena, & eorū mutuas sordes, & urbium
clades, & totarū exitia gentiū & principum, sub ciuili hasta capita uenalia, & subiectas te-
ctis faces, nec intra moenia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionū hostili flāma rei-
lucentia. Aspice nobilissimarū ciuitatū fundamenta uix notabilia, has ira deiecit. Aspice
solitudines p multa milia sine habitatiōe desertas, has ira exhaust. Aspice tot memoriā
pditos duces, mali exempla fati. Aliū ira in cubili suo confodit. Aliū intra sacra mensa,
ira pcussit. Aliū inter leges celebrisq; spectaculū fori lancinauit. Aliū filij parricidio dare
sanguinē iussit. Aliū seruili manu regale aperire iugulū. Alium in cruce mēbra diffinde-
re. Adhuc singuloꝝ supplicia narro, Quin tibi si libuerit, relictis in quos ira uiritim exar-
sit. Aspice caēas gladio conciones, & plabē imisso milite contrucidatā, & in perniciē pro-
miscuā, totos populos capitis damna passos tanq; aut curam nostrā deserētibus, aut au-
toritatē contēnentibus. Quid de gladiatoribꝫ quare populus irascitur & tam inique, ut
iniuriā putet, qd non libēter pereunt, contemni se iudicat, & uultu, gestu, ardore, de spe-
ctatore in aduersariū uertitur. Quod quidē tale nō est ira, sed quasi ira. Sicut puerorum
qui si ceciderūt, terrā uerberari uolunt, & saepe nesciunt qd est, cui irascatur, sed tantū ira-
scitur sine causa & sine iniuriā, nō tamen sine aliqua iniuriā specie, nec sine aliqua poenae
cupiditate. Deludūtur itaq; imitatione plagarū, & simulatis deprecantiū lachrymis pla-
cantur, & falsa ultione falsus dolor tollitur. Irascimur, inquit, saepe nō illis qui laeserunt, sed
his qui laesuri sunt. Ut scias iram non tantū ex iniuriā nasci, uerū etiā irasci nos laesuris, sed
ipsa cogitatione nos laedunt, & iniuriā qui facturus est, iam facit. Ut scias, inquit, nō esse
iram poenae cupiditatē, Infirmissimi saepe potentissimis irascūtur, nec poenā concupiscunt,
quā non sperant. Primū diximū cupiditatē esse poenae exigendae nō facultatē. Concu-
piscunt aut hoies, & quae nō possunt. Deinde nemo tam humilis est qui poenā uel sūmi
hominis sperare nō possit. Ad nocendū potentes sumus. Aristotelis finitio non multū a
nostra abest. Ait em, Iram esse cupiditatē doloris reponēdi, qd inter nostrā & hanc fini-
tionē inter sit exequi longū est, contra utrāq; dicitur, feras irasci, nec iniuriā irritatas, nec
poenae dolorisue alieni causa. Nam etiā si hoc efficiunt, nō hoc petunt. Sed dicendū est fe-
ras ira carere, & oia praeter hoīem, nam cū sit inimica rationi, nusq; tamē nascitur, nisi ubi
rōni locus est. Impetus habēt ferae, rabiem, feritatē, incursum. Iram quidē non magis q̃ lu-
xuriā, uel iniuriā, & in quasdā uoluptates intēperantiores hoies sunt. Non est qd credas
illi qui dicit. Non aper irasci meminit, nō fidere cursu Cerua, nec armentis incurrere for-
tibus ursi. Irasci dicit incitari impingi. Irasci quidē nō magis sciūt, q̃ ignorare. Multa anī
malia hūanis affectibus carent, habent aut similes illis quosdā impulsus, alioquin si amor
in illis esset, & odiū esset. Si amicitia, & simultas, si dissensio & cōcordia. Quorū aliqua in
illis quoq; extant uestigia. Ceterū humanoꝝ pectorū ppria bona malaq; sunt, nulli nisi
homini cōcessa prudentia est, pudentia, diligentia, cognitio, nec tantū uirtutibꝫ hūanis
animalia, sed etiā uitijs phibita sint, tota illorū ut extra, ita intra forma humanae dissimilis
est. Regimē est illud & principale aliter dicūt, ut uox est quidē, sed nō explanabilis & p-
turbata, & inefficax, ut lingua, sed deuincta, nec in motus uarios soluta, ita ipm principa-
le, parū subtile, parū exactum caput. Ergo uisus specieq; rerū quibus ad impetus euocē
sed turbidas & confusas. Ex eo pcursus illarū tumultusq; uehementes sunt. Metus autē
solicitudinesq; & tristitia & ira nō sunt, sed his quādā silia. Ideo cito cadūt & mutant in
cōtrariū, & cum acerrime sauiuerūt expauerūtq; pascunt, & ex fremitu decursusq; uesano
statim quies

statim quies soporq; sequitur. Quid esset ira, satis explicatū est, Quo distet ab iracundia apparet, quo ebrius ab ebrioso, & timens a timido. Iratus potest nō esse iracundus: iracundus nō potest aliquando iratus non esse. Cetera quæ pluribus apud Græcos nominibus in species, iram distinguūt, quia apud nos uocabula sua nō habent, præteribo etiā si amarū nos, acerbūq; dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamorosum, difficile, asperū, quæ omnia irarū differentia sunt. Inter has morosum ponas, licet delicatū iracundia genus. Quædam enim sunt ira, quæ intra clamorem cōcidant. Quædā nō minus pertinales, q̃ frequentes. Quædam sæue manent, uerbis partiores. Quædā in uerborum dictorūq; amaritudine effusa. Quædam ultra querelas & auersationes nō exeunt. Quædam altæ, grauesq; sunt, & introrsus uersæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis. Quid esset ira, quæsitum est. An in ullum aliud animal q̃ in hominem caderet, quo ab iracundia distaret, & quæ eius species essent. Nunc quæramus, an ira secundū naturā sit: & an utilis, atq; ex aliqua parte retinenda? An secundū naturā sit. Manifestum erit, si hominē insperxerimus, quo quid est mitius, dū in recto animi habitu est? Quid autē ira crudelius est? In homine quid amariū? quid irato infestius? Homo in adiutorium mutuū generatus est. Ira in exitium. Ille cōgregari uult, illa discedere, hic prodesse, illa nocere, hic etiā ignotis succurrere, illa etiā clarissimos petere, hic aliorū incōmodis uel impēdere se paratus est. Ira in periculum dūmodo secū deducat aliū parata descendere. Quis ergo magis naturā rerū ignorat, q̃ qui optimo eius operi & cōmendatissimo, hoc ferū ac perniciosum uitiū assignat? Ira, ut diximus, auida pœnæ est, cuius cupidinē inesse pacatissimo hominis pectori minime secundū eius naturā est. Beneficijs autē humana uita cōstat & cōcordia, nec terrore, sed mutuo amore i fructū auxiliūq; cōmune cōstringit. Quid ergo nō aliquādo castigatio necessaria est? Quid nō, sed hæc sincera cū ratione. Nō enim nocet, sed medetur specie nocendi, quemadmodū quædam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis nō ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus, sic ingenia uitio praua dolore corporis, animiq; corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus uitij tētat, nō multum ex quotidiana cōsuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinē ponere, ac ualeitudinē tantū mutata uitæ dispositione firmare, proximū est, ut modus perficiat, si modus & ordo nō proficit, subducit aliqua & circumcidit, si non adhuc quidē respondet, intercidit cibis, & abstinentia corpus exonerat, si frustra molliora cesserunt, ferit uenam, membrisq; si adhærentia nocēt, & morbum diffundunt, manus affert. Nec ulla dura uidetur curatio, cuius est salutaris effectus. Ira legum præsidem, ciuitatisq; rectorem decet, q̃ diu potest uerbis & mollibus his ingenia curare, ut facienda suadeat, cupiditatēq; honesti & æqui conciliet animis, faciatq; uitiorum odium, precii uirtutis, transeat deinde ad tristiores orationē, quā moneat adhuc & exprobet, nouissime ad pœnas, & has adhuc leues, & reuocabiles decurrat. Ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quenq; perire etiā pereuntis intersit. Hoc uno medentibus erit dissimilis, quod illi quibus uitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstant, hic damnatus cum dedecore & traductiōe uitam exigit. Non quia delectetur illius pœna. (Procul est enim a sapiente tam inhumana feritas,) sed ut documentū omniū sit, & qui alicui noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica utatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens. Ideo nec ira quidē secundū naturam hominis, quæ pœnæ appetens est. Et Platonis argumētū afferam, quid enim prodest alienis uti, ex parte qua nostra sunt. Vir bonus, inquit, nō lædit, pœna lædit, bono ergo pœna nō cōuenit, ob hoc nec ira, quia pœna ira conuenit. Si uir bonus pœnā nō gaudet, nō gaudebit, ne in eo quidē affectu, cui pœna uoluptati est, ergo nō est naturalis ira. Nunqd̃ quis nō sit naturalis ira assumenda est? quia utilis saepe fuit. Extollit animos & incitat, nec quicq; sine illa magnificū in bello fortitudo gerit, nisi hinc flāma subdita est, & hinc stimulus peragitauit, misitq; in pericula audaces. Optimū itaq; quidē putāt tēperare iram, nō tollere, eoq; detractō quod exundat, ad salutarē modū cogere. Id uero retinere, sine quo languebit actio & uis ac uigor animi resoluatur. Primū facilius est excludere pernitiōsa q̃ regere, & nō admittere, q̃ admissa moderari. Nam cū se in possessione posuerūt, potetiora rectore sunt, nec recidi se minui ne patiunt. Deinde ratio ipsa, cui fræni tradūtur, tam diu potēs est, q̃ diu

† Quid hominē amico amariū.

† Alii. foedus.

deducta est ab effectibus. Si miscuit se illis & inquinauit, non potest continere, quos subi mouere potuisset. Comota enim semel & excussa mens, ei seruit quo impellitur. Quarunda rerum initia in nostra potestate sunt, ulteriora nos sua uir rapiunt, nec regressum relinquunt, ut in praeceptis datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morariue de iecta potuerunt, sed consilium omne & poenitentiam irreuocabilis praecipitatio abscondit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset. Ita animus si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum, rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, etiam uitiorum natura procliuus. Optimum est primum irritamentum irae protinus spernere, ipsique repugnare sensibus, & dare opera ne incidamus in iram, nam si coeperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus est inductus, iusque illi aliquid uoluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum uolet, non quantum permiseris. In confinis hostis arcendus est. Nam cum intrauit, & portis se intulit, modum a captiuis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, ut illos non patiatul ultra quod oportet procedere, sed etiam affectum ipse imitatur. Ideoque non potest utilem illam uim & salutare perditam iam infirmamque reuocari non enim, ut dixi, separatas ista sedes suas diductasque habet, sed affectus, & ratio peiusque in melius mutatio animi est, quomodo ergo ratio occupata & oppressa uitius resurget, quae irae cessit? Aut quemadmodum a confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura praeualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ira nihil ut faciant eorum quae ira dicat, an aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram, quam nos quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo ualentior est quam ratio, an infirmior? Si ualentior, quomodo illi modum ratio poterit imponere? Cum parere nisi imbecilliora non soleant. Si infirmior est, sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi & se continent. Quomodo cum iam ira euanescent, & sua sponte decedit, Non cum in ipso feruore est, tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt? Et a nocendo abstinere faciunt. Quomodo, cum affectus, repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit, non rationis beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace. Denique nihil habet utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim uirtus uitio adiuuanda est, se contenta. Quotiens impetui est locus, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse concitatur, remittiturque, non aliter quam quae tormentis exprimuntur tela. In potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit, Aristoteles necessaria est, nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Utendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite, quod est falsum. Nam si exaudit rationem qua sequitur, qua ducitur, iam non est ira, cui proprium est contumacia. Si uero repugnat, & non ubi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque puehitur, tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est. Desinit ira esse, quam effrenatam indomitamque intelligo, si non patitur perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ira autem ira non est, aut inutilis est, nam si quis poenam exigit, non ipsius poenae auarus, sed quia oportet, non est annumerandus iratus. Hic erit utilis miles qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri quam duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improvidos & uiolentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit. Ut iram metum, inertiae iram, timori cupiditate. Absit hoc a uirtute malum, ut nunquam ratio ad uitia confugiat. Non potest hic animus fidele oculum capere, quatinus necesse est, fluctueturque quod malis suis tutus est, quod fortis esse nisi irascitur non potest, industrius nisi cupit, quietus nisi timet. In tyrannide illi uiuendum est, in alicuius affectus uenienti seruitute. Non pudet uirtutes in clientela uitiorum demittere. Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similis esse. Quid enim interest si aequae affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? par utrumque est, ubi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exaquari rationi? ita, inquit, utilis affectus est, si modicus est, imo si natura utilis est, sed si patiens imperii rationis est, hoc duntaxat moderatione consequatur, ut quo minor fuerit minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est. Sed aduersus hostes, inquit,

Alr. semina
nibus.

Alr. prodita

Contra Ari
stotelem.

stes, inquit, necessaria est ira. Nulq̃ minus, ubi nō effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obediētes. Quid em̃ est aliud qđ Barbaros tanto robustiores, tanto patiētiōres laborū cōminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoq; ars tuetur, Ira denudat, deinde qđ opus est ira? cū idem pficiat ratio? An tu putas uenatorē irasci feris? an q̃ uenientes excipit, & effugientes psequitur? & om̃ia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbriorū, Theutonicorū tot milia supfusa alpibus ira sustulit, ut tantæ cladis noticiā ad suos nō huncius sed fama ptulerit, nisi q̃ erat illis ira p uirtute, quæ ut aliquando ptulit strauitq; om̃ia. Ira sapius sibi exitio est. Germanis qđ est animosius? quid ad incursum acrius? qđ armorū cupidius? quibus innascunt innutriūturq; quorū una illis cura est, in alia negligētibus. Quid indurati⁹ ad omnē patientiā, ut quibus magna ex parte nō tegumenta corporū prouisa sunt, nō suffragia aduersus ppetem celi rigore. Hos tamen Hispani Gallicq; & Asiæ, Syriæq; molles bello uiri, anteq̃ legio uisatur cedunt, ob nullā rem aliam opportunos, q̃ ob iracundiā. Agedum illis corporib⁹, illis animis delitias, luxū opes, ignorantibus, da rationē, da disciplinā, Vt nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores romanos repetere. Quo alio Fabius affectu imperij uires recreauit, q̃ quod cuncta ri & trahere & morari sciuit, quæ om̃ia irati nesciunt? Petierat imperiū, qđ tunc in extremo stabat, si Fabius tātū ausus esset, quantū ira suadebat. Habuit in cōsilio fortunā publicā, & extimatis uiribus, ex quibus iā perire nihil sine uniuerso poterat, dolore, ultioneq; seposuit in unā utilitatē, & occasione intētus, irā ante uicit, q̃ Hannibalē. Quid Scipio, nō ne relicto Hannibale, punico exercitu, om̃ibusq; qbus irascendū erat, bellū in Africā trāstulit, tā lentus, ut opinione luxuriæ, segniciq; malignis daret? Quid alter Scipio? nō circa Numantiā multū diuq; sedit, & hunc suū publicūq; dolorē æquo aīo tulit: diutius Numantiā q̃ Carthaginē uinci, q̃ dū circūuallat & includit hostem, eo cōpulsit, ut ferro ipsi suo caderēt. Nō est itaq; utilis, nec in praelijs quidē aut in bellis ira. In temeritatē em̃ prona est, & pericula dū inferre uult, non cauet. Illa certissima est uirtus, quæ se diu multūq; circūspexit & rexit, & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? uir bonus nō irascit, inquit, si cædi patrē suū uiderit, si rapi matrē? nō irascet, sed uindicabit, sed tuebit. Quid aut̃ times, ne parū illi magnus stimulus etiā sine ira pietas sit? Aut dic eodē modo, Quid ergo cū uiderit secari patrē suū, filiūue, uir bonus non flebit, nec liquef. animo? quæ acciderē foeminis uidemus, quotiens illas leuis periculi suspitio pculit? Officia sua uir bonus exequit̃ inconfusus, inrepidus, & sic bono uiro digna faciet, ut nihil faciat uiro indignū, pater cædetur, defendam, casus est, exequar quia oportet, nō quia dolet. Cum hoc dicis Theophraste, quaris inuidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronā uenis, quia unusquisq; in eiusmodi suorum casu irascitur, putas iudicatuos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iustum quisq; affectum iudicat, quem agnoscit. Irascuntur boni uiri pro suorum iniurijs, sed idem faciunt, si calida nō bene præbētur. Si uirum fractum est, si calceus luto sparsum est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet, sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, q̃ nucibus. Irasci pro suis non est p̃ij animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumq; parentibus, liberis amicis, ciuib⁹ prodire defensorem, ipso officio ducente, uolentem, iudicantem, prouidentē, nō impulsū & rapidum. Nullus enim affectus uindicandi cupidior est, q̃ ira, & ob id ipsum ad uindicandum inhabilis, præarbidus & amens, & omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quo properat, opponitur. Itaq; nec in pace, nec in bello nunquā bona fuit. Pacem enim similem belli efficit. In armis uero obliuiscitur mortem esse cōmunem, uenitq; in alienā potestatem, dum in sua non est, deinde non ideo uitia in usum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quædam genera ualitudinis leuant, nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remediij genus est sanitatem debere morbo, simili modo ira etiā si aliquando ut uenenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris iudicanda est, sape enim saluti fuere pestifera, deinde quæ habenda sunt, quo maiora eo meliora & optabiliora sunt, si iusticia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, siquid detractum ex ea fuerit, si fortitudo bonū est, nemo illam desyderabit ex aliqua parte diminui. Ergo & ira quo maior, hoc melior. Quis enim ullus boni accessionem recusauerit? Atqui augeri illam inutile est, ergo & esse. Non est bonum, quod

Germani
animosū.

Fabius cum,
etator.

Scipio Affri
canus.

forte ho
nesta.

num, quod incremento malum sit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnatiores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces, multique meliores ad ferrum fuere male sobrii. Isto modo dic & frenesim, atque insaniam uiribus necessariam, quia saepe ualidior furor reddit. Quid? non aliquotiens metus ex pauido fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in praelium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi foeda & caduca irritamenta sunt, nec uirtutem instruunt, quae nihil uitae eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ita in adiutorium uirtutis non uenit, sed in uicem. Quid? quod si bonum esset ira, perfectissimum quaeque sequeretur. Atqui iracundissimi infantes, senesque & aegri sunt, & inualidum omne natura est querelum. Non potest, inquit fieri Theophrastus, ut bonus uir non irascatur malis. Isto modo quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vide ne contra placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit, Peccantes uero quid habet cur oderit, cum error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis errantes odisse, alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quod multa contra bonum morem faciat, quod multa ex his quae egit, ueniam desyderent. Iam irascetur etiam sibi. Neque enim aequus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absolvere. & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius mitem & paternum animum praestare peccantibus, & illos non persequi, sed reuocare, errantes per agros, ignorantes uiae melius est ad rectum iter ad mouere, quam expellere. Corrigendus est qui peccat, & admonitione, & ui, & molliter, & asperere. Meliorque tam sibi quam alijs faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur? At corrigi nequeunt, nihilque in illis leue, aut spei bonae capax est. Tollantur e coetu mortalium facturi peiora quae contingunt, & quo uno modo possunt, desinant esse mali, sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime prosum, cum illum sibi eripio? Nunquid membra sua odit, tunc cum abscidit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos affligimus canes. Trucem atque immanis uentum bouem cedimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentuosos foetus extrahimus. Non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere. Nil minus quam irasci punientem decet, cum eo magis ad emendationem poena proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Cederem te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit. In illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se irae committere? Ergo ad coercionem errantium, sceleratorumque irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccatorem. Quid ergo, non irascar latroni? quid ergo, non irascar uenefico? non. Neque enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne poenae genus, remedium loco ad moueo. Tu adhuc in prima parte uersaris errorum, nec grauiter laboris, sed frequenter, obiurgatio te primum secreta, deinde publicata emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quam ut possis uerbis sanari. Ignominia contineberis, cum tibi fortius aliquid & quod sentias inurendum est. In exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desyderat, & uincula publica, & carcer adhibetur, tibi insanibilis animi, & sceleribus scelera contextens, etiam nunc causis, quae nunc malo defuturae sunt, impelleris. Sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare, perbibisti nequitiam, & ita uisceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis, exire non possit. Olim miser mori quaris, bene de te merebimur. Auferemus tibi istam qua uexaris insaniam, & perpetua alienaque uoluptate supplicia. Id, quod unum bonum tibi superest, representabimus mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum? Interim optimum genus misericordiae est, occidere. Si intrassem ualitudinariu exercitatus & sciens, ut domum diuitis, non idem imperassem omnibus, per diuersa aegrotantibus. Varia in tot animis uitia uideo, & ciuitati curandae adhibitus sum, pro cuiusque morbo medicina quaratur. Hunc sanet uerecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque & si peruersa induenda magistratui uestis, & conuocanda classico concilio est, procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed uultu legis, & illa solennia uerba, leni magis grauique quam rabida uoce concipiam, & agi iubebo non iratus, sed seuerus. Et cum ceruicem noxio praecidi imperabo, & cum parricidam in suam culleo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpeiam proditorum, hostium publicum imponam, sine ira, eo uultu animoque ero, quo

ero, quo serpētes & animalia uenenata percutio. Iracūdia opus est ad puniendū. Quid enim uidetur lex irasci his quos nō nouit, nō uidit, quos nō futuros sperat? Illius itaq; sui mendus est animus, qui nō irascitur, sed cōstituit. Nam si bono uiro ob mala facinora irasci cōuenit & ob secūdas res malorū hominū inuidere cōueniet. Quid enim est indignius, q̃ florere quodā, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tā cōmoda illorum sine inuidia uidebit, q̃ scelera sine ira. Bonus iudex damnat improbāda, nō odit. Quid ergo, nō cū eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tāgetur animus eius, eritq; solito cōmotior? Fateor. Sentiet leuem quendā, tenuemq; motū. Nam (ut dixit Zenon) In sapiētis quoq; animo, etiā cū uulnus sanatū est, cicatrix manet. Sentiet itaq; suspiratiōes quasdā, & umbras affectuū, iplis quidē carebit. Aristoteles ait: Affectus quosdā, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod uerū foret si uelut bellica instrumēta sumi, deponiq; possent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles uirtuti dat, ipsa per se pugnāt, nō expectant manū. Habent & nō habētur. Nil alijs instrumētis opus est. Satis nos instruxit ratiōe natura. Hæc dedit telum, firmū, ppetuū, obsequens, nec anceps nec quod in dominū remitti posset, Nō ad prouidendū tantū, sed ad res gerendas satis est p se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, q̃ hoc ab iracūdia petere præsidium, rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab ægra? Quid, quod actiones quoq; in qbus solius opera iracūdiæ uidentur necessaria, multo p se ratio fortior est? Nam cū iudicauit aliquid faciendū, in eo pseuerat. Nihil enim melius in uentura est seipsa, quo mutetur. Ideo stat semel cōstans. Iram sæpe misericordia retro egit. Habet enim nō solum solidū robur, sed uanū tumorē, uiolentisq; principijs utitur, nō aliter q̃ qui a terra uenti surgūt, & fluminibus, paludibusq; excepti, sine pertinacia uahementes sunt. Incipit Imagno impetu, deinde desinit ante tēpus fatigata, & quæ nihil aliud q̃ crudelitātē, ac noua genera poenarū uersauerat, cū animaduertendū est, ira iam fracta, leuisq; est. Affectus cito cadit. Aequalis est ratio. Cæterū etiā ubi perseuerauerit ira, non nunq; si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorū triūue sanguinē, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentū uenena a cubili repentū nocent. Innoxij dentes sunt, cū illos frequēs morsus exhaustit. Ergo nō paria patiuntur, qui paria cōmiserint. Et sæpe q minus cōmisit, plus patitur, quia recentiori iræ obiectus est, & instantū inæqualis est, modo ultra q̃ oportet, excurrit, modo citius debito resistit, sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire nō uult, & patrocínio nō relinquit locū, & ea tenet quæ iuasit, & eripi sibi iudiciū suū, etiā si prauū est, nō sinit. Ratiō utriq; parti locū dat & tēpus. Deinde aduocationē etiā sibi petit, ut excutiēda ueritati spatium habeat. Ira festinat, ratio id adiudicari uult, quod æquū est. Ira id æquū uideri uult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat. Ira uanis & extra causam obuersantibus cōmouet. Vultus illam securior, uox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Sæpe infesta patrono reū damnat, etiā si ingeritur oculis ueritas, amat & tuetur errorem, coargui non uult, & in male ceptis, honestior illi p̃tinacia uidetur, q̃ p̃cōnitētia. Cn. Piso fuit memoria nostra, uir a multis uitijs integer, sed prauus, & cui placebat pro cōstantia rigor. Is cū iratus duci iussisset eū, qui ex cōmeatu sine comilitone redierat, quasi interfecisset, quē nō exhibebat, rogāti tēpus aliquod ad cōquirendum non dedit, dānatus extra uallum deductus est, & iam ceruicē porrigebat, cū subito apparuit ille cōmilito, qui occisus uidebatur. Tunc Centurio supplicio præpositus, cōdere gladium spiculatorem iubet, damnatū, ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterū cum magno gaudio castrorū commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci utrūq; & eum militem, qui nō occidit, & eum, qui nō perierat. Quid ergo indignius? Quia unus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. Nam illū Centurionē, qui damnatū reduxit, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres, ob unius innocentia. O q̃ sollers est iracundia ad fingēdas causas furoris. Te, inquit, duci iubeo, quia dānatus es. Te quia causa damnatiōis cōmilitoni fuisti. Te quia iussus occidere imperatori nō paruisti. Excogitauit quemadmodū tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquā, iracundia hoc mali, non uult regi. Irascitur ueritati ipsi, si cōtra uoluntatē suā apparuerit, cū clamore & tumultu, & totius corporis iactatiōe, quos destinauit insequitur

ta. cōstitutis

Cn. Piso

insequi, adiectis cōuictis, maledictisq. Hoc nō facit ratio, sed si ita opus est, silens, quæ itaq; totas domos funditus tollit, & familias. R. P. pestilentes cū cōiugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati, libertati extirpat. Hæc nō fren-
dēs, nec caput quassans, nec quicq; indecorū iudici faciens, cuius tum maxime placidus esse debet, & in statu uultus, cū magno pronūciat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cū uelis cadere aliquē, prius tua labia mordere? Quid si ille uidisset desilientē de tribuna li procōsulē, & fasces lictori auferentē, & sua uestimēta scindentē, q̄a tardius scindebant aliena? Quid opus est mēsam euertere? Quid pocula affligere? Quid se in colūnas ipin-
gere? Quid capillos euellere? femur, pectusq; pcutere? Quā irā putas, quæ quia nō tā cito in aliū q̄ uult, erūpit, in se reuertit? Tene itaq; a p̄ximis, & rogatur, ut ipse sibi place-
tur, quorū nil facit quisq; uacuis ira, meritā cuiq; p̄cā iniungit. Dimittit sæpe eū, cuius peccatū dephendit, si p̄nitentia facti spem bonā pollicetur, si intelligit non ex alto
Summo aīo: uenire nequitia, sed summo (quod aiunt) animo inharere, dabit impunitatē, nec accipiē-
tibus nociturā, nec dantibus. Nōnūq; magna scelera leuius q̄ minora cōpescet, si illa la-
psu nō crudelitāte cōmissa sunt. His inest latens, & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus nō eodē malo afficiet, si alter per negligentia admisit, alter curauit. ut nocens esse. Hoc semp in omni aduersione seruabit, ut sciat alterā adhiberi, ut emen-
det malos, alterā ut tollat. In utroq; nō præterita, sed futura intuebit. Nam, ut Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatū est, sed ne peccet. Reuocari enim præterita nō pos-
sunt, futura, phibētur, & quos nolet nequitia male cedentis exēpla fieri, palam occidet, nō tantū ut pereant ipsi, sed ut alios pereundo deterreant, hæc cuiq; expetēda, extiman-
daq; sunt. Vides quantū debeat omni p̄turbatione liber accedere, ad rem summa dilige-
tia tractādā, potestātē uitæ, necisq;. Male irato ferrum cōmittit. Ne illud quidē iudicā-
dum est, aliqd iram ad magnitudinē animi cōferre. Nō est enim illa magnitudo, tumor est, nec corporibus copia uitiosi humoris intensus, morbis incrementū est, sed pestilens
abundantia. Omnes quos uacors animus, supra cogitationes extollit humanas, altū qdē & sublime spirare se credunt. Cæterū nihil solidi subest, sed in ruinā prona sunt, quæ sine
fundamētis creuere. Nō habet ira cui insistat, nō ex firmo, māsuroq; oritur, sed uetosa & inan-
is est, tantūq; abest a magnitudinē animi, quantū a fortitudine audacia, a fiducia in-
solentia, ab austeritate tristitia, a seueritate crudelitas. Multum, in quā, interest inter subli-
mem animū, & superbū. Iracundia nihil amplū, decorūq; molitur. Cōtra mihi uidet uen-
tosi & infelicitis animi imbecillitas sibi conscij indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora
quæ ad tactus leuissimos gemunt. Ita ira muliebri maxime & puerile uitū est. At inci-
dit & in uiros. Nā uiris quoq; puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? Nō aliqua
uoces ab iratis emittūtur, quæ magno uideantur animo? uerā ignoratibus magnitudinē,
quasi illa dira & abominanda, oderint, dū metuant Syllano scias sæculo scriptam. Nescio
utrū sibi peius optauerit, ut odio esset, an ut timori Oderint, occurrat illi futurū, ut exe-
crent, insidiētur, opprimāt. Quid abdicat, Dij illi malefaciāt: adeo repperit dignū odio
remediū, Oderint. Quid, dū pareāt nō, dum probent nō. Quid ergo dū timeāt? sic nec
amari qdē uellem. Magno hoc dictū spiritu puras. Falleris. Nec em̄ magnitudo ista est,
sed immanitas. Nō est qd credas irascentiū uerbis, quorū strepitus magni minaces sunt,
intus mens pauidi missa. Nō est quod extimes uerū esse, quod apud disertissimū uirum
Liuiū dicī: Vir ingenij magni magis q̄ boni. Non potest illud separi, etiā bonū erit, aut
nec magnū, quia magnitudinē animi incōcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo
parem, firmāq;, qualis inesse malis ingenijs nō pōt. Terribilia em̄ esse & tumultuosa &
exitiosa possūt. Magnitudinē qdē, cuius firmamētū roburq; bonitas est, nō habebūt. Cæ-
terū sermōe, conatu, & omī extra paratu faciēt magnitudinis fidē. Eloquē aliqd qd tu
magni putes, sicut, C. Cæsar, q iratus cælo qd obstreperet Pātomimis, quos imitabat stu-
diosius q̄ spectabat, qdq; comelatio sua fulminibus terreretur, prorsus parū certis ad pu-
gnā uocauit Iouē, & qdē sine intermissione. Homericū illum exclamās uersum,

quanta dementia fuit. Putauit aut sibi noceri, ne a Ioue qdem
posse, aut se nocere etiā Ioui posse. Nō puto parū momēti hāc eius uocē ad incitādū con-
iuratorū addidisse. Vltimæ em̄ impatiētia uisum est eū ferre, quæ Iouē nō ferret. Nihil er-
go in ira, ne cū uidet qdē uāhemēs, & deos & hoiesq; despiciēs, magnū. Nihil nobile ē,
aut li

aut si uideat alicui magnū animū ira pducere, uideatur & luxuria, Ebore sustineri uult, purpura uestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, ne mora suspendere, uideatur & auaritia magni animi, Aceruis auri argentiq; incumbat, & prouinciarū nominib⁹ agros colit, & sub singulis uillicis latiores habet fines, q̄ quos consules fortiebantur. Videatur & libido magni animi. Transnat freta, puerorū greges castrat, sub gladiū mariti uenit uxor morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est cōtenta honoribus annuis, si fieri potest uno nomine occupare fastos uult p omnē orbem titulos disponere. Omnia ista nō refert inquantū procedant extendant q̄ se, angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa uirtus est. Nec quicq; magnum est, nisi quod simul & placidum.

Primi libri de Ira finis.

LVCII ANNEI SENECAE DE IRA LIBER SECVNDVS.

PRIMVS liber Nouate benigniorē habuit materiā. Facilis em̄ in procliuiā uitiorū decursus est. Nunc ad exiliora ueniendū est. Quærimus em̄, utrū ira iudicio aut impetu incipiat id est utrū sua sponte moueat, an quæadmodum pleraq; quæ intra nos inscijs nobis oriuntur, debet autē in hoc se demittere disputatio, ut ad illa quoq; altiora possit exurgere. Nam & in corpore nostro ossa, nerui, & articuli firmamēta totius, & ut alia minime speciosa uisu, prius ordinant. Deinde hæc ex quibus omnis in faciē aspectūq; decor est. Post hæc omnia qui maxime oculos rapit, color ultimus, pfecto iam corpore effundit. Iram quin species oblata iniuriæ moueat, nō est dubium. Sed utrum speciem ipsam statim sequatur, & nō accedente animo excurrat, an illo assentiente moueat, quærimus. Nobis placet nō ipsam p se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & ultionem eius cōcupiscere, & utrūq; coniūgere, nec lædi se debuisse, & uindicari debere, nō est eius impetus, qui sine uolūtate nostra concitat. Ille simplex est, hic cōpositus, & plura cōtinens. Intellexit aliquid, indignatus est, dānauit, ulciscitur. Hæc non possunt fieri, nisi animus, qui tangebatur assensus est. Quorsus, inquis, hoc nō ptinet? ut sciamus quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunq; rationi succūbet. Omnes enim motus, qui nō uoluntate nostra fiunt, inuicti & ineuitabiles sunt, ut horror frigida aspersis, ad quosdā ictus aspernatio, ad maiores nuncios subrigūtur pili, & rubor ad improba uerba suffunditur, sequitq; uertigo prærupta cernenti. Quorū quia nihil in nostra potestate est, nulla quo minus fiant, ratio psuadet. Ira præceptis fugatur. Est enim uoluntariū animi uitium non ex his quæ conditione quadam humanæ fortis eueniunt. Ideoq; etiā sapientissimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriæ mouet. Hic subit & iam inter ludicra scænæ spectacula, & lectiones rerum uetustarū. Sape Clodio Ciceronē expellēti, & Antonio occidenti, uidemur irasci. Quis nō contra Marij arma, & cōtra Syllæ pscriptionē concitat? Quis nō Theodoro & Achilli & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nōnunq; concitata modulatio instigat. Martius quoq; ille tubarum sonus, mouet mentes, & atrox pictura, & iustissimorū suppliciorum tristis aspectus. Inde est quod arridemus ridentibus, & contristat nos turba mœrentiū, & efferuescimus ad aliena certamina, quæ nō sunt iræ. Non magis q̄ tristitia est, quæ ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem. Non magis q̄ timor, qui Hannibale post Cannas mœnia circumfēdēte, lectoris percutit animos, Sed omnia ista motus sunt animorum moueri uolentium, nec affectus, sed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris uiri in mediā pace togati iam aures tuba suscitāt. Equosq; castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum, aiunt, Cephanto canente manum ad arma misisse. Nihil ex his quæ animum fortuito impellunt affectus uocari debet. Ista (ut ita dicam) patitur magis animus q̄ facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis, & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem & lachrymas procidentis, & iritationem humoris obscœni, altumue suspitium & oculos subito acriores, aut quid his simile indicium affectus, animiq; signum putat, fallitur, nec intelligit hos corporis esse pulsus. Itaq; & fortissimus plarumq; uir, dum armatur expalluit, & signo pugnae dato, ferocissimo militi

ferocissimo militi paululū genua tremuerūt, & magno imperatori anteq̃ inter se acies arietarent, cor exiuit & oratori eloquentissimo dum ad dicendū componitur, summa riguerunt. Ira nō moueri tantum, sed excurrere debet. Est em̃ impetus. Nunq̃ autem impetus sine assensu mentis est, neq̃ em̃ fieri potest, ut de ultione & pœna agatur animo nesciente. Putauit se aliquis læsum. Voluit ulcisci, dissuadēte aliqua causa statim resedit. Hanc iram nō uoco, sed motum animi rationi parentem. Illa est ira, quæ rationē transilit, quæ secum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quam species iniuriæ incussit, non magis ira est q̃ ipsa iniuriæ species, sed ille sequens impetus, qui speciē iniuriæ nō tantum accepit sed approbauit. Ira est concitatio animi ad ultionem, uoluntatis iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat? Ira impetum? Vide ergo an putes aliquid sine assensu mentis, aut peti posse, aut cauēri. Et ut scias quēadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, Est primus motus non uoluntarius quasi preparatio affectus, & quædam cōmutatio. Alter cum uoluntate nō contumaci tanq̃ oporteat me uindicare, cum læsus sum, aut oporteat hunc pœnas dare, cum scelus fecerit. Tertius motus est iam impotens, qui non, si oportet, ulcisci uult, sed utiq̃, q̃ rationē euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione nō possumus, sicuti ne illa quidē quæ diximus accidere corporib⁹. Ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intimationē subitam digitorum comprimant. Ista nō potest ratio uincere. Consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat, alter ille motus qui iudicio nascitur, iudicio tollitur. Illud etiam nunc quærendū est. Hi qui uulgo sæuiunt, & sanguine humano gaudēt an irascantur, cum eos occidunt, a quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse ipsos existimant? qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non est ira sed feritas. Non em̃ quia accepit iniuriā, nocet, sed parata est dum noceat, uelle accipere. Nec illi uerbera lacerationesq̃ in ultionem petuntur, sed in uoluptatem. Quid ergo origo huiusmodi malit̃ inhibita est, quæ ubi frequenti exercitatione, & satietate in obliuionē clementiæ uenit, & omne fœdus humanū eiecit animo, nouissime in crudelitatem transit, rident ita gaudentq̃, & uoluptate multa pfuuntur. Plurimūq̃ ab iratorū uultu absunt, p̃ ocium sæui. Hannibilem, aiunt, dixisse, cū fossam sanguine humano plenā uidisset, O formosum spectaculū. Quanto pulchrius illi uisum esset, si flumen aliquod lacūq̃ compleisset. Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cadibus admotus? sequatur te fortuna crudelitatis tuæ p̃ uiginti annos secūda, dabitq̃ oculis tuis gratum ubiq̃ spectaculū. Videbis istud & circa Trasimenū & circa Cannas, & nouissime circa Carthaginem tuam. Voleus nuper sub diuo Augusto procōsul Asiæ cum. CCC. una die securi percussisset, incedens intra cadauera uultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendūq̃ fecisset, græce p̃clamauit, O rem regiā, quis hæc rex fecisset. Non fuit hæc ira, sed maius malum & insanabile.

Quibus uirtus est Ira.

Virtus, inquit, ut honestis rebus pp̃itia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur uirtutem & humilem & magnā esse debere? At qui hæc dicit, qui illam extolli uult & deprimi, Quoniā latitia ob recte factum, clara magnificaq̃ est, Ira ob alienum peccatū, sordida & angustī pectoris est, Nec unq̃ cōmittet uirtus, ut uitia dum compescit imitetur ipsa, Iram castigandam habet, quæ nihilo melior est. Sæpe etiā peior his delictis quibus irascitur. Gaudere letariq̃ pp̃rium & naturale uirtutis est. Irasci non ex dignitate eius non magis q̃ mœrere. Atqui iracundia & tristitia comes est, & in homine om̃is ira uel post pœnitentiā, uel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est peccatis irasci, magis irascetur maiorib⁹, & sæpe irascetur. sequitur, ut non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnā iram, nec frequentē in animo sapientis locum habere credimus, quid est quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? Modus em̃ esse non potest, si profectio cuiq̃ irascendum est. Nam aut iniquus erit. si æqualiter irascetur delictis inæqualibus, aut iracundissimus si totiens excanduerit, quotiens iram scelera meruerint. Et quid indignius q̃ sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? Desinet Socrates posse eundē uultum domū referre, quem domo extulerat. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari contumaciterq̃ ob

† Alt. cōmutatio.

† Alt. ab ira est

Alt. hanc

tristariq; ob scelera, nihil est erumnosius sapiente. Omnis illi per iracundiam mœrorēq; uita transibit. Quod enim momentū erit, quo nō improbanda uideat? Quotiens pro-
 cesserit domo per sceleratos illi, auarosq; & prodigos & imprudentes, & ob ista felices
 incedendū erit. Nulq; oculi eius flectentur, ut nō quod indignetur, inueniant. Deficiet,
 si totiens a se iram, quotiens causa posset, exegerit. Hæc tot milia ad forū primā luce pro-
 perantia, q̃ turpes lites quāto turpiores aduocatos habent. Alius iudicia patris accusat,
 quē mereri satis fuit. Alius cū matre cōsistit. Alius delator uenit eius criminis, cuius ma-
 nifestior reus est, & iudex damnaturus quæ fecit, eligitur, & corona pro mala causa bo-
 na patroni uoce corrupta. Quid singula prosequor? cū uideris forū multitudine referi-
 tum, & septa cōcursu omnis frequentia plena, & illum Circū in quo maximā sui partem
 populus ostēdit, hoc scito istud tantundē esse uitiorū quantū hominū. Inter istos quos
 rogatos uides, nulla pax est, alter in alterius exitiū leui cōpendio ducitur. Nulli nisi ex al-
 terius damno quæstus est, felicē oderunt, infelicē cōtemnunt, maiore grauantur, mino-
 ri graues sunt, diuersis stimulantur cupiditatibus, omnia perditā, ob leuem uoluntatē,
 prædamq; capiunt. Nō alia q̃ in ludo gladiatorio uita est, cum iisdem uiuentiū pugnan-
 tiq;. Ferarū iste cōuentus est, nisi quod illæ inter se placidæ sunt, morsusq; similiū absti-
 nent. Hi mutua laceratione satiantur: Hoc uno ab animalibus mutis differunt, quod illā
 māsuecūt alentibus. Horū rabies ipsos a quibus est nutrita, depascitur. Nunq; irasci de-
 sinet semel, si sapiens cœperit, omnia sceleribus ac uitis plena sunt. Plus cōmittitur q̃ qd
 possit coercionē sanari, certatur ingenti quidē nequitia certamine, maior quotidie pec-
 candi cupiditas, minor uerecūdia est, Expulsu melioris, æquiorisq; respectu, quocūq; ui-
 sum est, libido se impingit, nec furtiua iā scelera sunt, præter oculos eunt. Adeoq; in pu-
 blicum missa nequitia est, & in omniū pectoribus eualuit, ut innocentia nō rara, sed nul-
 la sit. Nunqd enim singuli aut pauci rupere legē? undiq; uelut signo dato, ad fas nefasq;
 miscendum cōorti sunt. Nō hospes ab hospite tutus, Nō socer a genero, fratrum quoq;
 gratia rara est, Imminet exitio uir cōiugis, illa mariti, Lurida terribiles miscēt aconita nō
 ueræ, Filius ante diem patrios inquirīt in annos. Et quota pars ista scelerum est? Nō de-
 scripsit castra ex una parte cōtraria, & parentū liberorūq; sacramenta diuersa, subiectā
 patriæ ciuis manu flāmā, & agmina infestorū equitū ad cōiurandas proscriptorum late-
 bras circūuoluantia, & uiolatos fontes uenenis, & pestilentia manu factā, & præductā
 obsessis parētibus fossam, plenos carcerēs, & incendia totas urbes cōcremantia, domina-
 tionesq; funestas, & regnorū publicorūq; exitiorū clandestina consilia, & pro gloria ha-
 bita, quæ q̃ diu opprimi possunt, scelera sunt. Raptus ac stupra, & ne hoc quidē libidini
 exceptū. Adice nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & prædam ualidioris
 quicqd nō resistebat adductū, circūscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina
 nō sufficiunt fora. Si tantū irasci uis sapientē, quantū scelerū indignitas exigit, nō irascen-
 dum illi, sed insaniendū est. Illud potius cogitabis nō esse irascendū erroribus. Quid em̃
 si quis irascit in tenebris, parū uestigia certa ponētibus? Quid enim si quis surdis impe-
 ria nō exaudiētibus? Quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum ad lusus & ine-
 ptos æqualiū iocos spectent? Quid si illis irasci uelis, uel qui ægrotant, senescunt, fatigan-
 tur. Inter cætera mortalitatis incōmoda, & hæc est caligo mentiū, nec tantum necessitas
 errandi, sed errorū amor. Ne singulis irascaris, uniuersis ignoscendū, & indulgendū est,
 generi humano uenia tribuenda est. Si irasceris iuuenibus senibusq; quod peccant, ira-
 scere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascit pueris, quorū atas nondū nouit
 rerū discrimina? Maior est excusatio & iustior hominē esse, q̃ puerū. Hæc cōditione na-
 ti sumus, animalia obnoxia nō paucioribus animi q̃ corporis morbis, non quidē obtusa
 nec tarda, sed acuminē nostro male utentia. Altera alteri uitiorū exempla. Quisq; sequi-
 tur priores male iter ingressos. Quid ni habeant excusationē, cū publica uia errauerint?
 In singulos seueritas Imperatoris distringuit. At necessaria uenia est, ubi totus defauit
 exercitus. Quid tollit irā sapientis? turba peccantiū. Intelligit, q̃ est iniquū & periculo-
 sum irasci publico uitio. Heraclitus quotiens prodierat, & tantū circa se male uiuentiū,
 immo male pereuntiū uiderat, flebat, miserebat omnīū, qui sibi lati felicesq; occurrebāt,
 miti animo, sed nimis imbecillo, & ipse inter deplorandos erat. Democritum cōtra aiunt,

Heraclitus:

Democritus

h nuncq; sine

nuncq̃ sine risu in publico fuisse. Adeo nihil illi uidebat̃ ferium eorū, quæ serio gerebantur. Vbi isti hiccine locus est. Aut ridenda om̃ia aut flenda sunt. Nō irascet̃ sapiēs peccātib. Quare? quia scit neminē nasci sapientē, sed fieri. Scit paucissimos om̃i auro sapientes euadere, quia cōditionē humanæ uitæ p̃spectam habet. Nemo autē naturā sanus irascitur. Quid enim si mirari uelit nō in syluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesq̃, nō utili aliqua fruge cōpleri? Nemo irascit̃, ubi uitū natura defendit. Placidus itaq̃ sapiēs & æquus errorib. nō hostis, sed corrector peccantiū. Hoc quoti die procedit animo. Multi mihi occurrēt, uino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furij ambitionis agitati. Om̃ia ista tā propitius aspiciet, q̃ ægros suos medicus. Nunquid ille, cuius nauigiū, multam undiq̃, laxatis compagibus, aquā trahit, nauis ip̃s q̃ nauigio irascitur? Occurrit potius & aliam excludit undam, deinde aliā egerit, manifesta foramina præcludit. Latētibus & ex occulto sentinam ducētibus labore continuo resistit, nec ideo intermittit, quia quantū exhaustum est, sub nascitur. Lento adiutorio opus est contra mala cōtinua & facunda. Non ut desinant, sed ne uiuant.

Vtilitates iræ.

Vtilis est, inquit, ira, quia contemptū effugit, quia malos terret. Primum irā quantū minatur ualet, ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosus est autē timeri q̃ despici. Si uero sine uiribus est, magis exposita contēptui est, & derisum non effugit. Quid enim est iracundiā in superuacuū tumultu, ante frigidius? Deinde non ideo quadā quia terribiliora, potiora sunt, nec hoc sapienti dici uelim, quod fere quoq̃ telum, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, ulcus malum? Nunquid ideo quicq̃ in istis boni est? aut contra om̃ia despecta & fœda & turpia ip̃lo quo timef. sunt? Ira per se deformis est & minime metuenda? At timetur a pluribus sicut deformis p̃sona ab infantibus. Quid quod semp in auctores redundat timor, nec quispiā metuitur ip̃se securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille uersus, qui medio ciuili bello in theatro ductus, totum in se populū non aliter cōuertit, q̃ si missa esset uox publici affecti. Necesse est multos timeat quē multi timēt. Ira natura cōstituit. ut qd alie, no metu magnū est, a suo nō uacet. Leonī, inquā, pauida sunt strepitus ad leuissimos uacet pectora. Acerrimas feras umbra uox & odor insolit⁹ exagitat, quicqd deterret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisq̃ sapiens timeri. Nec ideo irā magnū quidā putet, quia formidandū est. Quoniāquidē etiā contēptissima timent, ut uenena, & ossa mortifera, & morsus. Nec est mirū, cū maximos ferarū greges linea pennis distincta cōtineat, & ob insidias agat ab ip̃so affectu dicta formido. Vanis em̃ uana terrori sunt. Cur rīculi motusq̃ rotarū uersata facies, leonē redegit in caueā. Elephantēs porcina uox terret. Sic itaq̃ ira metuif, quoniā umbra ab infantibus, a feris rubens spina. Non ipsa in se quicq̃ habet firmū aut forte, sed uanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerū natura tollenda est, si uelis iram tollere. Neutrū autē potest fieri. primū pōt aliquis nō algere, q̃ uis ex rerum natura hyems sit, & nō aestuare, q̃ uis mensles aestiui sint. Aut loci beneficio aduersus intemperie anni tutus est, aut patientia corporis sensum utriusq̃ puincit. Deinde uerte istud. Necesse est prius uirtutē ex animo tollas q̃ iracundiā recipias, quoniam cū uirtutibus uitia non coeunt. Nec magis quisq̃ eodē tempore, & iratus pōt esse, & uir bonus, q̃ æger & sanus. Non pōt, inquit, om̃is ex animo ira tolli, nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduū, quod nō humana mens uiuat, & in familiaritatē pducatur assidua meditatio. Nulliq̃ sunt tam feri & sui iuris affectus, ut non disciplina pdomenē. Quodcūq̃ sibi imperauit animus obtinuit. Quidā ne unq̃ riderent consecuti sunt. Vīno quidā, alij Veneri, quidā omni humore interdixere corpibus. Alius cōtentus breui somno, uigiliā indefatigabilē extendit, didicerūt tenuissimis & aduersis finibus currere, & ingentia uixq̃ humanis tolerāda uiribus onera portare, & in imensam altitudinē mergi, ac sine ulla respirandi uice perpeti maria. Mille sunt alia, in qbus ptinacia impedimētū om̃e transcendit, ostēditq̃ nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiā indiceret. Istis quos pauloante retuli, aut nulla causa ptinacis studiū, aut indigna merces fuit. Quid em̃ magnificū consequi ille, qui meditat⁹ est p̃ intenlos funes ire? q̃ sarcinæ ingenti ceruices supponere? q̃ somno nō submittere oculos? q̃ penetrare in imum mare? &

Porcelli uox
Elephantum
exterritat.

mare: & tamen ad finem operis nō magno auctoramento labor peruenit. Nos non ad uocabimus patientiā, quos tantū præmiū expectat: felicitis animi immota tranquillitas: quantū est effugere maximū malum iram, & cum illa rabiem, sauitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites affectus eius: Non est quod in patrociniū nobis, quæramus etiā excusatam licentiā, dicentes, aut utile esse, aut inuitabile. Cui enim tandem uitio aduocatus defuit: non est quod dicas excidi non posse. Sanabilibus ægrotamus malis, ipsaq; nos in rectum genitos natura, si emendari uelimus, iuuat. Nec ut quibusdam uisum est, arduum in uirtutes, & asperū iter est, plano adeunt. Non uana nobis auctor rei uenit. Facilis est ad beatam uitam uia, uiuite modo bonis auspicijs, ipsisq; Dijs bene iuantibus. Multo difficilius est facere ista quæ facitis. Quid enim quiete ociosius animi, Quid ira laboriosius? Quid clementia remissius? Quid crudelitate negotiosius? uacat pudicitia, libido occupatissima est. Omniū deniq; uirtutū tutela facilior est, uitia magno coluntur, debet ira remoueri: Hoc ex parte fatentur etiam qui dicunt esse minuendam, tota dimittatur, nihil profutura est, sine illa facilius, rectiusq; scelera tollentur, mali punientur, & transducentur in melius. Omnia quæ debet sapiens, sine ullius malæ rei ministerio efficiet, Nihilq; admiscebit, cuius causa domū sollicitius obseruet. Nunquā itaq; iracundia admittenda est, aliquando simulanda, si segnes audientiū animi cōcitandi sunt. Sicut tarde cōsurgentes ad cursum equos stimulis facibusq; subditis excitamus. Aliquādo incutiendus est his metus, apud quos ratio nō proficit. Irasci quidem non magis utile est, q̃ merere, q̃ metuere. Quid ergo, nō incidunt causa, quæ iram lacestant? Sed tunc maxime illi opponenda manus sunt, nec est difficile uincere animū. Cum Athletæ quoq; in uilissima sui parte occupati, tamen ictus doloresq; patiantur, ut uires cedentis exhauriāt, nec cū ira suadet, feriunt, sed cū occasio. Pyrrhum maximū præceptorē certaminis gymnici solitū, aiunt, his quos exercebat præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artē, & qua noceat, tantum aspicit. Sape itaq; ratio patientiam inuadet, ira uindictam, & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam unius uerbi cōtumentia, non æquo animo lata, in exilium proiecit, & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerat, grauissimis malis obruti sunt, indignatiq; aliquid ex plenissima libertate diminui, seruile in sese attraxerūt iugum. Vt scias, inquit, an ira habeat in se generosi aliquid, liberās uidebis gentes, quæ iracundissimæ sunt, ut Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaq; natura ingenia, anteq; disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam non nisi melioribus innascuntur ingenijs, sicut ualida arbusta & lata, quāuis neglecta telus creat, & alia facundi soli sylua est. Itaq; & ingenia natura fortia iracundiam fecerunt, Nihilq; tenue & exile capiunt ignea & feruida, sed imperfectus ille uigor est, ut omnibus quæ sine arte ipsius tantū naturæ bono exurgunt. Sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audacia, temeritatiq; cōsuescunt. Quid non mitioribus animis uitia leuiora coniuncta sunt: ut misericordia, amor, & uerecūdia. Itaq; tibi sape bonam indolem malis quoq; suis ostendam, sed nō ideo uitia nō sunt, si naturæ melioribus indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonū, luporumq; ritu, ut seruire non possunt, ita nec imperare. Nō enim humani uim ingenij, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi. Fere itaq; imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cælo utunt. In frigora septentrionēq; uergentibus immāsueta ingenia sunt, ut ait poeta. Suoq; simillima cælo. Animalia, inquit, generosissima habent, quibus multum inest iræ, errat qui ea in exemplum hominis adduxit, quibus pro ratione est impetus, homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pavor seruos, ancipitem impetus, columbā fuga. Quid, quod ne illud quidē uerum est, optima animalia esse iracundissima, Feras ne putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores? Patientiā laudauerim bouum, & equorū franos sequentiū? Quid autem, cur hominē ad tam infelicia exempla reuoces, cum habeas mūdū deniq; deūq; quē ex omnibus animalibus ut solus imitetur, solus intelligit. Simplicissimi, inquit, omniū habent iracundi. Fraudulentis enim & uersutis cōparant, & simplices uidentur, quia expositi sunt, quos quidē nō simplices dixerim, sed incautos, stultis, luxuriosis, nepotibusq; hoc nomē imponimus, & omnibus uitijs parum callidis. Orator, inquit, iratus

† Afr. calcei
busq;.

Pyrrhus.

Germani
berii.

Nemo bene
imperat, nisi
qui paruerit
imperio.

aliquādo melior est, imo imitatus iratum. Nam & histriones in p̄nunciando nō irati populū mouent; sed iratū bene agentes, & apud iudices itaq; & in concione, & ubicūq; alii enī animi ad nostrū arbitriū agendi sunt, modo iram, modo mōetū, modo misericordiā, ut alijs incutiamus, ipsi simulabimus, & saepe id quod ueri affectus nō effecissent, effecit mutatio affectuū. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira ualentius. Nec latronem oportet esse, nec prædonem, nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens, & ad res fortius agendas non iram, sed uim adhibeat.

De remedijs Iræ.

Quoniam quæ de ira quærunt tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autē ut opinor sunt, scilicet ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporū cura, alia de tuenda ualitudine, alia de restituenda præcepta sunt. Ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, ut uincamus. Quædam ad uniuersam uitā pertinentia præcipient, ea in educationē, & insequētia tempora diuident. Educatio maximā diligentia plurimūq; profuturā desiderat. Facile est enī teneros adhuc animos componere. Difficiliter recidunt uitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiā feruidi animi natura est. Nam cum elemēta sint quatuor, ignis, aqua, aer, & terra, potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atq; humida. Et locorū itaq; & animalū & corporū & morum uarietates mixtura elementorū facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elemēti maior uis abundauit. Inde quasdam humiditas uocamus aridasq; regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalū & hominū discrimina sunt. Refert quantū quisq; humidū in se calidūq; contineat. Cuius in illo elemēti portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruida animi natura faciet. Est enī actuosus & pertinax ignis. Frigida mixtura frigidos facit. Pigrum est enī contractūq; frigus. Volunt itaq; quidā ex nostris irā in pectore moueri effervescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimū assignetur iræ locus, nō alia est, q̄ qd in toto corpore calidissimū pectus est. Quibus humidū plus inest, eorū paulatim crescit ira quia nō est paratus illis calor, sed motu acquiri. Itaq; puerorū foeminarūq; iræ accres magis q̄ graues sunt, leuiioresq; dum incipiunt. Siccis ætatibus uehemēs robustaq; ira est. Sed sine incremento non multū sibi adiiciens, quia inclinaturū calorem frigus insequetur. Senes difficiles & queruli sunt. Vt ægri & conualescentes, & quorū aut lassitudi-
ne, aut detractiōe sanguinis exhaustus est calor. In eadē causa sunt siti fameq; rabidi, & quibus exangue corpus est, maligneq; alitur & deficit. Vinū incendit iram, quia calorem auget pro cuiusq; natura. Quidā ebrj effervescent, quidā sauci. Neq; ulla alia causa est, cur iracundissimi sunt flauī rubentesq; qbus talis natura calor est, qualis fieri cæteris intra iram solet. Mobilis enī illis agitatūq; sanguis est. Sed quæadmodum natura quosdam procliuos in irā facit, ita multæ incidunt causæ, quæ idem possint qd natura. Alios morbos aut iniuriā corporū in hoc perduxit, alios labor, & continua puigilia, noctesq; sollicitæ, & desideria, amoresq;. Quicqd aliud aut corpori nocuit, aut animo, ægram mentē inquarelas parat. Sed ista omīa initia causæq; sunt, plurimūq; potest cōsuetudo, quæ si grauis est, aliud uitii alit. Naturā quidē mutare difficile est. Nec licet semel mixta nascentiū elementa cōuertere. Sed in hoc noscere p̄fuit, ut calentibus ingenijs subtrahat uinum, qd pueris Plato negandū putat, & ignem uetat igne incitari. Nec cibis quidē implendi sunt. Distendenī enim corpora, & animi cū corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinē exerceat, ut minuat, & nō ut consumat calor, nimiusq; ille feruor dispumet. Lusus quoq; p̄derunt. Modica enī uoluptas laxat animos & temperat. Humidiorib; siccioribus & frigidis non est ab ira periculū, sed maiora uitia metuenda sunt. Pavor, difficultas & desperatio & suspitiones. Mollienda itaq; fouendaq; talia ingenia, & in latitiā euocanda sunt. Et quia alijs contra tristitiā remedijs utendū est, Nec dissimilibus tantū ista, sed cōtrarijs curanda sunt, Semper ei occurremus, qd increuerit. Plurimū, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile aut regimen est, quia dare debemus operā, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundam. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrūq; enim & quod extollendū, & qd depressendū est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentē

Ira in pectore
excitatur

A uini usu
abstineat se
puer

etiam attendentē similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute cōminuit. Assurgit, si laudatur, & in spem sui bonā adducitur. Sed eadem ista insolentia & iracundia generant. Sic itaq; inter utrūq; regendus est, ut modo frānis utatur, modo stimulis, nihil humile, nihil seruire patiatur. Nunq̃ illi necesse sit rogare simpliciter, nec pro sit rogasse, potius causā suā & prioribus factis & bonis in futurū promissis donetur. In certaminibus aequaliū nec uinci illū patiamur, nec irasci. Demus operā, ut familiaris sit his, cū quibus cōtendere solet, ut in certamine assuescat nō nocere uelle, sed uincere. Quotiens superauerit, & dignū aliquid laude fecerit, attollī nō gestire patiamur. Gaudiū enim exultatio, exultationē tumor, & nimia aestimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentū. In desidia uero ociūq; nō resoluemus, & procul a contactu deliciarū retinebimus. Nihil enim magis fecit iracundos q̃ educatio mollis & blanda. Ideo unicis quo plus indulget, pupillisq; quo plus licet, corruptior animus est. Nō resistet offensis, cui nihil unquā negatum est, cui lachrymas sollicita semp mater abstergit, cui de pedagogo satisfactum est. Nō uides, ut maiore quāq; fortunā maior ira comitetur. In diuitibus nobilibusq; & magistratibus præcipue apparet, cū quicq; leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiā nutrit, ubi aures supbas assentatorū turba circūstet, tibi enim ille respondeat, nō p fastigio te tuo metiris, ipse te proijcis & alia quibus uix sane & ab initio bene fundata mētes restiterunt. Longe itaq; ab assentatione pueritia remouenda est. Audiat uerū, & timeat, interim uereat, semp maioribus assurgat. Nihil p iracundiā exoret. Quod flenti negatū fuerat, quieto offerat, & diuitias parentū in cōspectu habeat nō in usu. Exprobrent illi perperā facta. Pertinebit ad rē, præceptores pedagogosq; pueris placidos dari. Proximis applicat omne qd tenerū est, & in eorū similitudinē crescit. Nutricū & pedagogorū retulere mox in adolescētia mores. Apud Platonem educatus puer, cū ad parētes relatus, uociferantē uideret patrē. Nunq̃, inquit, hoc apud Platonē uidi. Nō dubito quin citius patrē q̃ Platonē imitatus sit. Tenuis ante omnia uictus, & nō preciosa uestis, & siliis cultus cū aequalib⁹, nō irascet aliquē sibi comparari, quē ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros ptinent. In nobis quidē fors nascendi & educatio, nec uitij locū, nec iam præcepti habet. Sequētia ordināda sunt. Contra primas itaq; causas pugnare debemus. Causa aut iracundiæ, opinio iniuriæ est, cui nō facile credendū est, nec apertis quidē manifestisq; statim accedendū est. Quædā em falsa, ueri speciem ferunt. Dandū semp est tēpus. Veritatē enim dies aperit. Ne sint aures criminantib⁹ faciles. Hoc humana naturā uitij suspectū, notūq; nobis sit, qd quæ inuiti audimus, libet credim⁹, & anteq̃ iudicemus, irascimur. Quid qd nō criminationib⁹ tantū, sed suspicionib⁹ impellimur, & ex uultu risuq; alieno peiora interpretati, innocentib⁹ irascimur. Itaq; agenda est cōtra se causā absentis, & in suspensio ira retinēda. Pōtēst em pœna dilata exigī, nō potest exacta reuocari. Notus est ille tyrānicida, qui imperfecto opere cōprehensus, & ab ipso tortus, ut cōscios indicaret, circūstantes amicos tyrānni noiauit quibus q̃ maxime charam salutem eius sciebat. Et cū ille singulos ut noiatī fuerant occidi iussisset, interrogauit p antiquis, & quis supesset? Tu, inquit, solus, neminē em alium cui charus esses reliqui, efficit ira ut tyrānus tyrānicidæ man⁹ accomodaret, & præsidia sua gladio suo cederet. Quāto animosius Alexāder, q cū legisset epistolā matris, qua admoinebat, ut a ueneno Philippi medici caueret, acceptā potionē nō ueritus bibit, plus sibi de amico suo credidit, dignus fuit q innocentē haberet, dignus q faceret. Hoc ergo magis in Alexādro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quo maior aut moderatio in regibus, hoc laudāda magis est. Fecit hoc, & C. Cæsar ille q uictoria ciuili, clemētissimē usus est. Cum sententiā deprehendisset epistolāq; ad Pompeiū missarū, ab his q uidebant aut in diuersis, aut in neutris fuisse ptibus, combussit, q̃ uis imoderate solet irasci maluit tamē nō posse. Gratissimū putant genus ueniæ, nescire qd quisq; peccasset, plurimū mali credulitas facit. Sæpe ne audiendū quidē est, quoniā in quibsdā rebus satius est decipi q̃ diffidere. Tollēda ex animo suspicio & cōiectura, fallacissima irritamēta. Ille in parū humane salutauit, Ille osculo meo non adhæsit, Ille inchoatū sermonē cito abruptus, Ille ad cœnam nō uocauit. Illius uultus auersior uisus est. Non deerit suspicioni argumentatio. Simplicitate opus est, & benigna rerū extimatione. Nihil nisi qd in oculos incurret manifestūq; erit credamus. Et quotiens suspitio nostra uana apparuerit, obiurgem⁹

Dies omnia
reuelat.

crudelitatem. Hæc enim castigatio consuetudinē efficiet nō facile credendī.

Vnde illud sequit̃, ut minimis sordidisq; rebus nō exacerbemur. Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorax, aut mensa negligētius posita. Ad ista concitari infania est, & agra, & infelicitis ualitudinis est, quē leuis aura cōtrahit. Affecti oculi, quos candida uestis obturbat. Dissolutus delit̃s, cui⁹ latus alieno labore cōdoluit. Miridē, aiunt, fuisse ex Sybaritarū ciuitate qui cum uidisset fodientē, & altius rastrū alleuantē, lassum se fieri questus, uetuit illud opus in cōspectu suo facere, bilem habere sapius q̃stus est, qđ sol̃s rosā duplicatis incurbisset. Vbi animū simul & corpus uoluptates corrumpere, nihil tolerabile uidet̃, nō quia dura, sed quia molles patimur. Quid em̃ est cur tussis alicui⁹, aut sternutamentū, aut musca parū curiose fugata nos in rabie agat, aut obuersatus canis, aut clauis negligētis serui manibus elapsa. Feret ista æquo animo ciuile conuiuiū, & in gesta & in concione curiaue maledicta, cui⁹ aures tracti subscilli stridor offendit. Perpeties hic famē, & æstiuæ expeditiōis sitim, q̃ puero male diluenti niuē irascit̃. Nulla itaq; res magis iracundiā alit, q̃ luxuria. Intēperans & impatiēs dure cōtractandus animus est, ut ictum nō sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his a q̃bus nec accipe iniuriā potuimus, aut his quibus iniuriā accipe potuimus. Ex prioribus quādā sine cōsensu sunt, ut librum quē minutioribus literis scriptum saepe p̃cicimus, & mendosum lacerauim⁹, ut uestimēta quæ quia displicebāt scidimus. His irasci q̃ stultū est, quæ iram nostrā nec meruerūt, nec sentiūt, sed nos offendūt uidelicet qui illa fecerūt. Primū saepe anteq̃ hoc apud nos distinguam⁹ irascimur. Deinde fortasse ipsi quoq; artifices excusationes iustas afferent. Alius nō potuit melius facere q̃ fecerit, nec ad tuā contumeliā parum didicit. Alius nō in hoc ut te offenderet fecit. Ad ultimū quid est demētius, quā bilem in hoies collectā, in res effundere. Atqui ut hic irasci demētis est quæ ania carent, & sic mutis animalibus quæ nullā iniuriā a consilio p̃ferant faciūt. Nocere itaq; nobis possunt, ut ferrum aut lapis, iniuriā quidē facere nō possunt. Atqui cōtemni se quidā putant, ubi equi idem obsequētes alteri equiti, alteri contumaces sint, tanq̃ iudicio nō cōsuetudine & arte tractandī. Quādā q̃busdam subiecti ora sunt. At qui ut his irasci stultū est, ita pueris & nō multū a puerorū prudētia distantibus. Omnia enim ista peccatū apud æquū iudicē p̃ innocentia habēt imprudentiā. Quæ dā sunt quæ nocere nō possūt, nullāq; uim nisi beneficā & salutarē habēt. Vt dñi immortales, q̃ nec uolūt obesse nec possunt. Natura em̃ illis mitis & placida est, tam longe remota ab aliena iniuriā q̃ a sua. Demētes itaq; & ignari ueritatis illis imputant sauitiā maris, imodicos imbres, p̃tinaciā hyemis. Cū interim nihil horū quæ nobis nocent p̃suntq; ad nos p̃prie dirigant̃. Non em̃ nos causa mūdo sumus, hyemē æstatēq; referendī, suas ista leges habēt, quibus diuina exercent̃. Nimis nos suspicimus si digni nobis uideamus propter quos tanta moueant̃, nihil ergo horū in nostrā iniuriā sit, imo cōtra. Nihil nō ad salutē. Quādā esse diximus, quæ nocere nō possunt, quādā quæ nolunt. In his erunt boni magistratus parenteq; & p̃ceptores & iudices, quorū castigatio sic accipiēda est, quō scalpellū & abstinentia, & alia quæ p̃futura torquet. Affecti sumus p̃œna. Succurrat non tantū qđ patiamur, sed quid fecerimus, in consiliū de uita nostra mutamur. Si uero uerē ipsi dicere nobis uoluerimus, pluri litem nostrā estimabim⁹. Si uolumus æqui omnium rerū iudices esse, hoc primū nobis, suadeamus, Neminē nostrū esse sine culpa. Hinc em̃ maxia indignatio oritur nihil peccauī, nihil feci, imo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coertione nos castigatos, cū illo ipso tpe peccemus, quo adicimus malefactis arrogantia & contumaciā. Quis est iste q̃ se p̃fitetur oibus legibus innocentē? ut hoc ita sit, q̃ angusta innocentia est ad legem bonū esse? quāto latius officiorū patet, q̃ iuris regula, q̃ multa pietas, hūanitas, liberalitas, iustitia, fides exigūt. Quæ omnia extra publicas tabulas sunt. Sed ne ad illā quidem artificum innocentia formulā præstare nos possumus, alia fecimus, alia cogitauimus, alia optauim⁹, alijs fauimus. In q̃busdā innocentētes sumus, q̃a nō successit. Hoc cogitantes ægros simus delinquentibus, credam⁹ obiurgantib⁹, utiq; nobis ne irascamur. Cui em̃ nō si nobis quoq; minime dijs. Non em̃ illorū sed lege mortalitatis patimur, quicqđ incōmodi accidit. At morbi doloresq; incurrūt, utiq; aliquo fugiendū est, domiciliū putrē sortitis. Diceſ aliquis male de te locutus, cogita an prior feceris, cogita de q̃ multis loq̃ris. Cogitemus, inquā, alios nō facere iniuriā sed reponere.

ponere. Alios p nos facere, Alios coactos facere, Alios ignorātes, & eos q uolētes scien-
resq; faciunt, ex iniuria nostra nō ipam iniuriā petere, aut dulcedine urbanitatis plapsus
est. Aut fecit aliqd nō ut nobis obesset, sed qā cōsequi ipse nō poterat, nisi nos repulisset.
Sæpe adulatio dū blandit offendit. Quisq; ad se rettulerit quoties ipse in suspicionē fal-
sam incidit, q̄ multis officijs suis fortuna spēm iniuriæ induerit, q̄ multos post odiū ama-
re cœpit, poterit nō statim irasci, utiq; si sibi tacitus ad singula qbus offendit dixerit. Is q
nulli nō uxore cōcupiscit, & satis iustas causas putat amādi, qd̄ aliena est, idē uxore suā
aspici nō uult, & fidei acerrim⁹ exactor est p̄fidus, & mēdacia p̄sequitur ipse p̄iurus, & litē
sibi inferri ægerrime calūniator patit. Pudicitia seruorū suorū attentari nō uult, q nō pep-
cit suā. Aliena uitia in oculis habem⁹, a tergo nostra sūt. Inde est, q̄ tēpestiua filij cōuitia
pater deterior filio castigat. Nihil aliena luxuriæ ignoscit, q nihil suā negauit, & homici-
dæ tyrānus irascit, & punit furta sacrilegus, magna ps hoim est quæ nō pētis irascit, sed
peccātibus, Faciet nos moderatiores respectus nostri, si cōsulerimus nos, Nūqd & ipi
aliqd tale cōmissimus? Nunqd sic errauimus? Expedi ne nobis ista dānare? Maximū rei
mediū est ira mora. Hæc ab illo pœnæ initio nō ut ignoscat, sed ut iudicet, desinet, si ex-
pectat, nec uniuersam illā tentabis tollere, graues habet ipetus primos, tota uincet, dum

EX his q nos offendūt, alia renūciant nobis, alia ipsi audimus (partibus carpit,
aut uidem⁹. His q narrata sunt, nō debem⁹ cito credere. Multi emētunt ut deci-
piāt, multi qā decepti sunt, Alius criminatiōe gratiā captat, & fingit iniuriā, ut ui-
deat diluisse, factā. Est aliq; malign⁹ & q amicitias cohæretes diducere uelit. Est
suspicax, & q spectate ludos cupiat, & ex lōginquo tutosq; specule, quos collisit, de p̄u-
la sūma iudicatur, tibi res sine teste nō p̄baret, Testes sine iureiurādo nō ualeret, V tri-
q; pti dares actionē, dares tēpus, nec sel audires. Magis em ueritas elucet, quo sapi⁹ ad
manū uenerit. Amicū codēnas de p̄sentib⁹ anteq; audias, anteq; iterroges, illi anq; aut
accusatorē suū nosse liceat aut crimē, irasceris, Iam uerū itaq; qd̄ utrimq; dicere audisti.
Hic ipse q ad te detulit desinet dicere, si p̄bare debuerit. Nō est, inqt, q me p̄trahas. Ego
pduct⁹ negabo. Alioqn nūq; tibi dicā. Eodē tpe & instigat, & ipse se certamini & pugnae
subtrahit. Quid dicere tibi nisi clā nō uult, pœnæ nō dicit. Quid est iniquus q̄ secreto cre-
dere, palā irasci? Quorūdā ipsi testes sum⁹. In his naturā excutiem⁹ uolūtateq; facientiu.
Puer est, ætati donec, nescit an peccet, pat̄ ē, aut tantū p̄fuit, ut illi donāda iuriā ei⁹ sit aut
fortasse ipm hoc meritū ei⁹ ē, quo offēdimur. Mulier est, errat, iussus ē ne citati, qs nisi ini-
quus succēsser, laesus ē. Nō est iniuriā pati q prior feceris. Iudex ē, plus illi⁹ credas snie q
tuā. Rex est, si nocentē punit cede iustitiæ, si innocentē cede fortunæ. Mutū anial est, aut
sile muto, imitaris illud, si irasceris. Morbus est aut calamitas, leui⁹ trāsiliet sustinentē, de⁹
est, tā pdis operā cū illi irasceris, q̄ cū illi alteri p̄caris irarū. Bonus uir est, q iniuriā fecit,
noli credere. Malus, noli mirari, dabit pœnas alteri qs debet tibi, etiā sibi dedit, q pecca-
uit. Duo sūt, ut dixi, q iracundiā concitat. Primū si iniuriā uidemur accepisse, de hoc satis
dictū est. Deinde si iniq; accepisset, de hoc dicēdū est. Iniqua qdā iudicauit hoies, qā pati
nō debuerūt, qdā quæ nō sperauerint, indigna putauimus q̄ inopinata sunt. Itaq; maxie
cōmouet, q cōtra spem expectationeq; euenerūt. Nec aliud est qre in domesticis mima
offendāt. In amicis iniuriā uocem⁹ negligētā. Quō ergo, inqt, inimicorū nos iniuriā mo-
uet: qā nō expectauim⁹ illas, aut certe nō tātas, hoc efficit amor nostri nimius, iuiolatos
nos etiā inimicis iudicam⁹ eē debere. Regis qsq; intra se aiūm habet, ut licentiā sibi dari
uelit, in se nolit alteri. Aut ignorātia nos itaq; aut insolētia iracūdos facit. Ignorātia rerū,
Quid em mirū ē malos mala facinora adere? Quid noui ē, si inimic⁹ nocet? Amic⁹ offen-
dit, fili⁹ labit, seru⁹ peccat, Turpissimā aiebat Fabi⁹ Impatori exculatiōē esse, nō putauī.
Ego turpissimā hoi puto. Oia puta, Expecta et i bonis morib⁹ aliqd existet aspi⁹. Fert hūa-
nā natura ilidiosos amicos, fert igratos, fert cupidos, fert ipios. Cū d morib⁹ uni⁹ iudicabis
de publicis cogita. Vbi maxie gaudebis, maxie metues. Vbi tranqlla tibi oia uident, ibi
nocitura nō desūt, sed gescūt. Sēp futurū aliqd qd̄ te offēdat existima. Gubernator nūq;
ita totos sin⁹ explicuit secur⁹, ut nō expedite ad cōtrahēdū armamēta disponeret. Illud
an oia cogita, foedā eē & execrabile uim nocēdi, & alienissimā hoi cui⁹, bñficio etiā faua
māfuescūt. Aspice elephatorū iugo colla submissa, tāuroz pueris piter ac foemis p̄sultati-
bus terga ipune calcata, & repetes itra pocla sinusq; innoxio lapsu dracones & intra domū

urforū leonūq; ora placida tractātibus adulantibusq;. Non ergo feras pudebit cū ania
Alt. mentes. libus permutasse[†] mroes Nefas est nocere patriæ, ergo cuiq;. Nā hic pars patriæ est.
 Sanctæ partes sunt, si uniuerſum uenerabile est, ergo & homines. Nam hic in maiore
 tibi urbe ciuis est. Quid si nocere uelint manus pedibus? manibus oculis? ut oīa inter se
 membra consentiunt (quā singula seruari potius interest). Ita hoies singulis parcent,
 quā ad cōtūm geniti sumus. Salua autē esse societas, nisi amore & custodia partium nō
 potest. Ne uiperas quidē & natrices, & si qua morsu, aut ictu noceant effugerimus, si in
 reliqua mansuefacere possemus aut efficere, ne nobis alijsue periculo essent. Ergo ne ho
 mini quidē nocebimus, quā peccauit, sed ne peccet. Nec unq; ad præteritū, sed ad futu
 rū pœna referet. Nō em̄ irascitur, sed cauet. Nam si puniendū est cuiq; prauū malefī
 cūq; ingeniū est, pœna neminē excipiet. At em̄ ira habet aliquā uoluptatē, & dulce est
 dolorē reddere. Minime: Non em̄ ut in beneficijs honestū est merita meritis repensā
Alt. dolorem
gerit. re, ita iniurias iniurijs. Illic uinci turpe est. Hic uincere. In humanū uerbū est, & quidē p
 iusto receptū, ultio & talio, nō multū differt nisi ordine, qui dolore regitur tantū excula
 tius peccat. M. Catonē in balneo quidā percussit imprudens. Quis em̄ illi sciēs faceret
 iniuriā? Postea satiffacienti Cato non memini, inquit, percussum me. Melius putauit,
 nō agnoscere q̄ uindicare. Nihil, inquis, illi post tantā petulantia malifactum est? Imo
 multū boni, coepit Catonē nosse. Magni animi est iniurias despiciere. Vltionis cōtume
 liosissimum genus est, non esse uisum dignum, ex quo peteretur ultio. Multi leues iniu
 rias altius sibi demisere, dum uindicat. Ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ
Alt. ob audit latratus minorū canū securus[†] exaudit. Minus, inquit, contēnemur, si uindicauerim^o
 iniuriā, si tāq; ad remediū sine ira ueniamus, nō quasi dulce sit uindicare, sed quasi utile.

De simulanda iniuria.

SAepe autē satius fuit dissimulare q̄ ulcisci, potētiorū iniuriæ hilari uultu nō patiē
 ter tantū ferendæ sunt. Facient iterū si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimū
 animi magna fortuna insolentes, quos læserūt & oderūt. Notissima uox est eius,
 qui in cultu regum consenuerat. Cum illum quidam interrogaret, quomodo rai
 rissimam rem in aula consecutus est, scilicet senectutem. Iniurias, inquit, accipiēdo, &
 gratias agendo de ipsis. Sape adeo iniuriam uindicare nō expedit, ut ne fateri quidē
 expediat. C. Cæsar pastoris splendidi equitis romani filium cum in custodia habuisset,
 immūdijs eius, & incultioribus capillis offensus, rogante patre, ut salutem sibi filij cō
 cederet, quasi de supplicio eius admonitus, ad mortem duci protinus iussit. Ne tamen
 omnia in humane faceret aduersum patrem ad cœnā illū inuitauit eo die, uenit pastor
 nihil uultu exprobanter, propinauit illi Cæsar heminā uini, & posuit illi custodē, per
 durauit miser, non aliter q̄ si filij sanguinem biberet. Unguentū & coronas misit, & ob
 seruare iussit, an fumeret. Sumpsit eo die, quo filium extulerat, imo quo non distule
 rat. Iacebat conuiuia[†] centesimus, & potiones uix honestas natalibus liberorum podagri
 cus senex hauriebat, cum interim non lachrymas emisit, nec dolorem aliquo signo erū
 pere passus est. Cœnauit tanq; pro filio exorasset. Quæris quare? Habebat alterum.
 Quid ille Priamus nō dissimulauit iram, & regis genua complexus est? Funestam per
 fusamq; cruore filij manū, ad os suū retulit, & cœnauit: sed tantū sine unguento, sine co
 ronā, & illum hostis seuissimus multis solatijs, ut cibum caperet hortatus est, non ut po
 cula ingentia super caput posito custode siccaret, contempsisset romanū patrem, si sibi
 timuisset. Nunc iram cōpescuit pietas. Dignus fuit cui permetteret a conuiuio ad ossa
 filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit benignus interim & comis adolescens
 propitiationibus senem crebris, ut cura leniretur, lacessebat. Contra ille se lætum & ob
Alt. præstare litum quid eo esset actum die[†] prædixit. Perirat alter filius, si carnifici conuiuia non pla
 cuisset. Ergo ira abstinendum est, siue par est qui lacesendus est, siue superior, siue infer
 rior. Nam cum pare contendere, anceps est. Cum superiore furiosum. Cū inferiore for
 didū. Pusilli hominis & miseri est repetere mordentem, ut mures & formicæ, ad quas si
 manū admoueris, ora cōuertunt. Imbecilla se lædī putāt, si tangūt. Faciet nos mitiores,
 si cogitauerimus, quod aliquādo nobis pfuit ille, cui irascimur, & meritis offēsa redime
 ret. Illud quoq; occurrat quantū cōmēdatiōis nobis allatura sit clemētiæ fama & q̄ mul
 tos uenia[†] amicos utiles fecerit. Ne irascamur inimicorū & hostiū liberis. Inter Syllanæ
 crudelitatis

crudelitatis exempla est, quod a. R. P. liberos proscriptorū submouit. Nihil est iniquius
 q̄ aliquē heredē paterni odij fieri. Cogitemus quotiens ad ignoscēdū diff. ciles erimus,
 an expedit oēs nobis inexorabiles esse. Quā saepe ueniā qui negauit, petit, q̄ saepe hic
 pedibus eius aduolutus est, quē a suis reppulit. Quid est gl'iosius q̄ irā amicitia mutare?
 quos. Po. Ro. feliciores habet socios fidelioresq̄, q̄ quos habuit p̄tinacissimos hostes?
 qd̄ hodie esset imperiū nisi salubris p̄uidētia uictos p̄miscuisset uictorib⁹? Irasceſ aliq̄s.
 Tu contra, beneficijs prouoca. Cadit statim similtas ab altera parte deserta, nisi pariter
 nō pugnat, sed si utrinq̄ certabit, irā, cōcurritur. Ille est melior, q̄ prior pedem retulit. Vi-
 ctus est qui uicit, Percussit te. Recede. Referendo enim, & occasione sapius feriēdi da-
 bis & excusationē, nō poteris reuelli cū uoles. Nūq̄ uelit quisq̄ tam grauiter hostem fe-
 rire, ut relinquat manū in uulnere, & se ab ictu reuocare nō possit. Atqui tale irā telū est,
 ut uix retrahā. Arma nobis expedita prospicimus, gladiū cōmodū & habilem, nō uita-
 bimus impetus animi his graues magis furiosos & irreuocabiles. Ea demū uelocitas pla-
 cet, quā ubi iussa est, uestigium sistit, nec ultra destinata currit, & quā flecti & a cursu ad
 gradū reduci potest. Aegros scimus neruos esse, ubi inuitis nobis mouent. Senex autē in-
 firmi corporis est, qui cū ambulare uult, currit. Animi motus eos putemus sanissimos ua-
 lidissimosq̄, qui nostro arbitrio ibunt, nō suo ferent. Nihil tam aequē profuit, q̄ primum
 intueri deformitatē rei, deinde periculū. Nō est ullius affectus facies turbatior, pulcher-
 rima ora foedaui, toruos uultus ex trāquillissimis reddit. Līquit decor omnis iratos, eti-
 am si amictus illius cōpositus sit ad legē, retrahet uestem, omnēq̄ curam cui effundet.
 Si capillorū natura uel arte iacentiū nō informis est habitus, cū inanimō inhorrescunt, &
 tumescūt uenae. Cōcutit crebro sp̄ritu pectus, rabida uocis eruptio colla distendit. Tūc
 artus turbidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas esse ani-
 mū, cuius extra imago tam foeda est? Quāto illi intra pectus terribilior uultus est, acrior
 sp̄ritus est, intensior impetus rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostiū uel ferarum
 cāde madentiū, aut ad cādē euntiū aspectus. Qualia poetæ inferna mōstra finxere, suc-
 cincta serpētibus, & igneo flatu. Quales ad bella excitanda, discordiāq̄ in populos diui-
 dendā, pacēq̄ lacerandā deterrimæ inferum exeunt Furiae. Talem nobis irā figuremus,
 flamma, lumina ardentia, sibilo, mugituq̄, & gemitu, & stridore, & siqua his inuisior uox
 est p̄strepentē, tela manu utraq̄ quatientē. Neq̄ enim illi tegere se, cura est, toruā, cūten-
 tāq̄ & cicatricosam & uerberib⁹ suis liuidā, incessu uesano effusam, multa caligine incur-
 sitantē, uastantem, fugantēq̄, & omniū odio laborantem, sui maxime, si aliter nocere nō
 possit, terras, maria, cælū ruere cupientē, infestam pariter, inuisamq̄. Vel si uideſ, qualis
 sit apud uates nostros est, Sanguineū quatiēs dextra laeuaq̄ flagellum. Aut scissa gaudēs
 uadit discordia palla. Aut siqua magis dira facies excogitari, diri affectus potest. Quibus
 dam, ut ait Sestius, iratis profuit aspexisse speculū, p̄turbauit illos tanta mutatio sui, ue-
 lut in rem præsentiē adducti nō agnouerūt se, & quantulū ex uera deformitate imago il-
 la speculo reperiussa reddebat, animus si ostendi, & si in ulla materia p̄ lucē posset, intue-
 tes nos cōfunderet, ater maculosusq̄, astuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoq̄ tan-
 ta deformitas eius est p̄ ossa carnesq̄, & tot impedimenta effluētis. Quid si nudus ostē-
 deretur speculo, qui neminē deterritū ab ira credit? Quid ergo, qui ad speculum uene-
 rat, ut se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidē nulla est formosior effigies, q̄ atrox & hor-
 rida, qualesq̄ esse etiā uideri uolunt. Magis illud uidendū est, q̄ multis ira per se nocue-
 rit. Alij nimio feruore rupere uenas, & sanguinē supra uires elatus clamor egeſſit, & lu-
 minū suffudit aciem. In oculos uāhementius humor egeſſus, & in morbos aegri recide-
 re, nulla celerior ad insaniam uia est. Multi itaq̄ cōtinuauerunt iræ furorē, nec quā expu-
 lerāt mentē unq̄ receperūt. Aiace in mortē egit furor, in furorē ira. Mortē liberis, ege-
 statē sibi, ruinā domui imp̄cant, & irasci se negāt, nō minus q̄ insanire, furiosi. Amicissi-
 mis hostes, uitādiq̄ charissimis. Nusq̄ nisi qua nocēt immemores, ad minima mobiles.
 Nō sermone, nō officio adiri faciles. Per omnia uim gerunt, gladijs & pugnare parati, &
 incumbere. Maximum enim malum illos cōepit, & omnia exuperans uitia. Alia paula-
 tim intrant. Repentina & uniuersa uis eius est, omnes deniq̄ alios affectus sibi subijcit.
 Amorem ardentissimū uincit. Transfoderunt itaq̄ amata corpora, & in eorum quos oc-
 ciderant

† Alit. trepidi.

Sestius.

Aiace in ira
in furorē et
mortē com-
pulsit.

ciderant iacere complexibus. Auariciam durissimū malū, minimeq; flexibile ira calcauit. Adacta opes suas spargere, & domui, rebusq; in unum collatis in hunc ignē. Quid non ambitiolus magno aestimata ira proiecit insignia, honorēq; delatū reppulit. Nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

Libri secundi de Ira finis.

LVCII ANNEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM LIBER TERTIVS.

Vod maxime desyderasti Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refrenare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteq; faciendum est, ubi minor uis mali patitur. Aliquando ex occulto, ubi nimium ardet, omniq; impedimento exasperatur & crescit. Refert quantas uires quanq; integras habeat. Vtrum ne uerberanda & agenda sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima defauit, ne remedia ipsa secū ferat. Consiliū pro moribus cuiusq; capiendū erit. Quosdam enim preces uincunt. Quidā insulant, instantq; submissis. Quosdā terrēdo placabimus, Alios obiurgatio, Alios confessio, Alios pudor cōcepto deiecit, Alios mora lentū praeceptis mali remediū, ad quod nouissime descendendū est. Cateri enim affectus dilationē recipiunt, & curari tardius possunt. Haec incitata, & seipsam rapiens uiolentia, nō paulatim procedit, sed dū incipit, tota est. Nec aliorū more uitiorū sollicitat animos, sed abducit & impotētes sui, cupidosq; uel cōmunis mali, exagitat. Nec in ea tantū, in quā destinauit, sed an occurrentia obiter furit. Cetera uitia impellunt animos, ira praecipitat. Cateris etiam, si resistere cōtra affectus suos nō licet, at certe affectibus ip̄is licet stare, haec nō secus q̄ fulmina procellaq;, & si qua alia irreuocabilia sunt, quia nō eunt, sed cadunt, uim suam magis ac magis tēdit. Alia uitia a ratione, haec a sanitate desciscit. Alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia, in ira deiectus, animorum est. Nulla itaq; resurget magis attonita, & in uires suas prona, & siue successit superba, siue frustra infana, ne repulsa quidē in tadium acta, ubi aduersariū fortuna subduxit, in seipsā morsus suos uertit. Nō refert quātū sit, ex quo resurrexerit. Ex leuissimis enim in maxima euadit, Nullam transit aetate, Nullum hominū genus excipit. Quadā gentes beneficio egestatis non nouere luxuriā. Quadā quia exercitā & uagā sunt, effugere pigritiā, qbus incultus mos, agrestisq; uita est, circūscriptio ignota est, & fraus & quodcūq; in foro malū nasci: Nulla gens est, quā nō ira instiget, tā inter Graios q̄ barbaros potens. Nō minus pernitiōsa leges metuētibus, q̄ quibus iura distinguit modus uiriū. Deniq; cetera singulos corripiūt, hic unus affectus est, qui interdum publice cōcipit. Nunq; uniuersus populus foemina amore flagrauit. Nec in pecunia aut lucrū tota ciuitas spem suā misit. Ambitio uiriū singulos occupat. Impotentia nō est malū publicū. Sape in irā uno agmine itum est, uiri, foeminae, senes, pueri, principes, uulgusq; cōsensere, & tota multitudo paucissimis uerbis cōcitata, ipsum cōcitatōrē antecessit. Ad arma protinus, ignesq; discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cū ciuibus. Totā cum stirpe omni crematā domus, & modo eloquio fauorabilis habitus, in multo honore, iram suā cōcionis excepit. In Imperatorē suū legiones pila torserūt, discedit plēbs tota cū patribus, publicū consiliū, senatus, nō expectatis delectibus, nec noiato Impatore, subitos irā suā duces legit, ac p̄ tecta urbis, nobiles cōsectatus uiros, supplicii manu sumpsit. Violatā legatiōes rupto iure gentiū, Rabiesq; infanda ciuitatē tulit. Nec datū tēpus quo resideret tumor publicus, sed deductā p̄tinus classes, & onerata tumultuario milite. Sine more, sine auspicijs populus ductu irā suā egressus, fortuita, raptaq; pro armis gessit. Deinde magna clade temeritatē audacis irā eluit. Hic barbaris forte ut uētibus in bella exitus est, cū mobiles animos species iniuriā pculit, agunt statim, & quā dolor traxit ruinae modo regionibus incidūt incōpositi, interriti, incauti, pericula appetētes sua gaudēt feriri, & instare ferro, & tela corpore urgere, & p̄ suū uulnus exire. Nō est inquis, dubiū quin magna ista & pestifera sit uis. Ideo quemadmodū sanari debeat mōstra, Atqui, ut in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor irā, & uetat illa nobis excari. Calcar ait esse uirtutis. Hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inermemq; fieri. Necessarium est itaq; foeditatē eius, ac feritatē coarguere, & ante oculos

Alt. flumina

te oculos ponere quantū monstri sit homo in hominē furens, quātoq; impetu ruat, non sine pernīcie sua pernīciosus, & ea deprimens, quā mergi, nisi cū mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis uocat? qui uelut tēpestāte correptus non it, sed agit, & furenti malo seruit? Nec mandat ultionē suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu fauit. Charissimorum, eorūq; quā mox amissa fleturus est carnifex. Hunc aliquis affectum uirtuti adiutorē comitēq; dat, cōsilia sine quibus uirtus gerit nihil, obturbantē. Caduca sinistrāq; sunt uires, & in malum suū ualida, in quas agrum morbus & accessio erexit. Nō est ergo quod me putes tēpus in superuacuis cōsumere, quod iram, quasi dubiā apud homines opinionis, sic infamē, cū aliquis sit, & quidē de illustribus philosophis, q illi indicat operas, & tanq; utilem ac spiritus subministrantem in praelia, in actus rerū, ad omne quodcūq; calore aliquo gerendum est, uocet. Ne quem fallat tanq; aliquo tempore, aliquo loco profutura. Ostendenda est rabies eius effrēnata & attonita, apparatusq; illi reddendus est suus, eculeus & fidicula, & ergastula, & cruces, & circumdati defossis corporibus ignes, & cadauera quoq; trahens uncus, uaria uinculorū genera, uaria pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanīū cauernā. Inter hęc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam, atq; horridum stridens, omnibus p quā furit deterior, ut de ceteris dubiū sit, nulli certe affectui peior est uultus, quē in prioribus libris descripsimus, asperū & acrem. Et nūc subito retrorsum, sanguine fugato, palentem, nunc in os, omne calore ac spiritu uerso, subrubicundū, & similem cruento, uenitumentibus, oculis nunc tepidis & exilientibus. Nunc in uno obtutu defixis & harentibus. Adijce nunc dentiū inter se taretatorū, & aliquid esse cupientiū, non aliū sonū, q est apri, tela sua attritu acuentibus. Adijce articulorū crepītum, cū se ipsa manus frāgūt, & pullatum sapius pectus, anhelitus crebros, tractosq; altius gemitus, instabile corpus, incerta uerba subitis exclamationibus, tremētia labra, interdumq; complexa, & dirum quiddam exhibantia. Ferarū, mehercules, siue illas fames exagitat, uel infixū uisceribus ferrum, minus tetra facies est, etiā cum uenatorē suū semianimes morsu ultimo petunt, q hominis ira flagrantis. Age, si exaudire uoces ac minas uacet, qualia excarnificati animi uerba sunt, nonne reuocare se quisq; ab ira uolet, cum intellexerit illam a suo primum malo incipere? Non uis ergo admoneam eos, qui iram summa potentia exercent, & argumentum uirium existimant, & in magnis, magnæ fortunæ bonis ponunt paratam ultionem, q non sit potens, immo nec liber quidem dici possit, irā suā captus? Nō uis admoneam, quo diligentior quisq; sit, & ipse se circumspiciat, alia animi mala ad pessimos quosq; pertinere iracundiā etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo, ut quidam simplicitatis indicium iracundiā dicant, & uulgo credatur facillimus quisq; huic obnoxius. Quorsus, inquis, hoc pertinet? Ut nemo se iudicet tutum ab illa, cū lentos quoq; natura & placidos in sauciā ac uolentiā euocet. Quemadmodū aduersus pestilentia nihil potest firmitas corporis, & diligens ualetudinis cura. Promiscue enim imbecilla robustaq; inuadit. Ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, q cōpositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primū sit non irasci, Secundū detinere, Tertiū alienā irā mederi. Dicam primū quemadmodū in iram nō incidamus. Deinde quemadmodū ab illa liberemur. Nouissime quemadmodū irascentem retineamus placemusq; & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur prestabimus, si omnia uitia irā nobis subinde proposuerimus, & illam bene extimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda, perscrutanda eius mala, & in mediū protrahenda sunt, ut qualis sit, appareat, comparanda cum pessimis est. Auaricia acquirīt & contrahit, quo aliquis melior utatur. Ira incendit, Paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem, quanto plus irascendo q id erat, propter quod irascebatur, amisit. Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Potior est, inquam, luxuria, quoniam illa sua uoluptate fruatur, hęc alieno dolore uincit malignitatem & inuidiam. Illa enim infelicem fieri uolūt, hęc facere. Illa fortuitis malis delectantur, hęc non potest expectare fortunam. Nocere ei quē odit, non noceri uult. Nihil est simultatibus grauius, has ira cōciliat, Nihil est bello funestius, In hoc pontentiū ira prorumpit. Ceterū etiam illa plabeia ira & priuata, in-

† AP. attritorū

† AL. cōpssa.

erme &

erme & sine uiribus bellum est. Præterea ira, ut seponamus, quæ mox secutura sunt dāna, insidias, perpetuā ex certaminibus mutuis sollicitudinē, dat poenas dum exigūt. Naturā hominis uitiat: Illa in amorem hortatur, hæc in odium. Illa prodesse iubet, hæc nocere. Adhuc quod cū indignatio eius animi suspecta eueniat, & animosa uideatur, pusilla est & angusta. Nemo enim nō eo a quo se cōtempptum iudicat, minor est. At ille ingens animus & uerus æstimator sui nō uindicat iniuriā, quia non sentit, ut tela a duro resiliunt, cū dolore cedentis solida feriuntur. Ita nullum magnū animū iniuria ad sensum suum adducit. Fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius uelut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias cōtumeliasq; respuere. Ultio doloris confessio est. Non est magnus animus, quē incurrit iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læsit. Si imbecillior, parce illi. Si potentior, tibi. Nullum est argumentū magnitudinis certius, q̃ nihil posse quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior ac propinqua sideribus, nec in nubē cogitur, nec in tempestatē impellitur, nec uersatur in turbinem, omni tumultu caret, inferiora fulminantur. Eodem modo sublimis animus quietus semper, & in statione tranquillæ collocatus, intra se premens, quibus ira contrahitur, modestus & uenerabilis ē & dispositus. Quorū nihil inuenies in irato. Quis em̃ traditus dolori & furens nō primā reiecit uerecūdiā? Quis impetu turbidus, & in aliquē ruens, nō quicqd in se uerecundi habuit, abiicit? Cui officiorū numerus aut ordo constitit incitato? Quis linguæ tēperauit? Quis ullam partē corpis tenuit? Quis se regere potuit immissum? Proderit nobis illud Democriti salutare præceptū, quo mōstrat tranquillitas, sine quo neq; priuatim, neq; publice multa, aut maiora uiribus nostris egerimus. Nunq̃ tam feliciter in multa discurrenti negocia diēs trāsīt, ut nō aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animū in iras pareat, quemadmodū per frequentia urbis loca properanti in multos incurſitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi aspergi. Ita in hoc uitæ actu dissipato & uago multa impedimenta, multa querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius interceptit. Nō ex destinato proposita fluxerunt. Nulli fortuna tā dedita est, ut multa tentanti ubiq; respōdeat. Sequitur ergo, ut is cui contra q̃ proposuerat, aliquacesserunt, impatiens hominū rerūq; sit. Ex leuissimis causis irascitur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaq; ut quietus possit esse animus, nō est iustandus, nec multarū, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarū supraq; uires appetitarum. Facile est leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partē transferre sine lapsu. Atqui alienis in nos manibus imposita, egre sustinemus, uicti in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri uacillamus. Idē accidere in rebus ciuilibus, ac domesticis scias. Negocia expedita & habilia sequuntur actorē. Ingentia & supra mēsuram agentis, nec dant se facile, & si occupata sunt, premunt atq; adducunt administrantem, qui nō quæ facilia sunt, aggreditur, sed uult facilia esse, quæ aggressus est. Quoties aliqd conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusq; pararis, ipse metire. Faciet em̃ te asperū pœnitentia operis infecti. Hoc interest, utrū quis feruidi sit ingenij, aut frigidi, aut humilis. Generoso repulsa irā exprimet, languido inertiq; tristitiam. Ergo actiones nostræ nec paruæ sint, nec audaces, nec improbæ. In uicinū spes exeat. Nihil conemur qd mox adepti quoq; successisse miremur. Demus operā, ne accipiamus iniuriā quā ferre nescimus. Cū placidissimo & facillimo & minime obnoxio, morosoq; uiuēdū est. Sumunt a cōuersantib⁹ mores. Et ut quādā in cōtactos corpe uitia trāsiliūt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus cōuictores in amorē uini traxit. Impudicorū coetus fortēq; & si liceat uirū, emollit. Auaricia in proximos uirus suū trāstulit. Eadem ex diuerso ratio uirtutū est, ut omne quod secū habet, mitigent. Nec tam ualetudini pfuit utilis regio & salubrius cælū, q̃ animis parū firmis in turba meliorū uersari. Quæ res quāto possit, itelliges, si uideris feras quoq; cōuictu nostro mansuescere, nulliq; imani bestię uim suā pmanere, si hominis cōtuberniū diu passa est. Retundit omnis asperitas, paulatimq; inter placida dediscit. Accedit huc qd nō tantū exēplo melior fit, quo cū quietis hoibus uiuit, sed qd causas irascēdi nō inuenit, nec uitiū suū exercet. Fugere itaq; debet omneis quos irritaturos iracūdiā sciet. Qui sunt, inq̃, isti? Multi ex uarijs causis idē facturi. Offendet te superbus cōtēptu, diues cōtumelia, petulās iniuria, liuidus malignitate, pugnax cōtētiōe, uen tosus

Si iuxta claudum habites subclaudica / re discas.

uētosus & mendax uanitate. Nō feres a suspitioso timeri, a pertinace uinci, a delicato fa-
stidiri. Elige simplices faciles, moderatos qui iram tuā nec euocent, & ferant. Magis ad-
huc, proderunt submissi & humani, & dulces, nō tamen usq; in adulationē. Nam iracun-
dos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster uir bonus, sed irā paratioris, cui
non magis erat tutum blandiri q̃ maledicere. Caelium oratorē fuisse iracundissimū con-
stat. Cum quo ut aiunt cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens, sed difficile erat illi
in crapulam coniecto rixam eius cum quo edebat effugere. Optimū iudicauit quicquid
dixisset sequi & secundas agere. Non tulit Caelius assentientē sed exclamauit, dicaliqd
contra, ut duo simus. Sed ille quoq; quod nō irasceretur iratus cito sine aduersario dei-
sijt. Eligam⁹ ergo uel hos potius si conscij nobis iracundiæ sumus, qui uultū nostrū ac ser-
monē sequantur, Facient quidē nos delicatos, & in malam consuetudinē inducent, nihil
contra uoluntatē audiendi, sed proderit, uitio suo interuallū & quietem dare. Difficilis
quoq; & indomiti natura blandientē feret. Nihil asperum tetrūq; palpani est, quoti-
ens disputatio longior & pugnatio erit, in prima resistamus anteq̃ robur accipiat, alit
seipsam cōtentio, & dimissos altius tenet. Facilius est se a certamine abstinere, q̃ abdu-
cere. Studia quoq; grauiora iracundis obmittenda sunt, aut certe citra lassitudinem ex-
ercenda. Et animus non inter plura uersandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio
illum carminū obleniat & historia fabulis detineat, mollius delicatiusq; tractetur. Pytha-
goras pturbariones animi lyra componebat. Quis autem ignorat lituos & tubas concī-
tamenta esse, sicut quosdā cantus blandimenta, quibus mens resoluatur. Confusis ocu-
lis profunt uirentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splen-
dore præstringitur, sic mentes agras studia læta permulcent. Forum aduocationes, iu-
dicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant uitium, æque cauere lassitudinem cor-
poris. Consumit enim quicquid in nobis mite placidumq; est, & acriā cōcitantur. Ideo
quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negocij bilem cibo
temperēt, quam maxime mouet fatigatio, siue quia calorem inedia compellit, & nocet
sanguini, cursumq; eius, uenis laboratibus, sistit, siue quia corpus attenuatum & infirmū
incumbit animo. Certe ob eandem causam iracundiores sunt ualitudine aut ætate fessī.
Fames quoq; & sitis ex eisdem causis uitanda est, exasperat enim & incendit animos.
Vetus dictum est. A lasso rixam queri. Aequè autem & ab esuriente, & a sitiente & ab
omni homine quem aliqua res urit. Nam ut ulcera ad leuem tactum, deinde etiam ad
suspicionem tactus condolefcunt, ita animus affectus, minimis offenditur, adeo ut quos-
dā salutatio, epistola, oratio, & interrogatio ad litem euocent. Nunq̃ sine querela agra-
tanguntur. Optimum est itaq; ad primū mali sensum mederi sibi, tum uerbis quoq; suis
minimū libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem affectus suos cum pri-
mum oriuntur depræhendere. Morbum signa præcurrunt. Quemadmodū tempesta-
tis ac pluuiæ ante ipsas, notæ eueniunt, ita iræ amoris omniūq; istarum procellarum ani-
mos uexantium sunt quædam prænunciā. Qui comitali uitio solent corripī, iam aduen-
tare ualitudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen neruorūq; tre-
pidatio est, si memoria sublabitur caputq; uersatur. Solitis itaq; remedijs incipientē cal-
sum occupant, & odore gustuq; quicquid est quod alienat animos repellitur, aut fomen-
tis contra frigus, rigoremq; pugnatur, aut si parum medicina profecit uitauerūt turbam
& sine teste ceciderunt. Proderit morbum suū nosse, & uires eius anteq̃ spatientur op-
primere, uideamus quid sit quod nos maxime concitet. Alium uerborum, alium rerum
contumeliæ mouent. Hic uult nobilitati suæ, hic formæ suæ parcī. Ille elegantissimus ha-
beri cupit, ille doctissimus. Hic superbix impatiens est, hic contumaciæ. Ille seruos non
putat dignos quibus irascatur, hic intra domum sæuus est, foris mitis. Ille rogari inuidiā
iudicat, hic non rogari contumeliā. Non omnes ab eadem parte feriuntur. Scire itaq;
oportet quid in te imbecillum sit, ut id maxime protegas. Non expedit omnia uidere,
omīa audire, multæ nos iniuriæ transeant, ex quibus plarāq; nō accipit, qui nescit. Non
uis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirat quid in se dictum sit, qui malignos ser-
mones etiā si secreto habitī sint, euerit, seipse inquietat. Quædam interpretatio eo pro-
ducit ut uideatur iniuriæ. Itaq; alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circū-
scribenda

A lapso rixam queri

Festius
locus So-
cratis.

alt. Philis-
trum.

Alt. Philis-
trum.

Fortē ani-
mum.

scribenda multis modis ira est. Pluraq; in lulum iocumq; uertantur. Socratem, aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, q̃ molestum esse, quod nescirent homines quādo cū galea prodire deberent. Non quēadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodū lata. Nec uideo quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorū quoq; tumida fortunata & licentia ingenia, familiarēq; sibi sauitiam repressisse. Philistratū certe atheniensium tyrannum memoriā proditur, Cum multa in crudelitatē eius ebrius conuiuia dixisset, nec deessent qui uellent manus ei moderare, & a ius hinc, alius illinc faces subderent, placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, nō magis illi se succensere, q̃ si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut lauia aggrauando. Sape ad nos ira uenit. Sapius nos ad illam, quā nunq; accersenda est, etiam cum incidit reiiciatur. Nemo dicit sibi, hoc propter quod irascor, aut feci aut fecisse potui. Nemo animū facientis, sed ipsum estimat factum. Atqui ille intus endus est, an uoluerit an inciderit, coactus sit, an deceptus, odiū secutus sit an pramiū, sibi morem gesserit, an manū alteri comodauerit: aliquid peccatis ætas facit, aliquid fortuna, ut ferre, aut pati, aut humanū, aut humile sit. Eo loco nos constituamus quo ille est cui irascimur. Nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio & quæ facere uellemus pati nolumus, nemo se differt. Atqui maximū remediū iræ dilatio est, ut primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ præmit mentē, aut residat, aut minus densa sit. Quædā ex his quæ te præcipitem ferebant hora nō tantum dies molliet. Quædam ex toto euanescent. Si nihil erit petita aduocatio, apparebit iudiciū non esse iram, quicquid uoles quale sit scire tempori trade. Nihil diligenter in ductu cernitur. Non potuit impetrare Plato a se tempus cum seruo suo irascere, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas uerberibus iussit, sua manu ipse percussurus. Postq̃ intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat p̃cussori similis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret. Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo, uelut stupens, gestum illum seuituri deformē sapienti uiro, seruabat, oblitus iam serui, quia alium quē potius castigaret inuenerat. Itaq; abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatū quoddam comotior, Tu, inquit, Speusippe seruulū istum uerberibus obiurga, nam ego irascor, ob hoc nō cecidi, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit, plus faciā q̃ oportet. Libentius faciā. Non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua nō est. Aliquis uult irato committi ultionē, cum Plato sibi ipse imperiū abrogauerit. Nihil tibi liceat dum irascere. Quare? quia uis omnia licere. Pugna tecum ipse, si iram uincere nō potes, illa te incipit uincere, si abscondit, si illi exitus non datur, Signa eius obruamus, & illam quantum fieri potest, occultā secretamq; teneamus. Cum magna id nostra molestia fiet. Cupit exilire & incendere oculos, & mutare faciem, sed si eminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur. Feraturq; nō ferat. Imo in contrariū omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, Vox lenior sit, Gradus lentior, Paulatim cum exterioribus interiora formantur. In Socrate iræ signum erat uocem submittere, loqui parcius. Apparebat tunc illum sibi obstare, Deprehendebat itaq; a familiaribus & coarguebat. Nec illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet quod iram suā multi intelligerent, nemo sentiret. Sensisset autē, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendū est. Rogemus amicissimū quēq; ut tunc maxime aduersus nos libertate utatur, cum minime illam pati poterimus, nec assentiatur iræ nostræ, contra nos potens malum & apud nos gratiosum dum conspiciamus, dum nostri sumus, aduocemus. Qui uinū male ferunt & ebrietatis suæ temeritatē ac petulantia metuunt, mandant suis, ut e conuiuio auferantur. In temperantiā in morbo suam experti, parere sibi in aduersa ualitudine uetant. Optimum est notis uitis impedita prospicere, & ante omnia ita componere animū, ut & grauissimis rebus subtilisq; concussus iram aut nō sentiat, aut magnitudinē inopinatæ iniuriæ exortā in talium retrahat, nec dolorem suum p̃fiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla ptulero, ex quibus utrūq; discere licet. Quantū mali habeat ira, ubi hominum non præpotentū potestate tota utitur, quantū sibi imperare possit ibi metu maiore compressa est. Cambysem regē nimis deditum uino, Traxhexaupes unus ex charissimis mornebat, ut

nebat, ut partius biberet, turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium, auresque sequerentur. Ad hoc ille ut scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos post uinum in officio esse & manus. Bibit deinde liberalius quam alias capacioribus cyphis, & iam grauis & uinolentus, ac uiolentus obiurgatoris sui filium procedere ultra limen iubet, alleuataque super caput sinistra manu staret, tunc intendit arcum & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoque pectore hares in ipso speculum ostendit, ac respiciens patrem an satis certam haberet manum interrogauit. At ille negauit Appollinem potuisse certius dimittere. Deum illum male perdant, animo magis quam conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filii in duas partes diductum, & cor sub uulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, ut regi liberet in ipso patre certiore manum extendere. O Regem cruentum. O dignum in quem omnium suorum arcus uertantur. Cum execrati fuerimus illum conuiuia supplicij funeribusque soluentem, tamen sceleratius telum illud laudatum est, quam missum. Videmus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filii sui, cademque illam cuius & testis fuerat & causa, id de quo non agitur apparet iram suppressi posse. Non maledixit Regi, nullum emisit ne calamitosi quidem uerbum, cum aequae cor suum quam filii transfixum uideret, potest dici merito deuorasse uerba. Nam siquid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, uideri sapientius se in illo cursu gessisse, quam cum de potandi modo praeceperet, quem satius erat uinum quam sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia. Non dubito quin Harpagus quoque tale aliquid Regi suo Persarum suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quaesit, an placeret conditura. Deinde ut satis illum plenum malis suis uidit, afferri capita illorum iussit, & quomodo esset acceptus interrogauit. Non defuerunt misero uerba, non os concurrat. Apud regem, inquit, omnis coena iucunda est. Quid hac adulatione proficit? ne ad reliquias inuitaretur. Non ueto patrem damnare Regis sui factum, non ueto quarere dignam tam truci portento poenam. Sed hoc interim intelligo, posse etiam exigentibus malis nascentem iram abscondi, & ad uerba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrenatio, utique hoc sortitis uitae genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic editur apud illos, sic bibitur, sic respondetur. Funeribus suis arrendendum est. An tanti sit uita uidebimus. Alia ista quaestio est, Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati uiam, si aeger animus & suo uitio miser est, huic miseras finire secum licet. Dicam & illi, qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum uisceribus patres saturat, quid gemis demens, quid expectas in te? Aut hostis aliquis per exitum gentis tuae uindictet, aut rex a longinquo potes aduolet. Quocumque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum praecipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, uides illud flumen, illum puteum? Libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, horridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum, effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris quod sit ad libertatem iter? Quaelibet in corpore tuo uena. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis uidetur, ut nos expellat e uita, iram in quocumque erimus statu, remoueamus. Pernitiosa est seruientibus. Omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia grauiora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat astringit, sic aues uiscum dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nulli tam artum est iugum, quod non minus laedat ducentem, quam repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium pati, & necessitatibus suis obsequi, sed cum utilis sit seruientibus affectuum suorum, & huius praecipue rabidi atque effrenis continentia, utilior est regibus, perierunt omnia ubi quantum suadet ira, fortuna permittit, nec diu potest quae multorum malo exercetur potentia stare. Periclitantur enim ubi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Pluresque itaque modo singuli macerauerunt, modo uniuersi, cum illos conferre in unum iras publicus dolor coegisset. Atqui

Harpagus

Aduolet

Darij fe-
ritas.

Xerxis cru-
delitas

Alexandri
seuitia.

Romano/
rū quorun-
dā Caesarū
crudelitas.

Istī ipso
loco.

pleriq; sic iram quasi insigne regium exercuerūt. Sic Darius, qui primus post ablatū Ma-
gorum imperium, Persas & magnam partem orientis obtinuit. Nam cum bellum Scy-
this indixisset orientem cingentibus, rogatus ab Oraborto nobili sene, ut ex tribus libe-
ris unum in solatium patri relinqueret, duorum opera uteretur, plus q; rogabatur polli-
citus. Omnes se illi dixit remissurum, & occisos in conspectu parētis abiecit, crudelis fu-
turus, si omnes abduxisset. At quāto Xerxes faciliior, qui Pithio quinq; filiorū patri unū
us uacationem petenti, quem uellet eligere permisit, deinde quem elegerat in partes du-
as distractum, ab utroq; uia latere posuit, & hac uictima lustrauit exercitum. Habuit ita-
q; quem debuit exitum, uictus & late longeque fusus, ac stratam ubiq; ruīnam suā cernēs,
medius inter suorum cadauera incessit, hac barbaris regibus feritas in ira fuit, quos nul-
la eruditio, nullus literarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexā-
drum, qui Clitum charissimū sibi & una educatum inter epulas transfodit manu sua, pa-
rum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem.
Nam Lyfimachum aequae familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lyfimachus
felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc cū ipse regnaret, mitior fuit? Nā The-
lesphorum Rhodium amicum suum undiq; decurtatum, cum aures illi nasumq; absci-
disset, in cauea uelut nouū animal aliquod & inusitatum diu pauit, cū oris detruncati mu-
tilatq; deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuui-
es corporis in stercore suo destituti, callosis super hac genibus manibusq;, quas in usum
pedū angustiae loci cogeabant. Lateribus uero attritu exulceratis, nō minus foeda q; terri-
bilis erat forma eius uisentibus. Factusq; poena sua monstrum misericordiā quoq; amiserat,
tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur, dissimilior erat q; faciebat.
Utinam ista seuitia intra peregrina mansisset, exempla, nec in Romanos mores cū alijs
aduenticijs uitijs suppliciorum, irarumq; barbarie transissent. M. Mario, cui uitanti po-
pulus statuas posuerat, cui thure & uino. R. P. supplicabat. L. Sylla perfringi crura, erui
oculos, amputari manus iussit, & quasi totiens occideret, quotiens uulnerabat, paulatim
& per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? Quis nisi Catilina? Iam
omne facinus Marius exercens, si illum ante bustum Quinti Catuli carpebat, grauissimū
mitissimi uiri cineribus, supra quos uir mali exempli popularis tamen, & non tam imme-
rito q; nimis amatus, per stillicidia sanguine dabat. Dignus erat Marius, qui illa patere-
tur, Sylla qui iuberet, Catelina qui faceret. Sed indigna. R. P. quae in corpus suū pariter
& hostium & iudicum gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? Modo. C. Caesar Se-
xtum Papinium, cui pater erat consularis, Bethenum Bassum quaestorem suum procura-
toris sui filiū, aliosq; & equites Romanos & senatores uno die flagellis cecidit, torsit, non
quaestionis, sed animi causa. Deinde adeo impatiens fuit differendae uoluptatis, quam in-
gentem crudelitas sine dilatiōe poscebat, ut in Cirrha maternorum hortorū, quae porti-
cum a ripa separat inambulans, quosdam ex illis cū matronis atq; alijs senatoribus ad lu-
cernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatū, aut publicū una nox mi-
nabatur? quantum fuit lucem expectare? Deniq; ne senatores populi Romani soleat
occideret. Quā fuerit crudelitas eius superba, ad rem pertinet scire, quanq; aberrare alit-
quando possumus uideri, & in deuium exire, sed hoc ipsum pars erit irae sup solita seuien-
tis. Ceciderat flagellis senatores, ipse effecit, ut dici posset, solet fieri. Torserat per omnia
quae in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, uultu suo. Et hoc
loco respondebitur, magnam rem, si tres senatores quasi nequam mancipia inter uespere-
ram & flamas diuisit homo, qui de toto senatu trucidando cogitabat, qui optabat ut po-
pulus Romanus unam ceruicem haberet, ut scelera sua tot locis ac temporibus diducta
in unum ictum & unū diem cogeret. Quid tam inauditum, q; nocturnum supplicium?
Cum latrocinium tenebris abscondi soleat. Animaduersiones quo notiores sunt, plus ad
exemplum emendationemq; proficiant, & hoc loco respondebitur mihi, quid tantope-
re admiraris? Isti beluae quotidianū est, ad hoc uiuit, ad hoc uigilat, ad hoc lucubrat. Ne-
mo certe inuenietur alius, qui imperauerit silentium his, in quos animaduerti uolebat,
iubebat os, inserta spongia, includi, ne uocis emittendae haberent facultatē. Cui unq; mo-
rituro non est

rituro non est relictum, quo gerneret: timuit ne quā liberio rem uocē extremus dolor miteret, ne quid quod nollet audiret. Sciebat autē innumerabilia esse, quā obijcere illi nemo nisi periturus auderet. Cum spongiæ non inuenirentur, scindi uestimenta miserorū, & in os farcire pannos imperauit. Quæ ista sauitia est? Liceat ultimum spiritum trahere. Da exituræ animæ locum, liceat animū non per uulnus emittere. Adjicere his lōgum est, quos patres occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus cōfecit, ad est homo misericors, luctu liberauit. Non enim Cāñ sauitiam, sed irā malum propositū est scribere, quæ non tantum in unum furit, sed gētes totas lancinat, sed urbes, sed flumina exuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares reicidit in Syria Tindentio Colura loci nomen est. Pepercisse illū iudicas, quod nō tota capita præcidit. Nouo genere pœnæ delectatus est. Tale aliquid passi forent Aethiopes, qui ob longissimum uitæ spaciū Macrobiū appellantur. In hos enim quia non supinis manibus exceperant seruitutem, missisq; legatis libera responsa dederant, quæ cōtume liosa reges uocant, Cambyfes fremebat, & non prouisis cōmeatibus, non exploratis itineribus per inuia, per arentia trahebat omnem bello utilem turbam, cui inter primū iter deerāt necessaria, nec quicquid subministrabat sterilis & inculta humanoq; ignota regio, sustinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborū, tum coria igne molita. Et quicquid necessitas cibū fecerat. Postq; inter harenas radices quoq; & herba defecerant, apparuitq; inops etiam animalium solitudo, decimum quēq; fortiti, alimentū habuerunt fame seuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum partē exercitus amississet, partem comedisset, donec timuit, ne & ipse uocaretur ad sortem, tum demū signū receptui dedit. Seruabantur interim illi generosæ aues, & instrumenta epularum camelis uehebantur. Cum sortirentur milites eius, quis male periret, quis peius uiueret. Hic iratus fuit genti, & ignotæ & immeritæ, sensere tantū Cyrus fluuiū. Nam cum Baby loniam oppugnaturus festinaret ad bellū, cuius maxima momenta in occasionibus sunt Gangē late fūsum amnem nando transire tentauit, quod uix tutum est, & cū sensit aestatem, & ad minimum deductus est, ibi unus ex his equis, qui trahere regium currum alibi solebant, abreptus uehementer cōmouit regem. Iurauit itaq; amnem illum regis com meatu auferentem, eo se redacturum, ut transiri calcariq; etiam a foeminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatus, & tamdiu assedit operi, donec. c. & lxxx. cuniculis diuisum alueū in. ccc. & lx. riuos dispergeret, & siccū relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Perijt itaq; tempus, & magna in magnis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indicitū hosti, cum flumine gerit. Hic furor (Quid enim aliud uoces?) Romanos quoq; contigit. C. enim Caesar uillam in Herculanensi pulcherrimā, quia mater sua aliquando in illa custodia erat, diruit, fecitq; eius per hoc notabilē fortunam, stantem enim præ nauigabamus, nunc causa dirutæ quæritur. Et hæc cogitanda sunt exempla quæ uires, quæ illa e contrario, quæ sequaris moderata leuia, quibus nec ad irascendum causa defuit, nec ad ulciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quā duos manipulares duci iubere, qui incumbentes Regis tabernaculo faciebant, quod homines & periculossime & libentissime faciunt, de Rege suo male existimant. Audierat omnia Antigonus, utpote cum inter dicentem & audientem paulum interesset, quem ille leuiter cōmouit, & longius, inquit, discedite, ne uos rex exaudiat. Idem quadam nocte cum quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes Regi, qui ipsos in illud iter & in extricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant, & cum ignorantes a quo adiuuarentur explicuisset, nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius uitio in has miseras incidistis. Ei autem bene optate, qui uos ex hac uoragine eduxit. Idem tā miti animo hostium suorū maledicta quæ ciuium tulit. Itaq; cum in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturā humilē, nunc collisum nasum deriderent, gaudeo, inquit, & aliquid boni spero in castris meis Silenum habeo, cum hos dicaces fames domuisset, capris sicut mos est, ut eos qui militiæ utiles erant, in cohortes describeret, ceteros preconio subiiceret, id quoq; se negauit facturum

Ethiopes
cur Macro
biū appel
lentur.

† Aspectui.

† forte sensie
tantū iratū
fluuius.

Ganges.

C. Caesar.

*

uit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malā haberet linguam. huius nepos fuit Alexander, qui lanceā in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos pauloante retuli, Alterū fera obiecit, alterum sibi. Et his duobus tamen, qui leoni obiectus est, uixit. Non habuit hoc autum ille uitium, ne paternum quidem. Nam si qua alia in Philippo uirtus fuit, & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni Demochares ad illum Parrhesiastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos uenerat. Audita benigne legatione Philippus, dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Demochares te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanū responsum exorta est, quos Philippus conticescere iussit, & Thersitem illum saluum, incolu memq; dimittere. At uos ceteri legati, inquit, nunciate Atheniensibus, multo superiores asseq ista dicūt, q̄ qui impune dicta audiūt. Multa & Diuus Augustus digna memoria fecit, dixitq; quibus appareat illi iram non imperasse, Timagines historiarum scriptor, quādam in ipsum, quādam in uxorem eius, & in totam domum eius dixerat, nec perderat dicta, magis enim circumfertur, & in ore hominum est temeraria urbanitas. Sape enim illum Cæsar monuit, ut moderatius lingua uteretur, perseveranti, domo sua interdixit. Postea Timagines in contubernio Pollionis Asinij cōsenuit, ac tota ciuitate dilectus est. Nullum illi limen præclusa Cæsar's domus abstulit, historias quas postea scripserat, recitauit, & combussit, & libros acta Cæsar's Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Cæsare Augusto, nemo amicitiam eius extimuit. Nemo quasi fulguris ictum refugit. Fuit qui præberet tam alte cadenti sinum, tulit hoc (ut dixi) Cæsar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis rebusq; gestis manus attulerat. Nunq̄ cum hospite inimici sui quæstus est, hoc dumtaxat Pollioni Asinio dixit *τιμωρεῖς* Paranti, demus excusationem, obstitit, frui, inquit, mi Pollio, frui. Et cum Pollio diceret, si iubes Cæsar, statim illi domum meam interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum cum ego uos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timagini Pollio iratus, nec ullam aliam habuerat causam delinendi, q̄ quod Cæsar coeperat. Dicat itaq; sibi quisq; quotiens laceffitur. Nunquid potentior sum Philippo? Illi tamen impune maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, q̄ toto orbe terrarum Diuus Augustus potuit? Ille tamen contentus fuit, a conuiuiatore suo se cedere. Quid est? quare ego serui mei hilarius responsum & contumaciorem uultum, & non peruenientem usq; ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiēm? Quis sum, cuius aures lædi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus. Ego non ignoscā pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, foeminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit, cogitemus quamdiu placuerit. Sape & alias offendit. Feramus quod diutulimus. Amicus est, fecit quod noluit. Inimicus est, fecit quod debuit. Prudentiori credamus, Stultiori remittamus, pro quocunq; illud respondeamus nobis. Sapientissimos quoq; uiros multa delinquere. Neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidat. Neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat. Neminem tam timidum offensarum, qui non in illas dum uitat, incidat. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, Etiam magnorum uirorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui uidit acerba funera, etiam ex regia duci. Sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuiusq; uenit in mentem nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam causam habet? Respiciamus quotiens adolescentia nostra in officio parum diligēs fuerit, in sermone parum modesta, in uino parum temperans. Si iratus est, demus illi spacium, quo dispicere quid fecerit, possit. Se ipse castigabit. Deniq; dabit pœnas. Non est quod cum illo paria faciamus. Illud non uenit in dubium, quin se exemerit turba, & altius steterit quisquis de spexit laceffentes, proprium est magnitudinis ueræ, non sentire percussum. Sic immānis fera ad latratum canum lenta respexit. Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascit, inconcussus in iniuria perstitit. Qui irascitur motus est. At ille quem

modo altiore

Timagi
nes histo
riarū scri
ptor.

Imper
alis

fasti clarius

modo altiore *omni* incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonū. Nec homini tantum, sed ipsi fortunæ respondet, omnia licet facias, minor es, quæ ut serenitatem meam obducas. Vetat hæc ratio, cui uitam regendam dedi. Plus mihi nocitura est ira, quæ iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus est. Ista quousque me latura sit, incertum est. Non possum, inquis, pati. Graue est iniuriam sustinere. Mentiris. Quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adhuc nunc, quod id agis ut & iram feras & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & frenetici uerba? puerorum proteruas manus? Nempe quia uidetur nescire, quid faciunt. Quid interest, quo quisque uitio fiat imprudens? imprudentia par in oibus patrociniū est. Quid ergo, inquis, impune illi erit? Puta te uelle, tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ poena, fecisse, nec quisque grauius afficitur, quæ qui ad supplicium poenitentiae traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est. Ut omnium accidentium æqui iudices simus. Iniquus autem, qui comune uitium singulis obiecit. Non est Aethiopis inter suos insignitus color. Nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos utrunque decet. Nihil in uno iudicabis notabile aut foedum, quod genti suæ publicū est. Et ista quæ retuli unius regionis atque anguli consuetudo defendit. Vide nunc quanto in his iustior uenia sit, quæ per totum genus humanum uulgata sunt. Omnes inconsulti & improvidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid leuioribus uerbis hylcus publicum abscondo? Omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id unusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? Pestilentia est. Placidiores itaque inuicem sumus. Mali inter malos uiuimus. Una res nos facere potest quietos? Mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit, Ego illi nondum. Sed iam aliqua fortasse læsisti, Sed lædes. Noli aestimare hanc horam, aut hunc diem. Totum inspicere mentis tuæ habitum, etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est sanari iniuriam, quæ ulcisci. Multum temporis ultio absūmit. Multis se iniurijs obijcit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quæ lædimur. Quanto melius est abire in uniuersum, nec uitia uitijs componere. Num quis satis constare sibi uideatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis, peccare se nesciunt. Primum, quæ iniquus est, apud quem hominem esse ad impetrandam ueniam nocet. Deinde si cætera animalia hoc iræ tuæ subducit, quod consilio carent, eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia multis dissimilia habet, si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis, Hæc peccauit. Hoc enim primum, hoc extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit, iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota uita inter errores suos uolutabitur. Mansuete immanueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime & in ira dicitur. Vtrum aliquando desines, an nunquam? Si aliquando, satius est iram relinquere, quæ ab ira relinqui. An semper hæc cogitatio durabit? Vides impacatam, quæ tibi denuncies uitam, qualis enim semper timentis erit. Adhuc nunc, quod nisi bene te ipse succenderis, & subinde causas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & uires illi dies subtrahet. Quanto satius est a te illam uinci quæ a se. Huic irascere, deinde illi, seruus, deinde libertis, parentibus, deinde indeliberis, notis, deinde ignotis. Vbique enim causæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illo furor rapiet, & illinc alio, & nouis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quæ bonum tempus in re mala perdis. Quanto nunc satius erat amicos parare, inimicos mitigare, Rempublicam administrare, transferre in res domesticas operam, quæ circumspicere quid alicui possis facere mali, quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori uulnus infligas. Cum id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiam si cum inferiore concurses, uictum liceat accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum, saepe nimia uis cedentis, aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiæ est nata materia. Adhuc nunc, quod nihil tam imbecille natum est, ut sine elidentis periculo pereat. Imbecillos ualentissimis, alias dolor, alias casus exæquat. Quid quod pluraque eorum propter quæ irascimur, offendunt nos magis quæ lædunt. Multum autem

Hylcus
publicus

intereſt, utrum aliquis uoluptati meæ obſtet, an deſit, eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget. Vtrum ſpem noſtram præcidat aut differat. Vtrum contra nos faciat, an pro ſe. Amore alterius, an odio noſtri, quidam uero non tantum iuſtas cauſas ſtandi contra nos, ſed etiam honeſtas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patrum, alius amicum. His tamen non ignoſcimus id faciētibꝫ, quod niſi facerent, improbaremus, Immo quod eſt incredibile, ſæpe de factō bene exiſtimamus, de faciente male. At Mehercule uir magnus ac iuſtus, fortiſſimū quemqꝫ ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſſimum ſuſpicit, & talem ſibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe eſt odiſſe quem laudes, quanto uero turpius ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordia dignus eſt. Si captiuus in ſeruitutem ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrat. Si ex ocio piger equum uehiculūqꝫ domini curſu non exæquat, ſi inter quotidianaſ uigiliās feſſum ſomnus oppreſſit, ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obijt, a ſeruitute urbana & feriata tranſlatus ad durum opus. Diſtinguamus utrum aliquis nō poſſit, an nolit. Multos abſoluemus, ſi cœperimus ante iudicare q̃ irāſci. Nunc autē primum impetum ſequimur. Deinde quamuis uana nos concitauerint, perſeueramus, ne uideamur cœpiſſe ſine cauſa, & quod iniquiſſimum eſt, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam & augemus, quaſi argumentum ſit iuſte irāſcentis grauiter irāſci. Quanto melius eſt initia ipſa perſpicere, q̃ leuia ſint, q̃ innoxia. Quod accidere uidet in animalibus mutis, idem in homine deprehendes. Friuolis turbamur & inaniſ. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aſpis exurgit. Virſos leoneſqꝫ mappa proritat. Omnia quæ natura fera ac rabida ſunt, conſternantur ad ima. Idem iniquitatis & ſtolidiſ ingenijs euenit, rerum ſuſpitione feriuntur. Adeo quidem ut interdum iniurias uocent modica beneficia, in quibus frequentiſſima, certe acerbiffima iracūdiæ materia eſt. Chariffimiſ enim irāſcimur, quod minora nobis præſtiterint, quā mente concepiſimus, q̃ quæ alij tulerint, cum utriuſqꝫ rei paratum remedium ſit, magis alteri indulſit, noſtra nos ſine comparatione delectent. Nunquā erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo q̃ ſperaui, ſed fortāſſe plus ſperaui q̃ debuī. Hæc p̃s maxime metuenda eſt. Hinc pernicioſiſſimæ iræ naſcūtur, & ſanctiſſima quæqꝫ inuaſuræ. Diuum Iulium plures amici conſecrerunt q̃ inimici, quorum non expleuerat ſpes inexplebiles, uoluit quidem ille. Neqꝫ enim quiſqꝫ liberaliſ uictoria uſus eſt, ex qua nihil ſibi uindicauit, niſi diſpenſandi poteſtatem, ſed quemadmodum ſufficere tam improbis deſyderijs poſſet, cū tantum omnes concupiſcerent, quātum poterat unus? Vidit itaqꝫ ſtriſtis circa ſellam ſuam gladijs cōmilitiones ſuos, Cimbarum Tullium accerrimum pauloante ſuarum partium deſenſorem alioſqꝫ poſt Pompeium, demū poſt Pompeianos. Hæc res ſua in Reges arma conuertit, ſidiſſimoſqꝫ, eo compulſit, ut de morte eorum cogitarent, pro quibus, & ante quos mori uotum habuerant. Nulli ad aliena reſpicienti ſua placent. Inde Dijs quoqꝫ irāſcimur, quod aliquis nos antecedit, obliſi quātum ſequatur a tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum eſt, ut quamuis multum acceperint, iniuriæ loco ſit plus accipere potuiſſe. Dedit mihi præturam, ſed conſulatum ſperaueram. Dedit duo decim faſces, ſed non fecit ordinarium cōſulem. A me numerari uolunt annum, ſed de eſt mihi ad ſacerdotiū, Cooptatus in collegium ſum. Sed cur in unum conſummē dignitatem meam, ſed patrimonio nihil cōtulit, & dedit mihi, quæ debebat alicui dare, de ſuo nihil protulit. Age potius gratias pro his quæ accepiſti. Reliqua expecta, & nōdum plenum te eſſe gaude, inter uoluptates eſt ſupereſſe, quod ſperes. Omnes uiciſti, Primum te eſſe in animo amici tui letare. Multi te uincunt. Conſydera quanto antecedas plures q̃ ſequaris. Quid ſi in te maximum uitium quæris, falſas rationes conficis. Data magno æſtimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. Quibuſdā timeamus irāſci, quibuſdā uereamur, quibuſdā ſatiſdiamus. Magnā rē ſine dubio fecerimus, ſi ſeruulū inſelicē in ergaſtulū miſerimus, quod p̃peramus uerberare ſtatim, crura p̃tinuſ frangere. Nō p̃ibit poteſtas iſta, ſi differeſ, ſine id tempus ueniat, quo ipſi iubeamus. Nunc ex impio irā loquimur, cum illa abierit, tunc uidebimus quanto ſit iſta liſ eſtimanda. In hoc enim præcipue fallimur

pecunia di
scordiarū
fons.

*

cipue fallimur. Ad ferrum uenimus, ad capitalia supplicia, & uinculis, carcere, fame, uindictam rem, castigandā flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubet intueri q̄ omnia per quæ lædi uideamur exigua misera puerilia sint? Ego uero nihil magis suaferim, q̄ sumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, discurremus, anhelamus, uidere q̄ humilia & abiecta sint, Nulli qui altum quiddā aut magnificum cogitant respicienda: Circa pecuniam plurimū uociferationis est, hæc fora defatigat, patres, liberosq; committit. Venena miscet, Gladios tam percussoribus q̄ legionibus tradit. Hæc est sanguine nostro delibuta. Propter hanc uxorū maritorumq; noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratū præmit turba. Reges sæuiunt rapiuntq;, & ciuitates longo sæculorum labore constructas euertunt. Ut aurum argentūq; in cinere urbium scrutentur. Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt propter quos oculi clamore exprimantur. Fremitu iudiciorum basilicæ resonant, euocati qui longinquis regionibus iudices sedeant, iudicantur, utrius iustior auaritia est. Quid si nō propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum a seruo denarium, senex sine hærede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter usuram aut millesimā, ualitudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad comparandum non relictis, clamat, ac per uadimonia asses suos in ipsius morbi accessibus uindictat. Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maxime deprimimus pecuniam proferas, Si in medium proicias, quicquid thesauri tegūt, auaritia iterum sub terras referente quæ male egresserat, omnem istam congeriem dignam non autem quæ frontem uiri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quæ nobis lachrymas educunt. Cedo nunc persequere cetera, cibos, potiones, horumq; causa paratam ambitionē munditias, uerba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas uocis alienæ, quibus efficitur, ut inter iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi leuia sunt, propter quæ non leuiter excandescimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his quæ tam tristes agimus sæuum est, nihil magnum. Inde, inquam, uobis ira & insaniam est, quod exigua magna existimatis. Auferre hic mihi hæreditatem uoluit. Hic me, dum spe suprema captus est criminat. Hic scortum meū concupiuit. Quod uinculum amoris esse debebat, seditionis atq; odij causa est. Idem uelle, iter angustū, rixas transeūrium concitat, diffusa & late patens uia ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis quia exigua sunt nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri, eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertūq; & uxorem & clientem. Deinde idem de. R. P. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam uocas, & loquatur & taceat & rideat coram domino inquis imo coram patrefamilia. Quid clamas? Quid uociferaris? Quid flagella media cœna petis, quod serui loquantur quod nō eodem loco, turba concionis est, quo silentium solitudinis. In hoc habes aures, ut non nisi modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaq; accipiant, & risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum uoces, & fremitus animalium, latratuq;. Quid miser expauescis, & ad clamorē serui, & ad tinnitum æris, aut ianua impulsū? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Quod de auribus dictum, transferunt ad oculos, qui non minus fastidio laborant si male instituti sunt, macula offenduntur, & sordibus & argento parum splendido, & stagno nō ad solem perluciente. Hi nempe oculi qui non ferunt nisi uariū ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam uinis, qui nolunt domi nisi auro præciosa calcare, æquissimo animo foris & scabras luto, & semitas spectent, & maiorem partem occurrētium squalidam, parietes insularum exelos, ruinosos, inæquales. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quā opinio illic aqua & patiens, domi morosa & querula. Omnes sensus perdendi sunt ad firmitatē, natura patietes sunt, si animus illos desit corrumpere, qui quotidie ad rōnem reddendā uocandus est. Faciebat hoc Sextius, Ut cōsumato die cū se ad nocturnā quietē recepisset, interrogaret animū suū qd hodie malū tuū sanasti? cui uitio obstitisti? qua parte melior es? desinet ira, & erit moderatior q̄ sciet sibi quotidie ad iudicē esse ueniendum.

Diogenis
patientia.

esse ueniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiēdi totum diem, qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur, q̄ tranquillius altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator, sui censorq; secretus cognoscet de moribus suis. Vtor hac potestate, & quotidie apud me causam dico, cum sublatum e cōspectu lumen est, & conticuit uxor, moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo, quare enim quicq; ex erroribus meis timeam, cum possum dicere, Vide ne istud amplius facias, nūc tibi ignosco. In illa disputatione pugnatius locutus es. Noli postea congregi cum imperitis. Nolunt discere, qui nūq; didicerunt. Illum liberius admonuisti q̄ debebas, itaq; non emēdasti, sed offendisti. De cetero uide, ne non tantum an uerum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, ueri patiens sit. Admoneri bonus gaudet, pessimus quisq; correptorem asperrime patitur. In conuiuio quorundam te sales, & in dolorem tuum iacta uerba tetigerunt. Vitare uulgares conuictus memento, solutior est post uinum licentia, quia nūc ne sobrijs quidem pudor est. Iratum uidisti amicum tuum hostiario causidici alicuius, aut uidisti, quod intransantem submouerat, & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo cathenario cani, & hic cum multū latrauit, obiecto cibo mansuescit. Recede longius & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limem obsessum. Nunc ille qui intra iacet felix, fortunatusq; est, & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam, nescit durissimū esse hostium carceris. Præsume animo. multa esse tibi patiēda. Num quis se hyeme algere miratur? Num qs in mare nauscare, in uia concuti? fortis est animus, ad quæ præparatus uenit, minus honorato loco positus, irasci cœpisti conuiuatori, uocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest quam lecti præmas partem? Honestiorem te aut turpiorem potest facere puluim? Nō aquis quendam oculis uidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hāc legem? Ergo tē Ennius quo non delectaris odisset, & Hortensius similtates tibi indiceret, & Cicero si derideres carmina eius inimicus esset. Vis tu æquo anio pati candidatus suffragia. Cōtumeliā tibi fecit aliquis. Nunquid maiorem q̄ Diogeni philosopho stoico. Cui de ira cum maxime differenti adolescens proteruus inspuit, tulit hoc leuiter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor, sed dubio tamen an irasci oporteat, quanto uidetur melius, cui cū causam agentis in frontem mediam quantū poterat, attracta pingui saliuā, inspississet, Lentulus ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, absterlit faciem, & affirmabo, inquit, omnibus Lentule falli eos, qui te negant os habere. Contingit iam nobis Nouate bene componere animū, si aut non sentit iracundiam, aut superior est. Videamus quomō alienam iram leniamus, nec enim sani esse tantum uolumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens, dabimus illi spacium, remedia in remissionibus profunt, nec oculos tumentes tentabimus uim rigentem mouēdo incitaturi. Nec cetera uitia dum feruent, initia morborum quies curat. Quātulū, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinētem iram placat? Primum ut citius desinat efficit, deinde custodiet ne recidat, ipsum quoq; impetum quem nō audet lenire, fallit. Remouebit omnia ultionis instrumenta. Simulabit iram, ut tanq; adiutor & doloris comes plus auctoritatis in consilijs habeat, moras nectet, & dum maiorem quarit pœnā, præsentem differt. Omni arte requiem furori dabit. Si uehementior erit, aut pudorem illi cui nō resistit, incutiet, aut metum. Si infirmior, sermones infert uel gratos, uel nouos, & ad cupiditatem cognoscendi uocabit. Medicum, aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leniter fouet, scalpellum spongia tetum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto, eadem quia non expecta uit, dolorem tulit. Quadam non nisi decepta sanantur. Alteri dices, Vide ne inimicis iracūdia tua uoluptati sit. Alteri, Vide ne magnitudo animi tui creditūq; apud pluresq; robur cadat. Indignor Mehercule, & nō inuenio dolēdi modū, sed tēpus expectandū est, dabit pœnas. Serua istud in anio tuo cū potueris, & p mora reddes, castigare x̄o irascēte, & ultro obuia ire ei, incitare est. Varie aggredieris blandeq; nisi forte tāta psona eris, ut possis irā cōminuere, quēadmodū fecit Diuus Augustus, cū cœnaret apud Nediū pollutionem, fregerat unus crystallinum ex seruis, rapī eum Nediū iussit, nec uulgarī quidem periturū

periturum morte, murenis obijci iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ causa facere? seuitia erat. Eualit e manibus puer, & cōfugit ad Cæsaris pedes, nihil aliud petiturus, q̃ ut aliter periret, ne esca fieret, motus est nouitate crudelitatis Cæsaris, & illum quidem dimitti, & chrystallina ante omnia coram se frāgi iussit, compleriq; piscinā. Fuit Cæsari sic castigandus amicus, bene usus est uiribus suis. E cō uiuio rapi homines imperas, & noui generis poenis lacerari. Si calix tuus fractus, uiscera hominis distrahentur. Tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci iubeas, ubi Cæsar est. Sic instandum potentiae est, ut ira ex superiori loco aggredi possit, male tractantē, ac talem dūtaxat, qualem modo retuli. Feram immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusq; rerum boni, & intenta mens ad unius honesti cupiditatem. Cōscientiæ satisfiat, nil in famam laboremus, sequatur uel mala de bene meritis. At uulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt. Placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simul ac æqualitas uitæ fidem facit. Nō segniciē illam animi esse sed pacem, ueneratur illos populus, idemq; colit. Nihil ergo habet in se utile teter iste & hostilis affectus. At omnia econtrario mala, ferrū, ignes, pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil uacuum reliquit a scelere, nō gloriæ memor, nō infamiæ metuens inemendabilis, cum ex ira in odiū obcalluit. Careamus hoc malo, purgemusq; mentem, & extirpemus radicibus ea uitia, quæ quibus tenuia undecūq; hæserint, renascuntur, & iram nō temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod em̃ male rei temperamentū est? Poterimus autem, adnitamur modo. Nec ulla res magis proderit, q̃ cogitatio mortalitatis. Sibi quisq; & alteri dicat. Quid iuuat tanq̃ in aternū genitos iras induceret, & breuissimam ætatem dissipare? Quid iuuat dies, quos in uoluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumq; transferre? Non capiunt res istæ iacturam, nec tempus uacat perdere. Quid ruimus in pugnam? Quid certamina nobis accersimus? Quid imbecillitatis oblitī ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis uetabit geri. Iam per acerrimū media mors dirimet. Quid tu multuamur, & uitam seditiosi conturbamus? Stat super caput fatum, & pereūris dies imputat, propiusq; ac propius accedit. Istud tēpus quod alienæ destinās morti, fortasse citra tuam est. Quin potius uitam breuem colligis, placidamq; & tibi & cæteris præstas? Quin potius amabilem te, dum uiuis omnibus, desyderabilem cum excesseris, reddis. Et qd̃ illum nimis ex alto tecum agentem detrahēre cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestū exterrere uiribus tuis tentas? Quid seruo? Quid domino? Quid regi? Quid diēti tuo irascēris? Sustine paulum. Venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Videre solemus inter matutina harena spectacula, tauri & ursi pugnam inter se colligatorum, quos cum alter alterum uexarit luus confector spectat, idem facimus. Aliquem nobiscum alligatum laceessimus, cū uictō uictoriq; finis æque maturus immineat. Quietī potius pacatq; quātulumcūq; superest, exigamus, nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæpe rixam cōclamantiū in uicinio incendium soluit, & interuentus feræ, latronem uiatoremq; diducit. Colluctari cū minoribus malis non uacat, ubi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidijs? Nunquid amplius isti cui irascēris q̃ mortem optas? etiam te quiescente morietur, perdis operā. Facere uis, quod futurum est. Nolo, inquis, utiq; occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui uulnus inimici, q̃ qui punctū culam concupiscit, hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli, siue de ultimis suppliis cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis, quo aut ille poena sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias. Iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatē, non timori cuiq; non periculo sumus, detrimenta, iniurias, conuitia, uelicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incōmoda, dum respicimus (quod aiunt) uersamusq; nos, immortalitas aderit.

Tertij & ultimi libri de Ira finis.

Scribere

SCRIBERE de clementia Nero Caesar institui, ut quodammodo speculi uiceungerer, & te tibi ostenderem peruenturum ad uoluptatem maximam omnium. Quamuis enim recte factorum uerus fructus sit fecisse, nec ullum uirtutum precium dignum illis extra ipsas sit. Iuuat inspicere & circuire bonam conscientiam. Tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam, suamque pariter, exultaturam, si hoc iugum fregerit. Ita loquitur secum, Ego ne ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum uiceungerer. Ego uitae necisque arbiter gentibus, qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum uelut meo ore pronunciat. Et nostro responso latitiae causas, populi urbisque concipiunt. Nulla pars usque nisi uolente propicioque me floret. Haec tot milia gladioque quae pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur, quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regum circumdari decus oporteat, quae ruant urbes, quae oriantur, mei iurisdictionis est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumelia, quae saepe tranquillissimis quoque pectoribus patientiam extorsit, non ipsa ostentanda per terrores potentiae, dira & frequens magnis imperiis gloria. Conditum, immo strictum apud me ferrum est. Summa parsimonia etiam uilissimi sanguinis. Nemo non cui alia desint, hominis nomine apud me gratus, seueritatem abditam ac clementiam in promptu habeo. Sic me custodio tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem reuocaui, rationem redditurus sim. Alterius aetate primus motus sum, alterius ultima. Alium dignitati donauimus, alium humilitati, quotiens nullam inueneram misericordiae causam mihi peperi. Hodie Diis immortalibus, si a me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc Caesar praedicare audacter, omniaque in fida tutela haberi. Nihil per te, neque ui, neque clam a te Reipublicae ereptum rarissimam laudem, & nulli adhuc principum concessam concupisti innocentiam. Non perdis operam, nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos aestimatores nata est. Refertur tibi gratia. Nemo unus homo uni homini tam carus unquam fuit, quam tu pro populo Romano. Magnum longumque eius bonum, sed ingens tibi onus imposuisti. Nemo iam Diuum Augustum, nec Tiberij Caesaris prima tempora loquitur. Nec quod te imitari uelit, exemplar extra te quaerit, principatus tuus ad Augustum exigitur, difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas fuisset, sed ad tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre fictam. Ficta cito in naturam suam recidunt, quibus ueritas subest, quaeque (ut ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusque procedunt. Magnam adibat Albam populus Romanus, cum incertum esset quo se statu nobilis indoles daret. Iam uota publica in tuto sunt. Nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit enim auidos nimia felicitas, nec tam temperatae cupiditates sunt unquam, ut in eo quod contingit, desinant. Gradus a magnis ad maiora fit, & spes improbissimas complectuntur, insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis, & haec confessio exprimit esse felices. Et illa nihil iam his accidere bonis posse, nisi ut perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est securitas alta. Affluens ius supra omnem iniuriam positum. Obseruabatur oculis latissima forma Reipublicae, cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereat diligentia. Praecipua tamen aequalis ad maximos imosque peruenit clementiae tuae admiratio. Caetera enim bona proportionem fortunae suae quisque sentit, aut expectat maiora minoraque. Ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisque, cui tam ualde innocentia sua placeat, ut non stare in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

Este autem aliquos scio, qui clementia pessimum quaeque putent sustineri, quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola haec uirtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium

num omnium sicut medicina apud agros usus, etiam apud sanos honor est. Ita clementiam quæuis poena digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde habet hoc clementia in persona quoque innocentum locum, quia interim fortuna pro culpa est, nec innocentis ætati clementia succurrit, sed sæpe uirtuti, quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ possunt laudate puniri. Adhuc quod magna pars hominum est, quæ reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen uulgo ignoscere decet. Nam ubi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & uitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, que sanabilia ingenia distinguere a deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac uulgarẽ clementiam oportet, nec abscisam. Nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli. Modum tenere debemus, sed quia difficile est temperamentum. Quicquid æquo plus futurum est, in partem humaniorẽ pponderet. Sed hæc suo loco melius dicetur.

Nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumissio. Secunda quæ naturam clementiæ habitumque demonstrat. Nam cum sint uitia quædam uirtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. Tertio loco quæremus, quomodo ad hanc uirtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & usu suam faciat. Nullam uero ex omnibus uirtutibus magis homini conuenire scimus, quam clementiam, cum sit nulla humanior. Constat igitur necesse est non solum intra nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum uideri uolumus, sed etiam inter illos qui hominem uoluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem suam spectant. Nam si quietem petit & ocium hanc uirtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis quam regem ac principem decet. Istæ enim uirtutes, magnis uiris decori gloriæque sunt, si illis salutaris poenitentia est. Natura pestifera uis est, ualere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra esse, quam pro se sciunt. Cuius curam excubare pro salute singulorum, atque uniuersorum quotidie experiuntur, quo procedente, non tantum malum aliquod, aut noxium animal e cubili prosiliret diffugiunt, sed tantum ad clarum ac beneficium sydus certatim aduolat, obsequere se pro illo mucronibus insidiatum paratissimi, & subternere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt, latera obiecti circumfusique defendunt. Incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus. Sic protegendam amandamque reges, & se suamque iactandam quocumque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc uilitas sui est, aut demerita pro uno capite tot milia excipere ferrum, ac multis moribus unam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius, tantoque speciosius sit ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus, tamen manus & pedes & oculi negotium illi gerunt, illum hæc curis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurremus. Cum ille imperauit siue avarus dominus est, mare lucris causa scrutamur, siue ambitiosus iam dudum dexteram flammis obicimus, aut uoluntarie subsiluius. Sic hæc immensa multitudo, unius anima circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur. Pressura se ac stratura uiribus suis, nisi consilio sustineretur.

Aduolans

Quam itaque incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte percurrunt, & aduersa uulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa uertantur. Ille est enim uinculum, per quod resp. cohæret, ille spiritus uitalis quem hæc tot milia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperii subtrahatur. Rege incolumi mens omnibus una, amisso rumpere fidem. Hic casus romanæ pacis exitus erit. Hic tanti fortunæ populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre franos, quos si quando abruperit, uel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc unitas & hic maximus imperii contextus, in partes multas dissiliet. Idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuit. Ideo principes regesque, & quocumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum armari ultra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur ut is quoque carior sit, in quem se resp. conuertit. Olim enim ita se induit reip. Cæsar, ut deduci alterum non posset sine

k utriusque pnie

utriusq; perniciē. Nam ut illi iuribus opus est, ita & huic capite:

Longius uidetur recessisse a proposito oratio mea. At mehercule rem ipsam prae-
mis. Nam siquid adhuc colligitur, animus reipublicae tu es, illa corpus tuū. Vi-
des ut puto q̄ necessaria clementia sit Tibi em̄ parcis, cum uideris alteri parcer-
re. Parcendū itaq; est etiā improbandis ciuibus non aliter q̄ membris languen-
tibus. Et si quando misso sanguine opus est, sustinendū est, ne ultra q̄ necesse sit incidat.
Est ergo ut dicebam. Clementia om̄ibus quidē hominibus secundū naturā, maxime ta-
men decora imperatoribus, quanto plus habet apud illos quod seruet q̄ntoq; in maiore
materia apparet. Quātulū enim nocet priuata crudelitate. Principum sauitia bellū est.
Cum autē uirtutibus insit concordia, nec ulla altera melior, aut honestior sit, quadam ta-
men quibusdā personis aptior est. Decet magnanimitas quēlibet mortalem etiā illum
infra quem nihil est. Quid em̄ maius, aut fortius, quam malam fortunā retundere? Nec
tamē magnanimitas in bona fortuna latiorē locum habet meliusq; in tribunali quam in
plano conspicitur. Clementia in quācūq; domum puenerit, eam felicem tranquillam-
q; praestabit. Sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid em̄ est memorabilius, q̄ eum
cuius ira nihil obstat, cuius grauiori sententiae ipsi qui p̄ eum assentiunt, quem nemo in-
terrogatus est, immo si uehemētius excāduit, nec deprecaturus est quidē ipsum sibi ma-
num inijcere, & potestate sua in melius placidiūsq; uti, & hoc ipsum cogitantem, occide-
re contra legem nemo non potest, seruare nemo prater me. Magnam fortunā magnus
animus decet, qui nisi se ad illā extulit, & altior stetit, illam quoq; infra terrā deducit. Ma-
gni autē animi est propriū placidū esse, tranquillūq; & iniurias atq; offensiones semp de-
spicere. Muliebre est furere in ira. Ferarum uero nec generosarum quidem praeorde-
re, & urgere proiectos. Elephātes leonesq; transeunt, quem impulerūt. Ignobilis bestiae
pertinacia est. Non decet regem saua, nec inexorabilis ira. Nō multum enim supra eum
eminet, cui se irascendo exaequat. At si dat uitam, si dat dignitatem periclitatibus & meri-
tis amittere, facit quod nulli nisi rerum potenti licet. Vita enim etiam superiori eripit, nū-
q̄ nisi inferiori datur. Seruare proprium est excellentis fortunae, quae nunq̄ magis suspi-
ci debet, q̄ cum illi contingit idem posse quod Dijs, quorū beneficio in lucē edimur tam
boni, q̄ mali. Deorū itaq; sibi animū asserēs princeps, alios ex ciuibus suis, q̄a utiles boni
q; sunt, libens uideat, alios in numerū relinquat, quosdā esse gaudeat, quosdā patiatu-
r.

Cogitare in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione de-
si uens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius uelut torrentis ra-
pidi moraretur. In qua tribus eodem tempore theatri uiae postulantur, in qua
consumitur, quicquid terris omnibus aratur. Quanta solitudo & uastitas futu-
ra sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisq; ex quāstori-
bus est, qui non ex ipsa lege teneatur quā quaeritur. Quotus quisq; accusator uacat culpa
& nescio an nemo ad dandum ueniam difficilior sit, q̄ qui illa petere sapius meruit. Pec-
cauimus omnes. Alij grauiā, alij leuiora, alij ex destinato, alij forte impulsu, aut aliena ne-
quitia ablati. Alij in bonis consilijs parum fortiter stetimus, & innocentiam inuicti, ac re-
nidentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usq; ad extremum aui delinquim⁹.
Etiam si quis tam bene purgauit animū, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere,
ad innocentiam tamen peccando euenit.

Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum principi cōstitua,
ad quod formetur, ut se talem esse ciuibus quales sibi deos uelit. Expedit er-
go habere inexorabilia peccatis atq; erroribus numina, Expedit usq; ad ulti-
mam infesta perniciem. Et quis regum erit sibi tutus, cuius non membra arui
spices colligant. Quod si Dijs placabiles subsunt, & aequae delicta peccanti-
um potentium non statim fulminibus persequantur, quanto aequius est hominē homi-
nibus praepositum miti animo exercere imperium, & cogitare utrum mundi status grat-
ior oculis pulchriorq; sit sereno & puro die. An cum fragoribus crebris omnia quatun-
tur, & ignes hinc atq; illinc micant. At qui nō alia facies est quieti moderatq; imperij, q̄
sereni coeli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrīq; obscurum est inter tremē-
tes, & ad repentinum sonitum expauescentes. Nec eo quidem qui omnia conturbat ip-
concussio.

conculso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se uindictantibus, possunt enim ladi, dolorque eorum ab iniuria uenit. Timent præterea contemptum, & non retulisse lædētibz gratiam, infirmitas uidetur, non clementia. At cui ultio in facile est is obmissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positus exercere manum, litigare, non in rixam procurrare, ac morem iræ suæ gerere liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi uociferatio quoque, uerborumque intemperantia non ex maiestate est.

Graue putas eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent. Ista quidem seruitus est, non imperiū. Quid tu non experieris istud nobis esse, ibi seruitutem. Alia conditio est eorū, qui in turba quam non excedunt latent, quorum & uirtutes ut appareant, diu luctantur, & uitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit, & ideo nullis magis curandū est, qualē famā habeant, quā qualemque meruerint, magnā habituri sunt. Quā multa tibi nō licent, quæ nobis beneficio tuo licent. Possum in qualibet parte urbis solus incedere sine timore, quāuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius, tibi in tua pace armato uiuendum est. Aberrare a fortuna tua non potes, obsidet te, & quocūque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summæ magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem, sed cum Dīs tibi ipsa necessitas est. Nam illos quoque cælum alligatos tenet, nec magis illis descendere datum est, quā tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitū sine sensu publico licet, tibi nō magis quā soli latere contingit. Multa contra te lux est oīum, in istā cōuersi oculi sunt. Prodire te putes, oriris, loqui nō putes, nisi ut uocē tuā quæ ubique sunt gētes excipiant. Irasci non potes, nisi ut oīa premanant. Sic neminē potes affligere, nisi ut quicquid circa fuerit, quætiatur. Ut fulmia paucorū piculo cadunt omnium metu. Sic animaduersiones magnarū potestatum terrent latius, quā nocēt non sine causa. Non enim quantū fecerit, sed quantū facturū sit cogitat, in eo qui oīa potest. Adijce nunc, quod priuatos homines ad accipiēdas iniurias oportuniore, acceptarum patiētia fuit. Regibus certior est ex mansuetudine securitas, quia frequēs uindicta paucorū odium reprimat, omnium irrat, uoluntas oportet ante sauiēdi, quā causa deficiat. Alioquin quæadmodū præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa fatorū genera ut & densiora surgant, reciduntur. Ita regia crudelitas auget inimicorum numerū tollēdo. Parentes enim liberique eorum qui interfecti sunt, & propinqui & amici in locum singulorum succedunt. Hoc quæ uerum sit, admonere te exemplo domestico uolo.

Diuus Augustus fuit mitis princeps. Siquis illum a principatu suo æstimare incipiat, in cōmunē quidē Rempu. gladium mouit, cum huius ætatis esset, qua tu nunc es, duodeuicesimū egressus annū, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam insidijs. M. Antonij consulis latus petierat. Iam fuerat collega pscriptoris, sed cum annū quadragesimū transisset, & in Gallia moraret, delatum est ad eū iudicium, Cinnam solidi ingenij uirum insidias ei instruere. Dictum est & ubi & quando, & quemadmodū aggredi uellet. Unus ex consocijs deferebat, constituit se ab eo uindicare. Consilium amicorū aduocari iussit, Nox illi inquieta erat, cum cogitaret, adolescentem nobilem hoc detractō integrum. C. Pompei nepotem damnandū, iam unū hominē occidere non poterat. Cum. M. Antonius proscriptionis editum inter cœnam diceret gemens, subinde uoces emittebat uarias, & inter se cōtrarias. Quid ergo ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito. Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petītum caput, tot naualibus, tot pedestribz prælijs incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituat, sed immolare. Nam sacrificantem placu erat adoriri. Rursus silētiō interposito, maiore multo uoce sibi, quā Cinnæ irascebat. Quid uiuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti uita, si ut ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Iulia uxor. Et admittis, inquit, muliebre consilium. Fac quod medici solent, qui ubi usitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti, Siluij domū Lepidus secutus est, Lepidū Murena, Murenā Cœpio, Cœpionē Ignatius, ut alios taceā, quos tantū ausos pudet, nūc tenta quō tibi cedat clementia. Ignosce. L. Cinnæ, deprehē-

sus est. Iā nocere tibi nō potest, pdesse famā tuā potest. Gauius sibi, quod aduocatum sibi inuenerat, uxori quidem grātiās egit, renunciari autem exemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinna unum ad se accersit, dimissisq; omnibus egressus est e cubiculo, cum alteram Cinna poni cathedram iussisset. Hoc, inquit, primum a te peto, ne me loquentē interpellas, ne meo sermone medio proclames, dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te Cinna cum in hostium castris inuenissem, non factum tātum mihi inimicum, seruatum seruauī, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, ut uicto uictores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, prateritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc uocem exclamasset, procul hanc a se abesse clementiam, non praestas, inquit, fidem, Cinna conuenerat, ne interloqueris. Occidere, inquam, me paras, adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixit, uideret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem. Quo, inquit, hoc animo facis, ut ipse sis princeps, male Mehercule cum Repu. agitur, si tibi ad imperandum nihil prater me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, q̃ contra Caesarē aduocare. Ce do si spes tuas solus impedio, Paulus ne te, & Fabius maximus, & Cossi, & seruuli ferēt, tantumq; agmen nobilium non inania nomina praferentium, sed eorum, qui imaginibus suis decori sint. Ne totam eius oratiōem repetendo, magnam partem uoluminis occupem, diutius enim q̃ duabus horis locutum esse constat, cū hāc poenam, qua sola erat contentus, futurus ostenderet. Vitā tibi, inquit, Cinna iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidā. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus utrum ego meliore fide uitam tibi dederim, an tudebeas? Post hāc detulit ultio consulatū questus, quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumq; habuit, haeres solus fuit illi. Nullis amplius insidijs ab ullo petitus est.

Ignouit abauus tuus uictis. Nam si nō ignouisset, quibus imperasset? Salustiu Cœcios, & duellios, & totam cohortem primam aduersionis ex aduersariorum castris conscripsit. Nam Domicios, Messalas, Asinios, Cicerones, & quicquid foris in ciuitate erat, clementia suā debebat. Ipsum Lepidum q̃ diu mori passus est, per multos annos tulit ornamenta principis retinentem eius pontificatum maximū, nō nisi mortuo illo trāferri in se passus est. Maluit enim illum honorem uocari, q̃ spoliū. Hāc eū clementia ad salutem securitatemq; perduxit. Hāc gratum ac fauorabilem reddidit, q̃ uis nondum subactis Reipub. ceruicibus manū imposuisset. Hāc hodie praestat illi famam, quā uix uiuis principibus seruit. Deum esse non tanq̃ iussi credimus bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen fatemur, ob nullam aliam causam, q̃ quod contumelias quoq; suas, quā acerbiores principibus solēt esse, q̃ iniuriā nulla crudelitate exequabatur, quod probrosis in se dictis arrisit, quod dare illum poenas apparebat cum exigeret, quod quoscūq; ob adulterium familiae suae damnauerat, adeo nō odit, ut dimissis quo tutiores essent diplomata daret, hoc est ignosceret. Cum scias multos futuros, qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificantem non dare tantum salutem, sed praestare.

HAec Augustus senex, aut iam in senectutem annis uergentibus. In adolescentia caluit. Arsit ira, multa fecit, ad quā inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuā audebit, Diuum Augustum etiam si in certamen iuuenilium armorum deduxerit, & senectutem plusq; in naturam fuerit moderatus & demēs. Nempe post mare Acciacum Romano cruore infectū, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas. Nempe post Perusinas aras & p̃scriptiones. Ego uero clementiam non uoco lassam crudelitatem. Hāc est Caesar clementia uera, quam tu praestas, quā non fauitia poenitentiam coepit. Nullam habere maculam, nunq̃ ciuile sanguinem fudisse, hāc est in maxima potestate, uerissima animi temperatā, & humani generis comprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, nō temeritate incendiij, non priorū principum exemplis corruptis, quantum in ciues suos liceat experiendo tentare, sed habetare aciem imperij sui. Praestitisti Caesar ciuitatem incruentā, & hoc quod magno animi

biliusq; q̃

mo gloriatus es, nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse, quo maius est mirabiliusque, quod nulli unquam citius gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores praestat. Ornamentum imperiorum est simul, & certissima lux. Quid enim est cum reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderunt regna. Tyrannorum execrabilis, ac brevis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem. Species enim ipsa fortunae ac licentia par est, nisi quod tyranni in uoluptate sauiunt. Reges enim ex causa ac necessitate.

Quid ergo: non reges quoque occidere solent, sed quotiens id fieri publica utilitas perluadet, tyrannis sauitia cordi est. Tyrannus autem a rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque praeferritur multis regibus potest. Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet? cui occidendi finem fecit iopia hostium, descenderit, licet e dictatura sua, & se togae reddiderit. Quis tamen unquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quam ille qui septem milia ciuium Romanorum contrucidari iussit, & cum in uicino ad aedem Bellonae sedens exaudisset exclamationem, tot milium sub gladio gementium, exterrito senatu, Hoc agamus, inquit, P. C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hic non est meritus, pauci Sylla uidebantur. Sed mox de Sylla consequeremur, quomodo hostibus irascendum sit. Vtique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti transierint. Interim hoc quod dicebam de clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque discrimen sit. Vterque licet non minus armis ualletur, sed alter arma habet, quibus in monumentum pacis utitur. Alter ut magno timore, magna odia copescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit. Contrariis in contraria agitur. Nam ut inuisus sit, quia timetur. Timeri uult, quia inuisus est. Et illo execrabili uersu, qui multos dedit precipites, utitur. Oderint dum metuant. Deinde ergo aequos quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos, assiduus uero & acer & extrema admouens, in audaciam iacetes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras lineas, & pinna conclusas contineas telis incessi tentabunt fugam, per ipsa quae fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima uirutus est, quam ultima necessitas extudit, relinquat, oportet securi aliquid metus, multoque plus spei quam periculorum ostendet. Alioquin ubi quiescenti paria metiuntur, incurrere pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem utatur. Gloriosusque miles publicae enim securitati dare operam uidetur, omnem laborem libens patitur, ut parentis custos. At illo acerbo & sanguinario necesse est grauentur stipatores.

Non potest habere quisque fidae ac bonae uoluntatis ministros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non alijs quam bestijs homines obiectat, oibus rebus noxior ac solitior, ut qui homines deosque testes ac uindices facinorum timeat, eo perductus ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera pessimum habet crudelitas. Perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse malum necesse est? O miserabilem illum sibi certe, nam ceteris misereri eius nefas sit. Si qui caedibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica. Cum arma metuet, ad arma confugiens, non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Quibus ubi circumspexit quaeque fecit, quaeque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, saepe mortem timet, saepius optat, inuisior sibi quam seruientibus. E contrario is cui cura sunt immensa, qui alia magis, alia minus tuetur, nullam non reipublicae partem tanquam sui nutrit, inclinatos ad mitiora, etiam si ex usu est animaduertere, ostendens quam inuitus aspero remedio manus admoueat, in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potestatem suam placide ac salubriter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens. Felix abunde sibi uisus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis, accessusque facilis, uultu qui maxime populos demeretur, amabilis aequis desiderijs propensus, & iniquus acerbus. Quia tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Tandem de illo homines secreto loquuntur, quae palam colere filios cupiunt. Et publicis malis sterilitas indicta recluditur. Bene se meritum de liberis suis non dubitat, quibus

bitat, quibus tale saculum ostenderit. Hinc princeps suo beneficio tutus, nihil praesidat eger, arma ornamenti causa habet.

Quod ergo officium eius est? quod bonorum parentum, qui obiurgare liberos nonnunquam blande, nonnunquam minaciter solent? Aliquando admonere etiam uerberibus. Nunquid aliquis sanus filium pro prima offensa exhaeredat, nisi magna & multa iniuria patientiam euicerint, nisi plus est quod timet, quam quod datur. Non accedat ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubium

am indolem & peiore loco iam positam reuocet, postquam omnia simul deplorata sunt, ultima experitur. Nemo etiam ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quidem parenti etiam principi faciendum est, quem appellauimus patrem patriae, non adulatione uana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & felices

Augusti.
Pater patriae.

Augustos diximus, & ambitiosa maiestati quicquid potuimus titulorum congesimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriae appellamus, ut sciret datam sibi potestatem patriae, quae est temperatissima, liberis consulens, suamque post illos reponens tradi sibi. Pater membra sua abscindat, quamquam iam cum absciderit, reponere cupiat, & in abscindendo gemat, cunctatus multum diu. Prope enim est ut liberet daret, quod cito. Prope ut inique puniat, quod nimis. Erixone equitem Romanum, memoria nostra, quia filium suum flagellis ceciderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Augusti Caesaris auctoritas infestis, tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

Marium qui filium deprehensum in parricidio exilio damnauit, causa cognita. Nemo non suspexit, quod contentus exilio, & exilio delegato Massiliae parricidam continuit, & annua illi praestitit, quanta praestare integro solebat. Haec liberalitas efficit, ut in qua ciuitate nunquam deest patronus peioribus nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem ipse ter damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum principem. Cogniturus de filio Darius, aduocauit in consilium Caesarem Augustum. Venit in priuatos per nates, assedit, pars alieni consilij fuit. Non dixit, immo in mea domum ueniat. Quod si factum esset, Caesaris fortuna erat cognitio, non patris, audita causa, excussisque omnibus, & his quae adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quae Caesaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se clare hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicit aliquis pusillo animo timuit, ne uideretur locum spei suae aperire uelle in filij damnationem. Ego contra sentio. Quilibet uestrum debuisset aduersus opiniones malignas satis fiducia habere in bona conscientia. Principes multa debent, etiam fama. Dare iurauit se, non aditurum hereditatem. Darius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, sed Caesar libertatem sententiae suae redemit, & postquam approbauit gratuitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit relegandum quo modo patri uideretur. Non culeum, non serpentes, non carcerem decreuit, memor non de quo censeret, sed cui consilio esset. Mollissimo genere poenae contentum esse debere patrem, dixit in filio adolescentulo impulsio in id scelus, in quo se quod proximum erat, ab innocentia timide gessisset, debere illum ab urbe & parentis oculis submoueri.

O dignum, quem in consilium patres aduocarent. O dignum, quem cohæredem innocentibus liberis scriberent. Haec clementia principem decet, ut quocumque uenerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam uilis sit, ut illum perire non sentiat, qualiscumque pars imperij est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est unum imperandi genus. Imperat princeps ciuibus suis, pater liberis, praceptor discipulis, tribunus uel centurio militibus. Nonne pessimus pater uidebitur, qui assiduus plagis liberos etiam ex leuissimis causis compesceret? Vtrum autem praceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non consistit, aut si parum agilis in legendo oculus haeserit? An qui monitionibus & uerecundia emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da saeuum desertores facit, quibus tantum ignoscitur. Nunquid nam aequum est, grauius homini & durius imperari, quam imperari animalibus brutis & mutis? At qui equum non crebris uerberibus exterrit, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandienti

te pmulseris

te permulseris. Idem facit uenator, qui instituit catulos uestigia sequi, quicquid iam exercitatus uritur ad excitandas uel persequendas feras, nec crebro illis minatur. Contundet enim amicos, & quicquid est indolis, cominetur trepidatione degeneri. Nec licentiam uagandi errandique passim concedit. Adhuc his, licet tardiora agentes iumenta, quae cum ad contumelias & miseras nata sint, nimia saeuitia cogantur iugum detractare.

Nillum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum quam homo. Nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis quidem & canibus erubescere, iram exercere? pessima autem conditione sub homine esse. Morbis medemur, nec irascemur. Atqui & hic morbus est animi, mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum agro. Mali medici est desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debet, cui tradita salus omnium est. Non cito spem promittere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur, cum uitis resistat. Alijs morbum suum exprobet. Quosdam morbi curatio decipiat, citius meliusque sanaturus remedijs fallentibus. Agat princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestae cicatricis. Nulli regi gloria est ex saua animaduersione. Quis enim dubitat posse? At contra maxima, si uim suam continet, si multos iram alienae eripuit, neminem suae impendit.

Seruis imperare moderate laus est, & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat aequi bonique natura, quae parcere etiam captiuis, & precio paratis iubet. Quanto iustius his iubet, tanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipijs abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tardita seruitus, sed tutela seruis ad statuam liceat confugere, cum in seruum omnia liceant. Est aliquid quod in homine licere commune ius animantium uetet. Quis non Veclium Pollionem peius oderat, quam serui sui, quod murenas sanguine humano saginabat, & eos qui se aliquid offenderant iniuriarum, quid aliud quam serpentibus obijci iubeat. O hominem mille mortibus dignum, siue deuorandos seruos obijciebat murenas, quas esurus erat, siue in hoc tantum illas alebat, ut sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate comonstrant, inuisque & detestabiles sunt, ita regum & iniuria latius patet & infamia, atque odium saeculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quam numerare inter publica mala natos.

Ex cogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit, quam clementia quocumque modo is, & quocumque iure praepositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quo in maiori praestabit potestate, quam non oportet noxiam esse si ad naturae legem componitur. Natura enim comendata est regem, quod ex alijs animalibus licet cognoscere, & ex apibus, quarum regi amplissimum cubile est medioque actutissimo loco. Praeterea onere uacat exactor alienorum operum, & amisso rege, totum dilabitur examen. Nec unquam plus unum patiuntur, melioremque pugna quarunt. Praeterea insignis regi forma est dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maxime distinguitur, iracundissima, ac pro corporis captu pugnacissima sunt apes, & aculeos in uulnere relinquunt. Rex ipse sine aculeo est. Noluisset natura, nec sauum esse, nec ultionem magno constaturam petere, telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos exercere se in parujs, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores, cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto uehementius nocet. Utinam quidem eadem homini lex esset, & ira cum telo suo frangeretur, nec sapius liceret nocere quam semel, nec alienis uiribus exerceret odia. Facile enim laxaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo uim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est, timeat quantum timeri uoluit, & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet. Nullumque momentum immune amet. Habeat hanc aliquis agram uitam, sustinet cum liceat innoxium. Alijs ob hoc securum salutare potentiam eius latis omnibus tractare. Errat enim si quis aestimat tutum esse ibi regem, ubi nihil a rege tutum est. Sed securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus

Rex apium
caret aculeo.

est instruere in altū editas arces, nec in accensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusq; sepire. Saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, q̃ uiuere optantibus cunctis, & uota non sub custode nuncupantibus, si paulū ualitudo titubauit? Non spem hominū excitari, sed metū. Nihil esse cuiq; tam preciosum, quod non pro salute prædis sui cōmutatum uelit. Omne illo cui cōtingit, sibi quoq; uiuere debeat, in hoc assiduū bonitatis argumentis probauit, non Rempu. suam esse, sed se reipublicæ. Quis huic Regi audeat struere aliquod periculum? Quis ob hoc nō si possit fortunamq; auertere uelit: sub quo iusticia, pax, pudicitia, securitas, dignitas, florent, sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium abundat. Nec alio animo rectorem suū intuentur, q̃ si Diū immortales potestatem uisendi sui faciant. Intueamur uenerātes cōlentesq;. Quid autem non pessimum illis locum tenet, is qui se ex deorum natura gerit beneficus, ac largus in melius potens. Hoc affectare, hoc imitari decet. Maximū ita haberi, ut optimus simul habeatur.

DVabus causis punire princeps solet, si aut se uindicat, aut alium. Prius de ipsa parte dixeram, quæ ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio, q̃ ubi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, ut uerum excutiat, ut innocentia faueat, ut appareat, ut nō minorem magis rem periclitantis, q̃ iudicis sciat. Hoc autem ad iusticiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifeste læsus, animū in potestate habeat, & pœnā si tuto poterit, donec sui minus temperet. Lōgeq; sit in suis, q̃ in alienis exorabilior iniurijs. Nam quemadmodū non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit. Ita clementem uocabo, nō in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis exagitetur, non proflit. Qui intelligit magni animi esse iniurias in summa potentia pati, nec quicq; esse gloriosius principe impune læso.

Vltio duas res præstare solet, aut solatium afferet ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, q̃ ut tali solatio egeat, manifestiorq; uis, q̃ ut alieno malo opiniōem sibi uirium quarat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus uiolatusq; est. Nam si quos pares aliquando habuit, infra se uidet, satis iudicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta. Seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaq; animose debet tanto munere deorum dandi auferendiq; uitam potens in his præsertim, quas scit aliquādo sibi fastidio obtinuisse. Hoc arbitrium adeptus ultionem, impleuit, profecitq; quantū ueræ pœnæ satis erat. Perdidit enim uitam qui debet. Et quisquis ex alto ad inimici pedes adiectus, alienā de capite suo regiamq; sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam uiuet, plusq; nomini eius conferet incolumis, q̃ si ex oculis ablatus esset. Assiduū enim spectaculum alienæ uirtutis est, in triumphum cito transisse. Si uero regnum quoq; suum, tuto relinqui apud eum potuit, reponiq; eo unde reciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege uicto nihil præter gloriam sumere. Hoc est etiam ex uictoria sua triumphare, testariq; nihil se quod dignum esset uictoriæ apud uictos inuenisse. Cum ciuib; & ignotis atq; humilib; eo moderatius agendum est, quo minoris est affluxisse eos, quibusdam libenter parcas, quibusdā te uindicare fastidias. Et non aliter q̃ animalibus paruīs & obterentes inquinantibus, reducenda manus est. At in his qui more ciuitatis seruati punitiq; erunt, occasione notæ clementiæ utendum est.

TRanseamus ad alienas iniurias, in quibus uindican-dis hæc tria lex secuta est, q̃ princeps quoq; sequi debet. Aut ut eum quē punit, emēdet, aut ut pœna eius cæteros meliores reddat, aut sublatis malis, securiores cæteri uiuant, ipsos facilius emendabis minore pœna. Diligentius enim uiuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcat. Impunitatis genus est, iam nō habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores, magis corripit parcitas animaduersionum. Facit enim consuetudinem peccandi multitudo peccantium. Et minus grauis nota est, quam cum turba damnationū leuat, & seueritas, quod maximū remediū habet assiduitate amittit auctoritatē.

Constituit bo

Constituit bonos mores ciuitati princeps, & uitia eius compescit, si patiens eorum est, Non tanq̃ probet, sed tanq̃ inuitus cum magno tormento ad castigandū ueniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo poena uidetur, quā a mīti uiro constituitur, & praterea uidebis ea saepe cōmitti, quā saepe uindicantur.

Pater tuus plures intra quinquenniū culeo insuit, q̃ omnibus saculis insutos ac cepimus, multo minus audebant liberi nefas in ultimū admittre, q̃ diu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi uiri, & rerum naturae peritissimi maluerūt, uelut incredibile scelus, & ultra audaciam positū praterire, quā dū uindicando ostendere posse fieri. Itaq; parricidā cum lege coeperunt, & illis facinus poena monstrauit. Pessimo uero loco pietas fuit. Postq̃ sapius culeos uidimus, q̃ cruces in qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea consensus sit innocentiae, & indulgetur uelut publico bono, putet se innocentem esse, ciuitas erit. Magis irascetur a cōmuni fragilitate desciscitibus, si paucos eos esse uiderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

Indicta est aliquando a senatu sentētia, ut seruos a liberis cultus distingueret. Deinde apparuit quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos coepissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscit. Cito apparebit pars ciuitatis deterior, quanto prae grauet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia, q̃ medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus, & in cōtrarium atq; arduum nitens, sequiturq; facilius q̃ ducatur. Et ut generosi atq; nobiles equi, melius facili freno reguntur, ita clementiā uoluntariā innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaq; hac uia proficiscitur. Crudelitas minime humanū malum est, indignūq; tā mīti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac uulneribus, & abiecto homine, in siluestre animal transire.

Quid enim interest oro te Alexander, leonis Lyfimachum obijcias, an ipse laceres dentibus tuis? tuū os est, tua illa feritas. O q̃ cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edēdorum hominū capacem. Nō exigimus a te, ut manus ista, exitum familiarū, certissima ulli salutaris sit. Vt iste animus ferox insatiabile gentium malum citra sanguinem cademq; satietur. Clementia inuocatus ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare uel maxima abominanda sit sauitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirat, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quae uarietur atq; extendatur dolor, & delectetur malis hominū. Tunc illē diri animi morbus ad insaniam peruenit, ultimam cum crudelitas uersa est in uoluptatem, & iam occidere hominem iuuat. Nam talem uirum a tergo sequitur euersio. Odiosus ueneno, gladijs, tam multis periculis petitur, q̃ multorū ipse periculū est, priuatiscq; nōnunq; consilijs. Alias uero conflagratione publica circūuenitur. Leuis enim & priuata punitio non totas urbes mouet. Quod late furere coepit, & omnes appetit, undiq; confugitur. Serpentes paruula fallūt, nec publice consequuntur, ubi aliquam solitam mensuram transit, & in monstrum excreuit. Vbi fontes potu infecit, & si afflauit, deurit, obteritq; quacunq; incescit balistis petit. Possunt uerba dare, & euadere pusilla mala. Ingentibus obuiam itur. Sic unus ager, nec domum quidem perturbat. At ubi crebris mortibus pestilentia esse appellauerit, & apparuit conflagratio ciuitatis, ac fuga est, & Dijs ipsis manus intenduntur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit, familia uiciniq; aquam ingerunt. At incendium uastum, & multas iam domos depastum parte urbis obruitur.

Crudelitate priuatorū quoq; seruales manus sub certo crucis periculo ultae sūt. Tyrannorū gentes populiq; & quorum erat malum, & hi quibus imminerebat, excidere aggressi sunt. Aliquando sua praesidia in ipsos consurrexerunt. Perfidiamq; & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exerceuerunt. Quid enim potest ab eo quisq; sperare, quem malum esse docuit? Nō diu apparet nequitia, nec quantum uidet, peccat, sed puta tantam esse crudelitatem. Quare eius regnū est, non aliud q̃ captarū urbiū forma, & terribiles facies publici metus, oia moesta, trepida & confusa. Voluptates ipsae timentur. Non cōuiuia secuta ineunt, in qbus lingua sollicita etiā

sollicite etiam ebris custodienda est. Non spectacula, ex quibus materia criminis, ac periculi quaritur apparenter. Licet, inquit, magna impensa, & regijs opibus, & artificij exquisitis nominibus, quem tamen ludere in carcerem iubent. Quod istud Dñi boni malū est occidere, scire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocūq; uentum est, multum sanguinem fundere, aspectu suo terrere ac fugare. Quæ alia uita esset, si leones urisq; regnarent? Si serpentibus in nos, ac noxiosissimo cuiq; animali dare potestas? Illa rationis inexperta, & a nobis immanitatis crimen, damnata abstinent suis, & tuta est inter feras similitudo morum. Apud homines tamen nec a necessarijs quidē rabies temperat sibi, sed externa suaq; in æquo habet, quo possunt exercitiora singulorū, deinde cadibus in exitia gentium serpere, & inijcere teētis ignem, a patrum uetustis uribus inducere. Potentiam putat, & unum occidi iubet, aut alterum parum imperatorem credit, nisi eodē tempore grex miserorū subiectus stetit, crudelitātē suam in ordine coactam pueret. Felicitas illa multis salutē dare, & ad uitā ab ipsa morte reuocare & mereri clementiā ciuicā non potest. Nullum ornamentū principis fastigia dignius pulchriusq; est, q̃ illa corona ciues seruatos. Non hostilia arma detracta uictis, non currere barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publice seruare, multos autem occidere & indiscretos, incendijs ac ruinā potentia est.

Libri primi de Clementia finis.

LVCII ANNEI SENECAE DC CLEMENTIA AD NERONEM
LIBER SECVNDVS.

VT de clementia scriberē Nero Caesar, una me uox tua maxime compulsi, q̃ ego nō sine admiratōe, & cū diceret audisse memini, & deinde alijs narasse. Vocē generosam magni animi, magnæ lenitatis, quæ nō composita, nec alienis aurib⁹ subito data crepuit, & bonitatē tuā cū fortuna tua litigātē, in mediū adduxit animaduersurus in latrones tuos. Burus præfectus tu⁹ uir egregius, & tibi principī notus exigebat, a te scriberes, in quos, & ex qua causa animaduerti, uelles. Hoc sæpe dilatum, ut aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cū charitam protulisset, traderetq; exclamasti, uellem nescirem literas. O dignam uocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanū imperium colunt, quæq; iuxta iacent dubiæ libertatis, quæq; contra uiribus aut animis attollunt. O uocē in concionē omniū mortaliū mittendam, in cuius uerba principes regesq; iuramentū faciant. O uocē publicā, generis humani innocentia dignā, cui redderet antiquū illud sæculū. Nunc pfecto cōsentire decebat, ad aquū bonūq; expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malū orit⁹, pietatē, integritatē cū fide ac modestia surgere, & uitia diurna abusa regno, tandē felici ac puro sæculo dare locū futurū. Hoc Caesar ex magna parte sperare & confiteri libet. Tradet ista animi tui mansuetudo, diffundeturq; paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinē sui formabunt. A capite bona ualitudo ea trāsibit in omnes. Vegetata sunt atq; erecta, aut languore demissa, prout animus eorum iuuat, aut marcescit. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate, & in totum orbem recti mores recitentur. Parceret ubiq; manibus tuis. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis, nec em̃ mihi hic mos est. Maluerim hic ueris offendere, q̃ placere adulādo. Quid ergo est præter id, quod beneficijs dictisq; tuis, q̃ familiarissimū esse te cupio, ut quod nūc natura & impetus est, fiat iudiciū. Illud mecum confydera, multas uoces magnas, sed detestabiles in uitam humanā peruenisse, celebresq; uulgo fieri, ut illam oderint, dū metuant. Cui græcus uersus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet. Et alia huius notæ. At nescio quomodo ingenia & inuisa materia secundiori expresserunt sensus uehementes & cōcitatos. Nullam adhuc uocem audiui ex bono leniq; animosam. Quid ergo est, ut raro inuitus, & cum magna cunctatione, cum multis dilationibus, ne forte decipiat nos speciosum clementiæ nomen aliquando, & in contrarium aliquādo adducat. Videamus quid sit clementia, qualisq; sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi in potestate ulciscendi, uel lenitas superioris aduersus inferiorem in cōstituendis pœnis. Plura ponere est tutius, ne una diffinitio parē rem cōprehendat, & ut ita dicā, formula excedat.

Memor-
two terra
miscet
incendio.

Clementiæ
finitio.

ha excedat. Itaq; dici potest & inclinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictionis inuenietur, quæ ad uerum ducat. Si dixerimus clementiam esse moderationem aliquid ex materia ac debita poena remittentem reclamabitur, nullam uirtutem cuius minus debito facere. At qui hoc omnes intelligunt clementiam esse, quæ se fleat citra id, quod merito constitui potest. Huic contraria imperiti putant seueritatem, sed nulla uirtus uirtuti contraria est. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas, quæ nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis poenis. Sed quidam non exigunt poenas, crudeles tamen sunt, tanquam qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi causa occidunt. Nec interficere contenti sauiunt, ut Busris ille & Proclus & Pirata, qui captos uerberant, & in ignem uiuos imponunt. Hæc crudelitas quidem, sed quia nec ultionem sequitur, non enim læsa est, nec peccatori alicui irascitur. Nullum quidem antecessit crimen, extra diffinitionem nostram cadit, quæ finitionem continebat in exigendis poenis. In temperantiam autem possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui uoluptati sauitia est, possumus insaniam uocare. Nam uaria sunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cades hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles uocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quæ aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabile modum sauisse. Possumus effugere caulationem, & ita finire, ut sit crudelitas inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius stare a se, nam seueritatem illi conuenire ad esse certum est. Pertinet quæ rerere hoc loco quid sit misericordia. Plurimique enim ut uirtutem eam laudant, & bonum hominem uocant misericordem. Hæc autem uitium animi est. Vtraque circa seueritatem, circaque clementiam posita sunt, quæ uitare debemus, ne per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc leuiore periculo erratur, sed par error est a uero recedentium. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio uiolat. Ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præstabit, misericordiam autem uitabunt. Est enim uitium pusilli animi ad speciem alienorum succedentis. Itaque pessimo cuiusque familiarissima est anus. Et sunt mulierculæ, quæ lachrymis nocentissimorum mouentur, quæ, si liceret, carcerem effringeret. Misericordia non causam, sed fortunam spectat, clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minime principibus regibusque bonum daturam consilium. Obijcitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignorare. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. Videtur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad mortem deducere uel ad poenam. Quod si est, quid in hoc scientia, quæ discere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum mutuo auxilio cludit. Sed nulla secta benignior leuiorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis acceptior. Ut propositum sit usui esse, aut auxilio, nec sibi tantum, sed uniuersis singulis consulere. Misericordia est ægritudo animi ob alienorum maiorum speciem aut tristitia ex alienis malis, contra quaque accidere immerentibus credit. Aegritudo autem hic in sapientem uirum non cadit. Serena enim eius mens est, nec quicquam incidere potest quod illam obducat. Nihil aque hominem, quam magnus animus decet. Non potest autem magnus esse idem, si metus & moror contundit, si mentem obducit, & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante se franget. Eandem semper faciem seruabit placidam & inconcussam, quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adijce quod sapiens prouidus est, & in expedito consilium habet. Nunc autem liquidum syncerumque ex turbido uenit. Tristitia enim inhabilis est ad despiciendas res utilia excogitanda, periculosa uitanda, æque æstimanda. Ergo non miseretur, quia & sine miseria animi non fiet. Cætera omnia quaque misereantur uolo facere libens, & alius animo faciet. Succurret alienis lachrymis, non accedet, dabit manum naufrago, exuli hospitium, egenti stipendium. Non hanc contumeliosam, quam pars maior horum, qui se misericordes uideri uolunt, abijcit & fastidit, quos adiuvat. Contigitque ut ab his timet, si ut homo homini ex communi dabit, dabit & donabit lachrymis maternis filium, & cathenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. Et faciet ista tranquilla mente, uultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum. Ex quo dabit cuique partem, etiam ad calamitosos pro portione improbandos & emendandos.

Busris:
Patroclus

Venia
finitio.

dos & emendandos, bonitatem suam permittit. Afflictis uero & fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit fortunæ intercideret. Vbi enim potius utetur, an uiribus, qui ad restituenda quæ casus impulit, uultum quidē non deſicit, nec animū. Cæterum omnibus dignis proderit, & deorū more calamitosos propicius respiciet. Misericordia uicina est miseriæ, habet enim aliquid, trahitq; ex ea. Imbecilles oculos esse ſcias, qui ad alienā lippitudinē & ipſi ſuffunduntur. Tam Mehercule morbum esse, non hilaritatem, ſemper arridere ridētibus, & ad omniū æſtimationē ipſum quoq; os deducere. Ita ira uitium eſt animorū, uirtus miſeria parentum, quam ſiquis a ſapiente exigit, prope eſt, ut lamentationē exigat, & alienis funeribus gemitus. At quare non ignoſcer uacuā. Conſtituamus nunc quoq; quid ſit uenia, ut ſciamus dari illam a ſapiente non debere. Venia eſt pœnæ meritæ remiſſio. Hanc ſapiens quare non debeat dare, reddat rationē, cui hoc diutius dare propoſitum eſt. Ego, ut breuiter tanq; in alieno iudicio dicam, & ignoſcitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil pratermittit quod debet. Itaq; pœnam quam exigere debet, non donat, ſed illud quod ex uenia conſequi iuſtum eſt, & tibi uitam tribuit. Parcit enim ſapiens, conſulit & corrigit. Item facit. Quid ſi ignoſceret; nec ignoſcet, quoniā qui ignoſcit, fatetur aliquid ſe quod fieri debuit obmiſſiſſe. Aliquem uerbis tantum admouebit pœna, non afficiet ætatem eius emendabilē inſtuens. Aliquē inuidiæ crimine laborantē, iubebit incolumē eſſe, quia deceptus eſt, q̃a per uinum lapſus. Hoſtes dimittit ſaluos aliquando, etiam laudatos ſi honeſtis cauſis pro ſide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti ſumus. Hæc omnia non ueniæ, ſed clementiæ opera ſunt. Clementia liberum arbitrium habet, nō ſub formula, ſed ſub æquo & bono iudicat. Et abſoluere illi licet. Et quanti uult æſtimare litem. Nihil ex his facit tanq; iuſto minus fecerit, ſed tanq; id quod conſtituit iuſtiſſimū ſit. Ignoscere autē eſt, quæ uides puniendā non punire. Venia debitæ pœnæ remiſſio eſt. Clementia hoc primū præſtat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronūciat. Plenior eſt ergo q̃ uenia & honeſtior. De uerbo (ut mea fert opinio) controuerſia eſt, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet. Multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenij ſeruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasq; arbores colunt, ſed illis quoq; quos aliqua deprauabit cauſa, adminicula quibus regantur applicant. Alias circūcidunt, ne proceritate rami premant. Quibuſdam infirmas uitio loci nutriunt. Quibuſdam aliena umbra laborantibus, cœlum aperiunt. Secundum hæc uidebit perfectus ſapiēs, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, donec in rectum praua ſeſtantur.

Secundi libri & ultimi finis.

LVCII ANNEI SENECAE DE VITA BEATA AD GALLIONEM FRATREM LIBER PRIMVS.

ſat. p̃ſigē

IVERE Gallio frater omnes beate uolunt. Sed ad prouidendum quid ſit, quod beatam uitam efficiat, caligant. Adeoq; non eſt facile conſequi beatam uitam, ut ab ea quiſq; eo lōgius recedat, quo ad illam concitatius fertur. Si uia lapſus eſt, quæ in contrarium ducit, ipſa uelocitas maioris interualli cauſa ſit. Proponendū eſt itaq; primum, quid ſit quod appetamus. Tunc circūſpiciendū eſt, qua cōtendere illo celerrime poſſimus, intellecturi in ipſo itinere, ſi modo rectum erit, quantum quotidie ꝑꝑroficiamus, quantoq; propius ab eo ſumus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quādiu quidem paſſim uagamur, nō ducem ſecuti, ſed fremitum & clamorem diſſonum in diuerſa uocantium, conteritur uiſa inter errores, breuis, etiam ſi dies nocteſq; bonæ menti laboremus. Decernatur itaq; & quo tendamus, & qua, non ſine perito aliquo, cui explorata ſint ea, in quæ ꝑꝑcedimus. Quoniā quidem non eadem hic, quæ in cæteris peregrinationibus conditio eſt. In illis comprehenſus aliquis limes, & interrogati incolæ non patiuntur errare. At hic tritiſſima quæq; uia & celeberrima maxime decipit. Nihil ergo magis præſtandū eſt, q̃ ne ꝑꝑcorum ritu ſequamur antecedentium gregem, pergentes non quo eundem eſt, ſed quo itur. Atqui

itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quod ad rumorem componimur, optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quodque exempla pro bonis multa sunt, nec ad rationem, sed ad similitudinē uiuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominū magna euenit, cum ipse se populus premit. Nemo ita cadit, ut non alium in se attrahat. Primi exitio sequentibus sunt. Hoc in omni uita accidere uideas, licet nemo sibi tantum errat, sed alieni erroris causa & auctor est. Non cet enim applicari antecedentibus, & dum unusquisque mauult credere quam iudicare, nunquam de uita iudicatur, semper creditur. Versatque nos & precipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur a cœtu. Nunc uero stat contra rationem defensor mali sui populus. Itaque idem euenit quod in comitijs, in quibus eos factos prætores idem qui fecere mirantur, cum se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus est omnis iudicij in quo secundum plures datur, cum de beata uita agitur. Non est quod mihi illud dissensionum more respondeas. Hæc pars maior esse uidetur. Ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis geritur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi turba est, quæramus quid optime factum sit, non quid uisitatissimum, & quod nos in possessione felicitatis æternæ constituat. Non quid uulgo ueritatis pessimo interpreti probatum sit. Vulgus autem tam chlamydatus quam coronatus uoco. Non enim colorem uestium quibus prætexta corpora sunt aspicio. Oculis de homine non credo. Habeo melius certiusque lumen, quo a falsis uita diiudicem. Animi bonum, animus inueniat. Hic si nunquam illi respirare & recedere in se uacauerit, O quam sibi ipse uerum, tortus a se, fatebitur, ac dicet, quicquid feci adhuc infelictum esse mallet. Quicquid dixi cum recogito, in multis uideo. Quicquid optaui, inimicorum execrationem puto. Quicquid timui, dii boni, quanto leuius fuit, quam quod concupiui. Cum multis amicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modo ulla inter malos gratia est) redi, mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, ut me multitudinē educerem, & aliquam dotem notabilem facerem. Quid aliud quam telis me opposui, & malivolentiæ, quod morderet ostendit. Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratia adulantur, qui potentiam extollunt. Omnes autem sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus inuidientium populus est. Quin potius quæro aliquid usu bonum quod sentiam, non quod ostendam. Ista quæ spectantur, ad quæ constituitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquod non in specie bonum, sed solidum & æquale, & a secretiore parte formosius. Hoc eruamus. Nec longe positum est, inuenietur. Scire tantum opus est, quo manum porrigas, Nunc uelut in tenebris uicina transimus, offensantes ipsa quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo. Nam & enumerare illas longum est, & coarguere. Nostram accipe. Nostram uero cum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus. Est & mihi censendi uis. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere. Fortasse & post omnes citatus nihil improbo, ex his quæ priores decreuerint, & dicam, Hæc amplius censeo. In eorum quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ assensio. Ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo uita cōueniens naturæ suæ, quæ non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde sit fortis ac uehemens, tum pulcherrima & patiens apta temporibus corporis sui pertinentiumque, ad id, curiosa non anxiosa, tamen illarum rerum, quæ uitam instruunt, diligens sine admiratione, cuiuscunque usura fortunæ muneribus, non seruitura. Intelligis etiam si non adiciam, sequi, perpetuam tranquillitatem, libertatem. Depulsis his quæ aut irritant nos, aut tentant nos. Nam pro uoluptatibus & pro illis quæ parua aut fragilia sunt, & in ipsis flagitijs noxia, Ingens gaudium subit, inconcussum, & æquale, & pax cum cōcordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est. Potest aliter quoque definiri, bonum nostrum, id est, eadem sententia non iisdem comprehendit uerbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coartatur. Et aut in cornua sinuata, media parte curuatur, aut recta fronte explicatur, Vis illi, utcumque ordinatus est, eadem est, & uoluntas pro eisdem partibus standi.

Meliora raro
placet pluribus

taliter explicare

Velit nolit.

bus standi. Ita diffinitio summi boni alias diffundi potest & porrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem utiq; erit si dixerō. Summū bonum est animus fortuita despiciens, uirtute latus, aut inuicta uis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuersantium cura. Libet itaq; diffinire, ut beatum dicamus hominem illum, cui nullum bonum malumq; sit, nisi bonus malusq; animus. Honesti cultor, uirtute cōtentus, quem non extollunt fortuita nec frangunt, qui nullum maius bonum eo quod sibi ipsi dare potest, nouerit, cui uera uoluptas erit, uoluptatum cōtemptio. Licet si euagari uelis, idem in aliam atq; aliam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim phibet nos beatum dicere liberum animum, & erectum, & interritū, ac stabilem extra metum, extra cupiditatem positum? Cui unum bonum sit honestas, unum malum turpitudine? Cetera uilis turba rerum. Nec detrahens quicq; beatæ uitæ, nec adijciens, sine auctu ac detrimento summi boni ueniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est uelit nolit, sequatur hilaritas continua, & læticia alta, atq; ex alto ueniens, ut quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quid ne ista penlet bene cum minutis & friuolis, & non per seuerantibus corpusculi motibus? Quo die infra uoluptatem fuerit, & infra dolorē erit. Vides autem q̄ malam & noxiam seruitutē seruiturus sit, quæ uoluptates, doloresq; incertissima dominia, impotentissimaq; alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. Hanc non alia res tribuit, q̄ fortunæ negligentia. Tum illud oritur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocata, & sublimitas, expulsiq; terroribus ex cognitione ueri gaudium grande, & imotum comitansq;, & diffusio animi quibus delectabitur non ut bonis, sed ut ex bono suo ortis. Quoniā liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit nec timeret, beneficio rationis. Quoniā & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes. Non ideo tamen quisq; felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerū pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest, inter hos & illa. Quoniā illis nulla ratio est. His praua, & malo suo atq; in puerum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra ueritatē proiectus. Beata ergo uita est in recto certoq; iudicio stabilita & imutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam uellicationes effugerit, statura semper ubi constitit, ac sedem suam etiā irata & infestante fortuna uendicatura. Nam quod ad uoluptatem pertinet, licet circūfundat undiq;, per omnes uias influat, animumq; blandimentis suis leniat, alia que ex alijs admoueat. Quibus totas quoq; partes nostri sollicitè nō curat. Quis mortaliū cui ullū supereſt hominis uestigium, per diem nocteq; titillari uelit, & deserto animo, corpori operam dare? Sed & animus quoq;, inquit, uoluptates habebit suas. Habeat sane, sedeatq; luxuriæ & uoluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent. Deinde præterita respiciat, & exoletarum uoluptatum memor exultet prioribus, futurisq; iam imeneat. Ac spes ordinet suas. Et dum corpus in præsentis sagina iacet, cogitationes ad futura præmittat. Hoc mihi uidetur miserior, quoniam mala pro bonis amplecti dementia est. Nec sine sanitate quisq; beatus est, nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectis. Beatus est præsentibus, qualiācūq; sunt, cōtentus, amicisq; rebus suis. Beatus his cui omnem habitum rerum suarum ratio cōmendat. Vide autem & in illis qui summum bonum uoluptatem dixerint, q̄ turpi illud loco posuerint. Itaq; negant posse uoluptatem & a uirtute deduci, & aiunt, nec honeste quemq; uiuere ut non iucunde, nec iucunde ut non honeste quoq;. Non uideo quomodo ista diuersa in eandem copulam conijciantur. Quid est oro uos, cur separari uoluptas a uirtute nō possit? uidelicet quod omne bonis ex uirtute principium est. Ex huius radicibus etiam ea quæ uos & amatis & expetitis oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non uideremus, quædam iucunda sed nō honesta. Quædam uero honestissima sed aspera, per dolores exigenda. Adhæc nunc, quod uoluptas etiam ad uitam turpissimā uenit. At uirtus malam uitam non admittit. Et infelices quidam non sine uoluptate immo ab ipsa uoluptate sunt, quod non euenerit si uirtuti se uoluptas immiscuisset. Quia uirtus saepe caret, nunq; indiget. Quid dissimilia immo diuersa componitis. Altum quiddam est uirtus, excelsum, & regale, inuictum, infatigabile. Voluptas, humile, seruire, imbecillum, caducum, cuius

Alt. ædilem.

cum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris statem, puluerulentā, coloratam, callosas habentē manus. Voluptatem latitantem sapius, ac tenebras captantē. Circa balnea ac sudatoria, ac loca ædibilem metuentia, mollem, eneruem, mero atq; unguento madentem, pallidam ac fucatam, & medicamentis pollutam. Summū bonum immortale est, nescit exire, nec satietatē habet, nec poenitentiam. Nunq̃ recta mens uertitur, nec sibi odio est, nec quicq̃ mutauit, quia semper secuta est, optima. At uoluptas, tunc cū maxime delectat, extinguitur. Nec multum loci habet, itaq; cito implet, & tedio est, & post primum impetum marcet. Nec id unq̃ certū est, cuius in motu natura est. Ita non potest quidem ulla eius esse substantia, quod uenit transitu celerrime in ipso usu sui perituro. Eo em̃ peruenit, ubi desinit, & dum incipit, spectat ad finē. Quid quod tam bonis q̃ malis uoluptas inest. Nec minus turpes dedecus, q̃ honestos egregia delectant. Ideoq; præceperūt ueteres optimam sequi uitam, non iucundissimam, ut rectæ ac bonæ uoluntatis non dux, sed comes uoluptas sit. Natura em̃ duce utendum est. Hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beate uiuere, & secundū naturam. Hoc quid sit, iam aperiam, si corporis dotes & apta naturæ conseruabimus diligenter, & impauida tanq̃ in diem data & fugacia, si nō subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint, si corpori grata & aduentitia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia & armatura leuis. Seruiant ista, nō imperent. Ita demum utilia sunt menti. Incorruptus uir sit externis & insuperabilis, miratorq; sui, tantum fidens animo atq; in utrūq; paratus artifex uitæ. Fiducia eius nō sine scientia sit, non sine constantia. Maneant illi semel placita, nec ulla in decretis eius litura sit. Intelligitur (etiam si non adiecero) compositum ordinatumq; fore talem uirum, & in his quæ ager cum comitate magnificū, erit uera ratio sensibus insita, & capiēs inde principia. Nec em̃ habet aliud unde conetur, aut unde ad uerum, impetū capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoq; cuncta complectens, rectorq; uniuersi deus, in exteriora quidem tendit & redit. Idem nostra mens faciat, cū secuta sensus suos per illos se ad externa porrexit, & illorū & sui potens sit. Hoc modo una efficitur uis ac potestas cōcors sibi, & ratio illa certa nascetur, non diffidens, nec hæsitans in opinionibus comprehensionibusq;, nec in sua persuasione. Quæ cum se disponit, & partibus suis consensit, & ut ita dicam concinit, summum bonum tetigit. Nihil em̃ prauū, nihil subiti superest, nihil in quo arietet aut labet. Omnia faciet ex imperio suo. Nihilq; inopinatum faciet. Sed quicquid ager, in bonum exhibet facile & parate, & sine tergiuersatiōe agentis. Nā pigritia & hæsitatio pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse animi concordiam. Virtutes em̃ ibi esse debebant, ubi consensus atq; unitas erit. Dissident uitia, sed tu quoq; inquis, uirtutem, non ob aliud colis, q̃ quia aliquam ex illa speras uoluptatem. Primum non si uoluptatē præstatura uirtus est: ideo propter hanc petitur. Nō em̃ hanc præstat, sed nec huic laborat. Sed labor eius q̃uis aliud petat, hoc quoq; assequet. Sicut in agro quod segiti pcissum est aliq̃ flores internascuntur: Non tamen hic herbulæ q̃uis delectet oculos tantū operis in sumptū est. Aliud fuit ferenti propositū. Hoc superuenit. Sic uoluptas non est merces, nec causa uirtutis, sed accessio. Nec quia delectat placet, sed quia placet, delectat. Summū bonum in ipso iudicio est, & habitu optimæ mētis, quæ cum sinum impleuit, & in finibus se suis cinxit, consumatum est summum bonū, nec quicq̃ amplius desyderat. Nihil est extra totum, non magis q̃ ultra finem. Itaq; erras cū interrogas, quid sit illud propter quod uirtutem petam. Quarīs enim aliquid supra summum. Interrogas quid petā extra uirtutem ipsam. Nihil enim habet melius, ipsa preciū sui est. An hoc parum magnū est? Cum tibi dicam summum bonum est, infrangibilis animi rigor, & prouidentia, subtilitas, sanitas, & libertas, concordia, & decor: aliquid etiam nunc exigis maius ad quod ista referuntur? Quid mihi uoluptatem nominans? hominis bonum, quere non uentris, qui pecudibus ac beluis laxior est. Dissimulas, inquit, quid a me dicatur. Ego enim nego quemq̃ posse iucunde uiuere, nisi simul & honeste uiuat. Quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clare, inquā, ac palam testor hanc uitam, quam ego iucundam uoco, non sine adiecta uirtute contingere. At

Quid sit summū bonum.

quis ignorat plenissimos esse uoluptatibus uestris stultissimos, & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantum genera uoluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam aestimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum cecum & inprouidum. Delicias fluentes ex minimis ac puerilibus causis, exultationem, iam dicacitatem & loquacitatem, ac superbiam contumeliosis gaudentem, desidiam, dissolutionemque segnisi animi indormientis sibi. Hac omnia uirtus discutit, & aurem peruellit, & uoluptates aestimat, antequam admittat, nec quas probauit, magni pendit. Vtique enim admittit, nec usu earum, sed temperantia lata est. Temperantia autem cum uoluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu uoluptatem compleris, ego compesco. Tu uoluptate frueris, ego utor. Tu illam summum bonum putas ego nec bonum. Tu omnia uoluptatis causa facis, ego nihil. Cum dico me nihil uoluptatis causa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis uoluptatem. Non uoco autem sapientem supra quem quicquid est, nedum uoluptas, at qui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, aegestati, & tot humanam uitam circumstrepentibus minis? Quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & acerrimorum hostium, tam molli aduersario uictus? Quicquid uoluptas suaserit, faciet. Age, non uides quod multa suatura sit. Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta uirtuti est. Non tu uides iterum quale sit summum bonum, cui custode opus est, ut bonum sit? Virtus autem quomodo uoluptatem reget, quam sequatur, cum sequi parentis sit, regere imperantis. A tergo ponis, quod imperat. Egregium autem uirtutis apud nos officium, uoluptates praestare. Sed uidebimus an apud quos tam contumeliose tractata uirtus est, adhuc uirtus sit, quae habere nomen suum non potest, si loco cessit. Interim de quo agitur multos ostendami uoluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia muliera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Alpicere Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut isti uocant) bona conquerentes, & super mensam recognoscentes omnium generum animalia. Vide hos eosdem successuros, expectantes popinam suam aures uocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes, mollibus lenibusque fomētis, totum lacescit eorum corpus. Et ne nares interim cessent, odoribus uariis inficitur locus ipse, in quo luxuriae paratur. Hos esse in uoluptatibus dices, nec tantum illis bene erit, quia non bono gaudent. Male, inquit, illis erit, quia multa interueniunt, quae perturbant animum. Et opiniones inter se contrariae mentem inquietabant. Quod ita esse concedo. Sed nihilominus illi ipsi stulti, & inequales, & sub ictu poenitentiae positi, magnas percipiunt uoluptates. Ut fatendum sit, tam longinquum illos ab omni molestia abesse, quam a bona mente. Et (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insaniere, ac per risum furere. At contra sapientium remissa uoluptates & modestae, ac penelanguidae sunt compressaeque, & uix notabiles. Ut quae neque accersitae ueniant, nec quamuis per se accesserint, in honore sint, Neque ullo gaudio percipientium exceptae. Miscunt enim illas & interponunt uitam, ut ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & uirtuti uoluptatem implicare. Per quod uitium pessimis quibuscumque adulantur. Ille effusus in uoluptates, ac uagabundus semper atque ebrius, quia scit se cum uoluptate uiuere, credit & cum uirtute, audit enim uoluptatem a uirtute separari non posse. Deinde uitis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro repulsi luxuriantur, sed uitis dediti luxuriam suam in philosophiae sinu abscondunt, Et eo concurrunt, ubi audiant laudari uoluptatem. Nec aestimabitur uoluptas illa Epicuri. Ita mehercules enim sentio, quod sobria ac sicca sit, sed ad nomen ipsum aduolant, querentes libidinibus suis patrociniū aliquod ac uelamentum. Itaque quod unum habebant in malis bonum, perdunt peccandi uerecundiam. Laudant etenim ea quibus erubescant, & uitio gloriantur. Ideoque ne resurgere quidem adolescentiae licet, cum honestus turpi desiderii titulus accessit. Hac est cur ista uoluptatis laudatio perniciose sit, quia honesta praecepta intra latet, quod corrumpit apparet, mea quidem ipsa sententia, sunt (inuitis hac nostris popularibus dicam) sancta, Epicurum & recta praecipere, & si propius accesseris, tristitia. Voluptas enim illa ad praepronum & exile reuocatur. Et quam nos uirtuti legem dicimus, eam ille dici uoluptati iubet. Illam parere naturam. Parum est autem luxuriae,

luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est ille quisquis desidiosum ocium, & gulæ ac libidinis uices felicitatem uocat? Bonum malæ rei querit authorem, & dum ille uenit blando nomine inductus, sequitur uoluptatem, non quam audit, sed quam attulit. Et uitia sua cum cœpit putare similia præceptis, indulget illis, nō timide, nec obscure luxuriatur, etiam inoperto capite. Itaq; non dico quod plariq; nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistratam esse. Sed illud dico male audit. Infamis est, & immerito. Nec hoc scire quisq; potest, nisi interi⁹ admissus erit. Frons ipsa dat locū fabulæ, & ad malā spem irritat. Hoc tale est, quale uir fortis stola indutus. Constante tibi pudicitia ueritas salua est. Nulli corpus tuum impudiciæ uacat, sed in manum tympanum est. Titulus itaq; honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim uenerunt uitia. Quisquis ad uirtutem accessit, dedit generosæ indolis spem. Qui uoluptatē sequitur uidetur eneruis, fractus, degenerans, uix peruenturus in turpia, nisi aliquis distinxerit illi uoluptates. Vt sciat quæ ex eis intra naturale desyderiū desistant, quæ in præceptis ferantur, infinitæq; sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles sunt. Agedū uirtus antecedit, tutum erit omne uestigium, & uoluptas nocet nimia, in uirtute nō est uerendum, ne quid nimium sit, quia in ipsa est modus. Non est bonum quod magnitudine laborat sua, rationabilem porro sortitis naturam, quæ melius res, q̃ ratio proponitur? Et si placet illa iunctura. Si hoc placet, scilicet ad beatam uitam ire comitatum. Virtus antecedit, comitetur uoluptas, & circa corpus, ut umbra uersetur. Virtutem quidā excellentissimam omnium uoluptati tradidere ancillam. Nihil magnum animo capiētis est. Prima uirtus ad hæc ferat signa. Habemus nihilominus uoluptatem, si domini eius & temperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi q uoluptati tradidere principia, utroq; caruere. Virtutem enim amittunt. Caterum nō ipsi uoluptatem, sed ipsos uoluptas habet. Cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseritur ab illa, miseres si obruuntur. Sicut deprehēsi mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente unda fluctuantur. Euenit autē hoc nimia intemperantia, & amore cæcæ rei. Nam mala pro bonis petenti periculosum est assequi. Vt feras cū labore periculoq; ueniamur, & captarum quoq; illarum sollicita possessio est. Sape enim laniant dominos. Ita habētis magnæ uoluptates in magnum malum euasere, captæq; cœpere. Quæ quo plures maioresq; sunt, eo ille minor. Ac plurimum seruus est, quem felicem uulgius appellat. Permanere licet in hac etiam nunc huius rei imaginem, quemadmodum qui bestiarū cubacula indagat, & laqueo captare feras magno aestimat, & magnos canibus circūdare saltus, ut illarum uestigia pramat, potiora deserit, multisq; officiis renunciat. Ita qui sectatur uoluptatem, omnia postponit, & primam libertatem negligit, ac pro uetrē dependit. Nec uoluptates sibi emit, sed se uoluptatibus uendit. Quid tamen, inquit, prohibet in unum uirtutem uoluptatemq; confundi, & ita effici summum bonum? Et idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse nisi honestum & iucundum sit. Nec summum bonum habebit synceritatem suam, si aliquid in se uiderit dissimile meliori. Nec gaudium quidē quod ex uirtute oritur, q̃uis bonum sit, absoluti tamen boni pars est, non magis q̃ læticiæ trāquillitas, q̃uis ex pulcherrimis causis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consumantia. Qui uero uoluptatis ueritatēq; societatem facit, & ne exæquo quidem, fragilitate alterius boni quicquid in altero uigoris est uetat, libertatemq; illa uoluptas. Ita demum si nihil se preciosius nouit, in uitam sub iugum mittit. Nanq; (quod maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna. Sequitur uita anxia, suspitiola, trepidā, casum pariens. Temporū suspensa momenta sunt. Non das uirtutis fundamentum graue, immobile, sed iubes illā in loco uolubili stare. Quid autem tam uolubili est, q̃ fortuitorum expectatio, & corporis rerum corpus afficientium uarietas? Quomodo hic potest deo parere, & quicqd euenit bono animo excipere. Nec de fato queri casuum suorum benignus interpres, si ad uoluptatum dolorumq; punctiunculas concitatur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor, aut uindex est, nec amicorū propugnator, si ad uoluptates uerget. Illo ergo sum-

Deū sequere

mum bonum ascendat, unde nulla uī detrahitur, quo neq; dolori, neq; spei, nec timori sit aditus. Nec ulli rei quæ deterius summi boni ius faciat. Ascendere aut illo sola uirtus potest. Illius gradu cliuus iste frangendus est. Illa uirtus fortiter stabit, & quicquid euenerit feret, non patiens tantum, sed etiam uolens. Omnemq; temporum difficultatem sciet legem esse naturæ. Et ut bonus miles feret uulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, Imperatorem. Habebit in animo illud uetus præceptum, deum sequere. Quisquis autem cogitur, queritur, & plorat, & gemit imperata facere, uī cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est potius trahi q̃ sequi. Tam mehercule, q̃ stultitia & ignorantia, conditionis suæ dolere, qd aliquid tibi incidit durius, aut æque mirari, uel indigne ferre ea, quæ tam bonis accidunt q̃ malis. Morbos dico, funera, debilitates, & cætera ex transuerso in uitam humanam incurrentia. Quicquid ex uniuersa cōstitutione patiendum est, magno nisu eripiat animo. Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia, nec perturbari his quæ uitare nostræ potestatis non est. In regno libertas non est. In regno nati sumus, deo parere libertas est. Ergo in uirtute posita est uera felicitas. Quid hæc tibi uirtus sua debet. Ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec uirtute, nec malitia contineret. Deinde ut sis immobilis, & cōtra malum & ex bono, ut qua fas est, deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione, p̃mittitur. Ingentia & æqua diuinis. Nihil cogeris, nullo indigebis, liber eris, tutus, indemnis. Nihil frustra tentabis, nihil phibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent. Nihil aduersum accidet. Nihil cōtra opinionem ac uoluntatē. Quid ergo uirtus ad uiuendum beate sufficit perfecta illa & diuina. Quid ni sufficiat, immo superfluat. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito. quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit. Sed ei qui ad uirtutem tendit, etiam si multum processit, opus est aliqua fortunæ indulgentia, Adhuc inter humana luctantidum nodum illum exoluit, & omne uinculum mortale. Quid ergo interest, quod a me alligati sunt alij, astricti alij, districti quoq;. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam catenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero. Si quis itaq; existis qui philosophiā conlatrant, quod solent dixerint. Quare ergo tu fortius loqueris quā uiuis. Quare ex superiori uerba sumis, & ad pecuniam necessariam tibi instrumentum existimas, & damno moueris, & lachrymas, audita coniugis aut amici morte, demittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris. Quare cultius rus tibi est quam naturalis usus desiderat. Cur non ad præscriptum tuum cœnas. Cur tibi nitidior supellex est. Cur apud te uinum ætate tua uetustius bibitur. Cur autem domus disponitur. Cur arbores præter umbram nihil daturæ conseruantur. Quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit. Quare pedagogus præciosa ueste succingitur. Quare ars est apud te ministrare, nec temere, & ut libet collocatur argentum, si perite seruatur, & aliquis est scindēdi obsonij magister. Adijce si uis cur trans mare possides. Cur plura quā nosti possides. turpiter, aut tam negligens es, ut nō noueris pauculos seruos. Aut tam luxuriosus, ut plures habeas, q̃ quorum noticiæ memoria sufficiat. Adjuuabo postmodum conuitia, & plura mihi q̃ putas obijciam. Nunc hoc respondeo tibi, non tanq̃ sapiens solum, sed ut maliuolentiam tuam pascam. Nec erro, Exigo itaq; a me ut nō optimis par sim, sed ut malis melior. Hoc mihi fatis est, quotidie aliquid ex uitijis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne per ueniam quidem, delinimenta magis q̃ remedia podagræ meæ compono, contentus si rarius accidit, & si minus † uera minatur. Vestris quide pedibus comparatus debilis cursor sum. Hæc pro me non loquor. Ego enim in alto uitiorum omnium sum, sed pro illo, cui aliquid † apti est. Aliter, inquit, loqueris, Aliter uiuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuiq; inimicissima, Platoni obiectum est, Obiectum Epicuro, Obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi uixerunt, sed quemadmodum ipsis uiuendum esset. De uirtute non de me loquor. Et cum uitijis conuitium facio, In primis meis facio, cum potuero, uiuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo ueneno astincta

Afr. irata aut uere.

Afr. acti.

neno astricta deterrebit ab optimis. Nec uirus quidem istud, quo alios spergitis uos necatis, me impediet, quo minus perseuerem laudare uitam, non quam ago, sed quam agendam scio, quo minus uirtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet ut quicquid maliuolentiae inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis uideatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? O uirum acerrimum & contra omnia naturae desideria pugnantem, hoc pauperior est quam ceteros cynicos, quod cum sibi interdixerit habere, interdixit & poscere. Negant satis sapientem egere. Vides enim non uirtutis scientiam, sed aegestatis professus est. Diodorum Epicurum philosophum, qui intra paucos dies, finem uitae suae manu sua imposuit, Negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam praescidit. Alij de mentiam uideri uolunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia Reddidit sibi testimonium praecedens uita laudabilisq; eius aetatis in portu, & ad ancoram uitae actae quies, & dixit quid uos inuidi audistis? quasi uobis quoque faciendum sit. Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi. De alterius uita, de alterius morte disputatis, & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem uiuorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes latratis. Expedit enim uobis neminem uideri bonum, quasi aliena uirtus exprobratio delictorum omnium sit. Inuidi splendida cum sordibus uestris confertis. Nec intelligitis quanto id uestro detrimento audiat. Nam si illi qui uirtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosi sunt, quid uos estis, quibus ipsum nomen uirtutis odio est? Quid mirum cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates euadentia, cum refigere se crucibus conentur, in quas unusquisque uestrum clauos suos ipse adijcit. Ad supplicium tamen acti stipitibus, singuli pendent. Hi qui in seipsos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahantur, at maledicti, in alienam contumeliam uenusti sunt? Crederem uel hoc negare, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerunt. Non praestant philosophi quae loquuntur, multum tamen praestant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam quidem si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? Interim non est, quod contemnas bona uerba, & bonis cogitationibus plena praecordia. Studiorum salutarium, etiam affectuum laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed uires suspice, etiam si decidunt magna conantis, Generosa res est, respicere non ad suas, sed ad naturae suae uires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quam etiam ingenti animo adornatis effici possint. Quis sibi proposuit haec? Ego mortem eodem uultu audiam, quo iubebo & uidebo? Ego laboribus quantuncumque illi erunt parebo, animo fulciens corpus. Ego diuitias & praesentes & absentes aequae contemnā. Nec si alicubi iacebunt tristior, nec si circa me fulgebunt animo ducor. Ego fortunam nec uenientem sentiam, nec recedentem. Ego terras omnes tantumque meas uidebo, meas tantumque omnium. Ego sic uiuam, quasi sciam alijs me natum, & naturae rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donauit omnibus, uni mihi omnes. Quicquid habebo, nec sordide custodiam, nec prodigè spargam. Nihil magis possidere me credam, quam bene donata, non numero, nec pondero beneficia, nec ulla nisi accipientis aestimatione perpendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis caula, omnia conscientiae faciam; populo spectante fieri credam, quicquid me conscio faciam. Edendi erit, bibendiq; finis, desideria naturae restringere, non implere aluum & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam rogor, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam, & praesides deos hos supra me, circa quae me stare, factorum dictorumque censores. Quandoque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exhibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia, nullius per me libertatem diminutam, a nemine meam. Qui hoc facere proponit, uolet, tentabit, ad deos iter faciet. Nec ille etiam si non tenuerit, magnis tamen excidit causis. Vos quidem qui uirtutem cul-

Diodorus
Epicurus phi-
losophus.

Afr. Animo
sior.

torēq; eius odistis, nihil noui facitis. Nam & solem lumina agra formidant, & auersantē diem splendidum Nocturna animalia, quæ ad primū eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abducuntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuitio. Instate, commordete, citius multo frangetis dentes, qui imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues uitam agit? Quare opes cōtēnendas dicit, & habet? uita contemnendā putat, & tamen uiuit? Valitudinem contēnendam, & tamen illam diligentissime tuetur, atq; optimam mauult? Et exilium nomē uanum putat, & ait, quid est enim mali mutare regiones? & tamen senescit in patria? Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat. Tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus uiuit. Ait ista debere contemni, nō ne habeat, sed ne sollicitus habeat. Non abiget illa a se, sed abeuntia securus prosequitur. Diuitias quidem ubi tutius fortuna deponet q̄ ibi, unde sine quærela reddētis receptura est? Marcus Cato cum laudaret Curium & Coruncanū, & saculum illud in quo nec sordidū crimen erat, pauca argenti armilla, Possidebat ipse quadragies sestertiū, minus sine dubio q̄ Crassus, plusq; censorius Cato, maiore spatio si comparentur proauum uicerat q̄ a Crasso uinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. Nec enim se sapiens indignū ullis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult. Non in animum illam gazam, sed in domum recipit. Nec respuit possessas diuitias, sed contemnit. Et maiorem uirtutis suæ materiam subministrari uult. Quid autem dubij est, quin maior materia sapienti uiro sit animum explicandi suum in diuitijs q̄ in paupertate? Cum in hac unum genus uirtuti sit, non inclinari, nec deprimi. In diuitijs & temperantia, & liberalitas & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ, esse tamen se procerum uellet, & exilis corpore ac amisso oculo ualebit, mallet tamen sibi corporis esse robur. Et hæc ita, ut sciat esse aliud in se ualentius, malam ualitudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim etiam si in summā rei parua sunt, ut & subduci sine ruina principalis boni possint, adijciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiā, & ex uirtute nascentē. Sic illum afficiunt diuitiæ & exhilarant, ut nauigantem secundus & ferens uentus, ut dies bonus, & in pruina ac frigore apricus locus. Quis porro sapientium nostrorū dico, quibus unū est bonū uirtus, negat etiam hæc quæ indifferentia uocamus, habere in se aliquid præcū, & alia alijs esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdā multum. Ne erres, itaq; interra potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides? cū eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire quod non habeant eundem locū, mihi diuitiæ si effluerint, nihil auferent, nisi semetipsas. Tu Stupebis, & uideberis tibi sine te relictus, si illæ a te recesserint. Apud me diuitiæ meæ sunt. Apud me diuitiæ aliquem locum habebunt, Apud te summū, Ad postremū, diuitiæ meæ sunt, tu diuitiarū es. Desine ergo philosophis pecuniam interdicare. Nemo sapientem paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes, sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusq; iniuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus, q̄ introitus, quibus nemo ingemiscat nisi malignus. Inquantū uis exaggeras illas, honestæ sunt, in quibus cum multa sint quæ quisq; sua dicere uelit, nihil est quod quisq; suū possit dicere. Ille uero fortunæ benignitatē a se nō submouebit, & patrimonio p honesta quæsito, nec gloriabitur nec erubescet. Habebit tamen etiam quo gloriatur, si aperta domo & admissa in res suas ciuitate poterit dicere, quod quisq; agnouerit, tollat. O magnum uirum optime diuitem, si post hanc uocem tantundem habuerit, ita dico, si tuto & securus scrutationem populo præbuerit. Si nihil quisq; apud illum inuenerit, quo manus iniciat, audacter & propalam erit diues. Sic sapiens nullum denarium intra limen suum admittet male intrātem, Idem magnas opes munus fortunæ fructūq; uirtutis nō repudiabit, nec excludet. Quid em̄ est, quare illis bonum locum inuideat, ueniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. Alterū infruniti animi est, alterum timidi, & pusilli uelut magnum bonum intra sinum continentis, nec, ut dixi, erjcit illas e domo.

Quid enim

Quid em̄ dicet? utrum ne inutiles estis, an ego uti diuitijs nescio? Quemadmodū qui pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen uehiculū mallet, Sic pauper si poterit esse diues uolet, & habebit utiq; opes sed tanq̄ leues & auolaturas, nec ulli alij, nec sibi graues esse patietur. Quid donabit? erexistis aures. Quid expeditis sinum? Donabit aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eliget, ut qui meminerit tam expensorum q̄ acceptorum rationem esse reddendā. Donabit ex recta & probabili causa. Nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, & nihil excidat. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuit, non cāu & impetu spargitur. Hunc pmereor. Illi credo. Huic succurro. Huic misereor. Illum instruo. Dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo quauis desit, quia etiam si dederō, erit defecturum. Quibusdam offeram. Quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens, nunq̄ magis nomina facio, q̄ cum dono. Quid tu, inquis, recepturus donas? immo non perditurus. Eo loco sit donatio, unde repeti nō debeat, reddi possit. Beneficium collocetur quē admodum thesaurus alte obrutus, quem nō eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis uiri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos uocat? hominibus prodesse natura iubet, serui liberine sint hi, ingenui an libertini iustae libertatis, an inter amicos, dare. Quid refert, ubicumq; homo est, ibi beneficio locus. Potest itaq; pecuniam intra limen suum diffundere, & liberalitatē exercere, quā nō quia liberis debetur, sed quia a libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hac apud sapiētem, Nec unq̄ in turpes indignosq; impingitur. Nec unq̄ ita defatigata erit, ut non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiat, quā honeste, fortiter, animose, a studiosis sapientiae dicuntur. Et hoc primū attendite. Aliud est studiosus sapientiae, Aliud iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet, optime loquor, sed adhuc inter mala uolutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas, cum maxime facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo, si processero, quantum proposui, exige, ut dictis facta respondeant. Assecutus uero humani boni summam aliter tecum ager, & dicet, primum non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. Mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed ut tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, Audi quid promittam & quanti quemq̄ aestimem. Diuitias nego bonum esse, nam si essent bonae, bonos facerent. Nunc quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest. Hoc illis nomen nego. Caterum & habendas esse, & utiles, & magna cōmoda uitae conferentes fateor, Quid ergo est? quare illas nō in bonis numerem? Et quid in illis praestem aliud, q̄ uos, quoniam inter utrosq; conuenit habendas? audite. Pone in opulentissima me domo. Pone aurum argentumq; in promiscuo usu sit. Non suspiciam me ob ista, quae etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige. Non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero confideo, qui manum ad stipem porrigunt. Quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, q̄ putentē. Pone in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu, nihilo me feliciore credam, quod mihi molle erit amiculū, quod purpura cōiuijs meis substerneretur. Nihilo miserior ero, si lapsa ceruix mea in manipulo fœni acquiescet, si super circense tormentum per sarcinas ueteris lintei effluens incubabo. Quid ergo est? Malo quid mihi animi sit ostendere, prae-textat⁹ & candidatus, q̄ nudis scapulis. Omnes mihi ex uoto decident. Nouae gratulationes prioribus subtexantur, non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiā temporis, hinc illinc pcutiatur animus, damno, luctu, incursionibus uarijs. Nulla homo hora sine quarela sit, non ideo me dicam inter miserrima miserum. Non ideo aliquem exorabor diem, prouisum est enim a me, ne quis mihi alter dies esset. Quid ergo est? Malo gaudia temperare, quā dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet. Fac me uictore uniuersarū gentiū. Delicatus illē liberi currus triumphante usq; ad Thebas a fortis ortu uehat. Iura, reges penatum petant. Me hominē maxime cogitabo, cum dijs un-

Afr. inter li/
bertas.

Afr. futuras.

diq; consultabo.

diq; consultabo. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus præcipitem mutationem in alienum imponar. Ferculum, exornaturus uictoris superbi ac feri pompam, non humilior sub alieno curru agar, q̃ in meo steteram. Quid ergo est? uincere tamen, q̃ capi malo. Totum fortunæ regnum despiciam, sed ex illo si dabitur electio, meliora sumam. Quicquid ad me uenerit, bonum fiet, sed malo faciliora ac iucundiora ueniant, & minus uexatura tractantē. Non est enim, quod æstimes ullam sine labore uirtutem, Sed quædam uirtutes stimulis, quædam frenis agent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet, animus in ardua impelli. Ita quædam uirtutes in procliu sunt, quædam cliu uum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur obliuctetur, patientia, fortitudo, perseverantia, & quæcunq; alia, duris opposita uirtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æque manifestum est per deuexum ire, liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum ne prolabatur. In illis exhortamur, incitamusq; accerim. Ergo paupertati adhibebimus illas, quæ impugnatae fiunt fortiores, diuitias illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent. Cum hoc ita diuisum sit, malo has in usu mihi esse, quæ exercendæ tranquillius sint, q̃ eas quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo nō ego, inquit, aliter sapiens uiuo q̃ loquor, sed uos aliter audistis. Sonus tantum modo uerborum ad aures uestras peruenit. Quid significet, non quæritis. Quid inter me stultum, & te sapientem interest? Si uterq; habere uolumus plurimum? Diuitiæ apud sapientem uirum in seruitute sunt, apud stultum imperio. Sapiens diuitijs nihil permittit, uobis diuitiæ omnia. Vos tanq̃ aliquis uobis æternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis & hæretis, sapiens tunc paupertatē præcipue meditat, cum in medijs diuitijs constitit. Nunq̃ imperator ita paci credit, ut non se præparet bello, quod etiam si non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanq̃ nec ardere nec ruere possit, insolentes, uos opes tanq̃ periculum omne transcendunt, maioresq; sint, q̃ quibus consumendis satis uirium habeat fortuna, obstupesciunt. Ociosi diuitijs luditis, nec prouidetis illarum periculum, sicut barbari plarumq; inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectent, nec quo illa pertinent genda, quæ ex longinquo instruuntur intelligunt. Idem uobis euenit. Marcetis in uestris rebus, nec cogitatis quot casus undiq; immineant, iamiamq; preciosa spolia latenti Sapiienti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet. Viuit enim præsentibus lætus, futuris securus. Nihil magis Socrates, inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humanam atq; eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opinioniones uestras actum uitæ meæ flectereq; solita conferte undiq; uerba, nō conuiriari uos putabo, sed uagire uelut infantes miserimos. Hæc dicet ille cui sapientia contingit, quem animus uitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adijciat his illa, æstimatio me uestra nō meo nomine, sed uestro mouet. Quia calamitas est odisse, & laceßere uirtutem, bonæ spei euitatio est. Nullam mihi iniuriā facitis sed ne dijs quidem, hi qui aras euertunt, sed malum propositum apparet, malumq; consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic uestras hallucinationes fero, quemadmodū Iuppiter optimus, maximus, inepitias poetarum, quorum alius illi alas imposuit, Alius cornua, Alius adulterum illum induxerit, & abnoctantem, Alius sæuum in deos, Alius iniquum in homines, Alius raptorem ingenuorum, corruptorem, & cognatorum quidem. Alius parricidam, & regni alieni paterniq; expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, q̃ ut pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamq̃ ista me nihil lædant, uestra tamen uos moneo causa, suspicite uirtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnū quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam ut deos, & professores eius ut antistites colite, & quotiens mentio sacrarum literarum interuenerit, fauete linguis. Hoc uerbum non ut plariq; existimant, a fauore trahitur, sed imperatur silentiū ut rite peragi possit sacrum, nulla uoce mala obstrepente. Quod multo magis necessarium est imperari uobis, ut quotiens aliquid ex illo profertur oraculo, intenti & compressa uoce audiatis. Cū sistrum aliquis concutiens ex imperio mentis, cū aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atq; humeros suspensa manu cruentat, cū aliqua genib⁹ repens ululat, laurūq; linteatus senex, & medio lucernā die pferens, cōclamat, iratū aliquem deorum

Fauete lin/
guis.

aliquē deorū cōcurrītis & audītis, & diuinū esse, eum inuicē mutuū alentes stuporē affir-
 matis, ecce Socrates ex illo carcere, quē intrando purgauit, omniq; honestiorē curia red-
 didit, p̄clamat. Quis iste furor? quā ista inimica dīs hominib; natura, infamare uir-
 tutes, & malignis sermonibus sancta uiolare? Si potestis bonos laudate, si minus transi-
 te, quod si uobis exercere tetram istam licētiā placet, alter in alterum incursate. Nam
 cum in cælum insanitis, nō dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego ali-
 quādo Aristophanī materiā iocorum, tota illa comitorū poetarum manus in me ue-
 nenatos sales suos effudit. Illustrata est manus mea, per ea ipsa, per quā petebatur. Pro-
 duci enim illi & tentari expedit. Nec ulli magis intelligit quanta sit, q̄ qui uires eius
 laceffendo senserunt. Duritia silicis nulli magis q̄ ferientibus nota est. Præbeo me non
 aliter q̄ rupes aliqua in uadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt undecumq;
 moti sunt uerberare, nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incursu
 suo consumunt. A silice facite impetum, ferendo uos uincam in ea quā firma & insupe-
 rabilia sunt, quicquid incurrit, malo suo uim suam exercet. Proinde quærite aliquē mol-
 lem cedentemq; materiā, in quam tela uestra figantur. Vobis autem uacat aliena scru-
 tari mala, & sententiās ferre de quoquam? Quare hic philosophus latius habitat?
 Quare hic lautius coenat? papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis ulceribus. Hoc ta-
 le est, quale si quis pulcerrimorum corporum neuos, aut uerrucas derideat, quem uera
 scabies depascitur. Obijce Platoni, quod petierit pecuniā, Aristoteli quod acceperit,
 Democrito, quod neglexerit, Epicuro, quod consumpserit, mihi ipsi † alibi, & se & † pe-
 dium obiectate. O uos usu maxime felices, cum primum uobis imitari uitia nostra cōti-
 gerit, quin potius mala uestra circumspicitis, quā uos ab omni parte confodiunt. Alia
 grassantia extrinsecus. Alia in uisceribus ipsis ardentia. Non eo loco res humanæ sunt,
 etiam si statum uestrum parum nostis, ut uobis tantum ocium supersit, ut in probra me-
 liorum agitare linguam uacet. Hæc uos nō intelligitis, & alienum fortunæ uestre uultū
 geritis. Sic ut plurimi qbus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est,
 nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, uideo quā tempestates, aut immi-
 neant uobis paulo tardius rupturā nymbum suū, aut tam uicinā ut uos ac uestra raptu-
 ræ propius accesserint. Quid porro, nonne hunc quoq; (etiam si parum sentitis) turbo
 quidam animo uestros rotat, & inuoluit fugientes, petentesq; eadem. Et nūc in sublime
 alleuatos, nunc in infima allisos rapit. Cur nobis magno consensu uitia commendant?
 Licet nihil aliud quod sit salutare q̄ tentemus, proderit tamen primo in seipsum secede-
 re. Meliores erimus singuli. Quid quod secedere ad optimos uiros, & aliquod exem-
 plum eligere, ad quod uitam dirigamus licet? admotio nota sit, tunc potest obtinere
 quod semel placuit. Vbi nemo interuenerit, qui iudiciū adhuc imbecillum populo ad-
 iutore detorqueat. Tunc potest æquali uitam, & uno tenore producere, quam proposi-
 tis diuersissimis scindimus. Nam inter cætera mala illud pessimum est, quod uitia ipsa
 mutamus. Sed ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud
 ex alio placet, uexatq; nos. Hoc quoq; quod iudicia nostra nō tantum praua, sed etiam
 leuia sunt, fluctuamus, aliudq; ex alio comprehendimus, petita relinquimus, relicta re-
 petimus, alternā inter cupiditatem nostram, & poenitentia uices sunt. Pendemus enim
 toti ex alienis iudicijs, & id optimū nobis uidetur, quod petitores laudatoresq; multos
 habet, Non id quod laudandum petendumq; est. Nec uiam bonā ac malam per se æsti-
 mamus, sed turbā uestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi, quid agis
 Seneca? deferis partes. Certe Stoici nostri dicunt, Vsq; ad ultimum uitæ finem in actu
 erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre eti-
 am inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis uocationes damus, & quod ait ille
 uir disertissimus, Caniciem galea premimus. Nos sumus, apud quos usq; eo nihil ante
 mortē ociosum est, Vt si res patitur, nō sit ipsa mors ociosa. Quid nobis Epicuri præce-
 pta in ipsis Zenonis principijs loqueris, quin tu bene nauiter si partium piget, transfu-
 gis potius q̄ prodīs? Hæc tibi in præsentia respondebo. Nunquid uis amplius, q̄ ut me
 simile ducibus nostris præstem? Quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxe-
 rint, ibo. Nunc probō tibi nō desciscere me a præceptis Stoicorum. Nam ne ipsi qdem
 a suis

† Afr. aliqui
 Afr. hoc quod.

*

a suis descuerunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primum ut possit aliquis, uel a prima ætate contemplationi uirtutis totum se tradere, rationem uiuendi quærere, atq; exercere secreto. Deinde, ut possit hoc aliquis, emeritis iam stipendijs, profligata ætatis iure optimo facere, & ad alios actus animos referre, uirginum uestalium more, quæ an- nis inter officia diuisis, discunt facere sacra, & cum didicerūt docent. Hæc Stoicis quoq; placere ostendam, non quia legem dixerim mihi, nihil cōtra dictum Zenonis Chrysi- piue committere, sed quia ipsa patitur me ire in illorum sententiam, quam si quis semper unius sequitur, non iniuriæ, sed factionis est. Vtinam quidam iam tentetur omnia, & in- opera confestim ueritas esset, nihilq; ex decretis mutaremus. Nunc ueritatem cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re dissident sectæ Epicureorū & Sto- corum. Sed utraq; ad ociū diuersa uia mittit. Epicurus ait: Non accedet ad. R. P. sapiēs, nisi siquid interuenerit. Zenon ait: Accedet ad. R. P. nisi siquid impedit. Alter ociū ex proposito petit: Alter ex causa. Causa autem late illa patet, si. R. P. corruptior est, q̃ ut adiuuari possit, si occupata est malis. Non nitetur sapiens in superuacū, nec se nihil p futuris impender, si parum habebit authoritatis aut uirum. Nec illum erit admissura. R. P. si ualitudo illum impedit, quomodo nauem cassam non deduceret in mare, quomo- do nomen in militiam non daret debilis, sic aditum quem in habilem sciet, non accedet. Potest ergo & ille cui omnia adhuc in integro sunt, anteq̃ ullas experiatur tēpestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se nouis artibus, & illud beatum ociū exigere, uirtutū cultor, quæ exerceri etiam quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigit, ut pro sit hominibus, si fieri potest multis, si minus paucis, si minus pximis, si minus sibi. Nam cum se utilem cæteris efficit, cōmune agit negocium. Quoniam qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodesse potuisset: Sed si quis bene de se meretur: hoc ipso alijs prodest, quod illis profuturum pa- rat. Duas. R. P. animo complectamur. Alteram magnam, & uere publicam, qua dii atq; homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum sole metimur. Alteram cui nos ascripsit conditio nascendi. Hæc aut Atheniensium erit, aut Carthaginēsiū erit, aut alterius alicuius, quæ nō ad omnes per- tineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore utriq; R. P. dant operam maio- ri minoriq;. Quidam tantū minori, quidam tantum maiori, huic maiori. R. P. & in ocio deseruire possumus, imo uero nescio an in ocio melius, ut quæramus quid sit uirtus una pluresue sint. Natura an ars bonos uiros faciat. Vnū sit hoc, quod maria terrasq;, & ma- ria terris inferta cōplectitur. An multa deus corpora eiusmodi sparserit. Cōtinua sit om- nis & plena materia, & ex qua cūcta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit, deus sedens opus suum spectet, an tractet. Vtrum ne extrinsecus illi circūfusus sit, an toti inditus. Immobiles sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata numerādu. Hæc qui cōtēplatur, qd deo præstat. Ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere sum- mum bonū esse secundum naturam uiuere. Natura ad utrūq; genuit, & cōtemplationi rerum & actioni. Nunc improbemus, quod prius diximus. Quid porro, hoc non erit p- batum, si se unusquisq; consuluerit, quantā cupiditatem habeat: ignota noscendī, quā ad omnes fabulas excitetur. Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ una mercede perpetiuntur, cognoscendī aliquid abditum remotūq;. Hæc res ad spectacula populos contrahit. Hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euolue- re, mores barbararū audire gentium. Curiosum nobis natura ingeniu dedit, & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida & non uno genere formosa solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari uoluisse, non tantū aspici, uide quē nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & conspectū omnium nobis de- dit, nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationē factum, ut ab ortu sydera in occasum labentia prosequi posset, & uultum suū circūferre cum toto corpore sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctē, signa perlucet, nullam non partem sui explicuit. Vt per hæc quæ obtulerat eius ocu- lis, cupiditate

Ast. unde, sed
melius unū.
Ast. aera.

lis, cupiditatem faceret, etiam cæterorū, nec enim omnia, nec tantā uisimus, quanta sunt, sed acies nostra aperit sibi inuestigando uiam, & fundamenta uera iacit. Vt inq̃s̃itio trāſeat ex apertis in obscura, & aliquid ipſo mundo inueniat antiquius, unde iſta ſydera exierint. Quis fuerit uniuerſi ſtatus anteq̃ ſingula in partes deſcenderint: quæ ratio merſa & confuſa diduxerit: Quis loca rebus assignauerit: ſuapte natura grauiā deſcēderint, & uolauerint leuiā, an propter uiſum pondus corporum altior aliqua uis legem ſingulis dixerit, an illud uerum ſit, quod [†] a me probatur, homines diuini ſpiritus eſſe partem, ac ueluti ſcintillas quādam ſacrorum in terras deſiluiffe, atq̃ ex alieno loco exiſſe. Cogitatio noſtra cœli munimenta perrumpit, nec contenta eſt id, quod oſtenditur ſcire. Illud, inq̃t, ſcrutor quod ultra mundū iacet, utrum ne profunda ualſitas ſit. An & hoc ipſum terminis ſuis claudatur, qualis ſit habitus excluſis, informia & confuſa ſunt, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum deſcripta ſint, huic cohæreant mundo, an longe ab hoc ſeceſſerint, & hic in uacuo uoluentur, indiuidua ſint, p̃ quæ ſtruitur omne id quod natum futurumq̃ eſt, an continua eorum materia ſit, & per totū mutabilis. Vtrum contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diuerſa cōſpirent. Ad hæc quærenda natus æſtima, quod nō multū acceperit temporis, etiam ſi illud totum ſibi uendicat, cui licet nihil facilitate eripī, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas ſuas auariſſime ſeruet, & uſq̃ in ultimæ ætatis hūanæ terminos procedat. Nec quicq̃ illi ex eo, quod natura cōſtituit, fortuna concutiat, tamē homo ad immortalū cognitionem nimis mortalis eſt. Ego ſecundū naturā uiuo, ſi totum me illi dedi, ſi illius admirator cultorq̃ ſum. Natura autem utrūq̃ facere me uoluit, & agere, & contemplatiōi uacare. Vtrūq̃ facio, quoniā ne cōtemplatio quidem ſine actione eſt. Sed refert, inq̃uis, an ad hanc uoluptatis cauſa acceſſerit, nihil aliud ex illa petens, q̃ aſſiduam contemplationem, quæ ſine exitu eſt. Eſt em̃ dulcis, & habet illecebras ſuas. Aduerſus hoc tibi reſpondeo, æque refert, quo animo ciuilem agas uitā, an ſemper inquietus ſis: Nec unq̃ ſumas illud tempus, quo ab humanis ad diuina reſpicias, Quomodo res appetere ſine ullo uirtutum amore, & ſine cultu ingenij, ac nudas adere operas, minime probabile eſt. (Miſceri enim inter ſe iſta, & [†] conſiderari debent) ſic imperfectum ac languidum bonum eſt, in ocium ſine actū proiecta uirtus, nunq̃ id quod didicit oſtendens. Quis negat illū debere profectus ſuos in opere tentare: nec tantum quid faciendum ſit cogitare, ſed etiam aliquando manū exercere, & ea quæ meditata ſunt, ad uerū perducere. Quid ſi p̃ ipſum ſapienſem non eſt mora, ſi non actor de eſt, ſed agenda deſunt: Ecquid illi ſecum eſſe p̃mitteres: quo animo ad ocium ſapiens ſecedit: Vt ſciat ſecum quoq̃ ea acturum, per quæ poſteris proſit. Nos certe ſumus, qui dicimus, & Zenonem & Chryſippū maiora egiſſe q̃ ſi duxiſſent exercitus, geſſiſſent honores, leges tuliſſent, quas non uni ciuitati, ſed toti humano generi tulerunt. Quid ergo eſt: quare tale ocium non conuenit bono uiro, per quod futura ſæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, ſed apud omnes omniū gentium homines quicūq̃ erunt: Ad ſummā quæro, an ex præceptis ſuis uixerint Cleantes & Chryſippus & Zenon. Non dubie reſpondebis ſic illos uixiſſe, quemadmodū dixerant eſſe uiuēdum. Atqui nemo illorum. R. P. adminiſtrauit. Non fuit, inq̃uis, aut ea fortuna, aut dignitas ea, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem ſolet, ſed idem nihilominus non ſegnem egere uitam. Inuenerunt quemadmodū plus quies illorū hominibus prodeſſet, q̃ aliorum diſcurſus & ſudor. Ergo nihilominus hi multum egiſſe uiſi ſunt, q̃ uis nihil publice agerēt. Præterea tria genera ſunt uitæ, inter quæ quid ſit optimū quæri ſolet. Vnum uoluptati uacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, quod deſcripta contentione, deſcriptoq̃ odio, quod implacabile eſt, diuerſa ſequentibus indiximus, uideamus an hæc omnia ad idem ſub alio atq̃ alio titulo perueniunt. Nec ille qui uoluptatem probat, ſine contemplatione eſt, nec ille qui ſe contemplationi inſeruit, ſine uoluptate eſt, nec ille cuius uita actionibus deſtinata eſt, ſine contemplatione eſt. Plurimum, inq̃uis, diſcriminis eſt, utrum aliqua res proſcriptum, an proſcripti alterius acceſſio ſit. Sane grande diſcrimen. Tamen alterum ſine altero non eſt. Nec ille ſine actione contemplatur, nec is ſine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male exiſtimare conſenſimus, uoluptatem inertem probat, ſed eam, qua ratione efficit firmam ſibi. Ita & hæc

taſt maxie.

taſt conſeri
opinor legē
dū conſerri

m ipſa uolūta

ipsa uoluntaria facta in actu est. Quid ni in actu est, quando ipse dicat Epicurus aliquando se recessurum a uoluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut uoluptati iminebit poenitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? Quo pertinet hoc dicere, ut appareat contemplatione placere omnibus. Alij petunt illam. Nobis statio est, non portus haec. Adhuc nunc huc, quod e lege Chrysippi uiuere ocioso licet. Non dico ut ocium patiatur, sed ut eligat, negant nostri sapientem ad quamlibet, R. P. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad ocium ueniat, utrum quia, R. P. illi deest, an quia ipse, R. P. si omnibus futura, R. P. est, semper autem deerit fastidiose quaerentibus? Interrogo ad quam, R. P. sapiens accessurus sit. Ad Atheniensem, in qua Socrates damnatur? Aristoteles ne daretur fugit, in qua opprimit inuidia uirtutes? Negabis mihi accessurum in hac, R. P. sapientem. Ad Carthaginensem ergo, R. P. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est? Summa aequi ac boni uilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilitas? & hanc fugiet. Si percensere singula uolueris, nullam inueniero, quae sapientem, aut quam sapiens pati possit. Quod si non inuenis illa, R. P. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse ocium necessarium. Quia quod unum praferri poterat ocio, nusquam est. Siquis dicit optimum esse nauigare, deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subita tempestates sint, quae rectorem in contrarium rapiant, puto hic me uetat nauem soluere, quum laudet nauigationem.

Libri de uita beata finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD SERENVM DE TRANQVIL-
LITATE VITAE LIBER PRIMVS.

LNQ VIRENTI mihi in me quaedam uitia, apparebant Serene in apto posita, quae manu praeciderem quaedam obscuriora & in recessu, quaedam non continua, sed ex interuallis redeuntia, quae uel molestissima dixerim, ut hostes uagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tamquam in bello paratum esse, nec tamquam in pace securum, illud tamen habitum in me maxime deprehendo. Quare enim non uerum ut medico fatear me, nec bona fide liberatum his quae timebam & oderam, nec rursus obnoxium, in statu ut non pessimo, ita maxime querulo & moroso positum. Nec aegroto, nec ualeo. Non est quod dicas, omnium uirtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro etiam quae in specie laborant, dignitatem dico & eloquentiae famam, & quae quid ad alienum suffragium uenit, mora contalescere, & quae ueras uires parant, & quae ad placendum fuco quodam subornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. Sed ego uereor, ne consuetudo quae rebus affert constantiam, hoc ultimum in altum figat. Tam bonorum quam malorum longa conuersatio amorem inducit. Haec animi inter utrumque dubium, nec ad recta fortiter, nec ad praua uergentis infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quam per partes ostendere. Dicam quae accidunt mihi, tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parsimoniae, fateor. Placeat non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata uestis, non ponderibus, aut mille tormentis splendere contentibus expressa, sed domestica & uilis, nec seruata, nec sumenda sollicita. Placet cibus, quem nec parent familiae, nec spectent. Non ante multos paratus dies, nec multorum ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habeat accersiti precio, sed habilibus non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec redditurus quaque interuenerit. Placet minister incultus & rudis uernula, argentum graue rustici patris, sine ullo opere & nomine artificis, & mensa non uarietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota, sed in usum posita, quae nullius conuiuia oculos, nec uoluptatem moretur, nec accendat inuidia. Cum bene ista placuerunt, perstringit animum apparatus alicuius paedagogi, de luxuria praedictorum diligentius, quam iam intra latus uestita & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam quae calcatur precio, & diuitijs per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & assentator comesque patrimoniorum

rimoniorum pereuntium populus. Quid prolucentes ad riuum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia? Quid epulas loquar? scenas, sua dignitate dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ uenientem, multo splendore luxuria & undique circumsonuit. Paulum titubant acies, facilius aduersus illam animū quam oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior. Nec inter illa friuola mea tam altus incedo, tantumque morsus subit, & dubitatio nunquid illa meliora sint, nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet uim praceptorum sequi, & in mediam ire rempublicam. Placet honores fascesque, non scilicet purpura, aut aureis uirgis abductum capeffere, sed ut amicis propinquisue, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior, utiliorque sim, promptius compositus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum, quorum tamen nemo ad Rempublicam accessit, & nemo non omisit, nisi aliquid animam insolitam arietari permisit, nisi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni uita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, haud multum temporis rei non magno aestimandae posuerunt. Ad otium conuertor, & quemadmodum pecoribus fatigatis quoque uelocior demum gradus est, placet intra parietes suos uitam coercere, nemo ullum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus, sibi ipse animus habeat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet. Amem expers publicae priuataeque curae tranquillitas, sed ubi lectio fortior erexit animum, aculeos subdiderunt exempla nobilia, profligare libet in forum, commodari alteri uocem, alteri operam, et si nihil profuturam, tamen conaturam, posse alterius coercere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studiis puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum causa loqui, ceterum uerba rebus permittere, ut qua duxerint, ac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est saeculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posterit taceant? Morti natus es, minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis causa in usum tuum, non in preconium aliquid simplici stilo scribe, minore labore opus est studentibus in diem. Rursus ubi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in uerba est, altiusque ut spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio. Oblitus tamen leuis pressiorisque iudicii sublimis feror, & ore tantummodo, ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas, cum ne paulatim defluam uereor, aut quod est sollicitius, ne semper casuro similis pedeam, & plus fortasse sit, quam quod prouideo. Familiari ter enim domestica aspiciamus, & semper iudicio favor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse, nisi quaedam in se dissimulassent, quae apertis oculis transiissent. Non est enim, quod magis aliena iudices adulatione perire, quam nostra. Quis sibi uerum dicere ausus est? Quis non inter adulantium, blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque siquid habes re medium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam, non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentis scio, ut uera tibi similitudine, id de quo quaeror exprimam, non tempestate uexor, sed nausea. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

falsi Coenis
sua est dignitas.

falsi cum

falsi laudantium.

De stabilitate mundi.

Quaro mehercule iamdudum Serene ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. Nec ullius propius admoneri exemplo, quam eorum, qui ex longa & graui ualitudine expliciti, motiunculis, leuibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum Serene non parum est corpus sanum, sed sanitati parum assueuit. Sic est quidam tremor etiam tranquillae maris, aut lacus qui ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, quae etiam transcurrimus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauis. Sed illud quod ultimum uenit, ut fide tibi habeas, & recta ire uia te credas. Nihil auocatus transuerlis multorum uestigijs passim discurrentium, & quorundam circa ipsam errantium uiam. Quod desideras autem, magnum & summum est, deoque uicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem. Graeci εὐθυμία uocant, de qua Democriti uolumen egregium est. Ego enim tranquillitatem uoco, nec enim immutari & transferre uerba ad illorum formam necesse est. Res ipsa de qua agitur, aliquo signanda nomine

m 2 est, quod

est, quod appellationis græcæ uim debet habere, non faciem. Ergo quarimus quomodo animus semper æqualis, secūdoq; cursu eat, propiciusq; sibi sit, & sua latus aspiciat, & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollēs se unq; nec deprimēs. Id tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in uniuersum quæramus. Sumes tu ex publico remedio quantum uoles. Totum interim uitium in medium protrahēdū est, ex quo cognoscet quisq; partem suam. Si multum, intelliges quāto minus negocij habeas, cum fastidio tui, q̄ hī quos ad professionem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis q̄ uoluntas tenet. Omnes in eadem causa sunt, & hī qui leuitate uexantur, ac tedio, assiduq; mutatiōe propositi, quibus semp magis placet, quod reliquerunt, & illi qui marcent & oscitantur. Adijce illos, qui non aliter q̄ quibus difficilis somnus, uersant se, & hoc atq; illo modo componunt, donec quietem lassitudine inueniant, statū uitæ suæ formando, subinde in eo nouissime manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehēdit. Adijce & illos, qui non inconstantia uitio parum leues sunt, sed inertia. Viuiunt, non quomodo uolunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinde proprietates sunt, sed unus affectus uitij displicere sibi, hoc oritur ab intemperantia animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesq; sunt. Quod necesse est accidere pendentibus, ad uota sua omnia uia pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntq; & ubi sine præmio labor est, torquet illos irritū decus. Nec dolēt se praua frustra uoluissē. Tūc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor. Surripitq; illa iactatio animi, non inuenientis exitum. Quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt. Et cunctatio uitæ, parum se explicantis, & inter destituta uota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, ubi odio infelicitatis operosa ad ocium profugerūt, ad secreta studia, quæ pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendiq; cupidus, & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens. Ideoq; detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se, sibi relictus. Hinc illud est tedium, & displicentia sui, & nusq; residentis animi uolutatio, & ocij sui tristis atq; agra patientia. Vtiq; ubi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit uerecundia, in angusto inclusa cupiditates sine exitu seipsas strangulat. Inde mœror marcorq; & ille fluctus mentis incertæ, quam incohata habent suspensam, deploratam, tristē. Inde ille affectus ocium suum detestantium, quærentiumq; nihil ipsos habere, quod agāt, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia, & omēs destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere. Et ex hac deinde uersatione alienorum processuū, & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de saculo quærens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tedet sui pigetq;. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se, abstrahēdiq; materia est. Grator quibusdam pessimis ingenijs, quæ occupationibus libenter deteruntur, ut ulcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent. Et scædam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat. Non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates uelut mala ulcera erumpunt, uoluptati esse laborem uexationemq;. Sūt enim quædam quæ corpus quoq; nostrum cum quodam dolore delectant, ut uersare se & mutare, nondum fessum latus & alio atq; alio positū uentilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in uarios habitus se ipse componens. Quod priuū ægri est, nihil diu pati, & mutationibus ut remedijs uti, inde peregrinationes suscipiuntur uagæ, & littora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur, semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus, iam delicata fastidio sint, inculta uideantur. Brutios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releuentur. Tarentum petatur, laudatusq; portus, & Hyberna cœli mitioris, & recto uelantis, quæ satis opulenta turbæ est. Jam flectamus cursum ad urbem, nimis diu a plausu & fragore aures uacauerunt. Iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectat culis mutantur, ut ait Lucretius. Hoc se quisq; modo semper fugit. Sed quid pdest, si nō est fugit.

effugit, sequitur seipſe, & urget grauiffimus comes. Oēs itaq; ſcire debemus, nō locorū uirtutē eſſe quo laboramus, ſed noſtrū. Infirmi ſumus ad omne tolerādū, nec laboris patiētes nec uoluptatis, nec noſtræ, nec ullius rei diutius. Hoc quodā egit ad mortē, quod ppoſita ſape mutando, in eadem reuoluebantur, & non relinquerant nouitati locum. Faſtidiō illis eſſe cōpēit uita & ipſe mundus, & ſubit illud rabidarū delitiarū, quouſq; eadem?

De exercitatione animi.

ADuerſus hoc tedium quo auxilio putem utendum, quæris. Optimū erat (ut ait Athenodorus) actione rerū & reipublicæ tractatione, & officijs ciuilib⁹ ſe detinere. Nam ut quidam ſole aut exercitatione & cura corporis educunt, Athletiq; utiliſſimū eſt, lacertos ſuos, roburq; cui ſe uendicauerunt, maiore temporis parte nutrire. Ita nobis animū ad rerum ciuiliū tutamen parantibus, in opere eſſe longe pulcherrimum eſt. Nam cum utilem ſe efficere ciuib⁹ mortalib⁹q; propoſitum habeat, ſimul & exercetur & proficit, qui in medijs ſe officijs poſuit, cōmunia priuataq; p facultate adminiſtrans. Sed quia in hac, inquis, tam inſana hominū ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta ſimplicitas eſt, & plus futurū ſemper eſt quod obſtet, q̃ quod ſuccedat, a foro quidem & publico recedendum eſt. Sed habet, ubi ſe etiam in priuato lare explicet magnus animus. Nec ut leonum animaliq; impetus, cauēis coercetur, ſic hominū quorum maxime in ſeductu actiones ſunt, ita tamen delituerit, ut ubiq; ocium ſuum abſconderit, prodeſſe uelit ſingulis & uniuerſis; ingenio, uoce, conſilio. Nec enim iſ ſolus Reipu. prodeſt, qui candidatos extrahit, & tuetur, reos, & de pace belloq; cenſet. Sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorū præceptorum inopia, uirtute inſtruat inimicos, qui ad pecuniam luxuriāq; curſu ruentes p̃ ſat ac retrahit, etſi nihil aliud certe moratur, in priuato publicum negocium agit. An ille plus præſtat, qui inter peregrinos, aut ciues, aut urbanos, prætor adeuntibus aſſeſſoribus uerba pronunciat, q̃ quid ſit iuſticia, quid pietas, quid ſapientia, quid fortitudo, qd mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum hominū ſit bona conſcientia. Ergo ſi tempus in ſtudia conſeras, quod ſubduxeris officijs, non deſerueris, nec munus detractaueris. Neq; em ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & cornu dextrum leuiq; deſedit, ſed qui portas tuetur, & ſtatione minus periculosa, non ocioſa tamen fungitur, uigiliāq; ſeruat, & armamentario præeſt. Quæ miniſteria q̃uis incruenta ſint, in numerum ſtipendi orum ueniunt. Si te ad ſtudia reuocaueris, omne uita faſtigium effugeris, nec noctem ſi eri optabis tedio lucis, nec tibi grauis eris, nec alijs ſuperuacuos, multos in amicitiam attrahes, affluetq; ad te optimus quiſq;. Nūq; enim q̃uis obſcura uirtus latet, ſed mittit ſui ſigna. Quiſq; dignus fuerit, ueſtigijs illam colliget. Nam ſi omnē conuerſationē tollimus, & generi humano renunciamus, uiuimusq; in nos tantum conuerſi, ſequitur hæc ſolitudinem omni ſtudio carentem inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubuertere, & mare ſubmouere, & aquas cōtra difficultates locorum educere, & male diſpenſare tempus, quod nobis natura conſumendum dedit, alijs parce illo utimur, alijs prodige, alijs ſic impendimus, ut poſſimus rationem reddere, alijs ut nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius eſt, q̃ grandis natus ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu uixiſſet præter ætatem. Mihi chariſſime Serene nimis uidetur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis cito refuſiſſe. Nec ego negauerim aliquando cedendum, ſed ſenſim relato gradu, & ſaluis ſignis, ſalua militari dignitate. Sæctiores tutioresq; ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis ueniunt. Hoc puto uirtuti faciendum, ſtudioſoq; uirtutis, ſi præualebit fortuna, & præidet agendi facultatem, non ſtatim auerſus inermisq; fugiat, latebras quærens, quaſi nullus locus ſit, quo nō poſſit fortuna perſequi. Sed parcius ſe inſerat officijs, & cum delectu inueniat aliquid, in quo utilis ciuitati ſit. Militare non licet, honores ſpectet, priuato uiuendum eſt, ſit orator, ſilentium indiſtum eſt, tacita aduocatio ciues iuuat, periculolum etiam ingreſſu forum eſt. In domibus, ſpectaculis, in conuiuijs bonum contubernalem, amicum fidelem, temperatam conuiuiā agit, officia ſi ciuis amiſerit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non unius urbis mœnibus cluſimus, ſed in totius orbis cōmercium emiſimus. Patriamq; nobis mundum profeſſi ſumus, ut liceret latiore uirtuti campum dare. Præcluſum tibi tri-

bunal est, & rostris prohiberis, aut comitijs. Respice post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorum. Nunquid tibi ita magna pars obstruetur, ut non maior relinquatur. Sed uide ne totum istud uitium tuum sit. Non uis enim nisi consul, aut praetor, aut ceryx, aut fasces administrare Rempu. Quod si militare nolis, nisi imperator aut tribunus, etiam si alij primam frontem tenebunt, te fors inter precarios posuit. Inde uoce, adhortatione, exemplo, animo milita, precisis quoque manibus, ille in praelio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tamen & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si a primatu Reipublicae, parte fortuna submouerit. Stes tamen, clamore uiues, si quis fauces oppressisset, stes tamen, & silentio uiues. Nunquid inutilis est opa ciuis boni. Auditus eius uisusque, uultu, nutu, obstinatione tacita, incessusque ipso prodest. Ut salutaria quae circa gustum, tactumque odore proficiunt, ita uirtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue patiat & sentitur suo iure, siue precarios habet excessus, cogiturque uela contrahere, siue ociosa, mutaque est & angusto circumscripta, siue ad aperta, in quocumque habitu est, prodest. Quid tu parum utile putas exemplum bene quiescentis? Longe itaque optimum miscere ocium rebus, quotiens actiuosa uita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquid enim usque eo interclusa sunt omnia, ut nulli actioni locus honestae sit. Numquid potes inuenire urbem miseriorem, quam Atheniensium fuit, cum illam triginta tyranni diuellerent: mille trecentos ciues, optimum quemque occiderant. Nec finem ideo faciebant, sed irritabat se ipsam saeuitia. In ciuitate erat ariopagos religiosissimum iudicium. In qua senatus, populusque senatui similis cohibat. Quotidie carnificum triste collegium, & infelix curia tyrannis angusta, poterat ne illa ciuitas conuiuiscere, in qua tot tyranni, quot satellites erant. Ne spes quidem ulla recipienda libertatis animis poterat offerri. Nec ulli remedio locus apparebat, contra tantam uim malorum. Unde enim miserae ciuitati tot armodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperantes de Republica exhortabatur, & diuitibus opes suas moerentibus exprobrabat, seruam periculosa auaritia poenitentiam, & imitari uolentibus magnam circumserebat exemplar, cum intra triginta dies nos liber incederet. Hunc tamen Athenae ipse in carcere occiderunt. Et qui tuto insultauerat agmini tyrannorum, ciuis libertatem libertas non tulit, ut scias & in afflictis Republica esse occasionem sapienti uiro ad se proferendum, & in florenti ac beata, pecuniam, inuideam, mille alia uitia inermia regnare. Vt cumque ergo se Respublica dabit, ut cumque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus. Vtque mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Immo ille uir fuerit, qui periculis undique imminetibus armis & catenis circum frementibus non alliserit uirtutem, nec absconderit. Non enim debet seruare se, nec obruere, ut opinor. Curius Dentatus aiebat, malle esse se mortuum, quam uiuere. Vltimum malorum est, ex uirorum numero non exire antequam moriaris, sed faciendum erit, si in Reipublica tempus minus tractabile incideris, ut plus ocio ac literis uedices, nec aliter quam periculosa nauigatione submersus portum petas. Nec expectes donec res te dimittant, sed ab ipsis teipse disiungas.

Inspicere autem debemus primum nosmetipsos, deinde quae aggredimur negotia, deinde eos quorum causa, aut cum quibus. Ante omnia necesse est seipsum aestimare. Quia fere plus nobis uidemur posse quam possimus, alius eloquentiae fiducia proflabitur, alius patrimonio suo plus imperauit quam ferre possit, alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est uerecundia rebus ciuilibus, quae primam frontem desiderant, quorum contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in potestate, & illos ad temeraria uerba quaelibet indignatio effert. Quidam urbanitatem nesciunt continere, nec periculosus abstinet a salibus. Omnibus his utilior negotio quies est. Ferox impatiensque natura irritamenta nocitura libertati euitet.

Aestimanda sunt deinde ipsa quae aggredimur, & uires nostrae cum rebus quas tentaturi sumus comparanda. Debet enim semper plus esse uirum in actore, quam in pondere. Necesse est ut opprimant onera, quae ferente maiora sunt. Quaedam praeterea non tam magna sunt negotia quam fecunda, multumque negotiorum ferunt, & haec fugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eo, unde liber regressus non sit. His ad mouenda manus est, quorum finem, aut facere, aut

cere, aut certe sperare possis. Relinquenda quæ latius actu procedunt, nec ubi propofu-
eris desinunt.

Hominum nãq; delectus habendus est, an digni sint, quibus partē uitæ nostræ im-
pendamus: an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam ultro offi-
cia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidam se iturum,
ad eum, qui sibi nil p hoc debitus sit. Puto intelligis multo minus ad eos itu-
rum, qui cum amicorum officijs paria in mensa faciunt, qui fercula pro congiarijs nume-
rant, quasi in alienum honorem intemperates sint, deinde illi sint testes spectatoresq; nō
delectabit in popina secreta. Considerandum est, utrum natura tua agendis rebus, an
ocio, studio, contemplationiq; aptior sit, & eo inclinandum, quo te uis ingenij refert. So-
crates Ephorum iniecta manu, a foro subduxit, utiliore componendis monumentis hi-
storiarum ratus. Male enim respondet, coacta ingenia, reluctante natura irritus labor est.

De his quæ animū delectant, & de cōmodis amicitia, & quod
amicus cupiditate uacuis eligatur.

Nihil tamen æque oblectauerit animū, quā amicitia fidelis. Quantum bonū est,
ubi sunt preparata pectora, in quæ tuto secretum omne descendat, quorū con-
scientiam minus q̃ tuam timeas, quorum sermo sollicitudinem leniat, senten-
tia cōsiliū expediat, hilaritas tristitiā dissipet, cōspectus ipse delectet. Quos
scilicet uacuos quantum fieri poterit a cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim uicia, & in
proximū quēq; transiliunt, & contactu nocent. Itaq; ut quod in pestilentia curandū est,
ne corruptis iam corporibus & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahem⁹,
afflatusq; ipso in proximo laborabimus. Ita in amicorum legendis ingenijs dabimus ope-
ram, ut q̃ minime inquinatos assumamus. Initium morbi est, agris sana miscere, nec hoc
præceperim tibi ut neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. Vbi enim istud inue-
nies, quod tot sæculis quarimus? Pro optimo est minime malus, uix tibi esset facultas dei-
lectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus puentū boi-
nos quæreres, aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosq; dignos tulit, q̃ Ca-
tonis sæculo nascerent. Sicut multos peiores, q̃ unq; alias maiorūq; molitores scelerū.
Vtraq; enim turba opus erat, ut Cato posset intelligi, habere debuit & bonos, quibus se
approbaret, & malos in quibus uim suam experiret, nunc uero in tanta bonorū ægestate
minus fastidiosa fiat electio. Præcipue tamē uiuentur tristes, & omnia deplorantes, qbus
nulla non causa in querelas placet. Conster illi licet fides & beneficentia, tranquillitati ta-
men inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

De mutatione animi.

Transseamus ad patrimonia, maximam humanarū erumnarū materiam. Nam
si omnia alia quibus angimur compares, mortes, agrotationes, metus, desyde-
ria, dolorum laborumq; patientiam, cum is quæ nobis mala pecunia nostra ex-
hibet, hæc pars multum pragrauabit. Itaq; cogitandum est, quanto leuior do-
lor sit non habere q̃ perdere. Et intelligamus paupertatem eo minorum tormentorum,
quo minorū damnorū esse materiā. Erras enim si putas animosius detrimēta diuites feri-
re. Maximis minimisq; corporibus par est dolor uulneris. Bion eleganter ait, Nō minus
molestum esse caluis q̃ comatis pilos uelli. Idem scias licet, de pauperibus, locupletibus
q̃ par illis esse tormentū. Vtriq; enim pecunia sua adhæsit, nec sine sensu auelli pōt. To-
lerabilius autem est, ut dixi, faciliusq; non acquirere, q̃ amittere. Ideoq; lætiores uidebis
quos nunq; fortuna respexit, q̃ quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, uir ingētis animi, &
effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, ægestatem uocas? quod
uoles ignominiosum securitati nomen impone. Putabo hunc non esse felicem, si quem
mihī alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, cir-
cumscriptores, latrones, plagiarios, unum esse, cui noceri non possit. Siquis de felicitate
Diogenis dubitat, potest ipse dubitare & de deorum immortalium statu, an parum
beate degant, quod illis non prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura preciosa, nec
grande in foro scœnus. Non pudet, quisquis diuitias stupes. Respicē agedum muti-
dum, Nudos uidebis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas? an

Dīs immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum uocas, quem non puduit locupletiores esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum uelut imperatori exercitus, referebatur. Cui iam dudum diuitiæ esse debuerant, duo uicarij, & cella laxior. At Diogeni seruus unicus fugit, nec eum reducere cum monstraretur, tanti putauit. Turpe est, inquit, Mathen sine Diogene posse uiuere, Diogenem sine Mathen non posse. Videtur mihi dixisse, Age tuum negocium fortuna nihil apud Diogenem iam tui est, fugit mihi seruus, immo liber abiit. Familia uestiarij petit uictumq;. Tot uentres audissimorum animalium tuendi sunt. Emēda uestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumq; ministerijs utendum. Quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, nisi quod facillime negat sibi, sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustāda certe sunt patrimonija, ut minus ad iniurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora imbecilla, quæ in arma sua contrahi possunt, q̃ quæ sup̃funduntur, & undiq; magnitudo sua uulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul a paupertate discedit.

De uana gloria remouenda.

PLacebit autem nobis mensura, si prius parsimonia placuerit, sine qua nec ullæ opes sufficiunt, nec ullæ nō satis patent, præsertim cum in uicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus a nobis remouere pompam, & usu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libidoq; qua necesse est effluat. Discamus mēbris nostris inuitis cultum uictumq; non ad noua exempla componere, sed ut maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aspicere, frugalitatem colere. Etiam si hos pudebit desyderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere, spes effrenatas, & animū in futura eminentem uelut sub uinculis habere discendum est. Id agere, ut diuitias a nobis potius q̃ a fortuna petamus. Non potest inquam tāta uarietas & iniquitas casuum ita depelli, ut nō multum procellarum irruat. Magna armamenta uel a pandentibus, cogendæ in artū res sunt, uel tela in uanum cadant. Ideoq; exilia interdum calamitatēq; in remedium cessare, & leuioribus incōmodis grauiora sanata sunt, ubi parum audit præcepta animus, nec curari mollius potest. Quid ni, durius enim cōsultitur, & si paupertas & ignominiosa rerum euersio adhibetur, malo malū opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse sine populo, & seruis paucioribus seruire, & uestes parare, in quod inuentæ sunt. Habitare cōtractius, non in cursu tantum circiq; certamine, sed in spacijs uitæ interius flectendum est. Studiorum quoq;, quæ liberalissima impensa est, tādū rationem habet, q̃ diū modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus uix tota uita sua indices perlegit? Onerat discitem turba, non instruit. Multoq; satius est paucis te auctoribus tradere, q̃ errare per multos. Quadraginta milia librorum Alexandria arserunt, pulcherrimum regiæ opulentia monimentū. Alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegātiæ regum curaq; egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegātia illud, aut cura, sed studiosa luxuria, immo ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant, sicut plarīsq; ignaris etiam seruilium literarum libri, non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaq; librorum quantum satis sit, nihil in apparatus. Honestius, inquis, hos impēse q̃ in Corinthia pictas tabulas effuderint. Vitiosum est ubiq; quod nimium est. Quid habes, cur ignoscas homini, & armariū cedro, atq; ebori captanti, corpora conquiriti, aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot milia librorum oscitanti? cui uoluminum suorum frontes maxime placent, tituliq; Apud desidiosissimos ergo uidebis quicquid orationum historiarumq; est, & tectotenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas & bibliotheca quoq;, ut necessarium domus ornamentū expolitur. Ignoscerem plane, si studiorum nimia cupidine oriretur. Nunc ista exquisita cum imaginibus suis descripta, & sacrorum opera ingeniorum in speciem & cultum parietum comparantur.

De aduersitate ferenda.

AT in aliquod genus uitæ difficile incidisti, & tibi ignoranti uel publica fortuna uel pri-

tuna, uel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec erumpere. Cogita com-
peditos, primo ægre ferre onera & impedimenta crurium, deinde ubi non indignari il-
la, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in
quolibet genere uitæ oblectamenta, & remissiones, & uoluptatem, si uolueris malam pu-
tare uitam potius q̃ inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, q̃
cum sciret quibus erumnis nasceremur, calamitatum mollimētum cōsuetudine inuenit,
cito in familiaritate grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarū eandē uim
assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cū fortuna copulati sumus. Aliorum au-
rea cathena est, aliorum laxa, aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia
uniuersos circūdedit, alligatiq; sunt etiam qui alligauerunt. nisi tu forte leuiorē in sinistra
cathena putas, alium honores, alium opes uinciunt. Quosdā nobilitas, quosdā humilitas
premit, quibusdā aliena supra caput imperia sunt, quibusdā sua, quosdam ex illis uno lo-
co tenent sacerdotia. Omnis uita seruitium est. Assuescendū itaq; cōditioni suæ, & q̃ mi-
nimū de illa querendū, & quicquid habet circa se cōmodi, apprehendendū est. Nihil tā
acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exigua saepe area in multos
uirs describentis arte patuere, & q̃uis angustū pedem dispositio fecit † habitaculū. Ad-
hibe rationē difficultatibus, possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauiā † rite ferē-
tes minus premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquū mittendæ, sed in uici-
num illis egredi p̃mittamus, quoniā includi ex toto nō patiunt. Relictis his quæ aut non
possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speiq; nostræ alludētia sequamur. Sed
sciamus omnia æque leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter ua-
na. Nec inuideamus altius stantibus. Quæ excelsa uidebantur, prærupta sunt. Illi rursus
quos fors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt, superbiā detrahendo rebus p̃ se super-
bis, & fortunā suā q̃ maxime potuerunt in planū deferendo. Multi quidē sunt, qbus ne-
cessario haerendū sit in fastigio suo, ex quo nō possunt, nisi cadendo descēdere. Sed hoc
ipsam testentur maximū onus suū esse, quod alijs graues esse cogant, nec subleuatos se,
sed suffixos, iusticia, mansuetudine humana, large, & benigna manu præparēt, multa ad
secundos casus præsidia, quorum spe securius pendeant. Nihil tam æque nos ab his ani-
mi fluctibus uendicauerit, q̃ semper aliquem incrementis terminū figere, nec fortunæ
arbitriū definendi dare, sed seipsos quidē ultro citra exēpla hortent consistere. Sic & ali-
quæ cupiditates animū acuent, & finita nō in immensum incertumq; producent.

† aīr habita-
bilem.
† aīr scire

AD † imperitos & mediocres & male sanos hic meus sermo pertinet, nō ad sapi-
entē. Huic nō timide, nec pedetentim ambulandū est. Tanta em̃ fiducia sui est
ut obuiam fortunæ iræ nō dubitet, nec unq; loco ulli cessurus sit, nec habet ubi
illam timeat. Quia nō mancipia tantū possessionesq; & dignitatem, sed corpus
quoq; suū & oculos, & quicquid est chariorē uitam facturū, seq; ipsum inter precaria nu-
merat. Viuitq; ut cōmodatus sibi & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est
uilis sibi, quia scit se suū nō esse, sed omnia tam diligenter faciet, tā circūspecte, q̃ religio-
sus homo sanctusq; solet intueri fidei cōmissa. Quandocūq; autē reddere iubebitur, non
queretur cū fortuna, sed dicet, gratias ago pro eo, quod possedi, habuiq;. Magna quidē
res tua mercede colui, sed quia imperas illa do, cado gratus libensq;. Siquid habere me
tu uolueris, etiā nunc seruabo, si aliud placet, ego uero faciam. Signatūq; argentū, domū,
familiamq; meā reddo, restituo. Si appellauerit natura, quæ prior nobis credidit, & huic
dicemus, Recipe animo meliore q̃ dedisti, nō tergiueris nec refugio, paratum habes a
uolente, quod nō sentienti dedisti. Aufer, reuertī unde ueneris, quid graue est? Male ui-
uet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaq; primū rei preciū detrahendū est, & spiritus in-
ter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicerō) inuisos habemus, si omnimodo uitam
impetrare cupiunt, fauimus si cōtemptū eius præ se ferunt. Idē euenire nob̃ scias. Sæ-
pe enim causa moriendi est timide mori, fortuna illa quæ ludos sibi faciat, quo, inquit, te
reseruem malum & trepidum animal; eo magis conuulneraberis & cōfodieris, quia ne-
scis præbere iugulum. Viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum nō subducta cer-
uice, nec manibus oppositis, sed animose recipis. Qui mortē timebit, nihil unq; pro ho-
mine uiuō faciet. At qui scit hoc sibi cū cōciperetur statim conditū, uiuet ad formulam,
& simul

† aīr imper-
itus.

& simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eueniunt subitū sit. Quicquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet, qui ad præparatos expectantesque nihil afferunt noui, securis & beata tantum spectantibus graues eueniunt. Morbus & captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam inquam tumultuosum me contubernium natura duxisset. Toties in uicina mea cōclamatum est, totiens prope limen immaturas exequias fax cereusque pressit. Sæpe altius ruentis ædificij fragor sonuit. Multos ex his, quorum forum, curia, sermo mecum contraxerat, nox abstulit, & ad sodalitium manus copulatas intercidit. Miror aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerint. Magna pars hominum est, quæ nauigatura de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re, mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque uehementior ingenijs, quotiens inimicas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum fortiora, & hoc ait, Cuius potest accidere quod cuique potest. Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala quorum ingens quotidie copia est, sic aspexerit, tantum illis liberum & ad se iter sit, multo ante se armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur. Non putauit hoc futurum, nunquam hoc euenturum credidissim. Quare autem non? quæ sunt diuitiæ quas non ægestas, & fames, & medicitas a tergo sequatur? quæ dignitas, cuius non protexam & augurale, & lora patricia, & sordes comitentur, & exportatio, nota & mille macula, & extrema contentio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina? & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter solum, & aulam ingenuam. Scito ergo omnem conditionem uersabilem esse, & quicquid in ullum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es, nunquid ditior Pompeio? cui cum Granius uetus cognatus, hospes nouus aperuisset, Cæsaris domum ut suam clauderet, defuit panis & aqua, cum tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia, fame ac siti periit. In palatio cognata, dum illi hæres publicum funus esurienti locat, honoribus summis functus est, nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam uniuersis, quam Seianus, quo die illum senatus deduxerat, populus in frustra diuisit, in quem quicquid congeri poterat, Di hominesque contulerant, & ex eo nihil superfluit, quod carnifex traheret. Rex es, non ad Cræsum te mittam, qui in rogam suum descendit iussus, & extinguere uidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suæ superstes, non ad Iugurtham, quæ populus Romanus intra annum quem timuerat, spectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mitridatem inter Gaias custodias uidimus. Alter in exilium missus est, Alter ut meliore fide uteretur optabat. In tanta rerum sursum ac deorsum euntium uersatione, si non quicquid fieri potest, pro futuro habes, das in te uires rebus aduersis, quas infregit, quisquis prior uidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis ex superuacuo laboremus. Idem, ne quæ aut non possumus consequi, concupiscamus. Aut adepti cupiditatum uanitatem nostrarum sero post multum pudore intelligamus. Id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

De uagationibus contra propositum.

Circumcidenda est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negocijs offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum & si aliquem exeuntem de domo interrogaueris, quo tu? quid cogitas? Respondebit tibi, Non mehercule scio, sed aliquos uidebo aliquid agere. Sine proposito uagantur querentes negocia, nec quæ destinauerunt agere, sed in quæ incurrunt. Inconsultus illis uanuscumque cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem uitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium curretium misereberis, usque eo impellunt obuios, & se aliosque precipitant. Cum interim concurrunt, aut salutaturi aliquem non refalutaturum, aut funus ignoti hominis persecuturi, aut iudicium saepe litigantis, aut ad sponsalia saepe nubentis, & lecticam affectati, quibusdam locis & in se contulerint. Deinde domum cum superuacua redeunt lassitudine, iurant nescisse se ipsos, quare exierint, sed ubi fuerint. Postero die erraturi per eadem illa uestigia. Omnis itaque labor alius

falsi quoque
timuerat.
falsi mitte
retur.

labor aliquo referatur, aliquo respiciat, non industria inquietos, sed infanos falsa rerum imagines agitant. Nam ne illi quidē sine aliqua spe mouent, proritat illos alicuius rei species, cuius uanitate capta mens non coarguit. Eodem modo unūquemq; ex his q ad agendum turbam exeunt, inanes & leues etiam causæ per urbem circūducunt, nihilq; habentem in quo labor & lux orta expellit, & cum multorū frustra liminibus illisus nomenclator perlalutauit, a multis exclusus, neminē ex omnibus difficilius domi q̄ se cōuenit. Ex hoc malo dependet illud † temerariū uitium, auscultatio, & publicorū secretorūq; inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum ita cōpisse. Qui tranquille uolet uiuere, nec priuatim agat, nec multa, nec publice, ad superuacua se ferat. Nam si necessaria sunt & priuatim & publice, non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt. Vbi uero nullum officium solenne nos citat, inhibendæ actiones sunt.

† alr teterrimum.

De uarietate fortunæ.

Nam qui multa agit, sape fortunæ potestatem sui facit, q̄ tutissimū est raro experiri. Caterum semp de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Na uigabo, nisi siquid inciderit, & prator fiam, nisi siquid obstiterit, & negotiatio mihi respondebit, nisi siquid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. Non illum casibus hominū excepimus, sed errorib⁹. Nec illi omnia ut uoluit cedunt, sed ut cogitauit. In primis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non utiq; promiseris.

De minatione mortis.

Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus, transeamus in ea, in quæ nos casus deduxerit, nec mutatiōes, aut cōsilia, aut status pertimescamus, dūmodo nos leuitas inimicissimum quieti uitium non excipiat. Nā & pertinacia necesse est, anxia & misera sit, cui fortuna sape aliquid extorquet, & leuitas multo grauior, nusq; se continens. Vtrumq; infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtiq; animus ab omnibus externis in se reuocandus est, sibi cōfidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantum potest ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nunciato naufragio, Zeno noster cum omnia sua audiret submersa. Iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari.

Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem † & sepulturam. Habes, inquit, cur tibi placeas, hemina sanguinis in tua potestate est, nā quod ad sepulturam pertinet. O te ineptum, si putas mea interesse supra terram, aut infra putrescam. Canius Iulius uir in primis magn⁹, cuius admiratio, ni ne hoc quidem obstat, quod nostro saculo natus est, cū Caio diu altercatus, postq̄ ab eunti falleris ille dixit, Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi. Gratias, inqt, ago optime princeps. Quid senserit dubito. Multa enim occurrunt mihi. Cōtumeliosus esse uoluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat. An exprobrauit illi quotidianā dementiam? Agebat enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanq; libertatem libenter accepit? Quicquid est, magno animo respondit. Dicit aliquis, Potuit post hæc Canius uiuere. Nō timuit hoc Canius. Nota erat Cani in talibus imperijs fides. Credis ne illum decem medios usq; ad supplicium dies sine ulla sollicitudine exegisse? uerissimile non est, quæ uir ille dixerit, quæ fecerit, q̄ in tranquillo fuerit, ludebat laterunculis, cum Centurio agmen periturum trahens, & illū quoq; citari iuberet. Vocatus numerauit calculos, & sodali suo uide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te uicisse. Tum annuens Centurioni testis, inquit, eris, uno me antecedere Lulisse. Tu Canium illa tabula putas? illusit, tristes erant amici talem amissuri uirum. Quid moesti, inquit, estis uos? Queritis an immortales animæ sint. Ego iam sciam, nec desijt in ipso ueritatem sine fine scrutari, & ex morte sua quæstionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus, iam procul erat tumulus, in quo Casari deo nostro fiebat quotidianum sacrum, inquit, Quid Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obseruare, inquit, Canius proposui, illo uelocissimo momento, an sensurus sit animus exire

† alr infestam.

Canis Iulius

Ludebat laterunculis.

exire se: promisitq; siquid explorasset circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas, Ecce animus aternitate dignus qui fatum suum in argumentum ueri uocat, qui in ultimo illo gradu positus, exeuntem animam percunctatur. Nec usq; ad mortem, sed etiam aliquid in ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus, sed non raptim relinquetur magnus uir, & cum cura dicendus. Dabimus te in omnem memoriam clarissimum caput Caianae cladis magna portio.

Sed nihil prodest priuatae tristitiae causas abieciisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & circumcurrit tot scelerum infeliciu turba, cum cogitaueris, quod sit rara felicitas; quod ignota innocentia, & uix unquam est, nisi cum expedit fides, sed libidinis lucra damnaque pariter inuisa, & ambitio usque eo iam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & uelut euersis uirtutibus quas non sperare licet, non habere prodest, tenebrae oriuntur. In hoc itaque flecendi sumus ut omnia uulgi uitia non inuisa nobis, sed ridicula uideantur. Et Democritum potius imitemur quam Heraclitum. Hic enim quotiens in publicum processerat, flebat, ille ridebat. Huic omnia quae agimus miseriae, illi ineptiae uidebantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. Humanius est deridere uitam, quam deplorare. Adhuc, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud, quam qui luget. Ille & spei bonae aliquid relinquit, hic autem stulte deflet, quae corrigi posse desperat, & uniuersa contempletus, maioris animi est, qui risum non tenet, quam qui lachrymas, quando leuissimum affectum animi mouet. Et nihil magnum, nihil seuerum, ne miserum quidem ex tanto apparatu putat. Singula propter quae latet ac tristes sumus sibi quisque proponat, & sciat uerum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negocia similia nuptiis esse, nec uitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quam conceptus inchoatos. Sed satius est publicos mores & humana uitia placide accipere, nec in risum, nec in lachrymas excidere. Nam alienis malis torqueri aeterna miseria est. Alienis delectari malis, uoluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas flere, quia aliquis filium suum efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, ut dolori tantum des, quantum poscit, non quantum consuetudo. Plurimum enim lachrymas fundunt, ut ostendant, & totiens siccos oculos habent, quotiens spectator defuit, turpe iudicantes non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in simulatione etiam simplicissima dolor eueniat. Sequitur pars quae solet non immerito contristari, & in sollicitudinem deduci, ubi dolorum exitus mali sunt, ubi Socrates cogitur in carcere mori. Rutilius in exilio uiuere. Pompeius & Cicero clientibus suis praebere ceruicem. Cato ille uirtutum uiua imago incubens gladio, simul de se ac de republica palam facere. Neesse est quaeri tam iniqua praemia fortunam persolvere. Et quid sibi quisque nunc speret, cum uideat pessima optimos pati: Quid ergo est, uide quomodo, quisque illorum tulerit, & si fortes fuerunt ipsorum animos desiderio, si muliebriter & ignaue perire, nihil perijt. Aut digni sunt, quorum desiderio uirtus tibi placeat. Aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quam si maximi uiri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus totiens dignum laudibus, & dicamus, Tanto fortior, tanto felicior, hominis effugisti casus, liuorem, morbum, existi ex custodia, non tu dignus mala fortuna Dijs uisus es. Indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducere tibus uero se, & in ipsa morte ad uitam respectantibus, manus iniiciendae sunt. Neminem flebo latum, neminem flentem. Ille lachrymas meas ipse absterlit, hic suis lachrymis efficit, ne ullis dignus sit. Ego Herculem fleam, quod uiuus uritur, aut Regulum, quod tot clauis configitur, aut Catonem, quod uulnera sua fortiter tulerit. Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo aeterni fierent, ad immortalitatem moriendo uenerunt. Est & illa sollicitudinum non mediocris materia, si te anxie componas, nec ullis simpliciter ostendas, qualis multorum uita est ficta, ostentationi parata. Torquet enim assidua observatio sui, & deprehendi aliter quam solet metuit. Nec unquam cura soluimur, ubi totiens nos aestimari putamus, quotiens aspici. Nam & multa incidunt, quae inuitos denudet, & ut bene cedat, tanta sui diligentia, non tamen iucunda uita, aut secunda est, semper sub persona uiuentium. At illa quantum haberet uoluptatis sincera, & per se inornata simplicitas, nihil obediens moribus suis, subitamen & haec uita contemptus periculum, si omnia omnibus patet. Sunt

†ast sim
plicitas
Democritus
Heraclitus

†ast satis
facit.

†forte ob
tendens.

patent. Sunt enim qui fastidiant quicquid propius audierunt. Sed nec uirtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat. Et satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus, multum interest, an simpliciter uiuas, an negligenter. Multum in se recedendum est. Conuersatio enim dissimilium, bene composita disturbat, & renouat affectus, & quicquid imbecillum in animo, nec perduratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista alternanda sunt. Solitudo & frequentia, illa nobis faciet hominum desiderium. Hæc nostri, & erit altera alterius remedium. Odium turbæ sanabit solitudo. Tedium solitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cū pueris Socrates ludere non erubescerebat, & Cato uerne laxabat animū curis publicis fatigatū, & Scipio triūphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc mos est, etiam incessu ipso ultra muliebrem molliciem fluentibus, sed ut illi antiqui uiri solebant inter lulum ac festa tempora uirilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis, meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum, cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fecunditas. Ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paulum resoluti & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum animorum habetatio quædam & læguor. Nec ad tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam uoluptatem haberet lusus iocusque, quorum frequens usus, omne animis pondus, omnemque uim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est. Hunc tamē si per diē noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, ut dixi, uiri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant, quia non ullum diem inter ocium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum meminimus, quem nulla hora ultra decimam retinuit. Ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interuixerunt, & inde post meridianas horas aliquid leuiore opera distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relaxationem post horam decimam in senatu fieri uetabant. Miles uigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo, dandumque subinde ocium, quod alimenti ac uirium loco sit, & in ambulationibus apertis uagandum, ut cœlo libero & multo spiritu augeat, attollatque se animus. Aliquando uegetatio iterque, & mutata regio, uigorem dabunt, cōuictusque & liberalior potio, nonnunquam, & usque ad ebrietatē ueniendū, non ut mergat nos, sed ut deprimat curas. Trudit enim curas, & ab imo animum mouet, & ut morbis quibusdam ita tristitiæ medetur. Liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor uini, sed quia liberat seruitio curarum animum & asseritque, uegetioremque, & audatiorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita uini salubris moderatio est, ut Solonem, Arcesilaumque indulsisse uino credunt. Catoni ebrietas obiecta est, & facilius efficiet, quisquis obiecerit, crimen honestum, quam turpem Catonem. Sed nec saepe faciendum est. Ne animus malam consuetudinem ducat. Et aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus. Tristisque sobrietas remouenda paulisper. Nam siue græco poetæ credimus, aliquando & insanire iucundum est, siue Platoni, frustra poeticas fores compos sui pepulit, siue Aristoteli, nullum magnū ingeniū sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grāde aliquid & supra cæteros loqui, nisi mota mens, cum uulgaria & solita cōtempnit, instinctuque sacro surrexit excelsior. Tunc demum aliquid cecinit grandium, ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positū cōtingere, quod diu apud se est. Decidat oportet a solito, & efferat, & mordeat frœnos, & rectorem capiat suū, eo ferat, quo per se timuisset ascendere.

Habes Serene charissime quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus uitij resistant. Illud tamen scito nihil horum satis esse ualidum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

Libri primi de tranquillitate finis.

n

† At uino.

At eluit.
Bachus cur
Li. dictus.

Nullum inge
nium magnū
absq̃ stulti
ciæ cōdimēto

ANTVM inter Stoicos Serene & ceteros sapientiã professos interese, quantũ inter fœminas & mares, non imerito dixerim, cum utraq; turba ad uitã societatem tantundẽ conferat, sed altera pars ad obsequendũ altera imperio nata sit. Ceteri sapientes & molliter & blande, ut fere domesticici & familiares medici agris corporibus, nõ qua optimũ & celerimũ est medentur, sed qua licet. Stoici uirilem ingressi uiam, non ut amœna ineuntibus uideatur curã habent, sed ut q̃ primũ nos eripiant, & in illum aditum uerticem educãt, qui adeo extra omnẽ teli iactum surrexit, ut supra fortunam emineat, per ardua ad quã uocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt q̃ quidã putant. Prima tamen pars saxa rupesq; habet & inuicẽ speciẽ, sicut plarãq; ex longinquo speculantibus abscessa & cõnexa uideri solent, cum aciem longinquitas fallat. Demum propius adeuntibus eadẽ illa quã in unum congefserat error oculorũ paulatim adaperiunt, tum illis quã præcipitia ex interuallo apparebant reddit lene fastigium. Nuper cũ incidisset mentio Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas sua parum intellexisset, supra Pompeios & Cæsares surgẽtem, infra Vatinios posuisset, & tibi indignũ uidebatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodq; a rostris usq; ad arcum Fabianum per seditiosã factionis manus traditus, uoces improbas & sputa & omnes alias insanã multitudinis cõtumelias pertulisset. Tunc ego respondi habere te, quod Reipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Claudius, hinc Vatinius ac pessimus quisq; uenundabat, & tacita cupiditate corrupti nõ intelligebant si dum uendunt, & uenire, Pro ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum em̃ sapientem nec iniuriã accipere, nec contumeliã posse. Catonem autem certius exemplar sapientis uiri nobis deos imortales dedisse, q̃ Vlyxem & Herculem prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pñunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores uoluptatis & uictores omniũ terrarũ Cato cum feris manus nõ contulit quas consecrari uenatoris agrestisq; est, nec monstra igne ac ferro psecutus est, nec in ea tẽpora incidit, qbus credi posset cælum unius humeris inniti. Excussa iam antiqua credulitate & sæculo ad summã perducto solertiã, cum ambitu congressus multiformi malo, & cum potentia immensa cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus partes satiare non poterat, aduersus uitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis stetit solus, & cadentem Rempu. quantũ modo una trahi manu poterat retinuit donec uel abreptus uel abstractus, comitem se diu sustentatã ruinã dedit, similq; extincta sunt quã nefas erat diuidi. Neq; enim Cato post libertatem uixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriã fieri potuisse a populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam, & sacrum illud caput purgamẽtis oris aspersit. Tutos est sapiens, nec ulla affici aut iniuriã, aut contumeliã potest. Videor mihi intueri animũ tuum incensum & effervescentẽ, paratum acclamare. Hæc sunt quã auctoritatẽ præceptis uestris detrahant Magna pmittitis, & quã ne optari quidem, nedum credi possint. Deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, nõ negatis solere illi, & seruum, & uestem, & rectum, & cibum deesse. Cum sapientẽ negastis insanire, nõ negatis & alienari, & parum sana uerba emittere, & quicquid uis morbi cogit audere. Cum sapientem negastis seruum esse, ijdẽ nõ iturum inficiamini, & uenum, & imperata facturũ, & domino suo seruilia præstiturũ ministeria. Ita sublato alte supercilio in eadẽ quã ceteri descendistis, mutatis rerum nominibus. Tale itaq; aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima speciẽ pulchrum atq; magnũ est, nec iniuriã, nec cõtumeliã accepturum esse sapientẽ. Multum autẽ interest, utrum sapientẽ extra indignationẽ, an extra iniuriã ponas. Nam si dicis illum æquo animo laturum, nullum habet priuilegium. Contingit illi res uulgaris, & quã discitur, ipsa iniuriarũ affliduitate patientia. Si negas accepturum iniuriã, id est neminem illi tentaturum facere, omnibus relictis negotiis Stoicus fio. Ego uero sapientem non imaginario honore uerborum exornare constitui, sed eo loco ponere quo nulla permittatur

la permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegium non inueniat. Sed non ideo diuina minus in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem multum ultra ſe poſitam non iſturi petant. Inuulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non leditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibebo. Nunquid dubiū eſt, quin certius robur ſit, quod non uincitur, q̃ quod nō laceſſitur? Cum dubiæ ſint uires inexpertæ. At merito certiſſima firmitas habebatur, quæ omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, q̃ ſi nulla ſit. Et illum fortem uirum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota uis hoſtilis exterret, non cui pingue ocium eſt inter deſides populos. Huiusmodi igitur ſapientem dico nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaq; non refert q̃ multa in illum cōſpiciantur tela, cum ſit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidū inexpugnabilis ferro duricia eſt? Ne ſecari adamas, aut cædi uel teri poteſt, ſed incurrentia ultro retundit. Quæ admodum quædam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circūſuſa, rigorem ſuum habitumq; conſeruant. Quemadmodum proiecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi ulla ſeuitia uestigia tot uerberari procellis oſtentant. Ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, ut tam turus ſit ab iniuria, q̃ illa quæ retuli. Quid igitur, non erit aliquis qui ſapienti facere tentet iniuriam? Tentabit, ſed non peruenturam ad eum. Maiorem enim interuallo a contactu inferiorem abductus eſt, q̃ ut ulla uis noxia, uſq; ad illum uires ſuas perferat. Cum potentes imperio æditi, & conſenſu ſeruietium ualidi, nocere intentent, tam citra ſapientem omnes eorum impetus deficient, q̃ quæ neruo tormētis ſue in altum exprimuntur, cum extra uiſum exilierunt, citra cœlum tamen ſectantur. Quid tu putas, cum ſtolidus ille rex multitudine telorum diem obſcuraviſſet, ullam ſagittam in ſolē in ſcidiſſe? Aut dimiſſis in profundum cathenis Neptunnum potuiſſe cōtingi? Vt cœleſtia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa dirimunt, aut ſimulachra conſtant, nihil diuinitati nocetur. Ita quicquid ſit in ſapientem proterue, petulanter, ſuperbe, fruſtra tentatur. At ſatius erat neminem eſſe qui facere uellet. Rem difficilem optes humano generi innocentiam, & non fieri, eorum intereſt qui facturi ſunt, non eius qui pati, ne ſi fiat quidem poteſt. Imo neſcio, an magis uires ſapientia oſtendat trāquillitatis inter laceſcentia. Sicut maximum argumentum eſt, Imperatoris armis uiriſq; pollentis, tanta ſecuritas & in hoſtium terra. Diuidamus ſi tibi uidetur Serene, iniuriam a contumelia. Prior illa natura grauior eſt: Hæc leuior, tamen delicatis grauis, qua nō leduntur, ſed offenduntur. Tanta eſt tamen animorum diſſolutio & uanitas, ut quidā nihil acerbius putent. Sic inuenies ſeruum, qui flagellis q̃ colaphis cædi malit, & qui mortem ac uerbera tolerabiliora credat, q̃ contumelioſa uerba. Ad tantas ineptias peruentum eſt, ut nō dolore tantum, ſed doloris opinione uexemur, more puerorum, quibus moetus incutit umbra, & perſonarum deformitas, & deprauata facies, lachrymas uero euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia quæ impetu quodam erroris improuidi reſugiant. Iniuria propoſitum hoc habet, aliquem malo afficere. Malo autem ſapientia non relinquit locum. Vnum malum enim illi eſt turpitudine, quæ introire eo ubi iam uirtus honeſtumq; eſt, non poteſt. Iniuria ergo ad ſapientem non peruenit. Nam ſi iniuria alicuius mali patientia eſt: Sapiens autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria diminutio eius eſt, in quæ incurrit. Nec poteſt aliquis iniuriam accipere ſine aliquo detrimento, uel dignitatis, uel corporis, uel rerum extra nos poſitarum. Sapiens autem nihil perdere poteſt, omnia in ſe reſpoſuit, nihil fortunæ credit, bona ſua inſolidum habet, contentus uirtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoq; nec augeri, nec minui poteſt. Nam in ſummum producta, incrementi non habent locū. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit, uirtutem autem nō dat, ideo nec detrahīt. Libera eſt, inuiolabilis eſt, immota. Sic contra caſus indurat, ut nec inclinari quidem, nedum uinci poſſit. Aduerſus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex uultu mutat, ſiue illi dura, ſiue ſecunda oſtentantur. Itaq; nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Vnius enim in poſſeſſione uirtutis eſt, ex qua depelli nunq; poteſt. Cateris præcario utitur. Quis autem iactura mouetur alieni? Quod ſi iniuria, nihil ledere poteſt, ex his quæ propria ſapientis ſunt, quia uirtute ſui ſalua ſunt, iniuria ſapienti nō poteſt fieri. Megaram Deme-

Quo limine
contumelia ab
iniuria fecer
natur.

Festiuū Stil/
ponis respon
sum.

Afr. Erepſi/
mus domo.

trius coeperat, cui cognomē Polocrates fuit, ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, Nunquid aliquid pdidisset? Nihil, inquit, Omnia nāq; mea mecū sunt. At qui & patrimo-
niū eius in prædem cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriā uiolauerat. Ille illi uictoriā
excussit, & se urbe capta, non uictum tantū, sed indennem esse testatus est. Habebat er-
go secum uera bona, in quæ non est manus iniectio. At ea quæ dissipata & direpta fere-
bantur, nō iudicabat sua, sed aduentitia, & nutum fortunæ sequētia, ideo nō ut propria
dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita
nunc, an huic fur, an calumniator, aut uicinus, aut potens, aut diues aliquis, regnū orbæ
senectutis exercens, facere iniuriā possit, Cui bellum & hostis ille egregiā artem qual-
fandarū urbium professus, eripere nihil possit. Inter nutantes ubiq; gladios, & militare
in rapinam tumultū, inter flammās & sanguinē, stragemq; impulsæ ciuitatis, inter frago-
rem templorū super deos suos cadentiū, uni homini pax fuit. Non est itaq; quod audax
iudices promissum, cuius tibi si parum fidei habeo, sponso rem dabo, Vix em credis tan-
tum firmitatis in homine, aut tantū animi magnitudinē cadere, sed si prodit in medium
qui dicat, Non est quod dubites, an tollere se homo natus supra humana possit, an dolo-
res, damna, ulcerationes, uulnera, magnos motus rerū circa se frementiū securus aspici-
at, & dura placide ferat, & secunda moderate, nec illis cedens, nec is fretus, Vnus idem
q; inter diuersa sit, nec quicq; suum, nisi se putet esse, ea quoq; parte qua melior est. Ta-
men assum hoc uobis probaturus, sub isto tot ciuitatū euersore, munimēta incurſu aris
labefieri, & turrium altitudinē cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & æquatur
rum æditissimas arces aggerem crescere, at nulla machinamēta posse repperiri, quæ be-
ne fundatum animū agitent. † Eripimus erumnis domos, & incendijs undiq; relucēti-
bus p flammās, per sanguinē fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio.
Solutus, & senior, & hostilia circa me omnia uidens, tamē integrum incolumēq; esse cen-
sum meū profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me uictum, uicto-
rem te credas. Vicit fortuna tua fortunā meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi
sint nescio. Quod ad res meas pertinet, mecū sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diui-
tes patrimonía, Libidinosi amores suos, & magno pudoris impēdio dilecta scorta. Am-
bitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico uitijs destinata. Fœneratores per-
diderunt tabellas suas, quibus auaritia falso lata, diuitias imaginat. Ego quidē omnia in-
tegra illibataq; habeo. Proinde istos interroga qui flent, glamentant, stricis gladijs nu-
da pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe Se-
rene pfectum illum uirum humanis diuinisq; uirtutibus plenū, nihil perdere. Bona ei
solidis & inexuperabilibus munimētis precipitata sunt. Non Babylonis illi muros contu-
leris, quos Alexander intrauit. Non Carthaginis aut Numantia moenia, uua manu ca-
pta. Non capitolium, arcemue habent ista, nō hostile uestigium, illa quæ sapientē tueri
tuit, a flamma & ab incurſu tuta sunt, nullū introitum habent nec probent, excelsa, ine-
pugnabilia, dijs æqua. Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientē nostrū nusq; inue-
niri. Non fingimus illud humani ingenij uanum decus, nec ingentem imaginē falsæ uir-
tutis concipimus, sed qualē cōfirmamus exhibuimus, & exhibemus. Raro forsitan ma-
gnisq; ætatum interuallis inuenit. Neq; enim magna & excedentia solitum ac uulgarem
modū crebro gignunt. Caterum hic ipse. M. Cato, a cuius mentione hac disputatio p-
cessit, uereor ne supra nostrū exemplar sit. Deniq; ualidius debet esse qd lædit, eo quod
leditur. Non est autem fortior nequitia uirtute. Non potest ergo lædi sapiens. Iniuriā in
bonos nō tentat nisi a malis. Bonis inter se pax est. Mali tam bonis pnciosi sunt, q; mali
inter se. Quod si lædi nisi infirmior nō pōt, nec iniuriā bonis, nisi a dispari uerenda est.
Iniuriā in sapientem uirum non cadit. Illud enim iam es admonendus, neminē bonum
esse nisi sapientē. Sed iniuste, inquis, Socrates damnatus est. Iniuriā accepit, hoc loco
intelligere nos oportet posse euenire, ut faciat aliquis iniuriā mihi, & ego nō accipiam,
tanq; si quis rem cum uilla mea surripuit, in domo mea ponat. Ille furtum fecerit, ego ni-
hil perdidit. Potest aliquis nocens fieri, quāuis non nocuerit. Siquis cum uxore tan-
q; cum aliena concumbat, adulter erit, q; uis illa adultera non sit. Aliquis mihi uenenum
dedit, sed uim suam remixtum cibo perdidit. Venenū illud dando, sceleri se obligauit,
etiam si

etiam si non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita ueste elusum est. Omnia scelera, & ante effectum operis, quantum culpae satis est, perfecta sunt. Quaedam eius conditionis sunt, & hac uice copulantur, ut alterum sine altero esse non possit. Quod dico conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, ut non curram, currere non possum, ut non moueam. Possum, quauis in aqua sim non natare, si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte, & hoc est de quo agitur, si iniuriam accepi, necesse est factam esse, si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt quae submoueant iniuriam, ut intentam manu descendere aliquis casus potest, & emissa tela declinare. Ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factae sint, nec acceptae. Præterea nihil iniustum iusticia pati potest, quia non coeunt contraria. Iniuria autem non potest fieri nisi iniuste. Non est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisque potest, & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris, & maius nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare. Nihil autem habet quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisque aut nocere sapienti aut prodesse. Quemadmodum diuina nec iuari desiderant, nec laedi possunt. Sapiens autem uicinus proximusque dijs consistit, excepta mortalitate, similis deo. Ad illa nitens petensque excelsa, ordinata, intrepida, aequali & concordia cursu fluentia, secunda, benigna, bono publico nata, & sibi & alijs salutaria, nihil humile concupiscet, nihil flebit, gratia innixus per humanos casus, diuino incedit animo. Non habet ubi accipiat iniuriam, ab homine me tantum dicere putas? sed nec a fortuna quidem, quae quotiens cum uirtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud ultra quod nihil habent iratae leges, ac seuerissimi domini minantur, in quo imperium suum consumit fortuna, aequo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem multo facilius alia tolerabimus. Damnum & dolores & ignominias, locorum commutationes, orbitates, dissidia, quae sapientem etiam si uniuersa circumueniant non mergunt, ne dum ad singulorum impulsus moereat. Et si fortunae iniurias moderate fert, quanto magis hominum potentium, quos scit fortunae manus esse. Omnia itaque sic patitur, ut hyemis rigorem, & intemperantiam calis, ut feruores morbosque, & cetera sorte accidetia. Nec de quoque tam bene iudicat, ut illum quicquam putet consilio fecisse, quod in uno sapiente est. Aliorum omnium non consilia, sed fraudes & insidiae, & motus animorum inconditi sunt, quos calibus adnumerant. Omne autem fortuitum circa nos saeuit & iniuriatur. Illud quoque cogita iniuriarum latissimam patere materiam illis, per quae periculum nobis quaesitum est, ut accusatore submisso aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus quaque alia intra togatos latrocinia sunt. Est & alia iniuria frequens, si lucrum aliqui excussum est, aut premium diu captatum, si magno labore affectata hereditas auersa est, & quaestuose domus gratia erepta. Hac effugiet sapiens, qui nescit nec in spe nec in motu uiuere. Adhuc nunc, quod iniuriam nemo imota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur. Caret autem perturbatione uir rectus, erroribus moderatur suis, altae quietis & placida. Nam si illum tangit iniuria, & mouet & impedit. Caret autem ira sapiens quam excitat iniuriae species, nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus laetusque est. Inde continuo gaudio elatus. Adeo autem ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, ut illa ipsi iniuria usui sit, per quam experimentum sui capit, & uirtutem tentat. Fauemus obsecro uos huic proposito, aequisque & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriam excipitur, nec quicquam ideo petulantiae nostrae, aut rapacissimis cupiditatibus, aut certe temeritati superbiamque detrahitis. Saluis utique nostris, hac sapienti libertas queritur, non ut uobis facere non liceat iniuriam agimus, sed ut ille omnes iniurias in altum demittat, patientiaque se, ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris plerique uicere, cedentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc putata genere patientiam & sapientiam eorum qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetuandi lassandique omnem inimicam uim consecuti sunt. Quoniam priorem partem percurramus, ad alteram transeamus. Quoniam quibusdam proprijs, plerisque non communibus contumeliam refutauimus. Est minor iniuria, quam queri magis quam exequi possumus, quam leges quoque nulla dignam uindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi con-

afr. excelsiora

afr. imeditate

trahentis se, ob factum dictumque in honorificū ille me hodie non admisit, cum alios admitteret. Sermonē meum aut superbe auersatus est, aut palam risit, & nō in medio me loco, sed in imo collocauit, & alia huiusmodi notæ. Quæ quid uocem, nisi quærelas nauſeantis animi, in quæ fere delicati & felices incidunt. Non uacat enim hæc notare cū peiora instant. Nimio ocio ingenia nostra infirma, & muliebria, & inopia ueræ iuiuriæ laſciuentia, his cōmouentur, quarū pars maior constat uitio interpretātis. Itaque nec prudentiæ quicquid in se esse, nec fiduciæ ostendit, quæ contumelia afficitur. Non dubie enim contemptū se iudicat, & hic morsus nō sine quadā humilitate animi euenit, supprimētis se ac descendētis. Sapiens autem a nullo contemnit, magnitudinem suam nouit, nullique tantū de se licere nunciat, quæ sibi, & omnes has quas nō miseras animorū, sed molestias dixerim, non uincit sed nec sentit quidē. Alia sunt quæ sapientē feriunt, etiā si non pueri tant, ut dolor corporis & debilitas, aut amicorū liberorumque amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. Nec enim lapidis illi duriciam ferriue asserimus. Nulla uirtus est quæ non sentias perpeti. Quid ergo est? Quosdā ictus recipit, sed receptores euincit, sanat, & comprimit. Hæc uero minora, ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa uirtute utitur dura tolerandi, sed aut nō annotat, aut digna risu putat. Præterea cum magnā partem contumeliarū superbi insolentescque faciant, & male felicitatē ferentes, habet quo istum affectum inflatum respuat, pulcherrimā uirtutem omnium, animi sanitatem magnitudinēque. Illa quicquid huiusmodi est transcurrit, ut uanas somniorū species, uisusque nocturnos. Nihil habentes solidi neque ueri, simul illud cogitat, omnes inferiores esse. Quantū illis audaciæ sit, tanto audaciora despiciere. Contumelia a contemptu dicta est, quia nemo quæ contempsit afficit tali iuiuria. Nemo autē meliorem maioremque contemnit, etiam si facit aliquid quod contēnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitque infans, & sputo asperlit, aut nudauit in conspectu suorū tegenda, & uerbis obscenioribus nō pepercit, & nihil horum contumeliā dicimus, quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem causa est, cur nos mancipiorū nostrorum urbanitas in dominos contumeliosa delectet, quorū audacia ita demum sibi in conuiuijs ius facit, si cœpit a domino ut quisque cōtempnimus, ut ludibrium est, ita solutissimæ linguæ est. Pueros quidē in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiā acuiunt, & sub magistro habent, qui probra[†] meditate effundunt. Nec has contumelias uocamus, sed argutias. Quanta autē dementia est, hisdem modo delectari, modo offendi, & rem ab amico dictam, maledictum uocare. a seruulo ioculante cōuitium. Quem animū nos aduersus pueros habebimus, hunc sapiens aduersus omnes, quibus etiā post iuuentā canosque puerilitas est. An quicquid illi profecerunt, quibus animi mala sunt, auctique in maiores errores, qui a pueris magnitudine tantū formaque corporū differunt. Cæterum non minus uagi, incertique uoluntatū, sine delectu, appetentes, trepidi, & nō ingenio, sed formidine quieti. Non ideo quicquid inter illos puerosque interesse quis dixerit, quod illis talorum, nucūque, & æris minuti auaritia est, his auri argenti que & urbium quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextā fascesque ac tribunal imitant. Hi autē in campo foroque serio ludunt. Illi in littoribus arenæ congestu simulachra domorū excitant. Hi ut magnū aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum uerterūt. Ergo par pueris sed longius progressus, sed in alia maioraque error est. Non imerito itaque horum contumelias sapiens ut iocos accipit, & aliquādo illos tantumque pueros mala poenaeque admonet, & afficit, nō quia accipit iniuriā, sed quia fecerunt, ut desinant facere. Sic enim & pecora uerbere domantur, nec irascimur illis cum sessorem recusauerint, sed compescimus, ut dolor contumaciā uincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, quare si nō accepit iniuriā, nec contumeliā sapiens, punit eos qui fecerunt? Non enim se ulciscitur, sed illos emendat. Quid est autem quare hanc animi firmitatem nō credis in uirum sapientē cadere, cum tibi in alijs idem notare, sed non ex eadem causa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quisue febricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malam partē accepit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quæadmodum aduersus agros suos medicus, quorum nec obscena si remedio agent contrectare, nec reliquias & effusa intueri

sa intueri dedignatur, nec per furorem saeuientium excipere conuitia. Scit sapiens omnes hos qui togati, purpuratique incedunt, ualentes coloratosque male sanos esse, quos non aliter uidet, quam agros intemperatos. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem, quo animo honores eorum nihilo aestimat, eodem parum honorifice facta, quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plerisque ultimae salutanti mutuam salutationem non reddiderit. Sic nec suscipiet quidem, si illum multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil a mendicis differre, immo inferiores esse. Illi enim exiguo, hi multo egent, & rursus non tangetur, si illum rex Medorum Attalusue Asiae salutante, silentio ac uultu arroganti transierit. Scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quam eius cui in magna familiaria cura contigit, agros insanosque compescere. Num moleste feram si non reddiderit non men aliquis ex his, qui ad castra negotiantur, nequam mancipia ementes uendentesque, quorum tabernae pessimum mortuorum seruorum turba referta sunt? Non ut puto, quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo ut huiusmodi humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis habentis sub se Parthos, Medos, & Britannos, Sed quos mortui contines? sed propter quos remittere arcum non tibi contingit, sed postremos & uenales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt. Sapiens quidem pares illos ob aequalem stulticiam omnes putat. Nam si semel se dimiserit eo, ut aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit unquam esse securus. Securitas autem proprium bonum sapientis est, nec committet, ut in iudicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei, qui fecit. Necesse est eum a quo quisque contumeliam molestie ferat, suspici gaudeat. Tanta quosdam dementia tenet, ut contumeliam sibi posse fieri putet a muliere. Quid refert quam habeant quos lecticarios habentem, quam oneratas aures, quam laxam sellam, aequae impudens animal est, & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, fere cupiditatum incontinens. Quidam se a cinerario impulsos molestie ferunt, & contumeliam uocant hostiarum difficultatem, nomeclatoris superbiam, cubicularum supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta uoluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplari quietem suam. Quid ergo? sapiens non accedit ad fores, quas durus ianitor obsidet? Ille uero si res necessaria uocabitur experietur, & illum quem quaerit tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans, & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque quisque erit, qui salutatorium publicum exerceat, donabit. Scit emere uenalia, ille pusilli animi est qui sibi placet, quod hostiario libere respondit, & uirgam eius fregit, quod ad dominum accessit & petit torum. Facit se aduersarium qui contendit, & ut uincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato cum illi os percussus esset, non excanduit, non uindicauit, iniuriam non remisit quidem, sed factam negauit, maiore animo non agnouit, quam ignouisset, non diu in hoc habebimus. Quis enim nescit, nihil ex his quae creduntur bona aut mala ita uideri sapienti, ut omnibus. Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum, non id quod populus, sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium uadit. Desinite ita dicere, non acciperet ergo sapiens iniuriam, si cederet? si oculus illi erueret? non accipiet contumeliam, si obscenorum uocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis recumbere infra mensam, uescique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur, eorum quae excogitari pudori ingenuo molestae possunt. In quantumcumque ista uel numero, uel magnitudine creuerint, eiusdem naturae erunt, si non tangant illum parua, nec maiora quidem. Si non tangent pauca, nec plura quidem, sed ex imbecillitate uestra coniecturam non capitis ingentis animi, & cum cogitatis quantum putetis uos pati posse, sapientiae paulo ulteriorem terminum ponitis. At illum in alijs mundi finibus sua uirtus collocauit, nihil uobiscum commune habentem. Quare & aspera & quaecumque toleratu grauiora sunt, auditumque & visu refugienda, eum non obruent, cum eorum coetu, & qualis singulis talis uniueris oblistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines

Alt. Bastrinos.

Forte corru.

tenet, male ait. Vincit nos fortuna, nisi rota uincatur. Nec putes istam Stoicam esse duriciam. Epicurus quem uos patronū inertiae uestrae assumitis, putatisq; mollia ac desidia praecipere, & ad uoluptatem ducentia, Raro, inquit, sapienti interuenit fortuna, quam pene emisit uiri uocem, uis tu fortius loqui, & illum ex toto submouere? Domus haec sapientis angusta sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam uenali fastidio digerentibus, sed per hoc limen uacuum, & ab hostiarijs liberū fortuna non transit. Scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quid si Epicurus quoque corpori plurimū indulgit, aduersus iniurias exurgit, quid apud nos incredibile uideri potest, aut supra humanae naturae mensuram? Ille ait iniurias tollerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse. Nec enim est, quod dicas hoc naturae repugnare. Non negamus res incommodam esse uerberari & impelli, & aliquo membro carere, sed omnia ista negamus iniurias esse, non sensum illis doloris detrahimus, sed nomen iniuriae, quod non potest recipi, uirtute salua. Vter uerius dicat, uidebimus. Ad contemptū quidem iniuriae uterque consentit. Queris quid inter duos intersit: quod inter gladiatores fortissimos, quorum alter praemit uulnus, & constat in gradu. Alter respiciens ad clamantē populū, significat nihil esse & intercedi non patitur. Non est, quod putes magnū, quo dissidemus. Illud quoque agitur, quod unum ad nos pertinet. Vtraque exempla hortantur contemnere iniurias, & quas iniuriarū umbras ac suspicionem dixerim, contumelias. Ad quas despiciendas non sapienti opus est uiro, sed tantū conspiciente. Qui sibi possit dicere, utrum merito mihi ista accidunt, an imerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est. Si imerito, illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quidē illud contumelia dici, in capitis mei leuitatē iocatus est, & in oculorū ualitudinem, & in crurum gracilitatē, & in staturā, quae contumelia est? Quod apparet, Audire coram uno aliquid dictū ridemus, coram pluribus indignamur, & eorū alijs libertatē non relinquimus, quae ipsi dicere assueuimus. Locis temperatis delectamur, imodicis irascimur. Chrysippus, ait, quendā indignatum, quod illum ueruecem aliquis maximū dixerat. In senatu flentem uidimus fidum Cornelium Nasonis generū Cum illum Corbola Struthio camelū depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta mores & uitia conuulnerantia, frontis illi firmitas constitit. Aduersus hoc tam absurdum laichrymae prociderūt. Tanta animorū imbecillitas est, ubi ratio discessit offendimur. Si quis sermonē nostrum imitatur, si quis incessum, si quis uitium aliquod corporis aut linguae exprimit, quasi notiora illa fiant, alio imitante quam nobis facientibus, senectutē quidā inuiti audiunt, & canos & alia ad quae uoto perueniunt. Paupertatis maledictū quodā percussit, quam sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus & propter contumeliā urbanis detrahitur, si ultro illam & prior occupes. Nemo alijs risum praebuit, qui ex se coeperit. Vatinius hominē natum, & ad risum, & ad odium, scurrā fuisse, & uenustum ac dicacem, memoriae proditū est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas, sic inimicorū quos plures habebat, quam morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduus conuiuijs depudere didicerat, cur is non possit, qui studijs liberalibus, & sapientiae cultu ad aliquem profectū pueniat? Adice, quod genus ultionis est, eripere ei qui fecit factae contumeliae uoluptatē. Solent dicere, o miserū me, puto non intellexit, adeo fructus contumeliae in sensu & in dignatione patientis est. Non debet quidē homo esse contumeliosus. Deinde non deerit illi, aliquando parē inueniret, qui te quoque uindictet. C. Caesar inter cetera uitia quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur. Omnis aliqua nota feriendi, ipse materia risus benignissima, tanta illi palloris insaniam testantis sceditas erat, tanta oculorum sub fronte simul latentium toruitas, tanta capitis destituti, & enudatis capillis aspersi deformitas. Adice obsessam setis ceruicē, & exilitatem crurum, & enormitatē pedum. Immensum est, si uelim singula referre, per quae in patres, auosque suos contumeliosus fuit, per quae in uniuersos ordines, ea referam quae illum exitio dederūt. Asiaticum Valerium in primis ferocē habebat uirū, & uix aequo animo alienas contumelias laturū, huic in conuiuiō in concione uoce clarissima, qualis in concubitu esset uxor eius obiecit, dii boni hoc, uirū audire, principē scire, & usque eo licentiā puenisse, ut non dico consulari, non dico amico, sed tantū marito princeps, & adulteriū suum narret, & fastidiū. Chaeae contribuno militū,

fermo

Ast. omnibus
aliqua nota
feriendis.

sermo promanauerat languidus somno, & infracta uoce suspectior. Huic Caius signū petenti, modo Veneris, modo Priapi dabat, aliter atq; aliter exprobrans armato molliciem. Hoc ipse perlucidus crepidatus auratus. Coegit itaq; illum uti ferro, ne sapius signum peteret, ille primus inter coniuratos manum sustulit, ille ceruicem mediam uno ictu decedit. Plurimū deinde undiq; publicas ac priuatas iniurias ulciscientium gladio rum ingestum est. Sed primus uir fuit, qui minime uisus est. Hac idem Caius omnia contumelias putat, & fuit ferendarū impatiēs: Faciendarumq; cupidissimus, iratus fuit Herennio Marco, qui illum Caium salutauerat, nec impune cessit. Primpilario quem Caligulam dixerat. Hic em̄ in castris natus, & alumnus legionū uocari solebat, nullo nomine militibus familiarior unq; factus, sed iam Caligulam conuitiū & probrū iudicabat cōturbatus. Ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si uestra facilitas ultionē omiserit, futurū aliquem, qui pœnas exigat a procace & superbo & iniurioso, quæ uitia nūq; in uno homine, & in una contumelia consumūtur. Respiciamus eorū exempla, quorū laudamus patientiam, ut Socratis, qui comediarū publicatos in se expectatos sales in partē bonā accepit, risitq; non minus, q̄ cum ab uxore Xantippe immunda aqua perfunderet. Antiopeq; mater barbara, & Trahesia obijciebatur, Respondit & deorum matrem ideam esse. Nō est in rixam colluctationeq; ueniendū, procul auferēdi pedes sunt, & qcquid horum ab imprudentioribus fiet, fieri autem nisi ab imprudentibus non potest, neglegendum. Et honores & iniuriæ uulgi, in promiscuo habēdæ sunt. Nec his dolendū, nec illis gaudendum. Alioquin multa timore contumeliarum aut tedio, necessaria omitemus, publicis & priuatis officijs. Aliquando etiam salutantibus non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi. Aliquādo etiam operati potentibus, detegemus hunc affectum, intemperanti libertate. Non est autem libertas nihil pati. Fallimur, libertas est animum supponere iniurijs, & eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda ueniant, exteriora deducere a se. Ne inquieta agenda sit uita, omnium risus, omnium linguas timenti. Quis omnīū est, qui non possit cōtumeliam facere si quicq; potest? diuerso autem remedio utetur, sapiens affectatorq; sapiētia. Imperfectis em̄ & adhuc ad publicum se iudiciū dirigentibus, hoc proponendum est. Inter iniurias ipsas contumeliasq; debere uersari. Omnia leuiora accidunt expectantibus, quoq; honestior est genere, fama, patrimonioq; hoc se fortius gerat. Memor in prima acie altos ordines stare, contumelias & uerba probrosa, & ignominias & cætera dehonestamenta uelut clamore hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine uulnere circa galias crepitantia. Iniurias uero, ut uulnera, alia armis, alia pectori infixæ non deiectus, ne motus quidem gradu sustineat, etiam si præmeris, & infesta ui urgeris. Cedere autem turpe est, assignatum a natura locum tuere. Quæris quis sit locus? uiri sapiētis? Aliud auxiliū est huic cōtrariū. Vos em̄ rem geritis, illi parta uictoria est, nec repugnat uestro bono, & hanc spem dum ad uerum peruenitis alite in animis, libenterq; meliora excipite & opinione ac uoto iuuat, esse aliquem in quem fortuna nō possit ex republica est, humani generis est.

At sono

† At idē Cai

† At quod

At salutaribus

Libri secundi & ultimi de tranquillitate finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD PAVLINVM

DE BREUITATE VITAE LIBER VNVS.

MAIOR pars mortalium Pauline de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum aui gignimur, quod hæc tam uelociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrāt. Adeo ut exceptis admodum paucis, ceteros in ipso uitæ apparatu uita destituat. Nec huic publico, ut opinantur malo, turba tantum & imprudens uulgus ingemuit. Clarorū quoq; uirorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maxima medicorum exclamatio est, Vitam breuē esse, lōgam artē. Inde Aristoteli cū rerū natura exigenti minime cōueniēs sapienti uiro lis est. Aiūt anialib? tātū indulsisse ut quina, aut dena sæcula educre rēt. Homīni in tā multa ac magna genito tanto ceteriorē terminū stare. Nō exigūū tps habemus.

*Humana ætas
non est imbecilla.*

*Gloriosa tē-
poris est pars
simonia.*

habemus sed multū perdimus. Satis longa uita, & in maximarū rerū consumationē large data est, si tota bene collocaretur. Sed ubi per luxū ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonæ impenditur, ultima demum necessitate cogente, quā ire nō intelleximus, transisse sentimus. Ita est, nō accepimus breuem uitā, sed fecimus, nec inopes eius sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes ubi ad malū dominū puenerunt, momēto dissipant. At quā uis modicæ, si bono custodi tradita sunt, usu crescunt. Ita ætas nostra bene disponēti multum patet. Quid de rerū natura querimus, illa se benigne gessit. Vita, si scias uti, longa est. Alium inlatiabilis tenet auaritia. Aliū insuppuacuis laborib⁹ operosa sedulitas. Alius uino madet, Alius inertia torpet, Aliū defatigat ex alienis iudicijs suspensa semp ambigatio. Alium mercandi præceptus cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdā torquet cupidō militiæ, nunq̃ nō aut alienis periculis intentos, aut suis anxios. Sunt quos ingratus superiorū cultus uoluntaria seruitute cōsumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit. Plarosq̃ nihil certum sequētes, uaga & inconstans, & sibi displicēs leuitas, p noua consilia iactauit. Quibusdā nihil in quo cursum dirigant placet, sed marcentes oscitantesq̃ fata depræhendūt, adeo ut qd apud maximū poetarū more oraculi dictum est, uerū esse non dubitem. Exigua pars est uita qua nos uiuimus. Caterum quidē omne spatium, nō uita sed tempus est. Vrgentes circumstant uitia undiq̃ nec resurgere aut in dispectum ueri attollere oculos sinūt, & emerfos & in cupiditate infixos præmunt. Nunq̃ illis recurrere ad se licet, sed quādo aliqua quies fortuitu cōtingit, ueluti p fundo mari, in quo post uentū quoq̃ uolutatio est, fluctuantur, nec unq̃ illis a cupiditatibus suis ociū instat. De istis me putas disserere, quorū incōfesso mala sunt. Aspice illos ad quorū felicitatē concurrūt, bonis suis effocant. Quorum multis graues sunt diuitiæ. Quam multorū eloquentia quotidiano ostentandi ingenij spatio, sanguinē educit. Quā multi cōtinuis uoluptatibus pallent, Quā multis nihil liberi reliquit circūfusus clientū populū. Omnes deniq̃ istis ab infimis usq̃ ad sūmos pererrant. Hic aduocat, hic adest, ille periclitat̃, ille defendit, ille iudicat. Alius in alium consumitur. Interroga de istis quorū noīa ediscunt. His illos dignosci uidebis notis, ille alius cultor est. Hic illius, suus nemo est. Deinde demētissima quorundā indignatio est. Quærunť de superiorū fastidio, qd̃ ipsis adire uolentibus nō uacuerint. Audet quisq̃ de alterius supbia quæri, qui sibi ipsi nunq̃ uacat. Ille tamē quisquis est insolenti quidem uultu, sed aliquādo respexit. Ille aures suas ad tua uerba demisit. Ille te ad latus suū recepit. Tu nō inspicere te unq̃, nō audire dignatus es. Non est itaq̃ qd̃ ista officia cuiq̃ imputes, quoniā quidē cum illa faceres nō esse cū aliquo uolebas, sed tecū esse nō poteras. Omnia licet quæ unq̃ ingenia fulserunt in hoc unū consentiāt, nunq̃ satis hanc humanarū mentium caliginē mirabunt. Prædā sua occupari a nullo patiunt, & si exigua cōtentio est, de modo finitū ad lapides & arma discurrent. In uitā suam incedere alios sinunt, imo uero ipsi etiā possessores eius futuros inducūt. Nemo inuenit qui pecuniā suā diuidere uelit. Vitā unusquisq̃ q̃ multis distribuit. Astricti sunt in cōtinendo patrimonio. Simul ad tēporis iacturā uentum est, pfulissimi, in eo, cui⁹ unius honesta auaritia est. Libet itaq̃ ex seniorū turba cōprehendere aliquē, puenisse ad te ultimū atatis humanæ uidemus. Ceteris tibi uel supra præmit annus. Age dum ad cōputationē atatem tuā reuoca. Dic quantū ex isto tēpore creditor, quantū amica, quantū Res publica, quantū cliens abstulerit, quantū lis uxoriam, quantū seruorū coertio, quantū officiosa p urbem discursatio. Adijce morbos quos manu fecimus. Adijce qd̃ & sine usu iacuit. Videbis te pauciores annos habere q̃ nūeras. Repete memoria tecū, quādo certus consilij fueris, quotus qd̃ dies ut destinaueras recesserit, q̃ tibi usus fuerit, quādo in statu suo uultus, quādo animus intrepidus, qd̃ tibi in tam longo auo facti operis sit. Quā multi uitam tuā diripuerint, te nō sentiente quid perderes. Quantū uanus dolor, stulta lætitia, auida cupiditas blanda cōuersatio abstulerit. Quam exiguū tibi de tuo relictum sit, intelliges te imaturū mori. Quid ergo est in causa: tanq̃ semp uicturi uiuitis. Nūq̃ uobis frugalitas uestra succurrit. Non obseruatis quantū tēporis transierit, uelut ex pleno & abundanti pditis, cū interim fortasse ille ipse alicui uel hoi uel rei donatus ultim⁹ dies sit. Omnia tanq̃ mortales timetis. Oīa tanq̃ imortales cōcupiscitis. Audies plarosq̃ dicentes, a quinquagesimo in ocium

in ocium secedam, sexagesimus annus ab officijs me dimitter, & quem tandem longioris uitæ prædem accipis? Quis ista sicuti disponis ire patietur? Non pudet te reliquias uitæ reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullâ rem conferri possit. Quam seruum est tunc uiuere incipere, cum desinendum est, quæ tam stulta mortalitatis obliuio ad quinquagesimū annum differre sana consilia, & deinde uelle uitam inchoare, in quod pauci perduxerunt. Potentissimis & in altum sublati hominibus excidere uoces uidebis, quibus ocium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo si tuto liceat descendere. Nam ut nihil extra lacessat, aut quatiat, in te ipsa fortuna ruit. Diuus Augustus cui dii plura quàm ulli præstiterunt, non desistit quietem sibi præcari, uacationē a Republica petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, ut si pararet ocium. Hic labores suos etiā si falso, duci tamē oblectabat solatio. Aliquando se uicturum sibi, In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam nō uacuum fore dignitatis, nec a priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc uerba inueni. Sed ista fieri speciosius quàm promitti possunt, me tamen cupido temporis optatissimi mihi prouexit, ut quæ rerum lætitia moratur adhuc, perciperē aliquid uoluptatis ex uerborum dulcedine. Tanta uisa est res ocium, ut illam quia usu nō poterat, cogitatione præsumeret, qui omnia uidebat, ex se uno pendentia, quibus omnibus gentibus fortunam dabat, illum diem letissimus cogitabat, quo magnitudinē suam exueret. Expertus erat quantum illa bona per omnes terras fulgentia sudoris exprimerent, quantum occultarū solitudinū tegerent, cum ciuibz primum, deinde cum collegis nouissimē cum affinibus, coactus armis decernere, mari terrarū sanguinem fudit, per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, Asiamque & omnes prope oras bello circumactus, romana cæde dilapsos exercitus ad externa bella conuertit. Dum alpes placat, imixtosque mediæ paci, & imperio hostes perdomat. Dum ultra Archenum Eufraten & Danubium terminos mouet, in ipsa urbe, Murenæ Cepionis lepidi agnatorū in eum mucrones acuebantur. Nondum horū effugerat insidias, filia & tot nobiles iuuenes adulterio uelut sacramento adacti, iam infractam ætatem territabant plusque & iterum timenda, cū Antonio mulier, hæc ulcera cum ipsis membris absciderat, alia subnascebantur uelut graue multo sanguine corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque ocium optabat, in huius spe & cogitatione labores eius residebant. Hoc uotum erat eius qui uoti cōpotes tacere facere poterat. M. Cicero inter Catilinas, Clodios iactatus, Pompeiosque & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica, & illam pereuntē tenet, nouissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec aduersarū patiens, quotiens illum ipsum consulatū suum nō sine causa, sed sine fine laudatum detestatur, quæ flebiles uoces exprimit in quadā ad Acticum epistola, iā uicto patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente. Quid agam, inquit, hic queris, moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adicit quibus & priore ætatem complorat & de præsentī querit, & de futura desperat. Semiliberū se dixit Cicero, at me Hercules nunc sapiens in tam humile nomen procedet, nunc semiliber erit. Integræ semper libertatis, & solidæ, solutus, & sui iuris, altior cæteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunā est? Liuius Drusus uir acer & uehemens cū leges nouas, & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerū non puidens, quas nec agere licebat, nec iam liberū erat inchoatas relinquere, execratus inquietā a primordijs uitam, dicitur dixisse, uni sibi, nec puero quidē unquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos cōmendare, & gratiā suam interponere tam efficaciter, ut quadā iudicia constet ab illo rapta, Quo non erumperet tam imatura ambitio? Scires in malū ingens, & priuatū, & publicū euasuram illā tam festinatā audaciam. Sero itaque quærebatur, nullas sibi ferias contigisse, a puero seditiosus, & foro grauius, Disputatur, an ipse sibi manus abstulerit. Subito enim uulnere per unguem accepto, collapsus est, aliquo dubitante, an mors uoluntaria esset in illo, an tempestiua. Superuacuum est cōmemorare plures, qui cum alijs felicissimi uiderentur, ipsi in se uerū testimoniū dixerunt, prodentes omnem actum annorū suorum, sed his quærelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cū uerba erumperent, affectus ad consuetudinē relabuntur.

Nostra mehercule

In communi
mortalium ui-
ta nihil aliud
nisi uiuere di-
scendum est.

Nostra mehercule uita, licet supra mille annos exeat, in artificissimum contrahetur. Ista omnia nullum non saeculum deuorabit. Hoc uero spatium quousque natura currit, ratio dilatat, cito nos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec uelocissime omni rei moram facitis, sed abire ut rem superuacua ac reparabilem finitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi uino ac libidini uacant. Nulli enim turpius occupati sunt. Ceteri etiam si uanae gloriae imagine teneantur, speciose tamen errant. Licet auaros mihi, licet uel iracundos enumeres, uel bellatores, omnes isti uiriliter peccant. In uenerem ac libidinem projectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute. Aspicere quousque diu computent, quousque insidientur, quousque timeant, quousque colant, quantum uadimonium sua atque aliena occupent, quantum conuiuia quae iam ipsa officia sunt. Videbis quem admodum illos respirare non sinant uel mala sua uel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato. Non eloquentiam, non liberales disciplinas, quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia uelut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati quam uiuere, nullius rei difficilior est scientia. Professores aliarum artium uulgo multi sunt. Quasdam uero ex his pueri admodum ita percepisse uisi sunt, ut etiam praecipere possent. Viuere in tota uita discendum est. Quod magis mirandum est in tota uita discendum est mori. Tot maximi uiri relictis omnibus impedimentis, cum diuitijs, officijs, uoluptatibus renunciaissent, hoc unum in extremam usque aetatem aegerunt, ut uiuere scirent. Plures tamen ex his non dum se scire confessi e uita abierunt. Nedum ut isti sciant, Magni mihi crede, & supra humanos errores emittentis uiri est, nihil ex suo tempore deliberare, & ideo uita eius longissima est. Quia quantumcunque potuit, totus ipsi uacauit. Nihil inde incultum otiosumque uacauit. Nihil sub alio fuit, neque enim quicquam repperit dignum quod cum tempore suo permutaret. Custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. His uero necesse est defuisse, ex quorum uita multum populus tulit. Nec est quod putes hinc illos intelligere damnum suum, pluresque certe audies ex his quos magna felicitas grauat inter clientium greges, aut causarum actiones, aut ceteras honestas miseras exclamare interdum mihi uiuere non licet, quid ni non liceat? Omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt, ille reus quot dies abstulit, quot ille candidatus, quot illa anus, efferendis haeredibus lassus, quot ille ad irritandam auaritiam cantantium simulatus aeger. Quot ille potentior amicus, qui nos, non in amicitia, sed in apparatu habet. Dispunge, inquam, ac recense uitae tuae dies, uidebis paucos admodum & ridiculos apud te refedis. Assecutus ille quos optauerat fasces cupit ponere, & subinde dicit. Quando hic annus praeteribit? Facit ille ludos quorum sortem sibi obtingere magno aestimauit. Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia ultra quam audiri potest complet. Quando, inquit, res proferent? Praecipitat quisque uitam suam, & futuri desiderio laborat, praesentium tedio. At ille qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes dies tanquam uitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est quod iam ullam horam nouae uoluptatis possit afferre? Omnia uota ad facietatem percepta sunt, de cetero foro fortuna ut uolet ordinet, uita iam in tuto est. Huic potest detrahi nihil, addici, sic, sicut aliquis uentre quoque admodum saturo, iam non pleno, aliquid cibi quod nec desiderat capit. Non itaque quod quemque propter canos, aut rugas putes diu uixisse. Non ille diu uixit, sed diu fuit. Quid enim si illum multum putas nauigasse, si saeva tempestas a portu exceptum huc & illuc tulit, ac uiribus uentorum ex diuerso furentium per eadem uestigia in orbem egit. Non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo cum uideo aliquos tempus petere, & ideo quae rogant facillimos, illud uterque spectat, propter quod tempus petium est, ipsum tempus quidem neutri quasi nihil petitur, quasi nihil datur. Res omnium preciosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non uenit. Ideoque uirilissima aestimatur, immo poenae nullum precium eius est, annua congiaria homines charissimi accipiunt, & in his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant, nemo aestimat tempus. Vtuntur illo laxius quasi gratuito. At eisdem agros uide si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes, si metuunt capitale supplicium, omnia sua ut uiuant paratos impendere, tanta in illis discordia affectuum est.

Quod si

Quod si posset quemadmodū præteritorum annorum cuiusq; numerus proponi sic futurorum, quomodo illi qui paucos uiderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent. At qui facile est, quāvis exiguum dispensare, quod certum est. Id debet seruari diligētius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen quod ignorare putes illos quā chara res sit, dicere solent eis quos ualidissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare, dant, nec intelligunt, dant autem ita, ut sine illorum incremento sibi detrahant, sed hoc ipsum an detrahant nesciunt, ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec cursum suum, aut reuocabit, aut supprimebit, nihil autem tumultuabitur, nihil admonebit uelocitatis suæ, tacita labetur, non illa se regis imperio, non fauore populi longius proferet. Sicut missa est a primo decurret, nusq; deuertet, nusq; remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, uita festinat. Mors interim aderit, cui uelis nolis uacandum est. Potest ne quisq; sensus hominū, eorum dico qui prudentiam iactant, operosius occupari sibi, ut melius possint uiuere. Impendio uitæ uitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant. Maxima porro uitæ iactura dilatio est, illa primū quæq; extrahit diem, illa eripit præsentia, dū ulteriora permittit. Maximū uiuendi impedimentum est, expectatio, quæ pēdet ex crastino, perdis hodiernum. Quod in manu fortunæ positum est disponis, quod in tua dimittis, quo spectas, quo te extendis? Omnia quæ uentura sunt, in incerto iacent. Protinus uiue, clamat ecce maximus uates, uelut diuino ore instinctus, salutare carmen canit. Optima quæq; dies miseris, mortalibus æui, Prima fugit, quid cunctaris, inquit? quid cessas? nisi occupas fugit, cum occupaueris tamen fugiet. Itaq; cum celeritate temporis, utendi uelocitate certandum est, uelut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoq; pulcherrime ad exprobandum infinitam cognitionem, quod non optimā quæq; ætatem, sed diem dicit. Quid securus in tanta temporum fuga lentus mensas tibi & annos, & longam seriem (utcumq; auaritia tua uisum est) exporrigis, de die tecum loquit, & de hoc ipso fugiente. Non dubiū est ergo, quin prima quæq; optima dies fugiat mortalibus miseris & occupatis, quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quā imparati, inermesq; ueniunt. Nihil enim prouisum est, subito in illam nec opinantes inciderunt. Accedere eam quotidie non sentiebant, quemadmodū aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientis decipit, peruenisse ante sciunt, quā appropinquasse, ita hoc iter uitæ assiduū & citatissimū, quod dormientes, uigilantesq; eodē gradu facimus occupatis non apparet, nisi in fine. Quod proposui, si in partes uelim & argumēta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimā esse occupatorum uitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrarijs philosophis, sed ex ueris & antiquis, cōtra affectus impetum non subtilitate pugnandum. Nec minutis uulneribus, sed incurfu aduertendā aciem non probam. Cauillationes enim contundi debere non uellicari. Tamē ut illis error exprobetur suus, docendi, non tantū deplorandi sunt. In tria tēpora uita diuiditur, quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus breue est, qd̄ acturi sumus dubium, quod egimus certum. Hoc est enim in quo fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati, nec enim illis uacat præterita respicere, & si uacet, iniucunda est præteritæ rei recordatio. Inuiti nāq; ad tempora male exacta animū reuocant, nec audēt ea retractare, quorum uitia etiam quæ aliquo præsentis uoluptatis lenocinio surrepebant, retractando patefcunt. Nemo nisi a quo omnia acta sunt, sub censura sua, quæ nunq; fallitur, libenter se in præteritum torquet. Ille q̄ multa ambitiose concupit, superbe contempsit, & impotēter uincit, insidiosē decepit, auare rapuit, prodige effudit, necesse est memoriā suam timeat. At qui hac est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta, quæ non inopia, non metus, non morborū incurfus exagitat. Hac nec turbari, nec eripi pōt, perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tamen dies, & hi p̄ momenta præsentis sunt. At præterita temporis, omnes cum iusseris aderūt, ad arbitrium tuum se inspicere, ac detineri patiuntur. Quod facere occupatis non uacat, securæ & quietæ mentis est in oēs uitæ suæ partes discurrere. Occupatorū animi cum uelut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur uita eorum in profundū, & ut nihil prodest, licet quantumlibet

Vita nostra
fra in tria
tpa secata

tumlibet ingeras, si non subest quod excipiat ac feruet, sic nihil refert quantum temporis detur, si non est ubi subsidat, per quassos foratosque animos transmittitur. Praesens tempus breuissimum est, adeo quidem ut quibusdam nullum uideatur, in cursu enim semper est. Flu- it & praecipitatur, ante definit esse, quam uenit. Nec magis moram patitur quam mundus, aut sy- dera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem uestigio manet. Solum igitur ad occupatos praesens pertinet tempus, quod tam breue est, ut arripere non possit, & id ipsum illis districtis in multa subducitur. Denique uis scire quam non diu uiuant, uide quam cupiant diu uiuere, decrepiti senes paucorum annorum accessionem uotis mendicant. Minores na- tu seipsum esse fingunt, mendacio sibi blandiuntur, & tam libenter se fallunt, quam si fata una decipiant. Iam ergo cum aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pa- uentes moriuntur, non tantum exeat de uita, sed tantum extrahant. Stultos se fuisse ut non uixerint clamitant, & si modo euaserint ex illa ualitudine, in ocio uicturos. Tunc quam fru- stra parauerint, quibus non fruerentur, quam in cassum omnis labor ceciderit, cogitant. At qui- bus uita procul ab omni negotio agitur, quid nisi speciosa sit: nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligentia interit, nihil largitio- ne detrahatur, nihil superuacuum est, tota (ut ita dicam) in reditu est. Quatulacumque itaque ab- unde sufficit, & inde quandoque ultimus dies uenerit, non cunctabitur uir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quare forte quos occupatos uocem. Non est quod me solos putes dicere, quos a basilica immissi, deinde canes eiciunt, quos aut in sua uides turba specio- sius elidi, aut in aliena contempniti, quos officia domibus suis euocant, ut alienis foribus il- lidant, quos hasta praetoris infami lucro laborant, lucus [†] & quae neque superatior exercet. Quorundam ocium occupatum est in uilla, aut in lecto suo, in media solitudine quam uis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt. Quorum non ociosa uita est dicenda, sed de- sidiosa occupatio. Illum tu ociosum uocas, qui Corinthia paucorum furore preciosa, an- xia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in eruginosis lamellis consumit, qui in ceromathena prohi facinus (ne Romanis quidem uitae laboremus) sectator puerorum rixantium sedet, qui uicorum suorum gregis metatur, & colonorum paria deducit, qui ath- letas nouissimos pascit. Quid illos ociosos uocas, quibus apud tonsorem multae horae trans- mittuntur, dum decerpitur, siquid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in co- silium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens, hinc atque illinc in frontem co- pellitur, quomodo irascuntur, si tonsor paulo negligentior fuit, tantum uirum tonderet. Quo- modo excandescunt, siquid ex iuba sua decisum est, siquid extra ordinem iacuit, nisi oia sua in annulos suos reciderunt. Quis est istorum, qui non malit rempublicam suam turbari quam comam. Qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quam de salute. Qui non comprior esse malit quam honestior. Hos tu ociosos uocas inter pectinem speculumque occupatos. Quid illi qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt, dum uocem cuius re- ctum cursum natura & optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis ineptissime torquent. Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant, quorum cum ad res serias etiam saepe tristes adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio. Non habent isti ocium, sed iners negocium. Conuiuia mehercule horum non posuerim inter uacantia te- pora, cum uideam quam solliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tuni- cas succingant, quam suspensi sint, quomodo aper a coco casus exeat. Quanta celeritate, si- gno dato, gladum ad ministeria decurrant. Quanta arte scindantur aues in frustra non enor- mia, quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergant. Ex his abundantiae lautitiaeque fama captatur, & usque eo in omnes uitae successus mala sua illos sequuntur, ut nec bibant si- ne ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter ambitiosos numeraueris, qui sella se & lei- ctica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas oc- currunt, quos quando lauari debeant, quando pernoctare, quando cenare, alius admo- net, & usque eo nimio delicati animi languore soluuntur, ut per se scire non possint, an elu- riant. Audio quendam ex delicatis, si modo delitiae uocandae sunt, uitam & consuetudi- nem humanam dediscere. Cum ex balneo inter manus elatus & in sella positus esset, dixisset interrogando, iam sedeo: Hunc tu ignoratem an sedeat, putas scire an uiuat, an uideat, an ociosus sit: non facile dixerim, utrum magis miserear, si hoc ignorauit, an si se igno- rare finxit,

† aut & qm
supputa
euro.

† aut glabri.

rare finxit. Multarum quidem rerum obliuionē sentiunt, sed multarū imitātur, quādam uitia illos quasi felicitatis argumenta delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse uidetur, scire quid faciat. I nunc & mimos multa mentiri, ad exprobandam luxuriam putata. Plura mehercule prætereunt q̄ fingunt, & tanta incredibilium uitiorum copia ingenio in hoc unū saeculo processit, ut iam mimorum arguere possimus negligentia, esse aliquem, qui usq; eo delitijs interierit, ut an sedeat, alteri credat. Non est ergo ociosus hic, aliud nomen imponas. Aeger est, immo mortuus est, ille ociosus est, cui ocij sui & sensus est. Hic uero semiuuius, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. Quomodo potest hic a licuius temporis dominus esse? persequi singulos lōgum est, quorum aut † laterculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura cōsumpere uitam. Nō sunt ociosi, quorum uoluptates multum negociū habent, nā de illis nemo dubitabit, qn opere rose nihil agant, qui in literarum inutilium studijs detinētur, † quā iam apud Romanos quoq; magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerū remigum Vlyxes habuisset? prior scripta esset *Ilias*, an *Odyssea*? Præterea an eiusdē esset autoris? Alia deinceps huius notæ, quæ siue contineas, nihil tacitam cōscientiā iuuant, siue professor non doctior uideberis, sed molestior. Ecce Romanos quoq; inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quendam sapientē referentē, quod primus nauāli praelio Tullius uicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantes, etiā si nūc ista ad uerā gloriā nō tendunt, circa ciuiliū tamen operum exempla uersant, non est profutura talis scientia, est tamen quæ nos speciosa rerum uanitate detineat, hoc quoq; quærentibus remittamus. Quis Romanis primus persuasit nauem cōscendere? Claudius is fuit, Candes ob hoc ipsum appellatus, quia plurimū tabularum contextus Cades apud antiquos uocatur, unde tabulæ codices dicuntur, & naues nunc quoq; quæ ex antiqua consuetudine cōmeatus subeunt, candicatae uocantur. Sane & hoc ad rem pertinet, at, quod Valerius Coruinus primus Melaniam uicit, & primus ex familia Valerianorum urbis capta in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimq; uulgo permittente literas, Messala dictus est. Non & hoc quenq; curare permittas, quod primus. L. Sylla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati tunc darentur, ad conficiendos missos a rege Otto ioculatores, & hoc sane remittatur. Num & Pompeiū primū in circo elephantorum duodeuiginti pugnam addidisse, cōmissis more praelij, noxijs hominibus ad uilla in rem bonam pertinet, princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, ut fama tradit bonitatis eximia, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines, depugnant, parum est, lacinantur, parum est, ingenti mole animalium † exterrantur, satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potēs disceret, inuideretq; rei minime humanae. O quantum caliginis mentibus humanis obijcit magna felicitas, ille se supra rerū naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominū cateruas, sub alio cœlo natis beluis obijceret, cum bellum inter tam disparia animalia cōmitteret, cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coactus. At idem postea in Alexandria perfidia deceptus, ultimo mancipio trāsfodiendum se præbuit, tū demū intellecta inani iactatione cognouimus sui. Sed ut illo reuertar, unde decessi & in alia materia ostendam superuacua quorundam diligentiam, idem enarrabat Meteliū uictis in Sicilia Pœnis triumphātem, unū omnium Romanorum ante curiū centum & uiginti captiuos elephantes duxisse. Syllam ultimū Romanorum protulisse pomeriū, quod nūq; prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit, hoc scire magis prodest, q̄ Auentinū montem extra pomerium esse, ut ille affirmabat ppter alteram ex duabus causis, aut quod plæbs eo secessisset, aut quod remo auspicate illo loco aues non addixissent, alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt mēdacijs, aut si milia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad præstationē scribant, tamē cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement, quem fortio rem, quem iustio rem, quem liberalio rem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studijs admoueri, q̄ his implicari. Soli omnium ociosi sunt, qui sapientiæ uacant, soli uiuunt, nec enim suam tantum ætatem bene tuentur, omne æuum suo adijciunt, quicquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est, nisi ingratis sumus. Illi clarissimi sa-

† lat. laterculi.

† lat. quorū.

Candes

† forte exterrantur.

crarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis uitam præparauerunt, ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur, nullo nobis sæculo interdictum est, in omnia admittimur, & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spaciemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturâ cum Stoicis uincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium omnis æui patiatur incedere, quid nî ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus cõmunia. Isti qui per officia discursant, qui se aliosq; inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie pambullauerint, nec ullas apertas fores præterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint, quotum quæq; ex tam immensa, & uarijs cupiditatibus distracta urbe poterunt uidere, q̃ multi erunt quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhûanitas submoueat, q̃ multi qui illos cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant, q̃ multi per refectum clientibus atrium prodire uitabunt, & per obscuros aditum aditus profugient, quasi non inhumanius sit decipere, q̃ excludere, q̃ multi ex hesternæ crapula semisomnes, & graues illis miseris somnũ suum rumpentes, ut alienum expectet, uix alleuatis labijs in susurratum milies nomen, excitatiõe superbissima reddent, nos in ueris officijs morari putamus, licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagorã quotidie & Democritum, ceterosq; antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum uolent habere q̃ familiarissimos, nemo horum non uacauit, nemo non uenientẽ ad se beatiorẽ, amantiorẽq; sui dimittet, nemo quẽq; uacuis a se manibus abire patietur. Non est conueniri, & interdũ ab omnibus mortalibus possunt, horum te mori nemo coget, omnes docebunt, horum nemo annos tuos conterit, suos tibi cõtribuit, nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amici capitalis sumptuosa obseruatio terret. Feres ex his q̃ quid uoles, per illos non stabit, quo minus plurimũ quãtum cõperis, haurias, quæ illum felicitas, q̃ pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit, habebit cũ quibus de minimis maximisq; rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, a quibus audiat uerum sine contumelia, laudetur sine adulatione. Ad quorum se similitudinẽ effingat. Solemus dicere non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes, forte nobis datos, nobis uero ad nostrum arbitrium nasci licet, nobilissimorum ingeniorum familiæ sũt. Elige in quam ascisci uelis, non in nomen tantum adoptaberis, sed in ipsa bona, quæ non sunt sordide nec maligne custodienda, maiora fiunt, quò illa a pluribus diuiseris, hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiicietur subleuabunt, hac una ratio est extendendæ mortalitatis, immo in immortalitatẽ uertendæ honores & monumenta, quicquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus extruxit, cito subruitur, nihil non longa demolitur uetustas, & mouet ocyus, quod cõsecrauit Sapientiæ nocere non potest, nulla delebit ætas præsens, & nulla diminuet sequens, ac deinde semper ulterior aliquid ad uenerationem confert. Quoniam quidẽ in uicinio uersatur inuidia, simplicius longe posita miramur, sapientis ergo multum patet uita, non idem illum qui ceteros terminus includit, solus generis humani legibus soluitur, omnia illi sæcula, ut deo seruiunt, transiuit tempus, aliquid hac recordatione comprehendit, instat, hoc utitur, uenturũ est hoc percipit, longam illi uitam facit, omnium temporum in unũ collatio, illorum breuissima ac sollicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent. Cum ad extrema uenerint, sero intelligunt miseri, tamdiu se dum nihil agunt occupatos fuisse. Nec est quod hoc argumẽto probari putes, longam illos agere uitã, quia interdum mortem inuocant, uexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrẽtibus in ipsa quæ metuunt, mortem sæpe ideo optant, quia timent. Illud quoq; argumentũ nõ est, quod putes diu uicturum, quod sæpe illis longus uidetur dies, quod dum ueniãt ad conditum tempus cœnæ, tarde ire horas quærunt, nam si quando illos deserũt occupationes, in ocio relictĩ æstuant, nec quomodo disponant, aut extrahant, sciunt, itaq; ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est, tam me Heracles, q̃ quando dies muneris gladiatori indictus est. Aut cum alicuius alterius uel spectaculi uel uoluptatis expectatur constitutum, transilire medios dies uolunt. Omnis illis sperata

sperata rei longa dilatio est, ad illud tempus, quod amanti breue est, & praeceptis, breuius
 q̃ multo suo uitio, aliunde enim alio transfugit, & consistere in una cupiditate non pos-
 sunt, non sunt illi longi dies, sed inuisi. At contra q̃ exiguae noctes uidetur, quas in com-
 plexu scortorum aut uitio exigunt. Inde & iam poetarum furor fabulis humanos erro-
 res alentium, quibus uisus est Iupiter uoluptate concubitus telemeter duplicasse nocte.
 Quid aliud est uitia incedere, q̃ auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exēplo di-
 gnitatis excusatam licentiam? possunt istis non breuissimae uideri noctes, quas tam cha-
 re mercantur: diem noctis expectatione perdunt, nocte lucis metu. Ipsae uoluptates eo-
 rum trepidae & uarijs terroribus inquietae sunt, subitq; cum maxima exultatione sollicita
 cogitatio. Haec t̃q̃ diu ab hoc affectu reges suam fleuere potētiam, nec illos magnitudo
 fortunae suae delectauit, sed uenturus aliquando finis exterruit, cum per magna campo-
 rum spacia porrigeret exercitum, nec numerum eius, nec mensuram comprehenderet,
 Persarum rex insolentissimus, lachrymas fudit, quod intra centum annos nemo ex tan-
 ta iuuentute superfuturus esset, at illis erat admoturus fatum, ille qui flebat, perditurusq;
 alios in terra, alios in mari, alios in praelio, alios in fuga, & intra exiguum tempus cōsumptu-
 rus illos, centesimū annum timebat. Quid quod gaudia eorum quoq; trepida sunt, non
 enim solidis causis innituntur, sed eadem qua oriuntur, uanitati turbabuntur. Qualia au-
 tem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera, cum haec quoq; quibus se at-
 tollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sunt, maxima quaeq; bona sollicita sūt,
 nec ulli fortunae minus bene q̃ optime creditur, alia felicitate, ad tuendam felicitatē opus
 est, & pro ipsis quae successerunt uotis, uota facienda sunt. Omne em̃ quod fortuito eue-
 nit, instabile est, quod altius surrexit, opportunum est in occasum. Neminem porro, casu-
 ra delectant, miserrimā ergo necesse est non tantum breuissimam uitam eorum esse, qui
 magno parant labore, quod maiore possideant, operose assequuntur quae uolunt, anxij
 tenent quae assecuti sunt. Nulla interm̃ nūq̃ amplius redituri temporis est ratio. Nouae
 occupationes ueteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio, miseria/
 rum non finis quaeritur, sed materia mutatur, nostri nos honores torserunt, plus tempo-
 ris alieni auferunt, candidati laborem destituimus, suffragatiōes incipimus, accusandi de-
 posuimus molestiam, iudicandi nanciscimur, iudex desijt esse, qualitor est, aliorū bono-
 rum mercenaria procuracione consensuit, suis operibus detinentur. Marius caligo dimi-
 sit, cōsulatus exercet. Quintus dictaturam properat euadere, ab aratro reuocabitur, ibit
 in Poenos nō tanta maturus rei Scipio, uictor Hannibalis, uictor Antiochi, sui cōsulatus
 decus, fraterni sponsor, ne per ipsum mora sit, cum Ioue reponetur, ciuiles seruatore agi-
 tabunt seditiones, & post fastidiosos a iuene aequos honores iam senem contumacis exi-
 lij delectabit ambitio, nūq̃ deerunt uel felices, uel miserae sollicitudinis causae, per occu-
 pationes intercludetur ocium, nūq̃ agetur, semper optabitur. Excerpe itaq; te uulgo
 Pauline clarissime, & in tranquilliorē portum non pro aetatis spacio iactatus, tandē re-
 cede, cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim
 publicas in te conuerteris, satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita uirtus
 est, experire quid in ocio faciat. Maior pars aetatis certe melior Reipu. data sit. Aliqd tē-
 poris tui sume etiam tibi, nec te ad segnem, aut inertem quietem uoco, non ut somno &
 charis turbae uoluptatibus, quicquid est in te indolis uiuae demergas, non est istud quies-
 scere, inuenies maiora omnibus adhuc tractatis operibus, quae repositus & securus agi-
 tes, tu quidem orbis terrarum rationes administrans, tam abstinenter q̃ alienas, tam dili-
 genter q̃ tuas, tam religiose q̃ publicas, in officio amorem consequeris, in quo odium ui-
 tare difficile est. Sed tamen mihi crede, satius est uitae suae rationem, q̃ frumenti publici
 nosse. Istum autem animi uigorem, rerum maximarum capacissimū, a ministerio hono-
 rifico quidem, sed parum ad beatam uitam apto, ad te reuoca, & cogita non id egisse te
 ab aetate prima omni cultu studiorum liberalium, ut tibi multa milia frumenti cōmitterē-
 tur, maius quiddam & altius de te promiseras, non deerunt & frugalitatis exacta homi-
 nes, & laboriosa opera. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, q̃ no-
 biles equi, quorum generosam pernecitatem quis unq̃ graui sarcina pressit. Cogita prae-
 terea quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obijcere, cum uentre humano tibi

tal. delinit.

talr inqua.

*

talr Vitz.

Iaſ. Imperij

Iaſ. mētib⁹.

Eraf. Rote.

Hæc addi-
ta ſunt a ne-
bulõe quo-
piam.

Iſorte Arrij

negocium eſt, nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec ulla prece flectetur po-
pulus eſuriens, modo intra paucos illos dies, quibus. C. Caſar periit (ſiquis inferis ſenſus
eſt) hoc grauiſſime ferens, quod dicebat populo Romano ſuperſtiti, ſeptē aut octo cer-
te dierum cibaria ſupereſſe, dum ille pontes nauibus iungit, & uiribus imperia ludit, ad-
erat ultimū malorum obſeſſis quoq; alimentorum ageſtas, exitium pœnæ, ac fames con-
ſtitit, & quæ famē ſequitur rerum omnium ruina, furioſi & externi & infelicitè ſuperbi rei-
gis mutatio. Quem tunc animū habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cu-
ra, ferrum, ſaxa, ignes, gladium excepturi ſumma diſſimulatione, tantum inter uiſcera la-
tentis mali, tegebant cum ratione. Quædam enim ignorantibus agris curāda ſunt. Cau-
ſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe. Recipe te ad hæc trāquilliora, tutiora, ma-
iora. Simile tu putas eſſe, utrum cures ut incorruptum a fraude aduehētium & negligē-
tia frumentū tranſfundatur in horrea, ne concepto humore uitietur, & concaleſcat, ut ad
menſuram pondusq; reſpondeat, an ad hæc ſacra & ſublimia accedas: ſciturus quæ ma-
teria ſit Dijs, quæ uoluptas, quæ conditio, quæ fortuna, quis animū tuum caſus expectet,
ubi nos a corporibus diſmiſſos natura cōponat. Quid ſit quod huius mundi grauiſſima
quæq; in medio ſuſtineat, ſupra leuia ſuſpendat, in ſummū ignem ferat, ſydera curſibus
ſuis excitet. Cætera deinceps ingentibus plena miraculis. Viſ tu relicto ſolo, mente ad
iſta reſpicere, nunc dum calet ſanguis tingentibus ad meliora eundum eſt, expectat te in
hoc genere uitæ multum bonarum artium amor, uirtutum atq; uſus, cupiditatū obliuio,
uiuendi atq; moriendi ſcientia, alta rerum quies, omnium quidem occupatorum conditio
miſera eſt, eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant, ad ali-
enum dormiunt ſomnū, ad alienum ambulant gradum, ad alienū comedunt appetitum,
(& ad alienū gradiuntur uaticū, & multoties Tantali more inter opes & copias poſiti,
quas ſuas ſolum uident defectum intolerabilem omnium ſibi magis delectabilem patiū-
tur,) amare & odiſſe res omnium liberrimas iubentur. Hi ſi uelint ſcire q̄ breuis ipſorum uita
ſit, cogitant ex quota parte, ſua ſit, cum uideris itaq; prætextat^r Arti ſape ſumptā, cum ce-
lebre in foro nomen non inuideris, iſta uita damno parantur, ut unus ab illis numeretur
annus, omnes annos ſuos conteret. Quosdam autem cum in ſummū ambitionis eniterē-
tur, inter prima luſtantes ætas relinquit. Quosdā cum in conſummationē dignitatis per
mille indignationes erupſſent, miſera ſubit cogitatio ipſos laboraſſe in titulū ſepulchri.
Quorundam ultima ſenectus dum in nouas ſpes ut iuuenta diſponit, inter conatus ma-
gnos & improbos inualida defecit. Foedus ille quem in iudicio pro ignotiſſimis litigato-
ribus grandem natu & imperitæ coronæ aſſenſiones captantem, ſpiritus relinquit. Tur-
pis ille qui uiuendo laſſus citius q̄ laborando inter ipſa officia collapsus eſt. Turpis, quē
in accipiendis immorientē ratioibus, diu tractus riſit hæres. Præterire quod mihi occu-
rit exemplum non poſſum. Tyrannus fuit exactæ diligentia ſenex, qui poſt annū nona-
geſimū cum uacatiōem procurationis a. C. Caſare ultro accepiſſet, componi ſe in lecto,
& uelut exanimē a circūſtate familia plangi iuſſit. Lugebat domus ocium domini ſenis,
nec finiuit ante triſticiam, q̄ labor illi ſuus reſtitutus eſt, ideo ne iuuat occupatum mori.
Idem plariſq; animus eſt, diutius cupiditas illis laboris, q̄ facultas eſt, cum imbecillitate
corpis pugnant, ſenectutē ipſam nullo alio nomine grauem iudicant, q̄ quod illos ſepo-
nit. Lex a quinquageſimo anno militem non cogit. A ſexageſimo ſenatorem non citat,
difficilius homines a ſe ocium impetrant, q̄ a lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dū
alter alterius quietem rumpit, dum mutuo ſunt miſeri, uita eſt ſine fructu, ſine uolupta-
te, ſine ullo proſectu animi, nemo in conſpicio mortem habet, nemo nō procul ſpes in-
tendit. Quidam uero diſponunt etiā illa quæ ultra uitā ſunt, moles magnas ſepulchro-
rum, & operum publicorum dedicatiōes, & ad rogiū munera & ambitioſas exequias.
At mehercule iſtorum funera tanq̄ nimium uiſerint ad faces & cereos ducenda ſunt. No-
ſtra corpora firma ſunt, ſi redigas ad conditionē naturæ omnia deſtruētis, & unde edi-
dit eodem reuocantis, caduca ſunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint, ſe-
ptem illa miracula, & ſi qua his multo mirabiliora ſequentium annorum extruxit ambitio, ali-
quando ſolo æquata uiſentur. Ita eſt nihil perpetuū, pauca diuturna ſunt. Aliud alio mo-
do fragile eſt, rerum exitus uariantur. Cæterum quicquid cœpit & deſinit, modo quidā
minantur

minantur interitum, & hoc quod uniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem ueterem tenebrasque demerget. Eat modo aliquis, & singulas comploret animas, Carthaginis ac Numantiae Corintique cinerem, & siquid aliud altius cecidit, lamentetur, cum etiam hoc quod non habet quo cadat sit interiturum. Eat aliquis & fata tantum aliquando nefas ausura sibi non pepercisse conqueratur. Quis tam superba impotentisque arrogantiae est, ut in hac naturae necessitate omnia ad eundem finem reuocantis, se unum ac suos seponi uelit? ruinaque ipsi mundo imminenti aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est cogitare id si bi accidisse, quod ante se passi sunt, omnesque passuri, & ideo mihi uidetur rerum natura quod grauissimum fecit commune fecisse, ut crudelitatem fati consolaretur aequalitas. Illud te quoque non minimum adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quae desyderas nec tibi, uoles enim longum esse, quod iturum est. Nam si quicquid tristitia profecturi sumus, non recuso quicquid lachrymarum fortunae meae superfluit tuae fundere. Inueniam etiam nunc per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur, atque adeo ipse hanc litē meā faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc uidebaris eum hominem continuisse, qui munere tuo tantam uenerationē receperat, ut quod raro ulli contingit felicitas, eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem quem, saluo Caesare, accipere maximum poterat impressisti, & cum bene illum undique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit, nunc quoque quantum potest, illum a se obiecit. & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum quam contemptus eius perit. Eriperes illi amicos? sciebas tam habilem esse se, ut facile in locum amissorum posset alios sustinere. Vnum enim ex his hunc quos in principali domo potentes uidi, cognouisse uideor, quem omnibus amicis cum habere, cum expediat magis, tum etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est haec apud eum, quam ut a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam ualitudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantum nocuisses? longissimum illi aeuum ingenij fama promissit. Id egit ipse, ut meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiae praeclaris operibus, a mortalitate se uindicaret, quod diu fuerit ullus literis honor, quod diu steterit, aut latinae linguae potentia, aut graecae gratia, uigebit cum maximis uiris, quorum se ingenij uel contulit, uel, si haec uerecundia eius reculat, applicuit. Hoc ergo unum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sapius ferre te consueuit, sine ullo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantum erat tibi immunem ab hac iniuria praestare eum hominem, in quem uidebatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo morte temere incidisse. Adiciamus, si uis, ad has quærelas ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem, dignus fuit ille te fratre, tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium aequale omnium hominum. Desyderatur in tuum honorem, Laudatur in suum, nihil in illo fuit quod non libenter cognosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus, sed in illo pietas tua idoneam nata materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem ulli minatus est. Ad exemplum se modestiae tuae formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses & onus, suffecit ille huic sarcinae. O dura fata, & nullis aequa uirtutibus, antequam felicitatem tuam nosceret frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio, nihil est enim difficilius, quam magno dolori, paria uerba reperire. Iam nunc tamen siquid proficere possumus, fateamur & conqueramur. Quid tibi uoluisti tam iniusta & tam uiolenta fortuna, tam cito indulgentiae tuae poenituit? quae ista crudelitas est, in medio fratres impetum facere, & tam cruenta rapina, concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem turbare, & si ne ulla causa deliberare uoluisti. Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem, exacta nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summa conseruata ab-

stinentia, nihil syncerus & tutus literarum amor, nihil ab omni labe mens uacans. Luget Polybius, & in uno fratre quicquid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatijs timet. Facinus indignum luget Polybius, & aliquid propicio dolet Cæsare, hoc sine dubio impotens fortuna captasti, ut ostenderes neminem contra te, nec a Cæsare quidem posse defendi. Diutius accusare fata possumus, stanta dura & inexorabilia, nemo illa conuitio, nemo fletu, nemo causa mouet, nihil unquam parcat ulli, nec remittunt, Proinde parcamus lachrymis, nihil proficientibus. Facilius enim nos illis dolori adijciat, quam illos nobis reducat. Qui si nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus est, & ab inanibus solatijs, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus est. Nam lachrymis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agendum, mortales circumspice. Larga ubique flendi & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa aegestas uocat. Alium ambitio nunquam quies sollicitat. Alius diuitias quas optauerat, metuit, & uoto laborat suo. Alium sollicitudo, alium labor torquet, alium super uestibulum obsidens turba. Hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lachrymae nobis deerunt, antequam causae dolendi. Non uides qualem uitam nobis rerum natura promiserit, quae primum nascentium hominum fletum esse uoluit, hoc principio adimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit, sic uitam agimus, ideoque moderate id fieri debet a nobis, quod saepe faciendum est, & respicientes quantum a tergo rerum tristium immineat, si non finire lachrymas, at certe reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tamen frequens usus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogita ueris nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei cui praestari uidetur. Torqueri ille te aut non uult, aut non intelligit, nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui praestatur, si nihil sentit, superuacuum est, si sentit, ingratum est, neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lachrymis tuis, audacter dixerim. Quid ergo quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatu noceat tibi, ut te uelit abducere ab occupationibus tuis, id est, a studio & Cæsare. Non est hoc simile ueri. Ille enim indulgentiam tibi tantum fratri ostendit, & praestitit uenerationem tanquam parenti, cultum tantum superiori, ille desiderio tibi esse uult, tormento esse non uult. Quid itaque iuuat doloribus intabescere, quae si quis defuncti sensus est, finire frater tuus cupit, de alio fratre, cuius incerta posset uoluntas uideri, omnia haec non dubie ponerem & dicerem, siue te torqueri lachrymis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est, siue non uult uterque uestrum inertem dolorem dimittite. Nec impius frater sic desiderari debet, ne pius sic uelit. In hoc uero, cuius tam explorata pietas est, pro certo habendum est. Nihil esse illi posse acerbius, quam si tibi hic casus eius acerbus est, si te ullo modo torquet, si oculos tuos indignissimos hoc malo sine ullo flendi sine conturbat, idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil aequae a lachrymis iam inutilibus abducet, quam si cogita ueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunae iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus afflictis, ut hilaritatem de industria simulent, & aduersas res, adumbrata laticia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem uiderint, & ipsi collabantur. Id nunc quoque faciendum est, indue dissimilem animo tuo uultum, & si potes, proinde omnem ex toto dolorem, si minus, introrsus abde, & contine, ne appareat, & da operam, ut fratres tui te imitentur, qui honestum putabunt quodcumque facientem te uiderint, animumque ex uultu tuo sument, & solatium debes esse, & consolator illorum. Non poteris autem horum moerori obstare, si tuo induleris. Potest & illa res a luctu te prohibere nimio, si tibi ipsi renunciaueris, nihil horum quae facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit, haec tibi tuenda est, circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquit ac perspicit, quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & utrum ne tu tantum in rebus secundis indulgere scias, an & aduersas possis uiriliter ferre, obseruabant oculi tui. Liberiora omnia sunt his, quorum affectus tegi possunt. Tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit, omnes scient quomodo te in isto tuo gessere uulnere, utrum ne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris. Olim te in altiore ordine & amor Caesaris extulit, & tua studia deduxerunt, nihil te plebeum decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quam consumendum se dolori committere

si cōmittere, non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. Multa tibi non p̄mit-
 tit opinio de studijs ac moribus recepta, multum a te homines exigunt, multum expe-
 ctant. Si uolebas tibi omnia licere, non conuertisses in te ora omniū, nunc autē tibi prae-
 standum est, quantum promissisti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui descri-
 bunt, quibus cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sūt. Ni-
 hil unq̄ ita potes indignum facere prouecti & eruditi uiri professione, ut nō multos ad-
 mirationis de te suae non pōniteat. Nō licet tibi flere immodice, nec hoc tantūmodo nō
 licet, nec somnū quidem extendere in partem diei licet, aut a tumultu rerum in ociū ru-
 ris gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officij statione, fatigatum corpus uolū-
 taria peregrinatione recreare, aut spectaculorum uarietate animū detinere, aut ex tuo ar-
 bitrio diem disponere. Multa tibi non licent, quae humillimis in angulo iacentibus licēt.
 Magna seruitus est ex magna fortuna, non licet ibi quicq̄ arbitrio tuo facere. Audienda
 sunt tot hominū milia, tot disponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto occurrentiū con-
 gestus, ut possit per ordinem suum principis maximi officium geri ubiq̄ animi est. Non
 licet tibi unq̄ flere, ut multos flentes audire possis, ut periclitantium, & ad misericordiā
 mitissimi Caesaris peruenire cupientium, lachrymae prosint tibi, tuae assiccandae sunt. Hoc
 tamen etiam nunc leuioribus remedijs adiuuabit, cum uoles omniū rerum obliuisci, coi-
 gita Caesarem, uide quantam huius in te indulgentiae fidem, quantam industriā debeas,
 intelliges non magis tibi incuruari licere, q̄ illi (si quis modo est) fabulis traditus, cuius hu-
 meris mundus innititur. Caesari quoq̄ ipsi cui omnia licent, propter hoc ipsum multa nō
 licent. Omniū domos illius uigilia defendit, omniū ociū illius labor, omniū delicias, il-
 lius industria, omniū uacationem illius occupatio. Ex quo se Caesar orbi terrarum dedi-
 cavit, sibi eripuit, & syderum modo, quae irrequieta semper cursus suos explicant. Nunq̄
 illi licet, nec subsistere, nec quicq̄ suum facere. Ad quendam itaq̄ modum tibi quoq̄ ea-
 dem necessitas iniungitur, non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere. Caesare
 orbem terrarum possidente, impartiri te nec uoluptati, nec dolori, nec ulli alij rei potes,
 totum te Caesari debes. Adijce nunc, quod eum semper praedices, chariorem tibi spiritu
 tuo Caesarem fore, fas tibi non est, saluo Caesare, de fortuna quaeri, hoc incolumi, salui tibi
 sunt tui, nihil perdidisti, non tātum siccos oculos tuos esse, sed etiā latos oportet. In hoc
 tibi omnia sunt, hic pro omnibus est. Quod longe a sensibus tuis prudentissimis p̄ssis-
 misq̄ abest, aduersus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicq̄ (hoc saluo) flere per-
 mittis. Monstrabo etiam nunc, non quidem firmiter remedium, sed familiarius, siquādo
 te domū receperis, non erit tibi metuenda tristitia. Nam q̄ diu numē tuū intueberis, nul-
 lum illa ad te inueniet accessum. Omnia in te Caesar tenebit, cum ab illo discesseris, tunc
 uelut occasione data insidiabitur solitudini tuae dolor, & requiescenti animo tuo paula-
 tim irrepet. Itaq̄ non est quod ullum tempus uacare patiaris a studijs, tunc tibi litera tuae
 tam diu ac fideliter amata, gratiam referant, tunc te illae antistitem & cultorem suum uin-
 dicent, tunc Homerus & Virgilius tam bene de humano genere meriti, q̄ de omnibus
 & de illis meruisti, quos pluribus notos esse uoluisti, q̄ scripserant, multum tecum morē-
 tur, tutum hic erit omne tempus, quod illis tuendum cōmiseris, tūc Caesaris tui opera, ut
 per omnia saecula domestico narrentur praconio, quantum potes compone. Nam ipse
 tibi optime formandi, condendiq̄ res gestas, & materiā dabit & exemplum. Nō audeo
 te usq̄ eo p̄ducere, ut fabellas quoq̄ & Cesslopeos longos intentatū Romanis ingenijs
 opus solita uenustate cōnectas. Difficile est quidē, ut ad haec hilariora studia tā uehemen-
 ter percussus animus, tam cito possit accedere. Hoc tamē argumentū habeto iam corrobo-
 rati eius & redditū sibi, si poterit se a seuerioribus scriptis ad haec solutiora producere. In
 illis em̄ q̄uis agrū eum adhuc, & secū reluctante aduocabit ipsa rerū, quas tractabit au-
 steritas, hac quae remissa fronte cōmendanda sunt, nō feret, nisi cum iam sibi ab omī par-
 te cōstiterit. Itaq̄ debes eum seueriore materia primū exercere, deinde hilariore tem-
 perare. Illud quoq̄ magno tibi erit leuamento, si saepe te interrogaueris, utrū ne meo no-
 mine doleo, an eius qui decessit. Si meo, petit me indulgentem iactatio, & incipit dolor,
 hoc uno excusatus, quod honestus est, cum ad utilitatem respicit a pietate desistere. Ni-
 hil autem magis bono uiro conuenit, q̄ in fratris luctu calculos ponere. Si illius noīe do-
 leo, ne

† Alii Aesopos logos

leo necesse alterutrum ex his duobus esse iudicē. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus uitā incōmoda, & in eum restitutus est locū, in quo fuerat anteq̃ nasceretur, & expers omnis mali, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor? pro eo me nūq̃ dolere desinere, qui nunq̃ doliturus est? Si est aliquis defuncti sensus, nūc animus fratris mei uelut ex diutino carcere emissus, tādē sui iuris & arbitrii gessit, & rerum naturā spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despiciit, diuina uero quorū rationem tādū frustra quāsierat, propius intuetur, quid itaq; eius desyderio maceror, qui aut beatus aut nullus est? Beatum deslere inuidia est, nullum demētia. An hoc te mouet, quod uidetur ingentibus & ingratis, & maxime circumfusis bonis caruisse. Cum cogita ueris multa esse quā perdidit, cogita plura esse quā nō timeret. Non ira eum torquebit, nō morbus affliget, non hospitio laceffet, non edax & inimica semper alienis processib⁹ inuidia consecretabitur, non metus sollicitabit, non leuitas fortunā cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes plus illi remissum, q̃ ereptum est. Non opibus fruatur, non tua simul ac sua gratia, non accipiet beneficia, nō dabit. Miserum putas q̃ ista amisit? an beatum quod nō desyderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, q̃ is cui parata est. Omnia ista bona quā nos speciosa, sed fallaci uoluptate delectant pecunia, dignitas, potentia, aliaq; complura, ad quā generis humani caca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur, eosq; ipsos quos exornant & premūt plus minantur q̃ profunt, lubrica & incerta sunt, nunq̃ bene tenentur, nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnā felicitatis tutela sollicita est. Si uelis credere altius ueritatem intuentibus, omnis uita supplicium est. In hoc profundū inquietumq; proiecti mare, alternis aestibus reciprocum, & modo alleuās nos, subiectis incrementis, modo maioribus damnis deserens, assidueq; iactans, nunq̃ stabili cōstitimus loco, pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquādo naufragium facimus, semper timemus in hoc tam procelloso, & in omnes tempestates expolito mari, nauigantibus nullus portus nisi mortis est. Ne itaq; inuideris fratri tuo, quiescit tandem liber, tandem tutus, tandem aternus est, superstitem Cæsarem, omnemq; eius prole, surperstitem te cum omnibus habet fratribus, anteq̃ quicq; ex suo fauore fortuna mutaret stantem adhuc illam & munera plena manu congerentem reliquit, fruitur nunc aperto & libero coelo, & humili atq; depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas uinculis animas beato recipit sinu? & nunc libere uagatur, omniaq; rerum naturā bona cum summa uoluptate perspicit? Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. Omibus illud nobis cōmune est iter, quid fata deflemus? nō reliquit ille nos, sed antecessit, magna felicitas est, in felicitate mori. Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi, nihil ne in totum quidem diem certi est, quis in tam obscura & inuoluta ueritate diuinat? utrum ne fratri tuo mors inuideat, an consuluerit? Illud, quoq; quā iusticia in omnibus rebus necesse est te adiuuet cogitante m, non iniuriā tibi factā, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tādū pietate eius tibi uti fruiq; licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non reliquit. Auidus, qui non lucri suo habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriā uocat finem uoluptatis. Stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi praesentiū, qui nō & in praeteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quā abierunt, quia de illis ne desinant nō est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantūmodo quā habet ac uidet, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit, cito em̃ nos omnis uoluptas relinquit, quā fluit & trāsīt & pene anteq̃ ueniat, auferetur. Itaq; in praeteritū tempus animus mittendus est, & quicquid nos unq̃ delectauit reducendum, ac frequentī cogitatione pertractandū est, longior fideliorq; est memoria uoluptatum, q̃ praesentia. Quod habuisti ergo optimū fratre, in summis bonis pone, nō est quod cogites quanto diutius habere potueris, sed quādū habueris, rerum natura illū tibi sicut ceteris fratribus, sua nō mancipio dedit, sed cōmendauit, cum uisum est deinde repetit, nec tuā in eo satietatē secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniā creditam soluisse se moleste ferat, eam praesertim cuius usum gratuitum acceperit, nōne iniustus uir habebitur? Dedit natura fratri tuo uitam, dedit & tibi, quā suo iure usā fuit, a quō uoluit debitū suū cit⁹ exigit, nō illa in culpa est, cui⁹ nota erat cōditio, sed mortalis

Portus nauigantium mors est.

sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec unquā fortis suæ meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaq; habuisse & tam bonū fratrem & usu fructum eius, quæuis breuior uoto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimū, quod habuisti, humanū quod perdidisti. Nec enim quicquid minus inter se cōsentaneum est, quæ alii quem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigerit, non gaudere quod tamē contigerit, at inopinātī ereptus est, sua quæque credulitas decipit, & in eis quæ diligit, uoluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorūque funera, nos tamē aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota uita denunciatur futurum. Non est itaq; ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ prauitas insatiabilis rerū omniū, quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precario. Quanto ille iustior, qui nuntiata filij morte, dignam magno uiro uocem emisit. Ego cum genui, tum morituro scui, prorsus nō mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset, non accepit tanquā nouū nunciū filij mortem. Quid est enim noui, hominē mori, cuius tota uita nihil aliud quæ ad mortem iter est, ego cum genui, tum morituros scui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi huic rei sustuli omnes, huic rei tollimur, quisquis ad uitam editur, ad mortē destinatur. Gaudeamus ergo eo quod datur, reddamusque id cum repositumur, alium alio tempore facta comprehendendū, neminē præteribunt. In procinctu stet animus, & id quod necesse ē, nunquā timeat, quod incertum est, semper expectet. Quid dicam duces ducumque progenies, & multis aut cōsultatibus cōspicuos, aut triumphis forte defunctos inexorabili, tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suū. Omnes immo omnia in ultimū diem spectant, non idem uniuersis finis est. Alium in medio cursu uita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema seruitute fatigatū iam & exire cupientē uix emit, alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locū tendimus. Vtrū ne stultius sit nescio, mortalitatem ignorare, an impudentius recusare. Agedum illa quæ multo ingenij labore tui celebrata sunt, in manus sume, utriuslibet auctoris carmina, quæ tu ita resoluisti, ut quæuis structura illorum recesserit, permaneat, tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, ut (quod difficillimū erat) omnes uirtutes in alienam te orationem secutæ sint, nullus erat in illis scriptis liber, qui nō plurima uarietatis humanæ, incertorumque casuū, & lachrymarum ex alia atque alia causa fluētium exempla tibi suggerat, lege quo spiritu ingentibus intoneris rebus. Pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine desciscere, ne cōmiseris, ut quisquis extemplo, ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis, quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolant conuerte, ac respice optimos fratres, respice uxorem, filium respice. Pro omniū horum salute, hac tecum portio ne fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas. Ab hac te infamia uindica, ne uideatur omnibus plus apud te ualere unus dolor, quæ hæc tam multa solatia. Omnes istos una tecum perculos uides, nec posse tibi subuenire, immo etiā ultro expectare, ut a te subleuentur intelligis, & ideo quanto minus in illis doctrinæ, minusque ingenij est, tanto magis assistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuidere, qui quia dispensauit inter plura, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsare, illo moderante terras & ostendente, quanto melius beneficijs imperium custodiatur, quæ armis. Illo rebus humanis præfidente, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias, in hoc uno tibi satis præsidij, satis solatij est. Attolle te & quotiens lachrymæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige. Siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius, illos ut nihil aliud possint aspicere perstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi quem tu diebus intueris ac noctibus, a quo nunquam deijcis animum cogitandus est, hic contra fortunā aduocandus, nec dubito cū tāta illi aduersus oēs suos sit māsuetudo, tātaque indulgentia, quoniam multis iam solatijs tuū istud uulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarēt tuo cōgesse rit. Quid porro ut nihil horū fecerit, nōne p̄tinus ipse cōspectus p̄ se tantūmodo, cogitatusque Cæsar maximo solatio tibi est? Dii illum Deaque omnes terris diu commendent, At faciant, ut quādiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Ro-

manq

mano imperio filium, longa fide approbet, & ante illum consortem patris quā successorem accipiat. Sera & nepotibus demū nostris dies nota sit, qua illum gens sua coelo asserat. Abstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte quā pedes, ostenderis, patere illum generi humano iamdiu ægro & affecto mederi, patere quicquid prioris principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sydus hoc quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniā placet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat & novos, quorum me quoque spectatorem futurum ex uirtutibus eius promittit clementia, nec enim sic me dei iecit, ut nollet erigere, immo ne dei iecit quidem, sed impulsus a fortuna & cadentem sustinuit, & in præceptis euntem leniter diuinæ manus usus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & uitam mihi non tantum dedit, sed petiit, uiderit qualem uolet esse, æstimet causam meam, uel iusticia eius bonā perspiciat, uel clementia eius faciat bonam, utrumque in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue uoluerit, interim magnum miseriarum mearum solatium est, uidere misericordiam eius, totum orbem puagantem, quæ ex ipso angulo, in quo ego defixus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucē reduxerit, nō uereor ne me unum transeat. Ipse autem optime nouit tempus, quocumque debeat succurrere, ego omnē operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar, quæ efficit ut quietiorem sub te agant uitam exules, quam nuper sub Caio egere principes. Nō trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnium nauium conspectum pauent. Per te habent, ut fortunæ fauientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem ac præsentis quietem. Scias licet ea demū fulmina esse iustissima, quæ etiam percussit coluit. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno uulneri maiora adhibuit remedia, iam te omni confirmauit modo, iam omnia exempla quibus ad animi æquitatem compelleris, tenacissima memoria retulit. Iam omnium præcepta sapientum tibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit, aliud habebunt hoc dicere pondus uerba, uelut ab oraculo emissa, omnem uim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hic itaque tibi puta dicere, non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla uulgaria, quæ etiam si minora, tamen mira sunt. Ad fastus te & annales perducam publicos, uides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsarum atrium, nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est, nemo non ex istis in ornamentum sæculorum refulgentibus uiris, aut desiderio suorum tortus est, aut a suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato. Et quam patiens iuris & æqui pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. Eodem enim die Scipio Africanus uictoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plæbis priuatus intercessit, tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quam defenderat. Quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno pene eodemque tempore spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera, adolescentulus tamen, ac pæmodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ super ipsum Pauli triumphum, coccidentis subitam uastitatem, quanto debuit ferre uir in hoc natus, ne urbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset. Quid referam duorum Lucullorum direptam morte concordiam? Quid Pompeios, quibus ne hoc quidem fauens reliquit fortuna, ut una denique cocciderent ruina. Vixit sextus Pompeius Primus, sorori superstes, cuius morte optime coherentis Romanæ pacis uincula resoluta sunt. Idemque uixit superstes optimo fratri, quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deiceret, quam patrem deiecerat, & post hunc tamen casum Sextus Pompeius non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia undique exempla separatorum morte fratrum succurrunt, immo contra uix ulla unquam horum paria conspecta sunt una senescentia, sed contentus nostra domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, ut fortunam uilis queratur luctum intulisse, quam sciet etiam Cæsarum lachrymas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem charissimam, & ne ei quidem rerum natura legendi necessitatem abstulit.

rem abstulit, cui cœlum destinauerat. Imo uero idem omni genere orbitatis uexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & Generos ille amisit, & liberos, & nepotes. At nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dū inter hoīes erat sensit, nūc tot tātusq; luctus cœpit rerū omniū dolorū fuit. C. Cæsar diuī Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam pacatissimū eius pectus, uictorq; diuus Augusti auunculi mei ad nepos circa primos iuuetutis suæ annos, Luciū fratrū charissimū sibi, princeps iuuetutis principē eiusdē iuuetutis amisit in apparatu Parthici belli, & grauiore multo animi uulnere q̃ postea corporis ictus est, quod utrūq; & pijsimē idē & fortissimē tulit. Cæsar patruus meus Drusum Germani compatrem minorem natū q̃ ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentē, & gentes ferocissimas, Romano subiicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit, modum tamen lugendi non sibi tantum, se etiam alijs fecit, ac totum exercitum, nō solum mœstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi uendicantem, ad morem Romani luctus redegit, iudicauitq; non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lachrymas alienas cōpescere, nisi prius præfisset suas. M. Antonius auus meus nullo minor, nisi eo, a quo uictus est, tunc cum rempublicam constitueret, & triumphali potestate præditus, nihil supra se uideret, exceptis uero duobus collegijs omnia infra se cerneret, fratrē interfectum audiuit. Fortuna impotens quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis. Eo ipso tempore quo Marcus Antonius ciuiū suorum uitā sedebat mortisq; arbiter. M. Antonij frater duci iubebatur ad supplicium, tulit hoc tamē tam triste uulnus eadem magnitudine animi, qua Marcus Antonius omnia alia aduersa tolerauerat, & hoc fuit ei lugere uiginti legionum sanguinem fratri parere. Sed ut omnia alia exempla præteream, ut in me quoq; ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est, bis intellexit lædi me posse, uinci non posse. Amisi Germanicum fratrem, quem quomodo amauerim intelligit profecto quisquis cogitat, quomodo suos fratres, pij fratres ament. Si tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quicq; quod exigi deberet a bono fratre, nec facerē quod reprehēdi posset in principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem ostendere q̃ nihil sacrum intactumq; sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos paritura. Nemo itaq; miretur aliqd ab illa, aut crudeliter fieri, aut inique. Potest enim hæc aduersus priuatas domos ullam æquitatem nosse, aut ullam modestiā, cuius implacabilis sœuitia, totiens ipsa funestauit puluinaria. Faciamus licet illi conuitia, non nostro tantum ore, sed etiam publico, non tamen mutabitur, aduersus omnes se præces, omnesq; cœrimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit, nihil in ausum sibi reliquit, nihil intactum. Ibit uiolentior per omnia, sicut semp̃ est solita. Eas quoq; domos ausa est iniuriæ causā intrare, in quas per tēpla aditur, & atram laureatis foribus induet uestem. Hoc unum obtineamus ab illa uotis ac præcibus publicis, si nōdum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitiā respicit, hunc principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrum uelit. Discat ab illo clementiam, atq; mitissimo omnium principī mitis fieri. Debes itaq; omnes intueri eos, quos pauloante retuli, aut ascitos cœlo, aut próximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoq; porrigentem manus, quas ne ab eis quidē per quos uiuimus abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, in quantum modo homini fas est per diuina ire uestigia. Quāuis in alijs rebus dignitatum magna discrimina. Virtus in medio posita est, neminem dedignatur, qui modo dignum se illa iudicat. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc uno se cæteris exequari hominibus nō iniuriā, sed ius mortalitatis iudicauerunt, tuleruntq; nec nimis acerbe & aspere quod acciderat, nec molliter & effœminate. Nam & non sentire mala sua non est hominis, & non ferre, non est uiri. Non possunt tamen cum omnes circūserim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpenti, quem rerum natura in exitium opprobriumq; humani generis adidit, a quo imperiū euersum, adustum funditus principis pijsimi recreat clementia. C. Cæsar amissa sorore

Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter posset, conspectum, conuersationemque ciuium suorum profugit, exequiisque sororis suae non interfuit, iusta sorori non praestitit, sed in albano suo cessit, ac foro & aduocatis, & huiusmodi alijs occupationibus acerbissimi funeris eleuabat mala. Proh pudor imperij, principis romani lugentis sorore alea solatium fuit. Idem ille Caius furiosa incōstantia, modo barbam, capillisque submittens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus pmetiens, & nunquam satis certus utrum lugeri uellet, an coli sororem. Eodem enim tempore quo templa illi constituebat, ac puluina, eos qui parum moesti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescerebat modum. Procul istud exemplum ab omni romano uiro aut luctum suum, aut interpestiuum uacare lusu, aut sordium ac squalloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare minime humano solatio. Tibi uero nihil ex consuetudine mutandum tua. Quoniam quidem ea instituisse amare studia, quae optime & felicitatem extollunt & facillime minuunt calamitatem, eademque & ornamenta hominum maxima sunt & solatia. Nunc itaque studiis tuis immergere, acrius nunc illa tibi uelut munimenta animi circunda, nec ex ulla tibi uelut tui parte, inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquam scriptorura monumento tuorum. Hoc enim unum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, nulla consumat uetustas. Cetera quae per constructionem lapidum & marmoreas moles, aut terrenos cumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagant longam diem, quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenij memoria hanc tuo fratri largire in hac eum colloca, & melius illum diutino semper consecrabis ingenio, quam irritum dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te causa eius non potest. Omnia illa quae nobis dedit, ob hoc ipsum quod aliquid eripuit, inuicta sunt. Tunc tamen erit agenda cum primum aequiorem te illi iudicem dies fecerit, tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiam nunc dabit quibus redimat. Denique ipsum quod abstulit, ipse dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quae praua sunt approbare, pro magnis rursus magna attenuare, & ad minima ducere. Sed alio ista uires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. Aliquid enim a nobis natura exigit, plus uanitate contrahitur, nunquam autem ego a te, ne ex toto mareas exigam. Et scio inueniri quosdam dura magisque fortis prudentiae uiros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi uero uidentur nunquam in huiusmodi casum incidisse. Alioquin excudisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos ueram etiam inuitos compulisset. Satis praestiterit oratio si id unum ex dolore, quod & superest & abundat exciderit. Nam hunc quidem nullo omnino esse cum patiatur, nec sperandum ulli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam, & nos in eo teneat habitu, qui & pia mentis est, nec mota. Fluant lachrymae, sed aedem definant, trahantur ex imo pectore gemitus, sed ibidem & finiantur. Sic rege animum tuum, ut & sapientibus te approbare possis & fratribus. Effice ut frequenter fratris tui memoriam tibi uelis occurrere, ut illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repraesentares tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis quam flebilem feceris. Naturale est enim ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & alijs expone, & tibi met ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. Quid enim de illo non tuto sponderi fratre possit. Haec utcumque potui longo iam situ obsoleto, & hebetato animo composui, quae si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori uidebuntur, cogita quod non possit is alienae uacare consolationi, quem sua mala occupatum tenent, & quod non facile latina ei uerba homini succurrant, quem barbarorum inconditus, grauisque fremitus circumsonat.

LVCII ANNEI SENECAE ADMARTIAM
DE CONSOLATIONE LIBER VNVS.

Erasmus.

Stilus arguit hoc opus nō esse Senecæ, tamen si doctum. Nec ut de absolutū.

† Alit salamā nium.

NISI te Martia scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi
q̃ a ceteris uitis recessisse, & mores tuos uelut antiquū aliquod
exemplar aspici, non auderē obuiā ire dolori tuo, cui uiri quoq;
libenter hærent & incūbunt. Nec spem accepissem, tam iniquo
tempore, tam iniquo iudice, tam inuidioso crimine, posse me of
ficere, ut fortunam tuam absolueres. Fiduciā mihi dedit, explo
ratum iam robur animi, & magno experimento approbata uir
tus tua. Non est ignotum qualem te in persona patris tui gesse
ris, quem non minus q̃ liberos dilexisti. Excepto eo, quod non optabas superstite, nec
scio an & optaueris. Permittit em̃ sibi quædam contra bonū morem magna pietas, mor
tem acrem uti cordi parētis tui quantū poteras inhibuisti. Postq̃ tibi apparuit inter Sa
lamannos satellites illam unam patriæ seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed de
disti manus uicta, fudistiq; lachrymas palam, & gemitus deuorasti, quæ non tamen hi
lari fronte texisti. Et hoc illo sæculo, quo magna pietas erat, nihil impie facere. Vt uero
aliqua occisio temporis dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in
usum hominum reduxisti, & a uera uindicta morte, ac restituiisti in publica monumē
ta liberos, quos uir ille fortissimus sanguine suo scripserat, optime meruisti de Romanis
studijs. Magna illorum pars arserat, optime de posteris, ad quos ueniet incorrupta rerū
fides, authori suo magno imputata, optime de ipso cuius uiget, uigebitq; memoria q̃
diu fuerit in precio Roma, Nosti, q̃ diu quisq; erit, q̃ reuerti uelit ad acta maiorū, q̃ diu
q̃q; erit qui uelit scire quid sit uir Romanus, q̃ subactis iā ceruicibus omnīū, & ad syllā
nū iugum adactus, indomitus quid sit homo ingenio, animo, manu, liber. Magnū me
hercule detrimentum. R. P. cœperat, si illum ob dictas partes pulcherrimas in obliuio
nem correptum, in eloquentiam & libertatem nō eruiſſes, Legitur, floret in manus ho
minum in pectora receptus, uetustatē nullam timet. At illorum carnificum cito sæcula
quoq; quibus solis memoriā meruerunt tacebunt. Hæc magnitudo animi tui uetuit
me ad sexum tuum respicere. Vetuit ad uultum quē tot annorum continua tristitia, ut
semel obduxit, tenet. Et uide quā non surrepam tibi, nec furtum facere affectibus co
gitem. Antiqua mala in memoriā reduxi, & uis scire hanc quoq; plagam esse sanan
dam, ostendi tibi æque magni uulneris cicatricem. Alij itaq; molliter agūt & blandiunt
tur. Ego confligere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosq; oculos, si uerum
audire uis, magis iam ex consuetudine q̃ ex desyderio fluentes cōtinebo, si fieri potue
rit fauente te remedijs tuis, sin minus, uel inuita teneas, licet & amplexeris dolorē tuū,
quem tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? Omnia in superuacū
tentata sunt. Fatigatæ allocutiones amicorum, authoritates magnorum, & affinium tibi
uirorum studia, hæreditarium, & paternum bonum, surdas aures irritō, ac uix ad breuē
occupationem proficientes solatio transeunt. Istud idem remedium naturale temporis
quod maximas erumnas componit, in re una uim suam perdidit, tertius iam præterijt
annus, cū interim nihil ex illo impetu cecidit, renouat se, & corroborat quotidie luctus,
etiam sibi ius mora fecit. Eoq; adductus est, ut putet turpe desinere. Quēadmodū om
nia uitia penitus insidunt, nisi dum surgunt oppressa sunt, ita quoq; tristitia & misē
ria & in se sauientia ipsa nouissime acerbitate pascūtur, & fit infelicitis animi, praua uolū
ptas dolor. Cupissem itaq; primis temporibus ad istam curationē accedere, leuior me
dicina fuisset, oriens adhuc restringēda uis. Vahementius contra inueterata pugnandū
est. Nam uulnere quoq; sanitas facilis est, dum a sanguine recentia sunt, tunc & urunt
tur & in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt, ubi corrupta in malum ul
cus se uerterunt, difficilius curantur. Nō possum nūc per obsequium, nec molliter asse
qui tam durum dolorem. Frangendus est.

Scio a præceptis incipere omnes qui monere aliquem uolunt, & in exemplū de
sinere. Mutari hunc interim ordinem expedit. Aliter em̃ cum alio agendū est.

Quosdam ratio ducit. Quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quæ liberum nō relinquit animū ad speciosa stupenda. Duo tibi ponam ante oculos maxima & sexus, & sæculi nostri exempla. Alterius fœminæ quæ se tradidit ferendā dolori. Alterius quæ pari affecta casu maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suā reposuit, Octauia & Livia. Altera soror Augusti, Altera uxor, amiserunt filios iuuenes, utraq; spe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus & socer incumbere cœperat, In quē onus imperij reclinarēt, adulescentem animo alacrem, ingenio potentē, sed frugalitatis continentiaq; in illis aut animis aut opibus nō mediocriter admirandā, patientem laboris, uoluptatibus alienū, quātumcūq; imponere illi auunculus, & ut ita dicam, inædificare uoluisset laturum, bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem per omne uitæ suæ tempus fletu gemendiq; fecit. Nec ullas admisit uoces, salutare aliquid afferentes. Nec auocari quidem se passa est, in tenta in unā rem, & toto animo affixa. Talis per omnē uitā fuit, qualis in funere. Non dico enim, non est ausa cōsurgere, sed alleuari recusans, secundam orbitatem iudicans lachrymas amittere. Nullam habere imaginem filij charissimi uoluit, nullam sibi fieri mentionem. Oderat omnes matres, & in Liviā maxime furebat, quia uidebatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas tenebris & solitudini familiarissima. Ne ad fratrem quidem respiciens. Carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosq; studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, a solennibus officijs seducta & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentē fortunam exosa, defodit se & abdidit. Assidentibus liberis nepotibus lugubrem uestem non deposuit, nō sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi uidebatur.

Dlua Livia amiserat filium Drusum magnū futurum principem, iam magnum ducē. Intrauerat ipse penitus Germaniā, & ibi signum Romani fixerunt, ubi uix ullos esse romanos notū erat, in expeditione ter decesserat, ipsis illum hostibus agrum cum ueneratione, & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus, accedebat ad hanc mortem, quam ille pro Republica obierat. Ingens ciuium prouinciarūq; & totius Italiæ multitudo Esidae per quam effusis in officium lugubre mancipijs, colonisq; usq; in urbem ductum erat fumus triumpho simillimum. Non licuerat matri ut filij oscula gratumq; extremi sermonem oris hauriret, longo itinere reliquias Drusi sui prosecuta, tot per omnem Italiā ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret irritata. Vt primum tamen intulit tumulo simul & dolorem suū posuit, nec plus doluit q̄ aut honestum erat, aut Casare, aut æquo maius, non desijt itaq; Drusi sui celebrare nomen, utiq; illum sibi priuatim publiceq; repræsentare, & libentissime de illo loqui, de illo audire, cum memoriam alterius uix nemo potest retinere & frequentare, qui illam tristē sibi reddit, elige itaq; utrum exemplum putas probabilius si illud prius sequi uis, eximis te numero uiuorum. Auersaberis & alienos liberos & tuos. Ipsumq; desiderabis triste matribus agmen occurrere. Voluptates honestas permittas tanq; parum decoras[†] fortunæ tuæ reijciens, inuisam habebis lucem, & ætati tuæ qd nō præcipitet te q̄ primum & finiat, infestissima eris. Quod turpissimum effrænissimūq; est animo tuo, in meliore noto parte, ostendes te uiuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximum fœminæ exemplum applicueris, moderatius ac mitius, q̄ eris in erumnis ne te tormētis macerabis. Quæ enim maior est amentia, pœnas a se illicitas exigere, & mala sua augere. Quam in omni uita seruasti, morum probitatem & uerecundiam, in hac quoq; re præstabis. Etenim quædam & dolendi modestia, illum ipsum iuuenem dignissime, quietum semper nominatum, cogitatūq; faciet. Meliore pones loco, si matri suæ qualis uiuus solebat hilarisq; & cum gaudio occurrit.

NEc te ad fortiora ducam præcepta, ut humano ferre humana iubeam modo, ut ipse funebri die oculos matris exsiccem. Ad arbitrum tecum ueniam. Hoc inter nos quæretur, utrum magnus esse debeat an perpetuus nō dubito quin Livia Augustæ, quam familiariter coluisti magnum tibi placeat exemplum. Illa te ad suum concilium uocat. Illa in primo furore cum maxime impatientes, feroceq; sunt miseræ se consulero philosopho uiri sui præbuit, & multum eam rem profuisse sibi confessa

Afr. Omen.
Afr. uirtuti.

afr. cōsolamē
philosophicū
Forte, se cōso
landam p̄bo.

confessa plusq̃ Romanum quem nolebat tristem tristitia sua facere, plusq̃ Augustum qui subducto altero auunculo titubabat. Nec luctu suorum inclinandus erat, plusq̃ Tyberium filium, cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic ut opinor aditus illi fuit, hoc principium apud foemina opinionis suae custodem diligentissimum usq̃ in hunc diem Livia, quantum quidem ego sciam, assiduus uirtutis comes, cui non tantum quae in publicum emittunt uota, sed omnes qui sunt secretiores animorum nostrorum motus, dedisti operam ne quid esset, quod in te quisq̃ reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam uberrimam principum iudicem uelles ignoscere. Nec quicq̃ pulchrius existimo fastigio collocatis, q̃ multarum rerum ueniam dare, & nullius petere. Seruandus itaq̃ tibi in hac re tuus mos est. Ne quid committas quod minus aliterue factum uelis.

DEinde rogo atq̃ obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem praestes. Non est enim quod ignores omnes hos nescire, quemadmodum aliquid loquatur coram te de Druso, An nihil, ne aut obliuio clarissimi iuuenis illis faciat iniuriam, aut mentio tibi, cum secedimus, & in unum conuenimus, facta eius dictaq̃ quanto meruit suspectu celebramus, coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaq̃ maxima uoluptate, filij tui laudibus, quas non dubito quin uel impendio uitae, si potestas detur, in aeuum omne sis prorogatura, quare patere, immo accersere sermones quibus ille narretur, & apertas aures praebere ad nomen memoriamq̃ filij tui, nec hoc graue dixeris ceterorum more qui eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorem fortunam tuam, quae deterior est aspicias. Non conuertisti te ad conuictus filij tui, occursum iucundos, non ad pueriles dulcesq̃ blanditias. Non ad incrementa studiorum. Vltimam illam faciem rerum praemis. Illi tanq̃ ipsa per se parum horrida sit, quicquid potes congeris. Ne obsecro te concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimam uideri.

Simul uero cogita non esse magni animi se rebus prosperis fortem gerere, ubi secundo cursu uita procedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obsequens uentus ostendit. Aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probe. Proinde ne submiseris te, immo contra fige stabilem gradum, & quicquid onerum supra cecidit sustine, primo duntaxat strepitu contenta. Nulla re maior inuidia fortunae fit, q̃ aequo animo. Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Martia negocium actum, tibi aureus assedit, & mutata persona consolatus est, sed puta Martia ereptum tibi amplius q̃ unq̃ ulla mater amisit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam. Si fletibus fata uincuntur, conferamus. Eat omnes inter luctus dies, noctem sine somno tristitia consumat, ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat. Atq̃ sese omni genere seuitiae, profecturus moeror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur, sed fors immota, & in aeternum fixa, nulla miseria mutat & mors tenuit quicquid abstulit, desinat dolor q̃ perit. Quare regamur nec nos ista uis transuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia uela deseruit, permisit tempestati nauem. At ille uel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

ET enim naturale desyderium suorum est. Quis negat q̃ diu modicum est: nam in discessu non solum amissione charissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoq̃ animorum contractio. Sed plus est quod opinio adhaerit, q̃ quod natura imperauit. Aspice mutorum animalium, quam concitata sunt desyderia, & tamen q̃ breuia. Vaccarum uno die alteroue mugitus auditur. Nec diutius equarum uagus ille amensq̃ discursus est, ferae cum uestigia catulorum cōsecratae sunt, & syluas per uagatae, cum saepe ad cubilia expolatae redierint, rabie intra exiguum tempus extingunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremunt, intra momentum tamen quietae, uolatos suos repetunt. Nec ulli animali longum foetus sui desyderium est, nisi homini, qui adest dolori suo, nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit afficitur. Ut scias autem non esse naturale luctibus frangi, primum magis foeminas q̃ uiros, magis barba

tos quæ placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quæ doctos, eadem orbitas uulnerat, at qui ea quæ a natura uim acceperunt, eadem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale quod uarium est. Ignis omnes ætates, omnium urbium ciues tam uiros quæ feminas, quia naturaliter uret, ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam. Quare? quia uires illi a natura datae sunt, quæ nihil impium constituit. Paupertatem, lucrum, ambitionem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit, & imbecillum impatentem reddit præsumpta opinio de non timendis terribilis.

D E inde quod naturale est non decrescit mora. Dolorem dies consumit, licet contumacissimum quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem, tamen illum efficacissimum mitigandæ ferociæ tempus enervat. Manet quidem tibi Martia etiam nunc ingens tristitia, & iam uidetur duxisse callum non illi concitata, qualis in illo fuit, sed pertinax & obstinata. Tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet, quoties aliud ægeris, animus relaxabitur, nunc te ipsa custodis. Multum autem interest, utrum tibi permittas morere an imperes, quanto magis hoc mortuorum elegantia conuenit, finem luctus potius facere quæ expectare, nec illum aperiri diem quo te inuita dolor desinat, ipsa illi renuncia.

V Nde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non sit naturæ iussu? quod nihil nobis mali anteque eueniat proponimus. Sed ut imunes ipsi & alius, & pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus illos esse communes, tot præter domum nostram ducuntur exequia, de morte non cogitamus, tot acerba funera, nos togam nostrorum infantium, nos militiam & paternæ hereditatis successionem animo agitamus, tot diuitum subita paupertas in oculos incidit, & nobis nunquam in mentem uenit, nostras quoque opes æque in lubrico positas, necesse est itaque magis corruam, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante prouisa sunt, languidius incurrunt, uis tu scire te ad omnes expositum ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt circa te uibrasse uelut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascensum? inermis ad eas expecta uulnus, & illa superne uolantia cum sagittis pilisque saxa putat in tuum librata corpus, quoties aut ad latus, aut penes tergum ceciderunt exclama. Non decipies me fortuna. Nec securum aut negligentem opprimes. Scio quid pares, alium percussisti, me petisti. Quis unquam res suas quasi periturus aspexit? Quis unquam nostrum de exilio, de ægestate, de luctu cogitare ausus est? Quis non si admoneatur ut de suis cogitet, tantum durum omen respuat, & in capita inimicorum, aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat, non putauit futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri? quod multis uides euenisse? Egregium uersum & dignum audiui, est enim e populo Cuius potest accidere, quod cuique potest. Ille amisit liberos, & tu amittere potes. Ille damnatus est, & tua innocentia sub ictu est. Terror decipit. Hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos posse præuidimus. Aufert uim presentibus malis, qui futura prospexit.

*Forte. ut se
egrum cogitet,
tantum durum o/
men respuat*

Q Uicquid est hoc Martia quod circa nos ex aduentitio fulget, liberi, honores, opes, ampla arua, & exclusorum clientium turba, referta uestibula, clara, nobilis, aut formosa coniunx, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia, alieni commodatique apparatus sunt, nihil dono datur, collaticijs, & ad dominum redituris instrumentis scena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referent, Pauca usque ad finem pseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tantum inter nostra positi, mutuo accepimus. Vsu fructus noster est, cuius tempora ille arbiter muneris sui temperat. Nos oportet in promptu habere, quæ in certum diem data sunt, & appellatos sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere nouiciu. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos præcedere iustissimum ipsorum uotum est, sic amare debemus tantum nihil nobis de perpetuitate, immo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpe admonendus est animus metuere ut recessura, immo tantum recedentia, quicquid a fortuna datum est, tantum exemplum ab auctore possideas. Rapite ex liberis uoluptates, fruendos uos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium aduertite. Nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem dedi.

tionem dedi. Nihil de hac hora, Festinandum est. Instatur a tergo, iam deficiet iste comitatus. Iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis in fugam uiuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. Mors enim illi nascenti determinata, & in hanc legem datus. Hoc fatum ab utero statim prosequabatur, In regnum fortunæ, & quidem durum atq; inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atq; indigna passuri, corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur, alios ignibus peruret, uel in poenā admotis, uel incerta nudos maria iactabat, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus exploidet in alicuius uentrem immensæ beluæ detrudet. Alios morborum uarijs generibus emaceratos, diu inter uitam mortemq; detinebit, ut uaria & libidinosa, mancipiorumq; suorum negligens domina, & poenis & muneribus errabit. Quid opus est partes desferre? Tota uita flebilis est. Urgebunt noua incōmoda priusq; ueteribus satiffeceris. Moderandus est itaq; nobis animus ad hæc maxime quæ imoderate fertis, & in moetus, & in dolores humanū pectus dispensandum.

Quæ demum ista tuæ publicæq; cōditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortalis peperisti, putre ipsa fluidumq; corpus, & casibus morbisq; repetita sperasti, tam imbecilla materia solida & æterna gestasse. Decessit filius tuus, id est decurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Hæc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris, in templis præcatur, turba, Non dispari gradu uadit. Et quæ diligis ueneraris, & quæ despicias, unus exequabit cinis hic uidelicet, illa Phyticis oraculis ascripta noscit. Quid est homo? quodlibet quassum uas, & quodlibet fragile iactatu, nō tempestate, ut dissiparis est opus. Vbicumq; arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillimū corpus, & fragile, nudum, suapte naturā, in erime, alienæ opis indigens, ad omnē fortunæ contumeliam proiectum, cum bene laceratos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet uictima, ex infirmis fluidisq; contextū, & liniamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus & laboris impatiens. Ipso rursus situ & ocio iturum in ocium in tabem, alimenta metuens sua, quorum modum inopia rumpit. Anxiæ sollicitæq; tutelæ, præcarij spiritus, & male inhaerentis, qua parum repentinū audiet ex improuiso sonus auribus grauis excutit. Soli semper sibi nutrimentum uisum & inutile. Miramur in hoc mortem unius, quæ singulis opus est. Nunquid enim ut concidat, res magni molimenti est. Odor illi saporq; & lassitudo, & uigilia & humor, & cibus, & sine quibus uiuere non potest, morriferæ sunt. Quocumq; se mouet infirmitatis suæ statim conscium, non omne cælum ferens, aquarum nouitatibus, flatuq; nō famulari aura, & tenuissimis causis atq; offensionib; morbidum, putre, [†] causaq; fletus uitam auspicatum, cateram quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet. In quantas cogitationes oblitum conditionis suæ uenit, immortalia æterna uolutat animo, & in nepotes pronepotesq; disponit. Cum interim longa conantem eum mors opprimit, & hoc quod senectus uocatur, Pauci sunt circuitus annorū.

*Ast. casurum
fletu.*

Dolor tuus o Martia, si modo tibi ulla ratio est, utrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrum te amissio filio mouet, quod nullas ex illo uoluptates cœpisses, an quod maiores, si diu uixisset percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris, tolerabilius efficies detrimentum tuum. Minus enim homines desyderant ea, ex quibus nihil gaudij letitiæq; perceperant, si confessa fueris percipisse magnas uoluptates, oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Peruenerūt ei satis magni fructus laborum suorū ex ipsa educatione, nisi forte hi qui catulos auesq; & friuola animorum oblectamenta summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua uoluptate ex uisu tactuq; & blanda adulatione mutorum, liberos nutrientibus non ipsa fructus educatione acquiritur. Licet itaq; tibi nihil industria eius contulerit, licet nihil diligentia custodierit, nihil prudentia sua, ipsum qd habuisti qd amasti, fructus est. At potuit longior esse, non maior. Melius tamen tecum actum est q; si omnino non contigisset. Quoniam si ponatur electio, utrum satius sit nō diu felicem esse, an nunquam. Est melius discessura nobis bona quam nulla contingere. Vtrum ne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenq; filij exple-

turū habuisse: an tantæ indolis quantæ tuus fuit? iuuenis cito prudens, cito maritus, cito pater, cito omnis officij curiosus, cito sacer. Do omnia tanq̃ prospera, Nulli fere & magna bona & diuturna contingunt. Non durat, nec ad ultimum exit nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu dant. Statim tibi talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud dicere quidem potes, eiectam te a dijs, cui frui non liceret filio. Circumfer per omnē notorum & ignotorū frequentia oculos, occurrent passim. ubiq̃ maiora senserunt, ista magni iudices senserunt principes. Ne deos quidem fabulæ imunes reliquerunt, puto ut nostrorū funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes, nullam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatiū. Non, mehercule, tam male de moribus sentio tuis, ut putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerū luentium produxero. Maluoli solatiij genus est turba miserorum. Quosdam tamen referam, non ut scias hoc solere hominibus accidere. (Ridiculum est enim mortalitatis exempla colligere) sed ut scias fuisse multos qui lenierunt aspera ferendo placide. A felicissimo incipiam. Lucius Sylla filium amisit, nec ea res, aut maliciam eius & acerrimā uirtutem in hostes ciuesq̃ contudit, aut effecit, ut cognomē illud usurpasse saluo uideretur, quod amisso filio assumpsit, nec odia hominum ueritus quibus male nimis secundæ res, constant, nec inuidiam deorum, quorū illud crimen erat, Sylla tam felix, sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, & inimici fatebuntur bene illum arma sumpsisse, bene posuisse, hoc de quo agitur constabit, non esse maximū malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrē, qui in ipso sacrificio nunciata filij morte tibicinē tantum tacere iussit, & coronā capiti detraxit, cætera rite perfecit.

Pluillus hoc fecit pontifex, cui postem tenenti & capitolium dedicanti mors filij nunciata est, Quam ille exaudisse dissimulans, & solemnia pontificalis carminis uerba concepit, gemitu non interrumpente precationē, & ad filij sui nomen, Ioue propiciato, Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen ut redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas uoces flebiles misit, & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad capitolium hilari redijt uultu. Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo uictum ante currum agit Persæ indyti Regis nomen, duos filios in adoptionem dedit, quos si bi seruauerat extulit, quales retentos putas, cum inter commodatos suspitio fuisset. Nō sine motu uacuum Pauli currum. P. R. aspexit. Concionatus est tamen, & agit dijs gratias, quod compos uoti factus esset. Precatum enim se, ut siquid ob ingentem uictoriam inuidiæ dandum esset, id suo potius q̃ publico damno solueretur. Vides quam magno animo tulerit, orbitati suæ gratulatus est, & qui magis poterat mouere tanta mutatio: solatio simul atq̃ auxilia perdidit. Non contigit tamen tristem Paulum Persæ uidere. Quid nunc te per innumerabilia magnorum uirorum exempla ducam? & queram miseros, quasi nō difficilius sit inuenire felices? Quæ domus usq̃ ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnumquemq̃ animo occupa, & ex eo magistratu cita Lucium si uis Bibulum & C. Cæsarem, uidebis inter collegas & inimicissimos concordem fortunam. Lucij Bibuli melioris q̃ fortioris uiri duo simul filij interfecti sunt. Aegyptio quidem militi ludibrio habiti, ut non minus ipsa orbitate, auctor eius, digna res lachrymis esset. Bibulus tamen qui toto honoris sui anno ob inuidiam collegæ domi latuerat, postero die q̃ geminum funus renunciatum est, processit ad solita in publicum officia. Quid minus potest quam unum diem duobus filijs dare? cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cum Britanniam peragraret, nec oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam publicam secum fata ducentē. In oculis erat iam. Cn. Pompeius non æquo laturus animo q̃ alium esse in. R. P. magnum, & modum impositurus incrementis, quoniam grauiā illi uidebantur, & cum in comune crescerent, tamen intra tertium diem imperatoria obijit munia, & tam cito dolorem uicit, q̃ omnia solebat.

Quid

Quid aliorū tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim uidetur uiolare fortuna, ut sic quoq; generi humano prosint ostendentes. Ne eos qui dem quī dījs geniti, deosq; genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam.

Diuus Augustus amissis liberis, nepotibus exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter tanq; eius iam res agebatur, cuius maxime intererat de dījs neminē quærī. C. Cæsar & quem genuerat, & quē ad optauerat amisit, ipse tamē p̄ rostris laudauit filium, stetitq; in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo uelamento, quod pontificis oculos a funere arceret, & flente Po. Ro. non flexit uultum, experiendū se dedit Seiano ad latus stanti, quā patienter possit suos perdere, uides ne quanta copīa uirorum maximorū sit, quos nō excepit hic omīa prosteruens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimq; congesta erant. Sed uide ut in orbem ista tempestas, & sine delectu uastat omīa agitq; ut sua. Iube singulos conferre rationē. Nulli contingit impune nasci.

Afr. uidelicet

Scio quid dicas, oblitus es fœminā te consolari, uirosq; refers exempla. Quis enim dixerit naturā maligne cum mulierib; ingenuis agisse, & uirtutē illarū in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, uigor, par ad honesta libera facultas, dolorem, laborem ex æquo (si consueuere) patiunt. In qua istud urbe, dīj boni, loquimur, in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerūt. Bruto libertatē debemus, Lucretiæ Brutū. In qua Cocliam cōtempto hoste, & flumine ob insignem audaciā tantum non in uiros transcripsimus, Equestri insidens statuæ in sacra uia celeberrimo loco Coclia exprobat, iuuenibus nostris puluinū ascendentib; in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiam fœminas equo donauimus, qđ tibi si uis exempla referri fœminarū, quæ suos fortiter desyderauerunt, nō hostiatim querā. Ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primā Scipionis filiam, Gracchorum matrē, duodecim illa partus, totidē funeribus recognouit, & de cæteris facile est, quos nec aditos, ne amissos ciuitas sentit. T. Gracchū & G. quos etiā qui bonos uiros negauerit, magnos fatebit, & occisos uidit & insepultos, cōsolantibus tamen miserāq; dicentibus, Nunq; inquit, non felicē me dicam, quæ Gracchos peperit? Cornelia diuī Drusi clarissimū iuuenē illustris ingenij uadentē per Gracchorū uestigia, impfectis tot rogationibus, intra penates interemptū suos, amiserat, in certo cædis auctore, tamen & acerbam mortē filij, & inultam tam magno animo tulit, qđ ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiā Martia reuerteris, si tela quæ in Scipiones, Scipionūq; matres ac filios agit, quibus Cæsares petiūt, ne a te quidē cōtinuit, plena & infesta uarijs casibus uita est, a quibus nulli longa pax, uix induciæ sunt, quatuor liberos sustuleras Martia. Nullum autē frustra cadet telum, qđ in cōfertum agmen imissum est. Mirum est tantū turbam iam potuisse sine iniuriā damnoue præteruehi. Ad hoc iniquior fortuna fuit, qđ non tantū filios eripuit, sed elegit. Nunq; tamen iniuriā dixeris ex quo cū potentiorē diuidere, duas tibi reliquit filias, & harū nepotes, & ipsum quē maxime luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias similes patri. Fers magna onera si bene magna solatia, in hoc te perduxit, ut illas cū uideris, admonearis filij, nō doloris. Agricola, euerlis arborib; quas aut uentus radicitus euulsit, aut cōtortus repentino impetu turbo pfregit, sobolem ex illis residuam fouit, & amissarū semina statim plantasq; disponit, & momento (Nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum uelox tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Meciliū filij tui filias, in eius uicē substitue, & uacantē locum exple. Vnū dolorem geminato solatio leua. Hæc quidē natura mortaliū est, ut nihil magis placeat, qđ quod amissum est. Iniquiores sumus aduersus relictā, ereptorum desiderio. Sed si æstimare uolueris, qđ tibi ualde fortuna etiā cum scuerit pepercerit, scies te habere plusq; solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

Hic illud quoq; Martia mouet me si esset cuiq; p̄ moribus fortuna, & nunq; mala bonos sequerent. Nūc uideo, exempto discrimine, & eodem modo malos bonosq; iactari. Graue est tamē quod educaueris iuuenē, iam matri, iam patri præsidū ac dec; amittere. Quis negat graue esse? sed humanū est. Ad hoc genita es ut pderes, ut pires, ut sperares, metueres, alios, teq; ingetares, mortē & timeres, & optares,

Astr. 2

Arethusa.

Astr. Laxius

& optares, & quod est pessimū, nunq̃ scires cuius esses status. Siquis Syracusas petenti diceret, omnia incōmoda, omnes uoluptates futura peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis. Videbis primū ipsam insulam ab Itālia angusto intercissam freto, quā incontinenti quondā cessisse constat, subito illud mare irrupit, & Hesperium Siculo latus abscedit, deinde uidebis, licebit enim tibi audissimū maris uerticē restringere, stratum illā fabulosam Charybdis aquā, diu ab austro reuocaturā. Aut si quis inde uehementius spirauit hiātu magno profundoq; nauigia sorbentē. Videbis celebratissimū carminib⁹ fontem † Arethusam nuditissimi ac perlucidissimi ad imum stagni, gelidissimas aquas pfundentē, siue illas primū nascētes inuenit, siue trans flumen integrum subter tot maria, & a confusione peioris unde seruaturū reddidit. Videbis portum quietissimū omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuit manus, sic tutum, ut ne maximarū quidem tempestatū locus furori sit. Videbis ubi Athenarum potentiā fractam, ubi tot milia captiuorū ille excisis, in infinitā altitudinem faxis, Naulius carcer incluferat, & ipsam ingentē ciuitatem & † latius territorium q̃ multarum urbium fines sint, lympidissima hyberna, & nullū diem sine interuentu solis, sed cū omnia ista cognoueris, grauis & insalubris ætas, hybernī celi beneficia corrumpit. Erit Dionysius illic tyrannus libertatis, iusticiæ legum exitium, dñationis cupidus, etiā post Platonis uitam, etiā post exilium, alios uret, alios uerberabit, alios ob leuem offensam uidebis detruncari, accerset ad libidinē mares fœminasq; & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid abstinere, proinde, aut nauiga, aut resiste. Post hanc denunciationē, si quis dixisset intrare se Syracusas uelle, satis ne iustam quærelā de ullo, nisi de se habere posset? qui non incidit in illam, sed prudens sciensq; uenisset. Dicit omībus nobis natura, neminē decipio. Tu si filios sustuleris, potes habere formosos, & deformes, sed si fortasse tibi multi nascenē, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ q̃ proditor poterit, non est quod speres tantæ dñationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat, propone tamē & tantæ futuros turpitudinis, ut ipsis maledictū sit. Nihil uetat illos tibi suprema præstare, & laudari te a liberis tuis, sed sic te para tanq̃ in ignē positurus, uel puerū, uel iuuenē, uel senē. Nihil em̃ ad rem ptinent anni, quoniā nullū non acerbū funus est, qđ parens sequit̃.

Post has leges propositas si liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil spoponderunt. Ad hanc imaginem agetum totius uitæ introitum referamus. Syracusas uisere deliberanti tibi quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui, puta nascenti me tibi uenire in consilium, intratura es urbem dijs hominibusq; cōmunem, omnia complexam, certis legibus æternisq; deuinctam, indefatigata celestium officia uoluentē. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis uno sydere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisq; spatia signantē, annum, æstatem, hyememq; æqualiter diuidentē. Videbis nocturnā lunæ successionē a fraternis occupationibus, lene remissumq; lumen mutuantē, & modo toto ore terris imminētē, accessionibus, damnisq; mirabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinq; sydera diuersas agentia uias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia, ex horum leuissimis motibus fortunæ populorū dependent, & maxima ac minima proinde formant̃, prout æquum iniquumue sydus incessit, miraberis coniecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & celi fragorem. Cum satiatus spectaculo superiorū in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum aliter mirabilis. Hinc camporū in infinitū patentū fusa planicies, Hinc montiū magnis & nivalibus surgentium iugis, erecti in sublime uertices, deiectus fluminū, & ex uno fonte in orientem occidenteq; defusi in amnes, & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarū cum suis animalibus, auiumq; concentu dissono. Varij urbiū situs, & † seductæ nationes locorū difficultate, quarum aliæ se in erectos subtrahūt montes, aliæ ripis, lacu, uallibus, palude, circumfundunt, adiuta cultu seges & arbuta sine cultore fertilia, & riuorū leuis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portū recedentia, sparsæ tot p uastū insulæ, quæ interuētu suo maria circumdant & distinguūt. Quid lapidū gemmarūq; fulgor, & inter rapidorū torrentiū cursum aurū harenis interfluens, & in medijs terris medioq; rursus mari † nitens ignium facies, & uinculum

Astr. terrēt ignium facies.

& uinculum terrarū oceanus, continuationē gentium triplici sinu scindens, & ingenti licentia exestuans. Videbis his inquietis, & sine uento fluctuantibus aquis in mari, & excedenti magnitudine terrentia animalia, quādā grauia & alieno se magisterio mouent, quādā uelocia, concitatis pncipiora nauigijs & remigijs, quādā haurientia undas, & magno prænauigantiū pericūlo effluantia. Videbis hic nauigia, quas nō nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatū, erisq; ei spectatrix, & ipsa pars magna conantiū discēs, Docebisq; artes illas quæ uitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corporū & animorū pestes, & bella, & latrocinia, & naufragia & intēperies calī, corporisq; & charissimorū acerba desideria, & mors incerta facilis per poenam cruciatūq;. Delibera tecū, & perpende quid uelis, ut illa inuenias, p illa exeundum est. Respondebis nolle te uiuere. Quid nī? imo puto ad id nō accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo ut conuenit.

Afr. decuti.

Nemo, inquis, nos consuluit, Consulti sunt de nobis parentes nostri, qui cū conditionē uitæ nossent, in hanc nos sustulerūt. Sed ut ad solatia ueniam, uidebis primū quid curandū sit. Deinde quēadmodum Mouet lugentē desiderū ei⁹ quem dilexit, id per se desiderabile apparet. Absentes em̄ futuros dum uiuerent nō stemus, q̄uis omnis usus illorū nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo quæ nos cruciat, & tanti quodq; malū est, quanti illi d taxauimus. In nostra potestate rei medium habemus. Iudicemus illos abesse, & nos ætīpsi nō fallamus. Dimisimus illos, imo consecuturi præmissimus. Mouet & illud lugentem, nō erit qui me defendat, qui cōtemptū uindict, ut minime probabili, sed uero solatio utar. In ciuitate nostra plus orbitas confert q̄ eripit. Adeoq; senectutē solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiā ducit, ut quidā odia filiorum simulent, & liberos seruent, & orbitatem manufaciant. Scio quid dicas. Non mouent me detrimenta mea, etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse sicut mancipiū moleste fert, cui quicq; in filio respicere præter ipsum uacat. Quid igitur te Martia mouet? Vtrum quod filius tuus decessit, an qd nō diu uixit, si q decessit semper debuisti dolere, semp erim scisti mori. Cogita nullum defunctū malis affici. Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas imminere mortuis tenebras, nec carcerē, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nullos in illa reos libertate tam laxa, nullos iterū tyrannos, luserunt ista poetæ & uanos nos agitauere terroribus. Mors omniū dolor & solutio est, & finis, ultra q̄ mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatē, in quæ anteq̄ nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorū aliquis miseretur, & nō natorum misereat. Mors nec bonum nec malū est. Id em̄ potest aut bonū aut malū esse, quod aliquid est, qd uero ipsum nihil est, & omnia ad nihil redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaq; circa aliquā uersantur materiā. Non potest fortuna tenere, quod natura dimisit, Nec potest miser esse, q nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos seruījt. Excepit illū magna & æterna pax, non paupertatis mœtu, nō diuitiarum cura, non libidinis per uoluptatē animos carpentis stimulis incessitur, nō inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ præmitur, nec conuitijs quidē ullis uerecundæ aures uerberantur, & nulla publica clades conspicitur, nulla priuata, nō sollicitus futuri pendet, & ex euentu semper in deteriora dependenti. Tandē ibi constitit, unde nil eum pellat, † unde nihil terreat.

† Fortasse ne

O Ignaros malorum suorum quibus non mors ut optimum inuentum naturæ laudatur, quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue facietatem, aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam uotum, de nullis melius merita, quam de his ad quos uenit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit. Hæc captiuorum cathenas leuat, carcere educit, quos exire imperium impotens uetuerat. Hæc exulibus in patriam semper animum oculisq; tendentibus ostendit, nihil inter esse infra quot quisq; iaceat. Hic ubi res fortuna male diuisit, & æquo iure genitos, alium alij donauit, exequat omnia. Hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. Hæc est in qua nemo humilitatem sensit. Hæc est quæ nulli paruī. Hæc est Martia quam pater

afr. Incertiora
Afr. Vbi nil
pereat.

quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ efficit ut nasci non sit supplicium, quæ efficit, ut non concidam aduersus minas casuum, ut seruare animam saluum ac potentem sui possim, habeo quod appellem. Video istic cruces non unius quidem generis, sed aliter ab alijs fabricatas, capite conuersos in terram suspendere. Alij per obscena stipitem agerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, Video uerbera, & membris & singulis articulis singula docuerunt machinamenta & uideo mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi. Sed uideo istic & mortem. Non est molestum seruire ubi si dominum pertesum est, licet uno gradu ad libertatem transire, coram te iura beneficio mortis habeo. Cogita quantum boni oportuna mors habeat, quam multis diutius uixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium decus, istius firmamentumque imperij, Neapolis fortuito abstulisset indubitatus populi romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio, fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo caesas, & ex illo praelio in quo prima acies senatus fuit, quam infelices reliquæ sunt, Imperatorem ipsum superfuisset, uidit Aegyptum carnificem & sacro sanctum uictoribus corpus satietati præstitit, etiam si incolumis fuisset poenitentiam salutis acturus. Quid enim erat turpius quam Pompeium uiuere beneficio Regis. M. Cicero si eo tempore quo Catelinæ sicas deuistauit quibus pariter cum prima petitus est concidisset, liberata Republica conseruator eius, si denique filia suæ funus secutus fuisset, tunc felix mori potuit, non uidisset strictos in ciuilia capita mucrones, nec diuisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de suo perirent, non hastam consularia spolia uendentem, nec cædes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas tantum Catelinarum. M. Catonem si a Cipro & hæreditatis regie dispensatione redeuntem mare deuorasset, uel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello stipendium, nonne illi bene actum foret? hoc certe secum tulisset neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum uirum libertati non suæ tantum, sed publicæ natum coegit Casarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali imatura mors attulit illi. Omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis cito perijt & imaturus, primum puta illi superfuisset. Comprehende quantum plurimum procedere homini licet, quantum est, ad breuissimum tempus editi cito cessuri loco uenienti in pactum, hoc aspiciamus hospicium, de nostris atatibus loquor quas incredibili celeritate conuolui constat. Computa urbium sacula, uidebis quam non diu steterint etiam quæ uetustata gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, urbibusque, & fluminibus, & ambitu maris puncti loco ponimus, ad uniuersa referentes, minorem portionem. Aetas nostra quam partem puncti habet, si temporis comparatur omni. Cuius est enim, est maior mensura quam mundi? utpote cum ille se intra huius spatium remetiat. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcumque fuerit incrementum, non multum aberit a nihilo, imo multum est quod uiuimus, si satis est, Licet mihi uaces, & in moram tardata senectutis non uies centenos denosque percenseas annos, Cum ad omne tempus dimiseris animam, nulla erit illa breuissimi longissimique æui differentia, si inspecto quanto quis uixerit spatio comparaueris, quanto non uixerit, deinde non immaturus decessit. Vixit enim quantum debuit uiuere. Nihil enim iam supererat. Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem intra, xiiij. quædam annos defatigauit, & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. Dispar cuique uiuendi facultas data est. Nemo nimis cito moritur, qui uicturus diutius quam uixit non fuit. Fixus est cuique terminus, manebit ubi positus est, nec illum ulterius diligentia aut gratia promouebit. [†] scit libenter illum ex consilio perdidisse. Tulit suum, metasque dati peruenit ad æui. Non est itaque quod sic te oneres, potuit diutius uiuere, non est interrupta eius uita, nec unquam se annis casus interiecit. Soluitur quod cuique promissum est, eunt ut sua fata, nec adiungunt quicquam, nec ex promisso semel demunt. Et frustra uota ac studia sunt. Habebit quisque quantum illi dies primus ascripsit, ex illo quo primum lucem uidit iter mortis ingressus est. Accessitque fato prior, & illi ipsi qui adijcebantur adolescentiæ anni, uita detrahebantur. In hoc omnes errore uersamur, ut non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam uergere, cum illo infantia statim & iuuenta omnisque ætas ferat. Auguria opus suum, fata nobis sensum nostræ necis auferunt, quoque facilius obrepat mors, sub ipso uitæ noie latet. Infantem in se pueritia conuertit.

Pueritiam

Afr. Nec illi diligentia ex consilio perdidit.

Pueritiā pubertas, iuuentutē senectus abstulit. Incremēta ipsa si bene cōputēs dāna sūt. Vāreris Martia nō tādīu uixisse filiū tuū q̄ potuisse. Vnde enim scis an dīu tius illi expedierit, an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene posita sint & fundata, ut nihil illi, procedenti tempore timendum sit? Labunt humana ac fluunt. Nulla pars uitae nostrae tam obnoxia aut tenera est, q̄ quae maxime placet. Ideoq; felicissimis optāda mors est, quia in tanta incōstantia, turbaq; rerum nihil nisi quod praeterit certum est. Quis tibi recepit illud pulcherrimū filij tui corpus, & summā pudoris custodiam. Inter luxuriosa urbis oculos conseruaturum si potuisset ita morbos euadere, ut ad senectutem formae illaesus perferret decus?

Cogita animi mille labe. Neq; enim recta ingenia, qualem in adolescētia spem sui fecerant, usq; in senectutem pertulerunt, sed interuersa plarūq; sunt, aut se-
ra eoq; foedior inuasit, & cogit dehonestare speciosa principia. Aut in popinā uentreq; proiecti. Summa illis curarum fuit, & esset quod biberent. Adijce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, ossa uiuis legentium, & totas in uisce-
ra manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post haec exilium. Non fuit innocentior filius tuus, q̄ Rutilius Corruccanus, non fuit sapientior q̄ Socrates, non fuit sanctior q̄ Cato, qui uoluntario uulnere transfixit pectus. Cum ista persper-
xeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat uitae stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax q̄ uita humana, nihil tam insidiosum, nō, mehercule, quisq; accepisset, nisi daretur inscijs. Itaq; felicissimū est nō nasci, proximū puto breui-
tate uitae defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimū tibi tēpus, quo Seianum patrem tuum clienti suo, atrio secundo cōgiarium dedit. Irascebatur illi ob unū aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat. Seianū inter uices nostras. Nec imponi quidē, sed descendere. Decernebant illae statuae in Pompeij theatro ponen-
da, quod exultum Caesar reficiebat. Exclamauit tūc Cordus, uere theatrum pire. Quis ergo non rumperetur supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi Imperatoris consecrari pessimū militem, consecratur subscriptio, & acerrimi ca-
nes, quos ille ut sibi mansuetos, omnibus feros habere, sanguine humano pascebat, circū latrare etiam hominē illum imperatum incipiunt, quid faceret, si uiuere uellet. Seianus
rogandus erat, si mori, filia suae esset inexorabilis, constituit filiam fallere. Vsus itaq; bal-
neo, quo populus poneret in cubiculum, se quasi gustaturus contulit, & dimissis pueris
quādam per fenestram, ut uideretur adisse, proiecit a coena. Deinde quasi iā satis in cu-
biculo adisset, abstinuit, alteroq; die & tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmitate corpo-
ris faciebat indicium. Complexus itaq; te charissima, inquit, filia, & hoc unum tota celatū uita, iter mortis ingressus sum, & iam medium fere teneo. Reuocare me nec debes,
nec potes. Atq; ita lumen omne pracludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consi-
lio eius publica uoluntas erat, quod e faucibus audissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt cōsulum tribunalia, quaruntur mori Cordum
ut interpellarent quod coegerant. Adeo illis Cordus uidebat effugere. Magna res erat
in quaestione, an mortis rei perderentur, dum deliberatur, dum accusatores iterum ade-
unt, ille se abstulerat. Vides ne Martia quantae iniquorum temporum uires ex inopi-
nato incurrant. Fles q̄ quēq; tuorum mori necesse fuit, pene non licuit.

† Afr pfidū.

† Afr quo plus uirū

† Afr absol-
uerat.
† Afr in-
gruant.

Praeter hoc etiam omne futurum incertum est, & ad deteriora certius, facilius ad
superos iter est animis cito ab humana conuersatione dimissis. Minus enim fe-
cis ponderisq; traxerunt anteq; obducerentur, & altius terrena cōciperent, libe-
rati, leuiore ad originem suam reuolant, & facilius quicqd est illud absolutū trāf-
fluunt. Nec unq; magnis ingenijs chara in corpore mora est. Exire atq; erumpere gesti-
unt, agre has angustias ferunt uagi, per omne sublimes, & ex alto assueti humana despi-
cere. Inde est quod Plato clamat, Sapientis animū totum in morte prominere, hoc uelle
hoc meditari, hac semper cupedine ferri in exteriora tendentem. Quid tu Martia, cū ui-
deres senilem in iuvene prudentiam, uictorem omniū uoluptatum animū, emēdatum,
carentem uitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, uoluptates sine luxuria ap-
petentem

q petentem

petentem, diu tibi putabas illum sospitem posse cōtingere? Quicquid ad summū uenit, ad exitum prope est. Eripit se aufertq; ex oculis perfecta uirtus. Nec ultimū tempus expectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fuit, citius extinguitur. Viuator est, qui cum lenta difficilique materia cōmissus, fumoq; demersus ex sordido lucet, eadem enim detinet causa, quæ maligne alit. Sic ingenia quæ illustriora, breuiora sunt. Nam ubi incremento locus non est, uicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoq; parentes uidere, puerū Romæ fuisse, statura ingentis uiri, sed hic cito decessit, & moriturum breui nemo nō prudens dixit. Non poterat em̄ ad illā atate puenire, quā præceperat. Ita est iudicium imminētis exitij maturitas & appetit finis, ubi incrementa consumpta sunt.

INcipe uirtutibus illum, non annis aestimare, satis diu uixit, pupillus relictus sub tutorum cura, usq; ad decimū quartū annū fuit sub matris custodia semper, cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne a te discederet. Computa Martia q̄ raro liberos uideant, quæ in diuersis domibus habitant. Cogita tot illos perire annos matribus, & p̄ sollicitudinē exigi, quibus filios in exercitu habent. Scies multum pauiſſe hoc tempus, ex quo nihil pdidisti. Nunq̄ a conspectu tuo recessit, sub oculis tuis studia formauit excellentis ingenij & æquaturi animū, nisi obstitisset uerecundia, q̄ multoꝝ profectus silentio pressit. Adolecens rarissimæ formæ in tam magna mulierū turba uiros corrumpentium, nullius fœminæ spei se præbuit. Et cum quarundam usq; ad tentā dum puenisset improbitas, erubuit quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, ut peradmodū dignus sacerdotio uideretur, materna sine dubio suffragatione. Sed ne mater quidem nisi pro bono candidato ualuisse, harum contemplatione uirtutum filium geri tanq̄ si nec ille tibi magis uacet. Nunc nihil habet quo uocetur. Nūq̄ tibi sollicitudini, nunq̄ mœrori erit, quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluiſti. Cetera exempla casibus plena, uoluptatis sunt, si modo uti filio scis, si modo quid in illo p̄ciosissimū fuerit intelligis, imago dūtaxat filij tui perijt, & effigies nō simillima. Ipse quidem æternus meliorisq; nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hac quæ uides ossa circum nobis neruos, & obductam cutem uultūq; & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, uincula animorum tenebræq; sunt. Obruiſt his animus, effugatur, inficitur, arcetur a diuersis, e suis in falsa coniectus, omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & sidat, nititur illo, unde dimissus est, ibi illū æterna requies manet, & confusis crassissq; pura & liquida inferentem.

PRoinde non est quod ad sepulchrum filij tui curras. Pessima eius & ipsi molestissima istic iacent ossa cineresq; non magis illius ptes q̄ uestes, aliaq; tegumenta corporum. Integer ille, nihilq; terris relinquēs fugit, & totus excessit, paulūq; supra uos cōmorans dum expurgatur, inhærentia uitia situmq; omnis mortalis æui excutit. Deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit anias. Excipitq; illū cœtus sacer, Scipiones, Catonesq; utiq; cōtēptores uitæ & mortis bñficio liberi, parēs tuus Martia illic nepotem suū, quāq; illic omnibus omne cognatū est, applicat sibi noua luce gaudentē, & uicinorum syderum meatus docet, nec ex cōiecturis, sed omnīū ex uero p̄itus in arcana naturæ liber ducit. Utq; ignotarum urbium monstratus hospiti gratus est, ita sciscitanti cœlestium causas, domesticus interpretes, & in profunda terrarū promittere iuuat. Delectat enim ex alto relictā respicere. Sic itaq; Martia tegere, tāq̄ sub oculis patris filijq; posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatōrū, erubescere quicq; humile aut uulgare, & mutatos in melius tuos flere, in æterna rerum p̄uasta & libera spacia dimissos, non illos interfusa maria discludunt. Nec altitudo montiū aut inuia ualles, aut in certa uada Syrtiū, tramites plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruij sunt, intermixtiq; syderibus.

PUta itaq; ex illa arce cœlesti patrem tuum Martia, & cui tantū apud te auctoritatis erat, quantū tibi apud filium tuū, nō illo ingenio, quo ciuilia bella defluerunt, quo p̄scribentes in æternū ipse proſcripsit, sed tanto clarior est, quanto est ipse sublimior dicere, Cur te filia tā longa tenet ægritudo? Cur in tāta ueri ignorantia uersaris? ut inique actum iudices cū filio tuo? Quid in te domus status uitæ, ipsa ad maio-

ad maiores recepit suos: Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia: quod nullis benignam facile se praestitit, nisi qui in unum cum illa contraxerat. Reges ne dices felicissimos futuros, si maturius illos mors stantibus subtraxisset malis. An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid aetati detraxeris. An nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladii composita ceruice formatos. Respice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percussoris uenit arbitrium. Ego nihil in me cuique permisi, & cibo prohibitus ostendi, quod magno me iuuat animo scripsisse, cur in domo nostra diutissime lugetur, quod felicissime moritur: coimus in unum omnes, uidemurque non alta nocte circudati. Nil apud uos ut putatis optabile, nil excelsum, nil splendidum, sed humilia cuncta, & grauius & anxius, & quotam partem luminis nostri cernentia. Quid dicam? Nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia, aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos, nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta praecordia & in publico medioque uitam, & omnis aui prospectum, uenientiumque iuuabit unius saeculi me facta componere in parte ultima mundi, & inter paucissimos gesta, tot saecula, tot aetatum contextum & seriem, quicquid annorum est, licet uisere, licet surrectura, licet peritura regna prospicere, & magnarum urbium lapsus, & maris novos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderium tuum commune fatum. Nihil constat loco stabili, & nihil quo stat loco stabit. Omnia sternit, adducitque secum uetustas, nec hominibus solum (Quota enim ista fortuita potentia portio est) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet, tot supprimit montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet, maria sorbebit, flumina auertet, & commercio generum rupto, societate generis humani coetusque dissoluet. Alibi hiatis uastis subducat urbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentiae halitus mittet, & inundationibus quicquid habitat, obducat. Necabitque omne aial orbe submerso, & ignibus uastis torreat incenditque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus extinguat, uiribus ista se suis cedent, & sidera syderibus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne quicquid nunc ex disposito lucet ardebit. Nos quoque felices animae, & aeterna sorte, cum deo uisum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsius parua ruina ingentis accessio in antiqua elementa uertemur. Felicem filium tuum Martia, qui ista iam nouit.

tali flendū.

tali ruitura

Libri de consolatione ad Martiam finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD ALBINAM MATREM
SVAM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS.

AEPE iam mater optima impetum coepi consolandi te, saepe contui, ut auderem multa me interpellabant. Primum uidebar depositurus omnia incommoda, cum lachrymas tuas, etiam si suppressere non potuissem, absterissem. Demum plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. Praeterea timebam ne a me non uicta fortuna aliquem meorum uinceret. Itaque utcumque conabar manu super plagam meam imposita, ad obliganda uulnera tua uestra reptare. Hoc propositum meum erat. Rursusque retardare, dum recens saeuiret. Sciebam dolori tuo occurrendum non esse, ne ipsum solatia irritaret, & accenderent. Nam in morbis quoque nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quam imatura medicina. Expectabam dum ipse uires suas frangeret, & ad sustinenda remedia moram mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Praeterea cum clarissimorum omnia ingeniorum monumenta, ad conpescendos moderandosque luctus composita euoluerem, non inueniebam exemplum eius, qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraret. Ita in re noua haesitabam. Verebarque ne hoc non consolatio, sed exulceratio. Quid quod nouis uerbis, nec ex uulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos, ex ipso rogo caput alleuati. Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis, necesse est, ut delectum uerborum eripiat, cum saepe uocem quoque ipsam intercludat, utcumque connitar, non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimae consolationis esse consolator. Cui nihil negares, huic hoc utique te non esse negaturam (licet omnis moeror contumax sit) spero, ut desiderio tuo uelis a me modum statui.

tali mea

Vide

VIde quantum de indulgentia tua promiserim mihi, potentior me futurum apud te non dubito quod dolorem tuum, quo nihil est apud miseros potētius. Ita quod ne statim cum eo concurram. Adero prius illi, & quibus exciteſ ingerā, oīa proferam, & rescindam quæ iam obducta sunt. Dicit aliquis, quod hoc genus est conſolandi, oblita erat mala reuocare, & animū in omnium erumnarum suarum conſpectu collocare, uix unius patientē. Sed cogitet quacūque uſque eo pernicioſa sunt, ut contra remediū conualuerint, plarūque contrariis curari. Omnes itaque luctus suos, omnia lugubria admoſuebo. Hoc erit non molli uia mederi, sed urere ac ſecare. Quid conſequar? ut pudeat animū, tot miſeriarum uictorem, agre ferre unū uulnus in corpore tam cicatriciſo. Fleat itaque diutius & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuiſſimarum iniuriarum motus collabantur. At quorum omnes anni per calamitates tranſierunt, grauiffima quoque forti & immobili conſtantia preſerant. Vnū habet aſſidua inſelicitas bonum, quod quos ſape uexat, nouiſſime indurat. Nullam tibi uacationem dedit a grauiffimis luctibus, nec natalem quidem tuū excepit. Amiſiſti matrē ſtatim nata, imo dum nacereris, & ad uitam quodāmodo expoſita, creuiſti ſub nouerca, quā tu quidē omni obſequio, & pietate, quanta uel in filia conſpici poteſt, matrem fieri coegit. Nulli tam magno conſtitit & bona nouerca. Auunculū indulgentiſſimū, optimū ac fortiſſimū uirum, cum aduētum eius expectares, amiſiſti. Et ne ſauitiam ſuā fortuna leuiorē deducendo faceret, intra triceſimū diem, chariſſimū uirum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extuliſti. Lugenti tibi luctus nunciatus eſt, omnibus quidem abſentibus liberis quaſi de induſtria in id tēpus coniectis malis tuis, ut nihil eſſet ubi ſe dolor tuus inclinaret, traſeo tot picula, tot metus, quos ſine interuallo uitæ incurſantis pertuliſti, mō in eundē ſinū ex quo tres nepotes emiſeras, oſſa trium nepotum recepisti. Intra uigeliſimū diē, tu quæ filiū meū in manibus & in oculis tuis mortuū funeraueras, raptū me audiſti. Hoc adhuc defuerat tibi lugere uiuos.

Grauiſſimū eſt ex omnibus, quæ unquē in corpus tuum deſcenderunt, recē uulnus fateor non ſummā cutē tenet, rupit pectus, & uiſcera ipſa diuiſit, ſed quē admodum Tyrones leuiter ſauci non uociferant, & manus medicorum magis quod ferrū horrent. At ueterani quibus conſoſſi patiēter ac ſine gemitu uelut alia ena corpora excoriari patiuntur. Ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & ululatus, & alia per quæ inſciæ mulieres tumultuant, amoue. Perdiſti enim tot mala, ſi nondū miſera eſſe didiciſti, quod & uideor non tecum timide egiſſe, cum nil tibi ſubduxi ex malis tuis, ſed omnia coaceruata ante te poſui. Magno id animo feci. Conſtitui enim uincere dolore, dolorem tuum non circumscribere.

Vincam puto primū, ſi oſtēdero nihil me pati, propter quod poſſim dici miſer, nedum propter quod miſeros etiam quos cōtingam faciam. Deinde ſi ad te tranſiero, & probauero, ne tuam quidem grauem eſſe fortunam, quæ tota ex mea pendet, hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire geſtit, nihil mali eſſe mihi, ſin hoc tibi demonſtrare non potero, ipſas res quibus me putas premi non eſſe intolerabiles, faciam manifeſtum. Sin id credi nō potuerit. At ego mihi ipſe ſatis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miſeros ſolent facere. Non eſt quod de me alijs credas ipſe tibi, ne quid in certis opinionibus perturberis, iudico me non eſſe miſerū. Adiciam, quo ſecurior ſis, nec fieri quidem me poſſe miſerum.

Bona cōditione conditi ſumus, ſi eam non deſeruimus. Id egit rerum natura, ut ad bene uiuendum non magno apparatu opus eſſet. Vniuiſque facere ſe beatum poteſt. Leue momentū in aduenticijs rebus eſt, & quod in neutram partem magnas uires habeat. Nec ſecunda ſapientē euehunt, nec aduerſa demittunt. Laborat enim ſemp, ut in ſe plurimū poneret, intra ſe omne gaudiū peteret. Quid ergo ſapientē me eſſe dico? Minime. Nam id quidē, ſi profiteri poſſem, non tantū negarem miſerū me eſſe, ſed oīum fortunatiſſimū, & in uicinū deo productum prædicarē. Nunc quod ſatis eſt, ad oēs miſerias leniendas, ſapientibus uiris me dedi, & nōdum in auxilium mei ualidus, in aliena caſtra confugi, eorū ſcilicet, qui facile ſe & ſua tuentur. Illi me iuſſerunt ſtare aſſidue, uelut in præſidio poſitum, & oēs conatus fortunæ, & oēs impetus proſpicere, multo antequam incurrant. Illis grauis ipſa fortuna eſt, quibus eſt repentina. Facile eā ſuſtinere pot

stinere potest, qui semper expectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinata occupauit. At qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & adaptati primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipit. Nunquid ego fortunae credidi, etiam si uideretur pacem agere, omnia illa quae in me diligentissime conferebat pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, unde posset ea sine motu meo reperere. Interuallum inter me & illam magnū habui. Itaque abstulit illa, non auulsit. Neminē aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius uelut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici uoluerunt, iacent & merent, cum inuálidos & pueriles animos ois solidae uoluptatis ignaros, falsa & mobília oblectamenta destituunt. At ille qui se laetis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, aduersus utrūque statū inuictum animū tenet, explorata iam firmitatis. Nam in ipsa felicitate quid contra infelicitatem ualeret, est expertus. Itaque ego in illis quae omnes optant, existimaui semper nihil ueri boni inesse. Cum inania & speciosa ac decepturo fuco circumlita, inueniantur, nihil habentia fronti suae simile. Nam in illis quae mala uocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quā opinio uulgi minabatur. Verbum quidem ipsum, persuasione quadam, & consensu iam asperius ad aures uenit, & audientes tanquā triste & execrabile ferit, ita enim populus iussit. Sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

REmoto igitur iudicio plurimum, quos prima rerum facies utcūque credita est, auferit. Videamus quid sit exilium, nempe loci commutatio est. Angustare uideor uim eius, & quicquid pessimum in se habet subtrahere. Hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista potestea configam. Interim primum illud intueri uolo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria intolerabile est. Aspice aedem hanc frequentiam, cui uix urbis immensa tecta sufficiunt. Maxima pars illius turbae patria caret, ex municipijs & colonijs suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt, alios abducit ambitio, alios necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum, & oportunum uitae locū quarens, alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula. Quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendae uirtutis nata materiā, quidam uenale formā suam attulerunt, quidam uenalem eloquentiā. Nullum non hominum genus concurrat in urbem, & uirtutibus & uitae magna precia ponentē. Iube, omnes isto ad nomen citari. Et unde domo quid sit, quare. Videbis maiorem partem esse, quae relictis sedibus suis uenerit in maximā quidem ac pulcherrimā urbem, non tamen suā. Deinde ab hac ciuitate discede, quae ueluti communis patria potest dici, omnes urbes circumi, Nulla est ubi magnā partē peregrinae multitudinis non inuenias. Nunc transfiliens ab ipsis, quarum amoenā positio & oportunitas regionis plures alliciet, deserta loca, & asperimas insulas. Ciatum & Symphum Giarum & Gorsitam pete. Nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi causa moreretur. Quid tam nudum inueniri potest? quid tam obrutum undique, quā hoc saxum? quid ad copias respiciētis ieiunius? quid ad homines immāsuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad coeli naturam imtemperatius? plures tamen hic peregrini quā ciues sunt & consistunt. Usque ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, ut hic quoque locus a patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant inesse naturalem quandam animis irritacionem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est. Nunquid se tenet, spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, uaga & quietis impatiens, & nouitate rerum latissima, quod non miraberis, si propriam eius originem aspexeris, non ex terreno & graui concreta corpore, ex illo coelesti spiritu descendit. Coelestium autem natura semper in motu est. Fugit, & uelocissimo cursu agitur. Aspice sydera mundi illustria. Nullum eorum perstat, Labitur assidue, & locū ex loco mutat, quousque cum uniuerso uersatur in contrarium, nihilominus ipsi mundo refertur, per omnes signorum partes discurret perpetua eius cogitatio, & aliunde alio commigratio est. Omnia uoluuntur. Semper in tumultu sunt, & ut lex & naturae necessitas ordinauit aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum spacia orbes suos explicuerunt, iterum ibunt per quae uenerunt. Nunc & animū humanū ex iisdem, quibus diuina constant, compositum seminibus, moleste ferre, puta transitum ac migrationē, cum dei natura assidua & citatissima commutatione, uel delectet se, uel conseruet se. A coelestibus aedem ad humana

forte My
fia.

tastrau
dam.

conuerte. Videbis gentes, populosq; mutasse sedem. Quid sibi uolunt in medijs Barbarorum nationibus Græcæ urbes? Quid inter Indos, Persasq; Macedonicus sermo? Scythia & totus ille ferarum, indomitarumq; gentium tractus. Ciuitates Achaïæ Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuæ hyemis sæuitia, non hominum ingenia, ad similitudinē cœli sui horrentia, transferentibus domus suas obstiterunt. Athenis[†] in Asia turba est. Miletus cccc.lxx. urbium populū in diuersa effudit. Totū Italiæ latus, quod inferiori mari alluif maior Græcia fuit. Tuscos Asia sibi uendicat. Tyrīj Africam incolunt, in Hispania Poeni, Græci se in Galliam imiserūt, in Graciā Galli, Pyreneus Germanorū transitus non inhiuit, p̄ inuia, p̄ incognita uersauit se humana leuitas. Liberos coniugesq; & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio eligerunt locū, sed lassitudine p̄ximū occupauerunt. Alij armis sibi ius in aliena terra fecerunt. Quasdam gentes cū ignota peterent, mare hausit. Quidam ibi cōsederunt, ubi illos rerū inopia deposuit, nec oibus eadē causa relinquendī, quarendiq; patriā fuit. Alios excidia urbium suarū hostilibus armis elapsos, in aliena spoliatos suis expulerūt. Alios domestica seditio submouit, alios supfluentis populi frequentia ad exonerandas uires emisit. Alios pestilentia, aut frequens terrarū hiatus, aut aliqua intoleranda felicitis soli uitia eiecerūt. Quosdam fertilis oræ in maius[†] laute fama corrupit. Alios alia causa exciuit domibus suis. Illud itaq; est manifestū. Nihil eodem loco mansisse quo genitum est. Assiduus humani generis discursus est. Quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua urbium fundamenta iaciuntur. Noua gentium nomina, extinctis nominibus prioribus, aut in accessione ualidioris cōuersis, oriuntur. Omnes autem istæ populorū transformationes, quid aliud q̄ publica exilia sunt?

Quid tā lōgo te circuitu traho? Quid interest enumerare Anthenorē Patauīj conditorē? & Euandrum in ripa Tyberis regna Arcadij collocantē? Quid Diomedē, aliosq; quos Troianū bellū uictos simul uictoresq; p̄ alienas terras dissipauit? Romanū imperiū nempe auctore exulem respicit, quē pfugum, capta patriā, exiguas reliqas trahentē necessitas, & uictoris metus lōginqua quarentē in Italiā deducit. Hic deinde populus qd̄ Colonias in oēs puincias misit, ubicūq; uicit, Romanus habitabat, ad hanc cōmutationē locorū libenter noia dabat, & relictis aris suis trans maria sequebat̄ Colonos fenex. Res qdē nō desyderat pluriū enumerationē. Vnū tamē ad hūc, q̄ in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sape iā Colonos mutauit.

VAntiquiora quæ uetustas obduxit transeā, horrore relictā, Graij q̄ nunc Massiliam colunt, prius in hac insula cōsederunt. Ex qua quid eos fugauerit incertum est, Vtrū cœli grauitas, an præpotentis Italiæ cōspectus, an natura importuosi maris. Nam in causa non fuisse feritatē accolarū, eo apparet, q̄ maximum tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerūt. Transierūt deinde Ligures in eā, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. Eadē enim tegumēta capitū, idemq; genus calciamēti, quod Cantabris est, & uerba quædam. Nam totus sermo cōuersione Græcorum, Ligurumq; primo desciiuit. Deducta deinde sunt duæ ciuium Romanorum Coloniae. Altera a Mario, altera a Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus, uix deniq; inuenies ullam terram, quam etiā nūc indiginæ colant. Permixa omnia & instituta sunt. Alius alij successit, hic concupiuit, quod alij fastidiō fuit. Ille unde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semp loco stare fortunā. Aduersus ipsam mutationē locorū detractis certis incōmodis, quæ exilio adherēt, satis hoc remediū putat Varro doctissim⁹ Romanorū, inq̄t, Quocūq; uenimus eadē rerū natura utendū est. M. Brutus satis hoc putat, q̄ licet in exilium euntibus uirtutes suas ad locum ferre secū, ad quem migraturi sunt. Hæc etiā si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandū exulē, Vtraq; in unū collata fatebit̄ plurimū posse, quantulū em̄ est quod perdidimus. Duo quæ pulcherrima sunt, quocūq; nos mouerimus, sequent̄, Natura cōmunis & ppria uirtus. Id actū est, mihi crede, ab illo. Quisq; formator uniuersi fuit, siue ille deus est potens oim, siue incorporalis ratio ingentium operū artifex, siue diuinus spiritus p̄ oia maxima ac minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & mutabilis causarū inter se coherentium series. Id, inquam, actū est, ut in alienū arbitrium, nisi uilissima quæq; non caderent. Quicquid optimū homini est, id extra humanā potentiam iacet, nec dari nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neq; maius, neq; ornatius, rerum natura genuit.

Animus

Varro

Animus contemplator, admiratorq; mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quādiu ipse manebimus. Alacres itaq; & erecti quocunq; res tulerit, intrepido gradu properemus.

E Metiamur quascūq; terras, nullū inueniri, & illū intra mundū est alienū hominī est. Vndecūq; ex aequo ad coelū erigit acies, paribus interuallis oīa diuina ab oībus hūanis distant. Proinde dū oculi mei ab illo spectaculo eius insatiabiles sūt, nō obducant, dū mihi lunā solemq; intueri liceat, dū ceteris inharere syderibus, dū ortus eorū, occasus, interuallaq; & causas inuestigare uelocius meandi, uel diu spectare, tot p noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnū spaciū exeuntes, sed intra se circūagentes suū uestigium, qualdā subito erūpentes, qualdā igne fuso pstringentes aciem, quasi decidant uel longo tractu cū luce multa prateruolātes. Dum cū his sim, & coelestibus (qua homi fas est) immiscear, dū animū ad cognatā rerū cōspectū tendentē, in sublimi semp habeā, quantū refert mea qd calcem. Atq; nō est hac terra frigifera; aut lētarū arborum ferax. Nō magnis & nauigabilibus fluminū alueis irrigatur, Nihil gignit, quod aliā gentes petāt, Vix ad tutelā incolentiū fertilis. Nō preciosus hic lapis cadit, Non auri argentiq; uenae eximunt. Angustus animus est, quem terrena delectant. Ad illa adducendus est, quae ubiq; aequae apparent, ubiq; aequae splendet, & hoc cogitandū est, ista ueris bonis per falsa & praeue credita obstare, quo longiores porticus expedierint, quo altius turrēs sustulerint, quo latius uicos correxerint, quo depressius astiti uos specus foderint, quo maiori mole fastigia coenationum subdlexerint, hoc plus erit qd illis coelum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Nā & tu pusilli animi es & sordide te consolantis, si non id fortiter pateris, quae Romuli casam nosti. Dic illud potius. Istud humile tuguriū nempe uirtutes recipit. Iam omnibus templis formosius erit, cū illic iusticia conspecta fuerit, cū prudentia, pietas oīm officiorū recte dispensandorū rō, hūanorū, diuinorūq; scientia. Nullus angustus est locus, q hanc tā magnarū uirtutū turbā capit, nullū exiliū graue est, in quo licet cū hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quē de uirtute cōposuit, ait, se uidisse Marcellum Mitylenis exulantē, & quantū modo natura hoīs pateret, beatissime uiuentē, neq; unq; bonarū artium cupidiorē q illo tēpore. Itaq; ad hūc uisum sibi se magis in exiliū ire, q sine illo reditūrus esset, q illū in exiliū relinqui. O fortunatiore Marcellū, eo tēpore quo exiliū suū Brutus approbauit, q quo R. Po. consulatū rexit. Quantus uir ille fuit, qui effecit ut aliquis exul sibi uideretur, quod ab exule recedebat. Quantus uir ille fuit, qui in admiratio nē suī adduxit hominē, etiā Catoni suo mirandū. Idē Brutus ait. C. Caesarem Mitylenas prateruectū, quia nō sustineret uidere defortunatū uirū. Illi quidē reditū impetrauit senatus, publicis precibus tā sollicitus ac mœstus, ut oēs isto die Bruti habere animū uiderentur, & nō pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent, sed plus multo cōsecutus est, quo die illū exulē Brutus relinquere nō potuit, nec Caesar uidere. Contigit em illi testimoniū utriusq; Brutus sine Marcello reuerti se doluit, Caesar erubuit. Non dubitas quā semp ille Marcellus tātus uir sic ad tollerandū aequo animo exiliū saepe adortatus sit, q patria carere non est miserū. Ita te disciplinis imbuiisti, ut scires omnē locum sapienti uiro patriā esse, porro hic qui te expulit, non ipse p annos decē continuos patria caruit, ppagandi sine dubio imperij causa, sed nempe caruit, nunc, ecce trahit illum Africa resurgens belli nimis plena, trahit Hispania, quae fractas & afflictas partes refouit, trahit Aegyptus infida, totus deniq; orbis q ad occasionē concussū imperij intētus ē, cui primū rei occurrer, cui parti se opponeret. Aget illū p oēs terras uictoria sua. Illum suspiciant & colant gentes, tu uiue Bruto miratore cōtentus. Bene ergo exiliū tulit Marcellus, nec quicq; in animo eius mutauit loci cōmutatio, q uis eū paupertas sequeretur, in qua nihil mali esse (quisq; modo nondū puenit in insaniam, oīa subuertētis auariciae atq; luxuria) intelligit, quantulū est em, q in tutelā hominis necessariū sit, & cui deesse hoc potest, ullo modo uirtutē habenti. Quod ad me quidē ptinet, intelligo me nō opes, sed occupationes perdidisse, corporis exigua desideria sunt, frigus submouere uult, alimentis famem ac sitim extinguere, quicquid extra cōcupiscitur, uitij nō uisibus laboratur, nō est necesse omne pscrutari profundū, nec strage animalium uentrem onerare, nec cōchyliā ultimi maris ex ignoto littore eruere. Dī istos Deaq; perdant, quorum luxuria tam

† At. Nullū inuenire intra mundū est, alienū opus est.

Brutus

inuidiosi imperij fines transcendit, ultra Phasim cape uolunt, quod ambitiosam popinam instruat, nec piget a Parthis, a quibus nondum poenas repetimus, aues petere. Undique conueniunt omnia uota fastidientis gula. Quod dissolutus delitescens stomachus uix admittat, ab ultimo portat Oceanum, uomunt ut edant, edunt ut uomant, epulas, quas toto orbe conquirunt nec concoquere dignantur. Ista si quis despiciat, quod illi paupertas nocet, si quis concupiscit, illi paupertas etiam aliquid prodest: inuitus enim sanatur, & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non potest illa, nolenti similis est. C. Caesar Augustus, quem mihi uideor rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa uitia in summa fortuna possent, centies sestertio coenauit uno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, uix tamen inuenit quomodo trium prouinciarum tributum una coena fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad preciosos cibos non excitat. Preciosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illi mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus uentri seruientibus? quid mereatur his? quid uastatione siluarum? quid profundis perscrutationibus? passim iacent alimenta, quae rerum natura omnibus locis disposuit, sed hic uelut caeci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria transiunt, & cum famem exiguo cibo possint sedare, magno irritant.

Libet discere, quid deducitis naues? quid manus, & aduersus feras & homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? Non uultis cogitare, quam parua uobis corpora sint, nonne furor & ultimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum, licet itaque augeatis census, promoueatis fines, nunquam tamen corpora uestra laxabitis, cum bene cesserit negotiatio, multum militum retulerit, cum indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi istos apparatus uestros collocetis, quod ita multa conquiritis? Maiores nostri, quorum uirtus etiam nunc uitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum, quibus terra cubile erat, quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemis renitebant. Itaque nunc per fictiles deos religiose iurabas, quod illos inuocauerant, ad hostem morituri, ne falleret, redibant. Sed minus beate uidebat dictator noster, quod Samnitum legatos audit, cum uilissimum cibum in foco ipse manu sua uerfaret. Illa qua iam saepe hostem percusserat, laureamque in capitolini Iouis gremio reposita fuerat. Atqui Apicius nostra memoria uixit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi uelut corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinae professus, disciplina sua sacculum infecit, cuius exitum nosse operae premium est, cum sestertium milies in culinam congeuisset, cum tot congiaria principum, & in ingens capitolij uectigal singulis comestationibus hausisset, aere alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit, super futurum sibi sestertium centies computauit, & uelut in ultima fame uicturus, si sestertio centies si uiuisset, ueneno uitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies agetas fuit, immo puta pecuniae modum ad rem pertinere.

Sestertium centies aliquis extimuit, & quod alij uoto petunt, ueneno fugit. Illi uero tam prauae mentis homini ultima potio saluberrima fuit. Tunc uenena adebant, bibebatque, cum imensis epulis non delectaret tantum, sed gloriaretur, cum uitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam in malis exemplis per se docilem, haec accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines, sed ad uitiosam consuetudinem, cuius imensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil est satis, naturae etiam satis est parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet, nulli etiam tam inops exilius est, quod non alendo homini abunde fertile sit, an uestem, an domum desideraturus est exul, sed si hoc quoque ad usum tantum desiderabit, neque rectum ei deerit, neque uelamen. Neque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. Nihil enim homini natura quod necessarium faciebat, fecit opusum, sed desideret saturatam multo cochylia purpura, intextam auro, uariisque coloribus distinctam & artibus. Non fortunae uitio, sed suo pauper est, etiam si illi quicquid amiserit restitueris, nihil ages. Plus enim restituendo deerit, ex eo quod cupit, quam exuli ex eo quod habuit, si desiderabit aureis fulgentem uasis suppellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, aere paucorum insania preciosum, & seruorum turbam, quae quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides ista congerantur, licet nunquam explebunt inexplebilem animum, non magis quam ullus sufficiet humor ad sanandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex aestu ardentium uiscerum

tum uiscerum oritur, non enim sitis illa, sed morbus est, nec hoc in pecunia tantum, aut alii metis euenit. Eadem natura est in omni desiderio, quod modo non ex inopia, sed ex uitio nascitur, quicquid enim illi concesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continetur itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet, qui naturalem modum excedet, eum quoque in summis opibus paupertas sequetur, necessariis rebus exilia sufficiunt, superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit, hic in exilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis. Cum quod tantum satis est sustinendo corpori inuenit. Ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quam ad deos immortales, omnia ista quae imperita ingenia & nimis corporibus suis abdita suspiciunt, scilicet lapides, aurum, & argentum, & magni leuati quoque mensarum orbes. Terrena sunt pondera, quae non potest amare syncerus animus, ac naturae suae memor, leuis ipse expers, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus. Interim quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauemque sarcinam, licet, celeri, & uolucris cogitatione diuina plustrat. Ideoque nec exulare unquam potest liber, & Deus cognatus, & omni mundo omni quoque aequo par. Nam cogitatio eius circa omne caelum, & in omni praeteritum, futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & uinculum animi, huc atque illuc iactatur. In hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer & aternus est, & cui non possit injici manus.

Nec me putes ad leuanda incommoda pauper tatis quam nemo graue sentit, nisi qui putat, uti tantum praecipis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores, sollicitioresque diuitibus, imo nescio an eo laetiores sint, quo animus eorum in pauciora distrahitur. Transeamus a pauperibus, eamus ad locupletes, quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt. Circumsciae sunt peregrinantium sarcinae, & quotienscumque festinantem necessitas itineris exigit, committunt turba dimittit. Militantes quodam parte rerum suarum secum habent, cum omne apparatus castrensis disciplina submoueat, nec tantum conditio illos tempore, aut locorum inopia pauperibus exequat. Sumunt quosdam dies, cum iam illos diuitiarum tedium coepit, quibus humi coeant, & remoto auro, argentoque fictilibus utantur. Dementes hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia ueritatis exercet, quam uoluptatis causa imitantur. Me quidem quoties antiqua exempla respexi, paupertatis uti remediis pudet. Quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, ut maius uaticum exulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, a quo coepit Stoicorum rigida ac uiriliter sapientia, satis constat. Num ergo quisque eos miseros uixisse dicet, ut non ipse miserrimus ob hoc omnibus uideatur Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicae gratiae sequaxer fuit, aere collato funeratus est. Atrilius Regulus, cum Poenos in Africa funderet, ad senatum scripsit, mercenarium suum decessisse, ab eo desertum esse rus, quod senatui publice curandum abesset, Regulus placuit. Fuit ne tanti seruum non habere, ut Colonus eius. Ro. Po. esset Scipionis filiae ex aetario dotem receperunt, quia nihil illis reliquerat pater, aquum mehercules erat. Ro. Po. tributum Scipioni semel conferre, cum a Carthagine semper exigeret. O felices uiros puellarum, quibus R. P. loco soceri fuit, beatiores ne istos putas, quorum Pantominae decies sestertio nubunt, quam Scipione, cuius liberi a senatu tutore suo in dotem aes graue acceperunt, dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam clarae imagines sunt. Indignatur exul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus, cum omnibus illis id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat. His ergo aduocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

Responderi potest, quid artificiose ista diducis, quae singula sustineri possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutas. paupertas tolerabilis est, si ignominia ei absit, quae sola opprimere animum solet, aduersus hunc quisque me malorum turbo terrebit. His uerbis utendum erit, si contra unam quamlibet partem fortunae satis tibi roboris est. Idem aduersus omnes erit, cum semel animum uirtus indurauit, undique invulnerabile praestat. Sin avaritia remisit, uehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. Si ultimum diem non quasi poenam, sed quasi naturae legem aspicias, ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare, si cogitas libidinem non uoluptatis causa homini datam, sed propagandi generis, quod non uiolauerit hoc

rit hoc secretum infixum uisceribus ipsis exitiū, omnis alia cupiditas intactū prateribis. Non singula uitia ratio, sed pariter oia prosternt, in uniuersum semel uincit. Ignominia tu putas quēq; sapientē moueri posse, quia oia in se reposuit, qui ab opiniōibus uulgi secessit, plus etiā quā ignominia est mors ignominiosa. Socrates tamē eodē illo uultu, quo aliquando solus. xxx. tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominia ipsi loco detractus, neq; enim poterant carceres uideri, in quibus Socrates erat. Quis usq; eo ad conspiciendā ueritatē excacatus est, ut ignominia putet. M. Catonis fuisse duplicem in petitione praturæ, & consulatus repulsam. Ignominia illa praturæ & cōsulatus fuit, quibus ex Catone honor habebat. Nemo ab alio contēnitur, nisi a se contemptus est. Humilis & piectus animus fit isti cōtumeliæ oportunus, qui uero aduersos sauiissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimunt, evertit, ipsas miseras insularū loco habet, quando ita afflictus sumus, ut nihil æque magnā apud nos admirationē occupet, q̄ homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad suppliciū Aristides, cui quisquis occurrebat, deiebat oculos, & ingemiscebat, non tanq; in hominē iustum, sed tanq; in ipsam iusticiā animaduertere. Inuentus est tamē qui faciem eius inspiceret, poterat ob hoc non moleste ferre, q̄ sciebat neminē id ausurum animi purioris. At ille absterxit faciem, & subridēs ait, comitanti magistratui. Amoue istum, ne postea tam improbe obstitet, hæc fuit cōtumelia ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiore uideri. His ergo respondebo, & exilium sæpe contemptiōe omni carere, si magnus uir cecidit, magnus iacuit. Non magis illum putes cōtemni, q̄ cū ædium sacrarum ruina calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant.

fastidiscet.

Quoniam meo noīe nihil habes mater charissima, q̄ te in infinitas lachrymas agat, sequitur ut causæ tuæ te stimulet. Sunt autē duæ, nā aut istud te mouet, q̄ præsidiū aliquod uideris amisisse, aut illud, q̄ desyderiū ipsum p te pati nō potes. Prior pars mihi leuiter pstringēda est. Noui em̄ animū tuum, nihil in suis prater ipsos amantē. Viderint illæ matres, quæ potentia liberorum muliebri impotentia exercent, quæ quia fœminis honores nō licet gerere, per illos ambitiosæ sunt, quæ patrimonia filiorū & exhauriunt & captant, qui eloquentiā cōmodādo alijs fatigant. Tu liberorū tuorū bonis pluribus gaudia es, minimū uis. Tu libertati nostræ semper imposuisti modū, cū tuæ non imponeres. Tu filiafamilias locupletibus filijs ultro cōtulisti. Tu patrimonia nostra sic administraisti, ut tanq; in tuis laborares, tanq; alienis abstineres. Tu gratiæ nostræ tanq; alijs rebus uteris pepercisti, & ex honoribus nostris nihil ad te nisi uoluptas & impensa ptinuit. Nunq; indulgentia ad utilitatē respexit. Nō potes itaq; in erepto filio desyderare, quæ incolumi, nunq; ad te pertinere duxisti.

Illo ois consolatio mihi uertenda est, unde uera uis materni doloris oritur. Ego cōplexu filij charissimi careo, nō cōspectu eius, nō sermone fruor, ubi est ille, quo uiso tristē uultū relaxassem. In quo oēs sollicitudines meas deposui, ubi colloqa quorū inexplebilis eram, ubi studia, quibus libentius q̄ fœmina, familiaribus q̄ mater intereram, ubi ille occursum, ubi matre uisā semp puerilis hilaritas. Adiciam istis loca ipsa gratulationū & conuictū, & ut necesse est, efficacissimas ad uexādos animos recētis conuersationis notas. Nam hic quoq; aduersus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante. xiiij. diem q̄ pcussus sum, se curā nec quicq; tale metuentē aggredi uoluit, bñ nos longinquitas locorū diuiserat, bene aliquot annorū absentia huic malo praparauerat, redisti, non ut uoluptatē ex filio pciperes, sed ne cōsuetudinē desyderij perderes, si multo antea fuisses, fortius tulisses, ipso interuallo desyderiū molliēte, si uero recessisses, ultimū certe fructum bīduo diutius uidendi filiū tulisses. Nunc crudele fatū ita cōposuit, ut nec fortunæ meæ interesses, nec absentia assuesceres, sed quāto ista duriora sunt, tanto maior tibi uirtus aduocanda est, & uelut cū hoste noto, ac sæpe iā uictō, acius est congregiendū, nō ex intacto corpe tuo sanguis hic fluxit, p ipsas cicatrices pcussa es, nō est q̄ utaris excusatiōe noīs muliebris, cui pene cōcessum est, imo datū in lachrymas ius, nō imēsum tamē, & ideo maiores decē mēsiū spaciū lugetibus uiros dederūt, ut cum ptinacia muliebris mœroris publica cōstitutione decideret, nō phibuerūt luctus, sed finierūt, nā & infinito dolore cū aliq̄ ex charissimis amiseris affici, stulta indulgētia est, & nimis inhumana duricia. Optimū inter pietatē & irā tēperamētū ē, & sentire desyderiū, & opprimere.

Non est

Non est quod ad quasdam foeminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finit. Nosti quasdam, quae amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt. A te plus exigit uita ab initio fortior, non potest muliebris excusatio contingere ei, a quo omnia uitia muliebra abfuerunt. Non te maximum saeculi malum impudicitia, in numerum plurimum adduxit. Non gema te, non margaritae fulserunt. Non tibi diuitiae uelut maximum generis humani bonum reflexerunt. Non te bene in antiqua & seuera instituta domo periculosa etiam probis, peiorum detorsit imitatio, te fecunditatis tuae, quasi exploraret aetatem, puduit. Nunquam more aliarum, quibus ois commendatio ex forma petitur, tumescentem uterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra uiscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenocinis, aut coloribus polluisti, nunquam tibi placuit uestis, quae ad nihil aliud est exigenda, quam ut nuda componeret, unicum tibi ornamentum pulcherrima, & nulli obnoxia aetati forma, maximum decus uisa est pudicitia. Non potes itaque ad obtinendum dolorem muliebre nomen pretendere, ex quo te uirtutes tuae seduxerunt, tantum debes a foeminarum lachrymis abesse, quantum a uitiis, nec foeminae quidem te sinent intabescere uulnere tuo, sed leuiori necessario moerore, cito defunctam iubebunt exurgere. Si modo illas intueri uoles foeminas, quas cospicua uirtus intra magnos uiros posuit. Cornelia ex xij. liberis ad duos fortuna redegit, si numerare funera Corneliae uelles, amiserat. x. si aestimare, amiserat Gracchos, flentibus tamen circa se, & factum eius execrationibus interdixit, ne fortunam accusaret, quae sibi filios Gracchos dedisset, ex hac foemina debuit nasci, quod diceret in concione, Tu matri meae maledicas, quae me peperit, multo mihi uideatur animosior uox matris. Filius magno aestimabat Gracchorum natales, mater & funera. Rutilia contra filium secuta est in exilium, & usque eo fuit indulgentia costricta, ut mallet exilium pati quam desiderium, nec ante in patriam, quam cum filio rediret. Eundem iam reductum & in Rep. florentem tam fortiter amisit, quam secuta est, nec quisquam lachrymas eius post elatum filium notauit, in expulso uirtute ostendit, in amisso prudentiam. Nam & nihil illam a pietate deterruit, & nihil in tristitia supuacua stultaque detinuit, cum his te numerare foeminis uolo, quarum uitam semper imitata es, earum in coercenda comprimendaque agitudine optime sequeris exemplum, scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum seruire. Minime uero eum qui ex dolore nascitur. Ferox enim & aduersus omne remedium cotumax est, uolumus eum interim obruere, & deuorare gemitus, per ipsum tamen compositum fictumque uultum lachrymae profunduntur. Ludis interim aut, gladiatoribus animum occupamus. At illum inter ipsa quibus aduocamur spectacula, leuis aliqua desiderij nota subiuit. Ideo melius est illum uincere quam fallere. Nam quod de lusus & uoluptatibus, & occupationibus abductus est, refugit, & ipsa quiete impetum ad saeuendum colligit. At quisque rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus usus multos esse scio, ut peregrinatione te uel longa detineas, uel amoenae delectes, ut rationum accipiendarum diligentia, patrimonij administratione multum occupes temporis, ut semper nouo te aliquo negotio implices. Omnia ista ad exiguum momentum profunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. Ego autem malo illum desinere quam decipi. Itaque illo te ducam, quo oibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est ad liberalia studia, illa sanabunt uulnus tuum, illa omne tristitiam tibi euellent, his & si nunquam assuesces, nunc utendum erat, si quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes, non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Utinam quidem uirorum optimus pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, uoluisset te sapientium praeceptis erudiri potius quam imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum, propter istas quae literis non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam construunt, minus est indulgere studiis passus, beneficio tamen rapacis ingenij plusquam per tempore hauisti. Iacta disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertamur, tutam te praestabunt illae, consolabuntur illae, delectabuntur illae, si bona fide animum tuum intrauerint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam sollicitudo, nunquam afflictionis irrita supuacua uexatio. Et nulli horum patebit pectus tuum. Nam ceteris uitiis iam pridem clusum est. Haec quidem certissima praesidia sunt, & quae sola te fortunae eripere possint, sed quia nondum in illum portum quae studia permittunt, pueneris, adminiculis quibus imitaris opus est, uolo & interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos, quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. In utroque habes quod te diuersa uirtute delectet, alter honores industria consecutus est, alter sapien-

forte Cotta
tam.

alter sapiēter contēpsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius gete, utriusq; pietate. Noui fratrum meorum intimos affectus, alter in hoc dignitate excolit, ut tibi ornamento sit, alter in hoc se ad tranquillā quietaq; uitā recepit, ut tibi uacet, bene liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum fortuna disposuit, poteris alterius dignitate defendi, alteri ocio frui. Certabunt uitae officijs, & unius desiderium duorum pietate supplebitur, audacter possum promittere, nihil tibi deerit, praeter numerum, ab his ac nepotes quoq; respice. M. blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia, nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusq; pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat, cuius non lachrymas illius hilaritas supprimat, cuius non contractum sollicitudine animum illius argutia soluant, quem non in iocos uocabit illa lasciuia, quem non in se conuertet & abducat infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas. Deos oro contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis factorum crudelitas laxata consistat, quicquid matri dolendum fuerit, in me transierit. Floreat reliqua in suo statu turba, nihil de orbitate, nihil de conditione mea quaeratur. Fuerim tantum, nihil amplius doliturae domus praesumentum, tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Nouatillam, quam sic in me transtuleram, sic mihi ascripseram, ut posset uideri, quod me amisit, quous saluo patre, pupilla & pro me dilige. Abstulit illi nuper fortuna matrem, Hanc tua potest efficere pietas, ut perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat, nunc mores eius componere, nunc formam. Ab his praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus, tuis assuescat sermonibus. Ad tuum formetur arbitrium, multum sibi dabis, etiam si nihil dederis praeter exemplum. Hoc iam tibi solenne officium pro remedio erit. Non potest animum pie dolentem a sollicitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio, numerares inter magna solatia patrem quoq; tuum, nisi abesset, nunc tamen ex affectu tuo quid illius intersit cogita, intelliges quanto iustius sit te illi seruari, quam mihi impendi, quoties te immo dicca uis doloris inuaserit, & sequi te iubebit partem, cogita. Tu tot quidem nepotes pronepotesq; dando effecisti, ne unica esses, consummatio tamen aetatis actae feliciter uita, uertit illo uno, nefas est te quod uixeris quaeri.

Maximum adhuc solatium tuum tacueram sororem tuam, illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes cura tuae pro indiuiso transferunt, illum animum omnibus nobis maternum, cum hac tu lachrymas tuas miscuisti, in hac tu primum respicisti. Illa quidem affectus tuos sequitur. In mea tamen persona non tantum pro te dolet, illius manibus in urbem prolatus sum, illius pio maternoq; nutritio per longum tempus aeger conualui. Illa pro questura mea gratiam suam extendit, & quae ne sermonis quidem, aut datae salutationis iussu audaciam, pro me uicit indulgentia, uerecundiam. Nihil illi seductum uitae genus, nihil modestia, & in tanta foeminarum petulantia rustica, nihil quies, nihil secreti & ad ocium repositi mores obstiterunt, quo minus, per me etiam ambitiosa fieret, haec est mater charissima solatium, quo reficiaris. Illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga, solent merentes ea quae maxime diligunt fugere, & libertatem dolori suo quaerere. Tu ad illam te quicquid cogitaueris confer, siue seruare habitum illum uoles, siue deponere apud illam inuenies, uel finem dolori tuo, uel comitem, sed si prudentiam perfectissimae foeminae noui, non patietur te nihil profuturo more consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrant. Primum uirum amiserat auunculum nostrum, cui uirgo nupserat, in ipsa quidem nauigatione, tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisq; tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent, sed si huic illa simplex annumerandis uirtutibus contigisset antiquitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quae oblita etiam imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris caput suum periculis pro sepultura obiecit, & dum cogitat de uiri funere, nihil de suo timuit. Nobilitatur carminibus hominum, quae se pro coniuge uicariam dedit, hoc amplius est discrimine uita, sepulchrum uiro quaerere, maior est amor, quam pari periculo minus redemit, post hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus maritus eius Aegyptum obtinuit, nunc in publico conspecta est. Neminem provincialem in domum suam admisit, nihil a uiro petiit, nihil a se peti passa esse. Itaque loquax & ingeniosa in contumelias praefectorum puin

fectorum prouincia, in qua etiam uitauerunt culpam, non effugerunt infamiã, uelut unicuique sanctitatis exemplum suspexit, & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem uerborum licentiam continuit, & hodie similem sibi, quæuis nunc speret semper optat, multum erat, si per sedecim dies illam prouinciã probasset, plus est quod ignorauit, hoc non ideo refero ut eius laudes exequar, quas circumscribere potius est quam partem transcurrere, sed ut intelligas magni animi esse feminam, quã non ambitio, non avaricia, comites omnis potentia, & pestis, uicerunt, non moeror mortis eam ex armata nauis, naufragium suum spectantem, deterruit, quominus exanimi uiro honores, non quareret, quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret, huic parẽ uirtutem exhibeas oportet, & animum a luctu recipies, & id agas ne quis te putet partus tui poenitere, ceterum quia necesse est cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quicquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obseruari, non quia illi minus chari sint, sed quia naturale est manus sapientius ad id decurrere quod doleat, qualẽ me cogites accipe latum & alacrem, uelut optimis rebus, sunt autem optima, quoniam animus omnis cogitationis expers operibus suis uacat, & modo se leuioribus studiis oblectat, modo ad considerandam sui, uniuersaque naturam ueri audis insurgit, terras primum situmque earum querit, Deinde conditionem circumfusi maris cursusque eius alternos & recursum, tunc quicquid inter coelum terrasque plenum formidinis interioret perspicit & octo ne tribus fulminibus uentorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iacet tumultuosum spatium, tunc peragratissimis humilioribus ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, æternitatis suae memor in omne quod fuit, futurumque est uadit omnibus sæculis.

Alit annos

Alit moribus

forte & hoc

Libri Senecae ad Albinam de consolatione finis.

LVCII ANNEI SENECAE DE INSTITVTIONE AD
LVCILIVM LIBRI EPISTOLARVM VIGINTI DVO.

Epistola prima de colligenda & sistenda fuga temporis,
& non esse pauperem cui etiam modicum satis est.

ITA fac mi Lucili, uindica te tibi, & tempus quod adhuc, aut aufere batur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse ut scribo, quaedam enim tempora surripiunt nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quæ per negligentiam fit, & si uolueris attendere, magna uitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quæ mihi dabis, qui aliquod precium tempori ponat? quod diem aestimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem non prospicimus, magna pars eius iam præterijt, quicquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo mi Lucili quod facere te scribis, omnes horas complere, sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris, dum differtur uita transcurrit. Omnia mi Lucili aliena sunt, tempus tantum nostrum est. In huius rei nimis fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua expellitur quicumque uult, & tanta stulticia mortalium est, ut quæ minima & uilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi cum perire patiantur. Nemo se iudicat quicquam debere, qui tempus accepit, cum interim hoc unum est, quod nec gratus quidem potest reddere, interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista precipio? fatebor ingenue quod apud luxuriosum, sed diligentem, euenit. Ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere me nihil perdere, sed quod perdam, & quare, & quemadmodum dicam, causas paupertatis meae reddam. Sic euenit mihi, quod plarisque, non suo uitio ad inopiam reductis, omnes ignoscunt, ne mo succurrit, quid est? Non puto pauperem, cui quantulumcunque superest est, sat est. Tu tamen malo serues tua, & bono tempore uti incipias. Nam ut uisum est nostris maioribus: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

Alit uenit

t quasi procul
esse conijcimSera parsimonia
in fundo est.

EPISTOLA.II.De mutatione locorum,& multipliciū uoluminū lectione
uitanda,& de cōmendatione paupertatis si lata sit.

EX his quæ mihi scribis,& ex his quæ audio,bonam spem de te concipio,nō discarris,nec locorum mutationibus inquietaris,agri animi iactatio ista est. Primum argumentū bene compositæ mentis existimo posse consistere,& secum morari. Illud autem uide,ne ista lectio multorum auctorum & omnis generis uoluminū,habeat aliquid uagum & instabile. Certis ingenijs immorari & innutrirī oportet,si uelis aliquid trahere,quod in animo fideliter sedeat. Nusq̃ est qui ubiq̃ est. In peregrinatione uitam agentibus hoc euenit,ut multa hospitia habeant,nullas amicitias. Idem accidat necesse est eis qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed oia cursim & pperanter transmittunt. Non prodest cibus,nec corpori accedit,qui statim sumptus emittitur. Nihil æque sanitatem impedit q̃ remediorum crebra mutatio,nō uenit uulnus ad cicatricem,in quo crebra medicamēta tentantur.Nō conualescit planta quæ sæpius transfertur,nihil tam utile est,quod in transitu proficit. Distrahit animum librorū multitudo. Itaq̃ cum legere non possis quantum habueris, fat est habere quantum legas. Sed modo,inquis,hunc librū euoluere uolo,modo illum,fastidientis stomachi est multa degustare,quæ ubi uaria sunt & diuersa coinquinant,non alunt. Probatos itaq̃ semper lege,& si quādo ad alios diuertī libuerit,ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatē,aliquid aduersus mortem auxilij compara,nec minus aduersus ceteras pestes. Et cum multa percurreris,unum excerpe,quod illo die cōcoquas.Hoc ipse quoq̃ facio,ex pluribus quæ lego,aliquid apprehendo hodiernum,hoc est,quod apud Epicurū natus sum.Soleo enim & in aliena castra transire,non tanq̃ transfuga, sed tanq̃ explorator.Honestā,inquit,res est,lata paupertas.Illa uero non est paupertas,si lata est.Cui em cum paupertate bene conuenit,diues est,Non qui parum habet, sed qui plus cupit,pauper est. Quid enim refert quantum illi in arca,quantum in horreis iaceat,quantum pascat, aut fœneret,si alieno imminet,si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarū modus quæris.Primus habere qd̃ necesse est,proximus quod fat est. Vale.

EPISTOLA.III. De modo eligendi & colendi amicum,& qd̃ tam uitium est omnibus credere q̃ nulli,sicut uel semper inquietū esse,uel semper quiescere.

Epistolas ad me pferendas tradidisti,ut scribis amico tuo. Deinde admones me ne omnia cum eo ad te pertinentia cōmunicem, quia non soleas,nec ipse quidē hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum & negasti. Itaq̃ sic prior illo uerbo quasi publico usus es,& sic,illum amicum uocasti,quomodo omnes candidatos,bonos uiros dicimus,quomodo obuios,si nomen nō succurrit,dominos salutamus. Sed si aliquem amicum existimas cui non tantundē credis quantum tibi,uehementer erras,& nō satis nosti uim ueræ amicitia. Errat & ille qui amicum in atrio quāto in conuiuio probat.Nullum habet maius malum occupatus homo,& bonis suis obsesus,q̃ quod amicos sibi putat,quibus ipse non est. Tu uero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitia credendum est,ante amicitia iudicandū. Isti uero præposere officia pmiscent,q̃ cōtra præcepta Theophrasti cū amauerint,iudicāt & nō amant cum iudicauerint. Diu cogita,an tibi in amicitia aliquis recipiendus sit,cum placuerit fieri,toto illum pectore admitte,tam audacter cum illo loquere q̃ tecum. Tu quidem ita uiue ut nihil tibi cōmittas,nisi quod committere etiam inimico tuo possis. Sed quia interueniunt quædam,quæ consuetudo fecit arcana,cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce,fidelem si putaueris,facies. Nam multi fallere docuerunt,dum timent falli,& illi ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo? quare ulla uerba coram amico meo retraham. Quid est? quare me coram illo non putem solum, quidam quæ tantum amicis committenda sunt,obuijs narrant,& in quaslibet aures,quicquid illos urit,exonerant,quidam rursus etiam charissimorum conscientiam reformidant,& si possent,nec sibi quidem credituri,interius præmunt omne secretum,neutrum faciendum est.Vtrumq̃ enim uitium est & omnibus credere,& nulli. Sed alterum honestius dixerim uitium,alterū tutius. Sicutrosq̃ reprehendas,& eos qui semper inquieti sunt,& eos qui semper quiescunt.Nam illa tumultu gaudens,nō est industria,sed exagitata mentis

Toto pectore.

mentis concurfatio. Et hæc non eft quies, quæ motum omnem moleftiam iudicat, fed diffolutio & languor. Itaq; hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo, mandabitur, quidam adeo in latebras refugierunt, ut putet in turbido efle quicquid in luce eft. Inter fe ifta mifcenda funt, & quiefcenti agendum, & agenti quiefcedum eft. Cum rerum natura delibera, illa dicet tibi fe & diem feciffe & noctem. Vale.

EPISTOLA. IIII. de emendando, & componendo animo ad contemptum quod magnæ diuitiæ funt fecundum naturam compofita paupertas.

Perfeuera ut cœpifti, & quantū potes propera, quo diutius frui emēdato animo & cōpofito pollis, frueris quidem etiā dum componis, etiā dum emendas. Alia tamen illa uoluptas eft, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendida. Tenes utiq; memoria, quātum fenferis gaudium, cum prætexta pofita, fupplifti uirilem togam, & in forum deductus es. Maius expecta, cum puerilem animum depofueris, & te in uirum philofophia tranfcripferit. Adhuc em nō pueritia in nobis, fed quod eft graui⁹ puerilitas remanet. Et hoc qdē peius eft, quod authoritatem habemus ſenum, uitiā puerorum, nec puerorum tantum, fed infantium. Illi leuia, hi falſa formidāt, nos utraq;. Proſpice modo & intelliges, quædam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum quod extremū eft. Mors ad te uenit, timenda erat ſi tecum efle poſſet. Neceſſe eft aut nō perueniat, aut pertranſeat. Difficile eft, inquis, animum perducere ad contemptum animæ. Non uides q̄ ex friuolis cauſis contemnatur, alius ante amicæ fores laqueo pependit, alius ſe præcipitauit e te cto, ne dominum ſtomachātem diutius audiret, alius ne reduceretur e fuga, ferrum adægit in uiſcera. Non putas uirtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli poteſt ſecura uita contingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos cōſules numerat. Hoc quotidie meditare, ut pollis æquo animo uitam relinquere, quam multi ſic complectuntur & tenent, quomodo qui aqua torrente rapiūtur in ſpīnas & aſpera. Plariq; inter mortis metum, & uitæ tormēta miſeri fluctuant, & uiuere nolunt, & mori neſciunt. Fac itaq; tibi iucundam uitam, omnem pro illa ſollicitudinem deponendo, nullum bonum iuuat habentem, niſi ad cuius amiſſionem præparatus eſt animus. Nullius autem rei facilior amiſſio eſt, q̄ quæ deſyderari amiſſa non poteſt. Ergo aduerſus oia quæ accidere poſſunt etiā potentiſſimis, adhortare te & indura. De Pompei capite Pupillus & Spado tulere ſententiā. De Cratſo crudelis & inſolens Parthus. Caius Caſar iuſſit Lepidum Decio tribuno præbere ceruicem, ipſe Chereæ præſtitit. Neminem eo fortuna prouexit, ut non tantum illi minaretur quantum promiſerit. Noli huic tranquillitati confidere, momento mare euerſitur, eodem die ubi luſerunt nauigia ſorbentur. Cogita poſſe & latronem & hoſtem admouere iugulo tuo gladium, ut poteſtas maior abſit. Nemo nō ſeruus habet in te uitæ neciſq; arbitrium. Ita dico quiſquis uitam ſuam contempſit, tuæ dominus eſt. Recognosce exemplum eorum qui domeſticis inſidijs perierunt, aut aperta ui, aut dolo, & intelliges, non pauciores ſeruorū ira cecidiſſe, q̄ regum. Quid ad te itaq; q̄ potens ſit quem times? cum id propter quod times, nemo nō poſſit, aut ſi forte in man⁹ hoſtiū incideris, uictor te duci iubebit, eo nempe momento quo duceris, quid te ipſe decipis? Et hoc nunc primum, quod olim patiebaris intelligis. Ita dico ex quo natus es duceris. Hæc & huiusmodi uerſanda in animo ſunt, ſi uolumus illam ultimam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed ut epiſtolæ finem imponā, accipe quod hodierno die mihi placuit, & hoc quoq; ex alienis hortulis ſumptum eſt. Magnæ diuitiæ ſunt lege naturæ compoſita paupertas, Lex autem illa naturæ, ſcis quos nobis terminos ſtatuī. Non eſurire, non ſitire, non algere, ut famē ſitimq; depellas. Non eſt neceſſe ſuperbis aſſidere liminibus, nec ſupercilium graue, & contumelioſam etiā humanitatem pati: Non eſt neceſſe maria tentare, nec ſequi caſtra. Parabile eſt, quod natura deſyderat, & appoſitum, & ad ſuperuacua ſudatur. Illa ſunt quæ togam conterunt, quæ nos ſeneſcere ſub tentorio cogunt, quæ in aliena littora impingunt, Ad manum eſt, quod ſat eſt. Cui cum paupertate bene conuenit diues eſt.

ex alienis hortulis ſumptū.

EPISTOLA.V. De uitanda hypocrisi, & nimia uitæ districtione.

Quod pertinaciter studes, & omnibus omisissis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorem facias, & probo & gaudeo, nec tantum hortor, ut perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias, aliqua quæ in habitu tuo, aut genere uitæ notabilia sint. Asperum, incultum, & intonsum caput, & negligentiorē barbā, & in dictum argento odium, & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersa uia sequitur, deuota. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modeste tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominū consuetudini cœperimus excerpere? intus omnia dissimilia sint, frons nostra populo conueniat. Non splendeat toga, nec sordeat quidem. Non habeamus argentum in quo solidi auri celatura descenderit. Sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem uitam sequamur quam uulgus, non ut contrariam, alioqui quos emendari uolumus, fugamus, & a nobis auertimus. Illud quoque efficiamus, ut nihil imitari uelint nostri, dum timent, ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum cōmunem, humanitatem & cōgregationem, a qua professione nos dissimilitudo separabit. Videamus ne ista per quæ admirationē parare uolumus, ridicula & odiosa fiant. Nempe propositum nostrum est secundum naturam uiuere. Hoc contra naturā est, torquere corpus suum, & faciles odisse mundicias, & squalorem appetere, & cibis non tantum uilibus uti, sed tetrīs & horridis, quemadmodū delicatas res desiderare luxuriæ est, ita usitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ est, frugalitatem exigit philosophia, non pœnam. Potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur uita inter bonos mores & publicos. Suspiciant omnes uitam nostrā, sed non agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus quæ ceteri? Nihil inter nos & illos intererit. Plurimum, dissimiles esse nos uulgo sciat, qui inspexerit propius, qui domum intrauerit, nos potius miretur quam suppellectilem nostram. Magnus ille est qui fictilibus sic utitur quemadmodum argento, nec ille minor est qui sic argento utitur, quemadmodū fictilibus. Infirmi animi est pati non posse diuitias. Sed ut huius quoque diei lucellum tecum cōmunicem, apud Catonem nostrū inueni cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est mihi Lucili, cum uideantur dissidere, coniuncta sunt, quemadmodum eadem cathena, & custodem & militem copulat. Sic ista quæ tam dissimilia sunt pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. Vtrumque pendētis animi est. Vtrumque futuri expectatione sollicitum. Maxima autem utriusque causa est, quod non ad præsentiam aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque prouidentia maximū bonum conditionis humanæ in malum uersa est. Fera pericula quæ uident fugiūt, cum effugere, securæ sunt. Nos & uenturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentū memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantū præsentibus miser est. Vale.

EPISTOLA.VI. De malo spei & timoris, & de efficacia exemplaris doctrinæ.

Intelligo Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari, nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quid ni, multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod uitia sua quæ adhuc ignorabat, uidet. Quibusdam agris gratulatio fit, cum se ipsos agros esse senserunt. Cuperem itaque tecum cōmunicare, tam suam mei mutationē. Tunc amicitia nostra certiore fiduciam habere cœpissim, illius ueræ, quam non spes, non timor, non utilitatis suæ cura diuellit, illius cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo qui non amico, sed amicitia caruerunt, hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par uoluntas trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere cōmunia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes quantum momenti afferre mihi singulos dies uideā. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tanta efficacia expertus es. Ego uero cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam. Nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sum, si cū hac exceptione detur sapientia,

tur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunciem, reijciam. Nullius boni sine socio iucunda possessio est. Mittam itaq; ipsos tibi libros, & ne multum operæ impendas, dū passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ipsa protinus quæ probo & miror accedas. Plus tamen tibi & uiua uox & conuictus, q̃ oratio proderit. In rem præsentem uenias oportet. Primum quia homines amplius oculis q̃ auribus credūt. Deinde quia longum iter est per præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleantes non expressisset, si eum tantummodo audisset, uitæ eius interfuit, secreta perspexi, obseruaui illum, an ex formula sua uiueret. Plato & Aristoteles & omnis in diuersum itura sapientium turba, plus ex moribus q̃ ex uerbis Socratis traxit. Methodorum, & Erymarchum, & Polenum, magnos uiros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, ut proficias, sed ut prosis. Plurimum enim alter alteri confereamus. Interim, quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me apud Hecatonem delectauerit dicam, queris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpit. Multū proficit, qui nunq̃ erit solus, scito hunc amicum omnibus esse. Vale.

Viua uox.

EPISTOLA. VII. de fugiendo turbæ consortio.

Quid tibi uitandum præcipue existimē quæris? turbam, nōdū illi te tuto cōmiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunq̃ mores quos extulirefero. Aliquid ex eo quod cōposui turbæ, aliqd ex his quæ fugauit rediit, qd̃ agris euenit, quos longa imbecillitas usq; adeo afficit, ut nūq̃ sine offensa pferantur, hoc accidit nobis, quorū animi ex longo morbo inficiunt. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis uitium, aut cōmodat, aut imprimis, aut nescientibus allinit. Vtiq; quo maior est populus cui cōmiscemur, hoc periculi plus est. Nihil uero est tam damnosum bonis moribus, q̃ in aliquo spectaculo delirare. Tunc enim per uoluptatem facilius uitia surrepunt. Quid me existimas dicere? auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior, imo uero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianū spectaculum incidi, lusus spectans, & sales & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est quicquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nūc omīssis nugis mera homicidia sunt, nihil habet quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi, nunq̃ frustra manum mittunt. Hoc plariq; ordinarijs partibus & postulaticijs, ut in expeditione præferunt. Quid nī præferant, non galea, non scuto repellitur ferrum, quo munimenta, quo arces, omnia ista mortes meræ sunt. Mane leonibus & ursis homines, meridie spectatoribus suis obijciuntur. Interfectores interfectis iubent obijci, & uictorem in aliam detinent cadem, exitus pugnantium mors est, ferro & igne res geritur, hæc fiunt dum uacat arena. Sed latrocinij fecit aliquis, quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem, quia occidit ille meruit, ut hoc pateretur. Tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? occide, ure, uerbera, quare tam timide incurritur in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis agit in uulnera, & mutuos ictus nudis, & obujs pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum, interim iugulatur homines, ne nihil agatur. Age, Ne hoc quidem intelligitis mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite dījs immortalibus gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere, subducendus populo est tener animus, & parū tenax recti, facile trāsīt ad plures. Socrati, Catoni, & Lelio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset, adeo nemo nostrum q̃ maxime concinnamus ingenium, ferre impetum uitiorum tam magno comitatu uenientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut auariciæ, multum mali facit. Conuictor delicat⁹, paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatē irritat, malignus comes, quī candido & simplici, rubiginē suam affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publice factus est impetus? necesse est aut imiteris eos, aut oderis. Vtrūq; autē deuitandum est, ne uel similis malis fias, quia multi sunt, neue inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantū potes. Cum his uersare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt, & homines dum docent discunt. Non est quod te gloria publicandi ingenij producat in medium, ut recitare istis uelis, aut disputare, quod facere te uellem, si haberes isti populo idoneam mentē

Alit cōmēdat

Nemo est qui intelligere te possit. Aliquis fortasse unus aut alter incidet, & hic ipse fort-
mādu sibi erit, instituendusq; ad intellectū tui. Cui ergo, inquis, ista didici? nō est quod
timeas, ne operam perdideris, si tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, comu-
nicabo tecum quæ occurrerūt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria, ex qui-
bus unum hæc epistola in debitum soluet, duo in antecessum excipe. Democritus, ait,
Unus mihi pro populo est, & populus pro uno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur em
de auctore) cum quæreretur ab illo quo tanta diligentia artis spectaret, ad paucissimos
puenturæ. Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregie hoc ter-
tium Epicurus, cum uni ex confortibus studiorum suorum scriberet, hæc inquit, Ego nō
multis sed tibi, satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista mi Lucili conden-
da in animo sunt, ut contemnas uoluptatem ex plurium assensione uenientem. Multi
te laudant, & quid habes cur placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrsus bo-
na tua spectent. Vale.

EPISTOLA. VIII. De indulgentia corporis proprii, & turba hominum, &
quod bona fortunæ sunt fugienda philosophanti, conscientia sua conten-
to, propter ueram libertatem acquirendam ex seruitute animi im-
pendenda philosophiæ, discendæ & operandæ.

Att. abire.

TV me, inquis, uitare turbam iubes, secedere & conscientia esse contentum,
ubi illa præcepta uestra, quæ imperant in actu mori? quod ego tibi uideor in-
terim suadere, in hoc me recōdidi, & fores clausi, ut prodesse plurib' possem,
nullus mihi per ocium dies exit, partem noctium studiis uendico, non uaco
somnia, sed succumbo, & oculos uigilia fatigatos cadentesq; in opere detineo. Secessi nō
tātum ab hominibus, sed etiam a rebus, & primū a rebus meis. Posterorū negociū ago.
Illis aliqua quæ possint prodesse cōscribo, salutare admonitiones, uelut medicamento-
rum utilium compositiones literis mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus
quæ & si perfanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter quod sero cognoui et lassus
errando, alijs monstro. Clamo uitare quæcunq; uulgo placent, quæ casus attribuit, ad
omne fortuitū bonum, suspitiosi pauidiq; subsistite. Et fera & piscis spe aliqua oblectan-
te decipitur. Munera ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis nostram tutam agere
uitam uolet, quantum plurimū potest ista uiscera beneficia deuitet, in quibus hoc quo-
q; miserrimi fallimur † quod habere, nos putamus hāremus, In præcipitia cursus iste de-
ducit. Huius eminentis uitæ exitus cadere est. Deinde nec resistere quidem licet, cū cō-
perit transuersos agere felicitas. Aut rectis saltem, aut temet frueri. Qui hoc faciunt nō
euertit fortuna, sed cernuat & allidit, hanc ergo sanam & salubrē formā uitæ tene, ut cor-
pori tantum indulgeas, quantum bonæ ualitudini satis est. Durius tractandū est ne ani-
mo male pareat, cibus famem sedet, potio sitim extinguat, uestis arceat frigus, domus
munimentū sit aduersus infesta corporis, hanc utrum cespes erexerit, an uariis lapis ge-
tis alienæ, nihil interest. Scito te hominē tam bene culmo q̃ auro tegi. Contemne omnia
quæ superuacuis labor uelut ornamētum ac decus ponit. Cogita in te præter animum
nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris lo-
quor, non uideor tibi plus prodesse, q̃ cum ad uadimonium aduocatus descenderem,
aut tabulis testamenti anulum imprimerem, aut in senatu candidato uocem & manū
cōmodarem, mihi crede, qui nihil agere uidentur maiora agunt, humana diuinæq; tra-
ctant. Sed iam finis faciendus est, & aliquid ut institui pro hac epistola dependendum,
id de meo non fiet, adhuc Epicurum complicamus, cuius hanc uocem hodierno die le-
gi, philosophiæ seruias oportet, ut tibi cōtingat uera libertas, non differetur in diem qui
se illi subiecit & tradidit, statim circumagitur, hoc enim ipsum philosophiæ seruire liber-
tas est, potest fieri ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa benedicta referam pot-
tius, q̃ nostrorum? quid est tamen, quare tu istas Epicuri uoces putas esse nō publicas.
Quam multi poetæ dicunt, quæ a philosophis, aut dicenda, aut dicta sunt, nō attingam
Tragicos aut togatos nostros, habent em hæc quoq; aliquid seueritatis, & sunt inter Co-
medias, & Tragedias media, quantum disertissimorū uersuum inter mimos iacet, quā
multa

multa Publij, non exalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt, unum eius uersum qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modo fuit in manibus referam, quo negat fortuita in nostro habenda. Alienum est omne quicquid optando uenit, hunc uersum a te dici non paulo melius, sed astrictius memini, non est tuum fortuna quod fecit tuum. Illud etiam nunc melius dictum a te non prateribo, dari bonum quod potuit, auferri potest, hoc non imputo insolutum de tuo tibi. Vale.

EPISTOLA VIII. Quod sapiens seipso contentus est ad beate uiuendum, non ad uiuendum simpliciter.

AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desyderas scire, hoc obijcitur Stilboni ab Epicuro, & his quibus summum bonum uisum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere affatim uno uerbo cito uoluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare uolumus intelligi. Nos enim eum uolumus dicere, qui respuat omnis mali sensum, accipiet is qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum, hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens uincit quidem incommodum omne, sed sentit, illorum nec sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum, sed tamen amicum habere uult, & uicinum, & contubernalem, quous sibi ipse sufficiat. Vide quod sit se contentus. Aliquando sui parte contentus est, si illi manum, aut morbus, aut hostis inciderit. Siquis oculum casu excusserit, reliquæ illi suæ satisficient, & erit in minuto corpore, & amputato tam latus, quam in integro fuit. Sed quæ sibi desunt num desyderat? non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, non ut uelit esse sine amico, sed ut possit, & hoc quod dico possit, tale est, amissum æquo animo fert, sine amico quidem nunquam erit. In sua potestate habet quam cito replet. Quomodo si perdiderit Phydias statuam, protinus alteram faciet. Sic hic faciendarum amicitiarum artifex substituere, & alium in locum amissi. Quaris quomodo amicum cito facturum sit? dicam si illud mihi tecum conuenerit. Ut statim tibi soluiam quod debeam, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton, ait, Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine ullius ueneficæ carmine. Si uis amari, ama, habes autem non tantum amicitia usum ueteris, & certe magnam uoluptatem, sed etiam initium & comparisonem nouæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem, hoc inter eum qui parauit amicum, & qui parat. At Thales philosophus dicere solebat, Iucundius esse amicum facere quam habere. Quomodo artificii iucundius est pingere quam pinxisse, illa in opere suo occupata sollicitudo ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æque delectatur qui ab opere perfecto remouit manum, iam fructu artis suæ fruitur, ipsa fruebatur arte cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est, se tamen habere amicum uult, si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna uirtus iaceat. Non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi ægro assideat, succurrat in uincula coniecto uel inopi. Sed habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quem ipse circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam uenit, male cogitat, quem admodum coepit sic desinet, parauit amicum aduersus uincula laturum opem, cum primum crepuerit cathena discedet. Hæ sunt amicitia, quas temperarias populus appellat, qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit, hac re florentem amicorum turba circumfledet. Circa euerfos ingens solitudo est, & inde amici fugiunt ubi probantur, hac in re ista tot nefaria exempla sunt aliorum moetu relinquentium, aliorum moetu prodentium, necesse est ut initia inter se, & exitus congruant. Qui amicus esse coepit quia expedit, placebit ei aliquod præcium contra amicitiam, si ullum in illa placet præcium præter ipsam. Inquies, igitur amicū paro, ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendā. Ista quā tu de scribis negotiatio est, non amicitia, quæ ad commodum accedit, quæ quid consecutura

fit spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiae affectus amantium, possumus dicere illam esse insanam amicitiam, nunquid ergo quisque amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloriae? ipse per se amor omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formae, non sine spe mutuae charitatis accendit. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus. Non agitur, inquis, nunc de hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit experenda, nam propter seipsam experenda est, potest ad illum accedere, qui seipso contentus est, quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam non lucro captus, nec uarietate fortunae perterritus? Detrahit amicitiae maiestatem suam qui illam parat ad bonos casus, se contentus est sapiens, hoc mihi Lucili perperam plerique interpretatur. Sapientem undique submouent, & intra cutem suam cogunt. Distinguent, dum est autem, quid & quatenus uox ista promittat, se contentus est sapiens ad beate uiuendum, non ad uiuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est. Ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. Aut sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse. Contra, Stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti nec uerbis, sed omnibus eget. Sapienti & manibus & oculis, & multis ad quotidianum usum necessarijs opus est. Sed eget nulla re, egere enim necessitatis est. Nihil autem necesse sapienti est. Ergo quauis seipso contentus sit, amicis illi opus est, hos cupit habere quam plurimos, non ut beate uiuat, uiuet enim etiam si ne amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non querit, domi colitur, ex se totum est. Incipit fortunae esse subiectus, si quam partem sui foris quaerit, qualis tamen futura est uita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, uel in aliqua gente aliena destitutus, uel in nauigatione longa retentus, aut in desertum littus eiectus? qualis est Iouis cum resoluta mundo, & dijs in unum confusis, paulisper cessante natura acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus, tale quiddam sapiens facit, in se receditur, secum est, quod diu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est, & ducit uxorem, se contentus est, & liberos tollit, sed contentus est, & tamen non uiuet, si fuerit sine homine uicturus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio; nam ut aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiae, quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis, quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimos cum illos sibi comparet, saepe praefert, omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilbon ille dixit. Stilbon quem Epicuri epistola insequitur, hic enim capta patria, amissis liberis, amissa uxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Polyorcetes fuit. Numquid perdidisset? omnia, inquit, bona mea mecum sunt. Ecce uir fortis ac strenuus, ipsam hostis sui uictoriam uicit. Nihil (inquit) perdidit, dubitare illum coegit, an uicisset, omnia mea mecum sunt. Iusticia, uirtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quaedam, quae per medios ignes, sine noxa corporum transeunt, quanto hic mirabilior uir qui per ferrum & ruinas & ignes illesus, & indemnis euasit. Vides quoque facilius sit totam gentem, quam unum uirum uincere? hac uox illi est communis cum Stoico, aequae & hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam sine designat. Ne existimes nos solos generosa uerba iactare, & ipse Stilbonis obiurgator Epicurus, similem illi uocem emisit, quam tu boni consule, etiam si hunc diem iam expunxi. Si cui inquit, sua bona non uidentur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari uidetur. Id enim agendum, ut non uerbis seruiamus, sed sensibus. Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Ut scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dicente, apud poetam comicum inuenies. Non est beatus qui se non beatum esse putat. Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi uidetur malus. Quid ergo, inquis? si beatum se dixerit, ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus, beatus sua sententia fiet? non quid dicat, sed quid sentiat refert, nec quid uno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod uerearis, ne ad indignum res tanta perueniat, nisi sapienti sua non placent, omnis stulticia laborat

Alit. intentio.

ticia laborat fastidio sui.

Vale.

EPISTOLA.X. De solitudine uitanda prudentibus, & de sinceritate orandi deū.

Sic est, non muto sententiam, fuge multitudinē, fuge paucitatem, fuge etiā unum, Non habeo cum quo te cōmunicatum uelim, & uide quo iudiciū meum abeat. Audeo te tibi credere. Crates ut, aiunt, huius ipsius Stilbonis auditor, cui⁹ mentionem priore epistola feci. Cum uidisset adolescentulum secreto ambulātem, interrogauit, quid illic solus faceret. Mecum, inquit, loquor, cui Crates, Caue, inquit, rogo & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem, timentemq; custodire solemus, ne solitudine male utatur. Nemo est ex imprudentibus qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant, tunc aut alijs, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant, tunc quicquid aut metu, aut pudore animus celabat exponit, tunc audaciam acuit, libidinem irrat, iracundiam instigat. Deniq; quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere iudicem, perijt stulto, ipse se prodit. Vide itaq; quid de te sperem, immo quid spondeam mihi. Spes enim incerti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, q̄ tecum. Repeto memoria, q̄ magno animo quādam uerba p̄iceris, quanti roboris plena, gratulatus sum protinus mihi, & dixi non a summis labris ista uenerunt, habent hæ uoces fundamentū, iste homo nō est unus e populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic uiue. Vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum ueterum licet dīs gratiam facias, alia de integro suscipe, roga bonam mentem, bonam ualitudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista uota sape facias, audacter deum roga, nil illum de alieno rogaturus, sed ut more meo cū aliquo munusculo epistolam mittam. Verum est quod apud Athenodorū inueni. Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perueneris, ut nihil deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominū quod turpissima uota dīs infusurrant. Siquis admouerit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit, sic uiue cum hominibus tanq; deus uideat. Sic loquere cum deo, tanq; homines audiant. Vale.

A summis labris.

EPISTOLA.XI. De inuincibilis uerecundiæ qualitate, & de imaginaria boni uiri præsentia.

Locutus est mecum amicus tuus bonæ indolis, in quo quantum esset animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit, dedit em̄ nobis gustum, ad quē respondebit, nō em̄ ex preparato locutus est, sed subito deprehensus, ibi se colligebat, uerecundia, bonum in adolescente signum uix potuit excutere, adeo illi ex alto suffusus est rubor, hic illum, quantum suspicor etiam cum se confirmauerit, & ex omnibus uitijs exuerit sapientem quoq; sequatur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi uitia ponuntur, quicquid infixum & ingenitum est, leuiter arte non uincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter q̄ fatigatis & æstuantibus solet, quibusdam tremunt genua dicturis, quorūdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec usus unq; excutit, sed natura uim suam exercet, & illos uitij sui, etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis quoq; uiris, subitus offunditur, magis quidem in iuuenib⁹ apparet, quibus & plus calor is est, & tenera frons, nihilominus ueteranos & senes tangit. Quidam nunq; magis q̄ cum erubuerint timendi sunt, quasi omnem uerecundiam effuderint. Sylla tunc erat uiolentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij, nunq; non coram pluribus erubuit, utiq; & in concionibus Fabianum cum in senatum testis esset inductus, erubuisse meminī, & hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a nouitate rei, quæ in exercitatos, & si non concutit, mouet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis & cito in os prodeuntis, hæc ut dixi nulla sapientia abigit, alioquin haberet rerum naturam sub imperio sui, si omnia eraderet uitia. Quæcunq; attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuq; animus composuerit, hærebunt. Nihil horum uitari potest, non magis quam accersiri. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui

ctus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam representant, hoc indicio imitantur uerecundiam, desiciunt enim uultum, uerba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt; ruborem sibi exprimere non possunt, nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus hanc sapientiam promittit, nihil proficit, sui iuris sunt, iniussa ueniunt, insussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit. Accipe quidem utilem & salutare quam te affigere animo uolo. Aliquis uir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tanquam illo spectante uiuamus, & omnia tanquam illo uidente faciamus, hoc mihi Lucili Epicurus praecepit, custodem nobis, & pedagogum dedit, nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccatorum testis assistat. Aliquem habeat animus, quem uereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum qui non actus tantum, sed etiam cogitatus emendat. O felicem qui sic aliquem uereri potest, ut ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet, qui sic aliquem uereri potest, cito erit uerendus. Elige itaque Catonem, si hic uidetur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi uirum Laelium, elige eum cuius tibi placuit & uita, & oratio, & ipsius animo ante te ferens & uultus, illum semper tibi ostende, uel custodem, uel exemplum. Opus est, inquam, aliquo ad quem mores nostri se ipsi erigant, nisi ad regulam, praua non corriges. Vale.

EPISTOLA. XII. De bono senectutis & commendatione seu excusatione ipsius, & quod in necessitate uiuere nulla necessitas est.

QUocumque me uerto argumenta senectutis meae uideo, ueneram in suburbanum meum, & querebar de impensis aedificij dilabentis. Ait uillicus non esse negligentiae suae uitium, omnia se facere, sed uillam ueterem esse, haec uilla inter manus meas creuit, quid mihi futurum est, si tam putrida sunt aetatis meae saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platonos negligi, nullas habent frondes, quam nodosi sunt, & retorti rami, quam tristes & squalidi trunci, hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium tuum se omnia facere, in nulla re cessare curam suam, sed illas uetulas esse, quod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum uideram folium. Conuersus ad ianuam quis est, inquam, iste decrepitus, & merito ad hostium admotus, foras enim spectat, unde istum nactus es? quid te delectauit alienum mortuum tollere? At ille non cognoscis me, inquit? Ego sum Felicio cui solebas sigillaria afferre, ego sum Philosti uillici filius delitolum tuum perfecte, inquam, iste delirat, uetulus etiam delitolum meum factus est: prorsus potest fieri, dentes illi cum maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocumque auerteram apparuit. Complectamur illam & amemus, plena est uoluptatis si illa scias uti, gratissima sunt poma cum fugiunt, pueritiae maximus in exitu decor est, deditos uino potatio extrema delectat, illa quae mergit, quae ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum hominis uoluptas habet, in finem sui differt, iucundissima est aetas deuexa iam, non tantum praecipit, & illam quoque in extrema tantum regula stantem, iudico habere suas uoluptates, aut hoc ipsum succedit in locum uoluptatum, nullis agere, quam dulce est cupiditates fatigasse ac reliquisse. Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse quam seni. Non enim citamur excessu. Deinde nemo tam senex est, ut non improbe unum diem speret. Unus autem dies gradus est uitae, tota aetas partibus constat & orbis habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis qui omnes complectatur & cingat, hic pertinet a natali ad diem extremum. Est alter qui annos adolescentiae excludit. Est qui totam pueritiam ambitu suo astringit. Est deinde per se annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione uita componitur, mensis arctiore praecingitur cingulo. Angustissimum habet dies gyrum, sed & hic ab initio ad exitum uenit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus cui cognomen Scotinon fecit, orationis obscuritas. Unus, inquit, dies par omni est, hoc alius aliter accepit, dixit enim parem esse horis, nec mentitur. Nam si dies tempus est uigintiquatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse, quia nox habet quod dies perdidit. Alius, ait, parem esse unum diem omnibus similitudine, nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in uno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi uices. Planeta facit ista non alias contrarior alias

Alt. suum.

Alt. profecto

Summam manum imponit.

etior alias productior dies. Itaq; sic ordinadus est dies omnis, tanq; cogat agmen & con-
summet atq; expleat uitam. Pacuius qui Syriam usu suam fecit, cum uino, & illis fune-
reis epulis se sepelisset, quasi sibi parentauerit, sic in cubiculum ferebatur a coena, ut in-
ter [†]plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur *βελιωτῶν βελιωτῶν*, nullo nō se die
extulit. hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos in bona faciamus, & in somnum
ituri, lati, hilaresq; dicamus, Vixi, & quē dederat cursum fortuna peregi. Crastinū si ad-
iecerit deus, lati recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui crastinū sine
solicitudine expectat. Quisquis dixit uixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo
epistolā includere. Sic, inquis, sine ullo ad me peculio ueniet? Noli timere, aliquid secū
feret, quare aliquid dixi? multū. Quid em̄ hac uoce praclari?, quā illi trado ad te pferē-
dam? Malū est in necessitate uiuere, sed in necessitate uiuere necessitas nulla est. Quid
ni nulla? si patent undiq; ad libertatē uia multā, breues, faciles, Agamus deo gratias, qđ
nemo in uita teneri pōt. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit, quid tibi
cū alieno? quod uerū est, meū est, perseuerabo Epicurū tibi ingerere, ut isti qui in uerba
iurant, ne quid dicat assint, sed a quo, sciantq; quā optima sunt esse cōmunia. Vale.

Alt. plactus.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM
LIBER SECVNDVS.

EPISTOLA. XIII. De utilitate exercitationis contra aduersa, de remedijs
contra mala fortuita, & quod stulticia semper incipit uiuere.

MVLTVM tibi esse animi scio, nam etiā anteq; [†]instrueres te praeceptis salu-
taribus & dura uincētib; satis aduersus fortunā placebas tibi, & multo
magis postq; cum illo cōseruisti manū, uiresq; expertus es tuas, quā nunq;
certam dare fiduciā sui possunt, nisi cū multā difficultates hīnc & illīnc ap-
parauerint. Aliquando uero & propius accesserunt. Sic uerus ille animus,
& in alienū nō uenturus arbitrium probat. Hac eius probatio obstrusa est. Non potest
Athleta magnos spiritus ad certamen afferre, qui nunq; suggillatus est. Ille qui fudit san-
guinē suum, cuius dentes crepuerūt sub pugno, ille qui supplantatus aduersariū toto tulit
corpore, nec proiecit animū proiectus, qui quoties cecidit contumacior resurrexit, cum
magna spe descendit ad pugnā. Ergo ut similitudinē istam psequar. Sape iam fortuna
supra te fuit, nec tamē tradidisti te, sed subsiluisti & acrior cōstitisti. Multum em̄ adijcit
sibi uirtus laessita. Tamen si tibi uidetur, accipe a me auxilia, qbus munire te possis. Plū-
ra sunt Lucili quā nos terrent, q; quā pramunt, & sapius opinione q; re laboramus. Nō
loquor tecū Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos em̄ dicimus omīa ista quā gemitus
mugitusq; exprimūt, leuīa esse & contēnenda. Omittamus hac magna uerba, sed, dī bo-
ni, uera. Illud tibi praeipio, ne sis miser ante tempus. Cum illa quā uelut iminentia ex-
pauisti, forte nunq; uentura sint. Certe nunq; uenerūt. Quādā ergo nos magis torquēt
quā debeant, quādā ante torquent q; debent, quādā torquent cū omnino nō debeant.
Aut augemus dolorē, aut fingimus, aut praeipimus. Primū id, quia res in controuersia
est, & litem contestatā habemus in praesentia differatur. Quod ego leue dixerō, tu gra-
uissimū esse cōtendes. Scio alios, inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea
uidebimus, utrū ista suis uirib; ualeant, an imbecillitate nostra: illud praesta mihi, ut quo-
ties circūsteterint, qui tibi te miserum esse psuadeant, non quid audias, sed quid sentias
cogites, & cū patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optime nosti, quid est,
quare isti me complorent? quid est qđ trepident, qđ contagiū quoq; mei timeant, quasi
transilire calamitas possit? Est aliqd istic malū. An res ista magis infamis est q; mala? Ipse
te interroga, Nunquid sine causa crucior? Et mereo, & quod nō est malū facio? Quomo-
do, inquis, intelligā, si uaua sint, an uera quibus angor? Accipe huius rei regulā, aut prae-
sentibus torquemur, aut futuris, aut utrisq; de praesentib; facile est iudiciū, si corpus tuū
liberū est, sanū est, nec ullus ex iniuria dolor est. Videbim; quid futurū est, hodie nihil
negocij habet, aut em̄ futurū est, aut nō. Primū dispice an certa argumēta sint ueturi ma-
li. Plurūq; em̄ suspitionib; laboramus, & illud it nobis illa quā conficere bellū solet fama,
multo

Alt. instruerē

Alit. multos
aut magis sin-
gulos conficit.

multo autem magis singulos conficit. Ita est mi Lucili, cito accedimus opinioni, non co-
arguimus illa, quæ nos in metum adducunt, nec excutimus, sed trepidamus, & sic uerti-
mus terga quemadmodum illi, quos pulvis motus, fuga pecorum exuit castris, aut quos
aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis uana perturbant,
uera enim modum suum habent, quicquid ex incerto uenit, coniecturæ & licentiæ pa-
uentis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irreuocabiles quam lymphatici metus
sunt. Cæteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque rem diligenter. Verissi-
mile est aliquid futurum mali. Non statim uerum est, quod multa non expectata uenerunt,
quod multa expectata nusquam comparuerunt, etiam si futurum est, quid iuuat dolori suo oc-
currere? Satis cito dolebit cum uenerit, interim tibi meliora promitte, quid faciet lucri
tempus? Multa interuenient, quibus uicinum periculum uel prope admotum, aut sub-
sistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit, quosdam molli-
ter ruina deposuit, aliquando gladius ab ipsa ceruice reuocatus est, aliquis carnifici suo su-
perstes fuit, habet etiam mala fortuna leuitatem, fortasse erit, fortasse non erit, interim non est,
meliora propone, nonnunquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid prænunciet animus
sibi falsas imagines fingit, aut uerbum aliquod dubiæ significationis detorquet in peius,
aut maiorem sibi offensam proponit alicuius quam est, & cogitat non quantum iratus ille sit,
sed quantum liceat irato. Nulla autem causa uitæ est, nullus miseriarum modus, si timent
quantum potest, hic prudentia prosit, hic robore animi, euidentem quoque metum respue.
Si minus, uitio uitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ ti-
mentur, ut non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac
metum examina, & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis, si plures ha-
bebit sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te dei
sine. Ac subinde hoc in animo uolue, maiorem partem mortalium cum illic nec sit quic-
quam mali, nec pro certo futurum sit aestuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi cum coe-
perit impelli, nec timorem suum redigit ad uerum. Nemo dicit uanus auctor est, aut fin-
xit, aut credidit, damus nos referentibus, expauescimus dubia pro certis, non seruamus
modum rerum, statim in timorem uenit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam leui-
bus te remedijs refocillare. Alius dicat, fortasse hoc non ueniet. Tu dic, quid porro si ue-
niet? Videbimus utrum ueniet, fortasse pro me ueniet, & mors istam uitam honestabit.
Cicuta magnum Socratem confecit. Catoni gladium assertorem libertatis extorque, ma-
gnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione ma-
gis quam exhortatione opus sit. Non in diuersum te a natura tua ducimus, natus es ad ista,
quæ dicimus. Eo magis bonum tuum auge & exorna, sed iam finem epistolæ faciam, si illi
signum suum impressero, id est aliquam magnificam uocem perferendam ad te manda-
uero. Inter cætera mala, hoc quoque habet stulticia proprium, semper incipit uiuere. Con-
sidera quid uox ista significet Lucili uirorum optime, & intelliges quod foeda sit hominum
leuitas. Quotidie noua uitæ fundamenta ponentium, nouas etiam spes in exitu incho-
antium. Circumspice tecum singulos, occurrent tibi senes qui se quam maxime ad ambitionem,
ad peregrinationes, ad negociandum parent. Quid est autem turpius quam senex uiuere
incipiens? non adducere auctorem huic uoci, nisi esset secretior, nec inter uulgata Epi-
curi dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permisi. Vale.

EPISTOLA. XIII. Ut non seruiatur corpori, & qualiter uitanda sit noci-
tura potentia, & quod is maxime diuitijs fruitur qui non indiget diuitijs.

FAteor insitam esse nobis corporis nostri charitatē. Fateor nos huius gerere tu-
telam, non nego indulgendum illi, seruiendum nego, multis enim seruiet, qui cor-
pori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos
debemus, non tantum propter corpus uiuere, sed tantum non possumus sine corpo-
re, huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumelijs ob-
ijcit, honestum ei uile est, cui corpus nimis charum est. Agatur eius diligentissime cura
ita tamen ut cum exiger ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit, nihilo-
minus quantum possumus euitemus incommoda quæque, non tantum pericula, & in tan-
tum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli, quorum tria,
ni fallor

genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per uim potentioris impetus eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quod ex aliena potentia impedit. Magno enim strepitu & tumultu uenit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis, nec auribus quicquid terroris incutiunt. Ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas, & turbam ferarum, quam in uiscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & uncum, & adactum per medium hominem, qui per omnes artus emergere possit stipitem, & distracta in diuersum actis cruribus membra, illam tunicam alimētis ignium, & illitam & intextam, & quicquid aliud præter hæc, cōmenta sauitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & uarietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (Specie enim uincuntur, qui patientia restitissent) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graues sunt, famem dico & sitim, & præcordiorum suspirationes, & febrem uiscera ipsa torrentem, sed latent. Nihil habet quod intentent, quod præferant. Hæc ut magna bella aspectu, paratque uicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensas, interdum populus est, quem timere debeamus, interdum si ea ciuitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi timeantur in eo uiri, interdum singuli, quibus potestas populi & in populum data est, hos omnes amicos habere operosum est, satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras prouocabit, immo declinabit, non aliter quam in nauigando procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum, temerarius gubernator contempsit Austri minas. Ille est enim, qui Siculum pelagus, interdum etiam plus quam timere debeamus, exasperet, & in uertices cogat, non sinistram petit littus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, quis æstus sit, quæ signa dent nubes, & longe ab illa regione uerticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens, nocituram potestiam uitat, hoc primum cauens, ne uitare uideatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam petere, non est nostræ professionis uulgi fauores appetere, quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo a uulgo tuti esse possimus. Primum nihil inde concupiscamus, rixa est inter competitores, deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit, quam minimum sit in corpore tuo spoliolum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum uenit, aut admodum pauci, plures computant quam oderint, nudum latro transmittit, etiam in obfessa uia pauperi pax est. Tria deinde ex præcepto ueteri præstanda sunt, ut uitentur, Odium, inuidia, contemptus, quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, uerendumque, ne in contemptum nos inuidia & timor transferant, nedum calcari nolumus, uideamur posse calcari, multis timendi attulit causas timeri posse. Undique nos reducamus, non minus contemni quam suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est, hæc literæ non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, insularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcunque alia populum mouent, aduersarium habent, hæc quietata, & sui negotij contemni non potest, cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquam intantum conualescet nequitia, nunquam sic contra uirtutes coniurabitur, ut non philosophiæ nomen uenerabile & sacrum maneat. Caterum philosophia ipsa tranquille modestaque tractanda est. Quid ergo inquis? Videtur tibi. M. Cato modeste philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimat, qui furentium principum armis, mediis interuenit, qui alijs Pompeium offendentibus, alijs Casarem simul laceffit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capeffenda fuerit sapienti respublica? Quis tibi uis. M. Cato? iam non agitur de libertate, olim pessundata est. Quaritur, utrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista cōtentione? Nullæ partes tuæ sunt, dominus eligitur, quid tum? alter uincere potest, melior uincere non potest, non potest esse peior qui uictus fuerit, melior qui uicerit. Vltimas partes attrigi. Catonis, sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicæ admitteret. Quid aliud quam uociferatus est Cato, & misit iratas uoces, cum modo per populi leuatus manus & obrutus sputis, & portandus extra forum traheretur, modo e senatu in carcerem

Philoso
phiæ laus

rem duceretur? Sed postea uidebimus, an sapienti opera perdenda sint. Interim ad hos te Stoicos uoco, qui a republica exclusi, secesserunt ad colendam uitam, & humano generi iura condenda, sine uia potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se nouitate uitae conuertet, quid ergo? Vtiq; erit tutus, qui hoc ppositum sequetur. Promittere tibi hoc magis non possum, q̃ in homine temperati bonam ualitudinem, & tamen facit temperantia bonam ualitudinem. Perit aliqua nauis in portu, sed tu quid accidere in medio mari credis? quanto huic periculū paratius foret, multa agenti, molienti q̃, cui ne ocium quidem tutum est: pereunt aliquando innocentes, q̃s negat. Nocentes tamen sapius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Deniq; consilium omnium rerum sapiens, non exitū spectat. Initia in potestate nostra sunt, de eue tu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid uexationis affert, aliquid aduersi, non damnatur latro, cum occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis, aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodū usus fructus q̃ eius tibi esse gratior possit. Is maxime diuitijs fruif, q̃ minime diuitijs indiget. Aede inquis, auctorem, ut scias q̃ benigni simus, ppositum est aliena laudare. Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina, & quid interest, quis dixerit? Omnibus dixit, q̃ æget diuitijs, timet pro illis. Nemo autem sollicitus, bono fruif. Adijcere illis aliquid studer, dum de incremento cogitat, oblitus est usus, ratiocinationes accipit, forum conterit, kalendarium uersat, fit ex domino procurator. Vale.

EPISTOLA. XV. De non saginando uel impinguando corpore, & de ipsius exercitatione, & uocis moderatione, & quare uita stulti ingrata sit.

MOs antiquis fuit, usq; ad meam seruatus aetatem, primis epistolae uerbis adijcere. Si uales, bene est, ego ualeo. Recte & nos dicimus, Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demū est. Sine hoc, æger est animus. Corpus quoq; etiā si magnas habet uires, non aliter q̃ furiosi aut frenetici ualidum est. Ergo hanc ualitudinem præcipue cura, deinde illam secundam, quæ non magno tibi constabit, si uolueris beue ualere. Stulta est enim mi Lucili, & minime conueniens literato uiro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi, cum tibi feliciter sagina cesserit, & thori creuerint, nec uires unq; opimi bouis, nec pondus æquabis. Adijce nunc, quod maiore corporis sarcina animus† eliditur, & minus agilis est. Itaq; quantum potes, circūscribe corpus tuum, & animo locum laxa, multa sequunt incōmoda huic deiotos curæ. Primū exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni, ac studijs acriorib⁹ reddit. Deinde copia ciborū, subtilitas animi impedif. Accedūt pessimæ† notæ, mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & uinū occupati, quibus ad uotum dies est actus, si† bene desudauerunt, si in locum eius quod effluxit, multum potionis alterius, ieiuno gutture ingesserunt, bibere & sudare, uita Cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus & sine mora laxent, & tempori parcant, cuius præcipua ratio habenda est. Cursus & cum aliquo pondere manus moræ & saltus, uel ille qui corpus in altum leuat, uel ille qui in longum mittit, uel ille, ut ita dicam† salutaris, aut ut contumeliosius dicam, Fullonius. Quodlibet ex his elige, usu fit facile. Quicquid facies, cito redi a corpore ad animum, illum noctibus ac diebus exerce, labore modico alitur ille, hanc exercitationem, non frigus, non æstus impedit, nec senectus quidem. Id bonū cura, quod uetustate fit melius. Neq; ego te semp iubeo iminere libro, aut tabulis, aut pugillaribus. Dandū est aliquod interuallū anio, ita tamen ut nō resoluitur, sed ut remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio non officit, possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire, quorum nihil nec ambulatio quidē uetat fieri. Nec tu intēsiōne uocis cōtēpseris, quā ueto te p grad⁹, uel nūeros & certos modos attollere, deinde deprimere, quod si uelis deinde quemadmodū ambules discere, admittes istos, quos noua artificia docuit fames, erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obseruet, & intantū procedet, inquantū eius audaciā patientiæ† leuitate produxeris, quid ergo? a clamore p̃tinus & a summa cōtēsiōne uox tua incipiet: usq; adeo naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoq; a sermone incipiant, ad uociferationē transeant. Nemo statim Quiritū fidem implorat. Ergo ubicūq; tibi impetus animi psuaferit, modo uehemētius

† aliter laeditur

† aliter noctes
† aliter cibum.

† forte salutaris.

† aliter credulitate

tali & mi
nus grat

mentius fac in ciues cōuitium, modo lentius, prout uox quoq; te hortabit, in id ualebit, cum receperis illam reuocarique, descendat, non decidat, moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico more defauiat. Non enim id agimus, ut exerceatur uox, sed ut exerceat. Detrahit tibi non pusillum negocium mercedula, & munus gratū, ad hac beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. Stulti uita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui supra, quam tu nūc uitam dici existimas stultam? Habe & Ixionis. Non ita est, nostra dicitur, quos cæca cupiditas in nocitura, certe nūc satiatura præcipitat, quibus siquid satis esse posset, fuisset, qui non cogitamus q̄ iucundum sit nihil poscere, q̄ magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaq; Lucili q̄ multa sis consecutus, recordare. Cum aspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si uis gratus esse aduersus deos, & aduersus uitam tuā, cogita q̄ multos antecesseris. Quid tibi cū cæteris? Te ipm ipse antecessisti finem cōstitue, quē transire ne possis quidem si uelis, discedant aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora q̄ assecutis. Siquid in illis esset solidi, aliquando & implerent. Nūc haurientium sitim concitant, & imitantur speciosi apparatus, & quod futuri temporis incerta sors uoluit. Quare potius a fortuna impetrem, ut det, q̄ a me, ne petam? quare autem petam oblitus frugalitatis humanæ? Congeram, inquit, laborem? Ecce hic ultimus dies, ut non sit, prope ab ultimo est. Vale.

EPISTOLA. XVI. Qualiter ad bonam uitam ueniens in philosophia robore solidatur, & qui quo ad naturam uiuit, nunc pauper, qui quo ad opinionem nūc diues erit.

Liquere tibi hoc scio Lucili, neminē posse beate uiuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio, & beatam uitam perfecta sapientia effici. Cæterum nec tolerabilem sine ipsa etiam inchoari. Sed hoc quod liquet firmandū, & altius quotidianam meditatione figendum est. Plus operis est in eo ut, pposita custodias, q̄ ut honesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona uoluntas est. Itaq; tibi apud me pluribus uerbis haud affirmatis, nec tamen longis intelligo te multum profecisse. Quæ scribis unde ueniant scio, nō sunt ficta nec colorata. Dicam tamen sententiā, quod iam de te spem habeo, nōdum fiduciā. Tu quoq; idem facias uolo. Nō est quod tibi cito & facile credas. Excute te, & uarie scrutare, & obserua. Illud ante omnia uide, utrum in philosophia, an in ipsa uita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum. Non in uerbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur ocio nausea. Animū format & fabricat, uitam disponit, actiones regit, agenda & obmittenda demonstrat, sed & gubernaculum est, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum, si ne hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Diceret aliquis, Quid mihi prodest philosophia si fatum est? quid prodest, si deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari cætera nō possunt, & nihil præparari potest aduersus incerta, si aut consilium meum deus occupauit, decreuitq; quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quicquid est ex his Lucili, uel si omnia hæc sunt, philosophandum est, siue nos inexorabili lege fata cōstringunt, siue arbiter deus uniuersi cuncta disponit, siue casus res hūanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut deo libeter pareamus, ut fortunæ contumaciter resistamus, hæc docebit ut deum sequaris, feras casum. Sed nō est nunc in hanc disputationem transeundum. Quid sit iuris nostri, si providentia in imperio est, aut si factorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominatur. Illo nūc reuertor, ut te moneam & exhorter, ne patiaris animi tui impetū delabi, & refrigescere. Constitue illum & contine, ut habitus animi fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te noui, circumspicies quid hæc epistola munusculi attulerit, excute illā & inuenies. Nō est quod mireris animum meū, adhuc de alieno liberalis sum. Quare aut alienum dixi? quicquid bene dictum est ab ullo, meum est. Sic quoq; quod ab Epicuro dictū est. Si ad naturam uiues, nūc eris pauper. Si ad opiniones, nūc eris diues. Exiguum natura de syderat, opinio immensum. Congeratur in te quicquid multi locupletes possederūt, ultra priuā

De alieno
liberalis sū

tra priuatum pecuniæ modū fortuna te prouehat, auro tegat, purpura uestiat, & eo deliciarum opumq; perducatur, ut terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare diuitias. Accedant statua & pictura, & quicquid ars ulla luxuriæ elaborauit, maiora cupere ab his discas. Naturalia desyderia finita sunt, ex falsa opinione nascuntia, ubi desinant, non habent, nullus enim terminus falso est, uia eunti aliquid extremus est, error immensus est. Retrahe te a uanis, & cum uoles scire quod petis, utrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, consydera an possit alicubi consistere. Si longe progressus, semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Vale.

EPISTOLA. XVII. Quomodo ad philosophiam

tendenti paupertas expediat.

Proijce omnia ista, si sapias, immo ut sapias, & ad bonam mentem magno cursu ac totis uiribus tende. Siquid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moras inquis, me res familiaris, sic illam disponere uolo, ut sufficere nihil agentis possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, non uideris uim ac potentiam eius de quo cogitas boni nosse, & summam quidem rei non prouides quantum philosophia prosit. Partes autem nondum satis subtiliter dispicis, nec dū scis quantum ubiq; nos adiuuet, quemadmodum in maximis (ut Ciceronis utar uerbis) opitulet, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illum in consilium, suadebit tibi, ne ad calculos sed eas. Nempe hoc quaris, & hoc ista dilatione uis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda sit? multis ad philosophiā dū obstitere diuitiæ, paupertas expedita est, secunda est. Cum classicum cecinit, scit non se peti, cū aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quarit, aut si nauigandum est, nō p̄strepūt portus, nec unus comitatu inquieta sunt littora, non circumstat illum turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas, facile est pascere paucos uentres, & bene institutos, & nihil aliud desyderantes, q̄ impleri. Paruo fames constat, magno fastidium, paupertas cōtenta est desyderijs instātibus satisfacere. Quid est ergo? quare tu hanc recuses cōtubernalē, cuius mores sanus diues idē sapiēs imitatur? Si uis uacare aio, aut pauper sis, oportet, aut pauperi similis. Non pōt studiū salutare fieri sine frugalitatis cura, frugalitas autem paupertas uoluntaria est. Tolle itaq; has excusationes, quantum sat est nondum habeo, si ad illam summam peruenero, tunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil prius q̄ hoc parandum est, quod tu differs, & post cætera paras, ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, unde uiuam uolo, simul & parare discere. Siquid te uetat bene uiuere, bene mori non uetat. Non est quod paupertas nos a philosophia reuocet, ne ægestas quidem, toleranda est enim ad hoc properantibus, uel fames quam tolerauere quidam in obsidionibus, & quod aliud erat illius patientiæ præmium, q̄ in arbitrium nō caderē uictoris? quanto hoc maius est quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec dei timor. Equidem uel esurienti ad ista ueniendum est. Perpeffi sunt exercitus inopiam omniū rerum, uixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerūt famē. Hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum, licet ad philosophiam etiam sine uiatico peruenire. Ita est cum omnia habueris, tunc & sapientiā habere uoles, hæc erit ultimum uitæ instrumentum, & (ut ita dicam) additamentū. Tu uero siue aliquid habes, iam philosophare. Vnde enim scis, an iam minus habeas, siue nihil? hoc prius quare q̄ quicq;. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimū petit. Naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates ultimæ inciderint, iādudum exiliet e uita, & molestus sibi esse desinet. Si uero exiguum fuerit & angustum, quo possit uita produci, id boni consulat, nec ultra necessaria sollicitus, aut anxius, uentri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum concursationesq; ad diuitias euntium, securus latiusq; ridebit, ac dicet, quid in lōgum ipse te differs, expectabis ne fornoris quæstum, aut ex mercede compendium, aut tabulas beati senis, cū fieri possis statim diues? Representat opes sapientia, quas quicunq; fecit superuacuas, dedit, hæc ad alios pertinent, tu locupletibus propior es. Sæculum mura, nimis habes, id est, omni sæculo quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos nō

Parthos nō potest quisq̃ salutare sine munere, tibi uale dicere nō licet gratis. Quid istic ab Epicuro mutuum sumam? Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio, nec hoc miror. Non est enim in rebus uitium, sed in ipso animo. Illud quoq̃ qđ paupertatem nobis grauem fecerat, & diuitias graues fecit, quemadmodū nihil differt, utrū ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces, quocunq̃ illum transtuleris, morbum suū secum transferet. Sic nihil refert, utrum animos æger in diuitijs, an in paupertate ponatur malum suum, illum sequitur. Vale.

EPISTOLA. XVIII. Quod sine luxuria dies festus agi debet, & de paupertate ultro petenda, & qualiter immodica ira gignit insaniam.

December est mēsis, quo maxime ciuitas desudat, ius luxuriæ publice datū est, ingenti apparatu sonant omnia, tanq̃ quicq̃ inter Saturnalia non interfit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, ut non uideatur mihi errasse, qui dixit olim mensem decembrem fuisse, nunc annū. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum, utrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an ne dissidere uideremur cum publicis moribus: & hilarius cœnādū & exuendum togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, uoluptatis causa ac festorum dierum uestem mutauimus. Si te bene noui arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pileatæ turbæ uoluisses, nec per omnia dissimiles, nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, ut tunc uoluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum firmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia nec sponte it, nec adducitur. Hoc multo fortius est ebrīo, ac uomitante populo, siccum ac sobriū esse. Illud temperatius non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus, & eadem, sed nō eodem modo facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Cæterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex præcepto magnorum uirorum tibi quoq̃ præcipiam. Interponas aliquot dies, quibus cōtentus minimo ac uilissimo cibo, dura atq̃ horrida ueste, dicas tibi hoc est, quod timebatur, in ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, uallum iacit & superuacuo labore laxatur, ut sufficere necessario possit. Quē in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas, hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati prope ad inopiam accesserunt, ne unq̃ expauescerent, quod saepe didicissent. Non est nunc quod existimes me dicere te admoueas, cœnas, & pauperū cellas, & quicquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum tedio ludit. Grabatus ille ferus sit, & sagum & panis durus ac sordidus, hoc triduo, & quatruiduo fer, interdum pluribus diebus ut non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede Lucili exultabis, dispondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna, hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamē quare tumultum tibi facere uidearis, facies enim quod multa milia pauperū faciunt, illo nomine te suscipe, quod facies non coactus, tam facile erit tibi illud pati semper, q̃ aliquando experiri. Exerceamur ad paululum, & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus q̃ non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister uoluptatis Epicurus, quibus maligne famē extingueret, uisurus an aliquid deesset ex plena & consummata uoluptate, & quantum deesset, & an dignū, quod quis magno labore pensaret, hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit Carino, de magistratu ad Polyenum. Et quidem gloriatur, nō toto asse pasci Metrodorum, qui nondum tantum profecerit. Toto in hoc tu uictu saturitatem putas esse? uoluptas est. Voluptas autem est non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim horrida res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis, sed summa uoluptas est, posse capere etiam ex his uoluptatē, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberiora sunt alimenta carceris, sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste qui occisurus est pascit. Quāta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem, decretis timendum sit, hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo mi Lucili sequi horum cōsuetudinem, & aliquos

dies destina, quibus secedas a tuis rebus, mínimoq; te facias familiarem, incipe cum pau-
pere habere cōmercium. Aude hospes cōtemnere opes, & te quoq; dignum finge deo.
Nemo alius est deo dignus, q̃ qui opes contempsit, quarum possessione tibi non inter-
dico, sed efficere uolo, ut illas intrepide possideas, quod uno consequeris modo, si te etiā
sine illis beate uicturum persuaseris tibi, si illas tanq̃ exituras semper aspexeris. Sed iam
incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes, delegabo te ad Epi-
curum ab illo fiet remuneratio. Immodica ira gignit insaniam, hoc q̃ uerū sit, necesse est
scias. Cum habueris seruum & inimicum in omnes personas hic exardescit affectus, tam
ex amore nascit̃, q̃ ex odio, nō minus inter seria q̃ inter lusus & iocos. Nec interest ex q̃
magna causa nascatur, sed in qualem perueniat animū. Sic ignis nō refert q̃ magnus, sed
quo incidat, nam etiam maximū solida non receperunt, rursus arida & cōburi facilia scin-
tillam quoq; fouent usq; in incendium. Ita est mi Lucili ingentis irā exitus, furor est, &
ideo ira uitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis. Vale.

EPISTOLA. XIX. De secessu in ocium, & de perplexitate concathenātium, seu
cupiditate uitanda, & de cōena cum amico habenda.

EXulto quotiens epistolas tuas accipio, implent enim me bona spe, iam non pro-
mittunt de te, sed spondent. Ita fac oro atq; obsecro, quid enim habeo melius, q̃
amicum rogem, q̃ pro ipso rogaturus sum? Si potes, subduc te istis cogitatio-
nibus, si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute
uasa colligere, nūquid inuidiosum est? in freto uiximus, moriamur in portu. Neq; ego
suaserim tibi, nomen ex ocio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Nunq̃ em̃
usq; eo te abigam generis humani furore damnato, ut latebram tibi aliquā parari, & obli-
uionem uelim. Id age, ut ociū tuū non emineat, sed appareat. Deinde uidebunt te isti, q̃
bus integra sunt & propria consilia, an uelint uitam per obscurum transmittere, tibi libe-
rum non est. In mediū te protulit ingenij uigor, scriptorum elegantia, clare & nobiles
amicitiæ. Tanta noticia te inuasit, ut licet in extrema mergaris, ac penitus recondaris, ta-
men priora te monstrabūt, tenebras habere non potes. Sequetur pristina lucis multū,
quocunq; fugeris, quietē potes uendicare, sine ullius odio, sine desyderio, aut morlu ani-
mi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictum a te possis cogitare? diētes, quorum
nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te amicos? olim amicitia petebatur, nunc praeda.
Mutabunt testamenta destituti senes: migrabit ad aliud limen saluator: non potest par-
uo res magna constare. Aestima utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam ti-
bi qdē senescere contigisset intra natalium tuorū modum, nec te in altū fortuna misisset.
Tulit te longe a conspectu uitæ salubris, rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quic-
quid ab istis promittitur. Maiora deinde officia te excipient, & ex alijs alia. Quis exitus
erit? quid expectas donec desinas habere quod cupias? nunq̃ erit tempus. Qualem di-
cimus esse seriem causarum, ex quibus necitur fatum, talem dicimus esse cupiditatē, al-
tera ex fine alterius nascitur. In eam dimissus es uitam, quæ nunq̃ tibi miseriarum termi-
num, ac seruitutis ipsa factura sit. Subduc ceruicem iugo, semel illam incidi, q̃ semper
præmi satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, & affatim implebūt. At
nunc plurima & undiq; ingesta nō satiant, utrum autem mauis ex inopia saturitatē, an in
copia famem? Et auida felicitas est, alienæ auiditati exposita. Quādiu tibi satis nihil fue-
rit, ipse alijs non eris. Quomodo, inquis, exhibeo? utcunq;. Cogita q̃ multa temere pro pe-
cunia, q̃ multa laboriose pro honore tentaueris, aliquid & pro ocio audendum est. Aut
in ista sollicitudine procurationū, & deinde urbanorum officiorum senescendum in tu-
multu, ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla uitæ quiete cōtin-
git, quid enim ad rem pertinet? an tu quiescere uelis, fortuna tua non uult. Quid si illi eti-
am nunc promiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet & metus. Volo
tibi hoc loco referre dictum Meccenatis, uera in ipso eculeo docuit. Ipsa em̃ altitudo at-
tonat summa. Si quaris, in quo libro dixerit? in eo qui Prometheus inscribitur, hoc uolu-
it dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo.
Ingeniosus ille uir fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illū ener-
uasset se

forte de
istis

uasset felicitas, immo castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contrahas uela, nisi (quod ille sero uoluit) terram leges. Poteram tecum & hac Meccenatis sententia parem facere rationem. Sed mouebis mihi controuersiam si te noui, nec uoles quod debeo in aspero & probo accipere, ut se res habet, ab Epicuro uersura facienda est. Ante, inquit, circūspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quod quid edas & bibas. Nam sine amico uisceratio, leonis ac lupi uita est, hoc non continget tibi, nisi secesseris, alioquin habebis cōuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui amicum in atrio quarit, in conuiuio probat, nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus quod quod amicos sibi putat, quibus ipse non est, quod beneficia sua efficacia iudicat, ad cōciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue as alienum debitorem facit, graue inimicum, quid ergo. Beneficia non parant amicitias; parant, si accepturos licuit eligere, si collocata, non sparsa sunt. Itaque dū incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientium utere, ut magis ad rem existimes pertinere quis, quod acceperit. Vale.

Versura faci-
cienda est.

Libri secundi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER TERTIVS.

EPISTOLA. XX. De concordia doctrinae cum uita, & de inaequalitate uitanda, & de paupertatis beneficio, & quod magnus est, qui in diuitijs pauper est, sed securior qui caret eis.

SI uales & te dignum putas, qui aliquādo fias tuus, gaudeo. Mea gloria erit, si te istinc ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem mi Lucili te rogo atque hortor, ut philosophiam in praecordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione nec scripto, sed animi firmitate, & cupiditatum diminutione, uerba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronae captantibus. Aliud his qui iuuenum & ociosorum aures disputatione uaria, aut uolubili, detinent. Facere docet philosophia, non dicere, & hoc exigit, ut ad legem suam quisque uiuat, ne orationi uita dissentiat, ut ipsa inter se uita unius sine omnium actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est, & officium sapientiae & indicium, ut uerbis opera concordent, ut ipse ubique par sibi idemque sit. Quis hoc praestabit? Pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc, nec dico sapientem semper uno iturum gradu, sed una uia. Obserua itaque nunquid uestis tua domusque dissentiant. Nunquid in te liberalis sis, in tuos sordidus. Nunquid coenes frugaliter, aedifices luxuriose. Vnam semel ad quam uiuas regulam prende, & ad hanc omnem uitam tuam exequa. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris & extendunt, uitium est haec diuersitas, & signum uacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum, etiam nunc dicam unde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid uelit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed transilit, nec tantum mutat, sed reditur, & in ea quae deseruit ac dānauit, reuoluitur. Itaque ut relinquam diffinitiones sapientiae ueteres, & totum complectar humanae uitae modum, hoc possum contentus esse, quid est sapientia? Semper idem uelle atque idem nolle, licet illā exceptiuncula non adiiciā, ut rectum sit quod uelis, non potest cuique semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid uelint, nisi illo momento, quo uolunt in totum nulli uelle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium uertitur, atque a plerisque agitur uita per lusum. Præme ergo quod coepisti, & fortasse perduceris, aut ad summū, aut eo quod summū esse solus intelligas, quid fiet, inquis, huic turbae familiarium? turba ista cum a te pasci desierit, ipsa se pascet, aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies, illa ueros certosque amicos retinebit, discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem uel ob hoc unum amanda paupertas, quod a quibus ameris ostēdet. O quando ille ueniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur. Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia uota deo remissurus, ut contentus sis temetipso, & ex te nascentibus bonis.

Quæ potest esse felicitas propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere nō possis, idq; libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius, quod statim conferam, inui-
deas licet, etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus, Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato uidebitur & in panno, non enim dicentur tantum illa, sed proba-
buntur. Ego certe aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cum illum, inquit, uidi nudū quanto minus q̄ in stramētis incubantem, non præceptor ueri, sed testis est, quid ergo? Num licet diuitias in sinu positas contemnere? quid ni liceat? Et ille ingentis animi est, q̄ illas circumfusas sibi multum diuq; miratus quod ad se uenerint, ridet, suasq; audit magis esse q̄ sentit. Multum est non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille, qui in diuitijs pauper est. Sed securior, qui caret diuitijs. Nescio, inquis, quomodo iste pauper-
tatem laturus est, si in illam inciderit, nec scio ego Epicuri angelus, si pauper contemptu-
rus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaq; in utroq; mens æstimanda est, inspiciendumq; an ille paupertati indulgeat, an hic diuitijs non indulgeat. Alioquin leue argumentū est bo-
næ uoluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquē illa non necessitate pati, sed mal-
le. Cæterum magnæ indolis est, ad ista non præparare tanq̄ meliora, sed præparari tanq̄ ad facilia, & sunt Lucili facilia. Cum uero multo ante meditatus accesseris, iucūda quoq; inest illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessariū ergo iudico id, quod tibi scri-
psi, magnos uiros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria pauper-
tate exerceamus ad ueram, quod eo magis faciendum est, quo delitijs permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitandus ex somno, & uellicandus est ani-
mus, admonendusq; naturam nobis minimū cōstituisse. Nemo nascitur diues, quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno esse contentus. Ab his initijs nos regna non ca-
piunt. Vale.

EPISTOLA XXI. Quod tendentem ad philosophiam impedit mundanæ felicitatis falsa æstimatio. Et quod solum studiosum ingenium facit aliquē cla-
rum. Et in omni quod habere cupimus, cupiditatibus detrahendum est.

CUm istis negociū tibi esse iudicas, de quibus scripseras. Maximū negociū tecum habes, tu tibi molestus es. Quid uelis nescis, melius probas honesta, q̄ sequaris. Vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem, quod te impediat, quia parum ipse dispicias dicā. Magna hæc esse exi-
stimas, quæ relicturus es, & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quā transiturus es, retinet te huius uitæ, a qua recessurus es fulgor, tanq̄ in sordida & obscura casurum. Er-
ras Lucili ex hac uita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno. Hoc inter hanc uitā & illam, hæc quia fulgore extrinsecus ueniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisq; obstitit. Illa uero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficiēt. Exe-
plum Epicuri referam, cum Idomeneo scriberet, & illum a uita [†] spinosa, ad fidelem sta-
bilemq; gloriā reuocaret, rigida tunc potentia ministrum, & magna tractantē. Si glo-
ria, inquit, tangeris, notio rem te epistolæ meæ facient, q̄ omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris. Nunquid ergo mentitus est? Quis Idomeneas nosset? nisi Epicurus illum sui
is literis incidisset. Omnes illos magistratus & satrapas, & Regem ipsum ex quo Idome-
nei titulus petebatur obliuio alta suppressit, nomē Attici perire Ciceronis epistola non
sinunt, nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tyberius progener, & Drusus Cæsar pne-
pos, inter tā magna nomina taceretur, nisi Cicero illū applicuisset. Profunda supra nos al-
titude tēporis ueniet, pauca ingenia caput exerent, & in idem quandoq; silentiū obitura
obliuioni resistent, ac se diu uedicabūt. Quod Epicurus amico suo potuit pmittere, hoc
tibi pmitto Lucili. Habeo apud posteros gratia, possum mecū duratura nomina educere.
Vergilius noster duobus memoriā æternam pmissit, & præstat. Fortunati ambo siq̄
mea carmina possunt. Nulla dies unq̄ memori uos eximet auo. Dum domus Aeneæ ca-
pitoliij immobile saxum. Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit. Quosuncq; in
mediū fortuna protulit, quicūq; mēbra ac partes alienæ potentia fuerant, horum gratia
uiguit,

† spinosa.

uiguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt, post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio, nec ipsis tantum honor habetur, sed quicquid illorum memoria adhaesit, excipitur, ne gratis Idomeneus in epistolam meam uenerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur, ut Pythodeam locupletem non publica, nec ancipiti uia faciat. Si uis, inquit, Pythodeam diuitem facere, non pecuniae adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est, & apertior ista sententia est, quam ut interpretanda sit, & disertior quam adiuuanda, hoc unum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitiis dictum, quocumque transuleris, idem poterit. Si uis Pythodeam honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si uis Pythodeam esse in perpetua uoluptate, non uoluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si uis Pythodeam senem facere, & implere uitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum est, has uoces non est quod Epicuri esse iudices, publicae sunt, quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Pro eo libentius Epicuri egregia dicta comemoro, ut isti qui ad illa confugiet, spe mala inducti, qui uelamenta ipsa suorum uitiorum habituros se existimant, probent quocumque ierint honeste esse uiuendum. Cum audierint ista, audiet istic, hortulos & inscriptum hortulis, hospes hic bene manebis, hic summum bonum uoluptas est, paratus erit istius domicilij custos, hospitalis humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large ministrabit, & dicet, *Ecquid bene acceptus es?* Non irritat, inquit, hi horuli fame, sed extinguunt, nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac uoluptate consenui, de his tecum desiderijs loquor, quae consolatio nem non recipiunt, quibus dandum est aliquid ut deficiant. Nam de illis extraordinarijs quae licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unum comune faciam, ista uoluptas naturalis est, non necessaria, huic nihil debes. Siquid impendis, uoluntarium est, uenter praecepta non audit, poscit, appellat, non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur, si modo das illi quod debes, non quod potes. Vale.

tafr definat

EPISTOLA. XXII. Quod occupationes consilio re linquenda sunt, non praecipitanter fugienda, & de uaria quiete locorum, & quod homines peiores moriuntur quam nascantur.

IAm intelligis educendum esse te, ex istis occupationibus speciosis & malis, sed quomodo id consequi possis quaeris, quaedam non nisi a praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere, uena tangenda est. Verus prouerbius est, Gladiatorem in arena capere consilium, aliquid aduersarij uultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat in uniuersum, & mandari potest & scribi. Tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur, illud autem quando fieri debeat, aut quemadmodum ex longinquo nemo suadebit, cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed uigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspecte, hanc si uideris, prende, & toto impetu, totis uiribus id age, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista uita tibi, aut ex uita exeundum. Sed illud idem existimo, leui eundum uia, ut quod male implicuisti, soluas potius quam abrumpas, dummodo si alia soluendi ratio non erit uel abrumpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim quod primum est, impedire te noli, contentus esto negocijs, in quae descendisti, uel quod uideri potest maius incidisti. Non est quod ad ulteriora nitaris, aut perdas excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt, non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est felicitatem cursu sequi, est aliquid etiam si non repugnare subsistere, nec instare fortunae ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium non uenio tantum, sed aduoco? Et quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo deferre, siquid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quae scribitur, quem rogat ut quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua uis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Id tamen

Gladiator
in arena con
silium capie

Idem tamen subiicit, nihil esse tentandum, nisi cum apte poterit, tempestiveque tentari. Sed cum illud tempus captatum diu uenerit, exiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem uetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quaris, non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet, cautiore & fortiores sunt. Expectas forsitan, ut tibi haec dicantur? Turpe est cedere oneri, luctari cum officio, quod semel recepisti. Non est uir fortis & strenuus, qui laborem fugit, uerum ubi crescit illi animus ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si opera precium habebit perseverantia, si nihil indignum bono uiro faciendum patiendumue erit, alioquin sordido se & contumelioso labore non coteret, nec in negotiis erit negotii causa, ne illud quidem quod existimas eum facturum faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper aestas ferat. Sed cum uiderit grauius, in quibus uoluntatur incerta, ancipitia, referet pedem, nec uertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem mihi Lucili occupationes euadere, si occupationum praemia contempleris. Illa sunt quae nos morantur & detinent. Quid ergo? Tam magnas spes relinquamus? Ab ipsa messe discedamus? Nudum erit latus? Incomitata lectica? Atrium uacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica quaruntur. Id est, si uerum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quae cupiere deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt. Videbis uoluntariam esse illis in eo moram, quod aegre ferre ipsos, & misere loquuntur. Ita est mihi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent, sed si deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit. In hoc autem unum aduocationem petis, ut sine perpetua sollicitudine id tibi facere contingat. Quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit. Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & uera suadebunt. Sed si propter hoc tergiversaris, ut circumspicias, quantum feras tecum, & quae magna pecunia instruas ocium, nunquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem uitam propiciens Dijs, sed non sic, quo modo istis propicii sunt, quibus bono ac benigno uultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc unum excusati, quod ista quae urunt, quae excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolae signum, resoluenda est, ut cum solenni ad te munusculo ueniat, & aliquam magnificam uocem secum ferat, & ecce occurrit mihi nescio utrum uerior, an eloquentior, cuius inquis? Epicuri. Adhuc enim alienas sarcinas adoro. Nemo non ita exit e uita tanquam modo intrauerit, quemcumque uis occupa, adolescentem, senem medium, inuenies, aequum timidum mortis, aequum inscium uitae. Nemo quicumque habet facti, in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista uoce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est, exit e uita. Falsum est, peiores morimur quam nascimur, nostrum istud non naturae uitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere, quid hoc est? sine cupiditatibus uos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus, quales intraisti, tales exite, percepit sapientia, si quis tam securus moritur, quam nascitur, nunc uero trepidamus, cum periculum accessit, non animus nobis, non color constat, lacrymae nihil profuturae cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse sollicitum. Causa autem haec est, quod inanes omnium bonorum sumus, uitae desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius ulla subsedit, transmissa est & effluxit. Nemo quam bene uiuat, sed quamdiu curat, cum omnibus possit contingere, ut bene uiuant, ut diu nulli. Vale.

EPISTOLA. XXIII. De solido & inani gaudio, & de malo uitae principio.

Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum hyems egerit, quae & remissa fuit, & breuis, quam malignum uer sit, quam praeposterum frigus, & alias ineptias uerba quarentium. Ego uero aliquid quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem. Huius fundamentum quod sit, quaris. ne gaudeas uanis. Fundamentum hoc esse dixi, etiam culmen est, ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit, sollicitus est, & incertus sui, quae spes aliquid perit, licet ad manum sit, licet non ex difficili petat, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac mihi Lucili,

Lucili, discere gaudere, existimas me nunc detrahere tibi multas uoluptates, qui fortuita submoueo, qui saepe dulcissima oblectamenta deuitanda existimo. Immo contra, nolo tibi unquam deesse laeticiam. Volo illam tibi domi nasci, nascitur, si modo intra te ipsam sit. Cetera hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt, nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seuera est uerum gaudium. An tu existimas quemque soluto uultu, & ut isti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere, paupertati domum aperire? uoluptates tenere sub frano? meditari dolorum patientiam? Haec qui apud se uersat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudij possessione esse te uolo, nunquam desiciet, cum semel unde petatur inueneris, leuium metallorum fructus in summo est, illa opulentissima sunt, quorum in alto latet uena, assidue plenius responsura fodienti. Haec quibus delectatur uulgius, tenuem habent ac superflusoriam uoluptatem, & quodcumque inuentum gaudium est, fundamento caret, hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te Lucili charissime, quod unum potest te praestare felicem, discere & conculca ista, quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab alio, ad uerum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc de tuo? Te ipso & tui optima parte. Corpusculum quoque etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam re crede, quam magnam. Vanas suggerit uoluptates, breues, poenitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico in praecipiti uoluptas ad dolorem uergit, nisi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Viri boni audivitas tuta est. Quid sit istud interrogas, aut unde subeat? dicam, Ex bona conscientia, ex honestis consilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placito uitae, & continuo tenore unam prementis uiam. Nam illi qui ex alijs propositis in alia transilierint, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurum uel possunt, suspensi & uagi. Pauci sunt qui consilio se suaeque disponant, ceteri eorum more qui fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alios leuior unda detinuit, ac mollius uexit, alios uehementior rapuit, alios proximae ripae, cursu languescente deposuit, alios torrens impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est quid uelimus, & in eo perseverandum. Hic est locus soluendi aris alieni, possum enim uocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est semper uitam inchoare, aut si hoc modo magis sensus potest exprimi, male uiuunt, qui semper uiuere incipiunt. Quare, inquis? desyderat enim explanationem ista uox. Quia semper illis imperfecta uita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui non incipit uiuere. Id agendum est, ut satis uiixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur maximam uitam. Non est quod existimes paucos esse hos, propemodum omnes sunt. Quidam uiuere tunc incipiunt, cum desinendum est, si hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admireris. Quidam ante uiuere desierunt, quam inciperent. Vale.

EPISTOLA. XXIII. de praemeditatione futurorum periculorum, & de non timenda morte, & de non inconsulte animum inclinando.

Sollicitum te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denunciat, & existimas me suaserum, ut meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandae. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patienda cum uenerint, praesumere, ac praesens tempus futuri metu perdere, est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum. Sed ego alia te ad securitatem uia ducam, si uis omnem sollicitudinem exuere, quicquid uereris ne eueniat, euenturum utique propone, & quodcumque illud est malum tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa, intelliges profecto aut non magnum, aut non longum esse quod metuis, nec diu exempla quibus confirmeris, colligenda sunt. Omnis illa aetas tulit, in quamcumque partem rerum, uel ciuiliu, uel externarum memoriam miseris, occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi si damnaris potest durius, quam ut mittaris in exilium? ut ducaris in carcerem, nunquid ultra quicquam corpori timendum est, quam ut uratur? quam ut pereat, singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quarendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male iudicaret.

Exilium

Exilium Metellus fortiter tulit. Rutilius etiam libēter. Alter ut rediret Reipu. præsistit. Alter reditum suum Syllæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cum essent qui promitterēt fugam) noluit, remansitq; ut duarū rerū grauissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mutius ignibus manum imposuit. Acerbum est uri, quanto acerbius, si id te faciente patiaris. Vides hominem non eruditum, nec ullis præceptis contra mortem, aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, pœnas a se irriti conatus exigentem, spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, q̃ ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula uirtus, q̃ crudelitas ad irrogāda. Facilius Porcenna Mutio ignouit, quem uoluerat occidere, q̃ sibi Mutius quod nō occiderit, decantata, inq; in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. Iam mihi cum ad contemnendam mortem uentum fuerit, Catonem narrabis. Quid nī ego narrem? Vltima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio, duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterū ut uellet mori, alterum ut posset. Compositis ergo rebus, utcūq; componi fracta atq; ultimā poterant, id agēdum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare contingeret, & stricto gladio, quem usq; in illum diem ab omni cade purum seruauerat. Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstādo, nō pro mea adhuc, sed p̃ patriæ libertate pugnaui, nec agebam tanta pertinacia ut liber, sed ut inter liberos uiuerem, nunc quoniam deplorata sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impiū sit deinde mortiferum corpori uulnus, quo obligato a medicis, cum minus sanguinis haberet, minus uirium animi. Idem iam non tantum Cæsari, sed sibi iratus nudas in uulnus manus egit, & generosum illum contemptoremq; omnis potentiæ spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla hæc nūc congero, ut ingeniū exerceā, sed ut te aduersus id quod maxime terribile uidetur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero nō tantum fortes uiros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse, sed quosdam ad alia ignauos, in hac re æquasse animū fortissimorum, sicut illum Cnei Pompeij socerum Scipionem, qui contrario in Africam uento relatus, cum teneri nauem suam uidisset ab hostibus, ferro se transuerberauit, & quarentibus ubi Imperator esset. Imperator, inquit, bene se habet, uox hæc, illū parē maioribus fecit, & fatālē Scipiōibus in Africa gloriā nō ē interrumpi passa. Multū fuit Carthaginē uincere, sed amplius mortē Impator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator equidem, Catonis mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis (qui sunt plurimi) colligo. Respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac delitijs quærimur. Omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil anteferendum. Securus itaq; inimici minas audi, & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam ualent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, cōpara. Illud autē ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac uide quid in quacūq; re sit, scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod uides accidere pueris, hoc nobis quoq; maiusculis pueris euenit. Illi quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos uident, expauescunt, non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam, sub qua lates, & stultos territas, mors est, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid tu singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur aptas, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominibus? Pone ista quæ nos obstupesciunt, iube conticescere gemitus & exclamationes, & uocum inter lacerationē elisarum acerbitatē. Nempe dolor est quē podagricus ille cōtemnit, quem stomathicus ille in ipsis delitijs perfert, quem in puerperio puella perpetitur, leuis est si ferre possum, breuis est si ferre non possum. Hæc in animo uoluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti, sed an uere audieris, an uere dixeris, effectu p̃ba. Hoc enim turpissimum est, quod nobis obijci solet, uerba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid

fals. præpara.

fals. stomathicus.

pissimū est,

tū nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exilium, nunc dolorem? In hac natus es, quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus, quod facere te moneo, sed scio te certe fecisse. Nunc admoneo, ut animum tuum nō mergas in istam sollicitudinē. Hebetabitur enim & minus habebit uigoris cū exurgendum erit, adhuc illum a prima causa ad publicam, dic mortale tibi, & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum, aut ex potentioribus uiribus denunciabitur dolor, sed ipsae uoluptates in tormenta uertuntur. Epulae cruditatem afferunt, ebrietates neruorum, torporem, tremoremque, libidines pedum, manuum, articularum omnium deprauationes. Pauper fiam? Inter plures ero, exul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? Quid enim? Nunc solutus sum? ad hoc me natura graue corporis mei pondus astrinxit: Moriar? hoc dicis, desinā agrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tā ineptus, ut Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam, uanos esse inferorum metus, nec Ixion nem rota uolui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec ullius uiscera, & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat, & tenebras, & larualet habitum nudis ossibus coherentium. Mors nos aut consumit, aut exuit. Emissis meliora restant onere detracto, consumptis nihil restat, bona pariter malaque submota sunt. Permite mihi referre hoc loco tuum uersum, si prius admonuero, ut te iudices non alijs scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire, quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire. Memini te illum locum, aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars uitae, & tunc quoque cum crescimus, uita decrescit. Infantiam amissimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam, usque ad hesternum quicquid transijt, temporis perit. Hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus, quemadmodum cleydra, non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit, sic ultima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola columat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu uenimus. Hac cum descripsisses quo soles ore semper quidē magnus, nunquam tamen acrior, quam ubi ueritati commendas uerba. Dixisti, Mors non ultima uenit, sed quae rapit ultima mors est. Malo te legas, quam epistolam meam. Apparebit enim tibi hanc quam timemus mortem extremam esse, non solā, Video quo spectes. Quaris quid huic epistolae infulerim, quod dictum alicuius animosum, quod praeceptum utile? Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos qui mortē concupiscunt, quam eos qui timēt, & ait, Ridiculum est ualde currere ad mortem tedio uitae, cum genere uitae, ut currendum esset ad mortē effeceris. Item alio loco dicit, Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum uitam tibi inquietam feceris metu mortis. His adijcias, & illud eiusdem notae, liquet tantam hominum imprudentiam esse immo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quicquid horum tractaueris, confirmabis animum, uel ad mortis, uel ad uitae patientiam. At in utroque emolnendi, ac firmandi sumus, & ne nimis amemus uitam, & ne nimis oderimus, etiam cū ratio suadet finire, sed non temere, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet uitam, sed exire, & ante omnia ille quoque uitetur affectus, qui multos occupauit, libido scilicet moriendi. Est enim mihi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconlulta animi inclinatio, quae saepe generosos atque accerrimae indolis uiros corripit, saepe ignauos iacentesque. Illi contemnunt uitam, hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi uiuendi que fatietas, & uitae non odium, sed fastidium, in quod prolabimur ipsa impellente philosophia, dum dicimus, quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, fatiabor, esuriam, algebo, aestuabo, nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia, fugiunt ac sequuntur diem nox praemittit, dies noctem, aestas in autumnū desinit, autumnus hyems instat, quae uere compescitur. Omnia transeunt, ut reuertantur, Nihil noui uideo, nihil noui facio, fit aliquando & huius rei nausea, multi sunt, qui non acerbum iudicet uiuere, sed superuacuum. Vale.

Ixion
Sisyphus

altr comodas

Eiusdem naturae

EPISTOLA XXV. De corrigendis & non inueterandis uitijs. Et de imaginaria boni uiri praesentia.

Sarcinas con-
trahe.

Quod ad duos amicos nostros ptinet, diuersa uia eundū est, alterius em̄ uitia emēdanda, alterius frangenda sunt, utar libertate tota, nō amo illū nisi offendendo. Quid ergo, inquis? Quadragenariū pupillū cogitas sub tutela tua cōtinere. Respice atatem eius iam durā & intractabilē, non pōt reformari, tenera fingunt, an pfecturus sim nescio, malo successum mihi, q̄ fidē deesse, nec desperaueris, etiā diutinos agros posse sanari, si cōtra intemperantiā steteris, si multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidē satis fiduciā habeo, excepto eo qd adhuc peccare erubescit, nutriendus est hic pudor, qui q̄ diu in animo ei durauerit, aliquis erit bonae spei locus. Cū hoc ueterano partius agendū puto, ne in desperationē sui ueniat, nec ullum tēpus aggrediēdi melius fuit, q̄ hoc fuerat dum intergescit, dum emēdato similis est, alīis hac intermissio ei⁹ imposuit, mihi uerba nō dat, expecto cū magno fœnore uitia reditura, quæ nunc scio cessare, nō deesse. Impendā huic rei dies, & utrum possit aliqd agi, an nō possit, experiar. Tu nobis te ut facis fortē præsta, & sarcinas cōtrahe, nihil ex his quæ habem⁹ necessariū est, ad legem naturæ reuertamur, diuitiæ paratæ sunt, aut gratuitū est quo ægemus, aut uile. Panē & aquā natura desiderat, nemo ad hæc pauper est, intra quæ quisq; desiderū suum claudit, cū ipso Ioue de felicitate cōtendat, ut ait Epicurus, cuius aliquam uocem huic epistolæ inuoluā. Sic fac, inquit, omnia tanq̄ spectet aliquis. Prodest sine dubio, custodē sibi imposuisse, & habere quē respicias, quē interisse cogitationib⁹ tuis iudices. Hoc quidē longe magnificentius est, sic uiuere tanq̄ sub alicuius boni uiri, ac semp præsentis oculis. Sed ego etiā hoc cōtentus sum, ut sic facias quæcūq; facies, tanq̄ spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo psuadet. Cum iam pfereris tantū, ut sit tibi etiā tui reuerētia, licebit dimittas pedagogū. Interim te aliquorū auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cui⁹ interuentu, perditū quoq; hoīes uitia supprimerent, dum te efficis eum cū quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiā tibi pmittere, qd idem suadet Epicur⁹. Tunc præcipue teipse secede, cū esse cogeris in turba. Dissimile te fieri multis oportet, dum tibi tutum non sit a te recedere. Circūspice singulos. Nemo est cui nō satius sit, cū quolibet esse q̄ secum. Tunc præcipue in teipse secede, cum esse rogeris in turba, si bonus uir, si quietus, si temperans uis esse, alioquin in turbā tibi a te recendū est. Istic enim malo uiro propius es. Vale.

EPISTOLA XXVI. De non accusando defectum naturæ, & qualiter boni uiri meritum mors excutiat, & quod egregium sit mortem discere.

Modo dicebā tibi in conspectu esse meæ senectutis, iam uereor ne senectutē post me reliquerim, aliud iam his annis, huic corpori uocabulū cōuenit, quoniam quidē senectus lassæ atatis non fractæ nomē est, inter decrepitos me numerā, & extremū tangentes, gratias tamē mihi apud te ago. Nō sentio in animo atatis iniuriā cum sentiā in corpore tantū uitia, & uitiorū ministeria senuerūt, uiget animus & gaudet, non multū sibi gaudet esse cū corpore, magnā partē oneris sui deposuit, exultat, & mihi facit cōtrouersiam de senectute, hunc, ait, esse florem suū, credam⁹ illi, bono suo utatur, ire in cogitationē iuuat, & dispicere quid ex hac tranquillitate ac modestia morū sapientiæ debeam, qd atati, & diligenter excutere quæ non possim facere, quæ nolim, prolit ne habituro aliqd si quicqd nolim, quicqd nō possim, nō posse me gaudere deo. Quæ em̄ quærela est? quod incōmodū? si quicqd debet desinere deficit. Incōmodū summū est, inquis, minui & deperire, & ut proprie dicā liquefcere. Non enim subito impulsū ac pstrati sumus, carpimur, singuli dies aliquid subtrahūt uiribus, & quis exitus est melior q̄ in finem suū natura soluente dilabi? Non quia aliqd mali est ictus, & e uita repētinus excessus, sed quia leuis hac uia est subduci. Ego certe uelut appropinquet experimentū, & ille laturus sententiā de omnibus annis meis dies uenerit, ita me obseruo & alloquor. Nihil est, inquā, adhuc, quod aut rebus, aut uerbis exhibuim⁹, leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisq; inuoluta lenocinijs, quod pfererim, morti crediturus sum. Non timide itaq; cōponor ad illū diem, quo remotis strophis ac fucis, de me iudicaturus sum, utrū loquor fortia an sentiā, nunquid simulatio fuerit, & minus quicqd contra fortunā iactaui uerborū contumaciū. Remoue existimationē hoīm, dubia semp est, & in

est, & in partem utrāq; diuiditur. Remoue studia, totā uitam tracta, mors de te pronūciatura est, ita dico disputationes & litterata colloquia, & ex praeceptis sapientium uerba collecta, & eruditus sermo, non ostendūt uerum robur animi. Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid ageris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio patiēter conditionem humanam, non reformido iudiciū. Hæc mecum loquor, sed tecū quoq; me locutum puta. Iuniores, quid refert: non dinumerantur anni. Incertum est quo te loco mors expectet. Itaq; tu illam omni loco expecta. Finire iam uolebam, & manus expectabat ad clausulam, sed conficienda sunt sacra, & huic epistolæ uaticum dādum est. Putas me non dicere, unde sumpturus sum mutuū, scis cuius arca utar. Expecta me pusillum & de domo fiet numeratio, interim cōmodabit Epicurus, qui ait. Meditare utrū cōmodius sit, uel mortem transire ad nos, uel nos ad eam. Hic patet sensus, egregia res est mortem condiscere, superuacuum forsitan putas id discere quo semel utendum est, hoc est ipsum quare meditari debeamus, semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus, meditare mortem, qui hoc dicit meditari libertatē iubet, qui mori discit, seruire dediscit. Supra omnem potentiā est, certe extra omnem, quid ad illum carcer & custodia, & claustra liberū hostiū habet. Vna est cathena quæ nos alligatos tenet amor uitæ, quæ ut non est abijciendus, ita minuendus est, ut si quando res exiget, nihil nos defineat, nec impediāt, quo minus parati simus, quod quandoq; faciendum est, statim facere. Vale.

EPISTOLA. XXVII. De uoluptatis nocumento & uirtutis gaudio, ad qd' per externū adiutoriū nō uenit, & quod nūq; nimis dicat, qd' non satis discit.

TV me, inquis, mones, iam enim te ipse monuisti, iam correxisti, ideo aliorum emendationi uacas. Non sum tam improbus, ut curationes ager obeam, sed tanq; in eodem ualitudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, et media cōmunico. Sic itaq; me audi tanq; mecum loquar, in secretum te meū admitto & te adhibito, mecum exigo, clamo mihi ipse, numera annos tuos, & pudebit eadem uelle, quæ uolueras puer, eadem parare. Hoc deniq; tibi circa diem mortis præsta, moriantur ante te uitia. Dimitte istas uoluptates turbidas, magno leuandas, non uerturæ tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sint depræhensa cum fierent, sollicitudo non cum ipsis abijt, ita improbarum uoluptatum, etiam post ipsas pœnitentia est, non sunt solida, non sunt fideles, etiā si nō nocent fugiūt. Aliquod potius bonum mansurum circūspice, nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola uirtus præstat gaudiū perpetuum, securum, etiam si quid obstat nubium modo interuenit, quæ infra feruntur, nec unq; diem uincunt. Quādo ad hoc gaudiū peruenire continget: Non quidem cessatur adhuc, sed festinatur, multum restat operis in quod ipse necesse est uigiles, ipse laborem tuum impendas. Si effici cupis, delegatione res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Caluissius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimonium habebat liberum & ingenuum, nūq; uidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Vlyssis excideret, modo Achillis, modo Priami, quos tam bene nouerat, q; pedagogos nostros nouimus. Nemo uerulus nomenclator qui nomina non reddit, sed imponit tam prope ranter, q; ille Troianos & Achiuos persalutabat. Nihilominus eruditus uolebat uideri. Hanc itaq; compendiariam excogitauit, magna summa emit seruos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum, nouem præterea Lyricis, singulos assignauit, magno emisit illum non est quod mireris, non inuenerat faciendos, sed locauit. Postq; hac familia illi comparata est, cœpit conuiuas suos inquietare, habebat ad pedes hos, a quibus subinde cum peteret uersus quos referret, sæpe in medio uersu excidebat, suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitū adrosor, & quod sequitur arrisor, & quod duobus his adiunctum est derisor, ut grammaticos haberet analectos. Cū dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos seruos. Minoris, inquit, totidem scrinia emisisses. Ille tamē in ea opinione erat, ut putaret se scire, qd' qsq; in domo sua sciret. Idē Satellius illū hortari cœpit, ut luctaretur, hominē ægrum, pallidū, gracilem, cū Sabinus respōdisset, & quō possum; uix uiuo. Noli obsecro, inquit istuc dicere, Nō uides q; multos seruos

Caluissius
Sabinus

valentissimos habeas? Bona mens nec cōmodat nec emitur, & puto si uenalis esset, nō haberet emptorē. At mala quotidie emi. Sed accipe iam quod debeo, & uale. Diuitiæ sunt, ad legē naturæ composita paupertas. Hoc sæpe dicit Epicurus aliter atq; aliter. Sed nunq̃ nimis, dicitur quod nunq̃ satis discitur, Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt. Vale.

EPISTOLA. XXVIII. Quod nō loci, sed animi mutatione tristitia tolli, & de nō prouocando discrimine, & qđ initiū sit salutis noticia peccati.

Hoc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouā, quod peregrinatione tam longa, & tot locorū uarietatibus, nō discussisti tristitiā grauitatēq; mētis. Animū debes mutare, nō cœlum, licet uastum traieceris mare, licet (ut ait Virgilius noster) terrarūq; urbēq; recedāt, sequens te quocūq; pueneris uitia. Hoc idem cuidā quærenti Socrates ait, quid miraris? Nihil tibi pegrinationes pdesse, cū te circūferas, Præmit te eadē causa quæ expulit. Quid terrarū iuuare nouitas pōt? Quid cognitio urbiū, aut locorū? In irritum cedit ista iactatio. Quæris quare te fuga ista non adiuet? tecū fugis, Onus animi deponendū est, nō ante tibi ullus placebit locus, talem nūc esse animū tuū cogita, qualē Virgilius noster uatis inducit, iā concitata & instigata, multūq; habentis in se spiritus, nō sui. Bacchaſ uates, magnū si pectore possit, excussisse deū, uadis huc & illuc, ut excutias insidēs pondus, qđ ipsa iactatione incōmodius sit, sicut in naui onera imota minus urgent, inæqualiter cōuoluta citius eam partē in quā incubuere demergunt. Quicqd facis cōtra te facis, & motu ipso nocēs tibi, ægrum em cōcutis. At cū istud exemeris malū, omnis mutatio loci iucunda fiet, in ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris, hospitalis tibi illa qualiscunq; sedes erit. Magis q̃s uenerit, q̃ quo interest, & ideo nulli loco adijcere debem⁹ animū, cū hac p̃sua sione uiuendū est, nō sum uni angulo natus, patria mea totus hic est mūdus. Quod si liqueret tibi, nō admirareris, nīl adiuuari te regionū uarietatib⁹, in quas subinde priorū te dīo migras, prima em quæq; placuisset, si omnē tuā crederes. Non pegrinaris, sed erras & ageris, ac locū ex loco mutas, cū illud quod quæris, bene uiuere, omni loco positū sit, nunquid tam turbidū fieri pōt q̃ forum? ibi quoq; licet quiete uiuere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectū quoq; & uicinā fori pcul fugiā. Nam ut loca grauiā, etiam firmissimā ualitudinē tentant, ita quoq; bonæ menti, nec dum adhuc pfectæ, & conualeſcenti sunt aliqua parū salubria. Dissentio ab his q in fluctus medios eunt, & tumultuosam p̃bantes uitā, quotidie cū difficultatibus rerū, magno animo colluctant. Sapiēs feret ista, nō eliget & mallet in pace esse q̃ in pugna. Non em multū prodest uitia sua p̃tecisse, si cū alienis rixandū est. Triginta, inquis, tyranni Socratē circūsteterunt, nec potuerūt animū eius infringere. Quid interest quot domini sint? Seruitus una est, hāc qui contempsit in quātalibet turba dominantīū liber est. Tempus est desinere. Sed si prius portoriū soluero. Initiū est salutis, noticia peccati. Egrege mihi hoc dixisse uidet Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non uult, deprehendas te oportet, anteq̃ emendes. Quidā uitījs gloriānt, qui mala sua uirtutū loco numerant, tu existimas aliqd, de rei medio cogitare. Ideo quantū potes te ipse coargue, inquire in te accusatoris primū partibus fungere, deinde iudicis, nouissime deprecatoris, aliquādo te offende. Vale.

Libri tertij Epistolarum Senecæ finis.

LV. ANNEI SENECAE EPISTOLARVM LIBER QVARTVS.

EPISTOLA. XXIX. Quod licet non omnes monendi sint, tamē quidā etiam cōtradicētes uel illudentes docendi sint, & qđ sapiens malit sibi placere q̃ populo,

DE Marcellino nostro quæris, & uis scire qđ agat, raro ad nos uenit, nīl aliā ex causa q̃ quia audire uerū timet, a quo periculo iā abest, nulli em nisi audituro dicendū est. Ideo de Diogene, nec min⁹ de alijs Cynicis, q libertate p̃miscua usi sunt, & quosq; obuios monuerūt, dubitari solet an hoc facere debuerit. Quid em si q̃s surdos obiurget, aut natura morboe mutos? creing⁹, uerbis parcā? gratuita sunt, nō possum scire an ei p̃futurus sim, quē amoneo. Illud scio alicui me p̃futurū, si multos admonuero. Spargenda est manus, nō pōt fieri, ut nō aliquādo succedat multa tentanti, hoc mi Lucilli nō existimo faciendū magno uiro, diluitur

latur eius auctoritas; nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolescere corrigere. Sagittarius non aliquando debet ferire, sed aliquando deerrare. Non est ars, quæ ad effectum casu uenit, sapiëntia ars est, certum petat, eligat perfecturos, ab his quos desperauit, recedat, non tamen cito relinquat, & in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinū nostrū ego nondū despero, etiam nūc obseruari potest, sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculū ne porrigentem trahat, magna in illo ingenij uis est, sed iam tendentis in prauū. Nihilominus adibo hoc periculū, & audebo illi mala sua ostēdere, faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quæ risum euocare lugentibus possunt, & in se primū, deinde in nos iocabitur, omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obijciat philosophis cōgiaria, amicas, gulā, ostendet mihi aliū in adulterio, aliū in popina, aliū in aula, ostendet mihi lepidū philosophū Aristonē, qui in gestatiōe disserebat, hoc em̄ ad ædendas operas tēpus acceperat, de cuius secta cum quererēs Scaurus, ait, utiq; peripateticus non est. De eodē cū consulere Julius Grecinus uir egregius quid sentiret? non possum, inquit, tibi dicere. Nescio em̄ qd de gradu faciat, tanq; de essedario interrogare, hos mihi circulatores, qui philosophiā honestius negligissent, quā uendūt, in facie ingeret. Cōstitui tamē cōtumelias perpeti. Moueat ille mihi risum, ego fortasse illi lachrymas mouebo, aut si ridere perseverabit, gaudebo tanq; in malis, quod ille genus insanix euitare cōtigerit. Sed non est ista hilaritas longa, obserua, uidebis eodē intra exiguum tēpus acerrime ridere, & acerrime tabere, ppositū est aggredi illū, & ostendere quāto pluris fuerit, q; multis minoris uidere, uiria ei etia si non excidero inhihebo, non desinent; sed intermittēt, fortasse autē & desinent, Sed si intermittendi consuetudinē fecerint, non est hoc ipsum fastidiendū, quoniam quidē grauiter affectis, sanitatis loco est bona remissio, dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, unde quo euaseris, & ex eo suspicaris, quousq; sis euasurus. Compone mores tuos, at tolle animū, aduersus formidata cōsiste, nūerare eos noli, q tibi metū faciūt. Nōne uideatur stultus si quis multitudinē timeat eo loco, per quē transitus singulis est, æque ad tuā mortē multis aditus non est, licet illā multi minentur. Sic istud natura disposuit. Spiritū tibi tam unus eripiet, q; unus dedit. Si pudorem haberes, ultimā mihi pensionē remississes. Sed ne ego quidē me sordide geram, in fœnore æris alieni, & tibi quod debeo impingam. Nūq; uolui populo placere. Nam quæ ego scio, non probat populus, quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc, inquis, tāq; nescias cui imperem? Epicurus. Sed idē hoc omnes tibi ex omni domo cōclamabunt Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis em̄ placere potest populo, cui placet uirtus. Malis artibus popularis fauor queritur, similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint, multo autē ad rem magis pertinet qualis tibi uidearis, quā qualis alijs. Cōciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata & omnibus præferenda artibus, rebusq; philosophia præstabit, scilicet ut malis tibi placere, quā populo, ut estimes iudicia non numeres, ut sine metu deorū hominūq; uiuas, ut aut uincas mala aut finias. Caterū si te uidero celebrem secundis uocibus uulgi. Si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornāmēta obstrepuerint. Si tota ciuitate te fœminæ pueriq; laudauerint, quidni ego tui miserear, cū scia quæ uia ad istum fauorem ferat. Vale.

EPISTOLA XXX. Quod nihil habet de spe uitæ quem senectus ducit

ad mortem, & quod mors timenda non sit uarias ob causas.

BAssum Aufidiū uirū optimū uidi quassum, ætati obluctantē. Sed iam plus illū degrauatq; quod possit attollī, magno senectus & immēso pondere incubuit. Scis illū semp infirmi corporis & tēxusti fuisse, diu illud cōtinuit, & ut uerū dicā, cōcinnauit, subito deficit, quēadmodū in naue quæ sentinā trahit uni rimæ aut alteri obliſti, ubi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non pōt nauigio dehiscenti, ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri pōt, ubi tāq; in putri ædificio ois iūctura dilabitur & dū alia excipiūt, alia discindiūt, circūspiciendū est quō exeas. Bassus tamē noster alacer animo est, hoc philosophia præstat, in quocūq; corporis habitu fortē, in cōspectu mortis, hilarē, latūq; nec deficientē q; uis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat uelo, & si exarmauit, tamē reliquias nauigij aptat ad cursū, hoc facit Bassus noster, & eo animo uultuq; finē suū spectat, quo alienū spectare nimis securi esse putares. Magna res est hæc Lucilli, & diu discēde, cū adueniat hora illa ineu-

t 3 tabilis,

*

At uide ne ex
fucci legem
dum sit

At diducit.

tabilis, equo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt, desinit morbus, incendiis
 extinguit, ruina quos uidebat oppressura deposuit, mare quos hauserat, eadē die in q̄
 forbebat, eiecit incolumes, Gladiū miles ab ipsa pituri ceruice reuocauit, nil habet quod
 speret quē senectus ducit ad mortē, huic unī intercedi nō pōt, nullo genere hoies mol-
 lius moriunt, sed nec diutius. Bassus noster uidebat mihi psequi se & cōponere & uiue-
 re tanq̄ supstes sibi, & sapiēter ferre decidiū sui. Nā de morte multa loquit, & id agit se-
 dulo, ut nobis psuadeat si qd incōmodi, aut metus in hoc negocio est, moriētis uitū esse
 nō mortis, nec magis in ipsa quicq̄ esse molestia q̄ post ipsam. Tam demēs autē est qui
 timet qd nō est passurus, q̄ qui timet qd nō est sensurus, an quisq̄ hoc futurū credit, ut p
 quā sit, ut nihil sentiat, ea sentiat. Ergo, inqt, mors adeo extra omne malū est, ut sit extra
 oēm malorū metū, hac ego scio & saepe dicta, & saepe dicēda. Sed neq; cum legerē aequē
 mihi pfuerunt. Neq; cū audirē dijs dicentib⁹, q negabant timēda a quorū metu aberāt,
 hic uero plurimū auctoritatis habuit, cū loqueret de morte uicina. Dicam em̄ quid sen-
 tiā, puto etiā fortiorē eum esse q in ipsa morte est, quā qui circa mortē est. Mors em̄ ad-
 mota, etiā imperitis animū dedit, nō uitandi ineuitabilia. Sic gladiator tota pūgna timi-
 dissimus iugulū aduersario praestat, & errantē gladiū sibi attēperat. At illa quā in ppin-
 quo est, utiq; uentura, desyderat lentā animi firmitatē, quā est rarior, nec pōt nisi a sapi-
 ente praestari, libentissime itaq; illū audiebā quasi uerentē de morte sniam, & q̄lis esset
 ei⁹ natura uelut propius inspecta iudicantē, plus ut puto fidei haberet apud te plus pō-
 deris, si qs reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus, accessus mortis quā p-
 turbationē afferat, optime hī tibi dicēt qui secundū illā steterūt, qui uenientē & uiderūt
 & receperūt. Inter hos bassum licet numeres, q nos decipi noluit. Is, ait, tam stultū esse q
 mortē timeat, q̄ qui senectutē. Nam quēadmodū senectus adolescentiā sequit, ita mors
 senectutē. Viuere noluit, q mori nō uult. Vita em̄ cū exceptiōe mortis⁹ data est, ad hāc
 itur, quā ideo timere demētis est, quia certa expectant, dubia metuunt, mors necessitatē
 habet aequā & inuictā. Quis quari pōt in ea conditione se esse, in qua nemo nō est? Pri-
 ma em̄ pars aetatis est aequalitas. Sed nūc supuacū est naturā causā agere, quā nō aliā
 uoluit legē nostrā esse quā suā, quicqd cōposuit, resoluit, & quicqd resoluit cōponit ite-
 rū. Iam uero si cui cōtigit ut illū senectus leniter emitteret, nō repente auulsum uitā, sed
 minutatim subductū, nōne ille gratias agere dijs oibus debet, qd faciatus ad regem ho-
 mini necessariā, lasso gratā pductus est? Vides quosdā optantes mortē, & quidē magis
 quā rogari solet uita. Nescio utros existimē maiore nobis animū dare, q deposcūt mor-
 tē, an qui hilares eā quietiq; operiunt, qm̄ illud ex rabie interdū ac repētina indignatio-
 ne fit, hac ex iudicio certa tranquillitas est, uenit aliq; ad mortem iratus, mortē uenientē
 nemo hilaris excipit, nisi q se ad illā diu cōposuerat, fateor ergo ad hoīem mihi carū, ex-
 plimis me causis frequētius uenisse, ut scire an illū toties eundē inuenirē. Nunqd cū cor-
 poris uirib⁹ minueret animi uigor, q sic crescebat illi, quō manifestior notari solet agitato-
 rū leticia, cū septimo spacio palmā appropinquant, dicebat quidē ille Epicuri praeceptis
 obsequēs, primū sperare se nullū dolorem esse in illo extremo anhelitu, si tñ esset, habe-
 ret aliquantulū in ipsa breuitate solati. Nullū em̄ dolorē longū esse q magnus est. Cate-
 rū succursurū sibi etiā in ipsa distractione ania corporisq; si cū cruciatu id fieret, post illū
 dolorē, se dolere nō posse. Nō dubitare aut se quin senilis ania in primis labris esset, nec
 magna uī distraheret a corpe, ignis q ualentē materiā occupauit, aqua & interdū ruina
 extinguendus est. Ille q alimentis deficit, sua sponte subsidit, libēter hac mi Luciliaudio
 nō tanq; noua, sed tanq; in rē praesentē pductus. Quid ergo? nō multos spectauī abrum-
 pētes uitā, Immo uero uidī. Sed pl⁹ momēti apd me habet, q ad mortē ueniūt sine odio
 uitā, & admittūt illā, nō attrahunt. Illud quidē aiebat tormentū nostra nos sentire opa, q
 tūc trepidam⁹ cū prope a nobis esse credim⁹ mortē, a quo em̄ prope nō est, parata oibus
 locis, oibusq; momētis. Sed cōsyderemus, inqt, tunc cū aliqua causa moriēdi uidet acce-
 dere, quāto aliā ppiores sunt q nō timent, hostis alicui mortē minabat, hāc cruditas oc-
 cupauit. Si distinguere uouerim⁹ causas metus nostri, inueniem⁹ alias uideri. Nō mor-
 tē timem⁹, sed cogitationē mortis, ab ipsa em̄ semp tantundē absum⁹, ita si timēda mors
 est, sp̄ timēda est. Qd em̄ tēpus morti exemptū est? Sed uereri debeo ne tā lōgas episto-
 las peius q̄ mortē oderis, itaq; finē faciā. Tu tñ mortē, ut nunq; timeas, sp̄ cogita. Vale.

Agnosco

A. donata

EPISTOLA XXXI. De assentatione seu adulatione uitanda & de contem-

ptu laboris & excellentia uirtutis & animi.

Agnosco Luciliū meū, incipit quē pmiserat exhibere, sequere illū impetū animi, quo ad optima quæq; calcatis popularib⁹ bonis ibas. Nō desydero maiore meliorēq; fieri q̄ moliebaris, fundamenta tua multū loci occupauerūt, Tantū effice q̄tū conatus es, & illa q̄ tecū in anio tulisti tracta, ad summū sapiēs eris, si clauseris aures, q̄b⁹ cerā parū est obdere, firmiori spissamēto opus est, q̄ usum in socijs Vlixē ferūt. Illa uox q̄ timebat erat blāda, nō tñ publica. At hac q̄ timēda est nō ex uno scopulo, sed ex omī pte terrarū circūsonat, p̄teruehere itaq; nō unū locum insidiosa uoluptate suspectū, sed oēs urbes, surdū te amantissimis prāsta. Bono anio male precant. Et si uis esse felix, deos ora, ne qd tibi q̄ optant eueniat, nō sunt ista bona q̄ in te isti uolunt cōgeri, unū bonū est, qd beatæ uitæ causa, & firmamētū est, sibi fidere, hoc aut contingere nō pōt, nisi contēptus est labor, & in eorū nūero habitus, q̄ neq; bona sunt neq; mala, fieri em̄ non pōt, ut una res mō mala sit, modo bona, mō leuis & pferenda, mō expauescenda, labor bonū non est. Quid ergo est bonū? laboris contēptio. Itaq; inuanū opolos culpauerim. Rursus ad honesta nīretes q̄to magis incubuerit, minusq; sibi uinci ac stringare pmiserint admirabor & clamabo, tāto melior surge, & īspira, & diuū istū (uno si potes spū) exupera. Generosos anios labor nutrit. Nō est ergo qd ex illo ueteri uoto parētū tuorū eligas, qd cōtingere tibi uelis, qd optes, & in totū iā pmaxie apto uiro turpe est, & nūc deos fatigare, qd uotis opus est. Fac te ipse felicē, facies aut, si itellexeris bona esse q̄bus admixta est uirt⁹. Turpia, q̄b⁹ malicia cōiūcta est. Quēadmodū sine mixtura lucis nihil splendidū est, nihil atrū, nisi qd tenebras habet, aut aliqd in se traxit obscuri. Quēadmodū sine adiutorio ignis, nihil calidū est, nihil sine aere frigidū, ita honesta & turpia, uirtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonū? rerū scientia. Quid malū est? rerū īperitia. Ille prudēs atq; artifex p tpe queq; repellat aut eliget. Sed nec q̄ repellit timet, nec mirat quā eligit, si mō magnus illi & inuictus anim⁹ est, submitti te ac deprimi ueto, laborē si nō recules, parū est posse. Quis ergo, inq; labor friuolus & supuacuuus est? quē humiles causæ uocauerint, nō est malus. Non magis q̄ ille q̄ pulchris reb⁹ impendit, qm̄ animi est ipsa tolerātia, q̄ se ad dura & aspera hortat, & dicit, qd cessas? Nō est uiri time re sudorē, huic & illud accedat, ut pfecta uirtus sit eq̄litas, ac tenor uitæ p omīa consonās sibi, qd non pōt esse nisi rerū scientia cōtingat & ars, p quā diuina & hūana noscant, hoc est summū bonū, qd si occupas, incipis deorū esse socius nō supplex. Quō, inquis, isto pueni? nō p Apenninū grayūue montē, nec p deserta Candauia, nec Sirtes tibi, nec Syl la, aut Charibdis adeunda sunt, q̄ tamē oia transisti pcuratiunculæ precio. Tutū iter est, iucundū est, ad qd natura te instruxit, dedit tibi illa, q̄ si non deserueris, par deo surges. Parē aut deo pecunia nō faciet, De⁹ nihil habet, prætecta nō faciet. Deus nud⁹ est, fama nō faciet, nec ostentatio tui, & in populos noīs dimissa notitia. Nemo nouit deū, multi de illo male existimāt & impune. Nō turba seruorū, lecticā tuā p itinera urbana ac pegrina portantū. Deus ille maxim⁹ potentissimūq; ipse uehit oia. Ne forma quidē, & uires bonū te facere possunt, nihil horū nō patit̄ uetustatē. Quarendū est ergo qd nō fiat in dies deterius, cui nō possit obstari, quo nō meli⁹ possit optari. Quid hoc est? anim⁹ sed hic rectus, bonus, magnus, qd aliud uoces hunc, quā deū in hūano corpore hospite. Hic anim⁹ tā in equitē Romanū, quā in libertinū, q̄ in seruū pōt cadere. Quid ē eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? noīa ex ambitione, aut ex iniuria nata, subilire in cœlum, ex angulo licet. Exurge modo, & te quoq; dignū finge deo, finges autē, nō auro, nō argento, nō potest ex hac materia imago deo exprimi similis. Cogita illos cum propiti essent, fictiles fuisse.

EPISTOLA XXXII. Comēdat secessum a turba & amonet hui⁹ uitæ cursū pcurrenti

Inquiro a te & ab oībus sciscitor, q̄ ex ista regione ueniūt, Quid agas (dum esse, ubi & cum quibus moreris uerba dare non potes, tecum sum, sic uiue tanq̄ quid facias auditurus sim, imo tanq̄ uisurus. Quarīs quid me maxime ex his quæ de te audio delectet? quod nihil audio, quod plariq; ex his quos interrogo nesciunt, quid agas, hoc est salutare, non conuersari cum dissimilibus, & diuersa cupientibus, habeo quidem fidutiā non posse te torqueri, mansurūq; in proposito etiam si sollicitantium turba circumbeat. Quid ergo est? non timeo ne mutant te, timeo ne impediānt

multū autē nocet, & qui morat, utiq; in tanta breuitate uitæ, quā breuiorē incūstantia facimus. Aliud subinde atq; aliud faciētes inītiū, diducimus illā in particulas ac lancinam⁹. Propera ergo Lucilli charissime & cogita, quantū celeritati additur⁹ fueris, si a tergo hostis instaret, si equitē aduentare suspicareris, ac fugientiū præmere uestigia. Fit hoc, premeris, accelera, & euade, pduc te in tutū, & subinde cōsydera, q̄ pulchra res sit consummare uitā ante mortē. Deinde expectare securū reliquā t̄pis sui partē, nihil sibi in possessione beate uitæ positū, quæ beatior nō sit, si longior. O quando uidebis illud tēpus, quo scies tēpus ad te nō ptinere, quo trāquillus placidusq; eris, & crastini negligēs, & in summa tui facietate, uis scire qd sit quod faciat hoies auīdos futuri, nemo sibi contigit. Optauerūt itaq; tibi alia parētes tui, sed ego cōtra omniū tibi eorū contemptū opto, quorū illi copiā, uota illoz mltos cōpilant, ut te locupletent, Quicqd ad te transferūt, alicui detrāhendū est. Opto tibi tui facultatē ut uagis cogitationibus agitata mens, tandē resistat, & certa sit, ut placeat sibi, & intellectis uerbis bonis quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectionē nō egeat. Ille demū necessitates supgressus est, & exautorat⁹ ac liber, EPISTOLA XXXIII. Quomodo omnia philosophiæ uerba pondus habent, & quam turpe sit semper ex commentario sapere.

DEsyderas his quoq; epistolis sicut priorib⁹ postulasti, ascribi aliquas uoces nostrorū procerū. Non fuerūt circa flosculos occupati, totus cōtextus illoz uirilis est. Inequalitatē scias esse, ubi quæ eminet notabilia sunt. Non est admiratiōi una arbor, ubi in eandē altitudinē tota sylua surrexit, eiusmodi uocib⁹ referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaq; nolo Epicuri illas esse existimes, publicæ sunt & maxie nostræ. Sed in illo magis annotant, quia raro interim interueniūt, q̄a insperate, q̄a mirū est aliqd fortiter dici ab hoie mollicie p̄fesso. Ita em̄ plariq; iudicant, apud me uero Epicurus est & fortis, licet⁹ manulētus sit, fortitudo, & industria, & ad bellū prompta mens, tam in Persas q̄ in alte cinctos cadit. Nō est ergo qd exigas excerpta & repetita. Continuū est apud nostros, quicqd apud alios excerptū. Non habem⁹ itaq; ista odorifera, nec emptorē decipimus, nihil inuenturū cū intrauerit, præter illa q̄ in fronte suspensa sunt. Iplis pmittimus unde uelint sumere exēplaria, putas nos uelle singulares snias ex turba separe, cui illas assignabim⁹ Zenoni an Cleāthi an Chrisippo, an Panetio, an Possidonio? Non sum⁹ sub rege, sibi quisq; se uēdicat, apud istos, quicqd dicit Hermacus, quicqd Metrodorus, ad unū referūt. Omia quæ quisq; in illo cōtubernio locutus est, unius dictū & auspicijs dicta sunt. Non possumus, inquā, ex tanta rerū æqualiū copiā, licet temptemus aliqd educere. Pauperis est numerare pecus. Quocūq; miseris oculū, id tibi occurret qd eminerē posset, nisi inter paria legeret. Quare depone istā spem, posse te summatim degustare ingenia maximorū uirorū, tota tibi inspiciēda sunt, tota tractāda. Res gerit, & p̄ liniāmēta sua ingenij opus nectit, ex quo nihil subduci sine ruina pōt. Nec recuso quo minus singula mēbra, dūmodo in ipso hoie, cōsyderes. Non est formosa mulier cui⁹ crus laudat aut brachiū, sed illa cui⁹ uniuersa facies admirationē singulis partib⁹ abstulit. Si tamē exegeris, nō tam mēdice tecū agam, sed plena manu fiet. Ingens eorū turba est passim iacentiū. Sumēda erunt nō colligēda. Non em̄ excidūt, sed fluit, p̄petua et inter se cōnexa sunt. Nec dubito quin multū conferāt, rudib⁹ adhuc & extrinsec⁹ auscultantib⁹. Facilius em̄ singula insidunt circūscripta, & carminis mō inclusa. Ideo pueris & snias ediscendas dam⁹, & has quas graci Chrias uocāt, quia cōplecti eas puerilis anim⁹ pōt, qui plus adhuc non capit certi p̄fectus, uiro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis uocib⁹, & mēoria stare, sibi iā innitāt. Dicat ista, nō teneat. Turpe est em̄ senī aut p̄spicienti senectutē ex cōmētario sapere, hoc Zenon dixit. Tu qd hoc Cleātes, tu quid? quousq; sub alio moueris? Et impera & dic, qd memoriæ tradat, aliqd & de tuo p̄fer. Omēs itaq; istos nūq; autores, semp̄ interpretes sub aliena umbra latētes, nihil puto habere generosi, nūq; ausos aliquādo facere, qd diu didicerāt, memoriā in alienis exercuerūt. Aliud est memisse, aliud scire. Meminisse est rē cōmissā mēoria custodire. At cōtra scire est & sua facere quēq; nec ab exēplari pēdere, & toties ad mgīm respicere, hoc dicit Zenon, hoc Cleātes, aliqd intersit inter te & librū, quousq; discēs: iā & præcipe, qd est quare audiā qd legere possum⁹: multū (inquit) uiua uox facit. Non qui dē hac quæ alienis uerbis cōmendat, & actuarij uice fungit. Adice nunc qd isti q nūq; tutelæ suæ fiunt, primū in ea re sequūtur priores, in qua nemo nō a priore descīuit, dein de in ea

*
Astr. mamilla
tus.

Astr. oculiferia

Plena manu

Viua uoce:

de in ea re sequitur quæ adhuc querit. Nunquā autē inuenies si contenti fuerimus inueni-
tis. Præterea qui aliud sequit, nihil inuenit, imo nec querit. Quid ergo? non ibo p priorē
uestigia? Ego uero utar uia ueteri, sed si priorē planiorēq; inuenero, hanc munia. Qui
ante nos ista mouerūt, non dñi nostri, sed duces sunt. Patet omnibus ueritas, nondū est
occupata. Multum ex illa etiā futuris relictum est.

EPISTOLA. XXXIII. Quomodo magistrū delectat profectus disci-
puli, & quod magna pars bonitatis est uelle fieri bonum.

C Resco, & exulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scri-
bis intelligo quantū te ipse (nam turbā olim reliqueras) supgrederis. Si agri-
colā arbor ad fructū producta delectat. Si pastor ex fetu gregis sui capit uolup-
tatem, Si alumnū suū nemo aliter intuetur, quā ut adolescentiā illius suā iudici-
cet. Quid euenire credis his? qui ingenia educauerūt, & quæ tenera formauerūt, adulta
subito uident? Assero te mihi, meū opus es. Ego cū uidissem indolem tuā, inieci manū,
exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitauī, & nunc
idem facio. Sed iam currentē hortor, & inuicē hortantē. Quid aliud, inquis? adhuc uolo
in hoc plurimū est, non sic quō principia, totius operis dimidiū occupare dicūtur. Ita res
animo constat. Itaq; pars magna bonitatis est uelle fieri bonū. Scis quē dicam bonū? p-
fectum, absolutū, quem malū facere nulla uis, nulla necessitas possit, hunc in te pspicio,
si pseueraueris & incubueris, & id egeris ut omnia facta dictaq; tua inter se congruant, ac
respondeant sibi & unā forma percussa sint. Non est huius animus in recto, cuius acta
discordant. Vale.

Currenti hor-
tor.

EPISTOLA. XXXV. De differentia amicitia & amoris & animi cōstantis.

C Vm te tam obnixē rogo ut studeas, meū negociū ago, habere amicū uolo, qđ
cōtingere mihi (nisi pergas excolere te ut corpisti) nō potest. Nunc em̄ amas
me, amicus nō es. Quid ergo? hæc inter se diuersa sunt? immo dissimilia. Qui
amicus est, amat, q amat, nō utiq; amicus est. Itaq; amicitia semp pdest. Amor
etiā aliquādo nocet. Si nil aliud, ob hoc pfice, ut amare discas. Festina ergo dum mihi p-
ficias, nec istuc alteri didiceris. Ego quidē percipio iam fructū, cum mihi fingo uno nos
animo futuros, & quicqd ætati meæ uigoris abscessit, id ad me ex tua qđq; non multū ab-
est, rediturū. Si tamē re quoq; ipsa lætus esse nolo, uenit ad nos ex his quos amamus etiā
absentibus gaudiū, sed id læue & euanidū. Conspectus, & præsentia, & cōuersatio aliqd
habet uiuæ uoluptatis, utiq; si nō tantū quē uelis, sed qualē uelis uideas, affer itaq; te mi-
hi ingens munus. Et quo magis instes, cogita me senē esse, te mortālē. Propterea ad me,
sed ad te prius profice & ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties experiri uoles, an
aliqd actum sit? obserua an eadē uelis hodie quæ hæri, mutatio uolūtatis indicat animū
natat alicubi, atq; alicubi apparere, prout tulit uentus. Non uagat quod est fixū & fun-
datū. Istud sapienti pfecto contigit aliquatenus, & pficienti profectoq;. Quid ergo in-
terest? hic cōmouet quidē non tamē transiit, sed suo loco nutat. Ille nec cōmouet quidē.

EPISTOLA. XXXVI. De inquietæ felicitatis horriditate, & quod pro
pria animi meditatio sit contemptus mortis.

A Micum tuū hortare ut istos magno animo contēnat, qui illū obiurgant, qđ um-
brā & ociū petierit, qđ dignitatē suā destituerit, & cū plus consequi posset, præ-
tulit quietē omnib⁹. Quā utiliter negociū suū gesserit, quotidie illis ostendit
Hij quibus inuidet, non desinent transire. Alij elident, alij cadent. Res est in-
quieta felicitas. Ipsa se exagitat, mouet cerebrū, nō uno genere. Alios in aliud irritat, hos
in potentiā, illos in luxuriā, hos inflat, illos mollit & totos resoluit. At bene aliquis illam
fert, sic quō uinum. Itaq; nō est quod tibi isti psuadeāt eū esse felicē qui a multis obli-
det, licad illum quēadmodum ad lacum concurrūt quē exhauriunt & turbant, nugatoriū &
inertem uocant. Scis quosdā peruerse loqui, & signare contraria felicē uocabant. Quid
ergo erat? ne illud quidē curo qđ quibuscūq; nimis horridi uidetur & tetrici. Ariston aie-
bat, malle se adolescentē tristē, qđ hilarē & amabilē turbā, uinū em̄ fieri bonū qđ recens
durū & asperū uisum est, nō pati ætatē quod in dolio placuit. Sin eū tristē appellēt &
inimicū processibus suis, bene se dabit in uetustate, ipsa tristitia, perseueret modo colere
ueritatem

uirtutē, phibere liberalia studia, nō illa quibus pfundī satis est, sed hāc qbus tingendus est animus, hoc est descendi tēpus. Quid ergo? aliqd est, quo non sit discendū? Minime. Sed quemadmodū omībus annis, studere honestū est, Ita non oībus institui, Turpis & ridicula res est elemētarius senex, luueni parandū, senī utendū est. Facies ergo rem utilissimā tibi, si illum quā optimū feceris. Hāc, aiunt, beneficia esse expetenda tribuēdag; nō dubiā primā fortis, quā tam pdest dare quā accipere, deniq; nihil illi iam liberū est. Spopondit, minus autē turpe est creditori, q̄ spei bonā decoquere. At illud es alienum soluendū. Opus est negocianti nauigatione, pspira, Agrum colenti, ubertate, eius quā colit terrā, & cōli fauore. Ille qd debet sola pōt uoluntate pfoluere. In mores fortuna ius nō habet, Hos disponat, ut quā tranquillissim⁹ ille animus ad pfectum ueniat, q nec ablatū sibi quicquā sentit, nec adiectū, sed in eodē habitu est, quōcunq; res cadant. Cui siue aggerunt uulgaria bona, supra res suas eminet, siue aliqd ex istis uel omīa casus excussit, minor nō fit. Si in Parthia natus esset, arcū infans statim tenderet. Si in Germania, protinus puer tenerū hastile uibraret. Si auorū nostrorū temporib⁹ fuisset, equitare & hostē cominus pcutere didicisset, hāc singulis disciplina gentis suā suadet & iperat. Quid ergo? huic meditandū est, qd aduersus omīa tela, qd aduersus omne hostiū genus bene facit mortē contēnere. Quā quīn habeat in se aliquid terribile, ut & anios nostros (quos in amorē sui natura formauit) offendat, nemo dubitat. Nec necesse esset in id cōparari & acui, in qd instinctu quodā uoluntario iremus, sicut ferunt omnes ad conseruationē sui. Nemo discit, ut si necesse fuerit æquo animo in rosa iaceat, sed in hoc durat, ut tormētis nō submittat fidē, ut si necesse fuerit, stans etiā aliquādo saucius p uallo puigilet, & ne p illo quidē incumbat, quia solet obrepere interim somnus in aliqd amminiculū reclinat. Mors nullū habet incōmodum, Esse em debet aliqd cuius sit incōmodū. Qd si tanta cupiditas longioris aui te tenet, Cogita nihil eorū (quā ab oculis abeunt & in rerū naturā ex qua pdierunt ac mox pcessura sunt recōduntur) consumi, desinūt ista nō pereūt. Et mors, quā ptimescimus ac recusamus intermittit uitā non eripit, ueniet iterū qui nos in lucē reponat dies, q̄ multi recusarent, nisi oblitos reduceret, sed postea diligētius docebo omīa quā uident perire, mutari. Aequo animo debet rediturus exire obserua orbē rerū in se remeantiū, uidebis in hoc mūdo nihil extingui, sed uicib⁹ descendere ac resurgence. Estas abit, sed alter annus illā adducit, hyems cecidit, referēt illā sui menses. Solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarū iste discursus quicqd prater ijt repetit; pars cōli leuat assidue, pars mergit. Deniq; finem faciā, si hoc unum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortē. Et esse turpissimū si eam securitatē nobis ratio non præstat, ad quā stulticia perducit. Vale.

EPISTOLA XXXVII. De duplici magnanimitate, & quomodo ad ueram libertatem philosophia perducatur.

Quod maximū uinculū est ad bonā mentem pmisisti, uirum bonū, sacramētū ligatus es. Deridebit se quis tibi dixerit, mollem esse militiā & facilē. Nolo te decipi, Eadē honestissimi huius, & illius turpissimi, autoramētis uerba sunt, urī, uinciri, ferroq; necari, ab illis qui manus arenā locant, & edunt ac bibunt quā p sanguinē reddant, cauetur ut ista uel inuiri patiant, a te, ut uolens libensq; patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiā populī temptare. Tu neq; submittes, nec uitā rogabis. Recto tibi inuictorq; moriendū est. Quid porro pdest paucos dies, aut annos lucrifacere? Sine missione nascimur. Quō ergo, inquis, me expediā? Effugere nō potes necessitates, potes uincere, fiat uia, & hanc tibi uiam dabit philosophia ad hanc te confer, si uis saluus esse, si securus, si beatus. Deniq; si uir esse (qd est maximū) liber, hoc contingere aliter non potest, humilis res est stulticia abiecta, sordida, seruilis, multis affectib⁹ & saeuissimis subiecta, hos tam graues dños interdū alternis uicibus imperātes, interdū pariter, dimittit a te sapientia, quā sola libertas est, una ad hāc fert uia, & quidē recta, nō aberrabis, uade certo gradu. Si uis tibi oīa subicere, te subice rōnī, mltos reges, si ratio te rexerit, ab illa discēs qd, & quēadmodū aggredi debeas, nō incidēs reb⁹. Neminē mihi dabis, qui sciat quō quod uult ceperit uelle, nō consilio adductus ullo, sed impetu impactus est. Non minus, saepe fortuna in nos incurrit, quā nos in illā. Turpe est non ire,

non ire, sed ferri, & subito in medio turbine rerum stupentem quærere, huc ego quem admodum ueni. Vale.

EPISTOLA. XXXVIII. De utilitate familiaritatis breuis & inelaborati sermonis.

Mérito exiſis ut hoc inter nos epiſtolarū cōmercium frequētemus, plurimū p̄ficit ſermo, q̄ minutatim irrepſerit animo, diſputationes preparatæ & effulſæ audiente populo, plus habent ſtrepitus, minus familiaritatis, philoſophia bonum conſiliū eſt. Conſiliū nemo clare dat, aliquando utendū eſt & illis (ut ita dicam) concionibus, ubi q̄ dubitat, impellendus eſt. Vbi uero nō hoc agendū eſt, ut uelit diſcere, ſed ut diſcat, ad hęc ſubmiſſiora uerba ueniendū eſt, facilius intrāt & hærent. Nec em̄ multis opus eſt, ſed efficacibus, ſeminis modo ſpargenda ſunt, q̄d quāuis ſit exiguum, cū occupauit idoneum locū, uires ſuas explicat, & ex minimo in maxios actus diffundit. Idē facit ratio, nō late patet, ſi aſpicias, in opere creſcit, pauca ſunt quæ dicunt. Sed ſi illa animus bene exceperit, cōualeſcunt & exurgunt. Eadē eſt, inquam, præceptorū conditio quæ ſeminū, multū efficiunt, & ſi anguſta ſunt tantū, ut dixi, idonea mens rapiat illa & in ſe trahat. Multa inuicē & ipſa generabit, & plus reddet, q̄ acceperit. Vale.

EPISTOLA. XXXIX. De differentiâ ordinariæ orationis & breuiarij, & q̄d ſit

propriū generoſi animi ad excellā citari, & quatinus ſuperfluitas noceat.

Comentarios quos deſyderas diligenter ornatos, & in anguſtum coactos, ego uero componā, ſed uide ne plus p̄fectura ſit oratio ordinariā, quam hęc quæ nunc uulgo breuiariū dicitur. Olim cū latine loqueremur ſummarij uocabat. Illa res diſcenti magis neceſſaria eſt, hęc ſcienti. Illa em̄ docet, hęc ammonet. Sed utriuſq̄ rei tibi copiam faciam. Tu a me nō eſt, quod illū aut illum exiſas. Qui notorem dat, ignotus eſt. Scribam ergo q̄d uiſ: ſed meo more, Interim multos habes, quorū ſcripta neſcio an ſatis ordinent. Sume in manus indicē philoſophorū. Hęc ipſa res exp̄giſci te coget. Si uideris quā multi tibi laborauerint, cōcupiſces & ipſe ex illis unus eſſe. Habet em̄ hoc optimū in ſe generoſus animus, q̄d concitat ad honeſta. Neminē excelli ingenij uirū humilia delectant & ſordida, magnarū rerum ſpecies ad ſe uocat & extollit, quæadmodū flamma ſurgit in rectum, iacere ac deprimi nō poteſt, non magis quam quieſcere. Ita noſter animus in motu eſt, eo mobilior & actuoſior, quo uehementior fuerit, ſed felix qui ad meliora hunc impetū dedit. Ponet ſe extra ius ditioneq̄ fortunæ. Secunda temperabit, aduerſa cōminuet, & alijs admiranda, deſpiciet. Magnanimi eſt magna cōtemnere, ac mediocria malle, quā nimia. Illa em̄ utilia uitaliaq̄ ſunt. At hęc eo quo ſupfluunt nocent. Sic ſegetē nimia ſternit ubertas, ſic ramī onere frangunt. Sic ad maturitatē non puenit nimia ſecunditas. Idem animis quoq̄ euenit, quos imoderata felicitas rumpit, quā nō tantū in aliorū iniuriā, ſed etiam in ſuā uertunt. Quis hoſtis in quēquā tam cōtumelioſus fuit, quā in quosdā uoluptates ſuæ ſunt: quorū impotētia atq̄ inſanā libidini ob hoc unū poſſis ignoſcere, q̄d quæ fecere patiunt. Nec imerito hic illos furor uexat. Neceſſe eſt em̄ in imenſum exeat cupiditas, quæ naturalē modū tranſilit. Ille em̄ habet ſuū finem. Inania & ex libidine orta ſine termino ſūt, neceſſaria metit̄ utilitas, ſup̄uacua quo redigiſ: uoluptatib⁹ utiq̄ ſe imergunt, q̄bus in conſuetudinē adductis carere nō poſſunt, & ob hoc miſerrimi ſunt, q̄d eo puenerunt, ut illis quæ ſup̄uacua fuerāt, facta ſunt neceſſaria, ſeruiūt itaq̄ uoluptatibus ſuis nō fruunt, & mala ſua (q̄d malorū ultimū eſt) amant. Tunc autē conſummata eſt infelicitas, ubi turpia non ſolū delectant, ſed etiā placent, & deſinit eſſe remedio locus, ubi quæ fuerāt uitia, mores ſunt. Vale.

EPISTOLA. XL. Docet pronunciationē moderandā, & exemplo maxime Ciceroniſ iubet eſſe tardiloquum.

Quod frequēter mihi ſcribis, gratias ago. Nam quo uno modo poteſ, te mihi oſtendis. Nunq̄ epiſtolā tuam accipio, ut nō p̄tinus una ſimus, Si imagines nobis amicorū abſentiū iucundæ ſunt, quæ memoriā renouant & deſyderiū abſentiæ, falſo atq̄ inani ſolatio leuant, quāto iucundiores ſunt literæ, quæ uera amici abſentis ueſtigia, ueras notas afferunt: Nam q̄d in conſpectu diſciſſimū eſt, id amici man⁹ epiſtolæ ipreſſa præſtat agnoſcere, audiſſe te ſcribis Serapionē phm, cū iſtuc applicuiſſet ſolere magno curſu uerba cōuellere, quæ nō effundit una, ſed præmit

premit & urget. Plura em̄ ueniunt, quā quibus uox una sufficiat, hoc non probo in philosopho, cuius p̄nunciatio quoq; sicut uita debet esse composita. Nihil autē ordinatum est, quod p̄cipitatur & properat. Itaq; oratio illa apud Homerum concitata, & sine in remissione in morem niuis supueniens, oratori data est, lenis & melle dulcior seni profuit. Sic itaq; habe ut istam uim dicendi rapidam, atq; abundantē, aptiorem esse circuitanti iudices q̄ agenti rem magnam ac seriam, docentiq; æque stillare illam nolo, quam currere. Nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoq; inopia & exilitas minus intentum auditorem habet, tedio interruptæ tarditatis. Facilius tamen insidit quod expectatur, quam quod p̄teruolat. Deniq; tradere homines discipulis p̄cepta dicuntur. Nō traditur quod fugit. Adijce nūc quod quæ ueritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex, hæc popularis nihil habet ueri, mouere uult turbam, & inconsultas aures impetu rapere, tractandam se non p̄ebet, aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quod hæc oratio quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet: remedia nō profunt, nisi immorentur. Multum p̄terea habet inanitatis & uani plus sonat, q̄ ualet. Lenienda sunt quæ me exterrēt, cōpescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt, Inhibenda luxuria, corripienda auaricia. Quid horum raptim potest fieri? Quis medic⁹ egros in transitu curat? Quid quod ne uoluptatē quidem ullam habet, talis uerborū sine delectu ruentium strepitus: sed ut plarq; quæ fieri posse non crederes cognouisse satis est, sic istos qui uerba exercuerūt abunde est semel audisse. Quid enim quis dicere, quid imitari uelit, quid de eorum animo iudicet, quorum oratio p̄turbata & immissa est, nec potest reprimi: quemadmodū per procliuē currentium, non ubi uisum est gradus sistitur, sed in citato corporis pondere se rapit, ac longius quam uoluit effertur. Sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ, quæ ponere debet uerba nō proicere, & pedetentim p̄cedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quid nī? sed salua dignitate morum, quam uiolenta ista & nimia uis exuit. Habeat uires magnas, moderatas tamen, perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi uelocitatem, irreuocabilem ac sine lege uadentem. Quemadmodū enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis, tum quoq; cum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impetus sui, tantum se stinet atq; ingerat, quantum aures pati possunt. Recte ergo facies, si nō uideris istos, qui quantum dicant non quemadmodū quærunt, & ipse malueris aliquando si necesse est, uel Publiū Viniciū dicere, qui itaq; cum quæreret quomodo Publius Vinicius diceret. Asellius ait, tractim. Nam Geminus uariis, ait, quomodo istum disertum dicatis ne scio, tria uerba nō potest iungere. Quid nī malis, tu sic dicere quomodo Vinicius? aliq; tam infusus internenerit, qui illi singula uerba uellent, tanquā dīcāret non diceret, ait. Dic uel nūc; dicas. Namq; Echeri cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano uolo. Nūc; dubitauit, nūc; intermisit, semel incipiebat, semel desinebat, quædā tamen & nationibus puto magis aut minus cōuenire. In græcis hanc licentiā tuleris. Nos etiā cum scribimus interpungere cōsueuimus. Cicero quoq; noster (a quo romana eloquentia exiliuit) gradarius fuit. Romanus sermo magis se circūspicit, & æstimat, & p̄ebet æstimandū. Fabius uir egregius & uita, & scientia, & (quod post ista est) Eloquētia quoq; disputabat expedite magis, q̄ cōcitate, ut posses dicere facilitatē esse illam non celeritatē. Hanc ego in uiro sapiente recipio non exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat, p̄feratur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, qđ non potest tibi ista res contingere aliter, quā si te pudere de fieri, p̄frices frontē oportet, & ipse te nō audias. Multa em̄ inobseruat⁹ ille cursus feret quæ reprehendere uelis. Non pōt, inquā, tibi contingere res ista, salua uerecundia. P̄terea exercitatione opus est quotidiana, & a rebus studium transferendū est ad uerba. Hæc autē etiam si aderunt, & poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamē temperanda sunt. Nam quemadmodū sapienti uiro incessus modestior cōuenit. Ita oratio pressa, nō audax. Summa ergo summarū hæc erit, tardiloquū te esse iubeo. Vale.

EPISTOLA. XLI. Quomodo in uno quoq; bonorū uirorum deus habitat, & quod homo laudandus est, pro his quæ habet intus.

Perfices frontem.

FAcis rem optimam, & tibi salutarem, si (ut scribis) perseveras ire ad bonā mentē & q̄ stultum est optare, cum possis a te impetrare? Non sunt ad cœlum eleuāda manus, nec exorandus edituus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat, prope est a te deus, tecum est, intus est. Ita dico Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumq; nostrorum obseruator & custos, hic prout a nobis tractatus est, ita nos ipse tractat, bonus uir sine deo nemo est. An potest aligsupra fortunā nisi ab illo adiutus exurgere? Ille dat cōsilia magnifica, & recta. In unoquoq; uirorum bonorum quis deus, incertum est, habitat tamen deus. Si tibi occurrit uetustis arboribus, & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cœli densitate ramorum aliorum alios protegentium submouens, illa proceritas syluæ, & secretum loci & admiratio umbra, in aperto tam dense atq; continue, fidem tibi numinis facit. Et si q̄ specus saxi penitus exelsis montem suspenderit, non manufactum, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excauatus, animū tuum quadam religionis suspitione percutiet. Magnorum fluminum capita ueneramur, subita ex abdito uasti amnis eruptio aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes, & stagna quædam, uel opacitas, uel immensa altitudo sacrauit. Si hominē uideris interritum periculis, intactū cupiditatibus, inter aduersa felicem, in medijs tempestatibus placidum, ex superiore loco homines uidentem, ex æquo deos, non subibit te ueneratio eius? Non dices, ista res maior est altiorq; quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit: uis istuc diuina descendit, animū excellentem, moderatum, omnia tanq; minora transeuntem, quicquid timemus optamusq; ridentem, cœlestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Ita q; maiore sui parte illic est unde descendit. Quemadmodum radij solis contingunt quiddem terram, sed ibi sunt unde mittuntur, sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus ut propius quidem diuina noscemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac nititur, nostris tanq; melior interest. Quis est ergo hic animus, qui nullo bono nisi suo nitet? Quid enim est stultius, q̄ in homine aliena laudare? Quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Nō faciunt meliorem equum aurei freni. Aliter leo aurata iuba innititur, dum contrectatur, & ad patientiam recipiendi ornamenti cogitur fatigatus, aliter incultus, integri spiritus, hic scilicet impetu acer, qualem illum natura esse uoluit, speciosus ex horrido, cuius hic decore est, non sine timore aspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi in suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa pōdera ad terram, eorum quæ tulit adminiculo, deducit. Num quis huic illam præferret uitē, cui aureæ uuæ, aurea folia dependerent? propria uirtus est in uite fertilitas. In homine quoq; id laudandum est, quod ipsius est, familiam formosam habet, & domum pulchram, multum serit, multum fcenerat, nihil horū in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari. Quod proprium est hominis, quæris quid sit: animus, & ratio in animo pfecta. Rationale enim animal est homo. Consummatur itaq; eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? rem facillimā, secundum naturam suam uiuere, sed hanc difficilem facit cōmunis insania. In uitia alter alterum trudemus. Quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit.

Vale.

EPISTOLA. XLII. Vota eorum qui de potentibus male æstimant, & de remedio contra damna bonorū fortuitorū.

IAm tibi iste persuasit, se uirum bonum esse, atqui uir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc uirum bonum dicam? huius secundæ notæ. Nam ille alter fortasse tanq; phoenix semel anno quingentesimo nascitur, nec est mirū ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia sæpe fortuna producit, eximia uero, ipsa raritate cōmendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo quod proficitur, & si sciret quod esset uir bonus, nondum se esse crederet, fortasse etiam fieri posse desperaret, at male existimat de malis, hoc etiam mali faciunt, nec ulla maior pœna neq̄tia est, quam quod sibi ac suis displicet, at odit eos, qui subita & magna potentia insolenter utūtur, idem faciet, cum idem poterit. Multorum quia imbecillia sunt, latent uitia, nō

minus

minus ausura cum illis uires suae placuerint, quae illa quae iam felicitas aperuit, instrumenta illis explicandae nequitiae defunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non defunt tunc illi uenena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunae fauore deficitur. Eadem uelle eos cognoscere, da posse quantum uolunt. Meministi cum quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me uolaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam, mentitus sum, pluma te nebat, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quae multa in caput suum casura temptauerit. Non uidebat se per aliorum pericula in suum ruere, non cogitabat quae onerosa essent quae petebat, etiam si superuacua non essent, hoc itaque in his quae affectamus, atque labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi, quaedam superuacua sunt, quaedam tanti non sunt, sed haec non prouidemus, & gratuita nobis uidentur, quae charissime constant. Ex eo licet stupor non ster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus. Ea gratuita uocamus, pro quibus nos ipsos impendimus, quae emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amoenum aliquod fructuosumue praedium, ad ea parati sumus puere cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis, adeo nihil est cuique se uilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus, uideamus hoc quod concupiscimus quanti deferatur. Saepemaximum premium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quae acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. Nostri essemus, si ista nostra non essent. Haec ergo tecum ipse uersa, non solum ibi de incremento agetur, sed etiam de iactura, hoc perituum est. Nempe aduentitium fuit, tam facile sine isto uis quae uiuisti. Si diu illud habuisti, perdidisti postquam satiatus es. Si non diu, perdis antequam assuescas, pecuniam minorem habebis, nempe & molestiam. Gratiam minorem, nempe & inuidiam. Circumspice ista quae nos agunt in insaniam, quae cum plurimis lachrymis amittimus. Scies non dampnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa pisse sentit, sed cogitat, qui se habet, nihil perdidit, sed quoto cuique habere se contigit? Vale.

EPISTOLA. XLIII. Quomodo comparationis modus fere omnia magna facit, & minima, & quae praua uita quaerit abscondi a publico sensu.

Quomodo hoc ad me puenerit quaeris, quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras? Is qui scit plurimum rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, ut possim excitare rumorem? Non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris, ad istum respice in quo moraris. Quicquid inter uicina eminet, magnum est illic ubi eminet. Nam magnitudo habet certum modum. Comparatio illa aut tollit, aut deprimit. Nauis quae in flumine magna est, in mari paruula est. Gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouincia licet contemnas ipse te, magnus es. Quid agas, quemadmodum cenes, quemadmodum dormias, quaeritur, scitur. Eo tibi die diligentius uiuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cum poteris in publico uiuere, cum te parietes tui tegent, non abscondent, quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non ut tutius uiuamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam ex qua mores aestimes nostros, uix quoniam inuenies, qui possit aperto ostio uiuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic uiuimus, ut deprehendi sit, subito aspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum aureque uitare? bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt quae facis, omnes sciant. Si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem. Vale.

EPISTOLA. XLIII. Quod quilibet potest fieri uere nobilis, si uelit. Et quod multi errant in optando uitam beatam.

Iterum tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam cum possis te eximere uulgo, & ad felicitatem hominum maximam emergere. Siquid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stema non inspicit, oes si ad primam originem reuocentur, a Dijs sunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te pduxit

perduxit industria. At mehercules multis quatuordecim gradus sunt clausi. Non omnes cura admittit. Castra quoque quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiose legunt, bona mens omnibus patet, oēs ad hoc sumus nobiles. Nec reſcit quempiam philoſophia. Nec eligit, omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleantes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philoſophia, ſed fecit. Quid eſt quare deſperes his te poſſe fieri parem? Omnes hi maiores tui ſunt, ſi te illis geris dignum. Geris autem, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris, a nullo te nobilitate ſuperari, omnibus nobis totidem ante nos ſunt, nullius non origo ultra memoria iacet. Plato ait, Nemi nem regem non ex ſeruis eſſe oriundum, nemine non ſeruū ex regibus. Omnia iſta longa uarietas miſcuit, & ſurſum deorſumque fortuna uerſauit. Quis ergo generoſus? ad uirtutem bene a natura compoſitus. Hoc unum eſt intuendum, alioqui ſi ad uetera te reuocas, nemo non inde eſt, ante quod nihil eſt. A primo mundi ortu uſque in hoc tempus perduxit nos ex ſplendidis ſordidiſque alternata ſeries, non facit nobilem, atrium plenum ſummiſ imaginibus. Nemo in noſtram gloria uiuit, nec quod ante nos fuit noſtrum eſt. Animus facit nobilem, cui ex quacunque conditione ſupra fortunam licet ſurgere, puta itaque te non eſſe equitem Romanum, ſed libertinum, poteſt hoc conſequi, ut ſolis liber inter ingenuos. Quomodo, inquis, ſi mala bonaque non populo autore diſtinxeris? intuendum eſt, non unde ueniant, ſed quo eant. Si quidem quod beatam uitam poteſt facere, id bonum eſt ſuo iure, deprauari enim in malum non poteſt. Quid eſt ergo in quo erratur, cum omnes beatam uitam optent? quod instrumenta eius pro ipſa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum ſumma beata uitae ſit ſolida tranquillitas, & eius inconcuſſa fiducia, ſollicitudinibus colligunt cauſas, & per inſidioſum iter uitae non tantum ferunt ſarcinas, ſed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt, ſemper abſcedunt, & quo plus opera impediunt, hoc ſe magis impediunt, & ferunt retro, quod euenit in labyrintho properantibus, ipſa illos uelocitas implicat. Vale.

Surſum
deorſum

Libri quinti epiſtolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER SEXTVS.

EPISTOLA XLV. De modo eligendi commentarios, de acuitate ingenij, non in uerbis, ſed in rebus exercenda, & quis ſit uere beatus.

LIBRORVM iſtic inopia eſſe quaeris. Non reſert quod multos, ſed quod bonos habeas, lectio certa prodeſt, uaria delectat. Qui quo deſtinauit, peruenire uult, unam ſequatur uiam, non per multas uagetur. Non ire iſtud, ſed errare eſt, uellem, inquis, magis conſilium mihi quam libros dares. Ego uero quocumque habeo mittere paratus ſum, & totum horreum excutere, me quoque iſto ſi poſſem, tranſferrem, & niſi mature te finem officij ſperarem impetraturum, hanc ſenilem expeditionem indixiſſem mihi, nec me Charybdis, & Sylla, & fabuloſum iſtud fretum deterreſſe potuiſſet. Tranſnataſſem iſta, non ſolum traieciſſem, dummodo te complecti poſſem, & praſens aſtimare quantum animo creuiſſes. Caterum quod libros meos tibi mitti deſyderas, non magis ideo me diſertum puto, quam formoſum putarem, ſi imaginem meam peteres. Indulgentia ſcio iſtud eſſe non iudicij. Et ſi modo iudicij eſt, indulgentia tibi impoſuit, ſed quaeſcunque ſunt, tu illos ſic lege, tanquam uerum quaeram, adhuc non ſciam, & contumaciter quaeram. Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero, multum magnorum uirorum iudicio credo, aliquid & meo uendico. Nam illi quoque non inuenta, ſed quaerenda nobis reliquerunt, & inueniſſent forſitan neceſſaria, niſi & ſuperflua quaſiſſent, multum illis temporis uerborum cauillatio eripuit, & captioſae diſputationes, quae acumen irritum exercent. Neſtimus nodos, & ambiguam ſignificationem uerbis alligamus, deinde diſſoluimus, ac tantum nobis uacat, iam uiuere, iam mori ſcimus. Tota illo mente peragendum eſt, ubi prouideri debet, ne res nos non uerba decipiant. Quid mihi uocum ſimilitudines diſtinguis, quibus nemo unquam niſi qui diſputat captus eſt? Res fallunt, illas diſcerne, pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus, pugnant uota noſtra cum uotis, conſilia cum conſilijs, adulatio quam ſimilis eſt amicitiae, non imitatur tantum illam, ſed uincit & praeterit, apertis ac propitijs auribus recipitur, & in praecordia ima de-

u. 2 ſcendit

scendit, eo ipso gratiosa quo laedit. Doce quemadmodum hanc similitudinē dinoscere possim, uenit ad me pro amico blandus inimicus, uirtia nobis sub uirtutū nomine obrepit. Temeritas sub titulo fortitudinis latet. Moderatio uocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur, his certas notas imprime. Caterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam tentet, nec rursus tam ineptus aut hebes, ut nō habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione psuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigiatorum acetabula & calculi, in quibus me fallacia ipsa delectat. Effice ut quomodo fiat intelligam, perdidī usum. Idem de istis captiōnibus dico, quo enim nomine potius sophismata appellem, nec ignoranti nocent, nec scientem iuuant. Si uis utiq; uerborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non eum esse, quem uulgus appellat, ad quem pecunia magna confluit, sed illum cui bonū omne in animo est erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem. Qui neminē uidet, cū quo se cōmutatū uelit. Qui hominē ea sola parte aestimat, qua homo est. Qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur. Sic uiuit, quomodo illa praescripsit, cui bona sua nulla uis excutit, qui mala in bonum uertit, certus iudicij, incōcussus, intrepidus, quē aliqua uis mouet, nulla perturbat, quē fortuna cum in eū quod habuit telum nocentissimū uī maxima intorsit, pungit, nō uulnerat, & hoc raro. Nam cetera eius tela (quibus genus humanū debellatur) grandinis more dissultant, quā incussa tectis, sine ullo habitatoris incōmodo crepitat, ac soluit. Quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas: de quo tantum librorum compositum est. Ecce tota mihi uita mentitur, hanc coarctue, hanc ad uerum (si acutus es) redige, necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est, etiam quā non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumq; praestare. Non enim statim bonum est, siquid necessarium est. Ac precimur bonū, si hoc nomen panis aut polētæ damus, & ceteris sine quibus uita non ducitur. Quod bonum est, utiq; necessarium est, quod autem necessarium est, non statim bonum est, quoniā quādam necessaria sunt, eadem uilissima. Nemo usq; eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad hāc in diem utilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam trāsfere, ut ostendas omnibus magno temporis impendio quāri superuacua, & multos trāsisse uitam, dum uitā instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, & consydera uniuersos, nullius non uita spectat in crastinum. Quid in hoc sit malū, quāris? Infinitum, non enim uiuunt, sed uicturi sunt. Omnia differunt, etiā si attenderemus, tamē nos uita praecurreret, nunc uero cunctātes quasi aliena trāscurrit, & ultimo die finitur, omnino perit. Sed ne epistolae modū excedā, quā non debet sinistra manū legentis implere, in aliū diē hāc litem cū dialecticis differā, nimis subtilibus, & hoc solū curatibus nō & hoc. Vale.

i. i. mentientem

EPISTOLA XLVI. Laudat uoluminis sibi missi dulcedinem ubi docet, q̄ in dictando fertilis eligenda est materia.

Librum tuū quē mihi promiseras, accepi, & tanq̄ lecturus ex cōmodo adaperui, ac tantū degustare uolui. Deinde blanditus est ipse, ut procederē longius, qui q̄ disertus fuerit ex hoc intelligas licet, leuis mihi uisus est, cum esset, nec mei, nec tui corporis, sed qui primo aspectu, aut Titi Liuī, aut Epicuri posset uideri, tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illū sine ulla dilatione plegerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabant, tamen exhausti totum, nō tantū delectatus, sed gauisus sum, quid ingenij iste habuit, quid animi dicerē, quid impetus, si interquieuisset, si interuallo surrexisset, nunc nō fuit impetus, sed tenor, compositio uirilī & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lene, Grādīs erectus es, hoc te uolo tenere, sic ire, fecit aliquid & materia. Ideo eligenda est fertilis, quā capiat ingenium, quā incitet. De libro tuo plura scribā, cum illū retractauero, nunc uero parū mihi sedet iudiciū, tanq̄ audierim illa, non legerim. Sine me, & inquirere, non est quod uerearis, uerum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisq; tibi tam longe mentiat, nisi quod etiam ubi causa sublata est, mentimur consuetudinis causa, Vale.

EPISTOLA XLVII. De familiaritate habenda cum seruis, & ipsos diligendos esse.

Libenter ex his quā ad te ueniūt cognoui familiariter te cū seruis tuis uiuere, hoc prudentia

prudentiā tuam, hoc eruditionē tuam decet, Serui sunt, immo homines. Serui sunt, immo contubernales. Serui sunt, immo humiles amici. Serui sunt, immo conserui, si cogitaue-
 ris tantundē in utroq; licere fortunā. Itaq; rideo istos, qui turpe existimant cū seruo suo
 cōnare. Quare? nisi quia superbissima consuetudo cōnante dominū stārium seruorum
 turba circūdedit. Est ille, plus q̄ capit, & ingenti auiditate onerat distentum uentrem, ac
 defuetum iam uentris officio, ut maiore opera omnia † egerat q̄ ingessit. At infelicibus
 seruis mouere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet, uirga murmur omne cōpelci-
 tur, & ne fortuita quidem uerberibus excepta sunt, tussis, sternutamenta, singultus, ma-
 gno malo ulla uoce interpellatum silentiū luitur, nocte tota ieiuni, mutiq; perstant. Sic fit
 ut isti de domino loquantur, quibus corā domino loqui nō licet. At illi quibus non tantū
 coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorū os non cōsuebatur, parati erant p domi-
 no porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suū, auertere. In conuiuijs loque-
 bantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdē arrogantiā prouerbiū iactatur, Totidē
 esse hostes, quot seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus, alia interim crudelia &
 inhumana prætereo, q̄ nec tanq; hominibus quidem, sed tanq; iumentis abutimur, qui
 cum ad cōnandum discumbimus, alius sputa detergit, alios reliquias temulentorū sub-
 ditus colligit, alius preciosas aues scindit per pectus, & clunes certis ductibus circūferēs
 eruditam manū frustra excutit. Infelix qui huic unī rei uiuit, ut altitia decēter secet, nisi q̄
 inferior est, qui hoc uoluptatis causa docet, q̄ qui necessitatis discit. Alius uini minister
 in muliebrem modū ornatus, cum atate luctatur. Non potest effugere pueritiā, sed re-
 trahitur. Iamq; militaris habitus glaber restrictis pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peri-
 uigilat, quā inter ebrietatē domini ac libidinē diuidit, & in cubiculo uir, & in cōuiuio pu-
 er est. Alius cui conuiuariū † censura permissa est, perstat infelix & expectat, quos adula-
 tio, & intemperantia, aut gula, aut linguæ reuocet in crastinum. Adijce obsonatores, q̄
 bus dominici palati noticia subtilis est, qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius dele-
 ctet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iā ipsa satietate fastidiat, qd
 illo die esuriant. Cum his cōnare nō sustinet, & maiestatis suæ diminutionē putat, ad ean-
 dem mensam cum seruo suo accedere. Dī melius, quod ex istis dominos habent. Sta-
 re ante limē Calixti, dominū suum uidit, & eum qui illi impegerat titulū, qui inter ridicu-
 la mancipia produxerat, alijs intransibilibus excludi. Retulit illi gratiam seruus. Ille in pri-
 mam decuriam deiectus, in qua uocem preco experitur, & ipse illum inuicem apologa-
 uit, & ipse non iudicauit domo sua dignum, dominus Calixtum uendidit, sed domino q̄
 multa Calixtus, uis tu cogitare istum, quē seruū tuū uocas, ex hisdem seminibus ortū,
 eodem frui cōlo, æque spirare, æque uiuere, æque mori: tu tam illum ingenuum uidere
 potes, quam ille te seruū. Mariana clade multos splendidissime natos, senatoriū p mili-
 tiam auspicantes gradum, fortuna depressit, alium ex illis pastore, alium custodem casæ
 fecit. Cōtemne nunc eius fortunā hominē, in quam transire, dum cōtemnis, potes. Noi-
 lo in ingētem me locum immittere, & de usu seruorum disputare, in quos superbissimi,
 crudelissimi, & cōtumeliosissimi sumus, hac tamen præcepti mei summa est. Sic cum in
 inferiore uiuas, quemadmodū tecū superiore uelis uiuere, quoties in mentē uenerit, quan-
 tum tibi in seruū liceat, ueniat in mentem, tantundē in te domino tuo licere. At ego, in
 quis, nullū habeo dominū, bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba ser-
 uire cœperit, qua Croesus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cū seruo de-
 menter, comitem quoq; & in sermonē admitte, & in consilium, & in conuictum. Hoc lo-
 co acclamabit mihi tota manus delicatorū, nihil hac re humilior, nihil turpius, hos ego
 eosdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manū, ne illud quidem uidetis,
 quā omnē inuidiam maiores nostri dominis, omnē contumeliam seruis detraxerint: do-
 minū patrem familiæ appellauerunt. Seruos (quod etiā in minimis adhuc durat) familia-
 res. Instituerūt diem festum, nō quo solum cum seruis domini uescerentur, sed quo utiq;
 honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam rem publicam
 esse iudicauerunt. Quid ergo? omnes seruos admouebo mensæ meæ, non magis q̄ oēs
 liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ reiecturum, utputa illū
 mulionem, & illum bubulcum, nō minister ijs illos æstimabo, sed moribus, sibi quisq; dat

alijs digerat

Quot ser-
uos habe-
mus, toti
dē habem⁹
hostes

Alij cura

mores, ministeria casus assignat. Quidam cœnēt tecum, quia digni sunt, quidam ut sint. Siquid enim in illis ex sordida conuersatione seruire est, honestiorum conuictus excutiet. Non est mihi Lucili, q̄ amicum tantum in foro & in curia quæras, si diligenter attende-
 ris, & domi inuenies. Sape bona materia cessat sine artifice. Tenta & experire, quemad-
 modum stultus est, qui equum empturus, nō ipsum inspicit, sed stratum eius ac franos. Sic stultissimus est, qui hominem aut ex ueste, aut ex conditione, quæ uestis modo nobis circumdata est, æstimat. Seruus est, fortasse liber animo. Seruus est, hoc illi non nocebit. Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auariciæ, alius ambitioni, omnes timori. Dabo consularem aniculæ seruientem: dabo ancillulæ diuitem: Ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantonomimorū: nulla seruitus turpior est, q̄ uoluntaria. Quare nō est, quod fastidiosi ipsi deterreant, quo minus seruis tuis hilarem te præstes, & non sup-
 be superiorem. Colant potius te, q̄ timeant. Dicit nunc aliquis me uocare ad pileum ser-
 uos, & dominos de fastigio suo deicere, quod dixi, colant potius dominū, q̄ timeāt. Ita q̄, inquit, prorsus colant tanq̄ clientes, tanq̄ salutatores, hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum non esse quod deo satis est, qui colitur & amatur, non potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere iudico, quod timeri a seruis tuis non uis, quod uerborum castigatione uteris, uerberibus multa admonentur. Non quicquid nos offen-
 dit, & lædit, sed ad rabiem cogunt uenire delitiæ, ut quicquid non ex uoluntate respon-
 dit, iram prouocet. Regum nobis induimus animos. Nam illi quoq̄ obliti, & uirium sua-
 rum, & imbecillitatis alienæ, sic exardescunt, sic sæuiūt, quasi iniuriam acceperint, a cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat, nec hoc ignorant, sed occa-
 sionem nocendi captant, quarendo acceperunt iniuriam, ut facerent, diutius te me mor-
 rari nolo, non est enim tibi exhortatione opus, hoc habent inter cetera boni mores pla-
 cent sibi & permanent, leuis est malicia, sape mutatur nō in melius, sed in aliud. Vale.

Vocare ad
pileum

EPISTOLA. XLVIII. Longiore more opus esse in solutione q̄
 propositione quæstionis, & quod amicitia omnia cōmunicat.

AD epistolam quā mihi ex itinere misisti, tam longam, q̄ ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam circumspicere. Nam tu quo-
 q̄ qui consulis, diu an consuleres cogitasti, quantomagis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, ut soluas quæstionem, q̄ ut proponas: Vtiq̄ cū aliud tibi expediat, aliud mihi, iterū ego tanq̄ Epicureus loquor. Mihi uero id expedit, quod tibi, aut non sum amicus, nisi quicquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortiū rerum omniū inter nos facit amicitia, nec secundi quicq̄ singulis est, nec aduersi. In com-
 mune uiuitur. Nec potest quisq̄ beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utili-
 tates suas conuertit. Alteri uiuas oportet, si uis tibi uiuere, hæc societas diligenter & san-
 cte obseruanda est, quæ nos omnes hominibus miscet, & iudicat aliquod esse cōmune ius generis humani, plurimum ad illam quoq̄ (de qua loquebar) interiorem societate amici-
 tiæ colendam proficit. Omnia enim cū amico cōmunia habebit, qui multa cum homine, hoc Lucili uirorū optime mihi ab istis subtilibus præcipi malo, quid amico præstare de-
 beam, quid homini, q̄ quot modis amicus dicatur, & homo q̄ multa significet in diuer-
 sum. Ecce sapientia & stulticia discedunt, cui accedo: in utram ire partem iubes. Illi ho-
 mo pro amico est. Huic amicus non est pro homine, ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi uerba distorques, & syllabas digeris, scilicet nisi interrogatiōes uaserrimas stru-
 xero, & conclusionem falsa a uero nascens mendacium adstruxero, non potero a fugiēdis petenda secernere, pudet me, quod in re tam seria senes ludimus. Vale.

Eraf. Rote.

Vides eadē
epistola cū
superiori.

EPISTOLA. XLIX. Notat eos, qui in tanta temporum
 ægestate puerilibus sophismatibus indulgent.

MVs syllaba est, mus autem caseum rodit, syllaba ergo caseum rodit, puta nūc me istud non posse soluere, quod mihi ex ista sententia periculum imminet quod incōmodum: sine dubio uerendum est, ne quando in mulcipula syl-
 las capiam, aut ne quando, si negligētior fuero, caseum liber comedat, nisi for-
 te acutis

te acutior est illa collectio, Mus syllaba est, Syllaba autem caseum non rodit, mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias, in hoc supcilia subduximus, in hoc barbam dimisimus, hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire quod philosophia permittat generi humano consilium? Alium mors uocat, alium paupertas urit, alium diuitiae, uel alienae torquent, uel suae. Ille malam fortunam horret, hic se felicitati suae subducere cupit, hunc homines male habent, illum Di. Quid mihi lusoria ista proponis? non est iocandi locus ad miseros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, agris, egentibus, inteta securi subiectum, praestantibus caput pollicitus es, quo diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quod mihi laqueati respondent in poenis? Omnes undique ad te manus tendunt, perdita uita perituraque auxilium aliquod implorant, in te spes opesque sunt. Rogant ut ex tanta uoluntate extrahas, ut disiectis & errantibus clarum ueritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum, quod faciles leges posuerit, quod iucunda sit uita, quod expedita illas sequentibus, quod acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quam naturae crediderunt? Si prius docueris, quae parte eorum leuatura sint. Quid istorum cupiditates demit, quid temperat. Utinam tantum prodesse, quantum nocet, hoc tibi cum uoles manifestissimum faciam, & cominui & debilitari generosam indolem in istas argutias coniectam, pudet dicere contra fortunam militaturis, quae porrigat tela, quemadmodum illos subornent, hac ad summum bonum itur, per istud philosophiae sunt nigrae, & turpes, infamesque, etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quod ut formula cecidisse uideatur? Sed quemadmodum illos praetor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid discitis ab ingentibus promissi, & grandia locutis effecturos uos, ut non magis auri fulgor, quam gladii perstringat oculos meos, ut ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent, calcem, ad Gramaticorum elementa descenditis. Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, ut me parem deo faciat, ad hoc inuitatus sum, ad hoc ueni, fidem praesta, quantum potes. Ergo mi Lucili reduc te ab istis exceptionibus & praescriptionibus philosophorum, aperta decent & simplicia bonitate. Etiam si multum superesset aetatis, parce dispensandum erat, ut sufficeret necessarijs. Nunc quae demencia est superuacua discere in tanta temporis aegestate? Vale.

Alit quid
eloquentior
es i poenis.

Alit necessitates

*

EPISTOLA L. De uelocitate temporis, non in quaestionibus puerilibus expendenda, sed exhortatione uirtutis redimenda.

Est quidem mi Lucili supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur, tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant, sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris amissio, aut uestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompeiorum conspectum incredibile est, quod recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cum maxime a te discedo, uideo lachrymas comibentem, & affectibus tuis inter ipsam coercionem exeuntibus nobis, satis resistentem, modo amisisse te uideor. Quid enim? non modo est, si recorderis, modo apud Socionem philosophum puer sedi, modo causas agere coepi, modo desij uelle agere, modo desij posse. Infinita est uelocitas temporis, quae magis apparet respicientibus. Nam ad praesentia intentos fallit, adeo praecipitis fugae transitus leuis est. Causam huius rei quaeris? quicquid temporis transijt, eodem loco est, pariter aspiciunt, una iacet, omnia inde in profundum cadunt, & alioquin non possunt longa interualla esse in ea re, quae tota uix est. Punctum est quod uiuimus, & adhuc puncto minus, sed hoc minime specie quadam longioris spacia natura diuisit, aliud ex hoc infantia fecit, aliud pueritia, aliud adulescentia, aliud inclinationem quandam ab adulescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem, in qua angusto quot gradus posuit: modo te prosecutus sum, & tamen hoc modo, aetatis nostrae portio est, cuius breuitate aliquam futuram cogitemus. Non solebat mihi tam uelox tempus uideri. Nunc incredibilis cursus apparet, siue quia admoueri lineas sentio, siue quia attendere coepi & computare dandum meum, eo magis utique indignor aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicet sibi aetas habiturum se tempore quo legat Lyricos,

Alit praesentia autem fallunt nos. Non enim. Alit derisio.

*

Sophisma
ta cōtēpsit
se subtilius
est q̄ solue
re.

eodem loco Dialecticos, tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuiunt, hi agere seipsos aliquid existimant, nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantū, & a limine salutanda, in hoc unū, ne uerba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quaestione, quam subtilius est contempsisse, q̄ solueret? Securi est & ex cōmodo migrantis munita conquirere. Cū hostis instat a tergo, & mouere se iussus est miles, excutit necessitas quicquid pax ociosa collegerat. Non uacat in uerba dubie cadentia consectari, & uafriciam in illis meam experiri. Aspice qui coeant populi, quæ mœnia clausis Ferrū acuāt portis. Magno mihi animo strepitus iste belli circūsonantis exaudiendus est, demens omnibus merito uiderer, si cum saxa in munimentum murorum senes, foeminaeq; congererent, cum iuuetus intra portas armata signum eruptionis expectaret, aut polceret, cum hostilia in portis tela uibraret, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremere, sederem ociosus, & eiusmodi quaestiuunculas ponēs, Quod non perdidisti habes, cornua autē non pdidisti, cornua ergo habes, aliaq; ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. atqui æque licet demens tibi uidear, si istis impendero operam, & nunc obsideor, tunc tamen periculum mihi obfesso externum immineret, murus me ab hoste fecerneret. Nunc mortifera mecum sunt. Nunc uacoad istas ineptias. Ingens negocium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit uita, aduersus hæc me doce, aliquid effer, ne mortem non fugiam, uita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia de æquanimitate, aduersus incuitabilia, angustias tēporis mei laxa, doce non esse politum bonū uitæ in spacio eius, sed in usu, posse fieri, immo saepe fieri, ut qui diu uixit, parum uixerit. Dic mihi dormitatuero, potes nō expergisci, dic experrecto, potes non dormire amplius. Dic exeunti, potes non reuerti. Dic redeūti, potes non exire, Erras si in nauigatione tantum existimas minimū esse, quo morte uita ducitur. In omni loco æque tenuē interuallum est. Num ubiq; se mors tam prope ostendit: ubiq; tā ppe est. Has tenebras discute, & facilius ea trades, ad quæ praparus sum. Dociles natura nos adidit, & rationem dedit imperfectā, sed quæ perfici posset. De iusticia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utraq; & illa cui alieni corporis abstinencia est, & hac, cui sui cura. Si me uolueris per deuia ducere, facilius ad id quo tēdo perueniam. Nam (ut ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoq; illā implicare non oportet, nec enim quicq; minus conuenit, q̄ subdola ista calliditas animis cōatibus magna. Vale.

Veritatis
simplex o
ratio.

EPISTOLA. L. De falsa excusatione peccantium, & qualiter possit prauitas etiam indurata corrigi, & q̄ uirtutes sunt quasi bona naturalia.

EPISTOLAM tuam accepi post multos menses, quam miseras, superuacuū itaq; putauit ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit, & tamen spero te sic iam uiuere, ut ubicunq; eris, sciam qd agas. Quid enim aliud agas, q̄ ut meliorē te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua uita esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & tēporibus ascribimus. At illa quocunq; transferimus secutura sunt. Harpasten uxoris meæ fatuā, scis hæreditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auarissimus ab istis prodigijs sumpsi, si quando fatuo delectari uolo, nō est mihi longe quærēdus, me rideo, hæc fatua subito desijt uidere. Incredibilem tibi narro rem, sed ueram, nescit esse se cæcam, subinde paedagogum suū rogat, ut migret, ait, domū tenebrosam esse, hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt, nos sine duce erramus, & dicimus, nō ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest uiuere. Nō ego sumptuosus, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. Nō est meū uitiū q̄ iracundus sum, q̄ nondū cōstitui certum genus uitæ, adolescētia hæc facit. Quid nos decipimus, nō est extrinsecus malū nostrū, intra nos est, in uiscerib⁹ ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatē puenimus, q̄a nos ægrotare nescimus. Si scrutari cœperimus, qn̄ tot morbos, tātasue agritudines discutiemus? Nūc x̄o nec quarimus quidē medicū, q̄ minus negocij haberet, si adhiberet ad recens uitiū. Sequerent⁹ teneri & rudes animi, recta monstrantē. Nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrū huius rei quære

rei querere. Illud desperandū est, posse nobis casu tantū bonū influere, laborandū est, & (ut uerum dicam) ne labor quidem magnus est, si modo (ut dixi) ante animū nostrū formare incipimus, & recorigere, q̄ indurescat prauitas eius, sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera & intēta ac diligens cura. Robora in rectum q̄uis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat, & aliter nata, in id fingitur, quod usus noster exigit, quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior. Quid enim aliud est animus, q̄ quodā modo se habens spiritus? uides autē tanto spiritum esse faciliorem omnia alia materia, quanto tenuior est? Illud mi Lucili non est quod te impediāt, quo minus de nobis bene speres, q̄ malicia iam nos tenet, q̄ diu in possessione nostri est. Ad neminē ante bona mens uenit, q̄ mala. Oēs praecipiti sumus uirtutes discere, uitia dediscere, sed eo maiore aio ad emendationē nostrī debem⁹ accedere, quo semel traditi boni ppetua possessio est, nō dediscit uirtus. Cōtraria em̄ mala in alieno harent. Ideo expelli & † extirpari possunt, fideliter sedent, quā in locum suū ueniunt, uirtus secundū naturam est, uitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodū uirtutes retentae exire non possunt, facilisq̄ earum tutela est, ita initium ad illas cundi arduum, quia hoc primū imbecillae mentis atq̄ agra est formidare inexperta. Itaq̄ cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est opus acerbā medicīna. Protinus enim delectat, dū sanat, aliorum remediorum post sanitatem uoluptas est, philosophia pariter & salutaris & dulcis est. Vale.

† Alii datur
bari

Libri sexti epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER SEPTIMVS.

EPISTOLA. LII. Amoenas regiones uitandas esse rationibus, & exemplis docet.

QUOMODO quisq̄ potest mi Lucili, tu istic habes Aethnam, & illum nobilissimū Sicilia montem, quem quare dixerit Messala unicum, siue Valgius (apud utrūq̄ enim legi) non reperio, cum plurima loca euomant ignē, non tantum adita, quod crebrius euenit, uidelicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos utcuq̄ possumus, contenti sumus Baijs, quas postero die, quam attigeram, reliqui, locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo ulli loco indicendum est odium? minime. Sed quemadmodū aliqua uestis sapienti ac probō uiro magis conuenit q̄ alia. Nec ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptū esse frugalitatem professo. Sic regio quoq̄ est, quā sapiens uir, aut ad sapiētiam tendēs declinet, tanq̄ alienam bonis moribus. Itaq̄ de secessu cogitans, nunq̄ Canopū eliget, q̄uis neminem Canopus esse frugi uetet. Ne Baias quidem. Diuersorium uitiorū esse coeperunt. Illic sibi plurimū luxuria permittit. Illic tanq̄ aliqua licentia debeat loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quē admodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem, uidere ebrios p littora errantes, & comessationes nauigantium, & symphoniarum cantibus perstrepen-tes lacus, & alia quae uelut soluta legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, qd necesse est: id agere debemus, ut irritamenta uitiorum q̄ longissime profugiamus. Indurandus est animus, & a blandimentis uoluptatum procul abstrahendus. Vīna Hannibalē Hiberna soluerunt, & indomitum illum niuib⁹ atq̄ Alpibus uirum eneruauerunt fomenta Campania. Armis uicit, uitijs uictus est. Nobis quoq̄ militandum est, & quidem genere militiae, quo nunq̄ quies, nunq̄ otium datur, debellandae sunt in primis uoluptates, quae (ut uides) saeva quoq̄ ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantū operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatorijs, in quae siccus uapor corpora exhausturus excluditur. Omnis sudor p laborem exeat. Si faceremus quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerū, omissoq̄ bello, fouendis corporibus operā daremus. Nemo nō intēpestiuā desidīa uictori quoq̄ nedū uincētī periculosa, merito rephēderet. Minus nobis q̄ illis Punica signa sequētib⁹ licet. Plus periculi restat cadentibus, plus opis etiā pseuerantibus, fortuna mecum bella gerit, nō sum impata factur⁹. Iugū nō recipio, imo (qd maiore uirtute faciendum

†Alit Nō est
imoti iudi-
cij animus.

†Alit Inimi-
ca nec du-
bie.

†Alit fluctu-
tem.

*

*

ciendum est) excutio. †Non est emolliendus animus. Si uoluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati. Idē sibi in me iuris esse uolet, & ambitio, & ira. Inter tot affectus distrahar, immo discerpar, libertas pposita est, ad hoc prēmium laboratur. Quā sit libertas, quāris? Nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus, fortunam in equum deducere, quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit. His cogitationibus intentū, loca seria sanctaq; eligere oportet. Effoeminat animos amoenitas, †Amœna sine dubio aliquid ad corrumpendum uigorem potest regio. Quālibet uiam iumenta patiuntur, quorū indurata in aspero unguis est, in molli palustriq; pascuo saginata cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso uenit. Segnis est urbanus & uerna. Nullum laborē recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille unctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingeniū, aptumq; magnis conatibus reddit. Litemi honestius Scipio & Bais exulabat. Ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit. Cn. Marius & Cn. Pompeius, & Cæsar extruxerunt quidem uillas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium, uidebatur hoc magis militare, ex edito speculati late longeq; subiecta. Aspice quam positiōem elegerunt, quibus adificia excitauerunt locis, & qualia, scias nō uillas esse, sed castra. Habitaturum tu putas unq; fuisse in Vtica Catonem, ut praternauigantes adulteras dinumeraret, & aspicere tot genera cimbarum uarijs coloribus picta, & fluctuantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna conuiuia, nōne manere ille intra uallum maluisse, q̃ ibi unam noctem anxius ipse duxisset? Quid nī malit quisquis uir est, somnū suū classico q̃ symphonia rūmpit? Sed satis diu cum Bais litigauimus, nunq; satis cum uirjs, quæ oro te mi Lucili persequere, sine modo, sine fine, nā illis quoq; nec finis est nec modus. Projice quæcunq; cor tuum laniant, quæ si aliter extrahi nequiret, cor ipsum cum illis reuellendum erat, uoluptates præcipue exturba, & inuisissimas habe, latronum more quos Philistas Aegyptij uocant, In hoc nos amplectuntur, ut strangulent. Vale.

EPISTOLA. LIII. De tribus hominū generibus ad philosophiam uenientium, & quis in hac uita sit eligendus adiutor.

Quid est hoc Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cū animo nostro, nec permittit nobis q̃q; semel uellet fluctuamus inter uaria consilia, nihil libere uolumus, nihil absolute, nihil semp. Stulticia, inquis, est, cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo nos, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis ualet, ut emergat, oportet manū aliquis porrigat, aliquis educat, quosdam ait Epicurus ad ueritatem sine ullius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos uiam, hos maxime laudat, qbus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt, quosdā indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secururos. Ex his Metrodorū, ait, esse. Egregium hoc quoq; sed secundæ fortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus, bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidē cōtempseris hominē, qui alieno beneficio esse saluus potest, & hoc multū est, uelle seruari, præter hæc adhuc inuenies aliud genus hominū, ne ipsum quidē fastidiendū eorū, qui cogi ad rectum cōpelliq; possunt, quibus non duce tantū opus sit, sed adiutore, & ut ita dicam, coactore, hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermacū, ait, Epicurus talē fuisse. Itaq; alteri magis gratulat, alterū magis † suspicit, q̃ uis em ad eundē finē uterq; puenit, tamen maior est laus idē effecisse in difficiliore materia, puta em duo adificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa atq; magnifica, alterum puram aream accepit, illic protinus opus creuit, alterius fundamenta lassauerunt, in mollem & fluidam demissa humum, multumq; laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quicquid factū est, alterius magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita, quædam manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaq; ego illum feliciorē dixerim, qui nihil negotij secum habuit. Hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturæ suæ uicit, & ad sapientiā se nō perduxit, sed extraxit, hoc durum ac laboriosum † negotiū nobis datum scias, scilicet imus per obstantia. Itaq; pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium.

†Alit suscipit

†Alit ingeniū

zillum. Quem, inquis, inuocabo? hunc aut illum. Quid enim refert, utrum incipias, an desinas? cum utriusque rei hic sit effectus non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nam uerbis locus non aderat) alloqui me desij. Deinde paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus coeperat interualla maiora fecit, & retardatum est ac remansit. Nec adhuc quis desierit ex natura fluit spiritus. Sentio hæsitationē quandā & eius moram. Quomodo uolet dūmodo non ex animo suspirem, hoc tibi de me recipe, nō trepidabo ad extrema, iam pręparatus sum, nihil cogito de die tuto. Illū lauda & imitare, quē non piget mori, cum iuuat uiuere. Quæ enim uirtus est, cum ejiciaris exire? tamē est & hic uirtus. Ejicior quidem, sed tanq̃ exeam. Et ideo nunq̃ ejicitur sapiens, quia ejici est inde expelli, unde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens, necessitatem effugit, quia uult quod ipsa coactura est. Vale.

EPISTOLA LVI. De uilla Vacia, & eius dispositione, & de ignauū uitio uitando, & quod solus sapiens nulla re sollicitus scit sibi uiuere.

A† Gestatione cum maxime uenio non minus fatigatus, q̃ si tantum ambulassem quātū sedi, labor est em̄ diu ferri, ac nescio an eo maior, quia contra naturā est, quæ pedes dedit, ut per nos ambulemus, oculos, ut per nos uideremus, debilitate nobis inducere delitā, & quod diu noluimus, posse desinimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, ut siue bilis insiderat faucibus discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius uehi p̃seueraui, inuitante ipso littore, quod inter Cumas & Seruiliū Vacia uillā curuatur, & hinc mari, & illinc lacu, uelut in angustū iter clauditur. Erat em̄ a recenti tēpestate mare spissum. Fluctus aut̄ illud (ut scis) frequēs & cōcīratus exequat, longior tranquillitas soluit, cum arenis quæ humore alligantur succus abcessit. Ex cōsuetudine tamē mea circumspicere cōepi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono posset esse, & direxi oculos in uillā, quæ aliquando Vacia fuit. In hac ille prætorius diues nulla alia re, q̃ ocio notus consenuit, & ob hoc unum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinij Galli, quoties se iam odium, deinde amor merferat (æque enim offendisse illum, q̃ amasse periculosum fuit) exclamabāt homines, O Vacia solus scis uiuere. At ille latere sciebat, non uiuere. Multum autem interest, utrum uita tua ociosa sit, aut ignaua. Nunq̃ aliter hanc uillam Vacia uiuo prætēribam, q̃ ut dicerem, Vacia hic situs est. Sed adeo mi Lucili philosophia sacrum quiddam est, & uenerabile, ut etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Ociosum enim hominem seductū existimat uulgus & secum, & se contentum, sibiq̃ uiuentem, quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti potest. † Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi uiuere. Ille enim (quod est primū) scit uiuere. Nā q̃ res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores uidere non potuit, qui uelut timidum atq̃ iners animal metu oblituit, ille sibi non uiuit, sed (quod est turpissimū) uentri, somno, libidini, non cōtinuo sibi uiuit, qui nemini, adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo p̃seuerantia, ut habeat auctoritatē inertia quoq̃ pertinax, de ipsa uilla nihil possum tibi certi scribere, frontem enim ejus tantum noui, & exposita, quæ ostendit etiam transeuntibus. Speiuncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio, † paries manufactus, quarum altera solem non recipit, & altera usq̃ in occidentem tenet. Prata † bona, medius ritus & a mari & ab Acherusio lacu receptus Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauriatur) sufficiens, sed illi cū mare patet, parcitur, cū tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigit, hoc tamen est cōmodissimū in uilla, quod Baias trans parietē habet, incōmodis illarū caret, uoluptatibus fruitur, has laudes ejus ipse noui, † nunc esse illas totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illū adeo excipit, ut Bais neget. Non stulte uidetur elegisse hūc locum Vacia, in quē ocium suū pigrū iam & senile conferret. Sed non multū ad tranquillitatē loci confert, animus est, qui sibi cōmendat omnia, uidi ego in uilla hilari & amœna mœstos, uidi in media solitudine occupatis similes. Quare nō est qd̃ existimes, ideo parū bñ cōpositū esse te, q̃ in Cāpania nō es: q̃re aut̄ nō es: hucusq̃ cogitationes tuas mitte. Cōuerfari cū amicis absentibus licet, et qd̃ quoties uelis, q̃ diu uelis, magis hac uoluptate (quæ maxima

† At Gestationem passus sum diu uenio.

Philosophia

† At ille sollicitus scit sibi uiuere.

† At pares manufactæ At noua.

† At Esse illam totius amœnitatis credo.

fasti Cōfide
mus, condi
ducti sum^o

fasti cogitat

maxima est fruimur) dū absumus, praesentia em̄ nos delictos facit, & q̄a aliq̄ndo una lo
quimur, ambulamus, cum sedimus, cum deducti sumus, Nihil de his quos modo uidi
mus, cogitamus, & ideo aequo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum
etiā praesentibus abest. Pone hic primū noctes separatas. Deinde occupationes utrinq̄
diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectiōes, uidebis non multū esse, quod
nobis peregrinatio eripiat, amicus animo possidendus est. Hic autem nunq̄ abest, quē
cunq̄ uult, & quotidie uidet. Itaq̄ mecum stude, mecum cōena, mecum ambula. In angu
sto uiueremus, si quicq̄ esset cogitationibus clausum. Video te mi Lucili, cum maxime
audio, adeo tecum sum ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribe
re. Vale.

EPISTOLA LVII. Notat tumultuosam balneorum luxuriā,
& quod omnia uitia animi in aperto leuiora sunt.

fasti plus

fasti botula
rū exduftu
larum.

✱

✱

Peream, si est tam necessarium quam uidetur silentiū in studiā seposito. Ecce uari
rius clamor undiq̄ me circumsonat, supra ipsum balneum habito, p̄pone nunc
tibi om̄ia genera uocum, quā in odium possunt aures adducere, cum fortiores
exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborātem
imitantur, gemitus audio, quotiens recentem spiritum remiserūt, sibilos & acerbissimas
respirationes, cū in aliquē inertē, & hac plabea functione cōtentū incidī, audio crepitū il
lisae manus humeris, quā prout plana peruenit, aut concaua, ita sonum mutat. Si yō Pe
licreus superuenerit, & numerare cōperit & pilos, actum est. Adhūc nūc Sordalū, & fu
rem deprehensum, & illum cui uox sua in balneo placet. Adhūc nunc eos, qui in piscinā
cum ingenti impulsā aquā sono salūnt. Prater istos quorū si nihil aliud rectā uoces sūt,
Alipidum cogita tenuem & stridulam uocem, quo sit notabilior, subinde exprimētem,
nec unq̄ tacentem, nisi dum uellit alas, & aliū pro se clamare cogit. Iam librare uarias
exclamatōes, & & botularium, & crustularium, & omnes popinarum institores, mercem
suam quadam & insignita modulatione uendētes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui
mens inter tot clamores, tam uarios, tam dissonos, consistat, cum Chrysippum nostrū assi
duā salutatio perducatur ad mortem. At mehercule ego istum fremitum non magis curo,
q̄ fluctum aut deiectum aquā, q̄ uis audiam cuiusdam genti hanc unam fuisse causam ur
bem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi uox
auocare uidetur, q̄ crepitus. Illa enim animū adducit, hic tantum aures implet ac uerbe
rat. In his quā me sine auocatione circūstrepunt essedas transcurrentes pono, & fabrum
Inquilinum, & Serrarium uicinū, aut hunc qui ad metam sudātem tabulas experitur, &
tibias, nec cantat, sed exclamat, etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde
q̄ qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista durauī, ut audire uel pausarium possim,
uoce acerbissima remigibus modos dantem. Animū nō cogo sibi intentū esse, nec auo
cari ad externa, omnia licet foris resonent, dum intus nihil tumultus sit, dum inter se nō
rixentur cupiditas & timor, dum auaricia luxuriāq̄ non dissideant, nec altera alterā ue
xet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt? Omnia noctis erāt
tacita composita quiete, falsum est, nulla placida quies est, nisi quam ratio cōposuit. Nox
exhibet molestiam, non tollit, & sollicitudines mutat. Nam dormientium quoq̄ in som
nia tam turbulenta sunt, q̄ dies. Illa tranquillitas uera est, in quam bona mēs explicatur,
aspice illum cui somnus laxa domus silentio quāritur, cuius aures ne quis agitet sonus,
omnis seruorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, uestigium ponit.
Huc nempe uersatur atq̄ illuc. Somnū inter aegritudines leuē captans, quā nō audit, au
disse se quāritur. Quid in causa putas esse? animus illi obstreperit, hic placandus est, huius
compescenda est seditio, quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Inter
dum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus exercitandi ac tractatione bonarum ar
tium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperato
res cum male parere militem uident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus deti
nent. Nunq̄ uacat lasciuire districtis. Nihilq̄ tam certum est, q̄ oclū uitia negotio disci
ti. Saepe uidemur tedio rerum ciuiliū, & infelicis atq̄ ingrata stationis poenitentia se
cessisse, cum in illa latebra, in quā nos timor & lassitudo coniecit, interdū recrudiscit am
bitio. Non

bitio. Non enim excisa desijt, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ uidetur aliquando cessisse. Deinde frugalitatem profectos sollicitat, atq; in media parsimonia uoluptates non damnatas, sed relictas petit, & quidem eo uehementius, quo occultius. Oia enim uitia in aperto leuiora sunt, morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac uim suam proferunt. Et auariciam itaque & ambitionem & cætera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Ociosi uidemur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, ut paulo ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum auiumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad uocem ex accidendi erigitur, habet intus aliquid sollicitudinis, & habet aliquid cõcepti pauoris, quod illum curiosum facit, ut ait Vergilius noster, Et me quem dudum nonnulla iniecta mouebant tela. Neque aduerso glomerati ex agmine Grai. Nunc omnes terrent aures, sonus excitat omnis. Suspensum, & pariter comitumque onerumque timentem. Prior ille sapiens est quem non tela uibrantia, non arietata in arma agminis densi, non urbis impulsæ fragor, territat, hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem una qualibet uox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi exanimant, timidum illum sarcinæ faciunt, quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portatibus, uidebis illum comitumque onerumque timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit, cum te nulla uox tibi excutiet. Non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono uaria circumstrepet. Quid ergo, non aliquando commodius est, & carere cõuicio? fateor, Itaque ego ex hoc loco migrabo, & experiri & exercere me uolens. Quid necesse est diutius torqueri, cum tam facile remedium Vlyxes etiam aduersus Sirenas inuenerit. Vale.

Afr socjjs

EPISTOLA. LVIII. De reditu suo ad Neapolitanam ciuitatem.

Et quod non timor, sed horror cadit in sapientem, & quod anima hominis corporis angustijs teneri non potest.

Cum a Baïs deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum nauem experirer, Et tantum luti tota uia fuit, ut possem uideri nihilominus nauigasse, totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. Ceromate nos Aphe excepit in Crypta Neapolitana, nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non ut nos per tenebras uideamus, sed ut ipsas. Cæterum etiam si locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & molesta. Quid illic ubi in se uolutatur, & cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos a quibus incitatus est recidit, duo incõmoda inter se contraria simul pertulimus, quia eadem uia, eodem die, & luto, & puluere laborauimus, aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitare dedit. Sensi quendam ictum animi, & sine metu mutationem, quæ insolitæ rei nouitas simul ac foeditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tollerabili, nedum a perfecto absum, sed de illo in quem ius fortuna perdidit. huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim sunt mihi Lucili, quæ nulla uirtus effugere potest, ammonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & uultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si uastam altitudinem in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum uidere non possunt, quidam ad uulneris noui, quidam ad ueteris, & purulenti tractationem inspectionemque succidunt & liquuntur animo. Alij gladium facilius recipiunt, quam uident. Sensi ergo (ut dicebam) quandam non quidem perturbationem, sed mutationem. Rursus ad primum conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata redijt & inuisa. Illud deinde mecum loqui cepi, quæ inepte quædam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest utrum supra aliquem uigiliari uat, an mons, aut turris, nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quam uis utraque mortifera æque sit, adeo non effectus, sed efficientiam timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permanere non posse, & statim spargi, quia

Afr in iussa

x non

non fuerit illi exitus liber, Ego uero non facio. Qui hoc dicunt uidentur mihi errare, quæ admodum flamma non potest opprimi, nam circa id diffugit, quo urgetur, Quemadmodum aer uerberare aut ictu non leditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur. Sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi, sed beneficio subtilitatis suæ per ipsa quibus præmitur erumpit. Quomodo, fulmini etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus, sic animo qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo querendum est, an possit immortalis esse, hoc quidem certum habet, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas, cum exceptione est. Nec quicquam noxium aeterno est. Vale.

Libri septimi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPI-
STOLARVM LIBER OCTAVVS.

EPISTOLA LVIII. De multiplici diuisione rerum ubi exemplo Platonis ostendit qualiter parsimonia ad senectutem ducat.

QUANTA uerborum nobis paupertas, immo ægestas sit, nunc magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent nec haberent, quædam uero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in ægestate fastidium? hunc quæ greci Oæstrum uocant pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, Asylum nostri uocabant, hoc Vergilio licet credas. Est lucum silari iuxta ilicibus uiuentem, plurimus alburum uolitans cui nomen asylo Romanum, Oæstrum Greci uertere uocantes, Asper acerba sonans, quo tota exterrita syluis Diffugiunt arma, puto intelligi istud uerbum interisse, ne te longe differam, quædam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi. Stupet ipse latinus, Ingentis genitos diuersis partibus orbis Inter se coisse uiros, & cernere ferro, quod nunc decernere dicimus. Simplicis illius uerbi usus amissus est. Dicebant antiqui si iussio, id est, si iussero, hoc nolo mihi credas, sed fideli Vergilio. Cætera qua iussio mecum manus inferat arma. Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim, sed ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Actium uerborum, situs occurrat, cum apud hunc quoque qui quotidie excutit, aliqua nobis subdita sint. Quid, inquis, sibi ista uult præparatio, quo spectat? non celabo te, cupio si fieri potest propitijs auribus tuis, quid sentiam dicere. Sin minus, dicam & iratis. Ciceronem autorem huius uerbi habeo, puto locupletem. Si recentior quæris, Fabianum disertum & eloquentem, orationis etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet mihi Lucili? quomodo dicet usque res necessaria natura continens fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc uerbo uti, nihilominus dabo operam, ut ius a te datum parcissime exerceam, fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo latine exprimere possim? propter quod linguæ nostræ conuictum feci, magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse quam mutare non possim, quæ hæc sit quæris? τόδ' ἄνδρ' tibi uideo ingenium, in medio positam posse sic transferri, ut dicam, quod est, sed multum interesse uideo, cogor uerbum per uocabulo ponere. Sed id si necesse est ponam, quod esset. Sex modis hoc a Platone dici amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicauero, esse aliquid genus & speciem. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo cæteræ species suspensæ sunt, a quo nascatur omnis diuissio, quo uniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem si ceperimus singula recolligere. Sic enim perducemur ad primum, homo species est ut Aristoteles ait. Equus species est, canis est species, ergo commune aliquod quærendum est his omnibus uinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat, hoc quid est? animal, ergo genus esse coepit omnium horum, quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed quædam quæ animam habent non sunt animalia. Placeat enim satis & arbutis animam inesse. Itaque & uiuere illa & mori dicimus, ergo animantia superiora tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt & lata. Quædam anima carent, ut

ast. telegante

ast. sed id necesse est ponam quod et.

Ast. retrolegere.

rent, ut saxa. Itaq; aliquid erit animantibus antiquius scilicet corpus, hoc sic diuidam, ut dicam corpora omnia, aut animata esse, aut inanimata. Etiam nunc est aliquid superius, quā corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædā incorporalia, quid ergo erit ex quo hæc diducantur? Illud cui nomen modo parum propriū imposuimus, quod est. Sic em̄ in species secabim̄, ut dicamus, quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primū & antiquissimum, & (ut ita dicam) generale. Cætera genera quidē sunt, sed specialia, tanq; homo genus est. Habet em̄ in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos, Colorū, albos, nigros, flauos, habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaq; quia multa continet, in genus cadit, quia sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est, omnia sub illo sunt. Stoici uolunt superponere huic etiam aliud genus magis principale, de quo statim dicā, si prius illud genus, de quo locutus sum merito primum poni docuero, cum sit rerū omnium capax. Quod est, in has species diuido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quō diuido, ut dicā, aut animantia sunt, aut inanimata. Rursus animantia quē admodū diuido, ut dicam quædā animū habēt quædā tantum animā, aut sic, quædā impetū habēt, incedunt, transeunt, quædā solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animantia in quas species seco: aut mortalia sunt, aut immortalia. Primū genus Stoicis quibusdam uidetur, sed quare uideatur subijciam. In rerum (inquiunt) natura quædā sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tanq; Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatū, habere aliquā imaginem coepit, quæ non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promissi reuertor, quomodo quæcūq; sunt in sex modos Plato partiatur. Primū illud quod est, nec uisu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur. Cogitabile est, quod generaliter est, tanq; homo generalis sub oculos nō uenit, sed specialis uenit, ut Cicero & Cato animal non uidetur, sed cogitatur, uidetur autem species eius equus & canis. Secundum ex his quæ sunt ponit Plato, quod eminet & exuperat omnia, hoc habet per excellentiam esse, ut poeta cōmuniter dicitur, omnibus enim uersus facientibus hoc nomē est, sed iā apud Græcos in unius notam cessit. Homerum intelligas cum audieris poetam. Quid ergo, hoc est deus scilicet, maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum quæ proprie sunt, innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt interrogas propria? Plato Ideas uocat, ex quibus omnia quæ sunt fiūt, & ad quas cuncta formantur. Hæc immortales, immutabiles, inuiolabiles sūt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse uideatur audi, Idea est eorum quæ naturaliter fiunt exemplar æternum. Adijciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuā facere, exemplar picturæ tuæ habeo, ex quo capit aliquem habitum mens nostra, quem operi suo imponat. Ita illa quæ docet & instruit facies a qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum hominum, piscium, arborum, ad quæ quodcūq; fieri ab illa debet exprimitur. Quartū locū habebit idos. Quid sit hoc idos attendas oportet, & Platoni imputes non mihi hanc rerum difficultatē. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar. Ille cū reddere Vergilium coloribus uellet, ipsum intuebatur, Idea erat Vergilij facies futuri operis exemplar, ex hac quod artifex trahit & operi suo imposuit idos est. Quid intersit queris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alterā facit. Habet aliquam faciem statua, hæc est idos, habet aliquam faciem exemplar ipsum quod intuens opifex, statuam figurauit, hæc Idea est. Est etiam nunc (si aliam desideras distinctionem) idos in opere est, Idea extra opus, nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum quæ cōmuniter fiunt, hæc incipiunt ad nos pertinere, hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est quæ quasi sunt tanq; inane, tanq; tempus, quæcūq; uidemus aut tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat, Fluunt em̄ & assidua diminutione atq; adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. Nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiunt fluminū more, quicquid uides currit cum tempore. Nihil ex his quæ uidemus manet. Ego ipse dū loquor mutari ista mutat⁹ sum. Hoc est qd ait Heraclitus. In idē flumē

Afr de his
scilicet

Ideæ plant
cæ.

Idos

In idē flumē
bis descendimus & non
descendimus

Alt. fumes.

Alt. f. Sic
Alt. produit

bis descendimus, & non descendimus. Manet enim idem fluminis nomen, aqua transmissa est, hoc in amne manifestius est, q̃ in homine. Sed nos quoq; nō minus uelox cursus prateruehit, & ideo admiror dementiā nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusq; nequando moriamur, cum omne momentū, mors prioris habitus sit, uis tu timere ne semel fiat quod quotidie sit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia causis. Mundus quoq; aeterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet, q̃ habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodū ille celator oculos diu intentos, ac fatigatos, remittit atq; auocat, & (ut dici solet) pascit, sic nos animū aliquādo debemus relaxare, & quibusdā oblectamentis reficere, sed ipsa oblectamenta opera sint, ex hīs quoq; si obseruaueris inuenies quod possit fieri salutare. Hoc ego mi Lucili soleo facere ex omni natione (etiam si a philosophia longissime auersa est) eruere aliquid conor, & utile efficere, quid de istis capiā quæ modo tractauim⁹? remotis a reformatione morū, quomodo meliorem me facere Idea Platonica possunt. Quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? uel hoc ipsum quod omnia ista quæ sensibus seruiunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plauto ex hīs esse quæ uere sint, igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt, nihil horum stabile nec solidum est, & nos tamen cupimus tanq̃ semper futura, ac semper habituri, imbecilli fluidiq; per interualla constituimus. Mittamus animum ad illa quæ aeterna sunt, miremur in sublime uolūtantes rerum omniū formas, deumq; inter illa uersantem, & hoc prouidentem, quemadmodum quæ immortalia facere nō potuit (quia materia prohibebat) defendat a morte, hac ratione uitū corporis uincat. Manent enim cuncta non quia aeterna sunt, sed quia defendunt cura regentis, immortalia tutore non egerent. Hac conseruat artifex, fragilitatem materiae ui sua uincens. Contemnamus omnia quæ adeo præciosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundū ipsum non minus mortalem, quā nos sumus, prouidentia periculis eximit. Potest ne aliquatenus nostra quoq; prouidentia longiorem prorogare huic corpori sculo moram, si uoluptates quibus pars maior perit potuerimus regere & coercere. Plauto ipse ad senectutem se diligentia protulit. Erat quidem corpus ualidum ac forte fortit⁹, & illi nomen latitudo pectoris fecerat, sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt uiribus, parsimonia tamē & eorum quæ auaritatem euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis puto Platoni diligentia suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum unum atq; octogesimū impleuit sine ulla deductione. Ideo Magi qui forte Athenis immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis q̃ humanae rati, quia cōsumasset perfectissimū numerum quem nouem nouies multiplicata componunt. Non dubito quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificium remittere. Potest frugalitas pducere senectutem, quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem, iucundum esse secum q̃ diutissime, cum quis se dignum quo frueretur effecit. Itaq; de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non operiri, sed manu facere. Prope est a timente, qui fatum segnīs expectat, sicut ille ultra modū deditus uino est, qui amphoram exsiccat & fecē quoq; exforbet. De hoc tamen quaeramus, pars summa uitæ, utrum fex uitæ hac sit, an liquidissimum ac purissimū quiddam, si modo mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuant, nec defectum & pramortuum corpus est. Plurimū enim refert uitam aliquis extendat an mortem, at si inutile ministerijs est corpus, quidni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paulo anteq̃ debet faciendum est, ne cum fieri debeat facere non possis, & cum maius periculum sit male uiuendi, q̃ cito moriendi. Stultus est qui non exigua temporis mercede magna rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners uita sine usu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas aliquid ex uita perdidisse, quāuis finiendā? Noli me inuitus audire tanquam ad te iam pertineat ista sententia. Sed quid dicam aestima, non relinquam senectutem, si me totum mihi reseruabit. Totum autem ab illa parte meliore, at si coeperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non uitam

non uitam reliquerit, sed animam, proflam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbū morte non fugiam dūtaxat sanabilem, nec officientem animo, non afferam mihi manus propter dolorem, sic mori, uinci est. Hunc tamē si sciero perpetuo mihi esse patiendum, exibo, non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est, ad omne propter quod uiuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorē moritur. Stultus, qui doloris causa uiuit. Sed in longum exeo. Est præterea materia quæ ducere diē possit. Et quomodo finem uitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest: Vale ergo, quod libētius q̄ mortis moras lecturus es. Vale.

EPISTOLA LX. De uero & inani gaudio. Et quomodo sapientem oporteat in periculo huius uitæ semper esse uirtibus communitum.

Magnam ex epistola tua percepi uoluptatem, permitte enim mihi uti uerbis publicis, nec illa ad significationem Stoicam reuoca, uitium esse uoluptatē credimus, Sit sane, ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hīlarem affectionem. Scio, inquā, & uoluptatem (si ad nostrum alium uerba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est em̄ animi elatio, suis bonis uiribusq; fidentis, uulgo tamē sic loquimur, ut dicamus magnum gaudiū nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse, quæ adeo nō sunt gaudia, ut sape initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est non desinere, nec in cōtraria uerti. Itaq; cum dicat Vergilius noster. Et mala mentis gaudia, diserte quidē dicit, sed parum proprie, nullum enim malum gaudium est, uoluptatibus hoc nomē impositum, & quod uoluit expressit, significauit em̄ homines malo suo latus, tamen ego nō in merito dixeram, coepisse me magnam ex epistola tua uoluptatem. Quauis enim ex nomine ista causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturum uoluptatem uoco, opinione falsi boni immoderatam & immodicam. Sed ad propositū reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit, habes uerba in potestate, non effert te oratio, nec longius q̄ destinasti trahit. Multi sunt qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius uerbi decore placentis uocentur, quod tibi non euenit, pressa sunt omnia & rei aptata, loqueris quantū uis, & plus significas quā loqueris, hoc maioris rei indicium est, apparet animum quoq; nil habere superuacui, nil tumidi. Inuenio tamen translationes uerborum, ut non temerarias ita non indecoras. Ita quæ periculum sui fecerint. Inuenio imagines quibus si quis nos uti uetat, & poetis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi uidetur ex antiquis legisse, apud quos nō dum captabatur plausibilis oratio, illi qui simpliciter & demonstrandæ rei causa eloquebantur. Parabolis referti sunt, quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poetis, sed ut imbecillitatis nostræ adminicula sint, & ut discitem & audiētem in rem præsentem adducant. Sextum ecce cum maxime lego uirum acrem, Græcis uerbis, Romanis moribus philosophantem, mouit me imago ab illo posita, ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugna paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet, omnes uirtutes suas undiq; expandat, ut ubicūq; infesti aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant, quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant fieri uidemus, ut imperiū ducis simul oēs copiae sentiant, sic dispositæ ut signum ab uno datum, peditem simul equitemq; percurrat, hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait, Illi enim sape hostem timere sine causa, tutissimumq; illis iter, quod suspectissimū fuit. Nil stulticia pacatum habet. Tā superne illi metus est, quam infra. Vtrumq; trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pauet, imparata est, & ipsis terretur auxilijs. Sapiens autem ad omnem incursum munitus, & interritus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, nō si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa, nos multa alligant, multa debilitant, diu in istis uitijs iacuimus, elui difficile est. Non enim inquit, nati sumus, sed infecti, ne ab alia imagine ad aliam trāseamus, hoc quaram, quod mecū

Alr in diuersum statum

Alr intentus

sape dispicio, quid ita nos stulticia tam pertinaciter teneat, primo quia non fortiter illa repellimus, nec toto ad salutem impetu nitimur, deinde quia illa quae a sapientibus uiris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterque tam magnae rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis quantum satis sit, aduersus uitia discere, qui quantum a uitijs uacat discit? Nemo nostrum in altum descendit, summa tantum decerpimus, & exiguum temporis impendisse philosophiae, satis abundeque occupatis fuit. Illud praecipue impedit, quod cito nobis placemus, si uenimus qui nos bonos uiros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Non sumus modica laudatione contenti, quicquid in nos adulatio sine pudore congeffit, tantumque debitum prendimus, optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos saepe multa mentiri, adeo quoque indulgemus nobis, ut laudari uelimus in id, cui contraria cum maxime facimus. Mirissimum ille se in ipsis supplicijs audit. In rapinis liberalissimum. In ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India uagaretur, & gentes ne finitimis quidem satis notas, bello uastaret, in obsidione cuiusdam urbis dum circuit muros, & imbecillissima morum quarebat, sagitta ictus diu perstitit in re, & incepta agere perseuerauit. Deinde cum represso sanguine siccus uulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus abstinere, omnes, inquit, iurant me Iouis esse filium, sed uulnus hoc hominem esse me clamat. Idem faciamus, pro sua quaeque portione adulatio infatuat, dicamus, uos quidem me dicitis prudentem esse. Ego autem uideo quam multa inutilia concupiscam, non citura optem, ne hoc quidem intelligo, quod animalibus facietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus, quantum capiam adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille est qui plenus gaudio, hilaris & placidus incocusus, cum dijs ex pari uiuit. Nunc ipse te consule, si nuncque moestus es, nulla spes animi tui futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesque par & aequalis animi tenor erecti & placentis sibi est, puenisti ad humanam boni summam. Sed si appetis uoluptates, et undique, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio deesse, ad hoc cupis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc uenturum esse te speras. Inter honores idem gaudium, inter sollicitudines quareis. Ista quae sic petis tantumque data laticiam ac uoluptatem, causa dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium, sed unde stabile magnamque consequantur ignorant. Ille ex conuiuijs & luxuria. Ille ex ambitione & circumfusa clientum turba. Ille ex amica, alius ex studiorum liberalium uana ostentatione, & nihil sonantibus literis, omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt, sicut ebrietas quae unius horae hilarem insaniam, longi temporis tedio, pensat, sicut plausus & acclamationis secundae fauor, qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus, hoc ergo cogita, hunc esse sapientiae effectum, hanc gaudij qualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super lunam, semper illic serenum est. Habes ergo quare uelis sapiens esse, quia nuncque sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex uirtutum conscientia, non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo inquis? Stulti ac mali non gaudent? Non magis quam praedam nacti leones. Cum fatigauerunt se uino & libidinibus, Cum illos nox interuitia defecit, Cum uoluptates angusto corpori ultra quam capiebat igestae suppuratione re coeperunt, tunc exclamant miseri Vergilianum uersum illum, Namque ut supremam falsam inter gaudia noctem Egerimus. Nosti eos totam luxuriari noctem inter falsa gaudia. Et quidem tantumque supremam agunt. Illud gaudium (quod deos deorumque amulos sequitur) non interrumpitur non desinit, desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni munus, nec arbitrii quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit. Vale.

EPISTOLA. LXI. Quod a parentibus filiis superfluitas ambitiosa potatur. Et de continentia.

Quareor, litigo, irascor. Et iam nunc optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pedagogus, aut mater. Nondum intelligis quantum mali optauerint. O quam inimica nobis sunt uota nostrorum, eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admittor si omnia nos a prima pueritia mala sequuntur, inter execrationes parentum

Vide num sanis sit legendum.

Ast. tuina. ast. i. superare

nes parentū creuimus, exaudiunt dī quoq; nostram p nobis uocem gratuitā, quouq; poscemus aliquid deos, quasi ita nondum ipsi alere nos possimus: Quam diu sationib⁹ implebimus magnarū urbium campos: quā diu nobis populus metet, quam diu unius mense frumentū multa nauigia, & quidē non ex uno mari, subuehent: Taurus paucissimorū iugerum pascui impletur, una sylua elephantis pluribus sufficit, homo & terra par scitur & mari. Quid ergo: tam insatiabilē nobis natura aluum dedit, cū tam modica corpora dedisset, ut uastissimorū edacissimorūq; animalū auiditatē uincerimus: Minime Quantulū est enī quod naturae datur, paruo illa dimittitur. Non fames nobis uentris nostri magno constat, sed ambitio, hos itaq; (ut ait Salustius) uentri obedientes, animā lū loco numeremus non hominū, quosdam uero ne animalū quidem, sed mortuorum uiuit is, qui se utitur. Qui uero latitant & torpent, sic in domo sunt, quomodo in conditio, horū licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortē suā antecesserūt. Vale.

EPISTOLA. LXII. Quomodo sapiens semp debet habere animū paratū ad mortē.

DEsinamus quod uolumus uelle. Ego certe id ago senex, eadem uelle, quā puer uolui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes, hoc opus meum est, hāc cogitatio, imponere ueterib⁹ malis finē. Id ago, ut mihi instar totius uitae, sit dies. Nec me hercules tanq; ultimū rapio, sed sic illum aspicio, tanq; esse etiam ultimus possit, hoc animo tibi hanc epistolā scribo, tanq; maxime scribentē mors euocatura sit, paratus exire sum, & ideo fruor uita, quia quā diu futurum hoc sit nō minus pendō, ante senectutem curauī, ut bene uiuerem, in senectute, ut bene moriar, bene autem priori est libenter mori. Da operā, ne quid unq; inuitus facias, quicquid necesse futurum est, repugnanti nō uolenti necessitas est, in uolente necessitas non est. Ita dico qui imperia libens excipit, partem acerbissimā seruitutis effugit, facere quod nolit. Nō qui iussus aliquid facit, miser est, sed qui inuitus facit. Itaq; sic animū componam⁹, ut quicquid res exiger, id uelimus, & in primis finem nostri sine tristitia cogitemus, ante ad mortē quā ad uitā preparandī sumus. Satis instructa uita est, sed nos instrumēto eius audi sumus, deesse nobis aliquid uidetur & semp uidebitur, ut satis uixerimus, nec anni nec dies faciūt, sed animus. Vixi Lucili charissime quantū satis erat, mortē plenus expecto. Vale.

EPISTOLA. LXIII. De simulata & affectata occupatione. Et quod breuissima ad diuitias p diuitiarū contemptum uia est.

MEntiuntur qui sibi ob stare ad studia liberalia turbam negotiorum uideri uolunt. Simulant occupationes & augent, & ipsi se occupāt, uaco mi Lucili uaco, & ubicunq; sum, meus sum. Rebus enī nō me trado sed commodo, nec confector perdendi temporis causas, & quocunq; constiti loco ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare conuerso. Cum me amicis dedi, nō tamen mihi abduco, nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut causa ex officio nata, sed cum optimo quocq; sum, ad illos in quocunq; loco, in quocunq; saeculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium uirorum optimum mecum circumfero, & relictis conchiliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror, quidnī admirer: uidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest, omnia habere nemo potest, breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarū uia est. Demetrius autē noster sic uiuit, non tanquā contempserit omnia, sed tanq; alijs habenda pmiserit. Vale.

EPISTOLA. LXIII. Consolatio de amico defuncto.

MOleste fero decessisse Flaccum amicum tuum, plus tamē aequo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, uix audebo exigere, & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multū supra fortunā elato: Illum quoq; ista res uellicabit, sed tantū uellicabit. Nobis autē ignosci potest p lapsis ad lachrymas, si nō nimie decurrerūt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant, lachrymandū est, nō plorandū, durā tibi legē uideor ponere, cū poetarū graecoꝝ

maximus ius flendi dederit in unum dumtaxat diem, cum dixerit etiā Nioben de cibo cogitasse. Quæris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? per lachrymas argumenta desyderij quærimus, & dolorē nō sequimur, sed ostendim⁹. Nemo tristis sibi est. O infelicem stulticiam, Est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo, inquis, obliuiscar amici? breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frōtem ad risum quælibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus recidunt. Cum primum te obseruare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoq; elabif, eoq; citius, quo est acrior, desinit. Id agamus ut iucunda fiat nobis amissorum recordatio. Nemo libenter ad id redit, quod nō sine tormento cogitaturus est. Sic tamen illud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat. Sed hic quoq; morsus habet suam uoluptatem. Nam ut dicere solebat Attalus noster. Sic amicorū defunctorum memoria iocunda est, quomodo in uiuo nimis ueteri ipsa nos amaritudo delectat, quomodo poma quædam sunt suauiter aspera, cum uero interuenit spacium, omne quod angebat extinguit, & pura ad nos uoluptas uenit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est, eorū qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit hæc acria quoq; & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est, habui enim illos tanquam amissurus, amisi tanq; habeam. Fac ergo mi Lucili quod tuam aequitatem decet. Desine beneficiū naturæ male interpretari, abstulit, sed dedit. Ideo amicis auide fruamur, quia quādiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quam sæpe illos reliquerimus, in aliquam pegrinationem longinquā exituri, quam sæpe eodem morantes loco non uiderimus, intelligemus plus nos temporis perdidisse in uiuis, feras autē hos qui cum negligentissime amicos habeant, miserrime lugent, nec amant quemq;, nisi perdidierint. Ideoq; tūc effusius moerent, quia uerent ne dubiū sit an amauerint. Sera iudicia affectū sui relinquūt & quærūt. Si alios habemus amicos, male de his & moeremur & existimamus, quia parum ualent in unius elati solatiū. Si nō habemus, maiore ipsi nobis iniuriā fecimus, quam a fortuna accepimus. Illa unum abstulit, nos quenquam nō fecimus. Deinde ne unum quidem nimis amauit, qui plusq; unum amare non potuit. Si quis dispoliatus, amissa unica tunica, complorare se malit, quam circumspicere quomō frigus efugiat, & aliquid inueniat quo tegat scapulas, nonne tibi uideatur stultissimus? quem amabas extrulisti, quære quem ames. Satius est amicum reparare quam flere. Scio pertritum iam hoc esse quod adiecturus sum, non tamen ideo pratermittam, quia ab hominibus dictum est, finem dolendi etiam qui consilio nō fecerat, tempore inuenit. Turpissimum autē est in homine prudente, remedium moeroris, lassitudo moerendi, malo relinquo dolorem quam ab illo relinquo, & quam primum id facere desiste, quod si etiam uoles diu facere nō poteris. Annum fœminis ad lugēdum constituere maiores, nō ut tam diu lugerent, sed ne diutius, uiris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, uix retractis a rogo, uix a cadauere reuulsis, cui lachrymæ in totum mensem durauerint? Nulla res citius in odium uenit, quam dolor, quia recens, consolationem inuenit, & aliquos ad se adducit, inueteratus uero deridetur, nec immerito, aut enim simulatus, aut stultus est, hæc tibi scribo, is qui Anneum Serenum charissimum mihi tam immodice fleui, ut (quod minime uelim) inter exempla sim eorum quos dolor uicit, hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi causam, sic lugendi fuisse, quod nunquam cogitaueram mori eum ante me posse, hoc unum mihi occorrebat, minorem esse & multo minorem, tanquam ordinem fata seruarent. Itaq; assidue cogitemus, tam de nostra quam omnium quos diligim⁹, mortalitate. Tūc ego dicere debuī, minor est Serenus meus, quid ad repletinet? post me mori debet, sed ante me potest, quia nō feci, Imperatū me subito fortuna percussit, nunc cogito omnia & mortalia esse, & incerta, lege mortali hodie fieri pōt, quicquid unq; potest. Cogitemus ergo Lucili charissime cito nos eo puenturos, quo illū peruenisse

uenisse meremus. Et fortasse (si modo sapientium uera fama est, recipitq; nos locus aliquis) quem putamus perisse, pramissus est. Vale.

EPISTOLA. LXV. De efficacia sermonis boni uiri, & de augenda doctrina priorum, & eorum ueneratione.

FVisti hari nobiscum. Potest quari, si hari tantum? Ideo adieci nobiscum, mecum enim semper es, interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret, non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere uigiles solet, sed hic modicus qui hospites uenisse significaret, uarius nobis sermo fuit, ut in conuiuio, nullam rem usq; ad exitum adducens, sed aliunde de alio transiliens, lectus est deinde liber Quinti Sextij Patris, magni (si quid mihi credis) uiri. Et (licet negent) Stoici, quantum in illo (dij boni) uigoris est, quantum animi? hoc non in omnibus philosophis inuenies. Quorundam scripta clarum habent tantum nomen, cetera exanguia sunt. Institutunt, disputant, cauillantur. Non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium dices, uiuit, uiget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiducia. In quacunque positione mentis sim (cum lego hunc) fatebor tibi, libet omnes casus prouocare, libet exclamare. Quid cessas fortuna, congregere, paratum uides, illius animum induo, qui quatit ubi se experiatur, ubi uirtutem suam ostendat, Spumantemq; dari percora inter inertia uotis Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem, libet aliquid habere quod uincam cuius patientia exercear. Nam hoc quoq; egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ uitæ magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excelsis, sed uolenti penetrabilem, hoc quidem uirtus tibi ipsa præstabit, ut illam admireris, & tamen speres, mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientia. Non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem saepe tanquam spectator nouus uideo, ueneror itaq; inuenta sapientia, inuentoreq; adire tanquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamilia, faciamus ampliora quæ accepimus, maior ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumq; restabit, nec ulli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adiciendi. Sed etiam si omnia a ueteribus inuenta sunt, hoc semper nouum erit, usus, & inuentorū ab alijs scientia & dispositio, puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia querere, sed hæc tamen morbis & temporibus aptanda sunt, hoc asperitas oculorum conleuatur, hoc palpebrarum crassitudo tenuatur, hoc uis subita & humor auertitur, hoc acuetur uisus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum animi remedia inuenta sunt ab antiquis, quomodo autem admoueant, aut quando, nostri operis est querere, multum ægerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. Suspiciendi tantum sunt, & ritu deorum colendi. Quidni ego maiorum uirorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quidni illos honoris causa semper appellem? Quam uenerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem uidero aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet faciam, equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem utrumq; & Lelium sapientem, & Socratem cum Platone & Zenonem, Cleantemq; in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego uero illos ueneror, & tantis nominibus semper assurgo. Vale.

EPISTOLA. LXVI. De numero causarum mundi secundum varias sententias, & quod humanus animus non hæc sed diuina perspicere debet.

Hesternum diem diuisci cum mala ualitudine, ante meridianum illa sibi uendicauit, post meridianum mihi cessit. Itaq; lectione primum tentauimus animum. Deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, immo permittere, aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo & uinci nolo, donec interuenerunt amici qui mihi uim afferrent, & tanq;

& tanquam ægrum intemperatē coercerēt. In locum illi sermo successit, ex quo eam partē ad te perferā, quā in lite est, te arbitrū adduxim⁹, plus negocij habes, q̄ existimas. Triplex causa est, dicūt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant, causam & materiā, materia facit iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Causa autē id est ratio, materiā format, & quocūq; uult uersat, ex illa uaria opera pducit. Esse debet ergo unde aliquid fiat. Deniq; a quo fiat, hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ, itaq; quod de uniuerso dicebam, ad hæc transfer quæ ab homine faciēda sunt. Statua & materiā habuit quæ pateret artificium, & artificem qui materiā daret faciem, ergo in statua materia æs fuit, causa artifex. Eadem conditio rerū omniū est, ex eo constat quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet unā causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici, prima, inquit causa est ipsa materia sine qua nihil pōt effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ unicuiq; operi imponitur, tanq; statua. Nam hanc Aristoteles idos uocat, Quarta quoq; inquit, his accedit; ppositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Aes prima statua causa est, nunq; enim facta esset, nisi fuisset id ex quo funderet, ducereturue. Secunda causa artifex est, non potuisset enim æs illud in habitū statua figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma, neq; em statua ista Doriphoros aut Diadumenos uocaret, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta causa est faciendū propositū, nam nisi hoc fuisset, facta nō esset, quid est propositum? quod inuitauit artificē, quod ille secutus fecit, uel pecunia est hoc, si uenditurus fabricauit, uel gloria, si laborauit in nomē, uel religio, si donum templo parauit. Ergo & hæc causa est propter quā fit, an nō putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum nō esset? His quintā Plato adicit, exemplar, quam ipse Ideam uocat, hoc est em ad quod respiciens artifex, id quod destinabat efficere, nihil autem ad rem pertinet, utrū foris habeat exemplar, ad quod referat oculos, an intus, quod ibi ipse concepit & posuit hæc exemplaria rerū omniū deus intra se habet, numerosq; uniuersorum quæ agenda sunt & modos mente complexus est, plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaq; homines quidē pereunt. Ipsa autē humanitas ad quam homo effingitur, pmanet, & hominibus laborantib⁹ intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo causæ sunt, ut Plato dicit. Id ex quo, id a quo, id in quo, id ad quod, id ppter quod. Nouissime id q̄ ex his est, tanq; in statua (quā de hac loqui cepimus) Id ex quo, æs est. Id a quo artifex est, Id i quo, forma est, quæ aptatur illi. Id ad quod, exemplar est quod imitatur is qui facit, id propter quod, facientis propositū est. Id quod ex istis est, ipsa statua, hæc omnia mundus quoq; (ut ait Plato) habet, faciens hic deus est, ex quo fit, hæc materia est, forma hæc est habitus, & ordo mundi quē uidemus. Exemplar scilicet ad quod deus hanc magnitudinē operis pulcherrimi fecit, propositū propter quod fecit. Quæris quid sit propositum deo? Bonitas. Ita certe Plato ait, quæ deo faciendū mundū causa fuit? bonus est, bona fecit, bona nulla cuiusquā boni inuidia est, fecit itaq; quam optimum potuit, fer ergo iudex sententiā, & pronūcia, quis tibi uerisimilimum uideatur dicere. Non quis uerum dicat. Id enim tam supra nos est, quam ipsa ueritas, hæc quæ ab Aristotile & Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocunq; remoto quid effici non potest, id causa iudicant esse faciendū, pauca dixerunt, ponant inter causas tempus, nil sine tempore potest fieri, ponant locum, si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem, ponant motum, nil sine hoc nec fit nec perit, nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nūc primam & generalem causam quærimus, hæc simplex esse debet. Nam & materia simplex est. Quærimus quid sit causa Ratio faciens, id est deus. Ita enim quæ nūc retuli, non sunt multæ & singulæ causæ, sed ex una pendent, ex ea quæ facit, formam dicis causam esse, hanc imponit artifex operi, pars causæ est, non causa. Exemplar quoq; non est causa, sed instrumentū causæ necessariū. Sic necessariū est exemplar artificis, quō scilicet quō lima, sine his procedere ars nō potest, non partes tamē hæc artis, aut causæ sunt, ppositū, inquit, artificis propter quod ad faciendū aliquid accedit, causa est, ut sit causa, nō est efficiens causa sed supueniens, hæc autē innumerabiles sunt, nos de causa quærimus generali. Illud uero nō pro solita iplis subtilitate dixerunt, totū mundū & consummatū opus causam

Causæ sunt
quatuor.

Ast. innume
tabula.

opus causam esse, multum enim interest inter opus & causam operis, aut fer sententiā, aut (quod facilius in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te inquis, delectat tempus inter ista contere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidē priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scrutor. Deinde hunc mundū, Ne hoc quidē tempus (ut existimas) perdo. Ista enī omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatē inutilem distrahantur, attollunt & leuant animū, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reuerti ad illa quorū fuit. Nam corpus hoc animi pondus ac pena est, præmente illo urgetur, in uinculis est nisi accessit philosophia, & illum respirare rerum naturæ spectaculo iussit, & a terrenis dimisit ad diuinā, hæc libertas eius est, hæc euagatio, subducit interim se custodiā in qua tenet & cœlo reficitur, quemadmodū artifices ex alicui rei subtilioris intentione quæ oculos defatigat, si malignum & nō præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populū ocium dedicata oculos libera luce delectant. Sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties potest apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens affectatorq; sapientiæ adheret quidē in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit & uelut sacramento ligatus hoc quod uiuit stipendium putat, & ita formatus est, ut illi nec amor uitæ nec odium sit patiturq; mortalia, quāuis scias ampliora superesse. Interdices mihi inspectionē rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quarā quæ sint initia uniuersorum, quis rerū formator, quis omnia in uno mersa, & materia inerti conuoluta discreuerit? Non quarā quis sit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legē & ordinem uenerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit? nimia deformitate latentibus faciem diuiserit, unde lux tanta fundatur, ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quarā? ego nesciam unde descenderim? semel hæc mihi uidenda sint, an sæpe nascendum, quo hinc iturus sim? quæ sedes expectet animā solutam legibus seruitutis humanæ, uetas me cœlo interesse, id est iubes me uiuere capite demisso? Maior sum & ad maiora genitus, quā ut mancipiū sim mei corporis, quod equidē non aliter aspicio quā uinculum libertatī meæ circumdatū, hoc itaq; oppono fortunæ, in quo resistat, nec per illud ad me ullum transire uulnus sino. Quicquid in me potest iniuriā pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio, animus liber habitat, nunq; me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono, simulationem, nunq; in honorem huius corpusculi mentiar. Cum uisum fuerit distraham cū illo societatem, & nunc cū hæremus, non erimus equis partibus socij, animus ad se omnē ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Ut ad propositū reuertar huic libertatī multum conferet, & illa de qua modo loquabamur inspectio. Nempe uniuersa ex materia & ex deo cōstant. Deus ista temperat quæ circūfusa rectorem sequuntur, & ducem, potentius autē est quod facit quod est deus, q̃ materia patiens dei, quem in hoc mundo locum deus obtinet, hunc in homine animus, quod est illic materia, Id in nobis corpus est, Seruiant ergo deteriora melioribus, fortes simus aduersus fortuita, non cōtremiscamus iniurias, non uulnera, non uincula, nō ægestatē. Mors quid est? aut finis est, aut transitus, nec desinere timeo. Idem enim quod nō cepisse, nec transire, quia nusquam tam anguste ero. Vale.

Alr. † in una.

Libri octauī epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTO-

LARVM LIBER NONVS.

EPISTOLA. LXVII. Notat eos qui tres gradus bonorū faciunt, dicens tantū unum bonum absolutum esse, scilicet uirtutē incapacem augmenti uel decrementi ex qua bona sunt paria.

LARANVM condiscipulum meum uidi post multos annos, non puto expectas ut adijciam senem, sed mehercules uiridem animo ac uigentem, & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocauit, aut fortasse uoluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qua libet cute

libet cute latere, uicē tamen omnia impedimenta, & ad cætera contemnenda a contem-
ptu sui uenit. Errare mihi uisus est qui dixit, Grator est pulchro ueniens e corpore uir-
tus, nullo enim honestamento eget, ipsa ei magnum sui decus est, & corpus suum conse-
crat. Certe Claranū nostrum cœpi intueri, formosus mihi uidet, & tam rectus corpore
quam est animo, potest ex casa uir magnus exire, potest & ex deformi humiliq; corpu-
sculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaq; uidetur mihi in hoc natura tales ge-
nerare, ut approbet uirtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos ædere animos, fe-
cisset, nunc quod amplius est facit, quosdam enim ædit corporibus impeditos, sed nihil
ominus perrūpentes obstantia. Claranus mihi uidetur in exemplar æditus, ut scire pos-
semus nō deformitate corporis fœdari animum, sed pulchritudine animi corpus orna-
ri. Quāuis autem paucissimos una fecerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerūt,
quos subinde egeram & ad te permittam, hoc primo die quæsitum est, quomodo pos-
sint tria bona esse, si triplex eorum conditio est: quædam (ut nostris uidetur) prima bo-
na sunt, tanq; gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda in materia infelici expressa,
tanquā tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona directo opta-
mus nobis, hæc si necesse erit. Sunt adhuc tertia, tanquā modestus incessus & composi-
tus, ac probus uultus, & conueniens prudenti uiro gestus. Quomodo ista inter se tria,
esse possint, cum alia optanda sint, alia auersanda? Si uolumus ista distinguere, ad primū
reuertamur, & consideremus id quale sit, animus intuens uera, peritus fugiendorū, ac
petendorū, non ex opinione, sed ex natura precia rebus imponens, toti se inferens mū-
do, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibus-
q; intentus, ex æquo magnus & uehement, asperis blandisq; pariter inuictus, neutri se for-
tunæ submittens, super omnia quæ contingunt acciduntq; emittens, pulcherrimus cum
decore, cum uiribus sanus, ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla uis frangat,
quem nec attollant fortuita nec deprimant. Talis animi uirtus est, hæc eius facies, si sub
unū ueniat aspectum, & semel tota se ostendat. Caterum multæ eius species sunt, quæ
pro uitæ uarietate & pro actionibus explicant, nec minor sit aut maior ipsa. Decresce-
re enim summū bonum non potest, nec uirtuti ire retro licet, sed in alias atq; alias quali-
tates cōuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata, quicquid attingit, in simili-
tudinē sui adducit & cingit, actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit di-
spoluit, condecorat, quicquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaq; uis
eius & magnitudo ultra nō potest surgere, quando incrementum maximo nō est, nihil
inuenies rectius recto, non magis q̃ uerius uero, quam temperato temperatius, omnis
in modo est uirtus, modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, non
magis quam fiducia, aut ueritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? Nihil autē
perfectum non erat, cui accessit, ergo ne uirtuti quidem cui si quid adici potest, defuit.
Honestum quoq; nullam accessionem recipit, honestum est enim propter illa quæ retu-
li. Quid porro decorum, & iustum, & legitimū, non eiusdem esse formæ putas, certis ter-
minis comprehensum. Crescere posse imperfectæ rei signum est, bonum omne in eas-
dem cadit leges, iuncta est priuata & publica utilitas, tam me hercules, quā inseparabi-
le est, laudandū petendumq;. Ergo uirtutes inter se pares sunt, & opera uirtutū, & omnes
homines quibus illa contingere. Satorum uero animalium uirtutes, cū mortales sint, fra-
giles quoq; caducæq;, & in certæ, exiliunt residuntq;, & ideo nō eodem præcio æstiman-
tur, quia una inducitur humanis uirtutibus regula, una enim est ratio recta simplexq;.
Nihil est diuino diuinius, cœlesti cœlestius, mortalia minuuntur, cadunt, deteruntur, cre-
scunt, exhauriuntur, implent. Itaq; illis in tam incerta sorte inequalitas est. Diuinorū una
natura est. Ratio autē nihil aliud est, quam in corpus humanū pars diuini spiritus mer-
sa, si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est.
Nullum porro inter diuina discrimen est, ergo nec inter bona, paria itaq; sunt & gaudii
& fortis atq; obstinata tormentorum perperessio. In utroq; enim eadem est animi magni-
tudo, sed in altero remissa & laxa, in altero pugna & intentata. Quid tu non putas pa-
tientissime sustinet? Et magnus Scipio qui Numantiā claudit & cōprimat, cogitq; inui-
ctas manus

Alt. utraq;
bona.

Alt. lata

Etas manus in exitium ipsas sui uerti, & magnus ille obsessorum animus, qui scit non esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu libertatis expirat. Aequae reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, libertas, constantia, aequanimitas, tolerantia, omnibus enim istis una uirtus subest, quae animum rectum & indeclinabilem praestat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium & dolorem, inflexibilemque patientiam? Nihil, quantum ad ipsas uirtutes, plurimum quantum ad illa, in quibus uirtus utraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas, in altero contra naturam dolor. Itaque media sunt haec, quae plurimum interualli recipiunt. Virtus in utraque par est, uirtutem materia non mutat, nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & lata. Necesse est ergo aequalia sint bona utraque, quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus, duo uero quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quae extra uirtutem posita sunt, aut minuire illam, aut augere possunt, desinit unum bonum esse, quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam, quia nihil honestum est, quod ab inuito, quod a coacto fit: omne honestum uoluntarium est, admisce illi pigritiam, quarelam, tergiuersationem, metum, quod habet in se optimum perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. Nam quod timet, seruit, honestum omne securum est, tranquillum est. Si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discordia uolutatur. Hinc enim species recti uocat, illinc suspicio mali retrahit, itaque qui honeste aliquid facturus est, quicquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat, uelut ibi ens faciat. Omne honestum iniussum, incoactumque est, sincrum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit, hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio sit, an in eculeo iaceat, & tortorem suum lasset, poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum, dulce est, & ad me nil pertinet, quid miraris? Si ego paria bona duo, alterius in gaudio positi, alterius inter tormenta fortissime stantis, cum (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri, & hoc respondeo plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quaeratur electio, alterum petam, alterum uitabo. Illud secundum naturam est, hoc contra. Quoad sic aestimantur, magno inter se dissident in spacio. Cum uero ad uirtutem uentum est, utraque par est, & quae per lata proccedit, & quae per tristitia, nullum habent momentum uexatio & dolor, & quicquid aliud incommodi est, uirtute enim obruitur. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat, sic dolores, molestias, iniurias, uirtus magnitudine sua elidit, atque opprimat, & quocumque affulsit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur, nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in uirtutem inciderint, quam in mari nimbus, hoc scias ita esse ad omne pulchrum, uir bonus sine ulla cunctatione percurrat, stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit, nec quid passurus, sed quid facturus sit aspiciet, & se honestae rei tantum bono uiro credet, utilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam, eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem uir bonus, pauper, aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte uirum bonum, diuitijs abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia, uterque aequae bonus uir erit, etiam si fortuna dispari uterque. Idem (ut dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus. Aequae laudabilis est uirtus in corpore ualido ac libero posita, quam in morbo ac uincto. Ergo tuam quoque uirtutem non magis laudabis, si corpus illa sum tibi & integrum fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum alioqui hoc erit, & seruorum, habitu dominum aestimare. Omnia enim ista in quae dominum casus exercet, seruilis sunt, pecunia, & corpus, & honores, imbecilla, fluida, mortalia, possessiones incertae. Illa rursus libera & inuicta opera uirtutis, quae non ideo magis appetenda sunt, si benignius a fortuna tractantur, nec minus si aliqua rerum iniquitate premitur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est, non puto magis amares uirum bonum locupletem, quam pauperem, nec robustum & lacertosum, quam gracilem & languidi corporis. Ergo ne rem quidem magis appetes hilarem aut pacatam, quam distractam & operosam, & si hoc est, magis diliges ex duobus aequae bonis uiris nitidum & unctum, quam puluerulentum & horrentem. Deinde hucusque peruenies, ut magis diligas integrum omnibus membris & illa sum, quam debilem aut luscum, paulatim fastidium tuum illo

Phalaridis
taurus.

Afr† inter/
uallo.
Afrim
nora

usq; procedet, ut ex duobus æque iustis ac prudentibus comatum & crispulum malis, q̃
 recaluastum, ubi par est in utroq; uirtus, non comparer aliarum rerū inæqualitas. Omnia
 enim alia, non partes, sed accessiões sunt. Num quis tam iniquam censurā inter suos agit
 ut filium sanum q̃ ægrum magis diligit: procerumue & excelsum, q̃ breuem aut modicū?
 Fœtus suos non distinguunt feræ, & se in alimentū pariter omniū sternūt, Aues ex
 æquo partiuntur cibos, Vlyxes ad Ithacā suā saxa sic properant, quemadmodū Agamē
 non ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam (quā magna est) amat, sed quā
 sua, quorsus hæc pertinent: ut scias uirtutem omnia opera sua, uelut fœtus suos isdē ocu
 lis intueri, æque indulgere omnibus. Et quidem impensius laborātibus (quoniā quidem
 etiam parentum amor magis in ea quorū miseretur inclinatur) uirtus quoq; opera sua quæ
 uidet affici & premi non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur,
 ac fouet, quare non est ullum bonum altero maius: quia non est quicq; apto aptius, quia
 plano nihil est planius. Non potest dicere, hoc magis par est alicui q̃ illud, ergo nec ho
 nesto honestius quicq; est. Quod si par omniū uirtutum natura est, tria genera bonorū
 in æquo sunt. Ita dico in æquo est, moderate gaudere, & moderate dolere. Læticia illa nō
 uicit hanc animi firmitatem sub tortore gemitus deuorantē. Illa bona optabilia sunt, hæc
 mirabilia, utraq; † nihilominus paria, quia quicq; incōmodi est, † uelamento maioris bo
 ni tegitur. Quisquis hæc imparia iudicat, ab ipsis uirtutibus auertit oculos, & exteriora cir
 cumspicit, bona uera idem pendent, idem patent, falsa multum habent uani. Itaq; specio
 sa & magna contra uisentibus, cum ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est mi Lucili q̃
 quid uera ratio cōmendat, solidum & æternum est, firmat animū, attollitq; semper futu
 rum in excelso. Illa quæ temere laudantur, & uulgi sententia bona sunt, inflant inanibus
 latos. Rursus ea quæ timentur tanq; mala, inijciunt formidinē mentibus, & illas non ali
 ter q̃ animalia species periculi agitat, utraq; res ergo sine causa animi & diffundit & mor
 det, nec illa gaudio, nec hæc metu digna est, sola ratio imutabilis & iudicij tenax est. Nō
 enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto, ergo & uirtus
 nō aliud q̃ recta ratio, omnes uirtutes ratioēs sunt. Rationes sunt, si rectæ sunt. Si rectæ
 sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt, ergo omnes pares sunt. Nā cū
 similes rationi sint, similes & inter se sunt, pares autem actiones inter se esse dico, quia rei
 ctæ sunt & honestæ. Caterum magna habebunt discrimina, uariāte materia, quæ modo
 latior est, modo angustior, modo illustris, modo ignobilis, modo ad multos ptinens, mo
 do ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimū est, par est, honesta sunt, tanq; ui
 ri boni, omnes pares sunt, qui boni sunt, sed habent differentias ætatis, alius senior, alius
 iunior. Habēt corporis, alius formosus, alius deformis est. Habent fortunæ, ille diues, hic
 pauper est, ille gratosus, potens, urbibus notus & populis. Ignotus hic plarisq; & obscu
 rus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat, quid
 utile sit, quid inutile ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perdu
 ctus est, nec futuri prouidus est, nec præteriti memor, quid sit consequens nescit. Ex hoc
 autem rerum ordo seriesq; contextitur, & unitas uitæ in perfectum itura. Ratio ergo ar
 bitra est bonorum ac malorum, aliena & externa pro uilibus habet, & ea quæ neq; bona
 sunt neq; mala, accessiones minimas ac leuissimas iudicat, omne illi bonum in animo est.
 Caterum bona quædam prima existimat, ad quæ ex proposito uenit tanq; uictoriā, bo
 nos liberos, patriæ salutē, quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus aduersis, tan
 q̃ æquo animo pati morbum magnum, exilium. Quædam media, quæ nihilo magis se
 cundum naturam sunt, q̃ contra naturam, tanq; prudēter ambulare, composite sedere.
 Non enim minus secundum naturam est sedere, q̃ aut stare aut ambulare, duo illa supe
 riora bona diuersa sunt. Prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum piete
 te, patriæ incolumitate. Secunda contra naturam sunt, fortiter optare tormenta, & sitim
 perpeti, morbo urente præcordia. Quid ergo, aliquid contra naturam bonum est? Mini
 me. Sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud existit, uulnerari enim
 & subiecto igne tabescere, & aduersa ualitudine affligi, contra naturam est, sed inter ista
 seruare animū infatigabilem, secundum naturam est, & ut quod uolo exprimam breuiter,
 materia boni aliquando contra naturam, & bonum nunq; quoniā bonum sine ratione
 nullū

Adframen
 Adfratē

nullum est; sequitur autem ratio naturā. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio, quid est
 summū hominis bonum? ex naturæ uolūtate se gerere. Non est, inquit, dubium quin fe-
 licior pax sit nunc quā lacessita, quā multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin fe-
 licior sit inconcussa ualitudo, quā ex grauibz morbis & extrema minitantibus in tutū ui-
 quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bonū sit gau-
 dium, quā obnoxius animus ad percipiendos cruciatus uulnerum aut ignium. Minime, il-
 la enim quæ fortuita sunt, plurimū discriminis recipiunt, æstimantur enim utilitate sumē-
 tium, bonorum unum propositū est, consentire naturæ. Hoc contingere in omnibus par
 est, cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici, ille magis assentitur quā il-
 le, ab omnibus in eandem sententiam itur. Idem de uirtutibus dico, omnes naturæ assen-
 tiuntur. Idem de bonis dico, omnia naturæ assentiuntur, alter adolescens decessit, alter
 senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quā prospicere uitam. Omnes hi
 æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius uitam passa est procedere, aliorū in
 medio flore præcidit, aliorum interrumpit principia, alius inter cœnandum solutus est, al-
 terius continuata mors somno est, aliquem concubitus extinxit, his oppone ferro transi-
 fossos, aut exanimatos serpentum morfu, aut fractos ruina, aut per longam neruorū con-
 tractionē extortos minutatim. Aliquorum melior dici, aliquorum potest peior exitus,
 Mors quidem omnium par est, per quæ ueniūt, diuersa sunt. Id in quod desinunt, unū est,
 mors nulla maior aut minor est, habet enim eundem in omnibus modum, finisse uitam.
 Idem tibi de bonis dico hoc bonum inter meras uoluptates est, hoc inter tristitia & acer-
 ba, illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc uiolentiam domuit, utrumque æque bonum est, quā-
 uis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est, bona sunt, laudanda sunt, uir-
 tutem rationemque comitantur, uirtus æquat inter se, quicquid agnoscit. Nec est quod hoc
 inter nostra placita mireris, apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summū illud bea-
 tumque componitur, ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non
 crescunt, si plena sunt. Quo enim crescet, quod plenum est? dolore corpus caret, quid ad
 hanc accedere indolentiam potest. Animus cōstat sibi, & placidus est, quid accedere ad
 hanc tranquillitatem potest. Quemadmodū serenitas cœli non recipit maiorem adhuc cla-
 ritatem, in syncerissimū nitorem repurgata, sic hominis corpus animūque curatis, & bonū
 suum ex utroque necētis, perfectus est status, & summā uoti sui inuenit, si nec æstus ani-
 mo est, nec dolor corpori. Si quæ extra blandimenta cōtingunt, non augent summū bo-
 num, sed (ut ita dicam) condiunt & oblectant, absolutum enim illud humanæ naturæ bo-
 num, corporis & animi pace cōtentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiam nunc simil-
 limam huic nostræ diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit cōtinge-
 re sibi, ut corporis quietem ab omni incōmodo liberam, & animi remissionem, bonorū
 suorum cōtemplatione gaudētis. Alia sunt, quæ quicquid nolit accidere, nihilominus & lau-
 dat & cōprobat, tanquā illam quam paulo ante dicebam, malæ ualitudinis, & dolorū gra-
 uissimorum perpeffionem, in qua Epicurus fuit illo somno ac fortissimo die suo, ait enim
 se uelica & exulcerati uentris tormenta tolerare, ulteriorem doloris accessionem nō re-
 cipientia esse nihilominus sibi illum beatum diem, beatum autē agere nisi qui est in sum-
 mo bono non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri,
 sed quia ita retulit, & amplexanda & laudanda & exequenda summis sunt. Non potest
 dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ uitæ clausulam imposuit. Cui Epicu-
 rus extrema uoce gratias egit. Permite mihi mi Lucili, uirorum optime, aliquid audaci-
 us dicere, si ulla bona maiora esse alijs possunt, hæc ergo quæ tristitia uidentur, mollibus il-
 lis & delicatis prætulissim. Maius enim perstrinxisse difficilia, quā læta moderari. Eadē
 ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene, & ut calamitatem fortiter, ferat. Aequè fortis
 esse potest, qui pro uallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus, & qui suc-
 cilis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Macie uirtute esto, sanguinolenti-
 tis & ex acie redeuntibus, dicitur. Itaque hæc magis laudauerim bona exercitata & fortia,
 & cum fortuna rixata. Ego non dubito quin magis laudem truncam illam & retorridam
 manum Mutij, quā cuiuslibet fortissimi saluam. Stetit hostium flammarumque contēptor,
 & manum suā in hostili foculo distillatē perspectauit, donec Porfenna huius poenæ fa-

At fortis
 natissimo

uebat, gloriæ inuidit, & ignem inuito cripi iussit, hoc bonū quid nī inter prima nō numerem: tantoq; maius putem, q̃ illa secuta & in tentata fortuna, quāto rarius est hostē amissa manu uicisse, q̃ armata: Quid ergo, inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid nī hoc em̃, nisi qui potest optare, & nō potest facere, an potius optem ut male laxādos articulos exoletis meis porrigam, ut muliercula, aut aliquis in mulierculā ex uiro uersus, digitulos meos ducat: Quid nī ergo feliciorē putem Mutium, qui sic tractauit ignem, q̃ si illam manu tractatori præstitisset: in integrum restituit, quicquid errauerat. Confecit bellum inermis, ac mancus & illa manu trunca reges duos uicit. Vale.

EPISTOLA. LXVIII. Quomodo omne bonum est optabile.

At adhuc
rigorē eius
infringo

VT a cōmunibus initium faciam, Ver aperire se cōp̃it, sed iam inclinātū in æstatē quo tempore calere debebat, intepuit, nec adhuc illi fides est, sæpe enim in hyemem reuoluitur, uis scire q̃ dubium adhuc sit: nondum me cōmitto frigidum ueri, adhuc uigor est eius in frigore, hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est mi Lucili, iam ætas mea contenta est suo frigore, uix media regelatur æstate. Itaq; maior pars in uestimētis degitur, ago gratias senectuti, q̃ me lectulo affixit. Quid nī gratias illi hoc nomine agam? Quicquid debebam nolle, nō possum, cum libellis mihi plurimus sermo est. Siquādo interueniūt epistolæ tuæ, tecū esse mihi uideor, & sic afficior animo, tanq̃ tibi non rescribam, sed respondeam. Itaq; & de hoc quod quaris quāsi colloquor tecum, quāle sit, una scrutabimur. Quarīs an omne bonum optabile sit, si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo uri, & patienter ægrotare, sequit̃ ut ista optabilia sint. Nihil autem uideo ex istis uoto dignum. Neminē certe adhuc scio eo nomine uotum soluisse, q̃ flagellis cæsus esset, aut podagra distortus, aut eculeo longior factus. Distingue mi Lucili ista, & intelliges esse in his aliqd optandū, tormenta abesse a me uelim, sed si sustinēda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, aniose geram optabo. Quidni ego malim non incidere bellum, sed si inciderit, ut uulnera, ut famē, & omnia quæ bellorum necessitas affert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, ut ægrotare cupiam, sed si ægrotādum fuerit, ut nihil intemperāter, nihil effœminate faciā, optabo. Ita non incōmoda optabilia sunt, sed uirtus qua perferuntur incōmoda. Quidam ex nostris existimant omniū nostrorū fortem tollerantiā non esse optabilem, sed nec abominandā quidē, quia uoto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positū. Ego dissentio. Quare? primū quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit, deinde si uirtus optabilis est. Nullum autem sine uirtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam si tormentorum fortis patiētia optabilis est, etiam nūc interrogo, nōne fortitudo optabilis est: atqui pericula cōtemnit & puocat, pulcherrima pars eius maximeq; mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuā ire uulneribus. Interdum tela ne uitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est, & tormenta patienter ferre optabile est, nec tamē ideo solūmodo ferre tormēta optabile est. Hoc em̃, fortitudinis pars est. Sed separa ista (ut dixi) nihil erit qd̃ tibi faciat errorem. Nō em̃ pati tormēta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est uirtus, quis tamē unq̃ hoc sibi optabit? Quædam uota aperta & professa sunt, cum particulatim sūt, quædam latent, cum uno uoto multa comprehensa sunt, tanq̃ opto mihi uitam honestā. Vita autem honesta actionibus uarijs constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manū sua uulnus, Rutulij exilium, Calix uenenatus, qui Socratem transtulit e carcere in carcerem. Ita cum optauī mihi uitam honestam, & hæc optauī, sine quibus interdum honesta nō pōt esse. O terq; quaterq; beati, Quis ante ora patrū Troiæ sub mœnibus altis. Cōtingit oppetere. Quid interest, optes hoc alicui an optabile fuisse fatearis. Decius se p. R. P. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hūc paternæ uirtutis amulus, conceptis solēnibus ac iam familiaribus uerbis, in aciem cōfertissimā incurrit, de hoc sollicitus tantum ut litaret, optabilem rem putās bonā mortem, dubitas ergo an optimū sit memorabilem mori, & in aliquo opere uirtutis: cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus uirtutibus utitur, fortasse cum una in promptu sit, & maxime appareat patientia. Caterum illic est fortitudo, cuius patientia & perpeffio & tolerantia rami sunt. Illic est prudentia sine qua nullum initur consiliū, quæ luadet quod effugere nā

Decij

gere non possis, & fortissime ferre. Illic est cōstantia, quæ deijci loco nō potest, & propo-
 situm nulla uī extorquēte dimittit. Illic est indiuiduus ille comitatus uirtutū, Quicquid
 honeste sit una uirtus facit, sed ex consiliū sentētia. Quod autem ab omnibus uirtutibus
 cōprobatur, etiam si ab una fieri uidetur, optabile est. Quid tu existimas ea tantum opta-
 bilia esse, quæ per uoluptatem & ocium ueniunt: quæ excipiuntur foribus ornatis? Sūt
 quædam tristis uoluptates, sunt quædam uota, quæ nō gratulantium coetu, sed adoranti-
 um uenerantiumq; celebrantur. Ita tu non putas Regulū optasse, ut ad Pœnos perue-
 niret: Indue magni uiri animū, & ab opinioibus uulgi secede, paulisper cape quantā de
 bes uirtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non fertis, sed sudore
 & sanguine colenda est, aspice Marcum Catonē, sacro illi pectori purissimas manus ad-
 mouentem, & uulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, uellem
 quæ uelles, & moleste fero, an feliciter quod agis? hoc loco mihi Demetrius noster oc-
 currit, qui uitam securam, & sine ullis fortunæ incursionibus mare mortuum uocat, nihil
 habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denunciatione & incurfu firmitatē
 animi tui tentes, sed in ocio inconcussio iacere nō est trāquillitas, malicia est. Attalus Sto-
 icus dicere solebat, Malo me fortuna in castris suis quam in delitijs habeat, torqueor, sed
 fortiter, bene est, occidit, sed fortiter, bene est. Audi Epicurum, dicet & dulce est. Ego tā
 honesta rei ac seueræ nuncq; molle nomen imponam. Vror, sed inuictus, quid ni optabi-
 le sit, non quod urit me ignis, sed quod nō uincit: Nihil est uirtute præstantius, nihil pul-
 chrius, & bonum est, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio. Vale.

Mortuum
 mare uita
 secuta est.

EPISTOLA. LXIX. Quomodo sit colendum ocium, & quid in eo tractandum.

Consilio tuo accedo, absconde te in ocio, sed & ipsum ocium absconde, hoc te fa-
 cturum Stoicorum etiam si nō præcepto, ad exemplum licet scias, sed ex præ-
 cepto quoq; facias, & tibi cum uoles, approbabis. Nec ad omnem rempubli-
 cam mittimus, nec semper, nec sine ullo fine. Præterea cum sapienti repu-
 blicam ipso dignam dedimus, id est mundum, non est extra rempublicam etiam si re-
 cesserit, immo fortasse relicto uno angulo, in maiora atq; ampliora transit, & cœlo im-
 positus, intelligit, cum sellam aut tribunal ascenderit, q̃ humili loco sederit, depono hoc
 apud te nunquam plus agere sapientem, q̃ cum in conspectu eius diuina atq; huma-
 na uenerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi cōperam, ut ocium tuum igno-
 tum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam, atq; etiam aliud proposito tuo nomē
 impone, ualitudinem, & imbecillitatem uocato desidiā, Gloriari ocio, iners ambitio est,
 Animalia quædā, ne inueniri possint, uestigia sua circa cubile ipsum confundunt, idem
 tibi faciendum est, alioquin nō deerunt qui persequantur, multi aperta transeunt, cōdita
 & obstrusa rimantur, furem signata sollicitant. Vile uidetur quicquid patet, aperta effra-
 ctarius præterit, hos mores habet populus, hos imperitissimus quisq; in secreto irrumpe-
 re cupit. Optimū itaq; est, nō iactare ocium suum, lactandi autem genus est, nimis late-
 re, & a conspectu hominū secedere. Ille Tarentum se abdedit, ille Neapoli inclusus est, il-
 le multis annis nō transit domus suæ limē. Cōuocat turbam, quisquis ocio suo aliquā fa-
 bulam imposuit. Cum secesseris, nō est agendum hoc, ut de te homines loquātur, sed ut
 ipse tecū loquaris. Quid aut tecū loquaris? quod homines de alijs libentissime faciunt,
 de te apud te male existima, assuesce & dicere uerum, & audire. Id autē maxime tracta,
 quod in te esse infirmissimū senties. Nota habet quisq; sui corporis uitia. Itaq; alius uomi-
 tu leuat stomachum, alius frequenti cibo fult, alius interposito ieiunio corpus exhaurit
 & purgat, hī quorū pedes dolor repetit, aut uīno aut balneo abstinet, in cæteris morbos
 negligentes, huic, a quo sape infestant, occurrūt. Sic in aio nostro sunt quasi causaria par-
 tes, quibus adhibenda curatio est. Quid in ocio facio? ulcus meū curo. Si ostendere tibi
 pedē turgidū, liuidā manū, aut cōtracti cruris aridos neruos, pmitteres mihi uno loco, ia-
 cere, & fouere morbū meū. Maius malū est hoc, quod nō possum tibi ostendere. In pecto-
 re tuo collectio & uomica est, nolo laudes, nolo dicas, O magnū uirum cōtempnit oīa, &
 & damnatis humanæ uitæ furoribus fugit, nihil dāmaui nisi me, nō est q̃ pficiendi cau-
 sa uenire ad me uelis. Erras qui hinc aliquid auxiliū speras. Nō medicus, sed ager hic ha-
 bitat. Malo

bitat. Malo illa cū disceſſeris dicas, Ego iſtū beatum hominē putabam & eruditū, exere-
ram aures, deſtitutus ſum, nihil uidi, nihil audiui quod cōcupiſcerem, ad quod reuerte-
rer. Si hoc ſentis, ſi hoc loqueris, aliquid proſectum eſt. Malo ignoſcas ocio meo q̄ in-
uideas. Ocium, inquit Seneca, mihi cōmēdas, ad Epicureas uoces dilaberis, ociū tibi cō-
mendo, in quo maſora agas & pulchriora, q̄ quæ reliquiſti. Pulſare ſuperbas potentiorū
fores, digere in litteram ſenes orbos plurimū in foro poſſe, inuidioſa potētia ac breuiſ
eſt, & (ſi uerum aſtumes) ſordida. Ille me gratia forenſi longe antecedit. Ille ſtipendijs mi-
litaribus & quæſita per hoc dignitate. Ille clientum turba, tātū eſt ab hominibus uinci, dū
a me fortuna uincatur, cuius turbæ par eſſe non poſſum, plus habeo gratiæ. Utinā quidē
hoc propoſitum ſequi olim fuiſſet animus tibi, utinam de uita beata nō in cōſpectu mor-
tis ageremus, ſed nunc quoq; non moremur. Multa enim quæ ſuperuacua eſſe & inimi-
ca credituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus, quod facere ſolent qui ſerius ex-
eunt, & uolunt tēpus celeritate reparare. Calcar addamus, hæc ætas optime facit ad hæc
ſtudia. Iam diſputauit, iam uitia primo feruore adoleſcentiæ indomita laſſauit. Non mul-
tum ſuper eſt ut extinguat, & quando, inquit, tibi proderit iſtud, quod in exitu dicis, aut
in quam rem? in hanc ut exeam melior. Non eſt tamen quod exiſtumes ullā ætatem apti-
orem eſſe ad bonam mentem, q̄ quæ ſe multis experimentis, longa ac frequenti rerū pa-
tientia domuit, quæ ad ſalutaria, mitigatiſ affectibus, uenit, hoc eſt breuiſ huius boni tē-
pus, quiſquis ſenex ad ſapiētiā peruenit, annis t̄peruenit. Vale.

At t̄ præue-
nitur.

EPISTOLA LXX. De uaria locorum mutatione uitanda
& redimenda breuitate temporis.

MUtare te loca, & in aliū de alio trāſilire te nolo. Primū, quia tam frequēs mi-
gratio inſtabilis animi eſt, coaleſcere ocio non poteſt, niſi deſinat circūſpicere
& errare, ut animū poſſis continere, prius corporis tui fugam ſiſte, deinde plu-
rimū remedia continuata proficiunt. Interrumpenda nō eſt quies, & uitæ pri-
oris obliuio. Sine dediscere oculos tuos, ſine aures aſſueſcere ſanioribus uerbis, quoties
proceſſeris, in ipſo tranſitu aliqua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occurrent, quæ ad-
modum & qui amorem exuere conatur, euitāda eſt omnis admonitio dilecti corporis.
Nihil em̄ facilius q̄ amor recrudescit. Ita qui deponere uult deſyderia rerū omniū, qua-
rum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, auertat, cito rebellat affe-
ctus, quocūq; ſe uerterit preciū aliquod præſens occupationis ſuæ inueniet. Nullum ſine
auctoritamento malum eſt. Auaricia pecuniā promittit, luxuria multas ac uarias uolu-
ptates, ambitio purpuram & plauſum, & ex hoc potentiam, & quicquid potētia poteſt.
Mercede te uitia ſollicitant, hic tibi gratis uiuendū eſt uix effici toto ſæculo poteſt, ut ui-
tia tam longa licentia tumida ſubigantur, & iugum accipiant. Nec dum ſi tam breue tē-
pus per interuallum diſcindimus. Vnamquālibet rē uix ad perfectū adducit aſſidua ui-
gilia & intentio. Si me quidem uelis audire, hoc meditare, exerce te, ut mortē & excipi-
as, & ſi iſta res ſuadebit accerſas. Inter eſt nihil, an illa ad nos ueniat, an ad illam nos. Illud
impitiſſimū cuiuſq; uerbū falſum eſſe ipſe tibi pſuade, Bella res eſt mori ſua morte. Illud
præterea tecum licet cogiteſ. Nemo niſi ſuo die moritur, nihil perdis ex tuo tempore.
Nam quod relinquis, alienum eſt. Vale.

Libri noni epistoſarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER DECIMVS.

EPISTOLA LXXI. Quomodo immaturæ mortis ſtulta quærela
ſit, & quando ſera mors præoccupanda ſit, & quando differenda.

POST longum interuallum Pompeios tuos uidi, in cōſpectu adoleſcentiæ
meæ reductus ſum, quicqd illic iuuenis feceram, uidebar mihi facere ad-
huc poſſe, & paulo ante feciſſe, præ nauigauimus Lucili uitā. Et quemad-
modū, Vergili⁹ noſter ait, in mari Terræq; urbēſq; recedūt, ſic, curſu rapi-
diſſimi tēporis primū pueritiā abſcōdimus, deinde adoleſcentiā, deinde
quicqd eſt illud inter iuuenē & ſenē mediū, in utriuſq; conſinio poſitū. Deinde ipſius ſe-
nectutis optimos annos. Nouiſſime incipit oſtendī publicus finis generis humani, ſcopu-
lum

pulum illū putamus.† Clemētissimus portus est aliquando petendus, nunq̃ recusandus. In quē si quis intra primos annos delatus est, nō magis quari debet, q̃ qui cito nauigauit alium enim (ut scis) uenti segnes ludūt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tedio lassant, aliū ptinax flatus celerrime pfert. Idē euenire nobis puta, alios uita uelocissime adduxit, quo ueniēdū erat etiā cunctātibus, alios macerauit & coxit, quæ (ut scis) non semp retinenda est. Non em̃ uiuere bonū est, sed bene uiuere. Itaq; sapiens uiuit q̃ntū debet, nō quātū potest. Videbit ubi uicturus sit, cū q̃bus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper qualis uita, non quanta sit. Sed si simulata occurrunt molesta & tranquillitate turban tia emittit se, nec hoc tantū in necessitate ultima facit, sed cum primū illi cōperit suspecta esse fortuna, diligenter circūspicit, nunquid illo desinendū sit, nihil existimat sua referre faciat finē, an accipiat, tardius fiat an citius. Nō tanq̃ de magno detrimēto timet. Nemo multū ex stillicidio potest pdere, citius mori uel tardius, ad rē non ptinet, bene mori aut male ad rem ptinet, bene aut mori est effugere male uiuendi periculū. Itaq; effoeminatissimā uocem illius Rhodij existimo, qui cū in caueam coniectus esset a tyranno, & tanq̃ ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidā ut abstineret cibo, omnia, inquit, hominidum uiuit sperāda sunt, ut sit hoc uerum. Nō omni precio uita emenda est. Quādā licet magna, licet certa sint, tamē ad illa turpi infirmitatis cōfessione nō ueniā. Ego cogitem in eo qui uiuit omnia posse fortunā, potius q̃ cogitē in eo qui scit mori nihil posse fortunā, aliquando tamē etiā si certa mors instabit, & destinātū sibi suppliciū sciet, non cōmodabit poenæ suæ manū. Stulticia est timore mortis mori. Venit qui occidat. Expecta qd occupas: quare suscipis alienæ crudelitatis pcuratiōē? Vtrū inuides carnifici tuo an parcis? Socrates potuit abstinentia finire uitam, & inedia potius q̃ uenena mori. Triginta tamē dies in carcere & in expectatione mortis exegit. Non hoc animo tanq̃ omnia fieri possent, tanq̃ multas spes tam longū tempus reciperet, sed ut praberet se legibus, ut fruentum amicis extremū Socratē daret. Quid erat stultius q̃ mortem cōtemnere, uenē nū timere? Scribonia grauis fœmina, amica Drusij Libonis fuit, adolescentis tā solidi, q̃ nobilis, maiora sperantis, q̃ illo sæculo quisq̃ sperare poterat, at ipse cum ager a senatu in lectica relatus esset, nō sane frequentibus obsequijs (omnes enim necessarij deseruerāt impie) iam nō rerū, sed funeris habere cœpit consiliū, utrum cōscisceret mortē, an expectaret. Cui Scribonia, Quid te, inquit, delectat alienū negociū agere? Non psuasit illi, manus sibi attulit, nec sine causa. Nā post diem tertium aut quartū inimici moriturus arbitrio, si uiuit, alienum negociū agit. Non possis itaq; de re in uniuersum pnūciare, cū mortem uis externa denunciat, occupanda sit an expectanda. Multa enim sunt, quæ in utrāq; partē trahere possunt. Si altera mors cū tormento, altera simplex & facilis est, quid nī huic inijcienda sit manus? quēadmodū nauim eligā nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortē utiq; qua sum exiturus e uita meliōrē. Præterea quēadmodū non utiq; melior est longior uita, sic peior utiq; mors longior. In nulla re magis, q̃ in morte morē animo gere re debemus, exeat qua impetū cœpit, siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem uenas occupantē, pergat & uincula seruitutis abrumpat. Vitam & alijs approbare quisq; debet mortē sibi, optima est quæ placet. Stulte hæc cogitant, aliquis dicit me parū fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliq; fuisse aliquod genus mortis animosius, uis tu cogitare id in manibus esse consiliū, ad quod fama nō pertinet: hoc unum intueri, ut te fortunæ q̃ cellerrime eripias, alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Inuenies etiam professos sapientiam, qui uim afferendam uitæ suæ negent, & nephas iudicēt ipsum interemptorem sui fieri, expecta nouum esse exitum, quem natura decreuit, hoc qui dicit, non uidet se libertatis uiam claudere. Nihil melius æterna lex fecit, q̃ q̃ unum introitum nobis ad uitam dedit, exitus multos, ego expectem uel morbi crudelitatem, uel hominis, cum possim per mediā exire tormenta, & aduersa discutere: hoc est unum cur de uita non possumus quari, neminem tenet, bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi uitio suo miser est, placet, uiue, si non placet, licet eo reuerti unde uenisti, ut dolo rem capitis releuares, sanguinem sape emisisti, ad extenuandum corpus uena percutitur. Non opus est uasto uulnere, diuidere præcordia, scapello aperiūtur, ad illam magnā libertatē uia, & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesq;

Nemo nostrum cogitat, quandoq; sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic ueteres inquilinos indulgentia loci, & consuetudo etiam inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse: tanq; migraturus habita, propone tibi quandoq; hoc contubernio carentem, fortior eris ad necessitatem exeundi, sed quemadmodum suus finis ueniet in mentem omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est, alia enim exercent fortasse in superuacuum, aduersus paupertatem prae paratus est animus, permanere diuitiae, ad contemptum nos doloris armauimus, nunq; a nobis exiget huius uirtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis, ut fortiter amissorum desideria pateremur, praecipimus nobis, omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit, huius unius rei usum, qui excitet dies, ueniet. Non est, quod existimes magnis tantum uiris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanae claustra prumperent. Non est, quod iudices hoc fieri nisi a Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit, cum uilissimae sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint. Cumq; comodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere, obuia quaeq; rapuerunt. Et quae natura non erat noxia, uel sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum unus e Germanis cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus, nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. Ibi lignum id quod ad emundanda obscena adhaerente spongia positum est, totum in gulam farsit, & in praclusis faucibus spiritum elisit, hoc fuit mortis contumeliam facere, ita prorsus parum munde & parum decenter. Quid est stultius, q; fastidiose mori. O uirum fortem, O dignum, cui si fati daret electio, q; fortiter ille gladio usus esset, q; animose in profundam se altitudinem maris, aut abscae rupis immisisset: undiq; destitutus inuenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum, ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, q; uelle existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuiq; uisum erit, dum hoc constet, praerendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimae. Quoniam coepi sordidis exemplis uti, perseverabo, plus enim a se quisq; exiget, si uiderit hanc rem etiam a contemptissimis posse contemni, Catones, Scipionesq; & alios (quos audire cum admiratione consueuimus) supra imitationem positos putamus. Iam ego istam uirtutem habere tam multa exempla in ludo bestiariorum, q; in ducibus belli ciuili ostendam. Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanq; somno premere nutaret, caput usq; eo demisit, donec radijs infereret, & tam diu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactui rotae frangeret, eodem uehiculo quo ad poenam ferebat, poenam effugit. Nihil obstat erumpere, & exire cupienti, in aperto nos natura custodit, cui permittit necessitas sua, circumspectat exitum mollem. Cui ad manu plura sunt, per quae sese asserat, is dilectum agat, & qua potissimum liberetur, consideret. Cui difficultas occasio est, is proximam quamq; pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus, uides quemadmodum extrema quoq; mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant. Ille uir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiae spectaculo unus e barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immerisit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? quare ego mortem armatus expecto? tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, q; occidere? Quid ergo? quod animi perditum, noxiosq; habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet fati uarios esse accessus, finem eundem. Nihil autem interesse, unde incipiat quod uenit. Eadem illa ratio monet, ut si licet, moriaris sine dolore. Sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quicquid ob uenerit ad uitam auferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto uiuere, & contra pulcherrimum mori rapto. Vale.

EPISTOLA, LXXII. De consilio ex summa uita captando.

Et quomodo mors honesta res sit. Et de animi fortitudine.

SVbinde me de rebus singulis consulis, oblitus uasto nos mari diuidi, cum magna pars consilij sit in tempore, necesse est euenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur

aptatur, res nostra feruntur, immo uoluntur, ergo cōsiliū sub die nasci debet, & hoc quoq; tardum est nimis, sub manu (quod aiunt) nascatur, quemadmodum autem inueniatur ostendam, quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum uoles scire, ad summū bonum & propositum totius uitae respice. Illi enim cōsentire debet quicquid agimus, nō disponet singula, nisi cui iam uitae suae summa proposita est. Nemo, quāuis paratos habeat colores, similitudinē reddet, nisi iam constet quid uelit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus uitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petas, ille q sagittam uult mittere, & tunc dirigere & moderari manu telum. Errant cōsilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portū petat, nullus suus uentus est. Necesse est multum in uita nostra casus possit, quia uiuimus casu. Quibusdam autem euenit, ut quaedam scire se nesciant, quemadmodum quārimus saepe eos, cū quibus stamus, ita plerumq; finem summi boni ignoramus appositum, nec multis uerbis, nec circuitu lōgo, qd sit summū bonum colligis, digito (ut ita dicam) demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cum possis dicere summū est, quod honestum est: & quod magis admireris, unum bonum est, quod honestū est. Cetera falsa & adulterina bona sunt, haec si persuaferis tibi, & uirtutē adamaueris (amare enim parum est) quicquid illa contigerit, id tibi qualecunq; alijs uidebitur faustum felixq; erit, & torqueri, si modo iacueris, ipso torquente securior, & agrotare si non maledixeris fortunae, si non cesseris morbo. Omnia deniq; quae ceteris uidentur mala, & māsuefcient, & in bonum abibunt, si super illa eminueris, hoc liqueat nihil esse bonum, nisi honestum, & omnia incōmoda suo iure bona uocabuntur, quae modo uirtus honestauerit. Multis uidemus maiora promittere, q̄ recipit humana conditio, non immerito, ad corpus enim respiciunt, reuertantur ad animū, iam hominem deo metientur. Ergo te Lucili uirorum optime, & relinque istum ludum literariū philosophorum, qui rem magnificentissimā ad syllabas uocant, qui animū minuta docendo dimittunt & conterunt, fies si milis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt, ut philosophia potius difficilis q̄ magna uideatur. Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad mores, & hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaq; distinguere, sequere (inquit) illos si quid apud te habeo autoritatis, ut sis beatus, & te alicui stultum uideri sine, quisquis uolet tibi cōtumeilia facere, faciat & iniuriā, tu tamē nihil patieris, si modo tecū erit uirtus. Si uis, inquit, beatus esse, si fide bona uir bonus, sine contemnat te aliquis, hoc nemo praestabit, nisi q omnia bona exequauerit, quia nec bonum sine honesto est, & honestum in om̄ibus par est. Quid ergo? nihil interest inter praturam Catonis & repulsam? Nihil interest utrū Pharfalica acie Cato uincatur, an uincat: hoc eius bonum, quo uictis partibus non potest uinci, par erat illi bono, quo uictor rediret in patriam, & componeret pacē. Quid ni par sit: eadem enim uirtute & mala fortuna uincitur, & ordinatur bona, uirtus autem nō potest maior aut minor fieri, unius staturae est. Sed Cn. Pompeius amittet exercitum, sed illud pulcherrimū reipublicae praetextū optimates, & prima acies Pompeianarū partium senatus ferens arma uno praelio profligabunt, & tam magni ruina imperij, in totum dissiliet orbē, aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet, ne hoc quidē miserae reipublicae cōtinget, semel ruere, omnia licet fiant. Iubam in rege suo, nō locorū noticia adiuuet, nō populariū pro rege suo uirtus obstinatissima, Vticensium quoq; fides malis fracta deficiat. Et Scipionē in Africa nominis sui fortuna destituat, olim prouisum est, nequid Cato detrimētī capiat, uictus est tamē. Et hoc numera inter repullas Catonis, tā magno animo feret aliqd sibi ad uictoriā, q̄ ad praturam obstitisse. Quo die repulsus est lulit, qua nocte periturus fuit, legit. Eodē loco habuit, pratura & uita excedere, oia quae acciderēt ferēda esse psuaserat sibi. Quid ni ille mutationē reipublicae forti & aequo pateret animo? Quid enim mutationis periculo exceptū? nō terra, nō coelū, nō totus hic rerū omniū cōtextus, q̄uis deo agente ducatur. Non semper tenebit hunc ordinē, sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiciet. Certis em̄ cuncta tēporibus nasci debet, crescere, extingui. Quaecūq; uidēs supra nos currere, & hac quibus immixti atq; impositi sumus, ueluti solidissimis, carpent ac desinent. Nulli nō senectus sua est, in aequalibus ista spacijs eodē natura demittit, quicqd est, nō erit, nec pibit, sed resoluetur. Nobis solui perire

Digito de
monstrare

perire est. Proxima em̄ intuemur, ad ulteriora nō prospicit mēs hebes, & quæ se corpori addixerit, alioqui fortius finem sui suorūq; pateretur, si speraret om̄ia illa sic in uitā mori temq; per uices ire, & composita dissolui, dissoluta componi. In hoc opere æternā artem cuncta temperantis dei uerti. Itaq; Cato cum æuum animo percurreret, dicit, Om̄e humanum genus, quodq; est, quodq; erit, morte damnatum est, omnes quæ ulq; rerum potiūnt̄ urbes, quæq; alienorū imperiorū magna sunt & decora, ubi fuerint aliquando quæretur, & uario exiliij genere tollentur, alias destruunt bella, alias desidia, paxq; ad inertia uersa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentinī maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam considētis soli lapsus adducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? Magnus animus deo pareat, & quicquid lex uniuersi iubet, sine cunctatiōe patiat, aut in meliorem emittitur uitam, lucidius tranquilliusq; inter diuina mansurus, aut certe sine ullo futurus incōmodo, si naturæ reminiscetur & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta uita, q̄ mors honesta, quoniā non intenditur uirtus. Idē esse dicebat Socrates ueritatem & uirtutē, quomodo illa nō crescit, sic ne uirtus quidē habet numeros suos, plena est. Nō est itaq; q̄ mireris paria esse bona, & quæ ex proposito

* sumenda sunt, & quæ subita res tulit. Nam si hanc inæqualitatē receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis, & infelicem Socratem dicēs in carcere, infelicem Catonem uulnera sua animosius q̄ fecerat, retractantem. Calamitosissimū omnīū Regulū fidei pœnas etiam hostibus seruata pendētem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici ueteres beatū quidē esse etiā inter hos cruciatus fatentur, sed nō ad perfectum, nec ad plenum, quod nullo modo potest recipi, nisi beatus est, in summo bono nō est. Quod summū bonum est, supra se gradū non habet, si modo illi uirtus inest, si illam aduersa nō minuūt, si manet etiam cōminuto corpore incolumis, manet aut. Virtutē enim intelligo animosam & excellam, quā incitat, quicquid infestat, hunc animū quē sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita cōtemnant, profecto sapientia infundet & tradet, persuadebit unū bonum esse quod honestū, hoc nec remitti nec intendi potest, non magis q̄ regulam, qua rectū probari solet, q̄ si flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de uirtute dicemus, & hæc recta est. Flexuram nō recipit, rigidari quidem, amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla, si rectior ipsa nō potest fieri, nec quæ illa quidem fiunt, alia alijs rectiora sunt. Huic enim necesse est respondeant, ita paria sunt. Quid ergo inquis, iacere in conuiuiō & torqueri, paria sunt: hoc mirum uidetur tibi. Illud licet magis admīreris, iacere in conuiuiō malū est, torqueri in eculeo bonum est. Si illud turpiter, hoc honeste sit, bona ista aut mala non efficiunt materia, sed uirtus. Hæc ubicunq; apparuit, omnia eiusdē mensuræ ac precij sunt. In oculos nunc mihi manus intētat ille, qui omnīū animū æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honeste iudicantis, quod dicam paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum uehitur inuictus animo. Non putant enim fieri, quicqd facere nō possunt, ex infirmitate sua de uirtute ferunt sententiā. Quid miraris, si uri, uulnerari, occidi, alligari iuuat: aliquando etiam libet. Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor est.† Delicatis miseria est, cōtinētia industriis, desidio

* *Aut delicatus miseret industrij*

so studere torqueri est. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atq; intolleranda credimus, obliti q̄ multis tormentū sit uino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerues, magno animo de rebus magnis iudicandū est, alioqui uidebitur illarum uitium esse, quod nostrum est. Sic quadā rectissima (cum in aquam demissa sunt) speciem curui præfractiq; uisentibus reddunt. Non tātum quid uideas, sed quemadmodū refert, animus noster ad uera pspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio uegetum, dicet fortunatiorem sibi uideri, qui omnia rerum aduersarum onera rigida ceruice sustollit, qui supra fortunam extat. Non mirum est in tranquillitate nō concuti. Illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes depriuntur, ibi stare, ubi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in alijs quæ aduersa appellamus

appellamus malit: ut opinor succidere mentem, & incuruari, & succumbere, quorum nihil sapienti uiro potest euenire. Stat rectus, sub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sūt, displicet. Nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non quaritur, uires suas nouit, scit se esse natum oneri ferendo. Nō educo sapientem ex hominū numero, nec dolores ab illo sicut ab aliqua rupe nullū sensum admittente submoueo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis, hæc mordetur, uritur, dolet. Altera rationalis, hæc inconcussas opniōes habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summū illud hominis bonum, quod anteq̃ impleatur, incerta mentis uolutatio est, cum uero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaq; inchoatus ad summa procedens, cultorq; uirtutis, etiam si appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summā manum imposuit, ibi interim cessabit & remittet aliquid ex intentione mentis, nondum enim incerta transgressus est, & iam nunc uersat̃ in lubrico, beatus uero & uirtutis exactæ tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est, & metuenda ceteris (si alicuius honesti officij precia sunt) nō tantum fert, sed amplexatur, multoq; audire mauult, tanto melior quanto felicior uenio nūc illo quo me uocat expectatio tua, ne extra rerum naturam uagari uirtus nostra uideatur, & tremet sapiens & dolebit, & expallescet, hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis, ubi illud malum uerum est: illic scilicet si ista animū detrahunt, si ad confessionē seruitutis adducunt, si illi poenitentiam sui faciunt. Sapiens quidem uincit uirtute fortunā. At multi professi sapientiam leuissimis nōnunq̃ minis exterriti sunt, hoc loco nostrū uitiū est, qui de sapiente dicitur exigimus & a proficiēte. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondum persuadeo, etiam si persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tā exercitata, ut ad omnes casus pcurrerem, quemadmodū lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi sapius macerata & recocta, nō perbibit. Sic alias disciplinas ingenia cū accipere, protinus præstant, hæc nisi alte descendit, & diu sedit, animū nō colorauit, sed infecit. Nihil ex his quæ pmiserat, præstat. Cito hoc potest tradi & paucissimis uerbis, unū bonum esse uirtutem. Nullum certe sine uirtute, & ipsam uirtutem in parte nostri meliore, idest rationali positam. Quid erit hæc uirtus? iudicium uerum & immotū, ab hoc enī impetus ueniet mentis, ab hoc omnis species quæ impetū mouet, redigetur ad liquidū, huic iudicio consentaneum erit, omnia quæ uirtute contracta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum autem bona, corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona, his precium quidem erit aliquod. Ceterum dignitas non erit, magnis inter se interuallis distabunt, alia maiora, alia minora erunt, & in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est, aliū iam intantum proficit, ut cōtra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter, cedunt enim nimio splendore præstriciti. Alius intantum, ut possit cum illa conferre uultum, si iam peruenit ad summū, & fiducia plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modo prodeant, modo sublabantur, aut succidant, sublabentur autem, nisi ire & niti perseverauerint, si quicq̃ ex studio & fideli intentione laxauerint, retro eundum est. Nemo profectum ibi inuenit, ubi reliquerat. Instemus itaq; & perseveremus, plusq̃ profligauimus restat, sed magna pars est profectus, uelie proficere, huius rei conscius mihi sum, uolo, & tota mente uolo, te quoq; instinctū esse, & magno ad pulcherrima properare impetu uideo, properemus, ita demū uita beneficium erit, alioqui mora est, & quidē turpis inter fœda uersantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. Non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus, quādo cōtinget contemnere utrāq; fortunam: quando cōtinget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitriū adductis, hanc uocem emittere: uici. Quem uicerim quaris? Nō Persas, nec extrema Medorum, nec siquid ultra Dacas bellicosum iacet, sed auariciā, sed ambitionē, sed metum mortis, qui uictores gentium uicit. Vale.

EPISTOLA LXXIII. Quod exclusis occupationibus cōtinuato studio philosophandū sit, & q̃ solius sapiētis sit ppetuū gaudium.

Quod quaris a me, liquebat mihi, si rem edicerem per se, sed diu nō retentaui memoriā meā. Itaq; nō facile me sequi, qđ euenit libris situ coherētib⁹, hoc euenisse

✱
Ait & ui-
tioso.

euenisse mihi sentio, explicandus est animus, & quaecunq; apud illum deposita sunt, sub inde excuti debet, ut parata sint quoties usus exegerit, ergo hoc in praesentia differamus, multum enim operae, multum diligentiae poscit. Cum primum longiorem, eodem loco sperauero moram, tunc istud in manibus sumam. Quaedam enim sunt, quae posses & incise scribere. Quaedam lectum, & ocium, & secretum, desyderant, nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis, nunquam enim non succedent occupationes nouae, serimus illas, itaque ex una exeunt plures, deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam, & si hanc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cum uacaueris, philosophandum est, omnia alia negligenda, ut huic assidimus, cui nullum tempus satis magnum est, etiam si a puericia usque ad longissimos humani aui terminos uita protenditur. Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an intermittas. Non enim ubi interrupta est manet, sed eorum more quae interta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus, nec explicandae, sed submouendae sunt. Tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari, atqui multi inter illa non student, propter quae studendum. Incidit aliquid quod impediatur, non equidem eum, cuius animus in omni negotio latus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur laticia. Sapientis uero contextitur gaudium, nulla rumpit fortuna, semper & ubique tranquillum est. Non enim ex alieno pedit, nec fauorem fortunae, aut hominis expectat, domestica illi felicitas est, exiret ex animo, si intraret, ibi nascitur, aliquando extrinsecus, quo admoneat mortalitatis interuenit, sed id leue, & quod summam cutem stringat, aliquo, inquam, incommodo afflatur maximus is, illud bonum est si xum. Ita dico extrinsecus aliqua sunt incommoda, uelut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quaedam pustularum & ulcuscula, nullum in alto malum est, hoc inquam, interest inter consummatae sapientiae uirum, & alium procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui sanitatis loco, est leuior accessio, hic nisi attendit subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona ualitudo est, quae medicus etiam si reddidit, non praestat. Saepae ad eundem quem aduocauerat excitatur, semel in totum sanatur, dicam quomodo intelligas sanum: si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia uota mortalium, omnia beneficia quae dantur petunturque, nullum in beata uita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est. Cui quid abscedere non potest, id imperpetuum est, cuius perpetua futura laticia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus uulgi inhiat, ultro citroque fluunt. Nihil dant fortuita mancipio, sed haec quoque fortuna tunc delectat, cum illam ratio temperauit ac miscuit, haec est etiam quae aeterna commendet, quorum audis usus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine uti, uidisti aliquando canem, missa a domino frustra panis aut carnis aperto ore captantem: quicquid excipit protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis, quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla uoluptate dimittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attoniti, hoc sapienti non euenit, plenus est, etiam si quid obuenit, secure excipit, ac reponit, laticia fruitur maxima, continua, sua, habet aliquis bonam uoluntatem, habet profectum, sed cui multum desit a summo, hic deprimatur alternis & extollitur, ac modo in coelum eleuatur, modo defertur ad terram. Impeditis ac rudibus nullus praecipitationis finis est. In Epicureum illud chaos decidunt, inane sine termino est, adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiae alludunt, quae non quidem attigerunt, in conspectu tamen & (ut ita dicam) sub ictu habent, hi non concutiuntur, ne defluunt quidem, nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fluctus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere, excludendae sunt, si semel intrauerint, in locum suum alias substituunt, principijs illarum obstemus, melius non incipiet quam desinet. Vale.

EPISTOLA LXXIII. Quod nulli debent esse gratiores principibus quam philosophiae studentes, & de excellentissima boni uiri potentia.
Rrare mihi uidentur, qui existimant philosophiae fideliter deditos, contumaces esse, ac refractarios, & contemptores magistratum, ac regum, eorumque per quos publica admi-

publica administrantur. e contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt, nec immerito. Nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo ocio licet. Itaque hi quibus ad propositum bene uiuendi aditum confert securitas publica, necesse est authorem huius boni, ut parentem colant multo quidem magis quam illi inquieti, & in medio positi, qui multa principibus debent, sed multa & imputant, quibus nunquam tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur exfaciet, quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. Nec ullum habet malum cupiditas maius, quam quod ingrata est. Adhuc nunc quod nemo eorum qui in. R. P. uersantur quos uincat, sed a quibus uincantur aspiciat, & illis non tantum iocundum est multos post se uidere, quam graue aliquem ante se, habet hoc uitium omnis ambitio, non respicit, nec ambitio tantum instabilis est, uerum cupiditas omnis, quia incipit semper a fine. At ille uir syncerus ac purus qui relinquit & curiam, & forum, & omnem administrationem Reipublicæ. ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solumque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet, quemadmodum præceptores suos ueneratur ac suspiciat, quorum beneficio illis in uita exit, sic & his sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum quoque alios rex uiribus suis protegit, quis negat. Sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura & preciosiora illo mari uexit, animosius a mercatore quam a uectore soluitur uotum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro præfanda portabat, quam qui uilissima quæque & saburra loco futura cõgesserat. Sic huius pacis beneficium ad omnes pertinentes altius ad eos peruenit, qui illa bene utuntur. Multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati, aut libidini impendunt, aut alijs uitijs, quæ uel bello rumpenda sunt, nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil uirum se debere pro cõmunibus bonis iudicaret. Soli lunæque plurimum debeo, & non uni mihi oriuntur, anno temperantiq; animum deo priuatim obligatus sum, quamuis non in meum honorem descripta sint, & stulta auaricia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere cõsortium est. Nec enim essent ista cõmunia, nisi pars illorum pertineret ad singulos, socium efficit etiam quod ex minima porcione cõmune est. Adhuc nunc quod magna & uera bona, non sic diuiduntur, ut exiguum in singulos cadat, ad unumquemque tota perueniunt, ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est, epulum & uisceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. Ad hæc indiuidua bona pax, & libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens per quem sibi horum usus fructusque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas uigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum, publica necessitas uocet, agitque gubernatori suo gratias, hoc docet philosophia, præcipue bene debere, beneficia bene soluere. Interdum autem solutio, est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac prouidentia contingit illi pingue ocium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies. O Melibee deus nobis hæc ocia fecit. Namque erit ille mihi semper deus. Si illa quoque ocia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est. Ille meas errare boues (ut cernis) & ipsum Ludere quæ uellem, calamo promissit agresti, quæti æstimamus, hoc ocium, quod inter deos agitur, quod deos facit. Ita dico Lucilli & te in cœlum compendiaro uoco, solebat Sextius dicere Iouem plus non posse quam bonum uirum, plura Iupiter habet quæ præstet hominibus, sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior, non magis quam inter duos quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris cui maius speciosiusque nauigium est. Iupiter quo antecedit uirum bonum: diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris existimat, quod uirtutes eius spatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus qui senior decessit, non est beator eo, cuius intra pauciores annos terminata uirtus est. Sic deus non uincit sapientem felicitate, etiam si uincit ætate. Non est uirtus maior quæ longior, Iupiter omnia habet, sed nempe alijs tradidit habenda. Ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi omnibus causa est. Sapiens tam æquo animo omnia apud alios uidet contineri quam Iupiter

¶ Iupiter, & hoc se magis suspicit, quod Iupiter uti illis non potest, sapiens nō uult. Cre-
damus itaq; Sextio monstranti pulcherrimū iter & clamanti, hac itur ad astra, hac secū-
dum frugalitatem, hac secundum temperantiā, hac secundum fortitudinē. Non sunt dij
fastidiosi, non inuidi, admittunt & ascendenti⁹ manum porrigunt. Miraris hominē ad
deos ire? deus ad homines uenit, imo (quod propius est) in homines uenit. Nulla sine
deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt, quā si bonus
cultor excipit, similia originī prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt. Si ma-
lus, non aliter q̄ humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro fru-
gibus. Vale.

EPISTOLA LXXV. De inani metu & ex quibus causis oriatur & quibus purge-
tur remedijs, & quod ea quā uulgus probat bona non sunt.

EPISTOLA tua delectauit me, & marcentem excitauit, memoriā quoq; meam (quā
iam mihi segnis ac lenta est) euocauit. Quidni tu mi Lucili maximum putes in-
strumentū beatæ uitæ hanc persuasiōnē, unum bonū esse quod honestum est?
qui omne bonū honesto circumscripsit, intra se felix est. Nam qui alia bona iudi-
cat, in fortunā uenit potestātē, alieni arbitrij sit, hic amissis liberis mœstus, hic sollicitus
aegrīs, hic turpibus & aliquā passis infamiam tristis. Illum uidebis alienā uxoris amore
cruciari, illum suā, uon deerit, quem repulsa distorqueat. Erunt quos honor ipse uexet.
Illa uero maxima est ex omī mortaliū populorū turba, miserorum, q̄ expectatio mortis
exagitat undiq; impendens. Nihil enim est, unde non subeat. Itaq; ut in hostili regione
uerlantibus, huc & illuc circūspiciendum est, & ad omnē strepitum circūagenda ceruix
nisi hic timor e pectore eiectus est, palpantibus præcordijs uiuitur, occurrent acti in ex-
ilium, & euoluti bonis, occurrent (quod genus ægestatis grauissimū est) in diuitijs ino-
pes, occurrēt naufragi, similiaue naufragijs passi, quos aut popularis ira, aut inuidia, per-
nitiosum optimis telum, inopinantes securosq; disiecit, procellæ more, quā in ipsa ferenti
fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam uicina tremuerūt. Nam
ut illic quisquis ab igne propior stetit, percussio similis obstupuit, sic in his per aliquā uim
accidentibus unum calamitas opprimit, ceteros metus, paremq; passis tristitiā facit pa-
ti posse, Omniū animos mala aliena ac repentina sollicitat, quemadmodū aues etiam in
anis fundæ sonus territat, ita nos nō ad ictum tātum exagitamur, sed ad crepitum. Non
potest ergo quisq; beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Non enim beatum est, nisi
quod intrepidum. Inter suspecta male uiuitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, in-
gentem sibi materiā perturbationis & inexplicabilem fecit, una hac uia est ad tuta uar-
denti, & externa despiciere, & honesto contentū esse. Nam qui aliqd uirtute melius pu-
tat, aut ullum præter illam bonum, ad hac quā a fortuna sperguntur sinum expandit, &
sollicitus missilia eius expectat, hanc imaginē anio tuo propone, Ludos facere fortunā,
& in hunc mortaliū cœtum honores, diuitias, gratiam, excutere, quorū alia inter diripen-
tium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorū in quos
deuenerant pressa, ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædā quia nimis
captabantur amissa, & dum auide rapiuntur, expulsa sunt. Nulli uero etiam cui rapina fe-
liciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaq; prudentissimus quisq; cū primum
induci uidet munuscula, a theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manū con-
ferit cum excedente, nemo exeuntem ferit. Circa præmium rixa est. Idem in his euenit
quā fortuna desuper iactat. Estuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus, ma-
nus modo in illam respicimus, nimis tarde nobis mitti uidetur, quā cupiditates nostras
irritant, ad paucos puentura, expectata omnibus, ire obuiam cadentibus cupimus. Gau-
demus si quid inuasimus, aliquos spes uana delusit, uilem prædam magno aliquo incō-
modo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaq; ab istis ludis, & demus raptoribus lo-
cū. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicūq; beatum esse se cō-
stituit, unum esse bonū putet, quod honestū est. Nā si ullum aliud existimat, primū male
de prudentia iudicat, quia multa incōmoda iustis uiris accidunt, & quia quicquid nobis
dedit breue est & exiguū, si cōpares mūdī totius auo. Ex hac deploratione nascit, ut in-
grati diuinorū interpretes simus. Quærimus quod nō semp, & quod pauca nobis, & in-
certa, &

certa & abitura, cōtingāt. Inde est quod nec uiuere, nec mori uolumus, & uitæ nos odiū tenet, timor mortis, nutat omni consilium, nec implere nos ulla felicitas potest. Causa autem est, quod non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, ubi necesse est resistat uoluntas nostra, quia ultra summum nō est locus. Queris quare uirtus nullo egeat: præsens gaudet, non concupiscit absentia, Nihil non illi magnum est, quia satis, ab hoc discede iudicio, non pietas cōstabit, non fides, multa utrāq; præsare cupiēti patiēda sunt, ex his quæ mala appellantur, multa impendenda sunt, ex his quibus indulgemus tāq; bonis, Perit fortitudo, quæ periculū facere debet sui, perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia uelut minuta contempserit, quæ proximis uulgius optat, perit gratia & relatio gratiæ. Estimatur labor si quicquam preciosius fide non uimus, si non optima spectamus, sed ut illa præteream, aut ista bona non sunt quæ uocantur, aut homo felicior deo est, Quoniam quidē quæ parata nobis sunt, nō habet in usu deus, nec enim libido ad illum, nec epularum læticia, nec opes, nec quicquā ex his hominem inescantibus, & uili uoluptate ducentibus pertinet. Ergo aut incredibile est bona deo deesse, aut hoc ipsum argumētū est, bona nō esse, quæ deo desunt, adijce quod multa quæ bona uideri uolunt, animalibus q̄ homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius utuntur, Venere nō æque fatigantur, uirū illis maior est, & æquabilior firmitas. Sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequicia, sine fraudibus degunt, fruuntur uoluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili sine ullo pudoris, aut pœnitentiæ metu. Cōsydera tu itaq; an id bonum uocandum sit, quo deus ab homine uincitur. Summum bonum in animo contineamus, obsolescit si ab optima nostri parte ad pessima trāsīt, & trās fertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda, Bona illa sunt uera quæ ratio dat solida ac sempiterna, quæ cadere nō possunt, nec decrescere quidem aut minui. Cætera opinione bona sunt, & nomē quidē habent cōmune cum ueris, proprietas in illis boni non est. Itaq; cōmoda euocentur (& ut nostra lingua loquar) producta. Cæterum sciamus mancipia nostra esse non partes, & sint apud nos. Sed ita, ut meminerimus extra nos esse, etiā si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo se attollere debeat. Quid em̄ stultius, quā aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit. Omnia ista a nobis abscedant, non hæreant, ut si abducantur, sine ulla nostri laceratione discedāt. Utamur illis, non gloriemur & utamur parce, tāq; depositis apud nos, & abituris. Quisquis illa sine ratiōe possedit, non diu tenuit. Ipsa enim felicitas nisi temperatur præmit, si fugatissimis bonis credidit, cito deseritur, & ut deseratur affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit. Cæteris cum his inter quæ eminuere labuntur, & illos degrauant ipsa, quæ extulerāt. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat, quoniam quidem licentia opes suas præcipitat atq; urget. Nec unquā immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit, hoc multarum tibi urbium ostendet euentus. [†]Quarū in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt. Et quicquid uirtute erat partum, intemperatiā corruit, aduersus hos casus muniendū sumus. Nullus autem contra fortunā inexpugnabilis murus est. Intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quid sit hoc instrumentum scire desyderas. Nihil indignetur sibi accidere, sciatq; illa ipsa quibus ledi uidetur ad conuersationem uniuersi pertinere, & ex his esse quæ cursum muni di officiumq; consummant. Placeat homini, quicquid deo placuit, ob hoc seipsum suatq; miretur, quod non potest uinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua ualentius, nihil est, casum doloremq; & iniuriam subigit, ama rationem, huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in uenabula impingit feras, feritasq; & incōsultus impetus præstat indomitas. Iuuenilia nonnunq; ingenia cupido gloriæ & incōtemptū tam ferri quam ignium misit. Species quosdam atq; umbra uirtutis in mortem uoluntariam trudit, quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto uehementius per metus ipsos & pericula exhibet. Nihil agitis (inquit) quod negatis ullū esse aliud honesto bonum. Non faciet nos hæc mutatio tutos a fortuna & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos, horum pericula nō potestis spectare securi, perturbabit uos obsidio patriæ, liberorū mors, parentū

At Quæ in ipso flore luxuriosa imperia.

At muniendo

seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, ponam. Deinde tunc adiciam quid præterea respōdendum putem. Alia conditio est in his quæ ablata in locum suum aliquid incōmodi substituunt, tanquā bona ualutudo uiciata in malum transfertur, acies oculorum extincta, cœcitate nos affecit. Non tantum uelocitas perit poplitibus incis, sed debilitas pro illa subit, hoc non est periculum in his quæ paulo ante retulimus. Quare si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patiēda, nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde nō amicorum illis aut liberorum interitus, sed corporum est, bonum autē uno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur, quia omnis uirtus & opus omne uirtutis incorruptum manet. Deinde etiā si amici perierūt, etiam si probati respondentēsq; uoto patris liberi, est quod illorum expleat locum. Quod si quæris: quid illos quoq; bonos fecerat, uirtus, hæc nihil uacare patitur loci, totum animum tenet, desyderium omniū tollit, sola satis est. Omnium em̄ bonorum uis & origo in ipsa est. Quid refert an aqua decurrens intercipiatur atq; abeat, si fons ex quo fluxerat saluus est? Non dices uitam iustiore saluis liberis, q̄ amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem, ergo nec meliorem quidem, nō facit collectio amici sapiētiorem. Non facit stultiorem detractio, ergo nec beatiorē aut miseriorem, q̄ diu uirtus salua fuerit nō senties quid abcesserit. Quid ergo? non est beatior & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid nī non sit? Summū enim bonū nec infringitur, nec augetur, in suo modo permanet, utcunq; fortuna se gessit, siue illi se nectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, q̄uis ætatis diuersa sit. Vtrum maiorem aut minorem circulum scribas, ad spaciū eius pertinet, non ad formam, licet alter diu manserit, alterum statim obdlexeris, & in eum in quo scriptus est puluerē solueris, in eadem uterq; forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore, non magis produci, q̄ contrahi potest, honestam uitam ex centum annorū numero in quantum uoles corripe, & in unū diem coage, æque honesta est. Modo latius uirtus funditur, regna, urbes, prouincias, temperat fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosq; dispensat officia, modo arto sine circumdatur paupertatis, exilij, orbitatis, non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatum, ex regio inhumilem subducitur, ex publico & spacioſo iure in angustias domus uel auguli coit, Aequè magna est, etiā si in se recessit, undiq; exclusa. Nihilominus enim magni spīrit⁹ est & erecti, exactæ prudētiæ, indeclinabilis iusticiæ, ergo æque beata est, beatū enim illud in uno loco positum est, in ipsa mente stabile, grande, trāquillum, quod sine scientiā diuinorum humanorūq; nō potest effici. Sequitur illud quod me respondurum esse dicebam. Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum, eodē enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat, nō magis hanc timet, q̄ illam dolet uirtus enim conuenientia constat, omnia opera eius cum ipsa concordant, & cōgruunt, hæc cōcordia perit, si animus quem excellum oportet esse, luctu aut desyderio submittitur. Inhonestā est omnis trepidatio & sollicitudo, & nullo actu pigritia, honestum enim securum & expeditum est, interritū est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color eius mutabitur, & uultus eius agitabitur, & artus refrigescant, & quicquid aliud, non ex imperio animi, sed inconsulto quodam naturæ impetu geritur? fateor, sed permanebit illi persuasio eadem, Nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quæ faciēda erūt, audacter facit & prompte, hoc enim stulticiæ proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahiq; inter diuersissimos motus. Iam propter illa ipsa quibus extollit se miraturq; contempta est, & ne illa quidē quibus gloriatur, libenter facit. Si uero aliquod timetur malum, eo proinde dum expectat quasi uenisset urgetur, & quicquid ne patiatur timet, iam metu patitur, quemadmodū in corporibus futuri languoris signa præcurrunt, quædam enim segnitia neruis inest, & sine labore ullo lassitudo & oscitatio, & horror membra percurrens. Sic infirmus anim⁹ multo anteq̄ opprimat malis quib⁹ quatit, præsumit illa, & ante tempus cadit. Quid de mentius autē q̄ angī futuris, nec se tormēto reseruare, sed accersere sibi misērias, & ad mouere, quas optimū est differre, si discutere nō possis? Vis scire, futuro neminē deberi torquari?

torqueri, quicumq; audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia non perturbatur, nisi si medium spatium transierit, & se in illam sæculo post futuram sollicitudinem immiserit. Eodem modo fit ut animos libenter egros & captates causas doloris, uetera atq; oblitterata contristent, & quæ præterierunt, & quæ futura sunt absunt, neutra sentiamus. Non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor. Vale.

EPISTOLA. LXXV. Quod uerba philosophi, nec accurata debet esse, nec arida; & de tribus generibus in philosophia proficientium.

Minus tibi accuratas a me epistolas mitti quereris, quis enim accurate loquitur, nisi qui uult putide loqui, qualis sermo meus esset, si una sederemus, aut ambularem, illaborat⁹ & facilis, tales esse epistolas meas uolo, quæ nihil habeant aut accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam ostendere quæ loqui mallem, etiam si disputarem, nec supplerem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem uocem, sed ista oratoribus reliquissim, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornasse, nec abiecisse, hoc unum plane tibi approbare uellam, omnia me illa sentire quæ dicerem, nec tantum sentire, sed amare, aliter homines amicam, aliter liberos osculatur, tamen in hoc quoq; amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus, non me hercules ieiuna esse & arida uolo, quæ de rebus tam magnis dicitur. Neq; enim philosophia ingenio renunciat, multum tamen operis impendi uerbis non oportet, hæc sit propositi nostri summa, quod sentimus loquamur, quod loquimur sentiamus. Concordet sermo cum uita. Ille promissum suum impleuit, qui & cum uideas illum, & cum audias, idem est, uis debimus qualis sit, quantus sit, an unus sit, non delectet uerba uestra, sed profint. Si tamen contingere eloquentia non sollicito potest, si aut parata est, aut paruo constat, afflit, & res pulcherrimas prosequatur. Sit talis ut res potius quam se ostendat, alia artes ad ingenium totæ pertinent, hic animi negocium agitur, non querit eger medicum eloquentem, sed sanantem, sed si ita competit, ut idem ille qui sanare potest, compte de his quæ facienda sunt disserat, boni consulat, non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum, hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis. Quid oblectas, aliud agitur, urendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es, curare debes morbum ueterem, grauem, publicum. Tantum negocij habes, quantum in pestilentia medicus, circa uerba occupatus es. Iamdudum gaude, si sufficis rebus, quando quæ multa discas, quando didiceris affiges tibi, ita ut excidere non possit, quando illa experieris. Non enim ut cætera memoria tradidisse satis est. In opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo, infra illud nulli gradus sunt, statim ad sapientiam preceps est. Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen interuallo ab illis diducitur, inter ipsos quoq; proficientes sunt magna discrimina. In tres classes (ut quibusdam placet) diuiduntur, primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in uicinia eius constitunt, tamen etiam quod prope est, ex ora est. Qui sunt inquiris? qui omnes iam affectus, ac uitia posuerunt, quæ erant complectenda didicerunt. Sed illis adhuc inexperta fiducia est, bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, decidere non possunt. Iam ibi sunt ubi non est retro lapsus, sed hoc illis de se nondum liquet, quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum ita complectuntur, ut illos dicam iam effugisse morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stare, quia nemo sit extra periculum maliciæ, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe iam dixi. Nunc quoq; te admonebo. Morbi sunt inueterata uitia, & dura, ut auaricia, ut ambitio nimia, postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua eius mala esse coeperunt ut breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam ualde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt, uel si mauis ita finiamus, nimis imminere leuiter petendis, uel ex toto non petendis, aut in magno precio habere in aliquo habenda, uel in nullo, affectus sunt motus animi, improbabilis, subiti, & concitati, qui frequenter neglecti fecerunt morbum, sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta tussim facit, assidua & uetus ptylim. Itaque qui plurimum profecerunt, extra morbos sunt, affectus adhuc sentiunt, perfecti proximi,

cto pximi. Secundū genus est eorū, qui & maxia animi mala & affect⁹ deposuerunt, sed ita, ut nō sit illis securitatis suæ certa possessio, possunt em̄ in eadē relabi. Tertiū illud genus extra multa & magna uitia est, sed nō extra oia, effugit auariciā, sed irā adhuc sentit. Iam nō sollicitat libidine, sed tolerat etiā nunc ambitionē, iam nō cōcupiscit, sed adhuc timet, & in ipso metu ad quādā satis firmus est, qbusdā cedit, mortē contēnit, dolorē reformidat, de hoc loco aliqd cogitemus, bene nobiscū age, si in hūc admittimur numerū magna felicitate naturæ, magnaq; & assidua intētionē studiū, secundus occupat gradus, sed nec hic quidē contēnendo est color tert⁹. Cogita quantū circa te uideas malorū, aspice quā nullū sit nephas sine exēplo, quantū quotidie nequitia pficiat, quātū publice priuatimq; peccet. Intelliges satis nos cōsequi, si inter pessimos nō sumus. Ego uero, inquis spero me posse & āprioris ordinis fieri, optauerim hoc nobis, magis q̄ pmiserim, præoccupati sumus, ad uirtutē contēdimus, inter uitia districti, pudet dicere, honesta colimus q̄tū uacat, atq; grande premiū nos expectat, si occupationes nostras & mala tenacissimā abrūpimus, nō cupiditas nos, nō timor pellet, inagitati terrorib⁹, incorrupti uoluptatib⁹ nec mortē horrebim⁹, nec deos, sciemus mortē malū nō esse, deos malos nō esse, tā imbecillū est, quod nocet, quā cui nocet, optima & noxa carentia expectant nos, si ex hac aliquādo fece in illud euadim⁹ sublimē & excelsum, trāquillitas animi est, expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris quæ sit ista, nō hoies timere, nō deos, nec turpia uelle, nec nimia, in seipsum habere maximā potestātē. Inestimabile bonū est, suū fieri. Vale.

EPISTOLA LXXVII. Quod etiam in senectute discendum est, & quod

propriū & uerū hominis bonū est ratio tantum uel uirtus.

I Nimicitias mihi denuncias, si quicquā ex his quæ quotidie facio ignoraueris, uide q̄ simpliciter tecū uiuam, hoc quoq; tibi cōmittam, philosophū audio, & quidem quintū iam diē habeo, ex quo in scholā eo, & ab octaua disputatione audio, bona inquis, ætate, quid nī bona? quid autē stultius est, q̄ quia diu nō didiceris, nō discere? quid ergo? idem faciā quod trosculi & iuuenes? bene mecū agitur si hoc unum senectutem meā decet. Omnis ætatis hoies hac scholā admittit, in hoc senescamus, ut iuuenes sequamur, In theatrū senex ibo, & in circū deferar, & nullum par sine me depugabit⁹ ad philosophū ire erubescam? tam diu discendū est, q̄ diu nescias, & si puerbio credimus, q̄ diu uiuas. Nec ulli hoc rei magis cōuenit, q̄ huic, tam diu discendū est quēadmodū uiuas, q̄ diu uiuis. Ego tamē hic aliquid & doceo. Quæris quid doceā? etiam senī esse discendū, pudet autē me generis humani, quoties scholā intraui, præter ipsum theatrū Neapolitanorū (ut scis) transeundū est† metronactis petenti domū. Illud quidē factum est, & hoc ingenti studio, quis sit? Pitaules bonus iudicat, habet tibicen quoq; græcus & preco cōcurlum, at in illo loco in quo uir bonus discitur, paucissimi sedent, & hī plarīsq; uident nīhil boni negotij habere quod agant, inepti & inertes uocant. Mihi cōtingat iste derisus. Aequo animo audienda sunt imperitorū conuiuitia, & ad honesta uadenti, contēnendus est iste contēptus, perge. Lucili & propera tibi, ne tibi accidat quod mihi, ut senex discas, imo ideo magis propera, quoniā id nunc aggressus es, quod perdisce uix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantū tentaueris. Quid expectas nulli sapere casu obtigit, pecunia ueniet ultro, honor affertur, gratia ac dignitas fortasse ingerent tibi, uirtus in te nō incidet, ne leui quidē opera aut paruo labore cognoscit, sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo, unum est bonū quod honestū. In illis nīhil inuenies ueri, nīhil certi, quacūq; famæ placent. Quare hoc unū sit bonum, quod honestum, dicam? Quoniā me parum executū priore epistola iudicas, magisq; hanc rem tibi laudatā q̄ probatā putas, & ut in artū quæ dicta sunt, contrahā. Omnia suo bono constant, uitā fertilitas cōmendat, & sapor uinū, uelocitas ceruū. Quare fortia dorso iumēta sint quæris, quorū unus est usus sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras, cursus, si consequi, audacia, si mordere & inuadere, ad id quoq; optimū esse debet cui nascet, quo censeat, in hoīe optimū quidē ratio, hac antecedit animalia, deos sequit. Ratio ergo pfecta, propriū hoīs bonū est, cætera illi cum animalib⁹ fatiscq; cōmunia sunt. Valet, & leones, formosus est, & pauones, uelox est, & equi, nō dico, in his omib⁹ uincit, nō quæro qd in se maximū habeat, sed qd suū corpus habet, & arbores habet impetū, & motū uoluntariū, & bestia & uermes, habet uocē, sed quanto clariorē canes, acutiorē

ἐκπομπή.

Alt.† Necro-
nactis.

tiorē aquilæ, grauiorē tauri, dulciore, mobilioreq; lusciniæ. Quid in hoīe propriū? Ratio hæc recta & consūmata, felicitatē hominis impleuit. Ergo si omīs res cum bonū suū pfecta, laudabilis est, & ad finē naturæ suæ puenit, hominī aut suū bonū ratio est, si hanc pfecta laudabilis est, & finē naturæ suæ tetigit, hæc ratio pfecta uirtus uocat, eadēq; honestum est. Id itaq; unum bonū est in hoīe, quod unū hominis est. Nunc em̄ nō querimus quod sit bonū, sed quod sit hominis bonū. Si nullū aliud est hoīs, q̄ ratio, hæc erit unum ei⁹ bonū, sed pensandū cū omnib⁹, si sit aliq; malus, puto improbabī, si bonus, puto probabī, Id ergo in hoīe propriū solūq; est, quo & pbatur & improbat, nō dubitas an hoc sit bonū, dubitas an solū bonū sit. Si quis omīa alia habeat, ualitudinē, diuitias, imagines multas, frequēs atrium, sed malus ex cōfesso sit, improbabis illū. Item si quis nihil quidē illorū quæ retuli habeat, deficiat pecunia, clientū turba, nobilitate, & auorū proauorūq; serie, sed ex cōfesso bonus sit, pbabis illū, ergo est unum bonū hominis, quod q̄ habet, etiā si alijs destituit, laudand⁹ est, quod q̄ nō habet in omniū aliorū copia dānatur ac reijciat, quæ cōditio rerū, eadem & hoīm est. Nauis bona dicat, nō quæ preciosis coloribus picta est, nec cui argenteū rostrū est, nec cui⁹ tutela ebore celata est, nec quæ fiscis ac opib⁹ regijs pressa est, sed stabilis, & firma, & iūcturis aquā excludentib⁹ spissa, ad ferendū incursum maris solida, gubernaculo parēs, uelox, & nō sentiēs uentū. Gladiū bonū dices, nō cui deauratus est baltheus, nec cui uagina gēmis distinguit, sed cui & ad secandū subtilis acies, & mucro munimentū omē ruptur⁹. Regula nō q̄ formosa, sed q̄ recta sit quarit, eo quicq; laudat cui comparat, quod illi propriū est Ergo in hoīe quoq; nihil ad rem ptinet quantū aret, quantū fœneret, a q̄ multis salutē, q̄ praciōso incūbat lecto, q̄ plucido poculo bibat, sed q̄ bonus sit. Bonus autē est, si oratio explicita & recta est, & ad naturæ suæ uoluntatē accōmodata, hæc uocat uirtus, hoc est honestū & unicū hominis bonū Nam cū sola ratio pficiat hoīem, sola ratio pfecta beatū facit, hoc aut unum hoīs bonum est, quo uno beatus efficiat. Dicimus & illa bona esse, quæ a uirtute ⁊ perfecta cōtractaq; sunt, id est opera eius omīa. Sed ideo unū ipsa bonū est, q̄ nullū sine illa est. Si omne in anio bonū est, quicq; illū confirmat, extollit amplificat, bonū est, ualidiore autē animū, & excelsiore, & ampliore, facit uirtus, nam cetera quæ cupiditates nostras irritat, depriunt quoq; animū & labefaciūt, & cum uident attollere inflant, ac multa uanitate deludunt, ergo unū id bonū est, quo melior anim⁹ efficiat. Omēs actiones totius uitæ honesti ac turpis respectu temperant, ad hæc faciēdi & nō faciēdi ratio dirigit. Quid sit hoc dicā, Vir bon⁹ quod honeste se facturū putauerit, faciet, etiā sine pecunia, si laboriosum erit, faciet, si etiā dānosum erit, faciet, etiā si periculosum erit. Rursus qd turpe erit, nō faciet, etiā si pecuniā affert, etiā si uoluptatē, etiā si potentiā, ab honesto nulla re deterrebī ad turpia nulla spe inuitabī. Ergo si honestū utiq; secuturus est, turpe utiq; uitaturus, & in omī actu uitæ spectatur hæc duo nullū aliud bonū q̄ honestū, nec aliud malū q̄ turpe, si una indeprauata uirtus est, & sola pmanet tenoris sui, unū est bonū uirtus, cui iam accidere ut nō sit bonū nō potest, mutationis periculū effugit, stulticiā ad sapientiā erūpit. Sapiētiā in stulticiā nō reuoluit, dixi si forte meministi, cōcupita uulgo & formidata incōsulto impetu, plerosq; calasse, inuētus est q̄ flāmis imponeret manū, cui⁹ risum non interrūperet tortor, q̄ in funere liberorū lachrymā nō mitteret, q̄ morti nō trepid⁹ occurreret, amor, ira, cupiditas, pericla depoposcerūt. Quod si hoc pōt breuis obstinatio anī mi aliquo stimulo excitata, quāto magis uirt⁹, quæ nō ex impetu, nec subito sed equalit̄ ualet, cui ppetuū robur est? sequit̄ ut q̄ ab incōsultis sape contēnunt, a sapientib⁹ semp, ea nec bona sint, uec mala, unū ergo bonū ipsa uirt⁹ est, quæ inter hæc fortunā & illā supba incedit, cū magno utriusq; cōtemptu. Si hæc opinionē receperis, aliqd bonū esse præter honestū, nulla nō uirt⁹ laborabit. Nulla em̄ obtineri poterit, si quidq; extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex q̄ uirtutes sunt, & ueritati, q̄ sine rōne nō est. Quæ cūq; autē opinio ueritati repugnat, falsa est. Virū bonū cōcedas necesse est sūmā pietatis erga deos esse. Itaq; quicq; illi acciderit, æquo anio sustinebit. Sciēt em̄ id accidisse lege diuina, qua uniuersa pcedunt. Quod si est, unū illi bonū erit, qd honestū, in hoc em̄ positū est et parere dijs, nec excādescere ad subita, sed patient̄ excipere fatū, & facere impata si ullū aliud est bonū q̄ honestū, sequet̄ nos auuiditas uitæ, auuiditas rerū uitā instruentiū, qd est itolerabile, infinitū, uagū, Solū ergo bonū est honestū, cui mod⁹ est, dixim⁹

ait. ⁊ perfecta

hominū futuram feliciorem uitam q̄ deorum, si ea bona sunt quorū nullus dīs usus est, tanq̄ pecunia & honores. Adice nunc, quod si modo solutæ corporibus animæ manēt feliciōr illis status restat, q̄ est dum uersantur in corpore, atq; si ista bona sunt quibus p corpora utimur, emissis erit peius, quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in uni uersum datis, clausas & obliēssas. Illud quoq; dixerā, si bona sunt ea quæ tam homini cōtingunt q̄ mutis animalibus, & muta animalia beatā uitam actura, quod fieri nullo modo potest, omnia pro honesto patiēda sunt, quod nō erat faciendū, si esset ullum aliud bonum q̄ honestum, hæc quāuis latius executus essem priore epistola, cōstrinxi & breuiter percucurri. Nunq̄ autem uera tibi opinio talis uidebitur, nisi animum alleues, & te ipsum interroges (si res exegerit) ut pro patria moriaris, & salutem omnīū ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, nō tantum patienter, sed etiam libenter, si hoc faciendus es nullum aliud bonum est. Omnia enim relinquis, ut hoc habeas, uide quanta uis honesti sit pro Rep. morieris, etiā si statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum, interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguuo capitur, & quāuis fructus operis peracti nullus ad defunctū exemptūq; rebus humanis pertineat, ipsa tamen cōtemplatio futuri operis iuuat, & uir fortis ac iustus cum mortis suæ precia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnīū pro quibus dependit animā, in summa uoluptate est, & periculo suo fruitur, sed ille quoq; cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maxime & ultime præstat, nihil cunctatus dissiliet in mortem, facere recte, pieq; contentus. Oppone etiam nunc illi multa quæ dehortentur. Dic factum tuū matura sequetur obliuio, & parum grate existimatio ciuium respondet tibi. Ista omnia extra opus meū sunt, ego ipsum cōtemplor, hoc esse honestum scio. Itaq; quocunq; ducit ac uocat, uenio. Hoc ergo unum bonum est quod nō tantum perfectus animus, sed generosus quoq; & indolis bonæ sentit, cætera leuia sunt, mutabilia, itaq; solícite possidentur, etiam si fauente fortuna in unum congeſta sunt, dominis suis incumbunt grauiā, & illos semper premunt, aliquando illudunt, nemo ex istis quos purpuratos uides felix est, non magis q̄ ex illis quibus scœptum & chlamidem in scena fabulæ assignant, cum præſente populo elati incesſerunt, & cothurnati, simul exierunt, ex calceatur, & ad staturā suam redeunt. Nemo istorum quos diuitiæ honoresq; in altiore fastigio ponunt, magnus est, quare ergo magnus uidetur: cum basi illum sua metire, paruus pumilio, licet in monte cōstitit, Collosius magnitudinē suam seruabit, etiā si steterit in puteo. Hoc laboramus errore, sic nobis imponit, quod neminē æstimamus eo quo est, sed adicimus illi & ea quib⁹ adornatus est. Atqui cum uoles ueram hominis æſtimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspicere, ponat patrimoniū, ponat honores, & alia fortunæ mendacia, corpus ipsum exuat, animū intueri qualis quātūſq; sit, alieno an suo magnus, si erectis oculis gladios micantes uidet, & si scit sua nihil interesse, utrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum uoca. Si cum illi denunciata sunt corporis tormēta, & quæ casu ueniunt, & quæ potentioris iniuriā, si uincula & exilia, & uanas humanarū formidines mentium, securus audit, & dicit, non ulla laborū o uirgo noua mi facies inopina ue surgit, omnia præcepi atq; animo mecū ipse peregi, tu hodie ista denuncias, ego semp denunciaui mihi, hominē paraui ad humana, præcogitati mali mollis ictus uenit. At stultis & fortunæ credentib⁹, omnis uidetur noua rerum & inopinata facies, magna autē pars est apud imperitos mali nouitas, hoc ut scias, ea quæ putauerunt aspera, cū assueuere, patiuntur. Ideo sapiens assueſcit futuris malis, & quæ alij diu patiēdo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando, audimus aliquando uoces imperitorū dicentiū. Sciebam hoc mihi restare. Sapiens scit sibi oia restare, quicqd factū est, dicit, sciebā. Vale.

Libri decimi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER VNDECIMVS.

EPISTOLA. LXXVIII. Exemplis & rationibus docet de morte non esse curandum.

VBITO nobis hodie Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti solent, & nūciare secururæ classis aduentū, tabellarias uocāt. Gratus illarū Campaniæ aspect⁹ est. Omnis in^t pilis puteolog⁹ turba cōsistit, & ex ipso gñe uelorum

*
Att. t pyrīs.

lorū Alexandrinas (quamuis in magna turba nauium) intelligit. Solis em̄ licet superiū in
 tendere qđ in alto om̄es habēt naues. Nulla em̄ res æque adiuuat cursum, q̄ sūma pars
 ueli, illinc maxime nauis urgetur. Itaq; quoties uentus increbuit, maiorq; est q̄ expedit,
 antenna submittitur minus habet uirium flatus ex humili, cum intrauere capreas & p/
 montorium, ex quo alta procelloso speculatur uertice pallas, Cetera uelo iubentur esse
 contenta, superum alexandrinarū insigne indicium est. In hoc omnium discursu prope/
 rantū ad litus. Magnam ex pigr̄tia mea sensi uoluptatem, quod ep̄stolas meorum ac/
 cepturus non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim
 iam nec perit quicquam mihi, nec acquiritur, hoc etiam si senex non essem, fuerat senti/
 endum. Nunc uero multo magis, quia quantulūcūq; haberem, tamen plus iam mihi su/
 peresset uiatici, q̄ uia, praesertim cum eam uiam sumus ingressi, quam peragere non est
 necesse. Iter imperfectū erit, si in media parte aut citra petitum locum steteris. Vita non
 est imperfecta, si honesta est. Ubicūq; desinet, si bene desinis, tota est. Sape autē & for/
 titer desinendum est, & nō ex maximis causis. Nam nec & maxime sunt, quae nos tenēt.
 Tullius Marcellinus (quem optime noueras) adolescens getus & cito senex, morbo &
 non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cepit deliberare de
 morte, conuocauit complures amicos, unusquisq; aut quia timidus erat, id illi suadebat,
 quod sibi suasisset, aut quia adulator & blandus, id consiliū dabat, quod deliberanti gra/
 tius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus homo egregius, & (ut uerbis illum qui/
 bus laudari dignus est laudem) uir fortis ac strenuus, uidetur mihi optime illum cohor/
 tatus. Sic enim coepit. Noli mi Marcelline torqueri, tanq̄ de re magna deliberes. Non
 est res magna uiuere, omnes serui tui uiuunt, omnia animalia, Magnū est honeste mor/
 ri, prudenter, fortiter. Cogita q̄ diu iam idem facias, cibus, somnus, libido, per hunc cir/
 culum curritur. Morī uelle non tātum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus
 potest. Non opus erat suadere illi, sed adiutore. Serui parere nolebant, primū detraxit il/
 lis metum, & indicauit tunc familiam periculum adire, cum incertum esset, an mors do/
 mini uolūtaria fuisset, alioquin tam mali exempli esset occidere dominū, q̄ prohibere.
 Deinde ipsum Marcellinum admonuit nō esse inhumanum, quemadmodū coena per/
 acta reliquiae circumstantibus diuiduntur, sic peracta uita aliquid porrigi his, qui totius
 uitae ministri fuissent, erat Marcellinus facilis animi & liberalis, etiam cum de suo fieret.
 Minutas itaq; summulas distribuit flentibus seruis, & illos ultro cōsolatus est. Non fuit
 illi opus ferro, nō sanguine, triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculū iussit,
 Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa paulatim defecit,
 ut aiebat non sine quadā uoluptate, q̄ afferre solet laeuis dissolutio animi, non in experta
 nobis, quos aliquando † aliquid aymus. In fabellam excessi non ingratam tibi, exitum
 enim amici tui cognosces, non difficilem nec miserum. Quāuis enim mortē sibi consci/
 uerit, tamen mollissime excessit, & uitae elapsus est. Sed ne inutilis quidem hac fabella
 fuerit. Sape enim talia exempla necessitas exigit. Sape debem⁹ mori nec uolumus, mo/
 rimur nec uolumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi quandoq; moriendum, ta/
 men cum prope accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nōne tibi uidebitur stultissimus
 oim, qui fleuerit quod ante annos mille non uixerat, æque stultus est, qui flet, quod post
 annos mille non uiuet, hac paria sunt, non eris, nec fuisti, utrumq; tempus alienum est.
 In hoc punctum coniectus es, quod ut extendas, quoulsq; extendas, quid fles? quid op/
 tas? perdis operam. Desine fata deum flecti sperare praecando, rata & fixa sunt, & ma/
 gna atq; eterna necessitate ducuntur, eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad
 hanc legem natus es, hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante
 te, hoc omnibus post te. Series inuicta & nulla mutabilis ope illigat ac trahit cuncta,
 quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur? fortior ut opinor es/
 ses, si multa milia tibi commorerentur, at qui multa milia hominum & animalium hoc
 ipso momento, quo tu mori dubitas, animam uarijs generibus emittunt. Tu autem non
 putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas. Nullum sine exitu iter
 est. Exempla nunc magnorū uirorū me tibi iudicas relaturū. Puerorū referā. Lacon ille
 memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, nō seruia sua illa dorica lingua,
 & uerbis

Afr. tad quid
 animus.

Lacon.

& uerbis fidem imposuit, Vt primū iussus est fungi seruili & contumelioso ministerio, afferre enim uas obsecrum iubebatur, illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est, & seruit aliquis: ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri: Quid ergo est? cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris, fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritū, ut dicas, non seruius? In felix seruis hominibus, seruis rebus, seruis uitā. Nam uita, si moriendi uirtus abest, seruitus est. Et quid habes propter quod expectes? uoluptates ipsas quā te morantur ac retinēt, consumpsisti, nulla tibi noua est, nulla nō iam odiosa ipsa facietate, quis sit uini, quis mulsi sapor scis, nihil interest, centum per uesicam tuam an mille anphorā transeant, saccus est. Quid sapiat ostreum, quid nullus optime nosti, nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum seruauit, atq; hęc sunt a quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? tanti enim illam putas, ut tardius coenes, solemq; si posses, extingueres? Quid enim, inquā, fecisti luce dignum, confitere non curiā te, nō fori, non ipsius naturā rerum desyderio, tardiozem ad moriendū fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times, at quomodo illam media oblectatione contemnis? uinere uis. Scis enim mori times. Quid porro ista uita nō mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per latinam uiam, unus ex custodiarum agmine demissa usq; in pectus uetere barba, rogaret mortem, nunc enim, inquit, uiuis? hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est. Mori times? nunc enim uiuis. Sed ego (inquit) uiuere uolo, qui multa honeste facio. Inuitus relinquo officia uitā, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis unum esse ex uitā officijs & mori? nullū officium relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere finitur. Nulla uita est non breuis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Sathinā breuis est, quā in scribi monumento suo iussit annis se nonaginta nouem uixisse. Vides aliquem gloriari senectute longa, quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic uita, non quādiu, sed quam bene acta sit refert, nihil ad rem pertinet quo loco desinas, quocunq; uoles, desine, tantum bonam clausulā impone. Vale.

Att.† amicus
es patriæ.

Att.† Sathia

EPISTOLA LXXIX. Quod multum ad bonam ualitudinem amicorum
præsentia & mollis exercitatio profunt. De tribus incōmodis
infirmiū & eorum remedijs.

VExari te distillationibus crebris ac febriculis, quā longas distillationes & in-
consuetudinē adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum
hoc genus ualitudinis quod inter initia contempsisti, poterat adhuc adolescen-
tia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere, deinde succu-
bui, & eo perductus sum, ut ipse distillarem, ad summam maciem deductus, saepe impe-
tum coepi abruptendæ uitā, patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitauī em̄
non q̄ fortiter ego mori possem, sed quā ille fortiter desyderare non posset. Itaq; impe-
raui mihi ut uiuerem, aliquando enim uiuere, fortiter facere est. Quā mihi tunc fuerint
solatio dicam, si prius hoc dixeris, hęc ipsa quibus acquiescebam medicinā uim habu-
isse. In remedium cedunt honesta solatia, & quicquid animum erexit, etiam corpori p-
dest. Studia mihi nostra salutē fuerunt, Philosophiā acceptum fero quod surrexi, quod
conualui, illi uitam debeo, & nihil illi minus debeo, multum mihi ad bonam contule-
runt ualitudinem amici, quorum adhortationibus, uigilijs, sermonibus, alleuabar. Nihil
æque Lucili uirorum optime egrum reficit atq; adiuuat, quam amicorum affectus, nihil
æque expectationem mortis ac metum surripit. Non iudicabam me cum illos supersti-
tes relinquerem, mori, putabam, inquā, me uicturum, non cum illis, sed per illos, non
effundere spiritum mihi uidebar, sed trahere. Hęc mihi dederunt uoluntatē adiuuandi
me, & patiendi om̄e tormentū, alioquin miserrimū est, cum animū moriēdi pieceris, nō
habere uiuendi. Ad hęc ergo remedia, te confer, medicus tibi quantū ambules, quantū
exercearis, mōstrabit. Ne indulgeas ocio, ad quod uergit iners ualitudo, ut legas clarius
& spiritū, cui⁹ iter ac receptaculū laborat, exerceas, ut nauiges, & uiscera molli iactatione
concutias

concutias, quibus cibis utaris, uinum quando uirium causa aduoces, quādo intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod nō tantū huius morbi, sed totius uitæ remediū est. Contemne mortē. Nihil triste est, cū huius metū effugimus. Tria hæc in omni morbo grauiā sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio uoluptatum. De morte satis dictum est, hoc unū dicam, nō morbi hunc esse sed naturæ metū, multorum mortem distulit morbus, & saluti illis fuit uideri perire. Morieris nō quia egrotas, sed quia uiuis. Ista te res & sanatum manet, cū conualueris, nō mortem sed ualitudinem effugies. Ad illud nunc propriū incōmodum reuertamur, magnos cruciatos habet morbus, sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest ualde dolere, & diu, sic nos amicissima nostri natura disposuit, ut dolorē aut tolerabilē aut breuem faceret, maximi dolores cōsistunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articuliq; & quicquid aliud exile est, acerrime sauit, cū in arcto uitia conceperit. Sed cito hæc partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittūt, siue quia spiritus naturali phibitus cursu, & mutatus in peius, uim suā qua uiget admonetq; nos, perdit, siue quia corruptus humor cū desiit habere quo cōfluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podogra & chiragra, & omnis uertebrarū dolor, neruorūq; interquiescit, sic cum illa quæ torquæbat hebetauit, omniū istorum prima uermi natio uexat, impetus mora extinguit, & finis dolendi est obtorpuisse dentiū, oculorum aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur. Non minus me hercule quā capitis ipsius, sed quo incitator est, eo citius in alienationē soporemq; conuertit, hoc itaq; solatium uasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autē est quod imperiti in uexatione corporis male habent, nō assueuerunt animo esse contenti, multū illis cum corpore fuit. Ideo uir magnus ac prudens animū deducit a corpore, & multū cum meliore & diuina parte uersatur, cum hac quæcula ac fragili quantū necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis uoluptatibus. Abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentiæ grauiā sunt. Deinde cupiditas relanguescit, ipsis p se quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus, inde quibus fuit auaritia cibi, odium est, desyderia ipsa moriunt. Non est autē acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adice, quod nullus nō intermittit dolor, aut certē remittitur. Adice, quod licet & cauere uenturū, & obistere imminenti remedijs, nullus enim nō signa præmittit, utiq; qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si cōtempleris id quod extremū minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te quæ relis onerare, leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra si exhortari te ceperis ac dicere, nihil est, aut certe exiguū est, duremus, iam desinet, leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt, nō ambitio tantum, ad illam respicit, & luxuria & auaricia, ad opinionē dolemus, tam miser est quisq; q̄ credidit. Detrahendas præteritorū dolorum cōquestiones puto, & illa uerba, nulli unquā fuit peius, quos cruciat, quāta mala pertulit. Nemo me resurrecturū putauit, quoties deploratus sum a meis, quoties a medicis relictus. In eculeum impositi nō sic detrahunt, etiā si sunt uera ista, transierunt quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserū esse, quia fueris. Quid quod nemo non multū malis suis adiecit, & sibi ipse mentitur. Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est mali sui sine gaudere. Circūcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & ueteris incōmodi memoria, hoc ad me iam non pertinet, illud nondū in ipsis positus difficultatibus dicat. Forfan & hæc olim meminisse iuuabit, toto cōtra illum pugnet animo, uincetur si cesserit, uincet si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plariq; faciunt, attrahunt in se ruīnam, cui obstandum est. Istud quod præmit, quod impendit, quod urget, si subducere te ceperis, sequetur & grauius incumbet. Si contra steteris & obniti uolueris, repellēt. Athletæ quantū plagarum ore, quantū toto corpore excipiunt, ferunt tamē omne tormentū gloriæ cupiditate, nec tantū quia pugnat ista patiuntur, sed ut pugnent exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoq; euincamus omnia, quorū premiū non corona, nec palma est. Nec tubicen prædicationi nois nostri silentiū faciēs, sed uirtus & firmitas animi & pax in ceterū parta. Si semel in aliquo certamine debellata fortuna est, dolorē grauē sentio. Quid ni sentias, si illū muliebrē tuleris, quēadmodū perniciosior

perniciōsior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incomodū magis instat cedenti & auerso. Sed graue est: quid: nos ad hoc fortes sumus ut leuia portemus: utrū uis longum esse morbum, an coarctatum & breuē? Si longus est, habet intercapedinē, dat refectioni locum, multū temporis donat, necesse est ut exurgat & deficiat. Breuis morbus ac princeps alterutrum faciet, aut extinguetur, aut extinguet. Quid autem interest non sit, aut non sim? In utroq; finis dolendi est. Illud quoq; proderit, ad alios cogitationes auertere animū, & a dolore discedere. Cogita quid honeste, quid fortiter feceris, bonas partes tecum ipse tracta, memoriā in ea, quæ maxime miratus es, sparge, tunc tibi fortissimus quisq; & uictor doloris occurrat, ille qui dum uarices exsecandas præberet, lege re librum pseuerauit. Ille qui non desijt ridere, cum hoc ipsum irati tortores omnia instrumēta crudelitatis suæ experirent, Non uincetur dolor ratione, qui uictus est risu? Quicquid uis nunc licet dicas, distillationes & uim cōtinuā tussis egeretem uiscerū partes, & febrē præcordia ipsa torrentē, & sitim, & artus in diuersum articulis exeuntib; tortos, plus est flamma, & eculeus, & lamina, & uulneribus ipsis intumescētib; quod illa renouaret, & altius urgeret impressum, inter hæc tamen aliquis non gemit, parum est, non rogauit, parum est, non respondit parum est. Risit, & quidem ex animo, uis tu post hoc dolore deridere: sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omib; abduxit officijs, corpus tuum ualitudo tenet, non animū. Itaq; cursoris morantur pedes, sutoris ac fabri manus impedit. Si animus tibi esse in usu solet, suadebis, docebis, audies, dices, quæres, recordaberis. Quid porro nihil agere te credis, si temperās ager sis? Ostendes mihi morbum posse superari, uel certe sustineri. Est mihi crede uirtuti etiam in lectulo locus est. Non tantum arma & acies dant argumēta alacris animi indomitq; terroribus, & in uestimentis uir fortis apparet, habes quod agas, bene luctare cum morbo, si nihil te coegerit, si nihil exorauerit, insigne prodixit exemplū. O quam magna erat gloriæ materia si spectaremur egri, ipse te specta, ipse te lauda. Præterea duo sunt genera uoluptatū, corporales morbus inhibet, non tamen tollit, immo (si uerum aestimes) incitat magis, iuuat bibere sitientem, gratior est esurienti cibus. Quicquid ex abstinentia contingit, auidius excipitur. Illas uero animi uoluptates, quæ maiores certioresq; sunt, nemo medicus egro negat, has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum, quare? quia nō uino niuem diluit, quia non rigore potionis suæ quā capaci scypho miscuit, renouat, fracta insup glatie, quia nō ostrea illi lucrina in ipsa mensa aperiuntur, quia non circa cœnationē eius tumultus cocorum est, ipsos cum obsonijs focos transferentiū, hoc em iam luxuria cōmentā est, ut ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum fuerit, cœnam culina prosequitur. O infelicem egrum, edet quantū concoquat, nō iacebit in conspectu aper, ut uilis caro, a mensa relegatus, nec in repositoria eius pectora auium (totas em uidere fastidium est) congesta ponent. Quid tibi mali factum est? Cœnabis tanq; eger, immo aliquādo tanq; sanus. Sed omnia ista facile perferemus sorbitionem, aquā calidam, & quicquid aliud intolerabile uidetur delictis & luxu fluentibus, magisq; animo q̃ corpore morbidis, tantum mortē desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus. Ita demum nec uita tedio erit, nec moris timori. Vitam enim occupare facietas sui non potest, tot res, uarias, magnas, diuinas percensentē, in odium illam sui adducere solet iners ocium. Rerum naturā peragenti nunquā in fastidium ueritas ueniet, falsa satiabunt. Rursus si mors accedit & uocat (licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem) perceptus longissimæ fructus est, cognita est illi ex magna parte natura. Scit tempore honesta nō crelescere, hīs necesse est uidere omnē uitam breuem, qui illam uoluptatibus uanis & ideo infinitis metiuntur. Hīs te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris uacando, ueniet aliquod tempus quod nos iterum iunagt ac misceat, quantumlibet sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam ut Possidonius ait, unus dies hominū eruditorum plus patet, q̃ imperiti longissima ætas. Interim hoc tene, hoc morde, aduersis non succubere latis non credere, omnem fortunæ licentiā in oculis habere, tanq; quicquid potest facere, factura sit, quicquid expectatum est diu, leuius accedit. Vale.

EPISTOLA. LXXX. De Scyllā & Charybdi & Aethna. Aequale in omnibus esse quod beatum facit.

EXpecto epistolas tuas, quibus mihi indices circuitus Siciliæ totius, quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxū esse, & quidem non terribile nauigantibus optime scio. Charibdis an respondeat fabulis, per scribi mihi desydero. Et si forte obseruaueris (dignum est autem quod obserues) fac nos certiores, utrum uno tantum uento agatur in uortices, an omnis tempestas atque mare illud contorqueat, & an uerum sit quicquid illo freti turbine arreptum est, per multa milia trahi, conditum, & circa Taurominitanū litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aethnam quoque ascendas, quam consumi & sensim subsidere, ex hoc colligunt quidā, quod aliquando longius nauigantibus solebat ostēdi, potest hoc accidere, non quia montis altitudo descendit, sed quia ignis euauit, & minus uehemens ac largus effertur, ob eandem causam fumo quoque per diem segnior. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem, quia non ipsum ex se est, sed in aliqua inferna ualle conceptus exaestu at, & alijs pascitur, in ipso monte non alimentum habet, sed uiam, in Lycia regio notissima est Ephestion incolæ uocant, foratum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentiū damno ignis innoxius circuit. Lata itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantū uirescens ac languida refulgentibus. Sed reseruemus ista, tunc quasituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne æstas quidē soluit, adeo tutæ sunt ab igne uicino. Non est autem quod istam curam imputes mihi, morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo quid mandaret tibi, donec Aethnam describas in tuo carmine, & hunc solennē oibus Poetis locū attingas, quē quominus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Vergilius impleuerat, ne Seuerū quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit, & qui præcesserant, non præripuisse mihi uidentur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumptam materiam, aut ad subactam accedat. Crescit indies, & inuenturis inuenta non obstant. Præterea conditio optima est ultimi. Parata uerba inuenit, quæ aliter instructa nouam faciem habent, nec illis manus inijcit tanquam alienis. Sunt enim publica, Iurisconsulti negant quicquam publicum usu capi, aut ego te non noui, aut Aethna tibi saluam mouet. Iam cupis gratia de aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit, quæ tanta in te est, ut uidearis mihi retractaturus ingenij tui uires, si uincendi periculum sit, tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cætera hoc habet boni sapientia. Nemo ab altero potest uinci, nisi dum ascenditur, dum ad summū perueneris, paria sunt. Non est incremento locus, statur. Num quid sol magnitudini suæ adijcit? Num quid luna ultra quam solet percedit? Maria non crescunt, mundus eundem habitum ac modum seruat. Extollere se, quæ iustam magnitudinem impleuere non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt & æquales, habebit unusquisque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur quod beatum facit, æquale est in omnibus, an Aethna tua non possit sublabi & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per uasti maris spacia detrahat assidua uis ignium, nescio, uirtutem, non flamma, non ruina inferius adducet, hæc una maiestas deprimi nescit, nec proferri ultra, nec referri potest. Sic huius, ut celestium stata magnitudo est, ad hanc nos continue conemur educere, iam multum operis effectum est, immo si uerum fateri uolo, non multum. Nec enim bonitas est pessimis esse meliorem, quis oculis gloriatur, qui suspicatur diem, cui sol per caliginem splendet, licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus uolutatur, non tenui uisu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus coelo suo fuerit, cum receperit locum quem occupauit, sorte nascendi, sursum uocant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia exoluatur, cum uitia disiecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere. Lucili charissime, in hoc ire impetu toto, licet pauci sciant, licet nemo uiuat. Gloria umbra uirtutis est, etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando

A dit, aliquando

Abstinent
tuisse.

dit, aliquando sequitur uel a tergo est. Ita gloria aliquando ante nos est, uisendāq; se praebet, aliquando in auerso est, maiorq; quo serior, ubi inuidia secessit, q̄diu uidebatur fure re Democritus: uix recepit Socratem fama. Quādiu Catonem ciuitas ignorauit, respuit, nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilij innocentia ac uirtus lateret, nisi accepisset iniuriam. Dum uiolatur, effulsit, nunquid non sorti suae gratias egit, & exilium suum completus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum uexat, q̄ multorum profectus in noticiam euasere post ipsos: q̄ multos fama non excepit, sed eruit. Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed haec quoq; imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaq; iam annis Metrodoro suo superstes in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori grata commemoratiōe cecinisset. Hoc nouissime adiecit, nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Graecia non ignotos solum habuisset, sed pene inauditos. Nunquid ergo nō post q̄ esse desierat, inuentus est? Nunquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quorūq; in quadam epistola confitetur, se & Epicurum non satis emicuisse, sed post se & Epicurum, magnum paratumq; nomē habituros, qui uoluissent per eadē ira uestigia. Nulla uirtus latet, & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam & saeculi sui malignitate compressam dies publicet, paucis natus est, qui populum aetatis suae cogitat. Multa annorum milia, multa populorum superuenient. Ad illa respice, etiam si omnibus tecum uiuentibus silentium liuor indixerit, uenient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est precium uirtutis ex fama, nec hoc interit, ad nos quidē nihil pertinebit posterorū sermo, tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. Nulli non uirtus & uiuo & mortuo retulit gratiam, si modo illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denunciato uidebatur, siue imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies, ueritas in omnē partem sui semper eadem est. Quae decipiunt, nihil habent solidi. Tenuē est mendacium, perlucet, si diligeriter inspexeris.

EPISTOLA LXXXI. De exercendo in philosophia ingenio. Et quod uera libertas excusso mortis metu, & paupertatis acquiratur.

Vide num
legendū sit
uni.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi uaco, sed spectaculi, quod oēs molestos ad spharomachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationē meā impedit, quae in hac ipsa fiducia pcedit audacius. Non crepuit subinde hostiū, non alleuabatur uelum, licebit uno uadere, quod magis necessariū est per se eunti, & suam sequenti uiam. Non ergo sequor priores: facio, sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruiō illis, sed assentior, magnū tamen uerbum dixit, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretū. Ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me nō excutit mihi, sed in huius ipsius rei cōtentionem transfert. Cogito mecum q̄ multi corpora exerceant, q̄ ingenia pauci, quantus ad spectaculū nō fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo, q̄ imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosq; miramur. Illud maxime reuoluo mecum, si corpus perducī exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimū in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & hanc uine suo madens diem ducat, quāto facilius animus corroborari possit, ut fortunae ictus inuictus excipiat, ut profectus, ut conculcatus exurgat. Corpus enim multis eget rebus, ut ualeat. Animus ex se crescit, seipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa portione opus est, multo oleo, longa deniq; opera, tibi cōtinget uirtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus: uelle. Quid autē melius potes uelle, q̄ eripere te huic seruituti, quae omnes premit, q̄ mancipia quoq; cōditionis extremae, & in his sordibus nata omnimodo exuere conantur, peculium suum, quod comparauerunt uentre fraudato, pro capite numerant. Tu non concupisces quantūq; ad libertatem peruenire, qui te putes in illa natū. Quid ad arcam tuā respicis: emi non potest. Itaq; in tabellas uanum conijcitur nomen libertatis, q̄ nec qui emerunt habent, nec qui uendiderunt, tibi des oportet istud bonum, a te petas. Libera te primum metu

metu mortis. Illa nobis primum iugum imponit, deinde metu paupertatis, si uis scire quod nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & diuitum uultus. Sapius pauper & fidelius ridet, nulla sollicitudo in alto est, etiam si qua incidit cura, uelut nubes leuis transit, horum qui felices uocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia, eo quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miseros, sed inter erumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sapius hoc exemplo mihi utendum est, nec enim ullo efficacius exprimitur, hic humanae uitae mimus, qui nobis partes, quas male agamus, assignat, ille qui in scena latius incedit, & haec resupinus dicit, Impero agris, regna mihi liquit pelops, Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari Vrgetur Isthmos, Seruus est, quoniam quod modios accepit, & quinque denarios. Ille qui superbus atque impotens, & fiducia uirium timidus, ait, quod nisi Quieueris Menelae hac dextera occides, Diurnum accipit, in coenaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delictos lectica suspendit. Omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si dispolaueris. Equum empturus solui iubes stratum, detrahis uestimenta uenalibus, ne qua uitia corporis lateant, hominem inuolutum aestimas. Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque eumentibus ornamenta ipsa suspecta sunt, si ue crus alligatum, siue brachium aspiceres, nudari iuberet & ipsum tibi corpus ostendi, Vides illum Scythiae Sarmatiae ue regem insigni capitis decorum, si uis illum aestimare, totumque scire qualis sit, fasciam solue, multum mali sub illa latet. Quod de alijs loquor, si perpendere te uoles, sepone pecuniam, domum, dignitatem, intus teipsum considera, nunc qualis sis alijs credis. Vale.

Sunt etiam
ci Trimeter

EPISTOLA LXXXII. Quod propter ingratitudinem non est a beneficio cessandum. De compensatione iniuriae & beneficii, quod nemo scit referre gratiam, nisi sapiens.

Queris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortuna, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum uitare uolueris, non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non detur. Et post malam segetem ferendum est. Saepem quicquid perierat assidua infelicitis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti ut gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficijs manum, ut non saepe fallatur, abhorrent, ut aliquando haereant. Post naufragium maria tentantur, foenerator non fugat a foro coactor. Cito inerti ocio uita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit, te uero benigniorem hac ipsa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus est, id, ut aliquando procedat, saepe tentandum est. Sed de isto satis multa in his libris locuti sumus, qui de beneficijs inscribuntur. Illud magis quaerendum uidetur, quod non satis (ut existimo) explicatum est, an is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit, adiace si uis & illud, multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si recta illa rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absoluet, & dicet, quamuis iniuria praeponderent, tamen beneficijs donetur, cum quod ex iniuria superest plus nocuit, sed prius profuit. Itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt, quam admoneri debeas, quaerendum esse quam libenter profuerit, quam inuitus nocuerit, quo nam animo & beneficia & iniuria constant. Noli beneficium dare, uictus sum aut uerecundia, aut instantis pertinacia, aut spe, eo animo quidque debetur, quo datur, nec quantum sit, sed a quali profectum uoluntate perpenditur, nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficii prioris excessit, iniuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat, beneficio adiacet, iniuria demit. Ille alter remissior iudex (quem esse me malo) iniuria obliuisci debet, officii meminisse. Hoc certe, inquam, iusticiae conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuria talionem, aut certe malam gratiam. Verum erit istud, cum aliquis iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. Nam si idem est, beneficio uis iniuria extinguitur. Nam

A 2 guitur. Nam

*
Vide num
legendū sit
p̄b̄z fidei

guitur. Nam cui etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia la-
denti, plus q̄ uenia debetur. Non pono utriq̄ par precium, pluris aestimo beneficium q̄
iniuriam. Non omnes gratis sciunt debere beneficium. Potest etiam imprudens, & tu-
dis & unus e turba, utiq̄ dum † prope sibi est, reddere beneficium, & p̄sare ab accepto.
Ignorat autem quantum pro re debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quaq̄ taxan-
da sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus etiam si bonæ uoluntatis est, aut minus q̄
debeat, aut tempore, aut quo non debeat loco, reddit. Id quod referendum est, effundit
atq̄ abijcit. Mira in quibusdam rebus uerborum proprietates est, & consuetudo sermonis
antiqui, quædam efficacissimis & officiis docētibus notis signat. Sic certe solemus loqui.
Ille illi gratiam retulit, referre est ultro quod debeas afferre. Non dicimus, gratiam reddi-
dit. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui uilibet, & qui per alium. Nō
dicimus, reposuit beneficium, aut soluit, nullū em̄ nobis placuit, quod ari alieno cōuenit
uerbum. Referre est, ad eum a quo acceperis, referre. Hæc uox significat uoluntariam re-
lationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum aci-
ceperit, a quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaq̄ negamus quenq̄ scire gratiam refer-
re, nisi sapientem. Non magis q̄ beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens. Hic scilicet
qui magis dato gaudet, q̄ alius accepto, hoc aliquis inter illa numerat, quæ uidemur ino-
pinata omnibus dicere ~~παράδοξα~~ Græci uocant, & ait, Nemo ergo scit præter sapientē re-
ferre gratiam, ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisq̄ scit alius, Nec cū emit
aliquam rem, precium uenditori persolvere. Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere
Epicurum. Metrodorus certe ait, solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idē ad-
miratur, cum dicimus, solus sapiens scit amare. Solus sapiens amicus est, at qui & amoris
& amicitia pars est referre gratiam, immo hoc magis uulgare est, & in plures cadit, q̄ ue-
ra amicitia. Deinde idem admiratur quod dicimus, fidem nisi in sapiente non esse, tanq̄
non ipse idem dicat, an tibi uideatur fidem habere, qui referre gratiam nescit. Desināt ita-
q̄ infamare nos tanq̄ incredibilia iactantes, & sciant apud sapientem esse ipsa honesta,
apud uulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi
sapiens. Stultus quoq̄ utcunq̄ scit, & quemadmodum potest referat, scientia illi potius
q̄ uoluntas desit, uelle non discitur. Sapiēs inter se omnia comparabit. Maius enim aut
minus sit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Sape enim hoc non potuere diuitia in-
domum infusa, quod oportune dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an
succurreris. Seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sape quod datur exiguum est,
quod sequitur ex eo magnum, quantum autem existimas interesse, utrum aliquis † quod
dederat, receperit, uel quod præstauit, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret. Sed
ne in eadem quæ satis scrutati sumus reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniu-
riæ uir bonus iudicabit quidem quod erit æquissimum, sed beneficio fauebit, in hanc erit
partem procliuor. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi.
Dedisti mihi beneficium in seruo. Iniuriam fecisti in patre, seruasti mihi filium, sed patrē
abstulisti. Alia deinceps p̄ quæ procedit omnis collatio prosequetur. Et si id pusillum erit
quod intersit, dissimilabit, etiam si multum fuerit, sed si id donari salua pietate ac fide po-
terit, remittet, id est si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc est, facilis erit in
cōmutando, patietur plus imputari sibi, inuitus beneficium per comp̄sationem iniuriæ
soluet, in hanc partem inclinabit, huc uerget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Er-
rat enim si quis beneficium libentius accipit, q̄ reddit. Quanto hilarior est qui soluit, q̄
qui mutuatur, tanto debet latior esse, qui se maximo a re alieno accepti beneficij exone-
rat, q̄ qui cum maxime obligatur. Nam in hoc quoq̄ falluntur ingrati, quod creditori q̄
dem præter sortem extra ordinem numerāt. Beneficiorum autem usum esse gratuitum
putant, & illa crescunt mora. Tantoq̄ plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est,
qui beneficium reddit sine usura. Itaq̄ huius quoq̄ rei habebitur ratio, cum conferuntur
accepta & expensa, omnia facienda sunt, ut q̄ gratissimi simus. Nostrum enim in hoc bo-
num, quemadmodum iusticia, nō est, ut uulgo creditur, ad alios pertinēs, maxima pars
eius in se redit. Nemo non cū alteri prodest, sibi p̄fuit. Non eo nomine dico, quo uolet
a diuare

† At & nisi
fallor uere,
de rara qd̄
præstaret,
sumpserit.

adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur, sicut mala exempla recidunt in autores. Nec ulla miseratio cōtigit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciēdo docuerunt, sed quod uirtutum omniū precium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium recte fecisse, merces est. Gratus sum, nō ut alius mihi libentius præstet priori irritatus exemplo, sed ut rem iucūdiſſimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum, non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc ut ſcias ita eſſe, ſi gratum eſſe non licebit, niſi ut uidear ingratus. Si reddere beneficium non aliter q̄ p ſpeciem iniuriæ potero, æquiſſimo animo ad honeſtum conſilium per mediā infamiā tendā. Nemo em̄ mihi uidetur pluris æſtimare uirtutē. Nemo illi magis eſſe deuotus, q̄ q boni uiri ſamam perdidit, ne conſcientiam perderet. Itaq̄, ut dixi, maiore tuo q̄ alterius bono gratus es. Illi enim uulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat, tibi magno & ex beatiffimo animi ſtatu profecta, gratum fuiſſe. Nam ſi malicia miſeros facit uirtus beatos. Gratum autem eſſe uirtus eſt, rem uſitatam reddidiſti, inæſtimabilem conſecutus es, conſcientiam grati, quæ niſi in animū diuinum, fortunatumq̄ non peruenit. Incontrarium autem huic affectum ſumma infelicitas urget. Nemo ſibi gratus eſt, miſer erit, non differo illum, ſtatim miſer. Itaq̄ ingrati eſſe uitemus, nō aliena cauſa, ſed noſtra. Minimum ex nequitia leuiſſimumq̄ ad alios redundat, quod peſſimum ex illa eſt, & (ut ita dicam) ſpiſſiſſimum, domi remanet, & premit habentem, quemadmodū Attalus noſter dicere ſolebat, Malitia ipſa maximam partē uenenī ſui bibit. Illud autē uenenū quod ſerpentes in alienam perniciem proferunt, ſine ſua continent. Nō eſt huic ſimile, hoc habentibus peſſimum eſt. Torquet ingratus ſe & macerat, odit quæ accepit, quia redditurus eſt, & extenuat. Iniuriæ uero dilatat atq̄ auget. Quid autem eo miſerius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contra ſapientia exornat omne beneficium, ac ſibi ipſa cōmendat, & ſe aſſidua eius cōmemoratiōe delectat. Malis una uoluptas eſt, & hæc breuis, dum accipiunt beneficia, ex quibus ſapienti longum gaudium manet, ac perhene. Non enim illum accipere, ſed accepiffe delectat, quod immortale eſt & aſſiduum. Illa contemnit quibus læſus eſt, nec obliuiſcitur per negligentiam, ſed uolens. Non uertit omnia in peius, ſed nec quærit, cui imputet caſum. Et peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur uerba, nec uultus. Quicquid accidit, benigne interpretando leuat. Non offenſa potius, q̄ beneficij meminit, quantum poteſt in priore ac meliore ſe memoria detinet. Nec mutat animum aduerſus bene meritos, niſi multum malefacta præcedant, & manifeſtum etiam contuenti diſcrimen eſt. Tunc quoq̄ in hoc duntaxat, ut talis ſit poſt maiorem iniuriā, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par eſt iniuria, aliquid in animo beniuolentiæ remanet. Quemadmodum reus ſententijs paribus abſoluitur, & ſemper quicquid dubium eſt, humanitas inclināt in melius. Sic animus ſapientis, ubi paria maleficijs merita ſunt, deſinet quidem debere, ſed non deſinet uelle debere. Et hoc facit quod qui poſt tabulas accepto quidem præſtauerant uſuram, Vel hi remittunt, uel tabulas nouas ſoluunt. Nemo autem gratus eſſe poteſt, niſi contempſerit iſta, propter quæ uulguſ iſanit. Si referre uis gratiam, & in exilium eundum eſt, & effundendus ſanguis, & ſuſcipienda ægeſtas, & ipſa innocentia ſæpe maculanda, indigniſq̄ obijcienda rumoribus, non paruo ſibi conſtat homo gratus. Nihil charius æſtimamus, q̄ beneficium, q̄ diu petimus, nihil uilius, cum acceperimus. Quæris quid ſit quod obliuionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus non quid impetratum, ſed quid petendum ſit. Abſtrahunt a recto, diuitiæ, honores, potentia, & cætera, quæ opinione noſtra chara ſunt, precio ſuo uilia. Neſcimus æſtimare res, de quibus non cum fama, ſed cum rerum natura, deliberandum eſt. Nihil habent iſta magnificum, quo mentes in ſe noſtras trahant, præter hoc, quod mirari illa cōſueuimus. Non enim quia concupiſcenda ſunt laudantur, ſed concupiſcuntur, quia laudata ſunt. Et cum ſingulorum error publicum fecerit, ſingulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus, ſic & in hoc fidem populo demus, nihil eſſe grato animo honeſtius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes, conclamabunt. In hoc bonis maliſq̄ conueniet, erunt qui uoluptates laudēt, erunt qui labores malint

Vno ore

res malint, Erunt qui dolorem maximum malum dicant, Erunt qui ne malum quidem appellent, diuitias aliquis ad summū bonum admittet. Alius illas dicet humana malo uitæ repertas, nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate referendam bene merētibus gratiam, omnes uno tibi (quod aiunt) ore affirmabant. In hoc tam discors turba consentiet, cum interim iniurias pro beneficijs reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo pductus est furor, ut perniciosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe non reddere, non uult esse cui reddat. Tibi habe quod accepisti, non repeto, non exigo profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, q̃ me beneficij uiolati pude-
re. Vale.

uide. Plin.
Epist.

EPISTOLA LXXXIII. De inerti quiete uel ocio, & de morte, quod licet speciem habeat mali, non tamen est malum, neq; bonum.

DEsij iam de te esse sollicitus, quem (inquis) deorum sponforem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorē. In tuto pars tui melior est, potest fortuna tibi iniuriam facere, quod ad rem magis pertinet, non ti meo ne tu facias tibi. I, qua ire cœpisti, & in isto te uitæ habitu compone, placide, non molliter. Male mihi esse malo, q̃ molliter. Nunc sic excipe quemadmodum a populo solet dici, dure, aspere, laboriose, audire solemus sic quorundam uitam laudari, quibus inuideretur. Molliter uiuit, hoc dicūt mollis est. Paulatim enim effœminatur animus, atq; in similitudinē ocij sui & pigriciæ, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? uiro non uel ob rigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui uitam suam fecere similem. Multum interest inter ocium, & conditiuum. Quid ergo, inquis, non satius est uel sic iacere, q̃ & istis officiorum uerticibus uolutari? utraq; res detestabilis est, & contractio, & torpor, puto æque qui in odoribus iacet, mortuus est, q̃ qui rapitur unco. Ocium sine literis mors est, & hominis uiui sepultura. Quid deniq; prodest secessisse, tanq̃ non trans maria nos sollicitudinū causæ persequantur? Quæ latebra est, in quam nō intret metus mortis? Quæ tam emunita & in altum subducta uitæ quies, quem non dolor territet? Quocunq; te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeūt nos, quæ aut fallant, aut urgeant. Multa intus, quæ in media solitudine exaestuāt. Philosophia circumdanda est inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis laceffitum non transit. In superabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua uendicat, infra illum omne telum cadit. Non habet (ut putamus) fortuna longas manus. Neminem occipat, nisi hærentem sibi. Itaq; quātum possumus, ab illo resiliamus, quod sola præstabit sui naturæq; cōditio. Sciat quo iturus sit, unde ortus, quod illi bonum, quod malum sit, quid perat, quid deuitet, quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit infania, timorum sæuitia compescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse. Sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna uerba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit, possis illi dicere, facile prouocabas mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabile esse dicebas. Ecce mors, contra quam multa animose locutus es, sonant flagella, gladius micat. Nunc opus est animis Enæa, nunc pectore firmo. Faciet autem illud firmum assidua meditatio, si non uerba exercueris, sed animū, si contra mortem te præparaueris, aduersus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, mortem malum non esse. Libet enim Lucili uirorū optime ridere ineptias Græcas, quas nondum (q̃ uis mirer) excussi, Zeno noster hac collectione utitur, nullum malum gloriosum est. Mors autem gloriosa est, mors ergo nō est malum, profecisti, liberatus sum metu. Post hoc non dubitabo porrigere ceruicem, non uis seuerius loqui, sed morituro risum mouere. Non me hercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit, mortis metum extinguere, an qui hoc tanq̃ ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit ex eo natam, q̃ mortem inter indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci uocant. Nihil, inquit, indifferēs gloriosum est

riofum est. Mors autem gloriosum est, ergo mors non est indifferens. Hac interrogatio uidet ubi obrepat, mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est. Concedo tibi, ita ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia, tanquam indifferentia esse dico, id est, nec bona nec mala, morbum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem, nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed quenquam non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. Laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quod conturbauit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa, sed quicquid uirtus ex illis adiit, tractauitque, honestum & gloriosum facit, illa in medio posita sunt. Interest, utrum malicia illi an uirtus manum admouerit. Mors enim in illa qua in Cato- ne gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum uentrem secessit, & euocatus ad mortem iussusque praebeere ceruicem. Præbebo, inquit, ita uiuam, qua demetia est fugere, cum retroire non possis. Præbebo, inquit, ita uiuam, pene adiecit uel sub Antonio. O hominem dignum, qui uitae dederetur. Sed, ut coeperam dicere, ut des ipsam mortem nec malum esse nec bonum. Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, uirtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis, qua a nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitijs, moribus, forma, honoribus, regno, & contra morti, exilio, mala ualitudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertinuimus, aut malicia, aut uirtus dat boni uel mali nomen, massa per se nec calida nec frigida est. In fornacem coniecta concaluit. In aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est uirtus & animus extrema contemnens. Est & horum Lucili qua appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos patres habeas. Mors inter illa est, qua mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita uoluntas, aequae aspernatio dissolutionis, quia uidetur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam nouimus. Illa ad qua transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiam si indifferens mors est, non tamen inter ea est, qua facile negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumque patiat, mors contemni debet, magis quam solet, multa enim de illa credimus. Multorum ingenijs certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor orci ossa super recubans antro semel cruento. Aeternum latrans exangues terreat umbras, Sed etiam cum persuaferis istas fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeat, subit alius metus. Aequae enim timet, ne apud inferos sint, quam ne nullum. His aduersantibus qua nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanae, qua nunquam ad uirtutem exurget, si mortem malum esse crediderit. Exurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id, quod malum iudicat, pigre ueniet & cunctanter. Non est autem gloriosum, quod ab inuito & tergiversante fit. Nihil facit uirtus, quia necesse est. Adice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit, atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad qua peruenire tanti sit deuorata unius mali patientia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere, illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fugiat. Igitur in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordii animo decreta peragit, non timet quod facit. Tu ne cade malis, sed contra audentior ito, Qua tua te fortuna sinet. Non ibis audacior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc e pectore est, aliquem hasitabit impetum moratura suspitio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidem uideri uolunt Zenonis.

*

†Vide num
legendū sit
externa.

†Vide num
legendū sit
alioqui.

interrogationem ueram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij ueternosissimi nodos, totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro ueritate simplicius agendum est, contra metum fortius. Hæc ipsa quæ uoluntur ab illis, soluere malum & expere, ut persuadeam, non ut imponam, in aciem educiturus exercitum pro coniugibus, ac liberis mortem obiturum quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum reipublicæ bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermophylarum angustijs positos, nec uictoriam sperant, nec reditum. Ille locus illis sepulchrum futurus est, quem admodum exhortaris, ut totius gentis ruinam obiectis corporibus excipiant, & uitæ potius quæ loco cedant. Dices quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est, mors ergo non malum. O efficacem contionem. Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & statim mori? At ille Leonidas quæ fortiter illos allocutus est. Sic (inquit) commilitones prandete, tanquam apud inferos cœnaturi, non in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium processerunt, & ad cœnam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est. Ire commilitones illo necesse est, unde redire non est necesse. Vides quæ simplex & imperiosa uirtus sit, quem mortalium circumscriptiones nostræ fortiolem facere, quem erectiolem possunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quæ cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos doces malum non esse? Quomodo opiniones totius aui, quibus protinus infantia imbuatur, euinces? Quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanæ? Quid dices, quo inflammati in media pericula irruant, quæ oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij uiribus obnixam contra te persuasio nem humani generis auertis? Verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas neictis, magnis telis, magna portenta feriuntur. Serpentem illum in Africa sauum, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. Ne phiton quidem uulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro uastitate corporis solidi, ferrum & quicquid humanæ torferant manus, reuerteret. Molaribus demum fracta saxa sunt, & aduersus mortem tu tam minuta iacularis. Subula leonem excipis. Acuta sunt ista, quæ dicis. Nihil est acutius arista. Quædā inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit, Vale.

Libri undecimi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIBER DVODECIMVS.

EPISTOLA. LXXXIIII. De statu senectutis, & de frugali conuersatione sua. Et de ebrietate. Primum aliorum, deinde suam ponens sententiam.

INGVLOS dies, & quidem totos indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe uiuendum est, tanquam in conspectu uiuamus, sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum prospicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil deo clausum est. Interest animis nostris, & cogitationibus medijs interuenit. Sic interuenit dico, non tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine libenter tibi scribam, obseruabo me protinus, & (quod est uilissimum) diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo uitam suam respicit. Quid facturi sumus cogitamus, & id raro quod fecerimus, non cogitamus, atqui consilium futuri ex præterito uenit. Hodiernus

Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit, totus inter stratum le-
 ctionemq; diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum est, hoc nomine ago
 gratias senectuti, non magno mihi constat, cum me moui lassus sum. Hic autem est ex-
 ercitationis, etiam fortissimis, finis. Progymnasios meos quæris, unus mihi sufficit, Fai-
 rius puer (ut scis) amabilis, sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quero, hic quidē ait
 nos eadem Crisim habere, quia utriq; dentes cadunt, sed iam uix illum assequor curren-
 tem, & intra paucissimos dies non potero, uide quid exercitatio quotidiana proficiat. Ci-
 to magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes, eodem tempore ille ascen-
 dit, ego descendo, nec ignoras quāto ex his uelocius alterum fiat, mentitus sum. Iam em̄
 ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis celi
 serit quæris? quod raro cursoribus euenit. Hieran fecimus, ab hac fatigatiōe magis q̄ ex-
 ercitatione in frigidā descendī. Hoc apud me uocatur parum calida, ille tantus Psychro-
 lutes, qui calendis Ianuarijs Euripum salutabam, qui anno nono quemadmodum lege-
 re, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in uirginem desilire. Primum ad Tyberim transf-
 tuli castra, deinde ad hoc solium, quod cura fortissimus sum, & omnia bona fide fiūt, sol-
 temperat, non multum mihi ad balneū superest. Panis deinde siccus, & sine mensa pran-
 dium. Post quod non sunt lauandæ manus. Dormio minimū. Consuetudinem meā no-
 sti. Breuissimo somno utor, & quasi interuigilo, satis est mihi uigilare desisse. Aliquando *
 dormisse me scio, aliquādo suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor, subita aliqua &
 immensa uoce feriuntur aures meæ. Nec cogitationem meam excutiunt, nec interrump-
 unt quidem, fremitum patientissime fero, multæ uoces & in unum confusæ, pro fluctu
 mihi sunt, aut uento syluam uerberante, & ceteris sine intellectu sonatibus. Quid ergo
 est? nūc cui animū adiecerim dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi uo-
 luerint prudentissimi uiri, qui rerum maximarum probationes leuissimas, & perplexas
 fecerint, quæ ut sint ueræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate detertere
 Zenon, uir maximus, huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quem-
 admodum colligit uirum bonum, non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem ner-
 mo cōmittit, uiro autem bono cōmittit, Ergo uir bonus ebrius nō erit, quemadmodum
 opposita interrogatione simili derideatur attende. Satis enim est unam ponere ex mul-
 tis. Dormienti nemo secretum sermonem cōmittit, uiro autem bono cōmittit, ergo uir
 bonus non dormit, quo uno modo potest. Possidonius Zenonis nostri causam agit, sed
 ne sic quidem (ut existimo) agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici. Altero cum
 aliq; uino grauis est, & impos sui. Altero si soleat ebrius fieri, & huic obnoxius uitio est.
 Hunc a Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem cōmissu-
 rum arcana, quæ per uinum eloqui posset, quod est falsum. Prima enim illa interrogatio
 completitur eum, qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimū enim interesse con-
 cedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est tunc primū esse, nec habere hoc
 uitium, Et qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaq; id intelligo quod significari
 uerbo isto, solet, præsertim cum ab homine diligentiam professio ponatur, & uerba exa-
 minante. Adijce nunc, quod si hoc intellexit Zenon, & nos intelligere uoluit, ambigui-
 tate uerbi quasi uir locum fraudi, quod faciendum non est, ubi ueritas quæritur. Sed fa-
 ne si hoc senserit, quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non cōmitti sermonē
 secretum. Cogita enim q̄ multis militibus, nō semper sobrijs, & imperator, & tribunus,
 & centurio, tacenda mandauerint. De illa Caij cæsaris cæde, illius dico, qui supato Pom-
 peio rempublicam tenuit, tam creditum est illi Cymbro q̄. C. Cassio. Cassius tota uita
 aquam bibit. Tullius Cymber & nimius erat in uino & Scordalus, in hanc rem locutus *
 est ipse, Ego, inquit, quenq; feram, qui uinum ferre non possum. Sibi quisq; nunc nomi-
 net eos, quibus scit & uinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum,
 quod occurrit mihi referam, ne intercitat. Instruēda est em̄ uita exēplis illustribus. Non
 semp cōfugiam us ad uetera. L. Piso urbis custos ebrius, ex quo semel factus fuit, maiore
 parte noctis in cōuiuio exigebat, usq; in horā sextā fere dormiebat, hoc erat eius matuti-
 nū. Officiū tamē suū (quo tutela urbis cōtinebat) diligētissime administrauit, huic & diu⁹
 Augustus

Ebrius
Ebriosus

Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit. Et Tyberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossus fecit urbis præfectum, uirum grauem, moderatum, sedmersum uino, & madentem adeo, ut ex senatu aliquando (in quem e conuiuio uenerat) oppressus inexcitabili somno tolleretur. Huic tamen Tyberius multa sua manu scripsit, quæ cõmittenda ne ministris quidem suis iudicabat, nullum Cossio aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaq; declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuictus, quemadmodũ musto dolia ipsa rumpuntur. Et omne quod in imo iacet, in summam partem uis caloris eiecat, sic uino exæstuante, quicquid in imo iacet, abditum effertur, & prodit in medium. Onerati mero quemadmodũ non continent cibum uino redundante, ita ne secretum quidem, quod suum alienumq; est, pariter effundunt. Sed quis hoc solet accidere, ita & illud solet, ut cum his quos sciamus libentius bibere, de rebus necessarijs deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinijs loco ponitur, ei qui solet ebrius fieri non dari tacitum, quanto satius est aperte accusare ebrietatem, & uitia eius exponere, quæ etiam tolerabilis homo uitauerit, nedum perfectus ac sapiens, cui satis est sitim extinguere, qui etiam, si quando orta est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo uidebimus, an sapientis animus nimio uino turbetur, & faciat ebrijs solita. Interim si hoc colligere uis, uirum bonum non debere ebriũ fieri. Cur syllogismis agis? dic qd turpe sit plus sibi ingerere qd capiat, & stomachi sui nõ nosse mensuram, qd multa ebrijs faciant, quibus sobrijs erubescant, Nihil aliud esse ebrietatẽ, qd uoluntariam insaniam, Extendi in plures dies illum ebrijs habitum. Nunquid de furore dubitabis? Nunc quoq; non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum charissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori uoluit. Certe eruit omne uitium ebrietas, & incendit, & detegit, obstantẽ malis conatibus uerecundiam, remouet. Plures enim pudore peccandi qd bona uoluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animũ nimia uis uini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas uitia, sed protrahit, tunc libidinofus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit, tunc impudicus morbum profitetur ac publicat, tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido, omne uitium detegitur & prodit. Adijce illum ignoratione sui dubia, & parum explanata uerba, incertos oculos, gradum errantem, uertiginem capitis tecta ipsa mobilia, uelut aliquo turbine circumagente totam domum, stomachi tormenta, cum efferuiscit merum, ac uiscera ipsa distendit, tunc tamen utcunq; tolerabile est, dum illis uis sua est. Quid cum somno uitiat, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades addiderit publica ebrietas, hæc acerimas gentes bellicosasq; hostibus tradidit. Hæc multorum annorum pertinacia bello defensa moenia patefecit, hæc cõtumacissimos & iugum recusantes in alienũ egit arbitriũ, hæc inuictas acies mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem tot itinera, tot prælia, tot hyemes, per quas uicta temporum locorumq; difficultate, trãsierat tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt, intemperatĩa bibendi & ille Herculaneus ac fatalis cyphus condidit. Quæ gloria est capere multum? cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac uomitantes recusauerint, cum superstes toto conuiuio fueris, cum omnes uiceris uirtute magnifica, & nemo tam uini capax fuerit, uinceris a dolio. Marcum Antonium magnum uirum, & ingenij nobilis quæ alia res perdidit, & in externos mores ac uitia non Romana traiecit qd ebrietas? Nec minor uino Cleopatræ amor. Hæc illam res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis cõnati referrent, cum inter apparatusissimas epulas luxusq; regales ora ac manus proscriptorũ recognosceret, cum uino grauis, sitiret tamẽ sanguinẽ. Intolerabile erat qd ebrius faciebat, si sobrius faceret, quãto intolerabilius qd hæc ipsa in ebrietate faciebat? fere uinolentiam crudelitas sequitur, ual

Ebrietas uoluntaria est insaniam

Abstinẽt

etiam

etiā ad minimā radij solis offensionē, ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum saepe apud se non sunt cōsuetudine infantiæ durata, uitia uino concepta, etiā sine ullo ualent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri, deformitatem rei & importunitatē ostende, rebus, non uerbis, quod facillimū est. Proba istas, quæ uoluptates uocantur, ubi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaueris, sapientem multo uino inebriari, multo & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit, licet colligas, nec ueneno potato moriturum, nec sopore sumpto dormiturum, nec Elleboro accepto quicquid in uisceribus harebit, eieciūm, deieciūmque. Sed si tentantur pedes, lingua nō constat, quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium? Vale.

EPISTOLA. LXXXV. De alternitate lectionis & stili, & quomodo aliorū dicta per transformationem nostra facere debemus.

In ista quæ segniciem mihi excutunt, & ualitudini meæ pdesse iudico, & studijs. Quare ualitudinem adiuuent, uides, cum pigrum me & negligentē corporis, literarum amor faciat, aliena opera exerceo. Studio quare profint, indicabo. A lectionibus recessi. Sunt autem (ut existimo) necessaria. Primū ne sim me uno contentus, deinde ut cum ab alijs quæ sita cognouero, tum & de inuētis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium, & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit, nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res contristabit uires, & exhaustiet. De stilo dico, altera soluet ac diluet. Inuicem hoc & illo cōmeandum est, & alterū altero temperādum, ut quicquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (ut aiunt) debemus imitari, quæ uagantur & flores ad mel faciendum idoneos carpunt. Deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerūt, & (ut Vergilius noster ait) liquētia mella stipant, & dulci distendunt nectare cellas. De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit, an quæ collegerunt in hunc saporē, mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant. Quibusdam enim placet, nō faciendū melis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinū folijs, quod aut ros illius cœli, aut ipsius arundinis humor, dulcis & pīguior gignat. In nostris quoque herbis uim eādem, sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant conditura & dispositione in hanc qualitatem uerti, quæ ex tenerissimis uirentium florentiumque decerpserint, non sine quodam (ut ita dicam) fermento, quo in unum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quā de quo agitur adducar, nos quoque has apes debemus imitari, & quacunque ex diuersa lectione congeessimus, separare, melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in unum saporē uaria illa libamenta confundere, ut etiam si apparuerit unde sumptum sit, aliud tamen esse quā unde sumptū est appareat, quod in corpore nostro uidemus, sine ulla opera nostra facere naturam. Alimēta quæ accepimus quādiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant, stomacho onera sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in uires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia præstamus, ut quacunque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint, sed concoquamus illa, alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus, ut unum quoddam fiat ex multis, sicut unus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio una comprehendit, hoc faciat animus noster. Omnia quibus est adiutus abscondat, ipsum tantum ostēdat, quod effecit, etiam si alicuius in te comparebit similitudo, quem admiratio tibi altius fixerit, similem esse te uolo quomodo filiū, non quomodo imaginē. Imago res mortua est. Quid ergo non intelliget cuius imiteris orationē? cuius argumentationē? cuius sentētias? puto aliquādo ne intelligi quidē posse, si magni uiri, nec enim oībus quæ ex quo uelut exemplaria traxit, formā suā impressit, ut unitatē cum illa petant. Non uides quā multorum uocibus chorus constet? unus tamē ex omnibus redditur, aliqua illic acuta est, aliqua grauis, aliqua media, accedunt uiris fœminæ, interponuntur tibiæ, singulorum illic latent uoces, omniū apparent. De choro dico, quem ueteres philosophi nouerant. In comestationibus nostris plus cantorum est, quā in theatris olim spectatorum fuit, cum omneis uias ordo canen-

*

Alit aura

*

Alit Necessarij omnibus quæ ex quo uelut exemplaria traxit, formā suā impressit, & in unitatē illa cōpetat.

do canentiū impleuit, & cauea uenatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumq; consonuit, sit cōcentus ex dissonis. Talem animū esse nostrum uolo, ut multae in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione, si nihil egerimus, nisi ratione suadente, hanc si audire uolueris, dicet tibi, Relinque ista, iamdudum ad quae discitur. Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atq; animi uoluptates, molliunt & eneruant. Relinque ambitum, tumida res est, uana, uentosa, nullū habet terminū, tā sollicita est, ne quē ante se uideat, q̄ ne se post aliū laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autē q̄ miser sit, si is cui inuidetur, & inuidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa rixa salutantium limina, multum habent cōtumentiarum ut intres, plus cum intraueris. Præteri istos gradus diuitū, & magno aggreſtu suspensa uestibula. Non in prærupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasq; res & simul amplissimas pete. Quaecunq; uidentur emicare, in rebus humanis, q̄uis pulilla sint, & comparatione humillimorum extent, p̄ diffidiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis uia est. At si conscendere hunc uerticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te quae p̄ excellissimis habentur aspicias. Sed tamen uenies ad summa per planum. Vale.

EPISTOLA. LXXXVI. De affectibus animi, quos secundum Peripateticos dicit sapientē temperare posse, non uitare. Et de beatæ uitæ perfectione.

Alitradu
tione no
stra.

PEperceram tibi, & quicquid nodosi adhuc supereat, præterieram, cōtētus quasi gustum tibi dare, eorum quae a nostris dicuntur, ut probetur uirtus, ad explendam beatam uitam sola satis efficax. Iubes me quicquid est interrogationū aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitatarū, comprehendere, quod si facere uoluerō, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor hoc me argumentorū genere non delectari. Pudet in aciem descendere, pro Dijs hominibusq; susceptum subula armatum. Qui prudens est, & temperans est. Qui temperans est, & constans. Qui cōstans est, & imperturbatus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est. Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam uitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretetur, tanq̄ imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur & modice, non qui nunq̄. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiae, nec frequens, nimius uel in hoc uitio. Illum enim humanam naturam negare, alicuius animi immunem esse tristitia. Sapientem non uinci mœrore, ceterum tangi, & cetera in hunc modum sectae suae respondentia, non his tollunt affectus, sed temperant. Quantum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mœstissimis latior, & effrenatissimis moderatior, & humillimis maior. Quid si miretur uelocitatē suam laudans ad claudos debilesq; respiciēs? Illa uel intacta segetis p̄ summa uolaret Gramina, nec cursu teneras laxisset aristas, Vel mare p̄ mediū fluctu suspēsa tumēti, Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plātas. Hac est p̄nitētia p̄ se aestimata, nō quae tardissimorū collatione laudatur. Quod si sanū uoces, leuiter febricitatē, nō est bona ualitudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiēs imperturbatus dicit, quō aprina dicuntur, nō q̄bus nulla inest duricia granorū, sed quibus minor, falsum est. Non enim diminutionē malorum in bono uiro intelligo, sed uacationem, nulla debent esse non parua. Nam si ulla sint, crescent, & interim impediunt, quomodo oculos maior & perfecta suffusio excacat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & uelut torrente quodam auferetur, praesertim cum illi non unum affectum, sed uniuersum affectuum coetum relinquis, cū quo colluctetur, sed omnis plus potest, q̄uis mediocrium, turba, q̄ posset unius magni uolētia. Habet pecuniae cupiditatem, sed modicam, habet ambitionem, sed non concitatam, habet iracundiam, sed placabilem, habet inconstantiam, sed minus uagam ac mobilem, habet libidinem, nō insaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum uitium integrum haberet, q̄ cum eo qui leuiora quidē, sed omnia. Deinde nihil interest, q̄ magnus sit affectus, quantuscunq; est, parere nescit, consilium non accipit, quemadmodum rationi nullū animi mal obtem

mal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite. Natura em̄ illorum est surda suar
 denti, sic non sequuntur, non audiunt affectus quantūlicūq; sint. Tigres Leonēsque nūq;
 feritatem exuunt, aliquando submittunt, & cum minime expectaueris, exasperatur tor
 uitas mitigata, nūq; bona fide uitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient
 quidem affectus, si inuita ratiōe cōperint, inuita perseuerabunt. Facilius est em̄ initia il
 lorum prohibere, q̄ impetum regere. Falsa est utiq; ista mediocritas & inutilis, eodēq;
 loco habenda, quo si quis diceret modice insanendum, modice egrotādum, sola uirtus
 habet, non recipiunt animi mala, temperamentū, facilius sustuleris illa, q̄ rexeris. Nun
 quid dubium est, quin uitia mentis humanæ inueterata & dura (quæ morbos uoca
 mus) immoderata sint, ut auaricia, ut crudelitas, & nocentia, impietas, ergo immoderati
 sunt & affectus, ab his em̄ ad illa trāsitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiæ, timori, cu
 piditati, cæterisque moribus prauis, non erunt in nostra potestate, quare, quia extra nos
 sunt, quibus irritantur. Itaq; crescunt prout magnas habuerunt minores ue causas,
 quibus concitentur, maior erit timor, si plus quo exterreatur, aut propius, aspexe
 rit, acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potesta
 te non est, an sint affectus, ne illud quidem est quanti sint, si ipsi permisiisti incipere,
 cum causis suis crescent, tantiq; erūt, quanto fient. Adhūc nunc, quod ista q̄tumuis exi
 gua sint, in maius excedunt. Nunq; pernitiōsa seruant modum, q̄uis leuia initia morbo
 rum, serpunt & egra corpora minima interdum mergit accessio. Illud uero cuius demē
 tiæ est, credere, quarū rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt earū nostri
 esse arbitrij terminos, quomodo ad id finiendum satis ualeo, ad quod prohibendū pa
 rum ualui, cum facilius sit excludere, q̄ admissa comprimere. Quidā ita distinxerunt, ut
 dicerent, temperans ac prudens positione quidem mentis & habitu tranquilluss est, eue
 tu non est, nam quantū ad habitū mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec ti
 met, sed multæ extrinsecus causæ incidunt, quæ illi perturbationē afferant, tale est quod
 uolunt dicere. Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando & timidū qui
 dem non esse timere tamen aliquando, id est, uitio timoris carere affectu non carere.
 Quod si recipit usu frequenti, timor transit in uitium, & ira in animum admissa habitū
 illum ira carentis animi reuexit. Præterea si non cōtemnit uenientes extrinsecus causas,
 & aliquid timet, cum fortiter eundum erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus, li
 bertate cunctanter exhibet & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc
 diuersitas mentis. Illud præterea iudico obseruandum, nec duo quæ separatim proban
 da sunt, misceamus, per se em̄ colligitur, unum bonū esse quod honestum, per se rursus
 ad uitam beatam satis esse uirtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes cōce
 dunt ad beate uiuendum sufficere uirtutem, econtrario non remittetur. Si beatum so
 la uirtus facit, unum bonum esse, quod honestum est. Zenocrates & Speusippus pu
 tant beatum uel sola uirtute fieri posse, non tamen unum bonum esse, quod honestum
 est. Epicurus quoq; iudicat cum uirtutem habeat, beatum esse, sed ipsam uirtutem non
 satis esse ad beatam uitam, quia beatū efficiat uoluptas, quæ ex uirtute est, non ipsa uir
 tus, inepta distinctio. Idem enim negat nūq; uirtutem esse sine uoluptate, ita si ei iun
 cta semper est, atq; inseparabilis, & sola satis est, habet enim secum uoluptatē, sine qua
 non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem fui
 turum uel sola uirtute, non futurum autem perfecte beatum, quod quemadmodum fie
 ri possit, non reperio. Beata enim uita bonum in se perfectū habet inexuperabile, quod
 si est, perfecta beata est. Si deorum uita nihil habet maius aut melius, beata autem uita
 diuina est, nihil habet in quod amplius possit attolli. Præterea si beata uita nullius est in
 digens, omnis beata uita perfecta est, eadem quæ est, & beata, & beatissima. Nunquid
 dubitas quin beata uita summum bonum sit, ergo si summum bonū habet, summe bea
 ta est, quemadmodum summum adiectionem non recipit (Quid enim supra summum
 erit) ita ne beata quidem uita, quæ sine summo bono non est. Qd si aliquem magis bea
 tum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies, cum sum
 mum bonum intelligam quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus
 q̄ alius sequitur, ut hic alterius uitam beatioris magis concupiscat, q̄ suam, beatus autē

nihil suæ præfert, utrumlibet ex his incredibile est, aut aliquid beato restare, quod esse & quod est malit, aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtiq; enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiam nunc potest, imo qui debet? dicam quid sit, ex quo ueniat hic error, nesciunt beatam uitam unam esse, in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaq; in æquo est longa & brevis, diffusa & angustior, in multa loca, multasq; partes distributa, & in unum coacta, qui illam numero æstimat, & mensura & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata uita eximium? quod plena est, finis (ut puto) edendi bibendiq; facietas est, hic plus edit, ille minus. Quid refert? uterq; iam satur est, hic plus bibit, ille minus, quid refert? uterq; non sitit, hic pluribus annis uixit, hic paucioribus. Nihil interest, si tam illum multi anni beatum fecerunt, q̃ hunc pauci. Ille quem tu minus beatum uocas, non est beatus, non potest non men imminui. Qui fortis est, sine timore est, qui sine timore est, sine tristitia est, qui sine tristitia est, beatus est. Nostorum hæc interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem & cōtrouersam pro confessat iudicare, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo, inquit, fortis imminetia mala non timebit? Istud dementis alie natiq; non fortis est. Ille uero (inquit) moderatissime timet, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem reuoluuntur, ut illis uirtutum loco sint minora uicia, nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret malicia, sed leuiore uexatur, at em dementem puto qui mala imminetia non extimescit, uerum est quod dicis, si mala sunt, sed si scit mala illa non esse, & unam tantum turpitudinem malum iudicat, debet securæ pericula aspicere, & alijs timenda contemnere, aut si stulti & amentis est mala non timere quo quis prudentior est, hoc timebit magis, ut uobis (inquit) uidetur, præbebit se periculis fortis? minime, non timebit illa, sed uitabit, cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo (inquis) mortem, uincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? non, scit enim illa non esse mala, sed uideri, omnia ista humanæ uitæ formidines putat, describe captiuitatē, uerbera, catenas, egestatem, & membroꝝ lacerationes, uel per morbum, uel per iniuriā & quicquid aliud attuleris inter Lymphaticos metus numera. Ista timidus timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte ueniendum est? Quæris quod sit malum? cedere his quæ mala uocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contēnimus, quæ nobis iugum imponunt, non dubitent quid conueniret forti uiro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorū amor, nec formidabiliū appetitio. Scientia est distinguendi quid sit malū, & quid non sit, diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadē patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus uiri fortis, si pars subinde, alia atq; alia suffodit, si uiscera sua in sinu suo uidit, si ex intervallo quo magis tormenta sentiat repetitur, & per siccata uiscera, recens dimittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? iste uero dolet. Sensum enim hominis nulla exuit uirtus, sed non timet, inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris quis tunc animus illi sit? quia egrum amicum ad hortantibus quod malū est, nocet, quod nocet deteriorem facit. Dolor & paupertas deteriorem non faciunt, ergo mala non sunt, falsum est inquit, quod proponitur, non em si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent, Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suū, deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri quibus Peripateticus, ergo (inquit) & sapientem deteriorem faciet paupertas & dolor, & quicquid aliud tale fuerit, uirtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet, hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio & sapientis. Huic enim propositum est in uita agenda, non utiq; quod tentat efficere, sed omnia recta facere. Gubernatori propositum est utiq; nauem in portum perducere. Artes ministræ sunt, præstare debent, quod promittunt. Sapientia domina rectoriq; est. Artes seruiunt uitæ, Sapientia imperat, Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis, Gubernator tibi non felicitate

At. t̃ uindicare.

At. t̃ debere.

*

*

non felicitatem promissit, sed utilem operam, & nauis regendæ scientiam, hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita uis obstitit, qui hoc potuit dicere. Neptune nuncq̃ hanc nauem, nisi rectam Arti satisfecit, tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo, inquis, non nocet gubernatori ea res, quæ illum tenere portū uetat, quæ conatus eius irritos efficit, quæ aut refert illum, aut detinet & exarmat, non tantū gubernatori, sed tantū nauiganti nocet, alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat, tranquilla enim (ut aiunt) quilibet gubernator est, nauigio ista obfunt, nō rectori eius, quia rector est. Duas personas habet gubernator, Alteram cōmunem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, qua ipse quoq̃ uector est, Alteram propriam, qua gubernator est, tempestas tantū uectori nocet, non tantū gubernatori. Dein de gubernatoris ars alienum bonū est, ad eos quos uehit pertinet, quomodo medici ars ad eos quos curat, cōmune bonum est, & eorum cum quibus uiuit, & proprium ipsius. Itaq̃ gubernatori fortasse noceat, cuius ministerium alijs promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, nō ab alijs tempestatibus uitæ, non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia, ipse semp in actu est, in effectu tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiæ negocium agit, quem diximus & alienum bonum esse, & suum. Præterea ne alijs quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquæ necessitates præmunt, propter paupertatē prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit. At illud docet, quæadmodum tractanda sit paupertas, per totam uitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapiētis excludit. Id em̃ ipsum agit, quo alia agere prohibet. Ad utroq̃ casus aptus est, bonorum rector est, malorum uictor. Sic, inquam, se exercuit, ut uirtutē tam in secundis q̃ in aduersis exhiberet, nec materiam eius, sed ipsam intueretur. Itaq̃ nec paupertas illum, nec dolor, nec quicq̃ aliud imperitos auertit & præcipites agit prohibet, tu illum premi putas malis, utitur, non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex ære, si marmor illi, si adhuc uiliorem materiā obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens uirtutem si licebit in diuitijs explicabit, si minus, in paupertate, si poterit, in patria, si minus, in exilio, si poterit, imperator, si minus, miles, si poterit, integer, si minus, debilis, quamcūq̃ fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sauiissima animalia & ad occursum expauescentia hominem cogant pati sub iugum, nec asperitatem excussisse contenti, usq̃ in contubernium mitigant. Leonibus magister manū insertat, osculatur Tigrim suus custos, Elephāte minim⁹ & Aethiops iubet subsidere in genua, ambulare per funē. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, ubiq̃ horrenda, cum ad hunc peruenere, mansueta sunt. Vale.

Libri duodecimi epistolarum finis

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER TREDECIMVS.

EPISTOLA. LXXXVI. Exemplo Scipionis utens, notat balneorum luxuriā, subiiciens de facionibus & infacionibus quædam oblectabilia senescenti.

N ipsa Scipionis Affricani uilla iacēs hæc tibi scribo, adoratis manib⁹ eius & tara, quā sepulchrum esse tanti uiri suspicor, animam quidē eius in cœlum, ex quo erat redisse persuadeo mihi, non quia magnos exercitus duxit (Hos em̃ & Cambyfes furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiā eius moderationem pietatemq̃, magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quā cum defendit, aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma in libertate. Nihil, inquit, uolo derogare legibus, nihil institutis, æquum inter omnes ciues ius sit, utere sine me beneficio meo patria, causa tibi libertatis suæ, ero & argumentum ex eo, si plus, q̃ tibi expedit creui. Quid ni ego admirem hanc magnitudinem animi? in

B 2 exilium

παγοιμια

Alit exterrētia
Alit docent
Alit & cetera
ra. Sed mihi
magis placet
ubiq̃.

Alit area

exilium uoluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit: eo perducta res erat, ut aut liber-
 tas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaq; dedit locum le-
 gibus, & se Liternum recepit, tam suum exilium Rep. imputaturus, q̃ Hannibali. Vidi
 uillam structam lapide quadrato, murum circūdatum sylua, turres quoq; in propugna-
 culum uillæ utrimq; subrectas. Cisternam edificijs ac uiridibus subditam, quæ sufficere
 in usum uel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine an-
 tiqua, non uidebatur maioribus nostris calidum, nisi obscurum. Magna ergo me uolun-
 ptas subit cōtemplantē mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis hor-
 ror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis
 fessum, exercebat enim opere se terramq; (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc
 ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum uile sustinuit. At nunc quis est, qui
 sic lauari sustineat? pauper sibi uidetur ac sordid⁹, nisi parietes magnis & præciosis orbi-
 bus refusserint, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sint, nisi illis un-
 diq; operosa & in picturæ modum uariata circumlicio prætexatur, nisi uitro condatur
 camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas noi-
 stras circumdederit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aqua
 argentea epitomia fuderint, & adhuc plebeias fistulas loquor, quid cū ad balnea liberi-
 tinorum peruenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentiū,
 sed in ornamentum positarum impense causa? quantum aquarum per gradus cum fra-
 gore labentium? Eo delitiarum peruenimus, ut nisi gemmas calcare nolumus. In hoc bal-
 neo Scipionis minimæ sunt rimæ, magis q̃ fenestræ, muro lapideo exsectæ, ut sine iniu-
 ria munimenti lumen admitterent. At nunc blactaria uocant balnea, si qua non ita api-
 tata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & co-
 lorantur, nisi ex folio agros & maria prospiciunt. Itaq; quæ cōcursum & admirationem
 habuerant cum dedicarentur, & in antiquorum numerum reiciuntur, cum aliquid noui
 luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec ullo cul-
 tu exornata. Cur enim ornaretur res quadratoria, & in usum non in oblectamenta re-
 perta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper uelut ex calido fonte currebat, nec
 referre credebant in quam perlucida sordes deponerent. Sed, dñj boni, quam iuuabat
 illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi edilem
 aut Fabium Maximum, aut ex Cornelijs aliquem manu sua temperasse. Nam hoc quo-
 q; nobilissimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabāt, exi-
 gendiq; mundicias & utilem ac salubrem temperaturam, non hanc quæ nuper inuenta
 est, similis incendio, adeo quidem ut conuictum in aliquo scelere seruum, uiuum lauare
 oporteat, nihil mihi uidetur iam interesse, ardeat balneum an caleat. Quanta nunc ali-
 qui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus di-
 em admiserat, quod non in multa luce decoquabatur, & spectabat, ut in balneo coquæ-
 retur? O hominem calamitosum, nescit uiuere, non pacata aqua lauabatur, sed sæpe tur-
 bida, & cum plueret uehementius, pene lutulenta, Nec multum eius intererat an sic la-
 uaretur, ueniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quo-
 rundam futuras uoces credis? non inuideo Scipioni, uere in exilio uixit, qui sic lauaba-
 tur, immo si scias, non quotidie lauabatur. Nam (ut aiunt) qui priscos mores uerbis tra-
 diderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerāt. Cæ-
 terū toti nundinis lauabātur, Hoc loco dicet aliquis, liquet inmundissimos fuisse. Quid
 * putas, illo soluisse maliciam labore uirum? postq̃ munda balnea inuenta sunt, spurcio-
 res sunt, descripturus infamem nimis notabilem delitijs Horatius Flaccus quid ait: Par-
 * stillos Rufillus olet, dares nunc Ruccillum, proinde esset ac si hircum oleret Gorgonij
 loco esset, quem idem Horatius buccillo opposuit. Parum est summere unguentum, ni-
 si bis die terq; renouetur, ne euanescat in corpore. Quid quod odore tanquam suo glo-
 riantur? Hæc si tibi nimium tristitia uidebuntur, uillæ imputabis, in qua didici ab Aegia-
 lo diligentissimo patrefamilia. (Is enim huius agri possessor est) quauis uetus arbutum
 * posse transferri, Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo nō oliuetum
 * altius ponit, quod uidi illud arborum trimum & quadrimū fastidienti fructus autumnō
 deponere.

deponere. Te quoque proteget illa quæ tarda uenit seris factura nepotibus umbram, ut ait Vergilius noster, qui non quid uerissime, sed quid decentissime diceretur, aspexit. Nec agricolas docere uoluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit deprehendere, ascribā, Vere fabis satio est, tūc iam quoque medica putres Accipiunt sulci, & milio uenit annua cura, annuo tempore, ista ponenda sunt, & an utriusque uerna sit satio, hinc estimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam proclius in Iulium. Eodem die uidi fabam metentes, milium ferentes. Ad oluetū reuertor, quod uidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circūcis ramis ad unum redactis pedem, cum rapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependierant, hoc fimo tinctum in scrobe demisit, deinde terram non aggressit tantum, sed calcauit & pressit, negat quicquam esse hac (ut ait positio- ne) efficacius, uidelicet frigus excludit & uentum, minus præterea mouetur, & ob hoc nascentes radices prodire patitur, ac solū apprehendere quas necesse est, ceteras adhuc & præcario hærentes, leuis quoque releuat agitatio, parum autem arboris ante quam obruat radix, ex omni enim materia quæ nudata est (ut ait) exeunt radices nouæ. Nō plures autem super terrā eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes statim enim ab imo uestietur, nec magna pars quemadmodum in oliuetis ueteribus arida & retorrída erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt, sed cum tantum a planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc uidi, uitem ex arbusculo suo annosam transferri, huius capillamenta quoque (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda uitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et uidi non tantum mense Februario positas, sed & iam Marcio exacto tenent, & complexæ sunt non suas ulmos. Omnes autem istas arbores, quæ (ut ita dicam) grandis copiae sunt, ait, aqua adiuuandas cisternina, quæ si prodest, habemus pluuiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito, ne quemadmodum Aegialus noster me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi. Vale.

EPISTOLA. LXXXVII. Exemplo sui & Catonis ad frugalitatem hortatur, annectens contra Peripateticos disputationē de fortuitis.

NAufragium antequam nauim ascenderem feci, quomodo acciderit, non adiicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum, quorum nullū esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie uidetur, cum uolueris approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus superuacua, & quam cū facili iudicio possemus deponere quæ si quando necessitas abstulit, nō sentimur ablata. Cū paucissimis seruis, quos unū capere uehiculū potuit, sine ullis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatissimū agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertoriū facta est. De prandio nihil detrahi potuit, paratum fuit non magis hora nuscæ sine caricis, nuscæ sine pugillaribus. Illæ si panem habeo, pro pulmentario sunt, si non, pro pane, quotidie mihi annum nouum faciūt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus & animi magnitudine, qui nūquam maior est, quam ubi aliena se posuit, & fecit sibi pacem, nihil timendo, fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum rusticum est. Mulæ uiuere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter ætatem, uix a me obtineo, ut hoc uehiculū uelim uideri meum. Durat adhuc peruersa recti uerecundia, quotiens in aliquem comitatum lauciorē incidimus inuitus erubescō, quod argumentum est ista quæ probo, quæ laudo, nondū habere certam sedem & immobilem. Qui sordido uehiculo erubescit, precioso gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones uiatorum, contra totius generis humani opiniones mittenda uox erat, insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem æstimatis suo. Cum ad patrimonium uentum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniā credituri estis, aut bene

Ait cōtinere

✱

Ait fidem

Alt. Iru dices

ficia. Nam hæc quoq; iam expensa fertis, late possidet, sed multum debet, habet domū formosam, sed alienis nummis paratam, familiam nemo cito speciosiore producit, sed nominibus non respondet. Si creditori soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoq; facere debebitis, excutere quātum propriū quisq; habeat. Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in uia eum sequitur, quia in oibus prouincijs arat, quia magnus calendarij liber uoluitur, quia tantum suburbanij agri possidet, quantum inuidiose in defertis Apulia possideret? & cum omnia dixeris, pauper est, quare? quia debet, quātum inquis? omnia, nisi forte iudices interesse, utrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulæ saginatae, unius omnes coloris? Quid ista uehicula celata? Infroenati ostro, alipedes, pictisq; tapetis, Aurea pectoribus demissa monilia pendēt, Tectæ auro fuluum mandūt sub dentibus aurū. Ista nec dominū meliorem possunt facere, nec malum. M. Cato Censorius (quē tam necessariū Romano populo hercule pfuit nasci quā Scipionē. Alter enim cū hostibus nostris bellum, alter cū moribus gessit) Cantherio uehebat, & Hippoperis quidē impositis, ut secum utilia portaret. O quā cuperem illi nō occurrere aliquem ex his trofulis in uia diuitibus, curfores & Numidas & multum ante se pulueris agentē, hic sine dubio cultior imitiorq; quam M. Cato uideretur. Hic inter illos apparatus delicatus cum maxime dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat sæculi decus imperatorem triumphalem Censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem uno caballo esse contentum, & ne toto quidem. Partem enim sarcinæ ab utroq; latere dependentes occupabant. Ita non omnibus obælis manibus & asturconibus & colutarijs præferres unicū illum equum ab ipso Catone defricum? uideo non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaq; conticescam quantum ad ista quæ sine dubio talia diuinauit futura, qualia nunc sunt qui primus appellauit impedimēta, nunc uolo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere ad uirtutem pertinentes, quam satisfacere, uitæ beatæ contendimus. Quod bonum est bonos facit. Nam & in arte musica quod bonum est facit musicum. Fortuita bonum non faciunt, ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primum proponimus falsum esse dicant, ab eo, inquit, quod est bonum non utiq; fiunt boni. In musica est aliquid bonum tanquam tibia, aut corda, aut organum aliquod aptatum ad usus canendi. Nihil tamen horum facit musicum, hic respondebimus, non intelligitis quomodo posuerimus quod bonum est musico? nō enim id dicimus quod instituit musicum, sed quod facit, tu ad suppellectilem artis, non ad artem uenis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utiq; musicum faciet, etiam nunc facere his me planius uolo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur, altero quo effectus musici adiuuatur, Altero quo ars ad effectum pertinet instrumenta, Tibiæ, & organa, & corda, ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis, uti forsitan non potest arte, hoc nō est æque duplex in homine, idem enim bonum & hominis & uitæ, quod contemptissimum cuiq; contingere ac turpissimo potest, non bonum est. Opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt, ergo non sunt bona, falsum est, inquit, quod proponitur. Nam in grammatica & in arte medendi, aut gubernandi, uidebimus bona humilimis quibusq; contingere, sed istæ artes non sunt magnitudinem animi professæ, nō consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem & supra cara mortalibus collocat nec ea quæ bona, nec ea quæ mala uocantur, nec cupit nimis, nec expauescit. Chelidon unus ex Cleopatre mollibus patrimonium grande possedit, nuper natalis tam improbalæ linguæ quam impuræ, in cuius ore foeminae purgabantur & multorum hæres fuit, & multos habuit hæreses. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam inspurcauit, quæ sic in quosdam homines quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo ære censetur, nihil ex istis quolibet incurrentibus bonum indicat.

bonum indicat, medicina & gubernatio nō interdicat sibi ac suis, admirationem talium rerum. Qui non est uir bonus, potest nihilominus medicus esse, potest gubernator, potest grāmaticus, tam me hercules quam coquus, cui contingit habere non quolibet, hunc nunc quemlibet dixeris, qualia quisq; habet talis est, fiscus tanti est quantum habet, immo in accessione eius uenit quod habet. Quamuis pleno sacculo ullum precium ponit, nisi quod pecuniā in eo conditā numerus effecit? Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum, accessiones illorum & appendices sunt, Quare ergo sapiens magnus est, quia magnum animum habet, uerum est quod contemptissimo cuiq; contingit bonum non esse. Itaq; indolentiam nunquā bonum dicam, habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia uacare, bonum dicam. Quid est ociosius uerme? Quaris quā res sapientem faciat? quā deum, des oportet illi aliquid diuinum aliquid coeleste, magnificum, non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide quid quāq; ferat regio, & quid quāq; recuset. Hic segetes, illic ueniunt felicius uuā Arborei foetus alibi, atq; iniussa uirescunt Gramina nonne uides croceos, ut Tmolus odores? India mittit ebur, molles sua thura Sabei, Ac Chalybes nudi ferrum. Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalib⁹ esset inter ipsos commercium, si inuicem alijs ab alio aliquid peteret. Summū illud bonū habet & ipsum suam sedem, nō nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus quaris? Animus hic nisi purus ac sanctus est, deum non capit, bonum ex malo non fit. Diuitiæ fiunt, Fiunt autem ex auaricia, diuitiæ ergo non sunt bonum. Non est, inquit, uerum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecuniā nascitur. Itaq; malum quidem est sacrilegium & furtum. Sed ideo quia plura mala facit quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis, & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est ut recipiat sacrilegium, sicut malum sit, quia multa mala facit. Ita bonum quoq; ex aliqua parte esse, quia aliud boni facit, quo quid boni fieri portentuosius potest, quam sacrilegium, furtum, & adulterium inter bona haberi? prorsus persuasimus, quod multi furto non erubescunt, quod multi adulterio gloriantur. Nam sacrilegia minuta[†] patiuntur, magna in triumphis feruntur. Adice nunc, quod sacrilegium si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum uocabitur. Nostra enim actio est, quod nullius mortalium cogitatio recipit, ergo bona nasci ex malo non possunt, nam sicut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali affert, si remiseris illi supplicia, si securitatem sponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelus supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem, aut carcerem differs, statim puniuntur cum facta sunt, immo dum fiunt. Non nascitur itaq; ex malo bonum, non magis quam ficus ex oleo, ad semen nata respondent, bona degenerare non possunt, Quemadmodū ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum, nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc respondent, putamus pecuniā bonum esse undecunq; sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecuniā est, etiam si ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem uena & aurum est & uipera. Si aurum ex uena sustuleris, quia illic & uipera est, non ideo mihi uena aurum dat, quia uiperam habet, sed aurum dat cum & uiperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit, non quia turpe & sceleratum est sacrilegium, sed quia lucrum habet, quemadmodum in illa uena uipera malum est, non aurum quod cum uipera iacet, sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur, dissimillima enim utriusq; rei conditio est. Illic aurum possum sine uipera tollere, illic lucrum sine sacrilegio facere non possum, lucrum illud non est appositū sceleris, sed immixtum, quod dum consequi uolumus, in multa mala incidimus, id ergo bonum non est. Dum diuitias consequi uolumus in multa mala incidimus, ergo diuitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio nostra, unam dum diuitias consequi uolumus, in

multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum uirtutem cōsequi uolumus. Aliquis dum nauigat studiij causa, naufragium fecit. Aliquis captus est. Altera significatio talis, per quod in mala incidimus, bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per diuitias nos, aut per uoluptates in mala incidere, aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autē illas dicitis, tantum bonum non esse. Præterea, inquit, cōceditis diuitias habere aliquid usus. Inter cōmoda illas numeratis. Atqui eadem ratione cōmodum quidem non erunt per illas em multa nobis incōmoda eueniunt. His quidam hoc respondent, Erratis, qui incōmoda diuitijs imputatis. Illæ neminem ledunt, & sua cuiq; nocet stulticia, aut aliena nequitia. Sic quēadmodum gladius qui neminem occidit, occidentis telum est, Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Possidonius (ut ego existimo) melius, qui ait diuitias esse causam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens, quæ protinus necesse est noceat, alia præcedens, hanc præcedentem causam diuitiæ habent. Inflant animos, superbiam parant inuidiam contrahunt, & usq; eo mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet, bona autem omni carere culpa decet, pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant, extollunt quidem & dilatant, sed sine tumore, quæ bona sunt, fiduciam faciunt, diuitiæ audaciam, quæ bona sunt magnitudinem animi dant, diuitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, q̃ spes magnitudinis falsæ. Isto modo (inquis) etiam malum sunt diuitiæ, non tantum bonum non sunt, sed etiam malum. Essent malum, si per se nocerent, si (ut dixi) haberent efficientem causam, nunc præcedentem habent, & quidem non irritant tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt uerisimilem, ac plerisq; credibilem. Habet uirtus quoq; præcedentem causam ad inuidiam, multis enim propter sapientiam, multis propter iusticiam inuidetur, sed nec ex se hanc causam habet, nec uerisimilem. Contra enim uerisimilior illa species hominum animis obicitura uirtute, quæ illos in amorem & admirationem uocet. Possidonius sic ad interrogandum ait, quæ neq; magnitudinem animo dant, nec fiduciam nec securitatem, non sunt bona, diuitiæ autem & bona ualutudo, & similia, his nihil horum faciunt, ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiam nunc hoc modo intendit, quæ neq; magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam tumorem, arrogantiam creant, mala sunt, a fortuitis autem in hæc impellimur, ergo non sunt bona, hac, inquit, ratione ne cōmoda quidem ista erunt. Alia est commodorū condicio, alia bonorum. Cōmodum est quod plus usus habet quam molestiæ. Bonum syncerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est ideo bonum, quod plus prodest, sed quod tantum prodest. Præterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaq; potest ei esse incommodum mixtum. Sed commodum dicitur a maiore sui parte affirmatum, bonum ad unum sapientem pertinet, inuiolatum esse. Et oportet bonum animum habere, unus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. Ex malis bonum non fit, ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt, ergo diuitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt Peripatetici, & fingunt illam & soluunt. Ait autem Possidonius hoc sophisma per omnes dialecticorū scholas iactatum sic ab Antipatre refelli. Paupertas nō per possessionem, sed per detractionem dicitur, uel (ut antiqui dixerunt) per orbationem, Græci dicunt *σέπκνον* cum dicunt non quod habeat dicitur, sed quod non habeat. Itaq; ex multis inanibus nihil impleri potest, diuitias multæ res faciunt, nō multæ inopiæ. Aliter, inquit, q̃ debes, paupertatem intelligis. Paupertas est non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest, facilius quod uolo exprimerē, si latinū uerbū esset, quo *εὐπορία* significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non uideo quid aliud sit paupertas, q̃ parui possessio. De isto uidebimus, si quando ualde uocabit, quæ sit diuitiarum, quæ paupertatis substantia. Sed tunc quoq; considerabimus, nūquid latius sit paupertatem permulcere, diuitijs demere supercilium, quam litigare de uerbis, quasi iam de rebus iudicatum sit: putemus nos ad contionem uocatos. Lex de abolendis diuitijs

Commodū
Bonum.

ut possidet
nem.

dis diuitijs fertur, his interrogationibus suaseri aut dissuaseri sumus: his effecturi ut populus Romanus paupertatem fundamentum & causam imperij sui requirat ac laudet: Diuitias autem suas timeat: ut cogitet has se apud uictos reperisse: Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem sanctissimam temperatissimamq; irrupisse, nimis luxuriose ostentari gentium spolia, quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse, hæc satius est suadere & expugnare affectus non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur, si minus, apertius. Vale.

EPISTOLA LXXXVIII. De liberalibus artibus, ubi docet de singulis quod animū ad uirtutem non perducunt, sed tantū præparant.

DE liberalibus studijs quid sentiam scire desyderas, nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit, meritoria artificia sunt, hæc tamen utilia, si præparent ingenium non detineant. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest, rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint uides, quia homine libero digna sunt, cæterum unum studium uere liberale est, quod liberum facit, hoc est sapientiæ, sublime, forte, magnanimum, cætera pusilla & puerilia sunt, an tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professor res turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis, non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studijs quærendum iudicauerunt, an uirum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis uersatur, & si latius euagari uult, circa historias. Iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad uirtutem uiam struit? Syllabarum enarratio & uerborum diligentia, & fabularum memoria, & uersuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frenat? Ad geometriam transeamus & ad Musicam, nihil apud illos inuenies, quod uetet timere, uetet cupere. Quisquis hæc ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti uirtutem an non, si non docent, nec tradunt quidem, si docent, philosophi sunt, uis scire, quæ non ad docendum uirtutem cõsederint: aspice quæ dissimilia inter se omnium studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt negent. Nam modo Stoicum illum faciunt uirtutem solam probantem, & uoluptatem refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem precio recedentem, modo Epicureum, laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusq; uitam exigentis. Modo Peripateticum bonorum tria genera inducentem, modo Academicum incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident, demus illis Homerum philosophum fuisse. Nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret, ergo illa discamus quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere utrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodos, non magis ad rem pertinet, quàm scire, an maior Hecuba fuerit quàm Helena, & quare tam male tulerit ætatem. Quid inquam annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quæris Vlyxes ubi errauerit potius, quàm efficias ne nos semper erremus? nõ uacat autem dire utrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem, neque enim potuit in tam angusto pati tam longos errores seu tam longas tempestates, nos animi quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlyxis mala impellit, non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis, hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia, hinc insidiosa blandimenta aurium, hinc naufragia & tot uarietates malorum, hoc me doce quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta uel naufragus nauigem. Quid inquiris an Penelope impudica fuerit, an uerbo saculo suo dederit, an Vlyxem illum esse quem uidebat, antequam sciret suspicata sit. Doce me quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum, in corpore, an in animo posita sit. Ad Musicam transeo, doces me quomodo inter se acutæ ac graues uoces consonent, quomodo numerorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi qui

Eras. Rote.

Non reperie/
bas inter epi/
stolas in alijs
exemplaribus,
sed seperatim
quæ appa/
ret epistolam
fuisse, uel ex
hoc, quod ne
minè alium
nominat, ad
quæ scribat.

chi qui sint modi flebiles, monstra potius quomodo inter aduersa nō emittam flebilem uocē. Metiri me geometres docet latifundia, potius doceat quō metiar quantū hominī sit satis, Numerare docet me Arithmetica & auariciā cōmendat digitos, potius doceat nihil ad rem pertinere istas computationes, non esse feliciorē, cuius patrimonium tabularios lassat, immo q̄ superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest scire agellum in partes diuidere, si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, Si tristem me facit uicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis, & ego discere uolo, quomodo totos hilaris amittam, Paterno agro, inquit, & auito expellor, quid ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius (non dico hominis) sed populi fuerit expedire potes? non dominus isto, sed colonus intraſti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, haredis. Negant iurisperiti quicquā usufructu, quod publicum est, publicū est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem scis rotunda metiri, in quadratum redigis, quamcunq; acceperis formam, interualla syderum dicis, nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metiri hominis animum, dic quā magnus sit, dic quā pusillus sit. Scis quā recta sit linea, quid tibi prodest, si quid in uita reſctum sit ignoras? Venio nunc ad illum qui coelestium noticia gloriatur, Frigida Saturni quo sese stella receptet, Quos segnis cœli cyllenius erret in orbes, hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex cōtrario stabunt, aut cum Mercurius uespertinum faciet occasum uidente Saturno, Potius hoc discam, ubicunq; sunt ista, propitia esse, non posse mutari, agit illa continuus ordo factorum & inuitabilis cursus. Perſtatas uices remeant. Effectus rerum omnium aut monent aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei noticia perficiet? siue significant, quid refert prouidere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, ſient. Si uero solem ad rapidum stellasq; sequētes Ordine respicies, nūq̄ te craftina fallit Hora, nec insidijs noctis capiere, serenæ, Satis abundeq; prouisum est, ut ab insidijs tutus essem. Nunquid me craftina nō fallit hora? fallit enim quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit nescio, quid fieri possit scio. Ex hoc nihil desperabo, totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo, fallit me hora si parcit, sed ne sic quidem fallit. Nam quēadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non utiq; casura, utiq; secunda expecto, malis paratus sum. In illo feras me necesse, nō ad præscriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictorem recipiam, non magis, quā statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros, æque luctatores & totam oleo ac luto constantem scientiam expello, ex his studijs liberalibus, aut & unguentarios recipiam, & cocos, & ceteros uoluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim oro te liberale habent, isti ieiuni uomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & ueterno sunt? an liberale studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equū agitare, arma tractare? nihil liberos suos docebāt, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hec, nec ille docent, alunt ue uirtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius freno temperare, affectibus effrenatissimis abſtrahi? Quid prodest multos uincere luctatione uel cestu, ab iracundia uinci? quid ergo? nihil liberalia nobis cōferunt studia? ad alia multum, ad uirtutem nihil. Nam & hec uiles ex professo artes quæ manu constant, ad instrumenta uitæ plurimum conferunt, tamen ad uirtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studijs filios erudimus? nō quia uirtutē dare possunt, sed quia animū ad accipiendā uirtutem preparant quēadmodū prima illa (ut antiqui uocabant) literatura, per quā pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locū parat, sic liberales artes non perducunt animum ad uirtutem, sed expediunt. Quatuor, ait, Possidonius artium genera sunt, uulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendā uitā occupatæ sunt, in quibus nulla decoris, nulla honestiſimulatio est. Ludicræ sunt, quæ ad uoluptatē oculorū atq; aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata p se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublimem

crescentia,

crescentia, & alias ex inopinato uoluptates, aut dehiscentibus quæ coherebant, aut his quæ distabant sua sponte coeuntibus, aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quæ causas non nouere) mirantur. Pueriles sunt & aliquid habentes liberalibus simile, hæc artes quas *ἐλευθερίαι* & *ῥητορικæ* nostri liberales uocant. Sole autem liberales sunt immo (ut dicam uerius) liberae, quibus curæ uirtus est. Quemadmodum, inquit, est aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic & hic quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia uendicat. Cum uentum est ad naturales questiones, geometriæ testimonio statuitur, ergo eius quæ adiuuat pars est, multa adiuuant nos, nec ideo partes nostræ sunt, imo si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamē pars est, aliquid nobis prestat geometriæ ministerium, sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber, sed nec hic geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea utraq; fines suos habet. Sapiens enim causas naturalium & quærit & nouit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur & supputat. Qua ratione constant cœlestia, quæ illis sit uis, quæ natura, sapiens scit Cursus & recursus, & obseruationes, per quas descendunt & alleuantur ac speciem interdum stantium præbent, cum cœlestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ causa in speculo imagines exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnū esse solem philosophus probabit, quātus sit, mathematicus, qui usum quodā & exercitatione procedit, sed ut procedat, impetranda illi quædā principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui præcarium fundamentum est. Philosophiā nil ab alio petit, totum opus a solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) superficialis est, in alieno edificat, aliena accipit principia, quorum beneficia ad ulteriora pueniat, si per se iret ad uerum, si totius mundi naturā posset comprehendere, dicerem multū collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cœlestium crescunt, trahuntque aliud ex alio, una re consummat animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quæ soli philosophiæ competit. Nihil autem nulla ars alia de bonis ac malis quærit, singulas habet circūire uirtutes. Fortitudo contemtrix timendorum est, terribilia, & sub iugum libertatem nostrā mittentia, despicit, prouocat, frangit. Nunquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimū humani pectoris bonū est, nulla necessitate ad fallendū cogitur, nullo corrumpi premio. Vre, inquit, cede, occide, nō prodam, sed quo magis secreta quæret dolor, hæc illa altius condet. Nūquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia uoluptatibus imperat, alias odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum rediget, nec unquā ad illas propter ipsas uenit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum uelis, sed quantum debeas sumere, humanitas uetat superbum esse aduersus socios, uetat auarum, uerbis, rebus, affectibus, comem se facilemque omnibus prestat, nullum alienum malum putat, bonum autem suum ideo maxime, quod alicui bono futurum est, amat. Nunquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis quam simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parsimoniā, non magis quam clementiam, quæ alieno sanguini tantum suo parcat, & scit homini nō esse homine prodige utendum. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad uirtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa nihil conferre uirtuti? quia nec sine cibo ad uirtutem peruenitur, cibus tamen ad uirtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quis non fiat nauis nisi ex lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes cum adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illi dici sine liberalibus studiis ueniri ad sapientiam posse, quāuis etiam uirtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem non futurum sapientem eum, qui literas nescit, cum sapientia non sit in literis? Res trahit, non uerba, & nescio an certior memoria sit, quæ nullum extra se subsidium habet. Magna & spaciofa res est sapientia, uacuo illi loco opus est, de diuinis humanisque dicendum est, de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore, de quo uno uide quam multa quaeruntur. Primum an per se sit aliquid? Deinde an aliquid ante tempus sit? si tempus cum mundo coeperit? an & ante mundum quia fuerit aliquid, fuerit & tempus? Innumerae quaestiones sunt de animo tantum, unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quādiu sit?

Didymus
quatuor mi-
lia librorum
scripsit.

diu sit: an aliunde alio transeat, & domiciliū mutet, ad alias animalū formas aliasq; con-
iectus: an non amplius q̄ semel seruiat, & emissus uagetur in toto: utrum corpus sit an
non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usu-
rus, cum ex hac effugerit caueat: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat: an de
corpore abductus in sublime secessit: Quamcunq; partem rerum humanarū diuinarū
q̄ comprehendris, ingenti copiā quarendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam
multa tam magna, ut habere possint liberum hospiciū, superuacua ex animo tollenda
sunt. Non dabit se in has angustias uirtus. Laxum spaciū res magna desyderat, expel-
lantur omnia, totum pectus illi uacet. At enim delectat artium noticiā multarum. Tan-
tum itaq; ex illis retineamus, quantū est necessariū, an tu existimas reprehendendū qui
superuacua usu sibi comparat, & preciosarū rerum pompā in domo explicat: Non pu-
tas eum, qui occupatus est in superuacua literarum supellectile: Plus scire uelle, q̄ sit sa-
tis, intemperantiæ genus est. Quid quod ista liberaliū artium consecratio molestos, uer-
bosos, in tempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superua-
cua didicerunt. Quatuor milia librorum Didymus grāmaticus scripsit, miser erat, si tam
multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur, In his de Aeneæ ma-
tre uera. In his libidiniosior, Anacreon an ebriosior uixerit, in his an Sapho publica fue-
rit, & alia quæ erant dediscenda, scires. Nunc & longam esse uitam nega, sed ad nostros
Quocunq; pueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio tempore
magna alienarū aurium molestia, laudatio hæc constat. O hominē literatum, simus hoc
titulo rustitiore contenti. O uirum bonum. Ita ne est: annales euoluam omniū gentium
& qui primus carmina scripserit quæram: quantum temporis inter Orphea interfit &
Homerum, cum fastos non habeam, computabo, & Aristarchi ineptias, quibus & alie-
na carmina compinxit recognoscā, & ætatem in syllabis conteram: Ita ne in Geome-
tria puluere herebo: adeo mihi præceptū illud salutare excidit, Tempori parce, hæc sci-
am, & quid ignorem: Appion grāmaticus qui sub Gn. Cæsare tota circumlatus est Gra-
cia, & in nomē Homeri ab omībus ciuitatib; adoptatus, aiebat, Homerū utraq; materia
confūmata, & Odyssea Iliade, principiū adieciſſe operi suo, quo bellum Troianum cō-
plexus est. Huius rei argumentum asserbat, quod duas literas in primo uersu posuisset
ex industria librorū suorum numerū continentes. Talia sciat oportet, qui multa uult sci-
re. Noli cogitare quantū temporis tibi auferat mala ualitudo, quantum occupatio publi-
ca, quantū occupatio priuata, quantū occupatio quotidiana, quantū somnus, metire æta-
tem tuam, tam multa nō capit. De liberalibus studiis loquor, philosophi quantū habēt
superuacui, quantū ab usu recedentis. Ipsi quoq; ad syllabarum distinctiones & coniun-
ctionū ac præpositionum proprietates descenderunt, & inuidere grāmaticis, & inuide-
re geometris. Quicquid illorum artibus superuacuum erat, tranſtulere in suam. Sic effe-
ctum est, ut diligentius sciant loqui, q̄ uiuere. Audi quantū mali faciat nimia subtilitas,
& quam infesta ueritati sit. Pythagoras, ait, de omni re disputari posse, ex æquo. Et de
hac ipsa an omnis res in utraq; partem disputabilis sit. Nausiphantes, ait, ex his quæ ui-
dentur esse, nihil magis esse, q̄ non esse. Parmenides, ait, Ex his quæ uidentur nihil esse
in uniuerso, Zenon Cleantes omnia negocia de negotio deiecit, ait, nihil esse. Circa ea-
dem fere Pyrrhonij uersantur & Megarici & Cretici & Academici, qui nouā induxe-
runt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuiū studiorum liberaliū gregem
coniſce, illa mihi non profuturā scientiam tradunt. Hi spem omni scientiæ eripiunt. Sa-
tius est superuacua scire, q̄ nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigat ad ue-
rum, hi oculos mihi effodiunt. Si Pythagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubiū
Si Nausiphanti, hoc unum certū est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil esse præter unū.
Si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos sumus: quid ista quæ nos circūstant alunt
sustinent: tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim utrum
magis irascar illis, qui nos nihil scire uoluerunt, an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquæ-
runt, nihil scire.

Vale.

Lucij Annæi

Libri decimertij Epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM
LIBER DECIMVS QVARTVS.

EPISTOLA LXXXIX. De utilitate diuisionis philosophiæ. De differentia inter sapientiam & philosophiam, & contestatione utriusq; Et de philosophiæ partibus.

REM utilem desyderas, & ad sapientiam properanti utiq; necessariam, diuidi philosophiã, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitione totius adducimur. Vtinam quemadmodũ uniuersa mundi facies in conspectu uenit, ita philosophia tota nobis possit occurrere, simillimũ mundo spectaculum. Profecto enim omnes mortales in admiratione sui taperet, relictis his quæ nunc magna, magnorũ ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non potest, & sic nobis aspicienda, quemadmodũ mundi secreta cernuntur, sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam uelociter obit, q̃ coelum acies nostra. Nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum uisus in proximo deficit, singula quæq; ostendi facilius possunt, uniuersi nondũ capacibus. Faciam ergo quod exiges, & philosophiã in partes non in frustra diuidam. Diuidi enim illam non concidi, utile est. Nam comprehendere quemadmodũ maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias, exercitus. Quicquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas (ut dixi) innumerabiles esse & paruas non oportet. Idem enim uisũ habet, nimia quod nulla diuisio. Simile confuso est, quicquid usq; in puluerem sectum est. Primũ itaq; sicut uidetur tibi, dicam inter sapientiam & philosophiã quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae. Philosophia sapientiæ amor est & affectatio, hæc ostendit, quo illa peruenit. Philosophia unde dicta sit, apparet, ipso enim nomine fatetur. Quidam enim sapientiã ita finierunt, ut dicerent eam diuinorũ & humanorum scientiam. Quidam ita, Sapientia est nosse diuina & humana, & horum causas. Superuacua mihi uidetur hæc adiectio, quia causæ diuinorum humanorũq; partes sunt. Philosophiã quoq; fuerunt, qui aliter atq; aliter diffinirent. Alij studium illã uirtutis esse dixerunt. Alij studiũ corrigendæ mentis. A quibusdã dicta est appetitio rectæ rationis, Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neq; enim fieri potest, ut idem sit quod affectat, & quod affectat. Quo modo multũ inter auaritiã & pecuniam interest, cum illa cupiat, hæc concupiscatur, sic inter philosophiã & sapientiã. Hæc em̃ illius effectus & premiũ est. Illa uenit, ad hanc itur. Sapientia est quam Græci σοφία uocant. Hoc uerbo quoq; Romani utebãtur, sicut philosophia nunc quoq; utuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabũt, & inscriptus Dossenni monumẽto titulus. Hospes resiste, & sopheriam Dossenni lege. Quidam ex nostris quibus philosophia studiũ uirtutis esse, & hæc peteretur, illa peteret, tamen nõ putauerũt illas distrahí posse. Nam nec philosophia sine uirtute est, nec sine philosophia uirtus est. Philosophia studium uirtutis est, sed per ipsam uirtutẽ. Nec iustus homo esse sine studio sui potest, nec uirtutis studium sine ipsa. Non enim quẽadmodũ in his, qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur. Nec quẽadmodũ itinera quæ ad urbes perducunt extra ipsam sunt, sed ad uirtutem uenitur per ipsam. Cohærẽt ergo inter se philosophia uirtusq;. Philosophiã tres partes esse dixerunt, & maximi, & plurimi auctores. Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animũ, Secunda rerum naturam scrutatur, Tertia proprietates uerborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro uero falsa surrepant. Cæterum inuẽti sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducerent. Quidã ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, ciuilem. Quia quandã propriã exercitationẽ desyderet, & circa aliam materiã occupata sit. Quidã adiecerunt his partem, quã œconomicã uocant, administrandæ rei familiaris scientiã. Quidã & de generibus uitæ locũ separauerunt. Nihil autẽ horũ in illa parte morali reperitur. Epicurei duas partes philosophiæ putauerũt esse, Naturale atq; morale, rationale remouerunt. Deinde cũ ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie ueri latentia coarguere. Ipsi quoq; locum quem de iudicio & regula appellat, alio nomine rationalem induxerunt. Sed eam accessionẽ esse naturalis partis existimãt.

Sapientia.
Philosophia.

Tres sunt
partes philo-
sophiæ

C Cyrenaici

Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoque quae remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt, ut una sit de fugiendis & expetendis, Altera de affectibus, Tertia de actionibus, Quarta de causis, Quinta de argumentis. Causae rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali. Actiones ex morali. Aristochius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias. Moralem quoque quam solam reliquerat, circūcidit. Nam est ille cum qui monitiones continet, sustulit, & paedagogi esse dixit, non philosophi, tanquam quicquam aliud sit sapiens, quam humani generis paedagogus. Ergo cum tripartita si philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit, ut prima esset inspectio suum cuique distribuens, & aestimans quanto quidque dignum sit, maxime utilis. Quid enim est tam necessarium, quam precia rebus imponere. Secunda de actionibus, Tertia de impetu. Primum enim est, ut quantum quidque sit, iudices. Secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque. Tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conueniat, ut in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quicquid ex his tribus defuerit, turbat & caetera. Quid enim prodest intus aestimata habere omnia, si sis impetum nimium? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores? Nec scias quando quidque, & ubi & quemadmodum agi debeat. Aliud est enim dignitates & precia rerum nosse, aliud articulos, aliud impetus refranare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo uita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, proinde remissus acriorque, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiae in duo scinditur. Corporalia, & incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos (ut ita dicam) gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quae faciunt, & quae ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementis locus (ut quidam putant) simplex est, ut quidam, in materiam & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest ut rationalem partem philosophiae diuidamus. Omnis oratio, aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diffusa. Hanc Analyticam, illam Topicam placuit uocari. Haec uerba curat & sensus & ordinem. Analytica in duas partes diuiditur. In uerba, & significationes, id est, in res, quae dicuntur & uocabula, quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque diuisio. Itaque in eo loco finem faciam, & summa sequar fastigia rerum. Alioqui si uoluerem facere partium partes, quaestionum liber fiet. Haec Lucili uirorum optime, quo minus legas non deterreo, dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compece, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas, publicasque, quantum potes uexa, & istis dicentibus quousque, eadem responde. Ego debeo dicere, quousque eadem peccabitis? Remedia ante uultis, quam uitia desinere. Ego uero eo magis dicam, & quia recusatis, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad uos non blanda uox ueniet, & quia uerum singuli audire non uultis, publice aucte. Quousque fines possessionum propagabitis? Ager uni domino, qui populum coepit, angustus est. Quousque a rationibus uestris porrigetis, ne prouinciarum quidem statione contenti, circumscribere praediorum modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium terminus usque ad hostium, a fonte, uestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundis uestris maria cinxistis, nisi trans Adrianum, & Ionium, Aegaeumque uester uillicus regnet. Nisi insulae ducum, domicilia magnorum, inter uilissima rerum numerentur. Quam uultis late possidere? Sit fundus, quod aliquando imperium uocabatur. Facite uestrum quicquid potestis, dum plus sit alienum. Nunc uobiscum loquor, quorum aequae spaciose luxuria, quam illorum auaritia diffunditur. Vobis dico, quousque nullus erit lacus, cui non uillarum uestrarum fastigia immineant, nullum flumen, cuius non ripae aedificia uestra praetexant? Vbi cumque scatebunt aquarum calentium uenae, ibi noua diuersoria luxuria excitabuntur? Vbi cumque in aliquem sinum litus curuabitur, uos protinus fundamenta facietis, non contenti solo, nisi quod manu feceritis? Arma agetis introversus. Omnibus licet locis tecta uestra resplendeant, alicubi imposita moribus. In uastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta. Cum multa aedificaueritis, cum ingentia, tamen & singula corpora estis, & paruula. Quid pro-

sunt multa

sunt multa cubícula. In uno iacetis. Non est uestrum, ubicunq; non estis. Ad uos dein-
de transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia
hamis, alia laqueis, alia retium uarijs generibus cum magno labore psequitur. Nullis ani-
malibus, nisi ex fastidio pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot compara-
tis manus, fesso uoluptatibus ore libatis. Quantulum ex ista fera periculose capta domi-
nus crudus, ac nauseans gustat. Quântulum ex tot conchylis, tam longe aduectis p istū
stomachum inexplēbilem labitur. Infelices etiam, quod non intelligitis uos maiorem fa-
mam habere, q̃ uentrem. Hæc alijs dic, ut dum dicis, audias ipse. Scribe, ut dum scripse-
ris, legas. Omnia ad mores, & ad sedādam rabiem affectuum referens. Stude, ut nō plus
alijs scias, sed ut melius. Vale.

EPISTOLA. XC. De philosophia, q̃ non sit res beneficiaria, de aureo primo sacū-
lo, & hoc luxurioso. Contra Possidonium disputat artes mechanicas, a philo-
sophia minime inuentas, & quod illius rudis sæculi homines non
sapientes, sed sapientibus similes erant.

Q Vis dubitare mi Lucili potest, quin deorū immortalū munus sit, qđ uiuimus.
Philosophia aut, qđ bñ uiuim⁹. Itaq; tāto plus nos debere huic, q̃ Dñs, quan-
to maius beneficiū est bona uita, q̃ uita. Pro certo debere, nisi ipsam Dñ phi-
losophia tribuissent, cuius scientia nulli dederūt, facultatē oib⁹. Nā si hāc quo-
q; bonū uulgare fecissent, & prudētes nāceremur, & sapientia quod in se
optimū habet pdidisset, quod inter fortuita nō esset. Nūc em hoc in illa p̃ciosum atq; ma-
gnificum est, quod nō obuenit, quod illam sibi quisq; debet, quod nō ab alio peti. Quid
haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset. Huius opus unum est.
De diuinis humanisq; uerum inuenire, ab hac nunq; recedit, iusticia, pietas, religio, & om-
nis alius comitatus uirtutum consertarum, & inter se cohærentium. Hæc docuit colere
diuina, humana diligere, & penes deos imperium esse, & inter homines consortiū, qđ
aliquando inuolatum mansit, anteq; societatem auaritia distraxit, & paupertatis causa
etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierant enim omnia possidere, dum uolunt
propria. Sed primū mortalium, quicq; ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, ean-
dem habebant, & ducem, & legem, cōmissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potiori-
bus deteriora submittere. Mutis quidē gregibus, aut maxima corpora præsumunt, aut ue-
hementissima. Non præcedit armēta degener taurus, sed qui magnitudine ac thoris ca-
teros mares uicit. Elephātorum gregem excelsissimus ducit. Inter homines pro summō
est optimus, animo itaq; rector eligebatur. Ideoq; summa felicitas erat gentiū, in quibus
non poterat potēti⁹ esse, nisi melior. Tantum enim quantū uult potest, qui se nisi quod
debet, non putat esse. Illo ergo sæculo quod aureum perhibetur, penes sapiētes fuisse re-
gnum Possidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores a ualidioribus tueban-
tur. Suadebant, dissuadebantq; & utilia atq; inutilia monstrabant. Horum prudētia ne
quid deesset suis, puidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficētia augebat, ornabatq;
subiectos. Officiū erat imperare, non regnum. Nemo quantū posset aduersus eos exi-
periebatur, per quos cōperat posse. Nec erat cuiq; aut animus in iniuriā, aut causa, cū
bene imperanti bene pareretur. Nihilq; Rex maius minari male parētibus posset, q̃ ut
abirent e regno. Sed postq; surrepentibus uitijs, in tyrannidē regna uersa sunt, opus esse
cōpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon q̃ Athenas æquo iure fun-
dauit, inter septem æui sapientia natos. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi nume-
ro accensuisset. Artaxi & Alluci leges Chorondæq; laudantur. Hi non in foro, nec in cō-
sultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoq; secessu didicerunt iura, quæ florenti
tūc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerēt. Hactenus Possidonio assentior. Artes quidē
a philosophia inuentas, quibus in quotidiano usu uita utitur, non concesserim. Nec illi fa-
brica asseram gloriam. Illa, inquit, iparos e casis lectos, aut aliqua rupe suffossa, aut ex asæ
arboris trunco docuit tecta moliri. Ego uero philosophiam iudico, non magis excogi-
ta se has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & urbes urbium prementiu,
q̃ uiuaria piscium in hoc clausa, ut tempestatum pericula non adiret gula. Et q̃uis acer-

astrecto

rime pelago seuiente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges
 saginaret. Quid agis? philosophia docuit homines habere clauem & seram, & quicquid
 aliud erat, auaritia signum dare. Philosophia hac cum tanto habitantium periculo immi-
 nentia tecta suspendit. Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte, & sine difficultate na-
 turale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede felix illud saeculum ante Archite-
 ctos fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro p de-
 signata currente, certa manu trabem scindere. Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.
 Non enim tecta coenationum, epulas receptura parabant. Nec in hunc usum pinus aut
 abies deferebatur longo uehiculorum ordine, uicis intremetibus, ut ex illa lacunaria au-
 ro grauius penderent. Furca utrinque suspensa fulciebant casam, spissatis ramalibus, ac fro-
 de coepta, & in procliu disposita, decursus imbribus quous magnus erat. Sub his tectis
 habitauere, sed securi. Culmus liberos texit. Sub marmore atque auro seruitus habitat. In
 illo quoque dissensio a Possidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a sapientibus ui-
 ris iudicat. Isto enim modo dicat, licet sapientes fuisse, per quos Tunc laqueis captare fe-
 ras, & fallere uisco Inuentum, & magnos canibus circumdare saltus. Omnia enim ista saga-
 citas hominum, non sapientia inuenit. In hoc quoque dissensio, sapientes fuisse, qui ferri me-
 talla, & aeris inuenerunt, cum incendio sylvarum adusta tellus, in summo uenas iacentes
 liquefactas fudisset, ipsa tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis qua-
 estio mihi uidetur, quam Possidonio. Vtrum malleus in usu esse prius an forcipes coeperunt?
 utraque inuenit aliquis exercitati ingenium, acuti non magni, nec elati, & quicquid alio cor-
 pore incuruato, & animo humum spectante quarendum est. Sapiens facilis uictu fuit.
 Quid nunc? Cum hoc quoque saeculo esse quam expeditissimus cupiat. Quomodo oro te conue-
 nit, ut Diogenem mireris, & Dædalum? Vter ex his sapiens tibi uidetur, qui ferram com-
 mentus est, an ille qui cum uidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit, primum
 exemptum e perula calicem, hac obiurgatione sui, quam diu homo stultus superuacuas farni-
 nas habuit, qui se complicuit in dolio, & in eo cubitauit. Hodie utrum tandem sapientio-
 rem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fi-
 stulis exprimat? Qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccatur, uersatilia coena-
 tionum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta
 quoties fercula mutantur. An eum, qui & alijs sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura du-
 rum ac difficile imperauerit. Posse nos habitare sine marmorario ac fabro. Posse nos ue-
 stitos esse sine commercio seruorum. Posse nos habere uisibus nostris necessaria, si contem-
 ti fuerimus his, quae terra posuit in summo. Quae si audire humanum genus uoluerit, tam
 superuacuum sciet sibi cocom esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus
 similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria, in delitijs
 laboratur. Etiam non desyderabis artifices, si sequere naturam, illa noluit esse distinctos,
 ad quaecumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo?
 Nunquid pelles ferarum, & aliorum animalium a frigore satis, abundeque defendere que-
 unt? Num corticibus arborum, pleraque gentes tegunt corpora? Num auium plumae in
 usum uestis conferuntur? Num hodieque magna Scytharum pars, tergis uulpium indui-
 tur ac murium, quae tactu mollia, & impenetrabilia uentis sunt? Opus est tamen calorem so-
 lis aestiui umbra crassiore propellere. Quid ergo? Num uetustas multa abdedit loca, quae
 uel iniuria temporis, uel alio quolibet casu excauata in specum recesserunt? Quid ergo?
 Num quamlibet uirgeam cratem, texuerunt manu, & uili obliuerunt luto? Deinde sti-
 pula alijsque syluestribus operuere fastigium, & pluuijs per deuexa labentibus, hyemem
 transiere securi? Quid ergo? Num indefosso iacent Syrticae gentes? quibus propter ni-
 mios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa
 arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cum omnibus alijs animalibus facile actum
 uitae daret, homo solus non posset sine tot artibus uiuere. Nihil horum ab illa nobis im-
 peratum est, nihil aegre querendum, ut possit uita produci. Ad parata nati sumus, nos om-
 nia nobis difficilia studio fecimus. Tecta tegumentaque & fomenta corporum & cibi, &
 quae nunc ingens negocium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Mo-
 dus enim omnium prout postulabat necessitas erat, nos ista perniciofa, nos misera, nos
 magnis

magnis multisq; conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poscit. A natura luxuria deficiuit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat uitia. Primo superuacua cœpit concupiscere, inde contraria, nouissime corpori animum addixit, & illius deseruire libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporum negotium gerunt, cui omnia olim tanq; seruo præstabantur, nunc tanq; domino parantur. Itaq; hinc textorum, hinc fabrorum officina sunt, hinc odores coquendum, hinc molles corporis motus docentium, mollesq; cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis & miseria est, uelle quantum sat est. Incredibile est mihi Lucili, q; facile etiam magnos uiros dulcedo orationis abducatur a uero. Ecce Possidonius (ut mea fert opinio) unus ex his qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum uult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoq; ducantur. Deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus, rectum stamen extendat, quemadmodum subtegmen insertum, quod duriciam utrinq; comprimētis tramæ remolliat, separata coire cogantur, & iungi. Textricum quoq; artē a sapientibus dixit inuētam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo, inseritur medium radijs subtegmē acutis, Quod lato pariunt insecti pectine dentes. Quid si contigisset illi uidere has nostri temporis telas, in quibus uestis celatura conficitur. In qua non dico nullum corpori auxiliū, sed nullum pudori est. Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, & inter aratrum, quo solutior terra facilius pateat radicibus, tunc sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetē. Hoc quoq; opus ait esse sapientium, tanquam non nunc quoq; plurima cultores agrorum noua inueniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pristinum sapientem submittit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritiā dentium frangit, & quicquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur. Tunc uero saluæ miscet, ut facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in uentrem, aqualiculi feruore concoquitur, tūc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius expectat. Deinde utriusq; attritu grana franguntur, & sapius regeruntur, donec ad minutam frequenter trita redigantur, tunc farinam in aquam sparsit, & assidua tractatiōe perdomuit, finxitq; panem, quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit. Deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorum feruor seruaret arbitrio. Non multum abfuit, quin lutrinum quoq; inuentum a sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio cōmenta est. Hominis enim non sapientis inuenta sunt, tā mehercules q; nauigia, quibus amnes, quibusq; maria transimus, aptatis ad excipiendum uentorum impetum uelis, & additis a tergo gubernaculis, quæ huc atq; illuc cursum nauigij torqueāt, & exemplum a piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in utrumq; momento uelocitatem suam flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuenit, sed minora, q; ut ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit, immo non alijs excogitata ista sunt, q; quibus hodieq; curantur. Quædam nostra demum prodisse memoria scimus, ut speculorum usum, perlucēte testa, clarum transmittentium lumen, ut suspensuras balneorum, & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, quo ima simul & summa fouentur æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa; quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus ac capacia populorum tecta suscipimus? Quid uerborum notas, quibus quousq; citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista cōmenta sunt. Sapientia altius sedet, nec manus edocet, animorum magistra est. Vis scire quid illa eruerit, quid uel effecerit? nō decoros corporis motus, nec uarios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in uocē, non arma, nec muros, nec bella. Vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam uocat. Non est iniqua instrumentorum ad usus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas? Artificem uides uitæ, alias quidem artes sub dominio habet. Nam cum uita illi, uitæ quoq; ornamenta

namenta seruiunt. Cæterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo uias aperit. Quæ
 sint mala, quæ uideantur, ostendit, uanitatē exiit, mentibus dat magnitudinē solidā,
 Inflatam uero & ex inani speciosam reprimit, nec ignorari sinet inter magna quid interi-
 sit & tumida, totius naturæ noticiam, ac suæ tradit. Quid sint Diij, qualesq; declarat, quid
 Inferi, quid Lares, & Genij. Quid in secundā nominū formam animæ perpetuæ, ubi con-
 sistant, quid agant, quid possint, quid uelint, hæc eius initia sunt, per quæ non mu-
 nicipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mūdus ipse referatur. Cuius ue-
 ra simulachra, uerasq; facies cernēdas mentibus protulit. Nam ad spectacula magna hæ-
 bes uisus est, ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, & uim om-
 nium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo cœpit inquirere unde esset,
 ubi, q̄d diu, in quot membris diuisus? Deinde a corporibus se ad incorporalia transtulit,
 ueritatēq; & argumenta eius excussit. Post hæc, quemadmodum discernentur uitæ
 ac necis ambigua. In utraq; enim falsa ueris immixta sunt. Non abduxit, inquit, se, ut Possi-
 donio uidetur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino nō uenit. Nihil enim dignum
 inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo usu iudicaturus, ponenda nō sume-
 ret. Anacharlis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu uasa formantur. Demum quia
 apud Homerum inuenitur figuli rota, malunt uideri uersus falsos esse q̄ fabulam. Ego
 nec Anacharism huius rei fuisse auctorem contendo, & si fuit, sapiens quidem hoc inue-
 nit, sed non tanq̄ sapiens, sicut multa sapientes faciunt, quia homines sunt, non quia sapi-
 entes. Puta uelocissimum esse sapiētem, qui cursu omnes anteibit, qua uelox est, nō qua
 sapiens. Cuperem Possidonio aliquem uitriarium ostendere, qui spiritu uitrum in habi-
 tus plurimos format, qui uix diligenti manu effingerentur. Hæc inuenta sunt postq̄ sapi-
 entem inuenire desuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicē, ut lapidum cur-
 uatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur, hoc dicā falsum esse. Necesse est
 enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quarum fere summa curuantur. Exci-
 dit porro uobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur molliretur, quē
 admodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieq; coctura inueni-
 ti lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenerit, non quia sapiens erat inuenit.
 Multa enim facit, quæ ab imprudentissimis æque fieri uidimus, aut peritius, aut exercita-
 tius. Quid sapiens inuestigauerit? Quid in lucem protraxerit, quæris? Primum uerā na-
 turam, quam nō ut cætera animalia oculis secutus est tardis ad diuina. Deinde uitæ legē,
 quam ad uniuersa direxit, nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non ali-
 ter excipere, q̄ imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quāti quicq; esset uera æsti-
 matione perpendit, damnauit mixtas poenitentia uoluptates. Et bona semper placitura
 laudauit, & palam fecit felicissimū esse, cui felicitate non opus est, potētissimum esse, qui
 se habet in potestate. Non de ea philosophia loqui, quæ ciuem extra patriā posuit, extra
 mundum deos, quæ uirtutem donauit uoluptati, sed illa, quæ nullum bonum putat, nisi
 quod honestum est, quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleri potest, Cuius hoc
 premium est, nō posse precio capi. Hanc philosophiam fuisse illi o rudi sæculo, quo adhuc
 artificia deerant, & ipso usu discebant utilia. Non credo sicut ante fortunata tempora, cū
 in medio iacerent beneficia naturæ promiscue utenda, ante q̄ auaritia atq; luxuria disso-
 ciauerunt mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere. Non erant illi sapientes uiri, eti-
 am si faciebant facienda sapientibus, statum quidem generis humani, non alium quisq̄
 suspexerit magis. Nec sicui permittat deus terrena formare, & dare gentibus mores, ali-
 ud probauerit, q̄ quod apud illos fuisse memoratur, apud quos nulli subigebant arua co-
 loni, Ne signare quidē, aut partiri limine campum Fas erat, in medium quærebant, ipsa
 q̄ tellus, Omnia liberius, nullo poscente ferebat. Quid hominum illo genere felicius? In
 cōmune rerum natura fruebatur, sufficebat illa ut parens in tutelam omnium, hæc erat
 publicarum opum segura possessio. Quid nī ego illud locupletissimum mortalium ge-
 nus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optime positas auari-
 tia, & dum seducere aliquid cupit, atq; in suum uertere, omnia fecit aliena, & in angustum
 ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet
 itaq; uelit nunc concurrere, & reparare quod perdidit, licet agros agris adiciat, uicinum
 uel pre

uel precio pellat aris, uel iniuria. Licet in prouinciarum spacium rura dilatet, & possessi-
onem uocet, per suam longam peregrinationem nulla nos finium propagatio eo redu-
cet, unde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus, uniuersum habeba-
mus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in usus populorum non diripientium largi-
Quicquid natura protulerat, id non minus inuenisse q̃ inuentum monstrare alteri, uolu-
ptas erat. Nec ulli superesse poterat, aut deesse, inter concordēs diuidebatur. Nondum
ualentior, imposuerat infirmiori manum. Nondum auarus abscondendo quod sibi iace-
ret, alium necessarijs quoq; excluderat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabant incru-
entq; humano sanguine manus. Odium omne in feras uerterant. Illi quos aliquod ne-
mus densum a sole protexerat, qui aduersus fauitiam hyemis, aut imbris uili receptacu-
lo tuti sub fronde uiuebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos
in nostra purpura uersat, & acerrimis excitat stimulis, mollem somnū illis dura tellus da-
bat. Non impendebant celata laquearia, sed in aperto iacentes. Sydera superlabebantur,
& insigne spectaculum noctium mundus in praeceps agebatur, silentio tantum opus di-
cens, tam inter diem illis q̃ noctem patebant prospectus huius pulcherrimae domus. Li-
bebat intueri signa, ex media cœli parte uergentia; rursus ex occulto alia surgentia. Quid
ni iuuaret uagari inter tam late sparsa miracula? At uos ad omnem tectorum pauertis for-
num, & inter picturas uestras si quid increpuit, fugitis attoniti, Non habebāt domos in-
star urbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis umbra rupis aut arboris, & per-
lucidi fontes, riuicq; non opere, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti, sed sponte
currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica politum ma-
nu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa
timentem. Nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed q̃uis egregia illis uita fuerit,
& carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo, nomen est, nō
tamen negauerim fuisse alti spiritus uiros. Et (ut ita dicam) a Dñs recentes, neq; em dubi-
um est, quin meliora mundus nondum effœtus adiderit. Quemadmodum autē omni-
bus indoles fortior fuit, & ad labores paratior, ita non erant ingenia omnibus cōsumma-
ta. Non enim dat natura uirtutem. Ars est bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argē-
tum, nec perlucidos lapides ima terrarum fece quarebant. Parcebantq; adhuc etiā mul-
tis animalibus. Tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens tantum spei
staturus, occideret. Nondum uestis illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc nō
eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erant. Multum autē interest, utrū
peccare aliquis nolit, aut nesciat. Deerat illis iusticia, deerat prudentia, deerat temperan-
tia ac fortitudo. Omnibus his uirtutibus habebat similia quædam rudis uita. Virtus nō
contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summū assidua exercitatione perducto.
Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur, & in optimis quoq; anteq̃ erudias, uirtutis mate-
ria, non uirtus est. Vale.

EPISTOLA. XCI. Quomodo ad omne quod euenire potest, firmandus est
animus. Et q̃ omnia mortalium mortalitate damnata sunt. Vbi non
indignatione, sed æquanimitate opus est contra fatum.

Liberalis noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia ex-
usta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amā-
tissimū. Quæ res efficit, ut firmitatem animi sui quærat, quā uidelicet ad ea quæ
timeri posse putabat, exercuit. Hoc uero tam inopinatum malum, & pene inau-
ditum, nō miror si sine metu fuit, cū esset sine exemplo. Multas em ciuitates incendiū ue-
xauit, nullā abstulit. Nam etiā ubi hostili manu iniecta ignis immissus, multis locis defi-
cit, & q̃uis subinde excitef, raro tamē sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. Ter-
rarū quoq; uix unq̃ tā grauis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida euerteret. Nunq̃
deniq; tā infestū ulli exarsit incendiū, ut nihil alteri suesset incendio. Tot pulcherrima
opera, quæ singula illustrare urbes singulas possent, una nox strauit, & in tanta pace quā-
tū ne bello q̃de timeri pōt, accidit. Quis hoc credat? Vbiq; armis gescētibus, cū toto or-
be terrarū

be terrarū diffusa securitas sit, Lugdunū quod ostendebat in Gallia quārī? Omībus fortuna quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit. Nulla res magna, non aliquid habuit ruinae suae spaciū. In hac una nox interfuit inter urbem maximam & nullam. Deniq; diutius illā tibi perisse, q̄ perijt, narro. Hae omnia Liberalis nostri affectū inclinant, aduersus sua firmum & erectum, nec sine causa cōcussus est. Inexpectata plus aggrauant. Nouitas adiicit calamitatibus pondus, nec quisq; mortalium nō magis quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuiſum esse debet. In omnia prēmitten- dus est animus, cogitandumq; non quid solet, sed quicquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum uoluit, ex florentissimo detrahat? quod non eo magis aggredia- tur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum? quidue difficile est? Non una uia semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus aduocat, modo suis con- tenta uiribus, inuenit pericula sine auctore, nullum tempus exceptum est, in ipsis uolu- ptatibus causae doloris oriuntur. Bellum in media pace confurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt. Ex amico inimicus, Hostis ex socio. In subitas tempestates Hybernif- q; maiores agitur aestiua tranquillitas, sine hoste patimur hostilia, & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, ualidissimos pty- sis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod uel- lut oblitis uires suas ingerat. Quicquid longa series multis laboribus, multa dei indul- gentia struxit, id unus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properanti- bus, qui diem dixit horam, momentumq; temporis, euertendis imperijs sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostrae solatium, rerumq; nostrarum, si tanto tempore repararen- tur cuncta, quanto finiuntur. Nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum, ni- hil priuatim, nihil publice stabile est, tam hominū q; urbium fata uoluuntur. Inter placi- dissima terror existit, nihilq; extra est, tumultuantibus causis, mala unde minime expe- ctabantur erumpunt. Quae domesticis bellis steterant regna, quae externis, impellente nullo ruunt. Quota quaq; felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea, quae possunt euenire, firmandus. Exilia, tormēta, bella, morbos, nau- fragia meditare. Potest te patriae, potest patriam tibi casus eripere, potest te in solitudi- nem abijcere. Potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos fortis humanae conditio ponatur, nec quantum frequenter euenit, sed quantum pluri- mum potest euenire praesumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis uelut nouis obstupesceri. In plenum cogitanda fortuna est. Quoties Asia, quoties Achaiae ur- bes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quoties uastauit haec clades? Quoties in se Paphus corruit? frequenter nobis nuntiati sunt totarum urbium interitus, & nos, inter quos frequenter ista nunciant, quo- ta pars omnium sumus? Confurgamus itaq; aduersus fortuita, & quicquid inciderit, scia- mus non esse tam magnum, q̄ rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumq; prouinciarum, quibus & inserta erat, & excepta. Vni tamen imposita, & huic non altissi- mo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, uestigia quoq; tempus eradet. Non uides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumpta sunt, nec quicq; extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atq; industria posita uertit dies, luga montium diffluunt, totae defedere regiones. Operta sunt fluctibus, quae procula cō- spectu maris stabant. Vastauit ignis colles, per quos elucebat, erosit & quondam altissi- mos uertices solatia nauigantium, ac speculas, ad humilem harenam deduxit, ipsius na- turae opera uexantur. Et ideo aequo animo ferre debemus urbium excidia. Casura om- nia extant, omnibus exitus manet, siue interna ui flatuq; praclusa uiolenti pondus, sub quo tenentur, excusserint, siue torrentium in abdito uastior obstantia effregerit, siue flammaram uiolentia compaginem soli ruperit, siue uetustas, in qua nihil tutum est, ex- pugnaverit minutatim, siue grauitas coeli egresserit populos, & situs deserta corru- perit. Enumerare omnes fatorum uias longum est. Hoc unum scio, omnia mortali- um opera, mortalitate damnata sunt, inter peritura uiuimus. Haec ergo atq; eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro, incredibili quodam patriae suae amore fragran- ti, quae

ti, quæ fortasse consumpta est, ut in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, ut altius surgerent, & in malas imagines felicitatis urbis inimicus aiebat Romæ sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora resurrectione quæ arsisent. In hac quoque urbe uerisimile est certaturos omnes, ut maiora certioraque quæ amittere restituantur. Sint utinam diuturna, & melioribus auspicijs in æuum longius condita. Nā huic coloniæ ab origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema deducta, in hac frequentia, loci oportunitate conualuit. Qui tamen grauissimos casus intra spacium humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patiētiāque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quod aduersus imperantes. Aduersus urbes idem posse, quod aduersus homines. Nihil horum dedignandum est. In eum intrauimus mundum, in quo his legibus uiuitur. Placet, pare non placet, quacunque uis exi. Indignare, si quid in te inique proprie constitutum est. Sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, a quo omnia resoluantur. Non est quod nos tumultis metiaris, & his monumentis, quæ uiam disparia prætexunt. Aequat omnes cinis, pares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico. Tam Ardea capta, quæ Roma capta est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi uero ad finem mortalium uentum est. Discede, inquit, ambitio omnium, quæ terram premunt, seruus miles esto. Ad omnia patiēda pares sumus. Nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix coeperat, sciturus quæ pusilla terra esset, ex qua minimū occupauerat. Ita dico infelix ob hoc quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. Quis enim esse tā magnus in pusillo potest? Erant illa, quæ tradebantur subtilia, & diligenti intentione discenda, non quæ percipere posset uesanus homo, & trans oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præceptor inquit, ista omnibus eadem sunt, æque difficilia. Hoc putarum naturam dicere. Ista de quibus quaris, omnibus eadem sunt, nulli dari facilia posunt, sed quisquis uolet, sibi ipsi illa reddet facilia. Quomodo? æquanimiitate, & doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis qui te circumstrepunt credas, Nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum, ex consensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem stultius homine uerba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse uoces imperitorum, quo uentre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est uereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuis, sine causa, sic & illa, quæ nunquam timeretis, nisi fama uicisset. Nunquid detrimenti faceret uir bonus, iniquis rumoribus sparsus, cum ne morti quidē hæc apud nos noceat, & hoc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illa accuset expertus est. Interim temeritas est damnare quod nescias. At illud scis quæ multis utilis sit, quæ multos liberet tormentis, ægestate, querelis, supplicijs, tedio. Non sumus in ullius potestate, cum mors in nostra potestate sit. Vale.

EPISTOLA. XCII. Disputatio contra dicentes solam uirtutem non facere beatum sine externis commodis. Vel facere quidem beatum, sed non beatissimum. Vbi tradit hæc fortuita, nec bona esse nec mala. Et nec beatum facere, nec miserum. Et de excellentia animi.

P Vto inter me teque cōueniat, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas mouemur, alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali aliquid irrationale est, & rationale. Illud huic seruit, hoc unum est, quod alio non refert, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque diuina ratio oibus præposita est, ipsa sub nullo est. Et hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos cōuenit, sequitur ut de illo quoque cōueniat. In hoc uero posita esse beatam uitā, ut in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animū, stat contra for-

contra fortunam in quolibet rerum habitu, seruitus seruit. Id autem unum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit, tenet summa, & ne ulli quidem nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinet, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum ualere non nostra. Quis autem uult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata uita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si ueritas tota perfecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia uoluntas, aut benigna, intenta rationi. Nec unquam ab ista recedens, amabilis simul mirabilisque. Denique, ut breuiter tibi formulam scribam, Talis animus sapientis esse uiri debet, qualis deum deceat. Quid potest desiderare, is cui omnia honesta contingant? Nam si possunt aliquid non honesta, conferre ad optimum statum, in his erit beata uita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpius uel, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nequere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit fortuitis repugnantibus. Antipater quoque inter magnos sectae huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, & te non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit? Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est, aut quietem adici uelis, quam dosinam uocant Graeci, aut uoluptatem. Horum alterum utcumque recipi potest. Vacat enim animus molestia, liber ad conspectum uniuersi. Nihilque illum auocat a contemplatione naturae. Alterum illud, uoluptas, bonum pecoris est. Adiciamus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magno uitam facit titillatio corporis. Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu non dico inter uiros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac Dijs secundo, mutis aggregetur animal pabulo latum. Irrationalis pars animi duas habet partes. Alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus. Alteram humilem, languidam, uoluptatibus deditam. Illam effrenatam, meliorem tamen, certe fortiolem ac digniorem uiro reliquerunt. Hanc necessariam beatam uitam putauerunt, inermem & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Praeterea mixtum, portentuosumque, & ex diuersis animalibus congruentibus membris. Nam ut ait, Virgilius non ster in Scylla. Prima hominis facies & pulchro pectore uirgo, Pubetenus postrema immani corpore pistrinx, Delphinum caudas utero commissa luporum. Huic tamen Scyllae fera animalia iuncta sunt horrenda, uelocia. At isti sapientiam ex quibusdam composuere portentis. Prima hominis pars est ipsa uirtus. Huic committitur inutilis caro, & fluida & receptandis tantum cibis habilis, ut ait Possidonius. Virtus illa diuina, in lubricum desinit, & superioribus eius partibus uenerandis atque coelestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa utcumque altera quies nihil quidem ipsa animo praestabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas ultro dissoluit, & omne robur emollit. Quae inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? fortissima rei inertissima astringitur, seuerissima parum seria, sanctissima intemperans usque ad indigesta. Quid ergo, inquit, si uirtutem nihil impeditura sit bona ualitudo, & quies, & dolorum uacatio, nonne petas illas? Quid ne petam? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono a me iudicio sumuntur. Quod erit in illis nunc bonum, hoc unum bene elegi, nam cum uestem qualem decet summo, cum ambulo ut oportet, cum coeno quemadmodum debeo, non coeno aut ambulatione, aut uestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruantis in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adiciam, Munda uestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda uestis, sed munda uestis electio, quia non in re bonum est, sed in electione. Quia actiones nostrae honestae sunt, non ipsa quae aguntur. Quod de ueste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, ut quandam uestem animo circumdedit, uelamentum eius est. Quis autem unquam uestimenta aestimauit arcula? Nec bonum, nec malum uagina gladium facit. Ego de corpore quoque idem tibi respondeo. Sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitate, & uires. Bonum autem futurum, iux

rum, iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus. Summū enim bonum non sequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidē esse, qui uirtutem habet, non potest. Beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut ualitudine & membrorum integritate. Quod incredibilius uidetur, id concedis, aliquem in maximis & cōtinuis doloribus, non esse miserum, etiam beatum. Quod leuius est, negas beatissimum esse. Atqui si potest uirtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. Minus enim interualli a beato ad beatissimū restat, q̄ a misero ad beatum. An quæ res tantum ualeat, ut exceptum calamitatibus inter beatos loceat, non potest adijcere quod superest, ut beatissimū faciat? In summo deficit cliuio. Cōmoda sunt in uita & incōmoda, utraq; extra nos. Si non est miser uir bonus, q̄uis omnibus prematur incōmodis, quomodo non beatissimus, si aliquibus commodis deficitur. Nam quemadmodum incōmodorum onere usq; ad miserum non deprimitur, sic cōmodorum inopia non deducit a beatissimo. Sed tam sine cōmodis beatissimus est, q̄ nō est sub incōmodis miser. An potest illi eripi bonum suū, si potest minui? Paulo ante dicebā, igniculum nihil conferre luminī solis. Claritate enim eius quicquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædam, inquit, solis uis & lux integra est, etiam inter opposita, & q̄uis aliud interiaceat, quod nos prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem. Quoniam multum interest, utrum aliquid obstet tantum, an impediat. Eodē modo uirtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget, nobis forsitan non æque apparet ac nitet, sibi eadē est, & more solis obscuri, in occulto uim suam exercet. Hoc itaq; aduersus uirtutem possunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoq; fallitur. Exæquat enim fortuita uirtutibus, & tantundem tribuit uirtutibus quantum honestate carentibus. Quid autem foedius, quid indignius, q̄ cōparare ueneranda cōtempniti? Veneranda em̄ sunt, fides, iusticia, pietas, fortitudo, prudentia. Econtrario uilia sunt quæ saepe contingunt pleniora uilissimis. Crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasq;. Deinde si sapiens cui corpus molestū est, nec miser habebitur, nec beatus, sed medio relinquetur, uita quoq; eius nec appetenda, nec fugienda. Quid autē tam absurdum, q̄ sapientis uitam appetendam nō esse? Aut quid tam extra fidem, q̄ esse aliquam uitam, nec appetendam, nec fugiendam? Deinde si damna corporis miserum nō faciūt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transigendi statum, nec interpellādī quidē optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter utrumq; tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser, aliquis nec miser nec beatus. Volo hanc contra nos positā imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingesse, fiet frigidum, si plus calidi affudero, fiet nouissime calidū. At huic, nec misero, nec beato, quantumq; ad miseras adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adijcio cecitatem, non fit miser. Adijcio dolores continuos & graues, miser non fit. Quem tam multa mala in miseram uitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si nō potest (ut dicitis) sapiens ex beato, in miserum decidere, non potest in non beatū. Quare enim qui illa cœpit, alicubi subsistat. Quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid nī? nō possit beata uita rescindi, nec remitti quidem potest, & ideo uirtus ad illam per seipsa satis est. Quid ergo, inquit, sapiens, & non est beatior qui diutius uiixerit, quem nullus auocauit dolor, q̄ ille qui cum mala fortuna saepe luctatus est? Responde mihi, Nunquid & melior est, & honestior? Si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius uiuat, oportet, ut beatius uiuat, si rectius non potest, ne beatius quidē. Non intenditur uirtus, ergo ne beata quidem uita, quæ ex uirtute est. Virtus enim tantū bonum est, ut istas accessiones minutas nō sentiat. Breuitatē aui, & dolorum & corporum uarias offensiones. Nam uoluptas non est digna ad quam respiciat. Quid est in uirtute præcipuum? Futuro non indigere, nec dies suos computare, in quantolibet tempore bona aterna consumat. Incredibilia nobis hæc uidentur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & uirgīs nostris nomen uirg

Altereptū

✕

men uirtutis imponimus. Quid porro æque incredibile uidetur? Aliquem in summis cruciatibus positum, dicere beatus sum? Atque hæc uox in ipsa officina uoluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & ultimum diem ago Epicurus, cum illum hinc urinæ difficultas torqueret, hinc insanibilis exulcerati dolor uentris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui uirtutem colunt, cum apud eos quoque reperiantur, apud quos uoluptas imperauit? Hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. At qui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. Non uideo enim quomodo in infinitum agatur e fastigio suo, deiecta uirtus. Aut beatum præstare debet, aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest uinci, aut uincatur oportet, aut uincat. Dijs, inquit, immortalibus solis, & uirtus & beata uita contingit, Nobis umbra quædam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illam, non peruenimus. Ratio uero Dijs hominibusque communis est. Hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos uitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus est, ut aliquis parum constans, ad custodienda optima, cuius iudicium labat. Etiam nunc & incertum est, desideret oculorum, & aurium sensum, bonam ualitudinem, & non foedum aspectum corporis, & habitu manente suo, ætatis præterea longius spacium. Per hanc potest non poenitenda agitare, ut in perfecto uiro. Huic malitiæ uis quædam inest, quia animum habet mobilem, at praua illa agit arens malitia, & ea agitata abest. De bono, non est adhuc bonus, sed in bonum finigitur. Cuiusque autem deest aliquid ad bonum, malus est. Sed si cui uirtus animusque in corpore præsens, hic deos æquat, illo tendit originis suæ memor. Nemo improbe eo conatur ascendere, unde descenderat. Quid est autem, cur nā existimes in eo diuini aliquid existere, qui dei pars est? Totum hoc quo continemur, & unum est, & deus, & socius eius sumus, & membra. Capax est noster animus, perfertur illo, si uitia non deprimant. Quæ admodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum, ita animus, cui in quantum uult, licet porrigi. In hoc natura rerum formatus est, ut paria Dijs uelit, & sic utatur suis uiribus, ac se in spacium suum extēdat, non aliena uis ad summa nititur. Magnus erat labor, ire in cælum. Redit enim, cum hoc iter nactus est. Vadit audacter & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit, aurum argentumque illis, in quibus iacere, tenebris dignissima. Non hoc æstimat splendorem, quo imperitiores uerberant oculos, & auerterunt a cælo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alicubi positas esse diuitias quo congeruntur, animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere domino omnium rerum licet. Hunc in possessionem rerum naturæ inducere, ut suarum possessionum orientis occidentisque terminus fiat. Deorumque ritu cuncta possideat, cum opibus suis diuites superne despiciat. Quorum nemo tam latus est suo, quam tristis alieno, cum se in hanc sublimitatem tulit. Corporis quoque uel oneris necessarii non amator, sed procurator est. Nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, qui corpori seruit. Nam ut aliquos dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno profilit, nec quis dei inde reliquijs eius futurus sit exitus, querit. Sed ut ex barba capillos detōsa negligimus, ita ille diuinus animus egressurus hominem quo receptaculum suum conferatur. Ignis illum excludat, an fera distrahāt, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam

* secundas ad æditum infantem, utrum proiectum aues differant, an consummat canibus data præda marinis. Quid ad illum qui tunc quoque cum inter homines est, nullas minas timet, ullas ne timebit post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est. Non conteret, inquit, me, nec uncus, nec proiecti ad contumeliā cadaueris laceratio, foeda uisuris. Neminē de summo officio rogo. Nulli reliquias meas comēdo. Ne quis insepultus esset, rerum natura respicit. Quæ scuitia piecerit, dies condet. Diserte Mœcenas ait, Nec tumultum curo, sepelit natura relictos. Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium & grande & uirile, nisi illud secundis cinxisset. Vale.

EPISTOLA. XCIII. De breuiori uita non curandū. Et quod amplissimum uitæ spacium est usque ad sapientiā uiuere.

I N epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam potuisset diutius uiue-

tius uiuere, & debuisset, æquitatē tuā desiderauī, quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest, in una re deest, in qua omnibus, multos inueni æquos aduersus homines, aduersus deos neminē. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille nō rapitur? Quare ille in medio cursu raptus est? Quare senectutem & sibi & alijs grauem extendit? Vtrum obsecro te æquius iudicas, te naturæ, an tibi parare naturam? Quid autem interest, q̄ cito exeas, dum utiq; exeundum est. Non ut diu uiuamus curandum est, sed ut satis. Nam ut diu uiuas, fato opus est, ut satis, animo. Longa est uita, si plena est. Impletur autem, cū animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Nō uixit iste, sed in uita moratus est, nec sero mortu⁹, sed diu. Octoginta annis uixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit uiridis, sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus est. In nulla parte cessauit, licet eius ætas imperfecta sit, uita perfecta est. Octoginta annis uixit, immo octoginta annis fuit, nisi forte sic uixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores uiuere. Obsecro te mihi Lucilli hoc agamus, ut quemadmodum preciosa rerum sit uita nostra. Non pateat multum, sed multum pendeat. Actū illam metiamur, non tempore. Vis scire quid inter hūc intersit uegetum contemptoremq; fortunæ, functum omnibus uitæ humanæ stipendijs, atq; in summum bonum eius euectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? Alter post mortem quoq; est. Alter ante mortem periit. Laudemus itaq; & in numero feliciū reponamus eum, cui quantulūcūq; temporis contigit, bene collocatum est. Vidit em̄ ueram lucem, non fuit unus e multis, & uixit, & uiguit. Aliquando sereno usus est. Aliquando ut solet ualidi syderis fulgor, per nubila emicuit. Quid quæris q̄ diu uixerit, uixit, ad posteros usq; transiit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures ānos accedere recusauerim. Nihil tamen ad beatam uitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non em̄ ad eum diem me aptauī, quem ultimum mihi spes auida promiserat, sed nullum tantq; ultimum aspexi. Quid me interrogas quando natus sim. An inter iuniores adhuc censear. Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic & in minore temporis termino potest esse uita perfecta. Aetas inter externa est. Q̄ diu sim, alienum est, q̄ diu uero uir bonus sim, meum est. Hoc a me exige, ne uelut per tenebras æuū ignobile emetiar, ut agam uitā, ut non præteruehar. Quæris quod sit amplissimum uitæ spatium? usq; ad sapientiam uiuere. Qui ad illam peruenit, attingit non longissimum finē, sed maximum. Ille uero gloriatur audacter, & dijs agat gratias, interq; eos sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit, merito enim imputabit, meliorem illis uitam reddidit q̄ acceperit. Exemplar boni uiri posuit, qualis quantulq; esset ostendit. Siquid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousq; uiuimus, omnium rerum cogitatione functi sumus. Scimus ad quid principalis natura se attollat. Quemadmodum ordinet mundum, per quas uices annum reuocet. Quemadmodū omnia quæ usq; erant cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus sydera impetu suo uadere, præter terram. nihil stare. Cætera continua uelocitate decurrere. Scimus quemadmodū solem luna prætereant. Quare tardior uelociorem post se relinquat. Quomodo lumen accipiat, aut perdat, quæ causa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eūdem est, ubi ista propius aspicias. Nec hac spe, inquit, sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, etiam inter illos fui, animumq; illo meum misi, & ad me illi suum miserunt, sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare. Aequè magnum animum habeo, etiam si nusq; transitorius accedo. Non tam multis uixit annis, q̄ potuit, & paucorum uersuum liber est, & quidem laudandus atq; utilis. Annales Tamasijs scis q̄ non decori sint, & qui uocentur. Hæc est uita quorundam longā, & quod Tamasijs sequitur annales. Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quā eum qui medio occiditur. Nunquid aliquem esse tam cupidum uitæ putas, ut iugulari in spoliario, q̄ in arena malit. Nō maiore spatio alter alterū præcedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet q̄ diu uites, quod euitare non possis. Vale.

EPISTOLA. LXXXIII. Vtrum pars philosophiæ superflua disputatio & solutio, & de annotatione contra malum popularis opinionis.

D

EAm partem philosophiæ, quæ dat propria cuiq; psonæ præcepta, nec in uniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus uxorem, patri, quomodo educet liberos, domino, quomodo seruos regat, quidam solam receperant, ceteras quasi extra nostram utilitatem uagantes reliquerant, tanquam quis posset de parte suadere, nisi qui summam prius totius uitæ complexus est. Sed Ariston Stoicus econtrario hanc partem leuem existimat, & quæ non descendat in pectus usque. At illam habentem præcepta plurimum, ait, proficere, ipsaq; decreta philosophiæ, constitutionem esse summi boni, quæ qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format, ad dirigenda quæ mittit. Cum hanc uim ex disciplina & exercitatione percepit, quocumque illa uult utitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque uoluerit. Sic qui se ad totam uitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum. Non enim quomodo cum uxore, aut cum filio uiueret, sed quomodo bene uiueret. In hoc est, & quomodo cum uxore ac liberis uiuat. Cleantes utilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillam, nisi ab uniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo questiones locus iste diuiditur. Vtrum utilis an inutilis sit, & an solus uirum bonum possit efficere, id est utrum superuacuum sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem uideri uolunt superuacuum, hoc aiunt. Siquid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est illo quidem non obiecto operam perdidit, qui præcepit. Si quo ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo ubi aliqua res obæcat animum, & ad officiorum despiciendum ordinem impedit, nihil agit qui præcipit. Sic uiues cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficient præcepta, quod diu mentis error obfuscat est, si ille discutitur, apparebit quid cuique de beatorum officio. Alioquin doces illud, quod sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi ut agat diuitem monstras, Hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanquam satur faciat, Fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus uitis dicam, ipsa remouenda sunt, non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest, nisi opiniones fallas, quibus laboramus expuleris. Nec avarus quomodo uendum pecunia sit, exaudiet, nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam, nec bonum nec malum esse. Ostendas illi miserimos diuites. Efficias, ut quicquid publice expauimus, sciat non esse tam timendum, quia fama circumfert, nec dolorem quoque nec mortem, Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium quod ad neminem redit, in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quicquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest, nec qui extenditur magnus esse, nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suæ conditionis adduxeris, & cognouerit beatam uitam esse, non quæ secundum uoluptatem est, sed secundum naturam, cum uirtutem unicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia diuitias, honores, bonam ualitudinem, uires, imperia, scierit esse mediam partem nec bonis annumerandam, nec malis. Monitori non desiderabit ad singula, qui dicat, sic incede, sic cœna, hoc uiro, hoc foemina, hoc marito, hoc calibi cōuenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Hæc pedagogus puero, hæc auia nepoti præcipit, & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum literarum intraueris, scies ista, quæ ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse præscripto. Vtrum manifesta demum an dubia percipies? Non desiderant manifesta monitores, præcipienti dubia non creduntur. Superuacuum est ergo præcipere. Id adeo sic discite, si iam mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adiuuandum erit. Si probaturus es, illa per quæ probas plus ualent, satisque per se sunt. Sic amico utere, sic ciue, sic socio. Quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iusticia tradit. Illic inuenio aequitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi nec mercede conducì. Non esse iustum, cui quicquam in hac uirtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi & prohibui, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti superuacuum est, nescienti parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quæritur. Vtrum, inquæ, ueras opiniones habenti, de bonis

Afr curare
mētē agrā

de bonis malisque sunt necessaria, an non habenti: Qui non habet, nihil a te adiuuabitur, aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit sibi faciendum, scit etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophia submoueri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malicia contracta, aut etiam si non est, falsis occupatus, ad falsa procliuis est, & cito specie quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus, aut procurare mentem integram & uitis liberare, aut uagantem quidem, sed ad peiora pronam, præoccipare. Vtrūque decreta philosophiæ faciunt. Ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus foeneranti, alia colenti agrum, alia negocianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturis. In matrimonio præcipias, quomodo uiuat cum uxore aliquis, quā uirginem duxit, quomodo cum ea, quæ alicuius matrimonium experta est, quæ admodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis, inter sterilem & foecundam, inter prouectiorem & puellam, inter matrem & nouercam. Omnes species complecti non possumus. Atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breues sunt, & omnia alligant. Adhæce nunc, quod sapientis præcepta finita esse debent, & certa, si qua finiri non possunt, extra sapientiā sunt. Sapientiā rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est, quia quod paucis promittit, præstare omnibus non potest. Sapientiā autem omnes tenet. Inter insaniam publicā, & hanc quæ medicis traditur nihil interest, nisi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera causas furoris traxit ex ualitudine. Altera animi mala ualitudo est. Siquis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo præcedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quæ monebit insanior. Si bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est, ipse discuti debet, alioquin abibunt, in uanum monentium uerba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, siquid obstat oculo & impedit uisum, debere remoueri. Fateor huic non esse opus præceptis ad uidendum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim uidemus, cui usum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeat officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cum uisum recepit, alijs quoque potest reddere. Malicia liberatur, & liberatis non est opus exhortatione, nec consilio quidem, ut colorum proprietates oculus intelligat. A nigro album, etiam nullo monente, distinguet. Multis contra præceptis æget animus, ut uideat quid agendum sit in uita. Quamquam oculos quoque agros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini, a tenebris primo ad umbrosam præcedere, deinde plus aude, & paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenīs oculis, ac tumentibus imperes. Afflatum & uim frigoris in os occurrentis euita, alia eiusmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt. Adhæc remedijs medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi. Hæc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concede per se efficacia præcepta non esse ad euertendam prauam animi persuasionem. Sed non ideo alijs quidem adiecta non proficiunt. Primum memoriam renouant. Deinde quæ in uniuerso confusius uidebantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut in isto modo licet, & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes. Atqui non sunt superuacuas. Ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere agro quid facere, tanquam sanus debeat, cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent agri sanique quædam communia, de quibus admonendi sunt, tanquam ne auide cibos appetant, ut lassitudinem uitent. Habent quædam præcepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auariciam, & nihil habebis, quod admoneas, aut pauperem, aut diuitem. Si cupiditas utriusque confidet. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam, aliud uti pecunia scire. Cuius auari modum ignorant, etiam non auari usum. Tolle, inquit, errores, superuacua præcepta sunt. Falsum est. Puta enim auariciam relaxatam. Puta astrictam esse luxuriam, temeritati frenos iniectos, ignauia subditum calcar, etiam remotis uitis, quid & quemad-

Quod non
opus est, asse
charum est.

modū debeamus facere discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones ad mota grauius uitij. Ne medicina quidem morbos insanabiles uincit, tamē adhibetur alijs in remedium, alijs in leuamentū. Ne ipsa quidem uniuersa philosophia uis, licet tota in hoc uires suas aduocet, duram iam & ueterem animis extrahet pestem. Sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimū, Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur relabi. Pluraq; ante oculos posita transimus. Admonere genus adhortandi est. Sape animus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaq; illi noticia rerum notissimarum. Illa hoc loco in uaticiniū Calui repetenda sententia est. Factum esse amicitum scitis, & hoc uos scire omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse, sed non facis. Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarū corruptor uxorū. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice, & non facis. Itaq; subinde reducendus es ad memoriā. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu, quaecunq; salutaria sunt, saepe agitari debent, saepe uersari, non ut tantū nota sint nobis, sed etiam parata. Adijce nūc quod aperta quoq; apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adijcere debebis. Ergo illa non præcepta proficient. Quid quod etiam sine probationibus ipsa monentis auctoritas prodest? Sic quomodo iurisperitorū ualent responsa, etiam si ratio nō redditur. Præterea ipsa quæ præcipiunt per se multū habent ponderis, utiq; si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiā coartata. Sicut illa Catoniana, Emas, nō qđ opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse charum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia. Tempori parce, Te nosce. Nunquid rationē exiges, cum tibi aliquis hos dixerit uersus? Iniuriarū remedium est obliuio. Audentes fortuna iuuat. Piger sibi ipse obstat. Aduocatū ista nō quarunt, affectus ipsos tangunt, & natura uim suam exercente perficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt. Quæ admonitione excitantur, non alter quā scintilla flatu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur uirtus cum tacta est & impulsā. Præterea quædam sunt quidē in animo, sed parum prompta, quæ incipiūt in expedito esse, cū dicta sunt. Quædam diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere in exercitata mens non potest. Itaq; in unum conferenda sunt, & iungenda, ut plus ualeant, animū quoq; magis alleuent, aut si præcepta nihil adiuant, omnis institutio tollenda est. Ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non uident aliud ingenium esse hominis mobilis & erecti, aliud tardi & hebetis. Vtiq; aliud alio ingeniosior est. Ingenij uis præceptis alitur & crescit, nouasq; persuasiones adijcit innatis, & deprauata corrigit. Si quis (inquit) non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt uitij obligatum? Hoc scilicet, ut liberetur. Non enim extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata & oppressa. Sic quoq; tentat resurgere, & cōtra praua nititur. Nacta uero præsidium, & adiuta præceptis, conualescit. Si tamen illam diutina pestis, nō infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophia toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophia & præcepta, nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraq; rex præcipit, sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minime, Nam hic quoq; doctus quidem est facere, quæ debet, sed ad hæc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperia inueniendi, quid quæ res exigat. Habemus interdum compositum animum, sed residem & in exercitatum, ad inueniendum officiorum uiam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis, & in locum autē earum ueras repone, & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamuis argumentis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint, nihilominus habent præcepta partes suas, & prudentia & iusticia officijs constant, officia præceptis disponuntur. Præterea ipsum de bonis malisq; iudicium confirmatur, officiorum executione, ad quam præcepta perducunt. Vtraq; enim inter se consentiunt, nec illa possunt præcedere, ut non hæc sequantur, & si hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt falsum est. Nam de maximis ac necessarijs rebus non sunt

non sunt infinita. Tenuēs autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personæ. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam, ergo nec maliciam quidem, dissimile est. Nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est. Si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur aspectus rerum agendarum, & sequatur tamen admonitio, corroborabit rectam de bonis, malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodum sola non profunt, sic curationem adiuuant, & denunciatio, & castigatio insanos coercuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud sunt quam minis mixta præcepta? Primum omnium ob hoc illæ non persuadent, quia minantur. At hæc non cogunt, sed exorant. Deinde leges a scelere deterrent. Præcepta in officium adhortantur. His adijce, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores. Utique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio a Possidonio, pro eo quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, uelut emissæ diuinitus uox sit, lubeat, non disputet. Nihil uidetur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum προλεγομένη. Dic quid me uelis fecisse? Non disco, sed pareo. Proficiunt itaque malis moribus. Vti uidebis ciuitates usas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem nec ideo inutilis, & formandi animis inefficax est. Quid autem philosophia nisi uita lex est? Sed putemus non proficere leges. Non ideo sequitur, ut ne monitiones, quidem proficiant. Aut sic, & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt, per ista ad perfectum animi statum peruenitur. Nulla res magis animos honesta induit, dubiosque & in prauum inclinabiles reuocat ad rectum, quam bonorum uirorum conuersatio. Paulatim enim descendit in pectora, & uim præceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat, & est aliquid, quod ex magno uiro uel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum profit, sic ut illud intelligam, profuisse. Minuta quadam ut, ait, Phædon, animalia cum mordent non sentiuntur, adeo tenuis illis & fallens in periculum uis est, tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum uulnus apparet. Idem tibi in conuersatione uirorum sapientium eueniet, non deprehendes quemadmodum & quando tibi profit, profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aequè præcepta bona, si sæpe tecum sint, profutura, quam bona exempla. Pythagoras, ait, alium animum fieri intransibis templum, deorumque simulacra ex uicino cernentibus, & alicuius oculi operientibus uocem. Quis autem negauit feriri quibusdam præceptis efficaciter, etiam imperitissimos, uelut his breuissimis uocibus, sed multum habentibus ponderis? Nihil nimis, Auarus animus nullo satiatur lucro. Ab alio expectes, alteri quod feceris. Hæc cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, quare adeo etiam sine ratione ipsa ueritas ducit. Si reuerentia frenat animos, aut uitia compescit, cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio, cur admonitio non faciat? etiam si nudis præceptis utimur? Illa uero efficacior est & altius penetrat, quæ adiuuat ratione, quæ præcipit, quæ adijcit, quare quicque faciendum sit, & quis facientem obedientemque præceptis fructus expectet, si imperio & admonitione proficit, æque proficitur imperio, ergo & admonitione. In duas partes uirtus diuiditur, in contemplationem ueri, & actionem, Contemplationem institutio tradit. Actionem admonitio, uirtutem exercet, & ostendit recta actio. Acturo autem si prodest qui suadet, & qui monet, proderit. Ergo si recta actio uirtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimum roboris animo dant. Fides ueri, & fiducia. Vtraque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animos spiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio non est superuacua. Marcus Agrippa uir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ, Nam concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Hæc se aiebat & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiæ familiariter in animum receptæ formant eum, cur uero non hæc

Marcus
Agrippa

pars philosophiæ, quæ talibus sententijs constat, idem possit? Pars uirtutis disciplina constat, pars exercitatione. Et discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiæ profunt, sed etiam præcepta, quæ affectus nostros uel ut edicto coercent & obligant. Philosophia, inquit, diuiditur in hæc, scientiam & habitum animi. Nam qui didicit, & facienda ac uitanda percipit, nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista percipiendi ex utroq; est, & ex decretis, & ex habitu. Itaq; superuacua est ad implendam uirtutem, cui duo ista sufficiant. Isto ergo modo & consolatio superuacua est. Nam hæc quoq; ex utroq; est, & exhortatio & suasio & ipsa argumentatio. Nam & hæc ab habitu animi compositi ualidiq; proficiscitur. Sed quamuis ista ex habitu animi ueniant, optimus animi habitus & ex his est & ex illis. Deinde istud quod dicis iam perfecti uiri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tarde peruenitur. Interim etiam imperfecto sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis uia. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia, quæ iam eo perduxit animum, ut moueri nequeant, nisi in rectum. Imbecilioribus quidem ingenijs necessarium est aliquem præire. Hoc uitabis, hoc facies. Præterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit, interim errabit, & errando impeditur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse cõtentus. Regi ergo debet, dum incipit posse regere, pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur & aliena manu per literarum simulachra ducuntur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chiographum. Sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, iuuatur. Hæc sunt per quæ probatur hanc philosophiæ partem superuacuam non esse. Quæritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat? Huic quæstioni suum diem dabimus. Interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? Nulla ad aures nostras uox impune profertur. Nocent, qui optant. Nocent, qui execrantur. Nam & horum impræcatio falsos nobis metus inserit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona & in certa & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta uia. Trahunt in prauum parentes, trahunt serui. Nemo errat uni, sed dementiam spargit in proximos, accipitq; inuicem. Et ideo in singulis uitia populorum sunt, quia illa populus dedit, dum facit quisq; peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit, effectaq; est ingens illa nequitia Congesto in unum, quod cuiq; pessimum, scitur. Sit ergo aliquis custos, & aures subinde peruellat, abigatq; rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras, enim, si existimas nobiscum uitia nasci, superuenerunt, ingesta sunt. Itaq; monitionibus crebris opiniones quæ nos circumsonant, compescamus, Nulli nos uitio natura conciliat. Illa liberos ac integros genuit. Nihil quidem quod auariciam nostram irritaret posuit in aperto. Pedibus aurum & argentum subiecit, calcandumq; ac præmendum dedit, & quicquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa uultus nostros erexit in cœlum, & quicquid magnificum mirumq; fecerat, uideri a suspicientibus uoluit, Ortus occasusq;, & properantis mundi uolubilem cursum interdiu terrena aperientem, noctu cœlestia, tardos syderum incessus, si compares toti, citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa uelocitate circumeant, defectus solis & lunæ inuicem obstantium Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem lubeunt, siue subitis causis mota profiliunt, ut nocturni ignium tractus, & sine ullo ictu sonitusq; fulgores cœli fatiscentes, columnasq; ac trabes, & uaria simulachra flammaram. Hæc supra nos natura disponit. Aurum quidem & argentum, & propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem propter quæ pugnaremus extulimus. Nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruiamus. Nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis scire quam falsus oculos tuos decipit fulgor? Nihil est istis, quâdiumersa & inuoluta coeno suo iacent, fœdius, nihil obscurius. Quid nî? Quando per

do per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur, nihil est illis dum fiunt, & a fece sua separantur, informius. Deniq; ipsos opifices intueri, per quorum manus sterile terræ genus, & informe perpuratur. Videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos quam corpora, & in possessore eorum quam in artifice plus est sordium. Necessarium itaq; est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis. Eo tanto fremitu, tumultuq; fallorum, unam deniq; audire uocem. Quæ erit illa uox? Ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambrosius exurdat salubria insusurret uerba, quæ dicat, non est quod inuideas istis, quos magnos felicesq; populus uocat. Non est, quod tibi compositæ mentis habitum & sanitatem, plausus excutiat. Non est, quod tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus. Non est, quod feliciorem eum iudices, cui submouetur, quem lictor semita deijcit. Si uis exercere tibi utile, nulli autem graue imperium, submoue uitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot atates tuta prosternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent. Multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues instent, & ad mare magnū perfusi cæde gentium ueniant, Sed hi quoq; ut uincerent hostem, cupiditate uicti sunt. Nemo illis uenientibus resistit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatiq; resistunt. Tunc cum agere uisi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. Antu putas sanum, qui a Græciæ primum cladibus, in qua eruditus est incoepit, qui quod cuiq; optimum est eripuit? Lacedæmoniam seruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum strage, quas aut uicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco projicit, & toto orbe arma circumfert, nec subsistit unquam lassæ crudelitatis, inmanium ferarum modo, quæ plus quam exigat fames mordent. Iam in unum regnum multa regna coniecit. Iam Græci Persæq; eundem timent. Iam etiam a Dario liberæ nationes iugum accipiunt. Idem tamem ultra Oceanum solemq; indignatur ab Herculis Liberiq; uestigijs uictoriam flectere. Ipsi naturæ uim parat. Non ille ire uult, sed non potest stare. Non aliter, quam in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Nec Cneo quidem Pompeio externa inire bella, aut domestica uirtus, aut ratio suadebat, sed insanus amor magnitudinis falsæ, modo in Hispaniam & Sertoriana arma, modo ad colligendos pyratas ac maria pacanda uadebat. Hæ prætexebantur causæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? Quid in septentrionem? Quid in Mithridatem & Armeniam & omnes Asiæ angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi, cum sibi uni parum magnus uideretur. Quid C. Cæsarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cum R.P. supra se duos ferret. Quid ni, C. Marium semel consulem. (unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit.) Cum Theutonicos Cimbroscq; concideret, Cum Iugurtham per Africæ desertum sequeretur, tot pericula putas appetisse, uirtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, & ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis suum regnum est. Ideoq; cum multis fuerunt mali, pestiferam illam uim, qua plerisq; nocuerunt, ipsi quoq; sentiunt. Non est quod credas quenquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla quæ oculis atq; auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum uirtus, quæ mendacia contra uerum placentia extirpet, quæ nos a populo cui nimis credimus separet, ac synceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eo restitui unde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insanix reliquisse, & ex isto coetu inuicem noxia procul abegisse. Hoc ut esse uerum scias, aspice, quanto aliter unusquisque populo uiuet, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentix, nec frugalitatem docent rura. Sed ubi testis ac spectator abscessit, uitia subsidunt, quorum monstrari & conspici, fructus est.

Quis eam quam nulli ostenderet, induit purpuram? Quis posuit secretam in auro dampem? Quis sub alicuius umbra rusticae arboris positus, luxuriae suae pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, nec paucorum quidem & familiarium. Sed apparatus uitiorum suorum pro modo turbae spectantes expandit. Itaque irritamentum est omnium in qua insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ut non ostendamus effeceris. Ambitio & luxuria & impotentia scenam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & usu opes metientem. Contra illos qui gratiam ac potentiam attollunt, ocium ipse suspiciat traditum literis, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos in isto inuidioso fastidio suo tremantes, & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab alijs habetur. Nam quae alijs uidentur excelsa, ipsis praecepta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suae praeceptum. Cogitant enim uarios casus, & in sublimi maxime lubricos, tunc appetita formidant, & quae illos graues alijs reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudat hostium lene, & sui iuris, odio est fulgor, & fuga iam rebus adhuc stantibus, quaeritur, tunc demum uideas philosophantis metus, & aegrae fortunae sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint bona fortuna, & mens bona, Ita melius in malis sapimus, Secunda rectum auferunt. Vale.

Libri decimi quarti Epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER DECIMVSQ VINTVS.

EPISTOLA. XCV. Non esse petendum quod impetrare uolueris. De differentia inter decreta & praecepta. Et quod ad consumandam sapientiam neutra ualent sine altero, & secundum Possidonium alia quaedam addit necessaria, & aliqua contra medicos.

ETIS a me, ut id quod in diem suum dixeram debere differri, representem & rescribam tibi, an haec pars philosophiae, quam graeci paræneticè uocant, nos praeceptiuam dicimus, satis sit ad consumandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negaui, Eo magis promitto, & uerbum publicum perire non patior. Postea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixè petimus, id quod recusaremus, si quis offerret. Hac siue leuitas est siue uilitas, punienda est. Promittendi facilitate multa uideri uolumus uelle, sed nolimus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, artissime plectam, & magna parte perelecta, desinam, inquit, si uultis acclamatur, recita, Recita, ab his qui illum obmutescere illic cupiunt. Saepè aliud uolumus, aliud optamus, & uerum ne dijs quidem dicimus, sed dii, aut non exaudiunt, aut misereantur. Ego me, ommissa misericordia, uindico, & tibi ingentem epistolam impingam, quam tu si inuitus leges, dicito. Ego mihi hoc contraxi. Teque inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet. Inter illos quos diuitiae per summum acquisitae sudorem, male habent. Inter illos quos honores, nulla non arte atque opera petiti discrutiant, & ceteros malorum suorum compotes. Sed ut omisso principio, rem ipsam aggrediar. Beata, inquit, uita constat ex actionibus rectis, ad actiones rectas praecepta perducunt. Ergo ad beatam uitam praecepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas praecepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est. Aliquando frustra admonentur, Si animum opinionibus obsident prauae. Deinde etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisque nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exequi numeros, ut sciat quando oporteat, & inquantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter, sed respiciet, sed haesitabit. Si honesta, inquit, actio ex praeceptis uenit, ad beatam uitam praecepta abunde sunt. Atque illud ergo hic his respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri,

decretis fieri, nō tantū praeceptis. Si alia, inquit, artes cōtenta sunt praeceptis, cōtenta erit & sapientia. Nam & haec ars uitae est. Atqui gubernatorē facit ille qui praecipit, sic moue gubernaculum, sic uela submitte, sic secundo uento utere, sic aduerso resiste, sic dubium omne tibi uendica. Alios quoque artifices praecepta confirmant. Ergo ne hoc idem poterunt artifices uiuendi? Omnes istae artes circa instrumenta uitae occupatae sunt, non circa totam uitam. Itaque multa illas inhiibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At haec quae artem uitae professi est, nulla re, quo minus se exerceat, uetari potest. Discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quā dissimilis sit aliarum artium conditio, & huius? In illis excusatio est uoluntate peccare, quā casu. In hac maxime culpa est sponte derelinquere. Quod dico tale est. Grammaticus non erubescit solocismū si sciens facit, erubescet si nesciens. Medicus si deficere agrum non intelligit, quātum ad artem magis peccat, quā si se intelligere dissimulat. At in hac arte uiuendi, turpius uolentium culpa est. Adijce nunc quod artes quoque pleraque, imo ex omnibus liberalissimae habent decreta sua, non tantum praecepta, sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Praeterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quae graeci uocant dogmata, nobis uel decreta licet appellare, uel scita, uel placitata. Quae in geometria & in astronomia inuenies, Philosophia autem & contemplatiua est & actiua. Spectat, simulque agit. Erras enim si illam putas tantum terrestres operas promittere, altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere uobis, ac dissuadere contenta. Magna me uocant, supraque uos posita. Nam tibi de summa coeli ratione, deumque disserere incipiam, & rerum primordia pandam. Vnde omnis natura creat res, haurit, alitque. Quaeque eadem rursus natura perempta resoluat, ut ait Lucretius. Sequitur ergo, ut cum contemplatiua sit, habeat decreta sua quidem. Quid quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is, cui ratio erit tradita: quae in quaque re omnes officiorum numeros exequi possit, quos non seruabit qui in re praecepta acceperit, non in nomine. Imbecilla sunt per se, ut ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. Decreta sunt quae muniant, quae securitatem nostram, tranquillitatemque tuentur, quae totam uitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiae & praecepta, quod inter elementa & membra. Haec ex illis dependent, illa & horum causa sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud quam facienda & uitanda praecepit. Et tunc longe meliores erant uiri. Postquam docti prodierunt, boni defuncti. Simplex enim illa & aperta uirtus in obscuram & solertem scientiam uersa est. Docemurque disputare, non uiuere. Fuit sine dubio, ut dicitis, uetus illa sapientia, cum maxime nascens rudis, non minus quam ceterae artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remedijs diligentibus. Nondum intantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat. Poterant uitae simplicibus, ob stare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operiosiora esse munimenta, quanto ualentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, uulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem uarietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem, uoluptatemque corrupto. Qui postquam coepit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quari, & inuenta sunt mille conditurae, quibus auaritia excitaret, quae desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum uino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus quam ex fame macies. Inde incerti labentium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietati titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distensusque uenter, dum male assuescit plus capere, quam poterat. Inde suffusio lurida bilis, & decolor uultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescens. Quid capitis uertigines dicam? Quid oculorum auriūque tormenta, & cerebri aestuatis uerminationes, & omnia per quae exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu subeuntium, aliarum tenui peste repentina, aliarum cum horrore, & multa membrorum quassatione uenientium. Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriae? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se delictis soluerant, qui sibi imperabant,

*

imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac uero labore durabant, aut cursu defatigati, aut uenatu aut tollere uersantia. Excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat, tam magna medicorum suppellectile, nec tot feramentis atque pixidibus. Simplex erat ex simplici causa ualitudo, multos morbos, multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per unam gulam transitarum permisceat luxuria, terrarum marisque uastatrix. Necesse est itaque inter se tam diuersa dissideant, & hausta male digerantur, alijs alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans uariisque ex discordi cibo morbus est, & illa ex contrarijs naturae partibus in eundem compulsa redundant. Inde tam nullo agrotamus genere, quam uiuimus. Maximus ille medicorum & huiusmodi scientiae conditor, foeminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui etiam capillis destituunt, & pedibus aegrae sunt, non mutata foeminarum natura, sed uita est. Nam cum uirorum licentiam aquauerint, corporum quoque uirilium uitia aquauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero uiros prouocant. Aequae inuitis ingesta uisceribus per os reddunt, & uinum omne uomitu remittunt, aequae niuem rodunt, solatium stomachi aestuantis. Libidine uero, nec maribus quidem cedunt, pati nata. Diu illas deaeque male perdant, adeo peruersum commenta genus impudicitiae uiros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum, ac naturae peritissimum in mendacio praehendi. Cum tot foeminae podagricae caluaeque sint? Beneficium sexus suis uitibus praediderunt, & quia foeminam exuerunt, damnatae sunt morbis uirilibus. Et antiqui medici nesciebant dare cibum sapius, & uino fulcire uenas cadentes, nesciebant sanguinem emitte, & diutina agrotationem balneo sudoribusque laxare. Nesciebant crurium uincula, brachiorum quae latentem uim, & in medio sedentem ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc uero quam longe processerunt mala ualitudinis? Has usuras uoluptatum pendimus, ultra modum saepe concupitarum. Innumerabiles esse morbos non miraberis. Coquos numeras, cessat omne studium, & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis praesident. In rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est, Atque celebres culinae sunt, quanta circa nepotum focos iuuentus praemit. Transeo puerorum infelicium greges, quos post transacta conuiuia, aliae cubiculi contumeliae expectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus leuitas sit, eadem prima mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui erectior est coma, crispulis misceat. Transeo pistorum turbam, Transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam coenam discurretur. Diu boni quantum hominum unus uenter exercet. Quid tu illos boletos, uoluptarium uenenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si praesentanei non fuerant. Quid tu illam aestiuam niuem, non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa ostrea inertissimam carnem, coeno saginatam, nihil existimas limosae grauitatis inferre? Quid illud sossiorum garum, praeciosam malorum piscium sansem, non credis urere salsa tabe praecordia? Quid illa purulenta, & quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa, in ipsis uisceribus extingui? Quae foedi itaque pestilentesque ructus sunt, quantum fastidium sui exalantibus crapula uentrem. Scias putrescere sumpta, non coqui. Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quem quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum, popina congesterat, ueneriae spondilique, & ostrea eatenus circumcisa, quae eduntur interuenientibus distinguebant. Echinis totam distraictisque sine ullis ossibus nulli constrauerunt. Piget esse picta, singula coquuntur in urna saporis. In coena fit, quod fieri debet saturo in uentre, expecto iam ut manducata ponant. Quantulo autem hoc minus est? exta ex corpore, atque ossa, & dentium opa cocum fungi. Graue est luxuriari per singula. Omnia semel & in eundem saporum uersa parant. Quare ego ad unam rem manu porrigam? plura ueniant simul. Multorum ferculorum ornamenta coeant & coerceant. Sciant protinus hi qui iactionem ex istis peti, & gloriam aiebant, Non ostendi ista, sed conscientiae dari, pariter sint quae disponi solent, iure uno pfusa. Nihil intersint ostrea echinis, sponduli perturbati nullis concoctique ponant. Non esset confusior uomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, Sic ex istis non singulares morbi nascunt, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes, aduersus quos & medicina armare se coepit, multis generibus, multis

*

Eraf. Roto.
Collatis exemplaribus
sic diuino legendum,
exta excerpere atque
ossia, & dentium
opa cocum fungi.

bus, multis obseruationibus. Idem de philosophia dico, Fuit aliquando simplicior, inter minora peccantes, & leui quoque cura remediabiles. Aduersus tantum morum euersio nem, omnia conanda. Et utinam sic denique lues ista uindictetur. Non priuatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas caedes. Quid bella, & occisarum gloriosum gentium scelus? Non auaritia, non credulitas modum nouit, & ista quae diu fur tim & a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstruosa sunt. Ex senatusconsultis plabif que scitis saeva exercentur, & publice iubentur uetita. Priuatim quidam commissa capite luerent, tamen quia palam fecere, laudamus. Non pudet hominis mitissimum genus gau dere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere, cum inter se etiam mutis ac feris pax sit. Aduersus tam potentem explicitumque late furorem, operiosior philoso phia facta est, & tantum sibi uirium sumpsit, quantum his, aduersus quae parabatur, acces serat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorē cibum. Non erat animus ad frugalitatem magna ui reducendus, a qua paululum discesserat. Nunc ma nibus rapidis opus est, uunc arte magistra Volupras ex omni quaritur. Nullum intra se manet uitium. In auariciam praecipua luxuria est, honestatis obliuio inuasit. Nihil turpe est, cuius placet precium. Homo sacra res, homo iam per lulum & iocum occiditur. Et quem erudiri ad inferenda accipiendaque uulnera nefas erat, is iam nudus inermisque pro ducitur, satisque spectaculi in homine mors est. In hac ergo morum peruerfitate, desyderatur solito uehemētius aliquid, quod mala inueterata discutiat, decretis agendum est, ut reuellatur penitus falforum recepta persuasio. His si adiunxerimus praecipua, consola tiones, adhortationes, poterunt ualere, per se inefficaces sunt. Si uolumus habere obli gatos, & malis quibus iam tenentur auellere, Discant quid malum, quid bonum sit. Sciant omnia praeter uirtutem mutare nomen. Modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiae uinculum est religio, & singulorum amor, & deferendi nefas. Tunc dein de facile cetera exiguntur, mandaturque iusiurandum adactis. Ita in his quos uelis ad be atam uitam perducere, prima fundamēta iacienda sunt, & insinuanda uirtus, huius qua dam superstitione teneantur, hanc ament, cum hac uiuere uelint, sine hac nolint. Quid ergo? Num quidam sine instructione subtili euaserunt probi, magnosque profectus asse cuti sunt, dum nudis tantum praecipuis obsequuntur? Fateor, sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere uirtutem, cum omni editi, & pars naturae eorum est esse bonos. Ita quidam ex hominibus egregiam sortiti in dolem, in ea quae tradi solent perueniunt, sine longo magisterio, & honesta complexi sunt cum primum audierunt. Vnde ista tam rapacia uirtutis ingenia, uel ex se fertilis? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effrican da est. Ceterum ut illos in bonum pronos citius educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisque opinionibus extrahet, qui illos philosophiae placita tradiderit, quae quae sit necessaria scilicet uideas. Quaedam insident nobis, quae nos ad alia pigros, ad alia re merarios faciunt. Nec hac audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi causa eor um aestimantur. Falsa autem admiratio, falsa formido. Hac nos quae diu possident, dicas licet hoc patri praestare debes, Hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus, tentantem auari ciam retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse, dissuadebit timor. Sciet pro amicis de sudandum esse ad extremum usque sudorem, sed delitiae uetabunt. Sciet in uxorem grauissi mum esse genus iniuriae habere pellicem, sed illum libido in contraria impingit. Nihil er go proderit dare praecipua, nisi prius amoueris obstantia praecipuis, non magis, quam prode rit arma in conspectu posuisse, propiusque ad mouisse, nisi usurae manus expediunt, ut ad praecipua quae damus, possit animus soluendus ire. Putemus aliquem facere quod oportet, non faciet assidue, non faciet aequaliter, nescit enim quare faciat. Aliqua uel casu uel ex ercitatōe exhibebit recta. Sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quae fecit. Non permittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde praestabunt tibi fortasse praecipua, ut quod oportet facias, non praestabunt, quemadmodum oportet, & si hoc non praestant, ad uirtutem non perducunt. Faciet ergo quod oportet monitus, Concedo. Sed id parum est, quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est coena sumptuosa flagitiosius, & equestre censum consumere? Quid tam dignum cen soria nota?

Vultur est, ca-
daver expe-
ctat

Id est, de of-
ficio.

foria nota? Siquis (ut isti ganeose loquunt) sibi hæc & genio suo præstet: & totiens ta-
men sestertio adijciales cœnæ frugalissimis uiris constiterunt. Eadem res si gulæ datur,
turpis est, Si honori, reprehensione effugit. Non em luxuria, sed impensa solennis est.
Mullum ingentis formæ (quare autē nō pondus adijcio & aliorū gulam irritō?) quatuor
pondo & ad selibram fuisse aiebant, Tyberius Cæsar missum sibi cū in macellum defer-
ri & uenire iussisset. Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum, aut Apitius eme-
rit, aut Publius Octavius. Ultra spem illi coniectura processit. Licitati sunt. Vicit Octa-
uius, & ingentē consecutus est inter suos gloriam, Cum quinque sestertijs emisset piscem
quem Cæsar uendiderat. Ne Apitius quidē emerat, Numerare tantū octauio fuit tur-
pe. Nam ille qui emerat, ut Tyberio mitteret (quantū illum quoque reprehenderim) ad-
miratus est rem, qua putauit Cæsarem dignum, Amico ergo aliquis assidet, probamus,
At hoc si hæreditatis causa facit, Vultur est, cadaver expectat. Eadē aut turpia sunt, aut
honestæ. Refert quare, aut quemadmodū fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto
nos addixerimus, Idque unum in rebus humanis bonū iudicauerimus, quæque ex eo sunt
bona sunt, Cetera in diem bona sunt. Ergo insigi debet persuasio ad totam pertinens ui-
tam. Hoc est quod decretum uoco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agen-
tur, quæ cogitabuntur. Qualia autem hæc fuerint, talis uita erit. In particulas suasisse to-
tum ordinanti parum est. Marcus Brutus in eo libro quem *ἡ καθήκοντος* inscripsit,
dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus, hæc nemo faciet quemadmo-
dum debet nisi habuerit, quo perferat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quē
nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat, ueluti nauigantibus ad ali-
quod sydus dirigendus est cursus. Vita sine proposito uaga est. Quod si utique proponē-
dum est, incipiunt necessaria esse decreta, Illud puto concedes, nihil esse turpius dubio,
& incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus
accidet nobis, nisi æstimantur quæ rependunt animos & detinent, & præconari totos ue-
tant. Quomodo sint dii colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernas sabbatis p-
hibeamus, quoniā nec lumine dii egent, & ne homines quidē delectantur fuligine. Ve-
temus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum humana ambitio,
istis officiis capitur, deum colit, qui nouit. Vetemus linthea & strigiles Ioui ferri, & specu-
lum tenere Iunoni. Non quærit ministros deus. Quid nō ipse humano generi ministrat,
Vbiq; & omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum seruire in sacrificiis debeat,
quasi procul resilire a molestiis, a superstitionibus. Nunquā satis perfectum erit, nisi qui
lem debet deum mente conceperit, omnia habentē, omnia tribuentem, beneficia gratis
dantē. Quæ causa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere uelle uel
posse, nec accipere iniuriam quaunt, nec facere. Lædere etenim lædique cōiunctum est,
Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidē
facit. Primus est deorum cultus, deos credere, Deinde reddere illis maiestatem suam, red-
dere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire illos esse qui præsidet mūdo, qui unū
uersa ut sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum.
Hi nec dant malum, nec habent. Ceterū castigant quosdam & coercent, & irrogant pœ-
nas, & aliquando spe boni puniunt. Vis deos prospiciari? Bonus esto. Satis illos coluit,
quisquis imitatus est. Ecce altera quaestio. Quomodo hominibus sit utendū? Quid agi-
mus? quæ damus præcepta, ut parcatur sanguini humano? Quantulū est ei nō nocere,
cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus hominē adiuet, præ-
cipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti ut uiam monstrēt. Cum esuriēte panē
suum diuidat. Quando omnia quæ præstanda sunt ac uitanda curauerit, dicam, cum posi-
sim breuiter, hanc illi formulā humani officij tradere, Omne hoc quod uides, quo diui-
na atque humana conclusa sunt, unū est, membra sumus corporis magni. Natura nos co-
gnatos adidit, cum hisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum,
& sociabiles fecit. Illa æquum iustumque composuit. Ex illius cōstitutione miserius est no-
cere quā lædi. Ex illius imperio parata sunt iuuantis man⁹. Isti uersus & in pectore & ore
sint. Homo sum, humani nihil a me alienū puto. Habeamus in cōmune, quod natū sum⁹
Societas nostra lapidum formationi simillima est, quæ casura, nisi inuicem obstaret, hoc
ipso continetur.

continetur. Post deos hominesq; dispiciamus, quomodo rebus sit utendum. In superua
 cuum præcepta iactauimus, nisi illud præcesserit, qualem de quacunq; re habere debea-
 mus opinionem, de paupertate, de diuitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio.
 Aestimamus singula, fama remota, & quæramus quid sint, non quid uocentur. Ad uirtu-
 tes transeamus, præcipiet aliquis, ut prudentiam magni extimemus, ut fortitudinem cō-
 plectamur, temperantiam amemus, iusticiam (si fieri potest) propius etiam q̃ ceteras no-
 bis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit uirtus. Vna sit, an plures, separa-
 ta, an annexa. An qui unam habet, & ceteras habeat, quomodo inter se differant. Non
 est necesse fabro de fabrica quærere, quod eius initium, quis usus sit, non magis q̃ Pan-
 tomimo de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt, nihil deest. Non enim ad totam per-
 tinent uitam. Virtus & aliorum scientia est, & sui, discendum de ipsa est, ut in ipsa uolun-
 tas discatur. Actio recta non erit, nisi recta fuerit uoluntas. Ab hac enim est actio. Rur-
 sus uoluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim est uoluntas.
 Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius uitæ leges perceperit, & qd de quo-
 q; iudicandum sit, exegerit, nisi res ad uerum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi
 immutabile certumq; iudicium adeptis. Ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & in-
 ter omissa appetitq; alternis fluctuantur. Causa iusq; iactatiōis est, quod nihil liquet, in-
 certissimo regimine utentibus fama. Si uis eadē semper uelle, uera oportet uelis. Ad uel-
 rum sine decretis non peruenitur, continent uitam, & bonam, & malam, honesta, & tur-
 pia, iusta & iniusta, pia & impia. Virtutes ususq; uirtutum, rerum cōmodarum possessio,
 existimatio ac dignitas, ualitudo, uires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorē
 desyderant. Scire licet quantum cuiq; in censum deferendum sit. Falleris enim, & plu-
 ris quædam q̃ sunt, putas, Adeoq; falleris, ut quæ maxima inter nos habent, diuitiæ, gra-
 tia, potentia, festertio nummo æstimanda sint. Hoc nescis, nisi cōstitutionem ipsam, qua
 ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia uirere per se non possunt, ra-
 mū desyderant, cui inhæreant, ex quo trahunt succum. Sic ista præcepta si sola sunt, mar-
 cent, infigi uolunt sectæ. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso cōfirma-
 ri illa quo tolluntur. Quid enim dicunt, præceptis uitam satis explicari, superflua esse de-
 creta sapientiæ. i. dogmata? Atq; hoc ipsum quod dicunt decretū est tā hercule, q̃ si nūc
 ego dicere recedendū esse a præceptis supuacuis & decretis, in hac sola studium cōferē-
 dum, hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperem. Quædam admonitio-
 nem philosophiæ desyderant, quædam probationem. Et quidē multa, quia inuoluta sūt
 uix summa diligentia, ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariae sūt, &
 decreta, quæ ueritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædā obscura. Ap-
 ta, quæ sensu comprehenduntur, quæ memoria. Obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autē
 non impletur manifestis. Maior eius pars pulchriorq; in occultis est. Occulta probatio-
 nem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quæ res com-
 munem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio, sine qua omnia in
 animo natant. Necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. De-
 niq; cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogi-
 tet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium, adiicimus iustū
 & honestum. Iustum autem honestumq; decretorū nostrorum continet ratio. Ergo hæc
 necessaria est, sine qua nec illa sunt, sed utraq; iungamus. Namq; & sine radice inutiles ra-
 mi sunt, & ipsæ radices his quæ genere adiuuantur. Quantum utilitatis manus habeat,
 nescire nulli licet. Aperte iuuat cor, illud quo manus iuuant, ex quo impetū sumunt, quō
 mouentur, latet. Idem dicere de præceptis possum, aperta sunt, Decreta uero sapientiæ in
 abdito, sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciūt, ita in philosophia arcana illa, admis-
 sis receptisq; ostenduntur in sacro. At præcepta & alia huiusmodi, prophanis quoq; no-
 ta sunt. Possidonius non tantum præceptionem (nihil enim nos hoc uerbo uti prohibet)
 sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adj-
 cit causarum inquisitionem & ætymologiam, quam cur ita dicere non audeamus, cū Græ-
 matici custodes latini sermonis suo iure ita appellent, non uideo. Ait utilem futurā esse
 descriptionem cuiusq; uirtutis. Hanc Possidonius ætymologiam uocat. Quidam chara

E æteris non

steris non appellant, signa cuiusque uirtutis & uirij ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminantur. Hæc res eandem uim habet, quæ præcipere. Nam qui præcipit, dicit. Illa facies, si uoles temperans esse. Qui describit, ait; temperans est, qui facit illa, quæ illis abstinet. Quæris quid intersit? Alter præcepta uirtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (ut publicanorum utar uerbo, *ἐκνομισμοῦ*) ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda, inuenietur imitator. Putas utilia tibi dare argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo? Quanto hoc utilius est, excellentis animi notas nosse, quas ex alio in se trāsferre permittit? Cōtinuo pecoris genero, si pullus in aruis, Altius ingredis, & mollia crura reponit. Primus inire uia, & fluuios tentare minaces. Audet, & ignoto sese cōmittere ponto. Nec uanos horret strepitus, illi ardua ceruix, Argutumque caput, breuis aluus, obasque terga. Luxuriatque thoris aniosum pectus anhelum, tum si qua sonitum procul arma dedere, Stare loco nescit, micat auribus & tremit artus. Collectumque premens uoluit sub naribus ignem. Dum aliud agit, Vergilius noster describit uirum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno uiro dederim, si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuiliū impauisus, & primus incens, admotus iam exercitus alpibus, ciuilique se bello ferens obuuium, non alium illi assignauerim uultum, non alium habitum, altius certe nemo ingredi potuit, quæ qui simul cōtra Cæsarem Pompeiumque se sustulit, & alijs Cæsarianas opes, alijs Pompeianas fouetibus, utrumque prouocauit, Ostenditque aliquas esse. R. P. partes. Nam parum est in Catone dicere, nec uarios horret strepitus. Quid ni, cum uiros uicinosque non horreat? Cum contra decem legiones & Gallica auxilia, & mixta Barbarica arma ciuilibus, uocem liberam mittat, & R. P. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur honestius in seruitutem casura, quæ itura? Quantum in illo uigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiducia est. Scit se unum esse, de cuius statu non agatur. Non enim queri debet, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiatorumque contemptus. Libet admirantem inuictam constantiam uiri inter publicas ruinas non labentis dicere, Luxuriatque thoris aniosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleat boni uiri dicere, formamque eorum & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrare & exponere. Catonis illud ultimum ac fortissimum uulnus, per quod libertas amisit animam, Lælii sapientiam, & cum suo Scipione cōcordiam. Alterius Catonis domi forisque egregia facta. Tiberonis ligneos lectos cum in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam proposita cōuiujs uasa fictilia. Quid aliud? paupertatem in capitolio consecrare, ut nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inferam? Hoc parum credimus. Censura fuit illa, non cœna. O quæ ignorant homines cupidi gloriæ quid illa sit, aut quemadmodum petenda. Illo die populus Romanus multorum suppellectilem spectauit. Unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & in milites conflatum, At omnibus saculis Tiberonis fictilia durabunt. Vale.

Libri decimi quinti epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM
LIBER DECIMVSSEXTVS.

EPISTOLA. XCVI. Assentiendum esse fatorum decretis.

ANTVM tu indignaris aliquid, aut quareris, & non intelligis nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris & quareris. Si me interrogas, nihil puto uiro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura, quod putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male ualeo, pars fati est. Familia decubuit, foenus offendit, domus crepuit. Damna, uulnera, labores, metus incurrerunt. Solet fieri hoc, parum est. Debit fieri, decernunt ista, non accidunt. Siquid credis mihi. Intimos affectus meos tibi cum maxime detego, in omnibus quæ aduersa uidentur & dura, sic formatus sum. Non pareo deo, sed assentior ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidit, quod tristis excipiam, quod malo uultu, nullum tributum inuitus cōferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expauescimus

tributa

tributa uitæ sunt. Horū mi Lucili, nec speraueris immunitatē, nec petieris. Vesicæ te dolores inquietauit. Epulæ uero erunt parum dulces, detrimenta continua, proprius accedā, de capite timuisti. Quid tu nesciebas hoc te optare, cum optares senectutē? Omnia ista in longa uita sunt, quomodo in longa uita sunt, & puluis & lutum, pluuia. Sed uolebam uiuere, carere tamē incōmodis omnibus. Tam effoeminata uox uirum dedecet. Videris quemadmodū hoc uotum meū accipias. Ego illud magno animo, non tantū bono facio. Neq; Dī, neq; Deæ faciant, ut te fortuna in delitijs habeat. Ipse te interrogo, Siquis potestatem tibi deus faciat, Vtrū uelis uiuere in macello, an in castris. Atqui uiuere mi Lucili militare est. Itaq; hī qui faciuntur, & p̄ operosa atq; ardua sursum atq; deorsum eunt, & expeditiones periculossimas obeunt, fortes uiri sunt, prioresq; castrorū. Isti quos publica quies, alijs laboratibus molliter habet turturillæ sunt tūti cōtumeliæ causa. Vale.

ast turtillæ

EPISTOLA. XCVII. Vitia hominū esse nō temporum. Et q̄ praua consuetudo latam inuerecundiam induxerit criminibus, quæ secundum naturam conscientiæ tuta esse non possunt.

ERras mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse uitium, luxuriā & negligentia boni moris, & alia quæ obijcit suis quisq; temporibus. Hominū sunt ista, nō temporū. Nulla ætas uacauit a culpa. Et si æstimare licentiam cuiusq; sæculi incipias, pudet dicere, Nunq̄ apertius q̄ coram Catone peccatū est. Credat aliquis pecuniam esse uersatā in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulteriū, quod cū Caesaris uxore in aperto cōmiserat, uiolatis religionibus eius sacrificij, quod pro populo fieri dicitur. Sic submotis extra conspectū omnibus uiris, ut picturæ quoq; masculorū, animalū congregant, atq; dati iudicibus nūmi sunt. Et q̄ hac etiā nunc pactione turpius est, supra insuper matronarū & adolescentularum nobilium salarij loco exacta sunt. Minus crimine, q̄ absolutione, peccatum est. Adulteri reus adulteria diuisit, nec ante fuit de salute securus q̄ similes sui iudices suos reddit. Hæc in eo iudicio facta sunt, in quo (si nihil aliud) Cato testimoniū dixerat, ipsa ponam uerba Ciceronis, quia res fidē excedit. Accersit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam uero o Dī boni rem perditā, etiā nocte scortorum mulierum atq; adolescentularū nobilium introductiones, nōnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non uacat de precio quari, plus in accessionibus fuit. Vis Seueri illius uxorem? Dabo illam. Vis diuitis? huius quoq; tibi præstabo concubitū. Adulteriū ubi feceris, damna. Illa formosa quā desyderas ueniet, illius tibi noctem promitto, nec differo. Intra comparandi rationē fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, q̄ facere. Hoc uero matribus familiæ denūciare est, hī iudices Clodiani a senatu petierant præsidij, quod nō erat nisi damnaturis necessariū, & impetrauerant. Itaq; eleganter illis Catulus Absoluto reo. Quid uos, inquit, præsidium a nobis petebatis? An ne nummi uobis eripientur? Inter hos tamen iocos impune tulit ante iudiciū adulter, in iudicio leno, qui damnationē peius effugit, q̄ meruit. Quicquid fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, nō iudicij poterat: quibus in eā ipsa quæstione quæ extra ordinē senatusconsultu exercebatur, plus q̄ quærebatur admissum est. Quærebat an post adulteriū aliquis posset tutus esse, apparuit sine adulterio tutum esse nō posse. Hoc inter Pompeiū & Caesarem, inter Ciceronem Catonēq; cōmissum est. Catonē, inquam, illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare florales iocos, nudādarum meretricū. Si credis spectasse tūc leuierius homines q̄ iudicasse, & fieri facta ista ex licentia urbium, aliquando disciplina metusq; nunq̄ sponte consider, non est itaq; qd credas, nunc plurimū libidini, permisisse legibus minimū. Longe enim frugalior hæc uentus, q̄ illa est. Cum reus adulteriū apud iudices negaret, iudices apud eum cōfiterentur. Cum stuprum cōmitteretur rei iudicandæ causa, cum Clodius hisdē uitijs gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa causæ dictione, credat hoc quisq; qui damnabatur uni adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones fert. Ad deteriora faciles sumus, quia nec dux potest nec comes deesse, & res etiā ipsa sine duce, sine comite procedit. Non prænuncius tantum ad uitia, sed præceps. Et qd pluresq; inemendabiles facit. Omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntq; dum errantem uitæ peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso,

non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit. At contra omnibus crimen suū uoluptati est. Latatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate, lætatur ille circūscriptione furti. Quod nunc ante illi culpa, q̄ culpæ fortuna duplicuit, id praua consuetudine euenit. Alioqui ut scias subesse animis, etiā in pessima ductis boni sensus, nec ignorari turpe, sed negligi. Omnes peccata dissimulat, & q̄uis feliciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. At bona consciētia prodire uult & cōspici. Ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaq; ab Epicuro dictum puto, Potest nocenti contingere ut lateat, latenti fides nō potest. Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum. Ideo non prodest latere peccantibus, quia latenti etiā si facultatem habent, fiduciā non habēt. Ita est, tuta scelera esse nō possunt. Hoc ergo repugnare sectæ nostræ si sic expediatur, non iudico. Quare? quia primo illa & maxima peccantium est pœna, peccasse. Nec ullum scelus licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac uindictet, impunitum est, quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & hæc & illam secundæ pœnæ premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? Quare nō semp illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil iustum esse natura, & crimina uitanda esse, quia uitari metus non possit. Hic consentiamus mala facinora conscientia flagellari, & plurimū illi tormentorū esse, eo q̄ perpetua illam sollicitudo urget, ac uerberat, q̄ sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum argumentū Epicuri est, natura nos a scelere abhorrere, q̄ nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat pœna, metu neminē. Quare? quia infixā nobis eius rei auersatio est, quā natura damnauit. Ideo nunq̄ fides latendi sit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium trepidare, male de nobis actum erat, q̄ multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & grauiā de præsentibus soluerent, & in locum patientiæ timor cederet. Vale.

EPISTOLA. XCVIII. Qualiter aduersus fortunæ duritiam componendus est animus.

Nunq̄ credideris felicem quenq̄ ex felicitate suspensum. Fragilibus inniti, qui aduentitio latus est, exhibet gaudium quod intrauit. At illud ex se ortum, fidele, firmūq; & crescit, & ad extremū usq; prosequitur. Cætera quorū admiratio est uulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac uoluptati esse possunt? Quis negat? Sed ita, si illa ex nobis pendet, non ex illis nos. Omnia quæ fortuna intuet, ita fructifera ac iucunda fiunt. Si quis habens ista, se quoq; habet, nec in rerum suarū potestate est. Errant enim mi Lucili, qui aut boni aliqd nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam. Materiā dat bonorū ac malorū, & initia rerum apud nos in malū, bonūue exiturum. Valentior enim omni fortuna animus est, in utrāq; partem ipse res suas ducit, beatq; ac miseræ uitæ sibi causa est. Malus animus omnia in malum uertit, etiā quæ cū specie optimi uenerant. Rectus atq; integer corrigit praua fortunæ, & dura atq; aspera feriedi scientia mollit. Idemq; & secunda grate excipit, modesteq; & aduersa constanter atq; fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra uires suas tentet, non contingit illi bonū integrum illud, & extra minas fortunæ positum, nisi certus aduersus incerta est. Siue alios obseruare uolueris (liberius enim inter aliena iudicium est) sine te ipsum fauore seposito, & sentiēs hoc cōfiteberis, nil ex his optabilibus & charis utile esse, nisi te contra leuitatem casus rerumq; casum sequentium instruxeris, nisi illud frequenter & sine querela inter singula dāna dixeris. Dñs aliter uisum est. Immo me hercule (ut carmen fortius ac iustius repetam) quo animū tuū magis fulcias, Hoc dicito quoties aliquid aliter q̄ cogitabas euenierit, Dñ melius. Sic cōposito nihil accidet, sic aut cōponetur, siquid humanarum rerum uarietas possit, cogitauerit, anteq̄ senserit. Si ad liberos coniuge atq; patrimoniu, sic habuerit, tanq̄ nō utiq; semp habiturus, & tanq̄ nō futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miseras miser qui sollicitus est, ut ea quibus delectat, ad extremū usq; pmaneat. Nullo em̄ tēpore conquiescet, & expectatione futuri præsencia, quibus frui poterat amittet. In æquo est autem dolor amissæ rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiam.

tiam. Quin uero metuenda declina, & quicquid consilio prospici potest, pspice. Quod cunq; læsurum est, multo anteq; accidat, specularē & auerte. In hoc ipsum tibi plurimum conferret fiducia, & ad tolerandum omne obfirmata mens. Potest fortunam cauere, qui pōt ferre. Certe in tranquillo nō tumultuat. Nil est nec miserius nec stultius, q̄ + semp timere. Quæ ista dementia est malum suū antecedere? Deniq; ut breuiter includā, quod sentio, & istos + Sacagios, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miserijs, q̄ sunt ante illas. Plus dolet q̄ necesse est. Eadem enim infirmitate dolorē non æstumat, qua non expectat. Intemperantia fingit sibi ppetuam felicitatē suam, fingit sibi credere debere quæcūq; contigerunt, non tantum durare, & oblitus huius + peccati quo humana iactantur, sibi unī fortuitorum constantiā spondet. Egregie itaq; uidetur mihi Meitrodorus dixisse in ea epistola, qua sororem, amisso optimæ indolis filio, alloquit. Mortale est omnium mortaliū bonum, de his loquitur bonis, ad quæ cōcurritur. Nam illud uerum bonum non moritur, certum est sempiternūq; sapientia & uirtus, hoc unū cōtingit immortale immortalibus. Caterū tam improbi sunt, tamq; obliti quo eant, quo illos singuli dies turbent, ut mirentur aliquid ipsos amittere, amissuri uno die omnia. Quicquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est, tam necesse est perire q̄ perdere, & hoc ipsum si intelligimus, solatium est, æquo animo perdere, quod periturum est. Quid ergo aduersus has amissiones auxiliū inuenimus? Hoc ut memoriā teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis pcepimus. Habere eripit, habuisse nunq̄. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, Vsum fructūq; apud nos relinquit, quem nos iniquitate desyderij perdidimus. Dic tibi, ex istis quæ terribilia uidentur, nihil est inuictum. Singula uicere iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, uenenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato. Et nos uincamus aliquid. Rursus ista, quæ ut speciosa & felicia trahunt uulgum, a multis & sæpe contempta sunt. Fabricius diuitias impator reiecit, cēsor notauit, Tubero paupertatē se dignam & capitolio iudicauit, cum fictilibus in publica cœna usus, ostendit debere his hominē esse contentum, quibus Dñj etiam nunc uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut R. P. deberet capeßere, latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim q̄ dari posset, & eripi. Nos quoq; aliquid ex his faciamus. Animosi simus inter exēpla, quare deficiamus? Quare desperamus? Quicquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animū, sequamurq; naturam, a qua aberranti cupiendū timendūq; est, & fortuitis seruiedum. Licet reuerti in uiam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocūq; modo corpus inuaserint perferre, & fortunæ dicere. Cum uiro tibi negocium est, Quare quem uincas. His sermōibus, & his similibus, lenitur ista uis ulceris, quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cū ipso senescere. Sed securus de isto sum, de nostro damnū agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse uitæ plenus est, cui adijci nihil desyderat sua causa, sed eorū, quibus utilis est. Liberaliter facit q̄ uiuit. Alius iam his cruciatus finis est. Hic tam turpe putat mortem fugere, q̄ ad mortē confugere. Quid ergo? nōne suadebit, & exhibit? Quid ni exeat? si nemo iam eo uti poterit? Si nihil aliud q̄ dolori operam dabit? Hoc est mi Lucili, philosophiā in ope discere, & ad uerum exerceri. Videri quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem, cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, a faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquid dolori resistere, an mors, magnos quoq; animos admota submittere. Quid opus est uerbis? In rem præsentem eamus, nec mors illum contra dolorem facit fortiolem, nec dolor contra mortem. Contra utrūq; sibi fidit, nec spe mortis patienter dolet, nec tœdio doloris, libenter moritur, hunc fert, illam expectat. Vale.

EPISTOLA: XCIX. Consolatio amici, uel filij mortui.

Et q̄ luctus nō uoluptate, sed ratione sanandus est.

E Pistolam quam scripsi Marulo, cum filium paruulum amississet, & diceretur moliter ferre misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leuiter illū debere tractari, cum obiurgatione esset, q̄ consolatione dignior. Afflicto enim

E 3 & magnum

Alt + præ
Eraf. Rote;
+ In quodā
exemplari Sa
gitaios, put
to legendū
Satageos.
Porte + fati

& magnum uulnus male ferenti, paulisper cedendum est. Exatiet se aut certe primū impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigantur, & discant quasdam etiā lachrymarū ineptias esse. Solatia expectas, conuitia accipe, tam molliter tu fers mortem filij, Quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei paruulus, pusillum tēporis perijt, causas doloris cōquirimus, & de fortuna etiā inique quārī uolumus, quasi non sit iustas querēdi causas prābitura. At mehercule, satis mihi iam uidebaris animi habere etiā aduersus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines amoris causa, quod damnorū omniū maximū est. Si amicum perdidisses, dāda opera erat, ut magis gauderes, q̄ habueras, q̄ mōereres, q̄ amiseras. Sed pleriq; nō computant quanta perceperint, quantūue gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, q̄ non supuacuum tantum, sed ingratus est. Ergo q̄ habuisti talē amicum, perit opera. Tot annis, tanta cōiunctione uitae, tam familiari studiorum societate nihil actū est. Cum amico effers amicitia, & quid doles amisisse, si habuisse nō prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostri est qd̄ praterijt tēpus, nec quicq̄ est loco tutiore, q̄ quod fuit. Ingrati aduersus percepta spe futuri sumus, quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in praterita trāsiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum prāsentibus latus est, & futura & praterita delectant. Hāc expectatione, illa memoria, Sed alterum pendet, & non fieri potest, alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est certissimo excidere? Ac quiescamus his, quae iam hausimus, si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittēte quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lachrymis extulerint. Qui in senatum, aut in aliquod publicum officium a rogo redierunt, & statim aliud egerint, nec immerito. Nam primum superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. Deinde iniquum est quārī de eo, quod uni accidit, & omnibus restat. Deinde desyderij stulta conuastio est, ubi minimū interest, inter amissum & desyderantē. Eo ita aequiore animo esse debemus, q̄ quos amissimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis, cogita breuitatē huius spacij, p̄ quod citatissimi currimus. Obserua hunc comitatū generis humani, eodē tendentis minimis interuallis distinctū, etiam ubi maxima uidentur. Quē putas perijisse, prāmissus est. Quid autē dementius, q̄ cum idē tibi iter emetiendū sit, flere eum, qui antecessit. Flet aliquis fatum, quod nō ignorauit futurū, aut si mortē in homine nō cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat nō posse nō fieri. Quisquis aliquē quāritur mortuū esse, quārīt hominem fuisse. Omnes eadē conditio deuinxit, cui nasci cōtingit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primū diē & ultimū iacet, uariū & incertū est. Si molestias aestimas, etiam puero longum. Si uelocitatē etiam seni angustū. Nil nō lubricum & fallax & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrariū transeunt, iubente fortuna, & in tanta uoluatione rerum humanarū, nil cuiq̄ nisi mors, certum. Tamē deo quærunt oēs, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit, nondū dico melius agi, qui ita defungitur. Ad eum transeamus qui consenuit, quantulo uincit infantē? Propone p̄fundi temporis uastitatē, & uniuersum cōplectere. Deinde hoc quod aetatem uocamus humanā, cōpara immenso, uidebis q̄ exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantū lachrymae, quantū solitudines occupant, quantū mors ante q̄ ueniat, optata, quantū ualitudo, quantū timor, quantū tenent aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adijce labores, luctus, pericula, & intelliges etiā in longissima uita, minimū esse quod uiuitur. Siquis tibi concedit, non melius se habere eum, cui cito reuerti licet, cui ante lassitudinem paratum est iter. Vita nec bonū nec malum est, boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aliena. In damnum certius, potuit euadere modestus ac prudēs, potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria precipit. Aspice illos, qui suam alienamq; libidinē exercent mutuo impudici, quorū nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit. Plus timeri q̄ sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaq; causas doloris accersere, nec leuia incōmoda indignādo cumulare. Non hortor, ut nitaris & urgeas. Non tam male de te iudico, ut tibi aduersus

hacten-

hæc totam putem uirtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus, tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia proficit, si puerum nutrici adhuc quæ patri notio- rem animo forti desyderas. Quid nunc ego duriciam suadeo, & in funere ipso erigere uultum uolo, & animū ne contrahi quidem patior? Minime. Inhumanitas est ista, non uirtus. Funera suorum hisdem oculis, quibus ipsos uidere, nec commoueri ad primam familiarium diuulsionem. Puta autem me uetare quædam, quæ non sunt sui iuris. Excidit etiam retinentibus lachryma, & animum profusa leuant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum posset imitatio. Nihil uero mœrori adijciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quæ dolor. Quotus quisque sibi tristis est? clarius cum audiunt gemunt, & taciti quietique dum secretum est, cum aliquos uiderint, in fletus nouos excitant. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere nullo prohibente liberius, tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos ut in alijs rebus, ita in hac quoque hoc uitium ad plurimum exempla componi, nec quid oporteat, sed quid soleat aspicere. A natura discedimus, populo nos damus, nullius rei bonæ auctori, & in hac re, sicut in omnibus inconstantissimo. Videt aliquem forte in lectu suo, impium uocat & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affusum, effœminatum ait & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultius uero nihil est, quæ famam captare tristitiæ, & lachrymas approbare, quas iudico sapienti uiro, alias permissas cadere, alias uisu allatas. Dicam quid intersit, cum primum nos nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transiturum, lachrymas naturalis necessitas exprimit, & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem perpremit & expellit. Hæ lachryma per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt quibus exitum damus, cum memoria eorum, quos amissimus, retractatur, & inest quiddam dulce tristitiæ, cum occurrunt sermones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi uelut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis uincimur. Non est itaque, quod lachrymas propter circumstantes assidentescque aut cõtineas, aut exprimas, nec cessant, nec fluunt unquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte. Ire autem possunt placidis atque compositis. Sæpe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum ferendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scæna, Nihil erat, nisi quod ueris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor, hic sapienti seruandus est, & quemadmodum in cæteris rebus, ita & in lachrymis aliquid sat est. Imprudentiū ut gaudio, sic dolores exundauere, æquo animo excipe necessaria. Quid incredibile? Quid nouum euenit, quæ multis cum maxime funus locatur, quæ multis uitalia emunt, quæ multis post luctum tuum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem, unde uisum est dimittit. Cæterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra, quæ ad te sapius reuertetur. Si erit sine acerbitate uentura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ, si quos sermones eius, si quos quibus paruuli iocos cum uoluptate audieras. Sapius repete, potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma, obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aues, sic fera suos diligunt, quarum concitatus est amor, & pene rapidus, sed cum amissis totus extinguitur. Hoc prudentem uirum non decet. Meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo prohibeo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ uoluptatē. Hanc ipse captandam in eiusmodi tempore, ipsa Metrodori uerba subscripsi. De quibus non dubito, quod sit sensurus. Quid enim tupius, quam captare in ipso luctu uoluptatē, imo per luctum & inter lachrymas quod quod iuuat querere? Hi sunt qui nobis obijciunt nimium rigorem, & infamant præcepta nostra duriciam, quod dicamus dolorem aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tamen est, aut incredibile, aut inhumani, non sentire amisso amico dolorem, an uoluptatē in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus honestum est. Cum aliquid lachrymarum affectus effuderit, &

Affectus

Eras. Rore.

† Loco hoc
desunt alia
quot græca
uerba, per
b. notas alia
quot inueni-
mus, sed
ex quibus ni-
hil licebat
conferre.

derit, & (ut ita dicam) disputauerit, non esse tradendum animū dolori. Quid tu dicis, mi scendam ipsi dolori uoluptatem? Sic cōsolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tēpore quo filius ardet, aut amicus expirat. Cessare poteris uoluptatem, sed ipsum uīs titillare mœrorem. Vtrum honestius dolor animo submouetur, an uoluptas ad dolorem quoq; admittitur, dico admittit, captatur. Et quid ex ipso, est aliqua, inquit, uoluptas cognata tristitiā. Illud nobis licet dicere, uobis quidem non licet. Vnū bonum nostis uoluptatē, unū malum dolorē. Quā potest inter bonum & malum esse cognatio? sed puta esse, nunc potissimū eruitur, & ipsum dolorē scrutamur. An aliquid habeat iucundum circa se uoluptarium. Quādam remedia alijs partibus corporis salutaria uelut fœda, & indecora adhiberi alijs nequeunt, & quod alibi prodesset sine damno uerecundiā, id fit inhonestum loco uulneris. Non te pudet luctū uoluptate sanare? Seuerius ista plaga sanāda est. Illud potius admone, nullum malī sensum ad eum qui perit puenire. Nā si puenit, nō perit. Nulla, inquā, eum res lædit, q̄ nullus est. Viuit, si læditur. Vtrum putas illi malum esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliq̄? Atqui nec ex eo potest ei tormentū esse, quod non est. Quis em̄ nullius sensus est? Nec ex eo, quod est. Effugit enim maximū mortis incōmodū, non esse. Illud quoq; dicamus ei quā deflet, ac desyderat in ætate prima raptum, Omnes quantum ad breuitatem aui, si uniuerso cōpares, & iuuenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate uenit, q̄ quod minimū esse quis dixerit, quoniam quidem minimū aliqua pars est. Hoc quod uiuimus proximū nihilo est, & tamen ob dementiā nostrā late disponitur. Hæc tibi scripsi, nō tanq̄ expectaturus esses remedium a me tam seruum. Liquet enim mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es. Sed ut castigarem illam exiguam moram, qua te recessisti, & in reliquum exhortarer contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela non tanq̄ possent uenire, sed tanq̄ utiq; essent uentura prospiceres. Vale.

EPISTOLA. C. Quod philosophi anima magis debet esse simplex, plana, q̄ composita, uel sollicita.

Fabiani Papyrii libros q̄ inscribunt ciuiliū, legisse te cupidissime scribis, & nō respondisse expectationi tuæ. Deinde oblitus de philosopho agi, cōpositionē eius accusas. Puto esse quod dicis, & effundi uerba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiā, & est decor proprius orationis leniter lapsæ. Multū enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nūc quod in hoc quoq; dicturus sum, ingēs differentia est. Fabianus mihi nō effundere uidetur orationē, sed fundere. Adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu, tamen ueniens, illud plane fatetur, & præfert non esse tractatam, nec diu tortam, sed ita, ut uix esse credamus. Mores ille nō uerba composuit, & animis scripsit ista, non auribus. Præterea ipso dicente non uacasset tibi partes intueri. Adeo te summa rapuisset, & fere quæ impetu placent, minus præstāt ad manum relata. Sed illud quoq; multum est, primo aspectum oculorum occupasse, etiam si cōtemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudiciū abstulit, q̄ qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse, scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, ubi periculū sui faciet, qui timet uerba? Fabianus nō erat negligens in oratione, sed securus. Itaq; nihil inuenies sordidum. Electa uerba sunt, non captata, nec huius sæculi more contra naturam suā posita & inuersa, splendida tamē, q̄ uis sumant e medio, sensus honestos & magnificos habet, non coactos in sententia, sed altius dictos. Videbimus quod parū recisum sit, quod parum structum, quid non huius recentis polituræ. Cum circūspexeris omnia, nullas uidebis angustias inanīs, desit sane uarietas marmorum, & cōcissura aquarū a cuniculis interfluentiū, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, nō cōtenta decore simplici miscet, quod dici solet, domus recta est. Adhūc nunc qd̄ de cōpositione nō cōstat. Quidam illā uolunt esse ex horrido comptam. Quidā usq; eo aspera gaudent, ut etiam quæ mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpāt, ne ad expectatum respondeāt. Lege Ciceronē. Cōpositio eius una est, pedē seruat, curuat, lenta & sine infamia mollis. At cōtra Pollionis Alinij salebrosa & exiliēs, & ubi minime expectes, relicta
ra, Deniq;

ra. Deniq; apud Ciceronē omnia desinunt, apud Pollionē cadunt, exceptis paucissimis, quæ ad certum modū, & ad unum exēplar astricta sunt. Humilia præterea tibi uideri dicis omnia, & parum erecta, quo uitio carere eum iudico. Non sunt enim humilia illa, sed placida. Non sunt enim tenore quieto, compositoq; formata, nec depressa, sed plana. De est illis oratorius uigor. Stimuli quoq; quos quæris, & subiti ictus sententiarū. Sed totum corpus uideri q̄ sit comptum, honestum est. Non habet oratio eius, sed debet dignitatem, affer quam Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiā pertinentes, pene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam, sed nō statim. Pusillum est siquid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem, Cedam, & respondeamus in re tanta eminare est, post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos nō magis philosophiā annumerare possis q̄ historiā, & ex professo philosophiā continētes libros. Huic quoq; dabo locum. Vide tamen q̄ multos antecedit, qui a tribus uincitur, & tribus eloquentissimis, sed non præstat omnia. Nō est fortis oratio eius, q̄uis elata sit, nō est uiolenta nec torrens, q̄uis effusa sit, non est p̄spicua, sed pura. Desyderas, inquis, contra uitia aliquid aspere dici, contra pericula animosē, contra fortunam superbe, cōtra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sit aliquid oratoriæ, ac rei tragiciæ grande, comiciæ exile. Vis illum assidere pusillæ rei uerbis? Ille rerum se magnitudinē addixit, eloquentiā uelut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circūspecta, nec in se collecta, nec omne uerbum excutabit ac punget. Fateor, exhibunt multa, nec ferient, & interdum ociosa præterlabetur oratio. Sed multū erit in omnibus locis, & ingēs sine tœdio spaciū. Deniq; illud præstabit ut liqueat tibi illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret, non ut ille placeret tibi, ad profectū omnia tendunt, & ad bonam mentē, non quærīs plausus, talia esse scripta eius nō dubito, etiam si magis reminiscor q̄ teneo. Hæretq; mihi color eorum, nō ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim, ut solet, ex ueteri noticia. Cum audirem certe illum. Talia mihi uidebant, nō solida, sed plena, quæ adulescentē indolis bonæ attollerent, & ad imitationē suā uocarent, sine desperatione uincēdi. Quæ mihi abhortatio uidetur efficacissima. Deterret enim qui imitandī cupiditatem non fecit, spem abstulit. Cæterum uerbis abundabat sine cōmendatione paratis, singulorum in uniuersum magnificus. Vale.

Libri decimiseptimi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

EPISTOLA. CI. De inopinato fati termino, Vbi notat eos, qui longiorem uitam supplicio uel turpitudine paciscuntur.

Q̄MNIS dies, ois hora, q̄ nihil sumus ostēdit, & aliquo argumēto recētī admonet fragilitatis oblitos, cū æterna meditates respicere cogit ad mortē. Quid si istud principiū uelit, quæris. Senetionē Cor. equitem Romanū splendidū & officiosum noueras, ex tenui principio seipse pmouerat, & iā illi declinūs erat cursus ad cætera. Facilius em̄ crescit dignitas, q̄ incipit. Pei cūnia quoq; circa paupertatē plurimū amorē habet, dū ex illa ereptat. Hic etiā Senetio diuitijs iminebat, ad quas illū duæ res ducebant efficacissime, & quærendi, & custodiēdi sciētia, quarū uel altera locupletē facere potuisset. Hic homo sumæ frugalitatis, nō min⁹ patrimoniū q̄ corporis diligēs. Cū me ex cōsuetudine mane uidisset. Cū p̄ totū diē amico grauius affecto, & sine spe iacenti, usq; in noctē assedisset, cū hilaris cœnasset, genere ualitudinis præcipiti arreptus, angina, uix cōpressum artatis faucibus spiritū traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas postq̄ oibus erat sanī ac ualētis officijs functus, decessit. Illi q̄ & mari & terra pecuniā agitabat, q̄ ad publica quoq; nullū relinquens in expertū genus, questus accesserat, in ipso actu bene cedentiū rerū, in ipso p̄currentis pecuniæ impetu, raptus est. Insepe nūc Melibœæ p̄iros, pone ordine uites, q̄ stultum est atate disponere, nec crastino qdē dominamur. O quāta demētia est spes lōgas inchoatiū. Em̄, adificabo. Credā, exigā, honores gerā, tum demū lassam & plenā senectutē in ociū referā. Oia mihi crede, etiā felicib⁹ dubia sūt. Nihil sibi q̄q̄ de futuro debet pmittere. Id quoq; quod tene

Summam
manū im-
ponere

Alit̄ necessi-
tatis, sed pu-
ro recte le-
gi Mece-
nat̄is.

quod tenet per manus exit, & ipsam quam praemio hora casus incidit, Voluit tempus rata quod lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, An natura certum sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, & pererratis littoribus & alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam & castrensiū laborum tarda manu precia, procurationes, officiorumque per officia processus. Cum interim ad latus mors est, quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur haerura. Quid autem est stultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit. Sed nemo scit nostrum, quam prope uersemur terminus. Sic itaque formemus animum, tantum ad extremum uentum sit. Nihil differamus. Quotidie cum uita paria faciamus. Maximam uitae uitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie uitae suae summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri excedens animum. Nihil est miserius dubitatione uehementer irruentium, quorsum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitur. Quomodo effugiemus hanc uolutionem. Vno, si uita nostra non prominebit, si in se colligitur. Ille enim ex futuro suspendit, cui irritum est praesens. Vbi uero, quicquid mihi debui redditum est, ubi stabilita mens sit, nihil interesse inter diem & saeculum. Quicquid deinceps dierum rerumque uenturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim uarietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo mihi Lucili prope uiuere, & singulos dies, singulas uitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui uita sua, quotidie fuit, securus est. In spe uiuentibus, proximum quodque tempus elabitur, subitque audientia, & miserimum atque miserima omnia efficiet metus mortis. Illud uide Meecenatis turpissimum uotum, quod & debilitate non recusat, & deformitate, & nouissime acutam crucem, dummodo inter haec mala spiritus prorogetur. Debilem facito manu, debilem pede. Coxa tuber, astrue giberum, lubricos quate dentes, uita dum superest, bene est. Hanc mihi, uel acutam si subdas crucem, sustineo quod miserimum erat, si incidisset optatur, & tantum quam uita petitur, supplicii mora. Contentissimum putarem, si uiuere uellet usque ad crucem. Tu uero, inquit, me debiles, licet dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat deprauis licet, dum monstruoso & deserto, temporis aliquid accedat, suffigas licet, & acutam sensuro crucem subdas, est tanti uulnus suum premere, & patibulo pendere destitutum, dum differat quod est in malis optimum, supplicii finem, est tanti habere animam, ut agam. Quid hinc optres, nisi deos faciles? Quid sibi uult ista carminis effoeminati turpitudine? Quid timoris dementissimi pactio? Quid tam foeda uitae mendicatio? Cui putas unquam recitasse Vergilium, Usque adeo ne mori miserum est? optat ultima malorum, & quae pati grauissimum est extendi ac sustineri cupit, qua mercede scilicet uitae longioris. Quid autem huius uiuere est? Diu mori. Inuenit aliquis, qui uelit inter supplicia tabescere & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare. Inuenit qui uelit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in foedum scapularum, ac pectoris tuber, elusus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam. Ne ga nunc magnū beneficium esse naturam, quod necesse est mori, multi peiora pacisci adhuc parati sunt, etiam amicū prodere, ut diutius uiuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem uidere, tot conscia scelerum excutienda uitae cupido est, dicenti dumque nihil interesse, quando patiaris, quod quandoque patiendum est, quam bene uiuas refert, non quam diu. Saepe autem in hoc esse bene diu. Vale.

EPISTOLA CII. Cauillatoriam ponit de claritate post mortem
disputationem. Deinde philosophice de eadem disserit claritate.

Quomodo molestus est iucundum somnium uidenti qui excitat. Aufert enim uoluptatem etiam si falsam, effectum tamen uere habentem, sic epistola tua mihi fecit iniuriam, reuocauit enim me cogitationi aptae traditum, & iterum si licuisset ulterius, iuuabat de aeternitate animarum quarere. Immo mehercule credere. Credebam enim me facilem opinionibus magnorum uirorum, re gratissimam promittentium magis quam probantium. Dabam me spei tantae, iam erant fastidio mihi, iam reliquas aetatis infractae contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessione omnis aui transitorum.

transiturum. Cum subito expectatus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidit, quod repetam, si te dimiserō, & redimā. Neget me epistola prima, totā quæstionem explicuisse, in quam probare conabar, quod nostris placet, claritatē, quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis. Nullum, inquit, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas mihi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius, & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodē pertinentia distuleram. Quædam enim (ut scis) moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectam & ad mores pertinentem tractauit. Nunquid stultum sit ac superuacuum, ultra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius, qui nullus est. An ex eo quodcumque erit, sensuri sumus, antequam aliquis fructus percipi aut peti possit. Hæc autem omnia ad mores spectant. Itaque suo loco sita sunt. At quæ a Dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt, & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram, nisi aliud prædixero, intelligi non poterunt quæ refelluntur. Quid est, quod prædicere uelim? Quædam continua esse corpora, ut hominem, Quædam composita, ut nauem, domum. Omnia denique quorum diuersæ partes iunctura in unum sunt coactæ. Quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohererent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc prædicere uelim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit quia in nostra tela mittuntur. Dicis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse. Claritas autem ista bonorum uirorum, secunda opinio est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio, sic nec claritas, uni bono placuisse. Cōsentire in hoc plures insignes & præstantes uiri debent, ut claritas sit. Hæc autem ex iudicijs plurimum efficitur. i. distantia, ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, a bonis bono reddita, laus oratio, oratio uox est aliquid significans. Vox est autem licet uirorum sit bonum. Nam & plaudit & sibilat, sed nec plausum quicquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum sit. Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene ualeat. Sed laudare dignos honesta actio est, ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. At qui hoc quærebatur, Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc queritur, & pars utraque sententias habet. Deinde claritas desiderat multa suffragia, potest & unius boni uiri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus unus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit unius hominis existimatio, & infamia unius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo. Cōsensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius est. Quare? Quia si de me bene uir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognouerint, idem sentiet. Par illis idemque iudicium est, æque uero insistitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant, quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam non est satis unius opinio. Illic enim potest unius sententia quod omnium, quia omnium si prorogetur, una erit. Hic diuersa dissimilium iudicia sunt, difficiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? Non est unius una sententia. Illi placet uerum. Veritatis una uis, una facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur, & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam uox est. Vox autem bonum non est. Cum dicant claritatem laudem esse bonorum, a bonis reddi. Iam non ad uocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim uir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Præterea aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & uocem exigit. Itaque nemo dicit laudem fumeum, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non uerba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam tacita est bene sentientis, ac bonum uirum apud se laudantis. Deinde (ut dixi) ad animum referre laus, non

Eras. Rote.
Suspicio le-
gendū præ-
cidero, &
prædicere.

✱

Eras. Rote.
Ex cōiectur-
is exemplari-
um, licet de
prauatissi-
morum, ita
puto legen-
dum, Vox
autem licet ui-
rorū sit bo-
norū, non ta-
mē cōtinuo
bonum est.

Hæc autem de
sūt. Nō em
quicquid uir
bonus facit
bonum est.

laus, non ad uerba, quæ conceptam laudem egerunt, & in noticiam plurium emittunt. Laudat quem laudandus esse iudicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari a laudato uiro, laude digno ait. Et cū æque antiquus poeta ait, Laus alterius, non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. Nihil enim æque, & eloquētiā, & omne aliud studium auribus deditum uitiauit, quā popularis assensio. Fama utiq; uocē desyderat. Claritas enim potest uocem citra cōtingere, contenta iudicio, plena est. Non tantum inter ta-
centis, sed etiam inter reclamantis. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam, Glo-
ria multorum iudicijs constat, claritas bonorum, cuius, inquit, bonum est claritas? Id est
laus bono a bonis reddita? Vtrum laudati, an laudātis? Vtriusq; meum qui laudor, quia
natura me amantem omniū genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse uirtu-
tum interpretes lætor. Hoc primum bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita em̄ ani-
mo compositus sum, ut aliorum bonum, meum iudicem. Vtiq; eorū quibus ipsi sum bo-
ni causa est, istud laudantium bonum. Virtute enim geritur. Omnis aut uirtutis actio bo-
num est. Hoc contingere illis nō potuisset, nisi ego talis essem. Itaq; utriusq; bonū est, me-
rito laudari. Tam mehercule, quā bene iudicasse, iudicantis bonum est, & eius, secundum
quem iudicatum est. Nunquid dubitas quin iusticia & habentis bonum sit, & an bonum
sit eius, cui debitum soluit? Moerentem laudare iusticia est, igitur utriusq; bonum est. Ca-
uillatoribus istis abunde respondebimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, ar-
guta disserere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto sa-
tius est ire aperta uia & recta, quā sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia de-
beas relegere. Neq; enim quicquid aliud istæ disputationes sunt, quā inter se perite captantiū
lusus. Dic potius, quā naturale sit in immensum mentem suam extendere. Magna & gene-
rosa res est humanus animus, nullos sibi poni nisi cōmunes, & cum deo terminos patif.
* Primum humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiam
nunc frequentius oculis lætius uectis. Solum illi patria est, quodcūq; suprema & uniuersa
circuitu suo cingitur. Hoc omne cōuexum inter quod iacet, maria cum terris, inter quā
* aer humanis diuina secernēs, iam coniungit. Inter quod disposita tot numina in actus su-
os excubant, deinde actam atatem sibi dari non sinīt. Omnes, inquit, ante me sunt. Nul-
lum ingenium magnis sæculis clusum est, nullum nō cogitationi paruum tempus. Cum
uenerit dies ille, qui mixtum hoc diuini humaniq; secernat tempus. Hic ubi inueni, relin-
quam, ipse me diei reddam, nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoq; detineor per has
mortalis aui moras. Illi meliori uitæ, lōgioriq; præcluditur. Quemadmodum nouē men-
* sibus nos tenet maternus uterus, & præparat nō sibi, sed illi loco, in quem uidemur emit-
ti. Iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare, super hoc spacium, quod ab infantia
patet in senectutem, in alium mature sumimus partum. Alia origo nos expectat, alius re-
rum status. Nondum coelum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horā
illam decretoriam prospice. Nō est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet
rerum, tanq; hospitalis loci sarcinas specta. Transeundum est. Excutit redeuntem natu-
ra, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quā intuleris. Immo etiam ex eo, quod ad uitam
attulisti, pars magna ponenda est. Detrahentur tibi hæc circumiecta, nouissimum uela-
mentum tui cutis, detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrentq; per totum, detrahen-
tur ossa neruiq; firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste quem tanq; extremū re-
formidas, æterni natalis est. Depone onus. Quid cunctaris tanq; nō prius quoq; relicto,
in quo latebas corpore, extiteris? Hæres & reluctaris, tum quoq; magno nisi matris ex-
pulsus es. Gemis, ploras, & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tūc debebat ignosci, rudis
& imperitus omniū ueneras, ex maternorum uiscerū callido molliq; fomento emissum,
afflauit aura liberior. Demū offendit dura manus tactus, tenerq; adhuc & nulli rei gna-
rus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouū separari ab eo, cuius ante pars fue-
ris, æquo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatū diu, pone.
Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Pereunt sæpe uelamē-
ta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis opertus es. Veniet quī te reuelet dies,
& ex contubernio fœdi, atq; olidi uentris educat. Huic nunc quoq; tu quantū potes subi-
uoluaris, quæ nisi etiam necessarijs cohærebunt. Alienus iam hinc, altius aliquid, subli-
miusq; medi

miusq; meditare. Aliquando naturæ tibi arcana reagentur, discutietur ista caligo & lux undiq; clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot syderibus inter se lumen miscantibus. Nulla serenum umbra turbabit, æqualiter splendebit omne cœli latus. Dies & nox aeris infimi uices sunt. Tunc in tenebris uiuisti te dices, cum totam lucē & totus aspexeris. Quam nunc per angustissimas oculorum uias obscure intueris, & tamen admiraris illam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cū illam suo loco uideris? Hæc cogitatio nihil sordidū animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatē proponere, q̄ qui mente concipit, nullus horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid nī non timeat, q̄ mori sperat? Se quoq; qui tādū animum iudicat manere, q̄ diu retinetur corporis uinculo, solutum statim spargi, id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit. Quāuis em̄ ipse ereptus sit oculis, tamē Multa uiri uirtus animo, multusq; recurat Gentis honos. Cogita quantum nobis exempla bona prosint. Scies magnorum uirorum non minus præsentiam esse utilem q̄ memoriā. Vale.

Erasmo Rot.

legendū con
ficio p̄ntia
utilē esse mē
moriā.

EPISTOLA. CIII. De perniciē insidiarum quæ sunt ex homine de homine officio. Et quomodo philosophia utendum sit.

Quid ista circūspicis, quæ tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire, incidentium dico ruīnam, aliqua nobis incidunt, non insidiantur. Illa potius uide, illa deuota, quæ nos obseruant, quæ captant, pares sunt casus etiam si graues naufragium facere, uehiculo eueri. Ab homine hominī quotidiana periculum. Aduersas hoc te expedi, hoc intentis oculis intuerē. Nul lum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, anteq̄ surgat. Crepant ædificia anteq̄ corruant, prænunciat fumus incendium. Subita est ex homine perniciēs, & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras si istorum tibi qui occurrunt uultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum, nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non quærunt. Nūq̄ em̄ illas ad nocendum nisi necessitas misit. Hæ autem aut famæ, aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit, ut cogites, quid sit hominis officium. Alterum intuerē ne lædaris, alterum ne lædas. Cōmodis omniū lateris, mouearis incōmodis, & memineris quæ præstare debeas, quæ cauere. Sic uiuendo quid consequeris? Nō, ne te noceant, sed ne fallant. Quātū aut̄ potes in philosophiam secede, illa te uisu suo proteget. In huius sacrario eris, aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se senes, ut eodem modo ambulantes. Quid autem ipsam philosophiam non debebis iactare. Multis fuit periculis causa insolenter tractata, & contumaciter tibi detrahat, nō alijs exprobrat, nō abhorreat a publicis moribus, nec agat, ut qcqd nō facit, dānare uideat. Licet sapere sine pompa, sine inuidia. Vale.

*

*

Libri decimiseptimi epistolarum finis.

Alr legendū
conficio præ
sentia utilem
esse memoriā

LVCII ANNEI SENICAE AD LVCILIVM EPI
STOLARVM LIBER DECIMVSOCTAVVS.

EPISTOLA. CIIII. Qualiter secessio in ocium uel peregrinatio nō profit, sed ne ceat sine curatione animi. Et de magnanimitate & excellentia humani spūs quē non laborē uel mortē timere exēplo Socratis & Catonis insinuat.

N momentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrē, & quidē surrepentem. Iam manum mihi iniecerat, protinus itaq; parari uehiculū iussi. Paulina mea retinente. Medicus initia esse dicebat motis uenis, sed incertis & naturalem turbantibus modum, exire perseveraui. Illud mihi in ore erat domini mei Galionis, qui cū in Achaia febrē habere coepisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbū. Hoc ego Paulinae meae dixi, quæ mihi ualitudinem meam cōmendat. Nam tū scias spiritum illius in meo uerti, incipio ut illi consulam mihi consulere, etiam quo me fortiorem senectus ad
F multa

multa reddiderit. Hoc beneficium ætatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc sene & adulescentem esse, cui parçitur. Itaq; quoniã ego ab illa nõ impetro ut me fortius amet, Impetrat illa, ut me diligetius amem. Indulgendũ est enim honestis affectibus, & interdum etiam si præmunt causæ, spiritus in honorem suorũ uel cum tormento reuocãdus, & in ipso ore retinendus est, Cum bono uiro uiuendũ sit, nõ q̃d diu iuuat, sed q̃d diu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in uita cõmoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoq; imperet sibi animus, ubi utilitas suorũ exigit. Nec tantum si uult mori, sed si cõpit intermittat, & suis cõmodet. Ingentis animi est, aliena causa ad uitam reuerti, quod magni uiri sæpe fecerunt, Sed hoc quoq; summæ humanitatis existimo, sene cõtutẽ suã cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & uitæ usus animosior. Attentius, si scias aliquid tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium, & mercedem. Quid enim iucundius quam uxori tam charum esse, ut propter hoc tibi charior fias? Potest itaq; Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quaris ergo quomodo mihi cõsiliũ protectionis cesserit? Vt primum grauitatem urbis concessi, & illum odorem culinãrũ fumantium, quæ in ore quicquid pestiferi uaporis obruerit, cum puluere effundunt, p̃tinus mutatam ualitudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas uiribus, postq̃ uineas attigi, in pascuum emissus, cibum meum inuasi, Repetiui ergo iam me, non p̃man sit marcor ille corporis dubij, & male cogitantis. Incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum & in occupationibus medijs si uolet habebit. At ille qui regiones eligit, & ocium captat, ubiq; quod stringat inueniet. Nam Socratem quarenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent respondisse ferunt, Non immerito hoc tibi euenit, Tecum enim peregrinabar. O quã bene cum quibusdam ageretur, si a se aberrarent. Nunc primum seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare transire, & urbes mutare? Si uis ista quibus urgeris effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Putes uenisse te Athenas, Puta Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatẽ. Quid ad rem pertinet quos illa mores habeat? tuos afferes. Diuitias iudicabis bonum. Torquabit te paupertas, & (quod est miserrimũ) falsa. Quã uis enim multũ possideas, tamen qui alicubi situs habet, quanto tibi uideris deficere, quãto uinceris. Honores iudicabis bonum. Male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus, ringeris, quoties aliquem in fastis sapius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te uideatur, si aliquis ante te fuerit, proximum malum iudicabis mortẽ, cum illa nihil sit mali, nisi quod ante ipsam est timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspitiones Vanis semper agitaberis. Quid enim p̃derit euasisse tot urbes Argolicas, mediolsq; fugam tenuisse per hostes? Ipsa pax timoris subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, Consternata semel mente, quæ ubi consuetudinẽ pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam salutis tuæ inhabilis es, non enim uitat sed fugit, magis autem periculis latemus auersi. Grauiissimũ iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis, amittere, cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arboribus amoenis & domum tuam ornantibus decidant folia. Quicquid te delectat æque uidet, ut uideris dum uiueret. Vtinam aliũ alio die casus excutiet. Sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur, sic istorum quos amas, quosq; oblectamenta uitæ putas esse, damnum, quia reparantur, etiam si non renascuntur, sed non erunt idem, ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat, sed in alijs rapina facilis apparet, hic latet, quia nõ ex aperto fiet, alijs auferuntur, at ipsi nobis furto subducimur. Horũ nihil cogitabis ab his, nec remedia uulneribus oppones, sed ipse tibi serēs sollicitudinum causas, Alia sperando, alia desperando. Si satis alterum alteri misceas, nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non uoluptates illa temperauit, uon cupiditates refrenauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla deniq; animo mala eduxit, nõ iudicium dedidit, non excussit errorem, sed ut puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Caterum inconstantiam mentis, quæ maxime agra est laceffit, mobiliorem leuioremq; reddit ipsa tractatio. Itaq; qui petierant cupidissime loca, cupidius deserunt,

p̄d̄ius deferunt, & auium modo transuolat, citiusq; q̄ uenerāt abeunt, peregrinatio noticiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostēdet, inusitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis ualles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam, siue ut Nilus aestiuo incremento tumet, siue ut Tigris eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu integræ magnitudinī redditur, siue ut Menander poetarum omnīū exercitatio, & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in uicinū alueo suo admotus, anteq̄ sibi infuāt flectitur. Caterum neq; meliorem facient, neq; saniozem. Inter studia uersandū est, & inter authores sapientiæ, ut quasita discamus, nōdum inuenta quæramus. Sic eximendus animus, ex miserrima seruitute in libertatē asseritur. Quādiū qd nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustū, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequitur, utinam quidē sequerentur, longius abessent, nunc fers illa, non ducis. Itaq; ubiq; te præmunt, & paribus incommodis urunt. Medicina ergo, non regio quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum, non uehiculum nauemq; conscendit, sed aduocat medicum ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, q̄ ut gestatione curet. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur. Nullum em̄ mihi crede iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus listat, aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tādū ista urgebunt mala, macerabuntq; per terras ac maria uagum, q̄diū malorū gestaueris causas. Fugam tibi nō prodesse miraris? tecū sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe, & emenda desyderia. Intra salutem modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si uis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Harebit tibi auaricia, q̄diū auaro sordidoq; conuixeris. Harebit timor, q̄diū cum superbo conuersaberis. Nunq̄ sæuitiam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si uelis uitij exui, longe a uitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus multum nocituri, si prope a te fuissent. Intra te sunt. Ad meliores transi. Cum Catonibus uiue, cum Latio, cum Tuberone, quod si conuiuere etiā grācis iuuat, cum Socrate, cum Zenone uersare, alter te docebit mori si necesse erit, Alter, anteq̄ necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Possidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorūq; noticiam. Hi uidebuntur in opere esse, nec tantum scire loqui, & in oblectationem audientium uerba iactare, sed animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est em̄ huius uitæ fluctuantis & turbidæ portus. Euentura contemnere. Stare fidenter ad portum, tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergierfantem. Magnanimēs nos natura produxit, & ut quibusdā animalibus foetum dedit, quibusdā subdolum, quibusdā pauidum, Ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quarentem ubi honestissime, non ubi tutissime uiuat, simillimum mundo, quem quantum mortalium passus licet, sequitur æmulaturq; profert se laudari & aspici credit. Omnium est, Supra omnia est. Itaq; nulli se rei submittit, nihil illi uideatur graue, nihil quod uirum incuruet. Terribiles uisu formæ, lætūq; labosq;, minime quidem rectis oculis intueri illa possis, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies uertit ad risum. Terribiles uisu formæ lætūq; labosq;. Egregie Vergilius noster iure dixit terribiles esse, sed uisu, id est, uideri non posse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, q̄ fama uulgauit? Quid est obsecro te Lucilli cur timeat laborem uir? mortem homo? Totiens mihi occurrūt isti qui nō putāt fieri posse, quicquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, q̄ quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo, ipsi quoq; hæc, possunt facere sed nolunt. Deniq; quem unq̄ ista destituere tentantem, cui nō faciliora apparuere in actu? non quia difficilia sunt, non audemus, sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamē exemplum desyderatis, accipite Socratem perpetuum senem, per omnia aspera iactatū, inuictum tamen & paupertatem, q̄ grauiorem illi domestica onera faciebant, & labores, quos militares quoq; pertulit, quibus ille domuit exercitus, siue uxorem eius mori-

F 2 bus feram,

At si uolunt

At ppeffiuū

bus feram, lingua petulantem, siue liberos indociles, & matri quam patri similiores. Si uere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis seuiore Viginti & septem annis pugnatum est, post finita arma triginta annis noxæ dedita est ciuitas, ex quibus plerique inimici erant, Nouissima damnatio est sub grauissimis hominibus impleta obiecta est, & religionum uiolatio, & iuuentutis corruptela, quā immittere in deos, in patres in. R. P. dictus est. Post hæc carcer, & uenenum, usque eo animum Socratis non mouerant, ut ne uultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularem usque ad extremum, non hilariorem quisquā, non tristiore Socratem uidit, æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum? Accipe hunc Marcum Catonem recentiore, cum quo & infestius fortuna agit, & pertinacius. Cui non omnibus locis obstitisset, nouissime, & in morte ostendit, tamen uirum fortem posse inuita fortuna uiuere, inuita mori. Tota illi ætas, aut in armis est exacta ciuilibus, aut in ætate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus quam Socratem inferuisse dixisse, nisi forte Cn. Pompeium & Cæsarem, & Crassum putas libertatis socios fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutata. R. P. uidit, eundem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in contione, in exercitu, in morte, denique in illa. R. P. trepidatione, cū illinc Cæsar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, totis externarum gentium præsidij. Hinc. Cn. Pompeius satis unus aduersus omnia, cum alij ad Cæsarem inclinarent, alij ad Pompeium, Solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti uolueris illius imaginem temporis, uidebis illic plebem, & omnem erectum ad res nouas uulgum. Hinc optimates & equestrem ordinem. Quicquid erat in ciuitate sancti & lecti, duos in medio relictos. R. P. & Catonem. Miraberis, inquam, cum animaduueris Atridem, Priamumque & sauum ambobus Achillem. Vtrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se, si Cæsar uicerit moriturum, si Pompeius exulaturum. Quid habebat quod timeret, quid sibi & uicto & uictori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Perijt itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati, per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim, Et in collibus arentibus, sine ullis impedimentis uicti exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricated tulit, & quoties aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Videt honorem & notam posse contemni. Eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum & Pompeium & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quam exilium, & exilium sibi indixit, & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi, libeat modo subducere iugo collum. In primis autem restituendo uoluptates eneruant & effeminant, & multum petunt, multum autem a fortuna petendum est. Deinde sperandæ opes, auctoramenta sunt seruitutis. Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur. Non potest gratis costare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt. Vale.

EPISTOLA. CV. Quatuor esse quæ hominem in perniciem hominis instigant, & quomodo singulorum eorum uitetur incommodum. Et quod magna pars securitatis est nihil inique facere.

QUæ obseruanda tibi sint, ut tutior uiuas, dicam, Tu tamen sic audias censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bona ualitudo inardeat motu erroris. Consyderæ, quæ sint quæ hominem in perniciem hominis instigent. Inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contemptus, ut multi in illo remedij causa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet, etiam in acie iacens præteritur, cum stante pugnatur. Spem improborum uitabis, si nihil humeris, quod cupiditatem alienam & improbam irriter, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim etiam si parum nota sunt. Sic raro inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu

ris. In sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic uitabis, neminem laceffendo aut grati-
ficando, a quo te sensus cōmunis tuebitur, fuit enim hoc multis periculosum. Quidam
odium habuerunt nec inimicum. Illud ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocri-
tas, & ingenij lenitas, cum te esse homines scient, quem offēdere sine periculo possint.
Reconciliatio tua & facilis sit & certa. Timeri autem tam domi molestum est, q̃ foris,
tam a seruis, q̃ a liberis. Nulli non ad nocendum satis uirium est. Adijce nunc, quod qui
timetur, timet. Nemo potuit terribilis esse secure. Contemptus superest, cuius modum
in sua patestate habet, qui illum sibi adiunxit, qui contemnitur, quia uoluit, non quia de-
buit. Huius incōmodum, & artes bonæ discutiunt, & amicitia eorū, qui apud aliquē po-
tentem potentes sunt, quibus applicari expediet, non implicari, ne pluris remedium, q̃
periculum constet. Nihil tantum æque proderit, q̃ quiescere, & minimum cum alijs lo-
qui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, qui irrepit & blanditur, & non ali-
ter q̃ ebrietas, aut amor secreta producit. Nemo quod audierit tacebit, nemo quantum
audierit loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit autorem. Habet unusquisq; ali-
quem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est, ut garrulitatem suam custodiat, &
contentus sit unius auribus populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est.
Securitatis magna portio est, nihil inique facere. Cōfusam uitam & perturbatam impo-
tentes agunt, tantum metuunt, quantum nocent, nec ullo tempore uacant. Trepidant
em̃ cum fecerunt. Haret conscientia, aliud agere non patitur, ac subinde respondere ad
se cogit, dat poenas, quisquis expectat, quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua
res in mala conscientia præstat, nulla securum. Putat em̃ se etiam si non deprehenditur
posse deprehendi, & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo
cogitat. Non satis illi solute oblitteratum uidetur, non satis rectum. Nocens habuit ali-
quando latendi fortunam, nunq̃ fiduciam.

Vale.

EPISTOLA. CVI. Quod affectus animi sicut corporū captiose
disputat quam disputationem e uestigio damnat.

Tardius rescribo ad epistolas tuas, nō quia districtus occupationibus sum, hāc
excusationem caue audias. Vaco & omnes qui uolunt uacant. Neminem res
sequuntur, ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationē
putant. Quid ergo fuit, quare nō protinus rescriberem ei de quo quarebas?
Veniebat in contextum operis mei, scis enim me moralem philosophiam uelle comple-
cti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaq; dubitauī utrum differem
te, an donec suus isti rei ueniret locus, ius tibi extra ordinē dicerem: Humanius uisum
est, tam lōge uenientē, nō detinere. Itaq; & hoc ex illa serie rerū cohærentiū excerptā, &
si qua erunt huiusmodi, non quærenti tibi ultro mittam. Quæ sint hæc interrogas: Quæ
scire magis iuuat, q̃ prodest. Sicut hoc de quo quæris bonum, an corpus sit bonum pro-
dest. Facile em̃ quod facit corpus est bonum agit animū, & quodammodo format
& continet. Quæ ergo ppria sunt corporis, quæ corporis bona sunt, corpora ergo sunt,
& quæ animi sunt. Nam & hoc corpus est bonum, hominis necesse est corpus sit, cum
ipse sit corporalis, mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ ualitudinem eius uel custodiūt
uel restituunt corpora sunt. Ergo & corpus est bonum eius, Non puto te dubitaturum,
an affectus corpora sint. Vt aliud quoq; de quo non quæris infulciam, tanq̃ ira, amor, tri-
sticia, si dubitas an uultum nobis mutant, an frontem astringant, an faciem diffundant,
an ruborem euocant, an fugientem sanguinem. Quid ergo tam manifestas corporis no-
tas credis in crimine nisi a corpore? Si affectus corpora sunt & morbi animorū, & auar-
icia, crudelitas, indurata uitia, & in statum inemendabilem adducta, ergo & malicia, &
species omnis malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona, primum quia contraria istis
sunt. Deinde quia eadem tibi iudicia præstabunt. An non uides quantum oculis det ui-
gorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietē
reuerentia? Quantam serenitatem laticia? Quantum rigorem seueritas? Quantam re-
missionem ueritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumq; corporum mutant, quæ
in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli uirtutes, bonæ sunt, & quicqd

ex illis est. Nunquid est dubium an id quo quid tangi potest, corpus sit? Tangere enim & tangi, nisi corpus nulla potest res, ut, ait, Lucretius. Omnia autem ista quæ dixi, nō mutarent corpus, nisi tangerent, ergo corpora sunt. Etiam nunc cui tanta vis est ut impellat & cogat & retineat, & iubeat, corpus est. Quid ergo? non timor retinet? Non audacia impellit? Non fortitudo immittit, & impetum dat? Non moderatio refrenat ac reuocat? Non gaudium extollit? Non tristitia abducit? Denique quicquid facimus, aut malitiæ aut uirtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus sit. Quod uim corpori affert corpus, bonum corporis corporale, bonum hominis, & corporis bonū est, itaque corporale est. Quoniam ut uoluisti morem gessi tibi. Nunc ipse dicam mihi, quod dicturū esse te uideo. Laterunculis ludimus, in superuacuis subtilitas teritur. Non faciūt bonos ista, sed doctos. Apertior res est sapere, immo simplicior. Paucis est ad mentem bonam uti literis, Sed nos ut cætera in superuacuum diffundimus. Ita philosophiam ipsam, quæ admodum omnium rerum, sic literarum quoque intemperantia laboramus. Non uitæ, sed scholæ discimus. Vale.

EPISTOLA. CVII. Quæ patienda sunt ambulanti, per huius uitæ uiam.

Et præmeditatio leuissima facit esse grauiora. Et qualiter uarietas mortalitatis & fatum æquanimiter ferenda sunt.

Vbi illa prudentia tuæ? Vbi in dispiciendis rebus subtilitas? Vbi magnitudo? Tam pusilla tangunt, Serui occupationes tuas, occasionem fugæ putauerunt; Si amici deciperent (Habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit & uocentur, quo turpius, non omnibus sit rebus tuis). Desunt illi qui & operam tuam contrebant, & te alijs molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quā quærī, quod spargaris in publico, aut inquineris luto. Eadem uitæ conditio est, quæ balnei. Turbæ itineris quædam intermittuntur, quædam incident. Non est delicata res, uiuere. Longā uiam ingressus es, & labaris oportet, & arietes & cadas, & lassaris, & exclames. O mors, idem mentiaris, alio loco comitem relinques; alio efferes, alio timebis, per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Mori uult, præparet animus contra omnia. Sciat se uenisse, ubi ponat fulmen. Sciat se uenisse, ubi luctus & ultrices posuere cubilia curæ. Pallentesque habitāt morbi, tristisque senectus. In hoc contubernio uita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes. Contemnes autem, si saepe cogitaueris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & durius quoque si præmeditata erant, obstitit. At contra imparatus etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, ut nulli sis malo Tyro. Serui me reliquerunt, alium compulauerunt, alium accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium ueneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit. Deinceps quæ multa & uaria sunt, in nos diriguntur. Quædam in nos fixa sunt. Quædam uiuant, & cum maxime ueniunt. Quædam in alios prouentura nos stringunt. Nihil mireremur eorum ad quæ nati sumus. Quæ ideo nulli quærenda, quia paria sunt. Omnibus, ita dico, paria sunt, nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hyems frigora adducit, algendum est, Aestas calores refert, aestuandum est. Intemperies cœli ualitudinem tentat, agrotandum est. Et fera nobis aliquo loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, alium ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum lumere animum, & uiro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc quod uides regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt. Turbantur maria cum quieuerūt. Flant inuicem uenti. Noctem dies sequitur. Pars cœli confurgit, pars mergitur. Contrariis, rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est, hanc sequatur, huic pareat, & quæcunque fiunt, debuisse

debuisset fieri putet, nec uelit obiurgare naturam. Optimū est pati, quod emendare non possis, & deum quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui Imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atq; alacres excipiamus imperia, nec desinamus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quicquid patiamur intextum est. Et sic alloquamur Iouem, cuius tabernaculo moles ista dirigitur, quem Cleanthes noster uersibus disertissimis alloquitur, quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur Ciceronis uiri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules. Si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum. Duc me summe parens celsiq; dominator poli, quocumq; placuit. Nulla parendi mora est. Assum impiger. Fac nolle, comitabor gemens, malusq; patiar quod pati licuit bono. Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. Sic uiuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atq; impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se eo tradidit. At contra ille pusillus ac degener, qui obluetur & de ordine mundi male existimat, & emendare mauult deos, quam se. Vale.

Afr. † guber/
naculo.

Senarij.

Libri decimoctauī Epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPI/
STOLARVM LIBER DECIMVS NONVS.

EPISTOLA. CVIII. De moderanda cupiditate discendi, & quanti profectus sit sapientem sapius adire, & quod maiori impetu iuuenes ad philosophiam quam senes accedimus, ubi notat eos qui dicunt decus philosophiae esse disputare non uiuere.

DE quo quaris, ex his est quae scire tantum, eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus, quia pertinet properas. Nec uis expectare libros, quos cum maxime ordine continent, totam moralem philosophiae partem statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi q̄ flagitare tot uideo, dirigenda sit, ne ipsa impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auide inuadenda uniuersa, per partes puenitur ad totum. Aptari onus uiribus debet, nec plus occupari quam cui sufficere possimus. Non quantum uis, sed quantum capis hauriendum est, bonum tantum habere animum, capies, quantum uoles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Haec nobis praecipere Attalum memini cum scholam eius obsideremus, & primi ueniremus, & nouissimi exiremus. Ambulantē quoq; illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantum paratum discantibus sed obuium. Idem, inquit, & docenti & discanti debet esse propositum, ut ille p̄desse uelit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas quotidie uenit, secum aliquid boni ferat, aut sanior domum redeat, aut sanabilior redibit. Ea autē philosophiae uis est, ut non studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem uenit, licet non in hoc uenerit, colorabit, Qui in unguentaria taberna resederunt & paulo diutius comorati sunt, odorē secum loci ferunt. Et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? Num nouimus quosdam qui multis apud philosophiam annis perfederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? Pertinacissimos quidem & assiduos, quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos uoco. Quidam ueniunt ut audiant, non ut discant, sicut in theatrum uoluptatis causa ad delectandas aures, oratione uel uoce uel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem uidebis, cui philosophi schola diuerforium oculi sit. Non id agunt ut aliqua illi uitia deponant, ut aliquam legem uitae accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus ueniunt, non ut res excipiant, sed uerba, quae tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas uoces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres uultu & animo, nec aliter concitantur quam Phrygij solent tibicinis sono semiuiri, & ex imperio fugientes.

alt. † furentes

F 4 Rapit illos

Afr. † furentes

Senarij.

Sophistarū ri
der molestias

Afr. † impetu

Erasmo Rot.

Suspicio le/
gendū. Nullo
inde uino ca/
let stomachi
us, quātū ex
scriptis exem
plaribus licu
it diuinare.

Rapit illos instigatq; rerum pulchritudo, non uerborum inanium sonitus. Siquid acriter contra mortem dictum est, siquid contra fortunā contumaciter, iuuat, protinus quā audias facere. Afficiuntur illi, & sunt quales iubentur. Si illi animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat, pauci illam quam conceperant mentem diu perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare, ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit semēq; uirtutum, omnes ad, omnia ista nati sumus. Cum irritator accessit, tunc illa animi bona uelut soluta excitant. Non uides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quā publice agnoscimus, & consensu uera esse testamur, desunt inopiā multa, auaritiā omnia. In nullo avarus bonus est, in se pessimus. Ad hos uersus ille sordidissimus plaudit, & uitis suis fieri conuictū gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum a philosopho ista dicuntur, cum salutaribus praeceptis uersus inferuntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleantes) quemadmodum spiritus noster clario rem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalīs angustias tractum patenti ore nouissime exitu effudit, Sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit, Eadem negligentius audiuntur, minusq; percutiunt, quādiu soluta oratione dicuntur, ubi accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sententia uelut lacerato excussa retorquatur. De contemptu pecuniā multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo nō in patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locupletem, quam paupertati suae aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmini eiusmodi dicta sunt. Is minimo eget mortalis, qui minimū cupit. Quod uult habet, qui uelle quod satis est potest. Cum haec atq; eiusmodi audimus, ad confessionem ueritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admiratur ac clamant, odium pecuniā indicunt, hunc illorum affectum ubi uideris, urge, hoc prae me, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auariciam, dic in luxuriā. Cum profecisse te uideris, & animos audientium affeceris, insta uehemētius. Verisimile non est quantum proficiat talis oratio, remedio intenta, & tota in bonum audientium uersa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectiq; amorē. Adhuc debilibus leuiterq; corruptis, inicit manū ueritas, si aduocatū idoneum nacta est. Ego certe cum Attalum audirem, in uitia, in errores, in mala uitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremq; humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat, sed plus quā regnare mihi uidebatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum uero cōmendare paupertatem cōperat, & ostendere, quod quicquid usum excederet pondus esset superuacuum & graue ferenti, saepe exire e schola pauperi libuit. Cū cōperat uoluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis uoluptatibus, sed etiam superuacuis, libebat circumscribere gulam & uentrem, Inde mihi quaedam permansere Lucili. Magno enim in omnia inceptu ueneram, deinde ad ciuitatis uitam reductus, ex bene cōptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisq; in omnē uitam renunciatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamēta sunt ad edendum saturos cogentia. (Quod gratissimū est edacibus, & se ultra quā capiunt farcientibus) facile de scensura, facile reditura. Inde in omnem uitam unguento abstinemus, quem obtinemus odor in corpore est. Nullo inde uitio caremus stomachi. Inde in omnē uitam balneū fugimus. Decoquere corpus atq; exinanire sudoribus inutile, simul delicatūq; credimus. Cetera proiecta redierūt. Ita tamen, ut quorū abstinentiā interrumpi, modū seruem & quidē abstinentiā proximiorē, nescio an difficiliorem, quoniā quaedā abscindunt facilius animo, quā temperatur. Quoniā cōpi tibi exponere quā tum maiori impetu ad philosophiā iuuenis accesserim, quā senex pergam, Non pudebit fateri, quē mihi amorē Pythagoras iniecerit. At Socion dicebat, quare ille anialibus abstinuisset. Quare postea Sextius, Dissimilis utriq; causa erat, sed utriq; magnifica. Hic homini satis alimento rū citra sanguinē esse credebat, & crudelitatis consuetudinē fieri, ubi in uoluptatē esset adducta laceratio. Adiciebat contrahendā materiā esse luxuriā. Colligebat bonae ualitudini

*

tudini cōtraria esse alimenta uaria, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omniū inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum commertū in alias atq; alias formas transeūtium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas temporū uices, & quando per ratis pluribus domicilijs, in hominem reuertatur. Interim sceleris hominib⁹ ac paricidij metum fecit, cum possint in parentis animam nescij incurrere, & ferro morsuue uiolare, Sed in quo cognatus aliquid spiritus hostis paretur. Hæc cum exposuisset Socion, & impleset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atq; alia describi? & migrationem esse, quam dicimus mortem? Non credis in his pecudib⁹ ferisue aut aqua merfis illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? Nec tantum cœlestia per certos circuitus uerti, sed animalia quoq; per uices ire, nec animos per orbem agi? Magni ista crediderunt uiri. Itaq; iudiciū quidem tuum sustine, Caterum omnia tibi in integro serua. Si uera sunt ista, abstinnisse animalibus innocentia est, si falsa frugalitas est. Quod istis crudelitatib⁹ tuis durum est? Alimenta tibi leonum & uulturum eripio, His instinctus abstinere animalibus corpi, & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agitatio rem mihi animū esse credebam. Nec tibi hodie affirmauerim an fuerit. Quæris quomodo desierim. In Tyberij Cæsaris principatu, iubente tempus inciderat, alienigenarum gentium sacra mouebant. Sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinencia. Patre itaq; meo rogante, qui non calumniā timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinā consuetudinē redij, nec difficulter, mihi ut inciperem melius coenare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitra, quæ resisteret corpori. Tali uero etia senex, in qua uestigium apparere non possit. Hæc rettuli, ut probarem tibi quam uehementes haberent tyrunculi impetus primos ad optima quaq; si quis exhortaretur illos, si quis impenderet. Sed aliquid præcipientium uitio peccatur, qui nos docent disputare aliquid discendum, qui propositum afferunt ad præceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaq; quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum aut ad rem pertinet quo proposito ad quam rem accedas, qui grammaticus futurus, Vergiliū scrutatur. Non hoc animo legit illud egregium fugit irreparabile tempus, uigilandū est, nisi properemus, relinquimur. Agit nox agiturq; uelox dies, insciji rapimur. Omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus, Sed ut obseruet, quoties Vergilius de celeritate temporum dicit, Hoc uti uerbo illum, fugit. Optima quaq; dies miseris mortalibus aui Prima fugit, subeunt morbi tristisq; senectus, Et labor & dura rapit inclementia mortis. Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quo debet, adducit. Nunquam Vergilius, inquit, dies dicit ire sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est, & optimos quosq; primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut uelocitatem rapidissimæ rei possimus aquare? meliora præteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est syncerissimum effluit, grauissimum quodq; turbidum subsidit, Sic in ætate nostra, quod est optimum primum est Id exhauriri in alijs potius patimur, ut nobis fecem reseruemus, Inhæreat istud animo, & tanquam missum oraculo placeat. Optima quaq; dies miseris mortalib⁹ aui Prima fugit. Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? Quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animū, & adhuc tractabilem ad meliora conuertere, quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingenijs, & exercendis per opera corporibus. Quod superest segnius, & languidius est, & propius a fine. Itaq; toto hoc agamus animo, & obmissis ad quæ diuertimur, in rem unam laboremus, nec hanc temporis perniciosissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relictā demum intelligamus. Primum quisq; tanquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum, quod fugit occupandum est, hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit. Ideo optimum quemq; primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adulescentiam cogitantibus supra caput est, sed, ait, Vergiliū semper una ponere morbos senectutem, nō mehercule immerito. Senectus enim insanabilis morbus est, præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam uocat. Subeunt morbi tristisq;

morbi tristisq; senectus. Non est quod mireris, ex eadem materia suis quentq; studijs apta colligere. In eodem prato bos herbam quarit, canis leporem, ciconia lacertam. Cum Ciceronis librum deprehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hic philosophia deditus, alius alio curam suam mittit, philosophus admiratur contra iusticiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eandem lectionem philosophus accessit, hoc subnotat, duos romanos Reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur. Antipater mulieris Mimæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historijs ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi uocatum. Hodieq; id extat in angularibus libris, & testimoniū est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aeq; notat Romulum perisse solis defestatione. Prouocationem ad populum etiā a regibus fuisse. Id ita in pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestellam eosdem libros cum grammaticis explicuit. Primum uerba expressa ab se, dici ab Cicerone. Idem re ipsa in commentarium refert, ne minus sese, idem se ipse. Deinde transit ad ea quæ consuetudo sæculi mutauit, tanquā quod, ait, Cicerone, quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione reuocati. Hanc quam nunc in circo cretam uocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde inanes colligit uersus, & in primis illos de Africano scriptos, cui nemo ciuis atq; hostis, qui uult pro factis reddere operæ precium, Ex eo se, ait, intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse operam, ait, opera eius in nemine potuisse Scipionem neq; ciuem, neq; hostem reddere operæ præcium, Felicem deinde se putat, quod inuenerit. Vnde uisum sit Vergilio dicere. Quem super ingens porta tonat cœli. Ennius hoc ait, Homero se furrupuisse, Ennio Vergilius Esse enim apud Ciceronē in his ipsis de. R. P. hoc epigramma est, nisi faciendo plagas cœlestium ascendere cuiquā est. Mihi soli cœli maxima plaga patet. Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum delabar, Illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemq; ad propositum beatæ uitæ trahendam, non ut uerba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figuratq; dicendi, sed ut pro futura præcepta, & magnificas uoces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut quæ fuerunt uerba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam uelut aliquod artificium uenale didicerunt, qui aliter uiuunt, quam uiuendum esse præcipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinæ circumferunt, nulli non uitio quod insequuntur obnoxij, Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauis abundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari eripienda sunt uento, uela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & uomitans? Quanto maiore putas uitam tempestate iactari, quam ullam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente iactant, aliena sunt, dixit illa Plato, dixit Zenon, dixit Chrysippus, & Possidonius, & ingens agmen. Non tamen talium, quomodo probare possint sua esse, monstrabo. Faciunt quæ dixerint, Quoniam quæ uolueram ad te proferre iam dixi, nuuc desyderio tuo satisfaciā, & in alteram epistolā integrum quod exegeras transferam, ne ad rem spinosam & auribus erectis curiosisq; audiendam, lassus accedas. Vale.

EPISTOLA. CIX. Multis argumentis ostendit
sapientem sapienti prodesse.

AN sapiens sapienti prosit, scire desyderas. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum. Quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quæritur. Prosumt inter se boni, exercent enim uirtutes, & sapientiam in suo statu continent, desyderat uterq; aliquem, cum quo conferat, cū quo quarat. Peritos luctandi, usus exercet. Musicum qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione uirtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum cōmonstrabit. Præter hæc, aliquis suas cogitationes exprimet, docebit, quæ inuenerit. Semper em̄ etiā a sapiente restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet, facit quoq; peiorem lram, metū incitando, tristitiæ assentiendo, uoluptates

✱

Erasmi Rot.

†Vide nū ita
legēdum sit,
sed opa, cum
ait neminem
potuisse Scipi
oni neq; ciuē,
neq; hostem
reddere opæ
precium.

Altr. sumere

uoluptates laudando. Et tunc maxime laborāt mali, ubi plurimum uitia miscuere, & in unum collata nequitia est. Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomodo inquis? gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuae tranquillitatis crescet utriusque læticia. Præterea quarundam illi rerum noticiam tradet. Non enim omnia sapiens scit, etiam si sciret, breuiores uias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens. Non scilicet tantum suis uiribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relictus, sibi explicare partes suas. Utetur propria uelocitate, sed nihilominus adiuuat etiam, currentem hortatur. Non prodest sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Hoc scias, Detrahe illi uim propriam, & ille nihil agit. Vno modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui tesse debeat, ita aptatus lingua palatoque est ad huiusmodi gustum, ut ille talis sapor non capiat sed offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi uitio mel amarum uideatur. Oportet utrumque calere, ut & ille prodesse possit, & huic profuturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri superuacuum est, & in summum producto bonum superuacuum est, quod prodest. Nunquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui querit? Nunquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est uti, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim uitæ instructus, satis armatus est. Ad hæc respondeo. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, ut summum teneat, Sed ipse se, inquit, calor continet. Primum multum interest inter ista quæ comparas. Calor enim unus est, prodesse uarium est, deinde calor non adiuuatur adiectione caloris ut caleat. Sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admittit, cum quibus uirtutes suas communicet. Adijce nunc, quod omnibus inter se uirtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui uirtutes alicuius partes sui amat, amandasque inuicem præstat. Similia delectant, utique ubi honesta sunt, & probare, ac probari sciunt. Etiam nunc sapientis animum periti, mouere nemo alius potest, nisi sapiens. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus est, sic ut moueat ratio perfecta opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & quia media nobis largiantur, pecuniā, gratiam, incolumitatem, alia in usus uitæ chara aut necessaria. In his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam mouere uirtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit bono fiet. Necesse est enim alienam uirtutem exercendo, exerceat & suam. Sed ut remoueas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem sapienti per se res petenda est, quia naturam bonum omne charum est bono, & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est ex hac questione, argumenti causa in alteram transeam. Queritur enim an deliberaturus sit sapiens, an in consilium aliquem aduocaturus? quod facere illi necessarium est, cum ad hæc ciuilia & domestica uenitur, & ut ita dicam, mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti. Suadebit enim, sed in illis quoque magnis ac diuinis, ut diximus, communiter honesta tractando, & animo cogitationes miscendo, utilis erit. Præterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, ut suo proprioque latari. Nam nisi hoc fecerimus ne uirtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo sensu ualeat. Virtus autem sua uidet præsentia collocari, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum. Facilius intendet explicabitque, qui aliquem sibi assumpserit. Querit itaque aut perfectum uirum aut proficientem, uicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuueris. Aiunt homines plus in alieno negotio uidere. Vitio hoc illis euenit, quos amor sui excecatur, quibusque dispectum utilitatis timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quedam sunt quæ etiam sapientes in alio, quam in se diligentius uident. Præterea illud quod dulcissimum est honestissimum, Idem uelle atque idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari iugo ducet, Perfolui quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat quas moralis philosophiæ uoluminibus complectimur. Cogita? quod soleo frequenter tibi dicere, In istis nos nihil aliud quam animum exercere Totiens enim illo reuertor.

uertor. Quid ista me res iuuat? Fortiorem faciet, iustiores, temperatiorē, nondum exerceri uacat. Adhuc medico mihi opus est. Quid me poscis sciētiam inutilem? Magna promissisti. Exige, uide dicebas intrepidum fore, Etiam si cōtra me gladij micarent, etiā si mucro tangeret iugulum. Dicebas securum fore, etiam si circa me flagrarent incendia etiam si subitus turbo totam nauem meam mari raperet. Hanc mihi prestaturum uoluptatem ut gloriam contemnam. Postea docebis implicita soluere, ambigua distinguere, obscura perspicere. Nunc doce, quod necesse est. Vale.

EPISTOLA CX. Non optandos esse deos infestos malis. Et quomodo per retractam sapius philosophiam, noticia boni & mali necessarij & superuacui possit haberi. Et quod turpe est etiam in aqua & polenta ponere beatam uitam.

EX momento meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est propitios deos. Omnes quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propiciat. Sepone in praesentia, quae quibusdum placent. Vnicuique nostrum pedagogum dari deum, non quidem ordinariū, sed hunc inferioris notae. Ex horū numero quos Ouidius ait, de plebe deos. Ita tantum hoc seponas uolo, ut memineris maiores nostros, qui crediderunt Stoicos fuisse. Singulis enim & Genium & Iunonē dederunt. Postea uidebimus an tantum dijs uacet, ut priuatorū negocia procurarent. Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti & fortunae dati, Nulli te posse imprecari quicquid grauius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum, sed non est, quare cuique quem dignum poena putaueris, optes, ut infestos deo habeat. Habet, inquam, etiā si uideatur eorum fauore produci. Adhibe diligētiam tuam, & intueri, quid sint res nostrae, non quid uocentur, & scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim calamitas felicitatis est causa, & uitium fuit, quod calamitas uocabatur? Quoties magna gratulatione & accepta res gradum sibi strinxit in praeceptum, & aliquem iam eminentem alleuauit, etiam num tantum ibi adhuc staret? Vnde tuto cadunt, sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquid, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deiecit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud, unde felix eicitur, & illud unde felix emittitur. Nos utraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapias omnia humana conditione metiri, simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est autem tantum diu nihil gaudere, nequid diu timeas. Sed quare istuc malum astringo? Non est quod quicquam timendum putes. Vana sunt ista quae nos mouent, quae attonitos habent. Nemo nostrum quid ueri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putamus oculos intendere. Iam apparebit quam breuia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio uisa est. Nam ueluti pueri trepidant, atque omnia cecis. In tenebris metuunt. Ita nos in luce timemus. Quid ergo? nos omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est Lucreti, non timemus in luce, omnia nobis fecimus tenebras nihil uidemus, nec quid noceat, nec quid expediat, tota uita incursumus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius reuocandi simus, & cum ignoremus quo feramur, uelociter tamen illo quo intendimus pseueramus. Sed lucescere si uelimus potest. Vno autem modo potest, si quis hac humanorum diuinorumque noticiam acceperit. Si illa, se non perfuderit, sed infecerit, si eadem quamuis sciat, retractauerit, & ad se saepe rettulerit. Si quaesierit quae sint bona, quae sint mala. Quibus hoc sit falso nomen ascriptum. Si quaesierit de honestis, de turpibus, de prouidentia & si inter haec humani ingenij sagacitas, sistitur, prospicere, & ultra mundum libet quo feratur, unde surrexit. In quem exitum tanta rerum uelocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, ut auariciae seruiret, ut relicto mundo terminis eius & dominis cuncta uersantibus, terram rimaretur, & quaret quid ex illa mali efflueret, non contentus oblatis. Quicquid nobis bono futurum erat, deus & parens noster in proximo

in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram, & ultro dedit, nocitura altis sine pressit. Nihil nisi de bonis quari possumus. Ea quibus periremus, nolere rerum natura & abscondente protulimus. Addiximus animū uoluptati, cui indulgere initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, ceteris æque uanis & inanibus. Quid ergo, nunc te hortor ut facias? Nihil noui, nec enim nouis malis remedia quæruntur. Sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi ubique occurrent, superuacua & semper toto animo quærenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeâ suppellectilem. Quæ est enim uirtus superuacua contemnere? Tunc te admirare, cum contempseris necessaria, non magnam rem facis, quod uiuere sine recto apparatu potes, quod non desyderas miliarios apros, nec linguas Phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ. Iam tota animalia fastidiæris, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem, si tibi persuaseris herbas. Vbi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci, si scieris cacumina arborum explementum esse uentris, in quæ si preciosa cogerimus, tantum præcepta seruantem, sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus, quicquid acceperit? Delectant te disposita, quæ terra marique capiuntur. Alia ergo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam, alia si diu pasta & coacta pinguescere fluunt, ac uix saginam continent suam. Delectat te, nitor horum arte quæsitus. At mehercule ista sollicitè scrutata uarieque condita, cum subierint uentrem, una atque eadem fœditas occupauit. Vis ciborum uoluptatem contemnere? Exitum specta. Attalum mecum cum magna admiratione omnium hæc dicere. Diu mihi, inquit, imposuere diuitiæ. Stupebam ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulseram. Existimabam similia esse quæ laterent his quæ ostenderentur, sed in quodam apparatu uidi totas opes urbis celatas, & auro & argento, & his quæ precium auri argenti que uicerunt, exquisitos colores & uestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium aduectas. Hinc puerorum prospectuos cultu atque forma greges, Hinc foeminae, & alia quæ res suas recognoscere summi imperij fortuna prulerat. Quid hoc est, inquit, aliud quam irrita cupiditas hominum per se incitata. Quid sibi uult ista pecuniæ pompa? Ad discendam auaritiā conuenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contempsisti diuitias, non quia superuacua, sed quia pusilla sunt. Vidisti ne, quam intra paucas horas, ille ordo quamuis lentus dispositusque transierit? Hoc totam uitam nostram occupauit, quod totum diem occupare non potuit. Accessit illud quoque tam superuacua mihi uisæ sunt habentibus, quam fuerunt spectantibus. Hoc itaque ipse mihi dico, quoties tale aliquid præstrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita coloribus. Quid miraris? quid stupescis? Pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur, & dum placent, transeunt. Ad ueras potius te conuerte diuitias, discite paruo esse contentus, & illam uocem magnus atque animosus exclamat. Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus. Faciamus oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est beatam uitam in auro & argento reponere, æque turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris quod sit remedium inopiæ? Famem famas finit. Alioqui quid interest magna sint an exigua, quæ seruire te cogunt? Quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est autem, non in quem parum licet fortunæ, sed in quem nihil. Ita est, nihil desyderes, oportet, si uis Iouem pro uocare, nihil desyderantem. Hæc nobis Attalus dixit, natura dixit omnibus. Quæ si uoles frequenter cogitare. Id agis, ut sis felix, non ut uidearis, & ut tibi uidearis, non alijs. Vale.

EPISTOLA. CXI. De uera philosophi magnitudine, quam sophismata. i. cauillationes præstare non possunt.

Quid uocentur latine sophismata quæstisti a me. Multi tentauerunt illis nomen imponere. Nullum hæsit uidelicet, quia res ipsa non recipiebatur a nobis, nec in usu erat. Nomini quoque repugnatum est, aptissimum tamen uidetur mihi, quo Cicero usus est, Cauillationes uocat, quibus quisque se tradidit, quæstiuiculas quidem narras. Cæterum ad uitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperatior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ inexuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quo

G

bus, quo

Att. regio.

Sophisma
ta (huius
modi) dul
cedine sui
faciunt.

Antisecūda
suspicio le
gendū solū

bus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus. Cum accesseris, tunc manifestum sit, quod in arduo summa sint. Talis enim mihi Lucili uerus, & rebus, non artificis philosophus. In adito stat ad admirabilis, celsus, magnitudinis uera. Non exurgit in plantas, nec in summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuuant, longioresque quam sunt uideri uolunt. Contentus est magnitudine sua. Quid nisi contentus sit, Eousque creuisse, quo manu fortuna non porrigit. Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu uita procedit, siue fluctuatur, & p aduersa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istae, de quibus paulo ante loquebar, praestare non possunt. Ludit istis animus, non proficit, & philosophiam a fastigio deducit in planum. Nec te prohiberim aliquando ista agere, sed tunc, cum uoles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tentant, morantur. Cum tanta rerum moles uocet, cum uix tota uita sufficiat, ut hoc unum discas, uitam contemnere. Quid regere inquis? sola opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat. Vale.

EPISTOLA CXII. Utens exarsa uitae exemplo ostendit inueterati ingenij prauitatem fore inemendabilem.

C Vpio mehercule amicum tuum formari, ut desyderas, & institui, sed ualde durus capitur, immo potius, quod est molestius ualde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quamlibet insitione uitae patitur, si uetus & exarsa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitate eius naturamque transibit. Ita quod solemus supra terram praecidere, ut si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inferat. Hic de quo scribis & mandas, non habet uires. Indulgit uiribus simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. Accipit ipse, noli credere. Non dico illum mentiri tibi, putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria, cito tamen redibit in gratiam. Sed dicit se offendit uita sua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines uitam suam & amant simul & oderunt. Tunc itaque de illo feramus sententiam, cum fidem nobis fecerit, inuicem iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male conuenit. Vale.

Libri decimnoni epistolarum finis:

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIUM EPISTOLARVM
LIBER VICESIMVS.

EPISTOLA CXIII. Dialectice disputat per multa inconuenientia uirtutes non esse animalia. De morali fortitudine, iusticia, doctrinam inferens.

DESYDERAS tibi scribi a me quid sentiam de hac quaestione iactata apud nostros. An iusticia, an fortitudo, prudentia, ceteraque uirtutes animalia sint. Hac subtilitate efficimus Lucili clarissime, ut exercere ingenium inter irrita uideremur, & disputationibus nihil profuturis oculis terere. Faciam quod desyderas, & quid nostris uideatur exponam. Sed me in alia sententia profiteor. Puto quaedam esse, quae decent prophetas, palliatumque. Quae sint ergo quae antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse, cum ipse efficiat, ut simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est quam animus, quodammodo se habens, ergo animal est. Deinde uirtus agit aliquid. Agit autem aliquid sine impetu potest. Si impetum habet qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, uirtus, habet ipsam uirtutem. Quid nunc habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per uirtutem gerit, sic uirtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium milia habitent in his angustis pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quarum, quid aduersus ista respondeat? Vnaquaeque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia, singulas debent habere substantias. Ista omnia unum animam habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ergo & animal sum & homo, non tamen duos esse dices nos. Quare? quia separatim esse debent. Ita dico alter ab altero debet esse deductus, ut duo sint. Quicquid in unum multiplex est, sub unam cadit naturam

*
Antipeta
factum.

dit naturam, itaq; unū est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus. Quare? quia animus mei pars est, tūc aliquid p se numerabit, cum p se stabit. Vbi uero alterius membrū erit, non poterit uideri aliud. Quare? Dicam, quia quod aliud est, suū oportet esse, & propriū, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum uirtutes animalia erunt, si hoc recipitur. Sed opposita quoq; illis uitia & affectus, tanq; ira, timor, luctus suspitio, ultra res ista pcedet. Omnes sententia, omnes cogitationes animalia erunt, quod nullo modo recipiendū est. Nō em̄ quicquid ab homine fit, homo est. Iusticia quid est, inquit? Animus quodammodo se habens. Itaq; si animus animal est, & iusticia. Minime. Hæc enim habitus animi est, & quædā uis. Idem animus in uarias figuras conuertit, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit, nec illud quod fit ab animo animal est. Iusticia anial est, fortitudo; sic ceteræ uirtutes. Vtrū desinent animalia esse subinde, aut rursus incipiunt, aut semp sunt? Desinere uirtutes nō possunt, ergo multa animalia, imo innumerabilia in hoc animo uersant. Nō sunt, inquit, multa, quia ex uno religata sunt, & partes unius ac mēbra sunt. Talē ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydra, multa habentis capita, quorum unum quodq; per se pugnet, p se noceat. Atqui nullū ex illis capitibus animal est, sed animalis caput. Ceterum ipsa unū animal est. Nemo in Chimæra leonem esse anial dixit, aut draconem, Hæ partes erant eius, partes eius nō sunt animalia. Quid est quod colligas iusticiā animal esse? Agit, inquit, aliquid & prodest, impetū habet, sed animi. Omne anial do, nec moriaf, hoc est idē quod cœpit, homo donec moriatur, homo est. Equus, canis, transire in aliud non potest. Iusticia. i. animus quodam modo se habens animal est. Credamus deinde, anial est fortitudo. i. animus quodā modo se habens. Quis animus? Ille quī modo in iusticia erat, tenef in priore animali, in aliud animal ei transire nō licet. In eo illi in quo primū esse cœpit, pseuerandū est. Præterea unus animus duorū animalū esse nō potest, multo minus pluriū. Si iusticia, fortitudo, tēperantia, ceteraq; uirtutes animalia sunt, quomodo unū animū habebunt? Singulos habeant oportet, aut nō sunt animalia. Non potest unū corpus pluriū animalū esse, hoc & ipsi fatentur. Iusticiæ qd est corpus? animus fortitudinis quod est corpus? Idem animus. Atqui unū corpus esse duorū animalū nō potest. Sed idē animus, inquit, iusticiæ habitū induit, & fortitudinis & tēperantia. Hoc fieri posset, si quo tēpore iusticia esset, fortitudo nō esset. Quo tēpore fortitudo esset, tēperantia non esset. Nunc uero omnes uirtutes simul sunt. Ista quomodo erūt singula animalia, cū unus animus sit? Qui plus q̄ unū animal nō potest facere. Deniq; nullum animal pars est alterius animalis. Iusticia aut pars est animi, non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandū de isto, q̄ disputandū est. Nullum animal alterius pars est. Circūspice omniū corpora, nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo inter cetera, propter quæ mirabile diuini artificis ingenū est. Hoc quoq; existimo, & q̄ in tanta copā rerū, nūq; in idē incidit. Et iam quæ similia uidentur, cum contuleris, diuersa sunt, tot fecit genera foliorū, nullum in sua pprietate signatum. Tot animalia, nullius multitudo cum altero cōuenit, utiq; aliquid interest. Exegit a se, ut quæ alia erāt, & dissimilia essent & imparia. Virtutes ut dicitis omnes pares sunt, ergo non sunt animalia. Nullum uero animal p se aliquid agit. Virtus aut p se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut Dī, Aut irrationalia, ut pecora. Virtutes quoq; rationales sunt, atq; nec homines sunt, nec dī, ergo nō sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primū specie alicuius rei irritatū est, deinde impetū cœpit, deinde assensio cōfirmavit hunc impetū. Quid sit assensio dicā. Oportet me ambulare, tūc demū ambulo, cū hoc mihi dixi, & approbaui hāc opinio, nē meā, oportet me sedere, tūc demum sedeo, hāc assensio in uirtute non est. Puta enim prudentiā esse quomodo assentief. Oportet me ambulare, hoc natura non præcipit, prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere, ergo assensionē nō habet. Quod assensionem nō habet, rationale animal non est. Virtus si anial est, rationale est, rationale aut non est, ergo nec animal. Si uirtus animal est, uirtus aut bonum est, omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare bonū est, & sententiam prudenter in senatu dicere bonum est, & iuste decernere bonū est. Ergo & patrem seruare animal est, & prudenter dicere animal est. Eousq; res exegit, ut risum tenere non

possis. Prudenter tacere bonum est. Ita & tacere & cœnare animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptijs facere. Iusticia & fortitudo si animal sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit. Ergo iusticia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro, non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis an equi, an feræ? Si rotundam illis, an qualem deo dederint formam? Quæram, an & auaritia & luxuria & clementia æque rotundæ sunt? Sunt enim & ipsa animalia, si has quoque rotundauerint, iam nunc interrogabo, an prudens ambulatio aial sit, nec ne? cōfiteantur necesse est. Deinde dicant ambulatione esse aial, & quid rotundum. Ne putes autem primū ex nostris, non ex scripto loqui, sed mee sententiæ esse, inter Cleantē & discipulū eius Chrysippū, non conuenit quod sit ambulatio. Cleantes, ait, spiritum esse a principali, usque in pedes pmissum, Chrysippus ipsum principale quod est. Ergo cur non ipsius Chrysippi exēplo sibi quisque se uindictet? Et ista tot animalia, quot mūdus ipse non potest capere derideat? Non sunt, inquit, uirtutes multa aialia, & tamē aialia sunt. Nam quæadmodū aliquis & poeta est & orator, & tamē unus, sic uirtutes istæ aialia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus, & iustus, & prudēs, & fortis. At singula uirtutes quodam modo se habent. Sublata cōuenit nobis. Nam & ego interim fateor animū animal esse. Postea uisurus es de ista re, sententiā feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia uerba erunt animalia, & omnes uersus. Nam si sermo prudēs bonum est, bonū autem omne animal est, Sermo ergo animal est. Prudens uersus bonum est, bonū autem omne animal est, Versus ergo animal est. Itaque arma uirumque cano animal est, quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorū, inquis, totum mehercule istud, quod cum maxime agitur, dissilio risu. Cum mihi propono solœcismū animal esse, & barbarismū, & syllogismum, & aptans illis facies, tanquā pictor assigno. Hæc disputamus, & tractis supercilij fronte rugoso. Non possunt hoc loco dicere illud Celiolum, O tristes ineptias, ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis, ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad uirtutes uenire possimus, quæ nos ad illas uia adducat. Doce me non an fortitudo animal sit, sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi si contra fortuita cōualuit, & omnes casus antequā exciperet meditatio prædomuit. Quid est fortitudo? Munimentū humanæ imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circūdedit sibi, securus in hac uitæ obsidione perdurat. Vititur enim suis uiribus, suis telis. Hoc loco tibi Possidonij nostri sententiā referre uolo. Nō est quod unquā fortunæ armis putes esse te tutum. Tuis pugna contra ipsam fortunā, non armat itaque contra hostes, instructi contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentium usque in oceanum extendit oriens uastabat, fugabatque. Sed ipse modo occiso amico, modo amisso iacebit in tenebris, alias scelus, alias desiderium suū mœrens, uictor tot regum atque populorum iræ, tristitiæque succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in potestate quā affectus. O quæ magnis homines erroribus tenentur, quibus dominandi transmaria cupiunt permittere: felicissimosque se iudicant, si multas pro milite prouincias obtinent, & nouas ueteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens parumque regnū. Imperare sibi, maximū imperiū est. Doceat me quæ sacra res sit iusticia, alienum bonū spectans, nihil ex se petens, nisi usum suum. Nihil sit illi, cum ambitione, famaque, sibi placeat. Hæc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me iustum esse gratis oportet. Parum est adhuc illud, persuadeat sibi, me in hanc pulcherrimā uirtutem ultro etiam impendere iubetur. Tota cogitatio priuatis cōmodis, quæ longissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iusta rei premium, maius iniusto est. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam, nihil ad rem pertinet, quæ multi æquitatē tuam nouerint. Qui uirtutem suam publicari uult, non uirtuti laborat, sed gloriæ. Non uis esse iustus sine gloria. At mehercules sæpe iustus esse debet cum infamia. Et tunc si sapias, mala opinio bene parta delectet. Vale.

EPISTOLA. CXIII. De multiplici uarietate uitiosæ orationis. Et pro qualitate animi dicentes eius informatur oratio. Vbi cōtra luxuriā succinctie declinat.

Quare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris, & quomodo in quædam uitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio uigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sen-

*
Fortet par/
uumq.
*

alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptæ sententiæ, & suspiciolæ, in quibus plus intelligendum est, quæ audiendum. Quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure uteretur inuerecunde. Hoc quod audire uulgo soles, quod apud Græcos in pro uerbiū esset. Talis hominibus fuit oratio, qualis uita. Quemadmodum autem uniuscuiusque actio docenti similis est, sic genus dicendi aliquando mutat publicos mores. Sic disciplina ciuitatis laborauit, & se in delitias dedit. Argumētum est luxuriæ publicæ, orationis lasciuia, si modo non in uno, aut in altero fuit, si approbata est & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, tēperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est. Illo uitiatō, hoc quoque afflatur. Non uides si animus elanguet, trahi membra, & pigre moueri pedes: si ille effemīnatus est, in ipso incestu apparere molliciam, si ille acer est & uelox, & concitari gradum. Si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec iri, sed ferri. Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est. Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mecœnas uixerit notius est, quæ ut narrari tunc debeat. Quomodo ambulauerit, quæ delicatus fuerit, quæ cupierit uideri, quæ uitia sua latere noluerit. Quid ergo? Non oratio eius æque soluta est, quæ ipse discinctus. Non tam insignita illius uerba sūt, quæ cultus, quæ comitatus, quæ domus, quæ uxor. Magni ingenij uir fuerat, si illud egisset uia rectiore, si non uitasset intelligi, si non etiam in oratione diffunderet. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mecœnas in cultu suo. Quid turpius amne, syluisque ripa comantibus. Vide ut alueum lyntribus aret, uerfoque uado remittat hortos. Quid si quæ fœminæ cirro crispat, & labris columbæ. Incipitque suspirans, ut ceruicæ lassæ sanantur, ne mori tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, flagenæque tentant domos, & sæpe mortem exigunt. Genium festo uix suo testem, tenuisue cærei filia & crepacem molem. Focum mater aut uxor inuestiunt. Nō statim hæc cum legeris hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesse. Nā etiam cum absentis partibus Cæsaris fungeretur, signum a discincto petebatur. Nūc esse qui tribunali in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio uelaretur caput, excludis utrinque auribus, nō aliter quæ in nummo diuites fugitiui solent. Hunc esse, cui tunc maxime ciuilibus bellis strepentibus & sollicita urbe & armata. Comitatus hic fuerit in publico. Spadones duo, magis duo tum uiri quæ ipse. Hūc esse, qui uxore inde milies duxit, cum unam habuerit. Hæc uerba tam improbe structa, tum tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omniū posita, ostendunt mores quoque non minus nouos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur māsuerudinis, pepercit gladio, sanguine abstinuit, nec ulla alia re, quid posset, quæ licentiā ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portētuoſissimæ delitijs. Apparet enim mollem fuisse non mitē. Hæc istæ ambages compositionis hæc uerba transuersa, hæc sensus mihi magni quidem sæpe, sed eneruati dum exeunt, cuius manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput, quod uitium hominis esse, interdū temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, luxus primum corporum esse, diligentior incœpit. Deinde suppellectili laboratur, dein de in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta uariantur auro, ut lacunaribus pauimētorum respondeat nitor, deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic comēdatio ex nouitate, & soliti ordinis comutatione captatur, ut ea quæ cludere solent, cœna prima ponantur, ut quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assueuit animus fastidire, quæ ex more sunt, & illi & pro sordidis solita sunt, & iam in oratione quod nouum est quarit, & modo antiqua uerba, atque exoleta reuocat, & profert, modo fingit, & ignota deflectit, modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur. Audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant, & hoc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspitionem sui fecerit. Sunt qui illo detineant, & porrigant. Sunt qui non usque ad uitium accedant. Necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti, sed qui ipsum uitium amet. Itaque ubicunque uideris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto descuisse, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo uestium, agræ ciuitatis indicia sunt, sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, a quibus

Absteros

Absteros

Absteros
nag.

Absteros

Absteros

uerba exeunt procidisse. Mirari quidem non debes, corrupta excipi, non tantum a corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudicij distat. Hoc magis mirari potes, quod non tantum uitiosa, sed & uitia laudetur. Nam illud semper factum est. Nullum sine uenia placuit ingenium. Da mihi quemcumque uis magni nominis uirum, dicam quid illi aetas sua ignouerit, quid in illo scies dissimulauerit. Multos enim dabo, quibus uitia non nocuerint, quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximae famae, & inter miranda propositos, quos si quis corrigit, delet. Sic enim uitia uirtutibus immixta sunt, ut illas secum tractura sint. Adhuc nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quae nunquam in eodem diu stetit, uersat. Multi ex alio saeculo petunt uerba. Duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis & Crassus & Curius nimis recentes sunt. Ad Appium & usque ad Coruncanum redeunt, quidam contra, dum nihil nisi tritum & usitatum uolunt, in sordes incidunt. Vtrumque diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quam nollent splendidis uti, ac sonantibus, ac poeticis, necessaria atque in usu posita uitare, tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit, ille & crura, hic nec alas quidem uellit. Ad compositionem transeamus, quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur. Quidam praefractam & asperam probant, disturbant de industria, siquid placidius effluxit, nolunt sine salebra esse iuncturam, uirilem putant & fortem, quae aurem in aequalitate percutiat. Quorundam non est compositio, modulatio est, adeo etiam plauditur. Quid de illa loquar, in qua uerba differuntur: & diu expectata uix ad clausulas redduntur. Quia illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est de uerba, & molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens. Non tantum in genere sententiarum uitium est, si aut pusillae sunt, & pueriles, aut improbae, & plus auae quam pudore saluo licet, si floridae sunt, & nimis dulces, si in uanum exeunt, & sine affectu, nihil amplius quam sonant. Haec uitia unus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est. Ceteri imitantur, & alter alteri, tradunt. Sic Salustio uigente amputatae sententiae, & uerba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Aruntius uir rarae frugalitatis, qui historias belli punici scripsit, fuit Salustianus, & in illud genus nitens. Est apud Salustium, exercitum argento fecit, id est, pecunia parauit. Hoc Aruntius amare cepit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco, fugam nostris facere. Alio loco Hiero rex Syracusanorum, bellum fecit. Et alio loco, quae audita Panormitanos debere Romanis fecere. Gustum tibi dare uolui. Totus his contextitur liber. Quae apud Salustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & pene continua, nec sine causa, ille enim in hac incidebat, at ille illa quae rebat. Vides autem quid sequatur, ubi alicui uitium pro exemplo est. dixit Salustius aquis hyemantibus, Aruntius in primo libro belli punici ait, Repente hyemaui tempestas. Et alio loco, cum dicere uellet frigidum annum fuisse, ait, Totus hyemaui annus. Et alio loco, Inde sexaginta onerarias leues praeter militem, & necessarios nautarum hyemantes Aquilo misit. Non desinit omnibus locis, hoc uerbum infulcire. Quodam loco Salustius dicit, Inter arma ciuilia, equi boni famas petit. Aruntius non teperauit, quominus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Haec ergo & huiusmodi uitia, quae alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu existimes alicuius affectus. Iracundi hominis, iracunda oratio est. Comoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod uides istos sequi, qui aut uellunt barbam, aut interuellunt, qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cetera parte, qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucem togam. Qui nolunt facere quicquam, quod hominum oculis transire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt. Volunt uel reprehendi, dum conspici. Talis est oratio Meccenatis omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes, uolentesque. Hoc a magno animi malo oritur. Quomodo in uino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata uel prodita est. Ita ista oratio, quid aliud quam ebrietas. Nulli molesta est, nisi animus labatur. Ideo ille curetur, ab illo sensus, ab illo uerba exeunt, ab illo nobis est habitus, uultus, incessus. Illo sano ac ualente, oratio quoque robusta, fortis, uirilis est. Si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam. Rege incolumi, mens omnibus una est, amisso rupere fidem. Rex noster est animus, Hoc incolumi, cetera manent in officio, parent, obtemperant. Cum

... ex

Attribuit.

rant. Cum ille paulum uacillauit, simul dubitant. Cum uero cessit uoluptati, artes quoque eius, actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine usus sum, perseuerabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. Rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum. Vbi uero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque qui initio quidem gaudent, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cum uero magis ac magis uires morbus exedit, & in medullas neruosque descendere delitiae, conspectum eorum, quibus se nimia auuiditate inutilem reddidit, laesus prorsus uoluptatibus habet spectaculum, alienarum subministrator libidinum, testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit. Nam nec illi tam gratum est abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatus, per gulam uentremque transmittit. Non cum omnino exoletorum, foeminarumque turba conuolutatur. Meretque quod magna pars suæ felicitatis exclusa, corporis angustiis cessat. Nunquid enim mihi Lucili hic furor est, quod nemo nostrum mortalem se cogitat: quod nemo imbecillum in illo: quod nemo nostrum unum esse se cogitat? Aspice culinas nostras, & conuersantes inter tot ignes coquos nostros. Vnum uideri putas uentrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Aspice ueteraria nostra, & plena multorum saeculorum uindemijs horrea. Vnum putas uideri uentrem, cui tot consulium, regionumque uina cluduntur? Aspice quot locis uertatur terra, quot milia colonorum arent, fodiunt. Vnum putas uideri uentrem, cui & Sicilia, & in Africa seritur. Sani erimus, & modica concupiscemus, si unusquisque se numeret, metiatur simul corpus. Sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tam æque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio breuis aui, & huius incerti. Quicquid facies, respice ad mortem. Vale.

Afruentaria. Fortassis uinaria.

Libri uicesimi epistolarum finis.

LVCH ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM
LIBER VICESIMVS PRIMVS.

EPISTOLA. CXV. Quod sapientem non decet orationis
solicita concinnitas. De pulchritudine animi,
Et quod omnium hic non solida, sed bracteata & ficta felicitas est.

NIMIS anxium esse te circa uerba & compositionem mihi Lucili nolo. Habeo maiora quæ cures, quam quæ scribas. Quære quid scribas. Non quemadmodum & hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias, ut illa quæ senseris, magis applies tibi, & ueluti signes. Cuiuscunque orationem uideris sollicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille, remissius loquitur, & securius. Quæcunque dicit, plus habent fiducia, quam cura. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capsula tortos, nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio cultus animi est, si circumtuncta est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum uirile concinnitas. Si nobis animum boni uiri liceret inspicere. O quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem, uideremus. Hinc iusticia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque. Et quis credat in homine rarum humanitatis bonum, splendoremque illi suum affunderent. Tunc prouidentia, cum elegantia, & ex illis magnanimitas eminentissima. Quantum Diis boni decoris illi, quantum ponderis, grauitatisque adderent, quanta esset cum gratia autoritas. Nemo illum amabilem, qui non simul uenerabilem diceret. Siquis uiderit hanc faciem altiore fulgentioreque, quam cerni inter humana consueuit. Nonne uelut numinis occursum obstupescit resistat. Et ut fas sit uidisse, tacitus precetur. Tamen euocante ipsum uultus benignitate productus, adoret ac supplicet, & diu contemplatus multum extantem, superaque mensuram solitoque inter

G 4 nos aspici

nos aspici, elatam oculis, mite quiddam, sed nihilominus uiuido igne flagrantibus. Tūc demum illam Vergilij nostri uocem uerens atq; attonitus emittat. O q̄ te memorē uirgo, Namq; haud tibi uultus mortalis, nec uox hominem sonat, Sis felix nostrumq; leues quacūq; laborem. Aderit, leuabitq; si colere eam uoluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoq; suspenso, nec in thesauro stipe infusa, sed pia & recta uoluntate. Nemo non, inquam, amore eius arderet, si nobis illam uidere contingeret. Nunc enim multa obsigillant, & aciem nostrā, aut splendore nimio reperiunt, aut obscure retinēt. Sed quemadmodum uisus oculorum quibusdam medicamentis acui solet & repugnari. Sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis uoluerimus, poterimus perficere uirtutem, etiam obrutam corpore, etiā paupertate opposita, & humilitate, & infamia obiacētibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quā sordido obtectam, Rursus æque maliciam & erumnosi animi ueternum perspicimus, quā multis circa diuitiarum radiantium splendor impediāt, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux uerberet. Tūc intelligere nobis licebit, q̄ contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in precio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus praeferunt paruo aere empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, ut Aristoteles ait, nisi q̄ nos circa tabulas & statuas insanimus, charius inempti, illos reperti in littore calculi leues, & aliqd habentes uarietatis delectār. Nos ingentium maculae columnarū siue ex Aegyptijs arenis, siue ex Africa solitudinibus aduectae, porticum aliquem uel capacem populi cōnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos, cum sciamus quale sit, quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud q̄ mendacio gaudemus. Scimus enim sub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus, aut lacunaribus ornāmētum tenuē prae tenditur. Omnium istorum quos incedere altos uides, bracteata felicitas est. Inspice, & scies sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali iaceat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quæ magistratus, & iudices facit. Pecunia ex quo in honore esse coepit, uerus rerum honor cecidit. Mercatoresq; & uenales inuicem facti quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem p̄sumus, ad misericordiam imp̄m. Et honesta q̄ diu spes inest, sequimur, in contrarium transaturi, si plus scelerata promitterent. Admirationem nobis parentes auri argentiq; fecerunt, & teneris infusa cupiditas, altius sedit, creuitq; nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc cōuenit, hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Dijs uelut rerum humanarum, maxime cum grati uideri uolunt, consecrāt. Deniq; eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroq; sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poetarum, quæ affectibus nostris faciem subdant, quibus diuitiæ uelut unicum uitæ decus, ornāmētumq; laudant. Nihil illi melius nec dare uident Dī imortales posse, nec habere. Regia solis erat sublimibus alta columnis, Clara micante auro. Eiusdem curū aspice. Aureus axis erat, termino aureus, aurea summæ, Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo. Deniq; quod optimum uideri uolunt, saculum aureum appellant, nec apud Grammaticos defunt, qui lucro innocentiam, salute opinionem bonam mutant. Sine me uocari pessimum ut diues uocer, An diues, an bonus nemo, Omnes quærimus, non quare, & unde, quid habeas tantum rogant. Vbiq; tanti quisq; quantum habuit, fuit. Quid habere nobis turpe sit, quæris. Nihil aut diues opto uiuere, aut pauper mori. Bene moritur, quisq; moritur, dum lucrum facit. Pecunia ingens generis humani bonum. Cui non uoluptas matris, aut blandæ potest par esse prolis. Non facer meritis parens tam dulce siquid uenerit in uultu micat. Merito illa mores coelitus, atq; hominum mouet. Cum hi nouissimi uersus in Tragoedia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad eiciendum, & actorem, & carmen consurrexit uno impetu, donec Euripides in medium ipse prosiluit petens, ut spectarent, uiderentq; quem admirator auri exitum faceret. Dabatur in illa fabula poenas Bellophontes, quas in sua quisq; dat. Nulla em avaritia sine poena est, quāuis satis sit ipsa poenarum. O quantum lachrymarū, o quantum laboris exigit. Quā misera desideratis, q̄ misera partis est. Adijce quotidianas sollicitudines, quæ pro modo habendi quemq; discrutiant. Maiore tormento pecunia possidetur, q̄ quæritur.

Quātum

Senarij

Alit Belle/
rophontes.

Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora uidentur. Denique ut nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines & diuitem uocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? Tu illos esse conditionis peioris existimas, quam qui habet & miseriam & inuidiam? Vtinam homines petaturi cum ambitiosis, Vtinam qui diuitias optaturi essent, cum diuitibus delibarent, & summum adeptis dignitatis statum, profecto uota mutassent. Cum interim illi non uasuspiciunt, cum priora damnauerint. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu uenit, satis faciat. Quærentur & de consilijs & de processibus suis, maluntque semper quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo. Nunquam te poenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte uerba contexta, & oratio fluens leniter. Eant ut uolent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum suarum securus, & ob ipsa quæ alijs displicent, sibi placens, qui profectum suum uita æstimet, & tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet. Vale.

EPISTOLA. CXVI. Potius esse nullos quam modicos habere affectus, contra peripateticos disputat.

Vtrum satius sit modicos habere affectus, an nullos, sæpe quaesitum est. Nostri illos expellunt, Peripatetici temperant. Ego non uideo quo salubris esse, aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere, nihil eorum quæ tibi non uis negari eripio, faciem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut uita necessarias, aut utiles, aut iucundas putes. Detrahā uitium. Nam cum tibi cupere interdixero, uelle permittam, ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut uoluptates illas magis sentias. Quid nunc? Ad te magis peruentura sunt, si illis imperabis, quam si seruias. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear, datus lachrymis tam iuste cadentibus, naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari. Quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum enim uitium sine patrocinio. Nulli non uitium est uerecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinas, si incipere permiseris. Imbecillisque primo omnis affectus. Deinde ipse se concitat, & uires dum procedit parat, excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus a quodam quasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri natura mandauit. Sed huic ubi nimium induleris, uitium est. Voluptatem natura necessarijs rebus admiscuit, ut non illam peteremus, sed ut ea sine quibus non possumus uiuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo ueniat iure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus, quia facilius (ut dixi) non recipiuntur, quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte, sed aliquatenus longe producit, nec ubi uis, accipit finem. Sapienti non sollicitè custodire se tutum est, & lachrymas suas & uoluptates ubi uolet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi uidetur Panetius respondisse adulescentulo cuidam quaerenti, An sapiens amatorus esset. De sapiente, inquit, uidebimus, mihi & tibi, qui adhuc a sapiente longe absumus, non est committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, uilem sibi. Siue enim nos respicit, humanitate eius irritamur, siue contemplit, superbia accendimur. Aequè facilitas erroris, quam difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque consilij nobis imbecillitatis nostræ quiescamus. Nec uino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus. Quod Panetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos a lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos uoce, Nihil magis permittitis, nihil magis dura præcipitis. Nos hortationes sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus temperate. Irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Immo mehercules, aliud est in re uitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si uires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in causa est, non posse prætenditur. Vale.

EPISTOLA CXVII. Argumentat̃ contra professores suos sapere bonũ esse. Deinde huius disputatiõis uelut poenitens docet instrumẽta uirtutum non talia argumenta tractanda.

Multum mihi tibiq; negociũ cõcinnabis, & dũ nescis, in magnã me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in qbus ego nec dissentire a nostris salua gratia, nec cõsentire salua cõscientia possum. Quæris, an uerum sit, quod Stoicis placet, Sapientiã bonum esse, sapere bonũ non esse. Primum exponam, quid Stoicis uideat̃. Deinde tunc dicere sententiã audebo. Placet nostris, quod bonũ est, esse corpus, quia quod bonũ est, facit. Quicqd facit, corpus est, quod bonũ est, prodest, faciat aut̃ aliquid oportet, ut prosit, si facit, corpus est. Sapientiã bonũ esse dicunt. Sequitur, ut necesse sit illam corporale quoq; dicere. At sapere non putant eiuſdem cõditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, i. sapientiã, itaq; nec facit quicq;, nec prodest. Quid ergo, inquit, cum dicimus bonũ sapere, dicimus referẽtes ad id, ex quo pendet, i. ad ipsam sapientiã. Aduersus hos quid ab alijs respõdeat̃, audi anteq; ego incipio secedere, & in aliam partẽ cõsidere. Isto modo, inquit, nec beate uiuere bonũ est. Velint nolint, respondendũ est beatam uitam bonũ esse, & beate uiuere bonum nõ esse. Etiam nunc quoq; nostris illud opponitur. Vultis sapere? Ergo expetẽda res est sapere, si expetẽda res est, bona est. Coguntur nostri uerba torquere, & unam syllabã expetendo interponere, quã sermo noster inseri non sinit. Ego illã si pateris, adiungã. Expetendũ est, inquit, quod bonũ est, expetibile quod nobis cõtíngit. Cũ bonũ secuti sumus, non petĩt tanq; bonũ, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere, quia iam primo uinculo tenentur, & mutare illis formulã nõ licet. Multum dare solemus præsumptioni omniũ hominũ. Apud nos ueritatis argumentum est, aliquid omnibus uideri, tanq; deos esse. Inter alia hæc colligamus, q̃ om̃ibus de dijs opinio insita est. Nec ulla gens usq; est adeo extra leges, moresq; proiecta, ut nõ aliquos deos credat. Cum de animarũ æternitate dixerimus, non leue momẽtum apud nos habet sensus hominũ, aut timentĩũ inferos, aut colentĩũ. Vtor hac publica persuasione. Neminem inuenies, qui non putet & sapientiã bonum, & sapere. Non faciam quod uicĩ solent, ut prouocent ad populum. Nostris incipiamus armis cõfligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, q̃ illi cui accidit. Nihil em̃ accidere sine tactu potest. Quod agit corpus est. Si extra est, postq; accesserat recessit. Quod recessit, motum habet, quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere, nec aliud calorẽ, aliud calere, nec aliud lucẽ, nec aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si ualitudo indifferens est, bene ualere indifferens est. Si forma indifferens est, & formosum esse indifferens est. Si iusticia bonum est, & iustum esse bonum est. Si turpitudine malum est, & turpem esse malũ est. Tam mehercules q̃ si lippitudo malum est, & lippire malũ est. Hoc scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est, Quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale istud sit, tale hoc sit, ut quibuscumq; utrũq; unum uideatur atq; idem. Sed illud libenter quæserim. Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia: sapere in quo numero sit? Bonum negant esse, malum utiq; non est, sequitur medium sit. Id autem medium atq; indifferens uocamus, quod tam malo contingere q̃ bono potest, tanq; pecunia, forma, nobilitas. Ergo hoc ut sapiat, contingere nisi bono non potest, ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest, ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est, sapere nõ nisi bonus habet, ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiã. Hoc ergo quod uocas sapere utrum facit sapientiã, an patitur? siue facit illud, siue patitur, utroq; modo corpus est, si corpus est, bonum est. Vnum enim deerat illi, quominus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiã & sapere, cum in utrolibet eorum & alterum sit. Nunquid enim quenquam existimas sapere, nisi quia sapientiã habet? Nunqd quẽq; q sapiat, nõ putas habere sapientiã? Dialectici ueteres ista distinguunt, ab illis diuisio usq; ad Stoicos uenit. Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager, aliud est agrum habere. Quid nĩ? Cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientiã, aliud sapere. Puto concedas duo esse hæc, id quod habetur, &

habetur, & eum qui habet. Habitu sapientiā habet qui sapit. Sapientiā est mēs perfectā, uel ad summū optimumq; perducta. Ars enim uitæ est. Sapere quid est? Non possum dicere mens perfectā, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est mens bonā; alterum quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum, tanq̃ hic homo est, hic equus, has deinde sequuntur motus animorum enunciatui corporū. Hi habent proprium quiddam, & a corporibus seductum, tanq̃ uideo Catonem ambulātem, hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod uideo, cui & oculos & animum intendi. Dico deinde Cato ambulat, non corpus, inquit, est quod nunc loquor, sed enunciatuū quiddam de corpore, quod alij effatum uocant, alij enūciatum, alij edictū. Sic cum dicimus sapientiā, incorporale quiddam intelligimus. Cum dicimus sapit, de corpore loquimur. Plurimū autem interest, utrum illū dicas, an de illo. Putemus in præsentiā ista duo esse, non enim quid mihi uideatur, pronūcio. Quid prohibet, quo minus aliud quidem, sed nihilominus bonum. Dicebas pauloante aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quid nī? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur eiusdem naturæ sunt utraq; & qui habet sapientiā, & ipsa quæ habetur. Præterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet. Hic in eodem est, & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur, sapientiā natura, ille ab aliena ri potest, & alteri tradi, hæc non discedit a domino. Non est itaq; quod compares inter se dissimilia. Cœperā dicere, posse ista duo esse, & tamē utraq; bona. Et sapientiā & sapientiā habere duo esse, & utrūq; bonū esse cōcedis. Quomodo nihil obstat, quominus & sapientiā bonum sit, & habens sapientiā, nihil obstat ergo quo minus & sapientiā bonum sit, & habere sapientiā, idem sapere. Ego in hoc uolo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? Non est id bonum, sine quo nec illud bonum est. Vos certe dicitis sapientiā si sine usu detur, accipiendam non esse. Quid est usus sapientiæ? Sapere, hoc est in illa preciosissimū, quo detractō, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est, adeo quod ut illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientiā habitus perfectæ mētis est, Sapere usus perfectæ mentis. Quomodo potest usus eius bonum non esse, quæ sine usu bonum non est? Interrogo te, an sapientiā sit expetenda? Fateris. Interrogo, an usus sapientiæ sit expetendus? Fateris. Negas enim te illam recepturum, si uti ea prohibearis. Quod expetendum est, bonum est. Sapere sapientiæ usus est, quomodo eloquentiæ loqui, quomodo oculorum uidere. Ergo sapere sapientiæ usus est, Usus autem sapientiæ expetendus est. Sapere ergo expetendum est. Si expetendum est, bonū est. Olim meipsum damno, qui illos imitor dum accuso, & uerba aperta rei impēdo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstare malum sit. Si algor malum est, malum sit algere. Si uita bonum est, & uiuere bonum est. Omnia ista circa sapientiā sunt, & in ipsa sapientiā sunt. At nobis in ipsa cōmorandum est, etiam siquid euagari libet, amplos habet illa spaciososq; secessus. De deorum natura quæramus, de syderum elemētis, de his tam uarijs stellarum discursibus. An ad illarum motus nostra moueant corpora. An corporibus omniū, animisq; illinc impētus ueniat? An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege cōstricta sint, nihilq; in hoc mundo repētinum, aut expers ordinis uoluetur. Ista iam a formatione morum recesserunt, sed leuant animū, & ad ipsarum quas tractant rerū magnitudinem attollunt. Hæc uero de quibus paulo ante dicebam, minuunt & deprimūt, nec ut putas exacuūt, sed extenuant. Obsecro uos, cur tam necessariā curam maioribus melioribusq; debitam, in re nescio an falsa, certe inutili terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapiētia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, aliud bonum esse? temere me geram, subito huius uoti aleam tibi sapientiā. Mihi sapere contingat, Pares erimus. Potius id age, ut mihi uiam mōstres, qua ad ista perueniam. Dic mihi qd uitare debeam, quid appetere, quibus animū labentem studijs firmem, quemadmodum quæ me ex transuerso feriunt aguntq;, procul a me repellam. Quomodo par esse tot malis possim, quomodo istas calamitates remoueam, quæ ad me irruerunt, quomodo illas ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram erumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno, quomodo ultimum & necessarium uitæ terminū non expectem, sed ipse mecum quo uisum erit, profugiam. Nihil mihi uidetur turpius, q̃ optare mortem. Nam si uis uiuere, quid optas mori? siue non uis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nam ut quan

Age qđ tu
uocabulote
nus philoso
phe mor/
dicus tuas
sophisticas
molestias
retines, &
Seneca tan
tus philoso
phus nō pi
lifecerit.

Attendant

ut quandoq; moriaris, etiā inuito positum est, ut cum uoles, in tua manu est. Alterū tibi
necesse est, alterū licet. Turpissimum his diebus principium disertī mehercules uiri legi.
Itaq; inquit, qđ primum moriar. Homo demens optas rem tuam, itaq; qđ primū moriar.
Fortasse inter has uoces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet, eua
de qua uisum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, quam tibi præberi exitum iube
as. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur. Aqua, terra, spiritus.
Omnia ista tam causa uiuendi sunt, qđ uia mortis. Itaq; qđ primum moriar, qđ primū istud
quid esse uis? quem illi diem ponis? Citius fieri qđ optas potest. Imbecillæ mētis ista sunt
uerba, & hac detestatione miseriam deprecantis. Non uult mori, qui optat. Deos uitam
roga & salutē, si mori placuit. Hic mortis est fructus, optare desinere, Hæc mi Lucili tra
ctemus, his formemus animū. Hæc est sapientia. Hoc est sapere, non disputatiunculis in
anibus subtilitatem uanissimā agitare. Tot quæstiones tibi fortuna imposuit, nondum il
las soluisti. Iam cauillaris. Quā stultum est, cum signum pugnae acceperis uentilare. Re
moue ista luxuriæ arma, decretorij opus est. Dic qua ratione nulla animū tristitia, nulla
formido perturbet, hoc secretarum cupiditatum pondus effundam, qua ratione agatur
aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic sit. Negemus sapere, ut hoc to
tum studium derideatur, tanq; operatum superuacuis. Quid si scires etiam illud quæri,
an bonum sit sapientia? Quid enim dubium est oro te, an nec messem futuram iam sen
tiant horrea, nec futuram adulescentiā pueritia uiribus, aut ullo robore intelligat. Aegro
interim nihil uentura sanitas prodest, non magis qđ currentem luctantemq; post multos
securum sensus ocium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurū est,
quia futurum est. Nam quod bonum est, utiq; prodest, nisi præsentia prodesse non pos
sunt. Si non prodest bonum, non utiq; si prodest, iam est. Futurus sum sapiēs, hoc bonū
erit cum fuero, interim non est, Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo
oro te quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo aut tibi magis uis probari, non
esse aliquid qđ si dixero, futurum est? Nōdum enim uenisse apparet, quod uenit. Ver se
curum est. Scio nunc hyemem esse. Aestas secutura est, scio æstatem non esse. Maximū
argumentum habeo nondum præsentis, futurum sapiam spero, sed interim non sapio.
Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam, ex hoc licet nō
dū me sapere intelligas. Nō possum simul & illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non
coeunt, nec apud te eundem sunt una bonum & malum. Transcurramus solertissimas nu
gas & ad illa quæ nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem
parturienti filiæ sollicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad
incendium domus suæ currit, tabulam laterunculariam perspicit, ut sciat quomodo alli
gatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undiq; nunciantur, & incendiū domus,
& periculum liberorum, & obsidium patriæ, & bonorum direptio. Adijce istis naufragi
um, motusq; terrarum, & quicquid aliud timeri potest. Inter ista districtus rebus nihil ali
ud qđ animū oblectantibus uacas. Quid inter sapientiam & sapere intersit inquiris? No
dos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo. Non tam benignū ac liberale tē
pus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo uacet perdere, & unde qđ multa etiam diligen
tissimis pereāt. Aliud ualitudo sua cuiq; abstulit, aliud suorum, aliud necessaria negocia,
aliud publica occupauerunt. Vitam nobiscum diuidit somnus, & hoc tempore tā angus
to, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in uanum? Adijce
nunc, quod assuescit animus delectare potius qđ sanare. Et philosophiam oblectamentū
facere cum remedium sit. Inter sapientiam & sapere quid intersit nescio. Scio mea nō in
teresse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi cum quid inter sapientiam & sapere intersit didi
cero, cur potius inter uocabula me sapientiæ detines, qđ inter opera? Fac me fortiorē, fac
me securiorem, fac fortunæ parem, fac superiorem. Possum autem superior esse, si dixe
ro omne quod disco. Vale.

EPISTOLA CXVIII. Præmittens de mundanorum sollicitudine, & sapiē
tis securitate. Et quid sit bonum. Et quæ honesti & boni differētia.

EXigis a me frequentiores epistolas. Rationes cōferamus, soluendo nō eris. Cō
uenerat quidem, ut tua priora essent, ut scriberes, ego rescriberem. Sed non ero
difficilis, bene credi tibi scio, itaq; in antecessum dabo. Nec faciam quod Cicero
uir diser

uir disertissimus facere Atticum iubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam uenerit scribat. Nunquid potest deesse quod scribam. Vt omnia illa quae Ciceronis implent epistolas transeant. Quis candidatus laboret? Quis alienis, quis suis uiribus pugnet? Quis consulat fiducia Caesaris? Quis Pompei? Quis apte petat, quod durus sit foenerator Cecilius, a quo minoris centesimis propinqui numeris moueri non possint? Sua satius est mala quam aliena tractare, se excutere, & uidere, quam multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est mihi Lucilli egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortuna comitia transire. Quam putas esse iucundum tribubus uocatis, cum candidati in templis suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes Attoniti uocem praconis expectant, stare occisum, & spectare illas nundinas nec ementem quicquam, nec uendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitor, qui non praetoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alij honores anni uersarios petunt, alij perpetuas potestates, alij bellorum euentus prosperos triumphosque, alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij salutem suam suorumque. Quam animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere, nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones repelli. Vatinius fieri. Nihil rogo, hoc est priuatim facere fortunam. Licet ergo haec inuicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspectantibus tot milia hominum inquieta, qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim assuetus fatis fuit, quod optandi nimium uidebatur? Non est, ut aestimant homines, auida felicitas, sed pusilla. Itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaces. Eius uero qui ad illa peruenit, humilia sunt. Mentior nisi adhuc querit ascendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia ueri, tantumque ad bona feruntur decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora, quam sperauerint adepti ac multa passi uident, maiorque pars miratur ex interuallo fallentia, & uulgo bona pro magnis sunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quaramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod inuitat animos, quod ad se uocat. Huic statim opponitur. Quid si inuitat quidem, sed in perniciem? Scis quod multa mala blanda sint. Verum & uerisimile, inter se differunt. Itaque quod bonum est, uero iungitur, non est enim bonum, nisi uerum est. Ad quod inuitat ad se, & allicere facit uerisimile est, surripit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt. Bonum est, quod ad petitionem sui mouet, uel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic idem opponitur. Multa enim impetum animi mouet, quae petantur petentium malo. Melius est illi, qui sic finierunt, Bonum est quod impetum animi secundum naturam mouet, & ita demum petendum est, cum coepit esse expetendum. Iam & honestum est, hoc enim perfecte est petendum, Locus ipse me admonet, ut quid intersit, inter bonum honestumque dicam. Aliquid inter se habet mixtum & inseparabile, nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest, & honestum utique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata uita completur, cuius contactu talia quoque bona fiunt. Quod dico tale est. Sunt quaedam neque bona, neque mala, tantumque militia, legatio, iurisditio. Haec cum honeste ministrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti sit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit. Quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt. Bonum est quod secundum naturam est. Attende quid dicam, quod bonum est, & secundum naturam est, non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturae consentiunt, sed tam pusilla sunt, ut non conueniat illis boni nomen: Leuia enim sunt contemnenda. Nullum enim minimum contemnendum bonum. Nam quod diu exiguum est, bonum non est. Cum bonum esse coepit, non exiguum est. Unde aliquid cognoscitur bonum, si perfecte secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonum est secundum naturam esse. Haec eius proprietas, Fateris & alia secundum naturam quidem esse, sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cum haec non sint. Quomodo ad illam proprietatem peruenit, cum

utriq; præcipuum illud cōmune sit, secundum naturā esse? ipsam scilicet magnitudinē. Nec hoc nouum est, quādam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes, alia eius p-
prietas sit. Illa irrationabilis est, hæc rationalis. Quādam incremento non tantum in
maius exeunt, sed in aliud. Non sit, inquit, aliud quod maius sit. Vtrum lagenam an do-
lium impleas uīno, nihil refert, in utroq; proprietates uīni est. Et exiguum mellis pondus
ex magno sapore non differt. Diuersa ponis exempla. In istis enim eadem qualitas est,
quāuis augeantur, manent. Quādam amplificata in suo genere, in sua proprietate pdu-
rant. Quādam post multa incrementa ultima demū uertit adiectio, & nouam illis aliam
q;, quam in qua fuerunt conditionem imprimit. Vnus lapis facit fornitem. Ille qui late-
ra inclinata cœlauit, & interuentu suo iunxit, summo adiecto, quare plurimum facit, uel
exigua, quia non augeat, sed implet. Quādam processu priorem exuunt formā & in no-
uam transeunt, ubi animus aliquid diu protulit, & in magnitudinem eius sequendo las-
satus est, infinitum cœpit uocari quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum
uideretur. Sed finitum eodē modo aliquid difficulter secari cogitauimus, nouissime cre-
scente ad difficultatem infecabile inuentum est. Sic ab eodem quod uix & ægre moue-
batur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit, hoc in
aliam p-
prietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit. Vale.

EPISTOLA. CXIX. De parsimonia uictus & tormento infelicis
luxuriæ, & quod nunquam parum est quod sat est.

Quoties aliquid inueni, non expecto donec dicas, in cōmune, ipse mihi dico,
quid sit quod inuenerim quæris? sinum laxamentū lucrum est. Docebo quo-
modo fieri diues celerrime possis, quod ualde cupis audire. Nec immerito,
ad maximas te diuitias cōpendiario ducam. Opus erit tamen tibi creditore,
ut negociari possis, as alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem
mutueris, nolo proxoneta nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo Cato-
nianum illud a te mutuū fumes, Quantulūcunq; est, satis erit, si quicquid deerit, id a no-
bis petierimus. Nihil enim mi Lucili interest, utrum non desideres, an habeas. Summa
res in utroq; est eadem, nō torqueberis, nec illud præcipio, ut aliquid naturæ neges. Cō-
tumax est, non potest uinci, suum poscit. Sed ut quicquid naturam excedit, scias præca-
riū esse necessarium, Esurio, edendum est. Vtrum hic panis sit plæbius, an simillagineus,
ad naturam nihil pertinet. Illa uentrem non delectari uult, sed impleri. Sitio, Vtrū hæc
aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clusero, ut rigore refrigeretur
alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unū iubet, sitim extingui. Vtrum sit aureum
poculum an crystallinum, an uitreum, an tybertinus calix, an manus cōcaua, nihil refert
Finem omnium rerum specta, & superuacua deuities, Fames me appellat, Ad proxima
quæq; extendat manus. Ipsa mihi cōmendauit quodcunq; comprehendero. Nihil con-
temnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit quæris? Videtur mihi egregie di-
ctum. Sapiens diuitiarum naturalium est questor acerrimus. Inani me, inquis, lance nume-
ras. Quid est istud? Nam ego parauerā fiscos, Circumspiciebā in quod me mare nego-
ciaturus immitterem, quod publicum agitare, quas accerferem merces? Decipere est
istud, docere paupertatē, cum diuitias p-miseris. Ita tu pauperē iudicas, cui nihil deest?
Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, nō fortunæ, Ideo ergo illum nō iudicas diuitem
quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multū an satis? Qui multū
habet, plus cupit, quod est argumentū, nondum illum satis habere? qui satis habet, cōse-
cuturus est, quod nunq; diuitis cōtingit, finem. An has ideo nō putas esse diuitias, quia
p-
pter illos nemo proscriptus est? Quia propter illas nulli uenenū filius, nulli uxor impe-
git? Quia in bello tutæ sunt? Quia in pace ociosæ? Quia nec habere illas piculosum, nec
operosum disponere? an parum habet, qui tantū non alget, non esurit, nō sitit. Plus Iupi-
ter nō habet. Nunq; parum est quod satis est. Nunq; satis est, quod multū. Post Dariū
& Indos pauper est Alexander Macedo, quærit quod suū faciat, scrutatur maria ignota,
in oceanum classes mittit nouas, & (ut ita dicam) mundi claustra prumpit. Quod natu-
ræ satis est, homini nō est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est
cæcitas

cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum unicuique, cum processit obliuio. Ille modo ignobilis anguli non sine controuersia dñs, tanto sine terrarum per suū rediturus orbē tristis. Neminem pecunia diuitem fecit. Immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatē incussit. Quæris quæ sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Adsumam quā uoles mihi ex his, quorū nomina cum Croeso Licinioque numerant, in mediū licet, ptrahas. Afferat censum & qcqd habet, & qcqd sperat, simul cōputet. Iste mihi credis pauper est, si tibi potest esse. At hic q se ad quod natura, exigit, cōposuit, nō tantū extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias q̄ difficile sit res suas ad naturalem modum coartare, hicipse quem circa naturam diximus, quem tu uocas pauperē, habet aliquid & superuacui, At excæcant populum, & in se conuertunt opes, si numeri multum ex aliqua domo effertur, si multū auri, tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat, ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso diuitiarum nomen inuasit, occupata paupertas. Sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. Econtrario dicere solemus, febris illum tenet. Eodem modo dicendum est, diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, q̄ hoc quod nemo monetur satis, ut omnia naturalibus desyderijs metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantum miscere uitia desyderijs noli. Quæris quali mensa, quali argento q̄ paribus ministerijs & leuibus afferatur cibus? Nihil præter cibum natura desyderat. Num cum tibi fauces urit sitis, aurea quæris pocula? Num esuriens fastidis omnia, præter pauonem rhombumque? Ambitiosa nō est fames, contenta desinere est. Quo desinat, non nimis curat. Infelicitis luxuriæ ista tormenta sunt. Quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat, quemadmodum nō impleat uentrem, sed farciat, quemadmodum sitim in prima potiōe sedatam reuocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut q̄ eleganti manu ministraretur. Nam si pertinere ad te iudicas, q̄ crinitus puer, & q̄ perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitas fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decens, illud laudatum oculos meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis uiuendi iura descripsit, salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu, delitijs oia misere ac sollicitè operant. Utamur ergo in hoc naturæ beneficio iter magna numerando, & cogitemus nullo nomine melius illam meruisse de nobis, q̄ quia quicquid ex necessitate desyderetur sine fastidio sumitur. Vale.

Libri uicesimi primi Epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER DECIMVS NONVS.

EPISTOLA. CXX. Quomodo ad nos boni honestique noticia peruenierit, ubi notat eos qui assidue suum statum uariant.

Pistola tua per plures quæstiunculas uagata est, sed in una consistit, & hæc expediri desyderat. Quomodo ad nos boni honestique noticia peruenierit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. Quid sit hoc dicam. Bonum putant esse aliqui, quod utile est. Itaque hoc & diuitijs, & equo & uino, & calceo nomen imponunt, tanta sit apud illos boni uilitas, & adeo usque ad sordida descendat. Honestum putent, cui ratio recti officij constat, tanq̄ pie curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex uno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est, quod honestum est, utique bonum. Superuacuum iudico adijcere, quid inter ista discriminis sit, cum sæpe dixerim, hoc unum dicam. Nihil nobis bonum uideri, quo quis & male uti potest. Vides autem diuitijs, nobilitate, uiribus, q̄ multi male utantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desyderas dici. Quomodo ad

H. 2 nos

nos prima boni honestiq; noticia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit. Semina nobis scientiæ dedit, scientiam nō dedit. Quidam aiunt nos in noticiā incidisse, quod est incredibile, Virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis uidetur obseruatio collegisse, & rerum saepe factarum inter se collatio per analogiam, Nostri intellectum & honestum, & bonum iudicant. Hoc uerbum cum latini grāmatici ciuitate donauerint, ego damnandū non puto, in ciuitate suā redigendum. Vtar ergo illo nō tantum tanquā recepto, sed tanquā usitato. Quæ sit hæc analogia dicam. Noueramus corporis sanitatē, ex hac cogitauim⁹ esse aliquā & animi. Noueramus corpis uires, ex his collegimus esse, & animi robur, aliqua benigna facta, aliqua hūana, aliqua fortia, nos obstupescerāt. Hæc coepimus tanquā perfectā mirari. Suberant illis multa uitia, quæ species alicuius conspiciui ficta fulgorq; coelabat. Hæc dissimulauimus, naturā iubet augere laudanda. Nemo nō gloriam ultra rectum tulit. Ex his ergo speciē ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum reppulit, maiusq; regnō iudicauit, regias opes posse contemnere. Idem medico Pyrrhi promittente uenenū se Regi daturū, monuit Pyrrhum, Caueret insidias, Eiusdem animi fuit auro nō uinci, ueneno non uincere. Admirati sumus ingentē uirum, quē non Regis, non contra regem promissa flexissent. Boni exempli tenacē (quod difficillimū est in bello) nocentē, qui aliquod esse crederet etiam in hostes nefas, qui in summa paupertate quā sibi decus fecerat, nō aliter refugit diuitias quam uenenū. Vire, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas Fabriciū non posse corrumpi. Oratius cocles solus impleuit pontis angustias, adimiq; a tergo sibi reditum, dum nō iter hosti auferetur iussit, etiā diu restitit præmētib⁹, donec reuulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquā respexit, & extra periculū esse patriam periculo suo, sensit. Veniat siquis uult, inquit, sic euntem sequi, agitq; se in præceps, & nō minus sollicitus in illo rapido alueo fluminis, ut armatus, quā ut saluus exiret. Retento armorū uicticium deco/re, tam tutus rediit, quā si sponte uenisset, hæc & huiusmodi facta imaginē nobis ostendere uirtutis. Adiciam quod mirum fortasse uideatur. Mala interdum speciē honesti obtulerunt, & optimū ex contrario natiuit. Sunt enim ut scis, uirtutibus uitia confinia, & perditis quoq; ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalē, Cum plurimum interlit, utrum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt Lucili, qui non donant, sed proijciunt. Non uoco ego liberalem pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatē, temeritas, fortitudinem. Hæc nos similitudo coegit attendere, & distinguere specie quidem uicina, re autem plurimū inter se dissidentia, dum obseruamus eos quos insignes egregium opus fecerat, coepimus annotare quis rem aliquā generoso animo fecisset, & magno impetu. Sed semel hunc uidimus in bello fortem, in foro timidum animose paupertatē ferentem, humiliter infamiam, factum laudauimus, contempnimus uirum. Alium uidimus aduersus amicos benignum, aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sancte ac religiose administrantē, nō deesse ei & in his quæ toleranda erant patientiā, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus ubi tribuendum esset, plena manu dantem, ubi laborandum, pertinacem & obnoxium, & lassitudinem corporis animo subleuantem. Præterea idem erat semper & in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed more eo perductus, ut non tantum recte facere posset, sed nisi recte facere non posset. Intelleximus in illo perfectam esse uirtutem, & in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrenari, metus comprimi, facienda prouideri, reddenda distribui. Comprehendimus temperantiā, fortitudinem, prudentiā, iusticiā, & suū cuiq; dedimus officium. Ex quo ergo uirtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius & decor & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese, hinc intellecta est illa beata uita, secundo defluens cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam uir ille perfectus adeptusq; uirtutem, fortunæ maledixit. Nunquam accidētia tristis excepit, ciuem esse se uniuerſi & militem credens, labores uelut imperatos subiit. Quicquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi, hoc quaecunq; est, inquit, meum est, asperum est, durum est, in ipso nauemus operam, Necessario itaq; magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquā de fato querens est.

flus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter q̄ in tenebris lumē effulsit, auertitq̄ in se omnium animos, cū esset placidus & lenis & humanis diuinisq̄ rebus pariter æquus, habebat perfectum animū, ad summam sui adductus. Supra q̄, nihil est nisi mens dei, ex qua pars, & in hoc pectus mortale defluxit, quod nunq̄ magis diuinū est, q̄ ubi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, ut uita defungeretur, nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & breue hospitium, quod relinquendum est, ubi te grauem esse hospitem uideas. Maximum inquam mi Lucilli argumentum est animi ab altiori uenientis sede, si hæc in quibus uersatur humilia iudicat, & angusta, si exire nō metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui unde uenerit, meminit. Non uidemus q̄ multa nos incommoda exagitant, q̄ male nobis conueniat hoc corpus. Nunc de uentre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur. Alias nerui nos, alias pedes uexant. Nūc deiectio, nūc distillatio. Aliquando superest sanguis. Aliquando deest. Hinc atq̄ illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tā turpe sortiti, nihilominus alterna proponimus, & in quantum potest atas humana protendi, tantum spe occupamus. Nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab ultimo stamus, & illo unde nobis cadendum, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cecitate mens nostra sit. Hoc quod futurū dico, nunc maxime fit, & pars eius magna iam facta est. Nam quod uiuimus tempus eo loco est, quo erat anteq̄ uiuimus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem, cum tantundem in mortē singuli cōferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille proficitur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus cōsciū sibi melioris naturæ, dat quidē operam, ut in hac statioe, qua positus est, honeste se atq̄ industrie gerat. Cæterum nihil horum quæ circa ipsum sunt suum iudicat, sed ut commodatis utitur, peregrinus & properans. Cum aliquem huius uidemus constantiæ, quid ni subiret nos species non usitata indolis? Vtiq̄ si hanc ut dixi magnitudinem ueram esse ostendebat. Qualitatis uere tenor permanet, falsa non durat. Quidam alternis Vatinij, alternis Catones sunt. Et modo parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugis & contentus uilibus Tubero. Modo Lucius Crassus diuitijs. Apiciū cœnis. Mecœnatem delitijs prouocat. Maximum inditiū est malæ mentis fluctuatio. Et inter similitudinem uirtutis, morumq̄ utilium assidua iactatio. Is habebat sæpe dūcentos, sæpe decem seruos. Modo reges atq̄ tetrarchas, omnia magna loquens. Modo sit mihi mensa tripes, & concha salis puri, toga quæ defendere frigus, quauis crassa, queat, decies centena dedisses, huic parco paucisq̄ contento, quinque diebus nil erat in oculis. Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius Flaccus, nunq̄ eundem, nec simile quidem sibi. Adeo in diuersum aberrat. Multos dixi, prope est ut omnes sint. Nemo non quotidie, & consilium mutat, & uotum, modo uxorem uult habere, modo amicam, modo regnare uult, modo id agit, ne quis sit officiosior seruus, modo dilatat se usq̄ ad inuidiam, modo subsidit & contrahitur infra humilitatē uere iacentium, modo pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens, alius prodit atq̄ alius. Et (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnā rem puta unū hominem agere, præter sapientem autem nemo unū agit: Cæteri multiformes sumus, modo frugis tibi uidebimur & graues, modo prodigi & uani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo a te exige, ut qualē institueris præstare te, talem usq̄ ad exitum serues. Effice ut possis laudari, si minus, ut agnosci. De aliquo, quē uidisti heri, merito dici potest, hic quis est: tanta mutatio est. Vale.

Theologica
nimirū sen-
tentia

Alit peragrās

Homine m.
constantia

EPISTOLA. CXXI. Quomodo omnibus animalibus sit constitutionis

suae tempus, & ex omnibus constitutionibus suis

sensus est, & quid sit constitutio.

Litigabis ego uideo, cum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu hæsimus, exposuero. Interim enim clamabis hoc quod clamare soles. Hoc quid ad

H 3 mores?

mores? Sed ad exclamandum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Possidonium & Archidemum, Hi iudicium accipient, deinde dicam, Non quicquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad uestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiā si non omnia meliorem eum faciunt. Mores alij aliter attingunt. Quaedam illos corrigunt & ordinant. Quaedam naturam eorum & originem scrutantur, cum quaeritur, quare hominē natura produxerit. Quare prætulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse, falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid hominī sit optimū inueneris? Nisi naturam eius inspexeris? Tunc demū intelliges, quid faciendum tibi, quid uitandum sit, cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, uolo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse uanumq; hoc quod felicitas dicitur. Vnam illis syllabam facillime accedere. Desyderio tuo satisfaciam, & uirtutes exhortabor, & uitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumq; in hac parte me iudicet, non desistam persequi, qui nequitia & affectus effratissimos inhibere, & uoluptates ituras in dolorē compescere, & uotis obstrepere. Quid nī? Cum maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum sit, quicquid obloquimur. Interim permitte mihi ea, quæ paulo remotiora uidentur, excutere. Quæramus, an esset omnibus animalibus cōstitutionis suæ tempus. Sensus autem esse ex eo maxime apparet, quod membra apte, & expedite mouent, nō aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarū agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector nauis scit gubernaculū flectere. Pictor colores quos ad reddendam similitudinē multos uariosq; ante se posuit celerrime denotat, & inter caram opulentiā facili uultu ac manu comseat. Sic animali nomen usum sui mobilem mirari solemus. Satiānt peritos quod in omnem significationem rerum & affectuum parata illorum est manus, & uerborū uelocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægre molitur actus suos, Nemo in usu sui hæsit. Ad hoc edita protinus faciūt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte mouebunt, quia si aliter mouerint, dolorem sensura sunt. Ita ut uos dicitis, coguntur, metusq; illa in rectum, non uoluntas mouet, quod est falsum. Tarda enim sunt quæ necessitate impelluntur. Agilitas spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa, ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare uires suas coepit, cadit, & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuersa tamdiu se torquent, ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supina testudo. Inquieta est tamen desyderio naturalis status, nec ante desinit niti, quaterē se, quā in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionibus suus sensus est, & inde membrorū tam expedita tractatio, nec ullum maius indicium habemus, cū hac illa ad uiuendum uenire noticia, quam quod nullum animal ad usum sui rude est. Constitutio est, inquit, ut uos dicitis principale animi, quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile & nobis quoq; uix enarrabile. Quomodo infans intelligit. Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnæ parti hominum togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaq; infans ille quid sit constitutio, non nouit, constitutionem suam nouit, & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem crasse intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoq; animum habere nos scimus. Quid sit animus, ubi sit, qualis sit, & unde, nescimus, qualis ad nos peruenerit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus ac sedem, Talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus est. Necesse est enim id sentiat, per quod animalia quoq; sentiunt. Necesse est sensum eius habeant, cui parenta quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat, quid sit illud, ignorat. Et quod sibi esse scit, quid sit, aut unde sit, nescit. Sic ut infantibus sic

Ex deprauatissimis exemplaribus ita colligo legendū. Sic animal omne in usum sui mobile. Mirari solemus scæne piteos.

has sic quoque animalibus principalis partis suae sensus est, non satis dilucidus non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutionis suae Conciliari hominem sibi, non tanquam animali sed tanquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari animali rationali potest, cum rationalis non dum sit? Vnicuique aetati sua constitutio est. Alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur in qua sunt. Infans sine dentibus est. Huic constitutioni suae conciliatur. Renati sunt dentes, huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba quae in segetem frugemque uentura est, aliam constitutionem habet Tenera & uix eminens sulco, aliam cum conualuit & molli quidem culmo, sed quod ferat bonum suum constituit, aliam cum flauescit, & ad arcam spectat & spica eius induruit, in quam constitutionem cum uenit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est aetas infantis, pueri, adulescentis, senis. Ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adulescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suae eadem est. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, quae tunc infanti est, non quae futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur secundum naturam est, primum sibi ipsum conciliatur animal, debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto, Cui? Mihi, Ergo mei curam ago, Dolorem refugio. Pro quo? Pro me, Ergo curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Haec animalibus inest cunctis, nec inseritur, nec innascitur, producit foetus suos natura, non abijcit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus epistolis dixi, Tenera quoque animalia & materno utero uel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant, umbram quoque transvolantium reformidant, obnoxia auibus, rapto uiuentibus. Nullum animal ad uitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortifera rei potest? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum ex eo apparet, quod nihil amplius si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonem, quare anserem gallina refugiat? Aut tanto minorem & ne notum sibi quidem accipitrem? Quare pulli selem timeant, canem non timeant? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauent. Deinde ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec unquam obliuiscuntur. Huius tutelae & diligentiae aequalis est illis a pernicioso fuga. Præterea non fiunt timidiora uiuendo. Ex quo quidem apparet, non usu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suae. Et tardum est & uarium, quod usus docet. Quicquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciose intelligere conatur. Sentit se carne consistere. Itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quae sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suae quicque, & quae iuuant, illa petit, Lesura formidat. Naturales a contrariis aspernationes sunt, sine ulla cogitatione, quae hoc dicit. Sine consilio fit, quicquid natura præcipit. Non uides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? Quanta diurni laboris obeundique concordia? Non uides quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneæ textura? Quanti operis sit fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quam minora animalia in quorum precium illa tenduntur, uelut rhetibus implicata teneantur. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in fauibus angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quicquid ars tradit, æquo uenit quod natura distribuit. Haec nihil magis quam tutelam sui & eius peritiam tradidit. Ideoque etiam simul incipiunt, & discere & uiuere. Nec est mirum cum eo nasci illa, sine quo frustra nasceretur. Primum hoc instrumentum illa natura contulit, ad permanendum conciliatione & charitate sui. Non poterant salua esse, ni uellent. Nec non hoc per se profuturum

erat, sed sine hoc nulla res profuisset, Sed in nullo deprehendes uilitatem sui. Negligentiam quidem Tacitis quoque & brutis quauis in cetera torpeant, ad uiuendum solertia est. Videbis quae alijs inutilia sunt, sibi ipsa non deesse. Vale.

EPISTOLA. CXXII. De his qui officia lucis noctisque peruertunt. Et quod naturam sequentibus omnia facilia sunt & expedita.

Detrimentum iam dies sensit, resiliuit aliquantulum, ita tamen, ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso (ut ita dicam) die surgat officiosior meliorque, quam si quis illum expectat, & lucem primam exuit. Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius uigilia in medio die incipit, & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt, nec ante deducant oculos hasterina graues crapula, quam appetere nox coepit. Qualis illorum condicio dicitur, quos natura (ut ait Vergilius) sedibus nostris subditos e contrario posuit. Nosque ubi primus equis oriens afflauit anhelis, Illis sera rubens accendit lumina uesper. Talis horum contraria omnibus non regio, sed uita est. Sunt quidem in eadem urbe antipodes. Qui ut Marcus Cato ait, nec orientem unquam solem uiderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum uiuendum sit, qui nesciunt quando, & hi mortem timent, in qua se uiui condiderunt. Tam infausti homines, quam nocturnae aues sunt, licet in uino unguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem pericula discoctis, totum peruersum uigiliae tempus educant, non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt, mortuis certe interdum parentant. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus uitam Huius, & officium & argumentum actus est. Circumscribat nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues quae conuiuijs comparantur, ut immotae facile pinguescant, in obscuro continentur, Ita sine ulla exercitatione iacentibus, tumor, pigrum corpus inuadit, & superbam umbram iners sagina succrescit. At istorum corpora qui se tenebris dicauerunt, foeda uisuntur. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus color est, languidi, & teuanidi alben, & in uiuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim, quanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuidet cecis. Quis unquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas quomodo hac animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam uitam in noctem transferendi? Omnia uitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deserunt, hoc est luxuriae propositum, gaudere peruersis, nec tantum discedere a recto, sed quam longissime abire. Deinde etiam isti e contrario non uidentur sibi contra naturam uiuere. Ieiuni bibunt, qui uinum recipiunt in anibus uenis, & ad cibum ebris transiunt. Atque frequens hoc adulescentium uitium est. Qui uires excolunt, in ipso pene balnei limine, inter nudos bibunt, immo potant, ut sudorem quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde distringunt. Post prandium aut coenam bibere uulgare est. Hoc patres familiae rustici faciunt, & uera uoluptatis ignari. Merum illud delectat, non quod innatat cibo, quod libere penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quae in uacuum uenit. Non uidentur tibi contra naturam uiuere, qui commutant cum foeminis uestem? Non uiuunt contra naturam, qui spectant, ut pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri crudelius, uel miserius potest? Nunquam uir erit, ut diu uirum pati possit, & cum illum contumeliae sexus eripuisse debuerat, ne atas quidem eripiet? Non uiuunt contra naturam, qui hyeme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta imitatione brumalium, florem uernum exprimunt? Non uiuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum siluae in tectis domuum ac fastigijs mutant? Inde ortis radicibus, quo improbe cacumina agissent? Non uiuunt contra naturam, qui fundamenta terrarum in mare iaciunt, & delicatae naturae ipsi uidentur, ubi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturae consuetudinem uelle, nouissime in totum ab illa desciscunt. Lucet somni tempus, quies est, nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandemus, iam lux propius accedit, tempus est coenae. Non oportet id facere, quod populus.

Contra Augustinum de ci. dei li. 16. ca. 9. experientia antipodes esse docet.

*

Ast. imacidi

quod populus. Res sordida est trita, ac uulgari uia uiuere Dies publicus relinquatur propius nobis, ac peculare mane fiat. Isti mihi uero defunctorum loco sunt. Quantum enim a funere absunt, equidem acerbo, qui ad faces & careos uiuunt? Hanc uiam agere eodem tempore multos meminimus, Inter quos & Atylium Butam praetorium, cui post patrimoniū ingens consumptum, Tyberius paupertatem confitenti, se ro, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus illius carmen tolerabilis poetae & amicitia Tyberij notus & frigore, ortus & occasus libentissimae inferebat. Itaque cum indigna retur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Nacta Pinnarius ait. Nunquam liberalius possum agere. Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cum hos uersus recitasset. Incipit ardentis phoebus producere flamas. Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo, Argutis redit usa cibos immittere nidis. Incipit, & molli partitos ore ministrat. Varus eques romanus uicini comes coenarum bonarum affectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamauit, Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset. Iam sua pastores stabulis armenta locarunt, iam dare sopitis nox pigra silentia terris Incipit. Idem Varus, inquit. Quid dicit? Iam nox est, ibo & Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius uita in contrarium circumacta, quam ut dixi multi eodem tempore agerunt. Causa autem est ita uiuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obliuium, & grauis malae conscientiae lux est, & omnia concupiscentis aut contemnentis, prout magno aut paruo empta sunt, fastidium est lumen gratuitum. Praeterea luxuriosi uitam suam esse in sermonibus, dum uiuunt, uolunt. Nam si tacetur, perdere se putant opera. Itaque aliquoties faciunt quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Ut inter istos nomen inuenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas uulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrante audieramus, erat autem fabulator elegantissimus, habitasse se supra domum Spanij. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonum. Quaro quid faciat? Dicitur rationes accipere, Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum. Quaro quid sit? Dicitur uocem exercere. Quaro circa octauam horam noctis, quid sit ille sonus rotarum? uelle gestari dicitur. Circa lucem discurritur. Pueri uocantur cellarij, coqui tumultuantur. Quaro quid sit? Dicitur mulsum & alicam poposcisse, a balneo exisse. Excedebat, inquit, coena, cuius diem minime. Valde enim frugaliter uiuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque credo dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum. Vos, inquit, illum & lychnobium dicetis. Non debes admirari si tantas inuenis uitiorum proprietates, uaria sunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est, multiplex prauae, & quantum uis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam sequentium. Faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent. His distorti plurimum, & omnibus inter se dissident. Causa tam praecipua mihi uidetur huius morbi, uitae communis fastidium. Quomodo cultu se a ceteris distinguunt, quomodo elegantia coenarum, munditijs uehiculorum, sic uolunt separare etiam ipsorum dispositiones, nolunt solita spectare, quibus peccandi primum infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui ita dicant, recto uiuunt. Ideo Lucili tenenda nobis uia est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus omnia facilia & expedita sunt. Contra illam nitentibus non alia uita est, quam contra aquam remigantibus. Vale.

EPISTOLA. CXXIII. De abstinentia & temperantia esus, & de adulatione uitanda & duobus rerum generibus, quae nos inuitant aut fugant.

In tenere confectus incommodo magis, quam longo, in albanum meum nocte multa perueni, Nihil habeo paratum nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono, hanc coqui ac pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit graue, quod leuiter excipias. Quod indignandum nihil, nihil ipse indignando asruas, non habet panem meus pistor, sed habet uillicus, sed habet atriensis, sed habet colonus

Malum

Ab. † simila/
giteum.

*

Ab. † forte
dipali uel
adijciali.

Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet, etiam, illum tenerum tibi & † siligineum fa-
mes reddet. Ideo nō est ante edendū quā illa imperet. Expectabo ergo nec ante edam,
quam aut bonum panem habere cōperero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est
paruo assuescere. Multae difficultates locorum, multae temporū etiam locupletibus & in
structis a nobis optantem prohibent, & occurrēt. Quicquid uult habere nemo potest,
illud potest, nolle quod nō habet. Rebus oblati hīlaris uti, magna pars libertatis est, be-
ne moratus uenter, & contumeliā patiens aestimari non potest. Quantam uoluptatē car-
piam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsa assuescit. Non unctiones, nō balneum, non ul-
lum aliud remediū quam temporis quāro. Non quod labor cōtrahit qui extollitur, hac
qualiscunq; cōna † dissoluit quā attuli iucundior erit. Aliquando enim experimentum
animi sumpsi subito Hoc em̄ est simplicius & uerius. Nam ubi se praeprauit & indixit
sibi patientiam, non aequē apparet, quantum habet uerā firmitatis. Illa sunt certissima ar-
gumenta quā ex tempore dedit, si nō tantum aequus modestiam, sed placidus aspexit,
si nō excanduit, non litigauit, sed quod dari deberet, ipse sibi nō desyderādo suppleuit
& cogitauit aliquid consuetudine sua sibi nihil deesse. Multa quam superuacua essent
nō intelleximus, nisi cū deesse cōperunt. Vtebamur illis, nō quia debebamus, sed quia
habebamus. Quam multa ante parabamus, quia alij parauerūt, quia apud plerosq; sunt,
Inter causas malorum nostrorum est quod uiuimus, ad exempla nec ratione componi-
mur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nollemus imitari, cum plu-
res facere cōperunt, quasi honestius sit, quia frequentius sequimur, & recti apud nos lo-
cum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numi-
darū praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedit. Turpe est nullos esse, qui oc-
currentis uia desiciantur, ut qui honestum hominem uenire magno puluere ostendāt.
Omnes iam multos habent, qui crystallina & murrina & celata magnorū artificum ma-
nu portent. Turpe est uideri eas te habere sarcinas totas, quā tuto concuti Possunt Om-
nium pedagogi oblita facie uehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat. Turpe est
neminem esse in comitatu. O puerum cuius sana facies medicamentum desyderet. Ho-
rum omnium sermo uitandus est. Hi sunt, qui uitia tradent, & alio aliunde transferent.
Pessimū genus horum hominū uidebatur, qui uerba gestarent. Sunt quidā qui uitia ge-
stant. Horum sermo multum nocet. Nam etiam si non statim proficit, semina in animo
relinquit, sequiturq; nos etiam cū ab illis discefferimus, resurrecturū postea malū. Quē-
admodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem, illa ad
dulcedinem cantumq; cogit, actiones impedit, nec ad seria patitur nitendi. Sic adulator-
um & praua laudantium sermo diutius haeret quā auditur, nec facile est animo dulcem
sonum excutere, prosequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendae sunt au-
res, malis uocibus, & quidē primis. Nam cum initium fecerunt, admissaq; sunt, plus au-
dent. Inde ad hac peruenitur uerba. Virtus, & philosophia, & iusticia uerborū inanum
crepitus est. Vna felicitas est bonae uitae, facere omnia libere, frui patrimonio, hoc est ui-
uere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis uita decurrit. Du-
bitamus quod iuuat sapere, & aetati nō semper uoluptates decepturae. Interim dum po-
test, dum possit ingerere frugalitatem eo ut mortem praecurrere, & quicquid illi ablatur-
a est, iam sibi interire. Non amicā habes, nō puerum, qui amicā moueat inuidiā. Quo-
tidie sobrius prodis, sic cōnas, tam Ephemeridē patri approbaturus. Non est istud ui-
uere, sed alienae uitae interesse. Quanta demētia est hāredi suo procurare, & sibi negare
omnia, ut tibi ex amico inimicū magna faciat hāreditas. Plus enim gaudebit tui amor,
quo plus acceperit. Istos tristes & supciliosos alienae uitae censores, siue hostes publicos,
pedagogos assis ne feceris. Nec dubitaueris bonā uitam, quam opinionē bonam malle.
Hae uoces non aliter fugiendae sunt, quam illae quas Vlyxes nisi alligatus prateruehi no-
luit. Idem possunt, abducunt a patria, a parentibus, ab amicis, a uirtutibus, & in turpem
uitam ac miseram, ubi turpius illidunt. Quanto satius est rectum sequi līmitem, & eo
se producere, ut ea demum sint tibi iucunda, quā honesta. Quod assequi poterimus,
si fecerimus duo esse genera rerum, quā nos aut inuident, aut fugent. Inuident, ut di-
uitiae, uoluptates, forma, ambitio. Caetera blanda & arridentia. Fugant labor, mors,
dolor.

Alit. petētia

dolor, ignominia, uictus astrictior. Debemus itaque exerceri, ne hæc timeamus, nec illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, aduersus potentiam concitemur. Non uides quam diuersus sit ascendentium habitus & descendentium? Qui per pnum eunt, resupinant corpora, qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare, si ascendas, retro abducere, cum uitio Lucili consentire est. In uoluptates descenditur, in res asperas & duras subeundum est. Hic impellamus, & corpora illis refroenemus. Hoc nunc me existimas dicere, Eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui uoluptatem laudant, qui dolores, metus per se formidabiles res incutiunt. Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicæ leictæ hortantur ad uitia. Hoc enim iactant solum sapientem & doctum esse amatorem, solus apte ad hanc artem æque cōbibendi & conuiuendi sapiens est peritissimus. Quæramus ad quā usque ætatem iuuenes amandi sint. Hæc græcæ consuetudini data sint. Nos ad illa potius aures dirigamus. Nemo est casu bonus, discenda uirtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in nullo habenda precio, communis cum brutis animalibus, ad quam minima & contemptissima aduolant. Gloria uannm & uolatile quiddam est, auræque mobilius. Paupertas nulli malum est nisi repugnanti. Mors malum non est, quid quaeris? Sola in æquo est generis humani. Superstitio error infanus est, amados timer, quos colit, uiolat. Quid enim interest, utrum deos neges, an infames? Hæc discenda, imo ediscenda sunt, non debes excusationes uitio philosophiæ suggerere. Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiā medicus hortatur. Vale.

EPISTOLA CXXIII. Quod bonum non sensu sed intellectu comprehenditur. Et quod bonum in nullo est, nisi in quo ratio.

Possum multa tibi ueterum præcepta referre, ni refugis tenuisque piget cognoscere curat. Non refugis autem, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuæ tam magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur, quod ne tunc quidem fieri laborabo. Quæritur, utrum sensu an intellectu comprehendat bonum. Huic adiunctum est, in multis animalibus & infantibus non esse. Quicumque uoluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum, nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam uoluptatem reijceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et e contrario nullum dolorem uolentes subiremus, nullus enim non offendit sensum. Præterea non essent digni reprehensione, quibus nimium uoluptas placet, quibusque summus est doloris timor. At qui improbamus gulæ ac libidini deditos & contemnimus illos qui nihil uiriliter aufuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidistis appetitiones & fugæ arbitrium, Sed uidelicet ratio isti rei præposita est. Illi quemadmodum debeat de uita, quemadmodum de uirtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos uilissimæ parti datur de meliore sententia, ut de bono pronunciet sensus, obtusa res & habes, & in homine quam in alijs animalibus tardior. Quod si quis uellet non oculis, sed tactu minuta discernere, subtilior ad hoc nulla acies quam oculorum & intentior daretur, bonum malumque dignoscere. Vides in quanta ignorantia ueritatis uersetur, & quam humi sublimia ac diuina proiecerit. Apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum sensusque comprehensum, ex quo oriatur & crescat, Sic beata uita fundamentum & initium a manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe uos a manifestis beatam uitam sui initium capere dicitis. Dicimus beatam uitam esse, quæ secundum naturam sit. Quid autem secundum sit, palam & protinus apparet. Sicut quid sit integrum, quod contingit protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum uoluptatem infantia donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo puenit. Cacumen radicis loco ponis. Siquis diceret illum in materno utero iacentem sexus quoque inceptum, tenerum, & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono esse, aperte uideretur errare. At qui quantulum interest inter eum quicumque maxime uitam accipit, & illum qui maternorum uiscerum latens minus est? Vterque quantum ad intellectum boni ac mali æque maturus est, & non magis infans ad

*

Alit. uermis

infans ad hoc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autē bonū in arbore animaliq; muto non est: quia nec ratio ob hoc infantia quoq; non est, nam & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationē peruenierit. Est aliquod irrationale animal. Est aliquod nondum rationale. Est rōnale, sed imperfectum. In nullo horum bonum ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista quæ rettuli distat? Non quod erit bonū in eo quod irrationabile est. In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonū non potest, sed imperfectum iam potest bonum, sed non est. Ita dico Lucili, bonum nō in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur, & tantum abest ab infantia, quantum a primo ultimum, quantum ab initio perfectum, ergo nec in tenero modo calefcente corpusculo est. Quid ni non sit? Non magis quam in semine hoc. Si dicas aliquod arboris, ac ut sati bonum nouimus, hoc non est in prima fronde, quæ emissā cum maxime sonum rumpit. Est aliquod bonum tritici, hoc nondum est in herba latente, ne dum folliculos erexit spica mollis, sed cum frumentū æstas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert. Ita hominis bonum non esse in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. Quod autē hoc bonum dicam, liber animus est ac rectus, alia subiiciens, sibi se nulli, hoc bonū adeo non recipit infantia, ut pueritia non speret, adulescentia improbe speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio, intentosq; peruenit. Si hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbæ. Potest ergo esse aliquod & infantis. Verū bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est, hoc quod in illis bonum est, prædicatione bonū dicitur. Quod est, inquis? hoc quod secundū naturam cuiusq; est. Bonum autē cadere in mutū animal nullo modo potest, felicioris meliorisq; naturæ est, nisi ubi rationi locus est, bonū non est. Quatuor hæc naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt, eādē naturā habent. Illa diuersa sunt, quod alterū immortale, alterum mortale est. Ex his ergo unius bonum natura perficit, dei scilicet aliterius, cura hominis. Cætera tam in sua natura perfecta sunt, nō uere perfecta a quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundū uniuersam naturam perfectum est. Vniuersa autē natura rationalis est, cætera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata uita esse, nec id potest quo beata uita efficitur. Beata autē uita bonis efficitur. In muto animali beata uita non efficitur. In muto animali bonū non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia, præteritaq; reminiscitur, cum id incidit quos sensus admonetur, tanq; quos reminiscit. Reminiscit me cum ad initium eius ad motum. In stabulo quidē nullius uia est, quāuis sæpe calcata memoria est. Tertium uero tempus id est futurū, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum uideri perfecta natura, quibus usus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat, præterito, præsentē, & futuro. Animalibus tantū quod breuissimū est in transcurso datum, præsens, præteriti rara memoria est, nec unquam reuocatur, nisi præsentium occursum. Non potest ergo perfectæ naturæ bonū imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata. Nec illud nego ad ea quæ uidentur secundū naturā magnos esse mutis animalibus impetus & cōcitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autē aut inordinatum est bonū, aut turbidum. Quid ergo, inquis? Muta animalia perturbate & indisposite mouentur? Dicerem illa perturbate & indisposite moueri, si natura illorū ordinem caperet. Nunc mouentur secundum naturā suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & nō perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli uitium est, nisi cui uirtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquādo erit bonum in muto animali, erit aliqua uirtus, erit aliquid perfectum, sed quare, nec bonū absolute, nec uirtus, nec perfectum. Hæc enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quēadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quomodo tunc pertineat ista disputatio quaris, & quid animo tuo profutura sit? dico, Et exercet illum & acuit, & utiq; aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te a mutis animalibus separo, si cū deo pono. Quid, inquam, uires corporis
alis &

alis & exerceat. Pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? Cum omnia feceris, a multis animalibus decore uinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cum illum uel effuderis more Parthorum, uel Germanorum modo uinxeris, uel ut Scythae solent, sparseris, in quolibet equo densior iactabitur iuba. Horrebit in leonum ceruice formosior, Cum te ad uelocitatem paraueris, par lepuscule non eris. Vis tu relictis in quibus uinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emundatus ac purus, aemulator dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens rationalis animalis. Quod ergo uitae bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, dum tibi gaudium omne nascetur. Cum uisis quae homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, sed quod uelis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Tunc habebis tuum bonum, cum intelliges infelicissimos esse felices. Vale.

Libri uicesimisecondi & ultimi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE DE MVNDI GVBERNATIONE, DIVINA
PROVIDENTIA, ET QVALITER MVLTÀ MALA BONIS
VIRIS ACCIDVNT LIBER VNVS.

VAESISTIA me Lucili, quid ita si diuina prouidentia mundus ageretur, multa bonis uiris acciderent mala. Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum praesse uniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis deum. Sed quoniam a toto particula reuelli placet, & unam contradictionem manente lite integra soluere, faciam rem non difficilem, causam deorum tibi agenti. Superuacuum est in praesentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum cursum & discursum fortuiti impetus esse, & quae casus incitat saepe turbari, & cito arietare, hanc inoffensam uelocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum ex dispositione lucentium, non esse materiae errantis hunc ordinem, neque quae temere coierunt, tanta arte pendere, ut terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis caeli fugam spectet, ut insula uallibus maria molliant terras, nec ullum incrementum fluminum sentiant, ut ex minimis seminibus nascantur ingentia. Nec illa quidem, quae uidentur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fluminum factus, & incendia ruptis montium uerticibus effusa, tremores labentis soli, & alia quae tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quibus subita sunt, accidunt. Sed & illa causas habent non minus, quam quae alienis locis conspecta miracula sunt, ut in medijs fluctibus calentes aquae, & noua insularum in uasto exilietium mari spacia. Iam uero si quis obseruauerit nudari littora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet certa quadam uolutione modo contrahi undas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam, cum illae interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt ampliores minoresque, prout illas lunare sydus elicit, ad cuius arbitrium oceanus exundat, suo ista tempore reseruentur. Eo quidem magis quo tu non dubitas, de prouidentia, sed quaeris, in gratiam te reducam cum Dijs. Aduersus optimos optimus sis, neque enim natura patitur, ut unquam bona bonis noceant. Inter bonos uiros ac deum amicitia est, conciliante uirtute. Amicitia dico, immo etiam necessitudo & similitudo, quoniam quidem bonus, tempore tantum a deo differt, discipulus eius aemulatorque & uera progenies, quem parens ille magnificus, uirtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaque cum uideris bonos uiros acceptosque Dijs, laborare, sudare, per arduum conscendere, malos autem lasciuire, & uoluptatibus fluere, cogita filiorum nos molestia delectari, uernularum licentia. Illos disciplina tristiori contineri, alios audacia. Idem tibi de deo liqueat. Bonum uirum in delictis non habet, Experitur, indurat, sibi illum praeparat.

De sustinendo

tagam
Vnde potissimum sumatur diuinæ prouidentiae ratio.

De sustinendo impetum aduersitatis.

Quare multa bonis uiris aduersa eueniūt? Nihil accidere bono uiro mali pot. Non miscentur contraria, Quemadmodum tot amnes, tantum superne deiectorum imbrium, tanta mediterraneorum uis fontium non mutant saporem maris, neq; remittunt quidem, Ita aduersarum impetus rerum uiri fortis non uertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior, nec hoc dico. Non sentit illa, sed uincit. Et alioquin quietus placidusq; contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa exercitationes putat, quis autem uir modo erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, & ad officium periculo promptus? Cui non industrii ocium poena est? Athletas uidemus, quibus uirium cura est, cum fortissimis quibuscunq; conflagere, & exigere ab his, per quos certamini praeprantur, ut totis contra ipsos uiribus utantur, cedi uexariq; patiunt, & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obijciuntur. Marcet sine aduersario uirtus. Tunc apparet quanta sit, quantumcunq; ualeat, polleatq; cum quid possit patientia, ostendit. Scias licet idē uiris bonis esse faciendū, ut dura ac difficilia non formident, nec de fato querantur. Quicquid accidit, boni consulant, in bonum uertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non uides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant. Illi exercitari iubent liberos ad studia obeunda mature, feriatis quoq; diebus nō patiunt esse ociosos, & sudorem illis & interdum lachrymas excutiant. At matres fouere in sinu, continere umbra uolunt. Nunq; flere, nunq; contristari, nunq; laborare. Paternum deus habet aduersus bonos uiros animū, & illos fortius amat, & operibus, doloribus, ac damnis exagitat, ut uerum colligant robur. Languent per inertiam saginata, nec labore tantum, sed motu, & ipso sui onere deficiunt. Non fert illum ictum illasa felicitas. At ubi assidua fuit, cum incōmodis suis rixa, callum per iniurias duxit, nec ulli malo cedit, sed etiā si succiderit, de genu pugnat. Miraris tu, si deus ille bonorum amantissimus, qui illos q̄ optimos atq; excellentissimos uult, fortunam illis cum qua exerceatur assignat? Ego uero nō miror, si aliquando impetum capiunt. Spectant Dī magnos uiros colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum uoluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram uenabulo excipit, si leonis incursum interritus pertulit, tantoq; spectaculū est gratius, quanto id honestius fecit. Non sunt ista quae possunt deorum in se uultum conuere. Sed puerilia & oblectamenta humanae leuitatis. Ecce spectaculum dignū, ad quod respiciat intentus operi suo deus. Ecce par deo dignum. Vir fortis cum mala fortuna cōpositus, utiq; si & prouocauit. Nō uideo inquam quid habeat in terris, Iuppiter pulchrius, si cōuere animū uelit, q̄ ut spectet Catonē iam partibus, nō semel fractis stantē, nihilominus inter ruinas publicas erectum. Licet, inquit, omnia in unius conditionem cōcesserint, custodiantur legionibus terrae, classibus maria, & Caesarianus portas miles obsideat, Cato qua exeat habet. Vna manus latam libertatem nostram faciet. Ferrum istud in ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. Libertatē quā patriae nō potuit dare, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatū opus, eripe te rebus humanis. Iam patriae uis & iulia corruerunt, iacentq; alter alterius manu caesi, fortis & egregia fati contentio, sed quae non deceat magnitudinem nostram. Tā turpe est Catoni mortem ab ullo petere, q̄ uitam, liquet mihi cum magno spectasse gaudio deos. Quoniam ille uir acerrimus sui uindex, alienae saluti consulit, & instruit discedentium fugam, dum etiam studia nocte ultimā tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum uiscera spargit, & illam sanctissimam animā indignamq; quae ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & inefficax uulnus, non fuit Dīs mortalibus satis spectare Catonem semel, retenta ac reuocata uirtus est, ut in difficiliore parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors immittitur, q̄ repetitur. Quid nī libeter spectarent alumnū suū tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos cōsecrat, quorum exitum etiā qui timent, laudant.

Sed iam procedente oratione ostendam, q̄ non sint quae uidentur mala, nunc illud dico. Ista quae tu uocas aspera, quae aduersa & abomināda. Primum pro ipsis esse, quibus accidunt. Deinde pro uniuersis, quorum maior Dīs cura est, q̄ singulorū. Post hæc

Solatiū corū
q̄ uerum
nis affligūt

At mole.

Post hæc nolentibus accidere, eos dignos malo esse, si nolint. His adijciam, fato ista sic esse, recte eadem lege nobis euenire, quæ sunt boni, persuadebo deinde tibi, ne unquam boni uiri miserearis, potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum ex omnibus quæ proposui uidetur pro ipsis esse, quibus eueniunt ista quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est inquit, in exilium proijci, in egestatem deduci liberos, coniugem, hæc ferre, ignominia affici, debilitari, si miraris hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij causa quibusdam & radi ossa, & lædi, & extrahi uenas, & quædam amputari membra, quæ sine totius perniciæ corporis hærrere non poterant, hoc itaque patieris, probari tibi quædam incōmoda pro his esse, quibus accidunt. Tam mehercules quæ quædam quæ laudantur, atque appetuntur contra eos esse, quos delectauerunt, simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & cæteris quæ necant per uoluptatem. Inter multa magnifica Demetrii nostri & hæc uox est. A qua recens sum, sonat adhuc & uibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi uidetur infelicius eo, cui nihil unquam aliquid euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri, ubi ex uoto illi fluxerunt omnia, ut ante uotum, male tamen de illo Diij iudicauerunt. Indignus uisus est, a quo uinceretur aliquando fortuna, quæ ignauissimum quæque refugit. Quasi dicat, Quid ego istud aduersarium mihi assumam? statim arma submittet. Non opus est in illum tota patientia mea, leui cōminatione pelletur. Non potest sustinere uultum meum. Alius enim conspiciat, cum quo conferre possimus manum, pudet congregi cum homine uinci parato. Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi, & scit eum sine gloria uinci, qui sine periculo uincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit. Cōtumacissimum quæque & rectissimum aggreditur, aduersus quem suam uim intēdat. Ignemque experitur in Mutio, paupertatem in Fabritio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, uenenum in Socrate. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mutius, quod dextera ignes hostium premit: & ipse a se exigit erroris sui pœnas: quod Regem quem armata manu non potuit, exulta fugat: Quid ergo, felicius esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabritius, quod rus suum, quātum a. R. P. uacauit, fodit: quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum diuitijs gerit: quod ad focum cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro triumphalis senex euulsit: Quid ergo felicius esset, si in uentrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congereret? Si cōchylis superi atque inferi maris pigriciam stomachi naueantis exigeret? Si ingenti pomorum strue cingeretur? Primæ formæ feras captas multa cæde uenatium. Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, causam dicent omnibus sæculis, quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam sibi exilium, quod Syllæ dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retro cessit, sed longius fugit: uiderint, inquit, hoc isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, & supra seruilianum lacum (Id enim proscriptionis spoliarium est) senatorum capita, & passim uagationes per urbem, percussorum greges, & multa milia ciuium Romanorum uno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo felix est Lucius Sylla, quod illi descendenti ad forum gladius submouetur, quod capita consularium uiro- rum patitur ostendi, & precium cædis pro questorem ac tabulas publicas numerat: & hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum, quid illi fortuna nocuit: quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit: figunt cutem clauis, & quocumque fatigatum corpus reclinauit, uulnere incumbit, & in perpetuam uigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, plus erit gloria. Vis scire, quam non poeniteat hoc precio aestimasse uirtutem? refice tu illum, & mitte in senatum, eandem sententiam dicet. Felicius ergo tu Mecœnatem putas, cui amoribus anxietas & morosa uxoris quotidiana repudia deslenti, somnus per symphoniarum cantum ex longinquo leue resonantiū quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille uoluptatibus mentem anxiam fallat, tam uigilauit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi solatium est pro honesto dura tolerare, & ad causam a patientia respicit. Hunc uoluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur uexat causa patiendi. Non usque eo in possessionem generis humani uitia uenerunt, ut dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci

Egregia
Demetrii
sententia.

Fortuna contra fortissimos.

*

Ad gladio

Mecœnatē
ubi tam
mollem in-
fectatur.

guli nasci q̄ Mecœnates uelint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere Mecœnatē se q̄ Regulū nasci maluisse. Idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. Male tentatū So-
cratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter q̄ medicamentū imor-
talitatis abduxit, & de morte disputauit usq̄ ad ipsam. Male cum illo actum est: conge-
latus est sanguis, ac paulatim frigore inducto uenarum uigor constitit. Quanto magis
huic inuidendum est, q̄ illis quibus gēma ministratur. Quibus exoletus omnia pati do-
ctus exectæ uirilitalis, haud dubiæ suspensam auro niuē diluit. Hi quicquid biberint uo-
mitu remittunt tristes, & bilem suam regustantes. At ille uenenum latus & libens hau-
riet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est, suamq̄ illi felicitatem contigisse con-
sensus hominū fatebitur. Quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collide-
ret, inimicitia potentum graues sunt, opponatur simul Pompeio, Casari & Crasso. Gra-
ue est a deterioribus honore anteiri. Vatinius post feratur. Graue est ciuilibus bellis in-
teresse, toto terrarum orbe pro causa bona tā infelicitē q̄ pertinaciter militet. Graue est
sibi manus afferre, faciat. Quid per hoc consequar? ut omnes sciant non esse hęc mala, q̄
bus ego dignum Catonem putauī.

De prosperitate.

Quid pro/
priū sit ma-
gni uiri.

Haud teme-
re ad uirtu-
tē puenit, q̄
nihil mali
tulit.

Miseri sunt
felices.

Prospera in plābem ac uilia ingenia deueniunt. At calamitates terroresq̄ mor-
talium sub iugum mittere, proprium magni uiri est. Semper uero esse felicem,
& sine morfu animi transire uitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem.
Magnus es uir, sed unde scio? si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ uir-
tutis? Descendisti ad olympia, sed nemo præter te, uictoriam non habes, olympiā coro-
nam habes. Non gratulor tanq̄ uiro forti, sed tanq̄ consulatum præturamue adeptu, ho-
nore auctus es. Idem dicere & bono uiro possum, sed illi nullam occasionē difficilior ca-
sus dedit, in qua una uim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quod nō fuisti miser,
transisti sine aduersario uitam. Nemo sciet, quid potueris, nec tu quidem ipse. Opus est
enim ad noticiam sui experimento, quod quidem quis posset, nisi tentando didicist. Ita-
q̄ quidam ultro se cessantibus malis obtulerunt, & uirtuti iter in occasionem per quam
enitescerent, quaesierunt. Gaudent, inquit, magni uiri aliquando rebus aduersis, non ali-
ter q̄ fortes milites belli, triumpho. Ego Murmillionem sub. C. Casare de raritate mu-
nerum audiui querētem. Quam bella, inquit, ætas perit. Auida est periculi uirtus, & quo-
tendat non quid passura sit, cogitat. Quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Mili-
tares uiri gloriantur uulneribus, læti fluentem meliori calu sanguinem ostentant. Idem li-
cet fecerint, qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur, qui saucius redit. Ipsi inquit
deus consulit, quos esse q̄ honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid ani-
mose fortiterq̄ faciendi. Ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorē
in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus pauper-
tatem tibi animi sit, si diuitijs diffusis? Vnde possum scire quantum aduersus ignominia
& infamiam, odiumq̄ populare constantia habeas, si inter plausus senescis, si te in expu-
gnabilis, & inclinatione quadam mentium pnus, fauor sequitur? Vnde scio q̄ æquo ani-
mo laturus sis orbitatem filiorum, si quoscunq̄ sustulisti uides? Audiui te, cum alios con-
solareris, tunc conspexissem, si te ipse cōsolatus esses, si te ipse dolere uetuissem. Nolite ob-
secro uos expauescere ista, quæ Dī immortales uelut stimulos admovent animis. Calā-
mitas uirtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt,
quos uelut in mari lento tranquillitas itineris detinet. Quicquid illis inciderit, nouū ue-
niet. Magis urgent sæua inexpertos. Graue est ferre ceruicibus iugum, ad suspicionem
uulneris tyro pallefcit, audaciter ueteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe uicis-
se post sanguinem. Hos itaq̄ deus, quos pbat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet.
Eos autem quibus indulgere uidetur, quibus parcere, molles uenturis malis seruat. Erra-
tis enim si quem iudicatis exceptū. Sed ueniet ad illum diu felicem sua portio. Quisq̄
uidetur dimissus esse, dilatus est. Quare deus optimum quēq̄, aut mala ualitudine, aut
luctu, aut incōmodis afficit? Quare in castris quoq̄ periculosa fortissimis imperantur?
dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidijs? Aut explorent iter,
aut præsidium loco deiciant. Nemo eorum qui exeunt dicit, male de me imperator me-
ruit, sed

ruit, sed bene iudicauit. Idem dicant quicumque iubentur pati, timidis ignauisque flebilis. Dignissimi sumus deo, in quibus experietur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite eneruatam felicitatem, quam animi pertimescunt, & nisi aliquid interuenit quod humane sortis admoneat, uelut perpetua ebrietate sopiti. Quem speculatio semper a flatu uindictarum, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt: cuius coenationes subditus & parietibus circumfusus calor temperauit: hunc leuis aura non sine periculo stringit. Cum omnia quae excesserint modum noceant, periculosissima felicitas intemperantia est. Mouet cerebrum in uarias mentes, & imagines euocat, multum inter falsum ac uerum mediae caliginis fudit. Quid ni id satius sit, perpetuam infelicitatem quae aduocat ad uirtutem, sustinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiunio mors est, cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem Dei sequitur in bonis uiris, quam in discipulis suis praecipit, qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Lacedaemoniis liberos tuos credis, quorum experiuntur indolem publice uerberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent uulnera praeberere uulneribus. Quid mirum, si dure generosos spiritus deus tentat? Nunquam uirtus molle documentum est, uerberat nos & lacerat fortuna. Patimur. Non est saeuitia. Certamen est, quo saepius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens usus agitatauit. Praebendi fortunae sumus, ut contra illam ab ipsa duremus. Paulatim nos sibi pares faciat. Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nautica corpora ferendo mari dura. Agriculis manus trita. Ad excutienda tela militares lacerti ualent. Agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit. Quae quid in nobis efficere possit scies, si aspexeris quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor praestet. Omnes consyderate gentes, in quibus Romana pax desinit. Germanos dico, & quicquid circa Istrum uagarum gentium occurat, perpetua illos hyems, triste coelum premit. Maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna profulsant, in alimentum feras captant. Miseri tibi uidentur. Nihil miserum est, quod in naturam consuetudo produxit. Paulatim enim uoluptati sunt, quae necessitate coeperunt. Nulla illis domicilia, nullaeque sedes sunt, nisi quas lassitudo in die posuit. Vilis, & hic quae rendus manu uictus, horrenda iniquitas coeli, infecta corpora, hoc quod tibi calamitas uidetur, tot gentium uita est, quid miraris bonos uiros, ut confirmantur concuti? Non est arbor solida nec fortis, nisi in quam frequens uentus incurrat, ipsa enim uexatione constringitur, & radices certius figit, fragiles sunt, quae in aprica ualle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis uiris est, ut esse interriti possint, multum inter formidolosa uersari, & aequo animo ferre quae non sunt mala, nisi male sustinenti.

Adicte nunc, quod pro omnibus est optimum, quemque (ut ita dicam) militare, & edere operas. Hoc est propositum deo, sapienti uiro ostendere, haec quae uulgus appetit, quae reformidat, nec bona esse nec mala. Apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis uiris tribuerit, & mala esse, si malis tantum irrogauerit. Detestabilis erit cecitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiae bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno, ut homines pecuniam cum in templis consecrauerint, uideant & in fornice. Nullo modo magis potest deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est bonum uirum delilitari, aut confringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro, non est iniquum, fortes arma sumere, & in castris pernoctare, & pro uallo obligatis stare uulneribus? Interim in urbe securus esse praefatos & profectos impudicitiam? Quid porro, non est iniquum nobilissimas uirgines ad sacra facienda noctibus excitari? Altissimo somno ingnatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem consuluit saepe, cum illo tempore uilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in pompa lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac re magna publica sit, boni uiri laborant, impediuntur. Volentes quidem, non trahuntur a fortuna, sed sequuntur illam, & aequo gradu si scissent, antecessissent. Hac quo-

1 3 quod animo

Imarcescent
Aff. made/
scit, & hoc
magis pla/
cet.

Aff. dissilite

Consuetudo
Lacedaemo
niori in p/
bada indo/
le liberorū

Male de
Germanis
sentit, cum
simus deli/
catissimi.

Ellius leno

Demetrii
memoran-
da sententia.

q̄ animosam Demetrii fortissimi uiri uocem audisse me memini. Hoc unum, inquit, Di-
immortales queri possum, quod non ante mihi uoluptatem uestram notam fecistis. Pri-
or enim ad ista uenissem, ad quæ nunc uocatus assum. Vultis liberos sumere, illos uobis
offero. Vultis aliquam partem corporis, sumite. Non magnam rem promitto, cito totum
relinquam. Vultis spiritum? Quid nisi nullam moram faciam, quo minus recipiatis quod
dedistis. A uolente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre q̄ tra-
dere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis, sed ne nunc quidem auferetis. Quia ni-
hil eripitur, nisi retinēti. Nihil cogor, nihil patior inuitus, nec seruiō deo, sed assentio. Eo-
quidem magis quo scio omnia certa, & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt
& quantum cuiq̄ temporis restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pēdet ex cau-
sa, priuata ac publica, longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne faciendum est. Quia
non (ut putamus) incidunt cuncta, sed ueniunt. Olim cōstitutum est, quid gaudeas, quid
fleas, & q̄uis magna uideatur uarietate singulorum uita distingui, summa in unū uenit.
Accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimus? Ad hoc parati su-
mus. Utatur ut uult, suis natura corporibus. Nos lati ad omnia & fortes cogitemus, ni-
hil perire de nostro. Quid est boni uiri? præbere se fato. Grande solatium est cū uniuer-
so rapi. Quid est quod nos sic uiuere, sic mori iussit? eadem necessitate & deos alligat, ira
reuocabilis humana pariter ac diuina cursus uehit. Ille ipse omnium cōditor ac rector scri-
psit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel iussit. Quare tamē deus tam iniquus
in distributiōe fati fuit, ut bonis uiris paupertatem, uulnera, & acerba funera ascriberet?
Non potest artifex mutare materiam. Hac passa est, Quædam separari a quibusdā non
possunt, coherent, indiuidua sunt, languida ingenia, & in somnum itura, aut in uigiliam
somno simillimā, inertibus nectuntur elementis, ut efficiatur uir, cum cura dicendus, for-
tiore fato opus est. Nō erit illi planum iter, sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur ac
nauigium in turbido regat. Contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accidet dur-
ra, aspera, quæ molliant & complanent. Ipse ignis aurum probat, miseria fortes uiros. Vi-
de q̄ alte se extendere debeat uirtus, sciens illi non per secura uadendum esse. Ardua pri-
ma uia est, & qua uix mane recētes Enitant equi, medio est altissima cœlo. Vnde ma-
re & terras ipsi mihi sæpe uidere. Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus. Vi-
tima pna uia est, & eget moderamine certo. Tūc etiā quæ me subiectis excipit undis.
Ne ferar in præceps Thetis solet ipa uereri. Hac cum audisset ille generosus adolescēs,
placet, inq̄t, uia. Ascēdo. Est tanti p̄ ista ire casaro. Nō desinit animū metu territare. Utq̄
uiā teneas, nulloq̄ errore traharis, Per tamē aduersi gradieris cornua tauri, Hamo-
niosq̄ arcus, uiolentiq̄ ora leonis. Post hæc ait, Finge datos currus, His quibus deterre-
ri me putas, incitor, Libet illic stare, ubi ipse sol trepidat, humilis & inertis est tuta secare,
per alta uirtus est.

Ouidi^o li. 2.
metamor-
phoseon.

Quare tamen bonis uiris patitur aliquid mali deus fieri? Ille uero non patitur.
Omnia mala ab illis remouit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & au-
da consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminenti avaritiam. Ipsos tue-
tur ac uendicat. Nunquid hæc quoq̄ a deo aliquis exigit, ut bonorum uiro-
rum etiam sarcinas seruet? Remittunt ipsi hanc deo curam, externa contē-
nunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis existimans. Quid ergo mira-
ris, si id deus bono accidere patitur, quod uir bonus aliquando uult sibi accidere? Filios
amittūt uiri boni, quid nisi, cum aliquando & occidunt? in exilium mittuntur. Quid nisi, cū
aliquando ipsi patriam non repetituri relinquunt? Occiduntur. Quid nisi, cum aliquando
ipsi sibi manus afferant? qui etiam quædam dura patiuntur, ut alios pati doceant? Natī
sunt in exemplar. Puta itaq̄ deum dicere, Quid habetis, quod de me queri possitis uos,
quibus recta placuerunt. Alijs bona falsa circūdedi, & animos inanes, uelut longo fallaci
q̄ somnio lusi. Auro illos, argēto, & ebore adornauī, intus boni nihil est. Isti quos pro fe-
licibus aspicitis, si non qua currunt, sed qua latent uideritis, miseri sunt, sordidi, tupes, ad
similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas,
crusta est, & quidem tenuis. Itaq̄ dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitēt
& imponunt. Cum aliquid inciderit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum
alta ac

Placitū in
felicissimi fe-
lices existi-
manur.

alta ac uerae foeditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mēfura, quā
 to magis uersaueritis, & undiq; inspexeritis, meliora maioraq; permisi uobis, metuenda
 cōtemnere, cupiditates fastidire. Nō fulgetis extrinsecus, Bona uestra introrsus obuē-
 sa sunt. Sic mundus exteriora contempsit spectaculo sui latus. Intus omne posuit bonū.
 Non egere felicitate, felicitas uestra est. At multa incidunt tristitia, horrenda, dura tolera-
 tu, quia non poteram uos istis subducere, animos uestros aduersus omnia armaui. Ferte
 fortiter, hoc est, quo deum antecedatis. Ille extra patientiam malorum est, nos supra pa-
 tientiam. Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper uiuit, q̄ natus est. Contemni-
 te dolorem, quia aut soluetur, aut soluet. Contemnite fortunam, Nullum illi telū quo fe-
 rirēt animū, dedi. Ante omnia curauī, ne quis uos teneret inuitos. Patet exitus. Si pugna-
 re non uultis, licet fugere. Ideoq; ex omnibus rebus, quas esse uobis necessarias uolui, ni-
 hil feci facilius, q̄ mori. Prono animam loco posui, Trahitur. Attēdite modo, & uidebi-
 tis q̄ breuis ad libertatem, & q̄ expedita ducat uia. Non tam longas in exitu uobis q̄ in-
 trantibus moras posui, alioqui magnum in uos regnum fortuna tenuisset, si homo tā tar-
 de moreretur, q̄ nascitur. Omne tempus, omnis uos locus doceat, q̄ facile sit renunciare
 naturae & munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria & solēnes sacrificantium ritus, dū
 optatur uita, mortem cōdiscite, corpora opima taurorum exiguo concidunt uulnere, &
 magnarum uirium animalia humanae manus ictus impulit, tenui ferro cōmissura cerui-
 cis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumq; cōmittit, incisus est, tāta illa mo-
 les corruit. Non in alto latet spiritus, nec utiq; ferro eruendus est. Non sunt uulnere im-
 presso scrutanda praeordia. In proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui lo-
 cum. Quacūq; ui + paruum est. Ipsum illud quod uocatur mori, quo ania discedit a cor-
 pore breuius est, q̄ sentiri tanta uelocitas possit, siue fauces nodus elisit, siue spiramētum
 aqua praeculit, siue corpus lapsum subiacentis soli duricia comminuit, siue haustus ignis
 cursum anime remeantis interfecit. Quicquid est properat. Ecquid erubescitis? quod
 tam cito fit, timetis diu.

cupienda

Variarum
arumnarū
remedium.

Ait prouū

Libri de diuina prouidentia finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM DE PAUPER-
TATE LIBER VNVS.

ONESTA, inquit Epicurus, res est paupertas lata. Illa uero non tā
 paupertas est, si est lata. Qui cum paupertate bene cōuenit, diues
 est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid
 enim refert quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quan-
 tum pascat aut foeneretur. Si alieno imminet, si non acquisita, sed
 acquirenda concupiscit? Quid sit modus diuitiarum, quaeris. Pri-
 mo habere quod necesse est, Secundo quod satis est. Nulli pōt sei-
 cura uita contingere, qui de re producēda nimis cogitat. Nullum
 bonū adiuuat habentē, nisi ad cuius amissionem praeparatus est animus. Magnae diuitiae
 sunt lege naturae composita paupertas. Lex aut naturae scis, quos terminos nobis statuit?
 Nō esurire, nō sitire, nō algere. Nō est necesse supbis assidere luminibus, non est necesse
 maria tēpestare, nec castra sequi, facile est quod natura desyderat & appositū, ad supua-
 cua sudat. Illa sunt quae togā gerunt, quae nos senescere cogunt, quae in aliena littora im-
 pingunt, ad manū est quod satis est. Qui cum paupertate bene cōuenit, diues est. Mo-
 dus, quidē honestae continentiae, si alicui sua nō uidentur amplissima, licet totius mundi
 dominus sit miser est. Miser est, qui se beatissimū nō iudicat, licet toti mūdo imperet. Ni-
 hil humanius, q̄ q̄ cū magno emolumēto insidiantis eripi nihil potest, q̄ minimū in cor-
 pore tuo sit spoliū, Nemo ad humanū sanguinem uenit propter ipsum uel admo-
 dum pauci. Nudum latro transmittit, etiam in obsessa pauperi uia pax est. Is maxime di-
 uitijs affluit, qui minime diuitijs indiget. Si ad naturam uiues, nunq̄ eris pauper. Si ad
 opinionem, nunq̄ diues. Exiguum natura desyderat, Immensum opinio. Si congeratur
 in te quicquid multi locupletes possiderunt. Si ultra priuatum pecuniae modum fortu-
 na te prouehat, auro tegat, purpura uestiat, eo delitiarū opumq; perducatur, ut terrā mar-
 moribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare diuitias. Accedat statua & pi-

ctura, & quicquid ars ulla, luxuriæ, auro & argento elaborauit, maiora capere ab his discis. Desyderia naturalia finita sunt, ex falsa opinione nascentia, ubi desinant non erit. Nul-
 lus enim terminus falso est, ueritati aliquid extremum est. Error immensus est. Retrahe
 te ergo a uanis, & cum uoles scire an naturalem, an uanam habeas cupiditatem, conside-
 ra non alicubi consistere. Si longe progressio semper aliquid longius restat, scito id natu-
 * cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non, quid efferat, querit. Aut cum naui gau-
 dium est, non strepitu portus, non unius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat
 illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertili-
 tas. Facile est pascere paucos uentres, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Paruo fames
 constat, magno fastidium, Paupertas contenta est desiderijs instantibus satisfacere. Sa-
 nus diues est, qui licet habeat diuitias, eas tamen ut tangentes habet. Quid ergo est, qua-
 re recules eam contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si uis uacare animo, ut
 pauper sis optes, aut pauperi similis. Non potest studiū salutare fieri sine frugalitatis cu-
 ra. Frugalitas paupertas uoluntaria est. Perpeffi sunt multi inopiam hominum reges, ui-
 xerunt Barbari radicibus, & dictu foedam tulerunt famem. Hac omnia passi sunt pro re-
 gno, quo magis mireris, alieno. Rebus in aduersis facile est contemnere uitam. Fortius
 ille facit, qui miser esse potest. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animū a furoribus
 liberet. Multas diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non in rebus ui-
 tium, sed in animo ipso est. Istud quod paupertatem graue nobis fecerat, & diuitias gra-
 ues fecit. Quemadmodum nihil refert utrum agrum in lecto ligneo aut in aureo collo-
 ces, quocumque illum transtuleris morbum suum secum affert, uel transfert. Sic nihil refert
 utrum ager animus in diuitijs uel in paupertate sit. Malum suum illum sequitur, ad secu-
 ritatem non est opus fortuna, licet irata. Qui uis enim necessitati satis est. Ne imparatos nos
 fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Serius diuites erimus, si scimus
 quam non sit graue pauperes esse. Incipe cum paupertate habere commercium. Aude opes con-
 temnere, & te quoque finge dignum domini. Nemo alius dignus deo est, nisi qui opes con-
 tempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed effugere uolo, ut illos intrepide possi-
 sideas. Quo uno consequeris modo, si te etiam sine illis bene uicturum speraueris, & id
 tibi psuaferis, illas tanquam exituras, amplecti semper. Discedat quisquis non te, sed alium di-
 uitem sequebatur. Ad hoc unum est amanda paupertas, quod a quibus ameris, ostendat.
 Multum est non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in diuitijs pau-
 per est. Nemo nascitur diues. Quisquis exit in lucem, uisus est pane & lacte esse contem-
 tus. Ab his initijs regna nos capiunt. Panem & aquam natura desiderat. Nemo ad hac
 pauper est. Item si quis desiderium suū clausit, cum ipso Ioue de felicitate contendat. Di-
 uitia sunt magnæ ad legem, nec composita paupertas. Res iniqua felicitas est, ipsa se exa-
 gitat, mouet crebrum, non in uno graue. Alios in alium irritat, alios in potestatem, illos in
 flat, alios mollit. Si uis scire quod nihil mali sit in paupertate, compara inter se multum pau-
 peres & diuites. Sapientius pauper & fidelis ridet, nulla sollicitudine concutitur, in alto est.
 Cura uelut nubes leuis transit. Horum, qui felices uocantur, hilaritas ficta est, hic enim
 grauis & sub purpura lucet, non palam tristitia est, eo quidem grauior, quam interdum non licet pa-
 lam esse miseros, sed inter arumnas cor ipsum exedentes, necesse est latere felicem. Abi-
 strahunt a recto diuitia, honores, potentia, & cætera, quæ opinione hominum cara sunt, pro-
 cio suo uilia. Nescimus aestimare res de quibus non est fama. Sed cum rerum natura de-
 liberandum est. Nihil habet ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quod
 mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda illa laudantur, sed quia laudan-
 da sunt, concupiscuntur. Hanc præcedentem causam habent diuitia, Inflant animos, Su-
 perbiam & arrogantiam pariunt, Inuidiam trahunt, eo usque mentem alienant, ut fama pe-
 cuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omnia culpa carere decet, pura sunt hæc, non cor-
 rumpunt animos, non sollicitant, extollunt quidem animos & delectant, sed sine timore.
 Quæ bona sunt, fiduciam faciunt, diuitia audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi
 dant, diuitia insolentiam.

Libri de paupertate finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD GALIONEM DE REMEDIIS

FORTVITORVM. Est oratio per dialogum sensus & rationis.

ICET cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi. Quod non praecedentes, sed posteri narabunt. Vnde ergo primum incipimus, si tibi uidetur, a morte? Ab ultimo inquis, immo a maximo. Ad hoc praecipue gens humana contremiscit, nec immerito sibi uideat hoc facere. Cateri timores habent aliquem post se locum, mors omnia abscidit. Alia nos torquent, mors omnia deuorat. Omnium quae horremus ad hanc exitus expectat, aliorumque per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quicquid aliud extimescimus, habet remedium, aut solatium. Si ergo fortuna, aut aliquis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris, Ista hominis natura est & non poena. Morieris, Hac conditione intraui ut exirem. Morieris, Gentium lex est, quod acceperis reddere. Morieris, Peregrinatio est uita. Multa cum deambulaueris, deinde redeundum est. Morieris, Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc ueni, haec ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quo indigner? haec uerba iuravi. Morieris, Stultum est timere, quod uitare non possis. Istud non fugitur, & si differas. Morieris, Nec primus, nec ultimus. Omnes me antecesserunt, omnesque sequentur. Morieris, Hic est humani officii finis. Quis senex exactorem molesti tulit? Quo transit orbis, ego transibo. Quid ergo? nescio me esse animal rationale & mortale. Morieris, Nihil graue est, quod semel est. Alienum nihil noui equidem. Cum eo creditore contraxi, cui detorqueri non possum. Morieris, Dii melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest utrum casim moriar, an punctim? Sed saepe ferieris, & multi in te gladii concurrent. Quid refert an multa sint uulnera? Non potest amplius quam unum esse mortiferum.

Peregre morieris, Vnde cum ad inferos una uia est. Peregre morieris, Ego quod debeo, soluere paratus sum. Videat fenerator ubi me appellat. Peregre morieris, Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris, Non est grauior foris quam domi somnus. Peregre morieris, Hoc est in patriam sine uiatiko peruenire.

Sed iuuenis morieris, Optimum est antequam optes mori. Iuuenis morieris, Hoc unum est quod aequae tam ad iuuenem quam ad senem pertinet. Non citamur excessu, nec exigitur numerus annorum. Et adollescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuuat uiuere. Iuuenis morieris, Quicumque ad extremum fati sui uenit, senex moritur. Non enim refert quae sit hominis aetas, sed quae sit meta. Iuuenis morieris, Fortasse alicui malo subducit me fortuna, uel nulli alij certe, uel se necuti.

Insepultus eris. Quid aliud respondeam, quam id Maronis, Facilis iactura sepulchri. Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis. Quid interest ignis me an fera comedat, an tempus omnium sepultura. Istud, non sentienti, superuacuum est, sentienti onus. In sepultus iacebis, At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edet & exiccet. Nulla est sepultura, non sepelimur, sed proijcitur. Non sepelieris, Quid inter tutissima trepidas? Ultra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitae multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed uiuorum inuenta est sepultura, ut corpora & uisu & odore foeda amouerentur. Alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis redditurus includit, Sed nostris oculis parcimus.

Aegroto, uenit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in praelio uir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo uirtus. Aegroto, Non potest istud

potest istud toto saculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper una esse non possumus. Cum morbo mihi res est, aut uincetur, aut uincet.

Qualiter
responden/
dū, cū quis
a uili ptebe
cula lādīt.

Male de te opinantur homines, sed mali. Mouerer, si de me Marius, si Cato, si Lelius sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones, ista loquerentur. Nūc malis displicere laudari est. Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est male de te loquitur. Male de te loquuntur. Mouerer, si iudicio hoc facerent, nunc morbo faciunt. Non de me loquunt, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui, qui faciunt, non quod mereor, sed quod solēt. Quibusdā enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exulabis, Erras cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium una est. Extra hanc nemo proficisci potest. Exulabis, Non patria mihi interdicta, sed locus. In quamcūq; terram uenio, meam inuenio. Nulla terra exiliū est, sed altera patria est. Non eris in patria. Patria est, ubicūq; bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est. In illius potestate est, quid sit illa fortuna. Si enim sapiens est, peregrinabitur. Si stultus, exulat.

Dolor imminet, Si exiguus est, feramus. Leuis enim est patientia. Si grauis est, feramus. Non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimit, sed secreta nō expiat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor, immo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite, illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes.

Paupertas mihi grauis est, immo tu grauior paupertati. Non in paupertate uitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Nescis te opinione nō re laborare. Pauper es, quia uideris. Pauper sum. Nihil deest auibus. Pecora in diē uiuunt, feris ad alimenta sollicitudo sua sufficit. Accepit ille grādem pecuniam, absq; dubio superbiam accepit.

Non sum potens. Gaude, quia impotens non eris. Iniuriā accipere potero. Gaude, quia facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas, arca est. Quis arario, quis plenis loculis inuidet? Et ista quemadmodū per cuniae aestimas, pecuniae locus est. Multum habet, utrum avarus, aut pdigus est. Si avarus, non habet. Si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, saepe dolet, saepe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscae sequuntur, cadauera lupi, frumēta formicae. Prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidisti, fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidisti. Habebis unum periculum minus. Pecuniam perdidisti, O te felicem, si cum illa auaritiā perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen utcūq; felicior, quoniā tanto malo materia subducta est. Perdidisti pecuniam, & illa quidē q̄ multos. Eris nūc in uia expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas, & remedium est. Deslēs genus, miserum te clamas q̄ opibus excussus es. Tuo uitio ista iactura tam tristis est. Nō tā moleste feres, si tanq̄ pditur habuisses. Perdidisti pecuniā, nēpe quā ut tu haberes, aliq̄ pdiderat.

Oculos perdidisti, habet & nox suas uoluptates. Oculos perdidisti. Quā multis cupiditatibus uia incisa est, q̄ multis hominibus carebo, quos ne uiderem eruendi erant. Non intelligis patrem innocentiae esse cecitatem. Oculi adulterium monstrant, & mala omnia. Certe irritamenta sunt uitiorum, ducesq; scelerum.

Amisisti liberos. Stultus es, si desleas mortem mortalium. Quid istud aut nouū, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus. Quid si felicem uoces arborem, a qua stante cadunt ipsa poma? Et hic tuus fructus est. Ducuntur ex plæbeia domo funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Nō, quomodo qsq; uenit, emittit. Quid inde est quo indigneris? Quid contra expectationem tuam euenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabā. Verum hoc nemo tibi pmiserat. Perierūt liberi mei. Habebāt illi cuius essent magis q̄ tui, apud te precario morabā

cario morabantur. Educandos tibi fortuna mādauit, recepit illos, nō abstulit.

Naufragium pertuli. Cogita quod nō perdideris, sed euaseris. Nudus exij. Exiisti cum perire potuisti una cum omnibus.

In latrones incidi, alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidijs uia. Noli conqueri q̄ incideris, uerum gaude q̄ euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimēta cōquīres, quomodo aduersus serpētes, sic aduersus inimicos auxilia circūspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimū est places. Inimicos habeo. Illud est peius, q̄ amicos non habeas.

Amicum perdidī, iam eum te habuisse certum est. Alium quare, & tibi eum quare, ubi inuenire possis. Quare inter liberales artes, honesta & recta officia, quare in laboribus. Ad mensam ista res nō quæritur, quare aliquē frugi. Perdidī amicum, Fortem animū habe si unum, erubescere si unicum. Quid tu in tanta tēpestate ad unam ancoram stabas?

Vuxorem bonam amisi. Vtrum inueneras bonam an feceras? Si inueneras, habere te posse ex hoc intelligas, licet habuisti. Si feceras, bene spera. Res perijt, saluus est artifex. Amisi uxorem bonam. Quid in illa probas? Pudicitia. Quā multā diu custoditam perdidere, Decus. Quam multā inter probatas matro-

nalis ordinis esse cōperunt postea inter exempla naturarum. Delectabat me fides eius.

Quā multas ex optimis coniugibus pessimas uidemus, ex diligentissimis solutissimas. Omnium imperitorum animus quidem maxime in lubrica muliere. Si bonam uxore habuisti, non potes permanfuram affirmare in illo proposito. Nihil tam mobile q̄ foeminarum uoluntas, nihil tam uagum. Nouimus ueterum matrimoniorū repudia, & foediores diuortio, male coherentium, rixas. Quā multā quos in adolescentia amauerunt in comuni reliquere senectute, quoties anile diuortium risimus, q̄ multarum amor odio notiore mutatus est. Sed hac & fuit bona & fuisset. Mors effecit, ut affirmare sine piculo possis. Bonam uxorem amisi. Inuenies si nihil quæris, nisi bonam, dūmodo ne imagines, pauosq; respexeris, nec patrimoniū cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cū forma repugnabunt. Facilius reges animū, nulla uanitate tumentem. Non multum abest a cōtemptu uiri, quæ se nimis conspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam uirgī. Nō cui minus sit in dote q̄ in ueste. Amisi uxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem ludentibus successit melior.

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa uiuendi. Neminem illa fata transmittunt. Felix est, non qui alijs uidetur, sed qui sibi. Videas autem q̄ domi sit ista felicitas rara. Vicina est miseria, habet enim aliquid, trahitq; ex ea.

Libri de remedijs fortuitorum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM
QVAESTIONVM LIBER PRIMVS.

VANTVM inter philosophiā interest Lucili uirorum optime, & ceteras artes, tantum interesse existimo in ipsa philosophia inter illam partem, quæ ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hac & animosior, multum permisit sibi, non fuit oculis contenta. Maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Deniq; tantum inter duas inrerest, quantum inter deum & hominē. Altera docet quid in teris agendū sit. Altera quid agatur in cōlo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua uitæ. Altera multo supra hanc caliginem in qua uolutamur excedit, & e tenebris ereptos, illo perducit, unde lucet. Et quidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte uideo, quæ publica est, cum secretiora eius intraui, cum disco quæ unigressi materia sit, quis

*
Cōtra mul-
liebrem in-
constantia

fit, quis autor sit, aut custos, quid sit deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat, faciat quotidie aliquid, an semel fecerit, pars mundi sit, an mundus, liceat illi hodieque decernere, & ex lege factorum aliquid derogare, an maiestatis diminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt. Nec ob hoc minus liber & potens est, ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hoc admitterer, non fuerat operae premium nasci. Quid enim erat, cur non in numero uiuentium me positum esse gauderem? an ut cibos & potiones percolarem? ut hoc corpus casurum ac fluidum, periturumque, nisi subinde impleatur, sarcirem, & uiuerem agrorum minister, ut mortem timerem? cui uni omnes nascimur. Detrahe hoc inestimabile bonum, non est uita tanti, ut sudem, ut aestuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit. Quam diu cum affectibus colluctamur? Quid magnifici facimus, etiam si superiores sumus, portenta uincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? Non uideo quare sibi placeat, qui robustior est ualitudinario. Multum interest inter uires & bonam ualitudinem. Effugisti uitia animi, non est tibi frons ficta, nec in alienam uoluptatem sermo compositus, nec cor inuolutum auaritia, quae quicquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat. Nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet, nec ambitio quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. Multa effugisti, te nondum. Virtus enim ista quam affectamus, magnifica est. Non quia per se beatum est malo caruisse, sed quia animum laxat, ac praeparat ad cognitionem celestium dignumque efficit, qui in consortium dei ueniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum fortis humanae, cum calcato omni malo petit altum, & in interiorem naturam sinum uenit. Tunc iuuat inter sidera ipsa uagantem diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram. Non illud tantum dico, quod egressus sit, & signandum monetam dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum auaritia. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia & consimiles syluas, & deriuata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens angustum, & magna ex parte opertum mari, & iam ea parte qua extat late squalidum, & aut uisum aut rigentem. Si bipse ait, Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur. O quam ridiculi sunt mortalium termini. Ultra Istrum Dacus non exeat. Isthmum Samothracae includat, Parthis obstat Eufrates, Danubius Sarmatica ac Romana distermine, Rhenus Germaniae modum faciat. Pyreneus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Aegyptum & Aethiopias harenarum inculta uastitas iaceat. Siquis formicis det in intellectum hominis, nonne & illae unam aream in multas prouincias diuident. Certe si illam ut magnam sustuleris, quotiens uidebis exercitus sub multis ire uexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo altiora explorantem, modo a lateribus effusum, libebit dicere, id nigrum campis agmen. Formicarum iste discursus est in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? punctum est illud, in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regnatis. Ponitis minima etiam cum illis. Vtrinque oceanus incurrit. Sursum ingentia spacia sunt, in quorum possessionem animus admittitur, at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum ome deterit, & expeditus leuissimae ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit, ac uelut uinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suae, quod illum diuina delectant, nec ut alienis, sed interest ut suis Secure spectat occasus syderum, atque ortus & tam diuersas concordantium uias obseruat ubique. Quae stella primum coelis lumen ostendat, ubi culmen eius summum, quae cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quaerit. Quid ni quaerat? scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilium prioris angustias. Quantum enim est, quod ab ultimis littoribus Hispaniae usque ad Indos iacet, paucissimorum dierum spacium si nauem ferat suus uentus implebit, at illa regio celestis per triginta annos uelocissimo syderi uiam praestat, nusquam resistenti, sed aequaliter cito. Illic deum discit, quod diu quasi uiuit. Illic incipit deum nosse. Quid est deus? mens uniuersae. Quid est deus? Quod uides totum, & quod non uides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, quae nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est, in il-

Animus uinculis liberatus ad originem redit.

Quid deus

est, in illo nulla pars extra animum, totus ratio est. Cur interim tantus error mortalia tenet, ut hoc quo neque formosius est quicquam, nec dispositius, nec in proposito constanter, existiment homines fortuitum & casu uolubile? Ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates & cetera quibus terrae ac terris uicina pulsantur. Nec haec intra uulgum dementia est, sed sapientiam quoque profectos contingit. Sunt qui putent sibi ipsi animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula & sua & aliena. Hoc autem uniuersum expers esse consilij, in quo nos quoque sumus, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quam utile existimas ista cognoscere & rebus terminos ponere? Quantum deus possit? Materiam in se sibi formet an ea utatur? Vtrum idea materia prius super peruenit, an materia idea, deus quicquid uult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & a magno artifice parua formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur saepe inobsequens arti est. Haec inspicere, haec discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? Quid tibi inquis ista proderunt. Si nil aliud, hoc certe, sciam omnia angusta esse uersus deum. Nunc ut ad propositum ueniam opus. Audi quid de ignibus philosophia uelit, quos aer transusos agit. Magna uero illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur & praeprapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proijci. Ignium multae uariaeque facies sunt, Aristoteles quoddam genus illorum Capram uocat. Si me interrogaueris quare, prior mihi rationem reddas oportet, quare hedi uocentur. Si autem quod commodissimum est conuenerit inter nos, ne alter alterum interroget, quid dicit illum respondere non posse. Sapius erit de re ipsa querere quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius quae bellum aduersus Perseum Paulo gerente lunari magnitudine apparuit. Vidimus quoque non semel flammam ingentis praespecie, quae tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium, Vidimus eo tempore quo de Seiano actum est, Nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. Dices mihi, Ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes deos mortuum signa praemittere, & quicquam esse in terris tam magnum quod perire mundus sciat? Erit aliud istius rei tempus. Videbimus an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia alijs ita complexa sint, ut quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus an dijs humana sint curae, aut series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo huiusmodi ignes existere, aere uehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed inter se pugnauit. Ex hac uexatione nascuntur trabes & globi & faces & ardores. At cum leuius collisus & (ut ita dicam) stritus est, maiora lumina excutiuntur, crinemque uolantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & coelo producant. Ideo nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. Non enim opus est ad efficienda ista magno aeris motu. Denique (ut breuiter dicam) eadem ratione fiunt ista qua fulmina, sed uero minore quemadmodum nubes medio crater collisae fulgurationes efficiunt, sed maiore impetu impulsae fulmina. Sic quanto illas minus presseris, tanto leuiora fulmina emittunt. Aristoteles eiusmodi rationem reddidit. Varia & multa terrarum orbis expirat, quaedam humida, quaedam sicca, quaedam calentia, quaedam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terris omnis generis & uaria euaporatio est, cum in coelo quoque non minus appareat color rerum, sed acrior, ut caniculae rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore producto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum quae terrae eieciunt, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quae non tantum collisae possint ardere, sed etiam afflata radijs solis. Nam apud nos quoque fragmenta sulphure aspersa ignem ex intervallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam inter nubes congregatam facile succedi, & maiores minoresque ignes subsistere, prout illis fuit plus, aut minus uisum. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi, nam si hoc fuisset iam defuissent. Nulla enim nox est qua non plurimae ire, & in diuersum uideantur abduci. Atqui, quo solent, quaque inueniuntur loco. Magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, ut infra illa, ista nascantur, & cito intercedant, quia sine fundamento & sede creata sunt. Quare ergo etiam non interdum transferuntur, quid

De ignibus coelestibus & motibus ipsorum

*

k si dicam

Faces etiam
interdiu uisæ

Gillippus.

Trabes &
clypei pressi/
ones.

Area.

Astr. transgere

Astr. idiluunt

si dicam stellas inter diu nō esse, quia non apparent? Quemadmodum ille latent & so-
lis fulgore obumbrant, sic faces quoq; transcurrunt interdiu, sed abscondit eas diurni lu-
minis claritas. Si quando tamē tanta uis emicuit, ut & aduersus diem uindicare sibi suū
fulgorem possint, apparent. Nostra quoq; ætas nō semel uidit diurnas faces, alias ab ori-
ente in occidentem uersas, alias ab occasu in ortum. Argumentū tempestatis nautæ pu-
tant, cum multæ transuolant stellæ, quod si signum uentorum est, ibi uenti sunt, id est in
aere, qui medijs inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ
uelo insidetes, Adiuuari se tunc piclitantes existimāt, Pollucis & Castoris numine, cau-
sa autem mellioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatē, & desinere uentos, Alij
quādo feruntur ignes nō, sedent. Gillippo Siraculas petenti uisa est stella sup ipsam lan-
ceam constitisse. In romanorū castris uisa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis
qui sæpē fulminū modo animalia ferire solent & arbuta, & si minore uī mittuntur, de-
fluunt tantum & insidunt nō feriunt, nec uulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij fere-
no, si aer ad exprimendū ignes aptus fuit. Nam sereno quoq; cœlo aliquādo tonat, ex ea
dem causa, qua nubilo, aere inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamē
& facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quan-
doq; igitur fiunt trabes, quādoq; dipei & uastorum imagines ignium, ubi in talem ma-
teriam incidit similis causa, sed maior. Videamus nunc quemadmodū fiat is fulgor, qui
sydera circumnectit, Memoria proditum est, quo die diuus Augustus urbem, ex Apol-
lonia reuersus, intrauit, circa solem uisum coloris uarij circulum, qualis esse in arcu solet,
hunc græci halo uocant, quem nos dicere coronam aptissime possimus. Quemadmo-
dum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, uidemus in multos orbes
aquam descendere, & fieri primū angustissimum orbem, deinde laxiores ac deinde ma-
iores, donec euanescat impetus, & in planiciem imotarum aquarū soluatur, Tale quid-
dam cogitemus fieri etiā in aere, cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut
lunæ uel cuiuslibet syderis incurrens, recedere illū in circulos cogit. Nam humor & aer
& omne quod ex ictu formā accipit, in talem habitū impellitur, qualis est eius quod im-
pellit. Omne autē lumen rotundum est, Ergo & aer percussus lumine hunc modum ex-
hibet, Ob hoc tales splendores græci areas uocauerē, quia sere terendis frugib⁹ loca dei-
stinata sunt rotunda. Nos autem nō existimemus istas, siue area siue coronæ sint, in uici-
nia syderum fieri, plurimū ab hijs absunt, quāuis cingere ea & coronare uideant. Non
longe a terra fit talis effigies, quā uisus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum
sydus putat positam. In uicinia autē solis & stellarū nihil tale potest fieri, quia illic æther
tenuis est. Nam formæ crassis demum spissisq; corporibus imprimi solent, in subtilibus
nō habent ubi consistant, aut hereant. In balneis quoq; circa lucernā tale quiddam aspi-
ci solet, ob aeris densi obscuritatē, frequentissime autē austro, cum cœlum maxime gra-
ue & spissum est. Non nunquā paulatim deuoluuntur & desinunt, Nonnunq; ab aliqua
parte rumpunt, & inde uentum nautici expectant, unde cōtextus coronæ perit. Si autē
a septentrione discesserit, aquilo erit. Si ab occidente, Fauonius, quod argumentū est, in-
ter eam partē cœli has fieri coronas, inter quā uenti esse solent. Supiora autem non ha-
bent coronas, quia ne uentos quidē. His argumētis & illud adiice, nullam coronā colligi
nisi stabili aere & pigro uento, Aliter nō solet aspiçi. Nam qui stat aer, impelli & deduci
& in aliquā faciem fingi potest. Is autē qui fluit, nec feritur quidē lumine. Non em̄ forma-
tur nec resistit, quia prima quæq; pars eius dissipatur. Nunq; ergo illud sydus talem sibi
effigiem circūdabit, nisi cum aer erit densus atq; imotus, & ob hoc custodiens inciden-
tem in se rotundi lineā luminis, nec sine causa. Repete igitur exemplū, quod paulo ante
proposui, Lapillus in piscinā aut lacum & aliquā aquam missus, circulos facit innumera-
biles, & hoc quidē nō facit in flumine. Quare? quia omnē figuram, fugiens aqua distur-
bat. Et hoc quidē in aere euenit, ut ille qui manet possit figurari, at ille qui rapit & currit
nō det sui potestātē, & omnē ictum uenientēq; formā exturbet. Hæc de quibus dixi co-
ronæ cū delapsæ sint æqualiter, & in semetipsis euauerint, significat aeris quies & ocīū
& tranquillitas, & tunc aquā expecta. Cum ad unam partē cesserint, illinc uentus est, unde
de fundunt. Si ruptæ plurib⁹ locis sunt, tempestas fit. Quare id accadat, ex hijs quæ iam
proposui

proposui, intelligi potest. Nam si facies uniuersa subfedit, apparet temperatū esse aera, & sic placitum. Si ab una parte intercisa est, apparet inde aera incumbere, & ideo illa regio uentum dabit. At cum undiq; & cōcerpta & lacerata est, manifestum est a pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietū aera hinc atq; hinc assilire, itaq; ex hac incōstantia cōeli, tam multa tentantis & undiq; laborantis, futura tempestas uetorum pluriū apparet, hæ coronæ noctibus fere circa lunam, & alias stellas notantur, & interdū raro, adeo ut quidam ex græcis negauerint eas omnino fieri, cum illos historiæ coarguāt. Causa autem raritatis hæc est, quod solis fortius lumen est, & aer agitatus ab illo, calefactusq; solutior est, lunæ autem inertior uis est. Et ideo quia facilis, a circūposito aere facilius sustinetur, eo quod sydera cætera infirma sunt, nec perrumpere aera uis sua possunt. Excipitur itaq; illorum imago, & in materia solidiore ac minus cedente uersatur. Debet em̄ aer nec tam spissus esse, ut excludat ac submoueat a se lumē immissum, nec tam tenuis & solutus, ut nullam uenientibus radijs moram prebeat, hæc noctibus temperantia contingit, cum sydera coniectum aera luce leui non pugnaciter, nec aspere ferunt, spissiorēq; q̄ solet esse interdū, inficiunt. At contra arcus in nocte nō fit, nisi admodum raro, quia luna non habet tantum uirium, ut nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris accipiunt, quia aliæ partes in nubibus tumidiore sunt, aliæ submissiores, quædam crassiores, q̄ ut solem transmittat, aliæ imbecilliores, q̄ ut excludat. Hæc inæqualitas alterius lucem umbramq; permiscet, & ex primit illam mirabilem arcus uarietatem. Altera causa eiusmodi arcus redditur. Videmus cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi, quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus representat. Idem uidebis accidere, si quādo uolueris obseruare fullonem, cum os aqua impleuit, & uestimenta tendiculis deducta leuiter aspergit, apparet uarios edi colores in illo aere asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei causam in humore esse non dubitaueris. Non fit enim unq; arcus nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant. Quædam magis coacta, q̄ ut transluceat, itaq; ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, & sic utriusq; intercussu effici arcum, in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ excludit, & ex se umbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant, poterat enim umbra & lux causa uideri, si arcus duos haberet colores, & sic ex lumine umbramq; constaret, Sed nūc diuersi intrant cū mille colores. Transitus ipse tamē spēctantia lumina fallit, Vsq; adeo quod tangit idem est, tamē ultima distant. Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cerulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, ut ait Poeta. Vt autē dissimiles colores sint, scire nō possis, nisi cū primis extrema contuleris. Nā cōmissura decipit, usq; adeo mira arte naturæ, quæ a simillimis cōcepit & in dissimillima desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atq; umbræ, cū innumerabilium ratio reddenda sit. Quidam ita existimant arcū fieri. Dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula esse, a singulis ergo imaginē reddi solis, Deinde multas imagines, imo innūerabiles, & deuexas, & in præceps transeuntes confundi, itaq; & arcum esse multarum imaginum solis confusione. Hoc sic colligunt. Pelues inquit mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis; In singulis folijs, dispone singulas guttas, singulæ habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem unam. Quare? quia omnis circūscripta leuitas uel planities & circūdata suis finibus, speculum est. Itaq; piscinam ingentis magnitudinis insertis parietibus, in plures diuides, totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuit. Relinque illam sicut est diffusa, semel tibi imaginem reddet. Nihil refert quā exiguus sit humor aut lacus. Si circūseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habet. Hæc cōtra intuitu perturbata apparent, nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet una facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, leuitate acies radios suos replicat. Nihil autem leuius aqua & aere. Ergo etiam ab aere spisso uisus noster in nos redit. Vbi ergo hebes & infirma est acies, quolibet aeris ictu deficit. Quidam hoc genere ualitudinis laborant, ut ipi

Vnde Iridis
color tam uari-
us oriatur.

Ecce quomo-
do oculorum
acies fallatur

Astr. 1. paris

*
Vide num le-
gendū sit pro
prior & propi-
ores.
Astr. 1. a latere

sibi uideantur occurrere, ut ubiq; imaginē suam cernant. Quare? quia infirma uis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aerem prumpere, sed resistit. Itaq; quod in alijs efficit densus aer, in his facit omnis aqua. Satis enim ualet qualiscunq; ad imbecillē aciem repellendam, longe autē magis uisum nostrum nobis remittit. Itaq; quia crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorū moratur, & eo unde exierit reflectit. Ergo cum multa scilicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in scilicidijs innumerabilib⁹, & sine intervallo cadentibus reddatur idem color, incipit facies non multarū imaginum intermissarū, sed unius longae atq; cōtinuae. Quomodo, inquis, tu mihi multa milia istic imaginū esse ubi nullam uideo? Et quare cū solis color unus sit, imaginū diuersus est? Vt & hac quae proposui refellam, & alia quae non minus refellenda sunt, illud dicam oportet, nihil acie nostra fallatius, nō tantum in his a quibus subtiliter peruidendis illa colorum diuersitas sum mouet, sed etiā hīs quoq; quae ad manus cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per uitrum aspicientibus multo maiora sunt. Columnarū intervallo porticus longiores iungunt. Ad ipsum solem reuertere, hunc quem toto orbe terrarum maiore probat ratio, acies nostra sic contraxit, ut sapientes uiri pedalem esse contenderint. Quem uelocissimū omnium esse scimus, nemo nostrū uidet moueri, nec ire crederemus, nisi appareret ipse. Mundū ipsum praecipiti uelocitate labentē, & ortus occasusq; intra momentū temporis reuoluentē, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri innumerabilia scilicidia nō separant, & ingenti spacio intuentibus minutarū imaginum discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit roscida & caua nube cōcepta. Quod ex hoc tibi appareat. Nunquā nō aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit contrario motu. Illo em̄ descendente altior est, alto depressior. Sape talis nubes a latere solis est, nec arcum efficit, quia nō ex recto imaginē trahit. Varietas autē non ob aliam causam fit, quā quia pars coloris sole est sparsa nubes illa, humor autē modo ceruleas lineas, modo uirides, modo purpurae similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc uarietate efficientibus, remisso & intento. Sic enim purpura eodem conchylio nō in unum modum exit. Interest quantū macerata sit, crassius medicamentū arcus aquarius traxerit, sapius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum cū duae res sint, sol & nubes, id est corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimunt, quae in multis generibus possunt aut incitari, aut languescere, alius em̄ est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In alijs rebus uaga inquisitio est, ubi nō habemus quod manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est. Hic apparet duas causas esse arcus, solem nubemq; quia nec sereno unquā fit, nec ita nubilo, ut sol lateat. Ergo utiq; ex his est, quorū sine altero nō est. Iam nunc illud accedit, quod aequē manifestū est speculi ratione imaginē reddi, quia nunquā nisi ex contrario reddit. Id est nisi ex altera parte steterit, quod apparet, ex altera quod ostendit, Rōnes quae nō psuadent sed cogunt, a geometris adferunt, nec dubium quicquā relinquūt, quin arcus imago solis sit male expressi, ob uitium figurarūq; speculi. Nos interim repetemus alias probationes, quae de Platone legi possunt. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur, igneum enim uariumq; corpus cōlo intra momentū subtexitur, & aqua celeriter aboletur, nihil autem tam cito redditur a speculo, quam imago. Non em̄ facit quicquā, sed ostendit. Parianus arte midorus adiicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem soli imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauum feceris, quod sit secta pilae pars, si extra medium cōstiteris, quicunq; iuxta te steterint, uniuersi tibi uidebuntur priores a te quam a speculo. Idem inquit, euenit, cum rotundam & cauam nubem intuemur a latere, ut solis imago nube discedat. Priorq; nobis sit, & in nos magis conuersa. Color igneus a sole est, ceruleus a nube, ceteri utriusq; mixtura. Contra hac illa dicuntur. De speculis duae opīones sunt, alij enim in his simulachra putant esse, id est corporum nostrorum figuras a nostris corporibus emissas ac separatas, alij imagines aiunt, non esse in speculo, sed ipsa aspici corpora, reforta oculorum acie, & in se rursus deflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo ipsas uideamus, sed quomodo imago similis debet e speculo reddi. Quid nam est tam dissimile,

tam dissimile, quam sol & arcus, in quo neq; color, neq; figura solis, neq; magnitudo apparet. Arcus longior ampliorq; est, longeq; ea parte, qua fulget, rubicundior q; sol, ceteris uero coloribus diuersus. Deinde cum uelis speculū alijs comparare, des oportet mihi eandem leuitatem corporis, eandem aequalitatem, eundem nitorem. Atqui mille nubes habent similitudinem speculi, per medias saepe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem, nec tamen imaginem suam in illa cernunt, singula stillicidia singula specula sunt. Concedo, sed illud nego ex stillicidijs constare nubem. Habent em̄ quaedam, ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aqua quidem habent nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere. Non tamen omnes unam reddunt, sed singula singulas. Deinde inter se specula coniunge, in unam imaginē nō coeunt, sed quæq; particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quaedam specula ex multis minutisq; composita, quibus si unum ostenderis hominem, populus apparet, unaquaq; parte faciem suam exprimente. Hæc cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex uno turbam efficiunt. Cæterum cateruam illam non confundunt, sed di remptam in facies singulas distrahunt. Ergo arcus uno circūscriptus ductu, una totius est facies. Quid ergo, inquit, non ex aqua, rupta fistula, sparsa & remota excussa habere quiddam simile, his, quos uidemus in arcu, coloribus solet. Verum est, sed non ex hac causa, ex qua tu uideri uis, quia unaquaq; stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ q; ut concipere imaginem possint. Standum est, ut id quod imitatur excipiat. Quid ergo sit? Colorem non imaginem ducunt aliquo modo, ut ait Nero Cæsar disertissime. Colla tiberiaca splendent agitata columbæ. Et varijs coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Nunquid ergo dicemus specula eiusmodi pluuias, quarū omnis inclipatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturā habet. Aues quas retuli & Chamæleontes, & reliqua animalia, quorū color aut ex ipsis mutatus cum ira uel cupidine accensa, cutem suam uariant, humore diffuso, positione lucis, quam prout rectam uel obliquam receperint, ita colorantur. Quid em̄ simile speculis habent nubes, cum illæ non perluceant, hæc transmittant lucem? Illæ densæ & coactæ, hæc rara sint, illæ eiusdem materiæ, tota hæc e diuersis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohesuræ. Præterea uidemus ortu solis partem quandā cœli rubere. Videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiunt solis occursum, sic multos ab illis trahi, quibus non habeant speculi potentiam? Modo, inquis, inter argumenta ponebas semper arcum cōtra solem excitari, quia ne a speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hæc, inquam, quæstio nobiscū est. Nam quemadmodum opponendum est speculo, id cuius in se imaginem transferat, sic ut nubes infici possit. Ita sol ad hoc apte ponendus est. Nō enim idem facit si undiq; fulsit, & ad hoc opus est radiorum idoneus locus. Hæc dicuntur ab his, qui uideri uolunt nubem colorari. Possidonius & hi qui speculari ratione talem effici iudicant uisum, hic respondent. Si ullus esset in arcu color, permaneret ut uideretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est, interit cum e uicino est uentura. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare dicam. Quia coloratur quidem nubes, sed ita ut color eius non undiq; appareat. Nam ne ipsa quidem undiq; apparet. Nubem em̄ nemo, qui in ipsa est, uidet. Quid ergo mirum, si color eius non uidetur ab eo a quo ipsa non uisitur? Atqui quis ipsa non uideatur, est. Ergo & color. Ita non est, ergo & color, argumentum falsi coloris, qui dum apparet, accedentibus definit. Idē enim in ipsis euenit nubibus, nec ideo falsæ sunt, quia nō uidentur. Præterea cum dicitur tibi nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtū esse uelut duro corpori ac stabili & manēti, sed ut fluido & uago, & nihil amplius q; per breuiem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo uis suam ostendunt. Purpuram tyriam quo melior saturiorq; est, eo oportet ut altius teneas, ut fulgoris suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem, quia quem optimū habet, non, quocūq; explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua possidonius ut arcum iudicem fieri nube formata in modum cōcaui speculi & rotundi, cui forma sit partis pilæ

Alituna

Afran

secta. Hoc probari, nisi geometra adiuuerint, non potest, qui argumentū nihil dubij relin-
quētibz docent, solis illam esse effigiem, non simile. Neq; enim omnia aduersus specula
respondēt. Sunt quæ uidere extimescas tanta deformitate corrupta, ut faciē uisentium
reddant, seruata similitudine in peius. Sunt quæ cū uideris, placere tibi uires tuæ possint, in
tantū lacerti crescunt, & totius corporis supra humanā magnitudinē habitus augef. Sunt
quæ dextras facies ostendāt, sunt quæ sinistras, quæ torqueant uel evertant. Quid ergo
mirū est, eiusmodi speculū quo solis species uitiosa reddat, in nube quoq; fieri. Inter
cetera argumenta & hoc erit, quod nunq; maior arcus dimidio circulo apparet, & quod
eo minor est, quo altior est sol, ut ait Vergilius noster. Et bibit ingens arcus, cum aduen-
tat imber, sed nō easdē, undecūq; apparuerit, minas affert. A meridie ortus magnā uim
aquarū uehet. Vinci em̄ non poterūt uehemētissimo sole, tantū est illis uirū. Si circa oc-
calum refulsit, rorabit & leuiter impluet. Si ab ortu circaue surrexerit, serena promittit.
Quare tñ si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet. Quia est alicui⁹ speculi
natura talis, ut maiora mltā, quā uideat, ostendat, & in portēt uosam magnitudinē auge
at formas. Alicuius inuicē talis est, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbē eat facies, ni-
si orbi reddat. Dices fortasse unde sit ille color uari⁹, unde talis figura sit, non dices, ni-
si aliquod exemplar, ad quod forme, ostenderis, Nullū autem aliud quā solis est, a quo
cū fatearis illi colorē dari, sequitur ut detur & forma. Deniq; inter me & te cōuenit, colo-
res illos quibus regio cōli depingit a sole esse. Illud unū inter nos nō conuenit, tu dicis
illum colorē esse. Ego uideri. Qui siue est, siue uidetur, a sole est. Tu nō expedies, quare
color ille subito delinat, cū omnes fulgores paulatim excutiant. Pro me est & repentina
eius facies & repentinus interitus. Propriū em̄ est speculi hoc, quod nō per partes strui-
tur, quod apparet, sed statim totū sit. Aequē cito omis imago modo illo abolet, quā po-
nitur. Nihil aliud ad ista efficienda uel remouēda opus est, quā ostendi & abduci. Non
est propria in ista nube substantia, nec corpus, sed mendax est sine re similitudo. Vis scire
hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquā, solī alterā nubem, istius
uarietas peribit. At maior est aliquādo arcus, quā sol. Dixi modo fieri specula, quæ mul-
tiplicent omē corpus quod imitant. Illud adijciam omnia per aquā uidentibus longē esse
maiora. Literæ quāuis minutæ & obscuræ p uitream pilā aqua plenā, maiores clarioresq;
cernunt. Poma formosiora q̄ sint uident, si innatant uitro. Sydera ampliora p nubē aspi-
cienti cernunt, quia acies nostra humido labitur. Nec apprehēdere quod uult fideliter
pōt. Quod manifestū fiet, si poculū adimpleueris aqua, & in id conieceris annulū. Nam
cū in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in sūmo aquæ reddit, quicquid uidet per hu-
more longē amplius uero est. Quid mirum maiorē reddi imaginē solis, quæ in nube hu-
mida uisitur, cū de causis duabus hoc accidat, q̄a in nube est uitro simile, quod pōt perlu-
cere. Est aliquid & aquæ, quā si non dum habet, est, iam apparet eius natura, in quam ex
sua uertatur. Quoniā, inquis, uitri fecisti mentionē, ex hoc ipso contra te argumentū sur-
mā. Virgula solet fieri uitrea, stricta, uel plurib⁹ angulis in modū clauæ tortuosa, hæc si ex
transuerso solem accipit, colorē talem qualis in arcu uideri solet, reddit. Vt scias hīc non
imaginē solis esse, sed coloris imitationē ex repercussio. Primū in hoc argumento, q̄ ap-
paret a sole fieri multa sunt pro me. Pridem quidē apparet quiddā leue esse debere, si se
speculo, quod solē reperiatur, Deinde quod apparet nō fieri ullum colorē, sed speciem
falsi coloris, qualē ut dixi columbarū ceruix, & sumit & ponit, ubicūq; deflectit, hoc autē
& in speculo est, cui⁹ nullus uidetur color, sed simulatio quædā coloris alieni. Vnū tamē
hoc soluendū est, quod nō uisitur in ista solis imago, cuius bene exprimendæ capax non
est. Ita conatur quidem reddere imaginē, quia leuis est materia & ad hoc habilis, sed nō
potest, quia enormiter fracta est. Si apta fabricata foret, totidem redderet soles, quot ha-
buisset inspectores. Qui quia discernunt inter se, nō satis inuicem speculi nitent, incho-
ant tamē imagines nec exprimūt, & ob ipsum uicina turbant, & in speciē coloris unius
adducunt. At quare arcus nō implet orbem, sed dimidia pars eius uidet, cum plurimū
porrigit incuruatq;. Quidā ita opinant. Sol cum sit multo altior nubibus a supiore tan-
tum illas pcutit parte, sequit ut inferior pars eorū non tangat lumine. Ergo cū ab una par-
te solem accipiant, unam partē eius imitant, quæ nunquā dimidia maior est. Hoc argu-
mentum

Quare res in
aqua cernunt
maiores.

Cur arcus sit
dimidius tan-
tum,

mentū parū potens est. Quare? quia quī sol a superiori parte sit, totā tamen percutit nubem. Ergo cōtingit. Quid nī? cum radios transmittere soleat, & omnē densitatē per-
rūpere? Deinde contrariā rem ppositio suo dicunt. Nam cū superior est sol, & ideo tan-
tū superiori parti nubī affundit, nunq̃ terratenus descendit arcus. Atqui usq̃ in humū
demittit. Præterea nunq̃ nō cōtra solem est arcus. Nihil ad rem ptinet, supra infraue sit,
quia totū, quod contra est, latus uerberat. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cū
certe ex inferiori pte nubes ferit, terris ppinquas. Atqui & nunc dimidia pars est, quī
solē nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nubilo, quō in speculo lumē
reddi uolunt, nubē cauam faciunt, & sectā pilā partē, quā non pōt totum orbē reddere,
quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo argumento, non cōsentio. Nam si in concauo
speculo tota facies opposita orbis exprimit, & in semī orbe nihil phibet aspici totā pilā,
etiā nunc diximus circulos apparere soli lunæq̃ in similitudine arcus circūdatos. Quare
ille circulus iungit & in arcum nōnunq̃. Deinde quare semp concaua nubes solem acci-
piunt, nec aliquādo planæ & tumentes, Aristoteles ait. Post autūnale æquinoctiū qua-
libet hora diei arcum fieri, in æstate nō fieri, nisi incipiente aut inclinatio iam die. Cuius
rei causa manifesta est. Primū quia mediā die sol calidissimus nubes euincit, nec pōt ab
his imaginē suam accipere, quas scindit. At matutino tpe, & uergens ad occasum cū mi-
nus uirū habeat, minus calidus est, & ideo a nubibus & sustineri & reperiūti pōt. Dein
de cū arcum facere nō soleat, nisi aduersus hīs, in quibus facit, nubibus (cū breuiores
dies sint) semp obliquus est. Itaq̃ qualibet diei parte etiā cum altissimus est, habet ali-
quas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At tēporibus æstiuīs supra nostrū uerticē fer-
tur. Itaq̃ medio die excellissimus terras rectiore aspiciat linea, quā ut ullis nubibus possit
occurri. Omnes em̃ tunc sub se habet. Nunc dicendū est de uirgīs, quas nō minus pi-
ctas uariasq̃ & æque pluuiarū signa solemus accipere. In quibus non multū op̃era cōsu-
mendū est, quia uirgæ nihil aliud quā imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est
picta, sed nihil curuati habet. In rectum iacent. Fiunt aut̃ iuxta solem fere in nube humi-
da, & iam se spargente. Itaq̃ idem est in illis, qui in arcu color, tantū figura mutatur, quia
nubī quoq̃, in quibus extendunt, alia est. Similis uarietas in coronis est, sed hoc disse-
runt, quod coronæ ubiq̃ fiunt, ubicūq̃ sydus est, arcus nō nisi contra solem. Virgæ nō ni-
si in uicinia solis. Possum & hoc modo differentiā omniū reddere. Coronā si diuiseris,
arcus erit, si direxeris, uirga. In oībus color multiplex est, ex ceruleo fuluocq̃ uariis. Vir-
gæ soli tantū adiacet, arcus solares lunaresq̃ omes sunt. Coronæ omniū syderum. Aliud
quoq̃ uirgarū genus apparet, cum radij, p angusta foramina nubium tenues, intenti di-
stantesq̃ inter se dirigunt, & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco ge-
ram? Quid eas uocem, imagines solis? Historici soles uocant, binos ternosq̃ apparuisse
memoria tradunt. Græci parelia appellant, quia in propinquo fere sole uisunt, aut quia
accedunt ad aliquam similitudinē solis. Non enim totum imitantur, sed imaginē eius
figuramq̃. Caterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen im-
ponimus? An facio quod Vergilius, qui dubitauit de nomine? Deinde id de quo du-
bitauerat posuit, & quo te nunc nomine dicam, Rhetica, nec cellis ideo contende falere-
nis. Nihil ergo prohibet illas parelia uocari. Sunt autem imagines solis in nube spissā
& uicina in modum speculi. Quidam parelion ita diffiniunt, nubes rotundā & splen-
dida, similisq̃ soli. Sequitur enim illum, nec unquam longius relinquitur, quam fuit cum
apparuerit. Nunquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu
uidit? Non ut puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quam nos uidemus, reddi,
si modo idonea est materia, quæ reddat. Quoties defectionem solis uolumus depre-
hendere, ponimus pelues, quas aut oleo, aut pice implemus, quia pinguis humor mi-
nus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines seruat. Apparere autem imagines
non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare quemadmodum se luna
soli opponat, aut illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex par-
te, si ita contigit, ut latus occurrerit, modo totum, Hoc dicitur perfecta defectio, quæ
stellas quoque ostendit & intercipit lucem, tunc scilicet cum uterque orbis, sub eoi-
dem libramento stetit. Quemadmodum ergo in aere utriusq̃ imago terris aspici poi-
test, ita

Post autum/
nale æquino-
ctium quali-
bet hora est
arcus.

Parelion dif-
finitur.

test, ita in aere cū sit coactus aer & limpidus cōstitit, ut faciem solis acciperet, quā & aliā nubes accipiunt, sed transmittūt, si aut mobiles sunt, aut raræ aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illā, raræ emittunt, sordidæ turpesq; non sentiunt. Sicut apud nos imaginē maculosa non reddunt. Solent & bina fieri parelia eadē ratione. Quid em̄ impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ, ad exhibendū imaginē solis? Quidā in illa sententia sunt, quoties duo simulachra talia existant, ut indicent in illis unum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoq; cū plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & una imago uera est, ceteræ imaginū effigies sunt. Nihil enim refert, quid sit, quod speculo ostendat. Quicquid enim uidet, reddit. Ita illis quoq; in sublimi, si nubes fors aliqua disposuit, ut inter se conspiciant, altera nubes solis imaginē, altera imaginis reddit. Debent autē hæ nubes, quæ hoc prestant, densæ esse, leues, splendidæ, planæ naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huius sunt simulachra, candida sunt & similia luminaribus circulis, quia ex percussu oblique accepto, sole resplendent. Nam si infra solem nubes sunt, & propior ab eo dissipatur, longe autē posita radios nō remittit, nec imaginē efficit. Quia apud nos quoq; specula cum a nobis procul abducta sunt, faciem nō reddunt, quia acies nostra nō habet usq; ad nos cursum. Pluuiarū autem & hīj soles (utar enim historica lingua) indicia sunt, Vtiq; si a parte austrī cōstitērunt, inde maxime nubes ingrauescūt, cum utrinq; solem cinxit talis effigies (si Arato credim⁹) tempestas surgit. Tempus est, alios quoq; ignes percurrere, quorū diuersæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquādo ardores sunt, aliquādo fixi & herentes; nonnunquam uolubiles. Horum plura genera conspiciunt. Sunt enim uelut corona cingente introrsus ignes cœli. Recessus est similis effossæ in orbem spelūcæ, sunt pithiæ in magnitudinē uasti rotundiq; ignis, dolio similis, qui etiā fertur uel in uno loco flāgrat. Sunt chasmata cum aliquod cœli spaciū defedit, & flamma uelut dehiscens in abdito ostentat Colores quoq; horū omniū plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidā euanidæ ac leuis flammæ, quidam candidæ lucis, quidā micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radijs fului. Videmus ergo Stellarū longos a tergo albescere tractus, hæ uelut stellæ exiliunt & transuolant, uidenturq; longū ignem porrigere, propter imensam celeritatem, cū acies nostra non discernat transitum earū, sed quacuncq; incurrerunt, totū ignitum credat, Tanta enim est uelocitas motus, ut partes eius nō dispiciantur, sed tantum summa pendantur. Intelligimus magis, qua appareat stella, quam qua exeat. Itaq; uelut igne cōtinuo, totū iter signat, quia uisus nostri tarditas non subsequit momenta currentis, sed uidet simul & unde exilierit & quo peruenierit, Quod sit in fulmine, longus nobis uidet ignis eius, quia cito spaciū sursum transfilit, & oculis nostris occurrit uniuersum p quod deiectus est. At ille non est extenti corporis, per omne peruenit, neq; tam longa & extenuata in impetum ualent. Quomodo ergo profiliūt? Attritu aeris, ignis incensus, uento præceps, impellitur, non semper tamen uento attrituue fit. Nonnunquam ex aliqua opportunitate aeris nascitur. Multa enim sunt in sublimi, sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit. Ideoq; uelociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam uehemens, quo incenditur, Ventum autē significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit. Fulgures, inquis, quomodo fiunt, quos græci Chelas appellant: multis, ut aiunt, modis. Potest illos uentorum uis edere. Potest superioris cœli uel uenti feruor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit, potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Hoc uero non potest fieri. Quid, porro ut aer uim igneam in æthera elidat, ex qua fulgor ardore sit, & stellæ similis excursus? Ex hīs fulgoribus quædam in præceps eunt similia profilientibus stellis, quædā certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem representent, donec cōsumpto alimento, primū obscuriora sint, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionē redigunt in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædā supra nubes, cū aer spissus, ignē, quē propior terris diu parauerat, usq; in lydera expressit. Horū aliqua nō patiunt moram, sed transcurrūt aut extinguunt subinde qua reluxerant. Hīj fulgores dicuntur, quia brevis facies illorum & caudica est, nec sine iniuria

Pithiæ
Chasmata.

Chelæ.

inimicitia decidens, saepe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta uidemus ista sine fulmine, quae asparisoplecta graeci uocant, At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque coeli sequens, aut proprios cursus agunt, cometas nostri putant, de quibus dictum est. Horum genera sunt pagoniae, lampades, & cicharissiae, & alia omnia quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium autem, inter hos ponantur trabes, & phitiae, quae raro sunt uisae. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquantum matutini amplitudine solis exuperat. Inter haec ponas licet, & quod frequenter in historiis legimus, coelum ardere uisum. Cuius nonnunquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sidera uideatur, nonnunquam tam humilis, ut speciem longinqui incendii praebeat. Sub Tiberio caesare cohortes in auxilium hostiensis coloniae cucurrerunt, tanquam conflagrantis, cum coeli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt, certa illis substantia est. De prioribus quaeritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem & mendatio consent, an illis quoque uerum sit, quod apparet. Nobis non placet in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi, nihil enim iudicamus in speculis, nisi fallaciam esse. Nihil aliud quam alienum opus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec in alia protinus imagine abduceretur, nec innumerabiles modo interirent, modo exciperent formae. Quid ergo? Simulachra ista sunt, & inanis uerorum corporum imitatio, Suntque ista a quibusdam ita composita, ut & haec possint detorquere in prauum. Nam (ut dixi) sunt specula quae faciem prospicientium obliquant. Sunt quae in infinitum augent, ut humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum. Hoc loco uolo tibi narrare fabellam, ut intelligas quam nullum instrumentum irritande uoluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius princeps quidam fuit obscenitatis usque in scenam productae. Hunc diuitem avarum sextertij milies seruum Diuus Augustus indignum uindicta uindicauit, cum a seruis occisus esset, & tamen non pronuntiari iure cesum uideri. Non erat ille tantummodo ab uno sexu impurus, sed tam uirorum quam foeminarum audis fuit. Fecitque specula eius notae, cuius modo retuli imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram & longitudinem & crassitudinem excederet. Haec autem ita disponebat, ut cum uirum ipse pateretur, aduersus omnes admissarum sui motus in speculo uideret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tanquam uera gaudebat. In omnibus quidem balneis agebat ille delectum, & aperta mensura legebat uiros, sed nihilominus mendatijs quoque insatiabile malum oblectabat. In nunc dico speculum mundiciarum causa repertum. Facta dictum sunt, quae portentum illud ore suo laecerandum dixerit feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerent, ut ipse flagitiorum suorum spectator esset, & quae secreta quoque conscientia premunt, & quae accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidat. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum uerecundia. Ille autem quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculis suis ad illa aduocauit, nec quantum peccabat uidere contentus, specula sibi per quae flagitia sua diuideret, disponderetque circumdedit, & quia non tam diligenter intueri poterat, cum complexus erat, & caput merferat, genibusque alienis obheferat, opus suum sibi per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia uiros. Nonnunquam inter marem & foeminam distributus, & toto corpe patiente expositus, spectabat nefanda. Quid nam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentuosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbauit. Quid non putes in ipso habitu uoluisse pingi? Est aliqua etiam prostituta modestia, & in illa corpora publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtinent, adeo quodam modo lupanar quoque uerecundum est. At illud monstrum obscenitatem suam spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & uirum & foeminam patior, nihilominus illa quoque super uacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis ueniant, & testes eius tractoresue sint. Etiam ea quae conspectu corporis nostri positio summouit, ante uersentur, ne quis me putet nescire,

*

*

Astr. phitiae

An quippiam corporis sit in arcu.

Obscenissima fabula de Hostio, Seneca non admodum digna.

Astr. complexus.

Portet exa/ctoresue.

putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humana libidini ministeria tam magna ligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam quemadmodum morbo meo & potiar & satifaciam, quo nequitiam meam si ad naturam modum pecco, id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginis magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad uerum ista perducere, quia non licet, mendatio pascar. Obscenitas mea, plus quam capit, uideat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum, hic fortasse cito & antequam uideret occisus est, ad speculum suum immolandus fuit. Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura differant, quod inquirent, quid facies ista nobis, & quid in nos obuersa reddatur. Quid sibi rerum natura uoluit, quod cum uera corpora edidisset, etiam simulachra eorum aspici uoluisset. Quorsum pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum capacem. Non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam faciemque uelleremus, aut ut faciem uiri poliremus. In nulla re illa negotium luxurie concessit, sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine ostendit. Quamuis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat, tamen habitum eius, ipsum qui uerus est, non rubentis sed candida luce fulgentis nesciremus, nisi in aliquo nobis humore leuior, & aspici facilius occurreret. Præterea duorum syderum occursum quo interpolari dies solet, non uideremus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunæque imagines uideremus. Inuenta sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multi ex hoc consequuti primo sui noticiam, deinde & quoddam consilium, Formosus, ut uitaret infamiam. Deformis, ut sciret redimendum esse uirtutibus, quicquid corpori deesset. Iuuenis, ut flore ætatis admoneret, illud tempus esse discendi, & fortia audendi. Senex, ut indecora carnis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos uidendi. Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit. Nuper me in littore uidi, Cum placidum uentis staret mare. Qualem fuisse cultum putas? Ad hoc speculum secernenti ætas illa simplicior & fortuitis contenta, nondum in uitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturam in libidine luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit, deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem aspectum formæ suæ ea facerent, sapius despexere, in quibus prius effigies suas uiderant. Postquam deterior populus subijt, in ipsas terras se effolurus, ferrum obruendum primum in usu fuit, & id homines impune irruerent, si solum irruissent, Tunc demum alia terræ mala, quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in are ad aliquos usus comparatam uidit, & mox proprie huic ministerio præparatus est orbis. Nondum argenti nitor, sed fragilis uilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi uiri incondite uiderent, sed satis nitidi, squalorem opere collectum aduerso flumine eluerunt. Cura communis, capillum fuit ac prominentem barbam depectere, & in hac re quisque sibi, alteri operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu, crinis ille, quem effundere olim mos uiris fuit attrahabatur. Sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potentie luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque celata sunt. Denique gemmis adornata, & poculum unum, ex his foemina constitit, quod antiquarum dos fuit, non illa quæ publice dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset res graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accepisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum uirgunculis in unum speculum non sufficit illa dos, quam dedit pro se Scipio. Processit enim molestius, paulatim opibus ipsis mutata luxuria, incrementum ingens uitia acceperunt, Adeoque omnia indiscreta sunt peruersissimis artibus, ut quicquid mundus muliebris uocabatur, sarcinae uiriles sint. Minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum causa adhibetur. Nulli non uitio muneratio, necessarium factum est.

Quare pasci
sim oibus spe
culo sit uten/
dum.

*

*

Libri primi naturalium questionum finis.

MANIS de uniuerso quaestio in celestia, in sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam syderum scrutatur, & magnitudinē, & formas igniū uel syderum, quibus mūdus includitur, Solidum ne sit cœlum, ac firmā concretesq; materia, an subtili tenuiq; nexu agatur, an agat, & infra se sydera habeat, an in contextu sui fixa, quēadmodum anni uices seruet, solem retro hēctat, Cætera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cœlum terrāq; uersantia. Hæc sunt nubila, imbres, niues, & humanas mouentia tonitrua mentes. Quæcunq; aer facit patiturue. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbuſtis, satis, quærit, & ut iurisconsultorū uerbo utar, de omnibus quæ solo continētur. Quomodo, inquis, de terrarū motu questionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusq; dicturus es? Quia cū motus terræ fiat spiritu. Spiritus autē sit aer agitatus. Et si subeat terras, nō ibi spectandus est. Cogitur in ea sede, in qua illum natura disposuit, Dicam (quod magis uidebitur mirum) Inter cœlestia & de terra dicendum erit. Quare, inquis? quia cū propria terræ excutimus suo loco, utrum lata sit & inæqualis & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur, ipsa animal sit, an iners corpus, & sine sensu, plenū quidem spiritus, sed alieni, Et cætera huiusmodi quoties in manus uenerint, terrā sequent, & imis collocabunt. At ubi quæres, quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit, quō aduersus sydera cœlumq; posita sit, hæc questio cedit superioribus, & ut ita dicam meliorem conditionem sequitur. Quoniam dixi de partibus in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur. Quædam in cōmune sunt dicenda, & hoc primum præsumendū inter ea corpora, a quibus unitas est, aera esse. Quid sit hoc, & quare præcipiendū fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixerō aliquid esse cōtinuum, aliquid cōmissum. Continuatio est partium inter se nō intermissa coniunctio. Unitas est sine cōmissura continuatio, & duorum inter se coniunctorū corporum tactus. Nunquid dubium, quā ex his corporibus quæ uidemus tractamusq; quæ aut sentiunt aut sentiunt, quædā sunt composita, illa constant, aut nexu, aut aceratione, ut puta funis, frumentū, nauis. Rursus nō composita ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoq; quæ sensum effugiunt, cæterū ratione prendunt, esse in quibusdā unitatem corporū. Vides quomodo auribus tuis parcam Expedire me poteram, si philosophorū lingua uti uoluissē, ut dicerem unita corpora, hoc cū tibi remittam, tu inuicem mihi refer gatiā. Quare, istud si quādo dixerō unum, memineris me nō ad numerū referre, sed ad naturā corporis, nulla ope externa, sed unitate sua coherētis, ex hac nota corporū aer est. Omnia quæ in noticiā nostrā cadunt uel cadere possunt, mūdus completis, Ex his quædam eius sunt partes, quædā materiæ loco relictæ. Desyderat omnis natura materiā, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars em̄ nostri, manus, ossa, nerui, oculus, materia, succus recentis cibi, iturus in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis, qui tamen & materia est. Parat enim & alia, & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur. Sic mundi pars est aer, & quidem necessaria, hic est enim qui cœlum terramq; cōnectit, quia ima ac summa sic separat, ut tamen iungat. Separat, quia medius interuenit. Iungit, quia utriq; per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quicquid accepit a terris. Rursus uim syderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi uocō, ut animalia & arbuta. Nam genus animalium arbutorumq; pars est uniuersi, quia in consumatione uniuersi acceptum, & quia non est sine hoc uniuersum. Vnum autem animal & una arbor, quasi pars est, quia si perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aer autem ut dicam & cœlo & terris coheret. Vtriq; innatus est, habet autem unitatem, quicquid alicuius naturæ pars est. Nihil em̄ nascitur, sine unitate. Tertia pars est mūdi & materia, Pars quare sit, nō puto te interrogaturū, ut aque interrogas quare cœlū pars sit, quia scilicet nō magis sine hoc quā sine illa uniuersum esse pōt, quod cū ex his uniuersum est, ex quibus id est ex illo, & illa alimenta animalibus omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur.

Hinc quicquid

Alit. Inaturæ

Diffinitio cō
tinuationis.

Hinc quicquid est uirium singulis. Hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministrant. Hinc profertur quo sustineantur tot sydera, tam exercitata, auida, per diem noctemque, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum naturam, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri sat est. Aer cõtinuus terræ est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est totius mundi, sed idem tamẽ quicquid terra in alium mentum misit, recipit, ut scilicet materia nõ pars intelligi debeat. Ex hoc omnis instantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut puluerẽ, ferunt, plurimumque a uero recedunt. Nunquam enim contexi nisi per unitatem corporis uisus est, cum partes consentire ad intensiõem debeant & conferre uires. Aer autem si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri uero disiecta non possunt. Intensiõem aeris ostendunt tibi inflata nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnũ spacium ablata, gestante uento. Ostendent uoces quæ remissæ claræque sunt, prout aer se cõcitauit. Quid enim est uox, nisi intensio aeris, ut audiat linguæ formata percussus? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit uim, & uelocitatem neruis currentibus. Hic cum uehementer concitatus ipse se torsit, arbusta, siluasque conuoluit, & edificia tota corripiciens in altum frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora ueniamus. Quis em̃ sine intensiõne spiritus cantus est? cornua & tubæ & ea quæ aliqua pressura maiorem sonitum, reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aeris intensiõne partes suas explicant? Consideremus quã ingentem uim per occultum agant paruula admodum semina, & quorum exilitas in cõmissura lapidum locum inueniat, instantũ coalescant, ut ingentia saxa trahant, & in momenta dissoluant, scopulos rupeque radices in terra minutissimæ ac tenuissimæ scindunt. Hoc quid est aliud, quã intensio spiritus, sine qua nil ualidum, & contra quam nil ualidius est. Esse autem unitatem in aere, uel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se coheret. Quid enim aliud est, quod tenet ea quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio, nisi ex unitate? Quæ unitas, nisi hoc esset in aere? Quid autẽ producit fruges & segetem inbecillam, ac uirentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quam spiritus intensio & unitas? Quidam aera discerpunt & in particulas diducunt, ita ut illi inane permisceant. Argumentũ autem existimant non plenũ corporis, sed multum uacui habentis, quod aibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est, nec de unitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in contrariũ acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiã, Græci autem *περίσασσις* appellant, quæ in aere quoque sicut in aqua fit, circumstat enim omne corpus a quo impellitur. Nihil autẽ opus erit inani aut mixto, sed hoc alias. Nunc autem esse quandã in rerum natura uehementiam, magnosque impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intentione uehementius est, & tamẽ me hercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim eodem modo nõ posse quicquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quod magis creditur ex semetipso habere intensiõem, quam spiritus? hunc intendi quis negabit, cum uiderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque, plures & magnas cum populis urbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensiõnem spiritus uelocitas eius & diductio. Oculi statim per multa milia aciem suam intendit, uox una totas urbes simul percutit, lumen nõ paulatim prorepit, sed simul uniuersis infunditur rebus. Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Nãquid dubitas quin sparsio illa quæ ex fundamētis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatrĩ peruenit, cum intensiõne aquæ fiat? Atqui uero nec manus, nec ullum aliud tormentum siue instrumentum aquam poterit mittere aut agere quã spiritus. Huic se cõmodat, hoc inserto & cogente attollitur, contra naturã suã multa conatur & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcina depressa parũ, offendunt nõ aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum, aqua enim cederet, nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineret. Discus ex loco superiore in piscinã missus, non descendit

Quæ sit spiritus uehementia.

At. fundunt

At. semel

descendit, sed resilit, quem ad modum, nisi spiritu referente. Vox autem qua ratione parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido aer inest, qui sonū extrinsecus missum & accipit & remittit: scilicet non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diffusa, sed per ea ipsa, quibus separari uideatur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi. Id enim intercluditur tantum, per quod illud nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scindit, & media non circumscindit, tamen & utrumque cingit, sed permeat ab aethere lucidissimo aer, in terram usque diffusus, agilior quidem, tenuior & altior terris, nec minus aquis, Caterum aethere spissior grauiorque frigidus per se & obscurus, lumen illi calorque alimentum sunt, sed per omne spacium sui similis non est, mutatur enim a proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam pertenuissima, propter uiciniam aeternorum ignium, & illos tot motus syderum, assiduamque coeli circumactū. Illa pars ima & uicina terris, densa & caliginosa est, quia terrenas exhalationes recepat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad sinceritatem tenuitatemque pertinet. Caterum utraque parte frigidior. Nam superiora eius, calorem uicinarum syderum sentiunt, inferiora quoque tepent, primum terrarum halitus, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt reduplicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, quomnibus animalibus, arbutisque ac satis calidus est. Nihil enim uiueret sine calore. Adhuc nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris, quorum aliqui eruperunt innumerabiles, & in abscondito flagrant & obscuro semper. Haec tot partes eius fertiles rerum habent, & aliquid temporis, quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aeris, ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aeris frigida est. Qui cum sic diuisus sit, iam sui parte maxima uariis & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum audet, plurimum patitur, exagitat & exagitur, nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiae alias terra prebet, cuius positiones huc aut illo uersa magna ad aeris temperiem momenta sunt, alias syderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus, ad illius flexum hyemes aestatesque uertuntur, lunae proximum ius est. Sed & cetera quoque stellae non minus terrena quam incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuue contrario, modo frigora, modo imbres aliasque terrarum inuarias turbine mouent. Hoc necessarium fuit praeloqui dicturo de tonitruo fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aere fiunt, naturam eius explicare oportebat, quo facilius appareret quid facere aut pati posset. Tria sunt ergo quae accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua, quae una facta serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem, Fulminatio emittit. Illa (ut ita dicam) comminatio est, & tonatio sine ictu, Ista iaculatio cum ictu. Quaedam sunt ex his, de quibus inter nos conuenit, quaedam in quibus diuersae sententiae sunt. Conuenit illis omnia ista in nubibus & e nubibus fieri, etiam nunc conuenit & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignei spiritus. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est, quidam putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri, nec prius esse, quam mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim aliunde illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrētisque, sapius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras uero ait illum ex aethere distillare, & ex tanto ardore coeli multa decidere, quae nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multo ante ignem colligi non putat, sed eodem momento exilire, quo fiat. Cuius sententia talis est, duae partes in imo iacent, terra & aqua, utraque ex se reddit aliquid. Terreus uapor siccus est, & fumo similis, qui uentos, tonitrua & fulmina facit, aquarum halitus humidus est, & in imbres & nives cedit. Sed siccus ille terrarum uapor, unde uentis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium uehementer a latere eliditur, deinde, ut latius ferat nubes proximas, hac plaaga cum sono incutitur, qualis in nostris ignibus redditur, cum flamma uitio lignorum uidentium crepat, Et ille spiritus habens aliquid humidi secum, conglobatusque, rumpitur flamma. Eodem modo spiritus ille quem paulo ante exprimi collisis nubibus dixi, impatius alijs nec rumpi, nec exilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimili

Artificiatem.

Quare media regio aeris sit frigida.

Diuersae de fulmine opinioniones.

L lem impa

lem impactationem nubium. Quare alia maiorem sonitum habet, alia minore. Caterum illa uis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leni impetu accensus & uanus. Ante autem uidemus fulgorem quod sonum audiamus, quia oculorum uelocior est sensus, & multum aures antecedit. Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de coelo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumde illic semper ardeat? Deinde nulla ratione crediderim, quare ignis quem natura sursum uocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus fauilla cadunt, quae ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed praecipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur. Aut si nulla pars eius deciderit, in periculo totus est, quia totum potest excidere, quod potest carpi. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si illud in abdito suo tenet graue, quomodo illic esse potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut haec ipsa de quibus quaerimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimat, quae non est in aethere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil praeter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas fortitus oras, operas pulcherrime circumit, hinc discedere non potest. Sed ne ab extremo quidem comprimi, quia in aethere nullus incerto corpore locus est. Certa enim & ordinata non pugnant. Vos inquam dicitis, cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem, ex aethere decedente, ex his superioribus ardere, ac sic accendi. Sed plurimum interest, utrum aliquis dicat ignem ex aethere decedere, quod natura non patitur, ut liceat ex ignea uis calorem in ea, quae subiecta sunt, transilire. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certe apud nos late incendio peruagante quasdam insulas, quae diu concaluerunt, ex se concipere flammam. Itaque uerisimile est in aere summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore aetheris superpositi. Necesse est enim, ut & unus aether habeat aliquid uerisimile, & summus aer non sit dissimilis imo aetheri, quia non fit statim ex diuerso in diuersum transitus. Paulatim ista confinio uis suam miscent ita, ut dubitare possis, an aer, an hoc iam aether sit.

Quidam ex nostris existimant, aera, cum ignis & aqua mutabilis sit, non detrahare aliunde causas flammarum nouas, ipse enim se mouendo accendit, & condensos, compactosque nubium sinus dissipat, necessario uastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert, sed secare ferri est.

Artificius

Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio est late ignis explicitus. Fulmen est coactus ignis impetu iactus. Solemus duabus manibus, inter se iunctis, aquam concipere, & compressa utriusque palma, in modum syphonis exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustia medium spiritum emittunt. Ex hoc ipso inflammant, & tormenti modo efficiunt. Nam balista quoque & scorpiones tela cum sono expellunt. Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio extinguitur, sed quemadmodum in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure extinguitur. Ita ut Anaximenes ait, Spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & deinde cum luctatur, per obstacula & intercisura uadens, ipsa ignem fuga accendit. Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictus sonus. Quare inaequalia sunt? Quia & ipse ictus inaequalis est.

Quid tonitrua.

Quare & sereno tonat? Quia tunc & per cursum & siccum aera spiritus prosilit. At quare aliquid quando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmus spiritus, qui in flammam non ualuit, in sonum ualuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducantis se, corruentisque iactatio, laetum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? Atrioris densiorisque spiritus cursus. Anaximandrus ait omnia ista sic fieri, ut ex aethere aliqua uis in inferiora descendat. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit fulget, & minor uis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina. Diogenes Apolloniates ait, Quaedam tonitrua igne, quaedam spiritu fieri. Illa ignis facit, quae ipse antecedit, & nunciat. Illa spiritus, quae sine splendore crepuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando concedo, ita tamen, ut non discreta illis potestas sit, sed utrumque ab utroque effici possit. Quis negabat spiritum magno impetu lapsum

Quid fulguratio.
Quid fulmen.

tu lapsū, cum efficit sonū effecturū & ignē. Quis & hoc non concedat aliquādo ignē quoq; rumpere posse nubes, & non exilire, si plurimarū aceruo nubium, cū paucas percussisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritū, perdetq; fulgorem & speciem, dū secuta in terra incendet. Adhūc nunc, q̄ necesse est ut impetus fulminis, & prae mittat spiritus & agat ante se, & a tergo trahat uentū, cum tam uasto ictu aera inciderit. Itaq; omnia, anteq̄ feriantur, intremiscent uibrata uento, quā ignis ante se pressit. Dimissis nunc praecipioribus incipiamus per nos moueri, & a confessis transeamus ad dubia. Qui enim confessi sunt fulmen ignē esse, & aequae fulgurationē, quā nihil aliud est q̄ flamma, futura fulmen, si plus uirū habuisset, nō natura ista, sed impetū distant, esse illum ignē calor ostendit, qui si non esset, ostendit effectus. Magnorū enim saepe incendiorum causa fulmē fuit. Syluae illo crematae & urbium partes, etiam quae non percussa sunt, tamē adusta cernuntur. Quadā uero uelut fuligine colorant. Quid q̄ oībus fulguratis odor sulphureus est. Ergo & utrāq; rem ignem esse cōstat, utrāq; rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, nō terras usq; perlatū. Et rursus licet dicas fulmē esse fulgurationes, usq; in terras perductas, non ad exercendū uerba hāc diutius tracto, sed ut ista cognata esse, & eiusdem notae ac naturae probem. Fulmen est quiddā plūs, q̄ fulguratio, uertamus istud. Fulguratio est pene fulmē, quoniam constat esse utrāq; rem ignem, uideamus quēadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit, duobus modis. Vno, si excitatur sicut ex lapide. Altero, si attritu inuenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hāc tibi materia praestabit, sed idonea eliciēdis ignibus, sicut laurus, hederā, & illa in hunc usum nota pastoribus. Potest ergo fieri, ut nubes quoq; ignē eodem modo uel percussa reddant, uel attrita. Videamus quantis procellae uiribus ruant, quanto uertantur impetu turbines. Id in quo tormentū obuīum fuit, dissipatur, & rapitur, & longe a loco suo proicitur. Quid ergo mirum, si tanta uis excutit, uel aliūde, uel sibi? Vides enim quantū feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, uita exanimata. Nihil tamē tantum in his debet credi, ac in uisyderum, quorū ingens & confessa potentia est. Sed fortasse nubes quoq; in nubes incitatae fremētē uento, & leuiter urgente, ignē euocabunt, qui explēdescat, nec exiliat. Minore enim uī ad fulgurandū opus est, q̄ ad fulminandū. Superioribus colligimus, in quantū feruorem quadam astricta pducuntur. Cum autē aer mutabilis in ignem, maximis uiribus suis in ignem uersus est, atteratur, credibile est, & uerisimile ignem caducum excuti, & cito interitū, quia nō ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaq; tantumq; habet morā, quantum itineris, & cursus sine alimento cōfectus est. Quomodo, inquis, cum dicatis hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terrā appetit, aut falsum est quod deinde dixistis? Est enim illi aequae sursum iter atq; deorsum. Vtrūq; uerum potest esse. Ignis enim natura in uerticem surgit. Et si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aquae natura deferē. Si tamen aliqua uis accessit, quā illam in contrariū circumageret, illo intenditur, unde & imbre deiecta est. Fulmen autē eadem necessitate qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus, quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terrā attingant, sed cum permiseris, in locum suum exilient. Itaq; non est, q̄ eum spectēs cuiusq; habitum, qui illi non ex uoluntate est. Si ignem permittis ire quo uelit, coelum id est leuissimū cuiusq; sedem repetet, ubi em̄ aliud est, quod eū ferat, & ab impetu suo attrahat, id nō natura, sed seruitus eius fit. Dicis, inquit, nubes attritas edere ignem, cū sint humidae, immunda, quomodo ergo possunt gignere ignē, quē non magis uerisimile est ex nube, q̄ ex aqua generari? Ignis qui nascitur, primū in nubibus non est aqua, sed aer spissus ad gignendā aquā praeparatus, nondū in illā mutatus, sed iam pronus & uergens. Nō est q̄ eā existimes tunc colligi, sed effundi. Simul fit, & cadit. Deinde si cōcessero humidā esse nubē, cōceptis aquis plenā, nihil tamē prohibet ignē ex humido quoq; educi, immo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidā negauerunt in ignē quicq; posse mutari, priusq; mutatū esset in aquā. Potest ergo nubes, salua quā continet aqua, ignē parte aliqua sui reddere, ut saepe aliqua pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non cōtraria inter se ista esse, & alterum altero perimī. Sed ubi ualētior ignis, q̄ humor est, uincit. Rursus cū copia humoris exuperat, tunc ignis sine effectū est. Itaq; non ardēt uirentia. Refert ergo

Alit alia
Laurus &
hedera ignē
ex se dāt

quantum aquæ sit. Exigua enim uis non resistit, nec ignem impedit. **Quid nîc Auorum** nostrorum memoria, ut Possidonius tradit, cum insula in Egeo mari surgeret, spumabat interdum mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuu, sed ex interuallis emicantem, fulminu more, quoties ardor inferius iacentis, superu pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta rupesq; partim illasa, quas spiritus anteq; uerteretur expulerat, partim exasa & in leuitate pumicis uersa. Nouissime cacumen exusti motis emicuit. **Altissimo** Postea altitudine adiectum & saxum illud in magnitudine insula creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hoc retuli, ut apparet nec extinctu igne mari supfuso, nec impetu eius, grauitate ingentis unda prohibitu, exire. Ducentoru passuu fuisse altitudine Asclepiadotus Possidonij auditor tradidit, quam disruptis aquis ignis emerit. Quod si immensa aquaru uis, ex imo subeunte uim non potuit opprimere, quanto minus in ea extinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & rosceidus. Adeo res ista non habet illam moram, quæ contra causas ignium sit, quos non uidemus emicare, nisi impendete coelo, serenū sine fulmine est. Non habet istos motus dies purus, nec nox quidem nisi obscura nubibus. **Quid ergo?** Num aliquando etia apparentibus stellis, & nocte tranquilla, fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur, quas uideri a nobis terraru tumor non sinit. Adhuc nunc, quod fieri potest, ut nubes summa & humiles attritu suo ignem reddat, qui in supiora expressus, parte syncera puraq; coeli uisatur, sed sit in sordida. Tonitrua distinxere quidam ita, ut dicerent, unum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motu antecedit clauso uento fremente. Hoc quomodo illis uideatur fieri, dicam, cum spiritū inter se claudere nubes, in concauis partibus earum uolutatus aer, similem mugitibus sonū raucum, & æqualem, & continuu. Itaq; ubi etiam illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua uenturi prænuicia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod [†]acerbum mage dixerim q̃ sonū, qualem audire solemus, cum sup caput alicuius disrupta uesica est. Talia edunt tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritū quo disteta fuerat emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus & uehemens. Quo edito cōcidunt homines & exanimantur. Quidā uero uiui stupent, & in totum sibi excidunt. Quos uocamus attonitos, quoru mētes sonus ille celestis loco repulit. Hoc fieri illo uocq; modo potest, ut inclusus aer caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cū maiorem sibi locū querit, a quibus inuolutus est, sonum patit. **Quid autē?** quemadmodū illas manus inter se plausum edunt, sic illisaru inter se nubiū sonus potest esse magnus, quia magna concurrūt inter se. Videmus, inquit, nubes impingi motibus, nec sonū fieri. Primū omniu non quocūq; modo impulsæ sunt tonāt, sed si aptæ sunt & compositæ ad sonū edendum. Auerse inter se manus collisæ non plaudūt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimū interest, utrū caue cōcutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna ui & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed digerit, & [†]propriam quaq; partem eius soluit. Nec uesica quocūq; modo spiritum sonat. Si ferro diuisa est, sine ullo aurium sensu exit. Rumpi illa oportet ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico. Nisi multo impetu dissolutæ, non sonant. Adhuc nunc, q̃ nubes in monte [†]aere non franguntur, sed circūfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa, & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritū & multifariā emittunt, qui non uniuersus erumpit & crepat. Hoc ut scias, uentus qui circa arbore funditur, sibilat, non tonat. Latō (ut ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, ut sonitus erumpat, qualis auditur cum tonat. **Præter hæc natura aptus est aer ad uoces.** Quid nîc, cum uox nihil aliud sit q̃ ictus aer? Debent ergo nubes utrinq; [†]inferi, & caue & intentæ. Vides enim quanto calidiora sunt uacua q̃ plena, quanto intentæ, q̃ remissa. Item tympana & cymbala sonant, quia illa repugnantē ex ulteriore parte spiritū pulsant. Hæc ad ipsum aerem acta, nisi concauo non tinniunt. Quidā, inter quos Asclepiadotus est, iudicant sic quorundam quocq; corporū concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Aetna aliquando multo igne abundauit. Ingentem uim arenæ urentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosq; subita nox terruit. Illo tempore aiunt tunc plurima fuisse tonitrua & fulmina. Quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium, quas uerisimile est, in tanto ardore aeris

Altissimo

Terepitem

Altprimā.
Forte proxima.

Altiacta

Altidifica
ti.

re aeris nullas fuisse. Aliquando Cambises ad Ammonem misit exercitum, quem arena austro mota, & more niuis incidens, texit. Deinde obruit, tunc quoque uerisimile est fuisse tonitruum fulminaque, attritu arenae sese affricatis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim utriusque naturae corpus efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aere uagari. Ita si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest & edere sonum. Ista quae dixi siue incendijs uaporantibus aera repleuerint, siue uentis terras uertentibus, necesse est nubem faciat anteque sonum. Nubes autem tam arida quam humida esse censetur. Est autem nubes (ut diximus) spissitudo aeris crassi. Ceterum mira fulminis si intueri uelis opera, sunt, nec quicquam dubium relinquenda, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illaesis conflatur argenteum. Manete uagina, gladius liquefcit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio uinum, nec ultra triduum rigor ille durat. Illud aequae inter annotanda ponas. Licet quod & hominum & ceterorum animalium quae ista sunt caput spectat ad exitum fulminis, quod omnium percussarum arborum contra fulmina haustilia sursum. Quid quod malorum serpantium & aliorum animalium, quibus mortifera uis inest, cum fulmine ista sunt, uenenum omne consumitur. Vnde, inquit, scis? In uenenatis corporibus uermis non nascitur. Fulmine ista, inter paucos dies uerminant. Quid quod futura portendunt, nec unius tantum aut alterius rei signa dant, sed saepe longum fatorum sequentium ordinem nunciant. Et quidem certis euidetibus, longeque clarioribus, quam si scriberetur. Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persecutorum fulminum est scientia, interest, nos putamus quod quia nubes collisae sunt, ideo fulmina emittant, ipsi existimant nubes collidi ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad deum referant, in ea sunt opinione, tantum non quae facta sunt, significant, sed quia significatura sunt, fiant. Eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi a deo mittantur? Quomodo aues non in hoc mota, ut nobis occurrerent, dextrum auspicium sinistrumue fecerunt. Et illas, inquit, deus mouit. Nimis illum ociosum & pusillae rei ministrum facis, si alijs somnia, alijs cetera disponit. Ita nihilominus diuina ope geruntur. Si a deo pennae auium reguntur, nec pecudum uiscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia uenturi ubique praemittentes, ex quibus nobis quaedam familiaria, quaedam ignota sunt, quicquid sit, alicuius rei futurae signum est, fortuita & sine ratione uaga diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam praedictio est. Cur ergo aquilae hic honoratus est, ut magnarum rerum faceret auspicia? Aut coruo, aut paucissimis auibus, & cetera & sine praesagio uox est? Quia quaedam in artem nondum redacta sunt. Quaedam uero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursum suo praedicet aliquid. Non omnia scilicet, sed quaedam notantur. Auspicium est obseruatis. Ad eum itaque pertinet, qui induxerit animam. Ceterum & illa quae pereunt. Quinque stellarum potestates Caldeorum obseruatio excepit. Quid tu tot milia syderum iudicas sine causa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos syderibus assignant, cum omnia quae supra nos sunt, partem sibi nostri uindictent. Submissiora in nos propius uim suam dirigunt, & ea quae frequentius mota, aliter nos, aliter animalia prospiciunt. Ceterum & illa quae aut immota sunt, aut propter uelocitatem uniuerso mundo parant, immotis similia, non extra ius dominumque nostri sunt. Aliud aspice & distributis rem efficis tractas. Non magis autem facile est scire, quod possint, quam dubitari debet, an possint. Nunc ad fulmina reuertamur, quorum ars in tria diuiditur. Quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat, Secunda ad diuinationem, Tertia ad propiciandos deos, quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare, ut promissa firmet, Praecari, ut remittant minas. Summa esse uim fulminum iudicant, quia quicquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quicquid ad hoc portendit, fixum est, nec alterius ostenti si gnificatione minuitur. Quicquid extra, quicquid aues minabuntur, secundo fulmine abolitur. Quicquid fulmine denunciatur, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli uidentur. Quare? Quia ueris uerius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri. Aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc

Naturā fulminis attrahere.

Astræxitur

Aues quae faciunt auspicia.

* Ars fulminum trifaria diuiditur.

auem comparo & fulmē, sed duo ueri signa, quā si unum significāt, paria sunt. Itaq; quod fulminis interuētus submouet, extorum uel augurum iudicia, male inspecta, male obseruata, auguria sunt. Non enim refert utrius rei species maior uel potentior natura sit, sed utra res ueri attulit signum, quantum ad hoc par est. Si dicas flammæ uim maiorem esse q̃ fami, nō mentieris. Sed iudicandum, an in igne idem ualet flamma, quod fumus. Itaq; hoc dicunt, quoties exta aliud significabūt, aliud fulmina, fulminū erit autoritas maior, fortasse cōsentiam, sed hoc dicunt. Quamuis altera signa uerū prādexere, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, q̃ multa auspicia sint, fatum unum est. Quod si bene, nec primū auspicium intellectum est, secūdo non interit. Ita dico, non refert, an aliud sit per quod quærimus, quoniā de quo quærimus, id est fatum, fulmine mutari nō potest. Quid nī? Nam fulmen ipsū fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesq; quo pertinent, si mutabilia sunt fata? Permite mihi illā rigidam sectam tueri eorum, qui excipiūt ista, & nihil aliud esse existimant fata, q̃ egræ mentis solatia. Aliter ius suū peragūt, nec ulla cōmouentur prece, nō misericordia flectūt, nō gratia. Seruant cursū irreuocabilem, ingesta & destinata fluūt. Quemadmodū rapidorum aqua torrētium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniēs prācipitat, sic ordinem fati æterna series regit, cuius hæc prima lex est, stare decreto. Quid enim intelligis fatum? existimo necessitatem rerum omnīū actionūq; quā nulla uis rumpat, hanc sacrificijs, & capite niueæ agnæ exorari iudicas? Diuina nō nosti. Sapientis quoq; uiri sententiam negatis posse mutari. Tanto magis dei, cum sapiēs quid sit optimū in præsētia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamē nūc eorum uolo causam, qui procuranda existimant fulmina, & expiationes nō dubitant prodesse, aliquid quando ad submouenda pericula, aliquando ad leniēda, aliquādo ad differēda. Quid sit quod sequatur, paulo post prosequar. Interim hoc habent cōmune nobiscū, quod nos quoq; existimamus uota proficere, salua uī ac potestate fatorum, quādā enim a dijs immortalibus, ita suspēsa, relicta sunt, ut in bonū uertāt, si admotæ Dijs preces fuerint, si uota suscepta. Ita nō est hoc cōtra fatum, sed ipsū quoq; in fato est. Aut futurū, inquit, est, aut nō. Si futurū est, etiam si nō susceperis uota, fiet. Si nō est futurum, etiam si susceperis uota, nō fiet. Falsa est ista illatio, quia illā mediam inter ista exceptionē prateris. Futurū, inquit, hoc est, sed si uota suscepta fuerint, hoc quoq; necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, ut aut suscipias uota, aut nō. Puta me tibi manus dare, & fateri hoc quoq; fato esse comprehensum, ut utiq; fiant uota. Ideo fient. Fatum est, ut hic disertus sit, sed si litteras didicit, ab eodem fato cōtinetur, ut litteras discat, ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. At in illo fati ordine, quo patrimoniū illi grande promittit, hoc quoq; protin⁹ ad fatum est, ut nauiget, ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prādictas diutius minas. At hoc quoq; in fato est, ut expiet. Ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, ut probetur nihil uolūtati nostræ relictum, & omne ius fato traditū. Cū de ista re agetur, dicam, quemadmodū manēte fato aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc uero id de quo agitur, explicauī, quomodo si fati certus est ordo, expiationes propiciationesq; prodigiorum pericula auertant, quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, auruspex mihi prodest? Utq; expiare etiam nō suadente illo mihi necesse est, hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas uideatur esse fato, debetur & medico, quia ad nos beneficium fati per huiusmodi manus uenit. Genera fulminū tria esse ait Cecinna. Cōsiliarium, Autoritatis, & quod status dicit. Cōsiliarium ante rem fit, sed post cogitationem, cum aliquid in animo cogitātibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Autoritatis est, ubi post rem factam uenit, quum bonam fortunam malamue significat. Status est, ubi quietus nec agētibus quicq; nec cogitantibus quidem fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut pmittit, aut mouet. Hoc monitorium uocat, sed nescio quare, non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet cōsiliū dat, sed habet aliquam distinctionem. Ideoq; separatur a cōsiliario, quia illud suadet, dissuadetq; hoc solam impendentis periculī euitationem continet. Ut cū timemus ignem aut fraudem a proximis, aut insidias a seruis. Etiam nunc tamen aliam distinctionem utriusq; uideo. Cōsiliarium est, quod cogitanti factum est. Monitorium, quod ni-

hil cogitanti

An fata
piam casu
interdunt

hil cogitanti. Habet aut utraq; res suā proprietatem. Suadetur deliberantibus, & ultro monetur. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminū genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod urit. Quod terebrat, subtile est & flā meum, cui per angustissimum fuga est, ob synceram & puram flammæ tenuitatē, quod dissipat, conglobatum est, & habet commixtam uim spiritus coacti & procellosi. Itaq; illud fulmen per id foramē, quod ingressum est, redit & euadit. Huius late sparsa uis, rū pit ic̄ta, nō perforat. Tertium illud genus, quod urit, multum terreni habet, & igneum magis est q̄ flammeum. Itaq; relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen uenit. Sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifestus ardoris signa imprimit. Quod aut urit, aut fuscatur. Tribus modis urit. Vrit, fuscatur, aut afflat, & leui iniuriā lædit, aut cōburit, aut accendit. Omnia ista urunt, sed genere & modo differunt. Quodcumq; combustum est, utiq; & ustum est. At non omne quod ustū, utiq; & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis uisisse. Quis nescit uri quid, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod nō uratur. Vnū hoc adiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum. Nunc ad id transeo genus fulminis, quo ic̄ta fuscatur. Hoc autem decolorat. Vtriq; distinctionem suam reddam. Decoloratur id, cuius color uiriatur, nō mutatur. Colorat id, cuius alia sit q̄ fuit facies, tanq̄ cerulea, uel nigra, uel pallida. Hæc adhuc Aetruſcis philosophis cōmunia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicūt a loue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (ut aiunt) monet & placata est, & ipsius consilio louis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sentētia. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, sed tunc quoq; non aliter q̄ ut nōceat, quæ prodest quidem, sed non impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit, sed adhibitis in consilium, quos Dijs superiores & inuolutos uocant, Quæ uastat & includit, & inique mutat statum priuatum & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sic patitur. In his primam speciem si intueri uelis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est, q̄ credere fulmina e nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nōnunq; petere, ut impunitis sacrilegijs, pcussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium a loue deos, quasi in ipso parū consilij sit, ad uocari, illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat, pernicioſa, quibus mittēdis maior hominū turba interfuit. Si quæris a me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, ut crederent Iouem, aut non æquæ uoluntatis, aut certe minus paratum esse. Vtrum enim tunc eum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit. Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent. Ad coercendos animos imperitorum sapientissimi uiri, indicauerunt inuitabilem metum, ut supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum esse, aduersum quod ne mosibi satis potens uideretur. Ad conterendos itaq; eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput † iudicem, & quidem armatum. Quare id solum fulmē quod Iupiter mittit, placabile est. Perniciosum id, quod alijs quoq; Dijs autoribus misit. Quia Iouem, id est regem, prodesse etiam solum oportet, nocere nō, nisi cū pluribus uisum est, discant hi quicūq; magnā potentiā inter homines adepti sunt, sine cōsilio nec fulmē quidē mitti. Aduocet, cōsiderent, multorū sentētijs † nocitura tēperent, & hoc si bi pponāt, ubi aliqd pcuti debet, ne Ioui quidē suū satis esse cōsiliū. In hoc quoq; tam imperiti nō fuere, ut Iouē existimarēt tela mutare, poeticā ista licentiā decet. Est aliud leuius fulmē, cui dextra cyclopū Sæuitiæ flammæq; minus, min⁹ addidit iræ. Tela uocat superi. Illos uero altissimos uiros error iste nō tenuit, ut existimarēt Iouē modo leuioribus fulminibus & Iulorij telis uti. Sed uoluerūt admonere eos, qbus aduersus peccata hominū fulminandū est, nō eodē modo oia esse pcutienda, quædā frangi debere, quædam eligi & distingui, quædā admoneri. Ne hoc qdē crediderūt, Iouē esse qualē in capitolio & in cæteris adibus uidemus, mittere manu fulmina, sed eundē quē nos Iouē intelligūt, custodē rectorēq; uniuersī, animū ac spm̄ mūdi huius opis dñm & artificē, cui nomen oē cōuenit. Vis illū fatum uocare? Non errabis. Hic est, ex quo suspēsa sunt omnia, ex quo

Aetruſcorū
ſtulta opi
nio.

Refellit ea
opinio

Ast † iudi
cem

Ast † placita

Fulmina p
petua & p
rogatiua.

Varia diui
sio fulminū

qñ tollunt

At Attal^o

sunt omnes causæ causarum. Vis illum prouidentia dicere: recte dicis. Est enim, cuius con
filio huic mundo prouidetur, ut incōcussus exeat, & actus suos explicet. Vis illum natu
ram uocare? Non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu uiuimus. Vis
illum uocare mundū? nō falleris. Ipse enim est, totum quod uides, totus suis partibus in
ditus, & se sustinens & sua. Idē & Aetruscis uisum est, & ideo fulmina a Ioue mitti dixe
runt, quia sine illo nihil geritur. At quare Iupiter ferienda transit, aut innoxia ferit? In ma
iorem me quæstionē uocas, cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmi
na non mitti a Ioue, sed sic omnia disposita, ut ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine
ratione non fiant. Vis eorum, illius permissio est. Nam & si Iupiter illa nunc non facit, Iu
piter nō fecit, ut nō fierent. Singulis nō adest, sed signū & uim & curam dedit omnibus.
Huic illorū diuisioni nō accedo, Aiunt aut ppetua & finita esse fulmina, aut prorogatiua.
Perpetua sunt, quorum significatio in totam uitam ptinet, nō unam rem id enunciat, sed
contextū rerum p omnem, deinceps atate futuram cōplectitur. Hæc sunt fulmina, quæ
proprio accepto patrimonio, & in nouo hominis aut orbis statu fiant. Finita ad diē utiq;
respondent. Prorogatiua sunt, quorū minæ differri possunt, auerti tolliq; nō possunt. Di
cam quid sit, quare huic diuisioni nō consentiam. Nam & quod perpetuum uocant ful
men, finitum est. Aequè enim talia ad diem respondēt. Nec ideo finita nō sunt, quia mul
tum tempus significant. Et quod prorogatiuū uidetur, finitum est. Nam illorū quoq; con
fessione certum est, quousq; impetretur dilatio. Priuata em̄ fulgura negant ultra decimū
annū, publica ultra tricesimū posse differri. Hoc modo & ista finita sunt, quia ultra quod
nō prorogarentur inclusum est. Omnīū ergo fulminū & omnis euentus dies statuta est.
Non potest enim ulla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulmine, passim
& uage dicunt, & sic passionēs eorum debere diuidi, quemadmodū ab Attalo philoso
pho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, ut inspiciant ubi factum sit, quādo, cui, in
qua re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas uoluero, quid postea faciā? in im
mensum procedam. Nunc nomina fulgurū, quæ a Cecinna ponuntur, aperte stringā,
& quid de his sentiam, exponam. Ait enim postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut
nō rite facta repetunt. Monitoria, quibus docetur, quid cauendū sit. Pestifera, quæ mor
tem exiliumq; prædunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consula
tum malo futurum gerentibus, & hæreditate, cuius compendium magno sit luendū in
cōmodo. Dentanea, quæ species periculi sine periculo afferunt. Parentalia, quibus
colluntur priorum fulminū minæ. Attestata, quæ prioribus cōsentiūt. Artencata, quæ inclu
so fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum ui
tangitur, uel comiciū, uel principalia urbis, Libere loquar, quorū significatio regnū ci
uitati minatur. Inferna, cum e terra exiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificijs ad nos Iouē
arcescūt, & (ut uerbo eorum meliori utar) inuitant. Hūc uenire cum magno inuitantium
periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata dicūtur, sed aduocātium bono ueniūt. Quā
to simplicior diuisio est, qua utebā? Araldus noster egregius uir, qui Aetruscōrū disci
plinam græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significāt id, quod
ad nos pertinet. Quædam aut nihil significāt, ut id, cuius intellectus ad nos nō peruenit.
Ex his quæ significāt, quædam sunt lata, quædam sunt aduersa, quædam nec aduersa nec
lata. Aduersariorum hæc spes sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut
quæ minui possunt, aut prolongari. Lata aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut
habent partem boni, aut mali, aut mala in bonum, aut bona in malum uertūt. Nec aduer
sa nec lata sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua terreri nec latari debemus,
aut peregrinationem in qua nec metus, nec spei quicq; sit. Reuertar ad ea fulmina, quæ
significant quidem, sed quod ad nos nō pertineat. Tanq; utrum eodem anno idem futu
rum sit fulmen, quod factum est. Nihil significāt fulmina, ut id cuius noticia nos effugit,
ut illa quæ in uastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines, quorū significatio uel
nulla est, uel perit. Pauca adhuc adijciam ad enarrandā uim fulminis, quæ non eodem
modo omnem materiam uexat. Valentiora quæ resistūt, uehementius dissipat, cedētia
nonnunquam sine iniuria transit. Cum lapide ferroq; durissimis quibusq; confligit, quia
uiam ne

uiam necesse est per illa impetu quærat. Itaq; facit uiam qua effugiat, ac teneris & rari-
 ribus parcit, quanq; & flammis oportuna uideant, quia transitu patente minus læuit. Lo-
 culis itaq; (ut dixi) integris pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur, quia ignis tenuis-
 simus per occulta foramina transcurrit. Quicquid aut in tigno solidum inuenit, ut contumax
 uincit. Non uno aut (ut dixi) modo læuit, sed quid quæq; uis fecerit, ex ipso genere iniu-
 ria intelligis, & fulmẽ opere cognoscis. Interdum in eadẽ materia, multa diuersa, eiusdem
 uis fulminis facit, sicut in arbore, quod aridissimũ est, urit, quod solidissimũ & durissimũ
 est, terebrat & frangit, summos cortices dissipat. Interiores libros in parte interioris ar-
 boris rumpit ac scindit, folia pertundit ac stringit, uinum gelat, ferrum & æs fundit. Illud
 est mirũ, qd uinum fulmine gelatũ, cum ad priorẽ habitũ redit, potum aut exanimat, aut de-
 mentes facit. Quare illud accidit quarenti mihi, illud occurrit, inest fulmini uis pestife-
 ra. Ex hoc aliquem remanere, spiritũ in eo humore quem coegit gelauitq; uerisimile est.
 Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additũ uinculũ. Præterea olei quoq; &
 omnis unguenti teter post fulmẽ odor est. Ex quo apparet inesse quandam subtilissimo
 igni, & cõtra naturam actio, pestilentẽ potentiam, qua nõ tantum iccta cadunt, sed etiã af-
 flata. Præterea quocũq; decidit fulmen, ibi odorem sulphuris certũ est esse, qui quia na-
 tura grauis est, sapius actus uel haustus alienat. Sed ad hoc uacui reuertemur. Fortasse
 enim libebit ostendere, quantũ omnia ista, a philosophia artiũ parẽte, fluxere. Illa primũ
 & quasiuit causas rerũ, & obseruauit effectus, & quod in fulminis inspectione lōge me-
 lius est, in istis rerũ exitus contulit. Nũc ad opinionem Possidonij reuertar. E terra terre-
 nissq; omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida remanet. Hæc fulminibus ali-
 mentũ est, alia imbribus. Quicquid in aera sicci fumosiq; peruenit, id includi se nubibus
 nõ fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruũ uocamus. In ipso quo-
 q; aere quicquid extenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoq; si inclusum est, æque fugã
 quærit, & cum sono euadit. Ac modo uniuersam eruptionẽ facit, ea quæ uehemẽtius in-
 tonat, modo per partes & minutatim. Ergo nõ tonitrua hæc spiritus exprimit, dum aut
 rumpit nubes, aut peruolat. Volatio aut spiritus, in nube cõclusi, uehementissimũ est at-
 teredi genus. Tonitrua nihil aliud sunt, qd citi aeris sonitus, q fieri, nisi dũ aut terit, aut rĩ-
 pitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desiderat iccus, sed
 non uniuersus. Non enim tota totis concurrũt, sed partibus partes. Nõ sonant mollia, ni-
 si illa duris sint. Itaq; non audit fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, dimissus in aquam,
 sonat, dum extinguit. Puta ita esse, pro me est. Non ignis tunc sonũ efficit, sed spiritus p
 extinguentia effugiens. Itidem tibi & fieri ignem in nube, & extingui. E spiritu nascit &
 attritu. Quid ergo inquit, Non potest aliqua ex his transcurrẽtibus stellis incidere in nu-
 bem & extingui? Existimemus posse aliquando & id fieri. Nunc naturalẽ causam quæri-
 mus & assiduam, & nõ raram & fortuitã. Puta me cõfiteri uerũ esse, quod dicis. Aliquan-
 do post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes, non ob hoc toni-
 trua sunt, sed est hoc tonitrua sunt. Clydemos ait, fulgurationis speciem inanem esse, non
 ignem. Sic enim per noctem splendorẽ motu remotũ uideri. Dissimile est exemplum.
 Illic enim splendor inter ipsam aquam apparet. Hic quid fit in aere erumpit & exilit. He-
 raclitus existimat fulgurationẽ esse uelut apud nos incipientiũ igniũ conatus, & primã
 flammã incertam, modo intereuntem, modo insurgentem. Hoc antiqui fulgetra dice-
 bant, tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui autem tonitruũ dixerũt, aut tonum. Hoc
 apud Cæcinnam inuenio facundũ uirum, si habuisset in eloquẽtia nomẽ. Et nisi illũ Ci-
 ceronis umbra pressisset, etiã nũc illo uerbo utebant antiqui correpto, quo nos pdu-
 cta una syllaba utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. Atqui illis ad significandã
 tã subitã e nubibus eruptionẽ lucis, mos erat uti mediã syllaba correpta, ut diceret fulge-
 re. Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui ma-
 num, dicam fulgerat, cum repẽtium late lumẽ emicuit. Id euenit, ubi in ignẽ extenuatis
 nubibus uertitur, nec uires, quibus longius prosiliat, inuenit. Nõ miraris puto, si aera aut
 motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans funda, & attritu æ-
 ris uelut igne distillat. Ideo æstate plura sunt fulmina, quia plurimum calida est. Faci-
 lius attritu calidior ignis existit. Eodem modo fit fulgor, qui tantum fulget, & fulmen
 quod mit

Vinum gela-
 tum fulmine
 & deinde
 potum de-
 mentes facit

Rō quare
fulmē obli-
que ferat.

quod mittitur. Sed illi leuior uis, alimentiq; est minus. Et ut breuiter dicam quod sentio, Fulmen est fulgur intentum. Ergo ubi calidi humidiq; natura, emissā terris, in nubes incidit, & diu in illarum sinu uolutata est, nouissime erumpit. Et quia uires non habet, splendor est. At ubi fulgura illa plus habuere materia, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt. Quidam utiq; existimant fulmen reuerti, quidam subside, ubi alimēta prægrauauerūt, & fulmen ictu languidiore delatū est. At quare fulmen subito apparet, nec continuat assiduus ignis? Quia celerū est miriq; motus, simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu, Non enim est assiduus spiritus cursus, ubi ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetū capit. Deinde cū euasit, & pugna desit ex eadē causa, modo usq; ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore uis pressus est. Quare oblique fert? Quia spiritu constat. Spiritus aut obliquus est, flexuosusq;. Et qui natura ignē sursum uocat, in iuria deorsum premit. Incipit aut obliquū esse. Interdū autem neutraq; uis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimis. Quare frequenter cacumina montium feriunt? Quia opposita sunt nubibus e coelo cadentibus, per hoc transeundū est. Intelligo quid iam dudū desyderes, quid efflagites, malo inquis fulmina non timere, q̃ nosse. Itaq; alios doce quemadmodū fiant. Ego mihi metū illoꝝ excuti uolo, q̃ naturā indicari. Sequar quo uocas, omnibus enim rebus oibusq; sermonibus aliquid salutare miscendū est. Cum imus p̃ occulta naturæ, cum diuina tractamus, uendicandus est a malis suis animus, ac subinde firmandus, q̃ etiam eruditis & hoc unū agentibus, necessarium est. Non ut effugiamus ictus rerū (Vndiq; enim tela in nos iaciuntur) sed ut fortiter cōstāterq; patiamur. Inuicti esse possumus, incōcussi nō possumus, quanq̃ interim spes subit, incōcussos quoq; esse nos posse. Quomodo inquis? Cōtemne mortē, & oīa quæ ad mortem ducunt cōtempta sint, licet illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarū, siue ruinarū subito lapsu procidentium pondera. Nunquid aliud facere possunt, q̃ ut corpus ab anima resoluant? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit, talia uera fortitudine disponunt. Mors omnes æque uocat. Iratis Dīs ppiciisq;, moriendū est.

* Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quæ natura ad fugā genuit, ubi exitus non patet, tentat fugam corpore imbecilli. Nullus p̃nciosior hostis est, q̃ quæ audacē angustia faciūt, longe q; uolētius semp ex necessitate q̃ ex uirtute corrigimur. Maiora aut certe paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus nos quantū ad mortē, perditos esse, & sumus. Ita est Lucili, Omnes referuamur ad mortē. Totum hūc quē uidemus populū, quousq; cogitas esse? cito natura reuocabit & condet. Nec de re, sed de die queris. Eodem citiusue tardiusue ueniendū est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium uidet & insipientissimus, qui magno ambitu rogat morā mortis? Nōne cōtemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, ut ultimus ceruicē præberet? Id facimus. Magno æstimamus mori tardius. In omnes constitutū est capitale supplicij. Et quidē cōstitutione dignissima. Nam quod maximū solet esse solatiū extrema passuris? quorū causa eadē fors est, sequeremur traditi a iudice aut magistratu, & carnisici nostro præstaremus obsequiū. Quid interest, ad mortem iussi eamus an ultronei, O te dementē & oblitū fragilitatis tuæ, si tunc mortē times, cum tonat. Ita ne salus tua in hoc uertitur? Viues si fulmen effugis? Petet te gladius, petet te lapis, petet te febris. Nō maximū ex periculis tuis, sed speciosissimū fulmen est. Male scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, si mors tua prædice, si tu tunc quidē q̃ spiras nō supuacua, sed alicuius magnæ rei signū es. Male scilicet tecū agit, si cū fulmine cecideris. Si pauescis ad coeli fragorē, nubiumue trepidas. Quoties aliqd effulsit, expiras. Quid ergo? Honestius iudicas deiectione animi perire q̃ fulmine? Eo itaq; fortius aduersus coeli minas surge. Et cū mundus undiq; exarserit, cogita te nihil habere de tanta morte p̃dēdū. Quod si tibi parari credis illā coeli cōfusione, illā tēpestatū discordiā, si p̃pter te ingesta illisq; nubes strepunt, si in tuū exitiū tanta uis ignis excutit. At tu solatiij loco numera tāti esse mortē tuā. Sed nō erit huic cogitationi locus. Casus iste demat metū. Et inter cætera quoq; hoc cōmodū eius, q̃ expectationē tuā antecedit. Nemo unq̃ fulmē timuit, nisi q̃ effugit.

Libri secundi naturalium questionum finis.

LVCII ANNEI SENECAE NATVRALIVM QVAESTIONVM
LIBER TERTIVS, QVI EST DE AQVIS.

NON praterit me Lucili uirorum optime, q̄ magna rerum fundamēta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & causas secretaq; eius eruere, atq; alijs noscēda producere. Quando tam multa cōsequar: tā sparsa colligam: tam occultā perspicia: Prætermittat ergo senectus, & obijciat annos inter uana studia consumptos, tanto magis urgeamus, & damna ætatis male exempta labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes patrimonij recidant, longe a dominio iacentis causa soluatur, sibi totus animus uacet. Et ad cōtemplationem sui saltem ipso impetu respiciat. Faciet ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quicquid amissum est, id diligēti usu præsentis uitæ recolliget, fidelissimus est ad honesta ex pœnitentia transitus, libet mihi exclamare illius poetæ indyti uersum, Tollimus ingentes animos & maxima facta. Paruo tempore molimur, hoc dicerē, si puer iuuenisq; molirer. Nullum non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc uero ad rē seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus, faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, uelocitate pēfant moram. Festinemus & opus, nescio an superabile, magnum certe, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus quoties cœpti magnitudinem ostendit, & cogitat quantum proposito, non quantū sibi supersit. Cōsumpsere se quidam, dum acta regum externorum cōponūt, quæq; passi inuicem ausiq; sunt populi. Quanto satius est sua mala extinguere, q̄ aliena posteris tradere: Quanto potius deorum opera celebrare, q̄ Philippi aut Alexandri latrocinia: Qui exitio gentium clari, nō minores fuere pestes mortalium, q̄ inundatio, qua planum omne perfusum est, q̄ conflagratio, qua magna pars animantium exaruit. Quemadmodū Hanibal superauerit alpes scribunt, quemadmodum confirmatū Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerit, In fractis rebus etiam post Cartaginem, pertinax reges pererrauerit. Contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. Quemadmodum ante defuerit senex omnibus angulis bellum quærere, adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit q̄ factum sit quærere, ac docere eos, qui sua permiscere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse, eius omnia fluere aura mobilius: Nescit enim quiescere, gaudet latis, tristitia sustinere, & utraq; miscere. Itaq; in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat, alternæ sunt uices rerū. Quid exultas? Ista quibus ueheris in summū, nescis ubi te relictura sint, habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es, nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita accipienda est animo uarietas, non priuatarum tantū domuum quas leuis casus impellit, sed etiam reipublicæ. Regna ex infimo coartata supra imperantes constitere. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Inueniri nō potest numerus, q̄ multa ab alijs fracta sint. Nunc cum maxime deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastidio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista (quia parui sumus) credimus. Multis rebus nō ex natura sua, sed ex hūilitate nostra magnitudo est. Quid præcipuum rebus humanis est? Nō classibus maria complexisse, nec in rubri maris littore signa posuisse. Nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse, in oceano ignota quarentē, sed animo omne uidisse, & qua nulla est maior uictoria, uitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestate, paucissimi qui se. Quid est præcipuū? Erigere animū supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare, quod speres. Quid enim dignum quod concupiscas? quia a diuinorum contemplatione, quoties ad humana recideris, an aliter caligabis, q̄ quorum oculi in densam umbram ex claro sole redire. Quid est præcipuum? posse lato animo aduersa tolerare, quicquid acciderit sic ferre, quasi tibi uolueris accidere. Deuissēs enim uelle, si scisses omnia ex decreto dei fieri. Fleire, queri, ingemere, desciscere. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantū, sed & infestus, nec auidus periculi, nec fugax, prosperitatem nō expectans, sed aduersus utrūq; intrepidus & confusus. Nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? nō admittere in animo mala cōsilia

Philippus
& Alexander
pestes
mortalium

Scipionem
uerum
cercere præclara
uictoria.

Quid præcipuum
in homine.

la consilia, puras ad coelum manus tollere, nullum petere bonum, quod us ad te transeat, aliquis possit dare, aliquis amittere, optare, quod sine aduersario optatur, bonā mētem. Cetera magno aestimata mortalibus, etiam si quis domū casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, quae uenerunt. Quid est praecipuum? Altos supra fortunam spiritus hominis at tollere. Meminisse, ut siue felix eris, scias hoc nō futurum diu, siue infelix, scias hoc te nō esse, nisi cum putes. Quid est praecipuum? In primis labris animā habere. Hae res efficit nō euenire quarenti, ut sit liber, sed euenire naturā. Liber autem est, qui seruitutem effugit suam. Hae est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem aequaliter premeus, sine interuallo, sine cōmeatu. Sibi seruire, grauissima seruitus est, quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi ferre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris, & aetatem, ac tibi ipse dixeris, quid insanio? quid anhelos? quid sudos? quid terram uerso? quid forum uiso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam, primo discedimus a sordidis, deinde animū ipsum, quo magno sumusq; opus, seducemus a corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quae cōtra nequitiam nostram furoremq; discuntur, quae damnamus, nec ponimus. Quaramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratiōe fiant. Siue (ut ait Ouidius) Fons erat illimis nitidis argenteus undis. Siue (ut ait Vergilius) Vnde per ora nouem uasto cum murmure montis. In matre praeptum & pelago premit arua tonanti. Siue, ut apud Terentium iunior charissime inuenio. Elissus ficulis de fontibus exilit amnis. Quomodo ideo aquas subministret, quomodo tot flumina ingentia per diem & noctem decurrant, quare alia Hybernicae aguntur, alia in defectum ceterorum omnium crescant. Nilum interim seponamus a turba, propriae naturae & singularis, illi diem suum dabimus, nunc uulgares aquas prosequemur, tam frigidas q̄ calentes. In quibus calentibus quæredum erit, utrum calidae nascantur, an fiant. De ceteris quoq; disseremus, quas insignes, aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quaedam enim oculos, quaedam neruos iuuant, quaedam inueterata & desperata a medicis uitia percurant. Quaedam medentur ulceribus, quaedam interiora fouent potu, & pulmonis ac uiscerum querelas leuant. Quaedam supprimunt sanguinem, tam uariis singulis usus, q̄ gratus est. Aut stant omnes aquae, aut fluunt, aut colliguntur, aut uarias habent uenas. Aliae sunt dulces, aliae uariae, asperae quidem interueniunt, salaeq; amaraeq; Medicatas, ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas, indicat inde sapor. Habent praeterea multa discrimina. Primū tactus, frigidae calidaeq; sunt. Deinde ponderis, leues & graues sunt. Deinde coloris, purae sunt & turbidae, ceruleae, lucidae. Deinde salubres sunt & utiles, sunt mortiferae, sunt quae cogantur in lapidem. Quaedam tenues, quaedam pingues, quaedam alunt, quae sine ulla bibentis ope transeunt, quaedam haustae foetiditatem afferunt. Ut stet aqua aut fluat, loci positio efficit, in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur, tunc cogitur, tunc fluit. Colligitur ex imbribus, ex suo fonte natua est. Nihil tamen prohibet eodem loco aqua colligi & nasci, quod in Fucino uidemus, in quem montes circumuecti flumini deriuant. Sed & magnae latentescq; in ipso undae sunt, itaq; etiam cum Hyberni defluerent torrentes, faciem quoq; suam seruant. Primū ergo quaramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, unde tantum aquarum exeat? Miramur, quod accessionem fluminum maria nō sentiant. Aequè mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra nō sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, ut praebere tantum ex recondito possit, ac subinde sic suppleat? Quamcunq; rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorū ac fontium. Quidam iudicant terram quicquid aquarum emisserit, cursu accipere, ob hoc maria non crescere, quia quod influxit non in suum uertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palam uenit, secretoq; reuertitur, colaturq; transitu mare, quod per multiplices anfractus terrarum uerberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli uarietate exuit, & in synceram aquam transit. Quidam existimant, quicquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccas esse aiunt Aethiopiae solitudines, paucosq; inueniri in interiore Africa fontes, quia feruida coeli

† Fotte legē
dū, te iunio
rem carmē.
Id qđ ppe
moū lice/
bat diuina
re ex notu
lis antiq co
dicis. Nam
de Lucili
uersibus Se
neca & ali
bi fecit mē
tionem.

Varia
aquarū
natura

At rursus

feruida coeli natura sit, & pene semper aestiua. Squalida itaq; sine arbore, sine cultu arenae iacent, raris imbris sparsae, quos statim cōbibunt. At contra constat Germaniā Galiamq; & proxime ab his Italiā, abundare riuīs & fluminibus, quia coelo humido, utuntur, & ne aestas quidē imbris caret. Aduersus hāc multa dici posse uides. Prīmū ego tibi, uinearū diligens fossor, affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quā terrā ultra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor inter primam crustam cōsumit, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnis, qui summam humum tangunt? Pars maior est quā per fluminum alueos in mare effertur. Exiguū est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quicquid in se infusum est, aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbris non augentur amnes, quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quādam flumina erumpunt saxīs & montibus. His quid cōferent pluuiā, quā per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adijce, quod in siccissimis locis, putei in altum acti, per ducentū, aut tricentū pedum spatia, inueniunt aquarum uberes uenas, in ea altitudine, in qua aqua non penetret, ut scias illic non coelestem esse, nec collecticiū humorem, sed quod dici solet uiuam aquam. Illo quoq; argumento hāc opinio refellit, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundāt. Apparet ergo illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuiālis decurrat. Quidam existimāt quemadmodū in exteriorē parte terrarum uasta paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quēadmodum ingēti spatio terrae maria porrecta sunt, infusa uallibus, sic interiora terrarū abundare aquis dulcibus. Nec minus illas stagnare, q̄ apud nos oceanū, & sinus eius in imo latius, quia plus terra in altum patet, ergo ex illa profūda copia isti amnes egerūt. Quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant. Quibusdā hāc placet causa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus, qui nec cessario frigescit, umbra graui pressus. Deinde piger & immotus. In aquā cum desijt conuertitur, quemadmodum supra nos mutatio aeris imbrem facit, ita infra terras riuū agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando em̄ sole tenuatur. Aliquādo uentis expanditur. Itaq; interualla magna imbris sunt. Sub terra uero quicquid est, quod illum in aquam conuertat, id semper est, umbra perpetua, frigus aeternum, in exercitata densitas, semper ergo praebebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terrā esse mutabilem. Huc quoq; quicquid effluit, quia non aere libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur. Habes primas aquarum sub terra nascentium causas, Adijcias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo ne terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quā si in alia mutabilis est, & in aquam, immo maxime in hanc. Vtraq; cognata res est, utraq; grauis, utraq; densa, utraq; in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur nō aqua fiat terra? At magna in terra sunt flumina. Cum uideris, quanta sunt, & rursus ex quāto prodeant aspice. Rursus quanta sunt miraris, cum labantur assidue. Quādā uero nō concitata rapiantur. Quod praesto sit illis semp aqua noua. Quid si mireris, quod cum uenti totum aera impellant, nō deficiat spatio spiritus, sed per dies noctesq; aequaliter fiat, nec ut flumina certo alueo fertur, sed per uastum coeli spatium lato impetu uadit, quod si ullam undam superesse mireris, quā superueniat tot fluctibus fractis, nihil deficit, quia in se reddit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, in alterū transit. Et natura partes suas uelut in ponderibus constitutas examinat, ne portionum aequitate turbata mūdus praeponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed nūq; sine igne est. Detrahe illi calorem, rigescet, stabit, durabitur, Transiet aer in humorem. Sed nihilominus non sine humore. Et aer & aqua facit terram, sed non magis unq; sine aqua est, quam sine aere. Et ideo facilior inuicem transitus est, quia illis in quā transeundum est, iam mixta sunt. Habet ergo terra humorem, hūc exprimit. Habet aer, hūc umbra hiberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoq; mutabilis est in humorem, natura sua utitur. Quid ergo, inquis, si perpetui sunt amnes, uel causae quibus flumina oriuntur ac fontes, quare aliquando siccant, aliquando quibus non fuere locis exeunt? Sape motu terrarum itinera turbāt, & ruina interfcindit cursum aquis, quā recētes & nouos

M exitus

Astr. collecticiū uum

Vnde flumīnum in terra nascentium causae

Rerum uelut situdo

*

alt. † fluminū

Alt. † aliquid

Thaletis opinio, qui de aqua omnia dixit esse progenita.

Aegyptiorū opinio de elementis.

exitus quærent, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferuntur. Apud nos euenire solet, ut amisso canali suo flumina primū refundant, deinde quia perdiderūt uiam, faciūt hoc, quod accidisse ait Theophrastus in Auctorico monte, in quo post terrarum tremorem noua uis fontium emerit. Sic & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter uocet aquas, aut in cursu suo deiciant, aut aueriant. Fuit aliquando aquarū inops Erinius. Sed cum gallorum gens a Cassandro obsessa in illum se cōtulisset, & syluas scidisset, ingens aquarum copia aparuit, quas uidelicet in alimentum suum nemora ducebant. Quibus excisis humor, qui desijt in arbusa consumi, superflusus est. Idem ait, circa Magnesiā accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat. Non hoc est simile ueri, quia fere aquosissima sunt, quæcūque umbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusa siccarent, quibus alimentum ex proximo est. Flumini modo uis ex intimo manat, utraq; excipitur quā radicibus euagari licet. Deinde succis arbores plus humoris desiderant, non tantum id quo uiuant, sed & id quo crescant. Idem ait, circa Arcadiā, quæ urbs in Cræta insula est, fontes & lacus substituisse, quia desierit colli terra dirupta urbe. Postea uero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse, Causam siccitatis hanc ponit, quod obdurauerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos uidemus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas colli ceperunt, quā quæ aquas habere ceperint, quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ uastissima flumina a fonte statim, magnis acta nauigijs desert. Ex hoc intelligas licet, quod per hyemem æstatemque, par est. A cacumine deiecta pluuiā potest facere torrentem, nō potest autē aquali inter ripas suas tenore labentē, Aquæ non faciunt imbres, sed excitant. Paulo repetamus hoc altius si uidetur, & scies te non habere quod quæris, cum ad ueram omnium originem accesseris. Flumen nempe facit copia cuiuscūque aquæ perennis. Ergo quæris a me, quomodo aqua fiat, Interrogabo inuicem, quomodo aer fiat, aut terra. Sed si in natura rerū elementa sunt quatuor, non potest interrogari unde aqua sit, quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aquam ex se semper effundere? Quomodo aer & ipsa quarta pars mundi uentos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si uentus est fluens aer, & flumen est fluens aqua, satis & multum illi uirium dedisti, cum dixi elementū est. Intelligis quod ab illo proficiscitur, non posse deficere. Aqua ait Thales ualentissimū elementum est, hoc fuisse primū putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed nos quoque aut in eadem sententiā eius aut in ultima sumus. Dicimus enim ignem esse qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc eundem languere consydero, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quā humorem, in hoc futuri mundi speciem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordiū. Miraris omnes ex hoc posse exire semper, & qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor rerū primordiū sic positus est, ut fluminibus edendis sufficere, ut riuus & fontibus posset. Quæ sequitur Thaletis inepta sententia est. Ait enim terrarū orbem aqua sustineri, & uehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum ducitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc ueterem & rudem sententiā explode. Nec est quod credas in hunc orbem aquā subire, & primas facere semitam. Aegyptij quatuor elementa fecere, deinde ex singulis bina mare & foeminā. Aerem marem iudicant, qua uentus est. Foeminam, qua nebulosus & iners. Aquam uirilem uocant mare, muliebrem omnē aliam. Ignem uocant masculum, qua ardet flamma, & foeminā qua lucet innoxius tactu. Terram fortio rem marem uocat, laxa cautefque, foeminæ nomen assignant huic tractabili. Et mare unum est, ab initio scilicet ita constitutum, habet suas uenas, quibus impletur & estuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris, uasta maris in occulto uia est, quā nullus fluminis cursus exhauriet. Abdita est uirium eius ratio. Tantū ex illa, quantū superfluum sit, emittitur. Quædam ex istis sunt quibus assentire possumus, sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terram. Et quidem ad nostrorū corporum exemplar, in quibus & uenæ sunt & arteriæ. Illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quæ aqua, & alia per quæ spiritus currit, adeoque ad similitudinem illam humanorum corporum natura formauit, ut maiores

ut maiores quoque nostri aquarum appellauerint iter uenas. Sed quemadmodum in nobis, non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paulo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullae, musculi, salivaeque & lachrymae, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico. Sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quaedam quae mature durentur. Hinc est omnis metallorum humus. Ex quibus aurum argentumque petit auaricia, & quae in lapidem ex liquore uertuntur. In quibusdam locis terra humorque liquefit, sicut bitumen, & caetera huic similia. Haec est causa aquarum, secundum legem naturae uoluntatemque nascentium. Ceterum ut in nostris corporibus, ita in illa saepe humores uitia concipiunt, aut ictus aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut aestus corrumpere naturam, & sulphuratio contrahit humorem, qui modo diuturnus est, modo breuis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis cum percussa uena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec uenae scissura subsedit, atque interclusit, uel aliqua alia causa retro dedit sanguinem, ita in terra solutis ac patefactis uenis, riuus aut flumen effunditur. Interest quantum aperta sit uena, quomodo consumpta aqua deficit, modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit ualde in cicatricem, premittitque quam fecerat uiam, modo illa uis terrae, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere, aliquando autem ante exhausta replentur, modo per se uiribus collectis, modo aliunde translatis. Saepe enim inanitas appositae plenae humorem in se attrahunt. Saepe terra, si facilis est, in tabem ipsa resoluatur & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus ut spissetur, grauiorque, quam ut manere in natura possit, gignat humorem. Saepe colligit roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unum locis confluit. Sudorem aquae leges uocant, quia guttae quaedam uel pressura loci eliduntur, uel aestu euocantur. Hic tenuis unda uix fontis sufficit, & ex magnis causis magnisque conceptibus excidunt amnes, emissi non nunquam leuiter si aqua pondere suo se tantum detulit. Non nunquam uehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit. Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque siccis sunt? Supuacuum est nominare singula flumina, quae certis mensibus magna, certisque angusta sunt, & occasionem singulis querere, cum possim eandem causam singulis reddere. Quemadmodum quartana ad horam uenit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat. Quemadmodum praesto est ad mensem suum partus. Sic aquae interualla habent, quibus se retrahant, & quibus redeant. Quaedam autem interualla, quia minora sunt, & ideo notabilia. Quaedam maiora, & minus certa. Et quid hoc mirum est, cum uideas ordinem rerum, & naturam per constituta procedere? Hyems nunquam aberrauit. Aestas suo tempore incaluit. Autumnus uerisque (ut solet) facta mutatio est. Tam solsticium quam aequinoctium suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturae, sed non minus certa. Crede infra, quicquid uides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde motibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui saepe illas urbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condidere. Haec spiritu plena sunt, nihil enim usque inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia, ut in aere caco pinguique concepta, & in aquis torpentibus facta, plerumque ex his caeca ut talpa & subterranei uermes, quia deest lumen quod superuacuum est. Inde ut Teophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruantur. Multa hoc in loco tibi in mentem uenire, quae urbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, nec cum hamis, sed cum dolibro ire piscatum. Expecta ut aliquis in mari uersetur. Quid est autem, quare non pisces in terram transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accideret. Quanto incredibilia sunt opera luxuriae, quoties natura, aut mentitur, aut uincitur. In cubili natant pisces, & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum uidetur recens Mullus, nisi qui in conuiuio manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors lucente spiritu uertit, alios necant in garo, & condunt uiuos. Hi sunt qui fabulas putant piscem uiuere posse sub terra, & effodi non capi. Quam incredibile illis uideretur, si audirent natum in garo piscem, nec coenae causa occisum esse super coenam, cum multum in delictis

Atque necant

Varia etiam in penitissimam terram nascuntur.

Atque conduntur

Inuehitur cō-
tra delicatos.

*

*

Afr. † corri-
uatis.

Quare aquarū
rum uarius
sapor.

fuit, & oculos antequam gulam pauit. Permitte mihi quaestione seposita castigare luxuriam. Nihil est, inquis, Mullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animā afficienti rubor primū, deinde pallor suffunditur, quam aequae uariatur, & in ceteras facies inter uitā & mortem coloris est uagatio longa, somniculosa inertisq; luxuria. Quam sero expressero, circūscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebatur, quo coctum piscem, quo exanimē in ipso ferculo experirentur, mirabamur tantum in illis esse fastidium, ut nollent attingere, nisi eodem die captū piscem, qui (ut aiunt) saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anheliu & clamore properantibus dabatur uia. Quo peruenere deliciae. Is pro putrida iam piscis affertur, qui non hodie educus, occisus est. Nescio de re magnā tibi credere. Ipse oportet mihi credam, huc afferatur, coram me animā agat. Ad hunc fastum puenire uentres delicatorū, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantē palpitantēq; uiderint. Quanti ad solertiam luxuria pereunt? His accedit, tantoq; subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, usitata cōtemnens. Illa audiebamus Nihil est melius salatili Mullo. At nūc audimus, Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus uas uitreum in quo exultet, in quo trepidet, ubi multum diuq; laudatus ex illo perlucido uiuario extrahitur, tunc ut quisq; peritior est monstrat. Vide quō exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas p latera uenas agat. Ecce sanguineū putes uentrē, quam lucidum quiddam ceruleumq; sub ipso tempore efusit. Iam porrigitur & pallor, & in unum colorem cōponitur. Ex his nemo morienti amico affidet, nemo uidere mortem patris sui sustinet, quā optauit. Quotus quisq; funus domesticū ad rogiū prosequitur, fratrum, propinquorū extrema hora deferitur, ad mortem Nulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerarijs uerbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & uentre, & ore contenti, oculis quoq; gulosi sunt. Sed ut ad propositum reuertar, accipe argumentū, magnā uim aquarum in subterraneis occultis fertilem feditu piscium. Si quando erupit, affert se cum imensam animalium turbam, horridam aspici, & turpem ac noxiam gustu. Certe cum in Caria circa Idimū urbem talis exilisset unda, perire quicunq; illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cōlo nouus amnis ostendit. Nec id mirū. Erant em pingua & differta, ut ex longo ocio, corpora, Caterum in exercitata, & in tenebris saginata, & lucis in experta, ex qua salubritas ducitur. Nasci aut posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguilla, quae latebrosis locis nascuntur, grauis & ipse cibus sit, ob ignauiam utiq; si altitudo lucis illas penitus abscondit. Habet ergo non tantum uenas aquarū terra, ex quibus continuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis uastae, quorū alijs semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu terrae deuorentur. Alij sub aliquo lacu emergūt. Iam quis ignorat esse quādam stagna sine fundo? Quorū sum haec pertinent? Ut appareat hanc aquam magis amnis aeternam esse materiam, cuius non tangunt extrema, sicut flumina fontium. At quare aquis sapor uarijs? ppter quatuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda ex eadem similitudine eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex uitio, quod saepe concipiunt corruptae per iniuriam. Haec causae saporem dant aquis uarium. Haec medicatiuam potentiam. Haec grauem spiritum colorēq; pestiferum. Haec leuitatem grauitatemq; aut calorem aut nimium rigorem. Interest utrum loca sulphure an uitro an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptae, cū uite periculo bibuntur. Hinc ille de quo Ouidius ait, Flumen habent Cicones quod potum saxea reddit Viscera, quod tactis inducit marmora rebus. Medicatum est, & eius naturae habet limum, ut corpora agglutinet & induret. Quemadmodū Puteolanus puluis, si aquam attigit saxum est, sic e contra hāc aqua si solidum tetigit, haeret & affigitur. Inde est, quod res abiectae in eundem locum, lapideae subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis euenit, si uirgam siue frondem demerferis, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim cor poris limus, alliniturq; paulatim. Hoc minus uidebitur tibi mirum, si notaueris albulam, & fere sulphuratam aquam, circa canales suos, cymbasq; durari. Aliquam habet causam illi lacus, Quos quisquis faucibus hausit, ut idem poeta ait, Aut furit aut patitur mirū grauitate soporem.

uitate saporem. Similem habet uim mero, sed uehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas donec exiccetur dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum, sic huiusmodi aquae sulphurea uis habet quiddam acrius ex aere noxio uirus, quod mentem aut furore mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali amnis eius, quem quicumque parum moderato gutture traxit, laud aliter titubat, quam si mera uina bibisset. In quosdam specus qui despexere moriuntur, tam uelox malum est, ut transuolantes aues deiciat. Talis est aer, talis locus, ex quo latalis aqua distillat. Quod si remissior fuerit aeris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat neruos, uelut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aer aquas inficit, simileque regionibus reddit, per quas & ex quibus ueniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & uini uis existit in aceto. Nulla res est, quae non eius a quo nascitur notas reddat. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet corpiscere cum mundo. Siue ille aeternus sit, hoc quoque fuit semper. Siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum mundo dispositum est. Quid sit hoc, quaeris, Oceanus & quodcumque ex illo mari terras intercludit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, ut Histrum, ut Nilum uastisque amnes, magisque insignes quam ut dici possit, eandem illis originem quam ceteris esse. Haec est ergo aquarum diuissio, ut quibusdam uidetur. Post illam ex superioribus coelestes aquas nubila excuriunt. Ex terrenis aliae sunt (ut ita dicam) supernatantes, quae in summa humo repunt. Aliae abditae, quarum reddita est ratio. Quare quaedam aquae caleant, quaedam etiam ferueant intantum, ut non possint esse usui, nisi aut in aperto euanuerent, aut mixtura frigida intempuerent. Plures causae redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calefcere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcurfus est. Facere solemus thracones & miliaria & complures formas, in quibus are tenui fistulas struimus, per decliue circumdatas, ut saepe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatium, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri, quae non falli credebant. In quibus balnearia sine igne calefiunt, spiritus in illa feruens loco aestuanti infunditur. Hic per riuos lapsus non aliter quam igne subdito, parietes & uasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam, nec trahit uaporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant per loca sulphure plena uel introeuntes aquas calorem, beneficio materiae per quam fluunt, trahere, quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt materiae. Quod ne accidere mireris. Viuae calci aquam infunde, feruebit. Quaedam aquae mortiferae sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrium in Arcadia styx appellata ab incolis, aduenas fallit, quia non facie, non odore suspecta est, qualia sunt magnorum artificum uenena, quae deprehendi nisi morte non possunt. Haec autem, de qua paulo ante retuli aqua, summa celeritate corrumpit, nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur. Nec aliter quam gypsum sub humore constringitur, & alligat uiscera. Est autem noxia aqua, in Thessalia circa tempem, quam & ferae & pecus omne deuorat, per ferrum & aes exit, tanta uis illi inest etiam dura molliendi, nec arbuta quidem ulla alit & herbas necat. Quibusdam fluminibus uis inest mira. Aliae enim sunt quae pota inficiunt greges ouium, intraque certum tempus, quae fuere nigrae, albam ferunt lanam, quae albae uenerant, nigrae abeunt. Hoc etiam in Boeotia amnes duo efficiunt, quorum alteri ab effectu Melas nomen est, uterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque ut ait Theophrastus est flumen, ad quod qui facere albas oues uolunt, adducunt. Quod ut diutius potauerent, non aliter quam infectae mutantur. At si illis lana opus fuerit nigra, pullis paratus gratuitus infector est, ad Penenion eundem gregem appellat. Authores nouos habeo esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat. Esse in Capadocia, quo poto equis, nec ulli praeterea animali, color mutatur, & spargitur alba cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est in Sicilia. Est adhuc in Siria stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, & si grauiora sint. Huius rei palam causa est, quamcumque uis rem expande & contra aquam statue, dummodo utriusque par sit onus, si aqua grauior est leuiorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit leuior, grauiora descendunt. At si aqua & eius rei, quam contra pensabis, par pondus erit, nec pessum

Alti Mintus
amnis

Quare quaedam
aquae ca-
leant.

*

Insula mor/
bilis.

Nilus foemi/
nas steriles,
foecundas fa-
cit.

ibit, nec extabit, sed æquabitur aquæ, & natabit quidem, sed penemersa ac nulla eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam, pene tota, efferantur, quædam ad mediū submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ, quædam descendant. Namque cum utriusque pondus pars est, neutraque res alteri cedat, grauiora descendant, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non estimatione nostra, sed comparatione eius quo uehi debet. Itaque ubi aqua grauior est, hominis, corporis, aut saxi, non sinit id quo non uincitur mergi. Sic euenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. De solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant insulæ in India nant. Theophrastus est auctor ipse, ad Cutillam natantem insulam uado, in alia in uado sis lacu uehitur. Lacus in statione Nili est, Cutillarum insula, & arbores habet & herbas nutrit, cum aqua sustinetur. Et in hanc atque illam partem non tantum uento impellitur, sed aura, Nec unquam illi per diem & noctem in uno loco statio est, adeo mouetur leui flatu. Huic duplex causa est. Aquæ grauitas medicata, ob hoc pöderosa, & ipsius insulæ materia uectibilis, quæ non est corporis solidi, quauis arbores alat. Fortasse enim leues truncos frondesque in lacus sparsas pinguis humor apprehendit, ac uinxit. Itaque etiam si qua in illa laxa sunt, inuenies aquosa & fistulosa, qualia sunt quæ duratus humor efficit. utique circa medicatorum fontium riuos, qui ubi purgamento aquarum coaluerunt, & spuma solidiatur, necessario leue est, quod ex uentoso inanisque concretum est. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua nilotica foecundiores foeminas faciat, adeo ut quarundam uiscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit. Quare quædam in Lybia aquæ conceptum foeminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax uulua est. Quid ad me attinet, Pono ista inter temere uulgata. Creditum est quasdam aquas scabiem auferre corporibus, quasdam uiriliginem & foedam ex aluo uarietatem, siue infusa siue pota sit, quod uitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coeunt. Contra autem esse tenuissimas, hoc euenit, quas frigus ab ipsa tenuitate facillime gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud graecos ex ipso nomine apparet. Crystallum enim appellant aque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim celestis minimū in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinatia spissatur magis ac magis, donec omni aere excluso in se tota comprehensa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est. Aestate quædam flumina augentur, ut Nilus, cuius alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore aestiuo, quatuor esse iudicat causas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra sit, aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus uentis hostium ceditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit qui crescere uidetur, quia non effunditur. Quarta ratio est syderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis urgent, & exhauriunt flumina, cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impedire solebat, id in incremento accidit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur. Quædam consumunt paulatim & intercidunt, eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, Sub terra uacat locus. Omnis autem natura humor ad inferius & ad inane deferretur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto, Sed cum primum aliquid solidi quod obstaret occurrit, prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum. Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatus, Existit procul hinc, alioque renascitur ore. Sic modo cum bibitur tacito modo gurgite lapsus, Redditur argolicis ingens Erasinus in undis. Idem & in oriente Tigris facit, absorberetur & desideratos diu tandem longere moto loco purgamenta eiecit, ut Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per olympia. Inde opinio est Alphæon ex Achaia eo usque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quam in Siracusano littore emergere. Ideoque his diebus olympia sunt. Victimarum steriscus secundo traditum flumine illic redundare. Et hoc & a te traditum est, ut in prima parte Lucili charissime, & a Vergilio qui alloquitur Arethusam. Sic tibi cum fluctus subterlabere sicanos, Doris amara luam non intermisceat undam. Est in cheronesso Chodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis foeda quædam turbidus ex intimo fundat,

fundat, donec liberatus eliquatusque est, hoc quibusdam locis fontes faciunt, ut non tantum latus, sed folia testasque & quicquid putre iacuit, expellant. Vbiq; autem facit mare cui hac natura est, ut omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quaedam vero partes maris id certis temporibus faciunt, ut circa Messenam & Inulas. Finium quidem Sylae turbulente auis mare profert, feruetque & exaestuatur, non sine colore foedo. Vnde illic stabulare solis boues fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam, utique inibi tempus eius uel de qua queri in obseruatum, sed incertum est. Itaque proxima quidem inueniri & uicina non potest causa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt uitia consistere, quae sua uis defert & exportat. Illae quae non emittunt, quicquid insedit, magis minusue aestuant. Mare uero cadauera stramentaque & naufragorum reliqua similia ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur. Sed monet me locus, ut quaram cum fatalis dies diluuii uenerit, quemadmodum magna pars terrarum undis obruatur. Vtrum oceani uiribus fiat, & externum in nos pelagus exurgat, an crebri sine intermissione imbres, & elisa aestate hyems pertinax, imensam uim aquarum ruptis nubibus diruat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes nouos, aut non sit una tanto malo causa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina incrementum accipiant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia nouo agmine ad exitum humani generis incumbant. Ita est, Nihil difficile est naturae, utique ubi in finem sui properat. Ad originem rerum parce utitur uiribus, dispensatque se incrementis fallentibus, subito ad ruinam toto impetu uenit. Quam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans. Quantis laboribus tuetur, educatur, quam diligentem nutrimento obnoxium nouissime corpus adulescit, at quam nullo negotio soluitur. Vrbes constituit aetas, hora dissoluit. Momento fit cinis, diu silua. Magna tutela stant aut uigent omnia, cito ac repente dissiliunt. Quicquid, ex hoc statu rerum natura fluxerit, in exitum mortalium satis est. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas mouent, nec sine concussione mundi tanta mutatio est, ut quidam putant, Inter quos Fabianus est. Primo immodici cadunt imbres, & sine ullis solibus triste nubilo coelum est. Nebulaeque continua, & ex humido spissa caligo. Nunquam exiccantibus uenis, inde uitium satis est, segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quae seruntur manu palustris omnibus campis herba succrescit, mox iniuriam & ualidiora sentire, Solutis quippe radicibus arborum procumbunt, & uitis atque omne uirgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est, iam nec gramina nec pabula lata aquis sustinent, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur, quia ilex & quercus excutitur, & quaecumque in his arduis arborum commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum usque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fultura tentatur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestae saeculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas male herentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit uillas, & intermixtos ouium greges deuexit, Vulsisque minoribus tectis quae in transitu abduxit, tandem in maiora uolutus oberrat. Vrbes & implicitos trahit moribus suis populos, ruinam an naufragium querantur incertos, adeo simul, & quod operimeret, & quod mergeret, uenit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissime in materia magna gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina uero suapte natura uasta & tempestatibus rapta alueos reliquerunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excesse re alueos. Quanta cum praecipitatione uoluuntur, ubi per campestria fluens Rhenus ne spacio quidem languidus, sed latissime uelut per angustum aquas implet. Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens se cum madefacta montium latera, rupesque disiectas, & magnarum promontoria regionum, quae fundamentis laborantibus adesse recesserunt. Deinde non inueniens exitum, omnia enim sibi ipse praecloserat, in orbem redit, ingentem terrarum ambitum atque

Fortē, finium
quidem Sylae
turbulentius

Art. tenetur
Exemplo pro/
bat mundum
peritulum

*

*

urbium uno uortice inuoluit. Interim pmanent imbres, sit coelum grauius, ac sic diu malū ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilū, nox est, & quod horrida & terribilis inter cursu luminis diri, crebra enim micant fulmina, procellae quatiunt mare, tunc uero actu fluminū, accessu & sibi angustum, iam enim promouet littus, non cōtinetur suis finibus sed prohibent exire torrentes, aguntq; fluctus retro, pars tamen maior, ut maligno hostio retenta, restagnat, & agros in formā unius lacus redigit. Iam omnia quae prospici possunt aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & imensa ubiq; altitudo est, tantum in summis montium iugis uada sunt. In eo excelsissima cum liberis coniugibusq; fugere, actis ante se gregibus, diremptum inter miseros cōmertium ac transitus, quoniam quicquid submissum erat, id unda compleuit. Et dirissimis quibusq; adherebāt reliquiae generis humani, quibus in extrema perductis, hoc unum solatio fuit, quod transierat in stupore metus, non uacabat timere mirantibus, ne dolor quidem habebat locū. Quippe uim suam perdit in eo, qui ultra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, ut ait ille poetarum ingeniosissimus egregie, sicut illud pro magnitudine rei dixit. Omnia pontus erat, deerant quoq; littora, Nisi tantū impetum ingenij & materiae ad pueriles ineptias reduxisset. Nat lupus inter oues fuluos uehit unda leones. Non est res satis sobria lasciuiue deuorato orbe terrarum, dixit ingentia & tantae confusionis imaginem cepit cum dixit, Et spaciata ruunt per apertos flumina campos, Pressaq; labant sub gurgite turres. Magnifice hoc, si nō curauerit, quid oues & lupi faciant, Natari autem in diluuiō & in illa rapina potest, aut nō eodem impetu pecus esse, quo raptum erat,mersum est. Concepisti imaginem quantum debebas. Obrutis omnibus terris coelo ipso in terram ruente profer. Scies, quid deceat, si cogitas orbem terrarum natere. Nunc ad propositum reuertamur. Sunt qui existimāt immodicis imbris uexari terras posse, non obrui, Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grando decutiet. Intumescunt riuis flumina, sed resident, quibusdam placet moueri mare, & illic causam tantae cladis accersiri. Non potest torrentium, aut imbrum, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium, ubi instat illa perniciēs, mutariq; genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuijs concesserim, suppressis aquilonibus, & flatu sicciore austris, nubes & imbres & amnes abundare. Sed adhuc in damna prospectum est. Sternunt segetes & depiorata colonis Vota iacent, longiq; perit labor irritus anni. Nō ledi debēt terrae, sed oblati. Deniq; cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum & fluctum ultra extremum tempestatis maximae uestigium mittunt, Deinde a tergo uentis surgentibus ingens aquor inuoluunt, quod longe a conspectu uentis, littoribus frangitur. Deinde ubi littus his prohibitū est, & pelagus in alieno constitit, uelut admoto malo, cum min⁹ pcurrit aestus, ex uno recessu maris. Nam ut aeris ut aetheris, sic huius elemēti larga materia est, multoq; in abdito plenior. Hac fatis mota nō aestu. Nam aestus fati ministeriū est. Attollit uasto sinu fretum, agitq; ante se. Deinde in altitudinem erigitur, & illis tutis hominum receptaculis super est. Nec id aridum est, quoniam quo terris fastigio ascenderet? Si quis excelsa perlibret maria, paria sunt. Nam par undiq; sibi ipsa telus est. Caua eius & plana eius undiq; inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis aquatus est. In parte autem eius & maria sunt, quae in unius aequalitate pilae coeunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quae paulatim deuexa sunt, fallunt. Sic enim non intelligimus curuaturas maris, & uidetur planum quicquid apparet, & illud aequale terris est. Ideoq; ut effluat, non magna mole se tollet, dum satis est illi, ut supra paria ueniat, leuiter exurgere, nec a littore ubi inferius est, sed a medio, ubi ille cumulus est. Defluit ergo ubi sol & aestus aequinoctialis, sub ipsum lunae solisq; coitum, omnibus alijs maior undauere. Sed hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisq; uiolentior, plus aquarum trahit. Nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusus est, montium creuit, deuoluitur per centena milia, Quibusdam locis aestus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram em̄ crescit, iterūq; decrescit. At ipso tpe solutus legibus sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem qua conflagratio futura est. Vtrum sit deo uisum ordiri meliora, uetera finire? Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex hijs ortus

aest, f. finienda

*

Et ex hijs

& ex his interitus est. Ergo quaq; placere res nouo mundo, sicut in nos semper mare emittitur desuper, ut feruor ignisq; tum aliud genus exitij placuit. Quidam existimant terram quoq; concuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quae amplius ut pleno profundant. Berofus, qui bellum interpretatus est, ait, cursu ista syderu fieri, adeo quidem affirmat, ut conflagrationi atq; diluuiio tempus assignet, arsura enim terrena cōtendit, quādo omnia sydera, quae nunc diuersos agunt cursus in Cancrum cōuenere. Sic sub eodem posito uestigio, ut recta linea exire per urbes omniū possit, inundationē futuram, cum eadem syderum turba in Capricornū cōuenierit. Illic solsticiū, hic bruma conficitur. Magnae potentiae signaq; in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego perceperim causas. Nec enim ex uno est tanta pernicies, & illa quae in conflagratione nostris placet. Hoc quoq; transferendū puto, siue anima est mundus, siue corpus, natura gubernante, ut arbores, ut fata ab initio eius usq; ad exitum, quicquid facere, quicquid pati debeat, inclusum est, ut in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbā & canorum nondum natus infans habet, totius enim corporis & sequētis aetatis in paruo occultoq; liniamento sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam & uices syderum & animalū ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuū. In his fuit inundatio, quae non secus quā hyems, quam aestas, lege mundi uenit. Itaq; cum pluuia istud fiet, sed pluuia quoq; non incurſu maris, maris quoq; incurſu, non terrae motu, sed terrae quoq; motu. Omnia adiuuabunt naturam, ut naturae constituta peragantur. Maximam tamen causam, ad se mutandā, terra ipsa prestabit, quam diximus esse mutabilem, & solui in humore. Ergo quādoq; erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, aboleriue funditus tota, ut de integro tota, rudes, innoxiaeq; generetur, nec superſit in deteriora magis, plus humoris, quā semper fuit, fiet. Nunc em̄ elementa ad id quod debet pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quae libramento ſtant inaequalitas turbet, accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, nō quo obruat. Quicquid illi adieceris, necesse est in alium locū exundet. Vide ergo, ne terra debeat minus, ut ualidiorib; infirma succumbant. Incipiet ergo putrefcere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exilient sub montibus flumina, ipsosq; impetu quatient, inde aura tacita manabunt. Solū omne aquas reddet, summi scaturient montes, quemadmodū in morbum transeunt sana, & ulceri uicina cōsentiant. Ut quaeq; proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabūt, & deinde current, & hiantē pluribus locis saxo, per fretum saliet, & maria inter se componet. Nihil erūt Adriatici, nihil Siculi equoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla, Omnes nouū mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, ueniet in mediū. Quid ergo est? nihilomin⁹ tenebit alienos menses hyems, aestas prohibebit, & quodcunq; terras sydus exiccat, cōpresso ardore cessabit. Peribunt tot noia, Caspiū & Rubrum mare, Ambriaci & Creitici sinus, Propontis & Pontus. Peribit om̄e discrimen. Confundet quicqd in suas partes natura digessit. Non muri quemq; turesue tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec urbium summa, quippe fugiētes unda praeueniet, & ex his ipsis artibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente cōcurrent, unus humanū genus condet dies. Quicquid tam longa fortunae indulgentia excoluit, quicquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atq; ornata, magnarumq; gentium regna pessundabit. Sunt omnia ut dixi facilia naturae, utiq; a primo facere constituit, atq; non subito, sed ex denunciato uenit. Iam autem a primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi unitate descenderet, quando mergerentur terrena, decretum est, & ne sit quandoq; uelut in nouo opere, dura molitio, olim ad hanc maria se exercent. Non uides ut fluctus in littora tanquam exiturus incurrat? Non uides, ut aestus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducant? Non uides, ut illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quid porro istinc, unde tantum tumultum uides? Metus est e mari & magno spiritu erumpentibus fluuijs, ubi humore natura disposuit, ut undiq; nos, cum uoluisset, aggredi posset. Mentior, nisi erūpentib; terrae humor occurrat, & quoties nos avaritia, aut defodit aut aliqua causa penetrare altius cogit, eruenti finis aliquādo est. Adijce nūc, quod† inanes sunt ex abdito lacus, & multū maris conditi, multum fluminū per operta labentiū. Vndiq; ergo erit causa diluuii,

Causas exponit, quare mundus sit periturus.

Ast.† imanes

atq. exhaurit

*
Ecce an non
bene fenseris
ethnicus, quā
q. nec credi
par sit.

sa diluio, cum aliæ aquæ subinfluit terras, aliæ circumfluit, quæ diu coercitæ uincunt, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodū corpora nostra ad egestum uenter exoluit, quemadmodum eunt in sudore uires, ita tellus liquefiet, & alijs causis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet. Sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturq. concordia, cum semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus, statim undiq. ex aperto & abdito superne ab infimo aquarum fiet irruptio. Nihil enim tam uiolentum & incontinens sui, contumax, infestumq. retinentibus, quam magna uis undæ, utetur libertate permissa, & iubente natura, quæ scindit circuitq. complebit. Ut ignis, diuersis locis ortus, cito miscet incēdium, flammis coire properantibus, sic momento se redundantia pluribus locis maria cōmittet. Nec ea semper licentia undis erit, sed peracto exitio generis humani, extinctisq. pariter feris uia aquarū homines ingenia transirent. Iterum aquas terra sorbebit, terram pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget, & reiectus e nostris sedibus in sua secreta pelletur oceanus, & antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal gloriabitur, dabiturq. terris homo inscius scelerum, & melioribus auspicijs natus. Sed illis innocentia non durabit, nisi dum noui sunt, cito nequitia subrepat, uirtus difficilis inuentu est, rectorem ducemq. desiderat, etiam sine magistro uitia discuntur.

Libri tertij naturalium quæstionum finis.

LVCII ANNEI SENECAE CORDVBENSIS QVAESTIONVM

NATVRALIVM LIBER QVARTVS. In quo de niue grandine & pluuiā agitur.

Contra adu-
latores, nimi-
rum hominū
pestes.

*

DELECTAT te quemadmodū scribis Lucili uirorum optime Siciliā, & officium procurationis ociosa. Delectabit, si continere id intra fines suos uolueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc nō dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quā familiaris ocio & literis. Turbam rerum hominumq. desiderant, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum paucis istud contingere, imperiosi nobis ipsi molesti sumus. Si modo amore nostri, modo tedio laboramus, Infelicem animū nunc supbia inflammas, nunc cupiditate distendimus, alias uoluptate laxamus, alias sollicitudine exurimus. Quod est miserissimū, nunquam sumus singuli. Necesse est itaq. assidua utamur, in tam magnorum uitiorum contubernio, rixa. Fac ergo mi Lucili, quod facere consueuisti. **A**turba quantū potes te separa, nec adulatoribus latus præbeas, Artifices sunt ad captandos superiores, Par illis (etiam si bene cauēris) non eris. Sed mihi crede proditori (si capieris) ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ, etiam cum reſciūtur placent, saepe exclusæ nouissime recipiunt. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subiici ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen uerū. Ea miseria quisq. patet, quam patitur, fortasse enim idem, qui patet patitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis, cum omnia cauēris, per ornamenta fiet. Alius adulatione clam utetur parce. Alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa non ars sit. Plaucus artifex ante uileum maximus, aiebat non esse occulte, nec dissimulando blandiendum. Perit, inquit, procari, si latet, plurimū adulator cum deprehensus est, proficit, plus etiam nunc si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in psona tua plaucos cogita, & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus passienus, quo ego nil noui subtilius, in omnibus rebus maxime in distinguendis & curandis uitijs, saepe dicebat, adulationibus non claudere hostiū, sed aperire. Et quidem sic quemadmodū opponi amico solet. Quæ si impulit grata, gratior est si est fregit. Demetriū egregiū uirum meminī dicere, cuidam libertino potenti, facile sibi esse ad diuitias uiam, quo die pœnituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, uobis hanc artem, docebo eos quibus quæsito opus est, quemadmodū non dubiam fortunā maris, nō emendi uendendiq. litē lubeant, non incertā fidem iuris, incertiorē fori tentent, quæ ad modum non

modū non solum facili, sed hilari uia pecuniā faciant, gaudentesq; dispolient. Te, inquit, longiorē fido Anneo iurabō & Apollonio, Picturæ quāuis staturam habeas therilum recte compositi. Hominem quidem nō esse illo liberaliorem. Non mentiar, cum possis uideri omnibus donasse, quicquid dereliquisti. Ita est mihi uilior, quo apertior est. Adulatio quo improbiōr, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit aliam, hoc citius expugnat. Eo enim iam dementia uenimus, quod qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere Gallionem fratrem meum, quē nemo nō parum amat, etiā qui amare plus nō potest, talia uitia non nosse, hoc eum odisse, ab omī illum parte tentasse, ingenium suspicere cōpisti, omnium maximū & dignissimum, quod consecrari mallet, quā cōuer-
ti, pedes abstulit, frugalitatem laudare cepit, quæ sic a uobis resiliuit, ut illos nec habere, nec damnare uideatur. Prima statim uerba præcidit. Cepisti mirari comitatem & compositam suauitatē, quæ illos quoq; quos transit, abducit, gratuitum etiā in obuios meritum. Nemo enim mortaliū uni tam dulcis est, quam hic omnibus. Cum interim tanta naturalis boni uis est, ubi artem simulationeq; non redolet, nemo enim imputari sibi bonitatem publicam patitur, hoc quoq; loco blanditijs tuis restitit, ut exclamares inuenisse te inexpugnabile uirum aduersus insidias, quas nemo nō in sinum recipit. Eo quidē magis hinc eius prudentiā, & in euitando inuitabili malo pertinaciā te suspicere cōfessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceret, quia uera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis a uero petitur ueritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi male egeris, & quasi ille aliquid iocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulatorum accesserit, dicito. Vis tu ista uerba, quæ iam ab alio magistratu ad alium cō-
lictoribus transeant, ferre ad aliquem, quia paria facturus, uult, quicquid dixerit, audire. Ego nec decipere uolo, nec decipi possum. Laudari me a uobis, nisi laudaretis etiā malos uellem. Quid autē necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint. Longum inter nos interuallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc ulli debeas? Ipse te lauda, dic, liberalibus me studijs tradidi, quāquam paupertas alias uaderet, & ingenium obduceret. Vbi præsens studiū precium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutem philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne peccus eandem cadere uirtutem, & eluctatus natalium angustias, nec sorte me sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Gettuli grauis fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amato-
rum, Messala, & Narcissus diu publici hostes, antequā sui, propositum meū potuerunt euertere. Ceuicem pro fide apposui. Nullum uerbum mihi, quod non salua bona conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuisset. Non mihi muliebres fluxere lachrymæ, nō e manibus ullius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec uiro feci. Periculis meis paratus ire, in ea quæ minabant, egi gratias fortunæ, quod experiri uoluisset, quanti estimarē fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinauit me quidem diu, neq; enim paria pendebant, utrum satis esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in ultimum consilium, quo me eriperem furori potentium misi. Videbam apud Caium tormēta, uidebam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas de-
cidisse, ut inter misericordiæ opera haberentur occisi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne uiderer pro fide tantum mori posse. Adijce nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiæ certamine, nunquam suppositam manum lu-
cro. Adijce nunc uictus parsimoniam, sermonis modestiam. Aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiā. Post hoc ipse te consule, uera ne an falsa memoraueris. Si uera sunt, coram magno teste laudatus es, si falsa sine teste derisus es. Possum & ipse nunc uideri te, aut captare aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timeria me incipe. Vergilianū illud excludi. Nusquam tuta fides. Aut Ouidianum. Qua terra patet fera regnat Erinnyes. In facinus iurasse putes. Aut illud Menandri. Quis em non in hoc magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus consensum humani generi tendentis ad uitia, omnes ait, malos uiuere, & in scenam uelut rusticus poeta prosiluit. Non senem excepit, non puerum, non foeminam, non uirum, & adijcit, singulos peccare non
paucos.

paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugiendū ergo, & in se redeundū est, immo etiā a se recedendum. Hoc tibi, & si diuidimur mari, præstare tentabo, ut dubium uia, iniecta manu ad meliora perducam. Et ne solitudine sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus una, qua parte optimi sumus, dabimus inuicē consilia, & ex uultu audientis pendētia. Longe te ab ista prouincia abducam, ne forte magnā historijs esse fidem credas & placere tibi incipias, quoties cogitaueris. Hanc ego habeo sub meo iure prouinciā quæ maximarū urbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginē & Romā ingentis belli præcium iacuit, cum quatuor romanorum principum, id est totius imperij uires contractas, in unum locum uidit, altamq; Pompei fortunā erexit, Caesaris fatigauit Lepidi trāstulit, omniumq; cepit, quæ illi ingenti spectaculo interfuit, ex quo liquere mortalibus posset, quam uelox foret ad imum lapsus ex summo, quāq; diuersa uia magnā potentiā fortuna destrueret. Vno em̄ tempore uidit Pompeiū Lepidumq; ex maximo fastigio, aliter ad extrema deiectos, cum Pompeius alienū exercitum fugeret, Lepidus suum. Itaq; ut totum mente abducam, quāuis multa habeat Sicilia in se, circaq; se mirabilia, om̄es interim prouinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstrahā. Quaram em̄ tecum id, quod libro superiore distuli. Quid ita Nilus æstiuus mensibus abundet. Cui Danubiū similē habere naturā philosophi tradiderūt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hyeme maior sit. Vtrunq; apparuit falsum. Nam & caput eius in germania esse comperimus, & æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente in tra mensuram suā Nilo, primis caloribus, cum sol uehemētior inter extrema ueris niues emollit, quas ante consumit, quā intumescere Nilus incipiat. Reliquo uero æstatis minuitur, & ad hybernā magnitudinē redit, atq; ex ea dimittitur. At Nilus ante ortum caniculæ augetur medijs æstibus, ultra æquinoctiū. Hunc nobilissimū amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, ut eo tempore inundaret Aegyptum, quo maxime uisā feruoribus terra undam altius traheret, tantū usura quantū siccitati annuæ sufficere posset. Nam in ea parte, qua in Aethiopiam uergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis coelestibus terrā non adiuuent. Vnam ut scis Aegyptus in hoc spem suam habet. Proinde sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut partior. Nemo aratorum aspicit cælum. Quare, non cū poeta in eo iocor, & illi Ouidiū suum impingo, qui ait. Nec pluuias supplicat herba ioui. Vnde crescere incipiat si comprehendī posset, causā quoq; incrementi inuenirent. Nunc uero magnas solitudines per uagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus circa Philas primū ex uago & errante colligitur. Phile insula est aspera & undiq; prærupta, duobus in unum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Urbem totam complectit. Ad hanc Nilus magnus magis, quā uiolentus egressus, Aethiopiam arenasq; per quas iter ad cōmertia indici maris est, prælabitur. Excipiunt autē cataraetæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasq; pluribus locis rupes Nilus insurgit, & uires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angustias eluctatur, ubicunq; uincit, aut uincitur, fluctuat, & illic excitationis primū aquis, quas sine tumultu leui alueo duxerat, uiolentus, & per malignos transitus torrens, profilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At ubi in scopulos[†] cautius librauit spumat, & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandem eluctatus obstantia in uastam altitudinē subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentiū regionum strepitu. Quem perferre gens ibi asperis collocata nō potuit, obtusis assidue frangit auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translati sunt. Inter miracula fluminis incredibile incolarum audaciā accepi. Bini paruula nauigia conscendunt, quorū alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus uolutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt, & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnosq; spectantiū metu in caput missi, cum iam adploraueris, merfolq; atq; obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderunt, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens unda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam, quā modo retuli, Philas nascitur. Exiguo ab hoc spacio terra distat, uiditur Abacton græci uocant. Nec illam ulli, nisi antistites calcant, illa primum saxum

De Nilo.

Cōtra Pliniū
Danubius in
colliculo non
admodū ma
gno apd' ger/
manos orit̄,
circa pagum
ab eo denoia
tum.

Phile insula

Fortet' cautiū
uibrauit.

Abactos

auctu fluminis

auctu fluminis sentiūt. Post magnum deinde spacium duo eminent scopuli, Nili uenas
 uocant incolae, ex quibus magna uis funditur, non tamen quanta operire posset Aegy-
 ptum. In hac ora stirpem sacerdotes & aurea dona praefecti, cum solēne uenit sacrum, ia-
 ciunt. Hinc iam manifestus nouarum uirium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in
 altitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per
 campestria uagus, in plura scinditur flumina, manūq; canalibus factis, ut sit modus in de-
 riuantium potestate, per totam discurret Aegyptum. Initio dūducitur, deinde continua-
 tis aquis in faciem lacu ac turbidi maris stagnat, cursum illi uiolētiamq; eripit latitudo re-
 gionum, in quas extenditur, dextra leuaq; totam amplexus Aegyptum. Quantum cre-
 uit Nilus tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam, adeo ad mēsuram
 fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso ac sitienti solo & aquam indu-
 cit & terram. Nam cum turbulentus fluat omnem in siccis atq; hiantibus locis fecem re-
 linquit, & quicquid pingue secū tulit, arentibus locis illinit, iuuatq; agros duabus ex cau-
 sis, & quod inundat, & quod obliniat. Ita quicquid non t̄ adiuuit, sterile ac squalidum ia-
 cet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira itaq; natura fluminis, quod cum ceteri amnes
 abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil edit, nec abradit, ut cō-
 tra adijciat uires, nimiumq; in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas satu-
 rat, ac iungit. Debetq; illi Aegyptus nō tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa faci-
 es pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertaq; sunt ual-
 les, oppida insularum modo extant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commer-
 cium est. Maiorq; est laticia gentibus, quo minus terrarum suarum uident. Sic quoq; cū
 se ripis cōtinet Nilus, per septena hostia in mare emittitur, quodcūq; elegeris ex his ma-
 re est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atq; aliud littus porrigit. Ceterū be-
 luas marinas, uel magnitudine, uel noxa pares educat. Et ex eo, quantus sit, aestimari po-
 test, quod ingentia animalia & pabulo sufficienti, & ad nauigandum loco, continet. Ba-
 billus uirorum optimus, perfectusq; in omni litterarum genere, rarissimus autor est, cū
 ipse praefectus obtineret Aegyptū, Heraclitio hostio Nili, quod est maximū, spectaculo
 sibi fuisse delphinorum a mari occurrentiū, & Crocodilōrū a flumine aduersum agmen
 agentium, t̄ ualde properantibus praelium, Crocodilos ab animalibus placidis, morsuq;
 innoxijs uictos, His superior pars corporis dura, & impenetrabilis, etiā maiorū anima-
 liū dētibus, At inferior mollis ac tenera, hanc Delphini spinis, quas dorso eminetes ge-
 runt, submersi uulnerabant, & in aduersum emerſi diuidebant. Recisus hoc modo pluri-
 bus, ceteri uelut acie uersa fugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec il-
 los tincturae generis, aut sanguinis proprietate separant, sed cōtemptu & temeritate. Vi-
 tro enim insequuntur, fugientesq; iniecto trahunt laqueo, plariq; pereunt, quibus minus
 praesens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquā detulisse The-
 ophrastus est autor, biennio continuo regnante Cleopatra, non descendisse decimo re-
 gni anno & undecimo constat. Significatam aiunt duobus rerum potentibus defectio-
 nem, Anthonij enim Cleopatraeque defecit imperium per nouem annos. Non ascendisse
 Nilum superioribus saeculis Callimachus est autor. Sed nunc ad inspiciendas causas, pro-
 pter quas aestate Nilus crescat accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait ex
 Aethiopia iugis solutas niues ad Nilum usq; decurrere. In eadem opinione omnis uetu-
 stas fuit. Hoc Aeschylus, Sophocles, Euripides tradebāt. Sed falsum esse argumētis plu-
 rimis patet. Primo Aethiopia feruentissimā esse indicat hominū adustus color, & Tro-
 glodytae, quibus subterraneae domus sunt. Saxa uelut igne feruescūt, non tantū medio,
 sed inclinato quoq; die, Ardēs puluis, nec humani uestigij patiens, argentum replumba-
 tur, signorum coagmenta soluuntur, nullum materiae superadornatae manet operimen-
 tum. Auster quoq; qui ex illo tractu uenit, uentus calidissimus est. Nullum ex his anima-
 libus quae latent bruma, unq; reconditur. Etiam per hyemē in summo & aperto serpens
 est, Alexandria quoq; longe ab huiusmodi immodicis caloribus est posita. Niues nō ca-
 dunt, superiora pluuia carent. Quemadmodū ergo regio tantis subiecta feruoribus du-
 raturas per totam aestatem niues recepit, quas sane aliqui montes illic quoq; excipiant?
 Nunq; magis Alpes q; Thraciae iuga aut Caucasus. Atqui eorum montium flumina uel

Nilus q̄ p̄p̄
 exundat, eo
 fertiliorē fa-
 cit regionē.

Alit̄ adijit

Alit̄ t̄ uelut
 p̄ partibus

Quare Ni-
 lus canicu-
 lae exortu
 se effundat

N re &

Aëstas
scunt.

Plantibus
Etesijs Ni-
lus maior
effluit

Aëst
opplet

re & prima æstate intumescunt, deinde Hybernīs minora sunt. Quippe uernis tempori-
bus imbres niuem diluunt, reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rho-
danus, nec Caystrus subiacent malo. Aestate prouenit, & illis altissimæ in septentriona-
libus iugis niues sunt. Phasis quoq; per Indiæ campos, oras tenens cresceret, si niues flu-
mina possent contra æstatem magna producere. Præterea si hæc eadem attollerent Ni-
lum, æstate prima plenissimus flueret. Tunc em̄ maximæ & integræ adhuc niues, ex mol-
lissimoq; tabes est. Nilus autem per menses quatuor liquitur, & illi æqualis accessio est.
Si Thaleti credis Etesia descendentes Nilo resistunt, & cursus eius actus cōtra hostia ma-
ris sustinet, ita reuerberatus in se recurrit, non crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quo-
cunq; mox potuit, in contextus erumpit. Eudimenes Massiliensis testimoniū dicit. Naui-
gavi, inquit Atlanticū mare. Inde Nilus fluit maior, q̄ diu Etesia tempus obseruant, tunc
enim eicitur mare instantibus uentis. Cum resederint in pelagus, conquiescit, minorq;
discedenti inde uis Nilo est. Cæterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis beluæ.
Quare ergo si Nilum Etesia prouocant, & ante illos incipit incrementū eius, & post eas
durat? Præterea non sit quo illi fauere uehementius. Nec remittitur incitaturq; prout il-
lis impetus fuit, quod fieret, si illorum uiribus cresceret. Quid quod Etesia littus uerbe-
rant, & contra illos Nilus descendit, inde uenturus, unde illi, si origo ab illis esset. Præ-
terea ex mari purus & ceruleus efflueret, nunc turbidus uenit. Adde quod testimonium
eius testium turba coarguitur, Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Li-
bebat illis fabulas mittere. Nunc uero tota extremi maris ora mercatorum nauibus strin-
gitur, quorū nemo narrat Mintium, Nilum, aut mare saporis alterius, q̄ natura credi ue-
tat, quia dulcissimū quodq; & leuissimū sol trahit. Præterea quare hyeme non crescūt, &
tunc potest uentis concitari mare, aliquando quidem maioribus. Nam Etesia tempera-
ti sunt. Quod si e mari ferretur Atlantico, semel † populet Agyptum. At nūc per gradus
crescit. Genopidechius ait hyeme calorem sub terris cōtineri, ideo & specus calidos esse
& tepidiorem puteis aquam, itaq; uenas interno calore siccari. Sed in alijs terris augent
imbribus flumina. Nilum, & quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere p̄ æsta-
tem, quo tempore frigēt interiora terrarum, & redit rigor fontibus, quod si uerum esset,
æstate abundaret. Deinde calorem hyeme sub terris esse maiore. Aqua & specus & pu-
tei tepent, quia aera rigentem extrinsecus nō recipiunt. Ita non calorem habent, sed fri-
gus excludunt. Ex eadem causa æstate frigidant, quia ab illo remotus, seductusq; aer cale-
factus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait, Sol humorem ad se rapit, hunc & sic-
cata tellus ex mari ducit, & ex cæteris aquis. Fieri autem non potest, ut una sicca sit tellus,
alia abundet. Sunt enim perforata omnia, & in itinere peruia. Sicca ab humidis sumunt
aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo unde sol trahit? Sed ex his quæ
premunt, maxime hæc remedia sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit, ut
in lucernis oleū illo fluit, ubi exurit. Sic aqua illo incubit, quo uis caloris & terræ astu-
ris accessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper Hybernīs, septentriona-
libus, unde exundat. Ob hoc Pontus in inferum mare assidue fluit rapidus, non ut cæte-
ra maria alternatis ultro citro æstibus, in unam partem semper pronus & torrens. Quod
nisi faceret, his itineribus, quod cuiq; deest, redderetur, quod cuiq; super est, emineret. Iā
aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quasi compertus ani-
mus cuncta & inuicem cōmeat. Non omnibus locis æstate maiora sunt flumina. Aegy-
ptum sol magis pcoquit. Itaq; Nilus magis crescit. Sed in cæteris quoq; terris aliqua flu-
minibus fit adiectio. Deinde quia illa pars terræ sine humore est, omnis ad se ex alijs re-
gionibus trahit, eoq; magis humidior, quo calidior est. Deinde quare Nilus dulcis est, si
illi e mari unda est? Nec enim ulli flumini dulcior gustus. Grandinem hoc modo fieri,
si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fece-
ro. Itaq; ex his me testibus numero secundæ notæ, qui uidisse quidem se negant, sed au-
disse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mētiti sunt, ad arbitrium
suū unam aliquam rem nolunt spondere, sed adñciunt. Penes autores fides erit. Ergo si
mihi parū credis, Possidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritū, q̄
in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa iam in humorem uer-
sa sic

affirmabit, tanq̃ interfuerit. Quare aut̃ rotunda sit grando, etiam sine magistro scire pō-
tes, cum adnotaueris stillicidium omne cōglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ
humorē halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliq̃ omni leuitate, Nam & herbarū, & ar-
borum folijs, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundū iacent. Quid magis est saxo durū: qd
mollius unda? Dura tamē molli saxa cauātur aqua, aut ut alius poeta ait, Stillicidiū casus
lapidem cauat, & hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoq̃ simile
esse quod cauat. Locū enim sibi ad formā & habitū suū exculpit. Præterea potest etiam,
si nō fuit grando talis cum defertur, corrotundari, & toties p̃ spaciū aeris densi deuoluta
æqualiter atq̃ in orbē teri. Quod nix pati non potest, quia nō est tam solida, imo quia tā
fusa est, & non p̃ magnā altitudinē cadit, sed circa terras initium eius est. Itā non longius illi
p̃ aera, sed ex proximo lapsus est. Quare nō & ego idē mihi pmittam, quod Anaxago-
ras: Inter nullos magis q̃ inter philosophos esse debet æqualitas. Grando nihil aliud est
q̃ suspensa glacies. Nix in pruina pendēs cōgelatio. Illud enim iam diximus, quod inter
aquam & rorem interest, hoc inter pruina & glaciē, necnon inter niuem & glaciē inter-
esse. Poteram me peracta quæstione dimittere, sed bene mēsum dabo, & quomodo cœ-
pi tibi molestus esse. Quicquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur aut̃, quare hye-
me ningat, nō grandinet, & uere iam frigore infracto grando cadat. Nam, ut fallar tibi,
uerum mihi quidē psuadetur. Me usq̃ ad mēdacīa hæc leuīora, in quibus os præcidi, nō
oculi erui solent, credulū præsto. Hyeme aer riget, & ideo nondū in aquam uertitur, sed
in niuem, cui aer propior est. Cum uer cœpit, maior inclinatio tēporis sequitur, & calidi-
ore cœlo maiora sunt stillicidia. Ideo ut ait Vergilius noster, Cum ruit imbriferū uer, ue-
hementior immutatio est aeris undiq̃ patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante:
Ob hoc nimbi graues magis uastiq̃ q̃ pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias ha-
bet & tenues, quales sæpe solent interuenire, cū pluuiā rara & minuta, niuem quoq̃ ad-
mixtam habet. Dicimus niualem diē, cū altum frigus, & triste cœlum est. Præterea Aqui-
lone flante & suū cœlū habente, minutæ pluuiæ sunt. Austro imber improbius est, & gut-
tæ pleniores. Rem a nostris positam nec dicere audeo, quia infirma uidetur, nec præter-
ire. Quid enim mali est aliquid & faciliiori iudici scribere, Immo si omnia argumēta ad
lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca etiā admodum sunt sine aduersa-
rio. Cætera etiā si uincunt, litigant. Aiunt uere quicquid circa Scythiam & Pontum &
Septentrionalē plagam, glaciātū & abstrictum est, relaxari. Tunc flumina gelata disce-
dere, tunc obrutos montes niues soluere. Credibile est ergo frigidus spiritus inde infer-
ri, & uerno cœlo immisceri. Illud quoq̃ adijciunt, quod nec sum expertus, nec experiri
cogito. Tu quoq̃, cēleo, si uolueris uerum exquirere, niuem ita caue, experiaris. Minus
algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuē calcant, q̃ eorum qui tenerā & labe-
factam. Ergo si nō mentiunt̃, quicquid ex illis septentrionalibus locis iam disturbata ni-
ue & glaciē frangēte se fertur, id meridianæ partis tepentē iam humidumq̃ aera alligat,
& p̃stringit. Itaq̃ cū pluuiā futura erat, grando fit, iniuria frigoris. Non tempero mihi
quo minus omnium nostrorū ineptias proferā, quoldā peritos obseruandarū nubium esse af-
firmant, & prædicere cū grando uentura sit, & hoc intelligere usu ipso potuere, cum cō-
lorem nubium notassent, quē grando toties insequēbat̃. Illud incredibile Cleonis fuisse pu-
blice præpositos χαλαροφύλακας speculatores futuræ grandinis. Hī cum signū dedissent
adesse iam grandinē, quid expectas ut homines ad penulas discurrent, aut ad t̃ score-
as. Immo pro se quisq̃ alius agnū imolabat. Alius pullum, protinus illæ nubes alio decli-
nabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe quod rideas magis. Si quis
nec agnū pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu
auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suū bene acuto graphio pungebat, & hoc
sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auerteat, q̃ ab illo in quo maiori-
bus hostijs exorata erat. Rationem huius rei quidā quærunt. Alteri ut homines sapien-
tissimos decet, negant posse fieri, ut cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates mu-
nusculis redimat, q̃ quis munera & deos uincant, Alteri suspicari ipsos aiūt, esse in ipso san-
guine uim quandam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam
exiguo sanguine potest esse uis tanta, ut in altum penetret, & illam sentiāt nubes. Quan-

Quare grā-
do sit rotū-
da.

Quid gran-
do.

✱

i. grādinis
obseruato-
res.
Forte t̃ sto-
reas.

Ridicule
nostri tēpe-
statē tintin-
nabulis abi-
gi p̃ntant.

Vineas ne
excantassito

Ad æquali
tatem ter
ra nihil ob
sunt uel al
tissimi mon
tes.

to expeditius erat dicere, mendacium & fabula est. At Cleonæ iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis, quod negligentia eorum uineæ uapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebatur, & attrahi imbres cantibus & repelli, quorum nihil posse fieri tam palam est, ut huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit. Vnam rem ad hoc adiiciam, & fauere, ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aeris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex quatuor causis. Vna, quod omnis terrarum euaporatio, cum multum in se feruidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera quod radij solis a terra resiliunt, & in se currunt. Horum duplicatio proxima quæque a terris calefacit. Quæ ideo plus habet teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quod magis superiora perflantur. At quæcunque depressa sunt, minus uentis uerberantur. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in solem posueris æneum uas & uitreum & argenteum, æneo citius calor accedit, diutius hærebit. Adhuc deinde quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur, ut quæadmodum minora balnearia & minora foramina citius calefiunt, sic hæc foramina esse occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant, & propter easdem angustias quicquid receperunt tardius reddant. Hæc longe præparata ad id perducunt, de quo nunc queritur. Omnis aer quo propior est terris, hoc crassior. Quæadmodum in aqua & in omni humore fex ima est, ita in aere spississima quæque descendunt. Iam autem probatum est omnia quo crassioris solidiorisque materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum, sed editior aer quo longius a terrarum colluue recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque sol non retinet, sed uelut per inane transmittit, ideo minus calefit. Contra autem quidam aiunt cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo propiora soli sunt. Quæ mihi uidentur errare, quod Apenninum & Alpes & alios notos ob eximiam altitudinem montes, intantum putant crescere, ut illorum magnitudo sentire solis uiciniam possit. Excelsa sunt ista quæ diu nobis comparatur. At uero ubi ad uniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se uincuntur, & uincunt. Caterum intantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla sit, uel maximis portio, quod nisi esset, non diceremus totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est cum æqualitate quadam rotunditas, ad æqualitatem ducta. Hanc autem accipe, quam uides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ rimarum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. Quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in uniuerso quidem orbe terrarum, editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiore montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere, idem dicere potest longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. Atque quisquis mundum mensura sua aestimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, ut cœlestia magis sentiat, uelut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & uertices æterna niue obfessi, nihilominus in imo sunt, & propius quidem soli est mons, quam campus aut uallis, sed sic, quo modo est pilus pilo grossior, arbor arbore, & mons monte maior esse dicitur. Isto enim modo, & arbor & alia magis, quam alia, dicentur uicina coelo, quod falsum est, quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis uentum est, nihil interest quantum sit alterum altero maius, quia etiam si magno discrimine, tamen minima uincuntur. Sed ut ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in ea parte aeris niuem concipi, quæ uicina terris est, & ideo minus alligari, quia minore rigore coit. Nam uicinus aer plus habet frigoris, quam ut in aquam & imbrem transeat, & minus quam ut duretur in grandinem. Hic medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis. Quid istas inquis ineptias, quibus nec literatior est quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant niues dicis, cum multo magis ad nos dici a te pertineat, quare emendæ non sint niues. Haha iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen, etiam si superior futura est, pugnantem ac reluctantes uincat. Hæc ipsam in se

ipsam inspectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod uis conferre. Cum quærimus, quo modo nix fiat, & dicimus illā pruinae similē habere naturā, plus illi spiritus q̄ aquæ inesse, nō putas exprobrari illis, cum emere aquam turpe sit, si nec aquā quidē emunt. Nos uero quæramus potius quomodo fiant niues, q̄ quomodo seruant, quoniā non contēti uina diffundere ueterana, per sapores atatesq; disponere, inuenimus quō stiparemus niuem, ut ea æstatē euinceret, & cōtra anni feruorē defendere loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus. Nempe ut gratuitā mercemur aquā. Nobis dolet, q̄ spiritum, q̄ solē emere nō possumus. Quod hic aer etiam delicatis diuitibusq; ex facili nec emptus uenit. O q̄ nobis male est, q̄ quicq; a rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus uoluit, cuius haustū uitæ publicum fecit, hoc quod tam homini q̄ feris auibusq; inertissimis animalibus, in usum large ac beate profundit, cōtra se ingeniosa luxuria redegit ad preciū. Adeo nihil potest illi placere, nisi charum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquū turbæ deduceret, quo uno nec possent antecedere pauperum. Illi, cui diuitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodū etiā caperet aqua luxuriam. Vnde ad hoc puentum sit, ut nulla nobis aqua satis frigide uideret quæ fluere, dicam. Quādiū sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturq; nō premittit, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus nō tēporis æstus, sed suos sentit, ubi ebrietas cōtinua uisceribus insedit, & præcordiale in quod uertitur torret, aliquid necessario quærit, quo æstus ille frangatur, qui ipsi aquis incalescit, remedijs incitat uitium. Itaq; nō æstate tantū, sed media hyeme niuem hac causa bibūt. Quæ huius rei causa est, nisi intestinū malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum unq; quo interquiescerent datū est, sed prandia, cœnis usq; in lucē pductis, ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac uarietate, comesatio altius meruit. Deinde nunq; intermissa intemperantia, quicquid ante decoxerat, efferauit, & in desyderiū semp noui rigoris accendit. Itaq; q̄ uis cœnationē uelis ac specularibus muniant, & igne multo doment hyemem, nihilominus stomachus ille solutus & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesq; aqua frigida spargimus, ut ad sensum sui redeant, ita uiscera istorū intus torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa uehementiore perussis. Inde est, inquā, q̄ nec niue cōtenti sunt, sed glaciē, uelut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sepe repetitis aquis diluunt. Nō quæ e summo tollitur, sed ut uim maiorem habeat, & p̄tinacius frigus ex abdito effoditur. Itaq; ne unū quidem eius est preciū, sed habet institores aqua, & annonā p̄ pudore uariā. Vnguētarios Lacedæmonij urbe expulere, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleū disperderent. Quid illi fecissent, si uidissent reponendæ niuis officinas, & tot iumenta deportandæ aquæ deseruientia cuius calorem saporēq; paleis, quibus custodiunt, inquināt. At Dñj boni, q̄ facile est

Asit̄proh
pudor

Fortet̄co
lorem.

LVCII ANNEI SENECAE NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER
Q VINTVS, in quo de uentis & aeris motu agitur.

VENTVS est fluens aer. Quidam ita diffinierunt, Ventus est aer fluens in unam partem. Hæc diffinitio uidetur diligentior, quia nunq; aer tā immobilis est, ut non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter cōmouetur, nec in unam partem inclinatur. Itaq; si legeris, Cum placi

N 3 dū uētis

dum uentis staret mare, scito illud non stare, sed succuti leuiter & duci, tranquillum est, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere iudicandum est, non esse unquam mobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet, cum sol in aliquo clausum locum infusus est, uidemus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum uarie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendit quod uult, qui dixit, fluctus est maris agitatio, quia tranquillum quoque agitur. At ille abunde sibi cauit, cuius haec diffinitio fuit, Fluctus est maris in unam partem agitatio. Sic in hac re, de qua nunc maxime quaerimus non circumscribetur, qui ita se gesserit, ut dicat, Ventus est fluens aer in unam partem. Aut, uetus aer est fluens impetu, aut uis aeris in unam partem euntis, aut, cursus aeris in aliquo concitator. Scio quid responderi pro diffinitione altera possit. Quid necesse est adijcere te in unam partem fluens aer? Vtique enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri & non fluere, & e contrario non potest fluere, nisi in unam partem. Sed si haec breuitas satis a calumnia tuta est, hac utamur. Si uero aliquis circumspectior est, uerbo non parcat, cuius adiectio cauillatione omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est. Democritus ait, cum angusto inani multa sunt corpuscula, quae ille atomos uocat, sequi uentum. At contra quietum & placidum aeris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut uico quod diu paucitas est, sine tumultu ambulant, ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit, sic in hoc quo circumdati sumus spacio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia alijs incidant & impellant ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur uentus, cum illa quae colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauere se. At ubi in magna laxitate corpora pauca uersantur, nec arietare possunt, nec impelli. Hoc falsum esse uel ex eo colligas licet, quod tunc minime uentus est, cum aer nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere, & inde est spissior nubium grauitas. Adijce nunc quod circa flumina & lacus frequens nebula est, artatis coniunctisque corporibus, nec tamen uentus est. Interdum uero tanta caligo effunditur, ut conspectum in uicino stantium eripiat, quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis quam nebulosum caret uento. Adijce nunc, quod e contrario uenit, ut sol matutinum aera spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & constipatio illorum ac turba resoluta est. Quomodo, inquis, ergo uenti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Alias enim terra ipsa magnam uim aeris efficit, & ex abdito spirat. Alias cum magna & continua ex imo euaporatio in altum agit, quae merferat, immutatio ipsa alicuius mixti in uentum uertit. Illud enim nec (ut credam) mihi persuaderi potest, nec (ut taceam) quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quae non sine magna iniuria emittitur, & uentrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius. Sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin imundius aliquid timeremus. Nunquid ergo hoc uerius est, dicere multa ex omni parte terrarum & assidua fieri corpuscula, quae cum coaceruata sunt, deinde extenuari sole coeperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spacium maius desiderat, uentus existit? Quin ego hanc solam esse causam uenti existimo, aquarum terrarumue euaporationes. Ex his grauitate aeris fieri, deinde solui impetu, cumque densa steterint, ut est necesse, extenuata nituntur inter ampliorem locum. Ego uero & hanc iudico. Caterum & illa est longe uerior causa, ualentiorque, habere aera naturalem uim mouendi se, nec aliunde concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis datas uires esse, quibus nos moueremus, aera autem relictum & inertem & inagitabilem esse? cum aqua motum suum habeat, etiam uentis quiescentibus, nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quaedam uidemus, summo innata. Est ergo aliquid in aqua uitale. De aqua dico. Ignis qui omnia consumit, quaedam creat, & quod uideri non potest simile ueri, sed tamen uerum est, animalia igne generari. Habet ergo aliquam uim talis aer, & ideo modo spissat se, modo expandit se et purgat, et alias contrahit, diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aera et uentum

Cōtra Democritum uentum ex coactis atomis oriri dicentem.

Ventorum causa.

ra & uentum, quod inter lacum & flumen, aliquando per seipsum solum causa uenti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactoque explicans. In uniuersum de uetis diximus. Nunc iterum incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspicimus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole, nec fertur ultra terrarum conspectum. Hoc uentorum genus incipit uere, nec ultra aetatem durat. Et inde maxime uenit, ubi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundant aquis, tamen carent aura, hac dico, quae per uento ualet. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Graeci *ἐννοσίγαια* uocant? Quicquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est & assiduum) per diem solis alimentum est, nocte exhauritur montibus inclusum, & in unam regionem colligitur. Cum illa impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo & in unam partem procedit, hic uetus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata decurrant. Huius rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quae circa lucem iam plena est, & onerata quaerit, quo defluat, & eo potissimum exit, ubi plurimum uacui est, & magna ac patens aera. Adicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso ualet, & nondum quidem aera radijs impellit, iam tantum lacescit & irritat, luce praemissa. Nam cum ipse praecessit, alia superius rapiuntur, alia finiuntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur fluere, omnis illorum uis conspectu solis extinguitur, etiam si ualentiores fluere. Circa medium tamen diem relanguescunt, nec unquam usque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout ualentioribus minoribusue collecta causis est. Quare tamen tales uenti uere & aetate ualidiores sunt? Leuissimi enim caetera parte anni, nec quae uela impleant, surgunt. Quia uer aquosius est, & plurimis locis ob humidam coeli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare aetate aequae profunditur? Quia post occasum solis remanet diuturnus calor, & magna noctis parte perdurat. Qui euocat exeuntia, ac uehementius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet, deinde non tantum habet uirum, ut quod euocauit, ablumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita & efflare, terra ex se atque humorem mittit. Facit autem uentum sol ortus, non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quae solem antecedit, nondum aera calefacit, sed percutit tantum, percussus autem in latus cedit. Quantquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore sit. Non habet forsitan tantum teporis, quantum tactu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Praeterea loca quae aliqua iniquitate naturae ita clausa sunt, ut solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiam nunc natura calor omnis abigit nebulas, & a se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideo (ut quibusdam uidetur) inde flatus est, unde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem uehit, & contra ortum plenius uentis nauigatur. Quod non eueniret, si semper uentus ferretur a sole. Etesiae quoque quae in argumentum a quibusdam aduocantur, non minus propositum adiuuant. Dicam primum quid illis placeat. Deinde cur displiceat mihi. Etesiae, inquit hyeme non sunt, quia breuissimis diebus sol desinit, prius quam frigus euincat. Itaque nives & ponuntur & durantur. Aestate incipiunt flare, cum & longius extendit dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno nives plus humidi efflare. Item terras exoneratas nive, reiectasque spirare liberius. Item plura ex septentrionali parte coeli corpora exire, & in haec loca quae remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere, & ob hoc a solstitio illis initium est, utraque ortum caniculam non ualent, quia iam multum e frigida coeli parte in hanc egestum est. Ac sol mutato cursu in nostram rectior tenditur, & alteram partem aeris attrahit, aliam uero impellit. Sic ille Etesiarum flatus aetatem frangit, & a mensium feruentissimorum grauitate defendit. Nunc quod promissi dicendum est, quare Etesiae nos non adiuuent, nec quicquam huic conferant causae. Dicimus ante lucem auram incitari, tandem subside, cum illa sol attigit. At quia Etesiae ob hoc somniculosae a nautis & delicati uocantur, quod (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere, eo tempore fere incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est, quod non accideret, si ut auras, ita illos sol commoueret. Adhuc nunc, quod si

Aeterea

Quare Etesiae dicantur somniculosae.

causa illis flatus est spacium diei ac longitudo, etiā ante solstitiū flarent, cū longissimi dies sunt, & cum maxime niues tabescunt. Julio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca facient adhuc sub niue. Sunt quaedā genera uentorum quæruptæ nubes & in prouum solutæ præmittunt. Hos Græci uentos ætnaphas uocant. Qui hoc (ut puto) modo fiūt, cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ uapor terrenus emittit in sublimē, eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida. Ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cum in unum cōglobata sunt, uerisimile est quasdam cauas effici nubes, & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angustata. His interuallis tenuis includitur spiritus, qui maius desyderat spacium, cum euerberatus cursu parum libero incaluit, & ob hoc amplior fit, scinditq; cingentia, & erūpit in uentum, qui fere procellosus est, qui superne demittit, & in nos cadit uehementē & acer, quia nō fusus nec per apertum uenit, sed laborat, & iter sibi ui ac pugna parat. Hic fere breuis status est, quia receptacula nubium p quæ ferebatur, ac munimenta perumpit. Ideo tumultuosus uenit aliquādo, nō sine igne ac sono cœli. Hi uenti multo maiores diuturnioresq; sunt, si alios quoq; flatus ex eadē causa ruentes in se abstulere, & in unum cōfluxere plures, sicut torrentes modicæ ualitudinis eunt, q̄dū separatim suus cursus est. Cū uero plures in se aquas conuere, fluminū iustorum ac perhenniū magnitudinē excedunt. Idē credibile est fieri & in procellis, ut sint breues, q̄dū singulæ sunt, ubi uero sociauere uires, & pluribus cœli partibus elisus spiritus eodē se contulit, & impetus illi accedit & mora. Facit ergo uentum resoluta nubes, quæ plurimis modis soluitur. Nōnunq; conglobationē illam spiritus rumpit, nōnunq; inclusi & in exitum nitentis luctatio. Nōnunq; calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco si tibi uidetur quæri potest, cur turbo fiat, qui euenire in fluminibus solet, ut q̄dū diu sine impedimento feruntur, simplex & rectū illis iter sit, ubi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectāt, ita ut circūlata inter se sorbeantur, & uorticem efficiant. Sic uentus q̄dū nihil obstitit, uires suas effundit. Vbi aliquo promontorio percussus est, aut ui locorum coeuntium in canalē conuexam tenuemq; collectus, sepius in se uolutatur, similemq; illis, quas diximus conuerti, aquis facit uorticem. Hic uentus circumactus et eundem ambiens locum, ac seipsa uertigine concitans, turbo est. Qui pugnatior si est, ac diutius uolutatus, inflamat & efficit, quem ὄρηστος Græci uocant. Hic est igneus turbo. Sed fere omnia pericula uenti erupti de nubibus produnt, quibus armenta rapiantur, & totæ naues in sublimē tollant. Etiam nunc quia uentos diuersos ex se generant, & impulsam aera in alias quoq; partes, q̄dū in quas ipsi inclinauere, dispergūt, illud quoq; dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quæ iam inclinent se & labantur, nondum tamē effecere lapsum, sed ubi plura coiere, & turba uires dedit, tunc fluere & ire dicuntur, sic q̄dū leues sunt aeris motus agitati, pluribus locis, nondum uentus est, tūc enim incipit, cum omnes illos miscuit & in unum impetum contulit. Spiritum a uento modus separat, uehementior enim spiritus uentus est, inuicem spiritus leuiter fluēs aer. Repetam nunc quod primo dixeram edi e specu uentos, recessuq; interiore terrarū. Non tota solido cōtextu terra in unū usq; fundatur, sed multis partibus caua, & cæcis suspēsa latebris, alicubi habet inania sine humore. Ibi etiā si nulla lux discrimē aeris monstraret, dicā tamē nubes nebulasq; in obscuro consistere. Nā ne hæc quidē supra terras, quia uident, sunt, sed quia sunt, uidētur. Illic quoq; nihilominus ob id sunt, q̄d non uident flumina. Illic scias licet nostris paria sublabi, alia leuiter ducta, alia in confragolis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æque dabis esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud aera onerari, oneratumq; incumbere, & uetum propulsu suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cū tantum uirium fecerint, quantum aut terræ obstantia auferant, aut aliquid apertum ad hos efflatus iter occupent, & per hanc cauernā in nostras sedes efferantur. Illud uero manifestum est, magnam esse sub terris uim sulphuris, & aliorū nō minus ignē alentiū, p hæc loca cū se exitū quærens spiritus torlit, accēdat flammā ipso obstrictu necesse est. Deinde flammis latius fuis, etiā siq; ignauī aeris erat, extenuatū moueri, & uiam cū fremitu uasto atq; impe

atq; impetu quærere. Si hoc diligentius persequar, cum quæram de motibus terræ, nunc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiadotos autor est. Demissos q̄ plurimos a Philip po in metallum antiquū olīm destitutum, ut explorarent quæ ubertas eius esset, quis sta tus, an aliquid futuris reliquisset uetus avaritia, descendisse illos cū multo lumine, & mul tos durasse dies, deinde longa uia fatigatos, uidisse flumina ingentia, & cōceptus aquarū inertium uastos, pares nostris, nec compressos quidē terra supeminente, sed liberæ laxi tatis, nō sine horrore uisos. Cum magna hæc legi uoluptate, intellexi enim sæculum no strum, non nouis uitis, sed iam ante antiquitus traditis laborare, nec nostra ætate primū avaritiam, uenas terrarum lapidumq; rimatā, in tenebris male obstrusa quæsisse. Illi maiores nostri quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippū Macedones re ges fuere, qui pecuniā in altissimis usq; latebris sequerent, & recto spiritu liberoq; in il los se demitterent specus, in quos nullum noctūm dierumq; pueniret discrimen, a tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sydera ere ctum incurrauit & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, ut erueret aurum nō mi nore periculo quærendum, q̄ possidendū. Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamq; reptauit, oblitus rerum naturæ melioris, a qua se auertit. Nulli er go mortuo terra tam grauis est, q̄ istis supra quos avaricia ingens terrarum pondus inie cit, quibus abstulit cœlum, quos in imo illud malum, ubi uirus latitat, infodit. Illo descen dere ausi sunt, ubi nouam rerum positionē terrarumq; pendentū habitus, uentosq; per cacum inane experirentur, & aquarum in illis fluentiū horridos fontes, & altam perpe tuamq; noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt. Sed ut ad id de quo agitur reuertar, uenti quatuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septentrionemq; diuisi. Cæ teri quos uarijs nominibus appellamus, his applicatur. Euris ad auroram Nabatheaq; regna recessit, Persidæq; & radijs iuga subdita matutinis. Vesper & occiduo quæ littora sole tepescunt, Proxima sunt cephryo, Scythiam septemq; triones Horrifera inuasit Boi reas, cōtraria tellus Nubibus assiduus pluuiorq; madescit ab Austro. Vel si breuius illos cōplecti mauis, in unā tempestatē (quod fieri nullo modo potest) congregent. Vna Eu rusq; Notusq; ruunt, creberq; pcellis Africus, Et qui locū in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidā illos duodecim faciunt. Quatuor em̄ cœli partes in ternas diuidūt, & singulis uē tis binos i suffectos dant. Hac arte Varro uir diligēs illos ordinat, nec sine causa. Nō em̄ eodē semp loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusq; æquinoctialis. Bis aut̄ æquinoctiū est, Alius solstitialis, Alius Hybernus. Qui surgit ab oriēte æquinoctiali, Sub solanus apud nos dicitur, Græci illum ἐφελιωπύων uocāt. Ab oriēte Hyberno Euris exīt, quem nostri uocauere Vulturū, Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Ro mis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientē exercitum nostrū, & cōtra uentū constituit, cū uenti adiutorio ac fulgoris pstringentis oculos hostium uicit. Varro quoq; hoc nomē usurpat. Sed & Euris iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tanq̄ alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci καυκίαν appellant, apud nos sine nomine est. Aequinoctialis occidens Fauoniū mittit, quē Zephyrum esse dicēt tibi, etiam qui græce nesciunt loqui. A solstitiali occidente, Chorus uenit, qui apud quos dam Argestes dicitur. Mihi nō uidetur quia Chori uiolenta uis est, & in unam partem rapax. Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis q̄ redeuntibus. Ab occiden te hyberno Africus furibundus & ruens, Apud Græcos libis dicitur. A septentrionali la tere summus est Aquilo. Medius septentrio. Imus Trachias. Huic deest apud nos uoca bulum. A meridiano axe Euronotus est. Deinde Notus latine Auster. Deinde Libono tus, qui apud nos sine nomine est. Placet autem duodecim uentos esse, non quia ubiq; tot sint, quosdam enim inclinatio terrarum excludit, sed quoniam plures nusquam sūt. Sic casus sex dicimus, non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures q̄ sex. Qui duodecim uentos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem uentorum esse, quot cœli discrimina. Cœlū em̄ diuidit in circulos qnq; qui p mūdi cardines eunt. Est septētriona lis, Solstitialis, Aequinoctialis, Brumalis, & cōtrarius septētrionali. His sextus accedit, q̄ superiorem partem mūdi ab inferiore secernit, ut scis enim dimidia pars mūdi semp su pra, dimidia

Quatuor uenti cardinales ut de scribit Ouidius.

Alti subdi tos.

Quidā sūt
uenti regio
nibus pecu-
liarē.

pra, dimidia infra est. Hanc lineam quæ inter aperta & occulta est Græci ἀνέμων uocant, nostri finitorem dixere, alij finientem. Adijciendus est ad hunc meridianus circulus, qui orizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est tot aeris discrimina esse, quot partes. Ergo orizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in orizonta incurrit, regiones duas adijcit. Sic duodecim aer discrimina accipit, & totidem facit uentos. Quidam sunt quorundam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in proximū ferunt. Non est illis a latere uniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam lapix, Athenas Scyron, Pamphiliam Chagenus, Galliam Circius, cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tanquā salubritatem cœli sui debeant ei. Dīus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur, & uouit & fecit. Infinitum est, si singulos uelim prosequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem. Inter cætera itaque prouidentia opera, hoc quoque aliquis, ut dignū admiratione suspexerit. Non enim ex una causa uentos aut inuenit, aut per diuersa disposuit. Sed primū ut aera non sineret pigrescere, sed assidua uexatione utilem redderet, uitalēque terris. Deinde ut imbres terris subministrarent, idemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo deducunt, ut per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Ausfer impellit, Aquilo in Africam reijcit, Etesia non patiuntur apud nos nubes consistere. Idem totam Indiam & Aethiopiam cōtinuis per id tempus aquis irrigat, Quidque fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua & mixta seruandis uentilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem ruptis uelamentis suis, quæ folliculos agricolæ uocant, adaperirent. Quid quod omnibus inter se populis cōmercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit. Ingens naturæ beneficiū, si illud in iniuriā suam non uertat hominū furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore uulgo dictitatum est, & a Tiro Līuio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci reipublicæ profuerit, an non nasci, dici etiam de uentis potest, adeo quicquid ex illis utile & necessariū est, non potest his re pensari, quæ in pncipem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si uitio male utentium nocent. Non in hoc prouidentia ac dispositor ille mundi deus, aera uentis exercendū dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit, ut nos classes partē freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium. Vela uentis damus bellū paraturi, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, uim tempestatū nulla ope humana superabilē, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista ueheremur. Nūc cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias uadosi maris, cum effugerimus procellosos desuper mōtes, per quos præceps in nauigātes uentus impingit, cum inuoluto nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horribilas noctes, cū turbinibus diuulsa nauigia, quis erit huius laboris acmetus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet & obuius in littore hostis, & trucidandæ gentes, tracturæ magna ex parte uictorem, & antiquarum urbium flammā. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus directuros acie in medijs fluctibus? Quid maria inquietamus? parum uidelicet ad mortes nostras terra late patet. Nīmīs delicate fortuna nos tractat. Nīmīs dura dedit nobis corpora, felicē ualitudinē. Nō depopulat nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex cōmodo licet, & ad senectutē decurrere. Itaque eamus in pelagus, & uocemus in nos fata cessantia. Miseri quid quæritis, mortem, quæ ubique superest? Petit illa nos & ex lectulo, sed ubique innocentes petat, occupabit uos in uestra domo, sed occupet nullū moliētes malū. Hoc uero quid aliud quæ dixerit, quā insanā circūferre pericula, & ruere in ignotos, iratū sine iniuria occurrētia deuastantē, ac ferarū more occidere, quæ non oderis? Illis tamē in ultionem, aut ex fame morsus est. Nos, sine ulla parsimonia nostri alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem cōmittimus fluctibus, secundos optamus uentos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuerit? Parum est intra orbem suū furere. Sic Persarū rex stolidissimus in Graciā traiecit, quam exercitus non uincit, cū

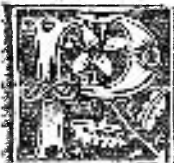
Ironia

cet, cum impleuerit. Sic Alexander ulterior Baetris & Indis uolet quærere, quid sit ultra magnum mare, & indignabitur aliquid esse ultimū sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Eufratem praesaga fulmina, & deos resistentes, per hominū deorumq; iras ad aurū ibitur. Ergo non merito quis dixerit rerum naturam melius acturam fuisse nobiscū, si uentos flare uetuisset, & in alto discursu furentium in sua quemq; terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisq; tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum in domestica, externis quoq; laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quæ non emittere aliquod suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gētis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat inter terminos arma, an paret classes ignota molies, Vnde scio hic mihi, an ille uentus bellū inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamē (ut paulo ante dicebam) queri possumus de autore nostri deo, si beneficia eius corrumpimus, & ut essent contraria efficimus. Dedit ille uentos ad custodiendam cœli terrarumq; temperiem, ad euocandas suppressendasq; aquas, ad alendos saturos atq; arborum fructus, quos ad maturitatem cum alijs causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeant promouens. Dedit uentos ad ulteriora noscenda, fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur naturalis soli sine. Dedit uentos, ut cōmoda cuiusq; regionis fierent communia, non ut legiones equitemq; gestarent, nec ut pernicioſa gentium arma transfuerent. Si beneficia naturæ utentium prauitate ppendimus, nihil non nostro malo accepimus? Cui uidere expeditur? Cui loqui? Cui non uita tormentum est? Nihil inuenies tam manifeste utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic uentos quoq; natura bonos futuros inuenerat, ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. Nō eadem est his & illis causa soluendi, sed iusta nulli. Diuersis enim irritamentis ad tentandum ire impellimur. Itaq; alicui uitio nauigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quæ homines emāt uita. Immo Lucili charissime, si bene furorem illorum existimaueris, id est nostrum, (in eadem enim turba uolutamur) magis ridebis, cum cogitaueris uita parari ea, in quibus uita consumitur.

Libri quinti naturalium quaestionum finis.

Quare de
uentos mū
do tribuerit

LVCII ANNEI SENECAE NATVRALIVM QVAESTIONVM
LIBER SEXTVS, in quo de terræ motu agitur.

OMPEIOS celebrem Campaniæ urbem, in qua ab altera parte Surrentinum Stabianumq; littus, ab altera † Calcedonenſe conueniunt, mare ex aperto conductum amoeno sinu cingit, defuisse terremotu, uexatis quæcuncq; adiacebant regionibus, Lucili uirorum optime, audiuius, & quidem diebus Hybernīs, quos uacare a tali periculo maiores nostri solebāt permittere. Nonis Februarij fuit motus hic, Regulo & Vergilio cōsulibus, qui Campaniam nuncq; securam huius mali, indemnem tamen & toties defunctā metu, magna strage uastauit. Nam & Herculaniensis oppidī pars ruit, dubieq; stant etiā quæ relicta sūt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita nō sine querela est. Neapolis quoq; prauatim multa, publice nihil amisit, leuiter ingēti malo perſtricta. Villæ quoq; præruptæ passim sine iniuria tremuere. Adijciuntur his illa, sexcentarum ouium gregem exanimatū, & diuisas statuas, motæ post hoc mentis aliquos atq; impotentes sui errasse. Quorum ut causas excutiamus & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus, quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid em̄ cuiq; satis tutū uideri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod unū immobile est in illo fixumq;, ut euncta in se intēta sustineat, fluctuat, Si quod propriū habet terra, perdidit stare, ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculū inuenient? quo sollicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Conſternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit, tunc præceps quisq; se peripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quām latebram prospicimus, quod auxilium, si

Alit Herculaniense.

aut dissidet

xilium, si orbis ipse ruinas agitet: si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod urbes stae sunt, quod fundamentū quidam orbis esse dixerunt,† discedit ac titubat. Quid tibi esse nō dico auxilij, sed solatiij potest, ubi timor fugam perdidit. Quid est inquā fatis munus? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam, praeuptae altitudinis castella, uel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos uindicant portus. Nimborum uim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellūt, fugientes non sequitur incēdium, aduersus tonitrua & minas cœli subterraneae domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cœlestis, non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malū sine effugio est. Nunq̃ fulmina populos perusserunt. Pestilens cœlum exhaustit urbes, nō abstulit. Hoc malum latissime patet, ineuitabile, auidum, publice noxium. Non em̃ domos solum, aut familias, aut urbes singulas haurit, sed gētes totas, regionesq; subuertit, & modo ruinis operit, modo in altam uoraginem condit, at ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse, sed supra nobilissimas urbes sine ullo uestigio prioris habitus solum extenditur. Nec desunt, qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & e uiuorum numero uiui auferuntur, tanq̃ nō omne fatum ad eūdem terminū ueniat. Hoc habet inter cetera iusticiae suae natura praecipuum, quod cum ad exitum uentum est, omnes in aequo sumus. Nihil itaq; interest, utrū melius unus elidat, an mōte toto premar, Vtrum supra me domus unius onus ueniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere expirem, an totus caput meum terrarū orbis abscondat, In luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in uasto terrarum dehiscentiū sinu. Solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concadentium ferar. Nihil interest mea, quantus circa mortem meam tumultus sit, Ipsa ubiq; tantundem est. Proinde magnū sumamus animū, aduersus istam cladem, quae nec euitari, nec prouideri pōt. Desinamus audire istos, qui Campaniae renunciauere, quiq; post hunc casum emigrauerūt, negantq; seipsos unq̃ ipsam regionem accessuros, quis enim illis promittet, melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt. Et si nondum mota, tamē mobilia, hūc fortasse in quo securius consistis locum, hāc nox aut hīc ante noctem dies scindet. Vnde scies, an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam uires suas fortuna cōsumpsit, aut quae in futurā ruina suā fulta sunt? Erramus em̃, si ullā terrarū partē exceptā imūneq; ab hoc piculo credimus. Oēs sub eadē iacēt lege. Nihil ita ut imobile esset natura cōcepit, alia t̃pibus alijs cadūt. Et quēadmodū urbib⁹ magnis, nūc hāc domus, nūc illa suspēdit. Ita in hoc orbe terrarū nūc hāc ps facit uitiū, nūc illa. Tyros aliqui infamis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit, anno priore in Achaia & Macedonia. Quaecūq; ista uis mali incurrit, nunc Campaniam laesit. Circuit fatū, & siquid diu praeiit, repetit. Quaedam rarius sollicitat, saepius quaedam. Nihil immune esse, & innoxium sinit. Non homines tantū quae breuis, & caduca res nascimur, urbes oraq; terrarū & littora, & ipsum mare in seruitutem fati uenit. Nos tamen nobis permanfura promittimus bona fortunae, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis uelocissima est leuitas, habituram in aliquos pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia praesentibus in mētem nō uenit, id ipsum, supra quod stamus, stabile nō esse. Neq; em̃ Campaniae istud aut Achaiae, sed omnis soli uitiū est male coharere, & ex causis pluribus resolui, & summa manere, partibus ruere. Quid ergo? Solatiū aduersus pericula dare p̃ miseram, ecce undiq; timenda pronuncio. Nego quicq; esse quietis aeternae, quod perire possit, & perdere. Ego uero hoc ipsum solatiij loco pono, & quidem ualentissimi. Quandoquidem sine remedio timor stultis est, ratio terrorem prudentibus excutit. Imperiis fit magna ex desperatiōe securitas. Hoc itaq; generi humano dictum puta, quod illis subdita captiuitate rerum inter ignes & hostem stupētibus dictum est. Vna salus uictis nullam sperare salutē, Si uultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda, circumspicite q̃ leuibus causis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non uigilia, non somnus, si ne mensura quadam salubria sunt. Iam intelligis nugatoria esse nostra, & imbecillia corpūcula, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id unū periculi nobis esset, quod tremūt terrae, quod subito dissipantur, ac superposita deducūt. Magni se aestimat, qui flumina

Remediū
aduersus
oia picula

qui flumina & motus terrarum hiatusq; formidat, uult ille imbecillitatis suae conscius timere pituitam, ita uidelicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus. Et ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi coelum tonuerit, nisi terra subfederit, perire non possumus. Vnguicula nos & ne totius quidem dolor, sed aliqua alaltere eius scissura, conficit. Et ego timeam terras tremantes, quem crassior salua suffocat. Ego extimescam emotu sedibus suis mare, & ne aestus, maiore q; soleat cursu, plus aquarum trahens superueniat, cum quosdam stragulauerit potio male lapsa per fauces. Quastultum est mare horrere, cum scias stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatiu mortis, q; ipsa mortalitas. Nullum autem omnium istorum quae extrinsecus terrēt, quaquod innumerabilia pericula in ipso sinu sint. Quid em̄ dementius, quā ad tonitrua lucidare, & sub terram se corripere fulminum metu? Quid stultius, q; timere mutationē aut subitos montium lapsus, & irruptiones maris extra littus eieci, cū mors ubiq; praesto sit, & undiq; occurrat? Nihilq; sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis ualeat. Adeo non debent nos ista confundere, tanq; plus in se mali habeant q; uulgaris mors, ut contra cum sit necessarium e uita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuat. Necesse est mori ubicūq; quandoq;. Stet licet ista huius & se teneat suis finibus, nec ulla iactetur iniuria, supra me quandoq; erit. Interest ergo illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat. Deducitur ingenti potentia, nescio cuius mali. Rumpitur, & me in imensam altitudinem adducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me uult iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregie Vagellius meus in illo indyto carmine. Si cadēdū est, inquit, mihi, coelo cecidisse uelim. Idem licet dicere. Si cadendum est, cadam orbe conculso. Non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoq; uidere mortalem. Illud quoq; proderit praesumere animo, nihil horum deos facere, Nec ira numinum, aut coelum conuerti, aut terram. Suas ista causas habent, nec ex imperio sauiunt, sed ex quibusdam uitijs, ut corpora nostra turbantur, & tūc, cū facere uidetur, iniuriam accipiunt. Nobis autem ignorantibus uerum, omnia terribilia sunt, utpote quorum metum raritas augeat. Leuius accidunt familiaria, & ex insolito formido est maior. Quare autem quicq; nobis insolitum est? quia naturam oculis nō ratione comprehendimus, nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaq; huius negligentiae poenas, tanq; nouis territi, cum illa nō sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, siue deficere soluisus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? longe q; magis illa acta in transuersum faces, & coeli magna pars ardens, & crinita lydera, & plures solis orbes, & stella per diem uisa, subitq; transcurfus ignium, multam post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur, & cum timendi sit causa, nescire, non est tanti scire, ne timeas. Quanto satius est causas inquirere, & quidem toto in hoc intento animo? Neq; em̄ illo quicq; inueniri dignius potest, cui se non tantum comodat, sed impendat. Quaramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem ponderis pellat, quid sit illa ualentius, quid tantum onus ui sua labefactat, cur modo tremat, modo laxata subsidat, nunc in partes diuisas discedat, & alias interuallum ruinae suae diu seruet, alias cito comprimat. Nunc amnes magnitudinis notae couertat introrsus, nunc uos exprimat, aperiat aliquando aquarū calentium uenas, aliquando refrigeret, ignesq; nonnūq; per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per saecula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemq; mutat locis, & defert montes, subigat plana, ualles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hac ex quibus causis accidunt, digna res est excuti. Quod, inquis, erit precium operae? quo nullū maius est, noscere naturā. Neq; em̄ quicq; habet in se huius materiae tractatio pulchrius, cum multa habeat futura usui, q; quod hominem magnificentia sui detinet, nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidunt haec. Quorū est adeo mihi dulcis inspectio, ut quis aliquando de motu terrarum uolumen iuuenis ediderim, tamen tentare me uoluerim & experiri, an atas aliquid nobis, aut ad scientiā, aut certe ad diligentiam adiecerit. Causam qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in

O ignibus

Egregia Vagellij sententia nihil enim refert quod quis pereat.

Vnde terrae motus.

Fortet uo/
caris.

Germani aui
da gens belli

ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauere, alij in pluribus, alij in omnibus his. Qui-
dam liquere ipsis aliquam ex istis causam dixerunt, sed nō liquere, quæ esset. Nunc sin-
gula prosequamur. Illud ante omnia mihi dicendū est, opinioniones ueterum parum exa-
ctas esse & rudes. Circa uerum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus,
post eadem illa limata sunt, & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acce-
ptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec cōtentum exteriori
eius conspectu, introspicere & in deorum secreta descendere. Plurimū ad inueniendū
contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaq; ueteres audiendi sunt. Nul-
la res consumata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omniū maxima atq; inuolutissi-
ma, in qua etiam cum multū actum erit, omnis tamē atas quod agat inueniat, sed in omni
alio negotio, longe semp a perfectō fuere principia. In aqua causam esse, nec ab uno di-
ctum est, nec uno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore por-
tari & innatare, siue illud oceanum[†] uocans, siue magnū mare, siue alterius naturæ, sim-
plicem adhuc aquam & humidum elementū. Hac, inquit, unda sustinet orbis, uelut alij
quod grande nauigium, & graue his aquis quas premit. Superuacuum est reddere cau-
sas, propter quas existimat grauissimā partem mundi non posse spiritu tam tenui fuga-
ciq; gestari, nō enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco po-
nit, aquas esse in causa, quibus hic orbis agitur, quod in omni maiore motu erumpunt
fere noui fontes, sicut in nauigijs quoq; euenit, ut si inclinata sunt & abiire in latus, aqua
sorbeant, quæ in omni onere eorum quæ uehit si imodice depressa sunt, aut superfundi-
tur, aut certe dextra sinistraq; solito magis surgit. Hanc opinionē falsam esse, nō est diu
colligendum. Nam si terram aqua sustineret, & ea aliquando concutere, semper moue-
retur, nec agitari illam miraremur, sed manere cum tota concutere, non ex parte. Nun-
quam em̄ naui dimidia iactatur. Nunc uero terrarum non uniuersarū, sed ex parte mo-
tus est, quomodo ergo fieri potest, ut quod totum uehitur, totum nō agitur, si eo quo
uehitur agitur? At quare aquæ erumpunt? Primū omnium sepe tremuit terra, &
nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa unda prorūperet, a lateribus terræ cir-
cumfundere, sicut in fluminibus ac mari uidemus accidere, ut incrementum aquarum,
quoties nauigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Adultimū non tam exigua fie-
ret q̄ dicit eruptio, nec uelut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio,
ut ex infinito liquore & ferente uniuersa. Quidam motum terrarum aquæ imputauere,
sed non ex eadem causa. Per omnē, inquit, terram, multa aquarū genera decurrunt. Ali-
cubi perpetui amnes, quorum per nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitu-
do est. Hinc Nilus per aestatem ingentes aquas inuehit. Hinc qui medijs inter pacata
& hostilia fluit, Danubius ac Renus. Alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam
Asiamq; determinās. Alter Germanos auidam gentem belli repellens. Adijce nunc pa-
tentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio
paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot ca-
pita fluminū lubito se, & ex occulto amnes uomentia. Tot deinde ad tempus collectos
torrentium impetus, quorū uires tam repentinæ q̄ breues. Omnis aquarū etiam inter
terram natura faciesq; est. Illic quoq; alio uasto cursu deferūtur, & in præceps uolutæ ca-
dunt. Aliæ languidiore in uadis refunduntur, & leuiter ac quiete fluunt. Quis autē ne-
get uastis illa receptaculis concipi & cessare multis inertes locis? Non est diu probandū
ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neq; enim sufficeret tellus ad tot flumina eden-
da, nisi ex reposito multoq; funderet. Si hoc uerum est, necesse est aliquando illic amnis
excreseat, & relictis ripis uiolentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis,
in quam flumē impetum dedit, & quam donec decreseat uerberabit. Potest fieri, ut ali-
quam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem, qua lapsa, super-
posita quatiantur. Iam uero nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animū,
qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris uasti. Nec enim uideo quid prohibe-
at uel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per ocul-
tos aditus receptum mare, quod illic quoq; tantundem loci tenet, aut fortassis hoc ami-
plius, quo superiora cum tot animalibus erant diuidenda, abstrusa enim & sine possesso-
re deserta,

re deserta, liberius undis uacant. Quas quis uetat illic fluctuare, & uentis, quos omne interuallū terrarum, & omnis aer creat, impellit? Poteſt ergo maior ſolito exorta tempeſtas aliquam partem terrarum impulſam uehementius cōmouere. Nā apud nos quoq; multa, quæ procul a mari fuerant, ſubito eius accēſſu uapulauere, & uillas in cōſpectu collocatas, fluctus qui longe audiebatur inuaſit. Illic quoq; poteſt accedere ac decedere pelagus infernum, quorum neutrum ſit ſine motu ſuperſtantium. Non quidem exiſtimo diu te heſitaturum, ut credas eſſe ſubterraneos amnes & mare abſconditum. Vnde em̄ iſta prorumpunt, unde ad nos ueniunt, niſi quod origo humoris incluſa eſt? Age cum uides interruptum Tigrim, in medio itineris ſiccari, & nō uniuerſum auerti, ſed paulatim non apparentibus damnis minui primum, deinde conſumi, quo illum putas abire, niſi in obſcura terrarum? utiq; cum uideas emergere iterum, non minorem eo, qui prior fluxerat. Quid cum uides Alpheū celebratū poetis in Achaia mergi, & in Sicilia rurfus trāſie cō mari effundere amœniſſimum fontem Aretuſam? Neſcis autem inter opīniones quibus narratur Nili æſtiua inundatio, & hanc eſſe a terra, illum erumpere & augeri, non ſuperſternis aquis, ſed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæſar ut aliarum uirtutum, ita ueritatis imprimis amantiſſimus, ad inueſtigandum caput Nili miſerat, audiui narrantes, longum illos iter peregiſſe, cum a rege Aethiopiae inſtructi auxilio, commendatq; proximis regibus penetraſſent, ad ulteriora quidem aiebant, peruenimus, ad immenſas paludes, quarum exitum, nec incolæ nouerant, nec ſperare quiſq; poteſt, ita implicite aquis herbae ſunt, & aqua, nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod niſi paruum & unius capax, limoſa & obſita palus non ferat. Ibi, inquit, uidimus duas petras ex quibus ingens uis fluminis excidebat. Sed ſiue caput illa, ſiue accēſſio eſt Nili, ſiue tunc naſcitur, ſiue in terras ex priore recepta curſu redit, nonne tu credis illam quicquid eſt ex magno terrarum lacu aſcendere, habeant em̄ oportet pluribus locis ſparſum humorem, & in imo coactum, ut eruſtare tanto impetu poſſint. Ignem cauſam motus terrarum quidam, ſed & quidam non ob eandem cauſam iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui exiſtimat ſimili pene ex cauſa, & aere concuti terram, cum in inferiore parte ſpiritus craſſum aera & in nubes coactum, ex eadem uia qua apud nos quoq; nubila frangi ſolent, rumpit, & ignis ex hoc collifu nubium, curſuq; eluſi aeris emicuit. Hinc ipſe in obuia incurrit, exitum quarens, ac diuellit repugnantia, donec per anguſta aut naſtus eſt uiam exeundi ad cœlum, aut ui aut iniuria fecit. Alij in igne cauſam quidem eſſe, ſed non ob hoc iudicant, ſed quia pluribus obuiis locis ardeat, & proxima quæq; conſumat. Quæ ſi quando exefa ceciderint, tunc ſequi motum earum partiū, quæ ſub iectis adminiculis deſtitutæ labant, donec corrūere, nullo occurrēte, quod onus exciperet. Tunc chalmata, tunc hiatus uasti aperiuntur, aut cū dubitauere ſuper ea ſe quæ ſup ſunt, quæ conſtant, ſe componunt. Hoc apud nos quoq; uidemus accidere, quoties incendio pars ciuitatis laborat, cum exuſtæ trabes ſunt, aut corrupta, quæ ſuperioribus firmamentum dabant. Tunc diu agitata ſaſtigia concidunt, & tam diu differuntur atq; incerta ſunt, donec in ſolido reſederunt. Anaximenes ait terrā ipſam ſibi eſſe cauſam motus, nec extrinſecus incurrere, quod illā impellat, ſed intra ipſam & ex ipſa quaſdam partes eius decidere, quas aut humor ſoluerit, aut ignis exederit, aut ſpiritus uiolētia excuſſerit. Sed his quoq; ceſſantibus non deeſſe, propter quod aliquid abſcedat aut reuellat. Nam primum omnia uetuſtate labuntur. Nec quicquid tutum a ſenectute eſt. Hæc ſolida quoq; & magni roboris carpit. Itaq; quemadmodum in ædificijs ueteribus quædam nō percuſſa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere q̄ uirium, ita in hoc uniuerſo terræ corpore euenit, ut partes eius uetuſtate ſoluantur, ſolutæ cadāt, & tremorem ſuperioribus afferant. Primū dū abſcedunt, nihil utiq; magnum ſiue motu eius, cui heſit, abſcīditur. Deinde cum deciderunt, ſolido exceptæ, reſiliunt, pilæ more, quæ cecidit exultat, ac ſapius pellitur, toties a ſolo in nonum impetum miſſa. Si uero in ſtagnantibus aquis delata ſunt, hic ipſe caſus uicinia concutit fluctum, quem ſubitum uactuſq; illuſum ex alto pondus eijcit. Quidam ignibus quidem aſſignant hunc tremorē, ſed aliter. Nam cū pluribus locis ferueant, neceſſe eſt ingentem uaporem ſine exitu uoluant, qui ui ſua ſpiritus intendit, & ſi acrius inſtitit, oppoſita diffundit, ſi uero remiſſior fuit, nihil amplius

Neronem im
pudentiſſimā
beſtiam lau
dat

Altiſſimam

*

Aſtrouolum

Trāquillitas
aeris præce-
dit terræ mo-
tum.

Ak. telifus

quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum uolentius ac uastus ingentes aquas excitat. Tunc ille uaporatione inundantiū undarum, quicquid pulsauerit agit. Spiritū esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens ait ita. Venti in concaua terrarum deferuntur, deinde ubi iam omnia spacia plena sunt, & inquantum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quarens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, ut terræ, spiritu luctante & fugam quarente, moueant. Itaque cū terræ motus futurus est, præcedit aeris tranquillitas & quies, uidelicet, quia uis spiritus, quæ concitare uentos solet, inferni sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quāuis hiberno tempore & in quieto, per superiores dies a cœlo aer stetit. Quid ergo? Nunquā flante uento terra cōcussa est? Admodū raro duo flauere simul uenti. Fieri tamen & potest & solet, quod si recipimus & constat, duos uentos rem simul gerere, quid nam accidere possit, ut alter superiorem aera agitet, alter inferum? In hac sententia licet ponas Aristotelē & discipulū eius Theophrastū, non, ut græcis uisum est, diuini, tamen & dulcis eloquiū uirum, & nitidi sine labore. Quid utriusque placeat exponā. Semper aliqua euaporatio est e terra, quæ modo arida est, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita & inquantū potuit elata, cū ulteriore locum in quē exeat non habet, retro fertur, atque in se reuoluī, deinde rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta tenuis est, motū ac tumultum faciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partē philosophiæ maxime coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretū est, frigidum & calidū semper in contraria abeunt, & una esse nō possunt, eo frigidum confluit, unde uis calida discessit, & inuicē ibi calidum est, unde frigus expulsum est. Hoc quod dico uerum est, sed utriusque in contrariū agi, ex hoc tibi appareat. Hyberno tempore cum supra terrā frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus, quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens, qui cū in inferiora puenit, & eo se quantū poterat ingessit, quo densior, hoc ualidior est, huic alius superuenit, cui necessario cōgregatus ille iam & in angustū pressus, loco cedit. Idem e contrario euenit, cum uis maior frigidi illata in caluernis est. Quicquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agit, quia nō patitur utriusque natura cōcordiam, nec in uno moram. Fugiens ergo & omni modo cupiens excedere, in proxima quæque re molitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, uentis in abdito tumultuantibus, nec enim aliter posset, ut ait noster Vergilius, Sub pedibus mugire solū, & iuga celsa moueri, nisi hoc esset uentorum opus. Vices deinde huius pugnae sunt, definit calidi cōgregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescunt & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna uis cursat, & ultro citroque spiritus commeat, terra cōcutitur. Sunt qui existiment spiritu quidem & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia causa, quā Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur & spiritu, qui per sua itinera decurrit. Habemus autē quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quam meat, Quædā patientiora, in quibus colligitur & unde diuiditur in partes. Sic hoc totum terræque omniū corpus, & aquis, quæ uicem sanguinis tenet, & uentis, quos nihil aliud quis quam animā uocauerit, prius est. Hæc duo alicubi cōcurrunt, alibi cōsistunt. Sed quemadmodū in corpore nostro dum bona ualitudo est, uenarū quoque imperturbata mobilitas modum seruat, Vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt, Ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, in cōcussæ manent, Cum aliquid peccatur, tunc uelut egri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, ictu uehementius, & quasi flante uenas suas. Nec ut illi paulo ante dicebant, quibus animal placet esse terram, nam si hoc est, quemadmodum animal, totam uexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moratus, alias citius impellit, sed per omnes pariter æqualitate discurrit. Vide ergo nunc, quid intret in illā, Spiritus ex circumfuso aere, qui quādiu habet exitum, sine iniuria labitur, si offendit aliquid & incidit quod uiam claudat, tunc oneratur primo infundente se a tergo aere. Deinde per aliquam

per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna nō potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, cōglobatus illic furit, & huc atq; illo circūagitur, aliaq; deijcit, alia intercudit, cū tenuissimus idēq; fortissimus, & irrepit q̄uis in obstructa, & quicquid intrauit ui sua diducat & dissi-
pet, tunc terra iactatur. Aut em̄ datura uento locū discedit, aut cum dedit in ipsam, quā illum emisit, cauernam fundamento spoliata confidit. Quidā ita existimant. Terra mul-
tis locis perforata est, nec tantū primos illos aditus habet, quos uelut spiramenta ab ini-
tio sui recepit, sed multos illi casus imposuit natura. Alicubi deduxit, quicquid superne
terreni erat. A qua alia torrentes[†] cecidere, alia aestibus magnis dirupta paruere, per hac
interualla intrat spiritus, quem si inclusit mare & adegit, nec fluctus retro abire permisit,
tunc ille exitu simul redituq; praeluso, uolutatur. Et quia in rectum non potest tendere,
quod illi naturale est in sublime se intendit, & terram premētem reuerberat. Etiam nūc
dicendum est, quod plarīsq; authoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse
terram sine spiritu palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet ac partes sui iungit, qui
inest etiam saxi mortuisq; corporibus, sed illo dico uitali & uegeto & alente omnia,
hunc nisi haberet, quomodo tot arbutis spiritum infunderet, non aliunde uiuentibus?
& tot satis? Quemadmodū tam diuersas radices aleret, atq; aliter in se mersas foueret,
quasdas summa receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animā, tam
multa, tam uaria generantis, & haustu atq; alimento sui educantis? Leuibz adhuc ar-
gumentis ago. Totum hoc cōelum, quod igneus aether, mundi summa pars, claudit, om-
nes hae stellae, quarum inueniri non potest numerus, omnis hic cōelestium cōetus, & (ut
alia praeferam) hic tam prope a nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non se-
mel maior, alimentum ex terreno trahit, & inter se partiuntur. Nec ullo alio scilicet, q̄
halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam
multa tantaq; & se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animā, quā per diem ac no-
ctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri em̄ nō potest, ut nō multum illi superfit, ex
qua tantum petitur ac sumitur, & ad tempus quidem, quod exeat nascitur. Nec em̄ esset
perennis illi copia suffecturi in tot cōelestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in
aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito profe-
rat. Non est ergo dubium quin multum spiritus lateat intus, & caeca sub terra spatia aer
latus obtineat. Quod si uerum est, necesse est id saepe moueat, quod re mobilissima plei-
num est. Nunquid em̄ dubium esse potest cuiq; quin nihil sit tam inquietum q̄ aer, &
tam uersabile & uagatione gaudens? Sequitur ergo, ut naturam suā exerceat, & quod
semper moueri uult, aliquādo & alia moueat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus
est. Nam q̄diu non impeditur, placide fluit, cum offenditur & retinetur, insanit, & mo-
ras suas arripit, non aliter, q̄ ille pontem indignatus Araxes. Quamdū illi facilis & liber
est alueus, primas quasq; aquas explicat. Vbi saxa manu uel casu in latere pressere ueniē-
tem, tunc impetum mora quatit, & quo plura opposita sunt, plus inuenit uirium. Omis
em̄ illa unda quā a tergo superuenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere nō potuit,
uim ruina parat, & prona cum his quā obiacebant aufugit. Idem spiritu fit, qui quo ua-
lentior agiliorq; est citiust eripitur, & uehementius septus omnes disturbat. Ex quo mo-
tus fit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, uerum esse ex illo proba-
tur (saep̄ enim terramotus fuit) si modo pars eius aliqua dirupta est, inde uetus per mul-
tos dies fluxit. Vt tradit factū eo terrā motu, quo Chalcis laborauit, quod apud Ascle-
piodorum inuenies, auditorem Possidonij, in his ipsis quāstionum naturalium causis.
Inuenies & apud alios authores hiasse uno loco terram, & inde non exiguo tēpore spi-
rasse uetum, qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur. Maxima ergo cau-
sa est, propter quam terra moueatur. Spiritus natura citus, & locum e loco mutans. Hic
q̄diu non impellitur, & in uacanti spacio latet, iacet innoxius, nec circūiectis molestus
est. Vbi illum extrinsecus superueniens causa sollicitat compellitq;, & in arcum agit, sci-
licet adhuc cedit tantum & uagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & undiq; obli-
tatur, tunc Magno cū murmure montis Circū claustra fremit, quā diu pulsata conuel-
lit ac iactat, eo acrior quo cum ualentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlu-
strauerit

Aer sedidere

Terra spiritus
plena est &
eundē nasce-
ntibus rebz
ad ministrat im-
mo & stellae
eodem alunē

Fortē illata

Fortē erūpit

strauerit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus est, re-
 filit, & aut per occulta diuidit, ipso terræ motu raritate facta, aut p nouū uulnus emicuit.
 Ita eius nō potest uis tanta cohiberi, nec uentum tenet ulla compages, soluit em̄ quod-
 cunq; uinculū, & omne onus fert secum, infususq; per minima, laxamentū superat, Indo-
 mita naturæ potentia libera est, utiq; cum concitatus sibi ius suū uindicat. Spiritus ue-
 ro inuicta res est, nihil enim erit quod luctantes uentos, tempestatesq; sonoras imperio
 premat, ac uinculis ac carcere frenet. Sine dubio poetæ hunc uoluerāt uideri carcerem,
 in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse
 adhuc uentum, nec id quod uentus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, esse
 scit, & aeris statio est. Omnis in fuga uentus est. Etiam nunc & illud accedit his argumē-
 tis, per quod appareat, quod motū efficit spiritus, quod corpora quoq; nostra nō aliter
 tremunt, si spiritū aliqua causa conturbat, cum timore contractus est, cum senectute lan-
 guescit, & uenis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessione cursu suo
 desinitur. Nam q̄diu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori.
 Cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens in pferendis his
 quæ suo uigore tenebat, deficiens concutit, quicquid integrum tulerat. Metrodorum
 Chium necesse est audiamus, quod uult sententiæ loco dicentē. Non em̄ permitto mihi
 nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo, cum satius sit omniū copia fieri, &
 quæ improbamus damnare potius q̄ præterire. Quid ergo dicit? Quomodo cū in do-
 lio causatur uox, illa per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam le-
 uiter morata circuit, non sine tactu eius tumultuq; quo inclusa est, sic speluncarum sub
 terra pendentium uastitas habet aera suum, quem simul alius superne incidens pcussit,
 agitat non aliter, quam illa de quibus paulo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.
 Veniamus nunc ad eos qui omnia ista quæ retuli in causa esse dixerūt, aut his plura, De-
 mocritus plura putat. Ait enim motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquan-
 do utroq;. Et id hoc modo prosequitur, aliqua pars terræ concaua est, & in hanc æque ma-
 gna uis confluit. Ex hac est aliquid tenue & cæteris liquidius. Hoc cum supueniente gra-
 uitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec em̄ fluctuari potest sine motu ei,
 in quod impingitur. Etiam nunc quomodo de spiritu dicebamus, de aqua quoq; dicen-
 dum est. Vbi in unum locum congesta est, & capere se desinit, aliquo incumbit, & primo
 uiam pondere aperit, deinde impetu. Nec em̄ exire nisi per deuexum potest diu incli-
 fa, nec indirectum cadere moderate, aut sine concussionē eorū, per quæ & in quæ cadit.
 Si uero cum iam rapi cœperit aliquo loco substitit, & illa uis fluminis in se reuoluta est,
 in continentē terram repellit, & illā, qua parte maxime pendet, exagitat maxime. Præ-
 terea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altius fidit, & fundus ipse ui-
 ciatur, tunc ea pars premis, in quam maxime aquarū uergentium pondus inclinat. Spiri-
 tus uero nonnunq; impellit undas, & si uehementius insitit, eam scilicet terræ partē mo-
 uet, in quam coactas aquas intulit. Nonnunq; in coacta itinera cōiectus, & exitum quæ-
 rens, mouet omnia, terra autem penetrabilis uentis est, & spiritus subtilior est, quam ut
 possit excludi, & uehementior, quam ut sustineri cōcitatus ac rapidus. Omnes istas esse
 posse causas Epicurus ait, pluresq; alias tentat, & alios, qui aliquid unum ex istis esse as-
 firmauerunt, corripit, cum sit arduum de his quæ coniectura sequēda sunt, aliquid cer-
 ti pmittere. Ergo (ut ait) potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, q̄-
 bus desinit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere im-
 pressio spiritus, fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere, agitur. Fortasse aliqua
 parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua pars terræ uelut
 columnis quibusdam ac pilis sustinet. Quibusdam iam uiciatis ac recedentibus, tremis
 pondus impositum. Fortasse calida uis spiritus in ignem uersa, & fulmini similis, cū ma-
 gna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit
 & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens & se incitans, ab-
 imo in summa usq; perfertur, nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem quā
 spiritum. Nobis quoq; placet hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in
 rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem quæ uehementissima sunt
 ualent

valent. Ignem spiritus cōcitāt, aquae si uentū detrahas, inertes sunt. Tunc demū impetū sumunt, cum illas agit flatus, & potest dissipare magna spacia terrarum, & novos montes subiectos extollere. Et insulas non ante uisas in medio mari ponere, Therem & theream hanc nostrae aetatis insulam spectantibus nobis in Aegæo mari natam quis dubitat, quin in lucem spiritus uexerit? Duo genera sunt (ut Possidonio placet) quibus mouetur terra, utriusq; nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur, Altera inclinatio, quae altera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro uocabulo signatum est, non enim sine causa tremorem terrae dixere maiores, qui utriq; dissimilis est, nam nec cum succutiuntur tunc omnia ne inclinantur, sed uibrantur. Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longa perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles huiusmodi motus inter se sint, causae eorum diuersae sunt, prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per uices uehiculorum plurium tracta sunt, & rotae maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodorus tradit, cum petra e latere montis abrupta cecidisset, edificia uicina tremore collapsa sunt. Idem sub terris fieri potest, ut ex his quae impendere rupibus aqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadant, eo uehementius quo aut plus ponderis uenit aut alius. Et sic commouetur omne tectum cauarum uallis, nec tamen pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quae religatus est aufert, & illam (ut ita dicam) cutem qua continetur abradit. Deinde longa per auum diminutio usque eo infirmat illa, quae quotidie attriuit, ut desinant esse oneri ferendo idonea. Tunc laxa uasti ponderis decidunt, tunc illa praecipitata rupes, quicquid ab illo repperussit, non passura consistere sonitu uenit, Et ruere omnia uisa repente, ut ait Vergilius noster. Huius motus succutientis terras haec erit causa. Ad alteram transeo, Rara terrae natura est, multumque habens uacui, per has raritates spiritus fertur, qui ubi maior influxit nec emittitur, concutit terram. Haec placet & alijs (ut paulo ante retuli) causa. Si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Calisthenes probat, non cōtempnus uir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens, Hoc est Alexandri crimen aeternum, quod nulla uirtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, occidit Persarum multa milia, opponetur ei & Calisthenes. Quoties dictum erit, occidit Darium penes quem tunc magnum regnum erat, opponetur & Calisthenes. Quoties dictum erit, omnia oceano tenus uicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciae usque ad orientis terminos protulit, dicet, sed Calisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transferit, ex his quae fecit nihil tam magnū erit, quam scelus Calisthenes. Hic Calisthenes in libris in quibus descripsit quemadmodum Helice Burisq; merse sunt, quis illos casus in mare uel in illas mare imersit, dicit id quod in priore parte dictum est, spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum ubique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille frames, per quem descenderat, reditum autem illi a tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari opposita uexantur. Inde Neptuno haec assignata maris mouendi potentia. Quisquis primas literas graecas didicit, scit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον uocari. Spiritum esse huius mali causam & ipse confentio, de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus, utrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora. Et utrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus, cutis spiritum respuit, nec est illi introitus, nisi per quem trahitur, nec consistere quidem a nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpasue, sed in uisceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, uel ex hoc, quod motus non in summa terrae circae summa est, sed subter & ab imo, Huius indicium est, quod altitudinis profunda maria iactantur, motis scilicet his, supra quae fusa sunt. Ergo uerisimile est terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus cōcipi. Immo (inquit) seu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrin-

Calisthenes
ab Alexandro misera-
biliter occi-
sus.

Neptunus
Ennosigæus.

Quare non/
nuncq̃ insulæ,
urbes & mō/
tes, corruant.

Patria prore/
gione.

secus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili causa concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere, cuius rei argumētum uel maximum hoc potest esse, quod cum uehementi motu ad apertum ingenti ruina solum est, totas nonnunquā urbes & recipit hiatus ille & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus Atalantam insulam aut totam aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoniā accidisse possi donio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca dissecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri. Cum spiritus magna uī in uacuum terrarum locum penitus applicuit, cepitq̃ rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa inter quæ latet sepius percutit, supra quæ urbes interdum sitæ sunt, hæc nonnunquā adeo concutuntur, ut edificia superposita procumbant. Nonnunquā in tantum, ut parietes quibus fertur omne regimen caui, decidant in illum subteriacentem locum, totaq̃ urbes in immensam altitudinem uergant. Si uelis credere, aiunt, aliquando Ossam Olímpo cohesisse, deinde terrarū motu recessisse, & scissam unius magnitudinem montis in duas partes tunc effugisse. Penæon qui paludes quibus laborabat Thessalia siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerāt aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalenpolin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo, ni laxos specus (quid enim aliud appellem loca uacua sub terris) spiritui cōuenire? Quod nisi essent magna terrarum spacia, cōmouerent & una multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec unquā per ducenta miliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis orbem, non transcendit Campaniā. Quid dicam? cum Chalcis tremuit Thebas stetit? Cum laborauit Aegine tam propinquas illi patrias de motu nihil audisse? Illa uasta concussio, quæ duas suppressit urbes Helicen, & Burim, circa Aegæum constitit. Apparet ergo in tantum spacium motum protendere, quantum illa sub terris uacantis loci inanitas pateat. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorū uirorum, qui Aegyptum nunquā tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota cōcreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) ab erat a continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata uelis potest, sed continēti admota est, Turbidus enim defluens Nilus, multumq̃ secum limum trahens, & eum subinde apponens prioribus terris, Aegypto annuo incremēto semper ultra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec ulla interualla in se habet, & sic creuit in solidū are, scente limo, cuius pressa erat & sedens structura, cum partes glutinarent, nec quicquā inane interuenire poterat, cum solido liquidum, ac molle semper accederet. Sed mouetur & Aegyptus & Delos quam Vergilius stare iussit. Immotamq̃ colī dedit, & cōtemnere uentos. Hanc philosophi quoq̃ credula natio dixerunt, non moueri auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Pelopōnesiacum bellum tremuisse. Calisthenes & alio tempore ait hoc accidisse. Inter multa, inquit, p̃digia quibus denunciata est duarū urbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia, columnna ignis imensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem uideri uult, quia mari imposita sit, habeatq̃ concauas rupes & saxa peruia, quæ dent deprehensio aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, urbesq̃ eo tutiores, quo propius ad mare accesserūt, falsa hæc esse Pompeium & Herculaneum sensere. Adhæc nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus, Sic Paphos non semel corruit. Sic nobilis & huic iam familiaris Malonicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitur. Tyros & ipsa tam moueturq̃ diluitur. Hæ fere causæ redduntur, propter quas tremit terra. Quadam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narratur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putet ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est, Multa enim mortifera in alto latent. At aer ipse qui uel terrarum culpa uel pigritia & aeterna nocte torpescit, grauis haurientibus est. Vel corruptus æternorum ignium uitio, cum est longo situ emissus, parum habet liquidum, quod maculat ac polluit, insuetumq̃ ducentibus spiritum affert noua genera morborum.

Quid

Quid quod aquae inutiles pestilentesq; in abdito latent, ut quas nunquam usus exerceat, nunquam aura liberior uerberet? Crassae itaq; & graui caligine sempiternaq; tectae, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aer quoq; qui mixtus est illis, quicq; inter illas paludes iacet, cum emerfit, late uitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quae pestilentia incurrere solet, quo audiviora sunt, aperto coelo plurimum utuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues uero mollioris naturae quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum flatus diri aeris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exisset, sed illum copia aeris sinceri extinxit, antequam ab homine posset trahi. Multa autem terras haberi mortifera uel ex hoc intellige, quod tot uenena nascuntur. Non manu sparsa sed sponte, solo scilicet habente, ut boni ita mali semina. Quid quod pluribus Italiae locis per quaedam foramina pestilens exhalatur uapor, quem non homini ducere, non ferarum tutum est. Aues quoq; si in illum inciderint, antequam coelo meliore leniatur, in ipso uolatu cadunt, liuentq; corpora, & non aliter quam per uim elisae fauces tument. Hic spiritus quamdiu terras continet, tenui foramine fluens, non plus potentiae habet, quam ut despectantia & ultero sibi illata conficiat. Vbi per saecula conditis tenebris, ac tristitia loci creuit in uitium, ipsa ingrauescit mora, hoc peior quo segnior. Cum enim exitum nactus est, aeternum illud umbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostrae aera infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus, Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subita continuatq; mortes & monstruosa genera morborum, ut ex nouis orta causis, breuis aut longa clades est, prout uitia ualuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas coeli, uentorumq; iactatio. Nam quod aliquos insanis attonitisq; similes discurrere facit motus, qui excutit mentes, ubi priuatus ac modicus est, quid ubi publice terret, ubi cadunt urbes, populi opprimuntur, terra concutitur? Quid mirum est animos inter dolore & metum destitutos aberrasse? Non est facile inter magna mala non desipere. Itaq; lenissima ingenia fere in tantum uenere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit, similisq; furenti, quisquis timet. Sed alios cito timor sibi reddit, alios uehementius perturbat, & in dementia transfert. Inde inter bella errare lymphatici, nec usquam plura exempla uaticinantium inuenies, quam ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cum dixerim montes a montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum. Haec loca uel quondam & uasta percussa ruina (Tantum auius longinqua ualet mutare uetustas) Dissiluisse ferunt, cum protinus utraq; tellus Vna foret, uenit ingenti uel pontus, & ingens Hesperium siculo latus absceidit, aruaq; & urbes, Aequore diductas, angusto interluit aestu. Vides totas regiones a suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat. Vides & urbium fieri gentiumq; dissidium, cum pars naturae concita est, deesse & aliquo mare ignem spiritu impexit, quorum mira, ut ex toto, uis est. Quamuis enim parte sauiat, mundi tamen uiribus sauit. Sic & Hispanias a contextu Africae mare eripuit, Sic per hanc inundationem quam poetarum maximae celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquanto autem plus impetus habent, quae ex infimo ueniunt. Acriora enim sunt in quibus nisus est per angusta. Quantas res huius terrarum tremores, quamq; mira spectacula ediderint, satis dictum est. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod aes unius statuae, ne solidum quidem, sed concuum ac tenue diruptum est, cum fortasse in illud se spiritus, quarens fugam, incluse-rit? Illud uero quis nescit? Diductis edificia angulis uidimus moueri, iterumq; componi. Quaedam uero parum aptata posita suo, & a fabris negligentius solutiusq; composita, terrae motus sepius agitata compegit. Quod si rotos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quae solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat, quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse aequaliter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desijt enim assidue tremere Campaniam, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat, quibus ad cadendum instantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum uidelicet spiritus omnis exierat, sed adhuc emissae sui parte maiore oberrabat. Inter argumenta quibus probatur spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere, cum maximus editus tremor est, quo in urbes terraeq; sauium est, nec

Vt etiam non
uerca sentia/
mus uenenu
terra pducit.

*

Afr. imale

**Anim^o bonis
artibus insti-
tut^o facile ad
fortitudinem
flectitur.
Alt. Iseriam**

est, nec potest par illi subsequi alius, sed post uim maximā leues motus sunt, quia uehe-
mentius exitum uentis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus nō idem pos-
sunt, nec illis pugna opus est, cū iam uia inuenerint, sequant^rq; ea qua prima uis ac maxi-
ma euasit. Hoc quoq; dignū memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo uiro cogni-
tū, forte enim cū hoc euenit lauabā, uidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solū
erat stratum, alterā ab altera separari, iterūq; cōmitti, & aquā modo recipi in cōmissuras
pauimento recedente, modo cōpresso bullire & elidi. Eundē audiui narrantē uidisse se
molles materias, mollius crebriusq; tremere, quā natura duras. Hæc Lucili uirorū opti-
me quantū ad ipsas causas. Illa nunc, quæ ad confirmationē animorū p̄tinent, quos ma-
gis refert natura fortiores fieri, q̄ doctiores. Sed alterum sine altero nō fit. Non em̄ ali-
unde animo uenit robur, quā a bonis artibus, q̄ a contemplatione naturæ. Quem enim
nō hic ipse casus aduersus om̄es firmauerit & erexerit? Quid est enim, cur ego hominē
aut^r feram quidē, cur sagittam aut lanceam tremam^r, maiora me pericula expectant. Flu-
minibus & terris & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaq; animo mors prouoi-
canda est, siue mors æquo uastoq; impetu aggredit^r, siue quotidiano & uulgari exitu, ni-
hil refert quā minax ueniat, quantūq; sit, quod in nos trahat. Quod a nobis petat, mini-
mū est. Hoc senect^o a nobis ablatura est. Hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris cor-
rupti abundantia, hoc cibus parum obsequēs stomacho. Hoc pes leuiter offensus. Pusil-
la res est hominis anima, sed ingens res est contēptus animæ. Hanc qui cōtempserit, se-
curus uidebit maria p̄turbari, etiam si illa om̄es excitauerint uenti, etiā si æstus aliqua p̄-
turbatione mundi, totū in terras uerterit oceanū. Securus aspiciet fulminātis cœli truce
ac horridam faciē, frangat licet cœlum, & ignes suos in exitium omniū imprimis suū mi-
sceat, securus aspiciet ruptis cōpagibus dehiscens solū. Illa licet inferorū regna retegan-
tur, stabit sup̄ illam uoraginē intrepidus, & fortasse quo debet cadere desiliet. Quid ad
me, quā sint magna quibus pereō? Ipsum perire nō est magnū, proinde si uolumus esse
felices, si nec hominū nec deorū, nec rerum timore uersari, si desp̄icere fortunā supuacua
promittentē, leuia minitantē, si uolumus tranquille degere, & ipsis dīs de felicitate con-
trouersiam agere, anima in expedito est habenda. Siue illam insidiæ, siue morbi petent,
siue hostium glad̄ij, siue insularū cadentiū fragor, siue ipsarū ruina terrarū, siue uasta uis
igniū, urbes agrosq; parī clade complexa, quū libet illi eam accipiat. Quid aliud debeo,
quā exeuntem hortari, & cum oibus bonis emittere? uade fortiter, uade feliciter. Nihil
dubitaueris reddens. Non de re, sed de tempe est quæstio. Facis quod quādoq; facien-
dū est, nec rogaueris, nec timueris, nec te uelut in aliquod malum exiturū tuleris retro.
Rerum natura quæ te genuit expectat, & locus melior ac tutior. Illic nō tremunt terræ,
nec inter se uenti cū magno nubiū fragore concurrūt, non incendiā regiones urbesq; ua-
stant, nō naufragiorū totas classes sorbentiū metus est, nō arma cōtrar̄ijs disposita uexil-
lis, & in mutuā perniciem multorū milium par furor, nō pestilentia, & ardentes promi-
scue, cōmunes populis cadetibus, rogi. Istud leue est. Quid timemus? Graue est, potius
semel incidat, quā semper impendeat. Ego autē perire timeam, cum terra ante me pe-
reat, cum ista quatiant quæ quatiant, & in iniuriā nostrā non sine sua ueniunt. Helicem
Burimq; totas mare accepit, ego de uno corpusculo timeam. Supra oppida duo nauiga-
tur, duo autē quæ nouimus, quæ in nostram noticiā memoria literis seruata perduxit.
Quam multa alia alijs locis merita sunt? Quot populos aut terra aut infra se mare inclu-
sit? Ego recusem mei finē, cum sciam me sine fine nō esse. Imo cum sciam om̄ia esse finit-
ta. Ego ultimū suspiriū timeam? Quantū potes itaq; ipse te cohortare Lucili, contra me-
tum mortis. Hic est qui nos humiles facit, hic est qui ipsam uitā cui parcit inquietat, ac p̄-
dit. Hic omnia ista dilatat, terrarū morus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si coi-
gitaueris nihil interesse inter exiguum tempus, & longum. Horæ sunt quas perdimus.
Putas dies esse, putas menses, putas annos, perdidimus illos, nempe perituros. Quid oro
te refert? si non pueniam ad illos? fluit tempus & auidissimos sui deserit. Nec quod futu-
rum est, meū est, nec quod fuit, in puncto fugientis t̄pis. Pendeoq; & magni est modi-
cum fuisse. Eleganter ille Lelius sapiens dicenti cuidam sexaginta annos habeo. Hos, in-
quit, dicis sexaginta quos non habes? Nonne ex hoc quidem intelligimus incomprehē-
bilis uitæ

sibilis uitae conditionem & sortem temporis semper alieni, quod annos annumeramus amissos. Hoc assignemus animo, hoc nobis subinde semper dicamus. Moriendum est? Quando? Quid tua interest? Mors naturae lex est, tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis hoc unum Lucili meditare, ne mortis nomen reformides, effice illam tibi cogitatione multa familiarum, Vel si ita tulerit, possis illi & obuiam exire.

Libri sexti naturalium quaestionum finis.

LVCII ANNEI SENECAE NATVRALIVM QVAESTIONVM

LIBER SEPTIMVS ET VLTIMVS. In quo agitur de Cometis.

EMO usque eo tardus & hebes & demissus in terram est, ut ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat, utique ubi nouum aliquod e caelo miraculum fulsit. Nam quoadiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana etiam si admiratione digna sunt, transeant. Contra minimarum quoque rerum, si insolita per dierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque coetus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non conuocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium uultus in caelo est. Sol spectatorem nisi cum deficit non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem, tunc urbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione uana trepidat. Quanto illa maiora sunt, quod sol totidem (ut ita dicam) gradus quot dies habet, & annum circuitu suo claudit, quod a solstitio ad minuendos dies uertitur, quod a solstitio statum inclinatur & dat spacium noctibus, quod sydera abscondit, quod terras cum tanto maior sit illis non urit, sed calorem suum intensioribus ac remissionibus temperando fouet, quod lunam nunquam implet nisi aduersam sibi, nec obscurat. Haec tamen non annotamus, quod diu ordo seruetur. Sed siquid turbatum est, aut praeter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua quam magna mirari. Idem in Cometis fit, si rarius & insolita figurae ignis apparuit. Nemo non scire quid sit cupit, & oblitus aliorum de aduentitio quaerit, ignarus, utrum debeat mirari aut timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues praedicent. Sciscitant itaque & agnoscere uolunt, prodigium sit, an sydus. At me hercules non aliud quis aut magnificentius quaesierit, aut didicerit utilius, quam de stellarum syderumque natura, utrum flamma contracta, quod & uisus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen & calor inde descendens, an uero sint flammei orbes, sed solida quaedam terrenaque corpora, quae per igneos tractus labentia inde splendorē trahant coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere uiri, qui sydera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & a quo teneretur, conglobataque nec stabili indita corpori, per certo iam mundus turbine suo dissipasset. Ad haec inuestiganda proderit quaerere, num Cometae conditionis sint, cuius superiora. Vident enim cum illis quaedam habere communia, ortus & occasus. Ipsi quoque quauis spargant & longius exerant faces, aequae tamen ignei splendoris sunt. Itaque si omnia terrena sydera sunt, his quoque eadem sors erit. Si uero nihil aliud sunt quam purus ignis, mouenturque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & uelocitas, illa quoque possunt & tenui consistere materia, nec ob hoc discuti assiduo caeli circūactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, ut sciamus utrum mundus terra stante circūeat, an mundo stante terra uertatur. Fuerunt enim qui dicerent nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec caeli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, ut sciamus in quo rerum statu simus, pigerrimam sortiti an uelocissimam sedem, circa nos deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem ueteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an uices seruet, & illos ad suum diem certus ordo perducatur. Noua haec celestium obseruatio est, & nup in gratia inuenta. Democritus quoque subtilissimus antiquorum omnium suspicari ait, plures stellas esse quae currant, sed nec numerum illarum posuit, nec omnia, nec dum comprehensis quinque syderum cursibus. Eudoxus primus

Semper noua
quantumuis ex
igua in admi
ratione nos
ducunt.

Ast. non

Nimirum stult
ta opinio.

Duo Cometarū genera.

doxus primus ab Aegypto hos motus in Græciā transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet ne apud Aegyptios quidem, quibus maior cœli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Aegyptiis collegit, nullam autem mentionē fecit Cometarū, non prætermisurus, si quid explorari apud illos comperisset. Duo certe qui apud Chaldeos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Mindius, peritissimus inspiciendorū naturalium, inter se dissident. Hic enim, ait, Cometas in numero stellarum errantium poni a Chaldeis, teneriq; cursus earum. Epigenes contra ait, Chaldeos nihil de Cometis habere cōprehensi, sed uideri illos accendi turbine quodam aeris concitati & intorti. Primū ergo (si tibi uidetur) opiniones huius ponamus ac refellamus. Hinc uidetur plurimū uirium habere, ad omnes sublimium motus stella Saturni. Hæc cum proxima signa Martis, aut in Lunæ uicina transit, aut Solis incidit radios, natura uentosa & frigida cōtrahit plurim⁹ locis aëta, cōglobatq;. Deinde si radios solis assumpsit, tonat fulguratq;. Si Martem quoq; consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam naturā habent fulmina, aliam fulgurationes, Aquarum enim & omnis humidī euaporatio splendorēs tantum cœli citra ictum minaces mouet, Illa autem calidior sicciorq; terrarū exhalatio fulmina extundit. Trabes uero & faces quæ nullo alio inter se quam magnitudine distant, hoc modo fiūt. Cum humida terrenaq; in se globus aliquis aeris clausit, quē turbīnem dicimus, quacūq; fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tam diu durat, quādiu mansit aeris illa complexio, humidī intra se terreniq; multum uehēs. Vt a proximis mendatijs incipiā, falsum est faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoq; arbuta radicitus uellit, & quacūq; incumbit, solum nudat. Siluas interim & tecta corripiciens, inferior fere nubibus, utiq; nunquam altior. At contra trabes editior cœli pars ostendat, ita nunquā nubibus obstiterunt. Præterea turbo omni nube uelotior rapitur, & in orbem uertitur. Super ista uelociter desinit, & ipse se sua uī rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec præteruolant, ut faces sed cōmorantur, & in eadem parte cœli collucēt. Charimander quoq; in eo libro, quā de Cometis composuit, ait Anaxagoræ uisum grande insolitūq; cœlo lumen magnitudine amplæ trabis, & id p multos dies fulsisse. Calisthenes tradit antequā Burim, & Helicē mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam sed Cometem fuisse, Cæterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cum iam minus flagraret, redditam suam Cometis faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna, quæ notarent. Nihil tamen magis, quā quod ut ille fulsit in cœlo, statim supra Burim & Helicē mare fuit. Nunquid ergo Aristoteles nō illam tantum, sed omēs trabes Cometas esse credebatur. Hanc habetis differentiā, quod ijs continuus ignis est, cæteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec ullo loco intermissam aut languidam. In ultimis uero partibus cœlactam, qualē fuisse illam, de qua modo retuli, Calisthenes tradit. Duo, inquit, Epigenes Cometarū genera sunt. Alij ardorem undiq; effundūt, nec locum mutant. Alij in unam partem ignem uagum in modum comæ porrigunt, & stellas non prætermēant, quales duo atate nostra uisi sunt. Illi priores criniti undiq; etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem causis quibus trabes facesq; conflantur, & ex intemperīæ aeris turbidī, multa secum arida humidaq; terris exhalata uersantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aëra, plenum alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua causa refluat cursus ac remittatur. Deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere & eundem locum inflāmare. Videmus enim uentos per plures dies ad constitutū redire. Pluuiæ quoq; & alia tempestatum genera ad præscriptum reuertuntur. Vt breuiter autem uoluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, qua fiunt ignes turbine eiecti. Hoc unū interest, quod illi turbines ex superiori parte in terras deprimunt. Hī de terra in superiora eleuant. Aduersus hæc multa dicuntur. Primum si uentus in causa esset, nunquā Cometes sine uento appareret. Nunc autē & quietissimo aere appareret. Deinde si uento fieret, cum uento caderet. Et si uento inciperet, cresceret uento, eoq; esset ardētior, quo ille incitator. His accedit illud quoq;, Ventus multas aeris partes impellit. Cometes in uno loco appareret, & uentus in
sublime

sublime non peruenit. Cometæ autem uisuntur supra quæ uentis ire licet. Transiit deinde ad illos, quos ait certiores habere stellarum speciem, qui & procedunt & signa prætereunt. Hos autem ex eisdem causis fieri, quibus illos quos dixit humiliores. Hoc tantum interest, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora cœli Aquilone pellantur. Deinde si illos Aquilo propelleret, ad meridiem semper augerentur, quo uentus hic nititur. Atqui uarie concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes inflexu, quod iter non daret uetus. Deinde si Aquilonius illos impetus a terris in altum leuaret, alijs uentis non oriretur Cometæ, atqui oriuntur. Illam nunc rationem eius, utraq; emittitur, refellamus. Quicquid humidum aridumque terra efflauit, cum in unum coit, ipsa discordia corporum, spiritum uersat in turbinem. Tunc illa uis uenti circumeuntis quicquid inter se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum, ac tam diu manet splendor ignis expressi, quædiu alimenta sufficiunt, quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac uolentus & ipsis uentis citator est, Cometarum leuis, & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus uagus est & disiectus, & (ut Salustij utar uerbis) uerticosus, Cometarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum aut accederet lunam aut quinque sydera rapi uento, aut turbine rotari? Non ut puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt, ut aliquis credat illos causis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam si uertices isti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum exprimere possent, non tantum supra lunam efferrent. Omnis illis usque in nubili uis est. Cometæ autem immixtos stellis uidemus per superiora labentes. Ergo uersimile non est in tantum spacium perseuerare turbinem, qui quo maior est, maturius corrumpitur, utrumlibet itaque eligat, aut uis leuis inde peruenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se frangat. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (ut putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse his Cometis diuturnioribus, celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo non posse diu uerticem permanere, nec supra lunam aut usque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem plurimum uentorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cum uagus & incertus spiritus certi uolatus est, nouissime uni uis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent uirium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum uenerunt, remittunt omni uolentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die uidit, ne hora quidem. Mira uelocitas eius, & mira breuitas eius. Præterea uolentius celeriusque in terra circa eam uoluit, quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffundit. Adijce nunc, quod etiam si in summum pertederet, ubi syderibus iter est, utique ab eo motu, qui uniuersum trahit, solueret. (Quid enim est illa conuersione mundi citatius?) ac omnium uentorum in unum coniecta uis dissiparet, & terræ solida fortisque copages, nedum particula aeris torti. Præterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quod porro tam incredibile est, quæ in turbine longior mora. Utique motus motu contrarius uincit, habet enim suam locus ille uertiginem, quæ rapit cœlum, syderaque trahit, cœlique uolumina torquet. Et autem des eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest. Quid de his Cometis dicet, quæ senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco. Alter illi diutinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus. Alter nouus & recens & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita cæterorumque supra lunam meantium motus irreuocabilis est, nec hæsitatus, qui nec resistit, nec dat ullam nobis suspensionem obiectæ sibi moræ. Fidem non habet turbinem uolentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios syderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla uersari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciemque syderis longi. Et puto talis esse debet, quale est id, quod ignem efficit, Turbinis autem rotunda facies. In eodem enim uestigio uersatur, & in columnæ modo circumagentis se uoluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui locus

Astr. Et ut
des ei.

Quædã sũt
iter Come-
tas discrimi-
na.

gus est & dissectus, minimeq; similis in orbem coactis. Epigenem relinquamus, & aliorũ opinioniones persequamur. Quas anteq; exponere incipiam, illud in primis præsumendum est, Cometas non in una parte cœli aspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu q; in occasu, frequentissime tamen circa Septentrionẽ. Forma eius non est una. Quãuis enim Græci discrimina fecerint eorum, quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui undiq; circa se uelut comam spargunt, & eorum quibus fusus adest ignis, sed in uerticem tendens, tamẽ omnes isti eiusdem notæ sunt, Cometæq; recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formæ, inter se eos cõparare difficile est. Illo ipso tempore quo apparent inter spectantes de habitu illorum non conuenit, sed prout cuiq; acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse, aut rubicundiorem, & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed siue sunt aliquæ differentia illorũ, siue nõ sunt, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud unum constare debet, præter solitum aspici nouam syderis faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdã antiquorum hæc placet ratio, cum ex stellis errantibus, altera se alteri applicuit, confuso in unum duarum lumine, faciem longioris syderis reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cum appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illustratur ab utraq; inflammaturq; & longum ignẽ efficit. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere & Cometem. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometem, sed propriũ & sui iuris esse. Etiam nunc frequenter stella sub altioris stellæ uestigium uenit. Et Saturnus aliquãdo supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercuriũ recta linea respicit. Nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit, alioquin annis omnibus fieret. Omnibus enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt. Si Cometam faceret stella stellæ superueniens, momento esse desineret. Summa enim uelocitas transeuntium est. Ideo omnis syderum defectio breuis est, quia cito illas idem cursus, q admoerat, abstrahit. Videmus solem & lunam inter exiguũ tempus, cum obscurari cõperint, liberari. Quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus. Atqui Cometes seminis mensibus manent, quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerent. Ille enim diu coharere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis suæ separet. Præterea illa nobis uicina uidentur, cæterum interuallis ingentibus dissidēt. Quomodo ergo potest altera stella usq; ad alteram stellam ignem mittere, ita ut utraq; iuncta uideatur, cum sint ingenti ratione diductæ. Stellarum, inquit, duarum lumẽ miscetur, & præbet unius speciem. Nempe sic, quemadmodũ rubicunda fit nubes solis incurfu, quemadmodũ uel spertina aut matutina flauescunt, quemadmodũ arcum alterne sol uisit. Hæc omnia primũ magna ui efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum enim non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum uicina nascitur. Supiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, nõ haberet morã, sed extingueretur cito, sicut coronæ, quæ solem lunamue cingūt, & inter breuissimũ spacium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, a quo medium inter duas stellas spacium confunderetur, æque cito dilaberetur. Vtiq; non in tantum maneret, quantũ morari Cometæ solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrum premunt, at Cometæ ubiq; cernunt. Non magis certum est illis tempus quo appareat, q; locus ullus, ultra quem non exeant. Aduersus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, nõ has tantum stellas quinq; discurrere, sed has solas obseruatas esse. Cæterum innumerabiles ferri p occultum, aut p obscuritatẽ luminis nobis ignotas, aut p circulorũ positionẽ talem, ut tunc demũ, cum ad extrema eorum uenere, uisuntur. Ergo intercurrunt quædã stellæ (ut ait) nobis nouæ, quæ lumen suũ cum stantibus misceat, & maiorem q; stellis mos est, porrigant ignem, hoc ex his quæ mentitur leuissimũ est, tota eius narratio mundi, mendaciũ impudēs est. Nam si illi credimus, summa cœli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassiq; corporis, quod atomi congesti aceruatiq; fecerūt. Huic proxima superficies est ignea ita compacta, ut solui uitariq; nõ possit. Habet tamen spiramẽta quædam, & quasi fenestras p quas ex parte exteriori mundi influant ignes, non tam magni, ut interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaq; hæc quæ præter consuetu-

consuetudinem apparent, influxerunt ex illa utraq; mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est, q̃ manum exercere, & in uentum iactare brachia. Velim cum mihi dicat iste, cū mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantā esse crassitudinem coeli? Quid fuit, quod in illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret? De inde quod tantā crassitudinis est, necesse est & magni pōderis sit. Quomodo in summo ergo manent graua? Quomodo illa moles nō descendit, & se onere suo frangit. Fieri em̃ nō potest, ut tanta uis ponderis, quantā ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. Nec rursus de medio aliquid esse oppositi, q̃ imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiam nunc nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed nō apparere an cadat, quia praecipitatio eius aeterna est, nihil habens nouissimū, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirent, propter quā pondus in aere staret. Fertur, inquit, semp, sed non apparet an cadat, quia infinitū est in quod cadit. Quid est deinde quod probes, non quinq; tantū stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine ullo probabili argumēto licet respondere, quid est quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adiuuat ista stellarum passim euntium turba. Nam quō plures fuerint, sapius in alios incident, rari autem Cometae & ob hoc mirabiles sunt. Quid q̃ testimoniū dicit cōtra te omnis aetas, quā talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit. Post mortem Demetrii Syriae regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumq; lumen emittēs, quanto uinceret noctē. Deinde paulatim magnitudo eius districta est, & euauit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quid ergo coire stellas oportet, ut tantum corpus efficiant? Mille in unum licet congreges, nunq; hunc habitum solis æquabunt. Archelao regnante in Gracia, Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se diffuditq; & usq; in aequinoctialem circulum uenit, ita ut illā plagā coeli cui latea nomen est, in immensum extensus aquaret. Quid ergo conuenisse debent erraticæ, ut tam longum coeli tractum occuparent igne continuo? Contra argumentū dictum est, contra testes dicendum est, Nec magna molitione detrahenda est autoritas Ephori. Historicus est. Quidam incredibilium relatu cōmēdationē parant, & lectore aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt, quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetūt. Et hoc in cōmune de tota natione, quā approbare opus suū, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio asperdit. Ephorus uero nō religiosissimæ fidei saepe decipitur, saepe decipit. Sicut hic dicit Cometem, qui omnium mortalium oculis custoditus est, qui in gentis traxit euentus, cum Helicem & Burim ortu suo merisit, ait illum descendisse in duas stellas, quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset seruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est. Quomodo aut si est qui uiderit Cometem in duas dirimi, nemo uidit fieri ex duabus? Quare aut non adiecit in quas stellas diuisus sit, cū aliqua ex quinque stellis esse debuerit. Apollonius Mindius in diuersa opinione est. Ait enim Cometem non unum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extētus sed & propriū sydus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illi forma est non in rotundū restricta, sed procerior & in longum producta. Caterum nō est illi palam cursus, altiora mundi secat, & tunc demum apparet, cum in inum cursus sui uenit. Nec est q̃ putemus eundem uisum esse sub Claudio, quem sub Augusto uidimus. Nec hunc qui sub Nerone cæsare apparuit, Et Cometis detraxit infamiā, illi similem fuisse negans, qui post diuulij Veneris ludis genitricis, circa undecimā horam diei emerit. Multi uarij sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore, alijs rubor est sine ulla luce, alijs candor & purum liquidumq; lumen, alijs flamma & hæc nō sincera, nec tenuis, sed multū circa se uoluens fumidi ardoris. Cruenti quidā, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt, hī minuit augentq; lumen suū, quēadmodū alia sydera, quæ clariora cum descenderūt, maiorq; sunt, quia ex loco propiore uisuntur, minora cum redeunt & obscuriora, quia ab-

Maximus
Cometes
post mortē
Demetrii
effulsit, ma-
gnitudine
solis.

Omne sy-
dus intra si-
gniferū mo-
uetur.

Alit̄ terrent

Idiscedit

Alit̄ lenissi-
mo.

ducunt se longius. Aduersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in cæteris. Cometæ enim quo primū die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberēt crescere, quō propius accederent. Non autem manet illis prima facies, donec incipiāt extingui, deinde q̄ aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur. Si erraret Cometæ, essetq̄ sydus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sydus cursus suos colligit. Nunq̄ apparet stella per stellam. Acies nostra nō potest per medium sydus exire, ut per illud superiora prospiciat. Per Cometē autē non aliter q̄ per nubem ulteriora cernitur, ex quo apparet illum nō esse sydus, sed leuem ignē ac tumultuarium. Zenon noster in illa sententia est, congruere iudicat stellas & radios inter se cōmittere, hac societate luminis existere imaginē stellæ longioris. Ergo quidā nullos esse Cometæ existimant, sed species illorum p̄ repercussionem uicinarum syderum, aut p̄ cōiunctionē cohærentiū reddi. Quidam aiunt esse quidē, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectū mortalium exire. Quidam esse quidē, sed non quibus syderum nomē imponas, quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur. In hac sententia sunt plarī q̄ nostrorum, nec id putant ueritati repugnare. Videmus enim in sublimi uaria ignium concipi genera, & modo cœlum ardere, modo longos a tergo flammæ albescere tractus, modo faces cum igne uasto rapi, ipsa etiā fulmina, & si uelocitate mira, simul & perstringunt acies, & relinquūt ignes suos, aeris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidē, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij uero ignes diu manent, nec ante discedunt, q̄ cōsumptum est omne, quo pascabantur, alimentū. Hoc loco sunt illa a Possidonio scripta miracula, columnæ, dypeiq̄ flagrantes, aliæq̄ insigni nouitate flammæ, quæ non t̄ aduerterēt animos, si ex consuetudine & lege discurrerēt. Ad hæc stupēt omnes, & repentinū ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aere & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedētis retro ætheris patuit, & uastum in concavo lumē, exclamare posses, quid est hoc? Medium uideo discedere cœlum, pallentesq̄ polo stellas, quæ aliquando non expectata nocte fulserunt, & per medium eruperūt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometæ uidemus, q̄ obscurantur radijs solis, quo deficiente, quendam Cometē apparuisse, quem sol uicinus traxerat, Possidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo uidentur. Videlicet ipsa stella sole pfunditur, & ideo aspici non potest. Cometæ autē radios solis effugiunt. Placet ergo nostris Cometæ sicut faces, trabesq̄ & alia ostenta cœli denso aere creari. Ideo circa Septentrionē frequentissime apparent, quia illic plurimum est aeris pigri. Quare ergo non stat Cometæ, sed procedit dicam. Igniū materia alimentū suū sequitur. Quāuis enim ad superiora uisus est, tamē deficiente materia retroiens ipse t̄ descendit. In aera quoq̄ si dextram leuamq̄ premit partē. Nulla enim illi uia est, sed quæ illum uena pabuli sui duxit, illo repit, nec ut stella procedit, sed ut ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito extinguitur? Sex enim mensibus hic quē nos Neronis principatu t̄ latissimo uidimus, spectandū se præbuit in diuersum illi Claudio circumactum. Ille enim a septentrione in uerticem surgens, orientē petiit semper obscurior, hic ab eadē parte cœpit, sed in occidentē tendens, ad meridiem flexit, & ibi se subduxit. Videlicet ille humiliora habuit & aptiora ignibus, quæ psecutus est, huic rursus uberior fuit & plenior regio. Huc itaq̄ descendit, inuitate materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus fuisse diuersum, cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autē stellis in eadē parte cursus est, id est cōtrarius mundo. Mundus enim ab ortu uoluitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est, ille quo eunt, & hic quo auferuntur. Ego nostris nō assentio. Non enim existimo Cometē subitanē ignē, sed inter æterna opera naturæ. Primū quæcūq̄ aer creat, breuiā sunt. Nascunt enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aere aliquid diu pmanere, cū ipse aer nunq̄ idē maneat? fluit semp, & breuis illi quies est. Inter exiguum momentū in alium, q̄ in quo fuerat, statū uertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nūc inter utrūq̄ uarius, nubesq̄ illi familiarissimæ sunt, in quas coit, & ex quibus soluitur, modo cōgregant, modo digerunt, nunq̄ immotæ iacent. Fieri non potest, ut ignis certus in corpore uas

pore uago sedeat, & ita ptinaciter hæreat, q̃ quæ natura, ne unq̃ excuterent, aptauit. De inde si alimento suo hæreret, semp descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris ppin quior, nunq̃ Cometes in imū usq̃ demittit, neq̃ appropinquat solo, etiā nunc. Ignis aut̃ it quo illū natura sua ducit, id est sursum, aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quā de depascitur. Nullis ignibus ordinarijs & coelestibus iter flexū est. Syderis propriū est, du cere orbem. Atqui hoc Cometæ an alij fecerint nescio, duo nostra ætate fecerunt. Dein de omne quod causa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dū transeunt, sic fulmina in unum ualent ictū, sic quæ transuersæ dicunt̃ stellæ, cadentes præteruolant & secant aera. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt & opera. Hi aut̃ aliquid agunt, & uadunt, & tenorē suū ser uant, paresq̃ sunt. Nam alternis diebus maiores minoresue fierent, si ignis esset collecti tius, & ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modo nihil diuturnū esse, quod exarsit aeris uitio, nūc amplius ad iicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmē & stella transcurrent, & q̃ quis alius est ignis aere expressus, in fuga est, nec apparet, nisi dū cadit. Cometes habet suam sedē, & ideo non cito expellitur, sed emetitur spaciū suū, nec extinguit̃, sed exce dit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis unū stellis limitē ponit? Quis in angustū diuina cōpellit? Nempe hæc ipsa sydera, quæ sola moueri creditis, alios & alios circulos habent. Quare ergo nō aliqua sint, quæ in propriū iter, & ab istis remotū secesse rint? Quid est, quare in aliqua parte coeli peruiū nō sit? Quod, si iudicas non posse ullam nisi signiferum attingere. Cometes potest sicutum habere circulū, ut modo in hunc par te aliqua sui incidat, quod fieri non est necessariū, sed potest. Vide ne hoc magis deceat magnitudinē mundi, ut in multa itinera diuisus, hinc non unam deterat semitam, cæteris partibus torpeat. Credis aut̃ in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabi les stellæ, quæ noctē decore uario distinguunt, quæ minime uacū & inertem esse patiū tur, quinq̃ stellæ esse, quibus exercere se liceat, cæteras stare, fixum & immobilem popu lum? Siquis hoc loco me interrogauerit, quare ergo non quēadmodū quinq̃ stellarū ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondeo. Multa sunt quæ esse cōcedimus, qua lia sunt ignoramus, habere nos animū, cuius imperio impellimur & reuocamur, omnes fatebunt̃. Quid tamē sit animus ille rector dominusq̃ nostri, non magis tibi quisq̃ expe diet, q̃ ubi sit. Alius illum dicet esse spiritū, alius concentū quendū, alius uim diuinā & dei partem, alius tenuissimū aerem, alius incorporalem potentiam. Non deerit q̃ sangui nem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de cæteris rebus, ut adhuc ipse se quarat. Quid ergo miramur Cometæ tam rarum mundi spectaculū nondū teneri le gibus cæteris, nec initia illorum finesq̃ notescere, quorum ex ingētibus interuallis recur sus est? Nondum sunt anni mille quingenti ex quo Græciæ stellis numeros & nomina fe cit. Multaq̃ hodie sunt gentes, quæ tantum facie nouerunt cœlum, quæ nō dum sciāt cur luna deficiat, quare obumbret̃. Hoc apud nos quoq̃ nuper ratio ad certum pduxit. Ve niet tempus, quo ista quæ nunc latent in lucem dies extrahat, & longioris aui diligētia. Ad inquisitionē tantorū ætas una non sufficit, ut tota cœlo uacēt. Quid q̃ tam paucos an nos inter studia ac uicia nō æqua portiōe diuidimus? Itaq̃ p successiones ista longas ex plicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harū quinq̃ stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atq̃ alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini uespertiniq̃ ortus sint, quæ stationes, quando in rectum feran tur, quare agatur retro, modo cœpimus scire. Vtrum mergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (Nā hoc illi nomē imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerēt, erratis, qui nullam stellam aut suppressere cursum iudica tis, aut uertere. Non licet stare coelestibus, nec auerti, prodeunt omnia, ut semel missa sūt uadunt. Idem erit illis cursus, qui finis. Opus hoc æternū irreuocabiles habet motus, qui siquando cōstiterint, alia ex diuerso incident, quæ nō tenor & æqualitas seruat. Quid est ergo, cur & aliqua redire uideant̃? Solis occursum speciē illi tarditatis imponit, & natura

Exēplo ab
anō sūpro
dicit̃ cursū
Cometarū
in obserua
tum.

uiarum circularumq; sic positorum, ut certo tēpore intueētes afflent. Sic naues q̄uis ple-
nis uelis eant, uidentur tamē stare. Erit qui demonstret aliquādo, in quibus Cometæ par-
tibus errent. Cum tam seducti a cæteris eant, quanti qualesq; sint. Contenti sumus inuen-
tis, aliquid ueritati & posteris conferant. Per stellas, inquit, ulteriora non cernimus, p̄ Co-
metas aciem transmittimus. Primū si sit istud, non in ea parte sit, qua sydus ipsum est sp̄s
si ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergit. Per interualla igni-
um, nō per ipsos uides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti, ex quo ap-
paret stellas non esse. Quis em̄ tibi concedet Cometæ longos esse, quorum natura qui-
dem ut cæterorū globus est? Cæterum fulgor extenditur quemadmodū sol radios suos
longe lateq; dimittit. Cæterum ipsi alia est forma, alia ei qui ex ipso fluit lumini. Sic Co-
metarum corpus ipsum corrotundat. Splendor aut longior q̄ cæterorū syderū apparet.
Quare inquis? Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimū soli lumen accipiat, cū accipiat
a sole? Quare modo rubeat, modo palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cū a cōspe-
ctu solis excluditur? Dic mihi quare omnes stellæ inter se dissimilē habeant aliquatenus
faciem, diuersissimā soli. Quomodo nihil prohibet ita sydera esse, q̄uis similia non sint,
ita nihil prohibet Cometæ æternos esse & sortis eiusdē, cuius cætera, etiam si faciem illis
non habent similē. Quid porro mundus ipse si cōsyderes illum, nōne ex diuersis cōpo-
situs est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat? in aquario
astringat hyemē: flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sydus eiusdem cōditionis
est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimū tempus aries † excolitur, libra tar-
dissime mergitur, & tamen hoc sydus & illud eiusdem naturæ est, cum illud exiguo tem-
pore ascendat, hoc diu proferatur. Non uides q̄ contraria inter se elementa sint? grauiā
& leuiā sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi concordia ex discor-
dia constat. Negas Cometem stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exem-
plar, nec sit cæteris similis. Vides enim, simillima est illa, quæ tricesimo anno reuertitur
ad locum suum, huic quæ intra annum reuolit sedem suam. Nō ad unam naturā formā
opus suum præstat, sed ipsa uarietate se iactat. Alia morosiora, alia uelociora alijs fecit.
Alia ualidiora, alia temperatiora, quædam autem eduxit a turba, ut singula & conspicua
procederent, quædam in gregem misit. Ignorat naturā potentiam, qui illi non putat ali-
quando licere, nisi quod sapius facit. Cometæ non frequenter ostendit, attribuit illis ali-
um locum, alia tempora, dissimiles cæteris motus. Voluit ex his magnitudinem operis
sui colere, quorum formosior facies est, q̄ ut fortuita putes, siue amplitudinem eorum
cōsyderes, siue fulgorem, qui maior est ardentiorq; cæteris. Facies uero habet insi-
gne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & artata, sed dimissa liberius, &
multarum stellarum amplexa regionem. Aristoteles ait Cometæ significare tempesta-
tem & uentorum intemperantiā atq; imbrium. Quid ergo? non iudicas sydus esse,
quod futura denunciat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futura plu-
uiæ scintillare oleum, & putres concrescere fungos, aut quomodo indicium est fauuri
maris, si marinæ in sicco ludūt Fulicæ, notaq; paludes deserunt, atq; altā supra uolat ar-
dea nubem. Sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigulq; flectētis anni, Quomo-
do illa quæ Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste latumue constituat. Hoc ut
scias ita esse, non statim Cometæ ortus, uentos & pluuias minatur, ut Aristoteles ait, sed
annum totum suspectum facit. Ex quo apparet illum nō ex proximo, quæ in proximum
daret signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometæ,
q̄ Patriculo & Vopisco cōsulibus apparuit, quæ ab Aristotele, Theophrastoq; sunt præ-
dicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates ubiq;. At in Achaia, Macedonia-
q; urbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est gra-
uiorē esse, multumq; in se habere terreni. Ipsi præterea cursus, fere enim compelluntur
in cardines. Vtrumq; falsum est. De priore dicam prius, quia quæ tardius feruntur, gra-
uiā sunt. Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissime efficit, grauis
est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod supra cæteras est. Sed maiore, inquis, am-
bitu circuit,

exoritur

Cometes
ortus totū
annum su-
spectū fa-
cit.

bitu circuit, nec tardius it $\hat{q}$ cetera, sed longius. Succurratq; tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiam si segnior illis cursus sit. Sed mendacium est ire eos tardius. Nā intra sextum mensem dimidiam coeli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum nō deferitur, quod circumfertur. Deinde hic proximus a septentrione motus sui initium fecit, & per occidentem in meridiana peruenit, erigensq; suum cursum obliuit. Alter ille, Claudianus a septentrione primum uisus, non desijt in rectum assidue celerior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios mouere ad Cometas pertinentia aut me. Quæ an uera sint, Dī sciunt, quibus est sententia ueri. Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tātum licet, nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe. Egregie Aristoteles ait, nunquam nos uerecundiores esse debere, $\hat{q}$ cum de Dīs agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri uultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur, quanto hoc magis facere debemus, cum de syderibus, de stellis, de deorū natura disputamus: ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur. Nec miremur tam tarde erui, quæ tam alte iacent. Panætio & his qui uideri uolunt Cometen non esse ordinarium sydus, sed falsam syderis faciem, diligenter tractandum est, an æque omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit, an omnis coeli regio idonea in qua creentur, an quacunq; ire, ibi etiam concipi possint, & cetera, quæ uniuersa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quam multa præter hos per secretum eunt, nunq; humanis oculis orientia? Neq; enim omnia deus humanis oculis nota fecit. Quota pars oculis operis tanti nobis cōmittitur. Ipse qui ista tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit, deditq; circa se, maiorq; est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione uisendus est. Multa præterea cognata nimium summo, & uicinā sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse (quod magis mireris) oculos nostros & implēt & effugiunt. Siue illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit, siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est se regit, nec ulli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire nō possumus. Et miramur si quos igniculos parum nouimus, cum maxima pars mundi deus lateat. Quam multa animalia hoc primum cognouimus saculo, $\hat{q}$ multa negocia? Ne quidē hæc multa uenientis æui *
populus ignota nobis sciet. Multa saculis tunc futuris cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Nō semel quædam sacra traduntur. Eleusina seruat, quod ostendat reuisentibus. Rerum natura sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus, in uestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscue, nec omnibus patēt, reducta etiam in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, aspiciet, quando ergo ista in noticiam nostram perducentur. Tarde magna proueniunt. Vtiq; si labor cessat, in quod unum toto agimus animo nondum perfecimus, ut pessimi essemus. Adhuc in processu uitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouam cōtumeliā sibi. Inuenit deliciarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusq; quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quicquid est boni moris, extinguimus leuitate & politura corporum. Muliebres mundicias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, uiri sumimus. Tenero & molli gressu suspendimus gradum. Non ambulamus, sed incedimus, exornamus annulis digitos, in omni articulo genera disponitur. Quotidie cōmīscimur, per quæ uirilitati fiat iniuria, aut traducatur, quæ non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscenā partem ludī fugerit, & locatus ad mortem infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum suū exerceat, legit. Miraris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit. Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur & hinc omnes operam damus, huic oculi nostri, huic manus seruiūt. Ad sapientiam quis accedit? Quis dignam iudicat, nisi quem in transitu nouerit? Quis

Parcius de
rebus super
ris ē loquē
dum.

Contra lux
uii deditos

philosophum, aut ullum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum alijs pluuijs interuenit dies, quem perdere licet. Itaq; tot familiae philosophorum sine successione deficiunt. Academici & ueteres & minores nullum antistitem reliquerunt, quis est qui tradat praecepta Platonis? Pythagorica illa inuidiosa turba schola praeceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu coepisset, extincta est. At quanta cura laboratur, ne cuiuslibet patrimonij nomen intercidat. Stat per successores Pyladis & Batilli domus, harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Priuatum urbe tota sonat pulpitum. In hoc uiri, in hoc foeminae tripudiant. Mares inter se uxoresque contendunt, ut detur latus. Illius deinde sub persona cum diu trita frons est, transitur ad ganeam, philosophiae nulla cura est. Itaque adeo nihil inuenitur, ex his quae parum inuestigata antiqui reliquerunt, ut multa quae inuenta erant oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores discerent, uix ad fundum ueniretur, in quo ueritas posita est, quam nunc in summa terra leui manu quaerimus.

Libri septimi & ultimi naturalium quaestionum finis.

LVCII ANNETI SENECAE DECLAMATIO
NVM LIBER PRIMVS.

EXIGITIS rem magis iucundam mihi, quam facilem. Iubetis enim iudicare, quid de his declamationibus sentiam, quae in aetatem meam inciderunt, & si qua memoriae meae nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere. Vt quamuis noticiae uestrae subducti sint, tamen non credatis tantum de illis, sed etiam iudicetis. Est fateor iucundum mihi hi redire in antiqua studia, meliorisque annos respicere, & uobis quarentibus, quod tanta opinionis uiros audire non potueritis, detrahere iniuriam temporum. Sed cum multa iam mihi ex me defunderanda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum

Memoria
ex oib⁹ ani
mi partib⁹
maxime est
delicata.

hebetauerit, neruorum firmitatem fatigauerit, inter ea quae retuli memoria est, res ex omnibus partibus animi, maxime delicata & fragilis, in quam primum senectus incurrit. Haec aliquando in me floruisse, ut non tantum ad usum sufficeret, sed in miraculum usque procederet. Nam duo milia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebam, & ab his qui ad audiendum praeceptorem nostrum conuenerant, singulos uersus ad singulos datos, cum plures quam ducenti efficerentur, ab ultimo incipiens usque ad primum recitabam. Nec ad complectendum tantum, quae uellem, uelox erat mihi memoria, sed etiam ad continenda quae acceperat. Nunc autem & aetate quassata, & longa desidia, quae iuuenilem quoque animum dissoluit, & perducta est, ut etiam si possit aliquid praestare, tamen peritescere non possit, & diu ab illa non repetiui. Solebat bonae fidei esse. Nunc quia iubetis, quod possit experiar, & illam cum cura scrutabor. De parte enim spero bene. Nam quae apud illam, aut puer, aut iuuenis deposui, quasi recentia, & modo audita sine cunctatione profert. At si qua illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, ut etiam si sepius ingerantur, toties tanquam noua audiam. Itaque ex memoria, quod uobis satis sit, superest. Neque enim me de his interrogatis, quae ipsi audistis, sed de his quae ad uos usque non peruenierunt. Fiat quod uultis, mittatur senex in scholas. Illud necesse est impetrem, ne me uelitis certum aliquem ordinem sequi in contrahendis, quae mihi occurrerent. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quicquid obuenerit controuersiarum, apprehendam. Sententias forte ponam pluribus locis in una declamatione dictas. Non enim dum quaero, aliquid inuenio, sed sepe quod quaerenti non comparuit, aliud agenti praesto est. Quaedam uero

dam uero quæ obueſantia mihi, & ex aliqua parte ſe oſtendentia, nō poſſum occupā
re, eadem ſecuro & reposito animo ſubito emergunt. Aliquando etiam ſeriam rē agen
ti & occupato, ſententia diu fruſta quaſita, intempeſtiue moleſta eſt. Neceſſe eſt er
go me ad delicias componam memoria mea, quæ mihi olim iam precario paret. Faci
tis autem iuuenes mei rem neceſſariam & utilem, quod non contenti exemplis ſæcu
li ueſtri, prioris quoq; uultis agnoſcere. Primū, quia quo plura exempla inſpecta ſunt,
plus in eloquentia proficitur. Non eſt unus, quamuis præcipuus ſit, imitandus. Quia
nunquam par ſit imitator auctori. Hæc natura eſt rei, Semper citra ueritatem eſt ſimi
litudo. Deinde ut poſſitis æſtimare quantū quotidie ingenia deſcāt, & neſcio qua
iniquitate, & ad malum pronitate natura, eloquentia ſe retro tulerit. Quicquid Roma
na facundia habet, quod inſolenti Græciæ aut opponat, aut præferat, circa Ciceronem
effloruit. Omnia ingenia quæ lucem noſtris ſtudijs attulerunt, tunc nata ſunt. In dete
rius deinde quotidie data res eſt, ſiue luxu temporum (Nihil eſt enim tam mortife
rum ingenijs q̃ luxuria) ſiue cum plurimum pulcherrimæ rei cecidiſſet, trāſlatum eſt
omne certamen ad turpia, multo honore quaſſuq; uigentia, ſiue ſato quodam, cuius
maligna perpetuaq; in omnibus rebus lex eſt, ut ad ſummum perducta, rursus ad in
fimum, uelocius quidem q̃ aſcenderant, relabuntur. Torpent ecce ingenia deſidioſæ
iuuentutis. Nec in ullius honeſtæ rei labore uigilatur. Somnus languorq; ac ſomno
& languore turpior, malarum rerum induſtria, inuaſit animos. Cantandi, ſaltandi
hunc obſcœna ſtudia effœminatōs tenent, & capillum frangere, & ad muliebres blan
ditias uocem extenuare, mollicie corporis certare cum ſcœminis, & immundiſſimis
ſe excolere munditijs, noſtrorum aduleſcentium ſpecimen eſt. Quis æqualium ue
ſtrorum, quid dicam ſatis ingenioſus, ſatis ſtudioſus, immo quis ſatis uir eſt? Emolliti,
enerueſq; quod nati ſunt, inuiti manent, expugnatores alienæ pudicitia, negligentes
ſua. In hos nec Dii tantum mali permittant, ut cadat eloquentia, quam non mirarer,
niſi amicos, in quos ſe conferret, eligeret. Erratis optimi iuuenes, niſi illam uocem nō
Marci Catonis, ſed oraculi creditis. Quid enim eſt oraculum? Nempe uoluntas diui
na, hominis ore enunciata. Et quem tandem antiſtitem ſanctiorem inuenire ſibi diui
nitas potuit, q̃ Catonem? per quem humano generi non præciperet, ſed conuiſſum
faceret. Ille ergo uir quid ait? Orator eſt Marce fili, uir bonus, dicendi peritus. Ite nūc
& in iſtis fluxis atq; expolitis, & nuſquam niſi in libidine, uiris, quaerite oratores. Mei
rito talia habent exempla, qualia ingenia. Quis eſt qui nunc memoria ſtudeat? Quis
qui non dico magnis uiribus, ſed ſuis placeat? Sententias a diſertiſſimis uiris factas,
facile in tanta hominum deſidia pro ſuis dicunt, & ſi acerrimam eloquentiam, quam
præſtare non poſſunt, uiolare non deſinunt. Eo libentius quæ exigitis faciam. Et quæ
cunq; a celeberrimæ facundia uiris dicta teneo, ne ad quenquā priuatim pertineant,
populo dedicabo. Iſtis quoq; multum præſtaturus uideor, quibus obliuio imminet,
niſi aliquid tradatur poſteris, quo memoria eorum producat. Fere enim aut nullius
commetarij maximorum declamatorum extant, aut (quod peius eſt) falſi. Itaq; ne aut
ignoti ſint, aut aliter q̃ debeant noti, ſumma cum fide ſuum cuiq; reddam. Omnes au
tem magni nominis in eloquentia uideor audiſſe, præter Ciceronem. Nec Cice
ronem quidem ætas mihi eripuerat, ſed bellorum ciuiliū furor, qui tunc totum or
bem peruagabatur, quo intra Coloniam meam me continui. Alioquin potuiſſem
eum audiſſe in illo atrio, in quo duos grandes prætextatos, aut ſecus declinare
potui, & illud ingenium, quod ſolum populus Romanus par imperio ſuo habuit, co
gnoſcere, & quod uulgo de alio dici ſolet, ſed de illo proprie debet, potui uiuam
uocem audire. Declamabat autem Cicero, non quales nunc controuerſias dicimus,
nec tales quidem, quales ante Ciceronem dicebant, quas theſis uocabāt. Hoc autem
genus materia, quo nos exercemur, adeo nouum eſt, ut nomen quoq; eius no
uum ſit. Controuerſias nos dicimus. Cicero cauſas uocabat. Hoc uero alterum

In eloquen
tia cōparā
danō ē un⁹
imitandus.
Alii decre
ſcant.

Aſtianos?

Ita legēdū
eſt, Alioqn
in illo atrio
lo, in q̃ du
os grandes
prætextatos
ait ſecū de
clamare, au
diſſe potui,
& illud.

PROLOGVS

Quid sit de
clamare.

Defultoriū
Porcij La-
tronis stu-
dium.

Alti ambu-
atione.

Quibus sti-
lus ē uelox,
mēoria tar-
dior est.

nomen Græcum quidem est, sed in latinum ita translatus, ut pro latino sit. Scho-
lastica controuersia multo recētius est, sicut ipsa declamatio, quia apud nullum au-
ctorem antiquum, ante ipsum Ciceronem & Caluum inueniri potest, qui decla-
mationem distinguit. Ait enim declamare est, iam non mediocriter dicere bene. Al-
terum putat domesticæ exercitationis. Alterum esse ueræ actionis. Modo nomen
hoc prodijt. Nam & studium ipsum nuper celebrari cœpit. Ideo facile est mi-
hi ab incunabilis nosse rem post me natam. In alijs autem an beneficium uobis da-
turus sim nescio, in uno accipio. Latronis enim Porcij charissimi mihi sodalis memo-
riam sapius cogor retractare, & a prima pueritia usq; ad ultimum eius diem produ-
ctam familiarem amicitiam cum uoluptate maxima repetam. Nihil illo uiro grauius,
nihil suauius, nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus ingenio suo imperauit, Nemo
plus indulgit. In utraq; parte uehementi uiro modus deerat, nec intermittere studia
sciebat, nec repetere. Cum se ad scribendum concitauerat, iungebantur noctibus di-
es, & sine interuallo grauius sibi instabat, nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cum se
remiserat, in omnes luxus, & in omnes iocos resoluebat. Cum uero se syluis mōtibuf
q; tradiderat, omnes illo agrestes in syluis ac montibus natos, laboris patientia ac ue-
nandi solertia prouocabat, & in tantam sic uiuendi peruenerat cupiditatē, ut uix pos-
set ad priorem consuetudinem retrahi. At cum sibi iniecerat manum, & se blandiēdo
quo abduxerat, reuocarat, tantis uiribus incumbere in studium, ut non tantum ni-
hil perdidisse, sed multum acquisiuisse desidia uideretur. Omnibus quidem prodest
subiectum animum relaxare. Excitatur enim ocio uigor, & omnis tristitia quæ conti-
nuatione pertinacis studij adducitur, ferarum hilaritate discutitur. Nulli tamen inter-
missio manifestius proderat. Quoties ex interuallo dixerat, multo acrius uiolentiusq;
q; dicebat. Exultabat enim nouato & integrato robore, & tantum a se exprimebat,
quantum cupierat. Nesciebat dispensare uires suas, sed immoderati aduersum se im-
perij fuit. Ideoq; studium eius prohiberi debebat, quia regi non poterat. Itaq; solebat
& ipse cum se assidua, & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenij las-
situdinem, quæ non minor est q; corporis, sed occultior. Corpus illi erat, & natura so-
lidum, & multa exercitatione duratum. Itaq; nunquam eum ardentis impetus animi
deseruit. Vox robusta, sed sordida, lucubrationibus & negligentia, non natura infusca-
ta, beneficio tamen laterum extollebatur. Et quamuis inter initia parum attulisse uide-
retur, ipsa actione accrescebat. Nulla unquam illi cura uocis exercendæ fuit. Illum fori-
tem, agrestem, & Hispanæ consuetudinis morem, non poterat dediscere, utcunq; res
tulerat ita uiuere, Nil uocis causa facere, Non illam per gradus paulatim ab imo usq;
ad summum perducere, Non rursus a summa contentione paribus interuallis descen-
dere, Non sudorem olei unctione discutere, non latus ablutiōe reparare. Sape cum
per totam lucubrauerat noctem, ab ipso cibo statim ad declinandum perueniebat. Iam
uero cum rem inimicissimam corpori faceret, uetari nullo modo poterat. Post cœnā
fere lucubrabat, nec patiebatur alimēta per stomachum, per somnū, quietemq; aqua-
liter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaq; oculorum aciem confu-
derat, & colorem mutauerat. Memoria & natura quidem felix, sed plurimum adiuta
arte. Nunquam illa quæ dicturus erat, ediscendi causa relegebatur. Edidicerat illa, cum
scripserat. Cum id in illo magis mirabile uideri possit, quod nec lente & anxie,
sed eodem pene, quo dicebat, impetu scribebat. Illi quidem qui scripta sua torquent,
qui de singulis uerbis in consilium ueniunt, necesse est, quæ toties animo suo ad-
mouerint, nouissime afficiant. At quorumcunq; stilus est uelox, tardior memoria
est. In illo non tantum naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars summa, ad appren-
denda quæ tenere debebat, & ad custodienda. Adeo ut omnes declamationes su-
as quascunq; dixerat, teneret. Iam itaq; superuacuos sibi fecerat codices. Aiebat se
scribere in animo cogitata. Dicebat ita, ut in nullo unquam uerbo, eum memo-
ria deceper

ria deceperit. Historiarum omnium summa noticia, iubebat aliquem nominari ducem, & statim eius acta cursu reddebat. Adeo quaecumque in animum eius semel ascenderant, in promptu erant. Video uos iuuenes mei plus iusto in hanc eius uirtutem obstupescere. Alia uos in illo mirari uolo. Hoc quod uobis mirum uidetur, non operosa potest tradi arte. Intra exiguum paucissimorum dierum tempus, poterit quilibet facere id, quod Cyneas fecit, qui missus a Pyrrho legatus ad Romanos, postero die nouus homo & senatum, & omnem urbanam circumfusam senatui plæbem, nominibus suis persalutauit. Aut quod ille fecit, qui recitatum a poeta carmen nouum, suum esse dixit, & protinus memoria recitauit. Cum hoc ille cuius carmen erat, facere non posset. Aut quod fecit Hortensius, qui a Sisenna prouocatus in auctione persedit diem totum, & omnes res & precia, & emptores ordine suo recensuit argentarijs recognoscentibus, ita ut in nullo falleretur. Cupitis statim ista discere. Suspendam cupiditatem uestram, & faciam alteri beneficio locum. Interim hoc uobis in quo iam obligatus sum persoluam. Plura fortasse uideor de Latrone meo uobis, quam audire desideratis, exposuisse. Ipse quoque hoc prauideam futurum uobis, ut a memoria eius, quoties occasio fuisset, difficulter auellerer. Tamen nec his contentus ero, sed quoties me inuitauerit memoria libentissime faciam, Vt illum totum & uos cognoscatis, & ego recognoscam. Illud unum non differam. Falsam opinionem de illo in animis hominum conualuisse. Putant enim fortiter quidē, sed parum subtiliter eum dixisse. Cum in illo si qua alia uirtus fuit, etiā subtilitas fuerit. Id quod nunc a nullo fieri animaduerto, semper fecit. Antequam dicere inciperet, sedens quaestionem eius, quam dicturus erat, controuersia proponebat, quod summæ fiduciæ est. Ipsa enim actio multas latebras habet. Nec facile potest, si quo loco subtilitas fuerit, apparere, cum orationis cursus iudicium audientis impediat, dicentis abscondat. Ast ubi nuda proponuntur membra, si quid aut numero, aut ordine excedit, manifestum est. Quid ergo unde hæc de illo fama? Nihil est iniquius his, qui nunquam putant subtilitatem, nisi ubi nihil est præter subtilitatem, & in illo cum omnes oratoriæ uirtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximum uitium subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocent insidiæ, quæ latent. Vtilissima est dissimulata subtilitas, quæ effectū apparet, & habitu latet. Interponam itaque aliquibus locis quaestiones controuersiarum, sicut ab illis compositæ sunt. Non his argumenta subtexam, ne & modum excedam, & propositum tam meum quam uestrum, cum uos sententias audire uelit, & quicquid ab illis adduxero, molestum futurum sit. Hoc quoque Latro meus faciebat, ut amaret sententias, cum condiscipuli essemus apud Maxillum rhetorem, hominem satis aridum, paucissima belle, sed non uulgato genere dicentem, cum ille exilitatem orationis suæ imputaret controuersia, & diceret. Neesse est me per spinosum locum ambulanti, suspensos pedes habere. Aiebat Latro, Non me hercules tui pedes spinas calcant, sed habent, Et statim ipse dicebat sententias, quæ interponi argumentis quam maxime declamantis Maxilli possent. Solebat autem & hoc genere exercitationis uti, Vt aliquo die nihil præter epithemata scriberet, aliquo die nil præter entymemata, aliquo die nil præter has translatitias, quas proprie sententias dicimus, quæ nihil habent, cum ipsa controuersia implicitum, sed satis apte & alio transferuntur, tanquam quæ de fortuna, de crudelitate, de saculo, de delictis dicuntur, hoc genus sententiarum supellectilem uocabat. Solebat schemata quoque per se quaecumque erant controuersa scribere. Et putant illum homines hac uirtute caruisse, cum ingenium quod eius hac dote abundauerit, iudicium autem eius fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec unquam recta uia discedere, nisi cum hoc aut necessitas coegisset, aut magna suassisset utilitas. Schemata obscura negabat decoris causa inuenta, sed subsidij, ut quod palam aures offensurum esset, si palam diceretur, id oblique & furtim surreperet. Summā quidē esse dementiā, detorquere orationē, cui rectā esse liceret. Sed iam diutius uos nolo morari. Scio quam sit odiosa Circensibus pompa. Ab ea autem controuersia incipiam, quam primum declamasse Latronem meum memini, admodum iuuenem in

Egregia
Cyneæ
memoria

Scōma Latronis i Maxillū rectorum,
✱

uenem in Maxilli schola, cum iam coepisset ducere diem.

DECLAMATIO prima primi libri, quæ est de patruo abdicante nepotem, quem prius adoptauerat.

Liberi parentes alāt, aut uinciātur. Duo fratres dissidebāt inter se, alteri filius erat. Patruus in egestatē incidit. Patre uetante, adulescens illum aluit, ob hoc abdicatus tacuit. Adoptatus a patruo est. Patruus accepta hæreditate, locuples factus est. Egere coepit pater. Vtante patruo aluit illum filius. Abdicatur, cōtradicit.

Prima pars pro nepōte.

EO iam productus erat, ut omnē spem ultimorum alimētorum in ea sola domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicum. Ipse, inquis, ali me uetuit. Imitationem alienæ culpæ innocētiam uocas. Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet iacentem super crepidine Marium, aut fuisse consulem, aut futurum? Quid non timendum felicibus putas? Quid desperandū infelicibus? Ne circa plura instabilis fortunæ exempla te mittam, uide quis alimenta rogetur, & quis roget. Non sum hospes grauis. Vnum senē aduoco. Hoc tibi uitiū placui pater. Perirēt totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Iactatus inter duos patres, utriusq; filius, semper tamen felicioris abdicatus. Illud tamen pater deos testor, diuitem te relinquo. Circuibō tecum pater limina aliena. Omnibus ostendam, & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. Abdicari non possum ob id quod feci, lege cogente. Quid si flere me uetes, cum uideo hominem calamitosum? Non sunt affectus nostri in nostra potestate, Quædam iura non scripta, sed scriptis omnibus certiora sunt.

Pars altera pro patruo contra nepotem.

CRescere proposuit ex mea inuidia homo, qui se melius iactare potest, q̃ defendere. Iustus meus metus est, ne hæredem ingratum scribam, inimicū relinq̃a. Etiam si non odisti eum, qui fecit mihi iniuriam, tamen ego odi illum, qui fecit tibi. Desinit esse filius, qui non tantum a patre abdicatus, sed ab alio adoptatus est. Audite q̃ ualde eguerim. Fratrem rogauī. Quis es tu, qui de facto patrum feras sententiam? Ad te arbitrum odia nostra non mittimus. Iudices habemus deos.

Extra controuersiam.

Alius Flauius pratexatus apud Cestium controuersias declamabat. Semp̃ autem cōmendabat eloquentiam eius aliqua res extra eloquentiam. In puero de mentia, Lenocinium erat ingenij atas.

Declamatio secunda de uirgine prostituta.

Sacerdos casta castis, puris pura sit. Quædā uirgo a pyratis capta uenit, Empta a lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. Militem qui ad se uenerat, cum exorare non posset eum luctantem, & uim inferre uolentem occidit. Accusata, absoluta, & reuersa ad suos est. Perijt sacerdotium, Contradicitur.

Prima pars contra uirginem petentem sacerdotium.

Sacerdos uestra adhuc in lupanari uiueret, nisi hominem occidisset. Quid mihi sacerdotem, cuius precario est castitas? Id enim decrat, ut templa eas recipiant, quas aut carcer, aut lupanar eiecit. Indignam te sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Fortuna, inquit, pati coegit, & misereri debent omnes mei. At nos miserandas non facimus sacerdotes. Nec est apud nos maximus honos ultimorum malorum solatium. Ita domi custodita est, ut rapi posset. Ita † chara fuit suis, ut nō redimeretur. Ita raptæ pepercere pyrata, ut lenoni uenderent. Sic emit leno, ut prostituere. Sic uenientes deprecata est, ut ferro opus esset, Mouet me respectus omniū uirginum, si in ciuitate

ciuitate nulla inueniri potuit, nec meretrice castior, nec homicida purior. Nulla est satis pudica, de qua queritur. Omnes, inquit, exorauī. Si quis dubitat an meretrix esset. Audite quod blanda sit. Ponamus tres sacerdotium petere. Vnam quæ rapta sit, Alteram quæ prostituerit. Tertiā in quā hominem occiderit. Omnibus negabo.

Pars altera pro uirgine petente sacerdotium.

Voluerunt Dī esse miraculo. In captiua libertatem, in prostituta pudicitiam, in homicida innocentiam. Narrate sane omnes tanquā ad prostitutam uenisse, dū tanquā a sacerdote discesserint, quod pudica sit miles ostendit, quod innocēs iudex, quod felix, reditus. Inter tot pericula Dī illāsam non seruassent, nisi eam sibi seruaturū fuissent. Totus populus ad seruandam pudicitiam contulit, quicquid ad uiolandā attulerat. Dicat pudicitiam suam Dīs quibus debet.

Extra controuersiam.

Longe recedendum est ab omni obscenitate uerborum & sensuum. Quādam satius est causā detrimento tacere, quā inuerecunde dicere.

Declamatio tertiā de incesta saxo deiecta.

Incesta saxo deiciatur. Incesti damnata antequā deiceretur, uestem inuocauit, deiecta uixit. Repetitur ad poenam, contradicitur.

Prima pars contra incestam.

Idem de erat, ut modestior in saxo esset, quā in sacrario fuerat. Dubitari nō potest quin tamdiu deicienda sit, donec efficiatur, propter quod deiecta est. Patrocinium suum putat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier impreces nisi ut ne bis quidem deiecta pereas. Exponam cum quo stuprum uel quando commisit. Quia probauī, ista damnastis. Non putas legem cauisse ut perires, quā cauit quemadmodum perires. Male de Dīs existimas, si sacerdoti suā tā sero occurrerūt. Ita Dī maluerunt damnatam absoluerē, quā sacerdotem.

Pars altera pro incesta.

Damnata deiecta est, absoluta descendit. Putares puellam nō deici, sed dimitti. Lex sacerdotem non ad saxum usque deferret, nisi sententiam deorum expectaret. Erat altitudo montis, etiam secure aspicientibus horrenda.

Declamatio quarta, quæ de forti sine manibus.

Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, sine fraude sit, liceat adulterium & in matre filio uindicare. Vir fortis in bello manus perdidit. Deprehendit adulterum cum uxore, de qua filium adulescentem habebat. Imperauit filio, ut occideret. Non occidit. Adulter effugit, abdicat filium, contradicit.

Prima pars pro forte contra filium.

Solus ego ex omnibus maritis nec adulterum dimisi, nec occidi. Quis non putet, aut me sine filio, aut filium sine manibus? Contemptus est iste, a quo sciemus. Cū adulterum deprehendi, tunc primū sensi me manus in bello perdidisse meas, domi etiam filij manus perdidit. Tam frustra ad filium quā ad gladium cucurri. In bellum non praeuenit, & ante patrem quā patri negauit manus. Usque eo pugnaui pro nobis, ut pro se non posset. Adulescens quos dimisisti sequere, non potui, inquit, matrē occidere. Quo sis excusator, adice & patrem.

Pars altera contra fortem hominem pro suo filio.

Adulterum putaui parricidium, matrem coram patre occidere. Non semper scelera nostri sunt iuris. Et truces animos misericors natura debilitat. In tā inopinati flagitij spectaculo, toto corpore stupui. Pater tibi manus defuerūt, mihi omnia, priusquam in memoriam reuerterer, exierant. Maius erat scelus, quod imperabas, quā quod deprehenderas. Si quid exegeris ultra uires meas dicam, Ignosce. Non possum. Igno-

possum. Ignoscit pater filio nauigationem recusanti, si non ferat mare. Ignoscit nō sequēti castra, si nō potest, quis ipse pater militaris sit. Ipsam legem recita. Liceat marito, liceat & filio. Quare tā multos nominat, nisi quia aliquos putat esse, qui non possint. Exierunt adulteri inter patrem debilem, & filium stupentem.

Declamatio quinta de eo qui duas rapuit.

Rapta, raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias petat. Vna nocte quidā rapuit duas. Altera mortem optat raptoris, Altera uero nuptias petit.

Prima pars contra raptorem.

Supro accusatur, stupro defenditur. Cum altera rapta litigat, altera aduocat. Vindicat patres. Fortior publicæ disciplinæ seueritas surgat. Iam binæ rapiuntur. Cōsit populus uelut publico metu territus, uix credens duos fuisse raptores. Alteram iniuriæ rapuit, alteram patriciū. Perieras iam raptor, ni bis perire meruisses. Si te ante rapuisset, & nuptias optasses, deinde hanc uitiasset anteq̃ nuberes, negares illū iubente rapta debere mori. Nihil amplius raptori præstare potes, q̃ ne lege tua pereat. Cōtra alienam legem nullum ius habes. Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas. Non potes præstare, ne quis occidat.

Pars altera pro raptore.

Inter pares sententias mitior uincat. Refer Virginiam, dic Lucretiam. Plures tamē Sabina sunt. Cōtumeliosum mihi erit, te dignam uideri, in cuius honorem homo occidatur, me dignam non uideri, in cuius honorem homo seruetur.

Declamatio sexta de filio quodā ducente filiam Archipyratæ.

Captus a Pyratæ scripsit de redemptione. Non redimebatur. Archipyratæ filia eum iurare coegit, ut duceret se uxorem, si dimissus esset. Iurauit ei. Relicto patre secuta est adolescentem. Duxit illam, Orba incidit, Pater imperat, ut Archipyratæ filiam dimittat, & orbam ducat. Nolentem abdicat.

Prima pars contra filium.

Bonæ spei uxor, bonæ spei nurus, quæ uel amare captiuū pōt, uel odisse patrē. In carcere, inquit, ac tenebris iacebam. Narret, inquit, socero beneficia. Puella non misericordia mota est, sed libidine.

Pars altera pro filio.

Illo me loco non deseruit, in quem uenire & pater timuit. Vidisses membra uinculis pressa, macie retractos introrsus oculos. Attritus catenis eram, & inutiles manus, talem quis amare nisi misericors potest. Inter tot consulatus Marius nihil habet clarius, q̃ se auctorem. Pompeium, si hæreditariæ extulissent imagines, nemo magnum dixisset. Seruum regem Roma tulit. Quid tibi uidetur illi, qui rapti ab aratro paupertate sua beatam fecerunt rempublicam. Non possumus una felices esse, quod solemus, una infelices erimus.

Declamatio septima de tyrannicida a Pyratæ dimisso.

Liberi parentes alant, aut uinciantur. Quidam alterum fratrem tyrannum, alterū in adulterio deprehensum, deprecante patre ne faceret, interfecit. A Pyratæ captus scripsit patri de redemptione. Pater Pyratæ epistolam misit, si præcidissent ei manus, duplam pecuniam se daturum. Pyratæ illum dimiserunt. Pater in egestatem incidit, petit alimenta. Negantem uult in uincula ducere.

Prima pars pro filio tyrannicida.

Si præcideritis, scribe potius occideritis. Tyrannicida exitum tyranni rogo. Nō tū meo, ne quas manus Pyratæ soluerunt, iudices alligent. Pro adultero filio rogas. Quæritur nunc unde tyrāni fiant. Duplam dabo. Apparet, pro unico filio rogas, duplam dabo, alteram pro filio, alteram pro tyrannicida. Si manus præcideritis. Hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Etiam nunc manus meas petis. Nega tuam esse epistolam, & habes argumentum. Dic, ego rogare etiam pro adultero soleo. Remiserunt me reipublicæ cum manibus, patri cum epistola. Hoc nostro sæculo ad fabulas deerat, ut narraretur aliquis a Pyratæ dimissus, alligatus a patre. Eius crudelitatis emptor, cuius nec Pyratæ uenditor. Duplam dabo. Quid necesse est? potui

uilius soli

uilius solui, ut præcidatis manus. Obstupuere pradones, & inquit. Indica patri, nō omnia piratas uedere. Qualem optem patrem, nescio. Diues debilitat, pauper alligat. Neutrum hoc manibus meis expedit. Vbi est matrimonium tuum? uel quo tyrannos instruis? uel quo adulteros facis?

Pars altera contra filium tyrannicidam.

S Vt cept tria prodigia inter me & se furentia. Vnum, qui posset patriam opprimere. Alium, qui fratrem uiolare, Alium qui patrē. Lex hæc scripta est pro malis patribus. Nam boni etiam sine lege aluntur. Sciebam piratas non facturos, nisi pecuniam acceperissent, & si sperassent, utiq; præcidissent. Non ira illa patris, sed calliditas fuit. Vnde redimerem, non habebam. Rogare in tam auara ciuitate neminem poteram, in qua nec filij patres alunt. Vt sus consilio sum, sciens piratas, non crudeles, sed auaros, Feci ut desperaret, quod posses redimi. An prudenter cogitauerim, nescio. Interim feliciter cogitauī. † Exclusa mens est, ex quo uidi unum in arce filium, alterum in adulterio, tertium in paricidio.

† Excussa

Extra controuersiam.

R Elictus solus orbus senex, qui color approbandus est impetu. Magna enim uis opus est, ut aliquis accusans se, miserabilem faciat. Sparum memini hominē inter scholasticos insanum, inter insanos scholasticum.

Declamatio octaua, quæ est de forti abdicato.

Q Vi ter fortiter fecerit, militiā uacet. Ter pater fortem in acie, quarto uolētem exire retinet. Nolentem abdicat

Prima pars pro abdicato.

Q Uod patriæ superest, patri uindico omne, filio pugnante, laxum iam p te dubito. Nescio quid lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est. Causa mihi abdicandi est, ne sine filio uiuā. Abdicatio mea in potestate abdicati est. Optimus finis uirtutis est, anteq; deficias, desinere. Lex quoq; uiro forti interdum aut diffinit, aut consulit.

Pars altera contra fortem abdicatum.

C Erte abdicatis pugnare licet. Pudet me, ter uicti militans. Senator post sexagesimum quintum annum, in curiam uenire non cogitur, nec uetatur. Quicqd honoris nomine datur, in utraq; partem licet. Alioquin desinit præmium esse, cui necessitas imponitur. † Ocium imperas animo non ocioso. Tumultus exortus est. In me omniū ciuium diriguntur oculi, & ad hunc uerum dicendum est. Nihil mihi patria debet. Nunq; pugnaui nisi coactus. Adhuc militiā mea legis munus est, Athenienses abdicato uicerunt duce, quantum uero interest. Ille abdicationem uirtute deleuit, Ego merui.

† Ab hoc loco quæ se quuntur pertinent ad superiorem partem per uiro forti. Itaq; sine titulo uidetur adiecta

Libri primi declamationum finis.

PROLOGVS SECVNDI LIBRI:

C VM repeterem quos unq; bene declamantes audissem, occurrit mihi inter alios philosophos Fabianus, qui adolescens admodum, tantæ opinio- nis in declamando, quantæ postea in disputando fuit. Exercebat apud Arel- lium Fuscum, cuius genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit, ut similitudinē effugeret, quam impederat, ut exprimeret. Erat explicatio Fusci Arelli splendida quidem, sed operosa & implicata, cultus nimis acquisitus, compositio uerborum mollior, q̃ ut illam tam sanctis fortibusq; præceptis præparasse animus pati posset. Summa inæqualitas orationis, quæ modo exilis erat, modo nimia licentia uaga & effusa, Principia, argumenta, narrationes arida dicebantur. In descriptionibus extra legem omnibus uerbis, dummodo niterent, permixta libertas. Nihil acre, nihil solidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis lasciua q̃ lata. Ab hac cito se Fabianus separauit, & luxuriam quidem cum uoluit, abiicit, obscuritatem euadere non potuit. Hæc autem illum usq; in philosophiam profecuta est. Sæpe minus quam audienti satis

ti satis est eloquitur, & in summa eius ac amplissima facultate dicendi. Antiquorum tamē uitorum remanent uestigia. Quædam tam subito desinunt, ut non breuia sint, sed abrupta. Dicebat autem Fabianus fere dulces sententias, & quoties incidebat aliqua materia, quæ conuitium sæculi reciperet, inspirabat magno magis q̃ acri animo. Illi deerat oratorum robur, & ille pugnatoris mucro, splendor uero uelut uoluptarius nō elaborata orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquillitate morum remissus, uocis nulla contentio, nulla corporis asseueratio, cum uerba uelut iniussa fluerent. Iam uidelicet compositus & pacatus animus, cum ueros compressisset affectus, & iram doloremq; procul expulisset, parum bene imitari poterat, quæ effugerat. Suavioris aptior erat, locorum habitus fluminumq; decursus, & urbium situs, moreq; populorū nemo descripsit abundantius. Nunq̃ inopia uerbi substitit, sed uelocissimo cursu ac facilissimo omnes res beata circūfluebat oratio. Hæc eo libentius o Melli fili charissime refero, quia uideo animum tuum a ciuilibus officijs abhorrentem, & ab omni habitu auersum, hoc unum concupiscentem, ut eloquentiæ tantum studeas, facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam quos non sibi exercet. Nec est quod insidias putas tibi fieri, quasi id agam, ut te bene crediti studij labor teneat. Ego uero non sum bonæ mentis impedimentū, perge quo inclinat animus, & paterno contentus ordine subduc fortunæ magnam tui partem. Erat quidem tibi maius ingenium q̃ fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum est, & hoc ipsum melioris ingenij pignus non corrumpi bonitate eius, ut illo male utaris. Sed quoniam in fratribus tuis ambitiosæ curæ sunt, foro quoq; & honoribus se parant, in quibus ipsa quæ sperantur timenda sunt, Ego quoq; aliquando eius processus audis & hortator laudatorq; uel periculose, dum honestæ modo industria duobus filiis nauigantibus te in portu retineo. Sed proderit tibi illa, quam tota mēte agitas declamandi exercitatio. Sicut Fabiano profuit, qui aliquando cum Cestium audiret, nihilominus declamabat, & tam diligenter, ut putares illum illi stadio parari, non per illud alteri. Habuit etiam Blandum rhetorem præceptorē, qui eques Romanus Romæ docuit. Ante illum inter libertinos præceptores pulcherrimæ disciplinæ cōtinebatur, & minime probabili more turpe erat docere, quod honestum erat discere. Nam primus omnium latinus rhetor Romæ fuit puero Cicerone Plotinus, apud Blandum diutius q̃ apud Fuscū Arellium studuit, Sed cum iam transfugisset eo tempore quo eloquentiæ studebat, non eloquentiæ causa, Scio futurum, ut auditis eius sententijs, cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamatiōibus uacabat, & ego multo tempore minor q̃ ipse erat, audiebā quoties inciderat, non quoties uolueram. In hunc ergo libellum quæcunq; ab illo dicta teneo, conferam.

Abdicatis

Abdicatus post tres abdicandos.

Diuēs tres filios abdicauit. Petijt a paupere unicum in adoptionem. Pauper dare uult. Nolentem ire abdicat. Contradicij.

Prima pars pro filio pauperis.

Nunq̃ futurum putauī, ut aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Dubitauī diu, an ille amicum tentaret, an filium. Ita uero nos sumus pauperes, qui habemus quod diues rogaret. Si immerito abdicauit, odi patrem, tot eijcientem innocentes. Si merito, odi domum tot facientem nocentes. Ampæque paupertatem & patrem, utroq; assueui. Non tibi permultis fulta liberis domus est, quanq̃ nec sic debuisti dare. Tutior aduersum fortunam est, cui aliquid post damnū superest. Abdico, inquit, apparet unde uenias. Vna inter nos disputatio est. Hic me dignū putat bono patre, Ego meo. Diuitem mihi uis dare, Ego te uolo. O merito abdicandum, si talem patrem relinquo. Quem me uideri uelim nescio, Innocentem, si abdicor, Nocentem, si adoptor. Non ut in cæteris abdicationibus, in mea potestate est non abdicari. Perditurus sum patrē, si abdicor, Perditurus sū, si nō abdicor. Quid interest utrū eijciat, an transferat? Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum, quo efficitur, ne pater sit. Graue est carere unico, Grauius eo, quem filius concupiscit. Non delectant dominos ignoti seruorum greges. Nec sonantia ergastula laxi ruris. Patrem gratis amo. Necesse est ut timeam domum liberis infelicem. Non potest inueniri aptius tempus reconciliationis

clinationis. Diues filios quærit.

Pars altera contra filium pauperis.

M Agnum & hoc inter cætera paupertatis incômodum est, quod abdicatione filius non timet. Senatorium gradum census ascendere facit. Census Romanum quidem a plæbe discernit. Census in castris ordinem promouet. Censu in foro iudex legitur. Nunc facilius est paupertatem laudare, quàm ferre. Si enim, inquit, dati fuerint liberi mei, habebō hanc cum illis, si perseuerauerint, habebō pro illis.

Extra controuersiam.

H Orridi declamatores fidelius tuentur colores quos proposuerunt. Nulla sententia dulcedo subrepiit, nullum schema sollicitat. Sic quæ malam habent faciem, sæpe pudica sunt, non animus illis deest, sed corruptor. Gallus Nibius tam magna fuit olim eloquentia, quàm postea infania. Cui accidisse uni scio, ut ad infantiā non casu caderet, sed iudicio perueniret. Nam dum insanos imitatur, dum lenociniū ingenij furorem putat, quod simulabat ad uerum redegit. Otonius pater edidit quatuor libros colorum, quos Gallio noster Antiphontis libros uocat, tantum in illis somniorum est. Syriacus contra maximum scrutinium, a quo premebatur, cum comes eius fuisset, dixit: Per annos quindecim in officio tuo fui, dic quid peccauerim? Sed hæc est consuetudo uestra, iniuriam uocatis finem seruitutis.

Alit Aridi

Alit tam

Declamatio secunda de iureiurando uiri & uxoris.

V Ir & uxor iurauerunt, ut si quid alteri accidisset, alter moreretur. Vir peregre profectus est, misit nuncium uxori, qui diceret se decessisse. Vxor se præcipitauit. Recreata, iubetur a patre uirum relinquere. Non uult. Abdicatur.

Prima pars pro filia uxore.

D Ii immortales, qua debetis prudentia humanum genus regitis, efficitis ut illud non periculum amantis esset, sed experimētum. Hos deicere uult focer, quos nec mors quidem diuisit. Moriar, inquit, habeo & causam & exēplum. Quædam se maritorum amore rogis ardentibus miscuerunt. Quædā animabus suis redemerunt maritorum suorum salutem sollicitudine breui. Inter has puellas uia nominat. Assidue contentiones erant. Sine te uiuere non possum. Immo ego sine te, quia certantium exitus esse solet. Iurauimus. Hic animus sine dubio iurantium fuit, ut uiui non didicerentur, cum illud quoque cauerent, ne morte diuiderentur.

Pars altera contra filiam uxorem.

N On possum, inquit, relinquere uirum. Quid non potest, qui mori potest? Pene dum falsæ mortis nuncium misit, ueræ recepit. Potest sine uiro pati. Peregrinationem eius tulisti. Iureiurando iam liberata es casu proximo.

Extra controuersiam.

O Vidius Naso apud Aurelium Fuscum magistrum suum, hanc controuersiam declamauit. Nam Latronis admirator erat. Latro in præfatione quadā dixit. Non uides, ut immota fax torpescat & ignes exagitata restituat. Mollit uiros ocium, ferrum situ rubiginem ducit. Et Naso dixit. Vidi ego iactatas mota face crescere flammæ. Et rursus nullo concutiente mori. Hic autem dixit, quicquid laboris est, in hoc est, ut uxorem a uiro, & uirum ab uxore diligere concedas. Necesse est deinde, ut iurare permittas, sed si amare permiseris eisdem. Pauca nostri pater crimina. Et litigauimus & cecidimus. Et quod fortasse non putas, perieram? Rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres uersus, petiuit iniuriam, ut tres exciperet, in quos illis nihil liceret. Comscripserat illi quos tolli uellet secreto. Hic quos tutos esse uellet. In utrisque codicellis quidē uersus erant, ex quibus primum fuisse narrabat Albinouamus Pedit, qui inter arbitros fuit. Semibouemque uirum, semiuirumque bouem. Secundum Gelidum boream, Gelidum nomen. Ex quo apparet summi ingenij uiro, non iudicium defuisse ad compescendum scientiam carminum suorum, sed animum. Aiebat iterum decentiorem esse faciem, in qua aliquis neuus esset.

Acerrimum
Ouidij in
carminibus
iudicium

Declamatio tertia de nepote ex meretrice suscepto.

A Bdicaui quidam filium. Abdicatus, se contulit ad meretricem, & ex ea sustulit

Q filium

filium, Aeger ad patrē misit. Cum uenisset, cōmendauit ei filium, & decessit. Pater post mortē illius in adoptionem recepit nepotem. Accusatur ab altero filio dementiæ.

Prima pars pro patre.

Dementia in me noui generis arguitur, sanus essem, si non agnoscerē meos. Expectabam, ut aliquis pro abdicatione rogaret. Nemo audebat propinquorū, fratre cessante. Deficientis spiritus sustinebat in aduentum meū. Intraui, iam cadentes oculos ad nomen meū erexit. Fugientem animā retinuit. In sinu meo, & filium, & animā deposuit. Nunciatum est mihi in ultimis esse filiū. Nec hoc a fratre.

Pars altera contra patrem.

Pater istius incertus est. Bene cū isto ageretur, si & mater. Incidit in meretrice Inter cetera mala & foecunda mulier. Nescio aduersus patrem iniuriosior sis, quod abstulisti illi hāredem, an quod dedisti. Adoptauit enim filium eius, propter quem eiecerat suum.

Declamatio quarta de raptore patrem non exorante.

Raptor nisi intra tricesimū diem & suum & raptæ patrem exorauerit, pereat. Raptæ patrem exorauit, suū non exorat. Reum facit dementiæ.

Pars prima contra raptorem.

Quid contremiscis senectus? Quid lingua trepidas? Quid obtorpuistis oculi? Nondum tricesimus dies est. Nec tristiore quidē uultu expugnatam filia pudicitiam tulit. Nimis cito exoratus est. Nec omnia uitia eius ab adulescentia repetam. Virginē rapuit. Patrem accusat. Hoc intra triginta dies. Putas me accusatori promissurū, quod filio negauit? Miraris dubitare patrem. Lex ipsa inter mortem & nuptias dubia est. Semper enim sibi omnia licere credit. Nihil me unquā rogauit. Ignouit enim, inquit. Aliquis ante me rogatus est, Demens sum. Vides, Nimirum turpiter uiuo. Legem ignoro, dies tuos non numero. Demens, inquis, es. Postest aliquis ignoscere, sic rogantis? Deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis me miserum qua poene permisi. O me miserum! in hoc tantum, quod triginta diebus irasci non possum. Quid miraris, si citius illum exorasti? Facilius est donare iniuriā, quā crimen. Procede in medium senex, cuius misericordia crudelis sum. Iam, inquit, angustum tempus est. Et tibi uacat accusare. Sic aliquis exorat? Sic deprecatur? Apparet te nunc primum rogare. Quid enim tam demens egi? Non sum exoratus. Nondum transiuit tempus. Adhuc exorari possum. Quam iniquum est, nondum esse me nocentem, & iam esse reum.

Pars altera pro raptore.

Me miserum pater, ira tua detractum est nihil, tempori autem multum. Infelicius sum, quam si neutrum exorassem. Si seruaturus es filium, iam tempus fuit. Si occisurus, iam tempus est. Prior rogatus es, quem magis timebam.

Declamatio quinta de torta a tyranno pro marito.

Torta a tyranno uxor, Nunquid de uiri tyrannicidio sciret, perseuerauit negare. Postea maritus eius tyrannū occidit. Intra quinquenniū non parientem, sterilitatis nomine dimisit. Agit illa ingrati.

Prima pars pro uxore.

Eas nuptias tyrannidii diduxit, quas nō diduxit tyrannus. Trahebant matronæ. Rapiebant uirgines. Nullæ tunc uidebantur feliciores, quā quæ filios nō habebant. Suspiciatus est tyrannus de tyrannicidio hunc cogitare, siue isti aliquid excidat siue non. Bene tegit uultus magna consilia. Tamen de uxoris garrulitate queri nō potest, cum sciat quēadmodum taceat. Imposita in eculeū, sapius ad absentem uirū respexit, quā ad præsentē tyrannum. Explicabat totus aduersus infelicē foeminā tyrannicæ crudelitatis apparatus, & illa instrumēta uirorū quoque animos ipso uisu frangentia, ad excutiendū muliebris pectoris sententiā proponunt. Verberibus corpus arumpit. Nescio Respublica, an tibi liberos ista mulier datura sit. Tyrannicidā dedit. Miraris, si transit quinquenniū inter uxore tortam, & uirum occupatū? Scissum corpus flagellis, igne adustum, tormentis conuulsum. Ignoscetis puto mulieri, si dixerit fessa est.

Quid

*
Alt. t. qui tan
tū triginta.

Alt. hō

Quid tyrannicidio gloriaris? Facilius est tyrannum occidere, quā sustinere uerbera, lani-
nas, eculeos, Quicquid antiqua sauitia inuenerat, quicquid adiecerat noua. Quid am-
plius dicam? Et tyrannus torquebat, cum de tyrannicidio quæreretur. Nō premit censum
onerosa sumptibus. Et (ut sceleri mos est) in deterius luxu fluente mulieris. Ambitio cer-
tamine mutuo, usque in publica damna priuatis insanit. Nunquid gemmas, & ex alieno lit-
tore petit lapillos? Expecta, potest parere. Non respondet ad certam fecunditas diem.
Sui iuris rerum natura est. Vtrum putas mirandū esse, tuū tyrannicidium, an huius silentiū.

Pars altera contra uxorem.

Ego torta sum merito obijceres, nisi te uindicasset, etiam si scisti de tyrannicidio,
nec indicasti. Nō est beneficiū, scelus non facere. Denique neque scisti. Non enim ti-
bi indicauī. Nec tam magnū cōsiliū, uirilibus quoque graue animis, cōmili mu-
liebri garrulitati, quā id solum potest tacere, quod nescit. Quo tēpore uxor tor-
ta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam, postea cogitaui. Et hac cogitandi causa
fuit, Vxoris ultio. Si quod audierit tacuit, non beneficium est, sed fides.

Extra controuersiam.

Lucius Vincius quo nemo ciuis Romanus in agendis causis praestantius habuit
ingenium. Quicquid longa cogitatio illi praestatura erat, prima intentio animi
dabat. Ex tempore causas agebat, sed non desyderabat hanc cōmendationem,
ut ex tēpore agere uideretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus. Vini-
cius ingenium in numero habet.

Vincius inge-
nium in nume-
rato habuit

Declamatio sexta de parte & filio luxuriosis.

Quidam luxuriante filio luxuriari coepit accusatur a filio demētia. Contradicit.

Prima pars pro patre contra filium.

Accusator meus intra se contrarios habet affectus. Cupit reū damnari. Crimen
absolui, sed tu senex, inquit, hoc dicis, luxuria tua serius coepit, citius desinet.
Quidam summum bonum dixerunt uoluptatem. Nihil est mihi opus prae-
cipientibus. Habeo exemplum. Ostendi tibi luxuriam, quam in te nō uidebas.
Ebrietatem patri obijcit ebrius.

Pars altera pro filio contra patrem.

Adulescens luxuriosus peccat. Senex luxuriosus insanit. Nemo uitia quā odit, imi-
tat. Quis imperator ob hoc de prelio fugit, ut bene pugnaret exercitus? Nō co-
ercet uitia, quae prouocat. Meā quoque luxuriā patri imputabo. Non sub seuera fui
disciplina, non sub bene instituta domus lege, quā posset adolescentis forma-
re mores, & a uitijs aetatis abducere. Quodammodo ad luxuriā a patre praemissus sum
Madent canes unguento, & commessator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus
uidetur.

Declamatio septima de peregrino negociatore & formosa.

Quidam cum haberet formosam uxorem peregre profectus est. In uiciniam
mulieris peregrinus mercator migravit, ter illam appellauit de stupro, adie-
cis precijs. Negauit illa, decessit negociator, testamento omnium bonorum
suorum reliquit formosam heredem, & adiecit elogium, quia pudica cōperi.
Adiit hereditatē. At rediit maritus. Accusat adulterij uxore ex suspitione,

Prima pars contra formosam.

Seram querelam detuli. Non accuso adulteram, nisi diuitem factam, post tantos
impudicitiae quaestus, si tacere iam non possum, cōfitendum hoc habeo. Hac me
causa abfuisse. Tēpus est de uxore & marito credi. Ferat matrona oculos iacen-
tes in terram, & aduersus officiosum salutatorem, inhumana potius quā uerecūda
sit, longe ante suam impudicitiam neget in ore, quā uerbo. Nemo fortiter negantem iterū
rogauit. Omnium bonorum haeres sola esto, quia corrumpi non potuisti, quia tam feli-
citer pudicitiam custodisti. Tace paulisper nomen authoris. Nunquid non testamento
uiri creditur? Adeo ne iam omnis pudicitia saeculi nostri abiit, ut aduersus querimoniam
uiri, alieno teste defēdatur uxor? Muliebrium uitiorum fundamentū auaritia est. Quae
potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. Ex omni rupe

Q 2 conchylia

Alt. nisi

conchyliū trahitur, quo uestis cruentef. Infelices ancillarū greges laborant, ut adultera tenui ueste perſpicua ſit. Et nihil in corpore uxoris ſuæ plus maritus, quā quilibet alien⁹ peregrinuſq; cognouerit. Futura exiſtimabo iudicia. Interim quod rogat, comperit impudicā. Omnes te impudicā loquunt. Pudicā tantū & unus, & peregrinus, cui plus laudator q̄ accuſator nocet, uxorem meā nuſq; audiui pudicā, niſi in adulteri elogio. Deſiſce in terram oculos, & aures tuas externorū uocibus claude. † Sibi quiſq; pro te neget, Pudicā ille dixit. Ego impudicā. Puto plus creditis ciui, q̄ peregrino, marito quā adultero. Ipſum elogium corruptoris animo ſcripſit, quia pudicā, inquit, comperi, quod nulli præter me contingit.

Pars altera pro uxore formoſa.

Formoſa eſt. Hoc natura peccauit. Sine uiro fuit, Hoc maritus peccauit. Appellata eſt. Hoc alius peccauit. Negauit, hoc pudice. Hæres relicta eſt. Hoc feliciter hæreditatem adiit. Hoc conſulto fecit.

Libri ſecundi declamationum finis.

LVCII ANNEI SENECAE DECLAMATIONVM

LIBER TERTIVS.

QUOSDAM diſertiſſimos agnouī uiros nō reſpondentes fama ſuā cum declamarent in foro, maxima omnīū admiratiōe dicentes, Simul ad has domeſticas exercitatiōes ſeceſſerāt, deſertos ab ingenio ſuo. Quod accidere plariſq; æque mihi mirum, q̄ certum eſt. Memini itaq; me a Seuero Caſſio quærere quid eſſet, cur in declamationibus illi ſua nō reſponderet eloquētia. In nullo em̄ hoc fiebat notabilius. Oratio ei⁹ erat ualens cultu, ingentib⁹ plena ſentētijs. Nemo minus paſſus eſt aliquid in actiōe ſua ocioſum eſſe. Nulla pars erat, quæ nō ſua uirtute ſtaret. Nihil, in quo auditor ſine damno aliud ageret. Omnia nīſi tentia & intentā aliquo, aliquid petentia. Nemo magis in ſua poteſtate habuit audientīū affectus. Verū eſt quod de illo dicit Gallio noſter, cum diceret, regno quodā potiebat, adeo omnes impērata faciebant. Cum illē uoluerat, irascebant. Nemo nō illo dicente timebat, ne deſineret. Non eſt quod illum ex his quæ edidit eſtimetis, ſunt quidē & hic quædam grata, Verum eloquentia ei⁹ longe maior erat quā lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omib⁹ fere, quibus maiori cōmendatiōi eſt, audiri q̄ legi, ſed in illo longe maius diſcrimen eſt. Primū tantundē erat in homine, quantum in ingenio, corporis magnitudo, conſpicua ſuauiſſimæ uocis. Quāuis hæc inter ſe raro coeant, ut eadem uox & dulcis ſit & ſolida. Pronunciatio quā hiſtrio non poſſet pducere, tamē quæſtionis poſſet uideri. Nec tamē in illo quicquā magis mirareris, q̄ quod grauitas quæ deerat uitæ, actiōi ſuperat, q̄ diu extra iocos ſe continebat, cenſoria oratio erat. Deinde ipſa quæ dicebat, meliora erant quā quæ ſciebat. Vir em̄ præſentis animi & maioris ingenij quā ſtudiij, magis placebat in his quæ inueniebat, quā in his, quæ attulerat. Iam uero iratus cōmodius dicebat. Ideo diligentiffime cauebant homines, ne dicentē interpellarent. Vni illi proderat excuſi, melius ſemp fortuna, quā cura, de illo merebat. Nunquam tamen hæc felicitas illi perſuaſit negligentia, Vno die priuatas plures agebat & ita ut alteram ante meridiē ageret, alterā poſt meridiē, publicam uero nunq̄ amplius q̄ unam uno die. Nec tamen ſcio quē reum illi defendere, niſi ſe contigerit, Adeo nunq̄ reum, nullam materiā dicendi, niſi in periculis ſuis, habuit, Sine cōmentario nunquā dixit, nec hoc cōmentario contentus erat, in quo nudæ res ponunt. Ex maxima parte perſcribebatur actio. Illa quæ falſa dici poterant annotabant, ſed cum procedere nollet niſi inſtructus, libenter ab inſtrumentis recedebat. Ex tēpore coactus dicere, infinito ſe antecedeſcit. Nunquā nō utili⁹ erat illi deprehendī quā præparari, ſed magis illum ſuſpiceres, quod diligentia non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quæ illum ut bene declamaret inſtruerent, Phraſin nec uulgare nec ſordidā nec electam. Genus dicendi nō remiſſum aut languidū, ſed ardens & concitātū, nec leci⁹, nec uacuas explicationes, ſed plus ſenſuū q̄ uerborū habentes diligentia, maximū non mediocris

Seuerus in
declamatio
do optim⁹

non mediocris ingenij subsidium. Tamen non tantum infra se cum declamaret, sed infra multos, erat. Itaque raro declamabat, & non nisi ab amicis coactus. Sed quarenti mihi quare in declamationibus impar esset sibi, hæc aiebat, quod in me miraris, pene omnibus euenit. Magna quoque ingenia a quibus multum abesse me scio, quando plus quam in uno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenij oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit. Orationes Salustij in honorem historiarum leguntur. Eloquentissimi uiri Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingenijs tantum, sed corporibus uidemus accidere, quorum uires non ad omnia, quæ uiribus efficiuntur, aptæ sunt. Illi nemo luctando par est, ille ad tolerandam magni ponderis sarcinam præualeat, ille quicquid apprehendit non remittit, sed in procliui nitetibus uehiculis, moraturas manus iniicit. Ad animalia ueni, alij ad aprum, alij ad ceruum canes faciunt. Equorum non omnium (quauis celerrimi sint) idonea curricula uelocitas est. Quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et ut ad morbum te meum uocem. Pylades in comoedia, Bathyllus in tragoedia, multum a se aberant nomine meo, cum uelocitas pedum non concedatur tantum, sed obijciatur. Lentiores manus sunt, quidam cum oplomachis, quidam cum thracibus optime pugnant. Et quidam sic cum schema componi cupiunt, quomodo alteri est, in ipsa oratione quæ una materia sit, tamen ille qui optime argumentatur, negligentius narrat. Ille non tam bene implet, quam præparat. Pasiæus noster cum cœpit dicere, secundum principium statim fuga fit. Ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantum quibus necesse est, audiunt. Miraris eundem non æque bene declamare quam causas agere. Aliunt eundem non tam bene suasorias, quam iudiciales controuersias dicere. Silo Pompæius sedens cum facundus & literatus & haberetur disertus, si a proclamante dimitteret declamabat tam male, ut uideat belle optasse cum dixi, nunquam surgas. Magna & uaria res est eloquentia, nec adhuc ulli sic indulgit, ut tota contingeret, satis felix est, qui in aliquâ eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam uideor posse reddere, Assueui non audiforem spectare, sed iudicem, assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quam contraria. In scholastica quidem non superuacuum est, cum ipsa superuacua sit. Indicabo tibi affectum meum, cum in foro dico, aliquid ago, cum declamo. Id quod bellissime Censorius aiebat, de his qui honores in municipijs ambitiose peterent, uideor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diuersa est tota. Aliud est pugnare, aliud uentilare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ille ideo in foro primum dicturus, tyro dictus est. Agendum istos declamatores produca senatu in forum, cum loco mutabuntur, uelut in assueta classe, & dilecta umbra corpora sub dio stare non possunt. Non imbrem ferre, non solem sciunt, uix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio disertis esse. Non est quod oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si uelis gubernatorem in piscina æstimare? Diligentissime tibi me excusarem, tanquam huic rei non essem natus, nisi scirem & Pollionem Asiniū, & Messalam Coruinum & Pasienum, qui primo loco stat, minus bene uideri quam Cestium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium uisum esse, aut audientium? Non illi prius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri fere, aut iuuenes scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis uiris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Cestium suum præferunt, nisi lapides timerent. Quo tamen uno modo possunt, præferunt. Huius enim declamationes ediscunt. Illius orationes non legunt, nisi eas quibus Cestius rescripsit. Memini me intrare scholas cum recitatur esset in Milione Cestius; ex consuetudine sua miratus, dicebat, si Thrax essem, Fusius essem, si Pantomimus essem, Pantillus essem, Si equus Melison. Non continui bile, exclamaui, & si cloaca esses, magna esses. Ritus omnium ingens, scholastici intueri me, quod essem qui tam crassas ceruices haberem. Cestius Ciceroni responsurus, mihi quod responderet, non inuenit, sed negauit se exiturum, nisi exirem de domo. Ego negaui me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Cestio in foro satisfacere, subinde nactus eum in ius ad prætorem uoco, & cum, quantum uolebam, iocorum conuitorumque effudissem, postulaui ut. P. R. nomen eius acciperet lege scripti malefici. Tanta illi perturbatio fuit, ut aduocationem peteret. Deinde aduultum. P. R. edixi, & ingrati postulaui.

In una resolu-
mus excellen-
re non pluribus,
probat hoc claris-
simis au-
toribus.

✱

✱

✱

Nō eloquen-
tia totam ha-
bet, adeo ma-
gna est & uaria

aut aduultum

Iam apud P. R. urbanū curatorē ei petebam, interueniētibus amicis, qui ad hoc spectaculū concurrerāt, & rogantibus dixi molestū me amplius nō futurū, si iurasset disertiorē esse Ciceronē q̄ se, uerum nec ut hac faceret, uel ioco, uel serio effici potuit. Hanc, inq̄, tibi fabulā retuli, ut scires in declamationibus in tantū aliud genus hominū esse. Si cōparari illis uolo, nō ingenio mihi maiore opus est, sed sensu minore. Itaq̄ uix iam obtineri solet, ut declamen, illud obtineri pōt ut uelim, alijs q̄ familiarissimis audiētibus. Et ita faciebat. Eius declamationes inæquales erant, sed neq̄ eminebāt. In quacūq̄ declamatione posuisses, inæqualē eam fecisset. Compositio aspera, & quæ uitaret compositionē sententiæ uiuæ. Iniquum tamē erit ex his eum aestimari, quæ statim subtexam, non em̄ hac ille optime dixit, sed hac optime teneo.

Luxuriosus a sodalibus cæcatus.

Cæcus de publico mille denarios accipiat. Decem adulescētes cum bona sua comedissent, sortiti sunt, ut cuius nomē exisset, ex pacto excæcaret, & acciperet mille denarios. Exiit fors cuiusdā. Excæcatus est, petiit mille denarios. Negantur.

Prima pars contra luxuriosum excæcatum.

Hic sunt oculi quos extimuiſtis mariti. O legem abrogandā, si excæcat homines. Nulli dat mille denarios, nisi qui inuitus accipit. Dic nunc miserere. Hoc cum excæcareris, nō dixisti. Resp. debilitatē consolā, non emit. Consumptis patrimonijs mēbra conferunt. Vtilius est Reip. unum cæcum repelli, q̄ nouem fieri. Non solū a nobis petit alimenta, sed primus. Alam eum, qui ppter debilitatē alitur. Non alam, qui propter alimenta debilitat. Sic fit ubi homines maiorē partem uitæ in tenebris ita agunt, ut nouissime solem quasi superuacuum fastidiant.

Pars altera pro excæcato.

Illis nouē nihil daturus est, nulli nunc fauorabilis erit, si eos a q̄bus excæcatus est de cepit. Circūuentus adulescens ab illis nouē ueteranis cōsumptoribus, solus, inquit, nouem cogentibus resistere non potui. Omnia ex cōposito facta sunt. Vnus mentionē intulit, omnes approbauerunt. Electus est, qui sortiret. Sors hui⁹ quæ exiret prima, subiecta est. Cum repugnaret, excæcatus est. Si circūuentus est, inquit, iniuriā persequat, de ui agat. Talionē petat. Videbimus primū est, ut habeat unde uiuat.

Declamatio secunda de paricida absoluto.

Quidam filium accusauit paricidiū. Aquis sententijs absolutum abdicat.

Prima pars contra paricidam.

Minus est iam quod rogo. Non peto ut me a paricida uindictis, sed ut separetis paricidā, non accuso sed fugo. An iste accusatori parcat, qui patri non pepercit? Igitur nihil mediū est inter testamentū, & eculeum. Non est absolutus paricida, sed dubijs sentētijs. Vt absoluaris, multis tibi sentētijs opus est, Vt damneris, una. Non absoluerūt reum, sed solum pepercerūt. Miraris in hac ciuitate misericordiā, in qua lex absolutionē dat paribus tabulis? Quæris q̄ multis nō placeas? si unū adiecero, paricida es. Absolutionē legi, nō innocentia debes. Absolutus, inq̄, sum.

M Non abdicō te ppter paricidiū, sed ppter alia uitia, quæ te fecerūt tam creditibilem paricidā.

Pars altera pro paricida.

Anifestus est adulescentis color, ut dicat se auctoritate patris oppressum.

Declamatio tertia de abdicatione qui fratrem abdicatū adoptauit.

Cum filio tricenario pater patrimoniū diuidat. Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi, peregre pfectus est. Captus est a piratis, scripsit de redemptione patri. Patre cessante, luxuriosus prauēnit, & redemit. Rediit frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

Prima pars pro fratre adoptante.

Non est quod quisq̄ me laudet. Prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. Vna nauigauit, una piclitatus est, una omnes emensus est terras. Non reliquit me, tandē ad paternam domū reduxit. Non est quod excusatione ætatis utaris. Potes nauigare. Vtriq̄ gratias agere debes. Frater me isti reduxit. Ego isti fratrē. Si tanq̄ inertem abdicasti, nauigauit, si tanq̄ impium, suos redemit. Non potest eripi filio,

eripi filio, quod lege accepit. Quomodo enim pater pōt eripere, quod nō potest dare?

Pars altera contra filium adoptantem.

Mihi necesse est abdicare, quem nolo. Hoc uno alter alteri placet, quo uterq; patri displicet. Utamur medicina qua cogimur, quod in uulneribus piculosis fieri solet, ut malū cum ipso corpe exerceat. Adoptare adulescenti pmittitis, quem lex in diuidēdo patrimonio experit. Lex tē ad ministeriū patrimoni admittit, nō in dominiū. Est aliqua ætas, a qua fili⁹ esse desinat. Nec tricenario quidē filio adoptare licet. Neq; em̄ quisq; potest alium in manū suā recipere, q in aliena manu est. Quō fieri pōt, ut tibi potestas uitæ necisq; aut in fratrē sit, aut in filiū nō sit. Si bene de te meruerat, patrē pro illis rogasses. Nam quod ego nō redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio cōparebat. Quicquid tunc tricenarius tibi reliquerat, abdicatus abstulerat. Quid facere solus, senex, inops? Cuius patrimoniū alter diuiserat, alter absumperat?

Declamatio quarta de seruato filio.

Seruatus contra seruatorē nequaq; habeat actionē. Seruatus a filio eum abdicat. Ille præscribit. Prima pars contra filium seruantem.

Licuisse perire, cui nō licet loqui. Seruatū me putas? Captus sum. Redde me hosti. Captiuus loqui licet. Quo iam tantopere beneficia uitæ iactat? Audite quis prior dederit. Siquis me hosti reddiderit, seruatorē uocabo. An uos abdicatio nē putatis actionem? etiā si actio est, lex quæ de seruato loquit, ad psonas tantū extraneas ptinet. Ad filiū, & ad patrem nō magis, q̄ ad seruū & dominū, libertum & patronū. Ut a patria potestate discedas, & ad æstimationē beneficij uenias. Qui dat uitā, si prior accepit, nō obligat, sed reddit. Processi in acie exemplū filio meo. Vicit me nō hostis, sed ætas. Seruauit me, quē sape seruauerā. Rediuiū me senem meretrix uocat. Parasitorū iocantium materia sum. Om̄ibus istis tanq; seruatoribus tacere iubeor. Fili si uiuere mihi nō licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adulescens in acie

Hon ante patrē stetisti? Audite filij mei gloriā. Paricidiū non fecit, cum posset seruare, seruauit.

Pars altera pro filio seruante.

Ecce me genuit. Hic mihi spiritū. Hic mihi has manus, quibus seruare, dedit.

Declamatio quinta quæ est de rapta incontinente.

rapta, raptoris aut mortē aut indotatas nuptias petat. Raptor postulat, ut rapta ducatur, pater non uult.

Prima pars contra raptorem.

Iste raptor est. Ego in ius adducor. Non est em̄ tam facile homini probo occidere q̄ perditō mori. Cōmunis, inquit, lex est, dñj faciant, ne cogas me experiri, an tota mea sit. Quādo ergo, inquit, optabis? Hoc tempe nō possum, Curo uulnera. Familiā reficio. Expugnata domū lugeo, ereptam uirginitatē cōsolor. Minantē sibī ipsi, custodio. Quādo optabis? Cum rapta uoluerit, non cū raptor. Quando optabis? Cum tu nō uoles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. Confirmo animū. Non est facile hominem occidere, primo intus gemitus meos, & introrsus hærentes lachrymas ago. Scio quid futurū sit. Vultus te meus decipit. Stulte quenq; morari putas nuptias filiz suæ; in securim incurris, & carnificem ultro uocas. Cum rogare debeas, Conuitiū facis. Nemo uindicare se cogitur.

Pars altera pro raptore.

Nihil est miserius, quā incertum inter uitā mortēq; destitui. Iam beneficiū erit etiā si mortē optauerit. In amorē filiz istius incidi. Appellare de nuptijs debui patrem. Feci, Sed uidete q̄ etiā in lege lentus sit. Raptor uitā alieni arbitrij habet, libertatē sui. Lex cōmunis est. Habet hoc raptor, quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, nō est scriptum quādo, immo statim. Quoties tempus non adiicitur, præsens intelligitur. Tam longum tibi ius in caput ciuis permittitur. Crudelius est, quā mori, semper timere mortem.

Declamatio sexta de domo cum tyranno incensa.

Damni illiciti sit actio. Quidā tyrannū ex arce fugientē cū psequeret, in priuatā domū compulit. Incendit domū. Tyrannus cū domo cōflagrauit, premio accepto, agit cū illo dñs damni.

Prima pars pro tyrannicida.

Q 4 Cur nō

CUr non exclusisti? Quare recepisti? quare nullā aliam domū tyrannus petijt? Nemo uenienti domū clausit. Aditum in domū non habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicæ libertati? Hic est in cuius domo tyrannus occisus est. Tanquā tyrannicida monstraris. Redde, inquit, domū. Ita uiuo tyranno, nō perderas, tyranni amicus, tyrāni satelles. Certe negare nō potes. Hospes diū expectaui, an eijceret tyrānus. Facilius potes accusare aut te, q̄ tam familiaris tyranno fuisti, ut illi maxime tua placeret domus, qua illū recepisti, aut tyrannū, qui tibi damnum dedit, quod in tuam domū cōfugit. Aut ut culpa te liberet, facilius potes accusare fortunā, quæ tyrannū potissimū ad te detulit.

Pars altera contra tyrannicidam.

Ei debet esse damnum cuius est premiū. Non est iniquum eius rei tibi iniuriam imputari, cuius fructum percepisti. Non elegit domū tyrannus. Nec em̄ hoc illi uacabat, sed in eam quā potuit irruerat. Cum ego in ea nō essem, nactus hic occasione nocendi, intrare noluit, sed tyrannicidū elegit. Dubium, lentum, periculosum urbi, accepit premiū, maius sine dubio, quā si damnum sarciret.

F Declamatio septima de ueneno dato filio furenti.

filio furenti, & sua membra lanianti pater uenenum dedit. Accusatur ab uxore male tractationis.

Prima pars contra maritū.

n On mirum est quare uiuat, quæ filium perdidit. Viuit, qui occidit.

Pars altera contra uxorem.

Quem quotidie perdebam, aliquando extuli. Falleris misera mulier, in orbita-
tis tuæ tempore. Non perdidisti filium, sed nunc extulisti.

Extra controuersiam.

Alius Flauus hanc sententiā dixit. Ipse sui alimentum eras ad damnum. Hunc Cestius quasi corrupte dixisset obiurgans. Apparet, inquit, te poetas studiose legere. Iste sensus est eius, qui hoc sæculum amatorijs non artibus tantum, sed sententijs impleuit. Ouidius enim libris Metamorphoseon dicit, Ipse suos artus lacero diuellere morſu Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

Declamatio octaua de patre qui accusatur concursum fecisse.

Qui coetum & concursum fecerit, capitalis sit. Victa Olyntho, cum filio adulescente Olynthius senex athenas uenit. Athenienses omnibus ciuitatē Olynthijs decreuerunt. Inuitatus ad cœnam ab adulescente luxurioso, cū filio uenit. Ibi cum de stupro filij mentio esset, pater profugit. Filius retentus est. Pater flere ante domum cœpit, incensa est domus. Decem adulescentes perierunt, & filius Olynthij. Accusatur pater, quod coetum concursumq̄ fecerit.

Prima pars pro reo concursus.

Misero si flere nō licet, magis flendū est. Imperari dolori silentiū non pōt. Fuerunt ex populo q̄ dicerent, hic meū filium, hic meā corrupit uxorem. Suū quisq̄ illi & ignem attulit & dolorē. Timeo fili ne dum te quæro, in ossa alicuius reptoris incidā. Vbi athenarū fides? Vbi hospitales inuicē dextræ? Capti in quā fili sum? Dum licet fugiam? Sed tanquā a Philippo. Pariter apud Philippū certe uiri fuimus. Lachrymæ me uocant in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, ut in ea ciuitate populū cōcitare potuerim, in qua filiū seruare non potui. Non quoties cōuenerunt in aliquē locū plures, coetus & cōkursus est, sed quoties cōuocati, quoties parati, quasi ad ducē suū concurrerūt. Non si una uicinia coit, aut si trāseuntū paucorū numerus affluxit, sed ubi totus, aut ex pte magna populus, Vbi diuisa in ptes ciuitas. Coetus multitudinis magnæ nomē est, coeuntis ex consensu quodā. At illic initio pauci fuerūt. Deinde reliqui nō ad me cōuenerūt, sed ad incendiū, quod tamē populus maluit spectare, q̄ extinguere. Lex nō eum punit ppter quē coetus factus est,

sed eū a quo coetus factus est. Non mihi tantū ultio fuit, ut amittere filiū uellē, & tentauī populū rogare, nec potui.

Pars altera contra reum cōkursus.

Quid coetu opus est? Sunt scriptæ ad uindictā iniuriarū omniū leges. Mota semel multitudo modū non seruat Ardere illo incendio ciuitas potuit.

Declamatio

Declamatio nona de cruce serui uenenū suo domino negantis.

AEger dominus petijt a seruo ut sibi uenenum daret. Non dedit. Cauit testamēto ut ab hæredibus crucifigeretur. Appellat seruus tribunos.

Prima pars pro seruo.

LEx Cornelia te appello. Ecce hæres iubet, quod tu uetas. Ne quis illū domino dispiciūse putet, tunc huic parari crucem iussit, cum sibi uenenū. Plura serui crimina confitemur, intempestiuas potiones, inutiles cibos, desyderanti negauit. Quid enim nō uoluit qui uenenum petit? Maluit crucē pati, quā mereri. Si uincitur, periturus est. Si non uincit, seruiturus est ei, a quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est. Ex altera testamētū. Crux utrimq; Furiosus seruū sine causa occidere uoluit. Quæritis infantiæ argumentū? Et se uoluit occidere. Seruo, inquit, tribuni non possunt succurrere, Seruum natum, regem habuimus. Seruo indice, patefacta est Bruti liberorū cum Traquinijs coniuratio. Ergo nihil interest. Venenū domino aliquis dederit an negauerit? Etiam ubi remedium est mori, scelus est occidere. Tam cito uos de uita domini seruū desperare uultis quā hæredem? Mortem si supplicij putas Quid rogas? Si beneficium, quid minaris? Venenū quisquā obijcit, nisi datum? Finem ullum facies tribunitiæ potestati? quam. P. R. ut ipse plurimū posset, ualere plus quā se uoluit. Venenū habere scelus est, tam magnum quā dominum occidere.

Pars altera contra seruū.

MOri uolens elegit huic ministerio nequissimū seruū, audacem, infestum sibi. Ille non saluti consuluit domini, quē uidebat insanabili morbo tabescere, sed tormenta extendit. Seruus hirilis imperij nō censor est, sed minister. Agitur de iure testamētōrū, quorum interit omnis potestas, si uiui neglexerint imperia mortuorum. Tribuni ne ferent, ut fur præferatur domino? Non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuos.

Libri tertij Declamationum finis.

LVCII ANNEI SENECAE DECLAMATIONVM

LIBER QVARTVS.

QUOD munerarij solent facere ad expectationē populi detinendam, noua paria per omnes dies dispensant, ut sit quod populū & delectet & reuocet. Hoc ego facio, nō semel omnes produco, aliquid noui semper habeat libellus, ut non tantū sententiarū uos, sed auctorum nouitate sollicitet. Acrior est cupiditas ignota cognoscendi, quā nota repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatoribus, in oratoribus, de quibus modo aliquid fama promissit. In omnibus deniq; rebus uidemus accidere. Ad noua omnes cōcurrunt. Ad noua cōueniunt. Non tamen expectationē uestram macerabo singulos producendo, liberaliter hodie & plena manu faciā. Pollio Asinius nunq̃ admissa multitudine declamaui, nec illi ambitio in studio defuit. Primus em̃ omnium romanorū aduocatis hominibus scripta sua recitauit. Et inde est quod Labienus homo mentis quā linguæ amarioris dicit, ille triumphalis senex, ^{et uos de eis} id est declamationes suas nunquam populo commisit. Siue quia parum in illis habuerit fiducia, siue quod magis crediderim, tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit, exerceri quidem illo uolebat, gloriari fastidiebat. Audiui autem illum & uiridem & postea iam senem cū Marcello Aferino nepote suo, quasi præciperet, Audiebat illum dicentem, & primū disputabat de illa parte quā Marcellus dixerat, prætermissa ostendebat, tacita leuiter implebat, uitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem cōtrariam, floridior erat aliquando in declamando, quā in arguendo. Illud strictum eius & asperum & nimis ratum incendio suo iudicium, adeo cessabat, ut in multis illi uenia opus esset, quæ ab ipso uix impetrabā. Marcellus quī puer iam tantæ indolis erat, ut Pollio ad illum pertinere successionē eloquētiæ suæ crederet, cū filiū Asiniū Galliū relinqueret magnū oratorē, nisi illum (quod semp̃ euenit) magnitudo patris nō pduceret sed obrueret. Memini intra quartū diem quādo Heriū filiū amiserat declamare

Noua semper
delectant.

Fortis uir nō
succūbit for/
tunæ.

Att. suffibur/
landus.

att. aliquādo

declamare eū nobis, sed tanto uehemētius q̄ nunc, ut appareret hoīm naturā contuma-
cem cū fortuna sua rixari. Nec quicq̄ ex ordine remisit uitæ solito. Itaq; cum mortuo in
Syria Cæsare p codicillos questus esset diuus Augustus, ut erat mos illi clemētissimo ui-
ro, nō ciuilit̄ tantū, sed etiā familiarit̄, quod in tam magno & recenti luctu suo hō cha-
rissimus sibi, pleno conuiuiū cœnasset, rescripsit Pollio, eo die cœnauit, quo Heriū filium
amisi. Quis exigeret maiorē ab amico dolorem, q̄ a patre? O magnos uiros qui fortunæ
succumbere nesciunt, & aduersas res suæ uirtutis experimēta faciunt. Declamauit Pol-
lio Asinius intra quartū diem, quam filium amiserat. Præconiū illud ingentis animi fuit
malis suis insulantis. At cotra Acheriū scio tam imbecillo animo mortes filiorū tulisse,
ut nō tantū recenti dolori cederet, sed ueteris quoq; & oblitterati memoriā sustineri nō
posset. Memini cum diceret cōtrouersiam de illo, qui a sepulchris trium filiorū abstra-
ctus iniuriarū agit, mediam dictionē fletu eius interrumpi, deinde tanto maiorē impe-
tu dixit, tanto miserabilius, ut appareret, q̄ magna interim pars esset ingenij, dolor. De-
clamabat Marius admissio populo ex tempe solus omniū romanorū, quos meo tempe
cognoui, in latinā linguam transulit grācam facultatē. Tanta illi erat uelocitas oratiōis
ut uitiū fieret. Itaq; diuus Augustus optime dixit. Acherius noster sufflamandus est.
Adeo ne dum currere, sed decurrere uidebat, nec uerborū tantū illi copia, sed etiā rerū
erat, quoties uelles eandē rem, & q̄ diu uelles diceret. Alijs toties figuris, alijs tractatio-
nibus. Ita ut nec regi posset, nec consumi. Regi autē ab ipso nō poterat. Alioquin liber-
tum habebat, cui & parebat, & sic ibat, quō ille aut concitauerat eum, aut refrenauerat.
Iubebat enī transire cum aliquādiu locum dixerat, transibat, insistere iubebat, eodem
loco pmanebat. Iubebat epilogum dicere, dicebat. Habebat in sua potestate ingenij, in
aliena modū. Diuidere cōtrouersiam putabat ad rem ptinere si illum interrogares, nō
putabat, si audires. Is illi erat ordo, quē impetus dederat. Ac nō dirigebat se ad declama-
toriā legem nec uerba custodiebat. Quādā enim scholæ iam quasi obsoleta refugium:
nec si qua sordidiora sunt, aut ex quotidiano usu repetita, possunt pati. Ille in hoc schola-
sticis morē gerebat, ne uerbis calcatis & obsoletis uterē. Sed quādā antiqua & a Cice-
rone dicta, ceteris deinde deferta dicebat, quæ nec ille quidē orationis citatissimæ cur-
sus poterat abscondere. Adeo quicqd insolitū est, etiā in turba notabile est. Hoc exem-
plo nemo erat scholasticis nec aptior nec sublimior, sed dū nihil uult, nisi culte, nisi splen-
dide dicere, sepe incidebat in ea, quæ de rei sūma effugere nō possent. Memini illū (cum
libertinū reum defenderet, cui obijciebatur, quod patroni cōcubinus fuisset) dixisse. Im-
pudicitia in igenuo crimen est. In seruo necessitas. In liberto officiū. Rem finire, loco abi-
te, nō facitis mihi officiū, & multū ille & hic in officijs uersatur, ex eo impudici & ob-
sceni, aliquādo officiosi uocitati sunt. Memini illam cōtradictionē sic ab illo positā, ma-
gnā materiā Pollionis Asinij, & tunc Cassij Seueri iocis præbuisse, & inquit, inter pue-
riles condiscipulorū sinus lasciuia manu obscœna inijcti, & pleraq; huius generis illi ob-
ijciebant. Multa erant quæ reprehenderes, multa quæ suspiceres, cū torrentis more ma-
gnus quidē sed turbidus flueret. Redimebat tamen uitia uirtutibus, plus habebat quod
laudares, quā quod ignosceres, sicuti in ea, in qua fleuit declamatione.

*

Declamatio prima quarti libri de patre rapto a sepulchris
trium filiorum ab adolescente luxurioso.

Quidam amissis tribus liberis cum assideret sepulchro, a luxurioso adolescen-
te in uicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus est conuiuiū inter-
esse, mutata ueste, dimissus iniuriarum agit.

Prima pars pro rapto a sepulchris trium filiorum.

Nunquam lachrymæ opprimunt imperio, sed etiam irritantur. Nulla flendi ma-
ior est causa, q̄ flere nō posse. Nam rapuit me, qualem in cōuiuiū puderet ue-
nire, dimisit, qualē ad sepulchrū redire puderet, credo mirari aliquē, q̄ in foro
amissis mō liberis ueniā. At ego iam in cōuiuiū fui. Quousq; inquit flebis? Est
quādā in ipsis malis miserorū uoluptas, & omīs aduersa fortuna habet in q̄relis leuamē-
tum. Ibi me flere prohibes, ubi crudeliter ipse nō fleres. Cum miserrimū sit flere, q̄ infei-
lix sum, cui ne hoc quidē licet, Vidi ebriorū sitim, & uomentū famē. Quis est iste, qui
supra lugentē

supra lugentem patrem censuram lugendi postulat: proiectus in omnia gulae libidinisque flagitia, omnibus denotandus censoribus, saeculo praecepta componit. Scit quantum super amissis tribus filiis patri flendum sit, qui si uiueret pater fleret. Senex, orbis, infelix, hoc tantum inter miseras solatium capio, quod miserior esse non possum. Cineres meorum in sepulchro uideo. Magnum solatium est appellare sapius nomina filiorum non responsura. Hic mihi uiuendum est, nec de nuptiis, nec de liberis cogitandum. Dirum omen occurrit. Cogit flere, qui non finit. Iniuria esset felix, in illo conuiuium morari.

Pars altera contra raptum.

Questus fui prius de inhumanitate eorum, qui illum propinquitate contingerent. Nemo amicus, nemo, inquit, propinquus est. Sed melius, ut uideo, illius rabiem nouerant. Festo die sodales, amicique mecum, quorum unus, quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibi ipsi finem flendi fecit. Pudet illos desinere. Cogi uolunt, Consolaber te diutius, nisi & iam accusare posses.

Secunda declamatio de Metello coacto ne fungatur sacerdotio pristino. Acerdos integer sit. Metellus pontifex cum arderet Vestae templum, dum Palladium rapit, oculos perdit. Sacerdotium illi negatur.

Prima pars pro Metello.

Vesta mater fortasse nullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotem, quam Metelli, ne sacerdotium perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus? Ciuitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil potius habebat preciosius, Sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset, Lex integrum ad animum refert non ad corpus. Lex estimari hoc uoluit, tunc cum quis periret, non cum haberet sacerdotium. Habes Vesta duplex tui pontificis meritum. Seruauit, nec uidit.

Extra controuersiam.

Pollio Ante hoc si caecus factus esset, non abstulisset. Si postea caecus factus est, uidit.

Pars altera contra Metellum.

Sacerdos non integri corporis, quasi mali omnis res uitanda est. Hoc in uictimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis obseruanda est debilitas. Non enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitius sacerdoti, quem ne seruati quidem seruant.

Apud gentiles sacerdotes non integri corporis erat mali omnis.

Extra controuersiam.

Hunc colorem Gallio non probauit, summo cum honore Metelli. Afferens contra Metellum agendum. Ita ut cogatur cum iudicibus officio pontificum & ipse consulere.

Declamatio tertia de patre exule & filia rapta.

Imprudentis cadis damnatus quinquennio exulet. Rapta raptoris mortem aut indotatas nuptias optet. Cum quidam haberet filiam & filium, imprudentis cadis damnatus, in exilium abiit. Filia eius rapta est. Raptor ad patrem puellae se contulit. Impetrauit ab illo, ut iuberet filiam nuptias optare, & epistolam daret ad filium. Fratre auctore, mortem optauit puella. Pater rediit, Abdicat filium.

Prima pars contra filium.

Quomodo me excusabo Reip. cui duos abstuli? Neutrū mea culpa. In altero me fortuna decepit. In altero filius. Filia etiam fratri paruit. Filius nec patri. Per humanos, inquit, errores agnouit preces meas. Potes, inquit, omnibus hominem ostendere, quem non possis occidere. Scis me ciuem debere Reip. Hoc intererit tamen, quod imprudentes occidimus, & prudentes seruauimus? Aliquem in exilio intra fortunam meam uidi.

Pars altera pro filio.

Irrupit contumeliose tanquam in exulis domum. Peruenit ad patrem, non percipit eius dolorem. At ego querebar, quod absenti fecit iniuriam. Non possum hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de iniuria iudicare, quam non noueras. Multa nobis extorquentur, quae nolumus scribere, & tum fortuna ea eras, in qua posses iniuriam accipere, & ille is erat, qui etiam posset in patria iniuriam facere.

Alit. pudori.

Quia

Quia sciebat malam causam suam, egit apud illum, qui eam non nouerat. Redijt superbus, iubebat, & nos optare nuptias cogebat. Videbatur sic & illic coegisse. Aliquid tamen epistolis consecutus est. Nemo unquam tardius perijt. Collegit ingentem numerum perditorum. Expugnauit domũ. Vexauit puellam. Hoc tibi raptor nõ narrauerat.

Extra controuersiam.

Latro aiebat semper inuisum esse, qui reum alium pro se subijceret. Non oportet hoc deriuari factum, in sororis uoluntatem. Qui defendit, inquit, crimen, auditur tanquã reus, qui transfert, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei fortunã, accusatoris inuidiam. Asinius Pollio dicebat colorem in narratione ostendendũ, in argumentis exequendum. Imprudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere, quam narratio desyderat, & minus, quã probatio.

Declamatio quarta de eo qui armis sepulchri factus est uictor.

Sepulchri uiolati fit actio, Bellum autem cum esset in quadam ciuitate, Vir fortis in acie amissis armis, de sepulchro uiri fortis arma sustulit. Fortiter pugnaui, & reposui. Premio accepto, accusatur sepulchri uiolati.

Prima pars pro uiro forti.

Arma uix contigeram, secuta sunt. Hæc si sumo, arma sunt. Si relinquo, spolia. Vidissem uere uiolari sepulchrũ, si illo uenisset hostis. Vterq; quod alteri deerat comodauimus. Ille uero arma, ego armis uirum. Resp. multum consecuta est. Vir fortis nihil perdidit. Necessitas est, quæ nauigia factu exonerat, Necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit. Necessitas est lex temporis, Quicquid fit non legitime pro legibus, melius est. Pro ipso sepulchro actum est, in quo notiora sunt iterum arma uictoria. Pro Republica plerumq; templa nudantur, & in usum stipendij dona conflamus.

Pars altera contra uirum fortem.

Reum habemus, in prælio inertem, in fuga audacem, in utroq; turpem, non minus patrociniũ, quam crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusari non poterat nisi rapuisset aliena, at rapuit aliena. Hoc excusari non poterat, nisi sua perdidisset, Arma uictoria, arma consecrata dijs manibus, arma, quæ te quoq; fecerunt uirum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quod nõ & illa perdidit. Non te neor lege, quia reposui. Tam teneris hercle, quã qui uulnerauit aliquem, licet uulnus sanauerit, quam qui surripuit aliquid, licet deprehensus reddiderit. Non est hoc illi crimẽ propter uirtutem donandum. Iam gratiam uirtuti retulimus, premium consecuta est. Aequos nos esse conuenit. Vnũ uirum fortem honorauimus, Alterũ uindicemus.

Declamatio quinta de priuigno medico & nouerca moriente.

Abdicauit quidam filium. Abdicatus medicinæ studuit. Cum pater agrotaret, & medici negarent posse sanari, sanauit. Reductus est patri, agrotare nouerca cepit. Desperauerunt medici, Rogat pater filium ut curet nouercam. Nolentem abdicat.

Prima pars pro filio medico.

Quo pacto istud euenit, ut abdicatione mea pater agrotaret? Reddita nouerca? Pietati cessere morbi, medicinã relinquo. Multum laboris, multum uigiliarum. Adijce huc, quod qui sanantur ingrati sunt, & medicus possum decipi, & non possum priuignus excusari. Eundem, inquit, medici morbum esse dicunt, Nempe illi, qui negauerunt te posse sanari. Ego non credo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunã, Imputabitur mihi, si quid acciderit. Ecce tu me non posse nõ credis. Omnes medici negant, & nunc diligentiores fuerunt, quia in te decepti sunt. Non sum tantæ scientiæ, quantæ uideor. Magnis præceptoribus opus est. Abdicatus studui. Queris quomodo te sanauerim? Non tibi medicus, sed filius p̄fuit. Desyderio laborabas. Gratum tibi erat, quicquid meis manibus acceperas. Vt primũ intraui, recreatus es. Quid in te curandũ esset, adueriti. Hæc non eodẽ morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, ætas, animus. Nihil magis agris p̄dest, q̄ ab eo curari a quo uolunt, Temerarijs remedijs graues morbi curant, quibus uti nõ audeo in nouerca.

Extra

Extra controuersiam.

Non oportet adulescētem quicq̃ nouerca succensere, alioquin odit & gaudet. Ferendus est adolescens, si se accusat. Non est, si ulciscitur.

Pars altera contra filium medicum.

Lvgendum est, flendum est, in hoc me conseruasti. Hostis aliquando uulnus sanauit quod fecerat, ob hoc maxime, quia alius sanare non poterat. Negant posse sanari. Nemo suscipit, nemo enim uult filio curationem praeipere.

Extra controuersiam.

Pollio dicebat inter patres & filios, id solum iudex putat licere, quod oportet.

Declamatio sexta, de indistinctione filij & priuigni.

Quidam mortua uxore quae in partu perierat, duxit aliam, puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. Vtrunq̃ puerum ruri educauit. Post longū tēpus redierunt similes. Quarenti matri uter eius esset, non indicauit. Accusat ab ea malae tractationis.

Prima pars pro marito.

Quid fletis pueri? securi estote, non me nunciante lites sunt, & nondum indicaui. Qualis erit nouerca, quae fieri cupit? Alter tuus est. Alter tui frater est, & si per te licuerit, neuter priuignus erit. Dum alterius uis esse mater, utriusq̃ es nouerca. Si coegeris, mentiar. Nō mater, sed nouerca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertinaciter quarereres. Hic tuus est. Quid alterum nouercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi contigit, ut habeas priuignum, & non sis nouerca.

Pars altera contra maritum.

Mala tractationis agit, Filius eius rus ablegatus a patre, & educatus est, sic; ut ignotus esse posset & matri. Tibi rediit uterq̃ filius. Huic uterq̃ priuignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times huius iniquitatem, cū iniquus magis ipse ames eum, cui alterius uis donare matrem, q̃ cui non uis redidere suam.

Extra controuersiam.

Quod ad colorem pertinet uiri, Hispo Romanus, & Sillo Pompeius hoc usi sunt. Nescio, & ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiam, & utroq̃ usi, dixerunt, Nescio, & si scirem, non indicarem tibi. Quod Latro & Cestius, sed Asinius Pollio neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, nescio. Nulli fidē facit. Vxor ipsa non quareret ab eo, nisi ille scire posset. Etenim contra uirū dici potest, quare a nutrice & paedagogo. Verisimile non est, neminē domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color utriusq̃ corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cum dicit, etiam si scirem, non indicarem, efficit ut illum iudex scire putet, cum dicit nescio, efficit, ut uideatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore usus est, quē aiebat specialissimū, scio, sed nō indico. Quia pueris hoc utile est, & tuo filio. Magis em̄ amaturus sum eum, qui matrem uidebitur non habere.

Declamatio septima de tyrannicida, & adulterio tyranni.

Tyrannicida premium detur. In adulterio deprehensus est a tyrāno, gladium extorsit a tyranno, & occidit eum. Petiit premium, Contradicitur.

Prima pars contra tyrannicidam.

Non fecisset tyrannicidium, nisi illum tyrānus armasset. Cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, q̃ in adulterio mori noluit deprehensus. Tyrannicida noster iure occidi potuit a tyranno. Certamen impari conditione contractum publica fortuna distraxit. Nō innocentior uicit, sed fortior. Tulit secū tyrānus gladiū. Sic enim occisuri ueniunt. Cur solus ad premiū uenis? tyrannū certe occidisti cū adultera. Non lorica, clypeumue sumpsit, sed tenuem ac plucidā uestē, pfusus unguento intrauit cubiculum, in quo nō esse tyrannū diligenter agnouerat. Tyrannicida noster ne tyrannū inueniret, optauit. Ducat tyrannicidā in arcem tyrānus, nō uxor, odiū, non amor, accessurus ferat animū, ferat ferrū, eant eo ubi inueniat tyrannū. Omnia

R honesta opa

honestā opera uoluntas inchoat, occasio perficit. Sepe honorata uirtus est, etiam ubi eā fefellit exitus. Scelera quoque quibus citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix uirtus amittit gloriā titulum. Nec gloriā uirtutis intercipit fortuita felicitas. Nunquam maiorem nostrorum prudentia tantis muneribus tyrannicidium emeret, si etiam id libido permitteret. Nouo inauditoque more pugnabant. Tyrannicida pro adultero, tyrannus pro pudicitia. Occidisti tu maritum, Fortuna tyrannum, Tyrannum cadere reipublicā uolo. Occidat iratus ciuis, Misceat maledicta uulneribus, qualia in adulterum maritus attulerat. Ab adulterae oculis ad premium curris. Nolo tyrannicida immittatur, antequam occidat tyrannum. Po. Romanus ueneno uinci hostem noluit, proditione noluit. Non honorabo subitum tyrannicidium, non honorabo fortuitum, non coactum.

Pars altera pro tyrannicida.

Non habebas, inquit, ferrum. Quid enim tyranno profuit, quod habuit? In eo quod inermis ad tyrannum uenit, non minor uirtus, sed periculum maius. Non quæras quid in arcem tulerim, tyrannicidium detuli. Non est gladius meus, sed manus mea est, sed animus meus est, sed consilium, sed periculum, sed tyrannicidium meum. Adulterium uocas, quo effectum est, ne quis timeat adulterium? Diligenter arcem munita occasionem requirēs, tentauī seruos, tentauī amicos. Per uxorem solam fuit occasio. Non putaui adulterium, uxorem tyranni polluere. Sicut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre periculosum erat, Inuenire facile. Si tyrannum unquam nuenero obuium, qualibet res telum erit. Certe semper solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos fortioris est. Quam sollicitus fui adulter, ne deprehenderer.

Duorum gladius fortioris est.

Declamatio octaua, de patrono operas dimissas repetente a liberto.

Per uim metumque gesta irrita sunt. Bello ciuili patronus uictus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus, ut operas mitteret. Remisit. Consignatione facta restitutus exigit operas. Contradicit.

Prima pars pro patrono.

Patronus a liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc a me uoluisses operas, spontepondissem. Bona bello perdidisti. Ad restitutionem nudus ueni. Nunc libertorum operas desydere. Profer tabellas crudeliores tabula Syllanæ proscriptiōis. Persequere illa quos uicerat. Hæ persecutæ sunt, quos receperant. In illa ultio fuit, his perfidia. Denique illa iam desinit, hæ perseuerauit. Non mea, inquit, sed aliena uis fuit. Aequè dignus est poena, qui ipse uim adhibet, ut quæ ab alio admota, ad lucrum suum utitur. In hunc primum incidi. Et cum timeo ne offenderem, secutus sum hæc exigentem. Non recepit me, sed inclusit. Nihil est uenali misericordia turpius.

Pars altera pro liberto.

Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parere. Etiam si cogi non potest, quasi bet indicas operas. Nunquam tamen indices ita periculosas, quam indixisti. Habeo iudicia tua. Bene de seruo iudicasti, Manumisisti. Bene de liberto. Proscriptus potissimum ei te commisisti. Si uoluisses, patronum non habere potui. Unus ex proscriptis fuisti, qui tunc non posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit. Non quicquid in proscriptione gessisti rescidit.

Extra controuersiam.

Omnes inuecti sunt in libertum. Varius geminus, & Ottonius egerunt leuius, ut patronus remissurus uideretur operas, si obtinuisset. Nam Otto dixit, Si ne me iudicio meo, uideris redemisse. Fac, iam remittam. Quid me sic times? tantum inuitus promiserim? Contra Cestius ait. Tunc huiusmodi utendum est coloribus, ubi uerendum est, ne uideamur rem duram postulare. Vbi contra honestam personam, promisso iudex molliore fallendus est. Quid in hac persona ueremur & cauere? nisi hoc unum, quod ex colore metuendum est, ne si nolimus hæc remittere, etiam noluisse uideamur.

Libri quarti declamationum finis.

Lucij Annei

LVCII ANNEI SENECAE DECLAMATIO PRIMA QVINTI LIBRI

De eo qui incidit alteri laqueū, quo se ipse suspenderat.

INSCRIPTI maleficij fit actio. Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & uxore, incendio domus, suspendit se. Præcidit illi quidā ex prætereuntibus laqueum. A liberto reus fit maleficij.

Prima pars pro eo, qui præcidit laqueum.

TRes, inquit, liberos perdidit. Vtinam & illos seruare potuissem. Viue. Mutant vices felicitatis humanæ. Proscriptus aliquando proscriptus. Victi fugiūt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, uxorem, liberos, patrimoniū. Tu putabas ea conditiōe accepisse, ne pderes? Ludit te suis fortuna muneribus.

Vices hūa-
næ felicitatis
cōtinuo
mutantur

Et quæ dedit, aufert, & quæ abstulit, reddit. Nec unq̃ tutius est eam experiri, q̃ cum locum iniuriæ nō habet. Cn. Pompeius in Pharsalia uictus acie uixit. Mortē tuorū, tuū putas naufragium, Crassus uixit. Nō priuatas perdiderat, sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo uictus retēabit arma. Nemo infelicitē experta negociatiōe, alios appetet quæstus. Nemo naufragus uiuet. Spes est ultimū aduersarum rerum solatiū. Vt uiueres natasti, misertus sum. Nec in te amplius q̃ periculum cogitauī. Non attendi incendium, non orbitatem. Aut si attendi, meminerā te post illa uixisse. Non uisus es mihi animū moriendi habere. Legeas locū, in quo interterpellari posses.

Pars altera contra præcidentem laqueum.

TVLit ille dominus fundorum, aliena arbore suspendendo laqueum. De fortuna nihil queror. Mori pmittit. Nunc, inquit, morere. Iniuria est, ut qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi uxorem, liberos, patrimoniū. Fortuna mihi nihil præter laqueum reliquit, Iste nec laquem. Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem, & laqueum. Alterum aptum morituro, alterum misero. Quisquis interueneris si amicus es, desle, si inimicus, specta. Cum a me iste accuset, grauiorem de me q̃ de reo ferte sententiā. Ego ut ne moriar, iste ut ne prohibeat. Ne hoc narrare, mori uolui. Præcidit remediū meū, si qua fides est. Non enataui, sed eiectus sum. Nihil iam timebam, nisi uiuere. Domus meæ fata claudio. Nullo miserior, q̃ quod ultimus morior. Cui me uitæ reseruas? Vt ædificet? Aspice incēdiū. Vt nauigēs? Aspice naufragium. Vt educet? Aspice sepulchrū. In tā calamitosa domo feliciores fuistis, uxor & liberi. Vobis mori cōtingit.

Declamatio secunda de filio pauperis, qui factus est gener diuitis inimici.

PAuper cum haberet filium, & diuitem inimicū filiam habentē, peregre profectus est. Rumor fuit de morte. Filius cū diuite in gratiā redijt, & eius filiam duxit. Reuersus pater cogit illum uxorem repudiare. Nolentem abdicat.

Prima pars pro patre paupere.

Nemo quicq̃ facile credit, quo perditō, dolendū sit. Ego diu non credidi de nuptijs tuis, desertor patris, inimici cliens, uxoris mancipiū. Nō fleuisti patrē, nō quaesiuisti, sic inimicō placuisti. Rumor, inquit, fuerat te decessisse. Mirabar, si talem uxorem i iubente patre habere potuisses. Nō quæris, ubi pierim. Mors mea tibi debet esse suspecta. Inimicū habeo. Quis alius hanc famā potuit immittere, nisi qui me uiuo, filiam collocare nō poterat? nō times ne inter ipsas nuptias, patris ossa referantur? Tot serui sequuntur, tot liberi, tot clientes, ut quicquid dixerit, rumor sit. Fabricius aurū a Pyrrho recipere noluit. Beatior ille fuit animo, q̃ ille regno. Plures insidias in itinere fugi, & factum diues, quod faciendum mandauerat, credidit.

Astutus.

Pars altera pro filio pauperis genero diuitis.

VAnum gloriæ genus, odium diuitiarum. Mortales esse inimicitia debent. Scipio Gracchi inimicus, & postea socer. Cuius uitio inimicitia cōtracta sunt, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

Extra controuersiam.

Seuianus rem stultissimam dixit. Diues me semper contempsit. Nunq̃ nisi p mortuo habuit. Vt aliquid & simile de Seuiano dicam, post hanc sententiam Seuianum semper pro mortuo habui.

Declamatio tertia de duobus fratribus Pancratiaſtis.

Malæ tractatiōis fit actiō, duos filios quidā Pancratiaſtas inſtituit, & ad Olym-
pīam duxit. Cum compoſiti eſſent, ut ſimul pugnarent, acceſſit ad pugnātes
pater, & ait abdicatorum ſe, ſi quis perdiderit. Cōmortui ſunt iuuenes, & de-
creti ſunt hīs honores dīuini. Reus ſit pater malæ tractationis ab uxore.

Prima pars pro filijs.

Tertius ſine ſorte pugnaſti, & utrūq; uiciſti. Stetit cruentus pater. Iam perierāt,
& adhuc minabāſ. Moriunt. Nō alter ab altero, ſed uterq; a patre. Miſera ma-
ter, odiſſe nō poteſt, qui filiū ſuū occidit, iuuenes inuicē, niſi habuiſſent patrē.
Pijs iuuenes, nec parricidiū patri negare potuiſtis. Vincere ppter parricidium
nolunt, uinci propter abdicationē. Abdico, inquit, eum qui uictus erit. Demens meliorē
abdicatorus es. Inuoco Iouem, cuius Olympīa parricidia abſoluta ſunt.

Pars altera pro patre contra filios.

Non facturū dixi, & ſi facturū, pro gloria eorum dixi. Non debeo in inuidia
ſolus eſſe, cum luctus cōmunis ſit. Omnes aiebant colluſuros fratres. Minatus
ſum, nō ut neceſſitatē filijs imponerē, ſed ut populo ſatiſſacerem.

Declamatio quarta de damnato parricidijs, allegante fratrem.

Qui falſum testimoniū dixerit, uinciatur apud eum, in quem dixit. E duobus
filijs profectus eſt cum uno pater. Adoleſcens ſolus redijt. Accuſatus a fratre
parricidijs, & damnatus. Diebus feſtis intercedētibus pœna ex lege dilata eſt.
Redijt pater. Accuſauit damnatus fratrem falſi testimonijs, & obtinuit, & uin-
xit. Cogit pater, ut uinctum ſoluat. Nolentem abdicat.

Prima pars pro patre.

Falſum, inquit, testimoniū frater dixit. Si uis illius graue crimen facere, te exora-
bilem præſta. Crudelis in fratrem, miraris, ſi in te creditum parricidium eſt. Ergo
ego duos filios habere non poſſum? Adoleſcens iam potes & parricidiū facere.
Alligatus eſt alter filius, quia non reuertebatur pater. Alter, quia iam redijt. Nū-
q̃ ſolues fratrem. Si talis es, nihil teſtis mentitus eſt. Parricida es. Non impio in te, ſed in
patrem, pio animo dixit. Suſpectum habuit, quod reliqueras patrem. Inter catenas filijs
iaceo, eodem clauſus ergaſtulo. Ingrate, teſtē tuum ſimul alligaſti.

Pars altera pro filio.

Meo periculo ſolutus ſum, meo alligatus. Vix ſolui poterat, ſi testimoniū falſum
pro fratre dixiſſet. Parricidiū de patre finxit, de fratre cōmiſit. Veniſſe patrē
mihi carniſex nunciauit. Parricida ſum, ſicut obijcitur. Hoc leuius irasco. Mi-
raris, ſi eum fratrem alligare poſſum, qui me potuit occidere? Ingrata pene erat,
ipſa pœnæ meæ dilatio. Expectare grauius uidebatur, q̃ pati. Imaginabar mihi culeū, ſer-
pentem, profundum.

Declamatio quinta de domo paupis p diuitē cū arbore, quæ dicit Platanus, cōbuſta.

Qui ſciens damnum dederit, reddat quadruplū, qui inſciēs ſimplū, Diues
pauperem uicinū rogauit, ut ſibi uenderet arborem, quam ſibi uidebat ob-
ſtare. Pauper negauit, Diues incendit platanum, cum qua & domus arſit. Pro
arbore pollicetur quadruplū, pro domo ſimplū.

Prima pars pro paupere contra diuitem.

Ex citatus flammārū ſono, uicinorū primo fidē imploraui. Arbor ramis diſcur-
rentibus totā domū texerat. Nō poteſt exorari. Incendat. Eſt hoc impudentiæ
ſine ſine cōcupiſcere, ſine modo irāſci. Nō poteſt expugnari precibus, Expugne-
tur ignibus. Nihil inter me & pauperē intereſt, ſi iure agamus, liceat & pauperē
gaudere proſpectu. Vos poſſidetis agros, urbium fines, urbefq; domibus impletis. Intra
ædificia ueſtra undas, & nemora comprehenditis. Nihil latius oculis tuis, q̃ ruina mea.
Domū pdidi, qui carere nec arbuſcula quidē poterā. Delitijs tuis diues ardebimus. Ocu-
lis uoluptas incēdio quærit, & proſpectus ignibus relaxat, proſpectui obſtabat. Quid
inambulantibus nobis non obſtant ſeruorum cateruæ? & in immenſam erecti altitudi-
nem parietes lucem non impediunt. Inſinitis porrectæ ſpacijs ambulationes, & urbium
ſolo ædifica

Ap̃ impotē
q̃.

solo ædificata domus, non nos prope a publico excludunt. Sub hac arbuscula imagina-
bar diuitum syluas. Quantum perdidi, quem fateatur iratus inimicus plus p̄didisse, q̄ uo-
luit. Non iniquum postulo. Eius damno desinat incendium, cuius consilio cœpit. Sic li-
cet ut domus ad cœlum omne conuersa, brumales æstus habeant, æstua frigora, & non
in suis uicibus intra istorum penates agatur annus. Alunt in summis culminibus mēta
nemora, & nauigabiliū piscinarum freta. Arata quondam populis rura, singulorū nūc
ergastulorum sunt. Latiusq; nunc uillici q̄ reges imperant. Maria submouentur p̄iectis
molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, q̄ irreuocabilis, quemadmodū totas cō-
sumat urbes, q̄ leuibus initijs oriantur incendia, etiam si partē damni dare uoluisti, par-
tē noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenēdus es. Ex toto enim noluisse debet,
qui imprudentia defenditur. Si fateretur iste scienter ianuam incendisse, puto tota do-
mus intelligeret, ex pte, si unū tignū. Nec em̄ quisq; oia incēdit, sed unā aliquā rē, ex qua
surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est, arbor, quæ in domo est.

Pars altera pro diuite.

P Estilentem mihi domum faciebat arbor. Cœlum omne per quod salubris spiri-
tus uenire posset, obduxerat. Rogauī pauperem, & dixi, nihil tibi nocet arbor
recisa, Mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra do-
mum sunt. Quasdam partes domus meæ rami premebāt. Iam etiam quasdam
parietes minuerant. Scitis quanta uis sit arborum, muros discutiunt.

Declamatio sexta de rapto adulescente in ueste muliebri.

Impudicus concione prohibeatur. Adulescens speciosus sponsonem fecit, mulie-
bri ueste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adulescētibus decem,
accusauit illos de ui, & damnati sunt. Concione prohibitus a magistratu, reum fa-
cit magistratum iniuriæ.

Prima pars pro magistratu contra adulescentulum raptum.

Muliebrem uestem sumpsit, Capillos in fœminæ habitum cōposuit, Oculos pu-
ellari lenocinio circūdedit, Colorauit genas. Non creditis? & qui non credi-
derant, uicti sunt sponsonē. Et hoc de sponsonē forsitan uenerat, ut auderet
impudicus cōcionari. Date illi uestem puellarem, date noctē, rapietur. Sic
illū uestis sumpta decuit, ut uideretur non tunc primū uestem sumpsisse. Facta totius
adulescentiæ remitto. Vna nocte contentus sum, sic imitatus puellam, ut raptorem inue-
niret. Nunquid cecini; Nunquid carmen famosum composui, aut (ut proprium genus in-
iuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspica-
bantur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quā longe ab his moribus ab-
erant, q̄ tā uerecūde etiā uirtute utebāt? Cōstat hūc stupratū, cū dānati eēt q̄ rapuerūt.

Pars altera pro adulescentulo.

Constat semper grauem, semper seuerum fuisse, semper rigidum. Sed hoc iocis
adulescentium factum est. Caterum tam nota erat uerecundia eius, ut nemo
sine sponsonē crediderit.

Declamatio de trecentis non receptis ab imperatore.

Nocte portas aperire bello non liceat. Imperator in bello summam potestatem
habeat. Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte uenerunt. Impator nō ape-
ruit. Ante portas occisi sunt. Impator post uictoriā ei⁹ reus est læsæ reipublicæ.

Prima pars pro imperatore.

Non putauī meos. Nouerant legē. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur ne
perierunt, capti sunt. Hos ego in die non recepissem, nisi uictores. Noctu ne
uictores quidem. Procedens postridie in prælium pugnaturus ostendi trecē-
tos, in quibus laudari nihil potest, nisi fuga. Nihil desyderari, nisi numerus. Fu-
giunt, ut leges relinquant. Redeunt, ut leges tollant. Populus Romanus in Carthaginē
si prælio in summas redactus angustias, cum seruorum desyderaret auxilia, captiuorum
contempsit, & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunq̄ habuissent, q̄ q̄ per-
didissent. Noctē quomodo hostem ciuemq; distinguam? Quā mihi dabis notam, ut ar-
ma cognoscā? Credo in insidijs hostes fuisse, ut exclusos occiderēt, sequerent̄ admissos.

R 3 Pars alte

Pars altera contra imperatorem.

Infectus illis trecentis fuit, quod iniquo eos collocauit loco, hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Hæc postremo rogatiū uox erat, Mitte arma. Certe hoc lex non uetat.

Declamatio octaua de tyranno post absolutionē petentē magistratū.

Competitori liceat in competitorem dicere. Tyrannus sub obligatione dominationem deposuit, Ut si quis obieciſſet tyrannidem, capite puniretur. Petiit magistratum, competitor contradicit.

Prima pars contra tyrannum.

Anno meo spondeo. Nulla rapietur, nullum occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tamdiu gesserit, narret, per cōmunem deprecor libertatē. Moriar, obijciē tibi, quod occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ. Sicilia dicitur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subiectis urebat ignibus, ut mugitum ederent, uerba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum, qui cum uellet torquere, tum nolebat audire.

Pars altera pro tyranno abdicato competitore.

Quicquid egi, quicquid gessi, causa reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, neue quid noceat, quia non obijciſ, quod non noceret obiectum.

Libri quinti declamationum finis.

LVCII ANNEI SENECAE DECLAMATIO PRIMA LIBRI SEXTI,

De fratre, dante fratri abdicato chirographum de parte hæreditatis.

ABDICATO fratri, frater chirographum dedit, dimidiam partem se hæreditatis sibi daturum promittens, si non respondisset. Ille tacuit. Abdicatur alter a patre.

Prima pars pro patre cōtra filiū, dante chirographū fratri abdicato:

Tantum hæres alieni habet, quantum uiuo patre non potest soluere. Vis scire cuius fidei sis? nec frater quidē tibi sine chirographo crediderit. Alterius spe morior, alterius fide uiuo. Etiam patrimoniū meum diuisum est. Nisi succurreris, uincit me, & ille qui tacuit. Non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode parricidarum fœdus, & nefariæ spei pactum. Chirographū danti impium, patri periculosum, accipienti turpe.

Pars altera pro filio contra patrem.

Inomnem me fortunam, frater, tibi iungam comitem. Si militandum, una militabimus. Si peregrinandum, una urbes peragrabimus. Si quotidianā rogauero stipē, & illam tecum diuidam. Nolui recentē iram exagitare patris. Malui, ut tacēdo patrē uinceret. Meæ partis hæres ero, tuæ custos. Et quia de re maxime melius sibi quisque credit, do chirographum, tu da operam, ut istud magis a patre accipere, quā a fratre uidearis. Hoc quod honeste, & quod pie gerebamus, tam palam egimus, ut pater sciret: Quid enim timebam, nisi si rescisset pater, moleste ferret filiū suum, hominem auarum non esse, fratrem pium? Ita mihi contingat patri utrūque nostrum placere.

Declamatio secunda de patre exule, prohibito a fundo filij.

Exulem tecto, & cibo iuuare non licet. Imprudentis cadis dānatus quinquennio exulet. Quidā cū filiū & filiā haberet, imprudentis cadis dānatus, in exiliū profectus est. Solebat uenire in possessionē uicinā finibus. Rescuiſit hæc filius, Cacidit uillicum. Villicus exclusit patrem, Coepit ire ad filiam. Accusata illa quod exulē recepiſſet, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.

Prima pars pro patre contra filium.

Accusator ciuium me fecit exulē, filius etiā meorū. Filiam honestiorē inueni, quæ accusata est. Seruū frugaliore, quæ caſus est. Male meruiſti de patre, quæ exclusiſti, de sorore, cui præiudicio nocuiſti, de iudicibus, quos in tā bona timuiſti cauſa. Aut tu

fa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, & illum non recipio. Absoluta es, inquit, me aduocato, soror. Ita tu patrē nō recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses, cū absoluta est quæ receperat, damnatus est qui expulerat. Filia me patrē iudicauit, Seruus dominū. Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime seruulorū, & tibi imprudens nocui. Quā bonam eius causam putas fuisse, quæ ne te quidem aduocato, damnata est. Si te hærede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc seruū relinqū. Alij exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quæ fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui iuuat exulē, non qui patiatur iuuari. Ignora, dissimula, lex te innocentem, non curiosum esse iubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses, seruū prohibuisses, non cecidisses.

Pars altera pro filio contra patrem.

FAcere lege phibente non potui. Accusata & absoluta est. Quia muliercula non uidebatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in noticiam hominum uenerat. Captabaris. Timui, ne occidereris. Vis scire notū fuisse? Soror accusata est. Malui seruū cadere frugalissimū, q̃ patrē optimū amittere.

Declamatio tertiā de matre nothi, lecta pro parte hæreditatis uel patrimonij mortui.

MAior frater diuidat patrimonium, minor eligat, liceat filium ex ancilla tollere. Quidam cum haberet legitimū filium, aliū ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, ut totum patrimonium ex unā parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptiōis.

Prima pars pro patre nothi contra filiū legitimū suum fratrem.

VNus omnium ex hæredatus sum diuidendo, Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. Aperte ne minor circumscribatur, timet. Sic diuisit, ut si uellem, non essem mendicus. Relinquerem fratrem in egestate, matrem in seruitute. Nō est diuidere, ex altera parte patrimonium ponere, ex altera onus. Talis fuit, ut illi cohære dē pater ex ancilla tolleretur. Elige, aut patrimonio careas, aut scelere. Circūscriptores dici solent, qui aliquid sustulerunt. Iste nihil reliquit. Tu, inquit, uoluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Obijci, inquit, non potest, quod lege factum, immo non nisi qd ex lege factū est. Nam si quid aliter factū est, per se irritū est. Circūscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est, quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per ius ad iniuriā uenit. Lex iubet maiorem diuidere, maiore eligere. Nec tu diuisisti, nec ille elegit. Sic a te alligatus est, ut necesse haberet, quod non expediebat. Male nota fuit mea in matrem pietas. Nō timuit, ne eligere possem alteram partem.

Pars altera pro filio legitimo contra nothum.

EGo nihil aliud q̃ diuisi. Circumscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis. Habes gloriā, quam multi per ignes petierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet ius dominæ ancilla. Imprudentia timebas, ne in illam fauīrem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes. Habes partem, quam uoluisti, & ut tantundem haberes, nec pater uoluerat. Ideo matrē tuā ancillam reliquit.

Declamatio quarta de potione mortifera ex parte data uxori.

Veneficij sit actio. Proscriptum uxor secuta est. Quodam tempore secreto poculum tenentē interrogauit quid esset. Ille dixit uenenū, & mori se uelle. Rogauit illa, ut partē sibi daret, & dixit se nolle sine illo uiuere. Partē bibit ipse, & partē uxori dedit. Perijt illa sola. Testamēto inuētus est hæres, Restitutus arguit ueneficij.

Pars prima contra maritum

Hic egit ut deprehederet, sic deprehensus est, ut exoraretur, sic bibit, ut uiueret. Quod est hoc uenenū, quod tantū hæredi nō nocet? Nemo em̃ tā palā uxori dedit uenenū. Fugit ne occideret, q̃ dixit se mori cupere. Vnus p̃scriptiōe locupletior factus est, ut uiuere uellet, uxor illi p̃suadere nō potuit. Persuasit res blandior, uxoris hæreditas, Sciuit quam partem potionis hauriret, Cōtrarias partes gladio persecutus est, suas ueneno, Occidendi finem prius uictores fecerunt, q̃ uicti.

Quid iam putabatis futurum, cum in exilium uxor testamentum tulisset, maritus uenenum: Vbi est uxor? & quid te pudet? Iam etiam proscripti redeunt. Statim consumpta potione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax uenenum est. Haeres est, q dedit. Summis fere partibus leuis & innoxius humor suspēditur. Grauis illi & pestifera pars suo pōdere subsidit. Apparet te diu pręparatum uenenum habuisse. Scisti diuidere, etiā si potest defendi, qui uolenti dedit. Tu non potes, qui fecisti, ut uellet. Id genus ueneni fuit, quod pondere subsideret in imū. Potione bibit iste, uxor uenenum.

Pars altera pro marito.

Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio ultimo non reliquit. O, inquit, dignam, quam innocens sequitur. Bello ciuili lege proscriptus sum. Exulauit. Quid his malis adijci potest, nisi ut uenenum bibam, & uiuam? Venenū inquam est. Hoc qui daturi sunt, dissimulant. Venenum Cato uendidit. Quærite an pscripto licuerit emere, quod licuit Catoni uendere.

Declamatio quinta de Epicrate reo.

Qui uim in iudicio fecerit, capite puniatur. Missus Epicrates aduersus Thracū regem. Bis in acie uictus, foedus cum eo percussit, & filiam eius duxit uxore. Cum Athenas redisset, & causam diceret, uisi sunt contra iudicium quidam Thracum cultris armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum iudices citaretur ad iudicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. Accusatur, quod uim in iudicio suo fecerit.

Pars prima contra Epicratem reum.

Nemo iudicium tuorum non timuit, sic, tanq̃ tu de illis iudicaturus esses. Cū toto ibi regno suo uenit aduocatus. Nō maioribus copijs bellum instruxit, q̃ iudicium, Epicrate conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cū gladio? Certe bis uictis arma ponenda sunt. Quæ est ista mutatio rerum contra naturam? In bello nuptiæ, in iudicio bellum.

Pars altera pro Epicrate reo.

Ego uim non feci. Omnia enim legitime parata sunt. Accusator suo loco dixit, Reus suo respondit. Perfectum per omnes numeros suos iudicium est. Cū iudices sententiam ferrent, extraxi gladium, ut occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palam absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, utilitas reipublicæ fuit. Miles sepius pulsus erat infelici pralio. Barbaros circa iudiciū fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri, quod ob fidem uobis uxorem adduxi?

Declamatio sexta de adultera uenefica.

Veneficiū sit actio. Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filiam nubilem, induxit uxori, cui eā collocaturus esset. Illa dixit, celerius morietur, q̃ illi nubat. Decessit puella ante diem nuptiarum, dubijs signis cruditatis & ueneni. Torfit ancillam pater, dixit illa se nihil scire de ueneno, sed de adulterio dominæ, & eius cui collocaturus erat filiam. Accusauit uxorem ueneficij, & adulterij.

Prima pars contra uxorem pro marito.

Morietur, timeo ueneficā, celerius q̃ nubat, timeo adulterā. Moriet, factū est, celerius q̃ nubat, factū est. Adulteriū serius deprehēdi q̃ factū est, ueneficiū ante q̃ fieret. Duo crimina ad uos detuli, & duas indices. Altera dicit, quod factū est, Altera, quod futurū est. Generi adultera, Filia pellex. Quā infelix est domus, in qua adulterium argumentū est. Dixi, honestus est, Dixi, pulcher est, dum laudo generum, cōmendauit adulterum. O me tardissimū in malis meis. Veneficiū nec denuntiātum credidi, demum in ueneficio adulterium deprehendi. Versæ sunt in exequias nuptiæ, genialisq; lectus mutatus est in funebrem. Subiectæ sunt rogo infelices faces, profertur putre corpus, & uenenis tumens. Quid ultra quæritis? Verbis signa, signis tormenta conueniunt. Ad uocem tuam facta conueniunt. Morietur ante q̃ nubat, factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadauere illius materna uerba credidimus. Generum adulterio perdidit, Vxorem patricidio, Filiam ueneno.

Pars altera

Pars altera pro uxore contra maritum.

DVo grauissima crimina obiecit, Adulterium & ueneficium. Adulterium ancilla teste. Veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam. Exciderunt illi uerba, quæ non minus, quam pater, filiam luget. At quare dixisti, celerius morietur, quam illi nubat? Verba dolor parum considerat. Exciderunt. Et est sepe fortuita diuinatio.

Declamatio septima de dementia patris, qui filio cessit uxore.

Dementia sit actio. Quidam habebat duos filios, duxit uxorem, Alter ex adulescentibus cum agrotaret, & in ultimis esset, medici dixerunt animi uitium esse. Intrauit ad eum stricto gladio pater, & rogauit filium ut indicaret causam sibi. Ait amare se noueram. Cessit illi uxorem suam pater. Ab alio accusat demetiam.

Prima pars pro patre contra filium.

Avdite rem nouam, Fratrem crudelem, Noueram misericordem. Infanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi uxorem illi, sed eripueram. Testor inquit, praesides pietatis deos. Prius amare coepi, quam duxeras. Ita tu iniuriam uocas, quod fratrem habes, non habes noueram? Transij prater istius oculos cum ferro. Gladium mihi nemo, nisi ager extorsit. Patri, qui periculum filij morientis sustinere non potuit, ignoscendum in quacunq; facto est.

Pars altera pro filio contra patrem.

Alter lenocinio curauit, alter parricidio conualuit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius uxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocauerit? Quam demens est, cui adulterium pro beneficio imputatum est? Strinxit gladium maritus, non ut adulterum uindicaret, sed ut faceret. Mori potius debuit frater, quam sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quaedam remedia grauiora ipsis periculis sunt. Omnia inter noueram & priuignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum anio turpissimo patre.

Declamatio octaua de uirgine Vestali incesti accusata

Virgo Vestalis scripsit hunc uersum, Felices nuptae, moriar nisi nubere dulce est. Rea est incesti.

Pars prima contra uirginem.

Felices nuptae, cupientis est. Moriar nisi, affirmantis est. Nubere dulce est. Aut experta iuras, aut inexperta peieras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules praetoresque uia cedunt. Nunquid exigua mercede uirgo es? Sacerdos raro iuret, nec unquam nisi per suam Vestam, Moriar. Numquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptiis appellata est? Ad ultimum Vestam inuoco, ut tam infesta sit sacerdoti, quam inuisa est. Recita carmen, dum quare, quale carmen sit. Tu carmen scribas, tu uerba pedibus tuis emollias, & seueritatem templo debitam modulatione frangas? Quod si utique laudare uis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam iurabis de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. Dulce est, quam expressa uox, quam ex imis uisceribus emissa. Non experta tantum, sed delectata. Incesta est etiam sine stupro, quae cupit stuprum.

Pars altera pro uirgine Vestali.

Vnus illi uersus obijcitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest obiurges, an punias. Incesti damnari non potest, nisi cuius corpus uiolatum est. Quid tu putas poetas, quae sentiunt, scribere? Vixit modeste, castigate. Non illi cultus luxuriosior. Non conuersatio cum uiris licentior. Vnum crimen uobis confiteor. Ingenium habet. Quid nisi inuideat Corneliae matri Gracchorum? Quid nisi illi, quae Catonem peperit? Quid nisi inuiderent sacerdotes parientibus?

Extra controuersiam.

Varius Geminus apud Caesarem dixit, Caesar qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant, qui non audent, humanitatem.

Libri sexti declamationum Finis.

Lucij An

Nſtatis mihi quotidie de Albutio, nō ultra uos differā, q̄uis nō audierim frequēter, cū p totū annū quinquies, sexiesue populo diceret, ad ſecretas exercitationes nō multi irrumperent, quos tamē gratia ſuā poenitebat. Alius erat, cū turbā ſe cōmittebat. Alius, cū paucitate cōtentus erat. Incipiebat enim ſedens, etſi aliquando illum pduxerat calor, exurgere audebat. Illa intēpeſtiua in declamationibus eius philoſophia, ſine modo tūc, & ſine fine eua gabatur. Raro totā cōtrouerſiā implebat. Non poſſes dicere diuiſionē eſſe, nō poſſes declamationē, tanq̄ declamationi multū deerat, tanq̄ diuiſioni multū ſuperat, cū populo diceret, oēs uires ſuas aduocabat, & ideo nō deſinebat. Sepe declamante illo ter buccinauit, dū cupit in omni cōtrouerſia dicere, non quicquid debet dici, ſed quicquid poteſt. Argumentabat moleſte, magis q̄ ſubtiliter. Argumēta em̄ argumētis colligebat, quaſi nihil eſſet firmū ſatis, Oēs p̄bationes p̄batiōibus alijs cōfirmabat. Erat & illud in argumētatione uitiū, q̄ quaſtione nō tanq̄ partē cōtrouerſiā, ſed tanq̄ cōtrouerſiam implebat. Ois quaſtio ſuā p̄poſitionē habebat, ſuā excuſationē, ſuos exceſſus, ſuas indignationes, epilogum quoq̄ ſuū. Ita unā cōtrouerſiā exponebat, plures dicebat. Quid ergo? nunq̄ ois quaſtio p numeros ſuos implēda eſt? Quid ni? ſed tanq̄ acceſſio, nō tanq̄ ſumma. Nul lum abile eſt membrū, ſi corpori pars eſt. Splendor orationis, quantus neſcio, an in ullo alio fuerit, nō theſis magna, ſed phraſis. Dicebat enim citato curſu & effuſo, ſed pręparato. Extēporalis illi facultas, ut affirmabāt, q̄ p̄pius nouerāt, nō deerat, ſed putabatur ipſe ſibi deeſſe. Sentētiæ, quas optime Pollio Aſiniuſ albas uocabat, ſimplices, aptæ, nihil oc cultū, nihil inſperatū afferētes, ſed uocales, & ſplendidae. Affectus efficaciter mouit, figurabat egregie, pręparabat ſuſpicioſe. Nihil eſt tam inimicū, q̄ manifesta pręparatio. Apparet em̄ ſub eſſe, neſcio quid mali. Itaq̄ adhibēda moderatio eſt, ut ſit illa pręparatio, nō confeſſio. Locum beate implebat. Non poſſes de inopia ſermonis latini queri, cum illū audires, tantū oratiōis cultæ fluebat, nunq̄ ſe torſit, quomodo diceret, ſed quid diceret, ſufficiebat illi inquantū uoluerat explicandi uis. Itaq̄ ipſe dicere ſolebat, cū uellet oſtendere, non haſitare ſe in electione uerborū, cū res animū occupauit, uerba ambiunt. Inæ qualitatē in illo mirari libebat, ſplendidiffimus erat. Idē res dicebat omniū ſordidiffimas acetū, & pulucrium, & damamphilorotē, laternas, & ſpongiās. Nihil putabat eſſe, q̄ in declamatione dici non poſſet. Erat autē illa cauſa, timebat, ne ſcholaſticus uideret. Dū aliud uitiū deuſitat, incidit in aliud, nec uidebat nimīū orationis ſuæ ſplendore, his admixtū ſordibus, nō defendi, ſed inquinari, & hoc æque omniū eſt, ut uitiā ſua excuſare malint, q̄ ef fugere. Albutius em̄ nō quō non eſſet ſcholaſticus quærebat, ſed quō nō uideret. Nihil detrahebat ex ſup̄uacuo ſtrepitu. Hac ſordida uerba ad patrociniū afferebat aliorum. Hoc illi accidebat, incōſtantia iudicij. Quē p̄xime dicentē cōmode audierat, imitari uolebat. Memini illū oibus amiſſis rebus apud Fabianū philoſophū, tanto iuniorem q̄ ipſe erat, cū codicibus ſedere. Memini eū admiratione Hermagoræ ſtupentē, ad imitatiōes eius ardeſcere. Nulla erat fiducia ingenij ſui, & ideo aſſidua mutatio. Itaq̄ dū genera dicendi trāffert, modo exilis eſſe uult, nudisq̄ rebus hærere, modo horridus & ualēs pluſq̄ cultus, modo breuis & concinnus, modo nimis ſe attollit, modo nimis deprimit, ingenio ſuo illuſit, & longe deterius ſenex dixit, q̄ iuuenis dixerat. Nihil enim atas ei proderat ad profectum, cum ſemper ſtudium eius eſſet nouū. Idiotiſmus eſt inter oratoriās uirtutes res, quæ raro procedit. Magno enim temperamento opus & occaſione quadam. Hac uirtute uariē uſus eſt. Sepe illi bene ceſſit, ſepe decidit, nec mirum tamen ſi difficulter apprehenditur, uitiū tam uicina uirtus. Hoc nemo præſtitit unq̄ Galeno noſtro decentius. Iam adoleſcens, dum declamaret apte & conuenienter, utebāt hoc genere, quod eo magis mirabar, quia tenera atas refugit omne, non tantum quod ſordidum, ſed quod ſordido ſimile eſt. Raro Albutio reſpondebat fortuna, ſemper opinio, q̄uis poenitiuiſſet, libebat audire, & quidem de dictione ſua timeret, etiam cum dixiſſet, Viſq̄ eo nullum tēpus ſecurum illi erat, hac illum ſollicitudo fugauit a foro, & tantū unius figura crudelis euentus. Nam in quodam iudicio centumuirali cum diceretur, iuriſiurandi conditio aliqua facta ab aduerſario, induxit eiufmodi figuram, qua illi omnia crimina retegeret. Placet, inquit, tibi

Albutij in
declamādo
cōſuetudo.

quit, tibi rem iureiurando transigi. Iura, sed ego iusiurandum dabo, iura per patris cineres, qui incoditi sunt. Iura p patris memoriā, & executus est locum, quo pfecto surrexit. Aruncius ex diuerso, ut accepit cōditionem, iurauit. Clamabat Albutius nō tuli cōditionem, schema dixi. Aruncius instabat, centūuiri rebus iam ultimis pręparabāt. Albutius clamabat ista ratione, schemata deerunt, natura tolluntur. Aruncius aiebat, tollantur, poterimus sine illis uiuere. Summa rei hac fuit, centūuiri dixerunt dare ipsos secundū aduersariū Albutij, si iurasset, ille iurauit. Albutius non tulit hanc cōtumeliā, & iratus sibi calumniā imposuit, nuncq̃ amplius in foro dixit. Erat enim homo summę probitatis, q̃ nec facere iniuriā, nec pati sciret, & solebat dicere, quid habeo? quare in foro dicā? cū plures me in domo audiant, q̃ quenq̃ in foro? Cum uolo dico, assum. Vt uolo, dico q̃d uolo. Et q̃ uis non fateret, hoc delectabat illū in declamationibus, q̃ schemata sine periculo dicebat, nec in scholasticis tamē effugere cōtumelias poterat. Cestij mordacissimi hominis, cum in quadā controuersia dixisset Albutius, quare si calix ceciderit, frangit, si sponsa ceciderit, nō frangitur. Aiebat Cestius, Ite ad illum, cras declamabit nobis, quare tui di uolant, cucurbitę nō uolant. Cum dixisset Albutius, in illo qui fratrem parricidij damnatū in exarmata naue dimisit. Imposuit fratrem in eculeum igneum. Cestius eandē diciturus, sic exposuit cōtrouersia. Quidā fratrē domi a patre damnatū, nouerca accusante, cū accepisset ad suppliciū, imposuit in eculeum ligneum, ut pueniat, nescio quo terrarū. Ingens risus omnium secutus est, sed nec ipsi bene cessit declamatio. Pauca em̃ res bene dixit, & cum scholasticis non laudaretur. Nemo, inquit, imponit hos in eculeum ligneū, ut perueniam, nescio quo terrarū, ubi calices franguntur. Video quid uelit, sententias potius audire q̃ iocos, fiat, audite sententias in hac ipsa controuersia dictas.

DECLAMATIO prima septimi libri, de eo qui fratrem parricidij damnatum in nauī exarmata imposuit.

DVobis filiis quidam superduxit nouercam. Alterum domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendū, ille eū exarmato nauigio imposuit. Delatus adulescens ad pyratas, archipyrata factus est. Peregrinantem patrem cœpit, & remisit. Reuersus pater, abdicat filium.

Prima pars pro filio contra patrem.

Tanta tempestate confusus dispicere nihil potui, nec satis memini, si tale ministerium mihi pater an nouerca mandasset. Ministeriū an poenā esse uoluisset, uindictā parricidij, an parricidiū. Inui fratrē culeo iubes. Non possum. Non ignoscis, an nō credis? Ego cōtendo nec te quidē posse. Nemo rebus est nauis fragij comes. Omnia instrumēta circūcisa sunt. Adminiculū spei nullū, patri excusandus sum, an fratri. Hoc, inquit, impietatis tuę munus ad inferos deferā, licuisset mihi p̃ fratrē aliter q̃ parricidā mori. Viuit, inquit, frater. Nō credo. Seruauit, inq̃, me. Fecisti, ut crederem, in domo, in qua tam facile parricidiū creditū est. Ego, inquit, fratrem occidere nō potui. Frater patrem. Emicabāt densis undiq̃ nubibus fulmina, & tempestates horridę abscederant diē, intumuerat mare, iustis quoq̃ nauigijs horrendū. Habes, inquā, frater, si innocens es nauigiū, si nocens culeum. Non potui facere parricidiū. Quam facile erramus omnes, & factū putauī. Frater, inquit, tu primus in domo parricidiū facies. Iacebat in littore nauigiū, quod etiam integrū infelicitē uexerat. Credo parricidā si tibi proficiscenti nauigiū suū reddidit. Subito mihi cū animo pariter excidit ferrū, & nescio qua perturbatione tenebrę stupentibus offundunt oculis. Intellexi q̃ difficile est parricidiū facere, etiam quod imperasset pater. Ita mihi, quę sola miseros in domo nostra respicit, fortuna succurrat. Profectus est pater tranquillo mari, auspicato itinere, integra nauī. Quid est hoc? Felicius nauigauit damnatus, q̃ qui damnauerat? Vtrum uidet uobis innocentia apud pyratas didicisse, an ne apud pyratas quidē pdidisse? Perieras pater, nisi in parricidā incidisses. Scissa qdē uela fecerāt sinus, & instructas classes naufraga præcesserat nauis. Scires nauigare, qui seruaturus esset patrē. Erat nauigiū, imo fuerat o crudelis & p̃tinax nouerca. Nihilominus sauit. Iam maria quiescunt, prædones misentur, irati parant. Veni ad uos, ut probem me parricidam. Multas rerum natura mortis uias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt. O maria iustiora iudicijs, O mitiores procellę patre. Non

Multę sunt
ad mortem
uia.

tre. Non putatis misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit. Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere. Mithridatem Dñi boni, q̄ nō dubiū par-
ricidam. Gaude pater, neuter ex filijs tuis parricidium fecit. Narra patri, quomodo te di-
miserit. Sic dimissus nocēs est iste, sed mihi frater est iste. Naturæ iura sacra sūt, etiā apud
pyratas. Dixisset, inquit, te nō posse, ita tu nesciebas? Non licuit, non potui, non debui.

Pars altera contra filium.

NEga hunc parricidam fuisse, quem uere scis esse pyratam. Dimisit me in patro-
cinium suum, ut quia non occiderat, uideret nec ante uoluisset. Quis porro me
uno inferior? Vitam parricidæ debeo.

Extra controuersiam.

Magna rhetorum bonorum manus in hanc partē trāsīit, ut aliquid dici debue-
rit in nouercam. Fuerunt & illi, qui nō quidem palam dicerent, sed per suspiti-
onem & figuras, quod Pasiēnus non probabat, asserens minus tolerabile &
uerecundum infamare nouercam, q̄ accusare. Quidam principia in sua pote-
state tantum habuerunt. Post ablati sunt in impetum. Excusatiū autem est, in malū co-
lorem incidere, q̄ transire. Hispanius duro colore usus est. Hic se tanq̄ grauius elegisse
dixit supplicij genus, qui color prudentibus displicuit. Quam enim habebat absolutio-
nis spem, si nec paruit, nec pepercit.

Declamatio secunda de Popilio, qui Ciceronem interfecit.

DE moribus fit actio. Popilium parricidij reum Cicerō defēdit. Absolutus est.
Proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit, caput Antonio tulit. Ac-
cusatur de moribus.

Prima pars contra Popilium pro accusatore.

Occidit Ciceronem Popilius. Iam ne creditis ab isto occisus. Occisu-
rus Ciceronem debuit incipere a patre. Antonius, inquit, non te pu-
det Popili. Imperator tuus te credidit posse parricidium. Abscidit ca-
put, amputauit manū. Minus in illo crimē est, quod Cicerō occidit. Proh
iam Dñi boni occisum Ciceronem malos mores uoco, hoc unum feliciter, quod ante oc-
cidisti patrem, q̄ Ciceronem. Facilius Cicerō pro parricida iudicem meo, q̄ pro se cli-
entem. Ad uos hoc patroni spectat exemplum. Nullos magis odit Popilius, q̄ quibus
plurimum debet. Abscidit ceruices. Parce iam Popili. Nihil tibi, nisi occidendum man-
dauit Antonius. Pudeat te Popili. Accusator tuus uiuit. Non credidisset facturum An-
tonius Popilium, nisi parricidiū fecisse meminisset. Dñi manes Pollij senis occisi, & inul-
tæ patris umbræ, te Cicerō persequuntur. Vt quem negasti, sentias parricidam. Nō hau-
sit Minturnensis palus exulem Mariū. Cimber etiā in capto uidit imperantem. Cn.
Pompeius terrarum marisque dominator, libenter se Hortensij clientem professus est. Et
Hortensius bona Pompeij, non Pompeiū defenderat. Ita tu Popili si Antonius iussisti
set, & patrem occidisses.

Pars altera pro defensione Popilij.

Silla tempora in crimen uocas, dicis non de hominis, sed de re publica moribus.
Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilium occidere, quo Cicerō mori? Ci-
ceronis proscriptio fuit occidi, mea occidere, iussit imperator, iussit maior. Ego il-
li negare quicq̄ possem, cui nihil negare poterat res publica?

Extra controuersiam.

Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis, quos
non parricidij reum, & a Cicerone defensum, sed in priuato iudicio.

Declamatio tertia de ter abdicatione uenenum tenente.

Ter abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte a patre,
medicamentum tenens. Interrogatus a patre quid esset. Venenum, inquit, &
se uelle mori, & effudit. Accusatur parricidij.

Prima pars pro filio ne abdicetur.

Dic quid

Dic quid cōmiserim, certe nec secreta fallunt. Vt interuenit pater, in has cogitationes abij. Quisq̃ ne tam infelix fuit, quisq̃ ne me magis odit q̃ ego? Misere ri mei cœpi. Ter causam dixi. Accessi ad hæc supplicia. Venenū bibam. Sed non hoc tibi satis est. Venenū habuit Mithridates, habuit Demosthenes.

Pars altera pro patre contra filium.

Cum se uelle mori dicat, tum uitam rogat. Teneo paricidam, & in mortem suā paratum. Quantum est quod negas, cum tātum sit quod fateris. Venenū quæ sisti, uenenum emisti, uenenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimi cum patrem. Indica quis uendiderit, dicetur illi. Tu uendebas cuiq̃ uenenū, cuius sciebas abdicationem? Cui daturus erat, quæritis? Cui uenenum parauit, non bibit. Quod ergo negat, paricidium est, quod cōfiteatur, ueneficium. Mihi, inquit, parauit. Non bibit. Ne quis dubitet, an alium possit occidere. Tam inuisum tibi fuisse patrem dico, ut occidere uolueris, tam inuisum ipse confiteris, ut mori uolueris.

Extra controuersiam.

Coniectura duplex a persona, una an parauerit sibi, an patri. Liberium mimū Diuus Iulius ludis suis produxit. Deinde equestri ordini reddidit, quem cū iussisset ire sessum, omnes equites ita se coartauerunt, ut uenientem non recipere. Multos tum in senatum legerat Caesar, & ut expleret exhaustum ciuili bello ordinem, & ut his qui de partibus bene meruerant, gratiam referret. Cicero in utroq̃ iocatus, mandauit Liberio transeuntī. Recepissim te nisi anguste sederem. Liberius ad Ciceronem remisit. Atqui soles duabus sellis sedere. Quod Cicero male audiebat, tanq̃ nec Pompeio certus amicus, nec Casari, sed utriusq̃ adulator.

Liberij in Cicerone scōm festiuissimum

Declamatio quarta de matre cæca filium retinente.

Liberi parentes alant, aut uinciantur. Quidam habens uxorem & filium peregre profectus, in pyratas incidit, scripsit utriq̃ de redemptione. Vxor flendo cæca facta est. Filium euntem ad redemptionem, alimenta poscit. Non remanentē, alligare uult.

Prima pars pro matre contra filium.

Nauigaturus uxori filium reliquit, nec dum cæca erat. Non est, quod mulieris affectum lege æstimetis, quia minatur, omnia fecit, ne filius alligetur. Quoties est cōmunis potestas duobus, eius sit tota, qui præsens est.

Pars altera pro filio contra matrem.

Vis uinculis duos alligat. Victa mater catenas denūciat uictori. Ad pyratas eundum est. Filius familia nulli seruire possum, nisi patri. Petis alimenta ab eo, quem pater peregre mittit. Primæ partes sunt patris. Secūda matris. Ille peregre est. Tu domi. Ille captiuus. Tu libera. Ille inter pyratas, Tu inter ciues. Ille alligatus. Tu soluta. At tu cæca es. Infelicior ille, qui uidit catenas suas, & cades, & uulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est, inquit. Quam multi pro patribus nihil periculosum putauerunt. Non, inquit, uindictam, sed misericordiam quærit. Ita quisq̃ exigit pietatem, ut impediat.

Extra controuersiam.

Calius qui diu cum Cicerone, iniquissimam litem de eloquētiæ principatu habuit, usq̃ eo concitatus actor fuit, ut in mediâ oratione eius exclamaret Vatinius reus. Rogo uos iudices, num si iste disertus est, ego damnandus sum?

Declamatio quinta de procuratore & priuigno.

Quidam mortua uxore ex qua priuignum habebat, duxit aliam. Sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum, cum sepe iurgarent nouerca & priuignus, iussit a se migrare. Ille trans parietem habitationem cōduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & uxoris. Quodam tempore in cubili suo pater occisus est, inuentus, uxor uulnerata, cōmunis paries perfoctus. Placuit propinquis quærī a filio quinquēni, qui una dormierat, quem percussorē agnosceret. Ille procuratorem digito monstrauit. Et filius procuratorem accusat cædis. Ille eum paricidij.

S Pars

tre. Non putatis misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit. Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere. Mithridatem Dñi boni, q̄ nō dubiū parricidam. Gaude pater, neuter ex filijs tuis parricidium fecit. Narra patri, quomodo te dimiserit. Sic dimissus nocēs est iste, sed mihi frater est iste. Naturæ iura sacra sūt, etiā apud pyratas. Dixisset, inquit, te nō posse, ita tu nesciebas? Non licuit, non potui, non debui.

Pars altera contra filium.

NEga hunc parricidam fuisse, quem uere scis esse pyratam. Dimisit me in patrociniū suum, ut quia non occiderat, uidere nec ante uoluisset. Quis porro me uno miserior? Vitam parricidæ debeo.

Extra controuersiam.

Magna rhetorum bonorum manus in hanc partē trāsīt, ut aliquid dici debuerit in nouercam. Fuerunt & illi, qui nō quidem palam dicerent, sed per suspitū onem & figuras, quod Pasiēnus non probabat, asserens minus tolerabile & uerecundum infamare nouercam, q̄ accusare. Quidam principia in sua potestate tantum habuerunt. Post ablati sunt in impetum. Excusatiū autem est, in malū colorem incidere, q̄ transire. Hispanius duro colore usus est. Hic se tanq̄ grauius elegisse dixit supplicij genus, qui color prudentibus displicuit. Quam enim habebat absolutio- nis spem, si nec paruī, nec pepercit.

Declamatio secunda de Popilio, qui Ciceronem interfecit.

DE moribus sit actio. Popiliū parricidij reum Cicero defecit. Absolutus est. Proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit, caput Antonio tulit. Accusatur de moribus.

Prima pars contra Popiliū pro accusatore.

Occidit Ciceronem Popilius. Iam ne creditis ab isto occisum patrem? Occisus Ciceronem debuit incipere a patre. Antonius, inquit, iussit. Non te pudet Popili. Imperator tuus te credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputauit manū. Minus in illo crimē est, quod Ciceronem occidit. Proh iam Dñi boni occisum Ciceronem malos mores uoco, hoc unum feliciter, quod ante occidisti patrem, q̄ Ciceronem. Facilius Cicero pro parricida iudicem mouit, q̄ pro se clientem. Ad uos hoc patroni spectat exemplum. Nullos magis odit Popilius, q̄ quibus plurimum debet. Abscidit ceruices. Parce iam Popili. Nihil tibi, nisi occidendū mandauit Antonius. Pudeat te Popili. Accusator tuus uiuit. Non credidisset facturum Antonius Popiliū, nisi parricidiū fecisse meminisset. Dñi manes Pollij senis occisi, & inul- tæ patris umbræ, te Cicero persequuntur. Ut quem negasti, sentias parricidam. Nō hausit Minturnensis palus exulem Mariū. Cimber etiam in capto uidit imperantem. Cn. Pompeius terrarum marisq̄ dominator, libenter se Hortensij clientem professus est. Et Hortensius bona Pompeij, non Pompeiū defenderat. Ita tu Popili si Antonius iussisset, & patrem occidisses.

Pars altera pro defensione Popilij.

Silla tempora in crimen uocas, dicis non de hominis, sed de reipublicæ moribus. Miraris, si eo tempore necesse fuit Popiliū occidere, quo Ciceronem mori? Ciceronis proscriptio fuit occidi, mea occidere, iussit imperator, iussit uictor. Ego illi negare quicq̄ possem, cui nihil negare poterat respublica?

Extra controuersiam.

Popiliū pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis, & hi quoq̄ non parricidij reum, & a Cicerone defensum, sed in priuato iudicio.

Declamatio tertia de ter abdicato uenenum tenente.

Ter abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte a patre, medicamentum tenens. Interrogatus a patre quid esset. Venenum, inquit, & se uelle mori, & effudit. Accusatur parricidij.

Prima pars pro filio ne abdicetur.

Dic quid

Dic quid cōmiserim, certe nec secreta fallunt. Vt interuenit pater, in has cogitationes abij. Quisq; ne tam infelix fuit, quisq; ne me magis odit q; ego? Misere ri mei cœpi. Ter causam dixi. Accessi ad hæc supplicia. Venenū bibam, Sed non hoc tibi fatis est. Venenū habuit Mithridates, habuit Demosthenes.

Pars altera pro patre contra filium.

Cum se uelle mori dicat, tum uitam rogat. Teneo paricidam, & in mortem suā paratum. Quantum est quod negas, cum tātum sit quod fateris. Venenū quæ sisti, uenenum emisti, uenenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimī cum patrem. Indica quis uendiderit, dicetur illi. Tu uendebas cuiq; uenenū, cuius sciebas abdicationem? Cui daturus erat, quæritis? Cui uenenum parauit, non bibit. Quod ergo negat, paricidium est, quod cōfiteretur, ueneficium. Mihi, inquit, parauit. Non bibit. Ne quis dubitet, an alium possit occidere. Tam inuisum tibi fuisse patrem dico, ut occidere uolueris, tam inuisum ipse confiteris, ut mori uolueris.

Extra controuersiam,

Coniectura duplex a persona, una an parauerit sibi, an patri. Liberium mimū Diuus Iulius ludis suis produxit. Deinde equestri ordini reddidit, quem cū iussisset ire sessum, omnes equites ita se coartauerunt, ut uenientem non recipere. Multos tum in senatum legerat Cæsar, & ut expleret exhaustum ciuili bello ordinem, & ut his qui de partibus bene meruerant, gratiam referret. Cicero in utriq; iocatus, mandauit Liberio transeunti. Recepissim te nisi anguste sederem. Liberius ad Ciceronem remisit. Atqui soles duabus sellis sedere. Quod Cicero male audiebat, tanq; nec Pompeio certus amicus, nec Cæsari, sed utriusq; adulator.

Liberij in Cicerone scōma festiuissimum

Declamatio quarta de matre cæca filium retinente.

Liberi parentes alant, aut uinciantur. Quidam habens uxorem & filium peregre profectus, in pyratas incidit, scripsit utriq; de redemptione. Vxor flendo cæca facta est. Filium euntem ad redemptionem, alimenta poscit. Non remanentē, alligare uult.

Prima pars pro matre contra filium.

Nauigaturus uxori filium reliquit, nec dum cæca erat. Non est, quod mulieris affectum lege astimeris, quia minatur, omnia fecit, ne filius alligetur. Quoties est cōmunis potestas duobus, eius sit tota, qui præsens est.

Pars altera pro filio contra matrem.

Vnis uinculis duos alligat. Victa mater catenas denūciat uictori. Ad pyratas eūdum est. Filius familiæ nulli seruire possum, nisi patri. Petis alimenta ab eo, quem pater peregre mittit. Primæ partes sunt patris, Secūda matris. Ille peregre est. Tu domi. Ille captiuus. Tu libera. Ille inter pyratas, Tu inter ciues. Ille alligatus. Tu soluta. At tu cæca es. Infelicio ille, qui uidit catenas suas, & cædes, & uulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est, inquit. Quam multi pro patribus nihil periculosum putauerunt. Non, inquit, uindictam, sed misericordiam quærit. Ita quisq; exigit pietatem, ut impediat.

Extra controuersiam,

Calius qui diu cum Cicerone, iniquissimam litem de eloquētiæ principatu habuit, usq; eo concitatus actor fuit, ut in media oratione eius exclamaret Vatinus reus. Rogo uos iudices, num si iste disertus est, ego damnandus sum?

Declamatio quinta de procuratore & priuigno.

Quidam mortua uxore ex qua priuignum habebat, duxit aliam. Sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum, cum sepe iurgarent nouerca & priuignus, iussit a se migrare. Ille trans parietem habitationem cōduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & uxoris. Quodam tempore in cubili suo pater occisus est. inuentus, uxor uulnerata, cōmunis paries perfoffus. Placuit propinquis quæri a filio quinquēni, qui una dormierat, quem percussorē agnosceret. Ille procuratorem digito monstrauit. Et filius procuratorem accusat cædis. Ille eum paricidij.

S Pars

Pars altera p curatore contra priuignum.

O Magna in contrarium peruersitas populi. Inuentus est qui patrem possit occidere, non posset nouerã. Ostende illud nõ uulnus, sed argumentũ. Ostende uulnus percussor. Ille quã timuit ne occideret, Tam leuiter uulnerauit, illa dextera, cui nec paries obstabat nec pater.

Extra controuerſiam.

n Ihil est puero teste certius. Nam ad annos eos puenit, ut intelligat, & nõ ad eos, quibus fingat. Vinicius uir exactissimi ingenij, nec dicere ineptias, nec ferre poterat.

T Declamatio sexta de eo qui seruo filiã matrimonio coniunxit. Tyrannus permisit seruis dominas suas rapere. Profugerũt principes ciuitatis, & simul qui habebat filium & filiã, cum omnes serui dominas uitiaſſent. Seruus eius uirginem seruauit, occiso tyranno. Reuerſi sunt principes. In cruce seruos sustulerunt. Ille manumisso filiã collocauit. Reus est a filio dementia.

Prima pars pro filio contra patrem.

H Aberemus solatium si has nuptias fecisset tyrannus, nõ pater. Sanum putatis esse, qui imitari maluit tyrannũ, q̃ seruũ? Simile se fecit tyranno. Filiã rapit liber cum cruciarijs, plus p̃misit seruo dominus, q̃ tyrãnus. Quisquis has nuptias fecit, uel tyrãnus, uel insanus est. Egregius gener, cui nihil est gloriolius, q̃ quod inter cruciarios nõ est. Virginitatẽ sub patre perdidit, quam sub tyranno seruauit. Ita ne dignus nuptijs filiã, qui indignus est cruce? Melius est conditio uitiatarũ, quã uirginis. Illis contingit mutare nuptias. Propitius pater ita collocauit filiã suam, sicut tyrannus iratus alienas, cum sanus esset pater, ne uideret has nuptias fugit. Miserrima soror, sub tyranno patrẽ desyderabas, sub patre tyrannũ desyderas. Num est illi premium spectare omniũ cruce? dominã non stuprauit? Auge beneficia. Nec dominũ occidit, nec uenenũ dedit. Non est beneficiũ scelere abstinerẽ. Aliã quod in tyrãnide passã sunt hæc in libertate. Caterã absentibus suis, hæc presentibus. In alijs uocat stuprum, in hac matrimoniũ. Timuit ille supplicium. Sciuit rempublicam liberandam. Datuos esse poenas, qui contaminassent, & aduentare tempus tyrannidi ultimum uidit. Conuenite serui, conuenite libertini, empta cognatio.

Pars altera pro patre contra filium.

S I quis tyranno indicasset, solus in cruce pendisset, licet cui uolo filiã collocare. Marcus Cato coloni sui filiã duxit uxorem. Filiã non mariti petulantia, non uerborum contumeliã timet, non pellicem, nõ repudium. Neminem natura fecit liberum, Neminem seruum. Imposuit fortuna nomina hæc singulis, Nuper & nos serui fuimus. Seruus rex fuit.

Declamatio septima quã est de imperatore crucifixo.

Pater & filius imperiũ petebant. Prælatus est filius. Cõmisso praelio captus est. Missi sunt quadraginta legati ad imperatorem redimendum. Occurrit euntibus pater, dixit sero attulisse aurum, filium crucifixum esse. Illi peruenerunt, quibus imperator ex cruce dixit. Cauete proditiõẽ. Reus fit pater pditiõis.

Prima pars pro imperatore contra patrem.

Imperator supplicium tulit. Proditor precium, tristiores istum uidimus, cum filius imperator pronunciatuſ est, quam cum captus. Quemadmodum redisti tutus serui nix solus cum auro, cum etiam imperatores capiantur? Plus accepit auri, q̃ quod posset abscondi. Nolite mirari, & imperatorem & filium uendiderat. Cauete proditorem. Iam comitijs cauimus. Abstulissent tibi aurum hostes, si non dedissent. Cauete proditiõem. Indiciũ fuit filij morientis breue & uerecundum. Cur dimissus es? Si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse uoluisti. Candidatus processit contra patrem. Iam tunc nobis uerecunde indicauit filius, cum rempublicam tibi credere noluit. Legati nostri aurum ferebant, pater afferebat. Non immobilis diriguisti. Non & illic quasi, & ipse affixus hæcisti. Quid tam cito credis? Adhuc uiuit, & loquitur. Voce proditiõem indicauit, silentio proditorem. Expecta dum mittantur legati. Optimus imperator curare rempublicam, nec in cruce quidem desijt, ubi dixit. Cauete proditiõem. Non potuit loqui

tuit loqui filius patrem proditorem. Expecta dum mittantur legati, dicis affectus meus non sustinet moram. Ergo si redimere non potes uiuum, redime mortuum saltem. Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lachrymis non flecteretur. Cauete proditionem, id est cauate, ne quis incisijs custodibus exeat de ciuitate, ne quis ignorante republica ad hostes perueniat, ne quis ex hostilibus castris grauis auro reuertatur. Indicio nihil deest, De proditione nobis indicat imperator, de proditore legati, Sublata quaestio. Quaritis quid dixit. Videte cum nihil dixerit, dixit.

Pars altera pro patre contra filium.

In comitijs filio meo cessi, decretum non expectaui. Sed amens & attonitus protinus cucurri. Ad summa festinaui. Nec occurri. Sciebam hostes, paternis lachrymis saepe flecti.

Extra controuersiam.

Latro non curauit dicere nullam esse factam proditionem, sed se proditorem non esse. Suspectus est, inquit, iudici, qui plusquam se defendit. Cestius posita suatoria in qua deliberat Alexander, an Oceanum nauiget, cum exaudita uox esset, quousque inuicte. Describenti discipulo late Alexandri uictorias, gentesque perdomitas addenti, quousque post ista, exclamauit, & tu quousque.

Declamatio octaua de mutatione opinionis raptore conuicto.

Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet. Rapta producta nuptias optauit. Iuuenis raptorem se negauit. Conuictus est. Illa mortem petijt. Raptor contradicit.

Prima pars contra raptam

Optare tibi non amplius quam semel licuit. Proponite supplicij faciem. Hoc semel licere nimium est. In hac perturbationem perductus sum, ut ignorarem quid fecissem. Grauius punior, cum me peccasse pudet, quam cum peccaui. Optauit nuptias. Nec adhuc sciebat, quam uerecundum maritum esset habitura. Raptorem dimisisti. Virum occides. Minus est quod uitiauit, quam quod negauit. Ergo nos iniuriam periculosius negauimus, quam fecimus. Quadam nocte, quid dicam? Non negare iam pudet. Nox, uinum, error, quid irasceris puella? Iam non negat. Iudex dat tabellam. Reuocare sententiam quam tulit non potest. Quaestor non mutat pronunciationem. Nihil tam ciuile, tam utile, quam breuem potestatem esse, quae magna est. Si mortem optaueris, hodie facies quod nunc factum est, ut utrumque optaueris.

Pars altera pro rapta contra raptorem.

Idegit priori iudicio, ne quam omnino poenam stupri penderet. Hic id egit, ut ipse optet. Utinam non liberaret illum metu, quod mouit iudices clementia sui. Est quaedam proxima innocentiae uerecundia, praeberet se legibus. Lex non adiicit quoties optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut id ne adiicit non amplius quam semel.

Libri septimi declamationum finis.

Ciuile est & utile, magnam potestatem esse breuem.

LVCII ANNEI SENECAE DECLAMATIONVM

LIBER OCTAVVS.

DECLAMATIO PRIMA de orbata, quae sibi praeciso laqueo sacrilegium confessa est.

Magistratus de confessa sumat supplicium. Ammisso quaedam uiro cum duobus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cum sacrilegio facto, quareretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.

Prima pars pro filio contra magistratum.

Facio indicium in foro, quod domi feci. Matrem mori prohibes. Quomodo, inquit, fecisti? quo loco quae sustuleras condidisti. Haerebat, nec quicquam sacrilegij nisi poenam nouerat. Amisissis duobus filiis, sacrilega sibi uidebatur, quod uiuebat. Non obfuturus ueni, sed seruaturus. Alij pro reis rogant, ego rogabo ream. Nullum ac-

S 2 cufator

cusator nisi in subfellijs meis habet testē. Non est confessio, ubi eam accusator eruit. Negat rea. Tortor expressit. Fertur quādam uiso contra spem filio expirasse. Si ad mortē agit matres magnū gaudium, quid magnus dolor? Mater habes nō mediocre solacium. Vides aliquid & deos perdere. Magis deos miseri, q̄ beati colunt. Non fecit sacrilegiū mulier, nō fecit anus, non fecit orbata, nō fecit quæ custodit, non fecit quæ confiteat. Iratis, inquit, dijs sacrilegiū potui cōmittere. Frangitur calamitosus animus, & ipsa se infelicitas damnat, & hoc conditio humana uel pessimū habet, quod fortuna quos miseros fecit, & supstitiosos facit. Diligentius dij coluntur irati. Quid ergo fecit? Vnde scire possum qui matrē custodio? Ago causam legum, ne carnificē, quem sacrilegis minant, calamitosus adhibeant, deos ita coluit, ut quæ tam pro multis timeret. Confessio cōscientiæ uox est. Confessio coacti, & quæ fecit agnoscentis, uerbum est.

Pars altera pro magistratu contra filium.

Omnium uox erat, sacrilegiū latere nō poterit. Quisquis est, nō ipse bonū exitum faciet, non quisq̄ suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse narrabit. Concitata processit, uelut dijs ipsis psequentibus. Feci inquit, Suppliciū de ea, uel nunc exigamus homines, de qua olim dij exigere cōperunt. Violatorū numinū maiestate compulsa est, ut mori etiā uellet & deberet, & nō posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secreto mori posse. Omnia fecit, ut taceret, quæ ne confiteret, etiā mori uoluit. Si crimen quæritis, sacrilegiū factum est. Si sacrilegiū fatetur, facti causam quæritis, si priusq̄ amitteret liberos, auara, si postq̄ amiserat, irata.

Declamatio secunda de Phidīa truncato manibus.

Sacrilego manus prædant. Elij ab atheniensibus Phidiam acceperunt, ut is Iouem Olympiū faceret, pacto interposito, ut aut Phidiam, aut centū talenta redderent. Ioue perfectō Elij Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanq̄ sacrilego præciderunt, truncatū Atheniensibus reddunt, Petunt Athenienses centū talenta. Contradicitur.

Prima pars pro Atheniensibus.

Iam Phidiam cōmodare non possumus. Tunc demum illa maiestas exprimi potest, cum animus opera prospexit, Manus duxit ante sibi, quā operi. Iouem fecit. Sacrilegi uos estis, qui præcidistis consecratas manus. Primum sanguinem sui artificis uidit deus. Testor Iouem, iam propriū Phidiæ deum. Ars alios in miseria sustinet, Te fecit miserū. Paciscendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratis, sine quo uos accepturi non fuistis? Cōmodauimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidem possit. Non pudet uos Iouem debere sacrilegio? Super est homo, sed artifex perijt. Pœnam nobis Phidiæ, non Phidiam redditis. Manus quæ deos solebant facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iouem, ut hoc eius opus Elij ultimum esse uellent. Manus commodauimus. Manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator, Elius iudex. Atheniensis tantum reus. Inuoco deos, & illos quos fecit Phidiæ, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam, Cōfiteor, si possumus commodare.

Pars altera pro Elijs.

Habuimus aurum olim sacrum. Habuimus ebur. Sacræ materiæ, artificem quæ siuimus. Disposueramus quidem, ut alijs templis quoq̄ simulachra Phidiæ faceret. Sed non tam necesse erat ornare deos, quam uindicare.

Declamatio tertia de iuvene retinente diuitem uxorem fratris, suspicionem adulteri.

DVorum iuuenum pater uni uxore dedit, quo peregre profecto, infamari cœpit focer in nurum. Maritus reuersus duxit ancillam uxoris, & torisit. Illa in tormentis perijt. Maritus incertus quid quæsierit, laqueo se suspendit. Imperat alteri filio pater, ut eandem ducat. Nolentem abdicat.

Prima pars pro filio contra patrem.

DVc, inquit, fratris uxorem, Si hoc fieri potest. Adulterium frater inuenit. Hac est mihi causa abdicationis, quæ fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris uxorem.

Tentari

Tentari me si qua est fides credidi. Mulier si nubere lugenti potes, facis, ut omnia de te credantur. Cogor eā ducere, quā mihi causa abdicationis est, populo rumoris, uiro mortis. Legi iam uxorem, quā, si peregrinatio inciderit, mecum peregrinari uelit, quā si uiro aliquid acciderit, alteri nubere nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

Pars altera pro patre contra filium.

Obiicisti mihi ultimum nefas, & quod quod tantum est suspicatus, noluit uiuere. Impulsu tuo frater torlit ancillam, & quia nihil reperit, falsas suspensiones morte periauit.

Declamatio quarta de homicida insepulto.

Homicida insepultus abiiciatur. Quidam se occidit. Petitur ut insepultus abiiciatur. Contradicitur.

Prima pars pro homicida sepeliendo.

Afferre sibi coactus est manus assiduus malis. Summam infelicitatum suarum in hoc remouit, quod existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cum te & sepultura prohiberi uideo. Desino mirari quod peristi. Tales inimicos habes, ut etiam mortuum persequantur. Facilius miserum quam sceleratum fortuna uincit. Sumpsisti hoc ferrum Cato, & quod inuidiosum, quod Catonem occideris. Non perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in uita, quam uelle mori? Quid in morte, quam sepeliri non posse? Quis miretur eum mori uoluisse, quem fugientem quoque fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit. Naufragorum idem fluctus qui expulit. Suffixorum corpora crucibus, in sepulturam suam desluunt. Eos qui uiui uruntur poena funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est qui se occidit. Huic irasceris? Pro quo irasceris? Non aliud Scauolae Mutio cognomen dedit, quam quod a Porfenna libertatem, manus suae uestione, defecit, nec aliud quam uilitas sui. Non aliud Codrus ceteris imperatoribus dedit exemplum, quam quod positus imperatoris insignibus, ad mortem cucurrit. Nec ullo maior fuit dux, quam quod se ducem non esse mentitus est. Non postulo, ut gloriosum sit, sed ut tutum sit mori. Non magis crudeles sunt, qui uolentes uiuere occidunt, quam qui mori uolentes non sinunt. Curtius desciendo se in precipitem lacum, fatum sepulturae miscuit. Celebretur Cato, huic miserrimo, quod aliquid non ignaue de spiritu suo statuit, tantum impune sit. Etiam uulnera infelicis scrutantur in crimen. Aestimare an uiuere licuerit, cui nec mori quidem licuit.

Natura omnibus sepulturam administrat.

Pars altera contra homicidam sepeliendum.

Facinus indignum, si inueniantur manus quae sepeliant eum, quem occiderunt suae. Sumpsit gladium. Video arduos oculos. In quem nescio. Scelus cogitat. Nescio cuius criminis sibi conscius confugit ad mortem. Cuius inter scelera etiam hoc est, quod damnari non potest. Contra hos inuentum est, ut aliquid post mortem timerent. Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

Declamatio quinta de patre repetente filium quem prius expulerat.

Abdicauit filium quidam. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro praemio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filium reditum. Filius contradicit.

Prima pars contra filium.

Ego fortior sum, post tuam pugnam pugnaui, post meam uicimus. Reuertere, dignam domum te feci. Isti oculi mei sunt. Ista manus mea sunt. Ista contumacia mea est. Si mereor praemium, patri date. Si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege praemium non accepi. Hoc est unde abdicatus es: Cum putas nihil inter te & patrem interesse, post similia opera, si tantum commilito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te iuuenis. Hoc praemium qui recusauerat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdicet. Commisurum me putas, ut iterum rogem. Bello grauiore pugnaui, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo fortes esse non potuerunt etiam qui priore bello fuerant. Ille annos suos exercuit. Ego uici meos. Tu fecisti bellum. Ego sustuli. Quanta exhortatio iuuenum, fui senex fortis. Vtrique nostrum praemium redire.

S ; dire.